Türkiye Caferileri Sitesi

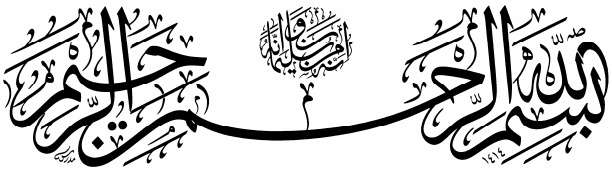

https://t.me/caferilikcom
www.caferilik.com

Türkiye Caferileri Sitesi

SAHÂBENİN ADÂLETİ VE EBÛ HÜREYRE

[*Kitap, sünnet ve târih ışığında bir inceleme*]

Hazırlayan

Abdulkadir Çuhacıoğlu

İlâhiyatçı & Öğretmen

https://t.me/caferilikcom

www.caferilik.com

Türkiye Caferileri Sitesi

Kitabın Orijinal Adı: Sahâbenin Adâleti ve Ebû Hüreyre

Hazırlayan: Abdulkadir Çuhacıoğlu

Dizgi ve Mizanpaj: Abdulkadir Çuhacıoğlu

Kapak: Faruk Atlan

Baskı-Cilt: Step Ajans (Sertifika No: 12266)

Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11 Bağcılar – İSTANBUL

Tel: 0212 446 88 46 Faks: 0212 446 88 24

Baskı Tarihi: Kasım 2012

ISBN: 978-9944-709-90-3

Dağıtım Adresi: Kevser Yayınları

Sofular Mah. Simitçi Şakir Sok. No: 14 / 1

Fatih – İSTANBUL

Tel: 0212 – 534 35 28 / 555 16 66

Faks: 0212 – 631 36 01 / 555 22 12

www.kevseryayincilik.com

https://t.me/caferilikcom

www.caferilik.com

Türkiye Caferileri Sitesi

Bazı kısaltmalar ve karşılıkları:

(a.c)	.....	Azze ve Celle
(a.s)	.....	aleyhisselâm
ayr.	.....	ayrıca
b.	.....	ibn (oğul) [İki isim arasında kullanıldığı vakit, ilki ikincisinin oğludur.]
bk.	.....	bak
bt.	.....	bint (kız) [İki isim arasında kullanıldığı vakit, ilki ikincisinin kızıdır.]
f.	.....	fedâil
htm	.....	Internet Explorer sayfası
krş.	.....	karşılaştır
mad.	.....	madde
ö.	.....	ölümü
s.	.....	sayfa (kaynaklarda)
sh.	.....	sayfa (kitap içinde yapılan atıflarda)
(s.a.a)	.....	Sallallâhü aleyhi ve âlihî ve sellem
tef.	.....	tefsir
vd.	.....	ve devamı

https://t.me/caferilikcom
www.caferilik.com

Türkiye Caferileri Sitesi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 13

I. BÖLÜM
SAHÂBE KAVRAMI

A. ARAP DİLİNDE SAHÂBE KAVRAMI 23

B. KUR'AN'DA SAHÂBE KAVRAMI 25

C. HADİSLERDE SAHÂBE KAVRAMI 29

01. Nebevî Hadisler 30
02. Sahâbe Uygulamaları 31

D. TERİM OLARAK SAHÂBE KAVRAMI 32

01. Birinci Görüşün Delilleri 33
02. İkinci Görüşün Delilleri 38
03. Üçüncü Görüşün Delilleri 44
04. Tanımların Getirisi – Götürüsü 55

E. SAHÂBEYİ TANIMA YOLLARI 56

II. BÖLÜM
SAHÂBENİN ADÂLETİ

A. HAZIRLIK 67

B. KONUYLA İLGİLİ GÖRÜŞLER 68

01. Sünnî İslâm Düşüncesinde Sahâbe 75
Ehl-i Sünnet mektebinin dayandığı deliller 78
a. Kitaptan Deliller 79

https://t.me/caferilikcom
www.caferilik.com

Türkiye Caferileri Sitesi

b. Sünnetten Delilller 103
c. İcmâ Delili 147
d. Sahâbe Uygulamaları 150
e. İstishâb Delili 153
f. Aklî Delilller 155
Ehl-i Sünnet'e göre sahâbe masum mu? 157
02. Ehl-i Beyt Mektebinde Sahâbe 165
Ehl-i Beyt mektebinin dayandığı delilller 166
a. Kitaptan Delilller 167
b. Sünnetten Delilller 187
c. Sahâbe Uygulamaları 206
d. Târihî Delilller 210
e. Aklî – Sosyolojik Delilller 212
İmâmiyye Şîası sahâbenin tamamını tekfîr mi ediyor? 215
03. Mu'tezile, Zeydiyye Ve İbâdıyye'ye Göre Sahâbe 226
04. Ehl-i Sünnet Mektebinden Katılımlar 232
05. Netice 236

C. KONUNUN PRATİĞİMİZE ETKİLERİ 237

III. BÖLÜM
SAHÂBEDEN ÖRNEKLER

A. HAZIRLIK 249

B. SAHÂBEYİ ELEŞTİRMEK 250

C. BAZI SUÇLARLA İLGİLİ AÇIKLAMA 277

01. Ehl-i Beyt'e Yönelik Suçlar 277
02. İçki İçmek 295
03. Devletin Malını Yağmalamak 315
04. Nifak Alâmetleri 317
05. Cebriyecilik (Yaratıcıyı Suçlama) 320

D. SAHÂBE HAYATINDAN ÖRNEKLER 346

01. Ebûbekr b. Ebî Quhâfe et-Temîmî 346
02. Ömer b. Hattâb el-Adevî 392
03. Osmân b. Affân el-Emevî 450
04. Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh 573

https://t.me/caferilikcom
www.caferilik.com

Türkiye Caferileri Sitesi

05. Abdurrahmân b. Avf ez-Zührî 578
06. Talha b. Ubeydillâh et-Temîmî 583
07. Zübeyr b. Avvâm el-Esedî 592
08. Hâlid b. Velîd el-Mahzûmî 599
09. Velîd b. Uqbe b. Ebî Muayt 606
10. Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh 611
11. Ebû Mûsâ el-Eş'arî 612
12. Qudâme b. Maz'ûn el-Cumahî 616
13. Sa'lebe b. Hâtıb el-Evsî el-Ensârî 617
14. Hâtıb b. Ebî Belte'a 618
15. Zül-Huveysıra et-Temîmî 619
16. Ebû Süfyân el-Emevî 620
17. Muâviye b. Ebî Süfyân el-Emevî 626
18. Amr b. el-Âs es-Sehmî 680
19. Muğîra b. Şu'be es-Seqafî 685
20. Semura b. Cündeb el-Fezârî 688
21. Zül-Kelâ' el-Hımyerî 691
22. Habîb b. Mesleme el-Fihrî 692
23. Dahhâq b. Qays el-Fihrî 692
24. Büsr b. (Ebî) Ertât el-Âmirî 693
25. Süfyân b. Avf el-Ğâmidî 694
26. Abdullâh b. Mes'ade el-Fezârî 694
27. Muâviye b. Hudeyc es-Sekûnî 695
28. Saîd b. el-Âs el-Emevî 695
29. Abdullâh b. Âmir el-Quraşî 698
30. Ebul-A'var es-Sülemî 699
31. Ebul-Ğâdiye el-Cühenî 699
32. Uqbe b. Âmir el-Cühenî 700
33. Abdullâh b. Zübeyr el-Esedî 701
34. Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî 704
35. Hakem b. Ebil-Âs el-Emevî 705
36. Mücâşi' b. Mes'ûd es-Sülemî 711
37. Abdullâh b. Amr b. el-Âs 711
38. Abdullâh b. Ömer el-Adevî 714
39. Eş'as b. Qays el-Kindî 724
40. Misver b. Mahrame ez-Zührî 724
41. Abdurrahmân b. Semura el-Abşemî 725

https://t.me/caferilikcom
www.caferilik.com

Türkiye Caferileri Sitesi

42. Cübeyr b. Mut'im en-Nevfelî 726
43. Abdullâh b. Ebî Rabîa el-Mahzûmî 727
44. Abdurrahmân b. Ebîbekr 727
45. Mesleme b. Muhalled ez-Züraqî 728
46. Vâil b. Hucr el-Hadramî 728
47. Muhammed b. Mesleme el-Ensârî 729
48. Ya'lâ b. Ümeyye et-Temîmî 732
49. Âişe bt. Ebîbekr 733
50. Hafsa bt. Ömer 769
Diğer Sahâbîler 771

E. ULEMANIN TUTUMU 772

IV. BÖLÜM
EBÛ HÜREYRE
–Hayatı, Kişiliği Ve Hadisteki Yeri–

A. HAZIRLIK 777

B. HAYATI 778

01. Asr-ı Saadet Dönemi 782
02. Dört Halîfe Dönemi 785
03. Muâviye Dönemi 790
04. Fazîletine İlişkin Rivâyetler 793

C. HADİSTEKİ YERİ 795

D. RİVÂYETLERİNDEN ÖRNEKLER 805

V. BÖLÜM
ÇÖZÜM YOLU

A. HAZIRLIK 821

İmâmiyye Şîası'nda hadis 823

B. EHL-İ BEYT'E KARŞI SORUMLULUK 829

01. Tathîr Âyeti 830
Ehl-i Beyt kimdir? 831
02. Meveddet Âyeti 834

https://t.me/caferilikcom
www.caferilik.com

03. Seqaleyn Hadîsi 835
"Allah'ın kitabı ve benim sünnetim" hadîsi 838
"Sevâd-ı A'zam" hadîsi 838
"Yetmişüç fırka" hadîsi 839
04. Sefîne Hadîsi 839
Emân hadîsi 842
05. "Ben ilmin şehriyim ..." Hadîsi 843
Teblîğ hadîsi 846
06. Menzile Hadîsi 847
07. Ğadîr – Humm Hadîsi 848
08. Velâyet Hadîsi 849
09. Oniki İmam Hadîsi 850
"Hulefâ-i Râşidîn" hadîsi 853

C. SEÇKİN SAHÂBÎLER 853

01. Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî 853
02. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî 854
03. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî 854
04. Ammâr b. Yâsir el-Anesî 854
05. Ebû Zerr el-Ğıfârî 854
06. Selmân el-Fârisî 855
07. Miqdâd b. el-Esved el-Kindî 855
08. Habbâb b. el-Eret et-Temîmî 855
09. Abdullâh b. Abbâs el-Hâşimî 856
10. Câbir b. Abdillâh el-Ensârî 856
11. Hamza b. Abdilmuttalib el-Hâşimî 856
12. Ca'fer (et-Tayyâr) b. Ebî Tâlib el-Hâşimî 857
13. Ebû Râfi' el-Qıbtî 857
14. Hucr b. Adiy el-Kindî 857
15. Amr b. Hamiq el-Huzâ'î 858
16. Sehl b. Huneyf el-Ensârî el-Evsî 858
17. Ebû Cuhayfe Vehb b. Abdillâh es-Süvâî 859
18. Ebû Qatâde el-Ensârî 859
19. Huzeyme b. Sâbit el-Evsî 859
20. Huzeyfe b. Yemân el-Abesî 860
21. Ebû Eyyûb el-Ensârî 860
22. Hubşî b. Cünâde es-Selûlî 861

https://t.me/caferilikcom

23. Ebul-Heysem b. Teyyihân el-Belevî 861
24. Ebû Amra el-Ensârî el-Hazrecî 862
25. Ebû Leylâ el-Ensârî 862
26. Qays b. Sa'd b. Ubâde el-Hazrecî 862
27. Ebut-Tufeyl Âmir b. Vâsile el-Leysî 863
28. Süleymân b. Surad el-Huzâî 863
29. Câriye b. Qudâme et-Temîmî 864
30. Hâşim b. Utbe b. Ebî Vaqqâs ez-Zührî el-Mirqâl 864
31. Abdullâh b. Büdeyl b. Varqâ' el-Huzâî 864
32. Rifâ'a b. Râfi' b. Mâlik el-Ensârî 864
33. Adiy b. Hâtem et-Tâî 865
34. Ebû Bürde Hâni' b. Niyâr el-Belevî 865
35. Cündeb b. Züheyr el-Ezdî el-Ğâmidî 865
36. Haccâc b. Amr b. Ğaziyye el-Ensârî 866
37. Ebû Saîd el-Hudrî 866
38. Ubâde b. es-Sâmit el-Ensârî 867
39. Übeyy b. Ka'b el-Ensârî 867
40. Berâ b. Âzib el-Ensârî el-Hazrecî 867
41. Zeyd b. Erqam el-Hazrecî 868
42. Fâtımâ ez-Zehrâ 868
43. Hadîce bt. Huveylid Annemiz 869
44. Ümmü Seleme Annemiz 869
45. Meymûne bt. Hâris Annemiz 870
46. Cüveyriyye bt. Hâris Annemiz 870
47. Sevde bt. Zem'a Annemiz 871
48. Sümeyye bt. Hubbât 871
49. Esmâ bt. Umeys el-Has'amiyye 871
50. Ümmü Hâni' bt. Ebî Tâlib 872
Diğer Sahâbîler 872

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 875

RÂVÎLER TABLOSU 879

KAYNAKÇA 885

TERİMLER SÖZLÜĞÜ 901

https://t.me/caferilikcom

ÖNSÖZ

Bizleri "akıl" gibi en üstün donanım ile, yarattığı diğer canlılardan ayıran, hikmeti gereği peygamberler gönderen, "aklı, düşünerek zinde tutmamızı" emir buyurarak bize yol gösteren âlemlerin Rabbine sonsuz hamd ü senâlar, şükürler olsun. Hemen her durumda, ümmetini ve onların geleceğini düşünen ve onların kurtuluşu için çözümler sunan, kâinâtın efendisi, sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed'e, onun pâk Ehl-i Beytine, seçkin sahâbesine ve bu yolu takip eden güzîde ulemâ, evliyâ ve şühedâya salât ve selam olsun.

Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) vefatının hemen ardından sahâbe arasında imâmet ve hilâfet tartışmalarının başladığını hepimiz az çok biliyoruz. Ali ya da Ebûbekr merkezli bu tartışmaların Allah'ın Peygamberi (s.a.a) "henüz hayattayken" başladığını söylemek bile mümkün. Ancak ne var ki, o günlerde çok sönük ve sessiz olan, ufaktan kıpırdanışlar olarak süregelen bu tartışmalar, onun vefatıyla birlikte yoğunlaşmış ve aynı yoğunlukta, üstelik yanına daha başka konuları da takarak, yüzyıllar boyu devam etmiştir…

O günün siyasi çalkantıları, ister istemez bir takım fikrî oluşumların doğumuna zemin hazırlamış; buna binâen ilk dönemlerde İslâm'ın değişik yorumuna ilişkin muhtelif mektepler zuhur etmiştir. Ehl-i Beyt (Şîa), Hâricîler, Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet bu oluşumların en belirginleridir. Bilindiği üzere; İslâm dünyasında bunlardan sadece ikisi, eskiden olduğu gibi şimdi de varlığını hissedilir biçimde sürdürmektedir: **Ehl-i Beyt** ve **Ehl-i Sünnet**. Bu iki büyük İslâmî ekol arasında, imâmet ve hilâfet gibi, öteden beri tartışmalı olan ve hâlen de zaman zaman tartışılan bazı temel konular var. Müt'a nikâhını, abdestte ayakların meshi meselesini, Hz. Peygamber'in (s.a.a) hadislerini nakil ve kabul şartlarını… buna örnek verebiliriz.

Bunlardan birisi de hiç kuşkusuz "**Sahâbenin Adâleti**" problemidir. Belki de bunun için, öteden beri tartışılan problemlerin en önemlilerindendir diyebiliriz. Zira bize öyle geliyor ki; Müslümanlar sadece bu problemi kendi aralarında sağlıklı zeminlerde tartışıp çözümleseler, beraberinde pek çok problem kendiliğinden çözülecek; belki de geriye, dişe dokunur tartışmalı tek bir konu bile kalmayacaktır. Dolayısıyla bu konu esasen bir "kilit" konudur; bir açılabilirse, ona bağlı olarak pek çok konunun üzerindeki sis bulutları bir bir dağılıp gidecektir.

Ehl-i Sünnet, Rasûlüllah'a (s.a.a) inandım diyen bütün sahâbeyi, hiçbir ayrıma gitmeksizin "**âdil**" sayar ve onların rivâyetlerini kayıtsız şartsız kabul eder. Onları hiçbir şekilde eleştiriye, itiraza tabi tutmaz. Üstelik eleştirenler hakkında çok ağır dil kullanır. Sahâbenin, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) ilmini bize taşıyan aracılar olduğu, onları eleştirmenin doğrudan Hz. Peygamber'i eleştirmek anlamına geldiği; bunun da "zındıklık"la eş değer taşıdığı... ısrarla vurgulanır Ehl-i Sünnet kaynaklarında.

Ehl-i Beyt mektebi ise, pek çok konuda olduğu gibi, bu konuda da haksız ithamlara maruz kalmıştır. Mektebin sahâbeyi defterden tamamen silip toptan tekfir ettiği... iftirası, asırlar boyu yazılıp çizilmiştir. Oysa "Ehl-i Beyt'in öncüleri olan Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin sahâbedendir. Abdullâh b. Abbâs, Ammâr b. Yâsir, Ebû Zerr el-Ğıfârî gibi en önde gelen sahâbîler, hep Ali'nin yanında yer almışlardır. Durum böyle olunca, Ehl-i Beyt (yani Şîa) sahâbeyi bir kalemde nasıl silip atabilir!?" diye bir kez olsun düşünülmemiş, bu ağır iftiranın uhrevî karşılığı hiç hesaba katılmamıştır.

Gerçek şu ki; Ehl-i Beyt mektebi "sahâbe" olmayı takdir, bunun faziletini itiraf eder. Ancak sahâbenin tamamını "âdil" saymaz. İçlerinde "âdil = adâletli, güvenilir" olanlar bulunduğu gibi, fâsık ve münâfıklar da vardır, der. Bu nedenle de hadis rivâyetinde, sonraki kuşaktan râvîlerin güvenilir olup olmadıkları nasıl araştırılıyor, eleştiriye tabi tutuluyorsa, sahâbe de araştırılır, eleştiriye tabi tutulur. Ona göre rivâyeti kabul ya da redd edilir.

Düşünsel ve yaşamsal bütün "İslâmî" pratiğimizi derinden etkileyen bu temel konunun, aslında çok önceden konuşulup tartışılması ve sonuçlandırılması gerekirdi. Ancak tarafların sağlıklı platformlarda bir araya gelemeyişleri, siyâsî bir takım entrikalar, konuyla ilgili delillerin etraflıca

incelenemeyişi, tartışma ve karşı tarafı iknâ kurallarından habersizlik, gerçeklerle yüzleşmekten korkup çekinme vs. nedenler yüzünden hep çözümsüz kaldı.

"Öyleyse siz mi çözeceksiniz bu sorunu!?" diyebilirsiniz bu kardeşiniz için. Sorunu çözüp çözemeyeceğimizi elbette kendi aklıyla hareket eden sağduyulu okuyucularımızın takdirine bırakacağız. Fakat, en azından İslâm ümmetinin bu iki büyük ekolünün, birbirlerini daha yakından tanımalarını sağlayabilir ve konunun çözümüne ufak da olsa katkıda bulunabilirsek; bu bile yeter, diye düşünüyoruz.

Neden böyle bir çalışma?...

Bazıları "Ümmetin birlik ve beraberliğinden daha önemli ne olabilir? Bu nevi çalışmalar birlik ve beraberliğimizi bozmaz mı, fitneye sebebiyet vermez mi? Üstelik olup bitmiş hâdiselerin kurcalanmasının kime ne yararı olacak?…" diyerek; bunun "yersiz ve zamansız" bir çalışma olduğunu ileri sürebilirler. Bu dostlara cevabımız şudur:

Birincisi, ele aldığımız konu, demin de ifade ettiğimiz gibi, kişisel ve toplumsal bütün yaşamımızı derinden etkileyen bir konu. Akâidimiz, abdestimiz, namazımız, evliliğimiz, ticârî ilişkilerimiz; kısacası her şeyimiz, sahâbe tarafından Hz. Peygamber (s.a.a)'den rivâyet edilen hadislerle şekillenmiyor mu? Bunu kim inkâr edebilir? Bütün bunları, cidden Allah'ın rızasını ve sevgisini kazanmak için yapıyorsak, yaptıklarımızın "Allah'ın rızâsına" uygun olup olmadığını merak edip araştırmak hakkımız, hatta görevimiz değil mi? "Yaptım; Mevlâm kabul ede!" mantığı ne kadar doğru olabilir? Atalarımızın (ki buna âlimler de dahildir kuşkusuz) yolunu izlemek, acaba bizleri Allah (a.c) katında sorumluluktan gerçekten kurtarabilir mi?

İkincisi, Kur'ân **[**Tevbe (Berâe): 122**]** savaş ortamında bile, İslâmî (buna elbette fen bilimleri de dahildir) ilimleri tahsil edecek bir grubun geride kalması gerektiğini açık bir dille ifade ediyor. Bu demektir ki, bilimsel araştırmaların zamanı mekânı olmaz. Her vakit bu türden çalışmalara hazır olmamız gerekir; yeter ki sağlıklı ortamlarda yapılsın bu tür çalışmalar. Kaldı ki şu an bil-fiil savaş halinde de değiliz.

Üçüncüsü, elbette ümmetin birlik ve beraberliği fevkalâde önemli. Fakat insânî ölçülerle, sağlıklı biçimde, karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı ortam-

larda, tamamen bilimsel veriler etrafında konuşup tartışmak, birlik ve beraberliğimizi neden bozuyor ki! Şimdiye kadar tartışılmadı da ne oldu? Bir mesafe kat edilebildi mi?

Bizce asıl bu konuların masaya yatırılıp tartışılmaması birlik ve beraberliğimizi öldürüyor. Çünkü bu durumda taraflar birbirlerini sağlıklı biçimde tanıyamıyor. Bu yabancılaşma, beraberinde kin ve nefreti, düşmanlığı getiriyor. Hz. Ali'nin (a.s) şu sözü ne kadar anlamlı, değil mi:

> **"**İnsan bilmediği şeye düşmandır!**"**

Öyle de olmadı mı? Açın kitapları da bir bakın: Ebul-Huseyn el-Malatî'nin "*et-Tenbîh*"ini, Abdülqâhir el-Bağdâdî'nin "*el-Farq*"ını, İbn Hazm'ın "*el-Fisal*"ini, İbn Teymiyye'nin "*Minhâc*"ını … bir okuyun lütfen. Bu vb. kitaplarda, Şîa hakkında ileri sürülmüş tüyler ürperten sayısız, hatta bazen iğrenç ithamlar var! Tamamen "hayal ürünü" olan o ithamlar acaba nedendir? Şîa, acaba bir araya gelip konuşulduğu için mi, yoksa konuşulmadığı için mi bu tür ithamlara maruz kalmıştır?

Kim ne derse desin; biz dâima konuşmaktan, karşılıklı tartışmaktan yanayız. Bunun, sanılanın aksine, birlik ve beraberliğimizi "pekiştireceğini" düşünüyoruz. Aksi takdirde, asılsız dedikodulara maruz kalır, zaten Müslümanları birbirine düşürmek için fırsat kollayan İslâm düşmanlarının eline koz veririz. Eğer Müslümanlar birbirlerini çok iyi tanısalardı, geçmişte fasık yöneticilerin oyuncağı olur muydu sanıyorsunuz?

Dördüncüsü, şu an ümmet birlik ve beraberlik oluşturabilmişler mi ki, bu tarz çalışmaların bunu bozabileceği ileri sürülsün? Bir avuç İsrail, bir buçuk iki milyar 'Müslümanın' gözünün içine bakarak katliamlar yapıyor! Filistin, Lübnan ve Irak'ın durumu ortada! Filistin gerçeğine duyarlı olan kimi Müslümanların, Güney Lübnan'a ve Irak'taki şîa katlimanına "**lâkayt**" davranmalarının altında yatan gerçek nedir? Müslümanlar, kendi problemlerini aralarında rahatça konuşup tartışabilir; ve birbirlerini her şeye rağmen "kucaklayabilir" duruma gelmedikçe, bu durum maalesef devam edeceğe benziyor.

Beşincisi, "fitne", eğrisi doğrusu belli olmayan kargaşa, insanların sağlıklı bilgi edinmelerine, doğru haber almalarına mâni olan her şey demektir. İnsanları bu tarz kargaşaya itmek, onların doğru ve sağlıklı haber e-

dinmelerini önlemek elbette haramdır; bu her şeyden önce temel insan haklarına aykırıdır. Allah (a.c) bu tarz girişimleri yasaklamakta, "fitne" adını verdiği bu büyük tehlikenin yeryüzünden sökülüp atılması için savaşılmasını emretmektedir. **[**Baqara: 193; Enfâl: 39**]**

Müslümanların akademik çalışmaları, her ne hikmetse, öteden beri hep "fitnecilik" silahıyla baltalanmıştır, hâlen de baltalanmaktadır. Bu yozlaşmış "kilise" mantığını kim bilir, ne zaman terk edeceğiz! Ancak bu tarz girişimleri "fitne" deyimiyle adlandırmak günahtır, insanların sağlıklı bilgi edinmelerinin önünde duran feci bir engeldir. Üzerlerine hep böyle bir silâhın çevirili olduğu bir toplumda, bilim ve teknoloji nasıl gelişir? Gelenek harici söylemler neden fitne görülür? Peygamberler, biline gelen gelenekleşmiş yanlışlar yerine doğruları ikâme için gönderilmiş, devrimci insanlardır. Şimdi, aynı düz mantıkla giderek; peygamberlerin bu yepyeni çıkışlarını da "fitne" yaftasıyla karalayabilir miyiz? Bu ne biçim yaklaşım Allah aşkına!

Son olarak, olup bitmiş târihî olayların anlatılması doğru değilse, Kur'an örneğin Hz. Mûsâ ile Firavun'un olayını neden anlatıyor? Herhalde onları doğru tanımak ve günümüz Firavunlarına karşı Mûsâların yanında yer almak için. Şimdi bizler, Ali ile Muâviye'yi, Hüseyin ile Yezîd'i doğru biçimde öğrenmeden; çağımızın Muâviyelerini, Yezitlerini nasıl tanıyıp Alilerin ve Hüseyinlerin safında yer alacağız?!

Hem samîmiyetle sormak istiyoruz o kardeşlere: Her şeyden önce biz problemlerimizi aramızda konuşmaktan yana mıyız, değil miyiz? Konuşmaktan yana değilsek, ya samîmî değiliz ya da bir takım "korkularımız" var! Konuşmaktan yanaysak ne zaman konuşacağız? Açıkçası bizler bu tür itirazları yerinde bulmuyor, bunları "minderden kaçış" ve biraz da "gerçeklerle yüzleşmekten korku" olarak değerlendiriyoruz. Siz değerli kardeşlerimizi bundan elbette tenzih ediyoruz.

Bugüne dek yapılan çalışmalar...

'Sahâbenin adâleti' mevzuunda önceden yapılmış akademik çalışmaların bulunduğundan bahsedemeyeceğiz sizlere. Bu alanda müstakil çalışmalar maalesef yok. Genel olarak, âyet ve hadislerden hüküm çıkarma yollarından bahseden "Fıkıh Usûlü" kitapları ile hadis tekniğinden bahseden "Hadis Usûlü" kitaplarının ilgili bölümlerinde; bir de sahâbenin ha-

yatını anlatan kitapların girişlerinde konu üzerinde durulmuş. Ancak bunlar elbette yeterli ve doyurucu düzeyde değil.

Fakat lehte ya da aleyhte, bazı sahâbîlerin, bu arada halîfelerin hayatına yer veren kitaplar da yok değil. Bir çoğu imâmet ve hilâfet konularını işleyen bu kitaplara:

Mu'tezile'nin meşhur üstatlarından Qâdî Abdülcebbâr'ın (ö. 415 h) ***[el-Muğnî]***'sini,

İmâmiyye mektebinin önde gelen simalarından Seyyid Ebülqâsım Ali b. Huseyn el-Murtazâ'nın (ö. 436 h) ***[eş-Şâfî]***'sini,[1]

Ehl-i Sünnet'ten (Mâlikî) meşhur alimlerinden Ebûbekr b. el-Arabî'nin (ö. 543 h), bazı sahâbîleri, özelde Yezîd dahil bütün Emevî hanedanını temize çıkarmak için kaleme aldığı ***[el-'Avâsım minel-Qavâsım]***'ını,[2]

Mu'tezile'nin önde gelen otoritelerinden İbn Ebil-Hadîd'in (ö. 656 h) 20 ciltlik ***[Şerhu Nehc'il-Belâğa]***'sını,[3]

Ehl-i Sünnet'in Şâfiî alimlerinden İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974 h) ***[es-Savâiq'ul-Muhriqa]*** ile ***[Tathîr'ul-Cinân]***'ını,[4]

Ehl-i Beyt (İmâmiyye) mektebinin çağımızda yetiştirdiği ender alimlerden Lübnanlı Abdülhuseyn Şerafuddîn el-Mûsevî'nin (ö. 1377 h) ***[en-Nass vel-İctihâd]***'ını[5] ve

Yine İmâmiyye mektebinin, 19. yüzyılda yetişen ender araştırmacı âlimlerinden Necefli Abdülhuseyn Ahmed el-Emînî'nin (ö. 1402 h) 11 ciltlik ***[el-Ğadîr]***'ini[6] örnek verebiliriz.

1- Seyyid Abdüzzehrâ el-Huseynî'nin tahkikiyle neşredilmiştir. Bir önceki *el-Muğnî*, bu eserin içinde serpiştirilmiş vaziyettedir. bk. [http://www.aqaed.com]

2- Muhibbüddîn el-Hatîb'in tahkîki ile Mısır'da 1399'da basılmıştır. (5. baskı)

3- Muhammed Ebul-Fazl İbrâhîm'in tahkîki ile Mısır'da, Dâru İhyâ'il-Kütüb el-Arabiyye tarafından 1965~1967 yılları arasında basılmıştır.

4- İkisi bir arada Mısır'da basılmış, İstanbul'da Hakikat Yayınevi tarafından 1984'te tek cilt halinde ofseti yapılmıştır.

5- Ebû Müctebâ'nın tahkîkiyle, Qum'da, hicrî 1404'te Seyyid'üş-Şühedâ matbaasında tek cilt halinde basılmıştır. [Ayr. bk. http://www.shiaweb.net]

6- Tahran'da hicrî 1371'de Dâr'ul-Kütüb el-İslâmiyye tarafından basılmıştır.

Günümüzde ise "Sahâbenin Adâleti" konusunda bazı müstakil çalışmalar var. Ancak üzülerek belirtmeliyiz ki; onların çoğu Ehl-i Beyt mektebine mensup âlimlerin kaleminden çıkmış durumda. Söz konusu çalışmalara:

Iraklı tahkîk erbâbı ulemâdan Seyyid Murtazâ el-Askerî'nin ***[****Meâlim'ül-Medreseteyn****]'***adlı muazzam eserini,[1]

Seyyid Ali Huseynî el-Mîlânî'nin ***[****es-Sahâbe****]'***sini,[2]

Şeyh Muhammed Sened'in ***[****Adâlet'üs-Sahâbe****]'***sini,[3]

Ürdünlü Ahmed Huseyn Ya'qûb'un ***[****Nazariyyetü Adâlet'is-Sahâbe vel-Merce'ıyyet'üs-Siyâsiyye fil-İslâm****]'***ını,[4]

Suûdî Arabistanlı Dr. Nâsır b. Ali'nin ***[****Aqîdetü Ehlis-Sünne vel-Cemâa fîs-Sahâbet'il-Kirâm****]'***ını[5] ve

Ezher Üniversitesi hadis profesörü Imâdüsseyyid Muhammed eş-Şirbînî'nin ***[****Adâlet'üs-Sahâbe****]'***sini[6] örnek olarak gösterebiliriz.

Çalışmamızda takip ettiğimiz usul:

"**Sahâbenin Adâleti**" konusunu beş ana bölümde inceledik. **I. Bölüm**'de "sahâbe" kavramının anlamı üzerinde durduk. Bunun için kapsamlı Arapça sözlüklere, Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîs-i şeriflerde kelimenin nasıl kullanılmış olduğuna baktık ve âlimlerin kavrama yükledikleri terim karşılıklarını gözden geçirdik.

II. Bölüm'ü sahâbenin adâletine ayırdık. Önce konunun anlam ve önemi üzerinde durduk. Sonra konuya ilişkin İslâmî mezhep ve mekteplerin

1- [www.aqaed.com] adresinde okuyucuların istifadesine sunulmaktadır.
Bu harika eser, Kevser yayınları tarafından "*Ehl-i Beyt ve Ehl-i Sünnet Ekolleri*" adıyla, üç cilt halinde Türkçemize kazandırılmıştır.

2- [www.aqaed.com] adresinde okuyucuların istifadesine sunulmaktadır.

3- [www.aqaed.com] adresinde okuyucuların istifadesine sunulmaktadır.

4- [www.aqaed.com] adresinde okuyucuların istifadesine sunulmaktadır.

5- Riyâd, 1993 = Kitaba [www.waqfeya.com] adresinden ulaşılabilir.

6- Mısır, 2005 = Kitaba [www.islamport.com] adresinden ulaşılabilir.

yaklaşımlarını "kendi kaynaklarından" ele aldık. Olayı kitap, sünnet, tarih ve akıl çerçevesinde tartıştık. "Sahâbenin adâleti" prensibinin yansımalarını ve davranışlarımıza etkilerini inceledik.

III. Bölüm'de, konuyu bizzat sahâbenin kendi pratikleriyle çözümlemek yerinde olacağı için, onların hayatlarına baktık. Öncelikle sahâbeyi eleştirmenin hükmüne değindik. Önümüze çıkacak bazı sabıkalar hakkında ön açıklama yaptık. Sonra sahâbe hayatından önemli diyebileceğimiz çarpıcı kesitler sunduk. Ardından ulemânın manzara karşısında takındığı tutumu gözler önüne serdik.

IV. Bölüm'de, hadis tarihindeki önemi nedeniyle, tek başına Ebû Hüreyre adıyla tanınan sahâbîyi ele aldık. Onun kişiliğini ve hadisteki yerini inceledik, rivâyet ettiği hadislerden örnekler verdik.

V. ve son **Bölüm**'de ise "**ÇÖZÜM**" dedik. Allah'ın rahmet Elçisi'nin (s.a.a), ümmetini hiçbir şekilde yapayalnız bırakmadığını vurgularcasına; onların kurtuluşu için hayâtî tavsiye ve talimatlarından örnekler verdik. Bu arada Ehl-i Beyt'in dinimizdeki yeri ve önemi üzerinde durduk. Her iki İslâmî mektebin ortaklaşa tertemiz kabul ettiği, dürüstlükleri ile ön plana çıkan seçkin sahâbenin önde gelenlerini tanıttık. Bununla ümmetin hiçbir konuda hiçbir şekilde çözümsüz kalmadığının altını çizdik. En sonunda da genel bir değerlendirme yaparak, vardığımız sonucu açıkladık.

Bütün bu çalışmalarımızı, sizin de yakinen göreceğiniz gibi, **Ehl-i Sünnet kardeşlerimizin en muteber hadis, tefsir ve tarih kaynaklarına dayandırmaya** büyük özen gösterdik. Konuya ilişkin tartışma ve değerlendirmelerimizin hemen tamamında, "**Ehl-i Sünnet**" ulemâsının malum ölçü ve kriterlerini temel aldık. İslâm dünyasında bütün mekteplerin ortaklaşa kabul ettiği hadisleri, her zaman, sadece bir grubun kabul ettiği hadislere tercih ettik. Hadislerin durumunu, râvîlerin siqa olup olmadıklarını ele alırken de aynı ölçüleri dikkate aldık. Bu arada onların kriterlerini dikkate almadığımız anlar da oldu elbette. Ancak bunu da gelişigüzel yapmadık, gerekçesini hemen ekledik; yine Ehl-i Sünnet kaynaklarında yer alan bilgilere dayanmak suretiyle...

Genelde tartışmalı konularda, bir taraf, diğer tarafa baskın çıkabilmek için onların delillerinde kısıtlama yapar, üstelik rahatça çürütebileceği delilleri seçip çıkarır. Bu tarz eskiden çokça kullanılmıştır. Ama biz İslâmî

ve insânî olmayan bu tarza hiçbir şekilde, hiçbir kitabımızda yer vermedik. Burada da her iki tarafın delillerini olduğu gibi etraflıca sunmaya azami gayret gösterdik. Bu konuda elimizden geldiğince, Allah şâhidimiz olsun, hiçbir kısıtlamaya gitmedik. Bunun daha âdilâne olacağı kuşkusuz.

Amacımız ihtilafları körüklemek değil, İslâm dünyasının hâl-i hazırda yaşayan iki büyük mektebini birbirlerine birinci elden tanıtmak, aradaki soğukluk ve çekingenliği gidermek, Müslümanların birbirlerini daha yakından tanıyarak kaynaşmasını sağlamaktır. Okurlarımızdan istirhamımız şudur: Kararınızda hiçbir zaman aceleci ve peşin hükümlü olmayın. Anlattıklarımızı anlayarak okumaya bakın. İlginizi çeken konularda verdiğimiz kaynaklara mutlaka başvurun. Elinizi vicdanınıza koyun ve daima kendi aklınızla karar verin; kararınıza başkalarını karıştırmayın. Hatasız ve kusursuz olmak gibi bir iddiamız yok kesinlikle; o yüzden, bu kardeşinizi, lehte ya da aleyhte ama candan ve yapıcı hiçbir eleştirinizden mahrum etmeyin. [**akadir05@hotmail.com**] elektronik posta adresimize eleştirel e-maillerinizi bekliyor, sizleri çalışmamızla baş başa bırakıyoruz. Allah'a emanet olun.

Hamd, hep âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur!

Abdulkadir Çuhacıoğlu

Haziran – 2012

Amasya

I. BÖLÜM

SAHÂBE KAVRAMI

A. ARAP DİLİNDE SAHÂBE KAVRAMI

"**Sahâbe**" kavramı Arapça'dır ve "**sâhib**" kelimesinin çoğuludur. "Sahâbe" yerine "**ashâb**", "sâhib" yerine de "**sahâbî**" deyimlerini sıkça kullanmaktayız. Kelime köken itibâriyle Arapça olunca; elbette öncelikle dilciler bu konuda ne diyor, bu kelime Arapça'da hangi anlamlarda kullanılıyor; bir bakmak gerekir. Ancak bu yolla konu hakkında sağlıklı sonuçlara varabiliriz.

Kelimemiz "**sâd**", noktasız kalın "**hâ**" ve "**bâ**" harflerinden oluşan [**sa-hı-be**] fiilinden türeme bir etken (öznel) sıfat isimdir. Bakalım büyük lügatçiler buna kök olarak hangi anlamları veriyorlar:

1. İmam Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî "*Kitâb'ül-Ayn fil-Lüğa*"sında "uyum sağlamak, alışmak" anlamlarını veriyor.[1]

2. İsmâîl b. Hammâd **el-Cevherî** "*es-Sıhâh fil-Lüğa*" adlı eserinde bu sözcüğe şu anlamları veriyor: "Uyum sağlamak, alışmak, birbiriyle dost olmak, boyun eğmek"[2]

3. Râğıb el-İsfehânî'nin "*Müfredâtü Elfâz'il-Qur'ân*" adlı Kur'ân sözlüğünden "Bir kimseye, hayvana yahut yere devamlı bağlı kalmak, bir şeye sahip olmak, uzun süre birlikte olmak, tâbi olmak" gibi anlamlar verildiğini görüyoruz.[3]

4. İbn'ül-Manzûr'un "*Lisân'ül-Arab*"ında da özetle "beraber yaşamak, sürekli birlikte olmak, korumak, tâbi olmak" vb. anlamları okuyoruz..[4]

1- *el-Ayn*: III, 124 [www.yasoob.com]; er-Risâle kurumu, *es-Sahâbe*: s. 9

2- *es-Sıhâh*: I, 162 [www.yasoob.com]; er-Risâle kurumu, *es-Sahâbe*: s. 9

3- *el-Müfredât*: s. 475 [sa-hı-be] maddesi [http://shamela.ws]

4- *Lisân'ül-Arab*: I, 519~521 [www.yasoob.com]

5. Muhammed b. Ya'qûb **el-Fîrûzâbâdî** "*el-Qâmûs'ül-Muhît*" adlı eserinde benzer karşılıklar veriyor: "Beraber yaşamak, arkadaş olmak, sürekli birlikte olmak, boyun eğmek, dost edinmek, koruyup sâhip çıkmak"[1]

6. Necef ulemâsından Şeyh Fahruddîn **et-Tarîhî**'nin "*Mecma'ul-Bahreyn*" adlı sözlüğünde ise şu karşılıklar var: "Komşu olmak, birine eş olmak, eşlik etmek, bir kimsenin yanından ayrılmamak, dost olmak, birlikte olmak"[2]

7. Abdüsselâm Hârûn başkanlığında İbrâhîm Mustafâ, Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Hâmid Abdülqâdir ve Muhammed Ali en-Neccâr'dan oluşan bir heyetin katkılarıyla hazırlanan ve "Mısır Arap Dil Kurumu" tarafından, kalınca büyük boy tek cilt halinde basılan "*el-Mu'cem'ül-Vasît*" adlı lügatte ise şunlar yer alıyor: "Arkadaş olmak, refâkatçi olmak, tâbi olmak, yanından ayrılmamak, bir şeye devam etmek, bir şeye sahip olmak, birinin başında sürekli beklemek, birine eş olmak"[3]

Arapça'da kaynak niteliği taşıyan bu lügatler, dikkat ederseniz, uzun süre birlikteliği ifade eden anlamlar üzerinde birleşiyorlar. "Uyum sağlamak, alışmak, arkadaş olmak, bir kimsenin yanından ayrılmamak, birinin başında beklemek, komşu olmak, beraber yaşamak" hep süreklilik ifade eden anlamlar.

Bilhassa Kur'ân diline vukufiyeti ve bu alanda ustalığıyla tanınan **Râğıb el-İsfehânî**, şu sözleriyle konuya daha bir açıklık getirmektedir:

> "İnsan, hayvan, yer ya da zamanla sürekli birlikte olana **sâhib** denir… Bu sözcük, örfte ancak birlikteliği uzun süre devam edenler için kullanılır. "**Bir araya gelip toplanmak**" anlamına gelen (aynı kökten) **musâhabe** ile **istihâb** kelimeleri, (yine aynı anlama gelen) **ictimâ** kelimesinden daha etkilidir. Çünkü **musâhabe** uzun süre kalıp beklemeyi gerektirir. Şu halde her **istihâb** aynı zamanda **ictimâ**dır. Ancak her **ictimâ**, **istihâb** değildir."

1- *el-Qâmûs'ül-Muhît*: I, 91~92 [bâ-sâd] maddesi [www.yasoob.com]

Buna benzer anlamları **Murtazâ ez-Zebîdî**'nin "*Tâc'ül-Arûs*" adlı kapsamlı lügatinde de görmek mümkündür.

2- *Mecma'ul-Bahreyn*: II, 96~99 [http://shamela.ws]

3- *el-Mu'cem'ül-Vasît*: s. 509~510 (İstanbul, 1980, Çağrı Yayınları, Ofset)

Buna göre tekil deyimle **sahâbî** "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile birlikte olan ve beraberliği uzun süre devam eden kişi" demektir. Hatta sözlüklerin genel ifadesine bakılırsa; bunun için o şahsın yürekten iman edip etmemiş olması da pek mühim değildir. Mühim olan onunla uzun bir süre bir arada bulunmuş olmasıdır.

B. KUR'AN'DA SAHÂBE KAVRAMI

Arapça temel lügatlerin "**sahâbe**" kelimesine yüklediği anlam kadar, Kur'ân'ın aynı kelimeyi hangi anlamlarda kullandığı da önemlidir. Belki bunun önemi daha büyüktür. Çünkü Kur'ân, Allah'ın (a.c) kelâmıdır ve Arapça'nın kullanımı açısından kusursuzdur. O yüzden bu başlık altında, "**sahâbe**" kavramının Kur'ân-ı Kerîm'de hangi anlamlarda kullanıldığına bakacağız.

"**sahibe**" ya da masdar şekliyle "**sohbet**" (doğrusu suhbet) kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de değişik türemişleriyle birlikte tam 97 (doksan yedi) yerde geçmektedir.[1] Bunların 78 (yetmiş sekiz)'inde "ashâb" kalıbı kullanılmıştır. Elbette bunların hepsine tek tek yer verip siz değerli okurlarımızı sıkmayı düşünmüyoruz. Sadece ilgili âyetleri gruplandıracak ve çıkan sonuca hep birlikte bakacağız:

a. Peygamber ile yol arkadaşı arasında sohbet:

Peygamber Efendimiz (s.a.a) ile kayınpederi Ebûbekr, Mekke'den Medîne'ye hicret ederken bir mağaraya sığındıklarında, aralarında geçen konuşmayı konu edinen âyet buna güzel örnektir. **"O vakit (**peygamber**) sâhibine: *'Üzülme; çünkü Allah bizimle beraberdir!'* diyordu." [**Tevbe: 40**]** Ayet-i Kerîme'de geçen "**sâhib**" kelimesi hiç kuşkusuz "yol arkadaşı" demektir.

b. Peygamber ile müşrikler arasında sohbet:

"Sizin sâhibiniz asla deli değildir! / asla sapıtmadı!" mealli âyetlerde[2] geçen "**sâhib**" sözcüğü, müşriklerle sürekli bir arada yaşayan ve böylece müşriklere "sahâbe" olan bir peygamberi anlatmaktadır.

1- Muhammed Fuâd Abdülbâqî, *el-Mu'cem'ül-Müfehres*: s. 401~402

2- A'râf: 184; Sebe: 46; Necm: 2; Tekvîr: 22

c. Peygamber ile ona inanan mü'minler arasında sohbet:

Hz. Mûsâ kendisine inananlarla birlikte Kızıldeniz'e dayanıp, arkadan Firavun ve askerlerinin yetişmesi üzerine; konuya ilişkin âyette **"Mûsâ'nın ashâbı '*Bize yetiştiler!*' dediler."** buyuruluyor.[1]

Buradaki "**ashâb**", her halde Hz. Mûsa'ya inandığı söyleyen, uzun zamandır onunla beraber olan kimseler anlamındadır.

d. İki mü'min arasında sohbet:

Hz. Mûsâ ile Hızır'ın yolculuk hikâyesini biliyorsunuz. Hz. Mûsâ'nın ardı arkası kesilmeyen soruları üzerine Hızır (a.s) bunalınca, Hz. Mûsâ şöyle der: **"Bundan böyle sana bir şey daha sorarsam; benimle sohbet etme!" [**Kehf: 76**]**

Buradaki "**sohbet**" hem biri peygamber diğeri Allah'ın sevgili kulu olan iki mü'min arasındaki beraberliği, hem de yol arkadaşlığını ifade ediyor.

e. Mü'min ile kâfir arasında sohbet:

Kur'ân-ı Kerîm'de biri zengin, mal mülk sahibi iki kişi arasında geçen olay anlatılır. Zengin olan imansız ve zâlim, öbürü ise sâlih bir kuldur. İkisi arasında şu konuşma geçer:

"(Zengin olan**) sâhibiyle konuşurken, ona: '*Ben senden daha zenginim…*' dedi." … "Sâhibi de onunla konuşurken ona şöyle dedi: '*Seni … yaratanı inkâr mı ediyorsun!?...*" [**Kehf: 34, 37**]**

Buradaki "**sâhib**", bir arada yaşayan biri mü'min, diğeri kâfir iki kişi arasındaki ilişkiyi ifade ediyor.

Ayrıca mü'min bir evlâdın, kendisini Allâh'a şirk koşmaya zorlayan ebeveynine itâati kesin olarak yasaklanmakta; **"Onlarla dünyada iyi musâhabe et."** buyurulmaktadır. **[**Luqmân: 15**]** Buradaki "**musâhabe**", "sohbet" kökünden türeme bir kelimedir ve "eşlik etmek, geçinmek, birlikte yaşamak" gibi anlamlara gelmektedir. Şu halde bu âyet de, mü'min ile müşrik olan ebeveyni arasındaki "**sohbet**" ilişkisini ifade etmektedir.

1- Şuarâ: 61

f. Kâfirler arasında sohbet:

Allah (a.c) Sâlih peygamberin kavmini imtihan için bir deve göndermiş, kendisine dokunulmaması konusunda onları uyarmıştı. Ama onlar bu uyarıya aldırış etmediler. **"Hemen sâhiblerini çağırdılar; o da (**deveyi**) ele geçirip boğazladı!" [**Qamer: 29**]**

Buradaki "**sâhib**" Sâlih peygambere inanmayan kavimden eşkıya tabiatlı birisidir.[1] Dolayısıyla âyet kâfirler arasındaki sohbeti ifade etmektedir.

g. İki yol arkadaşı arasında sohbet:

"Allah'a ibadet edin; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ebeveyninize, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanı başınızdaki sâhibe … iyi davranın." [Nisâ: 36**]** âyetinde geçen "**sâhib**", Kur'ân müfessirlerinin çoğuna göre "yol arkadaşı" demektir. Genel olarak bunun içinde "zevce" anlamı da var tabii.[2] Yol arkadaşına iyi davranacak olan kişi de, her halde onunla "aynı yolda" birlikte demektir.

h. Zevce anlamında sohbet:

Deminki Nisâ sûresinin 36. âyetinde geçen kelimenin "zevce" anlamına da geldiğini ifade etmiştik. Bu arada "**sâhib**" kelimesinin dişil kalıbının (= sâhibe) "zevce, eş" anlamına da geldiğini açıkça vurgulayan âyetler var. Allah'ın -hâşâ- zevcesinin olmadığını ifade eden, bu arada Âhirette, "kişinin kardeşinden, baba ve annesinden, eşinden…" kaçacağını anlatan âyetlerde; "zevce ve eş" yerine "**sâhibe**" kelimesi kullanılmaktadır.[3]

i. Bekçi ve denetleyici anlamında sohbet:

Kur'ân'da **"Biz cehennemin ashâbı olarak ancak melekleri görevlendirdik."** âyetinde[4] geçen "**ashâb**" deyimi, "bekçi, denetleyici, işlerinden sorumlu" anlamında kullanılmaktadır.

1- Bu adam hakkında Allah Rasûlü'nün (s.a.a) buyruğunu görmek isteyenler *Peygamberimizin Dilinden Hz. Ali* adlı kitabımıza bakabilirler: s. 429 vd.

2- el-Cessâs, *Ahkâm'ul-Qur'ân*: III, 157; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *et-Tibyân*: III, 194; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*: I, 268; İbn Kesîr, *et-Tefsîr*: I, 495; Fahruddîn er-Râzî, X, 96~97; Elmalılı, *Hak Dini*: II, 1355; et-Tabâtabâî, *el-Mîzân*: IV, 354

3- En'âm: 101; Cin: 3; Meâric: 12; Abese: 36

4- Müddessir: 31

j. Bir yerde uzun süre kalan ya da bekleyen anlamında sohbet:

Kur'ân-ı Kerîm'de "**sohbet**" kelimesinin bu anlamda kullanıldığını gösteren pek çok örnek var. İşte listesi:

Ashâb-ı Kehf : Mağara sâhipleri, mağarada uyuyup kalanlar[1]

Ashâb-ı Qarye : Köy, kasaba halkı **[**Yâsîn: 13**]**

Ashâb-ı Sefîne : Hz. Nûh'un gemisine binip kurtulanlar[2]

Ashâb-ı Medyen : Medyen halkı **[**Tevbe: 70; Hacc: 44**]**

Ashâb-ı Hıcr : Hıcr halkı **[**Hıcr: 80**]**

Ashâb-ı Eyke : Eyke halkı[3]

Ashâb-ı Ress : Ress halkı **[**Furqân: 38; Qâf: 12**]**

Ashâb-ı Semûd : Semûd kavmi **[**Qâf: 12**]**

Ashâb-ı Uhdûd : Hendek kazıp mü'minleri yakan halk **[**Burûc: 4**]**

Ashâb-ı Fîl : Kâbe'yi yıkmaya gelen Fîl ordusu **[**Fîl: 1**]**

Ashâb-ı Qubûr : Kabirde yatanlar, ölüler **[**Mümtehıne: 13**]**

Ashâb-ı Yemîn : Amel defterlerini sağından alacak ve mutlu olacak mü'min kullar[4]

Ashâb-ı Şimâl : Amel defterlerini solundan alacak ve mutsuz olacak kâfir ve günahkâr kullar **[**Vâqıa: 9, 41; Beled: 19**]**

Ashâb-ı Cennet : Cennet ehli[5]

1- Kehf: 9

2- Ankebût: 15

3- Hıcr: 78; Şuarâ: 176; Sâd: 13; Qâf: 14

4- Vâqıa: 8, 27, 38, 90, 91; Müddessir, 39; Beled: 18

5- Baqara: 82, A'râf: 42, 44, 46, 50; Yûnus: 26; Hûd: 33; Furqân: 24; Yâsîn: 55; Ahqâf: 14, 16; Haşr: 20; Qalem: 17

Ashâb-ı Nâr / Cehennem : Cehennem ehli[1]

Ashâb-ı A'râf : Cennet ile Cehennem arasında, yüksekçe bir yerde toplanan mü'minler **[**A'râf: 48**]**

Sâhib-i Hût : Balığın yuttuğu Hz. Yûnus **[**Qalem: 8**]**

Sâhib-i Sicn : Hapishanede kalan mahkum **[**Yûsuf: 39, 41**]**

Âyetler, "**ashâb**" ve "**sahâbe**" deyimlerinin, ancak "bir yerde hep birlikte, uzun süre yaşayan insanlar" için kullanılabileceğini gösteriyor. Buradan anlaşılan o ki; Kur'ân-ı Kerîm de bu kavramı "bir kimseye uzun bir süre eşlik edenler, bir yerde uzun süre diğerleriy birlikte yaşayanlar" anlamında yaygın biçimde kullanıyor. Üstelik bunun için "mü'min kâfir" ayrımı da yapmıyor. O halde, Arap diline dâir meşhur lügatlerin "sahâbe" deyimine verdiği karşılıklarla, Kur'ân'ın kullandığı anlamlar, birbiriyle tamamen örtüşüyor, bütünüyle mutâbakat içinde bulunuyor.

C. HADİSLERDE SAHÂBE KAVRAMI

Yukarıda, hem Arapça lügatlerin hem de Kur'ân'ın; "**sahâbe**" deyiminin "Bir kimseyle uzun bir süre birlikteliği olanlar, bir yerde uzun süre bulunan kimseler" anlamında birleştiğini gördük. Üstelik bunun için mü'min kâfir, dost düşman ayrımının da yapılmadığını tespit ettik. Şimdi de; bakalım hadis kitapları ne diyor bu konuda.

Sevgili Peygamberimizin (s.a.a) hadislerinde bu kavramın geçtiği yerleri saymakla tüketmek mümkün değil.[2] Ancak bizler, ileride ele alacağımız "Sahâbenin Adâleti" konusu açısından da çarpıcı olduğuna inandığımız hadislerden örnekler sunacağız sizlere.

1- Baqara: 39, 81, 119, 217, 257, 275; Âl-i Imrân: 116; Mâide: 10, 29, 86; A'râf: 36, 44, 47, 50; Tevbe: 113; Yûnus: 27; Ra'd: 5; Hacc: 51; Fâtır: 6; Zümer: 8; Ğâfir: 6, 43; Hadîd: 19; Mücâdele: 17, 20; Haşr: 20; Teğâbün: 10; Mülk: 10, 11

2- Konuyu merak edenler için Hollandalı A. J. Wensinck öncülüğünde bir heyet tarafından hazırlanan *Concordance* (III, 250~259 = **sâd-hâ-bâ** maddesi)'ni ve **Sahr Şirketi** tarafından bilgisayar ortamında kullanılmak üzere hazırlanan "*Mevsûat'ül-Hadîs'-iş-Şerîf*" adlı dokuz hadis kitabını kapsayan Hadis CD'sini (**meâcim**) tavsiye edebiliriz.

01. Nebevî Hadisler

1. Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) ashâbı arasında "münâfıkların" da bulunduğunu kimse inkâr edemez. Bunlardan birisi de **Abdullâh b. Übeyy b. Selûl** idi. Bir gün Ömer b. Hattâb bu münâfığı tepelemek istediğinde; Hz. Peygamber'in şu uyarısıyla karşılaştı:

> "Bırak onu yâ Ömer; insanlar 'Muhammed ashâbını öldürüyor' demesinler!"[1]

Bu münâfığı, bir gün oğlu da öldürmeye niyetlenmiş; ancak Rasûl-i Ekrem (s.a.a) ona da karşı çıkarak ***"Bilakis aramızda bulunduğu sürece ona yumuşak davranıp iyi sohbette bulunalım!"***[2] buyurmuştur.

Bu hadisler[3], Rasûlüllâh'ın (s.a.a) etrafında bulunan, ona eşlik eden; münâfıklar dahil herkese "sahâbe" denebileceğini açıkça gösteriyor.

2. Hz. Peygamber (s.a.a) bir gece feci bir rüya görür; aniden fırlar ve ***"Kaldırın şu odalarda yatan sâhibeleri…"***[4] buyurur.

Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.a) burada "**sâhibeler**" deyimini; hem hanımları anlamında kullanıyor, hem de hanımlarından birisinin ileride yanlış işlere kalkışacağını ima ediyor.

3. Ümmü Seleme, Hz. Peygamber (s.a.a)'den şu hadisi rivâyet ediyor:

> "Ashâbımdan, kendilerinden ayrıldıktan sonra beni bir daha göremeyecek olanlar var!" [bk. sh. 203]

1- Hz. Câbir rivâyet ediyor: Ahmed: III, 393 (14688); Buhârî: menâqıb, 11, tef. Münâfiqîn, 6, 8; Müslim: birr, 63; Tirmizî: tef. Münâfiqîn, 4; et-Taberî, *et-Târîh*: II, 109, *et-Tefsîr*: XXIII, 404~407; İbn Kesîr, *et-Tefsîr*: IV, 370, 372

2- İbn Sa'd, *et-Tabaqât*: II, 65; İbn Hişâm, *es-Sîrat'ün-Nebeviyye*: II, 293; İbn Kesîr, IV, 372; er-Risâle Kurumu, *es-Sahâbe*: s. 13

3- Hz. Câbir'den gelen bir hadise göre; Huneyn gazvesi dönüşü taksimat dağıtılırken, **Zül-Huveysıra**'nın Hz. Peygamber'e (s.a.a) "Âdil ol!" demesi ve Ömer'in de onun üzerine yürümesi üzerine; o buna izin vermemiş ve şöyle buyurmuştu:

> "İnsanların, benim ashâbımı öldürdüğümü söylemelerinden Allah'a sığınırım..."

bk. Ahmed: III, 355~357 (14276, 14291, 14292); Müslim: zekât, 142

4- Ümmü Seleme annemizden geliyor: Mâlik: lübs, 8; Ahmed: VI, 297 (25334); Buhârî: ilm, 40, teheccüd, 5, libâs, 31, edeb, 121, fiten, 6; Tirmizî: fiten, 30

Hadiste, Hz. Peygamber'in (s.a.a) kendisine yürekten inanmayan kimseler hakkında da "**ashâb**" deyimini kullandığı görülüyor.

4. Allah'ın Elçisi (s.a.a) şöyle buyuruyor:

> "Hiç kuşkusuz, ashâbımın arasında oniki tane münâfık var!"[1]

Ama ne var ki, isimlerini vermiyor!

5. Allah'ın Elçisi (s.a.a) bir hadislerinde; hem Hz. Mûsâ'nın arkadaşları, hem de Firavun'un ordusu için "**ashâb**" deyimini kullanıyor.[2]

Peygamber Efendimiz'den (s.a.a) gelen bu ve benzeri sahih rivâyetler gösteriyor ki; "ashâb" ya da "sahâbe" deyiminin, birisiyle uzun bir süre birliktelik dışında bir anlamı yoktur. "Zevce", "yoldaş", "arkadaş" ve "taraftar" gibi karşılıklar sadece mecazdır. Ayrıca bu kavram özü itibariyle nötrdür. İyi ve kötü anlamlarda kullanılabilir.

02. Sahâbe Uygulamaları

1. Zeyd b. Erqam, demin sözünü ettiğimiz ünlü münâfık Abdullah b. Übeyy b. Selûl ve onun kafadarı diğer münâfıklar hakkında **"Abdullâh b. Übeyy ve ashâbı"** tabirini kullanmaktadır.[3]

2. Misver b. Mahrame ile Mervân b. Hakem ortaklığıyla gelen bir rivâyette, "Muğîra b. Şu'be bir grup insanla **sohbet** etti. Bir fırsat onları öldürüp mallarını yağmaladı; sonra gelip İslâm'ı kabul etti." deniyor.[4]

1- Huzeyfe b. Yemân'dan [Ahmed: IV, 320 (22229); Müslim: münâfiqîn, 9] ve Cübeyr b. Mut'im'den [Ahmed: V, 40 (16163)] rivâyet ediliyor. Lâkin Cübeyr hadîsinin senedinde adı sanı belirsiz bir râvî olduğu için isnâdı zayıf.

2- Abdullâh b. Mesûd'dan (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*: VI, 333; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*: VIII, 2774~2775; İbn Kesîr, III, 337 = Şuarâ: 65) **sahih bir isnatla** rivâyet ediliyor. İbn Ebî Hâtim (V, 1552, VI, 1981, VIII, 2775) aynı hadîsi, yine **sahih bir isnatla** İbn Abbâs'tan da rivâyet ediyor.

3- Ahmed: IV, 369 (18527, 18528); Buhârî: tef. Münâfiqîn, 1~5; Müslim: münâfiqîn, 1; Tirmizî: tef. Münâfiqîn, 1; İbn Kesîr, IV, 370

Tirmizî (tef. Münâfiqîn, 2 = İbn Kesîr, IV, 371) ile Hâkim (*el-Müstedrek:* II, 489) aynı hadîsi farklı bir isnatla da rivayet ediyorlar. Hâkim "**İsnâdı sahih bir hadis**" diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

4- Buhârî: şurût, 15; Ebû Dâvûd: cihâd, 167

Buradaki "sohbet" onlara eşlik etmesi, uzun bir süre onlarla birlikte olması demektir.

3. Huzeyfe b. Yemân "Necrân Hıristiyanlarının **sâhib**leri Âqıb ile Seyyid lanetleşmek üzere Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) geldiler. Onlardan biri **sâhib**ine dedi ki: Sakın yapma…"[1] Buradaki "**sâhibler**"den kasıt da hiç şüphesiz Hıristiyanların lideri olan iki kişidir.

Konuyu daha fazla derinleştirmeye gerek yok galiba. Bu kadarı bile gösteriyor ki; lügatler, Kur'ân ve hadisler, "**sahâbe**" deyiminin "Bir kimse ya da yerle uzun süre birlikteliği olanlar" anlamına geldiğinde birleşiyorlar. Ve tekrar ifade edelim: Bunun için mü'min - kâfir, yanında olunan kişiye sadâkat - vefâsızlık ayrımı da gözetilmiyor.

D. TERİM OLARAK SAHÂBE KAVRAMI

Buraya kadar lügatlerin, Kur'ân-ı Kerîm'in ve hem Allah'ın Peygamberi'nden (s.a.a), hem de sahâbenin bizzat kendilerinden gelen sahih hadislerin, "**sahâbe**" kavramına yükledikleri anlamı gördük. Şimdi de İslâm âlimleri bu konuda ne diyor, bu kavramı terim (ıstılâh) olarak nasıl tanımlıyor; ona bakalım.

"**Sahâbe**"nin terim karşılığı konusunda başlıca üç farklı görüş var:

1. Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) bir an bile olsa görüp ona inanan ve bu inancıyla ölenlere "**sahâbe**" denir.

2. Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) inanan, onunla uzun bir süre birlikte olan ve bu inancıyla ölenlere "**sahâbe**" denir.

3. Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) uzun bir süre eşlik edip yanında bulunan kimselere "**sahâbe**" denir.

Şimdi bu üç temel görüşü ele alıp, her birini ayrıntılı biçimde tartışalım isterseniz.

1- Buhârî: meğâzî, 73; İbn Kesîr, I, 369 = Hadis hemen aynı **sahih isnatla**; ancak Abdullâh b. Mesûd'dan da rivâyet ediliyor. bk. Ahmed: I, 414 (3735)

01. Birinci Görüşün Delilleri

Bu görüş, Ehl-i Sünnet mektebine mensup özellikle hadis âlimlerinin ezici çoğunluğuna ait. Mektebe üye olan, genelde Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî usulcüleri / fakihleri de bu kanaatte. İşte örnekleri:

1. Ahmed b. Hanbel: "Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) bir yıl, bir ay, bir gün ya da bir anlık eşlik eden yahut onu gören; onun ashâbından sayılır."[1]

2. Ali b. el-Medînî: "Peygamber (s.a.a)'e eşlik eden yahut gündüzün bir vakti onu gören; onun ashâbından sayılır."[2]

3. İmâm el-Buhârî: "Peygamber (s.a.a)'e eşlik eden yahut onu gören Müslümanlar, onun ashâbından sayılır."[3]

4. Hâkim en-Nîsâbûrî: Hâkim sahâbeyi, pek çok kimsenin yaptığı gibi tabakalara ayırır ve Mekke'nin fethinde yahut Vedâ haccında Hz. Peygamber'i (s.a.a) gören çocukları bile sahâbeden sayar.[4]

5. İbn Hazm el-Endülüsî ez-Zâhirî: "Peygamber (s.a.a) ile bir an olsun oturan, ondan bir kelime olsun işiten ya da onun yaptığı bir şeyi görüp belleyen herkes sahâbedir." der. Ancak İbn Hazm, bunun için açıktan münafıklık yapmamış ve Rasûlüllâh (s.a.a) tarafından bir yere sürülmemiş olmasını da şart koşar.[5]

6. Muhyiddîn en-Nevevî: "Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) bir an bile olsa gören her Müslüman sahâbîdir."[6]

7. İbn Hacer el-Asqalânî: "Peygamber (s.a.a) ile mü'min olarak buluşan ve Müslüman olarak ölen kimseler sahâbîdir."[7] diyor ve onunla birlikteliğinin uzun ya da kısa olmasının, ondan rivâyette bulunmuş olup olmamasının ve onunla gazaya çıkıp çıkmamış olmasının bir şeyi değiş-

1- Ebû Ya'lâ, *el-Udde fil-Usûl*: III, 988; Âlü Teymiyye, *el-Müsevvede*: s. 263

2- İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: VII, 5; es-Sehâvî, *Feth'ul-Muğîs*: III, 93

3- Buhârî: menâqıb, 29 [bâbu fedâil-i ashâb'in-Nebiy …]

4- *Ma'rifetü Ulûm'il-Hadîs*: s. 24

5- *el-İhkâm*: II, 86

6- *Şerhu Sahîh-i Müslim*: I, 35, XVI, 85, *et-Taqrîb*: II, 208~209

7- *el-İsâbe fi Temyîz'is-Sahâbe*: I, 7, *Şerhu Nuhbet'il-Fiker*: s. 140

tirmeyeceğini; hatta onu görmekle beraber yanında kalmamış olanların ve körlük vb. maniler nedeniyle onu göremeyenlerin de bu kapsama girdiğini ifade ediyor.

İbn Abdilberr, İbn'ül-Esîr, İbn'üs-Salâh, İbn Cemâa, İbn Kesîr, el-Irâqî, es-Sehâvî, es-Süyûtî, el-Münâvî vb. hadisçiler tarafından da seslendirilen bu yaklaşıma, usûlcü fukahâdan Qâdî Ebû Ya'lâ, el-Âmidî, İbn'ül-Hâcib, İbn Qudâme, Cemâlüddîn el-İsnevî, Tâcüddîn es-Sübkî, Zekeriyyâ el-Ensârî, el-Heytemî, el-Huraşî, Ahmed ed-Derdîr, eş-Şevkânî, İbn Bedrân[1] vb. de tam destek veriyor. Hanefîlerden el-Aynî ile Ali el-Qârî,[2] Ehl-i Beyt (= İmâmiyye) mektebine mensup büyük âlimlerden, Kânûnî zamanında Saydâ kadısı Ma'rûf'un ispiyonlaması sonucu idam edilen "Şehîd-i Sânî = İkinci Şehîd" lâkaplı Zeynüddîn el-Âmilî[3] ve Hâricîlerden İbâdıyye[4] de bu kanaati paylaşıyor.

Buna göre "**sahâbeden**" sayılabilmenin dört temel şartı var:

1. Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) bir an bile olsa "görmek". Bazılarının bunun yerine "buluşmak" tabirini kullanması, "körlük" vs. nedenlerle onu görme imkanından mahrum kişileri dışarıda bırakmamak içindir.

2. Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) "mü'min olarak" görmek.

3. Bu esnada en azından aklı başında, idrak ve temyiz çağında olmak. (Çoğunluğun yaklaşımı)

4. Sonra da "Müslüman olarak" ölmek.

1- *el-İstîâb*: I, 12, 13, II, 384 (= Abdullâh b. Sercis el-Müzenî mad.); İbn'üs-Salâh, *Ulûm'ül-Hadîs*: s. 293; İbn Kesîr, *Ulûm'ül-Hadîs*: s. 174; es-Sehâvî, III, 93; es-Süyûtî, *Tedrîb'ür-Râvî*: II, 208~212; el-Münâvî, *Feyd'ul-Qadîr*: I, 18

Qâdî Ebû Ya'lâ, III, 987~990; el-Âmidî, *el-İhkâm*: I, 321~322; İbn'ül-Hâcib, *el-Muhtasar*: II, 67; İbn Qudâme, *er-Ravda*: I, 301; el-İsnevî, *Nihâyet'üs-Sûl*: II, 123; Tâc es-Sübkî, *Cem'ul-Cevâmi'*: II, 165-166; el-Ensârî, *Ğâyet'ül-Vusûl*: s. 86; el-Heytemî, *Feth'ul-Cevâd*: I, 10; el-Huraşî, *Şerhu Muhtasar'il-Halîl*: I, 29; ed-Derdîr, *Şerhu Muhtasar'il-Halîl*: I, 16; eş-Şevkânî, *İrşâd'ül-Fuhûl*: s. 62~63; İbn Bedrân, *el-Medhal*: s. 209

Eş'arîlerden Celâl ed-Devvânî (*Şerh'ul-Aqâid el-Adudiyye*: I, 27) de bu görüşte.

2- el-Aynî, *Umdet'ül-Qârî*: XIII, 236; Ali el-Qârî, *Fethu Bâb'il-'Inâye*: I, 13, *Şerh'ul-Lübâb*: s. 4

3- Şehîd-i Sânî, *er-Riâye*: s. 339; er-Risâle Kurumu, *es-Sahâbe*: s. 15

4- eş-Şemmâhî, *Muhtasar'ul-Adl vel-İnsâf*: s. 40

Bu dört şartın dördünü de taşıyan bir kişi "**sahâbî**" sayılıyor. Hatta o kimse Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) iman ettikten sonra dinden çıksa da; sonradan tekrar dönüş yapmışsa, bu durum onun "**sahâbeden**" sayılmasına engel olarak görülmüyor.[1]

Delilleri:

Hadisçilerin "sahâbe" tanımı başlıca şu delillere dayanıyor:

1. "**Sahâbe**" deyimi "**sohbet**" kökünden türeme bir isimdir. "Sohbet" ise lügatte bir kimseye az ya da çok eşlik etmek demektir. O yüzden bir kimse "Falan kişiyle sohbette (bir arada) bulunmayacağım" diye yemin etse, sonra da onunla bir anlık beraber olsa; yemini bozulur. Bu da gösteriyor ki, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile bir anlık görüşen kimse bile "**sahâbî**" sayılır.[2]

2. Bir kimseyi "**sahâbe**"den sayabilmek için "uzun süre birliktelik" şartını koşacak olursak, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile bir kez görüşen pek çok kişi "sahâbî" olmaktan çıkar.

İtiraz:

Yukarıdaki delillere şu itirazlar yöneltilebilir:

1. "Sohbet" kelimesinin lügatte bir kimseye "az ama çok eşlik etmek" olduğu temelsiz bir iddiadır. Bu iddianın kayda değer hiçbir dayanağı yoktur. [**Arap Dilinde Sahâbe Kavramı**] başlığı altında, en temel Arapça sözlüklerin bu kavrama yükledikleri anlamları gördünüz. Bu anlamların tamamı "uzun bir süre birliktelik" ifade ediyor. Aynı kökten türeyen başka hangi kelimeye bakacak olursak; hep aynı sonuçla karşılaşıyoruz. Kur'ân ve hadislerden verdiğimiz bir çok örnek de bu anlamı açıktan destekliyor. ***Bu bir.***

İkincisi, "Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) mü'min olarak bir an bile olsa gören ve Müslüman olarak ölenlere **sahâbe** denir." tezini savunanlar arasında

1- İbn Hazm, I, 217~218, II, 86~87; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 7~8; İbn Emîr el-Hâc, *et-Taqrîr*: II, 261; es-Sehâvî, III, 99~100; el-Heytemî, *Feth'ul-Cevâd*: I, 10; es-Süyûtî, II, 209~210

2- bk. Ebû Ya'lâ, III, 988; İbn Hazm, II, 86~87; el-Âmidî, I, 321~322; İbn'ül-Hâcib, II, 67

bile, "**Sohbet**, sözlükte sürekli birlikte olmayı ifade eder." diyenler var. Yemen'in ünlü âlimlerinden eş-Şevkânî bunlardan.

Üçüncüsü, sahâbeyi bu şekilde tanımlayan hadis ekolüne mensup âlimler, örfte "**sohbet**" kavramının "birine uzun süre eşlik etmek, birisiyle uzun süre birlikte olmak" anlamına geldiğini de açık bir dille itiraf ediyorlar. Dolayısıyla hadisçiler ve bu ekolün fıkıh alimleri, yaptıkları "sahâbe" tanımının örfe yani hadis ve fıkıh geleneğine uymadığını zaten kabul etmiş durumdalar. Ekolün en meşhur; biri Şâfiî diğeri ise Mâlikî mezhebine mensup iki büyük usulcüsü el-Âmidî ile İbn'ül-Hâcib, ayrıca İbn Hacer el-Asqalânî bu durumu açıkça itiraf edenler arasında.[1]

Buradaki örfün diğer adı "**ıstılâh**"tır ve Türkçe karşılığı "**terim**"dir. Konumuz ise zaten "**sahâbe**" kavramının sözlük karşılığı değil, terim karşılığıdır. Dolayısıyla bu gruba dahil âlimler, terim olarak "**sahâbe**"yi "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile uzun bir süre beraber olanlar" şeklinde tanımlanması gerektiğini, belki farkında olmadan kabul etmiş durumdalar.

Yemin olayına gelince; bu zaten "sohbet, bir kimseyle bir an bile olsa beraber olmaktır." ön kabulüne dayanan bir hükümdür. Bu ön kabulün hem Arapça temel sözlüklerin verdiği bilgilere, hem Kur'ân'ın kullanımına, hem de Peygamberimizden ve Sahâbenin bizzat kendilerinden gelen uygulamalara ters düştüğünü gördünüz. Dolayısıyla bunu konumuza delil olarak kabul etmek pek mümkün görünmemektedir.

İşin garibi; el-Âmidî ile İbn'ül-Hâcib dışında bu yemin olayını ele alan bir başka kimseyi görmek nasip olmadı. Üstelik her ikisi de, iddialarını pekiştirebilmek için "bil-ittifâk = ittifakla" demeyi de ihmâl etmemişler. Oysa ikinci görüşün taraftarı olan usûlcülerin en büyük otoritelerinden Abdülazîz el-Buhârî, onların aksine, bu durumda yeminin bozulmayacağını söylemekte; ardından o da "bil-ittifâk" kaydını koymaktadır![2]

Herhalde doğrusu da bu. Çünkü bilhassa yemin bahislerinde örf ile dil (sözlük) çatıştığında, aksi niyet edilmediği sürece, örf tercih edilir. Hane-

1- el-Âmidî, I, 322; İbn'ül-Hâcib, II, 67; İbn Hacer, *el-Feth*: VII, 3

Bu arada, yapılan bu tanımın "örf = ıstılâh" olduğunu ileri sürenler de yok değil! el-Münâvî (I, 18) ile el-Huraşî (I, 29) bunlardan.

2- *Keşf'ül-Esrâr Şerhu Usûl'il-Pezdevî*: II, 560

fî fıkhıyla Mâlikî fıkhı[1] bu kanaati açıkça ortaya koyuyor. Şâfiîler bazı somut örneklemelerde farklı düşünüyor görünseler de, prensip olarak bu yaklaşımı onlar da benimsiyor.[2]

Hanbelîlere gelince; onların bunu prensip olarak kabul ettiklerini söyleyemeyiz; ama mezhebin özgür fakihlerinden İbn'ül-Qayyim el-Cevziyye "*İ'lâm'ul-Muvaqqiîn*" adlı özgün eserinde; mezhebinin çizgisini açıkça terk ediyor ve yemin bahislerinde örfe dayalı hüküm verilmesi gerektiği konusunda sayfalarca bilgi veriyor.[3]

2. ["**Sahâbe**" kavramını "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile kısa bir süre de olsa birlikte olanlar" şeklinde tanımlamazsak bir çok kişi "sahâbî" olmaktan çıkar.] yaklaşımı "delil" olmaktan ziyade, tamamen "duygu" ve "kaygı" kokan bir yaklaşımdır.[4] Şayet biz, konunun üzerindeki sis perdesini kaldırarak, bu yolla aydınlanmasını sağlamaktan yanaysak; duygu ve kaygılarımızla değil, bilimsel delillerle yola çıkmalıyız.

Bir ilim adamı, duygu ve kaygılarıyla değil; güvenilir, sağlam delillerle hareket eder. Bu deliller kendisini nereye sürüklüyorsa oraya gitmek durumundadır. "Bunu kabul edersem bana ne derler!" gibi boş kuruntular yüzünden değil midir ki; bu dînin yetim evlatları nice gerçeklerden yüzyıllarca mahrum bırakılmış, İslâmî ilimlerin önü tıkanmış ve hemen herkese kör taklîd hakim olmuştur. Elbette bütün bunların sorumlusu, "duygulu" ve "kaygılı" âlimlerdir.

1- **Hanefîler =** es-Serahsî, *el-Mebsût*: VIII, 178 vd; el-Kâsânî, *el-Bedâi'*: III, 56 vd; İbn'ül-Hümâm, *Feth'ul-Qadîr*: V, 96 vd, *et-Tahrîr*: I, 282-283, II, 37 (*et-Taqrîr* ile); İbn Nüceym, *el-Eşbâh*: s. 48~49; İbn Âbidîn, *Redd'ül-Muhtâr*: III, 743 vd.

Mâlikîler = eş-Şâtıbî, *el-İ'tisâm*: II, 141, *el-Muvâfaqât*: II, 198; el-Huraşî, III, 69, 71, 73, 75; ed-Derdîr – ed-Düsûqî, II, 140, 142, 143, 145

2- bk. eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb*: IV, 485, 497, 502, 509~514; eş-Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*: IV, 336; es-Süyûtî, *el-Eşbâh ven-Nezâir*: s. 93~95

3- İbn'ül-Qayyim, *İ'lâm'ul-Muvaqqiîn*: III, 50, 78

Yeminlerde örfün etkisi konusunda değişik örnekler için bk. İbn'ül-Qayyim, *el-İ'lâm*: III, 50 vd.; İbn Nüceym, *el-Eşbâh*: s. 48~49; Mustafâ Deyb Boğa, *Eser'ul-Edille el-Muhtelefi Fîhâ fil-Fiqh'il-İslâmî*: s. 254~255, 259~260, 262~263, 327~332

4- İbn'üs-Salâh (s. 294), en-Nevevî (*et-Taqrîb*: II, 211), İbn Hacer el-Asqalânî (*el-Feth*: VII, 4 = Buhârî: menâqıb, 29'un şerhi), el-Aynî (XIII, 237) ve eş-Şevkânî (*el-İrşâd*: s. 62~63) bu yaklaşımı sergileyenlere örnek verilebilir.

02. İkinci Görüşün Delilleri

Eskiden beri çokları tarafından dile getirilen bu ikinci görüş, Ehl-i Sünnet mektebine mensup olan ve fıkıh târihinde özellikle re'y ekolü[1] olarak bilinen Hanefî usulcülerine ait. **Mu'tezile** mektebi ile Şîa'nın **Zeydiyye** kolu da aynı yaklaşımı benimsiyor. Öncelikle, eskilerden bu kanaati seslendirenlere bir bakalım:

1. Saîd b. Müseyyeb: "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile birlikte en az bir sene birlikte kalan yahut onunla en az bir savaşa katılanlar **sahâbî** sayılır."[2]

2. Âsım b. Süleymân el-Ahvel: Ona göre bir kimseyi "sahâbeden" saymak için Rasûl-i Ekrem'i (s.a.a) sırf görmüş olması yeterli değildir. Ayrıca onunla uzun bir süre beraberliği de şarttır.[3]

3. Ebû Osmân Amr el-Câhız: "Bu isim (yani sahâbî adı), Rasûlüllâh (s.a.a) ile ancak uzun bir süre birlikte olan ve ondan ilim alanlara verilir."[4]

1- Şu an yaşamakta olan İslam mezhepleri temelde iki mektebe ayrılır: **1.** Ehl-i Beyt mektebi **2.** Ehl-i Sünnet (Hulefâ) mektebi. Ehl-i Sünnet mektebi de kendi arasında iki ekole ayrılmıştır: **a)** Başını Mâlikî, Şâfiî, Zâhirî ve Hanbelîlerin çektiği Hadis ekolü, **b)** Genellikle Hanefîlerden oluşan Re'y ekolü.

Ehl-i Beyt mektebi, adı üzerinde Peygamberimizin Ehl-i Beytini örnek alan bir mekteptir. Ehl-i Sünnet mektebi ise, dört halifeye ve bilhassa ilk üçüne büyük önem verdikleri için Hulefâ (halîfeler) mektebi de denmektedir. Bu mektep bütün sahâbeyi âdil ve güvenilir sayar ve rivâyetlerini ön koşulsuz kabul eder. Bunlardan Hadis ekolü problemleri çözerken hadise, Re'y (ictihâd) ekolü ise re'ye öncelik verir.

2- Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*: s. 50; en-Nevevî, *et-Taqrîb*: II, 211; el-Buhârî, *el-Keşf*: II, 560; el-Qurtubî, VIII, 237 (= Tevbe: 100'ün tefsîri); İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: VII, 4; el-Aynî, XIII, 237; es-Süyûtî, *et-Tedrîb*: II, 212

Rivâyet **Muhammed b. Ömer el-Vâqıdî** kanalıyla geliyor. el-Vâqıdî genellikle zayıf ve rivâyetleri metrûk (terk edilen / edilmesi gereken) bir râvî. (bk. ez-Zehebî, *el-Mîzân*: III, 662~666; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 217~220, *et-Taqrîb*: II, 203)

3- Âsım'ın bu kanaati taşıdığı, çoklarının "sahâbeden" kabul ettiği **Abdullâh b. Sercis el-Müzenî** hakkında **"**Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) görmüştür; ancak sahâbî değildir.**"** demesinden çıkarılıyor.

(bk. Ahmed: V, 82 / 19846; İbn Abdilberr, II, 384; Hatîb el-Bağdâdî, 50; İbn'ül-Esîr, *Üsd'ül-Ğâbe*: II, 608; el-Irâqî, *Şerh'ut-Tebsıra*: II, 124; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 316, *Feth'ul-Bârî*: VII, 4)

4- Ebû Ya'lâ, III, 988; el-Âmidî, I, 321; Âlû Teymiyye, 263; el-Aynî, XIII, 237

4. Qâdî Ebûbekr el-Bâqıllânî: "**Sahâbî** kavramının **sohbet** kelimesinden türemiş olduğunda dilciler arasında ihtilaf yoktur. Dil açısından bir kimseye çok kısa bir süre de olsa eşlik etmek anlamında kullanılabilir. Buna göre Peygamber (s.a.a)'e bir anlık eşlik eden herkes sahâbîdir.[1] Ancak ne var ki; ümmet bunu yalnızca Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile uzun bir süre beraber olan ve ondan ayrılmayanlar hakkında kullanmış ve bu konuda örf oluşmuştur. Dolayısıyla bu kelimeyi yalnız böyle kimseler hakkında kullanmak gerekir."[2]

5. Râğıb el-İsfehânî: "İnsan, hayvan, yer ya da zamanla sürekli birlikte olana **sâhib** denir… Bu sözcük, örfte ancak birlikteliği uzun süre devam edenler için kullanılır. "**Bir araya gelip toplanmak**" anlamına gelen **musâhabe** ile **istihâb** kelimeleri, (yine aynı anlama gelen) **ictimâ** kelimesinden daha etkilidir. Zira **musâhabe** uzun süre kalıp beklemeyi gerektirir. Şu halde her **istihâb** aynı zamanda **ictimâ**dır. Ancak her **ictimâ**, **istihâb** değildir."[3]

6. el-Ğazzâlî: el-Ğazzâlî, el-Bâqıllânî'nin sözlerini özetle tekrarlamakta ve şöyle demektedir: "Bu isim için, dil (sözlük) açısından bir an bile olsa birliktelik yeterlidir. Ancak örf, bu ismi birlikteliği uzun sürenlerle sınırlı tutmaktadır."[4]

7. İbn'ül-Esîr (Mecdüddîn**):** el-Ğazzâlî'nin sözlerini aynen tekrarlıyor.[5]

8. Ebul-Muzaffer es-Sem'ânî: "**Sahâbî** ismi, hem dil hem de zâhir = gelenek açısından, Peygamber (s.a.a) ile uzun süre birlikte kalan ve onunla, kendisine tâbi olmak kaydıyla çokça beraber olan kişiler için kullanılır."[6]

1- el-Bâqıllânî'nin bu mütâlaasına katılmamız mümkün değildir. Çünkü önceden de gördük ki; bu kavram dil (sözlük) açısından da örfteki anlamı vermektedir.

2- bk. Hatîb el-Bağdâdî, 50; en-Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*: I, 36; Âlü Teymiyye, *el-Müsevvede*: s. 263; es-Sehâvî, III, 94

el-Bâqıllânî'nin bu sözleri, maksadını gayet açık ve net biçimde ortaya koyarken, en-Nevevî'nin bu sözlerden, onun kelimenin "dildeki kullanımını" tercih etmiş olduğunu çıkarması cidden tuhaftır.

3- *el-Müfredât*: s. 475~476 [sa-hı-be] maddesi

4- *el-Müstasfâ*: I, 165

5- *Câmi'ul-Usûl*: I, 134

6- *Qavâtı'ul-Edille*: I, 392 = Ondan naklen bk. İbn'üs-Salâh, 293; el-Aynî, XIII, 236; es-Sehâvî, III, 100; el-Emîr es-San'ânî, *Usûl'ül-Fiqh* (*İcâbet'üs-Sâil*): s. 129

9. Seyyid Şerîf el-Cürcânî: "**Sahâbî** kelimesi örfte, Rasûlüllâh'ı (s.a.a) gören ve onunla uzun bir süre birlikte olan anlamında kullanılır. Bunun için ondan rivâyette bulunmuş olması gerekmez."[1]

Hanefî usûlünün büyük üstatlarından (açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla) es-Serahsî ile Abdülazîz el-Buhârî, Alâ el-Esmendî, devrinin müctehid fakihlerinden kabul edilen İbn'ül-Hümâm, has öğrencisi İbn Emîr el-Hâc, İbn Nüceym, İbn Abdişşekûr, Abdül'ali el-Ensârî, el-Mercânî, et-Tahtâvî, İbn Âbidîn vb. de bu görüşü hararetle savunuyorlar.[2] Bunlardan İbn'ül-Hümâm ile İbn Abdişşekûr "Usûlcülerin çoğunluğunun bu kanaatte olduklarını" söylerken, Şâfiîlerden en-Nevevî ise "Fıkıh ve usûl âlimlerinin ekserisi bu görüşte." diyor.[3]

Üstelik bu usûlcüler, "**sahâbe**"yi, "Allah'ın Peygamberi (s.a.a) ile, ona tâbi olmak koşuluyla, uzun süre beraber olanlar" şeklinde tarif ederek, "**tâbi olmak**" kaydını da bilhassa ekliyorlar. Onlar bu kayıt ile, Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) yanı-başından ayrılmayan Müslüman görünümlü münâfıkları kapsam dışı bırakmayı hedeflemektedirler.

Hanefî usûlcülerin bu tanımına, Mâlikîlerden Qâdî Ebûbekr el-Bâqıllânî ile Şâfiîlerden el-Ğazzâlî ve es-Sem'ânî'nin yanı sıra[4], yaklaşık lâfızlarla Mu'tezile ile Zeydiyye âlimlerinin de iştirak ettiklerini belirtmiştik. Mu'tezile'nin otorite isimlerinden Ebul-Huseyn el-Basrî, bir kimsenin "**sahâbî**" sayılabilmesi için onda şu iki hususun bulunması gerektiğini söyler: Bunlardan birisi, Peygamber Efendimiz (s.a.a) ile uzun bir süre beraber olması, öbürü ise, onun yanında, kendisine tâbi olmak ve ondan ilim almak kaydıyla bulunması.[5] Zeydiyye'nin öncülerinden İmâm Qâsim b. Muhammed, Abdullâh b. Hamze, İbn'ül-Murtazâ, Sârimüddîn el-Vezîr ve Huseyn b. Qâsim'in yanında; el-Emîr es-San'ânî de aynı söz-

1- *et-Ta'rîfât*: s. 132 [sâd] maddesi

2- es-Serahsî, *Usûl'ül-Fiqh*: I, 339~343; el-Buhârî, II, 560; el-Esmendî, *Bezl'ün-Nazar*: s. 477; İbn'ül-Hümâm – İbn Emîr el-Hâc, II, 261~262; İbn Nüceym, *Feth'ul-Ğaffâr*: II, 103; İbn Abdişşekûr – el-Ensârî, *Müsellem es-Sübût*: II, 158 (= şerhi *el-Fevâtih* ile); el-Mercânî, *Hâşiye alet-Telvîh*: III, 52; et-Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâqî'l-Felâh*: s. 9 = giriş bölümünde; İbn Âbidîn, *Nesemât'ül-Eshâr*: s. 185

3- *Şerhu Sahîh-i Müslim*: I, 36. Ayr. bk. Ebul-Hattâb, *et-Temhîd*: III, 173

4- Tanımları az önce geçti.

5- *el-Mu'temed fî Usûl'il-Fiqh*: II, 172; es-Sehâvî, III, 100

leri tekrarlıyor.[1] Çağdaş usûlcülerden Abdülhay el-Leknevî, Muhammed Hudarî Bey, Abdülkerîm Zeydân ve M. Hayri Kırbaşoğlu da bu görüşü paylaşıyor.[2]

Buna göre bir kimsenin "**sahâbî**" sayılabilmesi için;

1. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile "mü'min olarak" görüşmesi,

2. Onunla "uzun süre" birlikte olması, (Bunun için doğrusu bir sınırlama getirilmiyor.)

3. Bu birlikteliğin, "ona tâbi olmak ve ondan istifade etmek" amacına yönelik olması ve

4. Sonra da "Müslüman olarak" ölmüş olması gerekiyor.

İşte bu şartların tümüne birden kim sahip olursa, o kimse Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) sahâbesinden sayılıyor. Tabii ki bu durumda, hadisçilerin tanımına göre sırf Peygamber Efendimiz'i (s.a.a) gördüğü için "sahâbeden" sayılan on binlerce kişi, usûlcülerin tanımına göre kapsam dışı bırakılıyor ve "sahâbî" olarak adlandırılmıyor.

Delilleri:

Usûlcülerin "sahâbe" tanımı başlıca şu delillere dayanıyor:

1. Arap dilinde "sohbet" bir kimseyle uzun bir süre birlikte olmayı, onunla oturup kalkmayı ifade etmektedir. Bu konuda hangi lügate bakılsa aynı durumla karşılaşılır.[3]

2. Bu kelimenin örfteki (hadis ve fıkıh geleneğindeki) anlamı da aynı doğrultudadır.

1- İmâm Qâsim, *el-Mecmû'*: I, 42; İbn Hamze, *Safvet'ül-İhtiyâr*: s. 213; İbn'ül-Murtazâ, *Mi'yâr'ul-Uqûl*: bâb'ül-ahbâr / "sahâbî"nin tarifi; Sârimüddîn, *el-Fusûl'ül-Lü'lüiyye*: s. 211 = 219. fasıl; Huseyn b. Qâsim, *Hidâyet'ül-Uqûl*: II, 76; es-San'ânî, *Usûl'ül-Fiqh* (*İcâbet'üs-Sâil*): s. 128~129

2- el-Leknevî, *Tuhfet'ül-Ahyâr*: s. 63; Hudarî Bey, *Usûl'ül-Fiqh*: s. 224; Zeydân, *el-Vecîz*: s. 219; Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*: s. 59~67

3- Bu delil usûlcüler adına tarafımızdan ilave edilmiştir.

3. Bu kavramın değişik türemişleriyle birlikte Kur'ân'daki kullanımına baktığımızda aynı sonuca varıyoruz.

4. Hadis külliyâtı da bunu açıkça doğruluyor. Hem Hz. Peygamber (s.a.a)'den gelen hadisler, hem de sahâbenin bizzat kendilerinden bizlere ulaşan uygulamalar, bizi bu noktaya itiyor.

5. Mûsâ es-Seylânî adlı bir kişi sahâbeden Enes b. Mâlik'e gelerek soruyor: "Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ashâbından geriye en son kalan sen misin?" Enes bu soruyu şöyle cevaplıyor: "Araplardan bir topluluk daha var; ancak onun ashâbından geriye en son kalan benim."[1]

Enes'in bu sözünden, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile kısa bir süre için birlikte olan, onu bir kez görüp köyüne kasabasına dönen kimselerin "sahâbe" sayılamayacağı anlaşılmaktadır.

İtiraz:

Usûlcülerin görüş ve delilleri; biri hadisçilerden, diğeri ise tarafımızdan olmak üzere iki itirazla karşılaşabilir:

1. ***Öncelikle***, bu tanım kelimenin "sözlük" anlamına aykırı. Sözlükler, bir kimseyle çok kısa bir süre de olsa beraber olana "sahâbî" denilebileceğini gösteriyor. ***Öte yandan***, bu tanımı kabul ettiğimiz takdirde "sahâbeden" saydığımız pek çok kişi kapsam dışı kalır.

Bize göre bu tamamen yersiz bir itirazdır. Çünkü bu kelimenin "sözlük" anlamının, usûlcülerin tanımıyla tam bir uyum içinde olduğunu yukarıda gördünüz.[2] Öbürü ise hepten "duygu" ve "kaygı" kokan, ilmî âdâba

---

1- İbn Sa'd **sahih** bir isnatla rivâyet ediyor. İbn'üs-Salâh (293), el-Aynî (XIII, 237) ve es-Süyûtî (*et-Tedrîb*: II, 211) "İsnadı ceyyid = hayli güzel, sağlam" diyor.

2- Esasen usûl ulemâsı, dilde (sözlükte) bu kelimenin "birisiyle birkaç saatliğine de olsa beraber olmak" anlamına geldiğini prensip olarak kabul ediyor ve bu noktada hadisçilere ters düşmüyorlar. Ancak burada aksi yönde köklü bir örfün bulunduğunu ve örf ile dilin çatışması halinde örfün tercih edilmesi gerektiğini ifade ediyorlar. (bk. İbn'ül-Hümâm, II, 262; İbn Abdişşekûr, II, 158; el-Mercânî, III, 52)

Dolayısıyla hem hadisçiler hem de usûlcüler, kelimenin sözlük ve örf tanımları üzerinde anlaşmış durumdalar. Fakat hadisçiler bunlardan sözlük anlamını, usûlcüler ise örf anlamını tercih ediyor. (Ancak, tabii ki onların sözlüklere havâle ettikleri anlamın, gerçekte sözlüklerde var olan anlam olmadığını yukarıda gördük.)

yakışmayan bir itirazdır. Allah'ın Peygamberi'nin (s.a.a) hadislerine en güvenilir yolla ulaşmak, her halde hepimizin ortak hedefi olmalı. Böylesi kutsal bir hedefe giden yolda bu tür engellere yer yoktur.

2. "**Sahâbe**" kelimesinin uzun bir süre birlikteliği ve beraberliği ifade ettiği doğrudur. Buna diyecek sözümüz yok. Ancak burada eksik bırakılan ya da göz ardı edilen çok önemli bir husus var; o da şu:

"Sohbet" kelimesinin özünde -usûlcülerin de ifade ettikleri gibi- elbette "tâbi olmak" kaydıyla birliktelik var. Fakat bu tâbi oluş samimi duygulardan kaynaklanabileceği gibi, sadece görünürde de kalabilir. Yani bir kimse diğerine, ister severek ve isteyerek uzun bir süre bağlı kalsın, isterse "dostlar pazarda görsün" misali münâfıkça yaklaşsın; her iki durumda da "sohbet"ten bahsetmemiz mümkündür.

Bu itirazımızın özü şu: Usûlcüler bu yolla sadece mü'min ve Müslüman olanları "sahâbeden" saymaktadır. Oysa Arap dili konuya böyle bir kısıtlama getirmemektedir. Öte yandan Kur'ân'dan ve hem Peygamber Efendimiz'den (s.a.a), hem de sahâbenin bizzat kendilerinden sunduğumuz yukarıdaki örnekler, söz konusu kavramın içeriğini genel tutmakta; mü'min kâfir, yahut mü'min münâfık ayrımı yapmamaktadır.

Usûlcüler bununla; Allah'ın Elçisi ile uzun bir süre birlikte kalan, onunla epey bir müddet oturup kalkan kişileri "sahâbeden" sayarken, sahâbe içinde isimleri tescilli olanların dışında da "münâfık" bulunabileceği ihtimalini ortadan kaldırmış oluyorlar. Oysa Peygamberimizin (s.a.a) sahâbesi arasında pek çok münâfığın bulunduğu hem Kitap, hem de sünnet ile sâbit olan bir gerçek. (Bu konuya ileride tekrar değineceğiz.)

İşte usûlcülerin tanımı; bu bakımdan hadisçilerinkine oranla daha güzel ve daha doğru, ancak eksik görünmektedir.

Öte yandan İbn'ül-Hümâm ile İbn Abdişşekûr "**sâhib**" ile "**sahâbî**" deyimleri arasında anlam bakımından fark görerek ilginç bir tutum sergiliyorlar! Oysa hadis kitaplarında şöyle bir gezintiye çıkanlar, Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) eşlik edenler için hem "**sâhib**" hem de "**sahâbî**" deyimlerinin sıkça kullanıldığını apaçık görürler.

Onları yanıltan durum galiba "**sahâbî**" deyiminin "**sâhib**"den farklı bir yapıda olması. Oysa "**sâhib**" deyimi "**ashâb**" ve "**sahâbe**"nin tekilidir. "**Sahâbî**" ise, "**sahâbe**" deyiminin sonuna nisbet "**yâ**"sı eklenerek elde edilmiş bir isim. Buna göre "**sahâbî**", anlam bakımından "sahâbeden birisi" demek oluyor.

03. Üçüncü Görüşün Delilleri

Bu üçüncü görüş ise genelde Ehl-i Beyt (İmâmiyye Şîası) mektebine ait. Buna göre "sahâbe" şöyle tanımlanabilir:

"**Hz. Peygamber (s.a.a) ile uzun bir süre birlikte olan, onunla uzun zaman aynı ortamı paylaşan herkes sahâbedir.**"

Esasen "**sahâbe**" (ya da "**sahâbî**") kelimesi, "salât" ve "zekât" gibi dînî bir terim değildir. Bu kelime Arapça'da günlük hayatta sıkça kullanılan sıradan sözcüklerden biridir. Ehl-i Sünnet'in "sahâbenin toptan adâleti" gibi bir prensibi peşinen kabul edişi dolayısıyla bu kavrama dînî bir terim gözüyle bakılmış ve önemine binaen tanımı üzerinde titizlikle durulmuş; bunun doğal sonucu olarak da kelimenin anlamı tartışma konusu olmuştur.

Ehl-i Beyt mektebine dair yazılan klasik kaynaklarda özel bir "**sahâbe**" tanımına pek rastlanmaz ve bunun gayretine düşülmez. Araplar bu kelimeyi yaygın biçimde hangi anlamlarda kullanıyorlarsa, Ehl-i Beyt de o anlamda kullanır ve buna "dînî bir terim" gözüyle bakmaz. Çünkü bu mektebin, Ehl-i Sünnet'te olduğu gibi, sahâbeyi toptan âdil ve güvenilir saymak gibi bir problemi yoktur. Mektebe mensup önceki alimlerin, kelimenin tanımına yönelik ilgisizliğini ancak böyle anlamak mümkündür.

Buna rağmen son dönem ve özellikle çağdaş âlimler, Ehl-i Sünnet alimlerinin yoğun ilgisi dolayısıyla, konuya eğilme ihtiyacı hissetmişler ve "**sahâbe**" kavramına, zaten sözlüklerin de ifade ettiği yukarıdaki anlamı yüklemişlerdir.

Şimdi bu tanımı benzer ve yakın lâfızlarla tekrarlayan âlimlerden birkaç örnek verelim:

1. Esed Haydar: "**Sohbet** Peygamber (s.a.a)'e eşlik eden, onu gören ya da sözünü dinleyen herkese şâmildir. Dolayısıyla bu kavram mü'min kâfir, âdil fâsık, iyi kötü herkesi içine alır… Allah'ın kitabı ve Rasûlü'nün sünnetinde bizim bu tezimizi doğrulayan yeterince delil var. Sahâbenin hayatıyla ilgili bize ulaşan haberler de buna şâhit."[1]

1- Esed Haydar, *el-İmâm Sâdıq vel-Mezâhib'ul-Erbaa*: I, 592~593

2. Seyyid Murtazâ el-Askerî: "Ehl-i Beyt medresesi sahâbî kavramını Arap diline dair sözlüklerde olduğu gibi tanımlamaktadır. Sözlüklerde **sâhib** kelimesine muâşir (birlikte yaşayan), mülâzim (yanından ayrılmayan) gibi karşılıklar verilmektedir. Dolayısıyla bu kelime sadece birisine sürekli bağlı kalan, onun yanından ayrılmayan ve onunla uzun müddet birlikte olan kimseler hakkında kullanılır." diyor ve ardından Kur'ân-ı Kerîm'den ve Rasûlüllâh'ın (s.a.a) sünnetinden örnekler sunuyor.[1]

3. Seyyid Ali Huseynî el-Mîlânî : "Peygamber (s.a.a)'in ashâbı, kelimenin Arap dilindeki karşılığında olduğu gibi, onunla beraber yaşayan, yanından ayrılmayan Müslüman kâfir, iyi kötü ve mü'min münâfık herkesi içine alır."[2]

4. er-Risâle Kurumu : Kurumun hazırladığı "*es-Sahâbe*" adlı eserde, "sahâbe" kavramına ilişkin değişik terim karşılıkları verildikten sonra şöyle devam ediliyor: "Bu kelimenin lügat anlamı, ancak **muâşeret** (= beraber yaşamak) ve **mülâzemet** (= sürekli birlikte olmak) kelimelerinin ifade ettiği anlamla aynıdır. Ki Kur'ân ile Sünnet de aynı anlamda kullanmıştır. Sadece aynı asırda yaşamış olmak ya da onu sırf görmekle bu anlamların gerçekleşmeyeceği açıktır.

Sonra kelimenin lügat anlamı gereği, bu beraberliğin 'birlikte yaşıyorlar' denebilecek kadar uzun süreli olması şarttır. Ancak imanın olup olmaması önemli değildir. Çünkü bir kimsenin yanından ayrılmayan biri için, '**onun sâhibi**' denebilir. Üstelik onun, yanındaki kişi gibi olmaması, inanç ve düşüncesinde ona uymaması ya da ondan ilim alıp almaması hiç bir şey değiştirmez.

Evet, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile uzun bir süre birliktelik ve onunla epeyce beraber yaşamak; şayet bu birliktelik ve beraberlik başka maksatlar taşımıyor ise, tabii ki ona iman etmeyi, ondan ilim almayı gerektirir.

Hadisçilerin tanımının kabul edilebilir hiçbir delili yoktur. Enes b. Mâlik'ten gelen rivâyet[3] bile bizim söylediklerimize şâhitlik ediyor. Kaldı ki,

---

1- *Meâlim'ul-Medreseteyn*: I, 88, 105~106. Ayr. bk. *es-Sahâbî ve Adâletuh*: s. 10~11

2- Ali el-Mîlânî, *Risâletün fi 'Ashâbî ken-Nücûm'*: s. 7 (*er-Resâil'ül-Aşr* içinde birinci risâle) Ayrıca bk. *es-Sahâbe*: s. 13

3- Usûlcülerin "**sahâbe**" tanımına ilişkin beşinci delile bakınız.

onların Allah'ın Elçisi'ni (s.a.a) sadece bir kez görenleri sahâbeden saymış olmaları delil olamaz. Bu mevzûda ihtilaflar ve çeşitli görüşler ortada dururken, onların 'ittifaktan' bahsetmelerini de kabul edemeyiz."[1]

Buna göre bir kimsenin "sahâbeden" sayılabilmesi için, onun Peygamber Efendimizin yanında uzun süre kalması, ona eşlik etmesi yeterlidir. Ayrıca mü'min münâfık, iyi kötü, âdil fâsık ayrımı yapılmaz. Dolayısıyla mü'min, iyi, âdil ve güvenilir olanlar nasıl "sahâbe" ise, münâfık, kötü ve fâsık olanlar da "sahâbe"dir. Ancak şu da bilinmeli ki, bu iki grubun hukuku birbirinin aynı değil elbette.

Ehl-i Beyt mektebi "sahâbe" kavramına bu anlamı yüklerken, başlıca şu delillere dayanıyor:

1. ***Arap Dili*** **:** Yukarıda, "**Arap Dilinde Sahâbe Kavramı**" başlığı altında, Arap dilini en güzel ve en geniş biçimde yansıtan sözlüklerden örnekler verdik. Bu sözlüklerin hemen hepsi "sahâbe" kelimesinin kökü olan "sohbet" için "uyum sağlamak, alışmak, beraber yaşamak, arkadaş ve yoldaş olmak, boyun eğmek, bir kimse ya da yere devamlı bağlı kalmak, birine uzun süre eşlik etmek, yanından ayrılmamak, bir şeye devam etmek, komşu / refakatçi / eş olmak, koruyup kollamak, birinin başında sürekli beklemek" gibi anlamlar üzerinde duruyor.

Arap dilinde kelimeye yüklenen bu anlamlardan hangisini ele alırsanız alın, hepsinin "birisiyle sürekli birlikte olmak, uzun süre ondan ayrılmamak" gibi kök anlamlarda birleştiklerini görürsünüz. Buna göre "**sahâbe**", Rasûl-i Ekrem (s.a.a) ile uzun süre birlikte olan kimseler demektir.

2. ***Kur'ân-ı Kerîm*** **:** Kelimenin Kur'ân'daki değişik türemişleriyle kullanımlarının da aynı sonucu verdiğini "**Kur'ân'da Sahâbe Kavramı**" başlığı altında gördük. Orada bu kelimenin, "yol arkadaşı olmak, birliktelik, beraberlik, arkadaşlık, eş olmak, bekçilik ve denetleyicilik, bir yerde uzun süre beklemek / kalmak" kök anlamlarında kullanıldığını zengin örneklerle belgelemeye çalıştık. Üstelik bu "sohbet" ilişkisinin mü'min ile mü'min arasında olduğu gibi, kâfir ile kâfir, hatta kâfir ile mü'min arasında da cereyan ettiğini gördük.

1- er-Risâle Kurumu, *es-Sahâbe*: s. 18~19

Demek ki Kur'ân-ı Kerîm'in genel havası da **sahâbe**yi "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile uzun süre beraber olanlar, epey bir zaman onun yanından ayrılmayanlar" şeklinde tanımlıyor bizlere. Artı, mü'minlerin olduğu gibi, kâfir ve münâfıkların da bu kapsama girebileceğine yeşil ışık yakmaktadır. (Bu husus "**Sahâbenin Adâleti**" bölümünde daha detaylı biçimde ele alınacak.)

3. ***Hadisler*** **:** Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimiz'den gelen hadisler de mahiyet itibâriyle Arap Dili'nden ve Kur'ân'dan tamamen farksız. "**Hadislerde Sahâbe Kavramı**" başlığı altında sıraladığımız bazı örnekler aynı anlamı sadece pekiştirmekle kalmıyor; sahâbe içinde bile münâfıkların olduğunu açıkça ortaya koyuyor. (Bu husus da, ileride "**Sahâbenin Adâleti**" bölümünde daha detaylı biçimde ele alınacak.)

Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hadislerinde geçen bu kullanımlar, bir kimsenin onun ashâbından sayılabilmesi için mü'min olma şartının aranmadığını gösteriyor.

4. ***Sahâbenin Kullanımı*** **:** Yukarıda, "**Hadislerde Sahâbe Kavramı**" başlığı altında, bazı sahâbîlerin bu kavramı nasıl ve hangi anlamlarda kullandıklarını gördük. O kullanımlara bir kez daha dönüp bakacak olursak, bu kavramın "mü'min ile kâfir" ve "kâfir ile kâfir" arasında bile cereyan ettiğini görürüz. İlgili yerlerde, Zeyd b. Erqam'ın tescilli münâfık Abdullâh b. Übeyy b. Selûl ve yandaşları için "Abdullâh b. Übeyy ve ashâbı" tabirini kullanması başka neyi gösteriyor ki?

Sahâbenin bizzat kendisi de bu kavramı "münâfıklar" dahil herkes için serbestçe kullandıklarına göre; buradan onların da aynı yaklaşım içinde olduklarını anlıyoruz.

5. ***Gelenek*** **:** Hem hadis hem de fıkıh (usûl) ekolünün ortaklaşa itiraf ettikleri gibi; bu kelime örfte "birisine uzun zaman eşlik etmek" anlamında kullanılmış. Yani bu konuda İslâm âlimleri arasında köklü bir gelenek oluşmuş.

Diğer yandan sahâbeyi takip eden dönemlerin seçkin müctehidleri için de aynı durum söz konusu. Örneğin "Abdullâh b. Mes'ûd'un ashâbı" dendiğinde; bundan hiç kimse, o üstada birkaç saatliğine eşlik eden, ona bir iki soru sorup cevabını aldıktan sonra köyüne kasabasına dönen kim-

seleri anlamaz. Bu deyimden onun has öğrencileri, ona sürekli eşlik eden, devamlı derslerine katılıp ilminden istifade eden kimseler anlaşılır. Aynı durum "İmam Ca'fer es-Sâdıq'ın ashâbı", "İmam Ebû Hanîfe'nin ashâbı", "İmam Şâfiî'nin ashâbı" deyimlerinde de söz konusu.[1] Bu konuda hangi mezhebin temel kitabına baş vurulacak olsa hemen her sayfada sayısız örnekle karşılaşılabilir. Bu da bizim tezimizi doğruluyor.

İtiraz:

Özellikle Ehl-i Beyt mektebinin bu yaklaşımına ve ileri sürdüğü delillere Ehl-i Sünnet tarafından elbette bazı itirazlar yöneltilmiş. Bu itirazlardan birisi sadece hadisçilere, diğeri ise hem hadisçilere hem de usûlcülere ait. Şimdi söz konusu itirazlara ve onlara verilebilecek cevaplara geçelim.

1. Hadis ekolünün itirazı: Hadis ekolünün "Allah'ın Peygamberi'ni (s.a.a) birkaç saatliğine de olsa gören herkesi" –tabii ki mü'min olmak şartıyla– sahâbeden saydıklarını görmüştük. Hadisçiler Ehl-i Beyt mektebi tarafından benimsenen tanımı pek beğenmeyerek şu itirazı yapıyorlar:

Arap Dilinde "sahâbe" kavramı, kökü itibâriyle Ehl-i Beyt mektebinin iddia ettiği gibi, "birisiyle uzun süre birlikte olmak, sürekli onun yanında yer almak" anlamına gelmez! Araplar bu kelimeyi "ister uzun süre, isterse birkaç saatliğine birine eşlik etmek" anlamında kullanıyorlar. Öyleyse "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile birkaç saatliğine de olsa birlikte olan iman sahibi herkes" sahâbeden sayılır. Kaldı ki sahâbeden sayılabilmek için "Rasûlüllah (s.a.a) ile uzun süre birliktelik" şart koşulursa, öteden beri sahâbeden sayılan on binlerce kişi kapsam dışı kalır.

2. Genel itiraz: Bu itiraz ise Ehl-i Sünnet mektebine mensup hem hadis hem de fıkıh (usûl) ekolüne ait. Ortaklaşa şunu söylüyorlar:

Ehl-i Beyt mektebinin yaklaşımı esas alınırsa, münâfık ve fâsık kimselerin de sahâbe kapsamına girmesi; bir diğer ifadeyle, sahâbe içinde münâfık ve fâsık kimselerin de bulunabileceği ihtimali ortaya çıkar. Oysa Allah (a.c) Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yerinde sahâbeyi toptan övmekte, onların yüce faziletlerini, üstün meziyetlerini gündeme getirmektedir.

1- bk. Abdülazîz el-Buhârî, *Keşf'ul-Esrâr*: II, 560 [Hadis rivâyetinde **meçhûl** sahâbînin durumu bahsi]

C e v a p :

1. Hadisçilerin itirazına gereken cevaplar, daha önce onların delillerine itiraz başlığı altında verilmişti. Kısaca tekrar etmek gerekirse:

"**Sahâbe**" kelimesinin kök anlamının Arap Dilindeki (sözlük) karşılığının "birkaç saatliğine de olsa birisiyle birlikte bulunmak" olduğu; bilhassa Hadis ekolüne mensup olanların iddiasıdır. "İddia" diyoruz; çünkü "**Arap Dilinde Sahâbe Kavramı**" başlığı altında da gördüğümüz gibi, bu kelimenin kök anlamının "birisiyle uzun süre beraber olmak, ondan ayrılmamak" olduğunun altını çizen dilcilerin haddi hesabı yok. Tarafsızlığı ve takıntısızlığı ile bilinen ve "*Neyl'ül-Evtâr*" gibi kıymetli eserlere imza atan eş-Şevkânî bile, bu konuda Hadisçilerin tarafını tutmasına rağmen; bakın ne diyor: "Arap dilinin icaplarına göre **sâhib** kelimesi, bir kimseye bağlılığı uzun süren anlamına gelir."[1]

Arap Dilinde bu kelimenin "çok kısa süreli beraberliği" de ifade ettiğini kabul ettik sayalım. Ama kelimenin -en azından- örf açısından "uzun süre birliktelik" anlamına geldiğini açıkça ifade eden ünlü fıkıh ve kelâm âlimleri de az değil. Üstelik mezhebî açıdan hadis ekolüne mensup bu tanınmış âlimlerden bazıları şunlar:

a. Qâdî Ebûbekr el-Bâqıllânî : "Ümmet **sahâbî** kavramını, yalnızca Allah Rasûlü (s.a.a) ile uzun bir süre beraber olan ve ondan ayrılmayanlar hakkında kullanmış ve bu konuda örf oluşmuştur…"[2]

b. Râğıb el-İsfehânî : "Sâhib kelimesi örfte ancak birlikteliği uzun süre devam edenler için kullanılır." (*el-Müfredât*: s. 475 [sa-hı-be] mad.)

c. el-Ğazzâlî : "Örf sahâbe ismini bir kimseyle birlikteliği uzun sürenlerle sınırlı tutmaktadır." (*el-Müstasfâ*: I, 165)

d. İbn'ül-Esîr (Mecdüddîn**):** Tıpkı el-Ğazzâlî gibi. (*Câmi'ul-Usûl*: I, 134)

e. Ebul-Muzaffer es-Sem'ânî : "Sahâbî ismi, hem dil hem zâhir = gelenek açısından, Peygamber (s.a.a) ile uzun süre birlikte olan ve onunla, kendi-

1- eş-Şevkânî, *İrşâd'ül-Fuhûl*: s. 62

2- Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*: s. 50; en-Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*: I, 36; Âlü Teymiyye, 263; es-Sehâvî, III, 94

sine tâbi olmak kaydıyla epeyce beraber kalan kişiler için kullanılır."[1]

f. el-Âmidî : "Bu kelime, kullanım örfünde (İslâmî gelenekte), birisiyle uzun süre birlikte olan kimseler için kullanılır." (*el-İhkâm*: I, 322)

g. İbn'ül-Hâcib : "Bu kelimenin birisiyle sürekli beraber olan anlamında kullanımı tamamen örftür." (*el-Muhtasar*: II, 67)

h. Seyyid Şerîf el-Cürcânî : "Sahâbî örfte, Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) gören ve onunla uzun bir süre birlikte olana denir. Bunun için ondan rivâyette bulunmuş olması gerekmez." (*et-Ta'rîfât*: s. 132 [sâd] maddesi)

i. İbn Hacer el-Asqalânî : "Örf bu kelimeyi biraz mülâzemet (= uzun süre yanından ayrılmamak) ile sınırlı tutmaktadır." (*Feth'ul-Bârî*: VII, 3)

Dikkat edilirse, yukarıda el-Âmidî, İbn'ül-Hâcib, İbn Hacer gibi; "Sahâbî, Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) mü'min olarak bir an bile olsa görenlere verilen isimdir." diyenlerin de adı geçiyor. (Usûl ulemâsının da "sahâbe"nin tanımında aynı gerçeği esas aldığını yerinde gördük.) Bu liste elbette sadece bu kadarıyla sınırlı değildir.

Bu durumda dil (sözlük) ile örf (gelenek) çatışmış oluyor. O zaman yapılması gereken, hiç şüphesiz örfü tercih etmektir. Bilhassa bu örf yaygın, köklü ve her tarafta geçerli ise.

Hanefîler; örfe diğer Ehl-i Sünnet mezheplerine oranla, en fazla önem veren fıkhî bir mezhep olarak karşımıza çıkmakta. Onların hem usûl hem de fıkıh kitaplarını mütâlaa edenler, bu gerçeği açıkça görürler. Onun için örf ile dil (sözlük) anlamlarının çatıştığı yerlerde, hiç tereddüt etmeden örfü tercih ederler. Elbette söz konusu örf, İslâm'ın temel kaynaklarına açıktan ters düşmüyorsa.

Hanefîlerin ünlü usûlcülerinden es-Serahsî, Fahrulislâm el-Pezdevî, en-Nesefî ve İbn'ül-Hümâm "Hakikat, örfün delâletiyle terk olunur." derken[2] bunu kastederler. Yine Sadruşşerîa, İbn'ül-Hümâm, Molla Husrev

1- Kaynakları için bk. sh. 39

2- es-Serahsî, *el-Usûl*: I, 190, *el-Mebsût*: VIII, 181; el-Pezdevî, *el-Usûl*: II, 140; en-Nesefî, *Keşf'ul-Esrâr*: I, 182 vd; İbn'ül-Hümâm, I, 282; İbn Nüceym, *el-Eşbâh*: s. 46; el-Hâdimî, *el-Mecâmi'*: s. 308; *Mecelle*: mad. 40

ve İbn Abdişşekûr'un "Sözlü örf, umûm ifade eden lafızları tahsîs eder (sınırlar) ve kayıt altına alır." demeleri[1] de bu anlama geliyor.

(Benzer ifadeleri, diğer Hanefî usûlcülerinde de pekâlâ bulabilirsiniz.)

"Adet muhakkemdir."[2], "Örfle sâbit olan şey, şer'î bir delil ile sâbit gibidir."[3], "Örf ile bilinen şey şart kılınmış gibidir."[4], "Mutlak kelâm örfe hamlolunur."[5], "Örf ile şer'î delillerin kullanımları çatıştığında örfün kullanımı tercih olunur."[6], "Örf ile dilin kullanımları çatıştığında örf tercih edilir."[7] gibi prensipler hep aynı gerçeği ifade etmek üzere konmuştur.[8]

Mâlikîler de bu konuda tıpkı Hanefîler gibi. Onlar da örfe büyük önem veriyorlar ve pek çok problemi örfe dayanarak çözüyorlar.

Mâlikîlerin en önde gelen hukukçularından Şihâbüddîn el-Qarâfî "Adetler genel anlamlı lâfızları tahsîs eder." diyor ve bunu ispat için tatbikattan örnekler veriyor.[9] Mâlikîleri, açık bir ifadeyle "Örf ile şer'î kullanım çatıştığında örf tercih edilir."[10] ve yine "Örfün kullanımıyla dilin kulla-

1- Sadruşşerîa, *et-Tavdîh*: I, 79~81; İbn'ül-Hümâm, I, 282; Molla Husrev, *el-Mir'ât*: s. 188; İbn Abdişşekûr, I, 345; İbn Âbidîn, *Neşr'ul-Urf*: s. 115

Hanefîler sözlü örfün genel anlamlı lafızları tahsîs edip kayıt altına aldığı konusunda İslâm mezheplerinin ittifakının bulunduğunu söylemektedirler.

Aynı ittifaktan Şâfiî usûlcülerinden el-İsnevî (*Nihâyet'üs-Sûl*: I, 331) de söz etmekte.

2- Şer'î bir hükmü ispat için örf ve adetin hükmüne başvurulur. bk. İbn Nüceym, 46, 53; el-Hâdimî, 324; *Mecelle*: mad. 36; Bilmen, *Hukuk*: I, 266

3- es-Serahsî, *el-Mebsût*: XIII, 14; İbn Âbidîn, *Neşr'ul-Urf*: s. 115

4- İbn Nüceym, 49; el-Hâdimî, 324; *Mecelle*: mad. 43, 44; Bilmen, I, 269

5- es-Serahsî, VIII, 178; et-Tarablusî, *Muîn'ül-Hukkâm*: s. 126; İbn Âbidîn, *en-Neşr*: s. 133, *Şerhu Uqûd-i Resm'il-Müftî*: s. 48

6- İbn Nüceym, 48; el-Hâdimî, 309; İbn Âbidîn, *en-Neşr*: s. 133

7- İbn'ül-Hümâm, II, 262, *el-Feth*: V, 96; İbn Nüceym, 48~49; İbn Abdişşekûr, II, 158; el-Mercânî, III, 52; İbn Âbidîn, *Redd'ül-Muhtâr*: III, 724, 743, *Resm'ül-Müftî*: s. 48, *en-Neşr*: s. 133; Bilmen, I, 198

8- Hanefîlerin bu yaklaşımını daha detaylı ve örneklemeli biçimde görmek isteyenler İbn Nüceym'in "*el-Eşbâh ven-Nezâir*: s. 46~53" adlı eserine bakabilirler.

9- el-Qarâfî, *el-Furûq*: I, 187'den naklen: Abdülkerîm Zeydân, 262. krş. Ebul-Velîd el-Bâcî, *el-İhkâm*: s. 177; İbn'ül-Hâcib, II, 152

10- el-Huraşî, III, 69, 71; ed-Derdîr – ed-Düsûqî, II, 140, 142, 143

nımı çatıştığında örf tercih olunur." derken[1] de görebilirsiniz. Ayrıca fıkıh kitaplarına bakıldığında; onların da "Örf ile bilinen şey şart kılınmış gibidir." prensibini kabul ettikleri anlaşılıyor.[2]

Şâfiîlerin bilhassa "yemin" bahislerinde geçen sözlerine bakılırsa; onlar da yeminle alakalı pek çok problemi, örfü sürekli dile ve hatta Kur'ân'ın kullanımına tercih ederek çözüyorlar.[3] Usûlcülerin "Sözlü âdetler umumu tahsîs eder."[4] ve "Örfün kullanımı dile tercih olunur."[5] vb. sözleri de aynı gerçeği ifade ediyor. İbn Abdisselâm "Adetlerin genel anlamlı lafızları tahsîs edip, mutlak lafızları kayıt altına alacağına" dair başlık atıyor ve bunu ispat için tatbikattan 20'yi aşkın örnek veriyor.[6]

en-Nevevî de "Genel olan örf ve adetlerin mutlak lafızları kayıt altına alacağı" konusunda hiçbir şüphenin bulunmadığını ifâde ediyor. Ve yine genel olmak şartıyla fi'lî örf ve âdetlerin de aynı hükümde olduğunu örneklerle anlatıyor.[7] Fıkıh kitaplarına bakılırsa; genel ve istisnasız olmak kaydıyla, "Örf ile bilinen şey şart kılınmış gibidir." prensibini onların da kabul ettikleri anlaşılıyor.[8]

Şâfiîlerin daha çok hadisçiliğiyle ön plana çıkan âlimlerinden es-Süyûtî "*el-Eşbâh ven-Nezâir*" adlı eserinde örfün, hem Kur'ân'ın hem de dilin kullanımıyla çatışmasını iki ayrı başlık altında inceliyor. Orada verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla; Kur'ân'ın kullanımıyla alâkalı özel bir hüküm yoksa örfün kullanımı tercih edilir. Yine örf sürekli ve istisnasız olmak kaydıyla dilin kullanımına daima tercih olunur.[9]

1- el-Qarâfî, *el-Furûq*: I, 175~177; eş-Şâtıbî, *el-İ'tisâm*: II, 141; el-Huraşî, III, 69, 73, 75; ed-Derdîr – ed-Düsûqî, II, 140, 143, 145

2- İbn Ferhûn, *et-Tebsıra*: II, 61~62; eş-Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*: II, 198-199; el-Huraşî, VII, 3, 63; ed-Derdîr – ed-Düsûqî, IV, 3, 64; Deyb Boğa, 270~271

3- bk. eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb*: IV, 489~490, 512; eş-Şirbînî, IV, 336

4- el-Âmidî, *el-İhkâm*: I, 534; el-İsnevî, *Nihâyet'üs-Sûl*: I, 331

5- el-Ğazzâlî, I, 360, II, 112; el-Âmidî, II, 23~24; ez-Zencânî, *Tahrîc'ül-Furû'*: s. 123; el-İsnevî, I, 331

6- İbn Abdisselâm, *Qavâıd'ül-Ahkâm*: II, 107~115; Deyb Boğa, 258

7- en-Nevevî, *el-Mecmû'*: XI, 326, 327'den: Deyb Boğa, 264, 266

8- eş-Şîrâzî, III, 189, 538, 539; en-Nevevî, *el-Mecmû'*: XI, 324, 327; eş-Şirbînî, II, 346, 347, 352; el-Erdebîlî, *el-Envâr*: I, 399, 402, 412; es-Süyûtî, *el-Eşbâh*: s. 90, 96; el-Ğazzâlî, *el-İhyâ*: II, 152; Deyb Boğa, 272

9- es-Süyûtî, 93~95. Ayr. bk. es-Sübkî, I, 328~329 (el-Mahallî şerhiyle)

Hanbelîler genelde "dilin tercih edilmesinden" yanalar. Mezhebin fıkıh kitaplarının yemin bahislerini incelediğimizde bu gerçeği açıkça görüyoruz. Fakat mezhebin önemli simalarından İbn Qudâme, bir lafzın hakîkat (sözlük) ve mecaz anlamları arasında kaldığımızda, aksine bir delil olmadıkça hakîkat anlamının alınacağını söyledikten sonra sözüne şöyle devam ediyor: "Ancak mecaz anlam örf sayesinde galip gelmişse, o zaman hakîkat anlamı terk edilir."[1] Bu ifadeler, örf yaygın olduğunda; onlara göre de dile tercih edildiğini gösteriyor.

Hanbelîlerin, diğerlerine oranla daha özgür düşünen usûlcü âlimlerinden İbn'ül-Qayyim el-Cevziyye, "*İ'lâm'ul-Muvaqqı'în*" adlı özgün eserinde bu konuya geniş yer ayırmış ve durumu daha da pekiştirmiş. Örfün kullanımını hem Kitab'ın, hem de dilin kullanımına tercih eden İbn'ül-Qayyim, bunu örneklerle ispatlıyor:

> "Bir kimse 'Hayvana binmeyeceğim.' diye yemin etse ve yaşadığı yerin örfünde hayvandan kasıt sadece eşek ise; yemini sadece eşekle sınırlı kalır. Ata ya da deveye binmekle yemini bozulmaz. Örflerinde hayvan dendiğinde yalnız 'at' akla geliyorsa; o zaman da yemini ata yorulur, eşeğe değil… Yine bir kimse 'kelle' yemeyeceğine dair yemin etse; şayet yaşadığı yerin örfünde sadece koyun kellesi yeniyorsa, örneğin kuş ya da balık kellesi (başı) yemekle yemini bozulmaz."[2]

Mâlikîlerin, örfün önemi konusunda; yemin ve benzeri konularda örfe göre hüküm verileceğine dair görüşlerini aktaran İbn'ül-Qayyim, kendi sözlerine şöyle devam ediyor:

> "İşte fıkhın özü bu! Bir kimse sırf kitaplarda olanla fetva verir, fetva soranların örf ve adetlerini, zamanı ve mekânı, onların durumlarını dikkate almazsa; sadece sapmakla kalmaz, başkalarını da sapıtır. Bu adamın dine vereceği zarar, tıbbın icaplarından habersiz câhil doktorun bedenlere vereceği zarardan daha büyüktür."[3]

> "Mutlak akitler örf ve âdete hamledilir… Örf şart yerine geçer."[4]

1- İbn Qudâme, *Ravdat'ün-Nâzır*: II, 21~22. Ayr. bk. İbn Bedrân, 174

2- İbn'ül-Qayyim, *İ'lâm'ul-Muvaqqı'în*: III, 50

3- İbn'ül-Qayyim, *İ'lâm'ul-Muvaqqı'în*: III, 78

4- İbn'ül-Qayyim, *İ'lâm'ul-Muvaqqı'în*: III, 82

Hanbelî mezhebinin fıkıh kitapları tarandığında; onların da "Örf ile bilinen şey şart kılınmış gibidir." prensibini kabul ettiklerini görüyoruz.[1] Ayrıca Teymiyye ailesine göre; sözlü örf umumu tahsîs ediyor.[2]

Ehl-i Sünnet'in –genel olarak– bu ortak yaklaşımına, Mu'tezile mektebi[3] ile Zeydiyye[4] de katılıyor.

Kısacası; Mu'tezile ve Zeydiyye'nin yanı sıra, genel olarak Ehl-i Sünnet âlimleri –ki hadisçiler de buna dahil– örfün kullanımını dilin (sözlüğün) kullanımına tercih ediyor. Bundan da anlaşılıyor ki; Ehl-i Sünnet'in hadis ekolüne mensup âlimlerinin bile, "**sahâbe**" deyiminin tanımında örfün kullanımını kabul etmekten başka çareleri yok!

"**Sahâbî** olabilmek için, "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile uzun süre birliktelik" şart koşulursa, öteden beri sahâbeden sayılan on binlerce kişi kapsam dışı kalacağına" ilişkin itiraz ise; "duygu" ve "kaygı" kokan bir iddiadır. Bu türden yaklaşımlar, İslâm'a gönül vermiş insanlar bir tarafa, aklı başında hiçbir kimseye yakışmaz; bu tür yaklaşımlarla hiçbir sorun çözülmez. Her konuda ve bilhassa ilmî konularda, duygu ve kaygılarımızı bir tarafa iterek; sözleri dinlemek ve onlardan en güzeline tâbi olmak durumunda değil miyiz?

2. Ehl-i Sünnet mektebine mensup hem hadis hem de fıkıh (usûl) ekolüne ait **genel itiraz**a gelince; Allah Teâlâ'nın, Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yerinde sahâbeyi övdüğü, onların yüce faziletlerini, üstün meziyetlerini gündeme getirdiği doğru. Buna bir diyeceğimiz yok. Ancak Allah'ın kitabı bir bütün olarak ele alındığında görülür ki; aynı kitapta sahâbe arasında gezinip duran sinsi münâfıklardan, fâsıklardan ve Allah Rasûlü'nü (s.a.a) rahatsız eden saygısız kimselerden de söz ediliyor. Bunu "**Sahâbenin Adâleti**" bölümünde detaylı biçimde ele alacağımız için burada açmayı gerekli görmüyoruz.

1- İbn Qudâme, *el-Muğnî*: VI, 162; Deyb Boğa, 271, 312~313

2- Âlü Teymiyye, *el-Müsevvede*: s. 111~113

3- Mu'tezile'nin meşhûr üstatlarından Ebul-Huseyn el-Basrî, "Hakîkatin (sözlük anlamın) örf ile de terk edileceğini" belirtiyor ve "Sözlü örfler umum lâfızları tahsîs eder." diyor. bk. *el-Mu'temed*: I, 28, 278

4- Emîr es-San'ânî "Sözlü örf umumu tahsîs eder." ve "Örf dile tercih olunur." diyor. bk. *İcâbet'üs-Sâil*: s. 336

Dolayısıyla Kur'ân'a parçacı yaklaşmak hiçbir zaman doğru değildir. Kur'ân'ın bir yerinde geçen âyetleri görürken, aynı konuya ilişkin diğer âyetleri görmezlikten gelmek; her halde mü'min olmanın gereği değildir. Bu ümmet, Allah'ın kitâbına hep böyle parçacı yaklaştığı için birçok hayâtî problemini hâlâ çözebilmiş değildir.[1]

04. Tanımların Getirisi – Götürüsü

Bazı usûlcülerin, yukarıdaki "sahâbe" deyimini tanımlamaya yönelik tartışmalara "**lafzî**" dediklerine şahit olmaktayız. Yani konuyla ilgili değişik yaklaşımların sadece lâfızda (sözde) kaldığını; bunun pratikte hiçbir somut sonucunun, getiri ve götürüsünün olmadığını ifade ediyorlar. Demek ki; onlara göre bütün bu tartışmalar "boşuna" uğraş ve "havanda su dövmekten" farksız.

Şâfiîlerin önde gelen usûlcülerinden el-Âmidî tarafından başlatılan ve Mâlikî usûlcülerinden İbn'ül-Hâcib ile devam eden[2] bu iddia, özellikle İbn'ül-Hümâm gibi, önde gelen Hanefî usûlcüler tarafından tepkiyle karşılanmış. Bu haklı tepkiye Yemenli eş-Şevkânî de katılıyor.[3] Hiç kuşku yok; Ehl-i Sünnet açısından doğrusu da bu.

Çünkü bu tartışmaların sonucu; farklı yaklaşımlara göre pratiğe de yansıyor. İşte bu farklı "sahâbe" yaklaşımlarının getirisi – götürüsü:

1. Hadisçilerin tanımına göre "sahâbe" kapsamında mütâlaa edilen binlerce kişi, usûlcülere göre; Hz. Peygamber (s.a.a) ile birlikteliği son derece az olduğu için sahâbeden sayılmıyor.

2. Bu binlerce belki on binlerce kişi, hadisçiler tarafından âdil ve güvenilir kabul ediliyor. "Sahâbenin toptan adâleti" prensibi gereğince incele-

1- Memleketimizde İmam Hatip Liselerinde ve İlâhiyat Fakültelerinde okutulan Hadis Usûlü derslerinde; hocalar da öğrenciler de ağırlıkla Hanefî olmalarına rağmen, hep Hadis ekolüne mensup âlimlerin "**sahâbe**" tanımlarının öğretilip, Hanefî usûlcülerinin tanımlarından hiç haberdar edilmemesi cidden enteresandır. Şayet bu en azından okutanlar açısından bilinçli bir tercihten kaynaklanıyorsa mesele yok elbette. Lâkin biz bu bilincin varlığından pek emin değiliz.

2- el-Âmidî, *el-İhkâm*: I, 321; İbn'ül-Hâcib, *el-Muhtasar*: II, 67

3- İbn'ül-Hümâm, *et-Tahrîr*: II, 262; eş-Şevkânî, *İrşâd'ül-Fuhûl*: s. 63

meye bile gerek duyulmuyor. Oysa usûlcü kesim, onları sahâbeden saymadıkları için peşinen âdil ve güvenilir addetmiyor. Onları diğer hadis râvîleriyle eş tutarak eleştiri kapsamına alıyor. İnceleme sonucu temiz çıkarsa getirdiği rivâyeti kabul, aksi halde reddediyor.

Ancak "sahâbe" kavramının tanımıyla ilgili bu muhtelif yaklaşımların, Ehl-i Beyt (İmâmiyye) mektebi açısından bir getirisi – götürüsü var mıdır derseniz; elbette hayır! Çünkü Ehl-i Beyt mektebi, sahâbeyi Ehl-i Sünnet'te olduğu gibi toptan âdil ve güvenilir kabul etmez. Nitekim bunu ileride detaylıca göreceğiz. Dolayısıyla onlara göre sahâbe herkes gibi eleştirilir, "güvenilirlik" testine tâbi tutulur.

E. SAHÂBEYİ TANIMA YOLLARI

Yukarıdaki tartışmalar bir tarafa, bir kimsenin Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) sahâbesinden olup olmadığı konusu üzerinde de genişçe durulmuştur. Buna göre bir kimsenin sahâbeden olup olmadığı, başlıca şu iki yoldan birisiyle anlaşılır:

1. Tevâtür yoluyla: Bir kimsenin sahâbeden olup olmadığı, hemen herkes tarafından tereddütsüz kabul edilen kesin bilgilerle anlaşılabilir. Buna göre, örneğin adı Kur'ân'da, mütevâtir yollarla nakledilen ve bütün kesimlerce kabul gören hadislerde ve bir de bil-ittifak aktarılan yaygın tarihi bilgilerde "sahâbî" olarak geçiyorsa "sahâbe"den sayılır.

2. Âdil ve güvenilir birisinin itirafıyla: Güvenilir birisi bir kimsenin "sahâbe"den olduğunu söylüyorsa o kişi sahâbeden sayılır. Bu itirafı yapan o sahâbînin bizâtihî kendisi de olabilir. Yani sözü özü doğru ve peygamberimizle çağdaş birisi, "Ben Rasûlüllâh (s.a.a) ile uzun süre birlikte bulundum." demişse ve bu itiraf bize güvenilir yollardan ulaşmışsa; o kimseyi "sahâbe"den sayarız.[1]

1- Ayrıntılı bilgi için bk. Ebul-Huseyn el-Basrî, II, 172; Hatîb el-Bağdâdî, 52; el-Ğazzâlî, I, 165; İbn'üs-Salâh, 294; en-Nevevî, *et-Taqrîb*: II, 213; Âlü Teymiyye, *el-Müsevvede*: s. 263; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 8~9, *Şerh'un-Nuhbe*: s. 142~143; el-Aynî, *el-Umde*: XIII, 237; eş-Şevkânî, *İrşâd'ül-Fuhûl*: s. 63; Subhi Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları* (Yaşar Kandemir tercümesi): s. 302~303

Ayr. bk. el-Âmidî, I, 322; İbn'ül-Hümâm, II, 262; İbn Abdişşekûr, II, 160

İbn Hacer el-Asqalânî'nin bu iki yola bir üçüncüsünü daha eklediğini görmekteyiz. Buna göre; Hz. Peygamber'den (s.a.a) sonra yapılan savaşlarda "komutan" ya da bir yere "vâli" olarak atanmak da sahâbeden sayılmak için yeterli. İbn Hacer şöyle diyor:

> "İbn Ebî Şeybe'nin "*Musannef*"inde, beisi olmayan (sorunsuz) bir senetle gelen rivâyete göre; o günkü savaşlarda yalnız sahâbîler komutan olarak atanıyordu."[1]

İbn Hacer bu sözlerin ardından, şayet Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) vefatının hemen ardından baş gösteren ridde / dinden dönüş hareketlerini ve o sırada yapılan fütuhatı incelersek, bu yolla pek çok sahâbî tespiti yapabileceğimizi söylüyor.[2]

1- *el-İsâbe*: I, 8, 9

2- Bu "prensibi" kitabının değişik yerlerinde de tekrarlayıp duran İbn Hacer, bu vesîleyle aşağıdaki 65 (altmışbeş) kişiyi "sahâbe" listesine katıvermiş:

01. Bişr b. Abdillâh el-Hilâlî (I, 152), 02. Beşîr b. Ka'b el-Hımyerî (I, 159), 03. Câbir el-Esedî (I, 216), 04. Câriye b. Abdillâh el-Eşce'î (I, 218), 05. Cünâde b. Temîm el-Mâlikî (I, 246), 06. Hâris b. Yezîd el-Âmirî (I, 295), 07. Harmele b. Selmâ (= Merîta) et-Temîmî (I, 320), 08. Haseke el-Hanzalî (I, 328), 09. Humeyda b. Nu'mân el-Bâriqî (I, 357~358), 10. Habbâb b. Amr ed-Devsî (I, 417), 11. Hasafe et-Teymî (I, 429), 12. Huleyd b. Münzir el-Abdî (I, 455), 13. Düreyd b. Ka'b en-Nehaî (I, 474), 14. Rib'î b. Efkel el-Anezî (I, 503), 15. Rib'î b. Âmir b. Hâlid (I, 503), 16. Rabîa b. Atîq (= Asel) el-Yerbûî (I, 509), 17. Rabîl (Rîbâl) b. Amr el-Esedî (I, 523), 18. Sürâqa b. Amr Zün-Nûr (II, 19), 19. Saîd b. Murra el-Iclî (II, 51), 20. Simâk b. Haraşe el-Ensârî (II, 77), 21. Seyhân (= Sayhân) b. Sûhân el-Abdî (II, 103, 200), 22. Dırâr b. Muqarrin el-Müzenî (II, 210), 23. Tureyfe b. Ebân (… b. Hâciz) es-Sülemî (II, 223), 24. Tuleyha b. Bilâl el-Abderî (II, 234), 25. Abdullâh b. Sevr el-Ğavsî (II, 286), 26. Abdurrahmân b. Rabîa el-Bâhilî (II, 398), 27. Abdurrahmân b. Ebil-Âs es-Seqafî (II, 404), 28. Abdü Amr b. Yezîd el-Cüraşî (II, 430), 29. Ubeydullâh b. Sevr el-Uranî el-Ğavsî (II, 436), 30. Isme b. Abdillâh (II, 482), 31. Alqame b. Nadr (II, 506), 32. Umâra b. Amr ed-Damrî (II, 517), 33. Amr b. Küleyb el-Yahsubî (III, 12), 34. Amr b. Heysem es-Sülemî (III, 22), 35. Qays b. Huzeym en-Nehdî (III, 244), 36. Qays b. Amr el-Mâzinî (III, 255), 37. Lebde b. Âmir (III, 325), 38. Mâlik b. Rabîa b. Hâlid et-Teymî (III, 344), 39. Muâviye el-Azrî (III, 438), 40. Nu'mân b. Avf eş-Şeybânî (III, 563), 41. Hezhâz b. Amr el-Iclî (III, 602), 42. Ebuz-Zehrâ el-Quşeyrî (IV, 77), 43. Cez' b. Muâviye et-Temîmî (I, 234), 44. Husayn b. el-Hurr (I, 336), 45. Husayn b. Mâlik el-Qasrî (I, 377), 46. Husayn b. Nümeyr (I, 339), 47. Hanzale b. Tufeyl es-Sülemî (I, 360), 48. Hâlid b. Sâbit el-Fehmî (I, 402), 49. Zem'a b. Esved el-Âmirî (I, 550), 50. Zeyd b. Hısn et-Tâî (I, 565), 51. Sâriye b. Züneym ed-Düelî (II, 3), 52.

İbn Hacer'in senedi hakkında "beis yok" dediği bu rivâyet, İbn Cerîr et-Taberî'nin meşhur tarihinde şu ifadelerle yer alıyor:

> "O günlerde reisler (komutanlar), içlerinde görevi taşıyabilecek olanlar bulunduğu sürece sahâbeden seçiliyordu."[1]
>
> "Ebûbekr, savaşlarda dinden çıkan hiçbir sahâbîye ölene dek görev vermedi. Ömer ise onları kullanmakta beis görmedi; ancak onları sadece üç beş kişilik küçük müfreze birliklerinin başına getiriyordu. Harplerde yeterlilik gösterecek sahâbîler varken, başkalarına emir ve komuta görevi vermiyordu…"[2]

Taberî'deki rivâyetlerin senet tahlîli:

Taberî'de geçen söz konusu rivâyetlerden ilki [Hâlid ve Ubâde → Ebû Osmân Yezîd b. Esîd el-Ğassânî → Seyf b. Ömer et-Temîmî → Şuayb b. İbrâhîm → Seriyy b. Yahyâ →] yoluyla gelmekte. Buna göre söz Hâlid ile Ubâde'ye ait. İkincisi ise [Âmir eş-Şa'bî → Amr → Seyf b. Ömer et-Temîmî → Şuayb b. İbrâhîm → Seriyy b. Yahyâ →] kanalıyla geliyor. Bu rivâyete göre ise, söz eş-Şa'bî'ye izafe edilmiş.

et-Taberî'nin "Bana yazıp gönderdi" dediği **Seriyy**'in kişiliği hakkında olumsuz bir durum yok.[3]

Şihâb el-Anberî (II, 159), 53. Abdullâh b. Şübeyl el-Ahmesî (II, 324), 54. Arfece b. Herseme el-Bâriqî (II, 474), 55. Ömer b. Saîd b. Mâlik (II, 519), 56. Amr b. Hubeyb el-Anberî (II, 535), 57. Kesîr b. Şihâb el-Mâzinî (III, 287), 58. Mâlik b. Eğar et-Tücîbî (III, 482), 59. Muhriz b. Esîd el-Bâhilî (III, 368), 60. Mesrûq el-Akkî (III, 408), 61. Münzir b. Ebî Humeysa el-Vedâî (III, 503), 62. Nu'mân b. Mahmiyye (III, 586), 63. Herim b. Hayyân el-Abdî (III, 601), 64. Yezîd b. Yuhannes el-Kûfî (III, 664), 65. Yenne el-Hamrâvî (III, 670).

İbn Hacer el-Asqalânî, bu isimlerden bir çoğunun İbn Fethûn tarafından da "sahâbe" listesine eklendiğini sık sık tekrarlıyor.

1- et-Taberî, *et-Târîh*: II, 357 (h. 13. yıl olayları, I. Halîfe'nin vefat günleri)

2- et-Taberî, *et-Târîh*: II, 468 (h. 16. yıl olayları, Celûlâ vak'ası)

3- ez-Zehebî'nin "*el-Mîzân*"ı ile İbn Hacer'in "*et-Tehzîb*" ve "*el-Lisân*"ı başta olmak üzere, belli başlı ricâl kitaplarına göz attığımızda, adı "**Seriyy**" olan toplam 9 (dokuz) kişiye yer verildiğni görüyoruz. İşte isimleri ve durumları:

Seriyy b. Yahyâ b. İyâs eş-Şeybânî el-Basrî: Siqa, güvenilir birisi.

Seriyy b. İsmâîl el-Hemedânî el-Kûfî: Zayıf, metrûk ve yalancı.

Şuayb b. İbrâhîm ise tamamen meçhûl birisi.[1] Seyf'ten gelen rivâyetlerde adı sıkça geçtiğine göre, Seyf ile "kafadar" birisi olmalı.

Gelelim **Seyf b. Ömer**'e: Rivâyetlerin "kilit" ismi olan Seyf hakkında hadis ulemâsının verdiği rapor daha bir ilginç!

Yahyâ b. Maîn "zayıf" ve "bir pul / kuruş ondan daha değerlidir!" diyor. Ebû Zür'a, Nesâî ve İbn Seken "zayıf", Ebû Hâtim, oğlu Abdurrahmân, Dâraqutnî ve el-Heysemî "metrûk", Ebû Dâvûd "hiçbir değeri yok; üste-

---

Seriyy b. Hâlid: Zayıf, hatta meçhûl birisi.

Seriyy b. Âsım b. Sehl el-Hemedânî: Zayıf, çürük, yalancı birisi.

Seriyy b. Abdillâh es-Sülemî: Meçhûl bir râvî.

Seriyy b. Abdilhamîd: Zayıf, metrûk bir râvî.

Seriyy b. Mahled: Zayıf, hatta meçhûl birisi.

Seriyy b. Miskîn el-Medenî: Makbul, vasat birisi.

Seriyy b. Yen'um el-Cüblânî: Makbul, vasat bir râvî.

Taberî'nin senedindeki Seriyy'in, söz konusu güvenilir "Seriyy" olması mümkün değil. Çünkü Taberî'nin doğumu h. 224, bu Seriyy'in ölümü ise h. 167. Anlayacağınız, Taberî ondan tam 57 yıl sonra dünyaya gelmiş. Bu durumda Taberî'nin ondan rivâyet etmiş olmasının imkân ve ihtimâli yok.

Onun "Seriyy b. İsmâîl el-Hemedânî el-Kûfî" olması da imkânsız. Çünkü bu da Taberî'nin doğumundan yaklaşık 74 yıl önce ölmüş!

Yaşadığı yer ve zaman farklılığı dolayısıyla; "Seriyy b. Miskîn" ya da "Seriyy b. Yen'um" olması da tamamen ihtimal dışı.

Bazıları, "Seriyy b. Âsım b. Sehl el-Hemedânî"nin ölümünde Taberî'nin yaklaşık 34 yaşlarında bulunmasından hareketle, söz konusu Seriyy'in bu şahıs olabileceğini ileri sürmüşler; bu durumda söz konusu râvînin babası yerinde görünen "Yahyâ"nın, Seriyy'in yukarıdaki dedelerinden birisinin adı olabileceği ihtimali üzerinde durmuşlardır. Fakat bizce bu teşhis de doğru değildir.

(bk. ez-Zehebî, II, 117~118; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 273~275, *Lisân'ül-Mîzân*: III, 12-13; el-Emînî, *el-Ğadîr*: VIII, 140; Esed Haydar, III, 475~476)

Bize göre doğrusu, bu Seriyy, Taberî'nin meşhur üstatlarından Kûfeli Hennâd b. Seriyy et-Temîmî'nin kardeşinin oğlu olan, Ebû Ubeyde künyeli **Seriyy b. Yahyâ et-Temîmî**'dir. Ebû Hâtim onun hakkında "sadûq birisi" diyor. İbn Hıbbân ile Hatîb el-Bağdâdî de onu siqa sayıyorlar. (bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh vet-Ta'dîl*: IV, 285; İbn Hıbbân, *es-Siqât*: VIII, 302; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*: IV, 264)

Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'ı (IV, 263, V, 469) ile İbn'ül-Esîr'in *Üsd'ül-Ğâbe*'sinde (III, 323 = Halîfe Ömer'in biyografisinde) yer alan bazı rivâyetlerin senetleri, bizi buna götüren başlıca ipuçlarıdır.

1- İbn Adiy, IV, 4; ez-Zehebî, II, 275; İbn Hacer, *el-Lisân*: III, 145

lik çok yalan söyleyen birisidir", Abdullâh b. Nümeyr "hadis uydururdu", İbn Adiy "bütün hadisleri münker", İbn Hıbbân "zındıklıkla itham edilmiştir", "siqa râvîlerin ağzından hadis uydurur", Hâkim "zındıklıkla itham edilmiştir; dolayısıyla rivâyetlerine itibar edilmez", İbn Hacer "zayıf, metrûk bir râvî", es-Süyûtî "çok hadis uyduran birisi" diyerek, Seyf'in ne mal olduğunu gözler önüne seriyorlar! Ondan gelen hadislere *Kütüb-ü Sitte*[1] müelliflerinden sadece Tirmizî yer veriyor; ama o bile hadîsinin hemen ardından "münker bir hadis!" diyerek onun rivâyetlerine asla güvenilemeyeceğine işaret ediyor.[2]

İşte size Seyf'in sicil dosyası! Ehl-i Sünnet âlimleri Seyf hakkında bunları söylerken, özellikle târih kitaplarını Seyf'ten gelen rivâyetlerle doldurmayı da ihmal etmemişler! et-Taberî'nin târihine ve ondan beslenerek kaleme alınan İbn'ül-Esîr'in, İbn Kesîr'in, Cevdet Paşa'nın, Hüseyin Algül'ün… tarih kitaplarının "dört halîfe" dönemlerine bakın isterseniz. Bilhassa Halife Osman'a ait bölümler, tamamen onun rivâyetleriyle dolu! Ancak tarihçi Taberî, söz konusu rivâyetlerin senetlerine de yer vererek, okuyucularına bir bakıma araştırıp inceleme olanağı sunmuş; ötekilerde ise bu da yok! Dolayısıyla bu mazlum ümmet, Seyf'in uydurduğu "masallarla" asırlardır oyalanıp durmuş!

Ehl-i Sünnet âlimlerinin, kişilik bakımından yerden yere çaldıkları Seyf b. Ömer'in rivâyetlerine niye bu kadar önem verdiklerini merak ediyorsanız, bunun için Taberî tarihinin sözünü ettiğimiz bölümlerine bir göz atmanız yeterli! Sahâbeden "bazılarının" işlediği bir takım âdî suçları örtbas eden ya da onlara kılıf bulan, bilhassa Emevîlerin icraatlarını aklayıp paklayan, Ehl-i Beyt'e yapılan haksızlıkları uyduruk nedenlere bağlayan... rivâyetlerin hepsi olmasa da, büyük bir ekseriyeti hep onun kanalıyla geliyor!

Ehl-i Beyt dostlarının öteden beri **"Abdullâh b. Sebe'nin fikirlerini taşımakla"** suçlanması da Seyf'in mahâreti! Zira kitaplarda "İbn Sebe" ile a-

1- **Kütüb-ü Sitte**: Ehl-i Sünnet âlimlerinin en çok güven duyduğu altı hadis kitabına verilen genel isim. Bunlar Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin hadis kitaplarıdır.

2- ez-Zehebî, II, 255~256; el-Heysemî, *Mecma'uz-Zevâid*: IV, 267, VIII, 185, IX, 747; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 239, IV, 175, *et-Tehzîb*: II, 466~467; el-Münâvî, I, 359; el-Kevserî, *el-Maqâlât*: s. 562; el-Emînî, VIII, 84~85; Esed Haydar, III, 477~478

lâkalı ne kadar rivâyet varsa, tamamı "Seyf b. Ömer" kanalıyla geliyor! Seyf dışında böyle bir adamın varlığından bahseden başka biri yok! Yani aslında "İbn Sebe" diye birisi yok! Böyle birisi yeryüzüne gelmemiş! Seyf'in bu kişiyi kendi hayal aleminden uydurmasının altında ise, elbette Ehl-i Beyt düşmanlığı yatmaktadır!

Yahut: Esasen İbn Sebe diye biri var; ama "o günki siyâsî olayların arka planında yer alan, fitneci kişiliğine" dâir anlatılanların hepsi düzmece! Öyleyse, İbn Sebe'nin sadece bu yönü Seyf b. Ömer'in başının altından çıkmış!

Seyf'in hocaları "**Ebû Osmân el-Ğassânî**" ile "**Amr**"ın yanı sıra, "**Hâlid** ve **Ubâde**" ikilisi de tamâmen meçhûl kişiler. Bunların kimliklerini ve hadisteki durumlarını bulabilen varsa beri gelsin!

Kısacası; Taberî'nin tarihinde geçen "sahâbeyi tanıma" prensibiyle ilgili rivâyetlerin ikisi de asılsız ve uydurma! Böyle meçhûl, çürük ve yalancı râvîler kanalıyla gelen rivâyetlere dayanmak, bir ilim adamına hiçbir zaman yakışmazken; **İbn Hacer** ve ondan yaklaşık üç asır önce yaşamış **İbn Fethûn** neden bunlara sırtını verir ki!?

Buradan; söz konusu prensibin tamamen temelsiz ve dayanaktan yoksun olduğu anlaşılıyor. O yüzden İbn Sa'd, İbn Abdilberr ve İbn'ül-Esîr'in bu kurala pek itibar etmediklerini görüyoruz.

Üstelik o 65 (altmışbeş) kişiden ilk 42 (kırkiki)'sinin sahâbeden olup olmadıkları bir tarafa; yeryüzündeki varlıkları da, deminki şâibeli senetlerle gelen rivâyetlere dayanıyor!

O kadar enteresan ki; bu senetlerin hepsinde, demin sözünü ettiğimiz kilit isim sürekli dönüp dolaşıyor: **Seyf b. Ömer et-Temîmî**. Söz konusu 42 kişinin varlığından, yer kürede yaşadığından her nedense sadece **Seyf b. Ömer** söz ediyor. Seyf'ten başka onları gören, duyan ve yaşadıklarından bahseden... hiç kimse yok. Anlaşılan o ki, bu isimler tamamen hayal ürünü ve uydurup ortaya çıkaran da hiç kuşkusuz Seyf b. Ömer'den başkası değil!

Sakın ola, hayal alemi oldukça geniş olan Seyf b. Ömer'in, öyle üç beş kişi (sahâbî) uydurmakla yetinip köşesine çekildiğini sanmayın. Seyf bakın daha neler yapmış:

– Toplamı 150'ye varan "sahâbî" ve "muhadram"[1] uydurmuş.[2]

1- Allah'ın Rasûlü (s.a.a) henüz hayattayken İslâm'a giren, ancak onunla görüşememiş olanlara verilen isim.

2- Tümüyle Seyf'in hayal ürünü olan uyduruk sahâbî ve muhadram isimleri üzerine, çağımızın ender araştırmacılarından Iraklı Murtazâ el-Askerî'nin "*Hamsûn ve Mie Sahâbî Muhtelaq* (= Uyduruk 150 Sahâbî)" adlı eserine bakabilirsiniz. Biz burada onun sahâbe listesine kattığı hayâlî 110 (**yüzon**) ismi, örnek olsun diye aşağıya çıkarıyor, muhadramlar için ise; okuyucuları ilgili esere havale ediyoruz:

01. Es'ad b. Yerbû' el-Ensârî el-Hazrecî (I, 35), 02. Esved b. Rabîa / Abs el-Hanzalî et-Temîmî (I, 44, 45), 03. Eqra' b. Abdillâh el-Hımyerî (I, 59), 04. İmriül-Qays b. Esbağ el-Kelbî (I, 63), 05. Bişr b. Abdillâh el-Hilâlî (I, 152), 06. Beşîr b. Ka'b el-Hımyerî (I, 159, 173), 07. Câbir el-Esedî (I, 216), 08. Câriye b. Abdillâh el-Eşce'î (I, 218), 09. Cerîr b. Abdillâh el-Hımyerî (I, 232), 10. Cünâde b. Temîm el-Mâlikî (I, 246), 11. Hâcib b. Zeyd / Yezîd el-Ensârî el-Eşhelî (I, 273), 12. Hâris b. Bilâl el-Müzenî (I, 274), 13. Hâris b. Murra el-Cühenî (I, 290), 14. Hâris b. Ebî Hêle et-Temîmî (I, 293), 15. Hâris b. Yezîd el-Âmirî (diğer) (I, 295), 16. Harmele b. Selmâ et-Temîmî (I, 320), 17. Harmele b. Mureyta et-Temîmî (I, 321), 18. Hurr / Hâris b. Hadrâme ed-Dabbî (I, 323), 19. Haseke el-Hanzalî (I, 328), 20. Husayn b. Niyâr el-Hanzalî et-Temîmî (I, 339), 21. Hakem b. Amr et-Tağlibî (I, 347), 22. Huleys b. Zeyd ed-Dabbî (I, 351), 23. Hammâl b. Mâlik el-Esedî (I, 352), 24. Humeyda b. Nu'mân el-Bâriqî (I, 357~358), 25. Habbâb b. Amr ed-Devsî (I, 417), 26. Hasafe et-Teymî (I, 429), 27. Hırrît b. Râşid en-Nâcî (I, 423), 28. Huzeyme b. Sâbit (diğer) (I, 426), 29. Huleyd b. Münzir el-Abdî (I, 455), 30. Düreyd b. Ka'b en-Nehaî (I, 474), 31. Rib'î b. Efkel el-Anezî (I, 503), 32. Rib'î b. Âmir b. Hâlid (I, 503), 33. Rabîa b. Atîq (= Asel) el-Yerbû'î (I, 509), 34. Rabîl / Rîbâl b. Amr el-Esedî (I, 523), 35. Zübeyr b. Ebî Hêle et-Temîmî (I, 546), 36. Zirr b. Abdillâh el-Füqaymî et-Temîmî (I, 549), 37. Ziyâd b. Hanzale et-Temîmî (I, 557), 38. Sürâqa b. Amr Zün-Nûr (II, 19), 39. Saîd b. Murra el-Iclî (II, 51), 40. Saîd b. Muqarrin el-Müzenî (II, 51), 41. Süayr / Si'r b. Hufâf et-Temîmî (II, 53), 42. Selmâ b. Qayn et-Temîmî (et-Taberî, II, 494), 43. . Simâk b. Haraşe el-Ensârî (II, 77), 44. Semîr b. Ka'b (II, 81), 45. Sehl b. Mâlik el-Qaynî el-Ensârî (II, 90), 46. Sehl / Sehm b. Müncâb et-Temîmî (II, 90), 47. Sevâd b. Mâlik et-Temîmî (II, 97), 48. Seyhân (= Sayhân) b. Sûhân el-Abdî (II, 103, 200), 49. Safvân b. Safvân et-Temîmî (II, 188), 50. Salsal b. Şurahbîl (II, 193), 51. Sayfî b. Albe b. Şâmil (II, 197), 52. Dırâr b. Muqarrin el-Müzenî (II, 210), 53. Tâhir b. Ebî Hêle et-Temîmî (II, 222), 54. Tureyfe b. Ebân (… b. Hâciz) es-Sülemî (II, 223), 55. Tuleyha b. Bilâl el-Abderî (II, 234), 56. Âsım b. Amr b. Mâlik et-Temîmî (II, 247), 57. Âmir b. Hasme (II, 249), 58. Abdullâh b. Sevr el-Ğavsî (II, 286), 59. Abdullâh b. Hafs b. Ğânim el-Quraşî (II, 298), 60. Abdullâh b. Hakîm / Zeyd ed-Dabbî (II, 298, 312), 61. Abdullâh b. Safvân ed-Dabbî (et-Taberî, II, 268), 62. Abdullâh b. Muqarrin el-Müzenî (II, 373), 63. Abdurrahmân b. Rabîa el-Bâhilî (II, 398), 64. Abdurrahmân b. Ebil-Âs es-Seqafî (II, 404), 65. Abdü Amr b. Yezîd el-Cüraşî (II, 430), 66. Abde b. Qurt et-Temîmî el-Anberî (II, 434), 67. Ubeydullâh b. Sevr el-Ğavsî (II, 436), 68.

– Sayısı belirsiz köy, kasaba vb. yerleşim birimleri icat etmiş.

– Bazı olayların tarihini değiştirmiş.

– Târihe "**Ridde Savaşları**" olarak geçen olayların % 90'ı ona ait.[1]

– Ehl-i Beyt taraftarı olmakla ün yapmış seçkin sahâbîlere çamur atmak da onun vazifeleri arasında.[2]

Ubeyd b. Sahr b. Levzân el-Ensârî (II, 444), 69. Ubeyde b. Sa'd (II, 450), 70. Osmân b. Rabîa es-Seqafî (II, 459), 71. Useym el-Cinnî (II, 465), 72. Isme b. Übeyr et-Teymî (II, 481), 73. Isme b. Abdillâh el-Hârisî (II, 482), 74. Ukkâşe b. Sevr el-Ğavsî (II, 494), 75. Alqame b. Nadr (II, 506), 76. Umâra b. Amr ed-Damrî (II, 517), 77. Ömer / Amr b. Irkime b. Ebî Cehl (II, 520), 78. Ömer b. Mâlik ez-Zührî (II, 520), 79. Amr b. Hubeyb el-Anberî (II, 535), 80. Amr b. Hakem el-Qaynî (II, 532), 81. Amr b. Hazn en-Nemrî (II, 532), 82. Amr b. Haffâcî el-Âmirî (II, 535, III, 114),), 83. Amr b. Küleyb el-Yahsubî (III, 12), 84. Amr b. Mahcûb el-Âmirî (III, 14), 85. Amr b. Heysem es-Sülemî (III, 22), 86. Avf b. Alâ / Bilâd el-Cüşemî et-Temîmî (III, 42), 87. Avf / Uveyf el-Verkânî (III, 44), 88. Qa'qâ' b. Amr b. Mâlik et-Temîmî (III, 239), 89. Qays b. Huzeym en-Nehdî (III, 244), 90. Qays b. Amr b. Zeyd el-Mâzinî (III, 255), 91. 36. Kübeys b. Hevze es-Sedûsî (III, 286), 92. Lebde b. Âmir (III, 325), 93. Laqît b. Abdilqays el-Fezârî (III, 330), 94. 22. Mâlik b. Rabîa b. Hâlid et-Teymî (III, 344), 95. Mez'ûr b. Adiy el-Iclî (III, 396), 96. Misver b. Amr (III, 419), 97. Muâviye b. Enes es-Sülemî (III, 430), 98. Muâviye es-Seqafî (III, 437), 99. Muâviye el-Azrî (III, 438), 100. Muâviye b. Fülân el-Vâilî (Ancak daha sonra irtidât etti: et-Taberî, II, 254), 101. Müncâb b. Râşid ed-Dabbî (III, 458), 102. Nu'mân b. Avf eş-Şeybânî (III, 563), 103. Hezhâz b. Amr el-Iclî (III, 602), 104. Vebera b. Yuhannes el-Huzâî (III, 630~631), 105. Vekî' b. Mâlik et-Temîmî (III, 636), 106. Ebû Eyyûb el-Mâlikî (IV, 13), 107. Ebû Basîra el-Ensârî (IV, 22), 108. Ebû Hubeyş el-Âmirî el-Kilâbî (IV, 36), 109. Ebuz-Zehrâ el-Quşeyrî (IV, 77, 81) ve 110. Selmâ bt. Mâlik b. Huzeyfe el-Fezâriyye (IV, 332).

Bu isimlerin "sahâbeden" olduğunu belirten rivâyetlerin tamamı, **Seyf b. Ömer** kanalıyla gelmesine rağmen; İbn Hacer'in yanı sıra İbn Abdilberr, İbn Fethûn ve İbn'ül-Esîr de ilgili kitaplarında onların birçoğuna yer vermekte bir sakınca görmemişler. Onların bu tutumu sizce de ilginç değil mi?

1- Seyf b. Ömer, bununla bir yandan "sahâbenin Hz. Peygamber'in (s.a.a) vefatından hemen sonra yoldan çıkacağına dair" hadisleri bertaraf etmeye, öte yandan da İslâm'ın "kılıç dini" olduğu ve dolayısıyla bu mübârek dînin kılıç zoruyla yayıldığı ... düşüncesini zihinlere sokmaya çalışmaktadır.

2- Mâlik b. Nüveyra ile Ebû Zerr el-Ğıfârî buna örnek verilebilir. İftiraları için bk. III. Bölüm / **Sahâbe Hayatından Örnekler** / Halîfe Ebûbekr ile Halîfe Osmân'ın menfî davranışları

– "**Abdullah b. Sebe**" târihî masalının mûcidi o!

– Barbar Emevî hânedânını aklayıp paklama görevi de onun.

– Sahâbeden bazılarının işlediği yüz kızartıcı suçlara, cinâyetlere ve haksızlıklara kılıf bulan rivâyetler de onun kanalıyla geliyor.

Seyf b. Ömer'in tahrifatı elbette bu kadarla sınırlı değil![1]

Kısacası Seyf b. Ömer, akıp gitmiş tarihi değiştirmeye kararlı bir masal ustası! Onun uydurduğu rivâyetlerle asırlardır oyalanan bu mazlum ümmetin mağdur edilişinin hesabını kim nasıl verecek acaba!

İbn Hacer'in "senedinde beis yok" diyerek iddiasına temel aldığı, İbn Ebî Şeybe'nin "*el-Musannef*"inde geçen rivâyete gelince:

Söz konusu rivâyet "Âsım b. Küleyb" kanalıyla, babası **Küleyb b. Şihâb el-Cermî**'den geliyor.[2] Âsım olsun, babası Küleyb olsun; Ehl-i Sünnet tarafından siqa sayılan râvîler. Yani senedinde "beis olmadığı" doğru. Ancak bundan ne çıkar ki? Senedi kaya gibi olsa bile; sonuçta bu söz âyet değil, hadis değil! Sahâbe sözü de değil! Nihâyetinde tâbiînden birine, Kûfeli **Küleyb el-Cermî'ye** âit bir söz! Üstelik târihî gerçeklere tamamen aykırı olduğu apaçık meydanda!

Konuya ilişkin şimdilik sadece üç örnek vermekle yetineceğiz:

1. İmriül-Qays b. Adiy el-Kelbî: Önceleri Hıristiyandı. II. Halîfe Ömer'in huzurunda İslâm'ı kabul etti. Ömer de bunun üzerine, onu hemen Şam civarındaki Qudâa kabilesinden İslâm'ı kabul edenlerin başına emir tayin etti. O yüzden Avf b. Hârice derki:

1- Seyf'in yaşanmış, olmuş bitmiş tarihi olaylar üzerinde yaptığı tahrifat ve uydurmaların epey bir kısmını topluca görmek isteyenler şu eserlere bakabilirler:
– Murtazâ el-Askerî, *Abdullâh b. Sebe Masalı* (Çeviren: Abdülbâqî Gölpınarlı)
– Murtazâ el-Askerî, *Hamsûn ve Mie Sahâbî Muhtelaq* (Uyduruk 150 Sahâbî)
– Esed Haydar, *el-İmâm Sâdıq vel-Mezâhib'ül-Erbaa*: III, 456~493
Bu çalışmamızda, Seyf'in tarihi olaylar üzerinde yaptığı tahrifata dair pek çok ilginç, çarpıcı örnekler bulacaksınız.

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 300
Aynı rivâyet için bk. Hâkim, IV, 226; İbn Hazm, *el-Muhallâ*: VII, 367

> "Bundan önce, henüz bir rekat bile namaz kılmamış birisinin Müslümanların başına emir tayin edildiğini görmemiştim."[1]

2. Alqame b. Ulâse el-Âmirî: Peygamber Efendimiz (s.a.a) zamanında Müslüman oldu. Ancak İslâm kalbine iyice yer etmediği için "Müellefe-i Kulûb"[2] kapsamına alındı. Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) vefatından kısa bir süre önce mürted oldu; yani dinden çıktı. Halîfe Ebûbekr zamanında tekrar İslâm'a girdi. Halîfe Ömer onu Havrân vâliliğine getirdi. Ölene kadar görevde kaldı.[3]

3. Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh: O da Peygamber Efendimiz (s.a.a) zamanında Müslüman oldu. Hatta bir süre vahiy kâtipliği de yaptı. Ama sonradan dinden çıkıp Mekke'ye kaçtı ve orada Mekkeli müşriklerle işbirliği yaptı. O bununla yetinmedi; "peygamberlik" iddiasında bile bulundu! Mekke'nin fethi sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.a):

> "Dört kişi var ki; onları Kâbe'nin örtüsüne tutunmuş eman dilerken görseniz bile öldürün!"

fermanı içinde bu Abdullâh da vardı ve işte bu Abdullâh, süt kardeşi olan Halîfe Osmân tarafından Mısır vâliliğine getirildi.[4]

Bütün bunlar İbn Hacer'in söz konusu iddiasını tümden boşa çıkarmakta, onu temelinden yıkmaktadır.

1- İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 113; el-Askerî, *el-Meâlim*: I, 89

İbn Hacer, İmriül-Qays ile Hz. Ali (a.s) arasında sıkı ve kapsamlı bir dünürlük olduğundan da bahsetmektedir.

2- İslâm'a bütünüyle gönül verememiş oldukları için, zararlarından emin olmak üzere kendilerine zekâttan pay verilen kimselere verilen isim.

3- Hatta II. Halîfe zamanında içki içtiği için kırbaçlanması üzerine tekrar din değiştirdiği ve ardından yine İslâm'a girdiği; bunun ardından Havrân vâliliğine getirildiği de gelen rivâyetler arasında.

bk. İbn'ül-Esîr, III, 279; İbn Hacer, II, 503~504; el-Aynî, XII, 387 (= Buhârî: enbiyâ, 9); Yâqût el-Hamevî, *Mu'cem'ül-Büldân*: II, 317; el-Askerî, *el-Meâlim*: I, 90, *es-Sahâbî*: s. 14~17

4- Bu konuda detaylı bilgi, III. Bölüm'ün "**Sahâbe Hayatından Örnekler**" başlığı altında "**Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh**" maddesinde gelecek.

II. BÖLÜM

SAHÂBENİN ADÂLETİ

A. HAZIRLIK

İslâm'ın temel niteliklerini, Allah'ın kullarına yönelik evrensel mesajını doğru anlayabilmek için; Allah'ın kitâbının yanında, sevgili rasûlünün sünnetinin yeri ve önemi hiçbir zaman inkâr edilemez. Allâh tarafından bizlere "yol gösterici" olarak gönderilen ve "Allah'ın Kelâmı" olduğu her geçen gün daha bir netleşen Kur'ân-ı Kerîm, bir taraftan Yüce Yaratıcı'nın (a.c) elçisi olması hasebiyle Hz. Peygamber'e o kelâmı "açıklama" görevi vermiş[1], diğer taraftan da ona itâati "Allah'a itâat" kabul etmiş[2] ve her hal ve hareketimizde onu örnek ve rehber edinmemizi[3] bizlere farz kılmıştır.

Allah'ın Sevgili Peygamberi (s.a.a) ile aynı yer ve zamanda yaşayan ve onu görme imkânına sahip olanlar için pek bir sorun yok. Çünkü onların istedikleri vakit Rasûl-i Ekrem'i görmeleri ve problemlerini onun yardımıyla doğrudan halletme şansları var. Oysa onunla aynı yer ve zamanı paylaşamayan sonraki kuşaklar, yani bizler, ona bir takım aracılar vasıtasıyla ulaşabiliyoruz.

Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) sözleri, yaşantısı ve olaylar karşısında sergilediği tavırla alâkalı hadislerin, bazı küçük girişimleri hariç tutarsak, genellikle kendisinden yaklaşık iki, üç hatta dört beş asır sonra yazılıp kitaplaştırıldığını kimse inkâr edemez. Yani söz konusu hadisleri, Peygamberimiz'den (s.a.a) öncelikle arkadaşları (= sahâbe) almışlar. Onlar yeni kuşağa (tâbiîn), yeni kuşak da bir sonrakilere (etbâ') ... aktarmak su-

---

1- Nahl: 64

2- Âli Imrân: 32, 50, 132; Nisâ: 13, 59, 64, 69, 80; Mâide: 92; Enfâl: 1, 20, 46; Tevbe: 71; Nûr: 51, 52, 54, 56; Ahzâb: 33, 71; Muhammed: 33; Fetih: 17; Hucurât: 14; Teğâbün: 12 vs.

3- Nisâ: 59, 65; Nûr: 51; Ahzâb: 21; Hucurât: 1; Haşr: 7 vs.

retiyle kitaplara ulaşmış. Kısacası, şu an elimizde bulunan hadis kitaplarında bulunan ve Hz. Peygamber'e (s.a.a) izâfe edilen hadisler, yazılana kadar en az üç beş nesil kulaktan kulağa aktarılmış.

Görüldüğü gibi Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) ilmini bize taşıyanların başında "**sahâbe**" var. Sahâbe, Rasûl-i Ekrem'in ilmini bizlere taşıyan ilk araç ve sanki onunla aramızda kurulu ilk köprü konumundadır. Sahâbe de insan olduğuna ve hiç kuşkusuz toptan masum olmadıklarına göre, onlara hadis naklinde ne kadar "güven" duyulacağı büyük önem arz eder. Ancak onlara güven duyulduğu ve onlardan da bize yine güvenilir yollarla ulaştığı takdirde, hadislerin bağlayıcılığından söz edebiliriz. Dolayısıyla "sahâbenin" kavram olarak ne anlama geldiğinden çok, onların âdil ve güvenilir olup olmadıkları bizi daha fazla ilgilendiriyor.

Bütün İslâm âlimlerinin ve aklı başında her Müslümanın, bunun önemini ta ilk günden idrak etmiş olduklarını; onun için de konuya titizlikle eğildiklerini rahatça söyleyebiliriz. Bazıları, Allah Rasûlü'nün (s.a.a) vefatının hemen ardından sergiledikleri tutum ve ilerde göreceğimiz "**irtidâd hadisleri**" dolayısıyla, sahâbeyi toptan silmekten yana olmuşlar, yahut sadece birkaç kişiyi istisnâ etmişlerdir. Buna karşılık kimileri de; tarihte olup bitenlerden tamamen habersizcesine, "hiçbir şey olmamış" gibi, sahâbenin hepsini "âdil" ve hadis rivâyetinde "güvenilir" saymışlardır.

İfrât ve tefrîte varan bu iki zıt yaklaşımın elbette makul bir ortası var. İşte şimdi "sahâbenin adâleti" konusunda başlıca yaklaşımları delilleriyle birlikte ele alacak ve konunun nakil ve akıl ışığında derin bir sorgulamasını yapmaya çalışacağız.

B. KONUYLA İLGİLİ GÖRÜŞLER

Sahâbenin "âdil" ve Allah'ın Peygamberi'nden (s.a.a) hadis rivâyetinde "güvenilir" olup olmadıkları konusunda, muhtelif pek çok yaklaşım var. Ama başlıcaları şunlar:

1. Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) vefatının hemen ardından, bütün sahâbe mürted olmuş, yoldan çıkmıştır.

Şîa'nın en uç (aşırı) kollarından "**Kâmiliyye**" fırkası[1] bu kanaatte. Onlara göre, bütün sahâbe, Ali'yi bırakıp Ebûbekr'e biat etmekle Hz. Peygamber'e (s.a.a) verdikleri sözü çiğnemişler; onun için toptan dinden çıkmışlardır.

Kâmiliyye fırkası, o günlerde (ilk üç halîfe döneminde) ortaya çıkıp hakkını aramadığı için Hz. Ali'nin (a.s) de kâfir olduğunu ileri sürer! Ancak daha sonra halîfe olup; Cemel, Sıffîn ve Nehrevân ordularıyla[2] savaşmakla, hakkını elinde tutmaya çalıştığı için tekrar imana geldiğini savunur.[3]

Bu görüşün akla, Kur'ân'a ve üstelik yaşanmış tarihe ne kadar ters olduğu meydanda. Evet, sahâbenin bir kısmının belki bir çoğunun Hz. Ali'ye biat etmemekle Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) verdikleri vaadi çiğnedikleri söylenebilir. Hatta Ehl-i Beyt mektebinin konuyla ilgili yaklaşımını izah ederken üzerinde duracağımız "**irtidâd hadisleri**"ne de dayanılabilir; o yüzden de adâlet ve sadâkatlerine halel gelmiş olabilir. Ama bütün sahâbeyi aynı suçla suçlamak için Kur'ân-ı Kerîm'den ve târihî gerçeklerden tamamen habersiz olmak icap eder.

2. Hz. Osman'ın muhâsara altına alınıp öldürülmesine ve Hz. Ali ile Âişe annemiz ve Muâviye arasında **Cemel** ve **Sıffîn** savaşları çıkana kadar bütün sahâbe âdil ve güvenilirdir. Sonraki duruma gelince: O günlerde çekimser kalıp hiçbir tarafa karışmayan sahâbîler yine âdildir. Olaylara karışan sahâbîlerin durumu ise meçhûldür. Âdil ve güvenilir oldukları araştırmalar sonucu kesin olarak tespit edilmediği sürece âdil ve makbul sayılmazlar.

Buna göre, Halîfe Osman'ın muhâsara altına alınıp öldürülmesiyle başlayan ve Cemel ve Sıffîn savaşlarıyla devam eden üzücü olaylar birer "**fitne**"dir. Bu olaylarda, elbette bir haklı bir de haksız taraf var. Ancak

---

1- Kâmiliyye, **Ebû Kâmil** adlı birisinin düşünceleri etrafında toplanmış, Şîa mektebinin en uç (aşırı) gruplarından çok küçük bir fırkanın adı. O kadar küçük ki, taraftarlarının sayısı iki elin parmaklarını bile bulmaz! Zaten, sapık düşüncelerinden dolayı pek yaşayamamış, çok geçmeden yok olup gitmişler.

2- **Cemel** ordusunun başını Âişe annemiz, **Sıffîn** ordusunun başını ise Muâviye çekiyordu. **Nehrevân** ordusu da Hâricîlerden meydana geliyordu.

3- el-İsferâyînî, *et-Tebsîr*: s. 35; el-Bağdâdî, *Usûl'üd-Dîn*: s. 332, *el-Farq beyn'el-Firaq*: s. 54; İbn Hazm, *el-Fisal*: IV, 183; İbn'ül-Murtazâ, *el-Münye vel-Emel*: s. 29

haklı haksız belli olmadığı için, tüm katılanlar töhmet altındadır. O yüzden durumları araştırılır; araştırma ve inceleme sonucunda adâlet, sadâkat ve güvenilirliği tespit edilen sahâbîler âdil ve makbul, aksi halde güvenilmez kabul edilir.[1]

Usûlcüler, bu görüşün kimlere ait olduğuna açıklık getirmiyorlar. Ancak bazı kaynaklara[2] bakıldığında; bu görüşün Mu'tezile mektebinin ilk dönem öncülerinden **Ebû Osmân Amr b. Ubeyd**'e ait olduğu anlaşılıyor. Oysa Amr'ın konuyla ilgili sözleri, ona göre **Sıffîn** muhârebesinin "fitne" olarak değerlendirilmediğini gösteriyor. Dolayısıyla, Sıffîn muhârebesine katılan taraflardan hangisinin haklı, hangisinin haksız olduğu bellidir. Belirsizlik, sadece Osman'ın katli ve Cemel olaylarıyla sınırlıdır.

Amr'ın şöyle dediği rivâyet ediliyor: "Cemel harbine katılmış bir kişi her hangi bir konuda şâhitlik etse; onun şahitliğini kabul etmem! Bunun için şâhidin Ali ya da Âişe tarafında yer almış olması hiçbir şey değiştirmez!"[3] Amr b. Ubeyd, şâhitler Ali ile Âişe'nin bizzat kendileri de olsa farklı düşünmüyor.

Amr bu görüşüyle, enişte si ve hocası **Vâsıl b. Atâ**'ya oranla daha katı bir tutum sergiliyor. Çünkü üstât Vâsıl b. Atâ, sadece, Cemel harbine katılmış biri Ali öbürü Âişe tarafından iki kişinin, karşılıklı birbirleri aleyhine şâhitliklerini kabul etmiyor. Şayet onlardan biri başkası aleyhine şâhitlik yaparsa, onun şahitliğini geçerli sayıyor.[4]

Bizce bu görüşlerin de tutarlı bir yanı yok. Zira: ***Bir defa***, sahâbenin hem Osman'ın öldürülmesinden önceki halleriyle sonraki hallerini ayrı tutmanın hem de onları "fitne" olaylarına karışanlar ve karışmayanlar olarak ikiye ayırmanın aklî ya da naklî hiçbir delili yok!

İkincisi, halîfe Osman'ın muhasara altına alınıp öldürülmesi olaylarını ve ardından çıkan Cemel savaşını "fitne" olarak nitelemek için gerçekten

1- bk. el-Ğazzâlî, I, 164; el-Âmidî, I, 320; İbn'ül-Murtazâ, *Mi'yâr'ul-Uqûl*: bâb'ül-ahbâr / es-sahâbî mevzuu; İbn'ül-Hümâm, II, 260; İbn Abdişşekûr, II, 155; eş-Şevkânî, 62

2- Abdülqâhir el-Bağdâdî, İbn'ül-Murtazâ ve eş-Şevkânî bunlardan.

3- el-Bağdâdî, *el-Farq*: s. 121, *Usûl'üd-Dîn*: s. 335; eş-Şehristânî, *el-Milel ven-Nihal*: I, 62; ez-Zehebî, III, 277

4- el-Bağdâdî, *el-Farq*: s. 120, 121, *Usûl'üd-Dîn*: s. 335; eş-Şehristânî, I, 61~62

kör olmak gerek. O olaylara ancak kör olanlar ya da basîreti bağlananlar fitne gözüyle bakabilir. Zira "**fitne**", kafa karıştıran, akılları bulandıran, gerçekten doğrunun eğriden seçilemediği keşmekeşlik, haklının haksızdan ayırt edilemediği kavga için kullanılan bir tabirdir. Arap Dilinde hep bu anlamlarda kullanılır bu kavram.

Şimdi Vâsıl b. Atâ'ya, öğrencisi Amr b. Ubeyd'e ve onlar gibi düşünenlere sormak gerekir: Halîfe Osmân'ın kuşatılıp öldürülmesi gerçekten fitne midir? Bu olayların altında; bizzat Osman'ın akrabayı kayıran icraatları yok muydu? Sahâbe arasında fıskıyla maruf "sâbıkalı" kişilerin kilit noktalara getirilmesi değil mi, o gün fitili ateşleyen? Olaylar, Halîfenin kitap ve sünnete muhâlif uygulamaları dolayısıyla başlamadı mı? Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, defalarca uyarmadılar mı halîfeyi? Abdullâh b. Mes'ûd, Ebû Zerr el-Ğıfârî, Ammâr b. Yâsir, Amr b. Hamiq, Abdurrahmân b. Avf, Amr b. Âs, Talha, Zübeyr vs. bilindik simaların ve bilhassa Mü'minlerin annesi Âişe'nin; Osman'ı kıyasıya eleştirip, icraatlarını defalarca protesto ettiklerini ne de çabuk unuttuk? O dönemde iç muhalefetin bastırıldığını, sesini çıkaranların sürgün edilerek susturulmaya çalışıldığını… hakikaten inkâr edebilecek miyiz?

Ya Âişe annemize ne demeli!? Osman için "Öldürün şu na'sel suratlıyı; o gerçekten kâfir oldu. Allah canını alsın onun!" diyen kimdi? Ne oldu da; Ali'nin halîfe seçildiğini duyar duymaz harekete geçti, Basra'dan Cemel olayını başlattı? Dün ölümüne ferman verilen Osman'ın, bugün neden kanı peşinde koşuluyordu? Talha ile Zübeyr Hz. Ali'ye biat etmişlerken; ona olan biatlerini bozup Cemel ordusuna katılmalarına haklı sebep neydi acaba? Üstelik onlar Allah ve Rasûlü tarafından önceden uyarılmamışlar mıydı?...[1]

Allah aşkına söyleyin! Bu olaylarda mı haklı haksız belli değil? Acaba haklının haksızın bundan daha güzel ayırt edilebildiği başka bir hadise var mıdır tarihte!? Ne olur söyleyin; bu mudur fitne?

Kusurumuza bakmayın ama; biz bu olaylara, ne idüğü belirsiz bir "fitne hâdisesi" gözüyle bakmanın altında iki nedenin yattığını görüyoruz: Ya o günkü olaylar sağlıklı biçimde bilinmiyor, ya da gerçeklerle yüzleşmekten korkuya kapılıyor, o yüzden panik yapıyoruz!

1- Bu olaylar için III. Bölüm'e, Osmân, Talha, Zübeyr, Âişe vb. maddelere bakınız.

Üçüncüsü, o günlere daha varmadan; Hâlid b. Velîd'in, Muğîra b. Şu'be'nin, Semura'nın, Velîd'in ve daha nicelerinin yaptıkları, onların adâlet ve sadâkatlerine neden halel getirmiyor?[1]

Dördüncüsü, Ali ile Âişe'yi, Ali ile bir Talha ve Zübeyr'i eş değerde görmek ve "Bunların hangisi haklı, hangisi haksız; bilemiyoruz." demek için, kitap ve sünnetten büsbütün habersiz olmak gerek! Acaba Vâsıl ile Amr, Ahzâb sûresinin 33. âyetini hiç mi okumamışlardır? Orada geçen "**Ehl-i Beyt**" kimdir?[2] Hz. Ali'yi (a.s) sevmeyen, onu yalnız bırakan, ona düşman olan... kimselerle ilgili nebevî tehdît ve uyarılardan bir kaçı olsun; Vâsıl ile Amr'ın kulaklarına varmamış mıdır dersiniz!? Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) Ali'ye hitâben ***"Seni sadece mü'minler sever, senden sadece münâfıklar nefret eder!"*** buyurduğunu[3] bilmezler mi? Âişe annemizle alâkalı "**Hav'eb**" hadîsinden ve Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin "**Nâkisûn**", "**Qâsitûn**" ve "**Mâriqûn**"[4] adlı üç grupla; haklı olarak savaşacağına dair hadislerden de mi haberleri yoktur?[5]

Kısacası bu olaylarda haklı haksız bellidir ve haklı taraf hiç şüphesiz Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin (a.s) tarafıdır. Bu durumda karşı tarafın adâlet ve sadâkatinden söz etmenin imkânı yoktur.

3. Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali (a.s) ile savaşanlar hâricinde, bütün sahâbe âdil ve güvenilirdir. Onunla savaşanlar ise fâsıktır.

Kaynaklarda bu görüş Mu'tezile mektebine izâfe ediliyor.[6] Oysa mektebin önde gelen âlimlerine ve Mu'tezile'ye yakınlığıyla bilinen Zeydiyye mezhebinin kitaplarına bakıldığında durumun bununla sınırlı tutulmadığı görülür. Bu konuyu ileride "**Mu'tezile, Zeydiyye ve İbâdıyye'ye Göre Sahâbe**" başlığı altında tekrar ele alacağız.

1- Olaylar için III. Bölüm'ün ilgili yerlerine bakınız.

2- Âyet ve yorumu için V. Bölüm'e, "**Tathîr Âyeti**" başlığına bakın.

3- III. Bölüm'de yer alan "**Ehl-i Beyt'e Yönelik Suçlar**" başlığına bakın.

4- **Nâkisûn** başını Âişe annemizin çektiği Cemel ordusu, **Qâsitûn** "azgın çete" reisi Muâviye'nin başını çektiği Sıffîn ordusu, **Mâriqûn** ise Hâricîlerden kinâyedir.

5- III. Bölüm'de "**Ehl-i Beyt'e Yönelik Suçlar**" ile "**Âişe bt. Ebîbekr**" maddelerine bakınız.

6- el-Âmidî, I, 320; İbn'ül-Hâcib, II, 67; İbn'ül-Hümâm, II, 260; es-Süyûtî, II, 214; İbn Abdişşekûr, II, 155~156; eş-Şevkânî, 62

4. Sahâbeden, yalnızca Hz. Peygamber (s.a.a) ile uzun süre birlikte olan, ona bağlılığıyla meşhur olan şahsiyetler âdil ve güvenilirdir.

Buna göre sahâbe iki kategoride ele alınmakta:

a) Rasûl-i Ekrem (s.a.a) ile uzun süre birlikte olan, ona bağlılıkta ve destek olmakta şöhret yapanlar.

b) Böyle olmayan, onu sadece birkaç kez gören, bir ihtiyacı dolayısıyla ziyaret edip köyüne kasabasına dönenler.

Bunlardan birinci kategoride olanlar, sorgusuz süalsiz âdil ve güvenilir sayılır. Onların âdil olup olmadıklarını araştırmaya gerek yoktur. O yüzden de rivâyetlerine kayıtsız şartsız güvenilir. İkinci kategoriye giren sahâbîler ise araştırılır; inceleme sonucunda durumları neyse ona göre davranılır.

Bu görüş, Mâlikîlerin en önde gelen hukukçularından **Ebû Abdillâh el-Mâzerî**'ye ait.[1] Bu çıkışıyla Ehl-i Sünnet hadisçilerinin bilindik çizgisinden ayrı düşen el-Mâzerî'nin, çevresinde alkışlandığı söylenemez elbette! Şâfiîlerden Şeyh Salâhuddîn el-Âlâî bakın neler söylüyor:

> **"**Bu garip bir söz! Bununla Vâil b. Hucr, Mâlik b. el-Huveyris ve Osmân b. Ebil-Âs gibi; sahâbî olmak ve hadis rivâyet etmekle meşhur olmuş, ancak Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) yanına gelmiş olmakla beraber onunla uzun süre kalamamış olan ve yine sadece bir hadis rivâyet etmekle bilinen, fakat Rasûlüllâh (s.a.a) ile ne kadar kaldığı bilinmeyen pek çok kişi adâlet kapsamı dışında kalır!**"**[2]

Anlaşılan el-Mâzerî'nin bu yaklaşımı hadisçileri epeyce kızdırmış! Hemen her tarafı kaygı ve korku kokan sözde itirazlardan onu anlıyoruz. Halbuki Şeyh el-Âlâî'den böylesine kaygı ve korku kokan itirazlar değil, bilimsel temellere dayalı itirazlar beklenirdi.

1- *Îzâh'ul-Mahsûl*: s. 482. Buradan naklen bk. ez-Zerkeşî, *el-Bahr'ul-Muhît*: IV, 300; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 10-11; es-Sehâvî, III, 113; es-Süyûtî, *Tedrîb'ur-Râvî*: II, 214~216; el-Heytemî, *es-Savâiq'ul-Muhriqa*: s. 211

eş-Şevkânî (*İrşâd'ül-Fuhûl*: s. 62), bu görüşü el-Mâverdî'ye izâfe ediyor. Bize göre bunun baskı hatası olması kuvvetle muhtemel.

2- Yukarıdaki kaynaklara bk. ez-Zerkeşî, İbn Hacer, es-Sehâvî, es-Süyûtî, el-Heytemî ve eş-Şevkânî; el-Âlâî'nin bu itirazını pek beğenmiş görünüyorlar!

Kaldı ki el-Mâzerî bu tezinde marjinal de değildir. Örneğin Mâlikîlerin bir diğer ünlü hukukçusu **el-Qarâfî** de bu görüşte.[1] Ayrıca yanlarında "**usûlcüler**" olarak bilinen koca bir kitle var. Hatırlamaya çalışalım: "Sahâbe" kavramını "Rasûl-i Ekrem (s.a.a) ile uzun süre birlikte bulunanlar" şeklinde tanımlayarak; onu sadece birkaç kez görüp evine dönenleri "sahâbe" kapsamına sokmayanlar kimlerdi? Bunların başında Mâlikîlerden Qâdî Ebûbekr el-Bâqıllânî ile Şâfiîlerden Râğıb el-İsfehânî, el-Ğazzâlî, Ebul-Muzaffer es-Sem'ânî ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî de yok muydu? Hanefî usûlcülerinin hemen tamamı bu kanaatte değil miydi? Yaklaşık îfadelerle Mu'tezile ile Zeydiyye'nin de aynı görüşte olduklarını görmedik mi? Çağımızda Şeyh Muhammed Hudarî Bey, Abdülkerîm Zeydân, M. Hayri Kırbaşoğlu … da bu görüşü paylaşmıyor muydu?

"Sahâbe" kavramını bu şekilde tanımlayanlar da –bazı istisnâlarla birlikte– "sahâbenin toptan adâletinden" bahsediyorlar. Nitekim birazdan "**Sünnî İslâm Düşüncesinde Sahâbe**" başlığı altında göreceğiz.

el-Mâzerî'ye ve onun gibi düşünenlere; asıl bizim itirazımız var. Bu itirazımıza ilerde yer verecek; orada Allah'ın Elçisi (s.a.a) ile uzun süre birlikte oldukları halde, adâlet vasıflarını sonradan yitirmiş sahâbeden örnekler sunacağız.

5. Sahâbenin tamamı âdil ve güvenilirdir. Dolayısıyla durumlarını merak edip incelemeye gerek yoktur. Onlardan gelen rivâyetler sorgusuz sualsiz kabul edilir.

Genel olarak "Ehl-i Sünnet" mektebine ait bir görüş. Bu görüşü az sonra genişçe ele alacak, enine boyuna tartışacağız.

6. Sahâbe de bizler gibi insandır. İçlerinde âdil ve güvenilir olanlar bulunduğu gibi, âdil ve güvenilir olmayanlar da vardır. O yüzden durumları araştırılır ve çıkan sonuca göre karar verilir.

Genel olarak Ehl-i Beyt (İmâmiyye Şîası) mektebine ait olan bu görüş üzerinde ilerde duracak, Mu'tezile ile Zeydiyye mekteplerinin de buna yakın yaklaşımlar içinde olduklarını, ayrıca Ehl-i Sünnet dünyasından ilginç katılımları gözler önüne sereceğiz.

1- *Şerh'ut-Tenqîh*: s. 281. krş. İbn Abdilberr, *el-İstîâb*: I, 2

01. Sünnî İslâm Düşüncesinde Sahâbe

Sünnî dünyanın –sahâbe kavramının tanımında gösterdikleri farklılık bir yana– sahâbeye nasıl yaklaştıkları, onlara hangi gözle baktıkları hemen herkese âşikâr. Bu konuda ilgili bir iki kitap okumuş olan herkes, onların bu yaklaşımından mutlaka haberdardır. Ehl-i Sünnet mektebi, sahâbenin adâleti konusunda "genel olarak" şu yaklaşım içindedir:

> "Sahâbenin tamamı âdil ve güvenilirdir. Dolayısıyla durumlarını araştırmaya hiç gerek yoktur. Onlardan gelen rivâyetler sorgusuz süalsiz kabul edilir."

Sünnî düşüncede sahâbenin adâleti asıldır, temel bir kuraldır. Onların adâlet ve sadâkatinde zerre kadar şüphe yoktur. O yüzden herhangi bir sahâbî Peygamber Efendimiz'den (s.a.a) bir hadis rivâyet ettiğinde; onun durumunu araştırıp incelemeye ihtiyaç yoktur. Ona güven esastır. O sahâbîden bize geliş yolu sağlıklı olduktan sonra, getirdiği rivâyet sorgusuz süalsiz kabul edilir.

Ehl-i Sünnet mektebinin bu yaklaşımını ilgili hemen her kitapta bulabileceğinizi az önce ifade etmiştik. İşte onlardan birkaç örnek:

1. (Mâlikîlerden**) İbn Abdilberr el-Qurtubî:** "Müslümanlardan hak ehli olanlar –ki Ehl-i Sünnet vel-Cemâattir– bütün sahâbenin âdil oldukların-da icmâ etmiştir."[1]

2. (Zâhirîlerden**) İbn Hazm el-Endülüsî:** "Sahâbenin tamamı âdildir, imamdır, fazîletli ve makbuldür… Hepsi cennetliktir."[2]

3. (Şâfiîlerden**) Hatîb el-Bağdâdî:** "Sahâbenin adâleti sâbit ve malumdur. Allah onları âdil kabul etmiş, temiz olduklarını haber vermiş ve onları diğerlerine tercih etmiştir… O yüzden onlar, Allah tarafından âdil kabul edildikten sonra, kulların âdil kabul edip etmemelerine muhtâç değildirler."[3]

1- İbn Abdilberr, *el-İstîâb*: I, 9

2- İbn Hazm, *el-İhkâm*: II, 86~87. ayr. bk. I, 220, *el-Fisal*: IV, 148

3- Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*: s. 46, 49; buradan naklen İbn Hacer, I, 10

Hatîb el-Bağdâdî, bir diğer eserinde de "sahâbenin adâletinin kesin" olduğundan bahsediyor! (bk. *el-Faqîh vel-Mütefaqqih*: I, 103)

4. (Mâlikîlerden**) Ebul-Velîd el-Bâcî:** "Bizce sahâbenin tamamı âdildir. Çünkü Allah onları âdil kabul etmiş, temiz olduklarını haber vermiştir. Peygamber (s.a.a) de onları üstün tutmuştur. O yüzden durumlarını sorup soruşturmaya, âdil olup olmadıklarını araştırmaya hâcet yoktur."[1]

5. (Hanbelîlerden**) İbn Qudâme el-Maqdisî:** "Bu ümmetin selefi ve sonrakilerin çoğunluğu, sahâbenin adâletinin malum olduğu görüşündedir. Zira Allah onları âdil kabul etmiş ve övmüştür… Allah ve Rasûlü'nün bu kararından daha üstün ne olabilir!?"[2]

6. (Şâfiîlerden**) Seyfüddîn el-Âmidî:** "İmamların (öncü âlimlerin) çoğunluğu sahâbenin âdil olduklarında ittifak etmiştir." (*el-İhkâm*: I, 320)

7. (Şâfiîlerden**) İbn'ül-Esîr el-Cezerî:** "Sahâbe, cerh ve ta'dîl hâriç her konuda diğer râvîlerle aynı hükme tâbidir. Çünkü onların tamamı âdildir; cerh onlara işlemez." (*Üsd'ül-Ğâbe*: I, muqaddime)

8. (Şâfiîlerden**) Muhyiddîn en-Nevevî:** "Sahâbenin tamamı, fitne(?) olaylarına karışan ve karışmayan herkes âdildir. Kayda değer ulema bu konuda icmâ (ittifak) etmiştir."[3]

9. (Hanbelîlerden**) Âlü Teymiyye:** "Bu ümmetin selefi ve sonrakilerin çoğunluğu, sahâbenin tamamının âdil oldukları görüşündedir. Çünkü Allah onları âdil kabul etmiştir."[4]

10. (Hanefîlerden**) Abdülazîz el-Buhârî:** "Selefin geneli ve sonrakilerin ekseriyeti bütün sahâbenin âdil olduklarında ittifak etmiştir. Onların adâleti, Allah'ın onları âdil kabul edip pek çok âyette övmesiyle sâbittir… Allah ve Rasûlü'nün bu kararından daha üstün bir karar da yoktur."[5]

11. (Şâfiîlerden**) Tâcüddîn es-Sübkî:** "Selef ve halef ulemâsından (çoğunluk sahâbenin âdil olduğu görüşünde.) O yüzden hadis rivâyetinde ve şâhitlikte durumları araştırılmaz."[6]

1- el-Bâcî, *el-İhkâm fî Usûl'il-Ahkâm*: s. 303

2- İbn Qudâme, *Ravdat'ün-Nâzır*: I, 300~301. ayr. bk. 290

3- en-Nevevî, *et-Taqrîb*: II, 214. ayr. bk. I, 318

4- Âlü Teymiyye, *el-Müsevvede*: s. 263

5- el-Buhârî, *Keşf'ül-Esrâr*: II, 559 [**meçhûl** sahâbînin durumu konusu]

6- es-Sübkî, *Cem'ul-Cevâmi'*: II, 167 (el-Mahallî'nin şerhiyle birlikte bk.)

12. (Hanefîlerden**) Kemâl İbn'ül-Hümâm:** "(Çoğunluk sahâbenin âdil olduğu görüşündedir.) O yüzden rivâyette ve şâhitlikte onların durumları araştırılmaz."[1]

13. (Hanefîlerden**) İbn Abdişşekûr:** "Ehl-i Kıbleden[2] (Çoğunluk) ki onlar Ehl-i Sünnet vel-Cemâattir (sahâbede asıl olanın adâlet olduğu görüşündedir.) O yüzden durumlarını araştırmaya hâcet yoktur."[3]

Ehl-i Sünnet mektebinden İbn Ebî Hâtim, Ebû Ya'lâ, eş-Şîrâzî, el-Cüveynî, es-Serahsî, İbn'ül-Hâcib, İbn'üs-Salâh, İbn Teymiyye, İbn Cemâ'a, İbn Kesîr, el-Irâqî, ez-Zerkeşî, Salâhuddîn el-Alâî, İbn'ül-Lahhâm, İbn Hacer, el-Aynî, İbn Emîr el-Hâc, el-Mahallî, es-Süyûtî, Zekeriyyâ el-Ensârî, el-Heytemî, İbn Bedrân, eş-Şevkânî ve Şemsülhaqq; yenilerden Muhammed Zâhid el-Kevserî, Şeyh Hudarî Bey, Ömer Nasuhi Bilmen ve Subhi Sâlih de aynı görüşü paylaşıyor.[4]

Bu konuda müctehid imamlardan gelen açık bir hüküm var mı? derseniz; maalesef buna "Evet" diyemiyoruz. Ancak sözlerine bakılırsa, onların da aynı kanaatte oldukları söylenebilir. Örneğin **İmam Şâfiî**, tâbiînin büyüklerinden bir dizi isme yer verdikten sonra diyor ki: "Onların [Bana Peygamber'in ashâbından birisi haber verdi] diyerek naklettikleri sözleri 'sünnet' olarak tespit ediyoruz."[5]

Ebûbekr el-Esram'ın rivâyetine göre; **Ahmed b. Hanbel**'e birisi gelerek, tâbiînden birisinin –isim vermeden– "bana ashâbdan birisi haber verdi" diyerek naklettiği hadîsin sahih olup olmadığını soruyor. Ahmed bu so-

1- İbn'ül-Hümâm, *et-Tahrîr fi Usûl'il-Fiqh*: II, 260 (Şerhi *et-Taqrîr* ile birlikte bk.)

2- Kıbleye dönenler demektir. Maksat İslâm'ı kabul etmiş herkestir.

3- İbn Abdişşekûr, *el-Müsellem*: II, 155 (Şerhi *el-Fevâtih* ile birlikte bk.)

4- İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*: I, 7; Ebû Ya'lâ, III, 913; eş-Şîrâzî, *et-Tebsıra*: s. 329; el-Cüveynî, *el-Bürhân*: I, 403 vd; es-Serahsî, *el-Usûl*: I, 359; İbn'ül-Hâcib, II, 67; İbn es-Salâh, 294; İbn Teymiyye, *el-Minhâc*: II, 457; İbn Kesîr, 176; el-Irâqî, *Şerh'ut-Tebsıra*: II, 129-131; ez-Zerkeşî, *el-Bahr*: IV, 299; Salâh el-Alâî, *Câmi'ut-Tahsîl*: s. 36, 69; İbn'ül-Lahhâm, *el-Muhtasar*: s. 88; İbn Hacer, I, 9; el-Aynî, XI, 211, XIX, 107; İbn Emîr el-Hâc, II, 260; el-Mahallî, *Şerh'ul-Varaqât*: s. 207; es-Süyûtî, II, 214~216; el-Ensârî, *Ğâyet'ül-Vusûl*: s. 87; el-Heytemî, *es-Savâiq'ul-Muhriqa*: s. 208 vd; İbn Bedrân, 209; eş-Şevkânî, 62; Şemsülhaqq, *Avn'ül-Ma'bûd*: I, 50; el-Kevserî, 75; Hudarî Bey, 223; Bilmen, I, 140; Subhi Sâlih, 303

5- *er-Risâle*: s. 196

ruya "Tabii ki sahîhtir." cevabını veriyor.[1]

Buhârî'nin rivâyetine göre, üstâdı **Ebûbekr el-Humeydî** şöyle diyor:

> "Bir hadîsin isnâdı, siqa râvîler aracılığıyla sahâbeden (kimliği belirsiz) birisine ulaşırsa; o (bizim için) huccettir."[2-3]

Bunlardan hareketle; Şâfiî, Ahmed ve el-Humeydî'nin de sahâbeyi toptan âdil kabul ettiklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. Benzer tutumu önde gelen diğer hadis âlimlerinde de görmek mümkün.

Görünen o ki; Ehl-i Sünnet âlimleri bu konuda "ağız birliği" etmiş gibiler. Ancak onlardan bir çoğunun, bu konuda icmâ ve ittifaktan söz etmeleri gerçekten çok ilginç. Aynı şekilde "Selefin geneli bu kanaatte." diyerek, bunu sahâbe ve tâbiîn döneminde meşhurmuş gibi sunmaları, bir de İbn'üs-Salâh ve onu takiben en-Nevevî'nin kendileri gibi düşünmeyenleri "kayda değer" görmeyen tutumları ise daha bir enteresan! Mâlikîlerden Ebul-Velîd el-Bâcî ile Şâfiîlerden İbn Hacer'in, farklı düşünen Müslümanları "**sapık**" olarak nitelemesine gelince; bizler bunu gerçekten ilim ve insafla bağdaşmayan bir tutum olarak görüyoruz.

Bütün bunlar, onların bulundukları yeri sağlama alma gayretlerinden kaynaklanıyor. Aslında ortada icmâ diye bir şey olmadığı gibi, sahâbenin tümünü âdil sayan bu yaklaşımın sahâbe ve tâbiîn döneminde meşhûr olduğu da tek kelimeyle hayal! Durumun böyle olduğunu aslında onlar da bilmiyor değil!

Ehl-i Sünnet mektebinin dayandığı deliller

Ehl-i Sünnet âlimleri, bütün sahâbenin adâlet ve sadâkat sahibi olduklarını ileri sürerken başlıca şu delillere dayanıyorlar:

1- Hatîb el-Bağdâdî, 415; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Udde*: III, 913; Âlü Teymiyye, *el-Müsevvede*: s. 233 (= Mürsel haberler konusu)

2- İbn'ül-Qattân, *Beyân'ül-Vehm*: II, 611; es-Süyûtî, *Tedrîb'ür-Râvî*: I, 197

3- Şâfiî, Ahmed ve el-Humeydî'nin bu ortak yaklaşımını İbn Hazm şiddetle reddetmektedir. Aynı zamanda "sahâbenin toptan âdil ve güvenilir" olduğu iddiasının en katı, en ateşli savunucularından birisi olan İbn Hazm, "sahâbeden birisi" denerek adı belirtilmeyen o kişinin, münâfıklardan ya da sonradan dinden çıkanlardan olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. (*el-İhkâm*: I, 146)

a. Kitaptan Deliller

Ehl-i Sünnet ulemâsı bütün sahâbenin âdil ve güvenilir olduğunu iddia ederken âyetlere dayanıyorlar. Söz konusu âyetler, onlara göre sahâbeyi fazlasıyla övmekte, hepsinin adâlet ve sadâkat sahibi, cennetlik kişiler olduklarını ispat etmektedir. İşte o âyetlerden bazıları[1]:

1. [Baqara : 143**] "İşte böylece sizin insanlar üzerinde şâhitler olmanız ve Rasûl'ün de sizler üzerinde şâhit olması için sizi vasat bir ümmet yaptık…"**

Allah (a.c) bu âyet ile Müslümanlara apayrı bir misyon yüklemekte, onları "vasat bir ümmet" olmakla nitelendirmektedir. Arapça'da "**vasat**" dengeli, âdil, ifrât ile tefrît arasında bir yerde olan, hayırlı gibi anlamlara gelen bir kavram. Nitekim gelen rivâyetlere göre Ebû Saîd el-Hudrî de âyetteki "vasat" kelimesini "âdil" olarak tefsir ediyor.[2]

Diğer yandan, onların, diğer insanlar üzerinde şâhitler olması için bu payeye ulaştıkları haber veriliyor. Şâhit, bir hakkın ispatı ya da reddi için tanıklığına başvurulan kimsedir. Böyle bir kimse ancak âdil ve güvenilir olursa tanıklığı muteber, sözü huccet (delil) olur. O yüzden hukukta en ufak bir delil için de "şâhit" kelimesi kullanılır.

İslâm ümmetinin başında sahâbe vardır kuşkusuz. Hatta maksadın onlar olduğu bile söylenebilir. Durum böyle olunca, buradan sahâbenin âdil, ifrât ve tefrîtten uzak, hayırlı kişiler olduğu anlaşılır.

İtiraz:

Ayette geçen "**vasat**" sözcüğüne verilen anlamlar doğru. Şâhit için verilen bilgiler de tamamen yerinde. Âyetten hareket ederek "bütün sahâbenin adâleti" sonucuna varılmasına gelince:

1- Ehl-i Sünnet âlimlerinin aşağıdaki âyetlerle istidlâli için bk. İbn Ebî Hâtim, I, 7~9; İbn Hazm, II, 87; Hatîb el-Bağdâdî, 46~47; el-Bâcî, 303; İbn Hacer, I, 10; İbn Qudâme, I, 300; İbn'ün-Neccâr, *Şerh'ul-Kevkeb'il-Münîr*: II, 474 [= www.islamport.com]; eş-Şevkânî, 61; er-Risâle Kurumu, *es-Sahâbe*: s. 23~45

2- Ahmed: I, 295, 304, 322, 347 (10646, 10841, 10853, 11132); Buhârî: enbiyâ, 5, tef. Baqara, 8, i'tisâm, 20; Tirmizî: tef. Baqara, 11; Hâkim, II, 268; İbn Kesîr, I, 190~191

Birincisi, âyet-i kerîmede geçen "**siz**" zamirlerine bakarak ve âyetin indiği ortamı dikkate alarak, maksadın sahâbe olduğunu ileri sürmenin imkânı yoktur. Bu yolla gidilirse, Kur'ân'da yer alan hükümlerin büyük bir çoğunluğunun sadece sahâbeyi ilgilendirdiği, bizimle ilgisinin olmadığı ortaya çıkar. Bununsa Kur'ân'ın evrensel mesajına ne kadar ters düştüğü meydandadır. Doğrusu, maksat bütün bir ümmettir. Ümmet dendiğinde zaten İslâm'a gönül vermiş, son peygamber Hz. Muhammed'i kendisine rehber edinmiş, kıyamete kadar yaşayacak olan bütün mü'minler akla gelir ki; elbette bunların içinde sahâbe de var.

İkincisi, burada biri "**tekvînî**", diğeri "**teşrîî**" iki hükümden bahsediliyor. Yani âyette bizim irademiz dışında, tamamen Allah tarafından takdîr ve tayîn edilen bir hüküm, bir de bizlere sorumluluk yükleyen, tümüyle bizim irademize bağlı bir hüküm var. Şöyle ki:

Allah (a.c), evvelâ "**sizi vasat bir ümmet yaptık.**" buyuruyor. Vasat bir ümmet yapılan bizleriz. Yapan ve bunu böyle takdîr eden ise Yüce Allah. Takdîr-i İlâhî, sadece Muhammedî toplumun vasat bir toplum olmasını; böylece dünyada yaşayan diğer bütün insanlara örnek teşkil etmesini uygun görmüş. Bu seçim / misyon tamamen Allah'ın takdîr ve tercihine bağlı olduğu için "**tekvînî**" adını alır.

Ardından "**sizin insanlar üzerinde şâhitler olmanız ve Rasûl'ün de sizler üzerinde şâhit olması için**" buyurarak hem bizlere, hem de sevgili elçisine görev ve sorumluluk yüklüyor. O da "şâhit" olma ya da olabilme sorumluluğu. İşte bu bizim irademizle gerçekleşecek bir şey. Allah'ın bizlere sorumluluk yüklemek amacıyla indirdiği bu tarz hükümler de "**teşrîî**" adını alır.

Kısacası "şâhit" olabilmek bizim kendi irâdemize; "vasat" olmak ise Allah'ın takdîrine bağlı. Şayet Allah "**sizi insanlar üzerinde şâhitler yapmak ve Rasûl'ü de sizler üzerinde şâhit yapmak için**" ya da "**siz insanlar üzerinde şâhitler olduğunuz ve Rasûl de sizler üzerinde şâhit olduğu için**" buyurulsaydı; o zaman her iki hüküm de "tekvînî" olur, Allah'ın takdîrine bağlı kalırdı.

Dolayısıyla sadece "**vasat ümmet**" olgusundan hareketle sahâbenin adâletinden bahsedilebilir. Bu da âyetten kastın sadece sahâbe olduğunu varsayarsak mümkündür. Oysa maksat bütün ümmettir.

Üçüncüsü, âyetten maksat bütün bir ümmettir. Ümmetin içinde yer alan herkesin, fert fert "vasat" özelliğine sahip olmadığı da meydandadır. Çünkü bu ümmetten olduğu ve "Ben de Müslümanım!" dediği halde, bırakın âdil ve güvenilir olmayı; İslâm ile yakından uzaktan hiçbir ilgisi olmayan insanların sayısı az mıdır? O halde "ayet bütün bir ümmetten bahsediyor ama; asıl maksat o ümmetin içinde yer alan ya da yer alacak olan seçkin insanlardır." demekten başka çaremiz yoktur. Bu aklî ve sosyal bir zorunluluktur. Âyeti böyle anlamazsak, bedîhî = aklen apaçık gerçekleri inkâr etmiş oluruz.

Ayetin sadece sahâbeye hitap ettiğini varsaysak da durum aynıdır. Yani içlerinden ancak belli insanlar "**vasat**" yani "adâlet ve sadâkat" özelliğine sahiptir. Bunun böyle olduğunu zaten aklı başında hiç kimse inkâr etmiyor. Sahâbe içinde gerçekten pâk Ehl-i Beyt'in yanı sıra, son derece dürüst ve herkese örnek olabilecek seçkin kimseler var.

Dördüncüsü, "**sizin insanlar üzerinde şâhitler olmanız**" ve "**Rasûl'ün de sizler üzerinde şâhit olması**" deyimleri arasındaki bağlantıda da enteresan bir incelik var. "Şâhit" dendiğinde tanıklığına güvenilen, sözü huccet olan ve başkalarına örnek olabilecek kimselerin akla geldiğini yukarıda tespit etmiştik. Allah (a.c) burada, bizim etrafımızdaki insanlara "şâhit" olmamızı isterken, Rasûl'ün de bizlere "şâhit" olmasını istiyor. Diğer bir deyimle; Allah Teâlâ, diğer insanlara bizleri "şâhit" olarak gösterirken, bizlere de sevgili Rasûlü'nü "şâhit" gösteriyor. Ve sanki bizim şâhitliğimiz Hz. Peygamber'in (s.a.a) şâhitliğine bağlı. Bizler o yüce peygamberi ne kadar şâhit edinmiş; onun söz ve hareketlerini örnek alıp delil kabul etmişsek, başkaları için de o derece şâhit, hal ve hareketlerimizle örnek olabilir, etrafımıza güven telkin edebiliriz. Kısacası bizim âdil ve güvenilir oluşumuz, tümüyle sevgili peygamberimizi ne kadar örnek aldığımızla doğrudan orantılı.

Dolayısıyla, sahâbeden ya da başkalarından, her kim olursa olsun; âdil, güvenilir, sözüne inanılır, başkalarına örnek olabilmesi için; onun Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) sıkı bir bağlılığının olması şarttır. Ancak bu koşullarda adâlet ve sadâkatten söz edilebilir. Sahâbenin hepsinin böyle olup olmadığı ise âyette açıkça değinilen bir konu değildir. Bunun için diğer âyetlere, hadislere ve sahâbenin kendi hayatlarına bir göz attığımızda, durumun hiç de öyle olmadığı görülecektir.

Beşincisi, o yüzden Ehl-i Sünnet âlimleri, bu âyetle bütün "sahâbenin adâleti"nden ziyâde, İslâm ümmetinin icmâının huccet olduğuna delil getirirler.[1] Bu arada ümmetten kastın, ümmet içinde yer alan "seçkin bazı kimseler" olduğunu belirtmeyi de ihmal etmezler.[2]

Şu halde âyet, bütün sahâbenin adâletine delil olamaz.[3]

1- bk. el-Cessâs, I, 109, *el-Fusûl fil-Usûl*: III, 257; Ebul-Huseyn el-Basrî, II, 4 vd; el-Bâcî, 377; eş-Şîrâzî, *et-Tebsıra*: s. 354; el-Âmidî, I, 179; Fahruddîn er-Râzî, *et-Tefsîr*: IV, 110; el-Buhârî, *Keşf'ül-Esrâr*: III, 351; Sadruşşerîa, II, 510

2- bk. el-Cessâs, *el-Fusûl*: III, 258; er-Râzî, *et-Tefsîr*: IV, 110; el-Buhârî, III, 351; İbn'ül-Qayyim, *İ'lâm'ul-Muvaqqı'în*: IV, 127

3- Âyet-i kerîmenin kısaca yorumu şudur: Allah Teâlâ, bizleri "vasat = dengeli, âdil" bir ümmet olarak takdîr ve tayin ettiğini haber veriyor ve **"sizin insanlar üzerinde şâhitler olmanız için"** buyurmak suretiyle, ona karşılık bizlere bir sorumluluk yüklüyor: Şâhitlik. "Şâhit" bir hakkın ispat ya da reddi için tanıklığına başvurulan, sözüne güvenilir, adâlet ve sadâkat sâhibi kimseler için kullanılan Arapça bir sözcüktür. Hukukta bir şeyi ispat için kullanılan en küçük delil için de "şâhit" tabiri kullanılır ki, huccet demektir. Nitekim yukarıda buna kısaca değinmiştik.

Yüce Yaratıcı bununla, bizim diğer insanlar için doğruluk ve dürüstlük timsâli, örnek kişiler olmamızı istiyor. Öyle ki başka milletler bizlere baktığında neyin doğru, neyin eğri olduğunu rahatlıkla anlayabilsinler. Hal ve hareketlerimiz onlara örnek olsun. Bizlere işte böyle bir sorumluluk yüklüyor.

"Rasûl'ün de sizler üzerinde şâhit olması için" ifadesiyle de; bunu yaparken bağımsız değil, Allah'ın Peygamberi'ne (s.a.a) bağımlı hareket etmemizi, onu örnek almamızı istiyor. Yani Yüce Allah sevgili Rasûlü'nü bizlere, bizleri de –onun yolunu izlemek koşuluyla– diğer insanlara delil ve örnek gösteriyor.

Ayete farklı bir yorum getirenler de var: Bilindiği gibi; Âhiret'te hesap günü gelip çattığında, herkes dünyadayken ne yapıp ettiğini, yerinin neresi olacağını ilâhî mahkemenin sonunda öğrendiğinde; itirazlar yükselecek. "Ben bunları yapmadım, şu suçu işlemedim!" diyenler çıkacak. İşte o zaman "şâhitler" devreye girecek; tıpkı bir mahkeme salonundaki gibi. Örneğin, işlediği suçu inkâra kalkışan o adamların organları dile gelecek, yaptıklarına şâhitlik edecek. **[**bk. Yâsîn: 65; Fussılet: 20~22**]** Bazı âyetler **[**örn. Nisâ: 41; Nahl: 84; Zümer: 69**]** Allah'ın bazı seçkin kullarının da bu şâhitliğe katılacağını haber veriyor.

Buna göre âyet, Allah'ın bizleri vasat bir ümmet yaptığını; bunun sonucu olarak da, Âhiret'te lüzumu halinde tanıklık yapacağımızı haber veriyor. Elbette bu yüce mevkie hepimiz değil; sadece Allah'ın sevgili temiz kulları ulaşacaktır.

Biri dünyevî, öbürü uhrevî olan bu iki yorumun, bizce ilki öncelikli olmakla beraber; her ikisi de doğrudur.

(bk. el-Cessâs, I, 109; el-Buhârî, *el-Keşf*: III, 352)

2. [Âl-i Imrân : 110**] "Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış; iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan ve Allah'a inanan en hayırlı ümmetsiniz…"**

Âyet, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) zamanında yaşayan sahâbeye hitâb etmektedir. Hatta Abdullâh b. Abbâs'tan gelen rivâyete göre; maksat Mekke'den Medîne'ye hicret eden Muhâcirlerdir.[1] **"en hayırlı ümmetsiniz"** tabiriyle onların seçilmiş, hayırlı kimseler oldukları haber verilmektedir. Bu da onların âdil oldukları anlamına gelir. Çünkü adâlet ve sadâkat sahibi olmayan, güvenilmez bir kimse için "hayırlı" tabirinin kullanımı yerinde değildir.

İ t i r a z :

Âyet-i celîlenin, birilerine hitâben **"en hayırlı ümmetsiniz"** buyurarak onların adâlet ve sadâkatlerini ifade ettiğine bir diyeceğimiz yok. Ancak:

Birincisi, âyet-i kerîmenin indiği koşulları ve içinde geçen **"siz"** zamirlerini dikkate alarak maksadın sahâbe olduğunu iddia etmenin doğru olmadığını az yukarda görmüştük. Âyet, tıpkı yukarıdaki âyette olduğu gibi, kıyamete kadar gelip geçecek olan bütün İslâm ümmetini hedef alıyor. Âyette açıkça **"ümmet"** tabirinin geçiyor olması bunu gösterdiği gibi, Halîfe Ömer'in "Kim bu (âyette yer alan) ümmetten olmak istiyorsa, Allah'ın şartını yerine getirsin."[2] sözü de aynı gerçeği ifade eder.

İbn Abbâs'tan gelen rivâyet ise; en çok, âyetin o günkü iniş sebebini gösterebilir. Buna itiraz eden zaten yok. Çünkü pek çok âyetin o günün şartlarında kendine özgü iniş sebebi vardır. Sorun, âyetleri iniş sebepleriyle sınırlı tutup tutmamaktan kaynaklanıyor.

Hadis, tefsir ve fıkıh usûlü âlimleri, genel anlamlı müstakil bir delili (âyet ya da hadîsi), –lâfzı mâni olmadığı sürece– sebep olduğu hâdiseyle sınırlı tutmayı kesinlikle doğru bulmazlar. Ehl-i Sünnet âlimleri aynen şöyle derler:

1- İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*: VII, 346; Ahmed: I, 273, 319, 324, 354 (2334, 2777, 2832, 3150); Nesâî, *es-Sünen el-Kübrâ*: VI, 313; Hâkim, II, 294, IV, 76; İbn Abdilberr, I, 5; İbn Kesîr, I, 391 = Hâkim "İsnâdı Müslim'in şartlarına göre sahîh" diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

2- et-Taberî, *Câmi'ul-Beyân*: VII, 102; İbn Abdilberr, I, 5; İbn Kesîr, I, 396

"Sebebin husûsî oluşuna değil, lâfzın umûmî oluşuna itibar edilir."[1]

O yüzden İbn Kesîr diyor ki: "**Sahih** (doğru) olan görüşe göre, bu âyet bütün ümmeti ve bütün çağları kapsamaktadır."[2]

İkincisi, "**en hayırlı ümmetsiniz**" tabiri ümmetin tamamına hitaptır ama; maksat ümmetin fert fert hepsi değildir. Çünkü ümmetin bütün fertlerinin bu özelliğe sâhip olduklarını kabul etmek, aklen ve sosyal açıdan muhaldir. Öyleyse kastedilen anlam şudur: "İçinizde bu vasıfları hâiz kimseler var."[3]

Dolayısıyla "âyet sadece sahâbeye hitâb etmektedir" desek bile; bütün sahâbenin buna dâhil olmasının imkân ve ihtimâli yoktur. Zira âyette bu hayırlı ümmetin "**iyiliği emir**" ve "**kötülükten men**" özelliklerine de yer veriliyor. Söyler misiniz: Allah'ın Peygamberi'ni (s.a.a) sadece birkaç kez görmekle yetinen bir sahâbî, bulunduğu bölgede bu kutsal görevi nasıl ve hangi bilgiyle yerine getirecektir?

Üçüncüsü, kaldı ki Allah Teâlâ, hitâb ettiği insanlara **"en hayırlı ümmetsiniz"** deyip bırakmıyor. Hayırlı olacak o ümmetin üç temel özelliğine de yer veriyor. İyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak ve her şeyden önce Allah'a tam manasıyla iman etmiş olmak. Yüce yaratıcı bu evsaftaki kimseleri "hayırlı" olmakla yâd ediyor. Demek ki, bu özelliklerden bir ya da bir kaçını ihlâl eden bu makama hâiz olamıyor. O yüzden tâbiînden Mücâhid, âyeti "**Siz,** (âyetin ilerisinde zikredilen şartlar dâhilinde) **ortaya çıkarılmış… en hayırlı ümmetsiniz.**" şeklinde yorumluyor.[4]

Sünnî İslâm dünyasının önde gelen müfessirlerinden Fahruddîn er-Râzî şunları söylüyor: "[**iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan ve Allah'a inanan**] ifadeleri bu hayırlı oluşun illetini (asıl sebebini) beyân ediyor… Fıkıh usûlü ilminde de ele alındığı gibi; bir hükmü kendine münâsip bir sı-

1- bk. el-Cessâs, I, 337; Ebul-Huseyn el-Basrî, I, 279 vd; Ebû Ya'lâ, II, 607; el-Bâcî, 178 vd; eş-Şîrâzî, 144 vd; el-Ğazzâlî, II, 60; İbn Qudâme, II, 141; el-Âmidî, I, 448 vd; İbn'ül-Hâcib, II, 109; Sadruşşerîa, I, 121; el-İsnevî, I, 332 vd; el-Aynî, I, 13; İbn'ül-Hümâm, I, 235; es-Süyûtî, *el-İtqân*: I, 39; İbn Abdişşekûr, I, 290

2- İbn Kesîr, *Tefsîr'ul-Qur'ân'il-Azîm*: I, 391. Ayr. bk. er-Râzî, VIII, 191

3- el-Buhârî, *Keşf'ül-Esrâr*: III, 351~353; İbn'ül-Qayyim, *el-İ'lâm*: IV, 127

4- et-Taberî, *Câmi'ul-Beyân*: VII, 102; İbn Abdilberr, I, 5; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *et-Tibyân*: II, 557; el-Qurtubî, IV, 170

fat ile anmak, o hükmün söz konusu sıfata bağlı olduğuna delildir. Burada da Allah, bu ümmetin hayırlı oluşuna hükmetmiş; hemen ardından iyiliği emir, kötülükten men ve Allah'a iman gibi hükümlere yer vermiştir. Öyleyse bu hayırlı oluşun varlığı, söz konusu üç hükmün varlığına bağlıdır."[1]

Bir diğer müfessir el-Qurtubî de benzer ifadelere yer veriyor:

> "Ayette geçen [**iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan ve Allah'a inanan**] ifadeleri, onlara bağlı kaldıkları sürece bu ümmeti övgüdür. Bu görevlerini ne zaman terk ederlerse, o vakit bu övgüyü kaybeder ve yerilmeyi hak ederler. Bu da onların sonunun gelmesine sebep olur."[2]

Âyet-i celîle, sahâbenin bu üç özelliğe sürekli sahip çıkıp çıkamadıklarına değinmiyor. Oysa diğer âyetler, hadisler ve sahâbe yaşamı, onlardan bir çoğunun maalesef bu güzel vasıflardan mahrum olduklarını açıkça ortaya koyuyor.

Dördüncüsü, Ehl-i Sünnet âlimleri, bu âyetle de "sahâbenin adâleti"nden ziyâde, İslâm ümmetinin icmâının huccet olduğuna delil getiriyorlar.[3]

Şu halde bu âyetle de tüm sahâbenin adâletine delil getirmek olanaksız.

3. [Enfâl : 64**] "Ey Peygamber! Allah ve sana tâbi olan mü'minler sana yeter."**[4]

Allah (a.c) bu âyetiyle Rasûlü'nün gönlünü hoş tutmayı amaçlamakta ve ona hem kendisinin hem de mü'minlerin yeteceğini haber vermektedir. Bu durum o mü'minlerin övgüye değer olduklarını gösterir. Burada mü'minlerden kasıt sahâbe olduğuna göre; övülen sahâbe demektir. Bu da onların âdil ve güvenilir oldukları anlamına gelir.

1- er-Râzî, VIII, 191

2- el-Qurtubî, IV, 173 (ilgili âyetin tefsiri)

3- bk. el-Cessâs, II, 322, *el-Fusûl*: III, 263; Ebul-Huseyn el-Basrî, II, 6 vd; eş-Şîrâzî, 353; es-Serahsî, I, 296; el-Ğazzâlî, I, 174; el-Âmidî, I, 182; F. er-Râzî, VIII, 190; el-Buhârî, III, 351~352; Sadruşşerîa, II, 510

4- Âyette geçen **"sana tâbi olan mü'minler"**, **"Allah"** lâfzına atıftır. Bu yaklaşımı **"Sana yardımıyla ve mü'minlerle destek olan O'dur." [**Enfâl: 62**]** âyeti de doğrulamaktadır. İmâmiyye Şîasından, çağımızın yetiştirdiği ender Müfessirlerden Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî de bu yorumu tercih etmektedir. (*el-Mîzân*: IX, 121)

İtiraz:

Âyetin sahâbeden bahsettiği ve onları övdüğü doğrudur. Fakat buradan hareketle bütün sahâbenin âdil ve güvenilir oldukları sonucuna varmak doğru değildir. Çünkü:

Birincisi, âyet, Peygamber (s.a.a)'i Allah'ın yanı sıra mü'minlerin (sahâbenin) de destekleyeceği dışında başka bir anlam ifade etmiyor. Âyet-i kerîme, savaşa ilişkin âyetler arasında yer alıyor. Allah bununla, İslâm'ı yok etmeye çalışan kâfirlerle yapılacak savaşta, arkadaşlarının durumundan ve hâssaten münâfıklardan endişelenen Rasûlü'nü yalnız bırakmayacağını; onu "görünmez ordularıyla" hem kendisinin, hem de sahâbenin destekleyeceğini haber veriyor.

İkincisi, âyetin Bedir savaşından az önce indiği konusunda bütün müfessirlerin ittifakı var. Konuyla ilgili rivâyetlere dikkat edilirse, bununla o gün sadece Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) canları pahasına destekleyen sahâbenin kastedildiği görülür. Dolayısıyla o gün orada bulunmayan sahâbenin, âyetle yakından uzaktan ilgisi alâkası yoktur. O gün Allah'ın Peygamberi'ne (s.a.a) kılıç çektiği halde sonradan İslâm'a giren pek çok sahâbî bulunduğu gibi, o gün İslâm'a girmiş olduğu halde Bedir savaşına katılmamış olan sahâbîler de vardı. Bu durumda âyet sadece Bedr'e katılan ve Allah'ın Elçisi'ne destek olan sahâbeyi övmüş olmaktadır.

Üçüncüsü, âyette övülen sahâbenin iki temel özelliğine yer veriliyor: Hâlis bir imana sâhip olmak ve Rasûl'e tâbi olmak. Allah, Bedr'e katılan herkesi değil, yalnızca bu iki özelliğe sâhip olan sahâbeyi övüyor. Maksat o gün savaşa katılan bütün sahâbe olaydı **"sana tâbi olan mü'minler"** yerine **"seninle savaşa katılanlar"** buyurulurdu.

Aslında Allah (a.c) bu incelikle, o gün bu savaşa katılmış gayretli savaşçıların içinde, tamamen Allah rızasını gözetmeyen kimselerin de bulunduğunu ima etmiş bulunuyor. Ki durumun gerçekten de böyle olduğunu ileride göreceğiz.

Dördüncüsü, o gün Müslüman göründüğü halde aslında münâfık olan ve –Kur'ân'ın deyimiyle– "kalpleri hastalıklı" kimselerin de bulunduğunu Enfâl sûresinin 49. âyeti haber veriyor. Diğer yandan savaşın bitimine doğru pek çok sahâbînin "ganîmet" derdine düştüğünü yine Enfâl sûresinin 67. âyeti açıkça belirtiyor.

Bütün bunlara rağmen; âyet, sahâbenin tamamı bir tarafa, sadece Bedir savaşına katılan sahâbenin hepsini övmüş olabilir mi?

4. [Enfâl : 74~75**] "İman edip de Allah yolunda hicret ve cihâd edenlerle, (**onları**) barındırıp yardım edenler var ya; işte onlardır gerçek mü'minler. Onlar için mağfiret ve bol rızk vardır. □ Sonradan iman ederek sizinle beraber hicrete ve cihâda çıkanlar da sizdendir."**

Allah Teâlâ bu âyetiyle Mekke'den Medîne'ye hicret eden Muhâcirlerle, onlara yurtlarını ve kapılarını açarak yardım ellerini uzatan Ensâr'ı övmekte ve onların **"gerçek mü'minler"** olduklarını haber vermektedir. Ardından onları bağışlanmak ve cennette görecekleri bol rızıkla müjdelemektedir. Bu durum onların adâlet ve sadâkat sahibi olduklarını gösterir. Zira Allah fâsıkları sevmez ve onlara böyle ödüller vaad etmez.

Âyet, sonradan İslâm'a giren sahâbenin de onlar gibi olduklarını ifade etmektedir.

İ t i r a z :

Âyet-i celîlenin Muhâcirleri ve Ensâr'ı övdüğü ve sonradan iman eden sahâbenin de onlardan sayıldığını ifade edişine hiç kimsenin itirazı yok. Fakat övülen ve cennetle müjdelenenler onların hepsi mi; bir bakalım:

***Birincisi*, "gerçek mü'minler"** olarak nitelenen Muhâcirlerin iki özelliğinden bahsediliyor âyette: İman etmek ve Allah için, Allah yolunda hicret ve cihâd etmek. İman Allah'a yürekten inanmanın adıdır. Hicret, daha çok bir yerden başka bir yere göç etmek, cihâd ise İslâm düşmanı kâfirlerle savaşmak anlamında meşhur olmuştur. Oysa bu güzel kavramları sadece bunlarla sınırlı tutmak, hem Arap Dili'ne hem de Kur'ân İslâmı'na ihânettir.

Hz. Peygamber (s.a.a), kendisine sorulan bir soru üzerine, asıl ve en üstün hicretin "***Allah'ın haramlarından / hoşlanmadığı şeylerden kaçınmak***" olduğunu haber vermektedir.[1]

1- Hadis şu sahâbîler aracılığıyla **sahih isnatlarla** rivâyet ediliyor:

Abdullâh b. Hubşî: Ahmed III, 411~412 (14854); Ebû Dâvûd: vitr, 12; Nesâî: zekât, 49, bey'at, 12; Dârimî: salât, 135; İbn'ül-Esîr, II, 575

Cihâd da gayret etmek, çaba sarf etmek anlamında "**cehd**" kökünden gelen bir kelime. Buna göre Allah'ın sevgisini ve rızasını kazanmaya yönelik her çaba "cihad"dır.

Dolayısıyla Allah burada gerçek ve kâmil manada; iman ettikten sonra hicret ve cihâd eden Muhâcirleri övmektedir. Elbette Ensâr'ın da durumu bundan farksız. Allah hiç kuşkusuz; gerçek manada iman eden ve sırf Allah rızası için Mekkeli Muhâcirlere yardım elini uzatan Medînelileri övmektedir.

Buna bir denecek yok. Sorun, Medîne'ye göç edip Hz. Peygamber (s.a.a) ile birlikte savaşlara katılan Mekkeli ve onlara yardım elini uzatan Medîneli her sahâbînin bu özelliklere sâhip olup olmadığıdır. Kitap'ta yer alan bazı âyetler ve onların tarihe kaydolmuş kendi yaşantıları, onların hepsinin bu özelliklere sâhip olamadığını, hatta içlerinde –Kur'ân'ın deyimiyle– "münâfıklıkta azan" adamların bulunduğunu gösteriyor ki bunları ileride göreceğiz.

İkincisi, şayet hicret eden Mekkeli Muhâcirlerle onlara yardım elini uzatan Medîneli Ensâr'ın hepsi kastedilmiş olsaydı; bu özelliklere yer verilmeden, doğrudan **"hicret ve cihâd edenlerle, (**onları**) barındırıp yardım edenler"**in gerçek mü'minler olduğu ve onların hepsine cennet vaad edildiği belirtilirdi. Oysa görüldüğü gibi öyle yapılmıyor ve sadece "belli özellikleri" hâiz Muhâcirler ve Ensâr hakkında övgülerde bulunuluyor.

Üçüncüsü, Bedir ve Uhud harbine katılan sahâbe, Mekkeli Muhâcirler ile Medîneli Ensâr'dan oluşmuyor muydu? Demin de ifade ettiğimiz gibi, Kur'ân, Bedir savaşında sahâbenin dünya malına tamah ettiklerini belirtiyor. **[**Enfâl : 67**]** Ayrıca Medîneliler içinde, nifakta hayli ileri gitmiş

Abdullâh b. Amr: Ahmed: II, 160, 163, 191, 192, 193, 195, 205, 206, 209, 212, 215, 224 (6199, 6228, 6502, 6515, 6521, 6522, 6542, 6618, 6631, 6659, 6661, 6687, 6688, 6721, 6789); Buhârî: îmân, 4, riqâq, 26; Ebû Dâvûd: cihâd, 2; Nesâî: bey'at, 12, îmân, 9; el-Bezzâr, *el-Müsned*: VI, 410; et-Taberânî, *es-Sağîr*: I, 280, *el-Evsat*: IV, 56, 291, VI, 341, VII, 362, (= el-Münâvî, II, 48, VI, 270); Hâkim, I, 11

Enes b. Mâlik: Ahmed: III, 154 (12103); Hâkim, I, 11

Fedâle b. Ubeyd: Ahmed: VI, 21, 22 (22833, 22842); İbn Mâce: fiten, 2; Hâkim, I, 10~11; el-Münâvî, VI, 252

Câbir b. Abdillâh: Ahmed: III, 391 (14675)

Amr b. Abese: Ahmed: IV, 114, 385 (16413, 18618)

olanların bulunduğu da bir gerçek. **[**Tevbe : 101**]** Onların Uhud'da yaptıklarını ise şimdilik anlatmaya gerek yok!

Dördüncüsü, âyet sonraki sahâbîler için de üç özellikten bahsediyor: İman etmek, Allah için hicrete katılmak ve cihâd etmek. Elbette bu üç sıfatı kâmil manada hâiz sahâbîler var. Ancak, sonradan İslâm'ı kabul etmiş sahâbîlerin hepsinin böyle olduğu iddiası, ayrıca delile muhtaçtır. Aksine; aklî, naklî ve târihî deliller; onların içinde bu özellikleri taşımayan ya da önceleri taşısa bile sonradan kaybetmiş pek çok sahâbînin olduğunu gösteriyor ki; bunları ileride göreceğiz.

Bu nedenle, "bütün sahâbenin adâleti" ilkesi için bu âyete dayanmak da mümkün görünmüyor.

5. [Tevbe : 100**] "Muhâcirlerden ve Ensârdan ilk öne geçenler ve onlara güzelce tâbî olanlar var ya; işte Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allah onlara içinde ebediyen kalacakları, zemininde ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur."**

Âyet, Allah Teâlâ'nın Muhâcirlerden ve Ensâr'dan râzı olduğunu ve onlar için cenneti hazırladığını açıkça ifade ediyor. Bu durum onların adâlet ve sadâkat sahibi olduklarını gösterir. Çünkü Allah fâsıkları sevmez ve onlardan râzı olmaz.

İtiraz:

Doğru; âyet birilerini fazlasıyla övüyor, Allah'ın onlardan, onların da Allah'tan râzı olduklarını haber veriyor. Ancak maksat, Muhâcirler ile Ensâr'ın ve onlara tâbi olanların hepsi midir acaba; bir bakalım:

Birincisi, âyet Allah'ın Muhâcirlerle Ensâr'ın tamamından değil, onlardan sadece **"ilk öne geçenler"**den râzı olduğunu belirtiyor. Muhâcirlerden ilk öne geçenlerin kimler olduğu tartışmalı:

– İki kıbleye doğru namaz kılanlar: Saîd b. Müseyyeb, Muhammed b. el-Hanefiyye, İbn Sîrîn, Hasen el-Basrî ve Qatâde bu görüşteler.

– Bedir savaşına iştirak edenler: Muhammed b. Ka'b el-Qurazî ile Atâ b. Yesâr bu görüşü benimsiyorlar.

– Her iki kıbleye doğru namaz kılanlarla Bedir harbine iştirak edenler: Bu görüş Abdullâh b. Abbas'a izafe ediliyor.

– Hudeybiye'de Rıdvân bîatine katılanlar: Âmir eş-Şa'bî'ye ait.

Ensâr'dan ilk öne geçenlerden kasıt ise; yukarıdaki Muhammed b. Ka'b ile Atâ b. Yesâr'dan gelen rivâyete göre; Ensâr'dan **Bedir savaşına katılmış olanlar**dır.[1]

Oysa âyetimizin metninde bu yorumların hiçbirine yer verilmediği âşikârdır. Hatta, bu görüşlerden birine olsun en küçük bir gönderme de yoktur. O nedenle, âyetin metnine tamamen yabancı, ilgisiz ve bu türden kişisel yaklaşımlarla uğraşmaya değmez.

Doğrusu, burada Allah'ın Rasûlü'ne **herkesten önce davranıp iman eden ve böylelikle ötekileri geride bırakan "Muhâcirûn" ve "Ensâr"**ın kastedildiği açıktır. Dolayısıyla, âyet-i kerîme, Hz. Peygamber'e "ilk iman eden" Mekkeli Müslümanlarla, yine ona herkesten önce iman ve biat eden Medîneli Müslümanları övmektedir. Allah'ın kendilerinden razı olup cennetinde ağırlayacağını vaad ettiği sahâbîler bunlardır.

Mekke'de, Allah'ın Elçisi'ne herkesden önce koşup, sadakatle ilk iman eden ve sonradan Medîne'ye hicret ederek "**Muhâcirûn**" saflarına katılan kişiler; Hz. Ali, kardeşi Hz. Ca'fer, Hz. Zeyd, Hz. Ammâr, Hz. Ebû Zerr, Hz. Habbâb b. Eret vs. seçkin sahâbîlerdir.[2] Sanılanın aksine, Halîfe Ebûbekr'in ilk iman edenler arasında yeri yoktur.[3]

Medîneli olup da, Allah Rasûlü'ne ilk iman eden **Ensâr**'a gelince; onlar da olsa olsa, I. Akabe bîatinden bir yıl kadar önce, Mekke yakınlarında Hz. Peygamber'le gizlice buluşup ona yürekten inanan altı kişidir.[4]

1- et-Taberî, *Tefsîr*: XIV, 435~437; İbn Abdilberr, I, 2, 6~7; İbn Kesîr, II, 383

2- Son elçiye kavuşmak umuduyla, ta İran topraklarından çıkıp, çile dolu uzun yolculuklardan sonra Medîne'ye gelerek Müslüman olan, aslında İslâm peygamberine yürekten çoktan inanmış bulunan Selmân-ı Fârisî'yi de bunlara katabiliriz.

3- Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 25~52

4- Söz konusu altı kişilik heyetin isimleri için bak. İbn Hişâm, I, 429~430; İbn Sa'd, I, 219; et-Taberî, I, 558; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn'ül-Eser*: I, 206; İbn'ül-Qayyim, *Zâd'ül-Meâd*: II, 50; İbn Kesîr, *el-Fusûl*: s. 109, *el-Bidâye*: III, 182

Gerek yukarıda zikri geçen Mekkeli muhâcirlere, gerekse deminki altı kişilik Medîneli Ensâr'a; zaten kimsenin bir diyeceği yok, olamaz da. Zira onlar, Allah ve Rasûlü'ne yürekten inanmış, imanlarında sebat etmiş ve bu yolda canlarını vermişlerdir. Onlardan herhangi birinin Kur'ân'a ters bir davranışını, tarih zaten kaydetmemiştir.[1]

"onlara güzelce tâbî olanlar"dan kasıt ise, kuşkusuz deminki Muhâcirûn ve Ensâr'ın ardından ihlasla, samimiyetle iman eden ve bu iman ve sadâkatlerinde ölene dek sebat eden sahâbe, tâbiîn ve kıyamete kadar, onları –güzel biçimde– izleyen bütün mü'minlerdir.

İkincisi, burada, öne geçen Muhâcirûn ve Ensâr'ın sıfatlarına dair bir kayıt yok. Lâkin, Enfâl sûresinin **74** nolu âyetinde, burada cennetle ödüllendirilen ilklerin imanlı, hicret, cihâd ve yardımlarıyla da sırf Allah rızasını gözetmiş olmaları gerektiği, açıkça belirtiliyor. O halde, bu vasıfları taşımayanlar, ilklerden olsalar bile, o ödülü hak edemezler.

Son olarak, âyetimiz, bu ilklere sonradan uyanlar için **"güzelce"** kaydını koymuş. Uyanlarda aranan bu **"güzel"**liğin, "uyulanlar"da bulunmaması yahut aranmaması düşünülemez! Bu durum âyette açıkça belirtilmese de, zımnen, ama zorunlu olarak var demektir ve âyet öyle anlaşılmalıdır.

Bu heyetin başında, Hazrecli **Es'ad b. Zürâra** vardı. Es'ad ile Evsli **Ebul-Heysem b. Teyyihân**, zaten Medîne'de öteden beri tevhîdî düşünceleriyle bilinen iki kişiydi. (bk. İbn Sa'd, I, 218, III, 448; ez-Zehebî, *es-Siyer*: I, 190) Es'ad, Medîne'ye döndüğünde, Mekke'de yaşadıklarını büyük bir heyecanla, kadim dostu Ebul-Heysem'e anlatır. O da hemen, oracıkta Hz. Muhammed'e inanır, onun elçiliğini tasdik eder. Üstelik, henüz Hz. Muhammed'i görmeden! (İbn Sa'd, I, 218) Onun Hz. Peygamber'le ilk buluşması, oniki kişilik heyetle, I. Akabe bîatinde gerçekleşmiştir.

Dolayısıyla, Hazreclilerden ilk iman eden Es'ad b. Zürâra, Evslilerden ise Ebul-Heysem idi. (İbn Kesîr, *el-Bidâye*: III, 182)

1- Fahr **er-Râzî** (XVI, 168~169) **"Muhâcirûn ve Ensârdan ilk öne geçenler"**den kasıt, hicret ve nusrette (yani Muhâcirlere yardımda) diğerlerini geçenlerdir." diyor. Ardından "İnsanlardan hicrete ilk koşanın Ebûbekr olduğu"nun altını çizerek, âyette geçen yüce makam ve dereceleri, Ali'den çok onun hak ettiğini belirtiyor!

Ancak er-Râzî, "Ebûbekr'in, Hz. Peygamber'le (s.a.a) birlikte Mekke'yi en son terk edenlerden olduğuna" ilişkin târihî hakîkati, ne yazık ki unutmuş görünüyor!

er-Râzî'nin yanı sıra, İbn Kesîr'in konuyla ilgili diğer âyet ve hadislere getirdiği, yaşanmış târihî gerçekleri âdetâ hiçe sayan yorumlarını görmek istiyorsanız; tefsirine (II, 384) bir bakın…

Öyleyse, Muhâcirûn ile Ensâr'dan ilk iman edenlerden bu güzelliği daha sonra kaybedenler, kapsam dışı kalırlar.

Kur'ân'ın bu kayıtları koyması asla boşuna değildir. Şu halde âyet, yolundan şaşmayan, Allah ve Elçisi'ne verdiği sözü unutmayan ve bu söze ölene dek sâdık kalan ilk Muhâcirûn ile Ensâr'ı övmektedir.

Sonuçta, bu âyet de bütün sahâbenin adâlet ve sadâkat sâhibi, güvenilir kimseler olduklarını belirtmeye yeterli değil.

6. [Fetih : 18**] "Gerçekten Allah, sana o ağacın altında biat ettikleri vakit mü'minlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara sükûnet vermiş ve kendilerini pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir."**

Ayet-i kerîme, Hudeybiye antlaşmasından biraz önce gerçekleşen "**Rıdvân Bîati**"nden[1] söz etmektedir. O gün sahâbe, Rasûl-i Ekrem Efendimiz'e (s.a.a) "**ölümüne**" bîat etmişlerdi. Allah (a.c) burada onlardan râzı olduğunu haber vermekle onların "âdil" olduklarına işâret etmiş oluyor. Çünkü Allah fâsıkları sevmez ve onlardan râzı olmaz.

İ t i r a z :

Âyetin "**Rıdvân Bîati**"ne katılan sahâbîleri övdüğü ve onları yücelttiği doğru; buna diyeceğimiz yok. Ancak;

Birincisi, Allah bu âyet ile bütün sahâbeden değil, sadece bîate katılan sahâbeden râzı olduğunu haber veriyor. O gün söz konusu bîate katılan sahâbenin sayısı ise sadece 1400–1500 kadardı.[2]

1- Allah'ın Rasûlü (s.a.a) hicrî 6. yılın sonlarına doğru, sırf umre yapmak kastıyla ashâbıyla beraber Mekke'ye doğru yola çıkmıştı. Ancak Mekkeli müşrikler buna izin vermediler.

Üstelik Mekke'ye yollanan barış elçisinin öldürülmüş olduğunun da sanılması üzerine, bütün sahâbe Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) bir ağacın altında topluca bîat etti. Ardından kâfirlerle **Hudeybiye Barış Antlaşması** yapıldı.

Rıdvân "râzı ve hoşnut olmak, beğenmek" anlamına gelen bir sözcük. Allah (a. c) o gün elçisi Hz. Muhammed'e bîat ederek "ölümüne" bağlılık sözü veren sahâbeden râzı olduğu için, bu bîata "**Rıdvân Bîati**" denmiştir.

2- İbn Sa'd, II, 95; Buhârî: meğâzî, 37; Müslim: imâra, 67~76; et-Taberî, *et-Târîh*: II, 116; İbn Abdilberr, I, 3; İbn'ül-Qayyim, *Zâd'ül-Meâd*: II, 122

İkincisi, âyette "Allah'ın râzı olduğu" kimselerin iki temel özelliğine yer veriyor: İman sahibi olmak ve Allah'ın Elçisi'ne bîat etmek. Bunların her ikisi de ancak yürekten olursa bir anlam ifade eder. Aksi halde; mü'min görünümlü münâfıkların ya da kalabalıkta dikkat çekmemek için yapılan bîatin, yine de Allâh'ın rızâsına mazhar olacağını her halde hiç kimse iddia edemez.

Üçüncüsü, o sırada Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) gönülden bîat ettiği halde, sonradan ona verdiği sözü unutanların da kapsam dışı kalacağı açıktır. Çünkü böyle kimseler verdiği sözü çiğnemiş ve Allah tarafından kendilerine bahşedilen o yüce değeri ayaklar altına almış sayılır. Zaten Allah (a.c) bu konuda şöyle buyurmuyor mu ki:

"Hiç şüphesiz; sana bîat edenler, (bununla**) ancak Allah'a bîat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerinde. Dolayısıyla kim döneklik yaparsa, kendi aleyhine döneklik eder. Kim de Allah'a verdiği ahde vefâ gösterirse; işte Allah ona büyük bir ecir verecektir." [**Fetih : 10**]**

Demek ki Allah, Elçisine yapılan bîatleri "**ahde vefâ**" şartına bağlamaktadır. Kim ahdine vefâ gösterir, verdiği söze sâdık kalırsa; Allah işte onlardan râzı olmuştur.[1]

"Peki sözüne sâdık kalmayanlar var mı ki?" diyorsanız; bir defa Allah Teâlâ'nın bu ayetle yaptığı "uyarı" boşuna değildir. Çünkü kalpleri en iyi tanıyan O'dur kuşkusuz. Diğer yandan, maalesef, o gün verdiği sözü unutan sahâbîler de var.

İşte size **Berâ b. Âzib el-Ensârî**: Kendisi sahâbenin ileri gelenlerinden. Üstelik yaptığı savaşlarında Hz. Ali'yi yalnız bırakmamış bir sahâbî. Birisi gelerek "Ne mutlu sana; Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile birlikte oldun ve ağacın altında ona bîat ettin." deyince bakın o ne diyor: **"**Ey kardeşimin oğlu; gerçekten sen bizim ondan sonra neler ihdâs ettiğimizi bilmiyorsun!**"**[2]

1- Bu durum kör bir insanın bile fark edebileceği kadar apaçıkken, müfessirlerin âyeti sadece kelime anlamı vererek çarçabuk geçiştirdiklerini ve bu gerçeğe işaret yollu olsun değinmediklerini görüyoruz!

2- Buhârî: meğâzî, 37

"**İhdâs**" bilenler bilir; çoğunlukla dinden olmayan bir şeyi dine sokmak anlamında kullanılır. Ki buna "**bid'at**" dendiği malumdur. Bid'at ile ilgili hadislere bir bakacak olursanız; bu kavramın orada sıkça kullanıldığını görürsünüz.

İşte, Berâ bu sözcüğü kullanıyor ve bununla pek çok sahâbînin, Allah'ın Elçi'sine (s.a.a) olan ahitlerini çok geçmeden unuttuklarını, ayrıca dine yabancı pek çok şeyi dine sokmayı başardıklarını îmâ ediyor. Şu halde Allah'ın onların hepsinden râzı olduğu nasıl söylenebilir?

Dördüncüsü, kaldı ki sahâbe arasında kalplerinde "hastalık" olan Medîneli Müslümanların da bulunduğunu Kur'ân haber veriyor. Onların içinde, "nifakta azanların" bulunduğu da Kur'ân'ın açık ifadesiyle sâbit. Acaba bu "bîat âyeti" onları da mı kapsıyor!?

Ayrıca, Hz. Ammâr b. Yâsir'in kâtili olan **Ebul-Ğâdiye el-Cühenî** de söz konusu bîate katılanlardan. Ama bakın; gayet sahih yollarla gelen rivâyetlere göre Peygamber Efendimiz (s.a.a) bu kâtil hakkında ne buyuruyor: ***"Ammâr'ı öldüren ve onun eşyasını yağmalayan cehennemliktir."***[1]

Şimdi, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) tarafından cehenneme mahkûm edilen bir kişi nasıl olur da Allah'ın rızasını kazanır? Ya da Allah'ın râzı olduğu bir kimseyi, peygamber (s.a.a) nasıl cehenneme yollar!?

Rıdvân bîatine katılanlardan biri de **Abdurrahmân b. Udeys el-Belevî**'dir. Peki siz Osman b. Affân'ı öldürmeye gelenlerin başında bu sahâbînin de bulunduğunu biliyor muydunuz!?[2]

Beşincisi, Fetih Sûresi [bk. 11~17. âyetler] Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bir grup ashâbıyla umre için Mekke'ye doğru yola çıkarken, sahâbeden çok kimsenin "malımız mülkümüzle, çoluk çocuğumuzla meşguldük!" bahanesiyle Medîne'de kaldıklarını haber veriyor. Diğer yandan o sırada sevgili peygamberimizi umre yapmaktan alıkoyan kâfirlerin büyük bir çoğunluğu sonradan İslâm'a girmediler mi? Özellikle Mekke'nin fethinden sonra İslâm'a girenler kimler? Âyetin bütün bunları da içine aldığı hangi akılla ileri sürülebilir?[3]

Öyleyse, bu âyetin de sahâbenin hepsinin âdil olduklarına işâret ediyor olduğunu kabul edemeyiz.

1- Hadisin tahrîci için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 489

2- III. Bölüm'de gelecek olan "**Osmân b. Affân**" maddesine bakın.

3- er-Râzî'nin, âyetteki "kendilerine sükûnet verilenleri" –4. ve 26. âyetlerin açık beyanlarına rağmen– "münâfıklar" olarak yorumlaması ise; hem büyük bir gaflet, hem de âyetle ilgili yaptığı yorumları tümden alt üst eden ilginç bir durum!

7. [Fetih : 29**] "Muhammed Allah'ın Rasûlü'dür. Onunla birlikte olanlar ise; kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında ise merhametlidirler. Onları, Allah'tan lütuf ve rıza umarak rukûa varırken, secde ederken görürsün. Yüzlerinde, secdelerin etkisinden kalma izler vardır... Allah onlardan iman edip sâlih amel işleyenlere bağışlanma ve büyük bir ödül vaadetmiştir."**

Ayet, peygamber ashâbının durumunu anlatıyor ve onların Allah'a (a.c) kullukta ileri gittiklerini övgü dolu ifadelerle dile getiriyor. Sonunda, onlar için bağışlanma ve büyük mükâfât vaadedildiğini haber veriyor. Bütün bunlar, sahâbenin iman ve olgunluk, adâlet ve sadâkat sâhibi temiz insanlar olduklarına delil teşkil eder.

İtiraz:

Allah (a.c) bu âyet ile, doğrusu sahâbeyi tanıtıyor ve onların üstün meziyetlerini dile getiriyor. Ancak:

Birincisi, Allah, evvelâ peygamberinin etrafında bulunan sahâbeden söz ediyor. Onların kâfirlere ve mü'minlere karşı tutumlarını, bol ibâdet ve tâatle meşgul oldukların; ki bunun yüzlerinden belli olduğunu söylüyor. Ardından da **"onlardan iman edip sâlih amel işleyenlere..."** buyuruyor. Böylece bağışlanma ve büyük ödülün sahâbenin tamamına değil; onlardan yalnız bu vasıfta olanlara vaadedildiği açıkça anlaşılmış oluyor.[1]

1- er-Râzî, el-Beydâvî ve İbn Kesîr vs. daha pek çok müfessir, âyetin sonlarındaki **[min-hüm = onlardan]** terkibinde yer alan **[min]** harfinin "beyân" için olduğunu söylüyorlar. Yani **"iman edip sâlih amel işleyenler"**den kastın kimler olduğunu açıklıyor. Buna göre âyet şu anlama geliyor: **"Allah, iman edip sâlih amel işleyen o kimselere bağışlanma ve büyük mükâfât vaad etmiştir."**

Arap Dilinde **[min]** harfinin "beyâniyye" anlamına geldiği bir gerçek. Ancak bunun "teb'îziyye" için olduğu yerler de var. Yani önüne geldiği kelimenin mefhumundan sadece bir kısmını ifade eder. Doğrusu buradaki [min] "teb'îziyye" içindir. Çünkü âyeti okuduğumuzda ilk akla gelen ve en önde anlaşılan anlam budur. (bk. Allâme et-Tabâtabâî, XIX, 301~302) Buna göre ise âyet yukarıda verdiğimiz anlamı ifade eder. Zaten –bilinçli miler, bilmiyorum ama– hemen bütün mealciler âyete bu anlamı veriyorlar.

Yukarıdaki müfessirlerin Arap Diliyle alakalı bu açık gerçeği bilmelerine rağmen, neden bu yola başvurdukları ise malum: Belli ki onlar, sahâbeden büyük bir çoğunluğun âyetin kapsamının dışında kalmasından pek hoşlanmıyorlar!

el-Qurtubî de "teb'îziyye" için olduğunu söylüyor. Ancak âyeti bunun gereklerine aykırı biçimde yorumlayarak, sonuçta yukarıdaki müfessirlerle birleşiyor!

Sahâbeden gerçekten imân etmiş, imânına sâdık kalmış ve buna paralel sâlih amel işlemiş olanlara; zaten –sevgi ve saygı dışında– bir sözümüz yok ve olamaz da!

İkincisi, mesaisinin çoğunu ibâdet ve tâatle geçirmek, harıl harıl Kur'ân okumak başlı başına mükemmellik işâreti değildir. Amel ancak "sâlih = Allah'ın rızâsına uygun" olduğu takdirde övgüye değerdir. Aksi halde hiçbir anlamı yoktur.

Bilindiği gibi, Cemel ve Sıffîn olaylarının hemen ardından İmam Ali b. Ebî Tâlib'e (a.s) baş kaldıran Hâricîlerin en büyük vasıflarından birisi buydu. Allah'ın Peygamberi (s.a.a) o adamların bu özelliğini önceden duyurmuş; okudukları Kur'ân'ın kendilerine zerrece fayda vermeyeceğini ve onların okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkacaklarını haber vermiştir. Ayrıca onların ahmak olduklarını da belirtmeden edememiştir.[1]

Elbette önemli olan; onların özüne varmak, bütün bu ibâdetleri bilinçli ve Allah ve Rasûlü'nün talim buyurduğu gibi yapmak. Herhalde bu yüzden olsa gerek; Allah, kâfirlere ve mü'minlere karşı farklı tavır içinde olan ve çok ibâdet ettikleri simalarından belli olan sahâbîler hakkında lehte aleyhte bir şey söylemiyor! Asıl övgüyü, iman ve sâlih amel sâhibi olan sahâbeye ayırıyor.

Üçüncüsü, âyetin baş tarafının "övgü" dolu olduğunu bir an kabul edelim. Peki Halîfe Osmân'ı öldürmeye gelenler sahâbe değil miydi? Ali'ye karşı kılıç çeken bilhassa Cemel ve Sıffîn orduları kimlerin sevk ve idaresindeydi? Hani bunlar **"kendi aralarında merhametli"** idiler!

Cemel ve Sıffîn savaşlarında karşı karşıya gelen her iki tarafın öncülerini de "seçkin sahâbeden" sayıp âyetin kapsamına sokmaya çalışanlar, bakalım buna hangi makul açıklamayı getirecekler!

Dördüncüsü, kaldı ki Sünnî düşüncenin Mâlikî koluna mensup en büyük hadis ve fıkıh otoritelerinden İbn Abdilberr (*el-İstîâb*: I, 2) bu ayet hakkında şu itiraflarda bulunuyor:

1- Gayet sahih yollarla gelen ve tevâtür derecesine yükselmiş bu hadislerin detaylı bir dökümünü, geçtiği kaynakları ve senet durumlarını topluca görmek isteyenler, [*Peygamberimizin Dilinden Hz. Ali*] adlı çalışmamızın ilgili bölümüne (s. 487-492) bakabilirler.

> "Bu vasıf peygamberi tasdik ve ona imanda ilk davranan, ona destek olup yardım eden, onunla sürekli birlikte olan sahâbenin vasfıdır. Peygamber (s.a.a)'e iman eden ve onu gören herkes böyle değildir."

Kurtubalı İbn Abdilberr bile, bu sözleriyle, âyetin sahâbenin tamamını kapsamadığını çok çarpıcı biçimde ifade ediyor. Dolayısıyla bu âyet de bütün sahâbîlerin âdil olduğunu ifade için yeterli değildir.

8. [Hadîd : 10**] "Göklerin ve yerin mirası Allah'a âitken, size ne oluyor da; Allah yolunda harcamıyorsunuz? Elbette içinizden fetihten önce harcama yapıp savaşanlarla bu durumda olmayanlar bir değildir. Onların derecesi, sonradan harcama yapıp savaşanlardan daha büyüktür. Buna rağmen Allah, hepsine de en güzel olanı vaad etmiştir. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır."**

Ayette, Mekke'nin fethinden önce İslâm'ı kabul ederek, "Allah yolunda" harcama yapıp savaşan sahâbeyle, aynı şeyleri sonradan yapan sahâbeye "**en güzel**" olanın vaad edildiği haber veriliyor. Bu "**en güzel olan**"dan kasıt ise her halde cennetten başkası olamaz. **"Tarafımızdan kendilerine en güzel olanın vaad edildiği kimseler var ya; işte onlar cehennemden uzak tutulacaklardır." [**Enbiyâ : 101**]** âyeti gereği Cehennemden uzak tutulacağı ve Cennete kabul edileceği "vaad edilen" kimseler her halde fâsık olamazlar. Bu da onların âdil ve güvenilir olduklarını gösterir.

İ t i r a z :

Aslında mahiyet bakımından bu ayetin de diğerlerinden pek farkı yok. O yüzden aynı şeyleri söyleyerek sözü uzatacak değiliz. Ancak:

Birincisi, doğru; bu âyet ile Allah yolunda infak edip savaşanlar övülüyor. Bu güzel davranışları fetihten önce yapanlar derece bakımından daha yüksek olmakla beraber, onların hepsine de "**en güzel olan**" vaad ediliyor. Elbette bu övgü dolu sözler hitab ettiği ve hedef aldığı sahâbeyi yüceltiyor. Fakat âyet-i celîle, dikkat edilirse, Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) eşlik eden sahâbenin tümünü değil; onlardan yalnızca "**Allah yolunda mallarını infâk edip savaşanları**" övüyor.

Allah'ın (a.c) vaad ettiği o dereceler ve cennet, sadece bunlar için söz konusu. Âyet-i kerîmenin buna delâleti apaçık değil mi?

İkincisi, bu övgüyü hak edebilmek için, yapılan infâk ve savaşın tamamen Allah rızası için olmasının şart olduğunu bilmeyenimiz yoktur her halde. Yani gösteriş amacıyla yapılan infâk ya da yiğitlik taslayarak yapılan savaş övgüyü değil yergiyi hak eder. Ayrıca savaş gelişi güzel değil, Yüce yaratıcının çizdiği savaş hukukuna riâyet edilerek yapıldığı takdirde anlam kazanır.

Allah (a.c) Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli yerlerinde Allah'ın Elçisi'ne yakın duran münâfıklardan bahsediyor. Onlardan bahseden âyetlerden bir bölüm Fetih sûresinde de yer almakta. Her halde bu adamlardan birisinin yaptığı infâk ve savaş ile cenneti kazanacağını iddia edemezsiniz.

Üçüncüsü, bu âyette belirtilmiyor ama; yapılan infâk ve savaşın Allah katında makbul olabilmesi için, bunu yapanların Allah'a ve onun Elçisi'ne (s.a.a) yürekten inanmış ve teslim olmuş olması da gerekir. Bunda her halde hiç kimsenin şüphesi olamaz.

Buradan da anlaşılıyor ki, mezkur âyet bütün sahâbeye değil, sahâbeden sadece infâk edip savaşanlara yöneliktir. Onlardan da sadece imanı hâlis olanlara ve bu amellerini sırf Allah için yapanlara âittir. Dolayısıyla bu âyet de bütün sahâbenin âdil olduklarına aslâ delil olamaz.

9. [Haşr : 8~10**] "(**O ganimetler**) yurtlarından ve mallarından çıkarılmış, Allah'tan lütuf ve rıza dileyerek ve Allah ve Rasûlü'ne destek olmak amacıyla hicret eden fakirlere âittir. Onlar sâdık olanların ta kendileridir. □ Onlardan önce yurda konmuş ve imana sarılmış olanlar, kendilerine hicret edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa; işte onlardır kurtuluşa erenler. □ Onların ardından gelenler şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, çok merhametlisin!"**

Âyet, malını mülkünü Mekke'de bırakarak Medîne'ye hicret eden sahâbeyi övüyor; onların sâdık (doğru) olduklarını haber veriyor. Onlara kucak açan Ensâr'ın da kalplerine imanın yerleştiğini ve onların cömertliklerini anlatıyor. Bundan Muhâcirlerin ve Ensâr'ın adâlet ve sadâkat sahibi kimseler olduğu anlaşılır.

Bir de, sonrakilerin kalplerinde öncekilere (sahâbeye) yönelik kin ve nefret bulunmaması gerektiğini bir dua cümlesiyle irşâd buyuruyor. Allah bizlere, bir takım insanlara kin beslemeyi, kendilerinden nefret etmeyi yasak etmişse, bu onların temiz kişiler olduğundandır. Şayet fâsık olsalardı, böyle bir yasağın anlamı olmazdı. Bu da sahâbenin âdil olduklarını gösterir.

İtiraz:

Allah (a.c) bu âyetlerle Muhâcirleri, Ensâr'ı ve onlardan sonra iman eden sahâbeyi övüyor. Ancak âyete dikkat edilirse; bu durum onların hepsini kapsamıyor. Zira; ***birincisi,*** Mekke'den Medîne'ye göç eden Muhâcirlerden bahseden âyete dikkatlice bakalım: Âyette bütün Muhâcirler değil, onlardan sadece şu üç vasfı taşıyanlar övülüyor:

– Mallarından ve mülklerinden koparılarak fakir duruma düşmek.

– Tamamen hâlis niyetle, sırf Allah için hicret etmek.

– Allah'a ve Rasûlü'ne destek olmak için hicret etmek.

Ensâr'dan bahseden âyet de bundan farksız. İlgili âyette, övülen Ensâr'a âit şu nitelikler dikkat çekiyor:

– Onlardan önce iman etmiş olmak. (Bununla maksat ise, hicretten bir iki yıl önce Mekke'ye yakın **Akabe** denilen yerde Peygamberimize iman eden Medîneli Müslümanlardır ki sayıları sadece 80 küsür idi.)

– Kendilerine gelen Muhâcirleri sevmek.

– Onlara yaptıkları yardımlardan dolayı asla gocunmamak, içlerinde en ufak bir rahatsızlık hissetmemek.

– Kendileri daha çok muhtaç olsalar bile; onları kendilerine tercih etmek.

Allah (a.c) işte bu vasıfları taşıyan Muhâcirlerle Ensâr'ı övüyor ve onların sâdık, dürüst, kurtuluşa ermiş olduklarını haber veriyor. Durum böyle olunca; zengin olan, farklı maksatlarla göç eden Muhâcirler ile sonradan iman etmiş olan, zengin, gelen göçmenleri "istemeyerek" ağırlamak durumunda kalan, önce kendi nefislerini düşünen Ensâr, her halde âyetin kapsamının dışında kalıyor.

Sorarım sizlere: Âyetlerin metni bu konuda son derece açık olmasına rağmen, bütün Muhâcirlerin ve Ensâr'ın bu övgüye dahil olduklarını iddia etmek, keyfîlik değil de nedir!?

İkincisi, 9. âyetin sonlarına doğru; **"Kim nefsinin cimriliğinden korunursa; işte onlardır kurtuluşa erenler."** buyurularak, "cimriliğin kıskacında kalmış olanlar" yeriliyor. 11. âyetten itibaren ise Medîneli münâfıklardan söz ediliyor. Yine diğer bir takım âyetlerde kalplerinde "maraz" bulunan Muhâcirlerden ve Medîne'de yaşayan "Müslüman" görünümlü katı münâfıklardan bahsediliyor. (İleride bu âyetlere genişçe yer verilecek.)

Sahâbe arasında isimleri belli olanların yanı sıra, isimleri belirsiz münâfıkların da olduğu malum. Bunlar sahâbe içinde yer alıyor ve nifaklarını gizlemeye çalışıyorlardı. Bu adamlar da dış görünümleri itibariyle, hiç kuşkusuz Müslümanlardan ve dolayısıyla "sahâbe"den sayılıyorlar. Şu halde âyetle bu adamların da övüldükleri ve dolayısıyla âdil ve güvenilir oldukları hangi akılla ileri sürülebilir!?

Üçüncüsü, Muhâcirûn veya Ensâr'dan olan bir sahâbî, Allah'a ve Elçisi'ne verdiği sözü ileriki hayatında unutsa bile; yine de övgüye lâyık mıdır? Örneğin yalan konuşsa, zina etse, haksız yere cinâyet işlese, şarap içse … ne dersiniz böyle bir sahâbî için? (Örnekler için III. Bölüm'e bk.)

Dördüncüsü, Yüce Yaratıcımız (a.c) son âyette yukarıdaki vasıfları taşıyan Muhâcirlerle Ensâr'ı hayırla anan, onları kardeş bilen ve kalplerinde onlara karşı en ufak kin ve nefrete yer vermeyen; bir başka deyimle, o seçkin sahâbeyi güzellikle takip eden, onların güzel davranışlarını örnek alan sonraki sahâbîleri övüyor.

Muhâcirûn ve Ensâr'dan nice sonra İslâm'a giren; Amr b. el-Âs, Muâviye b. Ebî Süfyân, Muğîra b. Şu'be, Velîd b. Uqbe, Mervân b. Hakem vb. daha pek çok sahâbînin, Muhâcirlerin en önde gelenlerinden olan, önünde herkesin saygıyla eğildiği Hz. Ali'yi "hayır"la andığını söyleyip de; milleti kendimize güldürmeyelim! Ali vb. için **"Bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma!"** diye dua etmeleri gereken bu zevâtın Ali ve çocuklarına (=peygamber evlâdına) karşı ne kadar büyük kin ve nefretle dolu oldukları, merak edip araştıran herkes tarafından kesin olarak biliniyor. (Bütün bunları, III. Bölümde ilgili sahâbîleri tanıtırken belgelemeye çalışacağız.)

https://t.me/caferilikcom

www.caferilik.com

Hz. Ali'ye olan kin ve düşmanlıkları yüzünden bir sürü masum insanın kanını akıtan, 80 yıl boyunca ülkede tüm camilerde Ali'ye lanet okutan bir Muâviye'nin, hile ve desisesiyle ünlü bir Amr'ın ve bir Muğîra'nın iyi hâlinden, adâlet ve sadâkatinden bahsetmenin imkânı var mı?

Kısacası bu âyetler de, Ehl-i Sünnet âlimlerinin tezini destekleyecek mahiyette değil maalesef!

Netice:

Buraya kadar Ehl-i Sünnet mektebinin "sahâbenin tamamı âdildir" derken dayandıkları belli başlı âyetleri ve karşı tarafın itirazlarını ele aldık. Yaptığımız değerlendirmelerden; Ehl-i Sünnet âlimlerinin yukarıdaki âyetlerle söz konusu tezlerini ispat etmeye çalışırlarken, şu altı yerde hataya düşmüş oldukları anlaşılıyor:

1. Âyetlerde açıkça geçen ve yoruma dayalı olmayan kayıt ve şartlar, övülen sahâbeye ilişkin vasıflar hemen hiç dikkate alınmamış, sürekli gözden ırak tutulmuş. Allah (a.c) sürekli belli evsaftaki sahâbeyi överken, Ehl-i Sünnet âlimleri bunu hep genellemiş.

2. Pek çok konuda olduğu gibi, bu konuda da Kur'ân'a parçacı yaklaşılmış. Ehl-i Beyt mektebinin tezini Kur'ân'dan temellendirirken de göreceğiniz gibi, bu konuda aksi yönde somut örnekler sunan pek çok âyet maalesef görmezlikten gelinmiş. Hatta çok enteresandır; sahâbe arasında Müslüman görünümlü münâfıkların da bulunduğunu haber veren bir önceki ya da bir sonraki âyet bile dikkate alınmamış.

3. Aynı durum, âyetleri yorumlarken başvurdukları hadisler için de geçerli. Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) âit olduğu onlar tarafından da kabul edilen aksi yönde, somut bir çok hadis de "hiç yok!" gibi davranılmış. (Bu hadisleri Ehl-i Beyt mektebinin tezinin dayandığı deliller arasında göreceksiniz.)

4. Tarih öteden beri, Ehl-i Sünnet âlimlerinin yüzleşmeye bir türlü yanaşmadıkları ilginç ama acı gerçekleri gözler önüne seriyor. Ehl-i Sünnet âlimlerinin en büyük yanlışlarından / ihmallerinden birisi de bu. Bizzat onların kendi kaynaklarında, hem de "sahih" kabul ettikleri yüzlerce rivâyet, sahâbenin Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) hemen sonra neler yaptık-

larını bütün çıplaklığıyla gözler önüne seriyor. Yani sahâbeden çok kimsenin günah işlediği, Allah ve Rasûlü'ne âsî olduğu, yalan konuştuğu, şarap içtiği, zina yaptığı, cinayet işleyip masum insanların kanını akıttığı târîhen sâbitken; bütün bunlar –sanki hiç yaşanmamış gibi– asla hesaba katılmıyor.

5. Hadis, tefsir ve fıkıh usûlü ilimlerinde yaygınca kullanılan en temel prensipler, burada pek dikkate alınmamış görünüyor. O yüzden de belli olaylar üzerine indiğini herkesin kabul ettiği kimi âyetler, lafızlarında herhangi bir kısıtlama olmamasına ve ifade bakımından genel olmasına rağmen "sahâbe"yle sınırlı tutulmuş. Oysa söz konusu âyetlerden birçoğu her çağda olabilecek olaylara ışık tutuyor. (Örneğin, temel haklarından haksızlıkla koparılıp mecburi göçe zorlanan insanlar ve onlara hâlis niyetle yardım elini uzatan kimseler her zaman vardır ve onlar elbette her zaman övgüye lâyıktır.) Aynı şekilde, Muhâcirlerle Ensâr'ın ardından İslâm'a giren ve onlara –güzel biçimde– tâbi olanlarla ilgili âyetler de kıyâmete kadar geçerlidir.

6. Ehl-i Sünnet'in pek çok yerde olduğu gibi, burada da çelişkiye düştüklerini gözlemliyoruz: Onlar burada "sahâbenin hepsinin âdil ve güvenilir olduklarını" savunurken dayandıkları kimi âyetler için "Bu âyetler sahâbeye hitâptır" derken, başka bir mevzuu tartışırken aynı âyetlerin "sadece sahâbeye değil, bütün ümmete hitâp olduğunu" kaydederler!

Örneğin Sünnî mektebe mensup fıkıh usûlü âlimleri, ümmet için huccet (kesin delil) olacak icmânın "sahâbe ile sınırlı olup olmadığı" konusunda kendi aralarında öteden beri tartışma halindeler. Çoğunluk (yani Hanefîler, Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîler) bunu sahâbeyle sınırlı tutmaz. Lâkin Zâhirîler "Sadece sahâbenin icmâsı huccettir" diyerek; sonraki dönemlerde gerçekleşen icmâyı bağlayıcı bulmazlar.[1]

Çoğunluk, Zâhirîlerin bu görüşünü temellendirirken, yukarıdaki ilk iki âyete [Baqara: 143; Âl-i Imrân: 110] dayandıklarını da belirtirler. Üstelik onlar bununla yetinmezler; "sahâbenin adâleti" konusundaki yaklaşımlarını tümden unutmuşçasına, Zâhirîlere cevâben şöyle derler: "Âyetler sizin sandığınız gibi, sadece sahâbeye değil; bütün ümmete hitaptır."

1- Zâhirîlerin bu yaklaşımı için bk. İbn Hazm, *el-İhkâm*: I, 553 vd.
Konunun münâkaşası için usûl kitaplarının "icmâ" bahislerine başvurulabilir.

İşte size, icmâ bahislerinde söz konusu âyetlerin "sadece sahâbeye değil, bütün ümmete / mü'minlere hitâp" olduğunu söyleyerek; "ikili" tutum sergileyen Ehl-i Sünnet âlimlerinden birkaç isim:

– Hatîb el-Bağdâdî (*el-Kifâye*: 46. krş. *el-Faqîh*: I, 169)

– Ebû İshâq eş-Şîrâzî (*et-Tebsıra*: s. 360)

– Seyfüddîn el-Âmidî (*el-İhkâm*: I, 320. krş. s. 195 vd.)

– Abdülazîz el-Buhârî (*Keşf'ül-Esrâr*: III, 357 vd.)

b. Sünnetten Deliller

Ehl-i Sünnet, "Sahâbenin tamamı âdil ve güvenilirdir." derken Hz. Peygamber'den (s.a.a) rivâyet edilen bir takım hadislere de dayanırlar. Dayandıkları belli başlı hadisler şunlar:

> **1.** "Sizin en hayırlınız içinde bulunduğum çağdır. Sonra onların peşinden gelenler, daha sonra onların peşinden gelenlerdir. Sonra bir topluluk gelecek ki; şâhit çağırılmadıkları halde şâhitliğe koşacaklar. İhanet edecekler, kendilerine güvenilmeyecek. Söz verecekler ama sözlerini tutmayacaklar!"

Bu hadis Ehl-i Sünnet kaynaklarında birbirine yakın lafızlarla başlıca şu sahâbîler tarafından rivâyet olunuyor:

– Imrân b. Husayn[1]

– Abdullâh b. Mes'ûd[2]

– Ebû Hüreyre[3]

1- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*: II, 186; İbn Ebî Şeybe, VI, 404; Ahmed: IV, 426, 427, 436, 440 (18979, 18982, 18994, 19059, 19105); Buhârî: şehâdât, 9, menâqıb, 29, riqâq, 7, eymân, 27; Müslim: f. sahâbe, 214~215; Ebû Dâvûd: sünnet, 9; Tirmizî: fiten, 45, şehâdât, 4; Nesâî: eymân, 29

2- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, I, 239; İbn Ebî Şeybe, VI, 404; Ahmed: I, 378, 417, 434, 438, 442 (3413, 3767, 3920, 3959, 3999); Buhârî: şehâdât, 9, menâqıb, 29, riqâq, 7, eymân, 10; Müslim: f. sahâbe, 210~212; Tirmizî: menâqib, 56; İbn Mâce: ahkâm, 27; et-Tahâvî, *Şerhu Meânî'l-Âsâr*: IV, 151~152; İbn Abdilberr, I, 6

3- et-Tayâlisî, IV, 281, Ahmed: II, 228, 410, 479 (6826, 8950, 9821); Müslim: f. sahâbe, 213; et-Tahâvî, IV, 151; Hatîb el-Bağdâdî, 47

– Âişe annemiz[1]

– Ömer b. Hattâb[2]

– Nu'mân b. Beşîr[3]

– Büreyde el-Eslemî[4]

– Ca'de b. Hübeyra[5]

– Sa'd b. Temîm es-Sekûnî[6]

Hadiste geçen ***"Sizin en hayırlınız içinde bulunduğum çağdır."*** deyiminden maksat, bu ümmetin Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile birlikte yaşayan kesimidir; ki sahâbedir. Bu durum bazı rivâyetlerde açıkça dile getiriliyor. Adâlet ve sadâkat timsali, güvenilir olmayan insanlar için ***"en hayırlı"*** tabiri kullanılabilir mi?

> **2.** "Ashâbıma sövmeyin! Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki; sizden biriniz Uhud dağı kadar altın infak etse, onların bir ölçeğine hatta yarısına erişemez!"

Sahâbeden **Ebû Saîd el-Hudrî**[7] tarafından rivâyet edilen bu hadis ashâba sövmeyi yasaklıyor ve bizden birisi Allah yolunda ne kadar altın infak

---

1- İbn Ebî Şeybe, VI, 404; Ahmed: VI, 156 (24074); Müslim: f. sahâbe, 216

2- et-Tayâlisî, I, 34; İbn Ebî Şeybe, VI, 404; Ahmed: I, 18, 26 (109, 172); İbn Mâce: ahkâm, 27; Tirmizî: fiten, 7; et-Tahâvî, IV, 150~151; Hâkim, I, 114, 115

3- İbn Ebî Şeybe, VI, 404; Ahmed: IV, 267, 276, 277 (17625, 17626, 17701, 17719); et-Tahâvî, IV, 152; el-Ğumârî, *el-İbtihâc*: s. 262

4- İbn Ebî Şeybe, VI, 405; Ahmed: V, 350, 357 (21882, 21946); et-Tahâvî, IV, 152; el-Ğumârî, 262

5- İbn Ebî Şeybe, VI, 404; et-Taberânî, *el-Kebîr*: II, 285; Hâkim, III, 191; İbn'ül-Esîr, I, 326

6- et-Taberânî, *el-Kebîr*: VI, 44; et-Tahâvî, IV, 151; İbn'ül-Esîr, II, 287; el-Ğumârî, 262

7- İbn Ebî Şeybe, VI, 404; Ahmed: III, 11, 54, 64 (10657, 11092, 11180); Buhârî: menâqıb, 35; Müslim: f. sahâbe, 222; Ebû Dâvûd: sünnet, 10; Tirmizî: menâqıb, 58; İbn Mâce: muqaddime, 11; Ebû Yâ'lâ, *el-Müsned*: II, 342; Hatîb, 47

Hadîsin Müslim tarafından (bk. f. sahâbe, 221) Ebû Hüreyre'den da rivâyet ediliyor olması hadisçiler tarafından "hata" olarak değerlendiriliyor. (bk. en-Nevevî, XVI, 92; Davudoğlu, *Müslim Şerhi*: X, 464~465)

ederse etsin; sahâbeden birisinin bir ya da yarım ölçek hurma karşılığında kazanacağı sevaba asla ulaşamayacağını ifade ediyor. Bu durum onların faziletlerinin büyük, Allah katında derecelerinin yüksek olmasından ileri gelmektedir. Bu da gösterir ki, onlar adâlet ve sadâkat sâhibi kimselerdir.

3. "O ağacın altında bîat eden hiçbir kimse ateşe girmeyecektir."

Câbir b. Abdillâh hazretlerinden gelen[1] bu hadisten kasıt, **Hudeybiye**'de, ağaç altında Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) bîat eden sahâbedir. Peygamber Efendimiz (s.a.a) onlardan hiçbirisinin cehenneme girmeyeceğini katiyetle belirterek, Allah katındaki yüksek makam ve mevkilerine işâret etmiş bulunuyor. Bu da onların gerçekten son derece temiz, âdil ve güvenilir oldukları anlamına gelir.

4. "Bedir savaşına ya da Hudeybiye bîatine katılan hiçbir kimse cehenneme girmeyecektir."

Bedir harbine katılmış olan Hâtıb b. Ebî Belte'a adlı bir sahâbînin, Mekkeli kâfirler lehine casusluk yaparak Hz. Peygamber'e (s.a.a) ihânet etmesi üzerine söylenen bu hadis de **Hz. Câbir**'den geliyor.[2]

Bu da tıpkı yukarıdaki hadis gibi. Üstelik burada, Hudeybiye'de ağaç altında bîat edenlere Bedir savaşına katılan sahâbe de ilâve ediliyor. Hadisten, cehenneme hiçbir şekilde girmeyeceği ifade edilen bu sahâbîlerin adâlet ve sadâkat sahibi kimseler oldukları anlaşılır.

5. "Allah Teâlâ Bedr'e katılanların durumunu bilerek [Dilediğinizi yapın; sizleri bağışladım!] buyurmuştur."

Hadis, Hz. Peygamber'den (s.a.a) başlıca şu yedi sahâbî kanalıyla rivâyet ediliyor:

– Abdullâh b. Abbâs[3]

1- Ahmed: III, 350 (14251); Müslim: f. sahâbe, 163; Ebû Dâvûd: sünnet, 8; Tirmizî: menâqib, 57; İbn Abdilberr, I, 3

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 364; Ahmed: III, 325, 349, 396 (13960, 14244, 14725); Müslim: f. sahâbe, 162; Tirmizî: menâqib, 58; Hâkim, III, 301; İbn Abdilberr, I, 3

3- Ahmed: I, 330~331 (2903); Nesâî, *el-Hasâis*: 23. hadis (= Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 105-107); et-Taberânî, XII, 98; Hâkim, III, 132~133

– Ebû Hüreyre[1]

– Ali b. Ebî Tâlib[2]

– Abdullâh b. Ömer[3]

– Câbir b. Abdillâh[4]

– Ömer b. Hattâb[5]

– Hâtıb b. Ebî Belte'a[6]

Hadis, Bedr'e katılan bütün sahâbenin Allah tarafından bağışlanmış olduklarını ve kendilerine **"dilediklerini yapabilme"** izni verildiğini ifade ediyor. Bu durum onların âdil, temiz olduklarını ve O'na âsî olmayacaklarını gösterir. Aksi halde kendilerine bu derece serbestilik tanınmaz, "Ne yaparsanız yapın; bağışladım!" denmezdi.

> **6.** "Yıldızlar semânın emniyetidir. Yıldızlar gitti mi, semaya vaad olunan gelir. Ben ashâbım için bir emniyetim. Ben gittiğim vakit ashâbımın başına vaad olunanlar gelir. Ashâbım da ümmetim için birer emniyet mesabesindedir. Ashâbım da gitti mi, ümmetimin başına vaad olunanlar gelir."

Ebû Mûsâ el-Eş'arî[7] ile kısaca **Abdullâh b. Abbâs**'tan[8] rivâyet edilen bu hadiste, gök için vaad olunandan maksat kıyametin kopmasıyla göğün dağılıp yok olması, ashâbın ve ümmetin başına geleceklerden kasıt ise, ileride çıkacak bir takım anlaşmazlıklar, parçalanmalar, savaşlar ve dine sokulacak bid'atlerdir.

1- İbn Ebî Şeybe, VII, 364; Ahmed: II, 295 (7599); Ebû Dâvûd: sünnet, 8; Dârimî: riqâq, 48; Hâkim, IV, 77~78

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 364; Ahmed: I, 79, 105 (566, 786); Buhârî: cihâd, 141, 195, meğâzî, 9, 48, tef. Mümtehıne, 1, isti'zân, 23, istitâbe, 8; Müslim: f. sahâbe, 161; Ebû Dâvûd: cihâd, 108; Tirmizî: tef. Mümtehıne, 1; İbn Abdilberr, I, 4

3- İbn Ebî Şeybe, VII, 364; Ahmed: II, 109 (5611); Ebû Ya'lâ, IX, 392

4- Ahmed: III, 350 (14247); Ebû Ya'lâ, IV, 182

5- el-Bezzâr, I, 308; et-Taberânî, *el-Evsat*: III, 112; Hâkim, IV, 77

6- et-Taberânî, III, 184; Hâkim, III, 301~302

7- Ahmed: IV, 399 (18745); Müslim: f. sahâbe, 207; el-Bezzâr: VIII, 104; Ebû Ya'lâ, XIII, 260; İbn Ebî Şeybe, VI, 404

8- et-Taberânî, XI, 53; el-Heysemî, IX, 739

Peygamberimiz (s.a.a) bu hadîsiyle, ashâbın bizler için birer eman ve güven kaynağı olduğunu açıkça dile getiriyor. Bu da onların âdil ve her yönden güvenilir olduklarından başka bir anlama gelmez.

> **7.** "Ümmetim her biri 40'ar yıllık 5 tabakadan ibarettir: İlk 40 yıllık tabaka ilim ve iman ehlidir. İkinci 40 yıllık tabaka iyilik ve takvâ sâhibi olacak. Üçüncü 40 yıllık tabaka birbirlerine merhametle yaklaşacak ve akrabalık bağlarını gözetecekler. Dördüncü 40 yıllık tabaka birbirlerine sırtlarını dönecekler ve akrabalık bağlarını koparacaklar. Beşinci 40 yıllık tabaka ise hep kargaşa içinde olacak; o sırada kendinizi kurtarmamaya bakın!"

Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilen[1] bu hadis de ilk 40 yıllık dilimde yaşayan sahâbeyi övüyor, onları ilim ve iman ehli olmakla niteliyor. Bu da onların âdil ve güvenilir olduklarını gösterir.

> **8.** "Allah Teâlâ beni seçmiştir. Benim için de ashâbı tercih etmiş; onlardan bana bakanlar, yardımcılar ve evlilikten doğan hısımlar tayin etmiştir. Bu nedenle onlara kim söverse; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun…"

Birbirine yakın lâfızlarla:

– Uveym b. Sêıde[2]

– Enes b. Mâlik[3]

– Ubâde b. es-Sâmit[4] ve

– Câbir b. Abdillâh[5]

adlı sahâbîler aracılığıyla rivâyet edilen hadiste, Peygamberimiz'e yardımcı olarak ashâbın seçilmiş olduğu, bu seçimin de Allah (a.c) tarafın-

---

1- İbn Mâce: fiten, 28; el-Münâvî, IV, 264

2- İbn Ebî Hayseme, *et-Târîh*: II, 423, 680; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*: II, 483; et-Taberânî, XVII, 140; Hâkim, III, 632
Hadis için Hâkim "İsnâdı sahih" diyor, Şamlı ez-Zehebî de onaylıyor.

3- et-Taberânî; Hatîb el-Bağdâdî, 48, *Târîhu Bağdâd*: II, 99, XIII, 473

4- Ahmed: V, 325~326 (21708)

5- el-Bezzâr (= el-Heysemî, IX, 736; es-Sehâvî, III, 111); Hatîb, III, 162

dan yapıldığı açıkça ifade ediliyor. Allah tarafından peygamberine yardımcı olarak seçilen kimselerin, herhalde temiz, adâlet ve sadâkat sahibi olmaları gerekir. Aksi halde bu seçimin hiçbir anlamı olmadığı gibi, bu durumun övülmeye değer bir tarafı da yoktur.

> **9.** "Ashâbım (gökteki) yıldızlar gibidir; hangisine uysanız doğru yolu bulursunuz."

Rivâyet, Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimiz'e:

– Ebû Hüreyre[1]

– Ömer b. Hattâb[2]

– Abdullâh b. Ömer[3]

– Câbir b. Abdillâh[4]

– Abdullâh b. Abbâs[5] ve

– Enes b. Mâlik[6] aracılığıyla dayandırılıyor.

Hadis bütün sahâbenin hidâyet kaynağı olduğunu, hangisinin sözüne sarılsak ya da yolunu izlesek asla yanlış yollara düşmeyeceğimizi açık bir dille ifade ediyor. Allah'ın Peygamberi (s.a.a) tarafından bu derece övülen ve bizlere "yol gösterici" olarak örnek gösterilen kimselerin elbette âdil, İslâm adına son derece güvenilir kimseler olması gerekir. Aksi halde bu ifadeler tamamen havada kalır.

1- Şihâbüddîn el-Qudâ'î (*el-Müsned*: II, 275) rivâyet ediyor. (bk. ez-Zehebî, I, 413; İbn Hacer, *el-Kâfî'ş-Şâff fî Tahrîci Ehâdîs'il-Keşşâf*: s. 95, *et-Telhîs'ul-Habîr*: IV, 463; el-Ğumârî, 206)

2- İbn Adiy, III, 200; İbn Batta, *el-İbâne*: II, 563; el-Beyheqî, *el-Medhal*: s. 162; Hatîb, 48, *el-Faqîh*: I, 177 (bk. el-Münâvî, IV, 76; el-Ğumârî, 206~207)

3- Abd b. Humeyd, *el-Müsned*: II, 30; İbn Adiy, II, 376~377; İbn Batta, II, 564; İbn Abdilberr, *Câmi'u Beyân'il-Ilm*: II, 182 (bk. el-Ğumârî, 205~206)

4- ed-Dâraqutnî, *el-Mü'telif vel-Muhtelif*: IV, 1778; İbn Abdilberr, a.g.e. II, 183; İbn Hazm, *el-İhkâm*: II, 251 (bk. İbn Emîr el-Hâc, III, 99; el-Ğumârî, 205)

5- İbn Batta, II, 564~565; el-Beyheqî, 162; ed-Deylemî; Hatîb, 48 (= İbn Hacer, *el-Kâfî*: s. 95; el-Münâvî, I, 209; el-Aclûnî, *Keşf'ül-Hafâ*: I, 66, 147)

6- el-Bezzâr; İbn Ebî Ömer (bk. İbn Hacer, *el-Kâfî*: s. 95; el-Ğumârî, 206)
Ayr. bk. İbn Hacer, *Tahrîcü Ehâdîs'il-Muhtasar libn'il-Hâcib*: I, 145-148

İtiraz:

"Sahâbenin toptan adâleti" mevzuunda, Ehl-i Sünnet mektebine kaynak olabilecek hadislerin başlıcaları bunlar. Zaten onların bir çoğu, bizzat kendileri tarafından da konuya delil olarak kullanılıyor. Şimdi bu hadisleri tek tek ele alıp üzerinde genişçe duracak ve bunlarla istidlâle cevap vermeye çalışacağız. Lâkin evvelâ üzerinde durmayı mutlaka gerekli gördüğümüz bir husus var; o da şu:

İslâm'ın doğru anlaşılması ve yaşanılmasında Rasûlüllâh Efendimiz'in (s.a.a) hadislerinin önemi hiçbir zaman inkâr edilemez. Ancak hadis ile ve hadis târîhiyle azcık meşgul olmuş olanlar bilirler ki; İslâm Peygamberi'nin (s.a.a) vefatından sonra uzun bir süre hadis nakli yasaklandı, yasağa uymayanlar için kânûnî müeyyideler kondu.[1]

Gerçi sahâbeden bazıları bu yasağa –her şeye rağmen– kulak vermedi; fakat ekseriyet bu yasağa uydu ve hadis nakline yanaşmadı. Böylece İslâm Peygamberi'nin (s.a.a) kutsal emanetinin sonraki nesillere ulaşmasına mani olundu...

Hadis yazımına başlandığında, barbar Emevîler çoktan işbaşı yapmış, İslâm topraklarını işgal etmişlerdi. Bu dönemde yönetimi memnun etmek ve onların "câize"lerine nâil olabilmek için çok hadis uyduruldu. Bu uydurma hadislere, bazı görüş sahip ve taraftarlarının kendi görüşlerini perçinlemek için piyasaya sürdükleri rivâyetleri de katarsak, durumun ne kadar vahim olduğunu anlamakta gecikmeyiz.

Bu vahim durum karşısında hemen bütün İslâm mezhepleri, sahih hadisleri mevzû (uydurma) olanlarından ayırt edebilmek için yoğun çaba sarfetmişler; bunun için prensipler koymuş, kitaplar yazmışlardır. "Ehl-i Sünnet" mektebine mensup hadis ve fıkıh usûlü âlimlerinin de benzer gayretler içinde olduklarını görüyor ve seviniyoruz.

Onlar bir hadîsin sahih olabilmesi için iki sınavı başarıyla geçmesi gerektiğini söylerler: **Metin tenkîdi** ve **senet tenkîdi**. Yani hem o hadîsin metni üzerinde durulur; gerçeklere aykırı bir yanı var mı yok mu, araştırılır; hem de o hadîsi bize taşıyan râvîlerin güvenilir olup olmadıkları incelenir. Hadis ancak ondan sonra kabul ya da redd edilir.

1- III. Bölüm'de "**Ömer b. Hattâb**" maddesine bakın.

Şu halde bir rivâyetin isnat bakımından sahih olması, o rivâyetin kabulü için tek başına yeterli değildir![1] "**İsnat tenkîdi**" sınavını geçen rivâyetlerin, bir de "**metin tenkîdi**" sınavına alınması gerekir. Buna göre bir hadîsin metin bakımından da **sahih** hükmünü alabilmesi için başlıca şu basamakları başarıyla geçmesi şarttır:

1. Kitaba yani Kur'ân'a aykırı olmayacak.

2. Aklın kesin hükümlerine aykırı olmayacak.

3. Tarihî olaylara ters düşmeyecek.

4. Herkesin görüp duymuş olması gereken önemli bir olay, bir iki kişi tarafından rivâyet edilmiş olmayacak.

5. Sağlam yollardan gelen diğer sahih hadislere ters düşmeyecek.[2]

Ehl-i Sünnet kardeşlerimizin de kabul ettiği bu temel ölçüler gerçekten de doğru ve yerinde ölçülerdir. O yüzden bizim de kabulümüzdür. Bu temel ölçülerden birine takılan bir rivâyet, isnâdı ne olursa olsun, hiçbir değer ifade etmez.[3]

Biz de bu temel kural gereği; Ehl-i Sünnet âlimlerinin "sahâbenin adâletine" delil kabul ettikleri yukarıdaki rivâyetleri önce metin tenkidine tabi tutacak, ardından senet tahliline geçeceğiz.

1- es-Süyûtî, I, 148; Subhi Sâlih, 240; Kandemir, *Mevzu Hadisler*: s. 118 vd.
Hadis âlimlerinin, karşılarına çıkan bazı hadisler hakkında "Bu hadîsin râvîleri gayet sağlam; ancak metni münker (gerçek dışı)" dediklerini bu alana gönül vermiş herkes yakînen bilir.

2- el-Cessâs, *el-Fusûl*: III, 113~123; Ebül-Huseyn el-Basrî, II, 78; Ebû Ya'lâ, III, 964 vd.; Hatîb, *el-Faqîh*: I, 132~133; eş-Şîrâzî, *el-Lüma'*: s. 45; es-Serahsî, I, 364 vd.; el-Ğazzâlî, I, 142; el-Âmidî, II, 256; İbn Hâcib, II, 51; el-Buhârî, III, 12 vd; Sadruşşerîa, II, 440 vd; İbn Hacer, *Şerh'un-Nuhbe*: s. 110; es-Süyûtî, I, 232 vd., 276; es-San'ânî, 122; Ebû Reyye, *Edvâ' ales-Sünnet'il-Muhammediyye*: s. 398~399 [= *Çev.*: 398~400]; Kandemir, 180~186; Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metod.*: s. 167~334

3- Ehl-i Sünnet kardeşlerimizin kitaplarında teorik olarak genişçe ele alınıp işlenen bu temel kriterlerin, pratikte hemen hiç kullanılmamış olduklarını üzülerek belirtmek durumundayız. Çalışmamızda bunun örneklerini sıkça göreceksiniz. Şayet bu güzel prensipler sadece teorik planda kalmamış, aynı zamanda pratikte de uygulanmış olsaydı, İslâm dünyasında öteden beri tartışılan pek çok akademik sorun kendiliğinden çözülüverirdi, hatta sorunların çoğu hiç ortaya çıkmazdı.

I. Hadislerin metin tenkidi

Şayet bu hadisler, "sahâbenin tamamının âdil, temiz ve güvenilir" oldukları anlamına geliyorsa; onların tamamı ***öncelikle*** Kur'ân'a aykırı. Zira Kur'ân, sahâbe içinde gerçekten temiz, âdil, dürüst ve erdemli kişilerin yanı sıra fâsık, yalancı, iki yüzlü kimselerin de bulunduğunu açıkça ifade ediyor. (Söz konusu âyetleri görmek için Ehl-i Beyt mektebinin dayandığı delillere bakınız.)

Öte yandan, sahâbeden bir çoğunun Allah'ın Peygamberi'nden (s.a.a) kısa bir süre sonra, verdikleri sözü unutarak yoldan çıktıklarını ifade eden "**irtidâd**" hadislerine de aykırı. (İrtidâd hadislerinin buradakilere oranla ne kadar sağlam olduğunu yakında göreceğiz.)

Ayrıca, sahâbenin yaşantısı bu hadisleri açıkça tersliyor. III. Bölüm'de göreceğimiz gibi; gayet sahih ve üstelik Ehl-i Sünnet âlimlerine göre de güvenilir yollarla gelen çarpıcı rivâyetler, sahâbe içinde her türden insanın bulunduğunu gözler önüne seriyor. Kısacası bu hadisler târihî gerçeklere de aykırı.

Bir de, söz konusu hadisler yine sahâbeyi "toptan" âdil ve güvenilir ilan ediyorsa; hem akla hem de sosyolojik gerçeklere aykırı. Çünkü bir toplum içinde az sayıda bazı kimselerin gerçekten temiz ve güvenilir olduklarını akıl kavrayabilir. Fakat sayısal açıdan yüz bini aşan koca bir toplumun bütün fertlerinin âdil ve güvenilir olduklarını, sağduyu sâhibi hiçbir insanın aklına sığdıramazsınız. Toplumsal gerçekler de meydanda. İnsan denen varlık var oldu olalı, hangi dönemde yaşayan insanların çoğunluğu ya da en azından yarısı her bakımdan dürüst ve güvenilir olmuştur? Kur'ân'ın da bu yönde sosyolojik tespitleri var; "İnsanların çoğunluğu şöyledir." mealli ayetler üzerinde hiç mi düşünülmez acaba!?

Gelelim söz konusu hadislerin ayrı ayrı metin tahliline:

1. *"Sizin en hayırlınız, içinde bulunduğum çağdır..."* hadîsi, bu yalın haliyle öncelikle sahâbenin yaşadığı dönemin diğerlerine oranla en hayırlı dönem olduğunu ifade ediyor. Oysa:

a) Bu sözleri söylediği var sayılan İslâm Peygamberi'nin kerîmesi, Hz. Fâtıma'nın (a.s) evi, onun vefatının hemen ardından içindekilerle birlikte yakılmak istenmiş, Halîfe Ebûbekr'e bîat etmeye resmen zorlanmıştır.

Zorlayanlar ve tehdit edenler de; Ehl-i Sünnet'e göre, sahâbenin en ileri gelenleridir!

b) III. Halîfe Osmân b. Affân devlet yönetiminde yepyeni bir çığır açmış, döneminde vuku bulan hukuk dışı icrââtlar kendi sonunu hazırlamıştır. Sünnî düşünceye mensup Müslümanların –her şeye rağmen– büyük takdirle andıkları mezkur halîfe, "sahâbe" öncülüğünde gelişen isyanlar sonucu öldürülmüştür.

c) Yine Ehl-i Sünnet'e göre sahâbenin en ileri gelenleri, aynı dönemde birbirlerine kılıç çekmişler; bu arada on binlerce insanın kanının akıtılmasına sebep olmuşlardır. Cemel ve Sıffîn muhârebelerinin beyin takımı kimlerdi?

d) Peygamber Efendimiz (s.a.a) tarafından "Ali" (ve genel manada Ehl-i Beyt) hakkında her fırsatta defalarca uyarılmış olan sahâbe, bütün uyarıları âdeta unutarak Hz. Ali ile savaşmışlar, ona bir gün rahat yüzü göstermemişlerdir.

e) Allah'ın yüce dîni İslâm'ın, ilk defa deforme edilişi de bu çağa rastlamaktadır. Bu dönemde Kur'ân'ın Peygamber tarafından uygulama biçimi yer yer değişikliğe uğramış, sayısı belirsiz hadisler uydurulmuş, dinle ilgisi olmayan pek çok bid'at dine sokulmuştur.

f) Hadiste ikinci derecede "hayırlı" olduğu ileri sürülen çağ, özellikle Emevîlerin hüküm sürdüğü dönemdir. Oysa bu dönemin, İslâm tarihi açısından "hayırlı" olmasını bir yana bırakın, tek kelimeyle "yüz karası" olduğunu kim inkâr edebilir!? Muâviye'nin İslâm'a ve İslâm Peygamberi'ne ihanetleri saymakla tükenir mi!? Allah Rasûlü'nün (s.a.a) torunlarından, kendi ifadesiyle reyhanlarından birisi olan İmâm Hüseyin'in (a.s) 72 yâreniyle birlikte ıssız, susuz Kerbelâ çöllerinde, alçak Yezîd'in arsız haydutları tarafından hunharca katledilişi o çağda değil midir? Yine aynı dönemde birçok temiz şahsiyet suçsuz yere idam edilmedi mi?

Harem bölgesinin dokunulmazlığının ihlâl edilerek Kâbe'nin yakılıp yıkıldığı, sahâbe kadınlarının ve kızlarının namuslarının kirletildiği; meşhur "**Harra vak'ası**" gibi daha nice kanlı olaylar da bu sırada oldu! Habis Emevîlerin sadece Irak'ta doğradıkları Müslümanların sayısını Allah bilir. Ama sadece Abdülmelik b. Mervân'ın, yalnızca bir valisinin kestiği

kafa sayısının, 120 000'i bulduğunu, Ehl-i Sünnet âlimleri de itiraf ediyor!!! ...[1]

Şimdi sorarız: Bir peygamber, böylesine netameli bir dönemin "en hayırlı dönem" olduğunu söyler mi? İslâm Tarihinin baştan sona "kan ve zulüm" kokan bu yüz karası dönemi övmek, üstelik "en hayırlı" olmakla nitelemek bir peygambere ne kadar yakışır? Konuştuğu her sözü "hak" olan bir peygamberin mübarek ağzından böyle bir söz çıkabilir mi? Böylesine gerçek dışı bir rivâyeti hem de birkaç koldan Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) dayandırmak onu töhmet altına sokmaz mı? Bu dönemlerde nelerin döndüğünü iyi bilen ateist, İslâm düşmanı kimseler o dönemleri öve öve bitiremeyen bir peygamber hakkında neler düşünmez!

g) Kaldı ki rivâyet bu genel anlamıyla başlıca şu hadislere aykırı:

– Sahâbeden bir çoğunun Hz. Peygamber'in (s.a.a) vefatından kısa bir süre sonra yoldan çıktıklarını ifade eden "**irtidâd**" hadisleri.

– Peygamber Efendimizin (s.a.a) vefatının hemen ardından Yahûdî ve Hıristiyanların adım adım izleneceğini... ifade eden hadisler.[2] Bu uyarıya muhatap olanların başında sahâbe var hiç kuşkusuz!

– Peygamberimizin (s.a.a) ***"Benden sonra adam kayırma hadisesiyle ve hoşunuza gitmeyen pek çok şeyle karşılaşacaksınız. Havuz yanında benimle buluşana dek dayanın."*** mealli "**üsra**" hadisleri.[3]

1- Bütün bunların ayakları yere değmeyen kuru birer iddia olmadığını ilgili şahısların durumlarını işlerken hep birlikte göreceğiz. [sh. 668~671, 719]

2- Bu hadislerin dökümü için Ehl-i Beyt mektebinin delillerine bakınız.

3- [**Üsra**] adam kayırma, ehliyetsiz kişileri iş başına getirme, birilerini devletin hazinesinden haksız yere mahrum bırakma gibi anlamlara gelen bir kelime. Kelimenin "**isra**" ve "**esera**" gibi okunuşları da var. Konuyla ilgili hadis-i şerifler, başlıca şu sahâbîler kanalıyla rivâyet ediliyor:

– Üseyd b. Hudayr: Ahmed: IV, 351, 352 (18305, 18307); Buhârî: menâqib, 68, fiten, 2; Müslim: imâra, 48; Tirmizî: fiten, 25; Nesâî: qudât, 4

– Enes: Ahmed: III, 111, 166, 167, 171, 182, 224 (11642, 12235, 12245, 12288, 12419, 12868); Buhârî: müsâqât, 14, 15, humüs, 19, cizye, 4, menâqib, 68, meğâzî, 58, Müslim: zekât, 132; Hâkim: IV, 79

– Abdullâh b. Mes'ûd: Ahmed: I, 384, 387, 433 (3458, 3459, 3481, 3917); Buhârî: menâqib, 25 (31. hadis), fiten, 2; Müslim: imâra, 45; Tirmizî: fiten, 25

h) Söz konusu rivâyetler sahâbe ve tâbiîn döneminde yaşayanların mutlak sûrette sonrakilerden daha üstün olduklarını gösteriyor. Oysa aşağıdaki hadisler bunun tam aksini ifade ediyor:

– Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) sadece bir kez ***"Beni görüp iman edene ne mutlu!"*** dedikten sonra, ***"Beni görmediği halde iman edenlere de ne mutlu!"*** buyruğunu tam yedi kez tekrar ettiğine dair hadisler. (Bazı rivâyetlerde bu tekrarın üç kez yapıldığı belirtiliyor.)[1]

– Abdullâh b. Zeyd el-Mâzinî: İbn Ebî Şeybe, VI, 400; Ahmed: IV, 42 (15874); Buhârî: meğâzî, 58; Müslim: zekât, 139

– Ebû Saîd el-Hudrî: Ahmed: III, 57, 89 (11122, 11414) = İlkinin bütün râvîleri siqa olduğundan isnâdı sahih. İkincisinin isnâdında ise **Fudayl b. Merzûq** ile üstadı **Atıyye el-Avfî** adlı râvîler var. Atıyye ile Fudayl'in her ikisi de siqa ve sadûq kişiler. Üstelik Fudayl, Müslim'in hadis râvîlerinden. (Sırasıyla bk. İbn Sa'd, VI, 304; ez-Zehebî, III, 79~80, 362; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 138~139, 485~486, *et-Taqrîb*: II, 28, 120; Çuhacıoğlu, 91~92, 310) Dolayısıyla hadis bu isnâdıyla da sahih.

– Berâ b. Âzib: Ahmed: IV, 292 (17844) = **Yezîd b. Ebî Ziyâd el-Kûfî** dışında bütün râvîleri siqa. Yezîd de siqa ve sadûq bir râvî. Ancak bazıları onun hafıza sorunundan bahsetmektedir. (bk. İbn Sa'd, VI, 340; Müslim: muqaddime, 5; ez-Zehebî, IV, 423~425; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 202~203; Çuhacıoğlu, 262 vd.) Burada hata yapmadığına göre; hadîsin isnâdı sahih demektir.

– Ebû Qatâde el-Ensârî: Ahmed: V, 304 (21545) = **Abdullâh b. Muhammed b. Aqîl** dışında bütün râvîleri siqa. Abdullâh ise, hafıza bakımından biraz zayıf; lâkin siqa ve sadûq birisi. (Tirmizî: tahâret, 3; Hâkim, I, 72; ez-Zehebî, II, 484; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 245~247, *et-Taqrîb*: I, 420) O yüzden hadîsin isnâdı hasen sayılır.

1- Hadîsi rivâyet eden sahâbîler şunlar:

– Ebû Ümâme el-Bâhilî: et-Tayâlisî, II, 452; Ahmed: V, 248, 257, 264 (21121, 21187, 21246); et-Taberânî, VIII, 310~311; Şeyh Sadûq, *el-Hısâl*: s. 342; el-Heysemî, X, 54; el-Aclûnî, II, 62 = Bütün râvîleri siqa. Dolayısıyla isnâdı sahih.

– Enes b. Mâlik: Ahmed: III, 155 (12118, 12119); el-Heysemî, X, 53; el-Münâvî, IV, 279 = **Cesr / Cisr b. Ferqad** dışında bütün râvîleri siqa. O da sadûq, ama zayıf hafızalı birisi. Ebû Hâtim ile es-Sâcî'nin sözlerinden anlaşılan da bu. (bk. ez-Zehebî, I, 398; İbn Hacer, *el-Lisân*: II, 104) Böyle râvîlerin hadîsi ise hasen sayılır.

– Abdullâh b. Ömer: et-Tayâlisî, III, 377~378; Abd b. Humeyd, II, 24; İbn Adiy, IV, 108; el-Heysemî, X, 54; İbn Hamze, *el-Beyân*: II, 235; el-Münâvî, IV, 279; el-Aclûnî, II, 62 = es-Süyûtî hadîsin **hasen** olduğuna dair simge koymuş.

– Ebû Saîd el-Hudrî: Ahmed: III, 71 (11245); Ebû Ya'lâ, II, 519; ez-Zehebî, II, 25; el-Heysemî, X, 54; el-Münâvî, IV, 280; İbn Hamze, II, 235 = **Abdullâh b. Lehîa** ve üstâdı **Derrâc Ebüs-Semh** dışında bütün râvîleri siqa. Onlar da sadûq kişiler; ancak hafızalarında sorun var. (bk. İbn Sa'd, VII, 516; ez-Zehebî, II, 24~25, 475~483; İbn

– ***"Ümmetim tıpkı yağmura benzer; başı mı yoksa sonu mu daha iyidir, bilinmez."*** hadîsi.[1]

Hacer, *et-Tehzîb*: II, 127~128, III, 227~230, *et-Taqrîb*: I, 232, 417) O yüzden isnâdının en azından hasen olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

– Abdullâh b. Büsr: el-Fesevî, *et-Târîh*: II, 351; et-Taberânî (= el-Heysemî, IX, 745); İbn Ebî Âsım, II, 630 = Bütün râvîleri siqa. O yüzden isnâdında bir sorun yok. el-Heysemî ile el-Münâvî (IV, 279~280) de bu kanaatte. Hadîsimizi farklı bir yoldan Hâkim (IV, 86) de rivâyet ediyor. Ancak senedinde **Cemî' b. Süveb es-Sülemî** adlı zayıf birisi var. (bk. ez-Zehebî, I, 422)

– Ebû Cum'a el-Ensârî: İbn Sa'd, VII, 508~509; Ahmed: IV, 106 (16362, 16363); Ebû Ya'lâ, III, 128; Dârimî: riqâq, 31; Hâkim: IV, 85; İbn'ül-Esîr, IV, 403 = Hâkim "isnâdı sahih" diyor. ez-Zehebî ile el-Heysemî (X, 52~53) de aynı kanaatte.

– Ebû Hüreyre: (Biraz farklı lâfızlarla) Mâlik: tahâret, 28; Ahmed: II, 300, 408 (7652, 8924); Müslim: tahâret, 39; Nesâî: tahâret, 109; İbn Mâce: zühd, 36

1- Bu hadis de şu sahâbîler tarafından rivâyet edilmekte:

– Enes b. Mâlik: Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, III, 511; Ahmed: III, 130, 143 (11878, 12006); Tirmizî: edeb, 81; İbn Adiy, II, 246; el-Aclûnî, II, 276 = **Hammâd b. Yahyâ el-Ebahh** dışında bütün râvîleri sağlam. Hammâd da siqa ve sadûq bir râvî; ancak bazıları hafızasının biraz zayıf olduğundan şikâyetçi. (bk. ez-Zehebî, I, 601; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 16, *et-Taqrîb*: I, 196) Öyleyse isnâdı en azından hasen bir hadis. Ki Tirmizî de aynı kanaatte. Aynı hadîsi değişik yollardan Ebû Ya'lâ (VI, 190, 380) da rivâyet ediyor. Ancak isnatları zayıf.

– Ammâr b. Yâsir: Ahmed: IV, 319 (18124); el-Bezzâr, IV, 244; et-Taberânî; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*: XVI, 210; el-Heysemî, X, 56; el-Münâvî, V, 517; el-Aclûnî, II, 276 = Ahmed'in senedinde **Ziyâd b. Ebî Müslim es-Saffâr** dışında sorunlu bir râvî yok. O da sadûq; ancak hâfıza bakımından azcık zayıf birisi. (bk. ez-Zehebî, II, 93; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 230, *et-Taqrîb*: I, 264) Dolayısıyla hadîsimiz her iki isnâdıyla da hasen. Hatta İbn Hıbbân sahih olduğuna hükmediyor. el-Heysemî'nin yorumuna bakılırsa; el-Bezzâr'ın isnâdı da en azından hasen.

Taberânî ile İbn Hıbbân'ın senedinde ise **Mûsâ b. Ubeyde er-Rebezî** adlı hâfızası çok zayıf; ama sadûq sayılan bir râvî var. (ez-Zehebî, IV, 213; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 554~555, *et-Taqrîb*: II, 290; el-Hamevî, *Mu'cem'ül-Büldân*: II, 25)

Aynı hadîsi biraz farklı isnatla Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (*el-Müsned*: II, 38 = Senedinde, Hz. Ammâr ile Qatâde arasında meçhul bir râvî var. O yüzden isnâdı zayıf.) de rivâyet ediyor.

– Ali b. Ebî Tâlib: Ebû Ya'lâ rivâyet ediyor. (= bk. el-Münâvî, V, 516)

– Abdullâh b. Ömer: et-Taberânî rivâyet ediyor. (bk. el-Heysemî, X, 56; el-Münâvî, V, 516; el-Aclûnî, II, 276) = Senedinde **Abdurrahmân b. Ziyâd el-İfrîqî** adlı çok zayıf bir râvî var. (bk. ez-Zehebî, II, 561~564, IV, 561; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 342 vd., *et-Taqrîb*: I, 447; el-Münâvî, V, 347, 517; Çuhacıoğlu, 255) Dolayısıyla isnâdı zayıf.

Not: Mâlikîlerden Kurtubalı İbn Abdilberr, bu iki hadis-i şeriften hareketle, sonraki çağlarda yaşayacak mü'min bir kimsenin çoğu sahâbeden üstün olabileceğini –haklı olarak– ifade ediyor. Doğruluğunda kuşku duymadığımız bu görüşe, pek çok kelâm âliminin yanı sıra, müfessir el-Qurtubî ile Abdurraûf el-Münâvî de destek veriyor. el-Münâvî, çoğunluğun buna karşı çıktıklarını; ancak karşı çıkarken hayli zorlandıklarını belirtiyor.[1]

i) Rivâyet, derece farkını gözetmekle birlikte, sahâbeden sonra gelen "tâbiîn" neslinin de hayırlı olduğunu ifade ediyor. Bu durumda tâbiîn neslinin de tamamen âdil ve güvenilir olması gerekir. Tâbiîn'i izleyen "etbâ'ut-tâbiîn" nesli için de aynı durum söz konusu. Oysa tâbiîn ve etbâ'ut-tâbiîn nesilleri için böyle bir iddiada bulunan birisi, yeryüzüne henüz ayak basmış değil.

Ne ilginç ki, hadîsin baş tarafından sahâbenin tümden âdil ve güvenilir olduğunu çıkaran zevât, her ne hikmetse rivâyetin geri kalan kısmını ya görmüyor, ya da bu kadarına cesâret edemiyorlar. Halbuki bir delilin baş tarafını alıp geri kalan kısmını görmezden gelmenin mantığı olamaz.

Ehl-i Sünnet âlimlerinin tâbiîn ve etbâ'ut-tâbiîn nesillerini tümden âdil ve güvenilir saymama tutumları, kendilerini göz ardı edilemeyecek kadar büyük bir çıkmaza sokmaktadır.[2]

– Imrân b. Husayn: el-Bezzâr (IX, 23) rivâyet ediyor. = el-Heysemî (X, 56) ile el-Aclûnî (II, 276) hadîsin senedinin ceyyid (gayet güzel) olduğunu söylüyorlar.

– Hasen el-Basrî: Ahmed (III, 143 / 12006) "mürsel" olarak rivâyet ediyor. = **Hammâd b. Seleme** dolayısıyla, isnâdı Müslim'in şartlarına göre sahih.

– Amr b. Osmân b. Affân: İbn Asâkir (*Târîhu Dimaşq*: XXVI, 286) mürsel olarak rivâyet ediyor. (bk. el-Münâvî, II, 184~185; el-Aclûnî, II, 276) = es-Süyûtî, **H** simgesini koyarak hadîsin isnâdının hasen olduğunu ifade etmiş bulunuyor.

Ehl-i Sünnet'in büyük hadisçilerinden İbn Hacer el-Asqalânî ***"Ümmetim tıpkı yağmura benzer..."*** hadîsinin isnâdının hasen olduğunu, üstelik pek çok yoldan rivâyet edilmekle **sahih** derecesine yükseldiğini belirtiyor. (*Feth'ul-Bârî*: VII, 6 = menâqib, 29'un şerhi) İbn Hacer el-Heytemî de aynı kanaatte. (*es-Savâiq*: s. 213)

1- el-Qurtubî, IV, 171~172 = Âl-i Imrân: 110'un tefsiri; en-Nevevî, III, 138~139; el-Münâvî, III, 479, 497, V, 517; Davudoğlu, II, 343~344

2- Bu çıkmazdan çıkmanın iki yolu var: Ya bu sözün Peygamberimizin (s.a.a) temiz ağzından çıktığına ihtimal vermeyeceğiz, ya da bu genel ifadenin altında belli kimselerin kastedildiğini söyleyeceğiz.

Uzun lâfın kısası, bu rivâyet sahâbenin tümden "âdil ve güvenilir" olduğunu ortaya koyabilecek kadar güvenilir değildir.

2. ***"Ashâbıma sövmeyin!.."*** hadîsi; ***evvelâ,*** sahâbeye sövmeyi yasaklıyor ve bizlere edepli olmayı öğütlüyor. Sahâbeye sövmenin yasak edilmesinden onların "âdil ve güvenilir" oldukları anlamı çıkarılıyorsa; Kur'ân **[**En'âm: 108**]** kâfir ve müşriklere sövmeyi de kesin bir dille yasaklıyor. Siz buradan onların da âdil ve temiz olduğunu çıkarabilir misiniz?

Aynı yasak sıradan Müslümanlar için de geçerli. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) ***"Müslümana sövmek fısktır (****Allah'ın yolundan çıkmaktır****)..."***[1] hadîsinden bütün Müslümanların âdil, temiz ve güvenilir olduğu anlamını çıkaran var mı? Öte yandan bu yasak ilk planda sahâbenin bizzat kendisine hitaptır. Peygamber Efendimiz (s.a.a) sahâbeye hitâben ***"Ashâbıma sövmeyin"*** diyorsa bundan ne anlaşılır? Bundan belli kimselerin, yani has ashâbının kastedildiği anlaşılmaz mı?

1- Hadis başlıca şu sahâbîler tarafından rivâyet edilmekte:

– İbn Mes'ûd: İbn Ebî Şeybe, III, 180; Ahmed: I, 385, 411, 417, 433, 439, 446, 454, 460 (3465, 3708, 3761, 3916, 3964, 4041, 4115, 4162); Buhârî: îmân, 37, edeb, 44, fiten, 8; Müslim: îmân, 116; Tirmizî: birr, 51, îmân, 15; Nesâî: tahrîm'üd-dem, 27; İbn Mâce: muqaddime, 7, 9, fiten, 4; el-Münâvî, IV, 84~85

– Ebû Hüreyre: İbn Ebî Şeybe, III, 180; İbn Mâce: fiten, 4 = Senedinde **Muhammed b. Hasen el-Esedî** ile üstâdı **Ebû Hilâl Muhammed b. Süleym el-Basrî** var. Her ikisi de sadûq; ancak biraz hafıza sorunları var. (Sırasıyla bk. ez-Zehebî, III, 512~513, 574; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 163, 176) Dolayısıyla isnâdı hasen bir hadis.

– Sa'd b. Ebî Vaqqâs: Ahmed: I, 176, 178 (1437, 1455); Nesâî: tahrîm'üd-dem, 27; İbn Mâce: fiten, 4; el-Bezzâr, IV, 13; et-Taberânî, I, 145; el-Münâvî, IV, 506 = İbn Mâce'nin isnâdı Müslim'in şartlarına göre sahih. es-Süyûtî de sahih anlamında simge koymuş.

– Abdullâh b. Muğaffel: et-Taberânî, *el-Evsat*: I, 223 = Senedinde **Kesîr b. Yahyâ** adında zayıf bir râvî var. (bk. ez-Zehebî, III, 410; el-Heysemî, VIII, 140; el-Münâvî, IV, 84) O yüzden isnâdı zayıf.

– Abdullâh b. Amr: İbn Ebî Şeybe, III, 46; el-Bezzâr = Hâfız el-Münzirî senedi ceyyid, el-Heysemî (VIII, 140) de "râvîleri siqa" diyor. (bk. el-Münâvî, IV, 79)

– Câbir b. Abdillâh: Dâraqutnî rivâyet ediyor. (el-Münâvî, IV, 84)

– Amr b. Nu'mân el-Mâzinî: İbn Ebî Şeybe, III, 179; et-Taberânî, XVII, 39 (bk. İbn'ül-Esîr, III, 405; İbn Hacer, III, 21; el-Münâvî, IV, 84; İbn Hamze, II, 205) = **Ebû Hâlid el-Vâlibî** dışında bütün râvîleri siqa ve sadûq. Ebû Hâlid ise vasat, makbul birisi. (bk. ez-Zehebî, IV, İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 418) Hatta el-Heysemî (VIII, 140) "siqa" diyor. Bu durumda hadîsin isnâdı en azından hasen sayılır.

Kısacası bu hadis ile, sahâbenin tamamının "adâlet ve sadâkat"ine delil getirilemez.

3. ***"O ağacın altında bîat eden hiçbir kimse ateşe girmeyecektir."*** hadîsinin ifade ettiği anlamı "kayıtsız şartsız" kabul etmek imkânsız. Maksat, peygamberin yolunda, Allah için ölümüne bîat edenler ve bu ahdinden hiçbir zaman dönmeyen sahâbîlerdir. Zaten Fetih sûresinin ilgili âyetleri, sözünden dönenlerin sadece kendilerine zarar vereceğini haber vermekle, bu müjdeli hadîsin mutlak olmadığını ifade etmiş bulunmakta. Hadis bu kayıtlarla birlikte düşünüldüğünde zaten bir problem yok. ***Bu bir***. ***İkincisi,*** hadis sahâbenin tamamını değil, sadece o bîate katılanları müjdelemektedir. Onların sayısı ise 1400–1500 civârındaydı. ***Üçüncüsü,*** örneğin Muğîra b. Şu'be söz konusu bîate katılanlardan birisi. Muğîra'nın nasıl bir adam olduğunu, İslâm'a ve Müslümanlara neler yaptığını ileride göreceğiz. Şimdi böyle birisinin sorgusuz süalsiz cennete gideceğini iddia etmek bu dinle alay etmek değil midir? ***Dördüncüsü,*** hadîsin bazı rivâyetlerinde ***"–inşâallâh–"*** kaydı da var.[1] Yani, Allah dilerse bu iş olacak.

Öyleyse, hadisin iddia edilen konuyla yakından uzaktan ilgisi yoktur.

4. ***"Bedir savaşına ya da Hudeybiye bîatine katılan hiçbir kimse cehenneme girmeyecektir."*** hadîsi bir öncekinden farksız: ***Birincisi,*** bu hadis, bu haliyle bütün sahâbeyi değil, sadece Bedr'e ve Hudeybiye bîatine katılanları müjdeliyor. Bedir savaşına katılanların sayısı 310 küsür idi.[2] Bu sayı Hudeybiye bîatine katılanlarla birlikte; ancak 1700 ya da 1800'ü buluyor. Geride hâlâ 100 000'i aşkın sahâbe var!

İkincisi, hadîsi bu yalın haliyle kayıtsız şartsız kabul etmek mümkün ü değildir. Zira hem Bedir savaşına hem de Hudeybiye'de o ağacın altında bîate katılanların çoğu, kuşkusuz Muhâcirûn ile Ensâr'dan oluşmaktaydı. Her iki grubun da içinde münâfıklar, kalplerinde hastalık bulunan kimseler ve Allah ve Rasûlü'nün sevgisini kazanmak yerine; ganimet peşinde koşan kimseler vardı. Bütün bunları Kur'ân haber veriyor. Bu durumda Bedir savaşına ve Hudeybiye bîatine katılan herkesin cennete gireceğini nasıl iddia edebiliriz?

1- Müslim (f. sahâbe, 163) söz konusu hadîsi bu kayıtla birlikte rivâyet ediyor.

2- İbn Sa'd, II, 12; Buhârî: meğâzî, 6; et-Taberî, II, 25~26; Hâkim: III, 21; İbn Abdilberr, I, 4; İbn'ül-Qayyim, *Zâd'ül-Meâd*: II, 90

Üçüncüsü, Bedir savaşına ve Hudeybiye bîatine katıldıkları halde orada verdikleri sözleri çok geçmeden unutarak(!) Allah ve Rasûlü'nü hakikaten üzecek davranışlarda bulunan yüzlerce sahâbî var! Bunun örneklerini III. Bölüm'de göreceğiz. Her şeye rağmen onların da sorgusuz süalsiz cennete gideceklerini söyleyebilir miyiz?

Doğrusu; hadîsi "Bedr'e ve Hudeybiye bîatine sırf Allah için katılmak ve orada verilen sözlere sonuna dek sâdık kalmak" vs. bazı kayıtlar dâhilinde düşünmek gerekiyor. O zaman bir sorun yok.

Dememiz o ki; bu rivâyet de –bu yalın hâliyle– sahâbenin tamamını âdil ve güvenilir saymaya yetmiyor.

5. *"Allah Teâlâ Bedr'e katılanların durumunu bilerek* **[**Dilediğinizi yapın; sizleri bağışladım!**]** ***buyurmuştur."*** hadîsine gelince:

Birincisi, haram helal tanımaz bir serbestiliği ve ilâhî hükümlerin tamamından sorumsuzluğu tek kelimeyle mübah kılan rivâyet, bu hâliyle akla, Kur'ân'ın temel esprisine, dindeki sorumluluk anlayışına ve yapılan her şeyin âhirette karşılığının verileceğini / görüleceğini ifâde eden âyetlere tamamen aykırı.

İkincisi, demin de ifade ettiğimiz gibi, Bedir savaşına katılanlar Muhâcirlerle Ensâr'dan oluşuyordu. Her iki grubun da içinde münâfık, kalpleri marazlı ve ganimet peşinde koşan kimselerin varlığını, Kur'ân söylüyor. Diğer yandan Bedir savaşına katılmış olduğu halde, Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) ardından önemli yanlışlar yapan sahâbîlerin varlığını ileride göreceğiz. Şimdi bütün bu kimselerin sorguya çekilmeyeceğini ve yapılan her şeyin "hükümsüz" olduğunu iddia etmek Kur'ân diniyle alay etmek değil de nedir? Bu durumda Allah'ın "adâlet" ilkesi gölgelenmiş olmaz mı? Dolayısıyla bu müjde olsa olsa, sadece Bedir savaşına katılan, Allah'ın ve Rasûlü'nün belirlediği çizgiyi ömrünün sonuna dek takip eden sahâbe için geçerli olabilir.

Üçüncüsü, bu sözler, **Hâtıb b. Ebî Belte'a** adlı bir sahâbînin Mekkeli kâfirler lehine casusluk yaparak Hz. Peygamber'e (s.a.a) ihânetini konu edinen uzunca bir hadîsin son kısımlarında yer alıyor: Hâtıb b. Ebî Belte'a, Bedir harbine katılmış Muhâcir bir sahâbî. Mekke'de çocukları vardı. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) Mekke'yi fethe hazırlandığı günlerde, Hâtıb bir

mektup yazarak Mekkeli kâfirleri durumdan haberdar ediyor. Tabii ki olay çok geçmeden, Cebrâîl tarafından deşifre ediliyor. Hâtıb, Rasûl-i Ekrem'e mazeretlerini saya dursun; Hattâb oğlu Ömer hemen öne çıkarak şöyle diyor: "Bırak beni Ey Allah'ın Rasûlü; şu münâfığın boynunu vurayım!" Rivâyete göre; Hz. Peygamberimiz (s.a.a) tam bu sırada yukarıda geçen sözleri sarf ediyor...

Konuyla ilgili rivâyetler açıkça gösteriyor ki; Hâtıb kâfirlerle yaptığı bu işbirliğiyle iyi bir cezayı hak etmişti. Ancak onun Bedir savaşına katılmış olması cezadan muaf olmasına sebep oluyor. Böylece sahâbe, Bedr'e katılmakla âdetâ dokunulmazlık zırhına bürünmüş oluyor. Oysa meşhur "**ifk (**yalan haber, iftirâ**)**" hâdisesinde, Âişe annemize zinâ isnat eden sahâbîler birer birer tutuklanmış; Hz. Peygamber'in talimatıyla cezaları infâz edilmişti. Suçluların arasında Mekkeli Muhâcirlerden birisi vardı, üstelik Bedir harbine de katılmıştı: **Mistah b. Üsâse**.[1] Allah (a.c) üstelik o iftirâcılar hakkında şöyle buyuruyor:

"**Onlardan her kişiye o günahtan kazandığı var.**" **[**Nûr: 11**]**

Şayet Bedir savaşına katılan herkes zaten çoktan bağışlanmış olsaydı, böyle bir âyet iner miydi? Böyle bir âyet inmiş olduğuna göre; söz konusu rivâyetin ne anlama geldiğini varın siz düşünün...

Öte yandan Halîfe Ömer, bir sahâbîyi şarap içtiği için bizzat kendi elleriyle cezalandırmıştı. **Qudâme b. Maz'ûn** adlı o sahâbî de Bedir savaşına katılanlardandı.[2] Hâtıb b. Ebî Belte'a olayının canlı tanıklarından birisi olan Halîfe Ömer, Qudâme'yi acaba neden sopaladı?

Açıkçası hem "ifk" hâdisesi, hem de bu Qudâme b. Maz'ûn olayı, üzerinde durmakta olduğumuz rivâyetin temelini oymaktadır.

Dördüncüsü, rivâyete bakılırsa; Hâtıb bütün bu yaptıklarına rağmen, olayın akabinde Allah tarafından çoktan bağışlanıp hoş görülmüş durumda. Oysa olay üzerine inen Mümtehıne sûresinin ilk âyetleri hiç de öyle demiyor! **"Ey iman edenler! Düşmanımı ve düşmanınızı dostlar edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr ettikleri halde siz onlara sevgi sunuyorsunuz. Oysa onlar, Rabbiniz Allah'a inandığınız için peygamberi ve**

1- Olayın kaynakları için bk. sh. 180

2- III. Bölüm'ün "**Qudâme b. Maz'ûn**" maddesine bakınız.

sizi (yurdunuzdan**) çıkardılar… Sizden kim bunu yaparsa doğru yoldan sapmış olur."** [âyet 1] uyarısıyla başlayan ilgili âyetler, bir dizi tavsiyelerde bulunuyor. Kâfirlerin Müslümanlara yönelik pis emellerinden, kıyâmet günü çoluk çocuğun kimseye bir fayda vermeyeceğinden bahsediyor ve Hz. İbrâhim örnek gösteriliyor. Müslümanlara savaş açmayan ve onları yurtlarından çıkarmayan kâfirlere iyilik etmeyi ve onlara adâletle davranmayı yasak etmediğini belirtiyor ve ardından: **"Allah size, ancak din konusunda sizinle savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanıza yardım eden kimselerle dost olmanızı yasaklıyor. Böyleleriyle dost olanlar, zâlimlerin ta kendileridir."** [âyet 9] buyuruluyor.

Âyetler öncelikle Bedr'e katılan Hâtıb olmak üzere, o suçu işleyen herkese hitâp ediyor. Eğer Bedir savaşına katılmak bağışlanmışlığı ve dokunulmazlığı gerektirseydi, bu âyetler inmezdi. Dolayısıyla söz konusu rivâyet bu âyetlere de ters düşmekte.

Beşincisi, rivâyet geneldir ve hiçbir kayıt taşımamaktadır. Bu durumda Bedr'e katılan sahâbe, putlara tapmak, Allah'a ortak koşmak, elçisini yalanlamak, dinle alay etmek dâhil hangi suçu işlerse işlesin; "bağışlanacak" demektir. Oysa Allah Teâlâ bu tür suçların samimi bir tevbe olmadıkça kesinlikle bağışlanmayacağını açıkça ilan ediyor.

Altıncısı, masum insanların kanını dökmek, yeryüzünde fesat çıkarmak, insan neslini ve tarımı yok etmek, ırza tecâvüz ve yağmalama vs. suçların da yukarıdakilerden geri kalır yanı yok! Allah'ın bütün bu suçları işleyenleri de bağışlayacağını hangi akıl kabul eder? Burada "Allah onları koruyacak ve bu suçları zaten işlemeyecekler" demek de çözüm değil. Zira hem sahâbenin hayatı bunun tam aksine, hem de korunacak olsalar bile "bu suçlara rağmen bağışlanabilir" olması Yüce Yaratıcıyı büyük bir töhmet altında bırakmaktadır.

Yedincisi, Bedr'e katılanların başında Allah'ın Rasûlü (s.a.a) de bulunuyordu. Bedr'e katıldığına göre artık onun da "tümden özgür" ve yaptıklarından "hesaba çekilmez" olduğunu düşünebilir miyiz? Eğer o da "her şeyi yapabilir ama sorgulanmaz" ise Allah neden onu kitabının muhtelif yerlerinde uyarıyor?

Sekizincisi, rivâyet diğer sahâbenin ve geri kalan bütün ümmetin aksine, sadece Bedir savaşına katılanları her tür sorumluktan muâf tutmaktadır.

Şayet gerçekten böyle bir durum olsaydı, sahâbe arasında bilinirdi ve Bedir savaşına katılan hiçbir sahâbî yaptıklarından dolayı sorgulanıp kınanmazdı. Tarihe şöyle bir bakın lütfen: Osmân b. Affân'ı yaptığı hukuk dışı icrââtları dolayısıyla kıyasıya eleştirenlerin içinde Âişe annemiz, Abdullâh b. Mes'ûd, Talha ve Zübeyr yok muydu? Abdurrahmân b. Avf neden ona ömrünün sonuna kadar küs durmuştu? Üstelik Avf oğlunun yanı sıra, İbn Mes'ûd ve Zübeyr de Bedir savaşına katılmamışlar mıydı? Hudeybiye'de rıdvân bîatine katılan Abdurrahmân b. Udeys el-Belevî, neden onu öldürmeye gelenlerin elebaşlarından birisi oldu?[1]

Ya Bedr'e katıldığı herkesçe bilinen Ali'nin suçu neydi? Madem Bedr'e katılmak insana bu derece özgürlük ve dokunulmazlık veriyor; Talha ile Zübeyr neden Hz. Âişe öncülüğünde ona karşı savaş açtı?... Bütün bunlar söz konusu rivâyetin sahâbe arasında "bilinir" bir tarafının olmadığını göstermiyor mu?

Dokuzuncusu, siz bir toplumu tepeden tırnağa eğitmek, her ferdini adam etmek istiyorsunuz; ve bu arada o toplumun azınlığını oluşturan küçük bir kesimine çılgınca özgürlük, dokunulmazlık veriyorsunuz. Onlar hukukun üstünde, her şeyi rahatça yapabilirken, eğitmeyi düşündüğünüz o büyük çoğunluk bir takım kurallara bağlı kalmak zorunda! Sağduyulu herkese sormak istiyoruz: Böyle bir şey olabilir mi? Toplum psikolojisi ne olur böyle bir durumda?

Son olarak, Uhud savaşını, Huneyn ve Hendek savaşlarını konu edinen âyetlere bir bakalım: O âyetlerde bir takım sahâbîler nasıl azarlanıyor? Bu azara muhatap olan sahâbe arasında Bedir savaşına katılanlar yok muydu? Rivâyetin doğruluğunu kabul edersek; Bedr'e katılanların azardan istisnâ edilmesi gerekmez miydi?...

Sizi bilmeyiz; ama biz böylesine çılgınca özgürlüğü ve her türden hukuksuzluğu sahâbeden belli kesime meşru kılan; akla, kitâp ve sünnete, târihî, sosyal ve psikolojik gerçeklere tamamen aykırı olan böyle bir rivâyeti bir peygambere yakıştıramıyor, böyle bir sözün Allah Rasûlü'nün (s.a.a) mübârek ağzından çıkmış olma olasılığını düşünmek bile istemiyoruz. Dolayısıyla böylesine şâibeli bir rivâyet ile Bedir savaşına katılan bütün sahâbenin adâletine delil getirilemez.

1- III. Bölüm'ün "**Osmân b. Affân**" maddesine bakınız.

6. *"Yıldızlar semânın emniyetidir ..."* hadîsine gelince; Hz. Peygamber'in (s.a.a) sahâbe için bir emniyet ve bir güvence olduğu doğrudur; buna kesinlikle bir denecek yok. Sahâbenin ümmet için emniyet ve güven kaynağı olup olmadığı konusuna gelince;

Bir defa, "emniyetli bölge" dendiğinde, darda kaldığımızda sığınabileceğimiz, baş vurduğumuzda bizleri her tür tehlikeden koruyabilecek "güvenli ortam" akla gelir. Oysa rivâyette ümmet için "emniyetli bölge" olarak gösterilen sahâbenin hayatı ortada. İleride ayrıntılı biçimde göreceğimiz gibi, içlerinde Allah'a ve Rasûlü'ne verdiği sözü unutanlar, İslâmî hayattan uzaklaşanlar var. Örneğin Semura'ya giderseniz; sizin için "sofra" hazırlatır, şarap ikram eder! Amr b. Âs'a baş vurursanız; dün size verdiği sözü bu gün "yok" sayıp sizi oyuna getirebilir! Muğîra'ya giderseniz; sizi derhal minbere çıkarır, Ali'ye sövdürür! Şayet Muâviye'ye sığınırsanız; bir de Ali'yi çok seviyorsanız, ne edeceğini Allah bilir!... Buyurun size çeşit çeşit emniyetli bölgeler; başınız sıkıştığı vakit dilediğinize sığının!

İkincisi, âhâd bir yoldan rivâyet edilen bu hadis, kendisinden çok daha güçlü ve gayet sağlam yollarla gelen hem "**irtidâd**" hadislerine, hem de "sahâbenin yahûdî ve hıristiyanların yollarını adım adım izleyeceklerini" ifade eden hadislere[1] aykırı. Sahâbenin bizim için gayet güvenilir birer emniyet kaynağı olduğunu haber veren bir peygamberin ağzından, söz konusu hadisler çıkar mıydı? Bırakın bir peygamberi, akıl sahibi bir insan bugün söyleyeceği bir söz ile dünkü sözünün altını oyar mı?

Üçüncüsü, şayet sahâbe bizim için her bakımdan güven kaynağı olsaydı, Peygamber Efendimiz (s.a.a) bizlere Kur'ân'ın yanı sıra onları tavsiye eder, örnek gösterirdi. Oysa o bizlere sahâbeyi değil, sahâbe içinde apayrı bir yere sahip olan "**Ehl-i Beyt**"i gösteriyor. Ancak onlara sığınanların kurtuluşa ereceklerini haber veriyor.[2]

Son olarak, eğer bu hadis doğru olsaydı, Peygamber (s.a.a), kendi ilmine ulaşmak isteyen kimselere bütün sahâbeyi gösterir, hadis naklinde sahâbenin hepsine yetki verirdi. Oysa o böyle yapmıyor; emniyet için sadece **Ehl-i Beyt**'e bu yetkiyi vererek: ***"Benim adıma benden ve Ali'den başkası***

1- Bu hadislerin dökümü için Ehl-i Beyt mektebinin delillerine bakınız.

2- İlgili hadisler için V. Bölüm'e bk. (**Seqaleyn** ve **Sefîne** hadîsleri)

tebliğde bulunamaz!"*, *"Ben ilmin şehriyim; kapısı da Ali! Kim ilim isterse o kapıya gelsin!" buyuruyor.[1]

Dolayısıyla hadis bu haliyle ya tamamen asılsızdır, ya da ashâbdan kasıt sadece belli kimselerdir. O belli kimseler de, Peygamber Efendimizin **Ehl-i Beyt**'inden başkası olamaz. Nitekim hadis çok yakın sözlerle, hatta bir yerde kelimesi kelimesine Ehl-i Beyt hakkında rivâyet olunuyor. Söz konusu rivâyete göre Allah'ın Elçisi (s.a.a) şöyle buyuruyor:

> "Yıldızlar sema ehlinin emânı(güvence ve sigortası)dır… Ehl-i Beytim de ümmetim için birer emân mesabesindedir."[2]

Bize göre, birilerinin uyanıklık yaparak hadisteki ***"Ehl-i Beytim"*** yerine ***"Ashâbım"*** sözcüğünü koymuş olma ihtimâli oldukça yüksek.[3] Aksi halde rivâyeti uydurma saymak gerekir.

7. *"Ümmetim her biri 40'ar yıllık 5 tabakadan ibarettir..."* hadîsinde, ümmete sadece 200 yıllık ömür biçilmekte, o tarihten sonra ya kıyametin kopacağı, ya da yer yüzünde "ümmet" namına kimsenin hayatta kalmayacağı îmâ edilmektedir. Oysa ümmet-i Muhammed 1400 yılı aşkındır vardır ve kim bilir; daha ne kadar var olacak!

Diğer yandan tıpkı yukarıdaki rivâyetler gibi, bunun da târihî gerçeklerle örtüşmeyen çok yanı var. Örneğin son 40 yıllık dilimde çıkacağı ileri sürülen savaş ve kargaşanın aslında ilk 40 yıllık dilim içinde çıkarak devam ettiğini kim bilmiyor ki?

Kısacası bu rivâyetin de temeli sakat ve konumuza delil olamaz.

8. *"Allah Teâlâ beni seçmiştir. Benim için de ashâbı tercih etmiş; ..."* hadîsinin, içerdiği mesaj bakımından yukarıdaki **6** nolu rivâyetten pek bir farkı yok. Dolayısıyla ya bu rivâyetin tümden aslı esası yok ya da maksat temiz olduklarını hayatlarıyla kanıtlamış seçkin sahâbîlerdir. Bizce ikinci ihtimal daha geçerli.

1- Hadisler için V. Bölüm'e bk. (***"Ben İlim Şehriyim..."* hadîsi**)

2- Hadis için V. Bölüm'e bk. (**Sefîne Hadîsi**)

3- Rivâyetin Mü'minlerin Emîri İmam Ali b. Ebî Tâlib'in düşmanlarından Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile oğlu Ebû Bürde kanalıyla geliyor olması bu ihtimâli güçlendiriyor. (Bu kişiler için bk. III. Bölüm, Ebû Mûsâ el-Eş'arî mad.)

Öbür yandan sövmek, her kime yönelik olursa olsun, zaten temiz bir Müslümanın edebine yakışacak bir davranış değildir. Ancak sövgü ile eleştiriyi de birbirine karıştırmamak gerekir.

Şu halde bu rivâyet de bütün sahâbeyi "âdil ve güvenilir" sayacak nitelikten uzak görünüyor.

9. *"Ashâbım yıldızlar gibidir; hangisine uysanız doğru yolu bulursunuz."* hadîsine gelince; ***evvelâ,*** astronomi ilminin verilerine aykırı. Çünkü gökte bulunan bütün yıldızlar insanlara yol göstermez. Bu işi ancak gökteki bazı yıldızlar yapar.

İkincisi, hadîsin ifâde ettiği mesaj gereği bütün sahâbenin masum olması, İslâm adına hata yapmaktan korunmuş olması gerekirdi; nerede? Az yukarıda Semura'ya, Muâviye'ye, Amr'a ve Muğîra'ya uyulduğu takdirde sizlere neler yaptıracağını gördünüz! III. Bölümde bunların yanı sıra daha fazlasını göreceksiniz.

Üçüncüsü, sahâbe içinde birbirleriyle savaşan, başkalarını aldatan kimselerin bulunduğunu ve onların çoğu konuda görüş ayrılığına düştüklerini bilmeyen var mı? Şimdi onların hepsinin hak ve hidâyet üzere olduklarını hangi akla kabul ettirebilirsiniz?

Kısacası kitap ve sünnetteki sahâbe anlayışına –ki Ehl-i Beyt'in delillerini işlerken bu konuya geniş yer ayıracağız–, akla, fenne ve târîhe tümüyle aykırı düşen bu rivâyet kesin olarak uydurmadır. Dolayısıyla böylesine sakat, pek çok açıdan şâibeli rivâyetlerle hiçbir zaman yola çıkılamaz ve bunlar, sahâbenin tümden âdil ve güvenilir olduklarına delil olamaz.

II. Hadislerin senet tenkidi

İfade ettiği anlam itibariyle Kitaba, sünnete, akla ve târihe aykırılığı apaçık ortada olan bu rivâyetlerin senet kısmıyla uğraşarak vakit kaybetmeye gerek yok aslında. Ama yine de, senet durumlarına kısaca değinmekte kalbi tatmin açısından bazı yararlar olabilir.

1. *"Sizin en hayırlınız içinde bulunduğum çağdır..."* hadîsi:

Imrân b. Husayn hadîsi, çoğunlukla [Imrân → Zehdem el-Cermî → Ebû Cemre Nasr b. Imrân ed-Duba'î → ...] ve [Imrân → Zürâra b. Evfâ el-

Âmirî → Qatâde b. Di'âme → ...] kanalıyla geliyor. Bir defa, bu rivâyet başında bulunan Imrân b. Husayn dolayısıyla şâibe altında. Çünkü, Peygamber Efendimizin (s.a.a) onlarca uyarısına rağmen İmam Ali'yi (a.s) haklı davasında yalnız bırakanlardan birisi de oydu.[1]

Öte yandan, hadîsi Imrân'dan iki kanaldan rivâyet eden yukarıdaki râvîlerin dördü de Basralı. Ki bu râvîler isnâdın kilit isimlerini oluşturuyor. O günlerde Basralı olmak ve Basra'da kazasız belasız yaşamak; ancak İmam Ali ile başı pek hoş olmayanlara, Emevîlerle iyi geçinmesini bilenlere mahsus bir ayrıcalık! Ali ile arası bozuk olmanın dinimiz açısından büyük bir suç olduğunu ileride göreceğiz. Üstelik bunlardan **Zürâra**, hem Muâviye döneminde –babasının oğlu– Ziyâd'ın vâliliği sırasında, hem de kan dökücü diktatör Abdülmelik b. Mervân döneminde, zâlim Haccâc'ın vâliliği sırasında, Basra kadısı olacak kadar Emevîlerin gözüne girebilmişti![2]

Qatâde ise kaynakların ortaklaşa verdiği bilgiye göre, tedlîsçiliği ile maruf birisi.[3] Yani rivâyet ettiği hadîsin kabul görmesi için, o hadîsin metin ya da senet kısmında oynama yapabiliyor! Tedlîsçiliğiyle bilinen râvîlerin üstatlarından duyduğunu belirtmeden (hadis terimiyle: an'ane tarzında) yaptığı rivâyetler Ehl-i Sünnet hadisçilerine göre de makbul sayılmaz.[4] Burada da durum aynen öyle.

Abdullâh b. Mes'ûd hadîsi [İbn Mes'ûd → Abîde es-Selmânî → İbrâhîm b. Yezîd en-Nehaî → ...] kanalıyla geliyor ve ondan sonra dağılmaya başlıyor. Yani rivâyetin kilit ismi **İbrâhîm en-Nehaî**.

İbrâhîm en-Nehaî, doğrusu Ehl-i Sünnet hadis ve fıkıh âlimleri tarafından ziyâdesiyle güvenilen birisi. Ancak onun bu güvene pek lâyık olma-

1- bk. İbn'ül-Esîr, III, 408; İbn Teymiyye, *el-Minhâc*: IV, 392, 448; İbn Hacer, III, 27; el-Hazrecî, *el-Hulâsa*: Imrân mad.

2- İbn Sa'd, VII, 150; et-Taberî, III, 199, 551

Hatta Taberî Târihi (III, 199), Zürâra ile Emevîlerin en büyük kan dökücü vâlîlerinden "babası belirsiz" Ziyâd arasında sıkı bir âilevî yakınlığın bulunduğuna dair ipuçları da veriyor: Zürâra'nın kız kardeşi Lübâbe, Ziyâd'ın nikâhlısıydı.

3- Hâkim, *el-Ma'rife*: s. 103~104, 107; en-Nevevî, IV, 72; ez-Zehebî, I, 460, III, 385; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 519~520; Subhi Sâlih, 147

4- İbn'üs-Salâh, 75; en-Nevevî, *Şerhu Müslim*: I, 32, 33; es-Süyûtî, I, 229

dığını hayatı kanıtlıyor: **a)** İbrâhîm'in, her nedense Mü'minlerin Emîri İmam Ali ile başı pek hoş değil! İslâm'ı ilk kabul eden ve Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile beraber ilk defa namaz kılan sahâbînin Hz. Ali (a.s) olduğu konusunda pek çok sahih hadis var; artı sahâbe ve tâbiînin çoğu da bu kanaatte. "İslâm'ı ilk kabul eden ve namaz kılan Hz. Ebûbekr'dir." diyenlerin ise, ele avuca gelir sağlam hiçbir dayanağı yok![1] Ama İbrâhîm bütün bunlara ve üstelik konuyla ilgili en sahih hadisler kendisine ulaşmasına rağmen, gerçekler karşısında âdetâ direniyor ve "İslâm'ı ilk kabul eden / namaz kılan Ebûbekr'dir." diyor.[2] Diğer taraftan, Hz. Ali'yi sevdiğini söylüyor ama; yaptığı icrââtlarla seçkin sahâbenin hemen tamamını karşısına alan Osmân'ı eleştirmekten fazlasıyla korkuyor! Böylece onun yaptıklarını îmâ yollu destekliyor.[3] **b)** Târîh kitapları onun Emevî sultanlarına yakın durduğunu, onlarla iyi geçindiğini ve kendilerinden hediyeler(!) aldığını ortaya koyuyor.[4] **c)** İbrâhîm'in, çoğu sarhoş eden bazı içkilerden (az miktarda) içtiğini kaynaklar haber veriyor.[5] **d)** Şamlı ez-Zehebî onun Arapça'yı iyi bilmediğini, o yüzden de hadis rivâyet ederken zaman zaman hatalar yaptığını kaydediyor.[6] O yüzden bizce rivâyetle ilgili tüm şüpheler İbrâhîm en-Nehaî üzerinde toplanıyor.

Ebû Hüreyre hadîsi, ileride de göreceğimiz gibi; başta bizzat kendisi dolayısıyla kabule şâyân değildir.

Ayrıca hadis ondan **Abdullâh b. Şaqîq el-Uqaylî** kanalıyla geliyor. Abdullâh, Ehl-i Sünnet'ten Ahmed b. Hanbel, İbn Hırâş, Ahmed el-Iclî, ez-Zehebî ve İbn Hacer gibi hadis âlimleri tarafından; "Hz. Ali'ye düşman"

1- Konunun deliller ışığında geniş bir incelemesi için bk. Çuhacıoğlu, *Peygamberimizin Dilinden Hz. Ali*: s. 34~57

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 249, 263; İbn Sa'd, III, 171; Ahmed: IV, 371 (18501); Tirmizî: menâqib, 20; et-Taberî, I, 540; İbn Abdilberr, II, 245; İbn Ebil-Hadîd, *Şerhu Nehc'il-Belâğa*: XIII, 217 = **İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahihtir.** Sahâbe ve tâbiînden bazılarının "İslâm'ı ilk kabul eden Ebûbekr'dir." dediğine dâir rivâyetler yok değil. Ancak bu rivâyetlerden sadece İbrâhîm en-Nehaî ile ilgili olanı sağlam! (Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 46~49)

3- İbn Sa'd, VI, 275 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre **sahih**.

4- İbn Sa'd (VI, 277 = ez-Zehebî, *es-Siyer*: IV, 523) bu konuda biri Buhârî ile Müslim'in, diğeri sadece Müslim'in şartlarına göre; üç **sahih** rivâyete yer veriyor.

5- İbn Sa'd (VI, 277) ile İbn Ebî Şeybe (V, 77, 91) **sahih** isnatlarla rivâyet ediyorlar.

6- ez-Zehebî, I, 75

olarak nitelenen birisi.[1] Böyle kimselerin rivâyetini kabul etmenin imkânı var mı?

Âişe annemizden gelen hadis öncelikle bizzat annemizin kendisi dolayısıyla zan altında. Zira Âişe annemizin –ileride de göreceğimiz gibi– hem dürüstlüğüne halel getirecek tutarsızlıkları var, hem de Hz. Ali (ve genel olarak Ehl-i Beyt) ile arası hiç iyi değil.

Diğer yandan hadis, Âişe'den itibâren Abdullâh el-Behiy kanalıyla geliyor. **Abdullâh el-Behiy** Buhârî'nin güvenini kazanamamış, hâfızası zayıf bir râvî. Ayrıca, Abdullâh'ın doğrudan Âişe'den yaptığı rivâyetlerinde, isnat kopukluğundan da söz ediliyor kaynaklarda. Onun için Dâraqutnî, Müslim'in bu rivâyetine itiraz etmiş, Ebû Hâtim de Abdullâh'ın rivâyetleriyle delil getirilemeyeceğini açıkça ifade etmiş bulunuyor.[2]

Diğerlerinden farklı biçimde ***"Ashâbıma iyi davranın, sonra onları takip edenlere..."*** şeklinde rivâyet edilen **Ömer b. Hattâb** hadîsi ise, Halîfe'nin bizâtihî kendisi nedeniyle zan altında. Bunun gerekçeleri ileride gelecek.

Nu'mân b. Beşîr hadîsi [Nu'mân → Hayseme b. Abdirrahmân el-Cu'fî → Âsım b. Ebin-Necûd → ...] kanalıyla geliyor. Öncelikle, hadîsin başında Nu'mân'ın bulunması, onun reddi için yeterli bir sebep. (Onun hayatının sâbıkalarla dolu olduğunu yerinde göreceğiz.)

Diğer yandan **Âsım** kırâat ilminde üstattır. Ancak hadis rivâyetinde çokça hatalar yapacak kadar hafızasının zayıf olduğu da bir gerçek. Onun bu durumuna İbn Sa'd, Ya'qûb b. Süfyân, Yahyâ el-Qattân, İbn Uleyye, Ebû Hâtim, Nesâî, İbn Hırâş, Dâraqutnî, Şamlı ez-Zehebî ve İbn Hacer vb. de değiniyor.[3]

Büreyde el-Eslemî hadîsi [Büreyde → Abdullâh b. Mevale → Ebû Nadra Münzir b. Mâlik → Saîd b. İyâs el-Cüreyrî → ...] kanalıyla geliyor. Râvîlerin tamamı Basralı. Basralı olmanın ne demek olduğunu az yukarıda söylemiştik. Ayrıca **Abdullâh b. Mevale** herkes tarafından bilinen bi-

1- ez-Zehebî, II, 439~440; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 157~158, *et-Taqrîb*: I, 400. Ayr. bk. İbn Sa'd, VII, 126; İbn Ebil-Hadîd, IV, 94; el-Emîni, IX, 267, XI, 123

2- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 291, *et-Taqrîb*: I, 433

3- İbn Sa'd, VI, 321; ez-Zehebî, II, 357~358; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 28~29, *et-Taqrîb*: I, 365

risi değil. O yüzden kendisini İbn Hıbbân dışında siqa sayan yok.[1] **Ebû Nadra** da herkes tarafından güvenilen bir râvî değil. Ona güvenmeyenlerin başında Buhârî geliyor! Ayrıca hadiste hatalar yaptığı da belirtiliyor kaynaklarda.[2] Diğer yandan hem Ebû Nadra'nın hem de Saîd'in Ehl-i Beyt ile aralarının iyi olduğuna dair hiçbir ipucu yok. Eldeki işâretler tam aksine. Ehl-i Sünnet'in temel hadis kitaplarında bu ikisinin rivâyet ettiği hadislere komple bir göz atıldığında durum açıkça görülür.

Ca'de b. Hübeyra hadîsi [Ca'de → Yezîd el-Evdî → ...] kanalıyla geliyor. Bir defa **Ca'de**, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin (kız kardeşi Ümmü Hâni' tarafından) yeğeni ve onun sâdık dostlarından birisi. Onun böyle bir rivâyet ile ilişiğinin olabileceğini ihtimal dâhilinde göremiyoruz. Ayrıca onun Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) vefatına yakın bir zamanda doğduğu; o yüzden ondan doğrudan hadis işitmiş olmasının imkânsız olduğu konusunda ittifak var.[3]

Diğer yandan **Yezîd b. Abdirrahmân el-Evdî** vasat bir râvî. Ancak kendisiyle Ca'de arasında kopukluk var. O yüzden hadîsi Ca'de'den doğrudan işitmiş olması imkânsız; ki el-Heysemî de aynı kanaatte.[4] Bütün bunlar hadîsin isnât bakımından zayıf olduğuna alâmettir.

Sa'd b. Temîm es-Sekûnî hadisi de [Sa'd → oğlu Bilâl → Amr b. Şerâhîl el-Anesî → Sadaqa b. Hâlid el-Emevî → ...] kanalıyla rivâyet ediliyor. **Sa'd es-Sekûnî**, Muâviye'ye yakınlığıyla bilinen, Şam Emevî câmiinde yıllarca vaaz(!) verip kıssalar anlatarak[5] halkı oyalayıp duran bir sahâbî. Bu durum ona olan güveni sarsar.

Kaynaklara bakılırsa aynı mesleği oğlu **Bilâl** de sürdürmüş.[6]

Amr, ilgili kaynaklarda adından söz edilmeyen birisi. Yani durumu tamamen meçhûl. Muhtemelen o da Bilâl ve Sadaqa ile kafadar!

1- ez-Zehebî, II, 511; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 426

2- İbn Sa'd, VII, 208; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 519~520

3- İbn'ül-Esîr, I, 326; İbn Hacer, I, 236, 257, *et-Tehzîb*: I, 431, *et-Taqrîb*: I, 133; el-Münâvî, III, 479

4- el-Heysemî, IX, 744; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 377; el-Münâvî, III, 479

5- İbn Abdilberr, II, 52; İbn'ül-Esîr, II, 287; İbn Hacer, II, 22

6- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 375

Sadaqa, Seyyid'üş-Şühedâ İmâm Hüseyin'in (a.s) en büyük hasmı ve kâtili olan alçak Yezîd'in kızı Ümm'ül-Benîn'in azatlısı. Ehl-i Sünnet hadisçileri tarafından siqa sayılan bir râvî. Ancak onun da Emevîlerle gönül birliğine sâhip olduğu her hâlinden belli.[1] Dolayısıyla bu rivâyete dayanmak da imkânsız görünüyor.

2. Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen ***"Ashâbıma sövmeyin!.."*** hadîsi için diyeceğimiz bir şey yok. Yukarıda metin tenkidi başlığı altında, bu hadîsin konumuzla ilgisinin olmadığını izah etmiştik.

Öte yandan hadis [Ebû Saîd → Ebû Sâlih Zekvân → Süleymân b. Mihrân el-A'meş el-Kûfî → ...] kanalıyla geliyor. **el-A'meş**, hemen herkes tarafından tedlîsçiliği ile tanınan birisi. O yüzden pek çok hadisçi tarafından Kûfelilerin hadîsini ifsât etmekle suçlanıyor.[2] Tedlîsçi râvîlerin üstâtlarından bizzat duyduklarını belirtmeden yaptığı rivâyetlerin –ki bunlara **an'aneli** rivâyetler deniyor.– makbul sayılmadığını yukarıda gördük. Buradaki durum da aynen öyle. Ayrıca el-A'meş'in çoğu sarhoş eden içkilerden az miktarda içtiğine dâir rivâyetler de var![3]

3. *"O ağacın altında bîat eden hiçbir kimse ateşe girmeyecektir."* hadîsi **Hz. Câbir**'den [Câbir → Ebuz-Zübeyr Muhammed b. Müslim →...] kanalıyla geliyor. **Ebuz-Zübeyr**, Buhârî'nin itimadını pek kazanamamış Müslim râvîlerinden birisi! Özellikle Hz. Câbir'den yaptığı rivâyetlere Müslim'de sık sık rastlamak mümkün. Hoş, en çok eleştirilen de onun Hz. Câbir'den yaptığı rivâyetler!

Şu'be, Eyyûb, İmam Şâfiî, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim vs. hadis âlimleri onu hadiste siqa ve güvenilir saymayarak "hadiste huccet olamaz!" diyorlar. Bunun yanı sıra tedlîs ile de ünlü! Yani, rivâyet ettiği hadîsin kabul görmesi için hadîsin senet ve metninde oynama yapabiliyor! Zâhirîlerden İbn Hazm da Ebuz-Zübeyr'in en çok bu yönünden şikâyetçi.[4] Tedlisçi bir râvînin "**an'ane**" yöntemiyle (= filan**dan** ... şeklinde) yaptığı rivâyetlerin,

---

1- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 541

2- Hâkim, *el-Ma'rife*: s. 107; ez-Zehebî, I, 460, II, 224; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 319; el-Aynî, I, 245

3- ez-Zehebî, II, 272 (Şerîk b. Abdillâh en-Nehaî mad.)

4- İbn Sa'd, V, 481; ez-Zehebî, IV, 37~40; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 263~265, *et-Taqrîb*: II, 216; el-Aynî, XVI, 298; el-Emînî, VII, 316; Çuhacıoğlu, 209~210

Ehl-i Sünnet hadis alimlerince de makbul sayılmadığını az yukarıda belirtmiştik. Zaten Hz. Câbir'den yaptığı rivâyetlerin hemen tamamı da bu türden! Buradaki hadîsimizin isnâdı da öyle.

Ebuz-Zübeyr'i buna rağmen siqa sayanlar elbette yok değil; ancak özellikle tedlîsçiliği bilinirken siqa sayılmasının hiçbir anlamı yok!

4. ***"Bedir savaşına ya da Hudeybiye bîatine katılan hiçbir kimse cehenneme girmeyecektir."*** hadîsi de **Hz. Câbir**'den, Ebuz-Zübeyr kanalıyla geliyor ki; onun hadisteki durumunu az önce gördünüz.

Bize göre Câbir hazretlerinin bu iki hadisten belki haberi bile yok! Dolayısıyla bütün şüpheler yine "Ebuz-Zübeyr" üzerinde toplanıyor.

5. ***"Allah Teâlâ Bedr'e katılanların durumunu bilerek*** **[**Dilediğinizi yapın; sizleri bağışladım!**]** ***buyurmuştur."*** hadîsine gelince:

Abdullâh b. Abbâs hadîsi, İmam Ali'nin on ayrı fazîletini konu edinen uzunca sahih bir hadîsin son kısımlarında yer alıyor ve ondan itibaren [→ Amr b. Meymûn → **Ebû Belc Yahyâ b. (Ebî) Süleym** → Ebû Avâne Vaddâh →...] kanalıyla geliyor. Hadîsin son tarafında yer alan söz konusu katkı **Ebû Belc**'den kaynaklanıyor olabilir. Evet, Ebû Belc siqa ve sadûq bir râvî, bunda şüphe yok. Ancak hadiste bazen hatalar yaptığı söyleniyor.[1] Ya da **Ebû Avâne**'den kaynaklanıyordur. Zira o da siqa birisi; fakat onun da hâfızasından bazı şikâyetler var.[2]

Ebû Hüreyre hadîsi bizâtihî Ebû Hüreyre dolayısıyla kabûle şâyân değildir. Bunun gerekçelerini ileride, IV. Bölüm'de göreceğiz.

Diğer yandan hadis ondan [→ Ebû Sâlih Zekvân → Âsım b. Ebin-Necûd → Hammâd b. Seleme → …] kanalıyla geliyor. Az yukarıda Âsım'ın durumundan bahsetmiştik. Ayrıca **Hammâd b. Seleme** de hâfızasının zayıflığı dolayısıyla sıkça eleştirilen bir râvî. O yüzden bazen asılsız bir takım hadisler rivâyet ettiği belirtiliyor kaynaklarda.[3]

1- İbn Sa'd, VII, 311; ez-Zehebî, IV, 384; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 305~306, *et-Taqrîb*: II, 409; Hâkim, II, 184, III, 4, 134, 135; el-Emînî, IX, 301

2- İbn Sa'd, VII, 287; ez-Zehebî, IV, 334; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 74~76, *et-Taqrîb*: II, 337; el-Aynî, I, 79

3- İbn Sa'd, VII, 282; ez-Zehebî, I, 590~595; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 10~12

Hz. Ali hadîsi; bir [Ali → Ubeydullâh b. Ebî Râfi' → Hasen b. Muhammed b. Ali → Amr b. Dînâr → Süfyân b. Uyeyne → ...], bir de [Ali → Ebû Abdirrahmân es-Sülemî → Sa'd b. Ubeyde es-Sülemî → Husayn b. Abdirrahmân es-Sülemî → ...] kanalıyla geliyor.

Bu sözlerin, Hâtıb b. Ebî Belte'a adlı Bedr'e katılmış bir sahâbînin Mekkeli kâfirler lehine casusluk yaparak Hz. Peygamber'e (s.a.a) ihânetini konu edinen uzunca bir hadîsin son kısımlarında yer aldığını daha önce görmüştük. Aslına bakarsanız olay doğru. Böyle bir hâdise vuku bulmuş; ancak hadîsin son kısımlarında yer alan o sözlerin Hz. İmâm'a (a.s) âit olabileceğine katiyen ihtimal vermiyoruz. Çünkü Hz. İmam gerçekten tertemiz, dürüstlüğün zirvesinde olan bir sahâbîdir ve onun bu durumu âyet ve gayet sahih hadislerle tescillenmiştir. O halde o söz konusu katkı kimlerden kaynaklanmış olabilir?

Bunlardan birinci kanalla gelen rivâyet, **Süfyân b. Uyeyne**'den kaynaklanıyor olabilir. Evet, Süfyân, Ehl-i Sünnet âlimlerinin fazlasıyla güvendiği bir hadisçidir. Ancak aynı âlimler, onun tedlisçiliğine de değinmeden geçemiyorlar![1]

Süfyân'ın ayrıca Emevîlerin Kûfe'ye gönderdiği gaddar vâlîlerden **Hâlid b. Abdillâh el-Qasrî** ile de âilece yakınlığı var. Çünkü babası Uyeyne, Hâlid'in yakın adamlarından.[2] Anlaşılan o ki, Süfyân, âilece Ehl-i Beyt'e epeyce mesâfeli birisi. Zaten onun, aynı zamanda çağdaşı olan İmam Ca'fer es-Sâdıq (a.s) ile arasının pek iyi olmadığı ve o nedenle de kendisine güvenilemeyeceği, Ehl-i Beyt (İmâmiyye) kaynaklarında açıkça vurgulanıyor.[3]

İkinci kanaldan gelen rivâyetin altında; **Ebû Abdirrahmân es-Sülemî**'nin parmağının olma ihtimâli oldukça yüksek. Çünkü o, Halîfe Osmân'ın hukuk dışı uygulamalarına onay veren "Osmancı" birisi. Artı, Hz. Ali'ye karşı oldukça olumsuz tutum ve davranışları var.[4] Buradan da anlaşılı-

1- İbn Sa'd, V, 497~498; ez-Zehebî, I, 460, II, 170; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 303

2- İbn Sa'd, V, 497

3- el-Keşşî, *er-Ricâl*: s. 689; el-Hıllî, *el-Hulâsa*: s. 228 (II. Bölüm); Ebul-Qâsim el-Hôî, *er-Ricâl*: IX, 165~166 (5246. tercüme)

4- Ahmed: I, 105 (786); Buhârî: cihâd, 195, istitâbe, 8; es-Seqafî, *el-Ğârât*: II, 389~391; İbn Ebil-Hadîd, IV, 100; el-Aynî, XII, 146

yor ki; Ebû Abdirrahmân es-Sülemî kırâat ilmi konusunda Hz. Ali'den (a.s) fazlasıyla yararlanmış; ama onun feyiz ve bereketinden pek istifâde edememiş galiba!

Abdullâh b. Ömer hadîsi [Abdullâh → oğlu Sâlim → Ömer b. Hamze b. Abdillâh b. Ömer → ...] kanalıyla rivâyet ediliyor.

Rivâyetin başında Abdullâh b. Ömer'in bulunması onun reddi için bizce yeterli aslında. Çünkü Abdullâh sanılanın aksine siyâsî tutarsızlığıyla ve ailece İmâm Ali'ye (a.s) karşı olumsuz tutumuyla biliniyor. (İleride bunun gerekçelerini göreceğiz.)

Öbür yandan **Ömer b. Hamze**, Abdullâh b. Ömer'in torunu. Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, İmam Nesâî, İbn Hazm, ez-Zehebî ve İbn Hacer tarafından zayıf sayılan bir râvî.[1] Dolayısıyla bu rivâyeti kabul etmek imkânsız.

Câbir b. Abdillâh hadîsi yine [Câbir → Ebuz-Zübeyr → …] kanalıyla rivâyet ediliyor. Ebuz-Zübeyr'in nasıl bir râvî olduğunu az yukarıda gördük. Dolayısıyla bu rivâyeti de kabul etmek mümkün değil.

Ömer b. Hattâb hadîsi [Ömer → İbn Abbâs → Ebû Zümeyl Simâk b. Velîd el-Hanefî el-Yemâmî → Ikrime b. Ammâr el-Iclî el-Yemâmî → ...] kanalıyla rivâyet ediliyor. Bir defa hadîsin Hattâb oğlundan geliyor olması o rivâyetten endişelenmemiz için yeterli. (Bunun sebeplerini ileride III. Bölüm'de ele alacağız.) Ayrıca hadîsin senedinde yer alan **Ikrime b. Ammâr** aslen Basralı. Hâfıza bakımından zayıf olduğu için sıkça eleştirilen ve o yüzden de münker (gerçek dışı) rivâyetlerinin olduğu belirtilen bir râvî.[2] Muhtemelen bu da onun münker rivâyetlerinden birisi. Buna göre Hâkim'in rivâyetin ardından hadîsin sahîh olduğunu söylemesi ve Şamlı ez-Zehebî'nin gözü kapalı onaylaması pek isâbetli görünmüyor.

Hâtıb b. Ebî Belte'a hadîsi ise, kendisinden [→ oğlu Abdurrahmân → Urve b. Zübeyr → İbn Şihâb ez-Zührî → ...] kanalıyla geliyor. Öncelikle, rivâyetin Hâtıb'dan geliyor olması şüpheleri büsbütün artırıyor. Çünkü

1- ez-Zehebî, III, 192; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 263, *et-Taqrîb*: II, 59; İbn Hazm, *el-Fisal*: IV, 123

2- ez-Zehebî, III, 90~93; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 159~161, *et-Taqrîb*: II, 34; İbn Hazm, *el-Fisal*: IV, 22

rivâyet zaten Mekkeli kâfirler lehine câsusluk yaparak Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) ihanet eden Hâtıb'ın bizâtihî kendisinden geliyor ve üstelik onu aklıyor! Öte yandan Urve ile ez-Zührî'nin her ikisi de Ehl-i Sünnet[1] tarafından gayet siqa ve güvenilir kabul edilseler de; onların özel yaşamlarını anlatan kaynaklar bunun tam tersini gösteriyor.

Urve ile **ez-Zührî**, her fırsatta bir araya gelip Hz. İmam'a sataşan ve ona olan düşmanlıklarını açığa vuran iki kafadar! Bu konuda güvenilir yollarla gelen pek çok rivâyet var. Özellikle Urve'nin oğlu Yahyâ, Ali'ye ait güzel sıfatların, babası tarafından alay ve eleştiri konusu yapılması karşısında hayretini gizleyemiyor![2] Mutezile'nin meşhur âlimlerinden Ebû Ca'fer el-İskâfî, Urve'yi, "Muâviye'nin hadis uydurmak için tuttuğu kişiler" arasında sayar![3] İbn Abbâs da Urve'nin yalancı birisi olduğunu ima edenlerden.[4] Ayrıca Mervân b. Hakem'in ne mal olduğunu bilmeyenimiz yoktur. (İleride kişiliğinden bahsedeceğiz.) İşte bizim(!) Urve, böyle bir yılanı hadis rivâyetinde "adil / siqa" sayıyor![5] Artık Urve'nin kişiliğini varın siz düşünün!

ez-Zührî ise, yukarıdakilere ilavete, Emevîlerin kan dökücülüğüyle ünlü hükümdarlarından Abdülmelik b. Mervân'ın meclis arkadaşlarından![6] Ümeyye oğullarının sarayına giderek onların câizelerini kabul ederdi.[7] İbn Sa'd'ın (V, 235) Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih bir senetle rivâyetine göre; birisi ez-Zührî'ye gelerek, "dişleri altın tellerle bağlamanın hükmünü" sorar. O da "Sakıncası yok." der. Ve ardından, fetvayı verirken Abdülmelik'i kaynak gösterir! ez-Zührî, "Abdülmelik de dişlerini altınla bağlatmıştı!" diyerek, "Sakıncası olsaydı, o yapmazdı!" demeye getirir. Vâlilerinden sırf Kûfe vâlisi Haccâc-ı Zâlim'in, bir çoğu Ehl-i Beyt dostu 100 000'i aşkın masum insanın kafasını sudan sebeplerle kesmesi-

1- Sırasıyla bak. İbn Sa'd, V, 178; ez-Zehebî, IV, 40; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 113~115, V, 266~269, *et-Taqrîb*: II, 22, 216; el-Aynî, I, 42, 53; es-Süyûtî, *el-İs'âf*: s. 29, 37; Bilmen, I, 462, 473

2- İbrâhîm es-Seqafî, *el-Ğârât*: II, 395; İbn Ebil-Hadîd, IV, 102

3- İbn Ebil-Hadîd, IV, 63 (Ali aleyhine uydurduğu iki rivâyet için oraya bk.)

4- İbn Sa'd, II, 263

5- İbn Abdilberr, III, 428; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 384

6- İbn Sa'd, VII, 447

7- İbn Sa'd, VII, 447; İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*: V, 483; ez-Zerqânî, *Şerhul-Muvatta'*: III, 222

ni[1] onaylayan bir kan dökücü diktatörün uygulamasını delil göstermek, bir insana yakışır mı!?

Ayrıca ez-Zührî tedlîs ile de ünlü birisi.[2] Yani rivâyet ettiği hadîsin başkalarınca güvenilir sayılabilmesi için senette ve daha başka yerlerde oynama yapabiliyor!

Ehl-i Sünnet'in en büyük hadisçilerinden Yahyâ b. Maîn bile "O Ümeyye oğulları hesabına çalışırdı!" dedikten[3] sonra; İbn Şihâb ez-Zührî'yi kim siqa (güvenilir) sayarsa saysın; bir kıymeti var mı?

Şu halde bu rivâyete de güvenmenin mümkünü yok. Galiba o nedenle, Hâkim ile Şamlı ez-Zehebî, rivâyetin ardından olumlu tek kelime etmiyorlar.

6. *"Yıldızlar semânın emniyetidir."* hadîsi **Ebû Mûsâ el-Eş'arî**'den [Ebû Mûsâ → oğlu Ebû Bürde → oğlu Saîd → ...] yoluyla geliyor. Bir defa hadîsin başında Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin bulunması onun reddi için yeterli bir sebep. İleride de göreceğimiz gibi, o Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'yi (a.s) yalnız bırakmakla kalmadı, aynı zamanda halkın ona katılımını da önlemeye çalıştı! Ayrıca, târihî **hakem** olayında gösterdiği acziyet ve keyfîlik yüzünden, Hz. Ali'nin siyâsî açıdan derinden yaralanmasına sebep oldu.

Oğul **Ebû Bürde (Âmir) el-Eş'arî** de babasının yolunu izledi. Ali ve taraftarları hakkında çok kötü sözler sarf ederdi.[4] Ayrıca Kûfe'de yaşayan seçkin ve temiz şahsiyetleri yetkili mercilere ispiyonlayarak ne biçim karaktere sahip olduğunu da göstermiş oldu. Örneğin seçkin sahâbî **Hucr** aleyhinde tanıklık yaparak Muâviye tarafından öldürülmesine sebep o-

---

1- Târihçiler, bu rakamın 120 bin civârında olduğunu belirtiyor! [sh. 719]

Hanefîlerin ilk dönem otoritelerinden Ebûbekr er-Râzî el-Cessâs diyor ki:

> "Araplar ve Mervân oğulları içinde Abdülmelik'ten daha zâlim, daha kâfir ve daha fâsık bir başkası olmadığı gibi; onun vâlileri arasında da Haccâc'tan daha zâlim, daha kâfir ve daha fâsık bir başkası yoktur!..." (bk. *Ahkâm'ul-Qur'ân*: I, 87)

2- ez-Zehebî, IV, 40

İbn Şihâb ez-Zührî'nin bu oyunlarına dair örnek istiyorsanız; "*Kitap ve Sünnet Işığında Müt'a Nikâhı*" adlı çalışmamıza bakabilirsiniz. (s. 51~53, 79~81)

3- bk. Hâkim, *el-Ma'rife*: s. 54; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 424

4- bk. es-Seqafî, II, 388~389; İbn Ebil-Hadîd, IV, 99

lanlardan birisi de o![1] O, Emevîlere olan bu sadâkatiyle rüştünü tamamladı; çok geçmeden Kûfe'de (Zâlim Haccâc vâliliğinde) hem mal müdürlüğü, hem de kadılık görevlerine getirildi.[2]

Senedi bu halde olan bir hadîsi, tutup atmaktan başka yapacak var mı?

İbn Abbâs hadîsi ise; [İbn Abbâs → Ali b. Ebî Talha → ...] kanalıyla geliyor. **Ali b. Ebî Talha**, Ehl-i Sünnet tarafından genel olarak güvenilir kabul ediliyor. Ancak hadis rivâyetinde zaman zaman hatalar yaptığı da biliniyor. O yüzden Ahmed ile Ya'qûb b. Süfyân "Onun münker hadisleri var!" diyor. Ayrıca İbn Abbâs ile görüşmediği de ifâde ediliyor kaynaklarda.[3] Burada da doğrudan İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre; senette kopukluk var demektir ve bu durum hadîsin zayıflığına işârettir.

7. *"Ümmetim her biri 40'ar yıllık 5 tabakadan ibarettir..."* hadîsi **Enes b. Mâlik**'ten biri [Enes → Yezîd b. Ebân er-Raqqâşî → Abdullâh b. Ma'qıl → …] diğeri de [Enes → Ebû Ma'n → Misver b. Hasen → Ebû Muhammed Hâzim b. Mervân el-Anezî → …] kanalıyla geliyor. Bir defa, Enes b. Mâlik, Emîr'ul-Mü'minîn'i (a.s) haklı davasında yalnız koyan birisi. O yüzden rivâyetleri karşısında dikkatli olmak gerekir.

Diğer yandan, ilk hadîsin senedinde **Yezîd er-Raqqâşî** yer alıyor. Yezîd, önde gelen bütün hadis tenkitçileri tarafından ittifakla zayıf, hadisleri münker (gerçek dışı) sayılıyor.[4] Ondan rivâyette bulunan **Abdullâh b. Ma'qıl** ise tamamen meçhul birisi.[5] İkinci kanalla gelen rivâyetin senedinde yer alan **Hâzim el-Anezî** ile **Misver b. Hasen**'in ikisi de meçhûl. **Ebû Ma'n** da tamamen meçhul bir râvî.[6]

Görüldüğü gibi; kimlikleri ve hadisteki durumları hiçbir şekilde bilinmeyen râvîler kanalıyla gelen bu rivâyet için, "uydurma" demekten baş-

1- el-Belâzürî, *Ensâb'ül-Eşrâf*: V, 262; et-Taberî, III, 226; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 333; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 56. krş. el-Ya'qûbî, *et-Târîh*: II, 231

2- İbn Sa'd, VI, 268; et-Taberî, III, 615, 619, 626; İbn'ül-Esîr, II, 423; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IX, 37, 258; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 289; el-Aynî, I, 152

3- ez-Zehebî, III, 134; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 204~205, *et-Taqrîb*: II, 45

4- İbn Sa'd, VII, 245; ez-Zehebî, IV, 418; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 190~191, *et-Taqrîb*: II, 370

5- ez-Zehebî, II, 507; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 262, *et-Taqrîb*: I, 425

6- Sırasıyla bak. İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 209, II, 256, 459

ka seçeneğimiz yok. Zaten hadis için Ebû Hâtim "bâtıl", Şamlı ez-Zehebî "münker = gerçek dışı", İbn Hacer de "zayıf" diyor.[1]

8. *"Allah Teâlâ beni seçmiştir. Benim için de ashâbı ..."* hadîsi; **Uveym b. Sêıde**'den [Uveym → oğlu Utbe → oğlu Sâlim b. Utbe → oğlu Abdurrahmân → ...] yoluyla geliyor. **Abdurrahmân b. Sâlim** tamamen meçhul birisi.[2] Babası **Sâlim b. Utbe**'nin de durumu bundan pek farklı değil.[3] Dolayısıyla hadîsin isnâdı kesinlikle zayıf. O yüzden Buhârî ile Ebû Hâtim de hadis için "sahih değil" diyor, Şamlı ez-Zehebî ile İbn Hacer el-Asqalânî ise hadîsin senedinin muzdarip (çelişkilerle dolu) olduğunu belirtiyorlar.[4] Bu durumda Hâkim'in rivâyetin hemen ardından "İsnâdı sahih bir hadis" demesi temelsiz bir iddiadan öte geçmiyor.[5]

Enes b. Mâlik hadîsi [Enes → Bişr b. Ubeydillâh el-Hanefî → İbrâhîm b. Sa'd ez-Zührî → ...] kanalıyla rivâyet olunuyor. **Bişr b. Ubeydillâh el-Hanefî** ittifakla zayıf bir râvî.[6] O yüzden hadîsin isnâdı zayıf. Şamlı ez-Zehebî de hadîsi, Bişr'in "münker = asılsız" rivâyetlerinden sayıyor. **İbrâhîm b. Sa'd** ise genelde siqa kabul edilmekle birlikte, hadis rivâyetinde hatalar yaptığı da itiraf ediliyor.[7]

Ubâde b. es-Sâmit hadîsi [Ubâde → Ravh b. Zinbâ' → Abdurrahmân b. Hassân el-Kinânî → Râşid b. Dâvûd es-San'ânî → İsmâîl b. Ayyâş → ...] kanalıyla rivâyet ediliyor. **Ravh b. Zinbâ'**, bir iki kişinin yanlışlıkla sahâbeden saymalarına karşılık, çoğunluk tarafından sahâbî sayılmıyor. Ehl-i Beyt'e düşmanlığı, Yezîd dâhil bütün Emevî hânedânına yakınlığı ve on-

---

1- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 52; ez-Zehebî, IV, 113; el-Münâvî, IV, 264

İbn Hacer, hadîsin Enes'ten bir üçüncü yolla da geldiğini, ancak onun bunlardan da zayıf olduğunu belirtiyor. (*et-Tehzîb*: V, 422)

İbn Hacer'in sözünü ettiği hadis İbn Hıbbân tarafından rivâyet ediliyor. Gerçekten de senedi berbat. (bk. ez-Zehebî, II, 369)

2- İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 455, *et-Tehzîb*: III, 346, *et-Taqrîb*: I, 449

3- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 262, *et-Taqrîb*: I, 274

4- ez-Zehebî, III, 29; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 455, *et-Tehzîb*: III, 346, IV, 64

5- *el-Mîzân*'ında hadîsin zayıflığına dâir ne lâzımsa söyleyen ez-Zehebî'nin, Hâkim'in *Müstedrek*'i üzerine yazdığı *Telhîs*'inde Hâkim'e aynen katılması, anlaşılır değildir!

6- ez-Zehebî, I, 319~320

7- İbn Sa'd, VII, 322; ez-Zehebî, I, 33~34; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 142~143; el-Aynî, I, 197 [ayr. bk. sh. 385]

larla gönül birliği içinde oluşuyla biliniyor.[1] Harra vak'asında Yezîdî ordunun bölük komutanlarından biri olan Ravh, Mervân b. Hakem döneminde Filistin vâliliğine getirildi.[2] Ayrıca az evvel sözünü ettiğimiz, kan dökücü Emevî hükümdarlarından Abdülmelik b. Mervân'ın da çok özel dostlarından. Öyle ki Abdülmelik onu yere göğe sığdıramıyor. Bakın ne diyor ünlü diktatör: "Ravh şu üç hasleti şahsında toplamıştır: Şamlılara boyun eğmek, Iraklıların dehâsı (kurnazlığı) ve Hicazlıların ilmi!"[3]

Hadisçilerin Ravh hakkında lehte yahut aleyhte bir beyanları yok. Yukarıdaki bilgilere bakılırsa her şey aleyhine. Böyle bir kimsenin getirdiği rivâyete elbette güven olmaz. Geri kalan râvîleri de hepsi Şamlı ve üstelik Emevîlere yakınlıklarıyla bilinen kişiler. Böyle kimselere ne kadar güvenebilirsiniz?

Öte yandan **Râşid b. Dâvûd es-San'ânî** de, bazılarının güvenilir demesine karşılık Buhârî ile Dâraqutnî tarafından zayıf sayılıyor.[4]

Câbir b. Abdillâh hadîsinin senedinde ise Leys'in kâtibî **Abdullâh b. Sâlih el-Mısrî** var: Ağır biçimde eleştirilen râvîlerden birisi. Özellikle hâfızası çok berbat. O yüzden de hadis uyduranların oyuncağı haline geldiği ifâde ediliyor kaynaklarda. Sâlih Cezera bu nedenle onun hadiste "yalan konuştuğunu" söylüyor. Ali b. el-Medînî "Ondan hiçbir şey rivâyet etmem!", İmâm Nesâî "siqa değil"… diyorlar.

Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zür'a er-Râzî ve İmam Nesâî; Hz. Câbir'e izâfe edilen bu rivâyetin tek kelimeyle "asılsız, uydurma ve batıl" olduğunu söylüyor; Hatîb el-Bağdâdî, el-Mizzî, ez-Zehebî ve İbn Hacer de onların bu yaklaşımlarına aynen katılıyorlar.[5]

1- İbn Abdilberr, I, 526; İbn'ül-Esîr, II, 201; İbn Hacer, I, 524; el-Ya'qûbî, *et-Târîh*: II, 256; et-Taberî, III, 382

2- İbn Kesîr, VIII, 239; et-Taberî, III, 379, 382

3- İbn Sa'd, V, 107; İbn Abdilberr, I, 528~530; İbn'ül-Esîr, II, 201; İbn Hacer, I, 524; el-Ya'qûbî, II, 280; et-Taberî, III, 664

4- ez-Zehebî, II, 35; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 138

5- Hatîb, *Târîhu Bağdâd*: III, 162~163; el-Mizzî, *Tehzîb'ül-Kemâl*: XV, 104; ez-Zehebî, II, 442~443, *Siyeru A'lâm'in-Nübelâ*: X, 414; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 160 = Bütün bunlara rağmen el-Heysemî (IX, 736) ile es-Sehâvî'nin (III, 111) "hadîsin senedinde bulunan bütün râvîler siqa!" demelerini anlamak mümkün değildir!

"Ashâbım yıldızlar gibidir..." hadîsi

9. sırada yer alan ***"Ashâbım yıldızlar gibidir; hangisine uysanız doğru yolu bulursunuz."*** hadîsinin hem kaynaklarını, hem de metin yönünden eleştirisini yukarıda gördük. Gelelim senet durumlarına:

Ebû Hüreyre hadîsi [Ebû Hüreyre → Ebû Sâlih Zekvân → Süleymân b. Mihrân A'meş → Cerîr b. Hâzim el-Ezdî → oğlu Vehb → Ca'fer b. Abdilvâhid el-Hâşimî → ...] kanalıyla geliyor. Öncelikle rivâyetin Ebû Hüreyre kaynaklı olması, özel bölümünde de göreceğimiz gibi; onun reddi için kâfî aslında. **el-A'meş**'in de rahatlıkla itibara alınabilecek bir hadisçi olmadığını az yukarıda [sh. 130] görmüştük.

Ayrıca **Ca'fer el-Hâşimî**, dosyasında "yalancı", "hadis uydurur", "hadis hırsızı olup, siqa râvîlerin adlarını kullanarak asılsız / münker hadisler rivâyet eder", "hadislerinin tamamı batıl", "aslı esası olmayan hadisler rivâyet eder" gibi hükümlerin yer aldığı bir râvî![1]

Dolayısıyla **bunun uydurma olduğunda kuşku yok!** Rivâyetin senedi, baştan Ca'fer'e kadar Buhârî ile Müslim'in ortak râvîlerinden oluşuyor! Demek ki, "siqa râvîlerin adlarını kullanarak münker / asılsız hadisler rivâyet eder!" diyen boşuna dememiş!

Ömer b. Hattâb hadîsi, [Ömer → Saîd b. Müseyyeb → Zeyd b. el-Havârî el-Amiy → oğlu Abdurrahîm → ...] kanalıyla rivâyet ediliyor.

Öncelikle rivâyet Ömer b. Hattâb dolayısıyla şâibe altında. (Bunun sebeplerini ileride göreceğiz.)

Diğer yandan **Zeyd b. el-Havârî** genellikle zayıf sayılan bir râvî.[2] Oğlu **Abdurrahîm** ise "yalancı", "hiçbir şey etmez", "siqa olmayan", "tamamen çürük", "zayıf" ve "metruk" bir râvî.[3] Demek ki, **bu rivâyet de tamamen asılsız ve uydurma.** Zaten İbn'ül-Cevzî "sahih değil!", ez-Zehebî de "batıl bir hadis!" diyerek aynı şeyi ifade ediyor.[4]

1- ez-Zehebî, I, 412; İbn Hacer, *el-Lisân*: II, 117~118; İbn Arrâq, I, 45

2- İbn Sa'd, VII, 240; ez-Zehebî, II, 102; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 242~243

3- İbn Adiy, V, 281~282; ez-Zehebî, II, 605; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 419, *et-Taqrîb*: I, 467; el-Münâvî, IV, 76; İbn Arrâq, I, 79

4- İbn'ül-Cevzî, *el-Ilel*: I, 283; ez-Zehebî, II, 102; el-Münâvî, IV, 102

Abdullâh b. Ömer hadîsi [Abdullâh → azatlısı Nâfi' → Hamze b. Ebî Hamze en-Nusaybî → ...] kanalıyla rivâyet ediliyor. Abdullâh b. Ömer, İmâm Ali'ye bîat etmeyerek onu haklı davasında yalnız bırakan, buna karşılık Emevîlerle geçinmesini bilen, meşhur bir sahâbî!

Hamze hakkında ise hadisçiler, "hadisleri münkerdir / gerçek dışıdır", "bir kuruş / pul etmez", "metruk", "hadis uydurur" ve "bütün rivâyetleri uydurma" diyor.[1] O halde **bu da tamamen uydurma!**

Câbir b. Abdillâh hadîsi [Câbir → Ebû Süfyân Talha b. Nâfi' el-İskâf → Süleymân b. Mihrân el-A'meş → Hâris b. Ğusayn → Sellâm b. Süleymân el-Medâinî → ...] aracılığıyla rivâyet ediliyor.

el-A'meş hakkında az önce gerekeni söyledik. **Ebû Süfyân el-İskâf**'a gelince: Haddi zatında güvenilir bir râvî. Ancak hâfıza bakımından eleştiriliyor. Bu eleştirilere Câbir'den yaptığı rivâyetler de dâhil. Her halde o yüzden olacak ki; Yahyâ b. Maîn, Buhârî'nin üstâtlarından olan Ali b. el-Medînî, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim ve İbn Hazm onu zayıf sayıyor.[2]

Hâris ise tamamen meçhul ve durumu belirsiz bir râvî. Onun için İbn Abdilberr, rivâyetin hemen ardından "Bu isnatla huccet kâim olmaz / delil getirilemez! Çünkü Hâris meçhul birisi." diyerek[3] rivâyetin asılsızlığına dikkat çekiyor.

Dâraqutnî, bunu ayrıca Mâlik b. Enes kanalıyla da rivâyet ediyor; ama hemen ardından bakın ne diyor: "Bu rivâyet Mâlik'ten sahih bir yoldan gelmiyor. Mâlik'ten sonraki râvîlerin hepsi meçhul!"[4]

Sellâm da tamamen zayıf bir râvî. Bilhassa İbn Hazm'ın çok ağır eleştirisi var onun hakkında.[5]

Abdullâh b. Abbâs hadîsi [İbn Abbâs → **Dahhâq b. Müzâhim el-Belhî** → Cüveybir b. Saîd el-Belhî → Süleymân b. Ebî Kerîme → ...] kanalıyla ri-

1- ez-Zehebî, I, 606-607; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 20~21, *et-Taqrîb*: I, 198

2- ez-Zehebî, II, 342; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 20; İbn Hazm, II, 251

3- İbn Abdilberr, *Câmi'u Beyân'il-Ilm*: II, 183; el-Ğumârî, 205

4- İbn Hacer, *el-Kâfî*: s. 94~95 = İbn Hacer de o yerde, Mâlik'ten gelen bu rivâyet için, "aslı esası yok!" diyor.

5- İbn Hazm, II, 251; ez-Zehebî, II, 178; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 459

vâyet ediliyor. Bir defa Dahhâq b. Müzâhim esasen siqa ve sadûq bir râvî. Ancak kendisiyle İbn Abbâs arasında kopukluk var. Çünkü Dahhâq İbn Abbâs'a yetişmiş değil.[1] Bu durum hadisin zayıflığına alâmettir. Öte yandan **Cüveybir** ittifakla çok zayıf bir râvî.[2] **Süleymân b. Ebî Kerîme** de çok zayıf. Kendisini güvenilir sayan tek kişi yok![3] Öyleyse **bu da tümüyle çürük ve asılsız bir rivâyet!**

Enes hadîsi ise [Enes → Zübeyr b. Adiy → Bişr b. Huseyn → ...] kanalıyla rivâyet ediliyor. Zübeyr'e bir diyeceğimiz yok. Ama ondan bunu rivâyet eden **Bişr b. Huseyn** için aynı şeyi söyleyemiyoruz! Hadisçiler onun hakkında "metruk", "hiçbir hadisi mahfuz (= hadisçilerce malum) değil", "Zübeyr adına yalan konuşur!", "Zübeyr'in adını kullanarak 150 kadar uydurma hadis rivâyet ediyor!!!" diyorlar.[4] Böylece Enes rivâyetini, Zübeyr gibi siqa birisinin üzerinden kimin uydurduğu anlaşılıyor! Zaten İbn Hacer de "senedi çürük!" diyor.[5]

Kısacası ***"Ashâbım yıldızlar gibidir! ..."*** hadisinin aslı esası yok![6] Hadîsin uydurma ya da en azından delil olamayacak kadar zayıf ve çürük olduğuna hükmeden Ehl-i Sünnet âlimlerinden bazıları şunlar:

01. Ahmed b. Hanbel (el-Hallâl, *el-Ilel*: s. 143; İbn Emîr el-Hâc, III, 99)

02. İmam Buhârî (ez-Zerkeşî, *el-Mu'teber*: s. 80~83)

03. el-Bezzâr (İbn Hazm, II, 252; İbn Emîr el-Hâc, III, 99)

04. İbn Adiy (*el-Kâmil* adlı eserinin ilgili yerlerinde)

05. Hâfız ed-Dâraqutnî (İbn Hacer, *el-Kâfî*: s. 94~95)

06. İbn Hazm ez-Zâhirî (*el-İhkâm*: II, 61~62, 71, 251~252)

1- İbn Sa'd, VI, 300; ez-Zehebî, II, 325-326; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 566

2- ez-Zehebî, I, 427; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 456~457, *et-Taqrîb*: I, 139

3- ez-Zehebî, II, 221; İbn Hacer, *el-Lisân*: III, 102

4- İbn Adiy, II, 10; ez-Zehebî, I, 315-316

5- İbn Hacer, *et-Telhîs'ul-Habîr*: IV, 463; el-Ğumârî, 206

6- Aslında Şîa (İmâmiyye) hadis kaynaklarına göre bu hadîsin devamı var; o da şu: İmam Ca'fer es-Sâdıq'ın babaları (a.s) kanalıyla rivâyetine göre; Allah'ın Rasûlü (s.a.a), kendisine "O ashâbın kimler yâ Rasûlallâh?" diye sorulunca şu cevabı veriyor: ***"Onlar benim Ehl-i Beytim."*** (bk. Şeyh Sadûq, *Meânî'l-Ahbâr*: I, 182~183)

07. Hâfız el-Beyheqî (*el-Medhal*: s. 162~164)

08. İbn Abdilberr el-Qurtubî (*Câmi'u Beyân'il-Ilm*: II, 183)

09. İbn Asâkir (*Târîhu Dimaşq*: XXII, 359; el-Münâvî, IV, 76)

10. İbn Tâhir el-Maqdisî (*Zahîrat'ül-Huffâz*: II, 1000, III, 1451)

11. İbn'ül-Cevzî (*el-Ilel'ül-Mütenâhiye*: I, 283)

12. İbn Teymiyye (*Minhâc'üs-Sünne*: VIII, 364)

13. Ebû Hayyân el-Endülüsî (*el-Bahr'ul-Muhît*: V, 528)

14. Hâfız ez-Zehebî (*el-Mîzân* adlı eserinin ilgili yerleri)

15. İbn'ül-Qayyim el-Cevziyye (*İ'lâm'ul-Muvaqqi'în*: II, 242)

16. Cemâlüddîn ez-Zeyle'î (*Tahrîcü Ehâdîs'il-Keşşâf*: II, 229~232)

17. Tâc es-Sübkî (*el-İbhâc fî Şerh'il-Minhâc*: II, 368, 377~378)

18. İbn Kesîr (*Tuhfet'üt-Tâlib*: s. 137~141 = Hadis no: 50~53)

19. Qâdî İbn Ebil-Izz (*Şerh'ul-Aqîde et-Tahâviyye*: s. 380)

20. ez-Zerkeşî (*el-Mu'teber fî Tahrîci Ehâdîs'il-Minhâc vel-Muhtasar*: s. 80~83)

21. Hâfız Zeynüddîn el-Irâqî (*Tahrîcü Ehâdîs'il-Minhâc*: s. 87)

22. Hâfız İbn'ül-Mülaqqin (*el-Bedr'ul-Münîr*: IX, 584~587)

23. Hâfız İbn Hacer (*el-Kâfî*: s. 94~95, *et-Telhîs*: IV, 462~464)

24. İbn'ül-Hümâm (*et-Tahrîr*: III, 99, 331)

25. Celâlüddîn el-Mahallî (*Şerh'ul-Varaqât*: s. 192)

26. İbn Emîr el-Hâc (*et-Taqrîr*: III, 99)

27. İbn Qutluboğa (*Tahrîcü Ehâdîs-i Usûl'il-Pezdevî*: s. 237)

28. Hâfız es-Sehâvî (*el-Meqâsıd'ül-Hasene*: s. 26~27)

29. Kemâl b. Ebî Şerîf (el-Münâvî, IV, 76)

30. es-Süyûtî (*el-Câmi'us-Sağîr*: IV, 76, *İtmâm'üd-Dirâye*: s. 72)

31. Ali el-Qârî (*Mirqât'ül-Mefâtîh*: XI, 163)

32. Abdurraûf el-Münâvî (*Feyd'ul-Qadîr*: IV, 76)

33. Ahmed Şihâbüddîn el-Haffâcî (*Nesîm'ür-Riyâd*: III, 423)

34. İbn Abdişşekûr (*Müsellem'üs-Sübût*: II, 231)

35. İsmâîl el-Aclûnî (*Keşf'ül-Hafâ*: I, 66)

36. Emîr es-San'ânî (*Usûl-ü Fiqh*: s. 221, *Tavzîh'ul-Efkâr*: I, 240)

37. Ebul-Avn es-Sefârînî (*Ğıdâ'ül-Elbâb*: I, 21)

38. Murtazâ ez-Zebîdî (*İthâf'üs-Sâdet'il-Mutteqîn*: IX, 410)

39. Abdül'ali el-Ensârî (*Fevâtih'ur-Rahamût*: II, 232)

40. Muhammed Ali eş-Şevkânî (*İrşâd'ül-Fuhûl*: s. 73~74, 214)

41. İbn Bedrân (*Nüzhet'ül-Hâtır*: I, 404)

42. el-Hût el-Beyrûtî (*Esnâ'l-Metâlib*: s. 119)

43. Abdullâh İbn'üs-Sıddîq el-Ğumârî (*el-İbtihâc*: s. 205~207)

44. Nâsıruddîn el-Elbânî (*Silsilet'ül-Ehâdîs ed-Daîfe*: I, 144~151)

45. Hayrettin Karaman (21.01.2011 tarihli *Yenişafak* gazetesi)

Kısacası bütün Ehl-i Sünnet ulemâsı aynı kanaatte. İçlerinde buna "sahîh" diyen tek kişi yok![1] Buna rağmen birçok usulcünün, şu temel konularda bile bu rivâyete yaslanmaktan çekinmediklerini görüyoruz:

1- **Yusuf Kerimoğlu**, 07.01.1994 tarihli Vakit gazetesinin Fıkıh Köşesinde, "Bu hadis-i şerifin değişik isnad zincirleri var... Fakat aynı mahiyette İbn Abbâs'tan (r) rivâyet edilen hadis sahihtir..." diyor ve İbn Âbidîn'in "*Redd'ül-Muhtâr*"ını (İstanbul, 1982, I, 84 = Arapçası: I, 68) buna kaynak gösteriyor!

Hadis, doğrusu gösterilen yerde mevcut. Ancak buradaki "sahihtir" ifadesine İbn Âbidîn yer vermiyor! Aksine İbn Âbidîn de hadisin senedinin "kopuk" olduğunu, orada açıkça belirtiyor! "*Emanet ve Ehliyet*" sahibi birisinin çok daha dikkatli olması gerekmez miydi sizce?

a) Bütün sahâbenin adâleti

b) Sahâbî kavlinin (fetvâsının) bağlayıcılığı

c) Ehl-i Beyt'in ittifakının icmâ sayılıp sayılmadığı

d) İcmânın sahâbe dönemiyle sınırlı olup olmadığı

e) Önceki asra ait görüşlerden biri üzerine ittifak icmâ sayılır mı?

f) Sahâbenin mürsel rivâyetlerinin kabulü

g) Sahâbeyi sevme ve onları eleştirmekten kaçınma

İşte, o usûlcülerden bazıları ve hadîsi dayanak edindiği konular:

01. el-Cessâs (*el-Fusûl*: III, 299~300, 334, 363 = b)

02. Ebul-Huseyn el-Basrî (*el-Mu'temed*: II, 28, 150 = d-f)

03. Hatîb el-Bağdâdî (*el-Kifâye*: 48, *el-Faqîh*: I, 177 = a-b)

04. Ebul-Velîd el-Bâcî (*el-İhkâm*: s. 304 = a)

05. Ebû İshâq eş-Şîrâzî (*et-Tebsıra*: s. 368 = c)[1]

06. Ebû Zeyd ed-Debûsî (*Taqvîm'ül-Edille*: s. 256 = b)

07. Qâdî Ebû Ya'lâ (*el-Udde*: IV, 1107, *el-Mu'temed*: s. 271 = a-g)

1- Ebû İshâq eş-Şîrâzî, Ehl-i Beyt'in ittifakının "icmâ" sayılıp sayılamayacağı konusunu tartışırken; "icmâdır ve huccettir" diyenlerin dayanağı olan **Seqaleyn** hadisine yer veriyor ve ardından "Bu haber-i vâhidir; usulde bu türden hadisler delil olamaz!" diyor. Ama sıra kendi görüşünü (= huccet değildir) temellendirmeye geldiğinde, ***"Ashâbım yıldızlar gibidir..."*** rivâyetine dayanıyor; "Bu haber-i vâhiddir ve huccettir; böyle olunca da onunla delil getirebiliriz!" diyor.

Şâfiîlerin önde gelen fakihlerinden Ebû İshâq eş-Şîrâzî'ye bakın; bakın da ibret alın! Mütevâtir olan **Seqaleyn hadisi**ni dışlarken, uydurma olduğu apaçık olan ***"Ashâbım yıldızlar gibidir ..."*** rivâyetine rahatlıkla dayanabiliyor! Üstelik işine gelmeyen yerlerde "haber-i vâhid usûl konularında huccet olamaz!" derken, işine geldiği yerde "Bu haber-i vâhiddir, huccettir..." diyebiliyor!

Bu tutum sadece eş-Şîrâzî'de yok; er-Râzî (*el-Mahsûl*: IV, 169 vd.), el-Âmidî (*el-İhkâm*: I, 209~211), Abdülazîz el-Buhârî (*Keşf'ül-Esrâr*: III, 358) vb. daha pek çok usûlcü de maalesef aynı davranışı sergiliyor!

08. Fahrulislâm el-Pezdevî (*el-Usûl*: III, 329 = b)

09. es-Serahsî (*el-Usûl*: I, 316, II, 107, *el-Mebsût*: XVI, 83 = b-d)

10. el-Cüveynî (bk. İbn Ebil-Hadîd, XX, 11 = g)

11. el-Ğazzâlî (*el-Müstasfâ*: I, 262 = b; *el-İqtisâd*: s. 108 = g)

12. Qâdî Iyâd (*eş-Şifâ*: III, 423 = g)

13. F. er-Râzî (*et-Tefsîr*: XXVII, 167, *el-Mahsûl*: IV, 307 = a-g)

14. İbn Qudâme (*er-Ravda*: I, 404 = b)

15. el-Âmidî (*el-İhkâm*: I, 196, 205, 211, 320, II, 386 = a-b-c-d)

16. İbn'ül-Hâcib (*el-Muhtasar*: II, 67 = a)

17. Qâdî el-Beydâvî (*el-Minhâc*: II, 183 = e)

18. Ebul-Berakât en-Nesefî (*Keşf'ül-Esrâr*: II, 101 = b)

19. Abdülazîz el-Buhârî (II, 559, III, 329, 358 = a-b-c)

20. Sadruşşerîa (*et-Tavdîh*: II, 455 = b)

21. Ebû İshâq eş-Şâtıbî (*el-Muvâfaqât*: IV, 41 = b)

22. İbn'ül-Hümâm (*el-Müsâyera*: s. 269 = g)

23. Ali el-Qârî (*Şerh'uş-Şifâ*: III, 420 = b-g)

24. İbn Abdişşekûr (*Müsellem'üs-Sübût*: II, 157 = a)

25. Elmalılı Hamdi Yazır (*Hak Dini*: II, 1214 = diğer)

Aslı esası olmayan bir rivâyetin, böylesine önemli konulara dayanak yapılması, ilim ve ahlâk adına cidden düşündürücüdür.[1]

1- Burada "Hadîsin aslı esası olması, bu kadar ulemâ ona dayanır mıydı?" demek; câhilce, üstelik ilim ahlâkıyla bağdaşmayan bir durumdur. Hadîsin metin ve senet yönüyle ne kadar berbat durumda olduğunu yukarıda gördük. Artık bundan sonra kimi âlimlerin o hadîse dayanması, onun sağlamlığını göstermekten ziyade; asıl o âlimlerin ya maksatlı olduklarını, ya da hadîs ilminden ne kadar nasiplendiklerini gösterir!

Not: ***"Ashâbım yıldızlar gibidir; ..."*** hadîsinin zayıf ve çürük olduğunu gözleriyle gören, ama ifade ettiği mesaj itibariyle de kendilerine ne kadar lâzım olacağını hisseden bazı "uyanık"lar, bu zayıf hadîsi "hasen" hadis yapmaya çalışmışlar! İşte o uyanıklardan bazıları:

1. Ali el-Qârî (*Şerh'uş-Şifâ*: III, 424)

2. Abdül'ali el-Ensârî (*Fevâtih'ur-Rahamût*: II, 157)

3. Abdülhayy el-Leknevî (*Tuhfet'ül-Ahyâr*: s. 53~63)

4. Abdülfettâh Ebû Ğudde[1]

Diyorlar ki: "Hadisin belli ki bütün yolları zayıf. Ancak bu zayıf hadisler bir araya geldiğinde birbirini takviye ederler ve hadis **hasen** derecesine yükselir. Böylece hadis delil olmaya elverişli hale gelmiş olur."

Ehl-i Sünnet hadis âlimleri, zayıf hadislerin bir araya gelmesiyle birbirlerini güçlendireceğini, böylece o hadîsin zayıf olmaktan çıkarak –en azından ifade ettikleri ortak noktada– "**hasen**" derecesine yükselmiş olacağını prensip olarak kabul ediyorlar. Böyle bir hadîse "hasen li-ğayrihî" adını veriyorlar. Ancak bunun için koştukları bir şart var: O hadîsin yollarında fâsıklık ya da yalancılıkla itham edilen bir râvî bulunmayacak. Dolayısıyla hadisteki zayıflık, râvîlerin sadece hâfızalarının çok berbat olmasından kaynaklanacak.[2]

Şimdi sormak lâzım: Toplam sadece altı sahâbî kanalıyla rivâyet edilen bu hadîsin hiç birisi, râvîsinde bulunan hâfıza bozukluğu dolayısıyla zayıf sayılmıyor. Aksine rivâyetlerin dördünün senedinde yalancılıkla suçlanan, birinde tamamen meçhûl, diğerinde ise son derece zayıf râvîlerin bulunduğunu gözlerinizle gördünüz. Böyle hadisler nasıl olur da birbirlerini takviye ederler? Bilhassa hadisle daha yakından ilgili olduğu bili-

1- Ebû Ğudde, 1967 yılında neşretmeye başladığı Ali el-Qârî'nin "*Fethu Bâb'il-Inâye*" adlı fıkıh kitabının girişlerinde (I, 13~14), el-Leknevî'nin yukarıdaki kitabından hadisin durumuyla alakalı bazı alıntılar yapıyor. Ardından bir iki açıklamada bulunuyor ki; bu açıklamalardan onun el-Leknevî'den pek hoşlandığı ve görüşlerine aynen katıldığı açıkça görülüyor.

2- en-Nevevî, *et-Taqrîb*: I, 176~177; İbn'ül-Hümâm, *et-Tahrîr*: II, 249; el-Irâqî, *Şerh'ut-Tebsıra*: I, 155; es-Sehâvî, I, 68, 71, 150; Ali el-Qârî, *el-Hâşiye alâ Şerh'in-Nuhbe*: s. 52; İbn Abdişşekûr, II, 148; Subhi Sâlih, *Hadis İlimleri*: s. 129

nen Ali el-Qârî, "*Nuhbet'ül-Fiker*" hâşiyesinde sarf ettiği sözleri ne çabuk unutmuşa benziyor!?

Bütün bu gerçekler karşısında, sahâbenin tamamını gökteki yıldızlar gibi görmeye hâlâ kararlı olan ve onlardan hangisine uyacak olsa doğru yolu bulacağına inanan kardeşlerimize bir çağrımız var: Şayet bu hadîsin varlığına ve mesajının doğruluğuna yürekten inanıyorsanız, buyurun; uyun Muâviye'ye de, bütün câmilerde Hz. Ali'ye sövün! Hem böylece, kesintiye uğrayan Muâviye'nin sünnetini ihyâ etmiş olursunuz! Âs oğluna tabi olarak yalan konuşun ve iki Müslümanı birbirine düşürmek için etrafa nifak tohumları saçın! Dilerseniz Semura'nın yolunu izleyerek şarap ticâreti yapın! Yahut Hâlid b. Velîd'in peşine takılın; bir Müslümanı öldürüp eşiyle o gece birlikte olun! Şayet içinizden kan dökmek geliyorsa hiç tasalanmayın; bunun için de örnek alabileceğiniz sahâbîler var: Nu'mân b. Beşîr'i, Büsr b. (Ebî) Ertât'ı, Süfyân b. Avf el-Ğâmidî'yi izleyin; bir dizi katliam yapın... Bakalım bu yaptıklarınız sizi nereye götürecek; hidâyete mi dalâlete mi? Ve bakalım o sahâbîler sizi kurtarabilecek mi?

c. İcmâ Delili

Yukarıda sahâbenin toptan adâletine dayanak kabul edilen ayet ve hadisleri ele alıp inceledik. Gördük ki ne âyetler ne de hadisler, bu konuda sadra şifâ vermiyor! Bu durumun farkında olan kimi Ehl-i Sünnet âlimleri, durumu kurtarmak ve kendi yaklaşımlarını daha da pekiştirmek için "**icmâ**" iddiasını ortaya atmışlar. Buna göre bütün sahâbenin âdil ve güvenilir, sadâkat sâhibi oldukları konusunda "**icmâ**" var! Yani bütün İslâm âlimleri bu konuda ittifak etmişler.

İşte söz konusu icmâ ve ittifaktan söz eden âlimlerden bazıları:

1. İmâm'ül-Harameyn el-Cüveynî (*el-Bürhân*: I, 405~407)[1]

2. İbn Abdilberr el-Qurtubî (*el-İstîâb*: I, 9)

3. Hatîb el-Bağdâdî (*el-Kifâye*: s. 49)

4. İbn Qudâme el-Maqdisî (*er-Ravda*: I, 290)

5. İbn'üs-Salâh (*Ulûm'ul-Hadîs*: s. 295)

1- Buradan naklen bk. es-Sehâvî, *Feth'ul-Muğîs*: III, 112; el-Haffâcî, III, 426

6. Muhyiddîn en-Nevevî (*et-Taqrîb*: II, 214)

7. İbn Hacer el-Asqalânî (*el-İsâbe*: I, 9)

Kendi elleriyle var ettikleri sözde "**icmâ**"ya yaslanarak sahâbeyi toptan âdil ilân eden bu zevât, konuyla ilgili farklı düşünceye sâhip pek çok İslâm âliminin varlığından elbette habersiz değiller. Ashâbın hepsini âdil sayarken "icmâ"dan söz edenler, merak etmeyin; buna da kendilerince bir çözüm bulmuşlar! Kendilerini "**hak ehli**" ve "**sözleri kâle alınanlar**" olarak takdim ederlerken, farklı düşünenleri de "**bid'at ehli** = sapık" ve "**sözleri kâle alınmayanlar**" olmakla suçlayıvermişler! İşte size, karşı tarafı ilmî delillerle iknâ edemeyenlerin başvurduğu "**kolaycı**" bir çözüm!

Bu yola başvuranlardan bazıları şunlar:

1. İbn Abdilberr el-Qurtubî (*el-İstîâb*: I, 9)

2. Hatîb el-Bağdâdî (*el-Kifâye*: s. 49)

3. İbn'üs-Salâh (*Ulûm'ul-Hadîs*: s. 295)

4. Muhyiddîn en-Nevevî (*et-Taqrîb*: II, 214)

5. İbn Hacer el-Asqalânî (*el-İsâbe*: I, 9)

6. İbn Hacer el-Heytemî (*es-Savâiq'ul-Muhriqa*: s. 208~211)

Oysa bu konuda Ehl-i Sünnet âlimleri bile kendi aralarında bütün yönleriyle anlaşabilmiş, ağız birliği edebilmiş değiller! Ehl-i Sünnet'in bu söylemini olduğu gibi kabul etmeyen pek çok Sünnî âlimin bulunduğunu, ileride Ehl-i Beyt mektebinin delillerini işlerken "**Ehl-i Sünnet mektebinden katılımlar**" başlığı altında göreceğiz.

Demek ki ortada ne icmâ var, ne ittifak! Esasen durumu onlar da biliyor! O yüzden Ehl-i Sünnetten el-Ğazzâlî, İbn Qudâme, el-Âmidî, İbn'ül-Hâcib, es-Sübkî, İbn'ül-Hümâm, İbn Abdişşekûr ve İbn Bedrân gibi usûlcülerin daha dikkatli davrandıklarını, icmâ ya da ittifak yerine "**çoğunluğun görüşü**" tabirini seçtiklerini görüyoruz.[1]

1- Bize göre bu tabir bile yersiz. Çünkü Ehl-i Sünnet dışında hiçbir İslâm mezhebi sahâbeyi toptan "âdil" saymadığı gibi, Ehl-i Sünnet içinde bile bu konuda önemli çatlaklar var. Ancak deminki ifadelerin yerine "çoğunluk" deyiminin kullanılmasını yine de anlayışla karşılıyoruz.

Hem Ehl-i Sünnet, bu konuda gerçekten ittifak etmiş olsa bile ne değişir ki? Bu konuda tâ sahâbenin yaşadığı dönemden bu tarafa farklı yaklaşımların bulunduğu bilinmekte. Ehl-i Beyt (İmâmiyye Şîası) ile Mu'tezile mekteplerinin Ehl-i Sünnet'e ters yaklaşım içinde oldukları malum. Hatta Hâricîlerin tutumu da meydanda. Bu durumda icmâ nerede; söyler misiniz!? Bu ne biçim bir icmâ ve ittifaktır ki; İslâm düşüncesine âit oluşumların çoğunluğu tümden "yok" farz edilmektedir! Böyle bir icmâ ve ittifâkın Ehl-i Sünnet olmayanlar açısından ne kıymeti olabilir ki? Şayet Ehl-i Sünnet "bizim icmâ ve ittifâkımız bizden olmayanları da bağlar" diyorsa, aynı şeyi karşı tarafın da iddia etmeye hakkı yok mu? Bu tarz delil getirişin neresi mantıklı Allah aşkına!

Öncelikle, Ehl-i Beyt İmamlarının (a.s) yer almadığı bir ittifak (eğer öyle bir ittifâk varsa) nasıl "icmâ" sayılır? Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ümmetine "emanet" bıraktığı bir Ehl-i Beyt[1] imamının katılmadığı bir icmâ ne anlama gelebilir? Bir İmam Bâqır'ın, bir İmam Sâdıq'ın muhâlefeti "muhâlefet" olarak yetmez mi? Zamanlarının en büyük ilim ve takva sahibi oldukları herkesçe bilinen bu tertemiz insanlar ve onların yolunu takip edenler, yoksa bu ümmetten değil mi de; kâle alınmıyorlar!?

Ehl-i Sünnet mektebi'nin kendileri gibi düşünmeyen diğer Müslümanları "**bid'at ehli**" olarak nitelediği bilinmekte. Buna rağmen Ehl-i Sünnet'ten pek çok ilim adamı, bid'at ehlinden bir müctehidin muhalefet etmesiyle de icmânın gerçekleşemeyeceğini, böyle bir ittifakın ümmeti "bağlayıcı" bir yanının olmadığını; "İcmâ için onların da muvâfakat ve teyitlerinin şart olduğunu" açık bir dille ifade ediyorlar.[2] Bu durumda, Ehl-i Beyt mektebinin, Mu'tezile ve Hâricîlerin farklı yaklaşımları meydanda dururken, sahâbenin âdil ve güvenilir olduklarına dair icmâdan bahsetmenin hiç mümkünü var mı?

1- V. Bölüm'de gelecek olan **Seqaleyn** ve **Sefîne** hadislerine bakınız.

2- Bu olumlu yaklaşım başlıca şu âlimlere ait: İmam Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî, Süfyân es-Sevrî, İbn Ebî Leylâ, Dâvûd ez-Zâhirî, İbn Hazm (bk. İbn Hazm, *el-Fisal*: III, 246 = krş. *el-İhkâm*: IV, 629~630; İbn Teymiyye, *el-Minhâc*: V, 87; el-Emîr es-San'ânî, *el-Usûl*: s. 389), Qâdî Ebûbekr el-Bâqıllânî (= el-Buhârî, III, 351), el-Ğazzâlî (I, 183), er-Râzî (*el-Mahsûl*: IV, 180), el-Âmidî (I, 194), el-Beydâvî – el-İsnevî (II, 205~206), es-Sübkî – el-Mahallî (II, 178, 385), Ebül-Hattâb (= İbn Qudâme, I, 355), Zekeriyyâ el-Ensârî (*el-Ğâye*: s. 89), Ebû Süfyân el-Hanefî (Âlü Teymiyye, 297), Necmüddîn et-Tûfî (İbn Bedrân, *Nüzhet'ül-Hâtır*: I, 353), Hudarî Bey (*Usûl-ü Fiqh*: s. 276)…

Diğer yandan, icmânın mutlaka bir temele dayanmak zorunda olduğunda bütün Ehl-i Sünnet âlimlerinin ittifâkı var.[1] Bu demektir ki; temelsiz bir icmâ olmaz. Oysa buradaki icmâ temelden yoksun olması bir yana; Kur'ân'a, sünnete, akla ve tarihe de ters düşüyor.

Kısacası, sahâbenin toptan adâleti mevzuunda "**icmâ**"dan söz etmemizin imkânı yok.

d. Sahâbe Uygulamaları

Ehl-i Sünnet âlimlerinin konuyla ilgili delillerinden birisi de sahâbenin bizâtihî kendilerine ait tutum ve davranışlarıdır. Buna göre sahâbe birbirlerini her zaman takdir eder, "sahâbî" olduğu bilinen kimselere hürmette kusur etmezlerdi. Onların bu tutumu gösteriyor ki; sahâbe kendilerinin Allah katında büyük makamlara sâhip, âdil ve güvenilir olduklarını pekâlâ biliyor ve buna yürekten inanıyorlardı.

İbn Hacer el-Asqalânî bu tezi pekiştirmek için diyor ki:

> "Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen bir rivâyete göre; bir bedevî (medeniyet görmemiş, kırsal kesimde yaşayan, köylü Arap) Ensâr'ı hicvetme suçuyla tutuklanıp Halîfe Ömer'in huzuruna getirildi. Getirilen o bedevînin sahâbeden olduğunu anlayan Ömer şöyle yakındı: "Şayet o kişi sahâbî oluşu nedeniyle bilemediğim derecelere varmış olmasaydı, and olsun onun hakkından gelirdim!"

İbn Hacer hadîsin bütün râvîlerinin siqa olduğunu belirttikten sonra sözlerine şöyle devam ediyor: "Ömer'in o bedevîyi cezalandırması bir yana, azarlamaktan bile çekinmesi; onun Peygamber'e (s.a.a) ulaşmış olduğunu bildiğinden dolayıdır. Bu olay açıkça gösteriyor ki; onlar, hiçbir şeyin sahâbeliğe denk olmadığına inanıyorlardı."[2]

1- el-Cessâs, III, 277; İbn Hazm, I, 545; el-Bâcî, 389; eş-Şîrâzî, 372; el-Âmidî, I, 221; İbn Qudâme, I, 385; İbn'ül-Hâcib, II, 39; el-Buhârî, III, 388; Sadruşşerîa, II, 516; İbn'ül-Hümâm, III, 109; Molla Husrev, *el-Mir'ât*: s. 233; eş-Şevkânî, 70; Mahmûd Es'ad, *Telhîs-i Usûl-i Fiqh*: s. 339; İbn Bedrân, 283; Bilmen, I, 165

2- İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 11~12 = Hâfız es-Sehâvî (III, 114) ile el-Heytemî (s. 212) de İbn Hacer'in bütün bu sözlerini benimseyerek aynen tekrarlıyor.

İbn Hacer, rivâyeti Muhammed b. Qudâme el-Mervezî'nin "*Ahbâr'ul-Havâric*" adlı kitabında okuduğunu söylüyor.

Bu tarz rivâyetlerle bulundukları yeri "sağlama almayı" planlayan İbn Hacer'e ve onu büyük bir iştahla takip ederek bu gibi rivâyetlerden medet uman kimselere birkaç sorumuz olacak:

1. Burada Ensâr'ı hicveden (eleştiren) bir kişiye sırf sahâbî olduğu gerekçesiyle dokunmadığı söylenen Hattâb oğlu Ömer, Halîfe Ebûbekr döneminde Mâlik b. Nüveyra adlı bir sahâbîyi öldürerek güzel eşini o gece yatağına alan Hâlid b. Velîd hakkında; neden "Ey Ebûbekr! Bu adam bir Müslümanın kanını dökmüş olduğu için kısas edilmesi, eşiyle yatarak zina ettiği için recmedilmesi lâzım!" diyordu? Yoksa Ömer onun sahâbeden olduğunu bilmiyor muydu?

Diğer yandan şarap içtiği sâbit olan Qudâme b. Maz'ûn adlı Bedir savaşına katılmış bir sahâbîyi neden sopalattı? Hani Halîfe Ömer sahâbeden olanlara dokunmuyordu? Sahâbeye bu derece güvenen ve onları her şeyin üstünde tutan bir Ömer, sırf hadis rivâyet ediyorlar diye neden birçok sahâbîyi tutuklatıp hapse attı? Muğîra b. Şu'be'nin Basra vâliliği sırasında zina ettiğini suçüstü gören "Ebûbekra es-Seqafî" adlı sahâbîyi neden cezalandırdı?

2. Madem "sahâbî olmanın" bu derece kutsal ve dokunulmaz bir makam olduğunu sahâbe bile biliyordu; öyleyse Ebûbekr, hilâfete geçer geçmez neden Müslüman olduğu herkesçe bilinen, deminki Mâlik b. Nüveyra üzerine ordu gönderdi? Yine sahâbeden Velîd b. Uqbe, Kûfe vâliliği sırasında kafayı çekerek namaz kıldırdığı için Halîfe Osmân tarafından neden cezalandırılıp görevden alındı? Neden önde gelen sahâbe, Osmân'ı hukuk dışı icraatla suçladı? O dönem, yine ne maksatla "sahâbe öncülüğünde" Halîfe Osmân'a karşı ayaklanma başlatıldı?

3. Madem sahâbî olmak bu kadar değerliydi; peki Ali b. Ebî Tâlib sahâbeden değil miydi? Sahâbeden ise o mübârek insana, neden rahat yüzü gösterilmedi? Suçu neydi? Âişe, Talha ve Zübeyr, neden ona karşı savaş açtı? Herkes tarafından çok iyi biliniyor ki; "azgın çete"nin reisi Muâviye onu bir gün rahat bırakmadı, ona gönül veren dostlarını kılıçtan geçirdi, câmilerin minberlerinden Ali ve çocuklarına sövdürdü, lanetledi ve bunu kalıcı hale getirdi! Peki bütün bunlar neden?...[1]

1- Bütün bu olayları III. Bölüm'de, ilgili sahâbîlerin davranışlarından bahsederken ayrıntılı biçimde göreceğiz.

Acaba İbn Hacer bunları bilmiyor mu? Ya es-Sehâvî; sahi onun da mı bu gelişmelerden haberi yok? İşin doğrusu; onlar bütün bu olaylardan haberdarlar! Zaten onların en çok darlanıp çaresiz kaldıkları nokta da burası! Esasen ileride de göreceğimiz gibi, "sahâbenin tümden âdil ve güvenilir" olduklarına ilk karşı çıkanlar, sahâbenin bizzat kendileri!

Kaldı ki rivâyetin baş tarafıyla son tarafı da birbiriyle çelişmekte! Çünkü baş tarafta, o bedevînin Ensâr'dan olan şahsı hicvettiği açıkça anlaşılıyor. Görünen o ki, "sahâbenin komple temiz ve âdil" olduklarından, o bedevî sahâbînin de haberi yok! Bu apaçık çelişkiyi İbn Hacer ile es-Sehâvî neden fark etmemişler dersiniz!?

Kısacası; bu rivâyetin uydurma olduğunda zerrece kuşkumuz yok. Hem sahâbe arasında yaşanan tarihe damgasını vurmuş tatsız olaylar, hem de demin ifade ettiğimiz gibi, rivâyetin başıyla sonu arasındaki çelişki söz konusu rivâyetin uydurma olduğunu apaçık belgeliyor.

Bu durumda hadîsin senediyle uğraşmaya, râvîlerinin durumlarını yoklamaya bile gerek yok esasen. Bir hadîsin senedi sağlam olsa bile, Kur'ân'a, akla, târihî gerçeklere aykırı olduğu takdirde "uydurma" sayılabileceğini Ehl-i Sünnet âlimlerinin de kabul ettiklerini, sünnetten delillere "**İtiraz**" başlığı altında görmüştük. Senedinde **Ali b. el-Ca'd el-Cevherî** adlı râvîye yer veriliyor olması da bunun şâhidi zaten. Çünkü –rivâyete nazaran– el-Mervezî'nin üstâdı konumundaki Ali el-Cevherî, Osmân ve Muâviye'yi sürekli eleştirdiği bilinen Bağdatlı bir hadisçi. Buna rağmen önde gelen hemen bütün hadisçiler tarafından gayet siqa ve güvenilir kabul ediliyor.[1] Sahâbeyi eleştiren böyle bir râvî, söz konusu hadîsi nasıl rivâyet eder? (Ya da bunun aksini düşünün...)

Ayrıca kaynaklarda "Muhammed b. Qudâme el-Mervezî"nin "*Ahbâr'ul-Havâric*" adında bir çalışmasının olduğuna dair en ufak bir kayıt yok. Rivâyeti kitabında okuduğunu söyleyen İbn Hacer bile "*et-Tehzîb*"inde onun böyle bir çalışmasından söz etmiyor! Halbuki İbn Hacer, genellikle böyle bir şeye değinmeden geçmez. Hatta "kitap yazan ulemâ" arasında bile onun adına yer verilmiyor! Bu durum ister istemez böyle bir kitabın varlığından kuşku duymamızı sağlıyor. Zaten İbn Hacer'in "Muhammed b. Qudâme el-Mervezî'nin o kitabını, ondan işiten birisinin yazısından

1- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 176~177, *et-Taqrîb*: II, 38~39; el-Aynî, I, 347

okudum!" demesi de bu kuşkumuzu artırıyor. İbn Hacer el-Asqalânî her ne hikmetse, o kişinin kimliğinden bahsetmiyor. Anlaşılan o kişinin kimliğinin gizli kalmasını maslahata daha uygun görmüş!

Bütün bu gerçekler, o rivâyetin tamamen asılsız olduğunu gösteriyor. O halde bu ve buna benzer rivâyetlerle sahâbeyi olduğundan başka türlü göstermeye çalışanlar Allah'tan korkmaz mı? Kitaplarında bu tarz rivâyetlere yer veren bir ilim adamı, okuyucularından hiç mi hayâ etmez acaba!? Okuyucuyu her zaman doğru bilgilerle yönlendirmek yerine neden böyle anlamsız şeylerle "oyalama" gereği duyulur?

e. İstishâb Delili

Varlığı katiyetle bilinen bir şeyin, yok olup olmadığı konusunda şüpheye düşüldüğünde; o şeyin varlığının devam ettiğine hükmedilir. Bunun usûl ilmindeki karşılığı "**İstishâb**"tır ve hukukta yaygınca kullanılan en köklü prensiplerden birisidir. "Yakîn şek ile zâil olmaz"[1], "Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır."[2], "Bir zamanda sabit olan şeyin, aksine delil olmadıkça bekâsına hükmolunur."[3], "Berâet-i zimmet asıldır."[4] gibi kural ve kâideler, hep bu "İstishâb" prensibinin değişik ifadeleridir.

Sade bir örnek vermek gerekirse: İnsan doğarken suçsuz ve sâbıkasız doğar. O yüzden aslen suçsuz ve sâbıkasız olarak değerlendirilir. Dolayısıyla bir "suç" işlediği kesin olarak ispat edilemediği sürece, o kişinin temiz ve suçsuz oluşu devam eder. Böyle olunca da onun aleyhinde bir karar verilemez. Bu anlamda "İstishâb" bütün İslâm ulemâsının ortak kabulüyle huccettir, hukukta delil olarak kullanılır.[5]

1- İbn Nüceym, *el-Eşbâh*: s. 27; es-Süyûtî, *el-Eşbâh*: s. 53~55; es-Serahsî, I, 50; el-Kâsânî, II, 80, 188; el-Hâdimî, *el-Mecâmi'*: s. 314; *Mecelle*: mad. 4

2- İbn Nüceym, 28; el-Hâdimî, 311; en-Nevevî, IV, 49; *Mecelle*: mad. 5

3- el-Hâdimî, 330; *Mecelle*: mad. 10

4- el-Kâsânî, VII, 323; İbn Nüceym, 29; es-Süyûtî, 53; Elmalılı, IV, 2446

5- Ebul-Huseyn el-Basrî, II, 325 vd; el-Bâcî, 613 vd.; el-Ğazzâlî, I, 217 vd.; es-Serahsî, II, 223 vd; Sadruşşerîa, II, 608 vd; el-Âmidî, IV, 367; İbn Hâcib, II, 284; el-Beydâvî, III, 123 vd; İbn Qudâme, I, 389 vd; İbn Hazm, V, 3 vd.; İbn'ül-Qayyim, *el-İ'lâm*: I, 339~343; İbn Hümâm, III, 290; Molla Husrev, 264; İbn Abdişşekûr, II, 359; Mustafa Deyb Boğa, 185~238 ...

Ehl-i Sünnet âlimleri sahâbenin tümden âdil ve güvenilir olduklarını savunurlarken **İstishâb prensibi**nden de yararlanıyorlar. Onlar bu prensip ile bütün sahâbenin adâletine şöyle delil getiriyorlar:

> Sahâbe, Peygamber Efendimiz (s.a.a) henüz hayattayken inen âyetlerle ta'dîl edilmiş, "âdil ve güvenilir" olarak tescil edilmiştir. Buna göre onlarda asıl olan adâlet ve sadâkattir. Allah (a.c) tarafından böylesine âdil ve temiz görülen sahâbe, aksi sâbit olmadıkça bu nitelikten asla mahrum edilemez. Aksi sâbit olmadığına göre, onların adâlet ve sadâkatlerine hiçbir zaman halel gelmediğine hükmolunur.

Ehl-i Sünnet'ten Hatîb el-Bağdâdî, el-Ğazzâlî, es-Sehâvî, eş-Şevkânî vb. tarafından[1] seslendirilen bu yaklaşım, dikkat ederseniz, şu iki varsayıma dayanıyor: **1.** Allah (a.c) bütün sahâbeyi "âdil" ilan etmiştir. **2.** Bunun aksi hiçbir zaman sâbit olmamıştır.

Esâsen Mu'tezile'ye izâfe edilen "Sahâbe, İmâm Ali ile savaşana dek toptan âdil idi; sonra onunla savaşanlardan adâlet vasfı zâil oldu" görüşüne tepki olarak doğduğu apaçık belli olan bu yaklaşım, dayandığı her iki varsayımla; hem Kur'ân'a apaçık ters düştüğü, hem de târihî hakîkatlerle çeliştiği için bütünüyle temelsizdir. Şöyle ki:

Birincisi, sahâbenin adâletine delil olarak gösterilen âyetlerden hiçbirisinin "sahâbeyi toptan âdil" saymak için yeterince açık olmadığını yukarıda gördük. İleride Ehl-i Beyt mektebinin dayandığı deliller arasında yer vereceğimiz âyetler ise, sahâbeden pek çoğunun bu vasıftan yoksun olduğu konusunda yoruma meydan vermeyecek kadar apaçık. Bilhassa orada sunacağımız Ehl-i Sünnet açısından da çok güçlü hadisler, çoğu sahâbenin "adâlet ve sadâkat"ten mahrum olduklarına kesinlik kazandıracak nitelikte.

İkincisi, sahâbenin Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) sonra adâletlerini düşürecek işler yapıp yapmadığı kesin değil, iddiaları, şayet maksatlı değilse, târihi bilmemekten kaynaklanıyor. III. Bölüm'de, sahâbenin menfî davranışlarına dair istemediğiniz kadar örnek sunacağız. Üstelik her zamanki gibi, yine Ehl-i Sünnet'in en muteber kaynaklarından!

1- Hatîb el-Bağdâdî, 49; el-Ğazzâlî, *el-İqtisâd fil-İ'tiqâd*: s. 108; es-Sehâvî, III, 113, 115; eş-Şevkânî, 62

Kısacası, Ehl-i Sünnet'in ileri sürdüğü bu türden iddiaların hepsi, sadece birer "varsayım"dan ibarettir. Bunun da altında "peşin hüküm" yatmaktadır. Dolayısıyla burada "**İstishâb**" prensibini işletmenin olanağı yoktur! O yüzden zamanımızın ender araştırmacılarından Ca'fer Sübhânî, sahâbenin adâleti mevzuunu istishâb delîliyle ispât etme çabalarının, "örümcek ağından" bile daha zayıf olduğunu belirtiyor.[1]

f. Aklî Deliller

Ehl-i Sünnet ulemâsının, "sahâbenin tamâmı âdildir" derken dayandıkları aklî deliller de var[2] ve bunlar sadece iki tane:

1. İnsanların yoldan çıktığı, ilâhî mesaja kulaklarını tıkadığı bir zamanda, onlar Allah'ın gönderdiği elçiye (s.a.a) iman ettiler ve onu hiçbir zaman yalnız bırakmadılar. Bu yolda türlü eziyetlere katlandılar. Doğup büyüdükleri yerden hicret ettiler. Allah'ın dîninin yeryüzüne hâkim olması için mallarını, canlarını verdiler. Bunun için savaş meydanlarında, iman etmeyen babalarını ve evlatlarını öldürmekten bile çekinmediler. Böyle kimseler neden âdil ve güvenilir olmasın?[3]

2. Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimiz'in sünnetini, Kur'ân'a ilişkin yorumlarını bizlere taşıyanlar sahâbîlerdir. Onunla aramızdaki yegâne köprü onlardır. Sahâbe âdil ve güvenilir olmazsa biz bu dinin esaslarını kimden alacak, kimden öğreneceğiz?

İster gülün, ister ağlayın; ama Ehl-i Sünnet dünyasının konuya ilişkin "aklî" diye ileri sürdükleri deliller gerçekten bunlar! Öncelikle, birinci delilde ileri sürülen vasıfları taşıyan sahâbîlerin varlığını hiçbir zaman inkâr etmedik, etmiyoruz da. Üstelik onlara karşı büyük sevgi ve saygımız var. Fakat bu vasıfları bütün sahâbenin hâiz olduğunu ileri sürebilmek için ya maksatlı, ya da Kur'ân'dan tümüyle bi-haber olmak gerekir. Zira Kur'ân, Allah'a ve O'nun azîz peygamberine sadâkatte herkese örnek olabilecek sahâbîlerden bahsettiği gibi, Uhud gibi en hayâtî savaş

1- Ca'fer Sübhânî, *el-İlâhiyyât*: II, 941

2- es-Süyûtî, II, 214; eş-Şevkânî, 61 [ayr. bk. sh. 254 = Ebû Zür'a'nın sözü.]

3- Hatîb el-Bağdâdî, 49; el-Bâcî, 304; el-Ğazzâlî, I, 164; İbn Qudâme, I, 301; el-Âmidî, I, 320~321; İbn'ül-Hâcib, II, 67; el-Buhârî, II, 560; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 10; es-Sehâvî, III, 109; el-Heytemî, 210~211

meydanlarında; Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) talimatlarını "bir avuç dünya metaı" uğruna kulak ardı eden, onu savaş meydanında yapayalnız bırakıp kaçan, ona bir şekilde ihânet eden, ganîmet peşinde koşan, onu değişik vesîlelerle üzen ve ona verdikleri sözü unutan sahâbeden de bol örnekler sunuyor.

Hem şayet sahâbe bu kadar güvenilir olsaydı, Rasûl-i Ekrem (s.a.a) ***"Sizler benden sonra, önceki milletlerin (İsrâîl oğullarının) yollarını adım adım takip edeceksiniz!"*** buyurur muydu? O takdirde sahâbeden bir çoğunun, Hz. Peygamber'in vefatının hemen ardından yoldan çıkacaklarını haber veren "**irtidâd**" hadislerini nereye koyacağız?...[1]

İkinci delilde ileri sürülen kaygılar ise tek kelimeyle demagojiden ibaret! Ehl-i Sünnet, şu an yaşayan İslâm mezhepleri arasında sahâbeyi toptan silip atan, onları top yekun "güvenilmez" ilan eden kimler ki böyle bir korkuya kapılıyor? Şayet maksat Ehl-i Beyt (İmâmiyye Şîası) ise ve onların sahâbeyi tümüyle çizip attıkları iddia ediliyorsa; az ileride de göreceğimiz gibi; bu onlara atılan büyük bir iftiradır ve bunun Allah katındaki cezası kuşkusuz ağır olacaktır.

Doğrusu, Ehl-i Beyt mektebi (İmâmiyye Şîası) pek çok sahâbîyi eleştirir ve onlara güvenilemeyeceğini söyler. Hatta bu eleştirilenlerin içinde Ehl-i Sünnet'in saygı duyduğu bazı şahsiyetler de olabilir. Ancak şurası asla unutulmamalıdır ki; hem o sahâbîlerin gerçekten eleştirilmeyi hak eden yanları vardır, hem de onları eleştirmekle kıyamet kopmaz! Zira Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile aramızda aracılık edip onun ilmini bizlere sâlimen taşıyacak çok emin bir kadro var zaten: **Ehl-i Beyt**. Ehl-i Beyt de sahâbedir, üstelik sahâbenin en önde gelenleridir. Bu kadronun başında Peygamberimizin ilminin kapısı, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali var. Öte yandan, Ehl-i Beyt'e yakın duran birçok sahâbî var. Ki onların birçoğunu son bölümde göreceğiz. İmâmiyye mektebi o sahâbeyi âdil görür, kendilerine sever ve sayar. Dolayısıyla Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) dinin esaslarını alacağımız "aracı" sahâbe yine var. Şu halde "Sahâbeyi eleştirir; onlara güvenmezsek ne yaparız!" gibi korkulara ve kaygılara mahal yoktur.

Hiç merak etmeyin! Sahâbeyi eleştirmekle hiçbir şey zayi olmaz. Din elden gitmez. Dinin bütün hükümlerini öğrenebileceğimiz güvenilir kay-

1- Bu konuda detaylı bilgi için "**Ehl-i Beyt Mektebinde Sahâbe**" başlığına bk.

naklara yine de sâhibiz. Sizler, sahâbeden bazılarını eleştiren ve onlara güvenmeyen mezheplerin elinde bu dine ait bir şeyin olmadığını mı sanıyorsunuz? Onların tefsir, hadîs, kelâm ve fıkıhla alâkalı kaynakları yok mu? Onlar namazı neye göre kılıyorlar? Orucu nasıl tutuyorlar? Nasıl hac yapıyorlar? Sahâbeyi toptan âdil ve güvenilir kabul eden Ehl-i Sünnet'in hadis ve fıkıh külliyâtı ile, sahâbeyi eleştiren ve Ehl-i Beyt'i esas alan İmâmiyye mektebininki arasında % 70~80'lik birlikteliğin nasıl sağlanmış olduğunu düşünüyorsunuz? Her iki tarafın kitapları ortada. Üstelik onlara ulaşıp okumak, ilgi duyan herkes için gayet kolay.

Sahâbeyi eleştirdiğimiz ve onları toptan "âdil ve güvenilir" kabul etmediğimiz takdirde, dînin tamamen olmasa da, "din" olarak bilinen birçok şeyin temelinden yıkılacağı doğrudur! Zira Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği bazı düşünce ve uygulamaların kaynağı araştırıldığında; Amr gibi, Muğîra gibi, Muâviye gibi sâbıkalı kişilerden gelen rivâyetlere dayandıkları görülür. Ehl-i Sünnet âlimlerinin "yıkılır" diye korktukları "din" şayet bunlar ise varsın yıkılsın! Bunların doğruları güvenilir yollardan bizlere ulaşıyor zaten. O halde bu korkunun sebebi ne? Bizim amacımız "mezhebi" mi korumak, yoksa Allah'ın yüce dînini mi? "Müslümanım" diyen samîmî herkesin amacı, bu dini sağlıklı kaynaklardan doğru biçimde öğrenmek değil mi?

Aslına bakarsanız, onlar da işin farkında! Sahâbeyi eleştirdiğimiz zaman, sadece o sâbıkalı kişilere dayanan dînin(?) çökeceğini onlar da biliyor. Bu durumda "din" değil, kendi düşüncelerinin alt yapısı çökecek! Ve karşılarına Ehl-i Beyt mektebi çıkacak! İşte asıl korkulan bu! Oysa Allah'ın (a.c) rızasını kazanmaktan başka bir hedefi olmayan bir Müslümanın bu kadar basit olması düşünülemez! Şayet bu yolda cidden samîmî isek, Rasûl-i Ekrem (s.a.a) zaten bizlere Ehl-i Beyt'i emanet ediyor ve kurtuluşu onlara tâbî olmaya bağlıyor.

Ehl-i Sünnet'e göre sahâbe masum mu?

İmâmiyye Şîası, oniki imamın[1] masum olduğunu kabul ettiklerinden dolayı, Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından sürekli ve acımasız biçimde eleştirilir. Ehl-i Sünnet, bu "masumiyet" fikrinin akıl ve mantıkla bağdaşmaya-

1- Oniki imamın kimler olduğunu son bölümde göreceğiz.

cağını, üstelik dînimize aykırı olduğunu hep söyler durur. (Bu fikrin akla mantığa aykırı bir yanının olmadığını, Ehl-i Beyt'in de içinde yer aldığı oniki imamın masum olduklarına dâir Kitap ve Sünnet'ten pek çok delîlin bulunduğunu son bölümde ele alacağız.) Peki Ehl-i Beyt mektebini bu derece ağır eleştiren Ehl-i Sünnet, sahâbenin tamamını âdil ve güvenilir sayarken, acaba onlara gerçekte hangi gözle bakıyor? Bununla sahâbenin hepsine masumiyet vermiş oluyor mu, olmuyor mu?

Bu sorunun doğru cevabını bulabilmek için, öncelikle Ehl-i Sünnet âlimlerinin kendi ifadelerine yer vermekte fayda var.

İbn'ül-Enbârî diyor ki:

> "Sahâbenin tamamının âdil olduklarından kasıt, onların masum ve günah işlemelerinin imkânsız oluşu değildir. Maksat "âdil ve temiz" olup olmadıklarını araştırmaya zahmet etmeksizin, rivâyetlerinin makbul olduğudur. Bu durum, adâletlerini düşürecek bir cürüm işledikleri sâbit olmadığı sürece böyledir. Zaten öyle bir şey de sâbit olmamıştır!"[1]

İbn'ün-Neccâr, Hâfız es-Sehâvî ve Muhammed Ali eş-Şevkânî tarafından da benimsenen[2] bu yorumdan şu dört husus anlaşılıyor:

a) Sahâbenin hepsinin âdil olmalarından maksat, durumlarını, güvenilir olup olmadıklarını hiç araştırmaksızın onlara peşînen güvenmek ve rivâyetlerini koşulsuz kabul etmektir. Çünkü onlar yalan konuşmazlar ve Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) yalan isnat etmezler.

b) Buradan, sahâbenin toptan "masum" ilan edildiği anlaşılmamalıdır. Sahâbe masum olmadığı için, günah işlemeleri muhâl değildir.

c) Bir sahâbînin rivâyetinin kabûlü, adâletini zedeleyen, güvenilirliğine gölge düşüren bir cürüm işlediği tespit edilmediği sürece geçerlidir. Aksi halde rivâyeti kabul edilmez.

d) Sahâbeden hiçbirisi, adâlet ve emânetlerini zedeleyen bir cürüm işlememiştir.

1- ez-Zerkeşî, *el-Bahr'ul-Muhît*: IV, 300; es-Sehâvî, III, 115; eş-Şevkânî, 62

2- İbn'ün-Neccâr, II, 475; es-Sehâvî, III, 115; eş-Şevkânî, 62

Sahâbeden hiçbirisinin adâletini zedeleyen bir cürüm işlemediğini iddia etmek, kafayı kuma sokmakla eş değerdir. Kitap, sünnet ve tarih bu iddiayı tamamen çürütmekte, onlardan birçoğunun işlediği suçları gözler önüne sermektedir. (Ehl-i Beyt mektebinde sahâbe konusuna ve III. Bölüm'e bakınız.) Bu durumda **d** şıklı iddianın hiçbir doğruluğu kalmamakta, böylece **c** şıklı yoruma bağlı olarak, sahâbe içinde rivâyetleri kabul edilemez kişilerin de varlığı ortaya çıkmış olmaktadır. Gelelim masumiyet olayına:

Doğrusunu isterseniz, yaşayan ve yaşamayan bütün Ehl-i Sünnet mezhepleri "masumiyet" fikrine şiddetle karşı. Aksi halde İmâmiyye mektebini "masumiyet" düşüncesi dolayısıyla neden eleştirsinler ki! Ehl-i Sünnet sahâbeyi toptan âdil kabul etmenin hiçbir sûrette "masumiyet" anlamına gelmediğini ısrarla belirtir, durur. Onlara göre maksat, yukarıda da belirtildiği gibi, "günahsız" oldukları değil, "güvenilir" olduklarıdır. Sahâbe o yüzden yalan konuşmaz ve Hz. Peygamber'in (s.a.a) ağzından yalan yere hadis rivâyet etmez! Dolayısıyla onların rivâyeti –tabii ki diğer râvîleri de güvenilir olmak kaydıyla– tereddütsüz kabul edilir.

Ancak sahâbenin top yekun güvenilir olduklarını; onun için de asla yalan konuşmayacaklarını ve Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) hiçbir sûrette yalan isnât edemeyeceklerini iddia edebilmek için; gerçekten kör ve sağır olmak gerekir. Sorarım sizlere: Hîle ve desîsede ustalaşmış, tahkîm hâdisesinde verdiği sözü çiğneyen bir Amr'a, bir Muğîra'ya nasıl güvenebilirsiniz? Hz. Peygamber'e karşı küstahlaşan, Halîfe Ömer döneminde Medîne'de şarap ticâreti yapan bir Semura'ya, Ehl-i Beyt'e sövgü ve laneti camilerin minberlerine taşıyan bir Muâviye'ye ve onun sahâbeden olan yardakçı, barbar komutanlarına nasıl güvenirsiniz Allah aşkına? Bütün bu olup bitenlere rağmen, onları yine de "yalan"dan uzak düşünmek; şayet inat değilse, büyük bir saflıktır! Kaldı ki, Müslüman görünümlü sahâbeden birçoğunun yalan hadis rivâyetine adlarının karıştığını ileride III. Bölüm'de göreceğiz. Gelelim masumiyet olayına:

Demin de ifade ettiğimiz gibi, Ehl-i Sünnet "masumiyet" fikrine şiddetle karşı çıkıyor ve bu karşı çıkışı İbn'ül-Enbârî net biçimde ifade ediyor. Fakat Ehl-i Sünnet'in masumiyet fikrine karşı çıkışı, ayakları yere basan bir çıkış mıdır, yoksa sadece "lâfta kalan" bir savunma mıdır? Bunu anlamak için, onların pek ön plana çıkmayan beyanlarına bakmak gerekir:

> **1.** "Sahâbenin, adâletlerini zedeleyen bir cürüm işledikleri sâbit olmamıştır."

Ehl-i Sünnet âlimleri bu sözü genellikle sahâbenin toptan adâletini savunurken söylüyorlar. Önce sahâbenin tamamının âdil ve güvenilir olduklarını; o yüzden de durumlarını araştırmaya hiç gerek duymadan, rivâyetlerinin kayıtsız şartsız kabul edilmesi gerektiğini belirtiyorlar. Ardından ekliyorlar: Ancak bu durum, onların adâletlerini zedeleyen bir cürüm işledikleri sâbit olmadığı sürece geçerlidir. Zaten böyle bir şey de vuku bulmamış; adâletlerini ortadan kaldıran, güvenilirliklerine gölge düşüren bir suç işledikleri tespit edilememiştir.

Az yukarıda adı geçen İbn'ül-Enbârî'nin yanı sıra; Hatîb el-Bağdâdî, el-Ğazzâlî, Hâfız es-Sehâvî ve eş-Şevkânî[1] tarafından da benimsenen bu sözlerden, sahâbeden hiçbirisinin adâletlerini yok edecek, güvenilirliklerine gölge düşürecek hiçbir cürüm işlemedikleri anlaşılıyor. Sorarım sizlere; bu sözler sahâbenin günah işlemediğini ve dolayısıyla "günahsız" olduklarını itiraf değil mi? Onların "günahsız" olduklarını itiraf ettikten sonra, "masum" deyimini kullanıp kullanmamak neyi değiştirir?

> **2.** "Bizler, masumiyeti yalnızca peygamber ile ve onun masum olduğuna tanıklık ettiği kimselerle sınırlı tutuyoruz. Ama bütün sahâbeye karşı da hüsn-ü zanda bulunmaya ve onlardan her çeşit rezaleti uzaklaştırmaya memuruz. Şayet bunun için bütün te'vîl yolları tıkanırsa, o takdirde bu yalanı râvîlerine yükleriz!"

Mâlikîlerin meşhur otorite hukukçularından Ebû Abdillâh el-Mâzerî'ye âit olan ve yine Mâlikîlerden Qâdî Iyâd ile Şâfiîlerden en-Nevevî tarafından[2] da benimsenen bu sözler size neyi ifade ediyor? Sözün başında masumiyetin yalnızca peygamber (s.a.a) ve onun masum olduğuna tanıklık ettiği kimselerle sınırlı olduğu belirtiliyor. Bu çok doğru ve yerinde bir söz. Sahâbeye karşı hüsn-ü zanda bulunmaya da diyeceğimiz yok. Çünkü sû-i zanda bulunmak sıradan Müslümanlar hakkında olsa bile haramdır. Dolayısıyla dinimizde asıl olan, herkes için hüsn-ü zanda bulunmaktır zaten. Ancak "onlardan her tür rezâleti uzaklaştırmaya me-

1- Hatîb el-Bağdâdî, 49; el-Ğazzâlî, I, 164; es-Sehâvî, III, 115; eş-Şevkânî, 62

2- el-Mâzerî, *el-Mu'lim bi-Fevâid-i Müslim*: III, 18; Qâdî Iyâd, *Şerhu Müslim*: VI, 77~78; en-Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*: XII, 72; Davudoğlu, VIII, 505

muruz." da ne demek? Bu söz "Sahâbe hiçbir zaman rezâlet çıkarmaz" anlamına gelmez mi? Zaten hemen arkadan gelen "Şayet bütün te'vîl yolları tıkanırsa, o takdirde bu yalanı râvîlerine yükleriz!" sözleri de bunu ifade ediyor. Buna göre sahâbe asla rezâlet çıkarmaz. Haram işlemez. Allah ve Rasûlü'ne karşı gelmez. Onların rezâlet çıkardığına, suç işlediğine dair rivâyetlere gelince; onları bir şekilde yorumlayarak (te'vîl) hedefteki sahâbeyi kurtarmak icap eder. Şayet denenen bütün yollara rağmen kurtarılamıyorsa; o takdirde rivâyetlerin "uydurma" olduğuna karar verilip; onları senetteki râvîlerin uydurduklarına kanaat getirilir...

Allah aşkına söyleyin! Bütün bu sözler sahâbeyi toptan "masum" ilan etmekten başka ne anlama gelir? Sahâbeyi "hiçbir zaman suç işlemez" olarak tanımlayan ve onların suç işlediklerini ifade eden rivâyetleri "uydurma" diyerek kolayca mahkum eden Ehl-i Sünnet "masumiyet" kelimesini kullanmaktan niçin bu kadar korkuyor ki? Acaba "korkulan" o deyimin yerine hemen aynı şeyi ifade eden bir başka deyim kullandıklarında kendilerini nasıl emin hissedebiliyorlar!?

Acaba Ehl-i Sünnet âlimlerine bu memuriyeti kim verdi; gerçekten çok merak ediyoruz. Allah'ın kitabı elimizde; içinde öyle bir emir yok! Allah'ın Rasûlü'nün de böyle bir talimatı olmadığına göre; onlar kendilerine "görev" mi çıkarıyorlar dersiniz?

> **3.** "Ulemânın beyânına göre; görünürde bir sahâbîye müdâhale eden (sataşan) bütün hadislerin te'vîli icap eder!"

Bu söz de Şâfiîlerin meşhur hadis ve fıkıh âlimlerinden en-Nevevî'ye âit.[1] en-Nevevî, sözünün başında bunun şahsına ait bir görüş olmadığını belirtirken de haksız değil. el-Ğazzâlî, el-Âmidî gibi önde gelen kelâm ve usul âlimlerinin de aynı tezi hararetle savunduklarını biliyoruz.[2]

Mahiyet bakımından bir öncekinden pek farkı olmayan bu söz de, sahâbenin eleştiriyi hak edecek hiçbir şey yapmadığını peşinen ortaya koyuyor. Peki, elimizde onların suç işlediklerini ispat eden rivâyetler varsa ne olacak? Çözüm elbette hazır: O rivâyetlerin hepsini bir şekilde yorumlamak gerekir. Yeter ki sahâbe temize çıksın!

1- en-Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*: XV, 175; Davudoğlu, X, 247

2- el-Ğazzâlî, *el-İqtisâd*: s. 108~109; el-Âmidî, *Ğâyet'ül-Merâm*: s. 390~391

Ehl-i Sünnet ulemâsının, böyle rivâyetleri yorumlarken, yapılan yorumların mantıklı olup olmamasına pek önem vermediklerini ileride örnekleyeceğiz. (Sahâbeden Semura b. Cündeb'in şarap ticâreti yaptığına dâir rivâyete getirilen yorum gibi.) Bu söz de tıpkı yukarıdakiler gibi masumiyeti çağrıştırmıyor mu? Çağrıştırmak ne kelime; bu düpedüz masumiyet değil mi?

4. Sözde İslâm'a girdikten sonra da Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) ileri derecede saygısızlık ettiği ve münâfıklarla işbirliği yaptığı için Tâif şehrine sürülen Hakem'in, **Mervân** adında kendisi gibi şirret bir oğlu var. Peygamber Efendimiz (s.a.a) tarafından babasıyla birlikte lanetlenen Mervân-'ın, bilhassa Osmân'ın halîfeliği döneminde çevirmediği dolap kalmadı. Yani yerinde de göreceğimiz gibi, "sâbıka" dosyası oldukça kabarık! Ayrıca, Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) vefatı sırasında küçük yaşlarda olduğu için sahâbeden olup olmadığı da tartışmalı. Bakın Hâfız İbn Hacer el-Asqalânî ne diyor onun hakkında:

> "Mervân, eğer Allah'ın Elçisi'ni (s.a.a) gerçekten görmüşse; o takdirde onun aleyhinde konuşanlara itibar edilmez!"[1]

Şâfiîlerin son dönem hukukçularından İbn Hacer el-Heytemî ise işi daha da ileri götürüyor ve "**Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a), Hakem ile oğlu Mervân'ı lanetlemesi, onlara zarar vermez!!!**" diyerek başlıyor söze.[2] Ardından da Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) onları haksız yere lanetlemiş olabileceğini ifade eden, karşı savunmaya geçiyor!!!

Saygıdeğer, sağduyulu okuyucularım! Bu "ibretlik" sözlere, "**hezeyân**" dersek; yanlış mı olur? Bu yolla, şirretliklerini cümle âleme ispat etmiş kişileri korumaya çalışanlar, Allah'tan korkmazlar mı? "Mervân sahâbeden sayılırsa..." ne demek? Buna göre bir kişi ne halt karıştırırsa karıştırsın; sahâbî olduktan sonra mesele yok; öyle mi?

> **5.** "Sahâbeden hiçbirisi, başkaları işlediğinde fâsık olacağı bir şeyler yaptığında fâsık olmaz!"

Şâfiîlerden Ali b. Burhâniddîn el-Halebî, "**Sahâbe büyük günahlardan birisini işlese de bu yüzden tevbe etmeleri gerekmez! Zira o günah Allah ta-**

1- İbn Hacer, *Muqaddimetü Feth'il-Bârî*: s. 443 (= Mervân b. Hakem mad.)

2- *es-Savaîq'ul-Muhriqa*: s. 181 (11. bâb: 1. fasıl, 5. maksad)

rafından bağışlanmış olarak vücûda gelir!"[1] diyor ve ardından tarihe geçecek olan şu sözü sarfediyor: "Sahâbeden hiçbirisi, başkaları işlediğinde fâsık olacağı bir şeyler yaptığında ..."[2]

Bu hezeyanların mahiyetçe yukarıdakinden hiçbir farkı yok! Demek ki, sıradan bir Müslüman haksız yere cinâyet işlerse kâtil oluyor; ama bu suçu bir sahâbî işlerse kâtil olmuyor! Zinâ eden bir zampara, sıradan bir Müslümansa "zânî" sayılırken, aynı haltı karıştıran bir sahâbî "zânî" sayılmayacak! İçki içen, kumar oynayan, verdiği sözde durmayan bir Müslüman büyük günah işlemiş sayılırken, bunları bir sahâbî işleyecek olursa günahkâr olmayacak! Oh! Sahâbî olmak varmış!

Oysa Kur'ân-ı Kerîm, Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) hanımlarını, şayet bir yanlış yapacak olurlarsa; başkalarına öngörülen cezanın iki katını hak edeceklerini haber vererek, ciddi biçimde uyarıyor. **[**Ahzâb: 30**]**

Sahâbeye her şeyi mübah gören "ibâhiyeci" bu hezeyanlar, dikkat ederseniz sıradan kişilerin ağzından çıkmıyor. Bunlar, yazdıkları yalan yanlış şeylerle, bu gariban ümmeti asırlardır uyutan "alim müsveddelerine" âit! Bütün bunlar, Ehl-i Sünnet'in sahâbe hakkında, son derece çirkin bir masumiyet anlayışını "el altından" kabul ettiklerini göstermeye yetmez mi?

İşin garibi, Ehl-i Sünnet bu masumiyeti, hâssaten cürümü meşhûd olan sahâbîler için düşünüyor! Örneğin haksızlığa karşı ayaklanan sahâbeyi (örneğin Osmân'a karşı ayaklananları) nasıl lanetleyip yerden yere vurduklarını ileride göreceksiniz!

1- el-Mâverdî, İbn Ebî Cemre ve İbn Hacer el-Asqalânî'nin "Bedre katılanlarla" ilgili bu sözleri için bk. *Feth'ul-Bârî*: IV, 252, VII, 305~306, VIII, 480

2- *es-Sîrat'ül-Halebiyye*: II, 215. Ayr. bk. es-Süyûtî, *Qût'ül-Muğtezî alâ Câmi'it-Tirmizî*: I, 381; eş-Şirvânî, *el-Hâşiye alâ Tuhfet'ül-Muhtâc*: IX, 171; eş-Şebrâmellisî, *el-Hâşiye alâ Nihâyet'il-Muhtâc*: VIII, 15; Şemsülhaqq, XII, 185

el Halebî, kalın puntolu sözleri "*el-Hasâis es-Suğrâ*" kitabından aldığını, onun da "*Cem'ul-Cevâmi'*" şerhinden naklettiğini belirtiyor.

Mezkur "*el-Hasâis*" es-Süyûtî'ye aittir ve meşhur "*el-Hasâis el-Kübrâ*" adlı kitabının özetidir. Ve bu sözler orada aynen mevcut. (bk. *el-Hasâis es-Suğrâ*: s. 236 = *Feth'ul-Kerîm el-Qarîb* adlı şerhiyle)

"*Cem'ul-Cevâmi'*" ise Tâc es-Sübkî'nin usûl-ü fıkha dair eseridir ve şerhten kasıt da el-Irâqî'nin şerhidir. (bk. es-Sâlihî eş-Şâmî, *Sübül'ül-Hüdâ*: X, 484)

Böylece bu sözün ilk sahibini de bulmuş oluyoruz: **Zeynüddîn el-Irâqî**.

6. Ehl-i Sünnet'e göre hiçbir şeyin sahâbîliğe denk olmadığını daha önce ifade etmiştik. Ehl-i Sünnet'in bu yaklaşımını "efsâneleştiren" meşhur birisi var: **Abdullâh b. Mübârek**. Rivâyete göre, Ehl-i Beyt'e (Ali ve çocuklarına) yapılmadık eziyet bırakmayan ve Allah'ın tertemiz kıldığı o aileye sövgü ve lâneti cami kürsü ve minberlerine taşıyan **Muâviye** ile, saltanata geldiğinde bu bid'ate son veren **Ömer b. Abdilazîz**'den hangisinin daha üstün olduğu soruluyor kendisine. O da şu cevabı veriyor:

> "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile beraber olduğu sırada Muâviye'nin atının / eşeğinin burnuna giren toz tanecikleri bile, Ömer b. Abdilazîz'den bin kat daha üstündür!!!"[1]

Ona göre bir kimse, ilim ve takvada, Allah'ın dînine bağlılıkta ne kadar ileri giderse gitsin; çuvallar dolusu sâbıkası olan Muâviye'nin bir atının (yahut bir eşeğinin; ne fark eder ki!) burnuna takılan bir toz taneciği kadar olamıyor! Görüyor musunuz şu masumiyeti? Sahâbeyi (özellikle de sâbıkalı olanları) bu derece kutsayan zihniyet, "masumiyet" kavramını kullanmaktan ısrarla kaçadursun bakalım! Bu kaçış ne kadar sürecek ve gerçekler ne kadar saklanabilecek!?

7. Ehl-i Sünnet hadis âlimleri, bilhassa hadis tenkitçileri, sahâbeden olmayan râvîlerden söz ederken, gayet siqa ve güvenilir olsalar bile, şayet varsa hâfıza zayıflıklarına da değinirler. Örneğin, hadis râvîlerinin durumlarından bahseden "ricâl" kitaplarında "Siqa bir râvî; ancak hâfızası zayıf.", "Siqa bir kişi; ne var ki, arada bir hatalar yapar." ve "Sadûq; ama hâfıza bakımından zayıf birisi." gibi yargıları sıkça görürüz.[2] Sıradan hadis râvîleri hakkında bunları rahatlıkla söyleyebilen Ehl-i Sünnet âlimleri, sahâbeden hiçbirisi hakkında bu tarz hükümlere hiçbir zaman yer vermezler! Sahâbenin hadis rivâyetindeki yerlerini konu edinen hiçbir kitapta "Bu sahâbî hadiste bazen hata yapar." ya da "Bu sahâbînin hâfızasında zayıflık var; o yüzden bazı münker rivâyetleri mevcut." gibi hükümlere rastlayamazsınız!

Acaba Ehl-i Sünnet inancında, sıradan râvîler "hadis rivâyetinde" hatalar yapabiliyor da, sahâbe neden yapmıyor? Yoksa onların hafızası da mı

1- bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 148; Ali el-Qârî – el-Haffâcî, *Şerh'uş-Şifâ*: III, 430; el-Heytemî, *es-Savâiq*: s. 213, *Tathîr'ul-Cinân*: s. 10~11

2- ez-Zehebî ile İbn Hacer'in eserlerinde buna dair binlerce örnek var.

–tıpkı kendileri gibi– kusursuz? Onlar da insan olduklarına göre; unutamazlar mı? Duydukları hadisleri naklederken hiç mi yanılıp hata etmezler? Bütün bunlar, onların "hatadan da berî" olduğu anlamına gelmiyor mu? Bu da bir tür masumiyet değil mi?

Kısacası Ehl-i Sünnet, istediği kadar "Biz, Peygamber (s.a.a) ile onun masum olduğuna tanıklık ettiği kimseler dışında hiç kimsenin masum olduğuna inanmıyoruz." desin; hepsi havada kalır. Onlar, teorik olarak bunu kesinlikle kabul etmediklerini söylerlerken, pratikte "onbinlerce" masum yarattıklarını kimlerden gizleyebilirler ki?

Buradan, Ehl-i Sünnet'in sahâbenin masumiyeti fikrine karşı çıkışlarının tamamen lafta kaldığı ve gerçeği yansıtmadığı söylenebilir.

Ehl-i Beyt mektebi, –Hz. Peygamber (s.a.a) ve kerîmesi Fâtıma ez-Zehrâ (a.s) ile birlikte– sadece "on dört" kişiyi masum kabul ettikleri için kıyameti koparanların içine düştükleri durumu görüyorsunuz! İşin ilginç yanı, İmâmiyye'nin "masum" olduklarına inandığı bu sayılı kişiler, zaten tertemizler. Dönemlerinde sürekli ilim irfan kaynağı olmuş, düşmanlarının bile kendilerinde leke bulamadığı, önlerinde eğilmek zorunda kaldığı seçkin şahsiyetler. Ehl-i Beyt mektebi böyle kişilere masum diyor. Peki Ehl-i Sünnet'in "masum" addettiği sahâbîler öyle mi? Göreceğiz...

02. Ehl-i Beyt Mektebinde Sahâbe

Burada Ehl-i Beyt mektebinden kasıt, öncelikle oniki imamın velâyet ve imâmetini esas alan "İmâmiyye Şîası"dır. İmâmiyye Şîası sahâbeye kesinlikle Ehl-i Sünnet gibi bakmaz. Onları top yekun âdil ve güvenilir kabul etmediği gibi, tümden de silip atmaz. İmâmiyye Şîası sahâbeyi önce iki kategoriye ayırır her birini ayrı değerlendirir:

1. Masum olan sahâbe: Bunlardan kasıt hiç şüphesiz, Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) Ehl-i Beytidir. Bunların da sayısı, sadece dört tanedir: Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin (aleyhimüsselâm).

Ehl-i Beyt'in masumiyeti, –ileride de göreceğimiz gibi– kitap ve sünnet ile sâbittir. Üstelik onların yaşamını anlatan târihî kaynaklar da buna tanıktır. Dolayısıyla onlar "adâlet ve sadâkat"in zirvesindedirler. Dini tebliğde ve yaşamada hata yapmazlar. Zaten Rasûlüllâh (s.a.a) bize doğru

yolu bulmak için -Kur'an'ın yanında- onları emânet bırakmış, bizlere onların yolunu göstermiştir. (bk. **Seqaleyn** hadîsi) Durum böyle olunca, onlar kanalıyla gelen rivâyetler koşulsuz makbul sayılır; yeter ki onlara varan rivâyet yollarında bir sorun olmasın.

2. Diğer sahâbe: Ehl-i Beyt dışında kalan bütün sahâbe bu kategoriye girer. İmâmiyye Şîası bu gruba giren sahâbeyi masum kabul etmediği gibi toptan âdil ve güvenilir de saymaz. Onların adâlet, sadâkat ve güvenilirlik açısından diğer Müslümanlardan bir farkı yoktur. Sıradan Müslümanlar içinde, nasıl ki her türden insan bulunuyorsa, sahâbe de öyledir. İçlerinde her çeşidinden vardır: Âdil, sâdık ve güvenilir olanlarının yanı sıra, günahkâr, dîne karşı lâkayt, yalancı, kaprisli, hatta münâfık olanlar bile bulunabilir ve zaten vardır. Kısacası bu mektebin genel atmosferine göre: Allah'ın Elçisi (s.a.a) ile mü'min olarak buluşmak, onunla beraber yaşamak elbette çok büyük bir değerdir. Bir üstünlük ve bir şereftir. Ancak bu, o değerin kadr u kıymeti bilindiği, o şerefe gölge düşürülmediği sürecedir. Aksi halde onunla sırf birlikteliğin bir anlamı yoktur.

O yüzden bu ikinci kategoriden birisi, Hz. Peygamber'den (s.a.a) bir hadis naklettiğinde hemen kabul edilmez. Bakılır, durumu araştırılır; âdil ve güvenilir ise rivâyeti kabul edilir. Yeter ki yanılmış olmasın ve Kitab'a, kesin sünnete, akla ve tarihe ters düşmesin. Şayet adâlet ve sadâkatinde şüpheler varsa reddedilir ya da en azından çok dikkatli, temkinli olunur. Yalan, hile ve desîsede namlanmış sahâbeye gelince; rivâyetleri üzerinde durarak vakit kaybetmeye bile değmez.[1]

Görüldüğü gibi İmâmiyye Şîası, sahâbeye peşînen "güvenilir" gözüyle bakmadığı gibi, hepten "güvenilmez" gözüyle de bakmıyor. Ancak inceleme sonunda güvenilir olup olmadıklarına karar veriyor.

Ehl-i Beyt mektebinin dayandığı deliller

Mektebin bu eleştirel yaklaşımının, Ehl-i Sünnet'in görüşüne tamamen olmasa da bir hayli ters olduğu meydanda. Ehl-i Beyt, sahâbeyi böyle değerlendirirken bakalım hangi delillere dayanıyor:

1- Huseyn el-Âmilî, *Vusûl'ül-Ahyâr*: s. 163~164; el-Meclisî, *el-Bihâr*: XXVIII, 36; Seyyid Ali Hân eş-Şîrâzî, *ed-Deracât'ür-Rafia*: s. 11; el-Mâmeqânî, *et-Tenqîh*: I, 213; Muhsin el-Emîn, *A'yân'üş-Şîa*: I, 113 …

a. Kitaptan Deliller

Allah'ın kitâbı Kur'ân-ı Kerîm, Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) sahâbesi hakkında çok çarpıcı, ayrıntılı bilgiler vermekte, bu konuda kuşkuya mahal bırakmamaktadır. Öncelikle Kur'ân sahâbeyi sınıflara ayırmakta; onların arasında yüce, orta ve aşağı mertebelere sahip kimselerin bulunduğunu gözler önüne sermektedir.

Yukarıda, sahâbenin adâleti mevzuunda Ehl-i Sünnet'in dayandığı âyetler, sahâbe arasında bulunan üstün meziyetli kimselere örnektir. Şimdi o ayetleri tekrar ederek vakit kaybetmek ve sizleri sıkmak niyetinde değiliz. Burada özellikle orta ve aşağı dereceli sahâbeden söz eden âyetlere yer verecek, böylelikle Kur'ân'ın –Ehl-i Sünnet'in sandığı gibi– sahâbeye tek düze yaklaşmadığını belgeleyeceğiz.

Kur'ân'da tanıtılan orta ve alt dereceli sahâbî grupları şunlar:

1. İmanı zayıf olanlar:

"Sonra (Allah**) o kederin ardından üzerinize, içinizden bir grubu sarıp kuşatan bir güven duygusu, bir uyuklama indirdi. Kendi canlarının derdine düşmüş bir grup ise, Allah hakkında câhiliyye zihniyetini yansıtan, gerçek dışı düşüncelere kapılıyor; "Bu işten (**zaferden**) bize bir hisse var mı?" diyorlardı. De ki: "Bütün işler hakikaten Allah'ındır." Onlar aynı zamanda sana açıklayamayacakları şeyleri içlerinde saklamaktalar. (**İçlerinden**) "Eğer bu işten bir hissemiz olsaydı, şuracıkta öldürülmezdik!" diyorlar. De ki: 'Eğer evlerinizde olsaydınız, üzerlerine ölüm yazılanlar uzanacakları yerleri muhakkak boylarlardı.' ..." [**Âl-i Imrân: 154**]**

Âyet, Müslümanların Uhud savaşında içine düştüğü durumu anlatan Âl-i Imrân sûresindeki âyetlerden birisidir. Bilindiği gibi, Müslümanlar o gün çabucak zafere ulaşmışlardı. Ancak zafer sarhoşluğuyla ganîmet peşine düşmeleri ve bir de okçuların Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) kesin talimatına rağmen yerlerini terk etmeleri üzerine durum tersine döndü; Müslümanlar bozguna uğratıldı.

Sahâbeden bir grup, düşmanlarına karşı mutlak zafer bekliyordu. Onlar sanıyordu ki; bu dinin mensupları asla mağlubiyet tatmaz. Allah kendilerini yalnız bırakmaz; her şeye rağmen onları görünmez ordularıyla destekler ve zafere ulaştırır. Çünkü kayıtsız şartsız bu dine sahip çıkmak

ve onları desteklemek Allah tarafından verilmiş bir sözdü... Ancak bekledikleri olmadı. Bu durum onların kalplerinde vesveselerin cirit atmasına, ardı arkası kesilmeyen "acaba!?"lı sorulara davetiye çıkardı. Onların böyle düşünmelerine sebep ise, elbette câhiliyye zamanından kalma aslı esası olmayan düşüncelerdi.

İslâm öncesi câhiliyye çağı Arapları, her şeyin yaratıcısının, yerin göğün mutlak hâkiminin Allah olduğuna inanırlardı. Onlara göre rızık, hayat, ölüm, savaş vb. her çeşit olayın; ayrıca insan, hayvan, yeryüzü ve denizler gibi bütün varlıklar âleminin birer tanrısı vardı. Sanki Allah büyük kral, tanrılar ise tam yetkiyle donatılmış birer eyâlet vâlisi gibiydi. Putperestler, kendilerine rızk versin, mutlu etsin ve bütün belâ ve musîbetlere karşı korusun diye bu tanrılara inanırlardı...[1]

Anlaşılan o ki, söz konusu grup eskiden kalma o alışkanlıkla, Muhammed'i eyâlet vâlisi konumundaki ast tanrılarla karıştırmışlardı! Halbuki Muhammed bir tanrı değil; bir insandı, bir peygamberdi. Üstelik Allah, peygamberini ve ona inananları her şeye rağmen zafere ulaştıracağına dair söz vermiş de değildi.

Kısacası âyet, o sahâbede bulunan şu özelliklere yer veriyor:

– Sadece kendi canlarının derdine düşmüşlerdi.

– Allah hakkında asılsız düşüncelere kapılmışlardı.

– Kafalarında câhiliyye döneminden kalma tortular hâlâ vardı.

– Zaferden ümitlerini tümden kesmişlerdi.

– İçlerinde dışa vuramadıkları daha büyük korkuları vardı.

Bu beş özellik, onların iman bakımından ne kadar zayıf bir noktada bulunduklarını açıkça gösteriyor.[2]

1- et-Tabâtabâî, IV, 47~48

2- el-Cessâs (II, 328), er-Râzî (IX, 45~48), İbn Kesîr (I, 418) vs. birçok Sünnî müfessir, ayette geçen o gruptan kastın "münâfıklar" olduğunu ileri sürüyorlar. Oysa burada Uhud savaşına katılan mü'minlerin durumundan bahsedildiği gerçeği, âyetlerin akışından bellidir. Münâfıkların, yani daha savaş başlamadan kafileden ayrılıp Medîne'ye dönen Abdullah b. Übeyy ve arkadaşlarının durumuna gelince; onlara sûrenin ileriki âyetlerinde (167~168) değinilmektedir.

İslâm'a giren Araplar içinde öyleleri vardı ki; onlar İslâm'a tam manasıyla gönül vermemişlerdi. İçlerinde, yaşadıkları yerleri bırakıp, Medîne'ye hicret edenler bile vardı. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) getirdiği dine her şeye rağmen teslim olmadıkları, ucundan kıyısından tutundukları için, işleri yolunda gitti mi "Ne iyi ettim de bu dine girdim!" derlerdi. İşleri bir de tersine döndü mü, derhal dini suçlarlar, "Bütün bunlar bu din yüzünden!" deyip dinden çıkarlardı. Bunlar da sahâbeden idi. Bakın Allah (a.c) onlar hakkında ne buyuruyor[1]: **"İnsanlardan bazıları da Allah'a, kıyısından ibâdet ederler: Kendisine bir iyilik dokundu mu, onunla tatmin olup yatışır. Başına bir de fitne (**ilâhî bir sınav**) gelip çattı mı, yüzü üzerine dönüverir. Böyleleri dünyada da kaybeder, âhirette de. İşte bu, apaçık hüsranın ta kendisidir." [**Hacc: 11**]**

Böyle imanı zayıf kimselerin yanında, Tebûk seferine katılmamak için olmadık bahaneler üreten, **"Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, kalpleri kuşkuya düşmüş, böylece işkilleri içinde bocalayıp duran" [**Tevbe: 45**]**, münâfıklara kulak kesilecek kadar "iman fukarâsı" olan **"İçinizde onlara iyice kulak verenler[2] var!" [**Tevbe: 47**]** ve üstelik Muhâcirlerden ve Ensâr'dan "**kalben sapma tehlikesi atlatan**" **[**Tevbe: 117**]** sahâbenin bulunduğu da yine aynı Kur'ân tarafından haber veriliyor bizlere:

Bu âyetler, sahâbe arasında iman bakımından cidden zayıf pek çok kimsenin bulunduğunu açıkça ifade ediyor.

2. İyiliği kötülükle karıştıranlar:

Allah (a.c) mü'min oldukları halde, sırf tembelliklerinden ve rahata düşkün olduklarından dolayı Tebûk savaşından geri kalan sahâbîlerden, şu şekilde söz etmektedir:

1- Hem Ehl-i Sünnet hem de Ehl-i Beyt mektebi (İmâmiyye Şîası), âyetin böyle kimseler hakkında nâzil olduğunda ittifak etmiş durumdalar. bk. Buhârî: tef. Hacc, 3; el-Küleynî, *el-Kâfî* (*usûl*): II, 413~414; Ebû Ca'fer et-Tûsî, VII, 296; er-Râzî, XXIII, 13; İbn Kesîr, III, 209; es-Süyûtî, *el-Lübâb*: s. 161; et-Tabâtabâî, XIV, 355~356

2- Hem Ehl-i Sünnet, hem de Ehl-i Beyt mektebi (İmâmiyye Şîası), âyete iki şekilde anlam veriyorlar; birisi bu. Diğeri ise şu şekilde: **"İçinizde onlar adına söze iyice kulak verenler (=** muhbirlik yapanlar**) var!"** (bk. Ebû Ca'fer et-Tûsî, V, 231; et-Tabresî, *Mecma'ul-Beyân*: III, 55; er-Râzî, XVI, 82; İbn Kesîr, II, 361; el-Feyz el-Kâşânî, *Tefsîr'us-Sâfî*: II, 347; Elmalılı, IV, 2561)

İbn Kesîr, ayetlerin akışına birinci anlamın daha uygun düştüğünü söylüyor.

"Diğerleri ise günahlarını itiraf ettiler.[1] **Onlar iyi bir iş ile, kötü olan diğer bir işi birbirine karıştırdılar. Belki Allah onların tevbesini kabul eder. Çünkü Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir." [**Tevbe: 102**]**

Bu âyet, adından söz edilmeyen o sahâbîlerin, Rasûl'ün (s.a.a) daveti üzerine Tebûk seferine katılmamakla suç işlediklerini, ardından günahlarını itiraf ettiklerini; ve böylece iyi olan bir davranış ile kötü olan bir başka davranışı birbirine kattıklarını haber veriyor.

3. İman etmeyen Müslümanlar:

"(Bedevî**) Araplar "İman ettik." dediler. De ki: "Siz iman etmediniz; ancak 'Müslüman olduk.' deyin. İman sizin kalplerinize asla girmemiştir. Eğer Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederseniz; Allah yaptıklarınızdan hiçbir şey eksiltmez. Çünkü Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir."" [**Hucurât: 14**]**

Âyet-i celîle, sahâbe arasında sadece "görünürde" Müslüman olan, imanın bütün boyutuyla kalplerine yer etmediği kimselerin de bulunduğunu açık ve net biçimde ortaya koyuyor.

4. Müellefe-i Kulûb:

Tevbe sûresinin 60. âyetine göre, kendilerine zekat verilen sınıflardan birisi de "**Müellefe-i Kulûb**"tur. Müellefe-i Kulûb, "Tereddüt dolu kalpleri yatıştırılanlar" anlamında bir terkiptir. Terim olarak ise; İslâm'a girdiği, "Rasûl-i Ekrem'e inandım." dediği halde, sadâkatlerinden büyük oranda kuşku duyulan, kalpleri vesveseyle dolu, bir o kadar da tehlikeli olan kimselere verilen genel bir isimdir.

Bu kimseler doğrudan münâfık değildir. O yüzden Ehl-i Sünnet âlimleri Müellefe-i Kulûb'tan olan –birazdan isimlerini vereceğimiz– kimseleri hep sahâbeden saymışlardır. Ancak davranışlarıyla münâfıklardan pek de geri kalır tarafları yoktur. O yüzden Allah'ın Rasûlü (s.a.a) böyle kimselere ilgili âyet gereği bol ihsanlarda bulunmuş, bu yolla onlardan gele-

1- Âyetin, sahâbeden **Ebû Lübâbe ve arkadaşları**ndan söz ettiği hemen herkes tarafından kabul ediliyor.

bk. Ebû Ca'fer et-Tûsî, V, 231; et-Tabresî, III, 100~101; İbn'ül-Esîr, V, 82; er-Râzî, XVI, 174~175; İbn Kesîr, II, 385

bileceği düşünülen tehlikeleri bertaraf etmeye çalışmıştır.[1]

Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) Müellefe-i Kulûb kapsamında kendilerine ihsanda bulunduğu sahâbîlerin 50'nin üzerinde olduğu kaydediliyor.[2]

1- İmam Muhammed el-Bâqır (a.s) Müellefe-i Kulûb'u şu şekilde tanımlıyor: ***"Onlar Allah'ın varlığına ve birliğine inanıyorlardı; ancak gelen elçinin hak elçi olup olmadığında tereddüt ediyorlardı."*** (özetle) (bk. el-Küleynî, II, 410~412; et-Tûsî, *et-Tehzîb*: IV, 50) Ali b. İbrâhîm el-Qummî ise, aynı tanımı İmam Ca'fer Sâdıq'tan (a.s) nakletmektedir. (bk. *Tefsîr el-Qummî*: I, 299)

2- Abdürrazzâq b. Hemmâm, İbn'ül-Münzir, İbn Ebî Hâtim (VI, 1822~1823) ve İbn Cerîr et-Taberî'nin (*Tefsîr*: XIV, 313) rivâyetine göre; **Yahyâ b. Ebî Kesîr**, sahâbeden şu kişilerin Müellefe-i Kulûb'tan olduklarını belirtiyor:

01. Aqra' b. Hâbis et-Temîmî
02. Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî
03. Hakîm b. Hızâm el-Esedî
04. Huveytıb b. Abdil'uzzâ el-Âmirî
05. Süheyl b. Amr el-Âmirî
06. Safvân b. Ümeyye el-Cumahî
07. Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî
08. Abdurrahmân b. Yerbû' el-Mahzûmî
09. Alâ b. Hârise es-Seqafî
10. Uyeyne b. Hısn el-Fezârî
11. Mâlik b. Avf en-Nasrî
12. Ebû Süfyân (Muğîra) b. Hâris b. Abdilmuttalib el-Hâşimî
13. Ebû Süfyân b. Harb el-Emevî

(bk. ez-Zeyle'î, *Nasb'ur-Râye*: II, 394; İbn'ül-Hümâm, *Feth'ul-Qadîr*: II, 259; İbn Sa'd, II, 152~153; İbn'ül-Esîr, III, 400; er-Râzî, XVI, 111)

Mâlikîlerden Qâdî Ebûbekr İbn'ül-Arabî bunlara şu isimleri de ilâve ediyor:

14. Ühayha b. Ümeyye b. Halef el-Cumahî
15. Cübeyr b. Mut'im b. Adiy el-Quraşî
16. Hâris b. Hâris b. Kelde es-Seqafî
17. Harmele b. Hevze b. Rabîa el-Âmirî
18. Hâlid b. Üseyd b. Ebil-Iys el-Emevî
19. Hâlid b. Hişâm el-Mahzûmî
20. Hâlid b. Hevze b. Rabîa el-Âmirî
21. Züheyr b. Ebî Ümeyye el-Mahzûmî
22. Sâib b. Ebis-Sâib el-Mahzûmî
23. Saîd b. Yerbû' el-Mahzûmî

24. Süfyân b. Abdil-esed
25. Şeybe b. Osmân el-Abderî
26. Tuleyq b. Süfyân el-Emevî
27. Adiy b. Qays es-Sehmî
28. Ikrime b. Âmir el-Abderî
29. Alqame b. Ulâse el-Âmirî
30. Umeyr b. Vehb b. Halef el-Cumahî
31. Qays b. Mahrame el-Quraşî
32. Lebîd b. Rabîa el-Âmirî
33. Mahrame b. Nevfel ez-Zührî
34. Mutî' b. Esved el-Adevî
35. Muâviye b. Ebî Süfyân el-Emevî
36. Nevfel b. Muâviye b. Urve ed-Dîlî
37. Hişâm b. Amr el-Âmirî
38. Hişâm b. Velîd b. Muğîra el-Quraşî
39. Ebû Cehm b. Huzeyfe b. Ğânim el-Adevî
40. Ebüs-Senâbil (Amr) b. Ba'kek el-Abderî

(İbn'ül-Arabî, II, 963. Ayr. bk. İbn Hişâm, II, 493; et-Taberî, *Târîh*: II, 175; el-Aynî, XII, 214; eş-Şevkânî, *Neyl'ül-Evtâr*: IX, 159)

Değişik kaynaklarda, yukarıdaki listeye şu isimler de ekleniyor:

41. Übeyy (Ahnes) b. Şerîq es-Seqafî, 42. Esîd b. Câriye es-Seqafî, 43. Cedd b. Qays es-Sülemî, 44. Hakîm b. Tuleyq b. Süfyân el-Emevî, 45. Hurqûs b. Züheyr et-Temîmî (Zül-Huveysıra), 46. Zibriqân b. Bedr et-Temîmî, 47. Zeyd el-Hayl b. Mühelhil et-Tâî, 48. Adiy b. Hâtem et-Tâî, 49. Ikrime b. Ebî Cehl el-Quraşî, 50. Amr b. Mirdâs es-Sülemî, 51. Umeyr b. Vedqa, 52. Mu'attib b. Quşeyr el-Evsî, 53. Nadr b. Hâris b. Kelde el-Quraşî el-Abderî, 54. Nudayr b. Hâris el-Abderî, 55. Yezîd b. Ebî Süfyân el-Emevî.

(İsimler hakkında; İbn Abdilberr'in "*el-İstîâb*", İbn'ül-Esîr'in "*Üsd'ül-Ğâbe*" ve İbn Hacer'in "*el-İsâbe*" adlı eserlerine ve ayrıca ilgili diğer kaynaklara bakılabilir.)

Bunlardan bazılarının Müellefe-i Kulûb'tan olup olmadıkları konusunda tereddütler bulunabilir. Ama şurası kesindir ki; sahâbe arasında Hz. Peygamber'in (s.a.a) bol ihsanlarla teskin edip yatıştırdığı pek çok kimse vardı. Rasûl-i Ekrem, onlardan bazılarına 50 hatta 100 deve vererek, olası zararlarına karşı İslâm'ı ve Müslümanları korumaya çalışıyordu.

[Örnek uygulamalar için bk. Buhârî: îmân, 19, cum'a, 28, zekât, 51, 54, hibe, 18, şehâdât, 11, humüs, 11, 15, 19, vasâyâ, 9, enbiyâ, 9, 29, menâqıb, 25, 61, meğâzî, 58, 63, tef. Tevbe, 8, libâs, 12, 44, edeb, 53, 71, 82, 95, isti'zân, 47, deavât, 19, riqâq, 11, mürteddîn, 7, tevhîd, 23, 50; Müslim: îmân, 237, zekât, 96, 129~132, 137, 139~144, 148, fedâil, 57~59 …]

Not: Müellefe-i Kulûb'a Hz. Peygamber (s.a.a) zamanında zekât vb. mallardan hisse verildiğinde ittifak var. Ondan sonraki duruma gelince:

İmâmiyye Şîası, otorite hukukçularının tercihine göre Mâlikîler, Şâfiîler, Hanbelîler ve Zâhirîler bu hükmün hâlen yürürlükteliğine inanırlarken, Hanefîler ile bazı Mâlikîler ise bunun Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) irtihâlinden sonra yürürlükten kalktığı kanaatindeler.[1]

5. Savaştan geri kalanlar:

"Diğerleri ise günahlarını itiraf ettiler. Onlar iyi bir iş ile, kötü olan diğer bir işi birbirine karıştırdılar. Belki Allah onların tevbesini kabul eder. Çünkü Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir." [Tevbe: 102**]**

Âyet-i celîlenin, sırf tembelliklerinden ve rahata düşkün olduklarından dolayı Tebûk seferine katılmayan, sahâbeden **Ebû Lübâbe ve arkadaşlarından** söz ettiğini, az yukarıda ("**İyiliği kötülükle karıştıranlar**" başlığı altında) görmüştük.

1- Ayrıntılı bilgi için bakınız:

İmâmiyye: et-Tabresî, III, 65; Muhammed b. Mekkî el-Âmilî (Şehîd-i Evvel), *ed-Dürûs'üş-Şer'iyye*: I, 241; Zeynüddîn el-Âmilî (Şehîd-i Sânî), *er-Ravda el-Behiyye*: I, 128~129; İmam Humeynî, *Tahrîr'ul-Vesîle*: I, 336; es-Sîstânî, *el-Mesâil'ül-Müntehabe*: s. 230; Muhammed Hüseyin Fazlullah, *el-Mesâil'ül-Fiqhiyye*: II, 258; Ca'fer Sübhânî, *Zübdet'ül-Ahkâm*: s. 143

Zeydiyye: Yahyâ b. Huseyn, *el-Ahkâm*: I, 195 [http://www.yasoob.com]

Hanefîler: İmam Muhammed, *el-Câmi'us-Sağîr*: s. 124; el-Cessâs, IV, 324 vd; es-Serahsî, III, 9; el-Kâsânî, II, 45; el-Mavsılî, *el-İhtiyâr*: I, 118; İbn'ül-Hümâm, *Feth'ul-Qadîr*: II, 259; İbn Nüceym, *el-Bahr*: II, 419; İbn Âbidîn, II, 342

Mâlikîler: İbn Abdilberr, *el-Kâfî*: s. 113~114; Abdülvehhâb, *et-Telqîn*: s. 169 [= www.islamport.com]; Ebul-Velîd el-Bâcî, *el-Münteqâ*: II, 153; Qâdî İbn'ül-Arabî, *Ahkâm'ul-Qur'ân*: II, 966; el-Huraşî, II, 217; ed-Derdîr, I, 495

Şâfiîler: eş-Şâfiî, *el-Ümm*: II, 72 vd.; el-Müzenî, *el-Muhtasar*: s. 156 vd.; eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb*: I, 566~568; en-Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*: XV, 72; er-Râzî, XVI, 111; el-Heytemî, *Feth'ul-Cevâd*: II, 55; Hatîb eş-Şirbînî, III, 109

Hanbelîler: İbn Qudâme, II, 526, VII, 319~321; İbn Müflih, *el-Furû'*: IV, 329-330; el-Hıcâvî, *el-İqnâ'*: I, 294; İbn'ün-Neccâr, *Şerh'ul-Müntehâ*: III, 319~321

Zâhirîler: İbn Hazm, *el-Muhallâ*: VI, 145

İbâdîler: Muhammed Yûsuf Etfeyyiş, *Şerh'un-Nîl*: III, 232~233

"(Bedevî**) Araplardan geride kalmış olanlar sana "Bizleri mallarımız ve âilelerimiz alıkoydu; bizim için (**Allah'tan**) bağışlanma dile!" diyecekler. Oysa onlar dilleriyle, kalplerinde olmayanı söylüyorlar..." [**Feth: 11**]** âyetiyle kast edilen, ölüm korkusuyla asılsız bahanelerin ardına saklanarak Hudeybiye barış antlaşmasına ve dolayısıyla Hayber'in fethine katılmayan, bunun yerine evlerinde oturmayı tercih eden bir kısım Araplar da, hiç kuşkusuz sahâbeden idi.[1]

6. Savaş meydanından kaçanlar:

Dinimiz, İslâm'ı yok etmek ve Müslümanların kökünü kazımak için saldırıya geçmiş kâfirlere karşı savaş durumu aldıktan sonra, arkamızı dönüp kaçmanın haram olduğunu belirtir; bunu Allah'ın gazabını mucip kötü bir davranış olarak görüyor. Ancak sadece iki hâli bunun dışında tutar. Aşağıdaki âyet, hem bu yasağı, hem de söz konusu iki istisnâî durumu haber vermektedir.

"Ey iman edenler! Ordu halinde kâfirlere çattığınız vakit, onlara ardınızı dönüp de kaçmayın. Böyle bir günde, savaş için başka bir yere çekilmek yahut diğer bir bölüğe varıp mevzi tutmak dışında, her kim ardını dönüp kaçarsa, muhakkak o Allah'tan bir gazap yüklenmiş /gazap ile dönmüş olur. Onun varacağı yer de Cehennemdir. Orası ne kötü varış yeridir!" [Enfâl: 15~16**]**

Uhud savaşında Müslümanlar, çok geçmeden zaferi elde etmişler, Mekkeli kâfirler kaçmaya başlamışlardı. Ancak sahâbeden birçoğu zafer sarhoşluğuyla "ganîmet" peşine düştü! Bir de Peygamber Efendimiz (s.a.a), henüz savaş başlamadan önce, stratejik öneme sahip olan bir geçide 50 okçuyu yerleştirmiş, başlarına da **Abdullâh b. Cübeyr el-Evsî**'yi koymuştu. Kendisinden talimat gelmedikçe, oradan kesinlikle ayrılmamalarını sıkıca tembihlemişti. Zafer çığlıklarını duyan bu okçulardan büyük bir çoğunluğun da, komutanlarını dinlemeyerek mevzilerini terk etmeleri ve

1- Tefsir kaynaklarına göre o gün Hayber savaşına katılmayanlar, Medîne civarında yaşamakta olan, özellikle Eslem, Cüheyne, Müzeyne ve Ğıfâr kabileleriydi. Bunlar daha önce İslâm'ı kabul etmişler; ancak İslâm kalplerine henüz yer etmediği için ölüm korkusuyla savaşa katılmamışlardı. Onlar, Hayber'in fethi dönüşü Hz. Peygamber'e (s.a.a) gelerek özür dilemişlerdir. (bk. Ebû Ca'fer et-Tûsî, IX, 321; İbn'ül-Arabî, IV, 1705; ez-Zemahşerî, III, 463; et-Tabresî, V, 173; Elmalılı, VI, 4417)

ganimete hücum etmeleri üzerine durum tersine döndü. Müslüman savaşçılar, geçidin boşaltılmasını fırsat bilen Hâlid b. Velîd komutasındaki askerlerle, kaçmakta olan müşrik askerlerin arasında kaldı. Bunun sonucunda bozguna uğrayan Müslümanlar, dağlara doğru kaçmaya başladılar. Öyle ki, Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) etrafında sadece birkaç kişi kalmıştı. Kur'ân bu olayı şöyle tasvir etmektedir:

"Hani, Peygamber sizi arkanızdan çağırıp dururken; kimseye dönüp de bakmadan (dağlara doğru**) tırmanıyor / boyuna kaçışıyordunuz! Bunun üzerine (**Allah**) size keder üstüne keder verdi ki; kaybettiğinize ve başınıza gelenlere üzülmeyesiniz. Allah, yapmakta olduğunuz şeylerden haberdardır." [**Âl-i Imrân: 153**]**

Âyet, Ehl-i Sünnet'in her yönüyle âdil ve güvenilir, sadâkat ve fedakârlık timsali gördükleri "sahâbenin" içler acısı durumunu, çarpıcı biçimde gözler önüne sermektedir. Sahâbe, kendilerine pek yakışmayan davranışlar sergileyerek ganimet peşine düşmüş, Rasûl'e itaatsizlik etmiş ve bunun sonucunda İslâm ordusu perişan olmuştu. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bu muhârebede yara almış; kâfirlerin saldırısı sonucu mübârek dişi kırılmış, sahâbesini etrafına toparlamaya çalışıyordu. Sahâbe (elbette ki onların büyük çoğunluğu) ise ardına bile bakmadan dağlara doğru kaçışıyor, arkalarından seslenen peygamberlerini adeta duymuyorlardı!

"(Uhud savaşında**) iki topluluğun karşılaştığı gün geri dönüp gidenleriniz var ya; yaptıkları bazı işler yüzünden şeytan onları kaydırmaya girişti. Ama Allah onları yine de affetti. Kuşkusuz Allah Ğafûr'dur, Halîm'dir." [**Âl-i Imrân: 155**]** âyeti de aynı kişilerden bahsetmekte, Uhud'da yaşanan bozgunun, sahâbenin yaptığı önemli hatalar yüzünden gerçekleştiğini; bununla o sahâbîlerin şeytanın tuzağına düştüklerini haber vermektedir.

Şu âyet-i kerîme de benzer bir kaçıştan söz ediyor:

"And olsun ki, Allah size birçok yerde yardım etti, Huneyn gününde de. Hani çokluğunuz sizi baştan çıkarmıştı; ama bu size hiçbir yarar sağlamamıştı. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen, artık dar gelmişti size. Sonunda ardınızı dönüp kaçmıştınız!" [Tevbe: 25**]**

Âyet, sahâbenin "**Huneyn**" savaşında kalabalık oluşlarına bakarak şımarıp rahat davrandıklarını, bunun sonucunda savaşta kâfirlerin kurduğu tuzağa düşmeleri sonucu yerin kendilerine dar geldiğini; sonunda arka-

larını dönüp kaçtıklarını… bütün çıplaklığıyla gözler önüne seriyor. İlgili kaynaklar, o gün yaklaşık 12 000 kişilik ordudan; ancak iki elin parmakları sayısınca yiğidin kaldığını, geriye kalan bütün sahâbenin savaş meydanını terk ederek sağa sola kaçıştıklarını, Allah'ın Peygamberi'ni (s.a.a), o birkaç kişiyle yapayalnız bıraktıklarını haber veriyor.[1]

7. Dünya malına tamah edenler:

"Gerçekten Allah size verdiği sözü yerine getirdi. Hani Allah'ın izniyle onları kırıp geçiriyordunuz. Nihâyet Allah sevdiğiniz şeyi size gösterdikten sonra gevşediniz, (Peygamberin verdiği**) emir konusunda çekiştiniz ve (**ona**) âsî oldunuz. İçinizden kimileri dünyayı istiyordu, kimileri de âhireti istiyordu. Sonra (**Allah**) denemek için sizi onlardan alı koydu. Ama yine de sizi affetti. Allah mü'minlere karşı gerçekten lütufkârdır." [**Âl-i Imrân: 152**]**

Uhud savaşına katılan sahâbenin o günkü tutumlarını anlatan âyet, onlardan bir kısmının dünyalık peşinde olduğunu açıkça vurguluyor.

"Hiçbir peygamber için, yeryüzünde ağır basmadıkça, esirleri olmak yakışmaz. Siz dünya metaını istiyorsunuz; Allah ise âhireti istiyor. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir. Şayet Allah'tan bir yazı geçmiş olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size gerçekten büyük bir azap dokunurdu." [Enfâl: 67~68**]** âyetinde geçen **"yeryüzünde ağır basmak"** deyimi, savaşta karşı tarafa ağır darbeler indirip, kesin zafere ulaşma durumundan kinâyedir. Savaşın seyri bu noktaya varmadıkça, Müslüman savaşçıların, düşman askerlerini esir almakla meşgul olmasını Allah (a.c) doğru bulmuyor. Zira bu durumda esirler ayak bağı olabilirler. Sahâbeden bazıları, Bedir savaşında, savaşın seyri henüz bu noktaya varmadan önce esir almaya kalkışmışlar; bununla o esirleri fidye mukabili vererek "dünyalık" elde etme umuduna kapılmışlardı.[2]

Aşağıdaki âyet ise, Allah'ın Elçisi (s.a.a) bir Cuma günü mescidin minberine çıkmış hutbe okurken, okunan hutbeyi bırakıp dışarıdan gelen ithal mallara koşan bir grup sahâbeden bahsediyor:

1- İbn Sa'd, II, 150~151; et-Taberî, *et-Târîh*: II, 167~168; Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*: I, 140~142; Ebû Ca'fer et-Tûsî, V, 197~198; İbn'ül-Qayyim, *Zâd'ül-Meâd*: II, 186; Elmalılı, IV, 2492~2495; et-Tabâtabâî, IX, 234~236

2- Bunun için hangi tefsire baksanız; geniş bilgi bulabilirsiniz.

"Onlar bir ticâret yahut bir eğlence görür görmez, hemen ona sökün ettiler ve seni ayakta bıraktılar. De ki: Allah katında bulunan, eğlenceden ve ticâretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır." [Cum'a: 11**]**

Rivâyetlere göre Medîne'de bir ara kıtlık baş göstermiş, pahalılık artmıştı. Böyle bir Cuma günü, Peygamber Efendimiz (s.a.a) minbere çıkmış hutbe okurken, aniden bir kervan sesi duyuldu!... Bu ses, yurt dışından (Sûriye'den) mal getiren bir kervanın sesiydi. Sahâbe hutbeyi bıraktıkları gibi hemen dışarı, kervana doğru sökün etmeye başladı. Bütün sahâbe peygamberlerini ayak üstü bırakıp dışarı çıkmış, içeride yalnız oniki kadar sahâbî kalmıştı![1]

Bütün bu âyetler, sahâbeden bir çoğunun dünya malına tamah ettiğini, çarpıcı örneklerle ortaya koymaktadır.

8. Görgüsüzler:

"(Ey Rasûlüm!**) Sana odaların gerisinden bağıranların çoğu, aklı ermez kimselerdir." [**Hucurât: 4**]**

Rivâyetlere göre içlerinde Uyeyne b. Hısn ile Aqra' b. Hâbis'in de bulunduğu, Temîm oğullarından yetmiş kişilik bir heyet, öğle vaktine doğru Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) geldiler. Allah'ın Rasûlü içeride uyuyordu. Zaten birazdan ezan okunacak, namaza kalkacaktı. Ama onlar sabırsızlandılar, "Ey Muhammed! Dışarı çık; biz geldik!" diye evinin önünde bağırıp çağırmaya başladılar.[2]

Allah bu tarz görüşme isteğini görgüsüzce bulmakta, Elçisiyle görüşecek olanların daha edepli olması gerektiğini ifade etmektedir.

1- Ahmed: III, 313, 370 (13836, 14450); Buhârî: cum'a, 37, büyû', 6, 11, tefs. cum'a, 2; Müslim: cum'a, 36~38; Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*: hadis no: 62; Tirmizî: tef. cum'a, 2; ed-Devlâbî, *el-Künâ*: II, 278; et-Taberî, *Tefsîr*: XXIII, 386~388; el-Cessâs, V, 344; Ebû Ca'fer et-Tûsî, X, 9; er-Râzî, XXX, 10~11; İbn Kesîr, IV, 367; el-Aynî, V, 339~341; Elmalılı, VII, 4992; et-Tabâtabâî, XIX, 276~277

2- İbn Şebbe, *el-Medîne*: II, 527~528; İbn Sa'd, I, 294; et-Taberânî, V, 210; et-Taberî, II, 188; el-Cessâs, V, 277; et-Tabresî, V, 194~195; el-Qurtubî, XVI, 310; İbn Kesîr, IV, 208; es-Süyûtî, *el-Lübâb*: s. 215; Elmalılı, VI, 4453

9. Rasûl-i Ekrem'e ezâ ve cefâ verenler:

"Onlardan, sadakalar(ın taksimi**) konusunda sana laf dokunduranlar var. Ondan kendilerine verildiğinde memnun olurlar, bir de verilmedi mi; hemen kızıverirler." [**Tevbe: 58**]**

Âyet, Temîm kabilesinden **Zül-Huveysıra** lâkabıyla bilinen bir sahâbînin, ganimet taksimi sırasında Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) yaklaşarak; "Âdil ol ey Allah'ın Rasûlü!" demesi üzerine nâzil olmuştur.[1]

"... Allah'ın Elçisi'ne eziyet vermeniz ve kendisinden sonra onun eşleriyle nikahlanmanız, size ebedî yakışmaz. Böyle bir şey Allah katında büyük bir vebaldir." [Ahzâb: 53**]**

Âyet-i kerîme, sahâbeden; "Allah'ın Rasûlü öldüğünde, hanımlarından Âişe ile evleneceğim!" diyen bir kişi hakkında nâzil olmuştur. O kişinin, ünlü **Talha b. Ubeydillâh** olduğu konusunda rivâyetler var.[2] Allah (a.c) böyle bir girişimi iman sahibi olanlara hiç mi hiç yakıştırmamış, bunun Rasûlü'ne ezâ ve cefâ vereceğini ve kendi katında büyük bir vebale sebep olacağını haber vermiştir.

"Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Ve onunla, birbirinizle bağırarak konuştuğunuz gibi konuşmayın. Yoksa siz farkına bile varmadan amelleriniz yok olup gider." [Hucurât: 2**]**

Âyetin, sahâbeden Ebûbekr ile Ömer'in, bir hususta Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) huzurunda bağıra çağıra çekişmesi üzerine indiği konusunda ittifak var.[3] Edebin sınırlarını zorlayan böyle bir davranışı Allah Teâlâ kesin biçimde yasaklıyor ve bunun yapılan bütün güzel amellerin boşa gitmesine sebep olabileceğinin altını çiziyor.

10. Rasûl-i Ekrem'e tuzak kuranlar:

Kitabımız Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın sevgili Rasûlü'ne (s.a.a) tuzak kurarak onu hayli inciten sahâbeden de örnekler veriyor bize. Onların kimler olduğunu mu merak ediyorsunuz? Elbette hanımlarından Âişe ile Hafsa.

1- Bilgi için, III. Bölüm'ün "**Zül-Huveysıra et-Temîmî**" maddesine bakınız.

2- Konuyla alâkalı detaylı bilgi ileride, III. Bölüm'ün ilgili yerinde gelecek.

3- III. Bölüm'ün ilgili yerinde, konuya ilişkin yeteri kadar bilgi verilecek.

Birisi Ebûbekr'in, diğeri ise Ömer'in kızıydı! Rivâyetlere göre; Âişe ile Hafsa'yı bir gün "kıskançlık" krizi tutuyor ve aralarında anlaşarak kocalarına bir oyun hazırlıyorlar. Oyun tutuyor! Oyun sonunda Peygamber Efendimiz (s.a.a) bir daha "bal şerbeti içmeyeceğine" dair yemin ediyor. Çok geçmeden Cebrâîl (a.s) geliyor ve Hz. Peygamber'i (s.a.a) durumdan haberdar ediyor:

"Ey peygamber! Eşlerinin gönlünü almak için, Allah'ın sana helal kıldığı şeyden niçin kendini mahrum ediyorsun? Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir." [Tahrîm: 1**]**

Allah (a.c) bununla, sevgili Rasûlü'ne yaptığı yemini bozmasını öğütlerken, birbirlerine arka çıkarak kocalarına karşı tuzak kuran Âişe ile Hafsa'yı da şiddetle azarlıyor ve ardından şöyle buyuruyor:

"Eğer ikiniz Allah'a tevbe ederseniz ne ala; zira gerçekten kalpleriniz kaymış durumda!" [Tahrîm: 4**]**

Ardından, onlar yine de birbirleriyle Rasûlü'ne karşı dayanışmaya girerek onu incitmeye devam etmeleri halinde, sevgili Rasûlü'nü yalnız bırakmayacağını belirtiyor. Hatta Rasûlü şayet onları boşayacak olursa, kendisine onlardan daha hayırlı eşler nasip edeceğini de haber veriyor.

İlerleyen âyetlerde ise çok ciddi bir uyarıda bulunuyor ve bir benzetme yapıyor: Âişe ile Hafsa'ya Nûh peygamber ile Lût peygamberin hanımlarının kocalarına karşı ihânette bulunduklarını ve o yüzden cehennemi boylayacaklarını, buna mukabil Firavun'un eşi Âsiye ile Imrân kızı Meryem'in; Allah'a iman ettikleri ve sadâkat sahibi oldukları için cennetlik olduklarını belirtiyor.[1]

11. İftirâcılar:

Hicretin 6. yılında Mustaliq oğulları ile bir savaş yapıldı. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) savaş öncesi eşleri arasında bir kura çekmiş; çıkan kura sonucu Âişe'yi yanında götürmüştü. Savaş bitmiş, herkes Medîne'ye dönüş ha-

1- Âişe ile Hafsa annelerimizin kocalarına karşı hazırladıkları söz konusu tuzağın ne olduğunu, ileride III. Bölüm'ün "**Âişe bt. Ebîbekr**" maddesinde açıklayacak, ayrıca orada kimi Ehl-i Sünnet âlimlerinin, hâdiseyle ilgili ilginç spekülasyon ve çıkarımlarına da değineceğiz.

zırlığı yapıyordu. Ancak Âişe annemiz, o akşam def-i hâcet maksadıyla devesinin hevdecinden[1] inmiş, az uzaklaşmıştı. Bu arada ordu harekete geçmiş, Medîne'ye varmıştı. Âişe annemizin hâlen hevdecin içinde olduğu sanılıyordu. Ancak hevdecin boş olduğu anlaşılınca panik başladı.

Oysa Âişe annemiz, çıktığı def-i hâcetten bir vesileyle gecikmesi ve daha sonra, geride kalanlara göz kulak olmak ve unutulanlar varsa alıp getirmek maksadıyla ordunun arkasında kalan **Safvân b. Muattal es-Sülemî** ile birlikte Medîne'ye dönmesi üzerine olan oldu.

Abdullâh b. Übeyy'in başlattığı dedikodu furyası, bütün Medîne'yi sarmıştı. Âişe'nin Safvân ile yattığı iddia ediliyordu! Lâkin, münâfıkların başını çektiği bu iftira kampanyasına, maalesef sahâbeden bazıları da âlet oldu. Mistah b. Üsâse, Hassân b. Sâbit ve birde Talha'nın eşi Hamne bt. Cahş bunlardandı. Bir süre sonra vahiy geldi ve olayın asılsız olduğu anlaşıldı.[2] Söz konusu iftiracılar hakkında Allah (a.c) şöyle buyuruyor:

"O yalan haberi getirenler, şüphesiz içinizden bir gruptur. Onu sizin için şer sanmayın; aksine o sizin için bir hayırdır / hayıra vesiledir. Onlardan her bir kimse için, o günahtan kazandığı vardır. Onlardan günahın büyüğünü üstlenen kimseye gelince; onun için büyük bir azap var." [Nûr: 11**]**

12. Yerine getiremeyeceği sözü verenler:

"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri neden söyleyip duruyorsunuz? □ Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük nefrete sebep olur." [Saff: 2~3**]**

1- **Hevdec**: Deve üzerine yerleştirilen ve içine oturulan portatif bir çadır.

2- İbn Şebbe, I, 311-338; Ahmed: VI, 35, 59-61, 195-198 (22937, 23181, 24444); Buhârî: şehâdât, 15, meğâzî, 36, tef. Nûr, 6, 13; Müslim: tevbe, 56; Ebû Dâvûd: hudûd, 35; Tirmizî: tef. Nûr, 4, 5; İbn Mâce: hudûd, 15; et-Taberî, II, 112~114; İbn Abdilberr, I, 340, III, 130, 494-495, IV, 270-271; İbn'ül-Esîr, II, 9, III, 426, IV, 115; V, 253; İbn'ül-Qayyim, II, 113~115, III, 210; İbn Kesîr, III, 268~271; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 408; El-malılı, V, 3485~3489; Davudoğlu, XI, 154

Nûr sûresinin 11~22. âyetlerinin bu konuyla alâkalı olduğu, Ehl-i Sünnet âlimlerinin ortak kabulüdür. Ancak Ehl-i Beyt mektebine mensup âlimlerden Allâme et-Tabâtabâî (XV, 101~105) ile Üstat Ca'fer Sübhânî'nin (*Seyyid'ül-Murselîn*: II, 315~323, *es-Sîra*: s. 158~160); hem bu âyetlerin söz konusu olay üzerine indiğini belirten rivâyetlere, hem de özellikle el-Qummî'nin (*et-Tefsîr*: II, 99~100) öncülük ettiği farklı bir rivâyete ciddî bazı eleştiri ve itirazlarının olduğunu da bilelim!

Rivâyetlere göre[1] sahâbeden bazıları "Keşke Allah katında amellerin en sevimlisini bilsek de onu yapsak!" yahut "Allah katında hangi amelin daha sevimli olduğunu bilseydik, onu çabucak yapardık!" demişti. Allah onlara "kendi yolunda duvarları birbirine perçinlenmiş bir bina gibi, saf bağlayarak çarpışmayı" sevdiğini haber verince; duraksamışlar, bu amel onlara ağır gelmişti.

Yukarıdaki âyet o sahâbîleri, yapıp yapamayacaklarını bilmedikleri bir konuda kesinlikle söz vermemeleri konusunda uyararak; söz verirken dikkatli olmalarını, şayet söz vermişlerse mutlaka yerine getirmeleri gerektiğini ifade ediyor.

13. Emre itaatsizlik edenler:

"... Hani Allah'ın izniyle onları kırıp geçiriyordunuz. Nihâyet Allah sevdiğiniz şeyi size gösterdikten sonra gevşediniz, (Peygamberin verdiği**) emir konusunda çekiştiniz ve (**ona**) âsî oldunuz." [**Âl-i Imrân: 152**]**

Önceden de belirtildiği gibi, âyet sahâbenin Uhud savaşındaki hal ve hareketlerini anlatıyor. Önceleri kâfirleri Allah'ın izni ve yardımıyla kırıp geçirirken, savaşın seyrinin bir anda ters yüz olması; elbette sahâbenin tutumundan kaynaklanmış idi. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) henüz savaş başlamadan önce stratejik önemi hâiz bir geçide sahâbeden 50 kadar okçuyu yerleştirmiş ve onları oraya yerleştirirken; kendisinden talimat gelmedikçe mevzilerini kesinlikle terk etmemeleri konusunda sıkıca tembihlemişti... Zafer çığlıklarını duyan ve cephedeki savaşçıların ganimete koştuklarını gören bu okçular arasında anlaşmazlık çıktı. Çoğunluk, başlarındaki komutan **Abdullâh b. Cübeyr**'i de dinlemeyerek, mevzilerini boşaltıp ganimete hücum edince, durum tersine döndü. Müslümanlar, her şeye rağmen mevzilerini terk etmeyen okçuları da katleden fırsatçı

1- Ahmed: V, 452 (22673); Tirmizî: tef. Saff, 1; Dârimî: cihâd, 1; et-Taberî, *et-Tefsir*, XXIII, 354; Hâkim, II, 486; el-Cessâs, V, 334; et-Tûsî, IX, 591; et-Tabresî, V, 417; İbn Kesîr, IV, 358; el-Aynî, XI, 345~346; es-Süyûtî, 233

Ehl-i Beyt mektebine mensup eski ulemâdan el-Qummî'nin (II, 365), âyetlerin, Rasûl-i Ekrem (s.a.a) tarafından yerine halîfe olarak atanan Hz. Ali'ye itaat edip onu yalnız bırakmayacaklarına dair söz veren bir grup sahâbeyle ilgili olduğunu söylemesi ise; sadece bir **tatbik**tir. Yani âyetleri güncelleme ve günün şartlarına göre yorumlamaktan ibarettir. Dolayısıyla yanlış bir yorum değil.

kâfirlerle, bozguna uğramış kaçan ve hemen geri dönen kâfirler tarafından kıskaca alındı.[1] Sonuç malum!

Hiç kuşkusuz okçular da sahâbedendi ve bu yaptıkları, emre itaatsizlik, kutsal kitabımızın da deyimiyle; Rasûl'e âsî olmaktı. Uhud savaşında yaşanan bu beklenmedik gelişmenin altında, sahâbenin bu isyankâr tutumunun yattığını, ilerleyen âyetler de açıkça belirtiyor. **[**Âl-i Imrân: 155, 165**]**

14. Fâsıklar:

"Hiç mü'min olan bir kimse, fâsık (yoldan çıkmış**) olan biri gibi olur mu!? Elbette denk olmazlar." [**Secde: 18**]**

"Ey iman edenler! Fâsığın (yoldan çıkmışın**) birisi size bir haber getirdi mi; hemen araştırın. Yoksa bilgisizlikle bir topluluğun başına musîbet olursunuz da; sonradan yaptığınıza pişman olur kalırsınız." [**Hucurât: 6**]**

Yukarıki âyetlerde geçen "**fâsık**" kişiden kastın, sahâbeden **Velîd b. Uqbe** olduğunu ileride (III. Bölüm'de, kendi yerinde) göreceğiz.

15. Casuslar:

"Ey iman edenler! Düşmanımı ve düşmanınızı dostlar edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr ettikleri, Rabbiniz Allah'a inandığınız için peygamberi ve sizi (yurtlarınızdan**) çıkardıkları halde, siz onlara sevgi sunuyorsunuz. … Sizden kim bunu yaparsa, doğru yoldan sapmış olur." [**Mümtehıne: 1**]**

Âyetin, **Hâtıb b. Ebî Belte'a** adlı bir sahâbînin, Mekkeli kâfirler lehine casusluk yaparak Hz. Peygamber'e (s.a.a) ihânet etmesi ve durumun çok geçmeden Cebrâîl tarafından deşifre edilmesi üzerine indiğini ileride (III. Bölüm'de, kendi yerinde) göreceğiz.

Tevbe: 47 âyetine **"İçinizde onlar adına söze iyice kulak verenler (**muhbirlik yapanlar**) var!"** anlamını verdiğimiz takdirde –ki bunun mümkün ol-

1- İbn Sa'd, II, 39~42, 47; Ahmed: IV, 293, 294 (17853, 17859); Buhârî: cihâd, 164, meğâzî, 17, tef. Âl-i Imrân, 10; Ebû Dâvûd: cihâd, 116; et-Taberî, II, 62; el-Cessâs, II, 326~327; İbn'ül-Esîr, II, 564; er-Râzî, IX, 20; İbn'ül-Qayyim, II, 92~93

duğunu yukarıda görmüştük–; bu âyet de sahâbeden bazılarının münâfıklarla işbirliği ve onlar adına muhbirlik yaptıklarına delil olabilir.

16. Peygamberlik iddia edenler:

"Yalan düzerek Allah'a iftirâ eden yahut kendine bir şey vahiy edilmediği halde 'Bana vahyedildi!' diyen kişi ile 'Allah'ın (âyet**) indirdiği gibi ben de indireceğim!' diyen kimseden daha zalim kim olabilir?..." [**En'âm: 93**]**

Âyette sözü edilen o küstahın **Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh** adlı bir sahâbî olduğu rivayet ediliyor. III. Bölüm'ün ilgili yerinde de göreceğimiz gibi; bu adam önce İslâm'a giriyor. Okuma yazma bildiğinden vahiy kâtipliği görevinde de bulunuyor.

Ancak çok geçmeden irtidâd ederek (yani dinden çıkarak) Mekke'ye kaçıyor; Mekkeli putperestlerin arasında, yazdığı âyetlerle dalga geçmeye; "Muhammed'e geldiği gibi bana da vahiy geliyor!" ve "O âyetlerden ben de yazarım!" demeye başlıyor! Ve bunun üzerine söz konusu âyet nâzil oluyor.

17. Kalplerinde maraz olanlar:

"Hani münâfıklar ile kalplerinde 'maraz' bulunan kimseler, (sizler için**) "Dinleri bunları aldatmış / baştan çıkarmış!" diyorlardı..." [**Enfâl: 49**]**

"Hani münâfıklarla kalplerinde maraz bulunan kimseler, "Demek Allah ve Rasûlü, bizi sadece aldatmak için vaadde bulunmuşlar!" diyorlardı." [Ahzâb: 12**]**

"And olsun, eğer münâfıklarla kalplerinde maraz bulunan kimseler ve bir de şehirde çirkin haberler yayanlar bu yaptıklarına son vermezlerse; gerçekten seni onların üzerine salarız. Bundan sonra onlar, senin yakınında çok az kalabilirler." [Ahzâb: 60**]**

"Maraz" hastalık demektir. Bu üç âyette sözü edilen **"kalplerinde maraz bulunan kimseler"**den kasıt ise; münâfıklar değildir. Aradaki **"ile"** bağlacı buna manidir. Maksat, iman bakımından son derece zayıf olan ve o yüzden davranışları ve yaptıkları ahlâk dışı faaliyetlerle münâfıkları pek de aratmayan bazı sahâbîlerdir. Bunlar münâfıklara hep yakın duruşuyla tanınan, onların çıkardığı fitnelere sürekli çanak tutan kimselerdir.

Kaynaklarda geçen rivâyetlere göre[1]; yukarıdaki ikinci âyette sözü edilen "kalbi marazlı" kişilerden birisi de **Mu'attib b. Quşeyr** imiş.[2] Uhud harbinde **"Eğer bu işten bir hissemiz olsaydı, şuracıkta öldürülmezdik!" [**Âl-i Imrân: 154**]** diyenin de aynı kişi olduğu belirtiliyor kaynaklarda.[3]

18. Dinden dönebilecek olanlar:

"Muhammed sadece bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür ya da öldürülürse ökçelerinizin üzerine geri mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerine geri dönerse Allah'a hiçbir şekilde, asla zarar veremez…" [Âl-i Imrân: 144**]**

Bu da Uhud savaşından bahseden âyetlerden birisi. Savaşta sahâbenin yanlış tutum ve davranışları yüzünden İslâm ordusunun kısmen alınması ve Rasûlüllâh'ın (s.a.a) Mekkeli müşrikler tarafından öldürüldüğü şâyiasının yayılması üzerine, Müslümanlar kelimenin tam anlamıyla bozguna uğradı. Bu yalan haberden hayli etkilenen sahâbenin çoğu sarsıldı ve perişan oldu. Adeta ne yapacaklarını bilemez bir şekilde bekleyişe geçtiler. Hatta münâfıkların reisi **Abdullâh b. Übeyy**'i araya koyarak, müşrik Ebû Süfyân'dan emân dilemeyi –sesli olarak– düşünen sahâbîler bile oldu...[4]

Âyette geçen "**ökçe üzerine geri dönmek**" tabiri, bilhassa "dinden dönmek"ten kinâyedir ve "Muhammed ölse ya da öldürülse, çarçabuk dinden mi çıkacaksınız!?" anlamında ciddî bir uyarıdır.[5]

Bütün bunlar, sahâbe içerisinde Muhammed öldüğü ya da öldürüldüğü vakit Allah ve Rasûlü ile yaptığı sözleşmeleri tümüyle unutacak, hatta ökçelerinin üzerine gerisin geriye dönecek kimselerin bulunduğu yahut

1- et-Taberî, II, 93; et-Tabresî, I, 863; ez-Zemahşerî, III, 230; es-Süyûtî, 190; Elmalılı, VI, 3881

2- Hatırlarsanız, bu kişinin adı yukarıdaki Müellefe-i Kulûb listesinde vardı!

3- et-Taberî, *Tefsîr*: VII, 323; el-Cessâs, II, 328; İbn Abdilberr, III, 462; İbn'ül-Esîr, IV, 166; er-Râzî, IX, 44; İbn Kesîr, I, 418; İbn Hacer, III, 443, *el-Kâfî*: s. 33; el-Aynî, XIV, 153; es-Süyûtî, 57~58; Elmalılı, II, 1205; et-Tabâtabâî, IV, 68

4- et-Taberî, II, 68, *et-Tefsîr*: VII, 255; er-Râzî, IX, 20; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 26; İbn Hacer, *el-Kâfî*: s. 33; Elmalılı, II, 1191; et-Tabâtabâî, IV, 67

5- bk. Ebû Ca'fer et-Tûsî, III, 7; er-Râzî, IX, 21; İbn Kesîr, I, 410; Elmalılı, II, 1193; et-Tabâtabâî, IV, 37

bulunabileceği anlamında ikazdır, ihtardır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimiz de bu üzücü gerçeği dile getirmiş, çoğu ashâbının kendisinden sonra yoldan çıkacağını haber vermiştir.[1]

19. Gizli münâfıklar:

"Çevrenizdeki (bedevî**) Araplardan ve Medîne halkından nifakta temerrüd etmiş münâfıklar var! Onları sen bilmiyorsun; ama biz biliyoruz onları. Onlara iki kez azap edeceğiz. Sonra da çok büyük bir azaba itilecekler."** **[**Tevbe: 101**]**

Âyette yer alan **"temerrüd etmek"** deyimi; azmak, haddi aşmak, kötü bir şeyi adet haline getirmek, deneyim ve mahâret kazanmak gibi anlamlara geliyor. Buradan şu anlaşılıyor: Sahâbe arasında öyle münâfıklar vardı ki; onlar sinsilikte o derece mahâret kazanmışlar, sırlarını gizledikleri ve şüphe uyandıracak durumlardan kaçındıkları için, etrafta tanınmaları neredeyse imkânsızdı. Kaypaklıkta o kadar ustalaşmışlardı ki; uyanıklığın ve firâsetin zirvesinde olan bir peygamberden bile kendilerini saklayabiliyorlardı.

Bu münâfıklar, Allah'a ve O'nun gönderdiği elçiye inandıklarını söyledikleri için mü'min ve Müslüman olarak biliniyordu. Dolayısıyla sahâbeden idi. Şimdi sormak lâzım Ehl-i Sünnet ulemâsına: İçlerinde nifakta bu derece ilerlemiş kimselerin de bulunduğu sahâbe toplumuna top yekun "âdil ve güvenilir" bakmanın akılla, mantıkla bağdaşır bir tarafı var mı? Âdil ve güvenilir gözüyle baktığınız, o yüzden de Rasûl-i Ekrem'den (s.a.a) yaptığı rivâyetini kabul ettiğiniz o kişinin münâfık olma ihtimali yok mu acaba? Böyle bir durumda sahâbenin top yekün âdil ve güvenilir olduklarını hâlâ nasıl iddia edebilirsiniz?

Ehl-i Sünnet ulemâsının; bir yandan bütün sahâbeyi adâlet ve sadâkatte kusursuz görürken, diğer yandan bazı kişileri sahâbeden saydıkları halde "kendisinde nifak şâibesinin bulunduğunu" kabul etmeleri, cidden anlaşılır gibi değildir! **Cedd b. Qays** ile **Mâlik b. Dühşüm**, bu türden sahâbeye örnek olarak verilebilir.[2] O yüzden Ehl-i Beyt mektebi, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bu ve daha nice âyetleri referans alarak, Peygamber

1- Hadis az sonraki "**Sünnetten deliller**" başlığı altında gelecek.

2- Az ilerideki "**Târihî Deliller**"e bakınız.

Efendimiz'in (s.a.a) bizlere açıkça örnek gösterdikleri dışında, sahâbeden hiçbirine, değişmez bir peşin hükümle yaklaşmamayı prensip edinmiştir.

Bu arada Allah ve Rasûlü bizleri tamamen de hayret / dehşet içinde bırakmayı uygun görmemişler; o münâfıkları isim isim vermeseler de, onları mü'minlerden ayıran bazı temel ipuçlarını göstermişlerdir bizlere. Bunların en çarpıcı olanı, kuşkusuz ***"Ali'yi sadece mü'minler sever, ondan sadece münâfıklar nefret eder!"*** hadîsidir.[1]

20. Tanınmış münâfıklar:

Allah (a.c), Uhud günü yaşanan ve Müslümanların hatalı tutumundan kaynaklanan bozguna göz yumarak, görünmez ordularıyla duruma müdâhale etmeyiş nedenini **"mü'minleri ayırt etmek ve münâfıkları ortaya çıkarmak"** maksadına yönelik olduğunu ifade ediyor. Ardından, münâfıkların kalplerinde olmayan şeyleri söylediklerini ve yandaşları hakkında **"Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi!"** diyerek böbürlendiklerine de yer veriyor. **[**bk. **Âl-i Imrân: 166~168]**

Kur'ân, Tebûk seferine katılmak istemeyen "gönülsüzlerden" söz ederken ise şöyle ediyor: **"Ancak Allah'a ve Âhiret gününe iman etmeyen, kalpleri kuşkuya düşmüş, böylece işkilleri içinde bocalayıp duran kimseler (**sefere katılmamak için**) senden izin istemekteler." [**Tevbe: 45**]**

Haşr sûresi de, münâfıkların kitap ehli kâfirlerin yanlarına sokularak, onlara "sizinle bütün koşullarda beraberiz" mesajı verdiklerini, hatta peygambere karşı girişecekleri savaşta kendilerini kesinlikle yalnız bırakmayacaklarına dair söz verdiklerini; ancak onların bütün bu vaadlerinde yalancı olduklarını haber veriyor. **[Haşr: 11]**

"Münâfıklar sana geldikleri vakit 'Tanıklık ederiz ki; sen kesinlikle Allah'ın elçisisin.' demişlerdi. Allah senin kendi elçisi olduğunu zaten biliyor. Ve Allah tanıklık ediyor ki; o münâfıklar gerçekten yalancıdırlar." diyerek başlayan **Münâfiqûn** sûresi ise, ilerleyen âyetlerde, onların yalan yere yaptıkları yeminlerle insanları aldatarak Allah'ın yolundan alıkoymaya çalıştıklarını, kibir ve gururlarından ödün vermediklerini, bilhassa infâka şiddetle karşı olduklarını; hatta **"Eğer Medîne'ye dönersek, and ol-**

1- Hadis için son bölüme bakınız.

sun, en azîz / itibarlı olan, en zelîl / hakîr olanı oradan çıkaracaktır." [âyet: 8**]** diyerek, Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) Medîne'den çıkarmayı bile tasarladıklarını anlatıyor.

Bu âyetlerde sözü edilen ve gerçek yüzleri ortaya konan münâfıkların elebaşı **Abdullâh b. Übeyy b. Selûl** idi. Âyette geçen o meşum sözün sâhibi de oydu.[1]

* * * * *

Allah katında üstün meziyetlere sâhip olan sahâbenin yanında, tamamen Kur'ân âyetlerine dayanarak ortaya koymaya çalıştığımız[2] bu yirmi grup sahâbenin de var olduğu gerçeği, sahâbenin toptan "âdil ve güvenilir olduğu" tezini âdetâ yerle bir etmektedir.

Aslına bakarsanız, sadece Âl-i Imrân sûresinin 139. âyetinden 175. âyetine kadar olan 37 âyetlik bölümü dikkatlice okunursa; orada sahâbenin her çeşidini bulmak mümkündür. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet'in sahâbeye yaklaşım biçimini, başta Kur'ân açıkça reddetmektedir.

İşin en ilginç yanı ise, "sahâbenin tamamı âdil ve güvenilirdir" diyen ulemâ, bu âyetlerin tefsirini yaparken âdeta nutukları kesilir, ağızlarını bıçak açmaz. Bu durum, Kur'ân'a tek taraflı ve parçacı yaklaşımın çok çarpıcı bir örneğidir.

b. Sünnetten Deliller

Ehl-i Beyt mektebi, sahâbenin tıpkı bizler gibi olduğunu; içlerinde iyi kötü her çeşit insan bulunduğunu; dolayısıyla onların hepsinin âdil ve güvenilir olmadıklarını söylerken, Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimizin hadîslerine de dayanıyor. Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) sahâbeye yaklaşımını çarpıcı biçimde gözler önüne seren o hadis-i şeriflerden en çarpıcı olanlarını aşağıya alıyoruz:

1- Ahmed: III, 393, IV, 369, 373 (14688, 18482, 18527-18528); Buhârî: menâqıb, 11, tef. Münâfiqîn, 1~6, 8; Müslim: birr, 63, münâfiqîn, 1; Tirmizî: tef. Münâfiqîn, 4; et-Taberî, II, 109~110; Hâkim, II, 489; İbn Kesîr, IV, 370~371

2- O sahâbîlerin kimliğini ortaya koymak için, ilâveten hadis, tefsir ve tarih kaynaklarından yararlanmış olmamız sonucu değiştirmez.

a. İrtidâd hadîsi:

Rivâyetlere göre Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) bir gün cennet ve cehennemden manzaralar gösteriliyor. Kendisi "Kevser" havuzu başında sevenlerini beklemektedir... Derken, oldukça kalabalık bir grubun cehenneme doğru götürüldüğünü fark eder. ***"Allahım! Onlar benim ashâbım!"*** diyerek telaşa kapılması üzerine; görevli melek kendisine şu cevabı verir:

"Ama onların senden sonra neler ihdâs ettiklerini bilmiyorsun sen!"

Bu hadise "**irtidâd hadîsi**" denmesinin sebebi, içinde sahâbeden birçoğunun Hz. Peygamber'den hemen sonra irtidâd ederek "mürted" olacağına yer verilmesindendir. Hadisteki irtidâd, dinden dönmek anlamına gelebileceği gibi, bazen "Allah'ın yolundan sapmak" anlamına da gelebilir. Bu hadislere "**ihdâs hadîsleri**" adı da verilebilir. Rivâyetlerde ısrarla vurgulanan kavramlardan birisi de budur. İhdâs, dinle hiçbir ilgisi olmayan şeyleri dîne sokmak, dîni dejenere etmek anlamında bir kavramdır.

Çoklarının haberdar olmadığını düşündüğümüz bu çarpıcı hadis, başlıca şu sahâbîler tarafından rivâyet ediliyor:

1. Abdullâh b. Mes'ûd: Hadîsi başlıca iki yolla geliyor:

– Şaqîq b. Seleme.[1]

– Murra b. Şerâhîl el-Hemedânî.[2]

2. Abdullâh b. Abbâs: Saîd b. Cübeyr kanalıyla[3] gelen bu rivâyete göre;

1- Ahmed: I, 384, 402, 406, 407, 425, 439, 453, 455, V, 393 (3457, 3621, 3657, 3672, 3837, 3966, 4104, 4121, 22247), Buhârî: riqâq, 53, fiten, 1; Müslim: fedâil, 32; Ebû Ya'lâ, IX, 102, 126

2- Ondan da [Amr b. Murra el-Cemelî → Ebû Sinân Saîd b. Sinân eş-Şeybânî → Zâfir b. Süleymân el-İyâdî → …] kanalıyla İbn Mâce (menâsik, 76) rivâyet ediyor. **Zâfir b. Süleymân el-İyâdî** ile **Ebû Sinân eş-Şeybânî** dışında bütün râvîleri siqa. Zâfir ile Ebû Sinân da siqa ve sadûq râvîler. Üstelik Ebû Sinân, aynı zamanda bir Müslim râvîsi. Ama her ikisinde de hâfıza yönünden zayıflık var. (ez-Zehebî, II, 63~64, 143; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 251, 290) Böyle râvîlerin hadîsi hasen sayılır.

3- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, IV, 362 (= İbn Kesîr, II, 120); İbn Ebî Şeybe, VII, 87; Ahmed: I, 235, 253 (1992, 2168); Buhârî: enbiyâ, 11, 49, tef. Mâide, 14, tef. Enbiyâ, 1, riqâq, 45; Müslim: cennet, 58; Tirmizî: qıyâmet, 3, tef. Enbiyâ, 4; Nesâî: cenâiz, 119; Ebû Ya'lâ, IV, 452; et-Taberânî, XII, 71

Peygamber Efendimiz'e (s.a.a) verilen cevaba şu da ilâve ediliyor:

> "Onlar, sen kendilerinden ayrıldığın andan itibaren ökçeleri üzerine dönerek mürted oldular!"

3. Huzeyfe b. Yemân: Şaqîq b. Seleme kanalıyla.[1]

4. Ebû Saîd el-Hudrî: Hadîsi aşağıdaki kanallardan geliyor:

– Nu'mân b. Ebî Ayyâş ez-Züraqî.[2] Üstelik rivâyetin sonunda, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) durum karşısında şöyle buyuruyor: ***"Benden sonra değişiklik yapanlar (****benden****) uzak olsunlar, uzak olsunlar!"***

– Oğlu Hamze.[3]

– Saîd b. Müseyyeb.[4]

1- Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*: I, 87; İbn Ebî Şeybe, VII, 455; Ahmed: V, 388, 393, 400 (22202, 22247, 22303); Buhârî: riqâq, 53 = ta'lîq sûretiyle; Müslim: fedâil, 32; et-Taberânî, *el-Evsat*: VII, 166

2- Ahmed: III, 28, V, 333, 339 (10788, 21756, 21803); Buhârî: riqâq, 53, fiten, 1; Müslim: fedâil, 26

3- Ondan da **Abdullâh b. Muhammed b. Aqîl** kanalıyla et-Tayâlisî (III, 669), Ahmed (III, 18 / 10712), İbn Ebî Hayseme (II, 719) ve Hâkim (IV, 74~75) rivâyet ediyor. Hâkim "isnâdı sahîh bir hadis" diyor, ez-Zehebî de onaylıyor. Abdullâh'ın esasen siqa ve sadûq birisi olduğunu; ancak hâfıza yönünden biraz eleştirilere maruz kaldığını daha önce [= sh. 114] belirtmiştik. Diğer râvîleri de siqa olduğuna göre; hadîsimizin **isnâdı** en azından **hasen** demektir. Nitekim ez-Zehebî, Hz. Câbir'den bu yolla gelen bir hadis için "hasen bir hadîs" der. (bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 281)

Bu durumda Hâkim ile ez-Zehebî'nin hadis için "isnâdı sahîhtir" demeleri, Abdullâh'ın burada hata yapmadığına inandıkları için olabilir. Hata yapmadığı, konuyla ilgili diğer sahîh rivâyetlere ters düşmediğinden de belli oluyor.

4- Ondan da Abdullâh b. Muhammed b. Aqîl kanalıyla Ahmed (III, 39 / 10918) rivâyet ediyor. Ancak buradaki "Saîd b. Müseyyeb" yerine, "Ebû Saîd el-Hudrî'nin oğlu Hamze" gelmesi daha doğru galiba. Bu hatanın da, Abdullâh'tan rivâyette bulunan **Şerîk b. Abdillâh en-Nehaî**'den kaynaklandığını sanıyoruz. Çünkü Şerîk, siqa ve sadûq birisi, üstelik Müslim'in râvîlerinden; ancak hadîs rivâyetinde zaman zaman hatalar yaptığı söyleniyor. (bk. İbn Sa'd, VI, 378; ez-Zehebî, II, 270-274; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 491~493, *et-Taqrîb*: I, 337)

Oysa Abdullâh'tan rivâyet eden "Züheyr b. Muhammed" ile "Ubeydullâh b. Amr el-Esedî" vs. siqa râvîler, hadîsi "Saîd b. Müseyyeb" yerine "Hamze" kanalıyla rivâyet ediyorlar. Nitekim Ahmed ile Hâkim'in rivâyetleri bu şekilde. (Allah bilir.)

5. Ebû Hüreyre: Hadîsi kendisinden şu yollarla geliyor:

– Saîd b. Müseyyeb. **"Evet, ama onların senden sonra neler ihdâs ettiklerine dâir hiçbir bilgin yok! Onlar, gerisin geri arkalarına dönerek mürted oldular!"** lâfzıyla Buhârî (riqâq, 53) rivâyet ediyor.

– Abdurrahmân b. Ya'qûb el-Cühenî.[1] Rivâyetin sonunda Allah'ın Elçisi (s.a.a): ***"Benden sonra değişiklik yapanlar (benden) uzak olsunlar, uzak olsunlar!"*** buyuruyor.[2]

– Atâ b. Yesâr. **"Onlar senden sonra gerisin geri arkalarına dönerek mürted oldular!"** lâfzıyla Buhârî (riqâq, 53) rivâyet ediyor. Rasûl-i Ekrem (s.a.a) hadîsine şöyle devam ediyor: ***"Öyle sanıyorum ki, onlardan sadece çok az bir kısmı kurtulacak!"***

– Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr.[3]

– Ubeydullâh b. Ebî Râfi'.[4]

6. Enes b. Mâlik: Kendisinden şu kanallarla geliyor:

– Abdülazîz b. Suheyb el-Basrî.[5]

– Muhtâr b. Fülfül el-Mahzûmî.[6]

7. Sehl b. Sa'd: Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr kanalıyla.[7]

8. Berâ b. Âzib: Müseyyeb b. Râfi' kanalıyla, Buhârî (meğâzî, 37) rivâyet ediyor. Ancak bu hadis, tamamen bir itiraf mahiyetinde. Şöyle ki:

1- Mâlik: tahâret, 28; Ahmed: II, 300, 408 (7652, 8924); Müslim: tahâret, 39; Nesâî: tahâret, 110; İbn Mâce: zühd, 36

2- Ayr. bk. Rabî' b. Habîb el-Ferâhîdî, *el-Müsned*: s. 42 (= VI. bâb, 44. hadis)

3- Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*: I, 174; Müslim: tahâret, 37

4- Buhârî: riqâq, 53 (= ta'lîq sûretiyle); el-Fesevî, *et-Târîh*: I, 360; Dâraqutnî (= el-Aynî, XIX, 107)

5- Ahmed: III, 281 (13480); Buhârî: riqâq, 53; Abd b. Humeyd, *el-Müsned*: II, 239; Müslim: fedâil, 40; Ebû Ya'lâ, VII, 34

6- İbn Ebî Şeybe, VII, 455; Ahmed: III, 102 (11558); Müslim: salât, 53, fedâil, 40; Nesâî: iftitâh, 21; Ebû Ya'lâ, VII, 40; İbn Kesîr, IV, 556

7- Ahmed: V, 333, 339 (21756, 21803); Buhârî: riqâq, 53, fiten, 1; Müslim: fedâil, 26 = Ancak son tarafı eksik...

Müseyyeb, Berâ'nın yanına geliyor ve "Ne mutlu sana! Peygamber (s.a.a)'in sohbetinde bulundun, ona ağacın altında bîat ettin." diyerek ona övgüler yağdırıyor. Bunun üzerine Berâ şu cevabı veriyor:

> **"**Ey kardeşimin oğlu! Sen peygamberden sonra bizim neler ihdâs ettiğimizi bilmiyorsun!**"**

9. Esmâ bt. Ebîbekr: Abdullâh b. Ebî Müleyke kanalıyla, **"Onların senden sonra neler yaptıklarının farkında mısın? Vallâhi onlar, ökçeleri üzerine dönüverdiler!"** lâfzıyla rivâyet ediliyor.[1]

10. Ümmü Seleme annemiz: Azatlısı Abdullâh b. Râfi' el-Mahzûmî kanalıyla geliyor..[2]

11. Âişe annemiz: Abdullâh b. Ebî Müleyke kanalıyla geliyor.[3]

12. Ebûbekra es-Seqafî: Hasen el-Basrî kanalıyla geliyor.[4]

13. Abdullâh b. Ömer: Oğlu Nâfi' kanalıyla geliyor.[5]

14. Halîfe Ebûbekr: Mâlik'in (cihâd, 32) mürsel olarak rivâyetine göre:

1- Buhârî: riqâq, 53, fiten, 1; Müslim: fedâil, 27; et-Taberânî, XXIV, 94

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 455; Ahmed: VI, 297 (25335); Müslim: fedâil, 29; et-Taberânî, XXIII, 297, 413 (Ebû Hâzim kanalıyla gelen Ebû Saîd el-Hudrî hadîsi gibi)

3- Müslim: fedâil, 28; Ebû Ya'lâ, VII, 433

4- İbn Ebî Şeybe, VI, 307; Ahmed: V, 48, 50 (19590, 19602 = Senedinde **Ali b. Zeyd b. Cüd'ân** var. Genellikle zayıf sayılıyor. Ancak Ahmed el-Iclî ile Ya'qûb b. Şeybe'nin onun hakkında "siqa bir râvî", Tirmizî ile Zekeriyyâ es-Sâcî'nin de "sadûq birisi" demelerine ve bir de İmam Müslim'in –diğer rivâyetleri destekleyici mâhiyette de olsa– ona güvendiğine bakılırsa; adâlet ve sadâkatinde bir sorun yok. Sorun hafızasında. Yani râvîmiz sadece hâfıza bakımından zayıf. Zaten Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim ve benzeri hadisçilerin sözlerinden de o anlaşılıyor.

(bk. İbn Sa'd, VII, 252; ez-Zehebî, III, 127~129; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 43; *et-Tehzîb*: IV, 194~196)

Bu tarz râvîlerin hadisleri, gerçeklerle çelişmediği ve diğer siqa râvîlerin hadislerine ters düşmediği sürece, isnât bakımından hasen sayılır. Zaten İbn Hacer de aynı kanaatte. (*Feth'ul-Bârî*: XI, 385)

5- Hâkim (I, 77~78) -Atâ b. Yesâr kanalıyla gelen Ebû Hüreyre hadîsine benzer lâfızlarla- rivâyet ediyor. Hâkim **"Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh bir hadîs"** diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bir gün Uhud şehidlerini anıyor ve ***"Onlara ben tanıklık edeceğim."*** buyuruyor. Kendisi de Uhud savaşına katılanlardan birisi olan Ebûbekr "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz onların kardeşleri değil miyiz? Biz de onlar gibi İslâm'a girdik, onlar gibi cihâd ettik!" deyince, ona şu cevabı veriyor:

> "Ancak, ben sizin benim ardımdan neler ihdâs edeceğinizi bilmiyorum!"[1]

15. Ömer b. Hattâb: İbn Abbâs kanalıyla geliyor.[2]

16. Ebüd-Derdâ: Ebû Abdillâh el-Eş'arî kanalıyla geliyor.[3]

17. Semura b. Cündeb: Hasen el-Basrî kanalıyla geliyor.[4]

18. Ebû Mes'ûd el-Ensârî: Ebû Vâil Şaqîq b. Seleme kanalıyla geliyor.[5]

19. Ebû Mûsâ el-Eş'arî: Oğlu Ebû Bürde kanalıyla geliyor.[6]

1- Mâlikîlerin en önde gelen hadîs ve fıkıh üstatlarından İbn Abdilberr, hadisin altına şu notu düşüyor ki: "Hadis mürseldir; ancak içerdiği anlam itibariyle, pek çok sahîh yollardan müsned olarak gelmiştir." (bk. İbn Abdilberr, *et-Temhîd*: XXI, 228; es-Süyûtî, *Tenvîr'ul-Havâlik*: II, 18) Kaldı ki, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde mürsel hadislerin huccet olduğunu ileride göreceğiz. [bk. sh. 240]

2- Ebû Ya'lâ (= İbn Kesîr, III, 251); el-Bezzâr, I, 314 = el-Heysemî (III, 238) "bütün râvîleri siqa" diyor. Dolayısıyla **isnâdı sahîh** bir hadîs. (Yukarıda geçen Esmâ bt. Ebîbekr hadîsine benzer lâfızlarla)

3- el-Bezzâr, X, 49; el-Fesevî, II, 329; et-Taberânî, *el-Evsat*: I, 125; İbn Abdilberr, III, 17 = İsnâdı sahih bir hadis. bk. el-Heysemî, IX, 612, X, 662

4- et-Taberânî (*el-Kebîr*: VII, 207, *el-Evsat*: VI, 351) rivâyet ediyor. Hâfız el-Heysemî (X, 661~662) hadîsin isnâdında **Hakem b. Abdilmelik** adlı bir râvînin bulunduğunu, onun da zayıf bir râvî olduğunu söylüyor.

İbn Maîn ile Ya'qûb b. Şeybe başta; pek çok hadisçinin Hakem'i zayıf saydıkları bir gerçek. Ancak gerekçelerine bakıldığında, hâfızasını dikkate aldıkları anlaşılıyor. Bilhassa Nesâî, Ebû Hâtim, Bezzâr ve İbn Adiy'in raporları çok açık bu konuda. Şu halde onun adâlet ve sadâkatinde bir kusur yok. Zaten Ahmed el-Iclî'nin "siqa bir râvî" demesi de bunu gösteriyor. (ez-Zehebî, I, 576; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 639~640, *et-Taqrîb*: I, 190) Böyle râvîlerin hadisleri, diğer siqa râvîlerin hadislerine ters düşmedikçe, isnat bakımından hasen sayılır.

5- et-Taberânî, XVII, 201 = İsnâdı **Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh**. Hâfız el-Heysemî de (X, 662~663) "râvîlerinin hepsi sahih hadis râvîleri" diyor.

6- el-Bezzâr, VIII, 149 = İsnâdı **Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh**.

20. Bir sahâbî: Murra b. Şerâhîl el-Hemedânî kanalıyla geliyor.[1]

21. Hz. Peygamber'in ashâbı: Saîd b. Müseyyeb kanalıyla geliyor.[2]

Sahâbenin Peygamber Efendimiz'den sonraki durumunu çok çarpıcı biçimde gözler önüne seren bu hadîs-i şerîfler, görüldüğü gibi son derece sahîh ve sağlam. Ehl-i Sünnet mektebinin en önde gelen hadisçilerinden sadece İmam Buhârî ile İmam Müslim, bunlardan 10 tane sahâbînin hadîsine kitaplarında yer vermişler.

Ehl-i Sünnet âlimlerinden Celâl es-Süyûtî ile el-Kettânî'nin kitaplarında ne tür hadîsleri mütevâtir saydıklarını bir göz önünde tutarsanız, bu hadîsin mütevâtir sayılmaya çok daha öncelikli olduğunu görürsünüz.

Kaldı ki, Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) âit aşağıdaki hadis de anlam bakımından yukarıdakinden pek farklı değildir:

> "Sakın ha benden sonra, birbirinizin boynunu vurmak sûretiyle küfre düşüp de mürted olmayın / geriye dönüş yapmayın!"

Bu hadis şu sahâbîler tarafından rivâyet ediliyor:

01. Abdullâh b. Abbâs,[3]

02. Ebû Bekra es-Seqafî,[4]

03. Abdullâh b. Ömer,[5]

1- Ahmed (V, 412 / 22399) **Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh** bir isnatla rivâyet ediyor. Sahâbînin kimliğinin belirtilmiyor olmasının Ehl-i Sünnet açısından bir sorun oluşturmadığını ileride göreceğiz.

2- İmam Buhârî (riqâq, 53) söz konusu ashâbın kimliklerini ve sayısını belirtmeksizin rivâyet ediyor. Buradaki durum da bir önceki hadisten farksız.

3- İbn Ebî Şeybe, VII, 465; Ahmed: I, 230 (1932); Buhârî: hac, 133, fiten, 8; Tirmizî: fiten, 28

4- Ahmed: V, 37, 39, 44, 45, 49 (19492, 19512, 19551, 19562, 19594), Buhârî: hacc, 133, meğâzî, 78, edâhî, 5, fiten, 8, tevhîd, 24; Müslim: qasâme, 29; Tirmizî: fiten, 28; Nesâî: tahrîm'üd-dem, 29

5- İbn Ebî Şeybe, VII, 455; Ahmed: II, 85, 87, 104 (5321, 5347, 5547, 5548); Buhârî: meğâzî, 78, edeb, 95, hudûd, 9, diyât, 2, fiten, 8; Müslim: îmân, 119~120; Ebû Dâvûd: sünnet, 15; Tirmizî: fiten, 28; Nesâî: tahrîm'üd-dem, 29; İbn Mâce: fiten, 5

04. Cerîr b. Abdillâh el-Becelî,[1]

05. Abdullâh b. Mes'ûd,[2]

06. Ebul-Ğâdiye el-Cühenî,[3]

07. Hanîfe (Ebû Harra er-Raqâşî'nin bir amcası),[4]

08. Kürz b. Alqame el-Huzâî,[5]

09. Câbir b. Abdillâh el-Ensârî,[6]

10. Sunâbih b. E'ser el-Ahmesî,[7]

11. Enes b. Mâlik,[8]

1- İbn Ebî Şeybe, VII, 455; Ahmed: IV, 358, 363, 366 (18376, 18420, 18458, 18459); Buhârî: ilim, 43, meğâzî, 78, diyât, 2, fiten, 8; Müslim: îmân, 118; Nesâî; tahrîm'üddem, 29; Dârimî: menâsik, 76; İbn Mâce: fiten, 5

2- Ahmed: I, 402 (3624) = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh.

3- Ahmed: IV, 76, V, 68 (16100, 19745); Eslem, *Târîhu Vâsit*: s. 36; İbn'ül-Esîr, V, 59; İbn Abdilberr, IV, 151 = İsnâdı Müslim'in şartlarına göre sahîh

4- Ahmed: V, 72 (19774) = Senedinde **Ali b. Zeyd b. Cüd'ân** var. Onun aslında siqa ve sadûq birisi olduğunu, yalnız hâfıza bakımından eleştirildiğini az evvel belirtmiştik. Diğer râvîleri siqa olduğuna göre; hadîsiin isnâdı en azından hasendir.

5- İbn Ebî Şeybe, VII, 449; Ahmed: III, 477 (15352, 15354); Ebû Ya'lâ, I, 182; et-Taberânî, XIX, 197~199; Hâkim, IV, 455; İbn'ül-Esîr, III, 525 = İsnâdı **Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh**. (ayr. bk. İbn Abdilberr, III, 311)

6- Ahmed: III, 354 (14283); Ebû Ya'lâ; et-Taberânî, *el-Evsat*'ta (= el-Heysemî, VII, 578) = Hadis Âmir eş-Şa'bî'den itibaren **Mücâlid b. Saîd el-Hemedânî** kanalıyla rivâyet ediliyor. Mücâlid, sadûq olduğunda şüphe edilmeyen, ancak berbat bir hâfızaya sâhip olduğunda herkesin ittifaka vardığı bir Müslim râvîsi. (bk. İbn Sa'd, VI, 349; ez-Zehebî, III, 438; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 349~351, *et-Taqrîb*: II, 237; Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 48) O yüzden bu hadîsin isnâdı için ancak "hasen" diyebiliriz.

7- Ahmed: IV, 351 (18302); Ebû Ya'lâ, III, 39; et-Taberânî, VIII, 78; el-Heysemî, VII, 578 = Qays b. Ebî Hâzim'den itibâren, deminki **Mücâlid** kanalıyla rivâyet ediliyor. Dolayısıyla hadîsin bu isnâdı hasen.

Ancak aynı hadis, Qays'tan itibâren Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre **gayet sahîh** bir isnatla; Ahmed (IV, 349, 351 / 18289, 18300, 18301), İbn Mâce (fiten, 5), et-Taberânî (VIII, 79~80) ve İbn'ül-Esîr (II, 460) tarafından da rivâyet ediliyor.

8- el-Bezzâr (XIII, 65) ile Ebû Ya'lâ (VII, 37), **Mübârek b. Sühaym** kanalıyla rivâyet ediyor. (bk. el-Heysemî, VII, 578) Mübârek, zayıf ve metrûk olduğunda bütün hadisçilerin ittifak ettiği bir râvî. (bk. ez-Zehebî, III, 430; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 340-341, *et-Taqrîb*: II, 234) Dolayısıyla isnâdı zayıf bir hadis.

12. Üsâme b. Zeyd,[1]

13. Ebû Hüreyre[2]. Nasr sûresinin nâzil olmasından sonra söylenen hadîsin sözleri aynen şöyle:

> "Onlar Allah'ın dînine nasıl gruplar halinde girmişlerse, yine öylece gruplar halinde çıkacaklar!"

14. Câbir b. Abdillâh el-Ensârî.[3]

Sahâbenin önceden açıkça uyarıldığını ifade eden bu hadisler, yukarıdaki "**irtidâd / ihdâs**" hadislerini içerik bakımından açıkça desteklemekte ve sahâbenin Peygamber Efendimiz'den sonra içine düştükleri konumu bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir.

İlginç olan, Allah'ın rahmet Elçisi'nin sahâbesini kendisinden sonra neler yapacakları konusunda önceden bilgilendirmesi ve onların bu mucizevî hadisi yoğun biçimde ezberleyerek sonraki kuşaklara yoğun biçimde aktarmalarına rağmen; ondan gerekli dersi almamış olmalarıdır.

İlginç ve bir o kadar da üzücü olan bir diğer husus da şu: İmam Buhârî ile İmam Müslim başta, Ehl-i Sünnet mektebinin hemen bütün hadisçileri, her nedense, bu son derece çarpıcı hadisleri gözden kaçırabilmek ve okuyucularını sahâbeyle ilgili acı gerçeklerden haberdar etmemek için, onları ilgisiz başlıklar altında sunmaya azami gayret göstermişler! Oysa emânet bilincine sâhip olması gereken bir hadisçiden, söz konusu hadisleri en azından "Sahâbeden bir çoğunun Allah'ın Elçisi'nden (s.a.a) sonra irtidâd ederek yoldan çıkacağını haber veren hadisler" gibi bir başlık altında sunması beklenirdi.

1- et-Taberânî (*el-Evsat*'ta) rivâyet ediyor. (bk. el-Heysemî, VII, 579) Senedinde meçhul bir râvî bulunduğu için, bu da zayıf bir hadis.

2- Dârimî (muqaddime, 14) rivâyet ediyor. Ebû Hüreyre'den rivâyette bulunan, Ebû Cehil'in azatlısı **Ebû Qurra el-Medenî** dışında bütün râvîleri siqa. Ebû Qurra ise tamamen meçhul birisi. Dolayısıyla isnâdı zayıf.

3- Ahmed (III, 343 / 14169) ile İbn Merdeveyh, tıpkı Ebû Hüreyre hadîsinin lâfızlarıyla rivâyet ediyor. (bk. İbn Kesîr, IV, 563; İbn Hacer, *el-Kâfî*: s. 189) = Hz. Câbir'den rivâyet eden **komşusu**, kimlik ve kişilik bakımından tamamen meçhul olduğu için isnâdı zayıf. es-Süyûtî'nin hadîsin sonuna "hasendir" anlamında simge koyması ise (*el-Câmi'us-Sağîr*: II, 399); diğer sahîh hadislerle hiçbir sûrette çelişmediği, aksine desteklendiği için olabilir.

İtiraz: Sahâbenin tümden âdil ve güvenilir olduğu iddiasını yerlere seren bu çarpıcı hadîsleri, kitaplarının ilgisiz yerlerine koymak sûretiyle halktan kıyın kıyın kaçırmaya çalışan Ehl-i Sünnet âlimleri, bu konuda bakın neler söylüyorlar:

Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) burada sözünü ettiği kimseler; biri Allah yolundan dışarı çıkmış, dînî vecîbelerini aksatan âsîler, diğeri de hakîkaten küfre dönen mürtedlerdir. Hadis bunlardan ikisine de şâmildir. Qâdî Iyâd da aynı kanaatte. el-Hattâbî ise, hadis ile hakîkaten mürted olanların kastedilmediğini söylüyor. Ancak her iki yaklaşıma göre de: "**Bunlar sahâbeden değildir. Allah'a hamd olsun; sahâbeden hiç biri dinden dönmemiştir. Dinden dönenler, kaba saba çöl Araplarıdır!**"

İbn'üt-Tîn ile Bedruddîn el-Aynî de aynı sonuca varıyor. İbn Abdilberr'e göre ise hadisten maksat, mü'min olarak ölen büyük günah sâhipleri ile Ehl-i Sünnet dışında kalan bid'at ehli kimselerdir. Zulümde ileri gidenlerle hak yiyenler ve işledikleri büyük günahları âşikâre yapanlar da bu gruba dâhildir.[1]

Ehl-i Sünnet âlimlerinin "**irtidâd**" hadisleriyle ilgili yorumları bu, saygıdeğer okuyucularım! Şimdi sizlerden, bu hadisleri –fazla vaktinizi almamak için– sadece İmam Buhârî'nin kitabından okumanızı istirham ediyorum. Lütfen okuyun da bir görün…

Hadis apaçık bir netlikle Rasûlüllâh'ın ashâbından bahsediyor. "Ashâb" deyimi açıkça geçiyor rivâyetlerde.[2] Ayrıca "irtidâd", "mürted" ve "ihdâs" gibi deyimler de açıkça tekrar edilip duruyor. Bütün bunlar gösteriyor ki; maksat kesinlikle sahâbedir ve onların Allah'ın Rasûlü'nün vefatının hemen ardından dinden çıkmaları yahut yoldan sapmalarıdır.

"Hamd olsun; sahâbeden hiç biri dinden dönmemiştir." demek; kusura bakmayın ama, büyük bir yalandır ve tarihi gerçekleri gözardı etmekten başka bir şey değildir. Kaynaklar sahâbeden bazılarının dinden çıktığını

1- bk. en-Nevevî, III, 136~137, XV, 64, XVII, 194; el-Aynî, XII, 401~402, XV, 142, 318, XIX, 68; Davudoğlu, II, 340, X, 82, XI, 275

2- Bazı rivâyetlerde "ashâbım" yerine "ümmetim" deyiminin geçiyor olması, kuşkusuz bazı işgüzar hadisçilerin işidir! Onlar bunu yaparken hem yaygın rivâyetlere ters düşüyorlar, hem de bazen rivâyetin üst tarafında "ümmetim" derken, aşağı taraflarda onun yerine "ashâb" deyimini kullanarak çelişkiye düşüyorlar!

açıkça belgeliyor.[1] Dinden çıktıkları Ehl-i Sünnet tarafından da kabul edilen o sahâbîlerden Uyeyne, Utârid vb. için "kaba saba çöl Araplarından" olduğu söylenebilir; doğrudur da. Ancak hepsi için aynı şeyi söylemek hiç mümkün mü Allah aşkına!?[2]

Kaldı ki, adını irtidâd koyup koymamanız bir şey değiştirmez; fakat sahâbenin Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) vefatının hemen ardından neler yaptıklarını, ne büyük suçlar işlediklerini ve dinden olmayan nice şeyleri dine nasıl da sokmayı başardıklarını ileride göreceğiz.

1- İşte onlardan bazıları:

– Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh: Hz. Peygamber hayattayken irtidât etti. Ayrıntılı bilgi III. Bölüm'ün ilgili yerinde gelecek.

– Neccâr oğullarından bir adam: Önceleri Hıristiyandı. Sonra İslâm'a girdi ve hatta vahiy kâtipliğinde bulundu. Ama çok geçmeden mürted oldu. [**Enes**'ten rivâyet ediliyor. bk. Ahmed: III, 120~121, 222, 245 (11769, 12846, 13084); Buhârî: menâqib, 25 / 45. hadis; Müslim: münâfiqîn, 14]

– Uyeyne b. Hısn el-Fezârî: Hz. Peygamber'in vefatının ardından dinden çıktı. (bk. et-Taberî, II, 260 vd; İbn'ül-Esîr, III, 440; İbn Hacer, III, 54; el-Aynî, XII, 401)

– Zibriqân b. Bedr et-Temîmî: Hz. Peygamber'in vefatının ardından dinden çıktı ve sahte peygamber Secâh'a tabi oldu. (bk. et-Taberî, II, 271)

– Utârid b. Hâcib et-Temîmî: O da Zibriqân gibi. (bk. et-Taberî, II, 271; İbn'ül-Esîr, III, 253; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 484)

– Amr b. Ehtem et-Temîmî: Tıpkı Zibriqân gibi. (bk. et-Taberî, II, 271; İbn'ül-Esîr, III, 354)

– Qurra b. Hübeyra: (bk. et-Taberî, II, 263; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VI, 350; İbn Hacer, III, 234; İbn'ül-Hümâm, II, 261)

– Ma'rûf b. Qays el-Kindî: (bk. İbn'ül-Esîr, II, 328; İbn Hacer, II, 47)

– Eş'as b. Qays el-Kindî: Ayrıntılı bilgi III. Bölüm'ün ilgili yerinde gelecek.

– Rabîa b. Ümeyye b. Halef: Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) okuduğu Vedâ hutbesini, sesiyle uzaklara ulaştırmaya çalışan ve müt'a nikâhının sürekli cevazına inanan, hatta bunu yapan bir sahâbîydi. O yüzden de II. Halîfe ile arası hiç iyi olmadı. (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Müt'a Nikâhı*: s. 59) Ve bir gün Halîfe Ömer'in kendisine yönelik bir uygulaması sonucu Hıristiyanlaştı! (bk. İbn Sa'd, III, 282; Nesâî: eşribe, 47; el-Cessâs, V, 95; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 530~531)

2- Bu mürtedlerin adı sanı meşhul, kaba saba çöl Arapları olduğunu pekiştirmek maksadıyla "**ridde olayları**" senaryosunu hazırlayan târihçiler de az değil maalesef. Olayın iç yüzünü, III. Bölüm'ün **Ebûbekr b. Ebî Quhâfe** maddesinde açıklayacağız.

Dolayısıyla Ehl-i Sünnet âlimlerinin buradaki söz konusu yorumları, kelimenin tam manasıyla bir manevradır. Hadislerdeki apaçık ifadelerin kendilerini nereye götürdüğünü gören o âlimler, bu durum karşısında ne yapacaklarını bilememenin ve iyiden iyiye telaşa kapılmalarının sonucu olacak ki, yaptıkları bu yorumla; hem rivâyetlerin apaçık lâfızlarına, hem de akla ve târîhî gerçeklere tamamen ters düştüklerinin, belki de farkında bile olmamışlardır.[1]

Kısacası, bu yorumları yapanlar ve sırtlarını bu yorumlara vererek rahatlamayı düşünenler, lütfen kendilerini avutmasınlar. Acı da olsa, gerçeklerle yüzleşmekten hiçbir zaman çekinmesinler. Er geç hepimiz huzura çıkacak ve yaptıklarımızın hesabını vereceğiz.

b. "Cennete girmeye direnenler" hadîsi:

Allah'ın Rasûlü (s.a.a), ashâbının cennete girip giremeyeceği konusunda: ***"Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki; direnenler ve Allah'a karşı develer gibi hırçınlaşanlar dışında, hepiniz cennete girecek<u>siniz</u>."*** buyuruyor. Cennete girmeye kimlerin direneceği sorulunca, şu cevabı veriyor:

> "Bana itaat edenler cennete girer. Âsî olanlar ise direnir!"

Hadis birbirine yakın lâfızlarla şu sahâbîlerden rivâyet ediliyor:

1. Ebû Saîd el-Hudrî,[2]

2. Ebû Ümâme,[3]

1- Sahâbenin Peygamberimiz'den sonraki durumunu, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin şu sözleri de apaçık gözler önüne seriyor:

> "… Allah, elçisinin ruhunu alınca, bir grup ökçeleri üzerine geri dönüş yaptı. Girdikleri yollar helâk etti onları. Hile ve desiselere dayandılar, peygamberin yakın akrabasına değil, başkalarına yakınlık gösterdiler. Sevmekle emrolundukları sebebi (Ehl-i Beyti) terk ettiler. Binayı temelinden söküp ayırdılar, başka bir yere diktiler…"

(bk. Şerîf Radıy, Nehc'ül-Belâğa: II, 48 =146. hutbe; İbn Ebil-Hadîd, IX, 132)

2- et-Taberânî (*el-Evsat*: I, 246) ile İbn Hıbbân **sahih isnatla** rivâyet ediyorlar. (bk. el-Heysemî, X, 62)

3- Ahmed: V, 258 (21197); et-Taberânî, *el-Evsat*: III, 281; Hâkim, I, 55~56, IV, 247 = Bütün râvîleri siqa. O yüzden **isnâdı sahîh bir hadis**. el-Heysemî (X, 62) ile es-Süyûtî de aynı kanaatte. (bk. el-Münâvî, V, 37)

3. Ebû Hüreyre.[1]

Bu hadisler de sahâbenin toptan temiz ve cennetlik olmadıklarını, sadece Allah ve Rasûlü'ne itaatkâr, bu yolda verdiği söze sâdık kalan sahâbenin cennetlik, buna mukâbil Allah'a karşı âsîleşen, Rasûlü'nün yolunu terk eden sahâbenin ise cehennemlik olduğunu ifade ediyor. "Allah ve Rasûlü'nün yolundan çıkacak, âsî ruhlu sahâbî var mı ki?" diyorsanız; onlara dair bazı çarpıcı örnekleri daha önce gördük. Bu konuda detaylı bilgi III. Bölüm'de gelecek. Bu da "bütün sahâbenin adâleti" ilkesiyle çelişir.

c. Senen hadîsi:

"Senen" Arapça'da yol, gidişât, huy ve model anlamlarına geliyor. Bazı rivâyetlerde "sünnet"in çoğulu olan ve hemen aynı anlama gelen "sünen" tabirinin de kullanıldığını görüyoruz. Çoğu rivâyetlerde "**senen**" tabiri özellikle yer aldığı için bu adı kullanmayı tercih ettik.

Bir gün, Allah'ın sevgili elçisi (s.a.a) ashâbını karşısına alıyor ve onlara şu tarihi uyarıda bulunuyor:

> "Sizler benden sonra, önceki milletlerin / Yahûdî ve Hıristiyanların yollarını karış karış, adım adım takip edeceksiniz. Hatta onlar bir keler deliğine bile girseler, peşlerinden gideceksiniz.!"

Geleceğe ilişkin mucizevî anlamlar ifade eden bu çarpıcı hadis ise başlıca şu sahâbîlerden rivâyet ediliyor:

1. Ebû Saîd el-Hudrî,[2]

2. Ebû Hüreyre,[3]

1- Ahmed: II, 361 (8373); Buhârî: i'tisâm, 3; Hâkim, I, 55, IV, 247 = Kendisinden Atâ b. Yesâr kanalıyla rivâyet ediliyor. Fakat hadiste "hepiniz" yerine "ümmetim" deyimi var. Ancak aynı hadis, Ebû Hüreyre'den Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rac kanalıyla da rivâyet ediliyor. Ki bu rivâyette "ümmetim" yerine "siz" tabiri kullanılıyor. Hâkim (I, 55, IV, 247) bu hadîsi rivâyet ettikten sonra "**İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh**" diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

2- et-Tayâlisî, III, 629; Ahmed: III, 84, 89, 94 (11372, 11415, 11462); Buhârî: enbiyâ, 51, i'tisâm, 15; Müslim: ilim, 6; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*: I, 37

3- İbn Ebî Şeybe, VII, 479; Ahmed: II, 325, 327, 336, 367, 450, 511, 527 (7957, 7990, 8079, 8450, 9443, 10230, 10407); Buhârî: i'tisâm, 15; İbn Mâce: fiten, 17; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*: I, 36; Hâkim, I, 37

https://t.me/caferilikcom
www.caferilik.com

3. Ebû Vâqıd Hâris b. Avf el-Leysî,[1]

4. Sehl b. Sa'd el-Ensârî,[2]

5. Abdullâh b. Abbâs,[3]

6. Amr b. Avf el-Müzenî,[4]

7. Şeddâd b. Evs,[5]

8. Müstevrid b. Şeddâd,[6]

1- et-Tayâlisî, II, 682; Abdürrazzâq, XI, 369; İbn Ebî Şeybe, VII, 479; Ahmed: V, 218 (20892); Tirmizî: fiten, 18 = Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh.

2- Ahmed: V, 340 (21808); et-Taberânî, VI, 204 = **Abdullâh b. Lehîa** dışında bir sorun yok senedinde. O da âdil ve sadûq olarak bilinen; ancak hâfıza bakımından eleştirilen birisi. (bk. İbn Sa'd, VII, 516; ez-Zehebî, II, 475~83; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 227~230, *et-Taqrîb*: I, 417; Şerafuddîn, *el-Murâcaât*: s. 109~110) Bu tarz râvîlerin hadîsi diğer sahîh rivâyetlere ters düşmedikçe **hasen** sayılır.

3- el-Bezzâr; Hâkim, IV, 455 = Hâkim, ez-Zehebî, el-Heysemî (VII, 516) ve es-Süyûtî (bk. el-Münâvî, V, 261) **isnâdının sahîh** olduğunu belirtiyorlar.

4- [Amr → oğlu Abdullâh → oğlu Kesîr → İsmâîl b. Ebî Üveys → …] kanalıyla İbn Ebî Âsım (*es-Sünne*: I, 25) ile Hâkim (I, 129) rivâyet ediyor. **Abdullâh** orta yollu, vasat bir râvî. (bk. İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 411)

Kesîr ise haddinden fazla zayıf birisi. (İbn Sa'd, V, 412; Hâkim, I, 128; ez-Zehebî, III, 406~408; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 559~560, *et-Taqrîb*: II, 141)

İsmâîl b. Ebî Üveys'e gelince: Kendisi Buhârî ile Müslim'in en çok eleştirilen hadis râvîlerinden. Yahyâ "sadûq ama aklı zayıf, kendisi pek sağlam değil", "O ve babası başkalarına ait hadisleri çalarlardı!" ve bir defasında da "İsmâîl iki kuruş etmez!" diyerek kişiliğine ve hadis alanındaki durumuna dikkat çekiyor.

Ebû Hâtim "gâfil!", Nesâî "zayıf" bir râvî olduğunu söylüyor. Dâraqutnî "sahih hadis için onu tercih etmem!" diyerek ondan gelen rivâyetlerin sahih olamayacağını ifade ediyor. Nadr b. Seleme el-Mervezî "kezzâb = çok yalancı" diyor. Daha ilginci, İmam Nesâî'nin sahih isnatla rivâyetine göre, "hadis uydurduğunu" bizzat kendisi itiraf ediyor!

(bk. ez-Zehebî, I, 222~223; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 255~257, *et-Taqrîb*: I, 83; el-Aynî, I, 8, 192; el-Emînî, VIII, 35) Kısacası hadîsin isnâdı zayıf.

5- Ahmed: IV, 125 (16512); et-Taberânî, VII, 281; el-Heysemî, VII, 516 = Hadisin bütün râvîler siqa ve sadûq. Yalnız **Şehr b. Havşeb**'in hâfızasında zayıflık var. (bk. İbn Sa'd, VII, 449; ez-Zehebî, II, 283~285; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 513~514, *et-Taqrîb*: I, 341~342) O yüzden hadîsin isnâdı için asgari **hasendir** diyebiliriz.

6- et-Taberânî, *el-Evsat*: I, 101 = el-Heysemî (VII, 517) bütün râvîlerinin siqa olduklarını söylüyor. Dolayısıyla isnâdı sahîh bir hadîs. (bk. el-Münâvî, VI, 388)

9. Abdullâh b. Mes'ûd,[1]

10. Abdullâh b. Amr b. el-Âs.[2]

İsrâîl, Hz. Yakub'un lâkabıdır[3]. "İsrâîl-oğulları" dendiğinde, o peygamberin soyundan gelen, Mısır'da ve sonra da Ürdün-Filistin topraklarında yaşayan kavim akla gelir.

İsrâîl-oğullarının, bilhassa Hz. Mûsâ ile Hz. Îsâ'ya neler yaptıklarını, Allah'ın kitabı haber veriyor. Bir defa bu oğulların "babaları" olan hâin kıskanç kardeşlerin, Hz. Yûsuf'a neler yaptıklarını bilmeyenimiz yoktur her halde.[4] Diğer yandan Hz. Mûsâ'yı olmadık şekilde rahatsız edenler ve o yüce peygamberi çileden çıkaranlar da onlar: Mûsâ'ya ve onun ilâhına inandıklarını söyleyen İsrâîl-oğulları, Hz. Mûsâ Rabbi ile mülâkât için 40 günlüğüne Sînâ dağına çekildiğinde, başlarına bıraktığı kardeşi Hz. Hârûn'u hiçe saydılar; dinlerini bir çırpıda terk ederek Sâmirî'nin yaptığı altından buzağıya tapınmaya başladılar.[5] Kızıldeniz olayından sonra, Allah'ın kendilerine verdiği nimetlere karşı nankörlük ettiler.[6] Allah bir cisim olmadığı, yeri ve mekânı bulunmadığı için, görülmesi hiçbir şekilde ve hiçbir zaman mümkün değilken "Rabbini (= ifade tarzına dikkat edin) bize göster! Aksi halde sana inanmayız" dediler.[7] Allah onlara, bir olaya binâen bir sığır kesmelerini emir buyurdu. Onlar bu emri yerine getirmemek için bütün yolları denediler. Yine "Rabbine söyle açıklasın bize..." diyerek, olmadık sorular sordular Hz. Mûsâ'ya.[8] Bildiğiniz gibi, Cumartesi yasağını delenler de onlar. O yüzden sıfatları maymuna ve domuza çevrildi.[9] Sonradan kendilerine gönderilen kimi peygamberleri katlettiler. Hz. Meryem'e iftirâ attılar. Hz. Îsâ'yı yok edebilmek için

1- et-Taberânî, X, 39; el-Heysemî, VII, 516 = İsnâdı zayıf bir hadis.

2- İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*: I, 36 = İsnâdı hasen bir hadis.

3- **İsrâîl**, Arapça'ya İbrânîce dilinden geçme bir kelime. İbrânîce'de "Allah'ın has ve temiz kulu" gibi anlamlara geldiği beyan ediliyor. (bk. Ebû Ca'fer et-Tûsî, I, 180; İbn Kesîr, I, 82; Elmalılı, I, 334)

4- Yûsuf sûresi: 1~18

5- Baqara: 51~54, 92~93; Nisâ: 153; A'râf: 152; Tâhâ: 85, 87, 95

6- Baqara: 57~61; Mâide: 20

7- Nisâ: 153; Baqara: 55 Benzer bir küstahlıkları için bk. Mâide: 24

8- Baqara: 67~73

9- Baqara: 65; Nisâ: 47, 154; Mâide: 60; A'râf: 163~166

her yola başvurdular.[1] Tefecilik, rüşvet, insanların mallarını haksız yollarla yemek de –tıpkı şimdi olduğu gibi– mâhir oldukları konulardandı. Ayrıca Tevrât ile İncîl'i tahrif ettikleri de hem bilimsel açıdan, hem de Kur'ân ile sâbit.[2]

Hadîsimiz, sahâbenin çok geçmeden İsrâîl-oğullarının düştüğü duruma düşeceklerini; onlar peygamberlerine neler yapmışlar ve kısa bir süre sonra nasıl yoldan çıkmışlarsa, öylece yoldan çıkacaklarını ve Hz. Peygamber'in yolunu terk edeceklerini… çarpıcı bir üslupla anlatıyor. Peygamber Efendimiz (s.a.a) bunun gerçekten ürkütücü boyutlarda gerçekleşeceğini haber vermek için de ***"karış karış, adım adım"*** tabirlerini kullanıyor ve ***"keler deliği"*** örneğini veriyor...

Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) gelecekle ilgili bu mûcizevî haberinin çok geçmeden aynen gerçekleştiğini, sahâbeden birçoğunun Allah ve Elçisi'ne verdikleri sözü çarçabuk unuttuklarını ve tabiri câizse "yoldan çıktıklarını" târîh belgeliyor. Onun siyâsî ve ictimâî talimatlarından tutun, saymakla vakit kaybedemeyeceğimiz daha pek çok mükellefiyetlerini terk ettikleri, Ali'yi ve çocuklarını sürekli ama her defasında dışladıkları…; acı ama gerçek! Bunların hayal ürünü iddialar olmadığını ileride belgeleriyle birlikte gözler önüne sereceğiz.

Sahâbenin "Yahûdîleşme temâyülü"nü apaçık deşifre eden bu hadisin, tıpkı irtidâd hadîsinde olduğu gibi, "fincancı katırlarını" ürküteceği kesin. O yüzden, irtidâd hadisinde olduğu gibi, burada da ipe sapa gelmez yorumlarla karşılaşırsanız, şaşmayın! "Maksat ümmet-i Muhammed'den olan gelecek nesillerdir!" diyenlerden tutun, bununla İslâm ümmetinden kitaba, sünnete ve tarihe uymak ve aklını kullanmaktan öte suçu günahı olmayan "İmâmiyye Şîası"nı kasıtlı hedef alanlara kadar... nice vitrinlik yorumlar bulabilirsiniz. Oysa hadîs, açıkça sahâbeden bahsediyor ve bu sözler onlara hitaben söyleniyor. Bu durum yoruma hâcet bırakmayacak kadar apaçık. Öyle olunca, bütün bu çabalar "nass karşısında ictihâd" ve "kafayı kuma sokmaktan" başka bir anlam taşımamaktadır.

1- Nisâ: 155~157

2- Kur'ân-ı Kerîm'in İsrâîl-oğulları üzerinde bu kadar detaylı biçimde durması gerçekten boşuna değildir ve cidden ders alınması gereken bir konudur. Ama görünen o ki, bu âyetleri Rasûl-i Ekrem (s.a.a) ile paylaşan ve onun sözlü uyarılarına tanık olan sahâbe ve sonraki ümmet, bütün bunlardan pek ders almamış gibidir.

Kısacası hadîsimiz, sahâbenin toptan âdil ve güvenilir olmadıklarına, içlerinde yoldan çıkmış pek çok kimsenin bulunduğuna apaçık delildir.

d. Sahâbe arasında münâfıkların da bulunduğunu haber veren hadisler:

Peygamber Efendimiz (s.a.a), ashâbı arasında münâfıkların da bulunduğunu açıkça haber vermektedir. Şimdi de o hadislerden bazılarına bir göz atalım:

1. Huzeyfe b. Yemân: Allah'ın Elçisi (s.a.a) buyuruyor ki:

> "Gerçekten ashabımın arasında oniki tane münâfık var! Öyle ki; deve iğne deliğinden geçmedikçe onlar cennet yüzü görmeyecek."[1]

2. Ümmü Seleme Annemiz: Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.a) şöyle buyuruyor:

> "Ashâbımdan, kendilerinden ayrıldıktan sonra beni bir daha göremeyecek olanlar var!"[2]

3. Ebû Mes'ûd el-Ensârî: Rasûl-i Ekrem (s.a.a) ***"Hiç şüphesiz, aranızda münâfıklar var; isimlerini okuduklarım ayağa kalksın!"*** buyuruyor. Sahâbeden olan Ebû Mes'ûd devamla; Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) birer birer, tam 36 kişiyi ayağa kaldırdığını söylüyor.[3]

4. Cübeyr b. Mut'im: Aynı hadîsi şu lâfızlarla rivâyet ediyor:

> "Gerçekten ashabımın arasında münâfıklar var!"[4]

1- İbn Ebî Âsım, II, 465; Ahmed: IV, 320, V, 390 (18128, 22229); Müslim: münâfiqîn, 9~10; İbn Kesîr, II, 373; Ebû Ya'lâ, III, 190; el-Bezzâr, VII, 215 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh.

2- Ahmed: VI, 290, 307, 317 (25284, 25404, 25471); et-Taberânî, XXIII, 319, 394; Ebû Ya'lâ, XII, 436 = İsnâdı **Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh**. Ahmed (VI, 298, 312 / 25338, 25439) ile et-Taberânî (XXIII, 317, 329), ayrıca Müslim'in şartlarına göre sahîh farklı bir isnatla da rivâyet ediyorlar. (bk. el-Heysemî, I, 306~307)

3- Ahmed: V, 273 (21317); et-Taberânî, XVII, 246; el-Heysemî, I, 306; İbn Kesîr, IV, 180 = Senedinde durumu meçhul bir iki râvî var. O yüzden isnâdı zayıf.

4- Ahmed: IV, 83 (16163); İbn Kesîr, II, 384 = Cübeyr'den rivâyette bulunan kişinin kimliği tamamen belirsiz olduğu için isnâdı zayıf.

5. Rivâyete göre **Huzeyfe b. Yemân**'a birisi gelerek Akabelilerin[1] sayısını sorar. O da şu cevabı verir: **"**Bize 14 oldukları haber verilmişti. Şayet sen de onlardan isen sayıları 15 olur. Allah tanığım olsun ki; onlardan 12 kişi hem dünyada, hem de şâhitlerin kurulacağı o günde, Allah ve Rasûlü'ne karşı harp hâlindeler!**"**[2]

6. Allah'ın Elçisi (s.a.a) bir gezinti sırasında Hz. Ali'ye şöyle demişti:

> "Bazı kişiler, kalplerinde sana karşı kin ve nefret duymaktalar; ben gitmeden de onu açığa vurmayacaklar!"[3]

Sahâbe arasında bulunan bu münâfıklar, Allah ve Rasûlü'ne düşmanlıkta öyle ileri gitmişlerdi ki; Medîne'de Peygamber mescidine alternatif mescid bile inşâ etmişlerdi! İslâm'a zarar vermek ve Müslümanları bölüp parçalamak için yapıldığından "**mescid-i dırâr**" adıyla anılan o mescid Allah'ın da haber vermesiyle **[**Tevbe: 107~110**]** Elçisi (s.a.a) tarafından yıktırılmıştır.

Bu durum açıkça gösteriyor ki; sahâbe arasında bir çok münâfık vardı. Bunların bazıları bilinmesine rağmen birçoğu henüz dişini gösteremediği için bilinmiyor; ancak hal ve hareketlerine bakılarak çıkarılabiliyor ya da tahmin ediliyordu. Önde gelen sahâbe, Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimiz'in ilgili talimatına[4] dayanarak "Ali'yi sevmeyi" ölçü alıyor; aralarında bulunan münâfıkları bu şekilde tanımlayabiliyorlardı. Bunlar Hz. Peygamber'den kısa bir süre sonra, bilhassa Ali'ye olan düşmanlıklarıyla, nifaklarını cümle âleme ispat etmişlerdi...

Bakın Huzeyfe b. Yemân ne diyor:

1- Buradaki Akabe, Medîneli Ensâr'ın Hz. Peygamber'e bîat ettikleri (Mekke'ye yakın) Mînâ'da bulunan Akabe değil, Tebûk yolu üzerinde bir yerdir. Bazı münâfıklar, Tebûk gazasında Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) hâinlik etmek üzere orada toplanmışlardı. Fakat Rasûl-i Ekrem (s.a.a) çok geçmeden durumdan haberdar edilmiş, o da Huzeyfe'yi oyunlarını bozmak için yanlarına göndermişti... Huzeyfe o günden sonra, münâfıklardan birçoğunun adlarını bilmekle şöhret olmuştur.

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 445; Ahmed: V, 391, 454 (22231, 22676); İbn Kesîr, II, 372~373; Müslim: münâfiqîn, 11 = İsnâdı **gayet sahîh** bir hadis.

3- **Enes b. Mâlik**, bizzat **İmâm Ali** (a.s) ve **İbn Abbâs**'tan rivâyet edilen hadîsin tahrîci ve senet durumu için bk. III. Bölüm, Ehl-i Beyt'e Yönelik Suçlar [sh. 293]

4- Bu talimat için V. Bölüm'e, **Meveddet Âyeti**ne bak.

> "Bugün bazı kimselerden öyle sözler duymaktayım ki; o sözleri Allah'ın Rasûlü (s.a.a) hayattayken münâfıklık sayardık!"[1]

Sahâbe arasında, durumu herkesçe tam olarak bilinmeyen bu denli kişiler varken, onlara toptan "âdil ve güvenilir" gözüyle bakmanın akla uyar bir tarafı yoktur. Çünkü güvendiğiniz o kişinin gizli münâfıklardan olma ihtimâli her zaman bahis mevzuudur. O yüzden Ehl-i Beyt, sahâbeyi toptan âdil saymaz, onların rivâyetlerine kayıtsız şartsız "evet" demez.

e. Sahâbeden bazı kişilere özel hadisler:

Peygamberimiz'in (s.a.a), sahâbenin tamamının âdil ve temiz olmadıklarını gözler önüne seren, bazı kişilere özel hadisleri de var:

1. Muhtemelen Hayber'in fethi sırasında[2] bir kişi vardı ki; yiğitliği ve cesareti, düşman askerlerinin arasına korkusuzca dalışı ve bir çok kâfiri öldürmesiyle sahâbenin hayli ilgisini çekmişti. O kişinin gösterdiği olağanüstü kahramanlıklar Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) haber verilince ***"O cehennemliktir!"*** buyurdu. Sonunda o kişinin, savaşırken aldığı yaralara dayanamayıp intihâr ettiği görüldü.

2. Seleme b. Ekva' diyor ki: Allah'ın Peygamberi (s.a.a), ashâbından olan iki kişiyi göstererek şöyle buyurdu:

> "Size, kıyâmet günü şiddetli bir harârete maruz kalacak kişileri haber vereyim mi? Hayvanlarına binmiş, peş peşe giden şu iki adam!"[3]

1- Ahmed (V, 384 / 22176) rivâyet ediyor. **Leys b. Ebî Süleym** dışında bütün râvîleri siqa. Leys ise; sadûq birisi. Lâkin hâfıza bakımından sıkça eleştiriliyor. [Durumu için bk. sh. 275] Dolayısıyla isnâdının hasen olduğu söylenebilir. Ahmed (V, 386, 390 / 22191, 22223) aynı hadisi farklı bir yoldan da rivâyet ediyor. Ancak bunun isnâdı zayıf.

2- Sehl b. Sa'd ile Ebû Hüreyre kaynaklı bu hadis için bakınız. Ahmed: II, 309, V, 332 (7744, 21747); Buhârî: cihâd, 77, meğâzî, 40; Müslim: îmân, 178, 179 = Asıl adı **Quzmân** olan o kişinin "münâfıklardan olduğuna ve din adına savaşmadığına" dâir söylentiler de yok değil. (bak. et-Taberî, II, 73; en-Nevevî, II, 123; el-Aynî, XI, 430~431; Davudoğlu, I, 437) Ancak konuyla ilgili en sahîh rivâyetlerin hiçbirinde bu iddiaları destekleyen en ufak bir kayıt yok. Kaldı ki, Taberî'de bulunan rivâyetin senedi şâibeli ve kimden geldiği belirsiz. O yüzden İbn'ül-Qayyim (II, 97~98) ile İbn Hacer (III, 235) sahâbeden sayarlar onu.

3- Müslim: münâfiqîn, 16 (Rivâyette altı çizili kısma da yer veriliyor.)

3. Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a), bir defasında Ebû Zerr el-Ğıfârî'ye şöyle dediği rivâyet olunuyor: ***"Sen, gerçekten kendinde câhilî alışkanlıkların bulunduğu birisisin!"***[1]

4. Allah'ın Elçisi (s.a.a) bir gün Uhud şehidleri hakkında övgü dolu sözler sarf eder. Kendisi de Uhud savaşına katılanlardan birisi olan Ebûbekr "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz onların kardeşleri değil miyiz? Biz de onlar gibi İslâm'a girdik, onlar gibi cihâd ettik!" deyince, ona şu cevabı verir:

> "Evet ama; ben sizin benim ardımdan neler ihdâs edeceğinizi bilmiyorum!" [sh. 192]

5. Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) Muâviye'yi müteaddid yerlerde lanetlemesi![2]

6. Yine Amr b. el-Âs, Hakem b. Ebil-Âs ve oğlu Mervân, Hâlid b. Velîd, Zübeyr ve oğlu Abdullâh gibi bazı sahâbîlerle ilgili çarpıcı hadîsler. (III. Bölüm'e, ilgili şahısların biyografilerine bk.)

Kişilere özel bu hadisler de sahâbenin tümünün âdil ve temiz olmadıklarını ortaya koymaktadır.

c. Sahâbe Uygulamaları

Sahâbe arasında vuku bulan kavgalara ve onların birbirlerini bir şekilde ithâm etmelerine ilişkin cidden pek çok örnek var. Bunlardan söz etmeyen Sünnî kaynak da hemen yok gibi. İşte onlardan bazıları:

1. Peygamber Efendimiz (s.a.a) henüz hayattayken, Evs ile Hazrec kabilelerinin birbirleriyle kavga etmesi.[3]

1- Ahmed: V, 161 (20461); Buhârî: îmân, 22, edeb, 44; Müslim: eymân, 38~40; Ebû Dâvûd: edeb, 136

Ebû Zerr'in, bir köleyi –annesini anarak– ayıpladığı için bu şekilde uyarıldığını ifade eden söz konusu rivâyete, sırf Ehl-i Sünnet'i ilzâm amacıyla yer verdik burada. Yoksa bizler, sadâkat ve dürüstlüğüyle bilinen Ebû Zerr el-Ğıfârî'nin kişiliğine yakıştıramıyoruz bu olayı.

2- III. Bölüm'e, Muâviye'nin hal tercümesine bk.

3- Hucurât sûresinin 9. âyetinin nüzûlüne sebep olan bu hâdise için bk. Buhârî: sulh, 1; Müslim: cihâd, 117; el-Cessâs, V, 279; İbn Kesîr, IV, 211; es-Süyûtî, 216~217; El-malılı, VI, 4462

2. Mistah ile Hassân b. Sâbit'in ve bir de Talha'nın eşi Hamne bt. Cahş'ın, Âişe annemize iftirâ atması. [sh. 180]

3. İfk hâdisesinden sonra çıkan münâkaşalarda, üstelik Hz. peygamber'in (s.a.a) huzurunda, Sa'd b. Ubâde'nin Üseyd b. Hudayr'ı "yalancılıkla" suçlaması, buna karşılık Üseyd'in de da Sa'd için: "Yalan söyleyen asıl sensin; çünkü sen bir münâfıksın ve münâfıklar adına cedelleşiyorsun!" demesi.[1]

4. Abdullâh b. Ebî Hadred el-Eslemî ile Ömer b. Hattâb'ın, Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimiz'in huzurunda sözlü kavgası.[2]

5. Urve b. Mes'ûd es-Seqafî'nin, Hudeybiye antlaşması sırasında, kendi yeğeni olan Muğîra b. Şu'be'ye hitaben "Ey Hâin!" demesi.[3]

6. Hattâb oğlu Ömer'in, Hâtıb b. Ebî Belte'a ve ileride Hâricîlere öncülük edecek olan Zül-Huveysıra et-Temîmî hakkında; "Yâ Rasûlallah! Bırak da şu münâfığın boynunu vurayım!" demesi.[4]

7. Muâz b. Cebel'in, kıldırdığı namazlara –rekatları uzun tuttuğu için– katılmayan bir sahâbîyi "münâfıklıkla" suçlaması, bunun üzerine durumu öğrenen Hz. Peygamber'in (s.a.a) Muâz'ı tam üç kez "***Fitne çıkarmak***

1- İbn Şebbe, I, 315; Ahmed: VI, 196 (24444); Buhârî: şehâdât, 15, meğâzî, 36, tef. Nûr, 6; Müslim: tevbe, 56; et-Taberî, II, 112~114

2- Rivâyete göre Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Hevâzin kabîlesi hakkında bilgi toplamak üzere Abdullâh'ı gönderiyor. Abdullah gidiyor ve gerekli bilgiyi toplayıp dönüyor. Hz. Peygamber'e onların savaş hazırlığı yaptıklarını haber verince; bunu duyan Hattâb oğlu Ömer dayanamıyor, "Yalan söylüyorsun!" diyerek Abdullâh'ı itham ediyor. Abdullâh da onun yalancılığını ileri sürünce Allah'ın Rasûlü (s.a.a) duruma müdâhale ediyor ve Ömer'i haksız buluyor. (bk. et-Taberî, II, 167)

3- Abdürrazzâq, V, 336; Ahmed: IV, 329 (18166); Buhârî: şurût, 15; et-Taberî, II, 119; Ebû Dâvûd: cihâd, 167; et-Taberânî, XX, 12; el-Aynî, XI, 240

4- Hâtıb için bk. = Ahmed: I, 79, 105, II, 109, III, 350 (566, 786, 5611, 14247); Buhârî: cihâd, 141, 195, meğâzî, 9, 48, tefsîru Mümtehıne, 1, isti'zân, 23, istitâbe, 8; Müslim: fedâil-i sahâbe, 161; Tirmizî: tef. Mümtehıne, 1; Ebû Dâvûd: cihâd, 108; Hâkim, III, 301~302, IV, 77

Zül-Huveysıra için bk. = İbn Ebî Şeybe, VII, 562; Ahmed III, 56, 65 (11112, 11195); Buhârî: menâqıb, 25, f. Qur'ân, 36, edeb, 95, istitâbe, 6, 7; Müslim: zekât, 142, 145, 148; Nesâî, *el-Hasâis*: 170~171 nolu hadisler [= Çuhacıoğlu, 501~502]; İbn Mâce: muqaddime, 12

mı istiyorsun sen?" diyerek azarlaması.[1]

8. Hâlid b. Velîd'in Hz. Ammâr'a sövmesi ve bunun üzerine Hâlid'in Hz. Peygamber (s.a.a) tarafından uyarılması.[2]

9. Halîfe Ömer'in, Ebûbekr'in hilâfete geçtiği "Saqîfe" gününde, Sa'd b. Ubâde için "Allah onun canını alsın!" demesi.[3]

10. Hattâb oğlu Ömer'in, Halîfe Ebûbekr döneminin daha ilk günlerinde, **Mâlik b. Nüveyra** olayı yüzünden Hâlid b. Velîd'i eleştirmesi ve "Allah'ın düşmanı! Hem Müslüman birine saldırıp öldürdü, hem de onun karısının üstüne çıktı!" demesi.[4]

11. Halîfe Ömer'in Muâviye ile Ebû Hüreyre'yi vâlilikleri sırasında yaptıklarından dolayı ağır biçimde eleştirmesi ve bu nedenle vâlilerinin mallarının yarısına devlet adına el koyması.[5]

12. Halîfe Ömer zamanında, Muğîra b. Şu'be'nin, meşhur sahâbeden Ebû Bekra es-Seqafî öncülüğünde bir grup tarafından, Basra vâliliği sırasında fuhuş yapmakla suçlanması.[6]

13. Hz. Ali (a.s) ile amcası Abbâs'ın, Hz. Peygamber'in bıraktığı mirası kendilerine vermediği için, halîfe Ebûbekr'i "yalancı, günahkâr, vefâsız ve hâin" olarak suçlamaları.[7]

14. Osmân b. Affân'ın halîfe yapıldığı sözde şûrâ olayı esnasında, dışarıda Hz. Ali tarafını tutan Ammâr b. Yâsir'in, Osmân tarafını tutan İbn Ebî Serh ile sözlü kavga etmesi, ona hakaret etmesi.[8]

1- Ahmed: III, 299~300, 308, 369 (13675, 13787, 14432); Buhârî: ezân, 60, 63, edeb, 74; Müslim: salât, 178~179; Ebû Dâvûd: salât, 126; Nesâî: imâmet, 41, iftitâh, 71; Dârimî: salât, 65; İbn Mâce: iqâmet, 48; et-Tahâvî, I, 213

2- III. Bölüm'den "**Hâlid b. Velîd**" maddesine bak.

3- İbn Sa'd, II, 269; Ahmed: I, 56 (368); Buhârî: menâqıb, 34, muhâribîn, 17; et-Taberî, II, 244

4- III. Bölüm'e, **Ebûbekr**'in menfî davranışlarına bak.

5- Eleştirilerini, **Muâviye** ile **Ebû Hüreyre**'yi tanıtırken göreceğiz.

6- Olay için **Halîfe Ömer**'in icraatlarına ve ayrıca **Muğîra b. Şu'be**'nin hal tercümesine bak.

7- Halîfe Ebûbekr'in "Peygamberimiz'in mirasıyla alâkalı" icrââtına bak.

8- III. Bölüm'e, **Osmân b. Affân**'ın halîfe seçilişine bak.

15. Halîfe Osmân'ın, yaptığı hukuk dışı icraatların ardından, Âişe annemiz, kendisini halîfelik makamına oturtan Abdurrahmân b. Avf, Talha, Abdullâh b. Mes'ûd, Huzeyfe b. Yemân gibi daha pek çok sahâbî tarafından ağır biçimde eleştirilmesi.[1]

16. Bilhassa Cemel ve Sıffîn muhârebelerinde, yine sahâbeden olan birçok kişinin, Mü'minlerin Emîri İmâm Ali'ye karşı savaş açmaları.

17. Muâviye, Amr, Muğîra, Abdullâh b. Zübeyr ve Mervân'ın Hz. Ali'ye sövüp saymaları, onu sürekli lanet ve hakaretle anmaları.

18. Âişe'nin Amr b. el-Âs'ı bir yalanı dolayısıyla lânetlemesi, Hz. Ali'nin de Muğîra'yı bir iddiasından dolayı yalanlaması.

19. Ensâr'dan Qays b. Sa'd'ın, Nu'mân b. Beşîr'i "dâl ve mudil" (= hem sapık hem de başkalarını saptıran) olmakla suçlaması.[2]

20. Malum Mervân b. Hakem'in, bir hadis rivâyeti yüzünden Ebû Saîd el-Hudrî'yi, Urve'nin de Abdullâh b. Abbâs'ı yalancılıkla suçlaması.[3-4]

Bu örnekleri daha da çoğaltmak elbette mümkün. Şimdi sormak lâzım: Bir sahâbî, her bakımdan âdil, dürüst ve güvenilir gördüğü diğer bir sahâbîyi yalancılıkla, münâfıklıkla, hâinlikle, sapıklıkla suçlar mı? Onunla kavga edip savaşır mı? Böyle bir durumda sahâbîler birbirlerini neden lânetlesinler ki?

1- III. Bölüm'e, **Osmân b. Affân**'a yönelik eleştirilere bak.

2- Yukarıdaki dört örnek için III. Bölüm'ün ilgili yerlerine bakınız.

3- Mervân için = Ahmed (III, 22 / 10741) ile İbn Abdilberr (I, 4~5) Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh bir isnatla rivâyet ediyor.

Urve için = İbn Ebil-Hadîd, XX, 25; Müslim: fedâil, 116

4- Sahâbenin birbirlerini ağır biçimde eleştirdiklerine dair bolca örneği bir arada görmek için bk. İbn Ebil-Hadîd, XX, 10~30

Sahâbenin hadis rivâyetinde birbirlerini hata, gaflet, eksik hatırlama ve hatta yalancılıkla suçlamalarına, ayrıca bu esnada mutlaka şâhit istemelerine dâir örneklerin ise haddi hesabı yok. Bu konuda bilhassa fıkıh usûlü kitaplarının haber-i vâhidin kabul ve reddiyle ilgili bahislerinde, yeteri kadar örnek bulabilirsiniz.

Örneğin bk. el-Bâcî, 263; eş-Şîrâzî, 308, 313; el-Âmidî, I, 299~300; Abdülazîz el-Buhârî, II, 546; İbn Ebil-Hadîd, XX, 21~30; Ebû Reyye, *Edvâ' ales-Sünne*: s. 73~75 [= *Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması*: s. 60~64]

Sahâbenin kendi aralarında vuku bulan kavgalar, onların birbirlerini tekzîb, lânet ve bir şekilde ithâm etmeleri, onların birbirlerine tamamen âdil ve güvenilir gözüyle bakmadıklarını ortaya koyuyor. Bu durum Ehl-i Sünnet'in "sahâbenin toptan âdil ve güvenilir olduğuna" dâir tezini çürütmekte, bunun sonradan ihdâs edilen bir "bid'at" olduğunu gözler önüne sermektedir.

d. Târihî Deliller

"Sahâbenin toptan adâleti" ilkesini yerle bir eden, bizzat sahâbe tarafından yaşanmış sayısız örnekler var târihte. Muteber Ehl-i Sünnet kaynaklarında bolca yer alan bu târihî örneklerin hepsini burada anacak değiliz. Onun yeri önümüzdeki III. Bölüm. Şimdi ise, daha önce haklarında kısmen bilgi verdiğimiz ve özellikle önümüzdeki bölümde yer almayacak sahâbeye âit çarpıcı birkaç örnek vereceğiz:

1. Cedd b. Qays es-Sülemî (kızıl devenin sâhibi): Kadınlara karşı aşırı zaafıyla bilinen, "Kadın görürsem dayanamam!" diyen bir sahâbî.[1] Hudeybiye günü herkes ağaç altında sıraya girmiş, Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) bîat ederken, o kaybolan kızıl devesinin derdine düştü, yapılan bîate katılmadı.[2]

İbn Sa'd ile Qâdî Iyâd münâfıklardan sayıyor onu. Ancak üzerinde nifâk şâibesi bulunduğunda hemen herkesin ittifakı var.[3]

2. Mâlik b. Dühşüm el-Evsî el-Ensârî: Bedir savaşına iştirak etmiş olan bir sahâbî. Üstelik İbn İshâq, Mûsâ b. Uqbe ve el-Vâqıdî'ye göre Akabe bîatine bile katılmış! Rivâyetlere göre, münâfıkların yaptırdığı "**mescid-i dırâr**"ı yıkmakla görevlendirilen birkaç sahâbîden birisi. Yine de sahâbeden bir çoğu ona münâfık gözüyle bakmış! Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a), onun îmân sahibi olduğuna tanıklık etmesi ve sahâbeyi ona münâfık gözüyle

1- İbn Hişâm, II, 516; et-Taberî, II, 181, *Tefsîr*: XIV, 287; el-Qurtubî, VIII, 158; İbn'ül-Qayyim, III, 2; İbn Kesîr, II, 362; el-Halebî, III, 150; Elmalılı, IV, 2565

2- İbn Sa'd, II, 100; Ahmed: III, 396 (14722); Müslim: imâra, 69, münâfiqîn, 12; Tirmizî: menâqıb, 58; İbn'ül-Esîr, I, 314

3- İbn Sa'd, III, 571; İbn Abdilberr, I, 250~251; İbn'ül-Esîr, I, 314; İbn Hacer, I, 228; en-Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*: XVII, 127

bakmamaları konusunda uyarmasına[1] rağmen, nifâkla suçlanmaktan bir türlü kurtulamamış.[2]

3. Rabîa b. Ümeyye b. Halef el-Cumahî: Mekke'nin fethi sırasında İslâm'a girdi. Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) okuduğu Vedâ hutbesini, sesiyle uzaklara ulaştırmaya çalışan gür sesli bir sahâbî.

Müt'a nikâhının sürekli cevâzına inandı, hatta onu bizzat uyguladı. O yüzden Halîfe Ömer ile arası bozuk idi.[3] Bir gün Halîfe Ömer'in kendisine yönelik bir uygulaması sonucu Hıristiyanlaştı![4]

Buna rağmen pek çok Ehl-i Sünnet âlimi, her halde büyük bir gaflet sonucu olacak ki; bu kişiyi hâlen sahâbeden sayar ve kitaplarında Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) naklettiği hadislere yer verir.[5]

4. Neccâr oğullarından bir adam: Önceleri Hıristiyandı. Sonra İslâm'a girdi ve hatta Peygamberimiz'in (s.a.a) yanında vahiy kâtipliği yaptı. Ama çok geçmeden mürted oldu![6]

5. Mu'attib b. Quşeyr el-Evsî: Akabe bîatlerine katıldı. Bedir ve Uhud savaşlarına katıldı. Kitaplarda geçen rivâyetlere göre Ahzâb sûresinin 60. âyetinde sözü edilen "**kalbi marazlı**" kişilerden birisi de **Mu'attib** imiş. Uhud'da **"Şayet lehimize bir durum olsaydı, şuracıkta öldürülmezdik!" [**Âl-i Imrân: 154**]** diyenin de aynı kişi olduğu belirtiliyor.[7]

1- Ahmed: IV, 44, V, 449~450 (15885, 15887, 22655, 22656); Buhârî: salât, 46, tatavvu', 8, et'ıme, 15, istitâbe, 9; Müslim: îmân, 54, mesâcid, 263

2- İbn Abdilberr, III, 372~373; İbn'ül-Esîr, IV, 18~19; en-Nevevî, I, 243; İbn Hacer, III, 343~344; el-Aynî, III, 426; Davudoğlu, I, 237, IV, 13~14

Örneğin İbn Kesîr (IV, 372) onu münâfıklardan sayıyor.

3- Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bak. Çuhacıoğlu, *Müt'a Nikâhı*: s. 59

4- İbn Sa'd, III, 282; Nesâî: eşribe, 47; el-Cessâs, V, 95; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 530~531

5- İbn'ül-Esîr, II, 177

Hadîsine yer veren muhaddisler için bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 530; Ebû Reyye, 330 (*Tercümesi*: s. 353)

6- Enes'ten rivâyet ediliyor. bk. Ahmed: III, 120~121, 222, 245 (11769, 12846, 13084); Buhârî: menâqib, 25 (45. hadis); Müslim: münâfiqîn, 14

Vahiy kâtipliğinde bulunduğu halde sonradan mürted olan sahâbeden birisi de Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh'tır. (Ayrıntılı bilgi için III. Bölüm'e bak.)

7- Yukarıda geçen Kitaptan Deliller'den "**17. Kalplerinde maraz olanlar**" başlığına bk.

Kaynaklar onun Müellefe-i Kulûb'tan olduğunu belirtir. Yani para karşılığı susturulan birisi! Hatta Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) yaptığı bir taksimat hakkında "Bu taksimatta âdil olunmamış, Allah'ın rızası gözetilmemiştir!" diyecek kadar küstahlaştığı rivâyet ediliyor.[1]

Mu'attib'in küstahlığı sadece bununla da sınırlı değil. Rivâyetlere göre, "Muhammed bize Kisrâ ve Kayser hazînelerini vaad ediyor. Oysa içimizden birisi kalkıp da korkusundan tuvâlete bile gidemiyor!" diyen[2] ve "**mescid-i dırâr**"ı inşâ eden 12 münâfıktan birisi de o.[3]

Buna rağmen Ehl-i Sünnet'in önde gelen âlimleri, hem ondaki nifak şâibesinden bahsederler –hatta el-Vâqıdî, el-Aynî vb. onu münâfık olarak görür–, hem de kendisini sahâbeden sayarlar.[4]

Bu ve ileride III. Bölüm'de detaylıca göreceğimiz târihî örnekler açıkça gösteriyor ki; sahâbenin tümü kesinlikle âdil ve güvenilir olamaz. Ehl-i Sünnet, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile birlikte olan bazı kimseler hakkında hem "Kendilerinde nifâk şâibesi var!" diyor, hem de onları sahâbeden sayıyor. Sonra da sahâbenin tamamının âdil ve temiz olduklarını; onlara her bakımdan güvenilebileceğini iddia edip duruyor. Onların bu tutumunu anlamakta gerçekten güçlük çekiyoruz.

e. Aklî - Sosyolojik Deliller

Sahâbenin tamamının âdil ve güvenilir olmadığını gösteren delillerden birisi de akıldır, herkesin yakından tanık olduğu sosyal gerçeklerdir.

Bir defa, koca bir toplumun ya da cemaatin tümüyle âdil ve güvenilir olduğunu iddia etmek için akıl ve mantıktan yoksun olmak gerek! Bu kalabalığın içinde hiç mi yalancı, dolandırıcı, insanlığını unutan kimse çıkmaz? Böyle bir şeyi, peşin hükümlü olmayan hangi insana kabul etti-

1- İbn Mes'ûd'dan rivâyet ediliyor: Ahmed: I, 380, 396, 411, 436, 441 (3426, 3571, 3707, 3934, 3987); Buhârî: humüs, 19, enbiyâ, 29, meğâzî, 58, edeb, 53, 71, isti'zân, 47, deavât, 19; Müslim: zekât, 140~141; Tirmizî: menâqıb, 63

2- et-Taberî, II, 93~94, *et-Tefsîr*: XX, 218; el-Qurtubî, VII, 260; es-Süyûtî, 189; Elmalılı, VI, 3881

3- et-Taberî, II, 186; el-Qurtubî, VIII, 254; İbn Kesîr, II, 388

4- İbn Abdilberr, III, 462; İbn'ül-Esîr, IV, 166; İbn Hacer, III, 443; el-Aynî, XIV, 325; Davudoğlu, V, 503

rebilirsiniz? Oysa "Bir toplumda doğru, eğri her çeşit insan bulunur." derseniz, bunu her akıl kabul eder.

İkincisi, Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) eğitime tabi tuttuğu bu toplum, putperestiyle, yahûdîsiyle, hıristiyanıyla; hayli karmaşık bir toplum. Ekseriyetle insanlığı, evrensel ahlâkî değerleri çoktan unutmuşlardı. Eşkıyâ tînetli, tefeci, kimi kimsesi olmayan insanların sırtından beslenen, aşırı Arap (ve aşîret) milliyetçisi adamların komple dürüstlük timsâli oldukları nasıl iddia edilebilir?

Daha düne kadar "Muhammed'ül-Emîn" dedikleri, en üstün meziyetlere sâhip bir peygambere dünyayı dar eden, İslâm'a giren garibanlara olmadık eziyetler yapan, Allah'ın Elçisi'ni (s.a.a) yurdundan çıkaran, gittiği Medîne'de bile hiçbir vakit rahat bırakmayan en azman putperestler, Mekke'nin fethi ve İslâm'ın Arap yarımadasında bir çığ gibi yayılmasının ardından –hepinizin bildiği gibi– İslâm'a girdiler! Şimdi bu adamların hepsi, önceki rezil kişiliklerini bırakabildiler mi? Kafalarındaki tüm câhilî tortulardan kendilerini gerçekten sıyırabildiler mi acaba? Çoğu rahmet peygamberi tarafından affedilen bu "**tuleqâ**" (= salıverilenler, serbest bırakılanlar) grubunun ak sütten çıkmış ak kaşık gibi oldukları, hangi akıl ile ileri sürülebilir?

Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) günün birinde Arap kabîlelerinin durumu soruluyor; o da şu cevabı veriyor:

> "Onlardan câhiliyye döneminde hayırlı (yani evrensel ahlâkî değerlere bağlı) olanlar, İslâm'dan sonra da de hayırlı!"[1]

Bu hadis de aynı toplumsal gerçeği ifade etmiyor mu? Allah'ın Elçisi (s.a.a) bununla, evrensel ahlâktan yoksun olan Arapların İslâm'dan sonra da aynı durumlarını devam ettirdiklerini îmâ etmiş olmuyor mu?

1- Ebû Hüreyre'den: Ahmed: II, 257, 260, 391, 431, 438, 485, 498, 525, 539 (7183, 7228, 8718, 9201, 9276, 9905~9907, 10065, 10372, 10533); Buhârî: enbiyâ, 8, 14, 19, menâqıb, 1, 25, tef. Yûsuf, 2; Müslim: fedâil, 168, fedâil'üs-sahâbe, 199, birr, 160; Dârimî: muqaddime, 24

Hz. Câbir'den: Ahmed: III, 367, 383 (14417, 14580) = İsnâdı Müslim'in şartlarına göre sahîh.

Muâviye'den: Ahmed: IV, 101 (16320) = İsnâdı sahîh.

Peygamberlerine her çeşit zulmü revâ gören Yahûdîler'in torunları dedelerinin zihniyetini taşımıyorlar mıydı? "El" kattıkları Tevrât'ı bile çıkarları doğrultusunda yorumlayanlar, bunun için rüşvet almayı meslek edinenler onlar değil miydi? Ya Hıristiyanlar; peki onların Yahudi dostlarından(!) geri kalır yanları mı vardı? Bunlardan İslâm'a girenlerin hepsine, nasıl "güvenilir" gözüyle bakılabilir?

Üçüncü husus, Allah'ın kitâbının, Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) sahâbesi arasında, sadece kötülerden tam 20 değişik karakterden söz ettiğini, Ehl-i Beyt mektebinin dayandığı "**Kitaptan Deliller**" başlığı altında görmüştük. Kur'ân-ı Kerîm, diğer peygamberlere inanan toplumlar, yani o peygamberlerin sahâbesi hakkında ne diyor; bir de ona göz atalım:

Kur'ân'da kısaca sözü edilen, Hâbil – Kâbil kıssasını duymayanımız yoktur sanırım. İkisi de Hz. Âdem'in inançlı çocuklarından. (Her ikisinin de Allah'a kurban adayışlarından bu sonuca varmak mümkün.) Ama olan oluyor; kıskançlık âbidesi Kâbil, kardeşi Hâbil'i öldürerek yeryüzünde ilk kanı akıtıyor![1] İşte size Hz. Âdem'in sahâbesinden bir örnek.

Üstün meziyetlere sâhip olduğu için babası tarafından daha çok sevilen, o yüzden de insanlıktan uzak diğer on bir kardeşi tarafından kuyuya atılan Hz. Yûsuf'un kıssasını da biliyoruz.[2] İsrâîl-oğullarının ilk nüvelerini oluşturan bu kardeşlerin hepsi de Hz. Yakub'un çocuklarıydı. Üstelik inançsız da değillerdi. Dolayısıyla bu da Hz. Yakub'un sahâbesine örnek teşkil ediyor!

Hz. Mûsâ dönemindeki İsrâîl-oğullarının kıssası ise, Allah'ın kitâbında en geniş yeri tutan kıssa niteliğinde. Allah'a ve elçisi Hz. Mûsâ'ya inandıklarını söyleyen o kavmin, kendilerine gelen o elçiye yaptığı küstahlıklardan çarpıcı örnekler vermiştik daha önce. (Ehl-i Beyt mektebinin dayandığı "Sünnetten Deliller"den "**Senen**" hadîsinin yorumuna bk.) Bunlar da Hz. Mûsâ'nın ashâbı!

Kur'ân'ın anlattığı, değişik peygamberlerin sahâbesine âit bu toplumsal gerçekler şunu açık ve net biçimde gösteriyor ki; bir peygamberin ashâbı olmak ile "âdil ve güvenilir" olmak aynı şeyler değildir. Aksi halde târîh,

1- Mâide: 27~31

2- Yûsuf sûresini okuyunuz.

peygamberlerine ihânet eden –inanmış– toplumlardan tek örnek kaydetmezdi. Hatta dürüstlük ve güvenilirlik, doğrudan îmân ile de alâkalı değildir. Şimdiye kadar, Allah'a îmân etmeyen, ama kişilik olarak gayet dürüst ve sözüne güvenilir birisiyle karşılaşanımız yok mudur? Buna karşılık, "Ben de Müslümanım!" diyen ve bu arada her haltı karıştıran tipler az mıdır?

* * * * *

Anlaşılan o ki; sahâbenin bütünüyle âdil olduğu yaklaşımı, temelden yoksun bir tezdir. Aklî ve naklî bütün deliller, sahâbenin de bizim gibi insanlar olduğunu; içlerinde hemen her karakterin bulunduğunu gözler önüne seriyor. Ashâbın hepsine "âdil ve güvenilir" gözüyle bakanlar ya bu âyetlerden, kendi kaynaklarında geçen hadislerden ve sahâbe tarafından yaşanmış olaylardan tamamen habersizler, ya da "kafalarını kuma sokarak" bütün bu gerçekleri görmezden geliyorlar! Galiba maslahat(?) öyle icabettiriyor!

İmâmiyye Şîası sahâbenin tamamını tekfîr mi ediyor?

Sahâbenin adâleti konusunda İslâm dünyasında en belirgin görüşleri işlerken, Şîa'dan sapma, sönmüş kollardan "**Kâmiliyye**" fırkasının Ali dâhil hemen bütün sahâbeyi silip süpürdüklerini görmüş, buna mukabil İmâmiyye Şîası'nın onlar gibi düşünmediğini belirtmiştik. Ama, sağlıklı zeminlerde görüşüldüğünde yahut kitaplarına bakıldığında, tutarlılığıyla etrafındakileri cezbeden İmâmiyye mektebi, târih boyunca çok çirkin iftirâlara maruz kaldı. Mazlum halklara despot siyâsîler tarafından türlü tuzaklar kuruldu. Maksat belli: Halkları Ehl-i Beyt mektebinden mümkün oldukça uzak tutmak![1]

Bu iftirâlardan birisi de, İmâmiyye Şîası'nın, "üç beş kişi" dışında bütün sahâbeyi tekfîr ettiği, onları tümüyle silip attığı iddiasıdır. İslâm dünyasının birlik ve beraberliğini istemeyen, yaşayan İslâm mezheplerinin –

1- Yöneticilerin bu zâlimâne entrikalarına bir kısım ulemânın da çanak tuttuğunu üzülerek belirtmeliyiz. Söz konusu iftirâlar için özellikle Ebul-Huseyn el-Malatî'nin, Abdülqâhir el-Bağdâdî'nin, İbn Hazm'ın ve İbn Teymiyye'nin, yenilerden ise; Mûsâ Cârullâh, Yezidçi Muhibbüddîn el-Hatîb ve Pâkistanlı Suûdî Amerika yanlısı İhsân İlâhî Zahîr'in ilgili kitaplarına bakılabilir.

bütün renkleriyle– birbirlerine yakınlaşmasına mani olmak için her yolu mübah sayan kimi çevreler, sapık Kâmiliyye'nin külâhını İmâmiyye'nin başına geçirmek sûretiyle, bu iftirayı hep gündemde tutmaya çalışmaktadırlar. Halbuki İmâmiyye'nin sahâbeye sâbit bir açıdan bakmadığını, içlerinde sâbıkalı olanlarının yanı sıra, güvenilir olanlarının da bulunduğunu kabul ettiğini yukarıda belirttik. Şimdi, bu konuyu önemine binâen biraz daha açmak ve daha bir netleştirmek niyetindeyiz. Bunun için çağımızda İmâmiyye mektebinin en önde gelen sîmalarından nakiller yapacak, sonrada konuyla ilgili tereddütlere cevaplar vereceğiz.

İmâmiyye Şîasından seçkin âlimlerin beyanları

1. Seyyid **Muhsin el-Emîn** bu konuda şu öz bilgiyi veriyor:

> "Adâlet açısından sahâbenin hükmü, diğerlerinden farklı değildir. O yüzden sırf sahâbî olduklarına bakarak âdil olduklarına hükmedilemez... Sahâbeden kimlerin âdil olduklarını bilirsek, onların adâletine hükmeder, rivâyetlerini kabul ederiz. Ayrıca sahâbî olmak, İslâm'ı desteklemek ve Allah yolunda lâyık olduğu şekliyle cihâd etmek şerefinden dolayı, onlara tazim ve saygıyı gerekli görürüz. Mervân b. Hakem, Muğîra b. Şu'be, Velîd b. Uqbe, Büsr b. Ertât ve bazı Ümeyye oğulları ve yardakçıları gibi; durumu yukarıdakilerin aksine olan sahâbenin rivâyetleri kabul edilmez. Âdil olup olmadıklarını bilmediklerimize gelince; onların rivâyetini kabulde çekimser kalırız."[1]

2. Lübnanlı Allâme **Şerafuddîn el-Mûsevî** diyor ki:

> **"**Bizim sahâbeyle ilgili görüşümüze vâkıf olan herkes, bunun konuyla ilgili görüşlerin en dengelisi ve orta yollusu olduğunu bilir. Biz, bütün sahâbeyi tekfîr eden aşırılar gibi ifrata varmadığımız gibi, onların hepsini güvenilir kabul eden Ehl-i Sünnet'in yaptığı gibi, tefrîte de düşmüyoruz. Çünkü Kâmiliyye ile onlar gibi aşırı gidenler bütün sahâbenin küfrüne inanıyorlar. Ehl-i Sünnet ise, Peygamber'i duyan yahut gören her Müslümanı mutlak sûrette âdil kabul ediyor; onun için de onların hepsinin hadîsiyle delil getiriyorlar.
>
> Bize göre; sahâbî olmak tek başına büyük bir fazîlet ise de, sırf bu şekliyle koruyucu bir durum değildir. Sahâbe de tıpkı diğer insanlar gi-

1- *A'yân'üş-Şîa*: I, 113

bidir. İçlerinde âdil olanlar –ki sahâbenin büyükleri, âlimleri ve onların yakın dostları bu gruba girer– bulunduğu gibi, bâğîler (âsîler), günahkâr münâfıklar ve durumları tamamen belirsiz olanlar da vardır.

Biz sahâbenin âdil olanlarıyla delil getiririz. Onları dünya ve âhirette severiz. Muâviye, Amr, Mervân, Velîd ve Büsr gibi, Hz. Peygamberin kardeşliği ve vasîsi olan İmâm Ali'ye karşı çıkan ve büyük cürümler işleyen sahâbîlere gelince; ne onların saygınlığı vardır, ne de hadislerinin bir değeri. Durumu belirsiz olanlar için ise; durumlarını netleştirene kadar bekleriz. Peygamberin hadislerini taşıyan sahâbe hakkında görüşümüz işte budur."[1]

3. Muhammed Cevâd Muğniye de şöyle diyor:

"İmâmiyye, sahâbenin tıpkı diğer insanlar gibi olduğuna; içlerinde iyi ve kötü, âdil ve fâsık her çeşit insanın bulunduğuna inanır."[2]

4. Esed Haydar "sahâbenin adâleti" mevzuunda başlıca üç görüşün bulunduğunu belirttikten sonra, sözlerine şöyle devam ediyor:

a) Sahâbenin tamamı âdildir. Onlardan aksi yönde bir şey sâdır olmuşsa, lehlerine yorumlanır. Onlar müctehiddirler. Ehl-i Sünnet'ten çoğunluğun görüşü budur.

b) Sahâbe diğer insanlar gibidir. İçlerinde âdil olanlar bulunduğu gibi fâsık olanlar da vardır. Onlar amelleriyle tartılırlar; iyi olanlar iyilikleri nedeniyle ödüllendirileceklerdir. Kötü olanlar ise, yaptıkları kötülüklere karşılık hesaba çekileceklerdir. Bu da Şîa'nın görüşüdür.

c) Sahâbenin tamamı –maâzallâh!– kâfirdir. Bu ise İslâm'ın dışına çıkanların görüşüdür. Oysa böyle bir sözü ancak kâfir söyleyebilir! Ve böyle kimselerin İslâm'dan hiçbir nasîbi yoktur... Üstelik bu görüş İcmâ ile bâtıldır. İslâm'a düşman olanlar yahut Müslüman görünümlü münâfıklar dışında hiç kimse bu görüşe inanmamaktadır."[3]

"İmâmiyye Şîasının sahâbeyi tekfîr ettiğini ileri sürenlerde bir nebze insaf ve bir tutam akıl olsa ve biraz olsun araştırsalardı, İmâmiyye'nin sahâbe hakkında ne düşündüğünü öğrenebilirlerdi: Onlar sahâbeyi ne

1- *Ecvibetü Mesâil-i Cârillâh*: s. 14 vd.

2- *eş-Şîa fil-Mîzân*: s. 82 (= **Sünnet ile Şîa arasında** bahsi)

3- *el-İmâm es-Sâdıq vel-Mezâhib'ül-Erbaa*: I, 592

zaman tekfir etmişler? Hem Şîa'nın, Allah'ın kitabında övdüğü sahâbeyi tekfir etmesi nasıl mümkün olabilir ki? En azından sahâbeden birçoğu Ali'ye bağlılıkla tanınmış, ona destek olmuş ve onunla birlikte âsîlere karşı başlatılan savaşlara katılmışlardır. Onlar arasında Şiîliğin öncü kahramanları da var."[1]

5. Murtazâ el-Askerî diyor ki**:**

"Hulefâ medresesi (yani özellikle ilk ikisi dâhil bütün halîfeleri örnek alan Ehl-i Sünnet) bütün sahâbeyi âdil kabul eder. Onları eleştirmeye asla izin vermez. Onlardan herhangi birisini ayıplayanı zındık sayar. Sahâbî kapsamına aldıkları herkesin rivâyet ettiği hadîsleri (elbette kendilerine varan yollarda bir sorun olmadıkça) sahih sayar ve böylece dinle ilgili malumatı onların hepsinden almakta sakınca görmez...

Ehl-i Beyt medresesi ise; Kur'ân-ı Kerîm'e tâbi olarak sahâbe içinde, nifakta mahâret kazanmış münâfıkların yanı sıra, Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) eşine zinâ isnâdında bulunan, Allah'ın Elçisi'ni (s.a.a) aldatan kimselerin de bulunduğuna inanır. Yine onların arasında, **"Onların senden sonra neler ihdas ettiklerini bilmiyorsun; onlar sen kendilerinden ayrılır ayrılmaz geri dönüş yaptılar!"** hadîsine muhâtap olanlar bulunduğu gibi, Allah ve Rasûlü'nün övgüsüne mazhar olan gerçek mü'minler de vardır. Zaten Kur'ân ve sünnette övülenlerden kasıt, bu gruptan olan sahâbîlerdir.

Peygamber (s.a.a) sahâbeden gerçek mü'minleri diğerlerinden ayırmamızı sağlayacak ölçüyü de koymuştur: O ölçü "**Ali'yi sevmek yahut ondan nefret etmek**"tir. Ehl-i Beyt medresesi hep bu ölçüyü kullanır ve râvîleri buna göre değerlendirir. Şayet İmam Ali ile yahut Ehl-i Beyt'ten olan diğer imamlarla savaşmış ve onlara düşman olmuşsa, sahâbî olsun ya da olmasın, böyle kimselerin rivâyet ettiği hadislere güvenmez.**"**[2]

6. Allâme Ca'fer Sübhânî şöyle diyor**:**

"İmâmiyye Şîası, ta başından beri sahâbenin tıpkı diğer râvîler gibi olduğuna; içlerinde âdil olan ve olmayan her çeşit insanın bulundu-

1- *el-İmâm es-Sâdıq vel-Mezâhib'ül-Erbaa*: III, 393

Esed Haydar bu açıklamanın ardından, Hz. Ali'nin şîasından olan, bir çoğu Bedir savaşına katılmış 50 kadar sahâbî adı vermektedir.

2- *Meâlim'ul-Medreseteyn*: I, 105~106, *es-Sahâbî*: s. 24 vd.

ğuna inanmaktadır. Bir kimsenin sahâbî olması, onun âdil olduğuna hükmetmek için yeterli değildir. Aksine durumunu araştırmak ve güvenilir olduğunu görmek gerekir... Peygambere sahâbî olmak, ayrıcalık ve tesir bakımından onun eşi olmaktan daha büyük bir şeref değildir. Halbuki Allâh Sübhânehû ve Teâlâ, peygamberin hanımları hakkında **"Ey Peygamberin hanımları! Sizden kim apaçık bir suç işlerse, onun azabı ikiye katlanır. Bu Allah için çok kolaydır." [**Ahzâb: 30**]** buyurmuştur..."[1]

7. Seyyid Ali el-Huseynî el-Mîlânî de şu açıklamayı yapıyor**:**

"Ehl-i Sünnet arasında meşhur olan görüşe göre; sahâbenin tamamı âdil ve güvenilirdir. Onları eleştirmek mümkün olmadığı gibi, kendilerini rivâyetlerinden dolayı yalancılıkla suçlamak ve onlardan gelen görüşleri tenkide tabi tutmak da câiz değildir. Ehl-i Sünnet'e göre sahâbe, sırf Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile birlikte oldukları için sanki hatadan masum, günahlardan korunmuş gibiler... Oysa Ehl-i Sünnet ulemâsından bir grup[2] sahâbenin masum olmadığını; içlerinde âdil olan ve olmayan kişilerin de bulunduğunu açık bir dille ifade etmişlerdir.

Bu zaten aynen İmâmiyye Şîasının görüşüdür. Çünkü İmâmiyye sahâbenin de diğer insanlar gibi olduğunda ittifak etmiş durumdadır. Dolayısıyla sahâbenin içinde âdil fâsık, mü'min münâfık her çeşit insan vardır. Sahâbî olmak bir şereftir ama; bu durum onların masum olmaları ve çirkinliklerden uzak tutulmaları için tek başına yeterli değildir. Kur'ân, söz ve davranışlarıyla Allah'ın Rasûlü'ne ve onun Ehl-i Beytine (s.a.a) eziyet eden münâfık sahâbenin anlatımı ile doludur. Sahâbeden bazılarını yeren hadisler de çoktur..."[3]

8. Üstât **Abbâs Mûsevî** der ki:

"Sahâbe konusu, önemli konulardan birisidir. Şîa çizgisi, bu konuda da mutedil olan görüşü benimsemiş, ifrâta ve tefrîte düşmemiştir. Şîa bu görüşüyle İslâm dünyasında yalnız kalmış da değildir. Şîa dışındaki Müslümanlardan da, hakka uydukları ve delîl ve burhânın oldu-

1- *el-İlâhiyyât*: II, 934, 936 vd. ayr. bk. *el-Milel*: VI, 411

2- el-Mîlânî burada önemli bazı isimlere yer veriyor. Bu isimleri ve daha fazlasını, az ileride "**Ehl-i Sünnet mektebinden katılımlar**" başlığı altında bulabilirsiniz.

3- *er-Risâle fî Ashâbî ken-Nücûm*: s. 9~11 [*er-Resâil'ül-Aşr* (10 risâle) kitabında ilk risâle] Ayrıca bk. *es-Sahâbe*: s. 41 vd.

> ğu yerde durdukları için; –Allah yolunda kınayanların kınamasından korkmadan– bizim görüşümüzü benimseyenler vardır."[1]

Görüldüğü gibi, İmâmiyye Şîası sahâbenin tümünü kesinlikle tekfîr etmediği gibi; tekfîr edenleri de İslâm'ın dışına çıkmak ve dine düşmanlıkla suçluyor. Mektebin 4. imâmı **İmâm** (Ali b. Hüseyin) **Zeynelâbidîn** (a.s) bir defasında şöyle dua ediyor:

> **"**Allahım! Muhammed'in ashâbından sadece güzel sohbette bulunanları, ona destek olmada başarılı sınav verenleri unutma! Onlar ki, Muhammed'i himâye ettiler, ona koşarak geldiler, davetini kabul için yarıştılar. O, Allah'ın elçisi olduğuna dair delillerini kendilerine duyurduğunda, davasını hâkim kılmak için, eşlerini ve çocuklarını bırakıp ona icâbet ettiler. Nübüvvetini pekiştirmek için (gerektiğinde) babalarıyla ve evlatlarıyla savaştılar ve onunla zafere ulaştılar. Yine onlar ki, Rasûl'ün sevgisiyle yoğruldular..."[2]

İmâm Zeynelâbidîn (a.s) bu duâsında bütün sahâbeyi değil, sadece belli özellikleri taşıyan sahâbîleri anıyor. Ve bununla mektebin sahâbeye yaklaşım biçimini açıkça ortaya koyuyor.

Mektebin öncüsü ve Ehl-i Beyt'in reisi, Mü'minlerin Emîri İmâm Ali'nin Muâviye, Amr, Ebul-A'var, Habîb b. Mesleme gibi; karıştırmadık halt bırakmayan sahâbîleri açıktan lanetlemesi[3], ayrıca Osmân b. Affân'ın öldürülmesiyle alâkalı olarak Sa'd b. Ebî Vaqqâs, Muğîra b. Şu'be ve Abdullâh b. Ömer'e hitâben şu sözleri[4] de aynı gerçeği ifade ediyor:

> **"**Allah size iyiliği emredip kötülükten alıkoymanızı emretmiyor mu? Siz Osmân'a sözünü dinlemek ve itaat etmek üzere bîat ettiniz. Şayet

---

1- "*Şübühât Havl'eş-Şîa*" adlı kitabından naklen; bk. Sâlih Verdânî, *Aqâid'üs-Sünne veş-Şîa*: s. 197

2- *Sahîfe-i Seccâdiye*: s. 128~131 (4. dua), İstanbul, Temmuz 2012, Kevser yayınları

3- III. Bölüm'e, "**Muâviye**" maddesine bak.

4- Nasr b. Müzâhim, *es-Sıffîn*: s. 551~552; Ca'fer Sübhânî, *el-Milel*: I, 227~228

Hz. İmâm'a bîat etmeyen, Cemel ve Sıffîn savaşlarında kendisini yalnız bırakan bu sahâbîler, devletten âidât almak için geldiklerinde, İmâm onlara kendisini yalnız bırakmalarının sebebini soruyor. Onların "Osmân'ın kanının helâl olup olmadığını bilmiyoruz ki!" demeleri üzerine bu konuşmayı yapıyor ve onlara bir şey vermiyor. İmâm, bu vecîz konuşmasıyla onların her üç durumda da yoldan çıkmış olduklarını (orijinal ifadesiyle zâlim olduklarını) ifâde etmiş bulunuyor.

> iyi bir kişi idiyse, neden onu terk ettiniz (de öldürülmesine göz yumdunuz)? Şayet kötü bir kişi idiyse, niçin onunla savaşmadınız? Eğer Osmân doğru yaptıysa, ona yardım etmediğiniz için yoldan çıktınız! Yanlış yaptıysa yine yoldan çıktınız; çünkü bu sefer de iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan sahâbeyi desteklemediniz! Bizimle düşmanlarımızın arasını –Allah'ın emrettiği biçimde– bulmadığınız için de; yoldan çıkmış durumdasınız!"

Ehl-i Beyt mektebinden saygın âlimlerin, sahâbeden birçoklarını güvenilir ve üstelik "**Ali'nin Şîasından**" saydıkları[1] da göz önünde bulundurulursa, durumun ayan beyan ortada olduğu anlaşılır.[2]

Bazı tereddütler ve cevapları:

Ehl-i Beyt mektebine dâir bazı hadis ve ricâl kitaplarında, İmâmiyye Şîasının bütün sahâbeyi tekfir ettiğini ileri sürenlerin dayandığı bazı rivâyetler var; ki söz konusu rivâyetlerin en önemlileri şunlar:

1. İmâm Ebû Ca'fer Muhammed el-Bâqır (a.s**):**

> "İnsanlar Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) irtihâlinden sonra câhiliyye toplumu oluverdiler."[3]

2. İmâm Ebû Ca'fer Muhammed el-Bâqır (a.s**):**

> "İnsanlar, Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) sonra, tıpkı Hârûn (a.s)'a uyan ve (çok geçmeden altın) buzağıya tapınanların konumuna düştüler."[4]

3. İmâm Ebû Ca'fer Muhammed el-Bâqır (a.s**):**

> "İnsanlar Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) hemen ardından irtidâd ettiler; üç kişi müstesnâ: Miqdâd, Ebû Zerr ve Selmân-ı Fârisî."[5]

1- bk. Âyetullâh Kâşif'ül-Ğıtâ, *Asl'üş-Şîa ve Usûlühâ*: s. 143~145 [= www.aqaed.com]; Şerafuddîn, *el-Fusûl'ül-Mühimme*: s. 189 vd.; Esed Haydar, III, 393~396 = Konuyla ilgili örnekler son bölümde (Seçkin Sahâbîler) gelecek.

2- Bu konuda derli toplu bilgi için bk. Esed Haydar, *el-İmâm es-Sâdık*: I, 589~623, III, 393~398; Ca'fer Sübhânî, *el-İlâhiyyât*: II, 934~944, *el-Milel ven-Nihal*: I, 201~233

3- el-Küleynî, *er-Ravda minel-Kâfî*: VIII, 246 (455. hadis)

4- el-Küleynî, *er-Ravda*: VIII, 247 (456. hadis)

5- el-Keşşî, *er-Ricâl*: s. 26~27 (= Selmân bahsi)

4. İmâm Ebû Ca'fer Muhammed el-Bâqır (a.s**):**

> **"**İnsanlar Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) hemen ardından irtidâd ettiler; üç kişi müstesnâ: Selmân, Ebû Zerr ve Miqdâd..."[1]

5. İmâm Muhammed el-Bâqır (a.s**):**

> **"**Üç kişi dışında, Muhâcirlerden ve Ensâr'dan herkes (helak olup) gitti!"[2]

6. İmâm Ca'fer es-Sâdıq (a.s**):**

> **"**İnsanlar Peygamber'den (s.a.a) hemen sonra irtidâd ettiler; üç kişi müstesnâ: Miqdâd b. Esved, Ebû Zerr el-Ğıfârî ve Selmân-ı Fârisî."[3]

7. İmâm Ca'fer es-Sâdıq (a.s**):**

> **"**Üç kişi dışında herkes helâk olup gitti: Miqdâd, Ebû Zerr ve Selmân-ı Fârisî. Sonra bunlara dört kişi daha katıldı ve toplam yedi kişi oldular: Ammâr, Şüteyr (b. Şekel), Ebû Sâsân (Husayn b. Münzir) ve Ebû Amra el-Ensârî."[4]

8. İmâm Mûsâ el-Kâzım (a.s**):**

> **"**Kıyâmet koptuktan sonra, birisi "Allah'ın Elçisi Muhammed'in, ahitlerini bozmayan ve öylece devam eden havârîleri nerede?" diye seslenir. Bu nidâ üzerine sadece üç kişi ayağa kalkar: Selmân, Miqdâd ve Ebû Zerr."[5]

Söz konusu kişilerin "Mal bulmuş Mağribî" gibi sarıldıkları ve Şîa'yı suçlamak için malzeme edindikleri rivâyetler işte bunlar. Oysa, tarafsız ve gerçekçi bir ilim adamını tereddüde sokacak hiçbir yanı yok bu rivâyetlerin. Şöyle ki:

1- el-Keşşî, 47~52 (= Selmân bahsi); Şeyh Müfîd, *el-İhtisâs*: s. 10 = Rivâyetin devamında bu sayının kısa bir süre sonra yediye çıktığı belirtiliyor.

2- el-Küleynî, *el-Kâfî*: II, 244; el-Keşşî, 37 (= Selmân bahsi)

3- Şeyh Müfîd, *el-İhtisâs*: s. 6

4- el-Keşşî, 34~35 (= Selmân bahsi); Şeyh Müfîd, *el-İhtisâs*: s. 5~6. krş. s. 63
Ancak Şeyh Müfîd'in rivâyetinde "Şüteyr" yerine "Huzeyfe"ye yer veriliyor.

5- el-Keşşî, 40~41 (= Selmân bahsi); Şeyh Müfîd, *el-İhtisâs*: s. 61

Bir defa, istisnâ edilenlerin "üç beş kişiyle" sınırlandırılmasını şimdilik bir tarafa koyacak olursak; Hz. Peygamber'in (s.a.a) vefâtının hemen ardından sahâbeden birçoğunun yoldan çıkarak irtidâd ettiği zaten doğrudur. Bu durumu Şîa, Mu'tezile ve Hâricî kaynakların yanı sıra, Ehl-i Sünnet kaynakları da doğruluyor. Yukarıda "**Sünnetten Deliller**" başlığı altında geçen "**irtidâd hadisleri**"ne bir kez daha dönüp bakın: Söz konusu hadisler Ehl-i Sünnet mektebinin en muteber kaynaklarında yer alıyor ve üstelik senetleri de gayet sağlam. Peki o hadisler neyi anlatıyor? Sahâbeden bir çoğunun Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) hemen akabinde "irtidâd" edip yoldan çıkacaklarını, Hz. Peygamber'e olan ahitlerini bozacaklarını ve dinde çeşitli bid'atler ihdâs edeceklerini sarih biçimde ifâde etmiyor mu? Hatta İmâm Buhârî'nin Atâ b. Yesâr kanalıyla Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği hadise göre, sahâbeden çok azı bu durumdan istisnâ ediliyor! Şu halde, Şîa'nın bütün sahâbeyi tekfir ettiğini ileri sürerek, etrafta yaygara koparanlar, Ehl-i Beyt kaynaklarında geçen bu gibi rivâyetlerle vakit kaybedeceklerine, oturup; öncelikle Ehl-i Sünnet kaynaklarında yer alan şu **irtidâd hadislerine** bir çözüm bulmalılar.

Dolayısıyla konuya bu açıdan bakıldığında rivâyetlerde bir problem olmadığı gibi, mesaj açısından da anormal bir durum yok.

İkinci husus, bu rivâyetlerde geçen "irtidâd" deyimlerinden kasıt, fıkıhta oturmuş anlamıyla "İslâm'ı bütünüyle inkâr ederek dinden çıkmak" değildir. Bu manada irtidâd eden sahâbenin sayısı oldukça azdır. Maksat İslâm'ın yüklediği temel sorumlulukları savsaklamak, dinden olmayan şeyleri dine sokmak, Allah ve peygamberine verilen ahitleri bozmak ve bilhassa Rasûlüllâh'ın (s.a.a) imâmet vb. konularda siyâsî talimatlarına kulak tıkamaktır.[1]

Üçüncüsü, Ehl-i Beyt mektebine mensup âlimlerin kaleme aldığı kitaplar ortada. Onların bu rivâyetlere dayanarak, üç beş kişi dışında bütün sahâbeyi tekfîr ettiği nerede görülmüş? Bu da gösteriyor ki; istisnâ edilen kısım ile, İmâmiyye Şîasından hiç kimse amel etmiyor.

Dördüncüsü, rivâyetlerde geçen söz konusu istisnâlar, masum imamlardan sahih yollarla gelen pek çok rivâyete ters düşüyor. İşte o rivâyetlerden bazıları:

1- bk. III. Muallim Mîr Dâmâd el-Huseynî, *Şerhu İhtiyâr'ir-Ricâl*: s. 48, 51

1. İmâm Ebû Ca'fer Muhammed el-Bâqır (a.s**):**

"Allah'ın Elçisi'nden (s.a.a) sonra, sadece, o gün yaptıklarını (bilerek) yapanlar helâk olmuştur. Öyle yapmayan, bilgisizce ve Mü'minlerin Emîri'ne (a.s) düşmanlık etmeksizin halkla birlikte hareket edenlere gelince; bu durum onları küfre sokmaz ve İslâm'ın dışına çıkarmaz.**"**[1]

2. İmâm Ca'fer es-Sâdıq (a.s**):**

"... Allah'ın dostlarını sevmek ve onları dost edinmek (tevellâ) farz olduğu gibi, O'nun düşmanlarından uzak durmak (teberrâ) da farzdır. Onlar ki Muhammed'in âline zulmettiler, namus perdesini yırttılar, Fedek arazisini Fâtıma (a.s)'dan aldılar ve ona mirasını vermediler. Fâtıma ile Ali'nin haklarını ellerinden aldılar, onun evini yakmaya azmettiler. Zulmü tesis ederek Allah'ın Rasûlü'nün yolunu değiştirdiler. Ayrıca Nâkisûn, Qâsitûn ve Mâriqûn'dan[2] uzak durmak farz olduğu gibi, dikili taşlardan, fal oklarından ve sapıklığın ve zulmün baştan sona bütün öncülerinden uzak durmak da farzdır. Öncekilerin ve sonrakilerin en eşkıyası olan; biri Semûd kavmine verilen deveyi boğazlayan, diğeri ise Mü'minlerin Emîri'ni öldüren iki heriften de uzak durmak farz olduğu gibi, Ehl-i Beyt'i katleden herkesten uzak durmak da farzdır.

(Sahâbeden) Selmân-ı Fârisî, Ebû Zerr el-Ğıfârî, Miqdâd b. Esved el-Kindî, Ammâr b. Yâsir, Câbir b. Abdillâh el-Ensârî, Ebul-Heysem b. Teyyihên, Huzeyfe b. Yemân, Sehl b. Huneyf, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Abdullâh b. Sâmit, Ubâde b. Sâmit, şâhitliği iki kişinin şâhitliğine bedel olan Huzeyme b. Sâbit, Ebû Saîd el-Hudrî gibi; peygamberlerinin (s.a.a) ardından hiçbir değişikliğe uğramayan, (dinlerini) değiştirmeyen ve onlarla beraber olup onlar gibi davranan mü'minleri sevmek farz olduğu gibi; onlara tâbi olan ve onların yolunu izleyenleri sevmek de farzdır...**"**[3]

1- el-Küleynî, *er-Ravda*: VIII, 246 (454. hadis)

2- **Nâkisûn** "Yaptıkları bîati bozanlar" demektir. Maksat Cemel savaşının öncüleridir. **Qâsitûn** da "zâlimler" demektir ve maksat Sıffîn savaşının öncüleridir. **Mâriqûn** "Sapanlar, yan çizenler" demektir. Bundan kasıt ise Hâricîlerdir.

3- Şeyh Sadûq, *el-Hısâl*: s. 607~608 (400'lü hadislerden bir önceki hadis)

Şeyh Sadûq, aynı hadîsi benzer lâfızlarla *Uyûnu Ahbâr'ir-Rizâ* (II, 126 = 35. bâb: 1. hadîs)'da **İmâm Ali Rızâ**'dan (a.s) da rivâyet etmektedir.

3. İmâm Ca'fer es-Sâdıq (a.s**)**'a birisi gelerek "Üç kişi müstesnâ bütün insanlar (Hz. Peygamberden hemen sonra) irtidâd etti: Ebû Zerr, Selmân ve Miqdâd." der. Bunu duyan Hz. İmâm ona şöyle çıkışır:

> **"**Peki Ebû Sâsân ile Ebû Amra el-Ensârî nerede!?**"**[1]

Bu rivâyetler açıkça gösteriyor ki; Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) sonra yoldan çıkmayan, Allah ve Rasûlü'ne verdiği ahde vefâ gösteren sahâbîlerin sayısı üçle beşle kesinlikle sınırlandırılamaz. Bilhassa birinci ve ikinci hadis bu konuda yeterince açık ve gayet net. Yukarıdaki hadislerin isnâtları da genellikle sahîh olduğuna göre; tek çözüm iki grup rivâyetin arasını bulmaya çalışmaktır. Birbirleriyle çelişen iki delilin arası bir şekilde bulunabildiği sürece birini alıp ötekini atmanın da gereği yoktur.

Rivâyetlerin arası şöyle bulunabilir: Evvelki hadislerde geçen "**irtidâd**"dan kasıt, orada da belirttiğimiz gibi, İslâm'ın dışına çıkmak değil, dînî vecîbelerin alenen ihlâli, bilhassa imâmet konusunda Allah ve Rasûlü'ne verilen ahitlerin yerine getirilmemesidir. İstisnâ edilen kişiler ise sahâbeden îmânında en ufak tereddüt bulunmayan, doğru yolda sebât eden ve bilhassa Hz. Peygamber'den (s.a.a) sonra baş gösteren hilâfet tartışmalarında cesur duruşuyla haktan yana tavır koyan, hilâfet makamına haksız yere oturan Ebûbekr'e karşı yüksek sesle itiraz eden kişilerdir.[2]

Aksi halde, Kur'ân'a, sahîh sünnete (ki buna Ehl-i Beyt imamlarından gelen ikinci grup rivâyetler de dahildir) ve târîhe tamamen ters düşen o rivâyetleri kaldırıp atmaktan başka çare yoktur.[3]

Son olarak, söz konusu rivâyetler, hatta "sayılı" kişileri istisnâ eden kaydıyla birlikte; târîhen yanlış bir şeyden bahsetmiyor. Dolayısıyla bunlar, Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçen yukarıdaki "**irtidâd**" ve "**senen**" hadislerinin sadece değişik bir ifâdesi olarak algılanmalı.

1- el-Keşşî, *er-Ricâl*: s. 38 (= Selmân bahsi); Allâme el-Hıllî, *el-Hulâsa*: s. 191; İbn Dâvûd, *er-Ricâl*: s. 399

2- İlgili rivâyetleri bu yalın haliyle doğru bulmayan Mîr Dâmâd el-Huseynî de aynı yorumu yapmak zorunda kalıyor. (bk. *Şerhu İhtiyâr'irRicâl*: s. 48, 51) Rivâyetleri bu şekilde yorumlayanlar arasında İmâm Humeynî (*Kitâb'ut-Tahâre*: III, 329~330) ile Üstat Ca'fer Sübhânî (*el-Milel*: VI, 406~412) de var.

3- Zaten masum imamlar (aleyhimüsselâm) da kendilerinden gelen ama Kur'ân ile çelişen rivâyetlerin kaldırılıp atılmasını emir buyurmuşlardır. [Konuyla ilgili hadislerin kaynakları için bk. sh. 828]

Bu arada şeffaf olmak açısından şunu da belirtmekte yarar var: Doğrusu, İmâmiyye mektebi sahâbenin tamamını bir kalemde çizip atmaz. Ancak Muâviye, Amr, Muğîra, Nu'mân b. Beşîr ve Semura b. Cündeb gibilerini sevmemenin yanında, Âişe ile Hafsa annelerimize, Abdurrahmân b. Avf, Talha ve Zübeyr'e, hatta Halîfe Ebûbekr, Halîfe Ömer ve Halîfe Osman'a pek sıcak bakmaz; bilhassa hadis naklinde onlara külliyen güvenmez. İmâmiyye Şîası'nın onlara neden pek sıcak bakmadığını ve kendilerine niçin güvenmediğini III. Bölüm'de etraflıca göreceğiz.

03. Mu'tezile, Zeydiyye Ve İbâdıyye'ye Göre Sahâbe

Ehl-i Sünnet ile Ehl-i Beyt mekteplerinin sahâbeye yaklaşımlarını detaylıca gördük. Şimdi de Mu'tezile, Zeydiyye ve Hâricîlerin günümüzde yaşayan kollarından İbâdıyye'nin görüşlerini kısaca ele alacağız.

Mu'tezile'ye göre sahâbe:

Ehl-i Sünnet kaynakları Mu'tezile mektebinin sahâbeyle ilgili görüşünü şöyle aksettirir: "Sahâbeden İmâm Ali ile savaşanlar fâsıktır ve rivâyetleri merdûttur. Geriye kalanlar ise âdil ve güvenilirdir."[1] Oysa Mu'tezile mektebinin temel kaynakları incelendiğinde, onlara göre sahâbenin âdil olanlarını olmayanlarından ayıran çizginin, sırf "Emîr'ul-Mü'minîn ile savaşmak" olmadığı görülür.

Mu'tezile'nin meşhur âlimlerinden Ebul-Huseyn el-Basrî, "*el-Mu'temed*" adlı iki ciltlik usûl-ü fıkıh kitabında maalesef bu konuya yer vermez. Ancak mektebin önde gelen değerli araştırmacılarından İbn Ebil-Hadîd'in, mektebin şu an elimizde bulunan nadide kaynaklarından olan "*Nehc'ül-Belâğa Şerhi*"ne bir göz attığımızda; Mu'tezile mektebinin sahâbeye yaklaşım tarzını net biçimde öğrenme imkânına kavuşabiliyoruz. Şöyle ki:

İbn Ebil-Hadîd, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali ile savaşan Cemel ordusunun tamamının cehennemlik olduğunu belirtir. Ancak bu ordunun öncülerinden Âişe, Talha ve Zübeyr'i; sonradan tevbe ettikleri için istisna eder. "Şayet tevbe etmeyip de Ali'ye olan düşmanlıklarında ısrar etmiş olsa-

1- el-Ğazzâlî, I, 164; İbn'ül-Hâcib, II, 67; İbn'ül-Hümâm, II, 260; es-Süyûtî, *et-Tedrîb*: II, 214; İbn Abdişşekûr, II, 155~156

lardı, onlar da cehennemlik olurlardı." der." Yine Hz. Ali'ye karşı Sıffîn savaşını başlatan Muâviye ve Amr'ın yanı sıra, o gün Şam ordusuna katılan herkesin; kesinlikle cehennemlik olduklarını ifade eder.[1] Hâricîlerin durumu da bundan farksızdır.[2]

Esasen Mu'tezile mektebinde "sahâbe" konusunda temel ölçü şu:

> "Hz. Ali'ye hasım olan veya onunla harbeden yahut ondan nefret eden herkes Allah'ın düşmanıdır; kâfirlerle ve münâfıklarla birlikte cehennemde ebediyen kalacaklardır. Sonradan tevbe ettiği sâbit olan ve onu severek ölenler ise müstesnâdır. Ali'den önce imâmet makamına oturan Muhâcirûn ve Ensâr'a gelince; şâyet Hz. Ali onların imâmetini tanımasaydı ve onlara kılıç çekmesi ve halkı kendine dâvet etmesi şöyle dursun; onlara sadece kızıp darılsaydı, o takdirde onların da helâk olduklarına hükmederdik... Görmez misin; Hz. Ali Muâviye'den teberrî edince ondan biz de teberrî ettik, onu lanetleyince biz de lanetledik. Şam ordusunun ve onların arasında bulunan Amr b. el-Âs, oğlu Abdullâh ve diğer sahâbîlerin yoldan çıktıklarına hükmedince biz de aynı şeye hükmettik. Kısacası biz, Ali ile Peygamber (s.a.a) arasında nübüvvet makamı dışında bir fark görmüyoruz..."[3]
>
> "Bizim açımızdan Ali (a.s) sözlerinin doğruluğu, fiillerinin huccet ve kendisine itaatin farz oluşu bakımından tıpkı Allah'ın Elçisi (s.a.a) gibidir. O yüzden onun bir kimseden teberrî ettiği sahîh yoldan ne zaman sâbit olursa, kim olursa olsun, biz de ondan teberrî ederiz... Onun Muğîra, Amr ve Muâviye'den teberrî edişi, bizce mütevâtirdir. O yüzden üstatlarımız onları sevmez, haklarında övgü dolu sözler söylemezler. Mu'tezile'ye göre onlar, övgüye değmez bir yerdedir."[4]

1- Cemel ordusu için bk. İbn Ebil-Hadîd, I, 9, II, 187, XIV, 24

Mu'tezile'ye göre; Talha ile Zübeyr, savaş esnâsında İmam Ali'ye karşı haksız yere kılıç çektikleri için pişman olmuşlar, sonunda İmâm'a bîat ederek savaştan çekilmişlerdir. Hz. Âişe de ömrünün sonlarına doğru pişmanlık duymuştur.

Sıffîn ordusu için bk. İbn Ebil-Hadîd, I, 9, 201, II, 187, VI, 325, XX, 220~221

2- İbn Ebil-Hadîd derki: "Kısacası bizim üstatlarımız, fâsık olarak ölen herkesin cehennemlik olduğuna hükmediyorlar. Kuşkusuz haklı olan devlet başkanına isyan eden herkes, bir şüphesi olsun ya da olmasın fâsıktır. Üstatlarımız bu durumu sadece Ali ile sınırlı da tutmuyorlar..." (*Şerhu Nehc'il-Belâğa*: I, 9)

3- İbn Ebil-Hadîd, XX, 220~221. Ayr. bk. II, 297, III, 99

4- İbn Ebil-Hadîd, XX, 35, ayr. bk. VI, 376

Onun için Mu'tezile mektebi, Muâviye, Amr b. Âs ve Muğîra'nın yanı sıra, Mervân b. Hakem, Velîd b. Uqbe, Habîb b. Mesleme, Büsr b. Ertât, Abdullâh b. Zübeyr, Saîd b. el-Âs, Havşeb, Zül-Kelâ', Şurahbîl b. Simt, Ebul-A'var es-Sülemî gibi; Ehl-i Sünnet'in âdil ve güvenilir sayıp kendilerinden hadis aldığı bir çok sahâbîyi Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) sonra yoldan çıkanlar arasında sayar ve bunlardan bir çoğunun münâfık olduklarına hükmeder.[1]

Mu'tezile mektebine göre, Hz. Ali'yi ve genel olarak Ehl-i Beyt'i sevmeyen ve onlardan nefret edenlerden, her kim olursa olsun, hadis alınmaz. Onların rivâyetleri kabul edilmez.[2] Bu durumda, Hz. Ali'ye lanet edenlerle ona karşı savaş açanların hâlini siz düşünün...

Buradan anlaşıldığına göre; Mu'tezile mektebi sahâbeyi iki grupta inceliyor: **a)** Hz. Ali ya da genel ifadeyle Ehl-i Beyt. **b)** Diğer sahâbe.

Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali; ilim ve irfanın, doğruluk ve dürüstlüğün zirvesine çıkmış, nübüvvet dışında Hz. Peygamber'den (s.a.a) pek bir farkı olmayan sahâbîdir. Diğer sahâbeye gelince; onların Ehl-i Beyt'e olan mesafesine bakılır. Ehl-i Beyt'i seven ve onları kendilerine rehber edinen sahâbîler âdil ve güvenilirdir, rivâyetleri makbuldür. Ehl-i Beyt ile arası bir şekilde açık olan sahâbîler ise top yekun fâsıktır, ebedî cehennemliktir. Rivâyetleri de merdûttur.[3]

Mu'tezile mektebinin, bu yaklaşımıyla Ehl-i Beyt mektebine hayli yakın, hatta neredeyse paralel durduğu ve Ehl-i Sünnet'in genelleyici yaklaşımına şiddetle karşı olduğu açıkça görülüyor.

1- İbn Ebil-Hadîd, IX, 134, 135

2- Qâdî Abdülcebbâr, *Şerh'ul-Usûl'il-Hamse*: s. 269; İbn Ebil-Hadîd, II, 194~195, IV, 65, 101

3- Mu'tezile mektebinin buna dâir delilleri Ehl-i Beyt mektebininkine yakındır. Bilhassa Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) ***"Ali'yi sadece mü'minler sever, ondan sadece münâfıklar nefret eder."***, ***"Ali hak ile beraberdir, hak da Ali ile..."*** vb. hadislerini ve sahâbeden bazılarının "Biz sahâbeden münâfık olanları Ali'ye olan kin ve nefretlerinden tanırdık." sözlerini delil alırlar. (bak. İbn Ebil-Hadîd, II, 297, IX, 135, XIV, 173, XX, 221)

İbn Ebil-Hadîd, kitabında sahâbenin tümden âdil olamayacağına ve onların birbirlerini acımasızca eleştirdiklerine dâir, araştırmacılar için gerçekten de son derece önemli, bol miktarda örnekler veriyor. (bk. *Şerhu Nehc'il-Belâğa*: XX, 8~35)

Zeydiyye'ye göre sahâbe:

Sünnî kaynakların verdiği bilgiye göre, Zeydiyye'nin ilk dönem fırkalarından **Cârûdiyye**, sahâbenin çoğunu, Hz. Peygamber'den (s.a.a) sonra İmâm Ali'ye bîat etmediği için tekfîr eder. **Süleymâniyye** fırkası ise işi biraz daha gevşeterek; ilk iki halîfeye dokunmaz. Ancak hilâfeti döneminde yaptığı hukuk dışı uygulamaları ve pek çok usulsüzlüğe göz yumduğu için Osmân'ı ve Ali'ye karşı savaş açan herkesi tekfîr eder. **Bütriyye** ise tıpkı Süleymâniyye gibi düşünür; ancak Osmân ve kâtilleri hakkında susmayı tercih eder.[1]

Sonrakilerin işi daha da yumuşatarak –Ehl-i Beyt'e hasım olanlar ve Hz. Ali ile savaşan Cemel ve Sıffîn orduları dışında– Ehl-i Sünnet'e iyice yaklaştıklarını görüyoruz. Örneğin Seyyid Sârimüddîn ile Allâme Muhammed Behrân, sahâbe konusunda Zeydiyye'nin görüşünü şöyle veriyorlar: "Sahâbede asıl olan adâlettir; ancak adâletini ihlâl eden bir cürüm işlediği sâbit olursa, o vakit durum değişir."[2]

Zeydiyye sahâbeyi "Ali" merkezli konumlandırarak iki gruba ayırır:

1. Emîr'ul-Mü'minîn'in makamına oturanlar: Onlar bu davranışlarıyla âsî olmuşlardır. Ancak bu onları "küfre götürür" mahiyette değildir.[3]

2. Emîr'ul-Mü'minîn'e muhâlif olan diğer sahâbîler: Onunla harp edenlerin yanında, ona biat etmeyip tarafsız kalanlar da top yekün cehennemliktir. Bundan sadece, sonradan tevbe ettikleri rivâyet olunan Âişe, Talha ve Zübeyr müstesnâdır.[4]

Günümüzde Zeydiyye ulemâsının meşhur isimlerinden Yemenli Seyyid Allâme Bedruddîn el-Havsî'nin açıklamaları ise, mektebin sahâbe konusuna yaklaşımını tümden netleştiriyor:

1- el-Eş'arî, *el-Maqâlât*: I, 70~71; el-İsferâyînî, *et-Tebsîr*: s. 28~29; el-Bağdâdî, *el-Farq*: s. 30~33; eş-Şehristânî, *el-Milel*: I, 212, 214, 216

2- Sârimüddîn, *el-Fusûl*: s. 212 (= 219. fasıl); Behrân, *el-Kâfil*: s. 36 (*el-Kâşif* adlı şerhiyle birlikte). Ayr. bk. el-Emîr es-San'ânî, 130~131

3- İmâm Mansûr Abdullâh b. Hamze, *el-Iqd'üs-Semîn* (= *el-Mecmû-I*): s. 39~40, "hukm'ülmeteqaddimîn alâ Emîr'il-Mü'minîn…" bahsi; Muhammed Yahyâ Sâlim 'Izzân, *es-Sahâbe 'ındez-Zeydiyye*: s. 44 vd. San'a, 2004 [www.al-majalis.com]

4- Qâsim er-Ressî, *el-Mecmû'*: II, 112~114; İmâm İbn Hamze, *el-Iqd'üs-Semîn*: s. 41~43; Muhammed 'Izzân, *es-Sahâbe*: s. 121~127

> Sahâbe içinde sâlih (adâlet ve takvâ sâhibi, güvenilir) kimseler olduğu gibi, yoldan çıkanlar, Rasûl'ün yolunu değiştirenler ve hatta münâfıklar bile vardır. Bu durumda kusuru açığa çıkan sahâbîler kusurlu ve rivâyetleri merdûd sayılır. Zeydiyye sahâbeye hiçbir zaman masum gözüyle bakmaz ve Ehl-i Sünnet'in yaptığı gibi, onların hepsine kutsiyet atfetmez. Hatta hadis râvîlerinin büyük çoğunluğu Muâviye yanlısı yahut Hâricî olduğu için; bilinen doğruları desteklemek ve karşı tarafı ilzâm etmek dışında, Ehl-i Sünnet'in kitaplarına bakma ihtiyacı bile hissetmez.[1]

Seyyid'in bu satırları, Zeydiyye'nin İmâmiyye Şîası ile tamamen paralel düşündüğünü açıkça ortaya koyuyor. Buradan, prensipte İmâmiyye Şîasıyla paralel düşünen Zeydiyye'nin, her sahâbî hakkında onların yaklaşımını aynen benimsedikleri sonucu, elbette çıkarılmamalıdır.

İbâdıyye'ye göre sahâbe[2]:

Ehl-i Sünnet kaynakları, İbâdıyye'nin, en ılıman tek Hâricî fırkası olduğunu[3] ve bütün Hâricî fırkalarının; hukuk dışı uygulamaları dolayısıyla Osmân'ı, İmâm Ali ile savaştıkları için Cemel ve Sıffîn ordularını, Sıffîn muhârebesinde hakemlik yapan Amr b. el-Âs ile Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi, bu olaya razı olan herkesi; hatta hakemlerin hükmüne rızâ gösterdiği(!) için Hz. Ali'yi tekfîrde ittifak ettiklerini belirtir.[4] Ki doğrudur.

İbâdıyye'nin ilk dönem üstatlarından **Muhammed b. İbrâhîm el-Kindî**; Hz. Ali, Halîfe Osman, Talha ve Zübeyr'den teberrî eder. [5]

1- *ez-Zeydiyye fil-Yemen*: s. 15'ten naklen: Ca'fer Sübhânî, *el-Milel*: VII, 522
İmâm Zeyd'in "*Müsned*"ine bakıldığında, bütün rivâyetlerin İmâm Zeyd'e, oradan da Ehl-i Beyt yoluyla Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) uzandığı görülür.

2- İbâdıyye mezhebinin konuyla ilgili görüşünü belirlemek için yararlandığımız kaynaklara [www.ibadhiyah.net] vs. internet sitelerinden ulaşılabilir.

3- **İbâdîler**in kendilerini Hâricîlerden tamamen ayrı tuttuklarına dâir bilgi için; Ebû İshâq Etfeyyiş'in "*el-Farq beyn'el-İbâdıyye vel-Havâric*"ine, Ali Yahyâ Muammer'in "*el-Edvâ' alel-İbâdıyye*"sine, Süleymân b. Saîd'in "*el-Medhal li-Fehm'il-İbâdıyye*"sine, Nâsır b. Matar el-Mesqarî'nin "*el-İbâdıyye fi Meydân'il-Haqq*"ına, Meryem bt. Saîd'in "*Nazarât havlel-Mezheb'il-İbâdî*"sine vs. bakılabilir.

4- el-Eş'arî, I, 85; el-İsferâyînî, *et-Tebsîr*: s. 45; el-Bağdâdî, *Usûl'üd-Dîn*: s. 332, *el-Farq*: s. 73; eş-Şehristânî, I, 159

5- *Beyân'üş-Şer'*: III, 284-285

Yine ilk dönem otoritelerinden **Ebû Ya'qûb el-Vârcelânî**, Halîfe Osman'ın hilâfet makamından azil ve hatta katlinin hak olduğunu, Talha, Zübeyr ve Âişe'nin, velâyeti hak olan Ali b. Ebî Tâlib'e ettikleri bîatleri bozduktan sonra yeryüzünde fesat çıkarıp kan dökmeleri nedeniyle cehennemi hak ettiklerini; ancak bunlardan Âişe'nin sonradan tevbe etmekle bu sonuçtan kurtulduğunu, Muâviye ile Amr'ın dalâlete düşerek cehennemlik olduklarını, Ali b. Ebî Tâlib'in de hakem olayında sergilediği tutarsızlıklar(?) yüzünden cehennemi boylayacağını…[1] ileri sürer.

Çağdaş İbâdıyye'nin "sahâbe" konusunda üç görüşü var:

– Fıskı tescilli olanlar dışında hepsi âdildir.

– Sahâbe arasında çıkan savaşlara katılanlar dışında hepsi âdildir.

– Sahâbe de diğer insanlar gibidir. İçlerinde adâletiyle ve güvenilirliğiyle tanınanlar olduğu gibi, aksi yönde tanınanlar da vardır.

Âdil ve güvenilir olan sahâbenin rivâyetleri makbul, diğerlerininki merdûttur. Durumu bilinmeyenler ise araştırılır; ona göre karar verilir.[2]

İbâdıyye'nin en meşhur çağdaş âlimlerinden Allâme **Nûreddîn es-Sâlimî** bu konuda şunları söylüyor:

> "Fitne olayları (yani Osmân'la başlayıp devam eden hâdiseler) başlamadan önce; fıskı ortaya çıkanlar dışında bütün sahâbe âdildir. Fitne olaylarından sonra ise; Rasûl-i Ekrem'in yolunu aynen izleyenler mutlak sûrette âdil sayılırlar. Onun yoluna bağlı kalıp kalmadığı bilinmeyenlere gelince; durumları araştırılmadan âdil kabul edilemezler."[3]

Buradan ve İbâdıyye mezhebine ilişkin günümüzde yazılıp çizilen çeşitli kitap ve makalelerden de anlaşılıyor ki; sahâbenin adâleti konusunda mezhepte hâkim olan görüş, yukarıdaki üçüncü görüştür.[4]

1- el-Vârcelânî, *ed-Delîl vel-Bürhân*: I, 40 vd. [Ebûbekr, Ömer, Osman ve Ali'nin velâyetlerine delil]. Ayr. bk. Ca'fer Sübhânî, *el-Milel*: V, 238~242, 277

2- Ali Yahyâ Muammer, *el-İbâdıyye Mezhebün İslâmiyyün*: s. 13

3- *Tal'at'üş-Şems*: II, 44'ten naklen = Sâlih el-Bûsaîdî, *Rivâyet'ül-Hadîs ındel-İbâdıyye*: s. 88. Ayr. bk. eş-Şemmâhî, *Muhtasar'ul-Adl vel-İnsâf*: s. 40

4- İbâdıyye mezhebinin en temel hadis kaynağı durumunda olan, Rabî' b. Habîb el-Ferâhîdî'nin "*Müsned*"inde; hak imam Ali b. Ebî Tâlib'e karşı savaş açtıkları için eleştirdikleri Âişe'den 88, Muâviye'den 3 ve hep Ali'nin karşısında, Emevîlerin

04. Ehl-i Sünnet Mektebinden Katılımlar

Mu'tezile, Zeydiyye ve İbâdıyye mezheplerinin, tek tek her sahâbî hakkında aynı yaklaşımda bulunmasalar da, en azından prensip olarak Ehl-i Beyt mektebine çok yakın durduklarını yukarıda gördük. Şimdi de, Ehl-i Sünnet'in sahâbe konusunda "kemikleşmiş" düşüncesine bir şekilde karşı çıkan Sünnî âlimlerden örnekler vereceğiz.

Ehl-i Sünnet'in "sahâbenin tamamı âdil ve güvenilirdir" yaklaşımını bu hâliyle tamamen benimsemeyen, buna bir şekilde karşı çıkan Sünnî âlimleri altı gruba ayırabiliriz:

a) "Adâletlerini düşürecek bir cürüm işledikleri sâbit olmadığı sürece, sahâbenin tamamı âdildir." diyenler:

01. Hatîb el-Bağdâdî (Şâfiîlerden)[1]

02. İbn'ül-Enbârî (Şâfiîlerden)[2]

03. İmâm el-Ğazzâlî (Şâfiîlerden)[3]

04. Fahruddîn er-Râzî (Şâfiîlerden)[4]

05. Şihâbüddîn el-Qarâfî (Mâlikîlerden)[5]

---

yanında yer almış olan Ebû Hüreyre'den 100 ve Abdullâh b. Ömer'den 20 hadîse yer verilirken, buna mukabil hakem olayından dolayı (haksız olarak) eleştirdikleri, ama bu arada sahâbenin en ileri geleni ve en bilgilisi olduğunu da itiraf ettikleri Hz. Ali'ye ait sadece 5 (beş) hadisin bulunması cidden düşündürücüdür.

İbâdıyye'nin en temel klasik fıkıh kitabı, Ebû Ğânim'in "*el-Müdevvene*"sindeki durum ise daha vahim: Orada toplam 140 hadis var ve onlardan sadece 1'i (biri) Hz. Ali'den geliyor!

[Detaylı bilgi için Şeyh Sâlih b. Ahmed el-Bûsaîdî'nin "*Rivâyet'ül-Hadîs ındel-İbâdıyye*" adlı eserine (s. 41, 73) bakınız.]

Mezhebin en temel ve en eski bu iki kaynağında sergilenen söz konusu tutum, onlardaki "ilmin kapısı" olan Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'ye karşı soğukluğun boyutlarını gözler önüne sermesi bakımından oldukça önemlidir.

1- *el-Kifâye*: s. 49

2- ez-Zerkeşî, *el-Bahr'ul-Muhît*: IV, 300; es-Sehâvî, III, 115; eş-Şevkânî, 62

3- *el-Müstasfâ*: I, 164

4- *el-Mahsûl*: IV, 307. Ayr. bk. eş-Şevkânî, 62

5- *Şerh'ut-Tenqîh*: s. 281

06. Taqıyyüddîn İbn Müflih (Hanbelîlerden)[1]

07. Hâfız es-Sehâvî (Şâfiîlerden)[2]

08. Alâüddîn el-Merdâvî (Hanbelîlerden)[3]

09. İbn'ün-Neccâr (Hanbelîlerden)[4]

10. Abdülqâdir b. Bedrân (Hanbelîlerden)[5]

Buna göre bir sahâbînin âdil ve güvenilir, rivâyetinin de makbûl sayılması; adâletini zedeleyen ve güvenilirliğine gölge düşüren bir cürüm işlediği tespit edilemediği sürece geçerlidir. Aksi halde…

Az yukarıda adı geçen İbn'ül-Enbârî'nin yanı sıra Hatîb el-Bağdâdî, el-Ğazzâlî ve Hâfız es-Sehâvî'nin; "Ancak sahâbeden hiçbirisi adâletini zedeleyen bir cürüm işlememiştir. Yahut böyle bir şey sâbit olmamıştır." demeleri ise gündüzün ortasında güneşi inkâr etmek gibi bir şey. Kitap, sünnet ve tarih bu iddiayı tamamen çürütüp yalanlayarak sahâbeden bir çoğunun yoldan çıktığını, adâletlerini zedeleyen bir çok cürüm işlediklerini gözler önüne sererken; onların bu iddialarına sadece gülüp geçilir.[6]

b) "Allah'ın Peygamberi'ni (s.a.a) bir günlüğüne gören yahut kısa bir süre için onu ziyaret eden herkes âdil değildir. Onunla uzun süre birlikte olan, onu destekleyen, yanından ayrılmayan ve ona gelen ilâhî nûra ittibâ eden sahâbîler ancak âdil ve güvenilirdir." diyenler:

Bu görüş, Mâlikîlerin tanınmış hukukçularından Ebû Abdillâh el-Mâzerî[7] ile Şihâbüddîn el-Qarâfî'ye ait.[8]

1- İbn'ün-Neccâr, *Şerh'ul-Kevkeb'il-Münîr*: II, 475 [www.waqfeya.com]

2- *Feth'ul-Muğîs*: III, 115

3- "*Tahrîr'ul-Menqûl*" adlı usûl kitabından naklen = İbn Bedrân, *el-Medhal*: s. 209

4- *el-Kevkeb'ül-Münîr*: II, 475

5- *el-Medhal ilâ Mezheb'il-İmâm Ahmed b. Hanbel*: s. 209

6- Hem "Bir şeyin varlığını ispat eden, o şeyin yokluğunu iddia edene tercih edilir" diye bir usûl prensibi var. Sahâbeden bir çoğunun yoldan çıktığı ve adâletlerini zedeleyen bir çok cürüm işledikleri aklî ve naklî delillerle ispatlandığına göre; hâlâ "Yok böyle bir şey!" demek, düşmanlarından korunmaya çalışan deve kuşunun kafasını kuma sokmasından farksızdır.

7- Kaynakları için bk. sh. 73

8- *Şerh'ut-Tenqîh*: s. 280, 281. krş. İbn Abdilberr, *el-İstîâb*: I, 2

c) "Bir kimse sahâbî de olsa, adâletini zedeleyen bir suç işlemiş olması muhtemeldir. İşlediği takdirde gereği yapılır." diyenler:

1. Celâlüddîn el-Mahallî (Şâfiîlerden)[1]

2. Zekeriyyâ el-Ensârî (Şâfiîlerden)[2]

d) "Mekke'nin fethinden önce İslâm'ı kabul edenlerin âdil ve güvenilir olduklarında şüphe yok. Ancak ondan sonra İslâm'a girenlerin durumu şüpheli. Ki onların bir kısmı zaten 'Müellefe-i Kulûb' statüsünde. Asıl tartışma konusu olanlar işte bunlar."

Hanefîlerden Abdül'ali el-Ensârî bu kanaatte.[3]

e) "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile kısa bir süre birlikte olanların hepsi âdil değildir. Çünkü âdil ve güvenilir olmak sahâbenin özelliğidir ve onunla kısa bir süreliğine beraber olanlar sahâbeden sayılmazlar."

En başta Hanefîler olmak üzere, usulcülerin büyük bir çoğunluğunun bu kanaatte olduğunu daha önce görmüştük.

f) "Sahâbenin adâlet durumu tıpkı diğer insanlarınki gibidir. Dolayısıyla içlerinde âdil olanlar da var, olmayanlar da." diyenler:

1. Ebul-Huseyn b. el-Qattân (Şâfiîlerden)[4]

2. Ebûbekr er-Râzî el-Cessâs (Hanefîlerden)[5]

1- *Şerhu Cem'il-Cevâmi'*: II, 168, 169, *Şerh'ul-Varaqât*: s. 204

2- *Ğâyet'ül-Vusûl*: s. 87

3- *Fevâtih'ur-Rahamût*: II, 156

4- ez-Zerkeşî (*el-Bahr'ul-Muhît*: IV, 299), es-Sehâvî (III, 112) ve eş-Şevkânî (s. 61) onun şu sözünü buna delil gösterirler. "Adâlet ilkesine ters iş yapanlara sahâbî denmez. O yüzden şarap içtiği sâbit olan Velîd b. Uqbe sahâbeden sayılmaz. Allah'ın Elçisi'nin sahâbesi, sadece onun yolunda olan kimselerdir."

5- "Fıskı âyetle [= Hucurât: 6] sâbit olan Velîd gibi; adâlet ve güvenilirlikleri zâil olan sahâbenin rivâyeti makbul değildir. Adâletleri sâbit olmadıkça onların rivâyeti kabul edilmez." (*el-Fusûl fil-Usûl*: III, 148)

"Sahâbenin tamamının rivâyeti makbuldür, sözü doğru bir söz değildir. Zira Peygamber (s.a.) hayattayken Allah'ın fıskına hükmettiği, Velîd b. Uqbe gibi kimseler var. [bk. Hucurât: 6] Diğer bir takım sahâbîler de Allah'ın Rasûlü'nden sonra adâletlerini düşüren işler yaptılar ki, bunda şüphe yok." (*el-Fusûl fil-Usûl*: III, 152)

3. Sa'd et-Taftâzânî (Şâfiîlerden)[1]

4. İbn'ül-Imâd el-Hanbelî (Hanbelîlerden)[2]

Son bir iki asırda yaşayan ve öncekilere oranla biraz daha özgürce düşünen; **1.** Allâme Sâlih Mehdî el-Muqbilî, **2.** Muhammed el-Emîr es-San'ânî, **3.** Muhammed Abdüh, **4.** Muhammmed Reşîd Rızâ, **5.** Seyyid Muhammed b. Aqîl el-Alevî, **6.** Ahmed Emîn, **7.** Mahmûd Ebû Reyye, **8.** Seyyid Kutub, **9.** Ahmed İbn'üs-Sıddîq el-Ğumârî, **10.** Muhammed Ğazzâlî[3], **11.** Dâvûd Hafnî[4], **12.** Hayrettin Karaman[5], **13.** M. Hayri Kırbaşoğlu[6], **13.** Mustafa İslamoğlu[7] ... da bu görüşü benimsiyorlar.

Demek ki; Ehl-i Sünnet'ten birçok hadisçinin "Ehl-i Sünnet'in değişmez prensibi" olarak lanse etmeye çalıştığı, sahâbenin toptan âdil telakkî edilişi, kesinlikle bütün Ehl-i Sünnet âlimlerinin ortak görüşü değildir. Alanlarında söz sahibi olmuş pek çok otorite Sünnî âlimin itirazına rağmen, bu genel tutumun bütün kitlelere hâkim olması, üstelik –hadisçilerin sahâbeden saydığı on binlerce kişiyi "sahâbe" kapsamına sokmayan Hanefî fukahâsının açık beyanlarına rağmen– Hanefî toplumlarda bile yaygınca benimsenmesi anlaşılır gibi değildir.

---

el-Cessâs, "*Ahkâm'ul-Qur'ân*" adlı tefsîrinin çeşitli yerlerinde de (bk. V, 83, 191, 280 = Hacc, 41; Nûr: 55; Hucurât: 9) bilhassa "azgın çete"nin reisi Muâviye'ye karşı memnuniyetsizliğini açıkça hissettirir.

1- *et-Telvîh*: II, 435~436 = "Sahâbeden, ancak adâletiyle meşhur olanlar hakkında âdildir, denilebilir. Geri kalan sahâbe ise, tıpkı diğer insanlar gibidir; içlerinde âdil olanlar da var, olmayanlar da." Ayr. bk. *Şerh'ul-Meqâsıd*: II, 306

2- *Şezerât'üz-Zeheb*: I, 179. Ayr. bk. Seyyid İbn Aqîl, *en-Nesâih'ul-Kâfiye limen Yetevellâ Muâviye*: s. 168; Seyyid Ali el-Mîlânî, *et-Tahqîq fi Nefy'it-Tahrîf*: s. 360

3- el-Muqbilî, *el-Ilm'üş-Şâmih*: s. 297~312, 687~688; el-Emîr es-San'ânî, *Usû'ül-Fiqh*: s. 128 vd., *Tavzîh'ul-Efkâr*: II, 244 vd.; Reşîd Rızâ, *Tefsîr'ul-Menâr*: IX, 422~423; İbn Aqîl, *en-Nesâih'ul-Kâfiye*: s. 162~175; Ahmed Emîn, *Duhâ'l-İslâm*: III, 130 vd; Seyyid Kutub, *el-Adâlet'ül-İctimâıyye fil-İslâm* (= *İslâm'da Sosyal Adâlet*): s. 159~161; el-Ğumârî (İbn'üs-Sıddîq), *el-Bahr'ul-Amîq*: I, 49~51

Ayrıca bk. Mahmûd Ebû Reyye, 339~363 / *Türkçe Çevirisi*: s. 64~88; Ali el-Mîlânî, *er-Risâle fi Eshâbî ken-Nücûm*: s. 10, *et-Tahqîq*: s. 360~361

4- Ca'fer Sübhânî, *el-Milel*: I, 230 vd.

5- **Yenişafak** gazetesi: 20.01.2011 ve 21.01.2011 tarihli makaleler

6- Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*: s. 68~93

7- *İmamlar ve Sultanlar* adlı eserinden anlaşılan bu.

05. Netice

Buraya kadar gördüklerimizden de anlaşılacağı üzere; sahâbe tıpkı bizim gibi insandır. Melekler gibi hatasız, günahsız yani masum değildir. İçlerinde çok değişik karakterlere sahip insanlar vardır. Dolayısıyla aklî ve naklî tüm deliller, "sahâbenin adâleti" mevzuunda Ehl-i Beyt mektebini desteklemektedir. Bu durumda Ehl-i Sünnet'in "sahâbenin tamamı âdil ve güvenilirdir" tezi:

1. Allah'ın kitabına aykırıdır.

2. Rasûlü'nün sünnetine aykırıdır.

3. Sahâbenin birbirlerine karşı tutum ve davranışlarına terstir.

4. Târihî gerçeklere / sahâbenin yaşamına terstir.

5. Akla, mantığa ve sosyal gerçeklere uygun değildir.

6. Diğer İslâmî mezheplerin en belirginlerinden Mu'tezile, Zeydiyye ve İbâdıyye tarafından da kabul edilmemiştir.

7. Pek çok saygın Ehl-i Sünnet âliminin itirazına uğramıştır.

Ehl-i Sünnet dünyası, bütün bu apaçık deliller karşısında –adeta– marjinal bir çıkış yapmış, bu çıkışıyla da kendilerini diğer bütün İslâmî fırkalardan tecrît etmeyi başarmıştır![1]

Ehl-i Sünnet mektebi, bu konuda esasen kendi içiyle de hiçbir zaman barışık olamamıştır. Yukarıda isimlerini verdiklerimiz dışında, "sahâbenin toptan adâleti" prensibinin bayraktarlığını yapanların bile; –işlerine gelmediğinde yahut maslahat öyle icap ettirdiğinde– bu ilkelerini, gözlerini bile kırpmadan delebildiklerini görüyoruz. Bununla ilgili sadece üç örnekle yetinmek istiyoruz:

1- Buna rağmen, bütün sahâbenin adâleti konusunda icmâdan söz edenleri daha önce görmüştük. Hatta bu hükmün "katiyet"le sâbit olduğunu ileri sürecek kadar haya sınırlarını zorlayanlar bile var! İşte onlardan bazıları:

İbn Hazm (*el-İhkâm*: I, 220, *el-Fisal*: IV, 148), Hatîb el-Bağdâdî (*el-Kifâye*: s. 49, *el-Faqîh*: I, 103), İbn Qudâme (I, 300, 324), İbn Hacer el-Asqalânî (*el-İsâbe*: I, 10), el-Heytemî (*es-Savâiq'ul-Muhriqa*: s. 210) ...

– Cedd b. Qays es-Sülemî (kızıl devenin sâhibi), Mâlik b. Dühşüm el-Evsî el-Ensârî, Neccâr oğullarından bir adam, Mu'attib b. Quşeyr el-Evsî gibi daha nice kimseleri hem sahâbeden sayarlar, hem de onlarda nifak alametlerinin bulunduğunu ve hatta bazılarının sonradan mürted olduğunu belirtirler. (Daha önce geçen, Ehl-i Beyt mektebinin dayandığı târihî delillere bakınız.)

– Bir taksimat sırasında Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) "Âdil ol!" diyen ve sonraları Hâricîlerin öncülerinden olan, **Zül-Huveysıra et-Temîmî** olarak tanınan kişiyi hem sahâbeden sayarlar, hem de onun bu edepsizce ve küstahça tutumunu anlatırlar, onun hakkında güzel tek kelime etmezler. (Ayrıntılı bilgi için III. Bölüm'ün ilgili yerine bakınız.)

– Diğer yandan Halîfe Osmân'a karşı ayaklanan halkın elebaşılarının sahâbeden oldukları bilinmesine ve bu durumdan kendileri de haberdar olmasına rağmen, onları ve Osmân'ın kâtillerini acımasızca eleştirirler. Hatta onları fâsıklıkla suçlayıp lanetlerler. (III. Bölüm'e, **Osmân b. Affân** maddesine bakınız.)

Ehl-i Sünnet mektebinin bu tutumu, onların sahâbeyi toptan âdil saymalarının tamamen "siyâsî maksatlı" olduğunu ele vermesi bakımından oldukça çarpıcıdır. Bu yaklaşımın altında, bütün sahâbeyi –hiçbir ayrıma gitmeden– âdil ve güvenilir saymak gibi bir duygudan ziyade, bilhassa Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e olmadık zulümler yapan, Rasûlüllâh'ın çocuklarını katleden "Emevî" uyruklu sahâbîleri ve onlara çanak tutan diğer sahâbeyi temize çıkarma gayreti yatmaktadır.

C. KONUNUN PRATİĞİMİZE ETKİLERİ

Buraya kadar, İslâm dünyasında **sahâbenin adâleti** mevzuuyla ilgili mevcut görüşleri, delilleriyle birlikte, ayrıntılı biçimde gördük. Şimdi de sahâbeyi toptan "âdil ve güvenilir" kabul edip etmemenin pratikte ne gibi sonuçları var; onlara kısaca değinecek ve II. bölümü bununla noktalayacağız.

Sahâbenin toptan adâletine ilişkin bilinen görüşler, Müslümanların yaşamına başlıca şu altı noktada etki eder:

1. Rivâyetlerinin kabûlü

Sahâbeyi –hiçbir ayrıma gitmeden– toptan âdil ve güvenilir sayan anlayışa göre; her hangi bir sahâbî Hz. Peygamber'den (s.a.a) bir hadis naklettiği zaman tereddütsüz kabul edilir; yeter ki o sahâbîye kadar varan isnât zincirinde bir problem olmasın.

Sahâbeyi tümden âdil ve güvenilir kabul etmeyen anlayışa göre; sahâbeden olan herkesin hadîsi kabul edilmez. Bunun için o sahâbînin durumuna bakılır; gerçekten âdil ve güvenilir ise –hata yapma ihtimâli de göz önünde tutulmak üzere– değerlendirmeye alınır. Değerlendirme sonunda, aklî ve naklî kesin delillere, Ehl-i Beyt'in yoluna[1] açıkça ters düşmeyen rivâyeti kabul edilir.

2. Mürsel rivâyetlerinin kabûlü

Sözlük olarak, "salıp gönderilen, serbest bırakılan" gibi anlamlara gelen "**mürsel**" deyiminin başlıca iki tanımı var:

Hadisçilere göre: **"**Tâbiînden birisinin, kendisinden işittiği sahâbî adını zikretmeden, doğrudan Rasûlüllâh'a (s.a.a) isnâd ederek rivâyet ettiği hadislerdir.**"**

Buna göre tâbiînden (yani sahâbeden sonraki nesilden) birisi, hadis aldığı sahâbînin adını atlayarak, doğrudan "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şöyle buyurdu: ..." diye başlayarak bir hadis nakletmişse; ona "**mürsel hadis**" denir. Hadîsi bu şekilde rivâyet etmeye "**irsâl**", bu işi yapana da "**mürsil**" adı verilir.

Usulcülere göre: **"**Hz. Peygamber'i (s.a.a) görmemiş yahut ondan bir şey duymamış birisinin, kendisinden yukarıdaki bir ya da birkaç üstâdının adını anmadan, doğrudan Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) dayandırdığı hadislerdir.**"**[2]

1- Ehl-i Beyt mektebine göre hadîsin kabul şartlarını, ileride V. Bölüm'ün ilgili yerinde ayrıntılı biçimde göreceğiz. ("**İmâmiyye Şîasında Hadis**" başlığı)

2- Bu tanımlardan ilki özellikle Şâfiîler, ikincisi ise Hanefîler, Mâlikîler ve Hanbelîler tarafından benimseniyor. Hadîs usûlüne dâir yazılan kaynakların hemen hepsinde birinci tanımın hâkim oluşu ise, söz konusu kaynakların genelde Şâfiîler tarafından kaleme alınmış olmalarından kaynaklanıyor. Ancak genel olarak "mürsel hadis" dendiğinde tâbiînin mürseli akla gelir.

Usulcülerin tanımı, Rasûl-i Ekrem'den (s.a.a) doğrudan işitmeyen sahâbe dâhil, sonraki dönemlerde yaşayanları da içine almaktadır. Bu bakımdan hadisçilerinkine oranla daha kapsamlıdır. Öyle ki, hadisçilere göre "senedinin bir ya da birkaç yerinde kopukluk olan" munkati' ve mu'dal hadisler, usulcülere göre hep mürsel hadis kapsamında değerlendirilir.

Mürsel hadislerin konumuzla yakından alâkalı iki çeşidi var:

a) Sahâbî mürseli

b) Sahâbeden sonraki nesillerin mürseli

Sahâbî mürseli: Bir sahâbî, yaşça küçük olduğu yahut İslâm'ı geç kabul ettiği için duyması mümkün olmayan bir sözü yahut şâhit olamayacağı bir olayı Hz. Peygamber'den (s.a.a) naklediyorsa; bunun adı "**sahâbî mürseli**"dir.

Sahâbeyi toptan "âdil ve güvenilir" kabul eden Ehl-i Sünnet'in hemen tamamı[1] sahâbe mürsellerini makbul sayar. Zira o sahâbî, söz konusu hadîsi, en kötü ihtimalle bir diğer sahâbîden işitmiştir ve o sahâbînin senetten düşmüş olması hadîse zarar vermez. Nitekim o sahâbînin durumunu bilmemek de bir sorun yaratmaz; çünkü onun sahâbeden olması, âdil ve güvenilir olması için yeterli bir sebeptir. Yeter ki senedin diğer tarafında ve hadîsin metin kısmında bir başka problem bulunmasın.

Sahâbe mürselini kabul etmeyenler şöyle derler: O sahâbî, rivâyet ettiği söz konusu hadîsi tâbiînden olan durumu belirsiz ya da zayıf birisinden duymuş olabileceği gibi, sahâbeden olmadığı halde sahâbeden sandığı bir kimseden yahut yine iç yüzünü bilmediği "Mü'min görünümlü" bir münâfıktan duymuş olma ihtimâli de yok değildir.

Sahâbeden sonraki nesillerin mürseli: Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî, Yahyâ b. Saîd el-Qattân, Müslim, Tirmizî vs. önde gelen hadisçilerin büyük ekseriyeti, Abdurrahmân el-Evzâî, Süfyân es-Sevrî, eş-Şâfiî, Şâfiîler, Zâhirîler ve Mâlikî mezhebine mensup Ebûbekr el-Bâqıllânî; sa-

1- Bazı kaynaklarda Şâfiîlerin önde gelenlerinden Ebû İshâq el-İsferâyînî'nin buna karşı çıktığı belirtiliyor. Zâhirîlerden İbn Hazm'ın konumuza ilişkin değerlendirmelerine ve bilhassa adı sanı meçhul sahâbî kanalıyla gelen rivâyetlerle ilgili yorumuna bakılırsa, Zâhirîlerin de buna karşı olduğu pekâlâ söylenebilir.

hâbeden sonraki gerek tâbiînin, gerekse daha sonrakilerin mürsel hadislerini makbul saymazlar.[1] Geri kalan Sünnî mezheplere gelince:

Ebû Hanîfe, Mâlik ve kendisinden gelen meşhur rivâyete göre Ahmed, Hanefîler, Mâlikîler ve Hanbelîler ile Şâfiîlerin önde gelen usûlcülerinden el-Âmidî, hem tâbiîne hem de sonraki nesillere ait mürsel hadisleri huccet olarak görürler. Ancak bunun için irsâl yapan kişide şu üç özelliğin bulunmasını şart koşarlar:

– Gayet âdil ve güvenilir olacak.

– Hadis rivâyetinde çok dikkatli ve titiz olacak.

– Ayrıca, âdil ve güvenilir olmayan hiç kimseden, hiçbir şekilde hadis nakletmediği bilinecek.

Bu tarz mürselleri –şartları dâhilinde– makbul sayanlar; mürsilin kendi durumuna ve hadis rivâyetindeki tutumuna bakarak, adı atlanan râvîlerin de âdil ve güvenilir oldukları sonucuna varırlar. Şayet adı atlanan sadece sahâbî ise; sahâbenin tamamını zaten peşînen âdil kabul ettikleri için rivâyette sorun görmezler. Yeter ki isnat zincirinin öbür tarafında ve hadisin metin kısmında başka bir problem olmasın.

Sahâbeden sonraki neslin mürsellerini huccet kabul etmeyenler ise konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yaparlar: Arada ismi atlanılan râvî ya da râvîlerin durumu bize göre meçhuldür. Dolayısıyla zayıf ve güvenilmez kimseler olabilir. Bu konuda mürsil olan kişi de; ismini vermediği üstadını –esâsen güvenilir olmadığı halde– yanlış tanıdığı için âdil sanmış, sonuçta hata etmiş olabilir. Tâbiînin mürselinde de, ismi atlanan kişinin sahâbeden olmama ihtimâli var. Yahut sahâbe arasında bulunan münâfıklardan veya sonradan mürted olmuş birisidir; fakat tâbiînden olan o kişi bundan haberdar olmayabilir. Kısacası ismi atlanan o kişinin bizim tarafımızdan da mutlaka bilinmesi gerekir.[2]

1- İmâm Şâfiî'nin (*er-Risâle*: s. 198 vd.) ve mezhebine mensup Şâfiîlerin, –destekleyici mâhiyette– bazı şartlar dâhilinde, tâbiînin mürsellerini kabul ediyor olmalarına bakarak, tâbiînin mürselini onların da kabul ettiğini sanmak, kanımızca doğru değildir. Çünkü sonuçta mürsel hadis değil, destekleyici mâhiyette olan diğer deliller dikkate alınmış oluyor.

2- Ayrıntılı bilgi için bak. Müslim: muqaddime, 6. bâb; el-Cessâs, III, 145~153; Hâkim, *el-Ma'rife*: s. 25 vd.; İbn Hazm, I, 145 vd.; Ebû Ya'lâ, III, 906 vd.; Hatîb, *el-Kifâye*: s.

Ehl-i Beyt (İmâmiyye) mektebinde mürsel hadîs, "Hz. Peygamber'i (s.a.a) ya da Ehl-i Beyt imâmlarından herhangi birisini görmeyen bir kimsenin, onlardan doğrudan naklettiği hadislerdir." şeklinde tarif edilir. İrsâl yapan, aradaki kişiyi atlamayıp da "bir adam" diyerek müphem bıraksa bile, yine "mürsel" kategorisinde değerlendirilir.

Mektebin usulcülerinin başlıca üç görüşü var bu konuda:

– Mutlak sûrette makbuldür. Muhammed b. Hâlid el-Berqî, oğlu Ahmed el-Berqî ve Ahmed İbn'ül-Ğadâirî bu kanaatte.

– Mutlak sûrette merdûttur. Muhaqqıq el-Hıllî, Allâme el-Hıllî, I. Şehîd Muhammed b. Mekkî, II. Şehîd Zeynüddîn b. Ali[1] ve oğlu Şeyh Hasan bu görüşteler. Anlaşılan o ki; mektepte meşhur görüş bu.

– Kendisi gayet siqa olan ve titizliği sayesinde zayıf râvîlerden rivâyette bulunmadığı bilinen kimselerin mürselleri makbul, ötekilerinki merdûttur. Ufak tefek bazı ayrıntıları göz ardı edecek olursak; Ebû Ca'fer et-Tûsî, Bahâüddîn el-Âmilî, Muhaqqıq el-Kâzımî, Mirzâ el-Qummî, Şeyh Abdullâh el-Mâmeqânî gibi âlimler de bu görüşte.[2]

385~390, *el-Faqîh*: I, 103; el-Bâcî, 272 vd; eş-Şîrâzî, 326 vd; el-Cüveynî, *el-Bürhân*: I, 407 vd.; İbn Qudâme, I, 323 vd.; er-Râzî, *el-Mahsûl*: IV, 454; el-Âmidî, I, 349 vd.; İbn'ül-Hâcib, II, 74; en-Nevevî, *et-Taqrîb*: I, 195 vd, *Şerhu Müslim*: I, 30 ve 132; el-Qarâfî, 295; el-Buhârî, III, 3~11; Sadruşşerîa, II, 438~440; İbn'ül-Hümâm, II, 288; el-İsnevî, II, 134~140; es-Sehâvî, I, 135~155; İbn Abdişşekûr, II, 174

Mu'tezile, Zeydiyye ve İbâdıyye de mürsel hadîsi tıpkı usulcüler gibi tanımlarlar ve –irsâl yapan kişinin siqa olması şartıyla– mürsel hadisleri genellikle kabul ederler. (Sırayla bk. Ebul-Huseyn el-Basrî, II, 143; İmâm Abdullâh b. Hamze, *Safvet'ül-İhtiyâr*: s. 193; Seyyid Sârimüddîn, *el-Fusûl*: s. 201; eş-Şemmâhî, *Muhtasar'ul-Adl vel-İnsâf*: s. 39; Sâlih el-Bûsaîdî, *Rivâyet'ül-Hadîs*: s. 22~27)

1- Ancak I. ve II. Şehîd mürsel hadîsi, hükmü öteden beri uygulanmak ve böylece şöhrete kavuşmuş olmak gibi, destekleyici deliller varsa, o takdirde makbul sayarlar ki; bunun, İmâm Şâfiî'nin yaklaşımından pek bir farkı yok. Esâsen bu ve benzeri karînelerle desteklenen mürsel hadisler, çoğunluk tarafından huccet olarak kullanılıyor zaten. Yeter ki diğer sahîh hadislere aykırı olmasın.

2- Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Udde fil-Usûl*: I, 155; Muhaqqıq el-Hıllî, *el-Meâric*: s. 151; Allâme el-Hıllî, *el-Mebâdi*: s. 209~210; Şehîd-i Sânî, *er-Riâye*: s. 137; Şeyh Hasan, *Meâlim'ül-Usûl*: s. 293 vd; Bahâüddîn el-Âmilî, *el-Vecîze*: s. 5 (= *er-Resâil* içinde ilk risâle); Mirzâ el-Qummî, *Qavânîn'ül-Usûl*: s. 478; el-Ğurayfî, *Qavâıd'ül-Hadîs*: s. 72~74; Seyyid Sêmir Hâşim, *el-Hadîs'ül-Mursel*: s. 141 vd.

Mürsel hadisleri "mutlak sûrette makbul" görenlerin kayda değer hiçbir dayanağı yok. O yüzden üzerinde durmak bile abes. İrsal yapan kimsenin gayet siqa ve titiz olması, ayrıca zayıf râvîlerden hiçbir şekilde rivâyette bulunmadığının bilinmesi durumunda "makbuldür" görüşünün altında ise, daha çok irsâl yapan kişinin şahsına ve tutumuna olan güven yatmaktadır. Oysa irsâl yapan hadisçi, siqa sandığı üstâdını –eksik bilgi nedeniyle– pekâlâ yanlış tanımış olabilir. Yani adını vermediği üstadının, esâsen zayıf ve güvenilmez birisi olması her zaman mümkündür. O meçhûl kişinin sahâbeden olması da bir şey ifade etmez; çünkü sahâbenin tamamı zaten âdil değil. Kaldı ki, "hiçbir zayıf râvîden rivâyette bulunmama" şartı, pratikte hemen hiçbir hadisçide görülmeyen bir durumdur. Hangi meşhur hadisçiye bakarsanız bakın, onların da hadis aldığı en az birkaç zayıf râvî vardır.

–Şâfiîler dışında– sahâbenin yanı sıra, sonraki nesillerin mürsel hadislerini de makbul sayan Ehl-i Sünnet ulemâsının bu rahat tutumunu izah etmekte ise daha bir güçlük çekiyoruz maalesef. Çünkü bu durumda meçhul râvî sayısı, yerine göre üçü beşi bulmaktadır.

Sonuç olarak, mürsel hadislerin senedinde kopukluk olduğu için, isnatta adı gizlenen üstâdın zayıf ve güvenilmez biri olma ihtimâli her zaman mevcuttur. Siqa olduğu bizce malum olmayan birisinin rivâyetini kabul etmek ise mümkün değildir. O nedenle, "mürsel hadîsler dinde huccet değildir" yaklaşımı daha isabetli görünmektedir. Tabii ki bu, "Mürsel hadîslerin tamamını kaldırıp atalım!" demek değildir. Sahîh hadislere ters düşmedikçe ve bilhassa destekleyici karîneler olduğu sürece, onları her zaman dikkate almakta yarar vardır.

3. Meçhul sahâbînin rivâyeti

Sahâbeyi toptan âdil ve güvenilir sayan Ehl-i Sünnet'in geneline göre; tâbiînden birisinin -isim vermeden- "bana sahâbeden birisi haber verdi" diyerek naklettiği hadîs sahîh ve dolayısıyla makbul sayılır.

Örneğin **İmam Şâfiî**, tâbiînin büyüklerinden bir dizi isme yer verdikten sonra şöyle diyor: "Onların [Bana Peygamber'in ashâbından birisi haber verdi] diyerek naklettikleri sözleri 'sünnet' olarak tespit ediyoruz."[1]

1- *er-Risâle*: s. 196

Yine **Ahmed b. Hanbel**'e birisi gelerek, tâbiînden birisinin –isim vermeden– "bana ashâbdan birisi haber verdi" diyerek naklettiği hadîsin sahih olup olmadığını soruyor. Ahmed de "Tabii ki sahîh." cevabını veriyor.[1]

İmâm Buhârî'nin rivâyetine göre, üstâdı **Ebûbekr el-Humeydî** de aynı kanaatte."[2]

Ehl-i Sünnet'in şu an yaşamakta olan hemen bütün mezheplerinin bu ortak yaklaşımını, yine Ehl-i Sünnet'ten olan Zâhiriyye mezhebini yok olup gitmekten kurtaran, ünlü hukukçu İbn Hazm şiddetle reddetmektedir. Aynı zamanda "sahâbenin toptan âdil ve güvenilir" olduğu iddiasının en ateşli savunmacılarından birisi olan İbn Hazm, "sahâbeden birisi" denerek adı belirtilmeyen o kişinin, mü'min görünümlü münâfık ya da sonradan dinden çıkmış birisinin olabileceği ihtimali üzerinde durur. Dolayısıyla meçhul sahâbînin rivâyetini kesinlikle kabul etmez.[3]

Sahâbeyi toptan "âdil ve güvenilir" saymayanların, bu tarz rivâyetlere makbul gözüyle bakmayacağı ise âşikârdır.

4. Sahâbenin tamamını tezkiye, sevgi ve tazim

Sahâbeyi toptan âdil ve güvenilir sayan Ehl-i Sünnet, bütün sahâbeyi hiç bir ayrıma tabi tutmadan sever ve onlara karşı büyük tazimde bulunur. Sahâbeyi sevmek, onları her zaman temize çıkarmak, "**Ehl-i Sünnet**" olmanın en temel esaslarından birisidir ve üstelik îmâna alâmet sayılır![4]

Bütün sahâbeyi âdil ve güvenilir görmeyenler ise, Rasûl'e –hâlis niyetle– sahâbî olmanın sevilmeye değer üstün bir fazîlet olduğunu kabul ederler. Ancak ne var ki; sahâbeden bir çoğu "hâlis niyet"li olmadıklarını tutum ve davranışlarıyla belgelemişlerdir. Onun için Ehl-i Beyt mektebinin yanı sıra Mu'tezile, Zeydiyye ve İbâdıyye mezhepleri de, hâlis niyetli olan ve hayatının sonuna kadar Rasûl-i Ekrem'in çizgisinden ayrılmayan

1- Hatîb el-Bağdâdî, 415; Ebû Ya'lâ, III, 913; Âlû Teymiyye, 233

2- İbn'ül-Qattân, *Beyân'ül-Vehm*: II, 611; Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tedrîb'ür-Râvî*: I, 197. Ayr. bk. eş-Şevkânî, 62

3- *el-İhkâm*: I, 146

4- bk. Ebû Ca'fer et-Tahâvî, *el-Aqîde*: s. 378; el-Ğazzâlî, *el-İqtisâd*: s. 108-109; Qâdî Iyâd, *eş-Şifâ*: III, 420 vd.; el-Âmidî, *Ğâyet'ül-Merâm*: s. 390; İbn'ül-Hümâm, *el-Müsâyera*: s. 269; Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm*: s. 242 vd.

sahâbeyi sever, büyük saygı gösterirler. Onları hep hayırla anmayı dînî bir görev bilirler. Fıskı kitap ve sünnetle sâbit olan, Allah ve Rasûlü'ne verdiği sözü çok geçmeden unuttuğu târihî kayıtlara geçen, samimiyetten uzak olanları ise sevmezler.[1]

5. Sahâbeyi eleştirmek

Ehl-i Sünnet sahâbeden olan hiç kimseyi eleştirmez. Çünkü onlara göre sahâbenin tamamı âdildir, temizdir, iyi niyetlidir. Eleştiriyi hak edecek durumları da yoktur. O yüzden onları eleştirmek maksatlıdır!

Oysa sahâbeyi toptan âdil saymayanlar, onlardan sadece suçu sâbit olanları eleştirirler. Eleştirirken de –Ehl-i Sünnet'in iddia ettiği gibi– ileri gitmezler ve edebin dışına çıkmazlar. Üstelik yapılan eleştiriler çoğunlukla durum tespitinden öte geçmez.[2]

6. Sahâbe kavli

İslâmî ilimlerde "sahâbe kavli" dendiğinde, sahâbenin ictihâdları, olaylar karşısında takındığı tutum ve davranışlar, –kadılık makamında ise– verdiği kararlar akla gelir. "Sahâbe"den kasıt ise; çoklarının genel ifâdelerinden de anlaşılacağı üzere, terim olarak "sahâbe" kapsamına giren herkes değildir elbette. Doğru ve apaçık olan şu ki; burada söz ve fiilleri tartışma konusu olan sahâbe, ilmî bakımdan yeterli ve birikimli olduğuna inanılan (müctehid) sahâbedir.

Bütün Ehl-i Sünnet, sahâbe kavlinin diğer sahâbîler için bağlayıcı hiçbir yanının bulunmadığı konusunda ittifak halinde. Buna göre bir sahâbî diğer bir sahâbînin görüşüyle amel etmek zorunda değil. Sonrakileri (yani meselâ bizleri) bağlayıcı nitelikte huccet olup olmadığı konusu ise öteden beri yoğun biçimde tartışmalı. Ehl-i Sünnet uleması, sahâbe kavlini birkaç durumda ele almaktalar:

1- Dînimizde **Tevellâ** ve **Teberrâ**'nın büyük önemi var. Kısaca "Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek" şeklinde hulâsa edebileceğimiz bu prensibi, genel olarak bütün İslâm mezhepleri kabul eder. Ancak Ehl-i Sünnet bunu sahâbe dışında herkes için işletirken, diğerleri, dinde böyle bir kısıtlama olmadığı için genel tutar ve bunu sahâbe dâhil herkes için kullanır.

Ayrıntılı bilgi için bk. III. Bölüm: Sahâbeyi Eleştirmek, Tevellâ ve Teberrâ…

2- Konuyla ilgili detaylı bilgi önümüzdeki bölümün başlarında gelecek.

1. Bir sahâbînin (ortak) kavli, yurdun dört bir yanında meşhur olmuş ve ona kimse itiraz etmemişse; Ehl-i Sünnet uleması bunu "sükûtî icmâ" kategorisinde değerlendiriyor.[1]

Sükûtî icmâ ise; Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîlere, bir de Şâfiîlerden eş-Şîrâzî'ye göre "sarîh icmâ" kadar kesin bir delildir! Şâfiîlere gelince; usulde ve pratikte en yaygın görüşe göre bu durum icmâ kadar kesin olmasa da, yine de dikkate alınması gereken bir huccettir. Buna mukâbil İmam Şâfiî, Dâvûd ez-Zâhirî, Hanefîlerden Îsâ b. Ebân, Mâlikîlerden Ebûbekr el-Bâqıllânî, Zâhirîlerden İbn Hazm, Şâfiîlerden el-Cüveynî, el-Ğazzâlî, Qâdî el-Beydâvî, Fahruddîn er-Râzî vs. hukukçular ise; bu tarz icmâyı delil yerine koymazlar.[2]

1- Usulde iki çeşit icmâdan söz edilir: Sarîh icmâ ve sükûtî icmâ. Sarîh icmâ, bir asırda yaşayan müctehidlerin bir konuda "sözlü" olarak ittifaka varmalarıdır. Sükûtî icmâ ise, birilerinin sözlü ictihâdına, diğerlerinin itiraz etmemesi hâlinde ortaya çıkan örtülü ittifaktır. İcmâ edenler sahâbeden olmak kaydıyla; sarîh icmânın kesin huccet olduğunda Ehl-i Sünnet'ten hiç kimsenin şüphesi yok.

2- el-Cessâs, II, 23, *el-Fusûl*: III, 285 vd; İbn Hazm, I, 615 vd; el-Bâcî, 407 vd.; eş-Şîrâzî, 395 vd; el-Cüveynî, *el-Bürhân*: I, 447 vd; es-Serahsî, I, 303 vd; el-Pezdevî, *el-Usûl*: III, 339 vd.; el-Ğazzâlî, I, 191 vd; er-Râzî, IV, 159 vd; İbn Qudâme, I, 381; el-Âmidî, I, 214 vd.; İbn'ül-Hâcib, II, 37; Âlü Teymiyye, 300 vd.; Sadruşşerîa, II, 499; Qâdî el-Beydâvî, *el-Minhâc*: II, 191; İbn'ül-Hümâm, III, 101; İbn Abdişşekûr, II, 232; İbn Bedrân, 281; Çuhacıoğlu, *Müt'a Nikâhı*: s. 105~107

İbâdıyye'de buna normal "icmâ" gözüyle bakılsa da; yine de zannî bir delildir. (bk. eş-Şemmâhî, *Muhtasar'ul-Adl vel-İnsâf*: s. 45; Ali Yahyâ Muammer, 12)

Sükûtî icmâyı "icmâ" ya da "huccet" yerine koyanlar, bir müctehidin açık görüşü karşısında susmayı "onaylamak" olarak yorumluyorlar. Oysa onaylamadan susulan yerlerin de olduğu sosyal ve psikolojik bir gerçektir. Kaldı ki "susana söz isnâd edilemez." O yüzden yukarıdakilerin yanı sıra Mu'tezile ulemâsı da "sükûtî icmâ"ya delil gözüyle bakmamışlardır. (bk. Ebul-Huseyn el-Basrî, II, 66 vd.)

İmâmiyye mektebinde; itiraza uğramayan o kavlin sâhibi Ehl-i Beyt'ten birisi ise mesele yok; o icmâ kesin bağlayıcıdır. Aksi halde bağlayıcı hiçbir yanı yoktur. Sarîh icmâda da durum aynıdır. Esâsen icmâ, masumun zaten "bağlayıcı" olan sözünü açığa çıkarması dolayısıyla kesin huccettir. Dolayısıyla burada asıl huccet olan icmânın bizâtihî kendisi değil, o icmâ ile deşifre olan masumun sözüdür.

bk. Şerîf el-Murtazâ, *ez-Zerîa fî Usûl'iş-Şîa*: II, 131 vd., *er-Resâil*: s. 11 vd.; Muhaqqıq el-Hıllî, *el-Meâric*: s. 125 vd.; Şeyh Hasan, 240; Fâdıl Tûnî, *el-Vâfiye fî Usûl'il-Fiqh*: s. 151; Şeyh Muhammed Kâzım el-Horasânî, *Kifâyet'ül-Usûl*: s. 331; Muhammed Cevâd Muğniye, *eş-Şîa fil-Mîzân*: s. 321 vd. (= **İcmâ** bahsi); Muhammed Rızâ el-Muzaffer, *Usûl'ül-Fiqh*: II, 93 vd.

2. Sahâbî kavli diğer sahâbenin itirazıyla karşılaşmış ve dolayısıyla o konuda sahâbe kendi aralarında ihtilâf etmişlerse; bir defa o görüşlerin dışına çıkılamaz. Ayrıca bakılır: İçlerinden kitaba, sünnete, ümmetin icmâına ve kıyasa en uygun düşen görüş hangisiyse, huccet olan odur. İmâm Şâfiî dâhil, hemen bütün mezhep imamlarının ortak yaklaşımı budur.

3. Sahâbînin kavli İslâm diyarında şöhrete ulaşmadığı gibi, üstelik o konuda kendisine karşı çıkan var mı, yok mu bilinmiyorsa; şayet sırf ibâdet konuları ve şer'î ölçüler gibi, akıl ile idrak edilemeyen bir hususla alâkalı ise huccettir. Bu durumda o kavlin vahiy ürünü olduğu ve bir şekilde Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) bir hadîsine dayandığına kanaat getirilir. Bu konuda da ittifakın bulunduğu söyleniyor. Şayet böyle bir durum yoksa; işte asıl tartışma burada başlıyor. Bu gibi durumlarda başlıca dört görüş var:

a) Mutlak sûrette huccettir. İmâm Ebû Hanîfe, İmâm Mâlik, İmâm Ahmed ve Hanefîlerden Ebû Saîd el-Berde'î bu görüşte. Genel olarak Hanefîlerin, Mâlikîlerin ve Hanbelîlerin yaklaşımı da bu.

b) Mutlak sûrette huccet değildir. Şâfiî mezhebine bağlı usulcülerin hemen tamamının yanı sıra; Zâhirîler, Mâlikîlerden İbn'ül-Hâcib ve Hanbelîlerden Ebul-Hattâb, İbn Aqîl ve İbn Bedrân bu kanaatte.

c) Kıyasa uygun ise huccettir. "*er-Risâle*" ile "*el-Ümm*"deki tutumuna bakılırsa; İmâm Şâfiî'nin görüşü bu doğrultuda.

d) Kıyasa muhâlif ise huccettir. Hanefîlerden Ebul-Hasen el-Kerhî ile Ebû Zeyd ed-Debûsî ve Şâfiîlerden İbn Bürhân bu kanaatte.[1]

İşin doğrusu; –Zâhirîler dışında– bütün Ehl-i Sünnet, sahâbe kavillerine ve uygulamalarına büyük önem veriyor. Dört mezhebin müdellel (delil-

1- bk. eş-Şâfiî, 261; el-Cessâs, *el-Fusûl*: III, 361 vd.; İbn Hazm, I, 552, 615, II, 257 vd.; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Faqîh*: I, 174 vd.; eş-Şîrâzî, 391 vd.; es-Serahsî, II, 105 vd., *el-Mebsût*: XVI, 83; el-Cüveynî, *el-Bürhân*: II, 889 vd.; el-Ğazzâlî, I, 260 vd.; İbn Qudâme, I, 403; el-Âmidî, II, 385 vd; İbn'ül-Hâcib, II, 287; er-Râzî, VI, 129; el-Qarâfî, II, 481; ez-Zencânî, *Tahrîc'ül-Furû'*: s. 179 vd; Âlü Teymiyye, 300 vd; el-Buhârî, III, 323 vd.; Sadruşşerîa, II, 455; İbn'ül-Qayyim, *el-İ'lâm*: IV, 118 vd; el-İsnevî, III, 147 vd; eş-Şâtıbî, IV, 40 vd; İbn'ül-Hümâm, II, 310; İbn Abdişşekûr, II, 185 vd; İbn Bedrân, 115~116, 290; Ebû Zehra, *Usûl'ül-Fiqh*: s. 212 vd; Deyb Boğâ, 335~422

li) fıkıh kitaplarından hangisine baksanız, bu durumu açıkça görürsünüz. Üstelik onlar, sahâbe kavlini olduğundan daha da kuvvetli hatta kesin delil gibi sunabilmek için, onu bâriz zorlamalarla "sükûtî icmâ" kılıfına sokarak, muhâlif sahâbe kavillerini "yok" saymaktan bile çekinmediklerine sıkça şâhit olursunuz.

Bunlardan "sahâbî kavli huccettir" diyenler, bütün sahâbenin âdil ve güvenilir olduğunu, o yüzden onların söz ve icraatlarında Allah'ın Elçisi'nden (s.a.a) işittikleri bir hadise dayanma ihtimalinin bulunduğunu belirtiyorlar. Bu ihtimal söz konusu olmasa bile; vahye ve vahyin uygulamalarına canlı tanık olmaları hasebiyle; görüşlerinde isâbet kaydetme oranının yüksek olduğu... üzerinde duruyorlar.[1]

Buna mukâbil sahâbî kavlinin huccet olmadığını söyleyenler diyor ki: Sahâbenin âdil ve temiz olduklarına bir diyecek yok. Ama bu onların görüş ve uygulamalarında hatasız oldukları anlamına gelmez. Yukarıdaki ihtimaller de doğru; ancak bütün bunlar, adı üzerinde sadece "ihtimal"dir ve bununla yola çıkılamayacağı açıktır. Kaldı ki; kitap ve sünnette, sahâbe kavlinin huccet olduğuna dair bir işâret yoktur.

O nedenle Emîr es-San'ânî, eş-Şevkânî, Hudarî Bey, Abdülkerim Zeydân gibi... genelde tarafsızlıklarıyla bilinen son dönem usulcüler, sahâbî kavlinin mutlak sûrette huccet olmadığını tercih ediyorlar.[2]

İmâmiyye mektebinde ise; önceden de belirttiğimiz gibi sahâbe iki kısımdır: Ehl-i Beyt (Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin aleyhimüsselâm) ve diğerleri. Ehl-i Beyt'in İslâm adına ortaya koyduğu bütün söz ve fiiller, diğer sahâbîler dâhil herkesi bağlayan kesin delil niteliğindedir.

Diğer sahâbenin kavil ve fiilleri ise hiç kimseyi bağlamaz. Buna, yoldan çıktığı kesin kayda geçmiş sahâbîler bir yana; adâletiyle ve güvenilirliğiyle ün yapmış olanlar da dâhildir. Zira onlar, Ehl-i Beyt gibi masum ve hatasız değildir. Onun için hata yapmaları her zaman mümkündür. Hata

1- Tabii ki aklî ve naklî diğer delillere ters düşmedikçe ve o sahâbîye kadar uzanan isnat zincirinde bir problem olmadığı sürece...

2- es-San'ânî, 220; eş-Şevkânî, 213 vd; Hudarî Bey, 357; Zeydân, 220

Mu'tezile ile Zeydiyye mekteplerinde de sahâbî kavli genel olarak huccet kabul edilmez. (bk. Ebul-Huseyn el-Basrî, II, 71; İbn'ül-Murtazâ, *Mi'yâr'ul-Uqûl*: bâb'ül-icmâ / sahâbî kavli bahsi; Sârimüddîn, *el-Fusûl*: s. 161 = 172. fasıl)

yapması mümkün olan birisinin söz ve fiillerinin bağlayıcılığını ise ne akıl kabul eder, ne de nakil...[1]

Burada kitap, sünnet ve târihî hakikatlere uygun düşen görüş, elbette İmâmiyye'nin yaklaşımıdır. Doğru olan da budur. Esâsen Mu'tezile ile Zeydiyye de Ehl-i Beyt'e âit söz ve fiillerin bağlayıcı olduğuna inanır. Çünkü Allah (a.c), Ehl-i Beyt'i bütün kötülüklerden arındırmış ve onları tertemiz kılmıştır. Onun Rasûlü de "**Seqaleyn**", "**Sefîne**" vb. sahih hadislerle; herkese Ehl-i Beyt'i örnek göstermiş, ayrıca "**Ali'nin hep hak ile, hakkın da hep Ali ile beraber**" olduğunu ve olacağını haber vermiş, bizlere talim buyurmuştur. Durum bu olunca, Ali, Fâtıma ve oğulları Hasan ile Hüseyin hazretlerinin söz ve fiilleri kesin huccettir ve bundan kaçışın mazereti yoktur.

Diğer sahâbîlerin kavillerini huccet saymak içinse; elimizde hiçbir delil mevcut değildir. Ancak şu olabilir: Onlardan adâlet ve güvenilirliğiyle bilinen ve Ehl-i Beyt'e olan sadâkat ve bağlılıklarıyla tanınan sahâbîlerin kavilleri –bilhassa akıl ile idrak edilmesi zor ya da imkânsız olan konularda– yer yer dikkate alınabilir ve bununla bazı bilinmeyenlere ışık tutulabilir.

1- Muhammed Cevâd Muğniye, *eş-Şîa fil-Mîzân*: s. 322 (=**İcmâ** bahsi); et-Tabâtabâî, *eş-Şîa fil-İslâm*: s. 69 (trc. *İslâm'da Şîa*: s. 102)

III. BÖLÜM

SAHÂBEDEN ÖRNEKLER

A. HAZIRLIK

Geçtiğimiz bölümlerde "sahâbe" kavramı üzerinde durduk ve sahâbenin adâleti mevzuunu genişçe tartıştık. Sahâbenin toptan âdil olup olmadıklarını incelerken, hatırlayacağınız üzere, özellikle sahâbeden bazılarının tutum ve davranışlarına dair kesitler sunduğumuzda bu bölüme sık sık atıfta bulunduk ve ayrıntılı bilgi için sizleri hep buraya havale ettik. Sahâbenin toptan âdil olamayacaklarını ispat ederken kısaca değindiğimiz söz konusu "yaşanmış" örnekleri burada genişletmenin yanında, onlara daha çarpıcı örnekler de ilâve edeceğiz. Konuyla ilgili sahâbe davranışlarına geçmeden önce birkaç noktayı açıklığa kavuşturmakta yarar var.

Öncelikle, bizim bundan kastımız, kesinlikle sahâbeyi aşağılamak, onlara hakaret etmek ve onlara çamur atmak olmadığı gibi, bu konuda hassas olduklarını bildiğimiz Ehl-i Sünnet kardeşlerimizi rencide etmek de değildir. "Sahâbenin toptan âdil olup olmadıkları", öteden beri yoğun biçimde tartışılan, pratikte de değişik yansımalara yol açan, son derece önemli akademik bir mevzuudur. Takdir edersiniz ki bu mevzuu, sahâbenin davranışlarından örnekler sunmaksızın kâmil manada aydınlatmak mümkün değildir.

İkincisi, Ehl-i Beyt mektebi (bilhassa İmâmiyye Şîası), sahâbenin tamamını sevmediği ve onların bir kısmına itiraz ettiği için; asırlardır acımasız biçimde, hatta hakarete ve İslâm dâiresinin dışına itmelere (tekfîr) kadar varan boyutlarda eleştiri bombardımanına tabi tutulur. Şimdi sormak istiyoruz: Yargısız infâz olur mu? Olmaz diyorsanız, bırakın da mahkum ettiğiniz kitle kendilerini savunsunlar, tüm delillerini ortaya koysunlar; onları sabırla ve sağduyu ile dinleyin, sonuçta iddialarında haklı olup olmadıklarına yine siz karar verin.

Üçüncüsü, bizler burada sahâbenin hayatından örnekler sunarken, haka-

ret etmeyecek ve kimseye iftirâ atmayacağız. Yapacağımız sadece durum tespitinden ibârettir. Yani onlar bir suç işlemişlerse, o suçu belgelemeye çalışacağız. Hırsızlık yapana "hırsız", haksız yere cinayet işleyene "kâtil", yalan konuşana "yalancı", hile yapana "hileci ve düzenbaz" demek nasıl onlara hakaret değilse, bu suçlardan herhangi birisini işlediği sabit olan bir sahâbîye de o sıfatla hitab etmenin, hakaret olarak algılanmaması icap eder.

Dördüncüsü, Kur'ân'ın yorumuna ve İslâm'ın sağlıklı biçimde öğrenilmesine ilişkin nebevî hadislerin sahâbe kanalıyla geldiğini biliyoruz. Eğer maksadımız Kur'ân'ı doğru anlamak ve aziz İslâm'ı sağlıklı biçimde öğrenmekse, bunları bize ulaştıranları iyi tanımak en doğal hakkımız olsa gerektir. Aksi halde dinle ilgisi olmayan, yalan yanlış pek çok şeyin "Allah'ın dîni"ne mal edilmesi gibi korkunç bir tehlikeyle karşı karşıya kalabiliriz.

Son olarak, akademik tartışmalarda hasmı ilzam etmenin yolu, hasmın kabul edeceği delilleri ileri sürmektir. Makul olan budur. Şimdiye kadar yaptığımız basılı olan ya da olmayan bütün çalışmalarımızda buna azami dikkat ettik. Farkındaysanız geçtiğimiz bölümlerde de aynı metodu takip ettik, şimdi de aynı yolu izleyeceğiz. "Bütün sahâbenin adâleti" ilkesini yerle bir eden sahâbe davranışlarını, "sahâbenin tamamı âdil ve güvenilirdir" diyen tarafın, yani Ehl-i Sünnet'in muteber kaynaklarıyla belgelemeye özen göstereceğiz.

Kısacası maksadımız kesinlikle kötü değildir. Buna rağmen konuşulandan çok konuşana bakmayı âdet edinmiş bazı çevreler, her zaman olduğu gibi, "niyet okumaya ve niyet sorgulamaya" kalkışacaklardır elbette. Bizim onlarla işimiz yok. Değerli sağduyulu okuyucularımız, siz kimseye kulak vermeyin. Birazdan önünüzde bir yığın doküman olacak. Bakın, inceleyin, kaynaklarla sağlamasını yapın ve sonunda kararınızı kendiniz verin.

B. SAHÂBEYİ ELEŞTİRMEK

Sahâbeden bazılarının Kur'ân dışı davranışlarını ortaya çıkarmamızı içlerine sindiremeyen söz konusu çevreler, bunu "sahâbeye sövgü" olarak niteleyecek ve bununla hem bazı iyi niyetli kimselerin kafalarını karıştı-

racak, hem de birilerine yönelik iftiralarına devam edeceklerdir. Onun için sahâbeye sövgü nedir, sahâbeyi eleştirmek onlara sövüp hakaret etmekle eşdeğer midir? Biraz da bunun üzerinde duralım ve konuyu aydınlatmaya çalışalım.

Ehl-i Sünnet, genellikle sahâbeden olan hiç kimseyi eleştirmez ve eleştirenlere büyük tepki gösterir. Onlara göre sahâbenin tamamı âdildir, temizdir, iyi niyetlidir. Eleştiriyi hak edecek durumları da yoktur. Durum böyle olunca, onları eleştirmek maksatlıdır!

Hanefîlerin ilk dönem âlimlerinden olan, hadis alanında da maharetinden söz edilen ve Ehl-i Sünnet itikadının şekillenmesinde sonraki nesillere öncülük eden Ebû Ca'fer et-Tahâvî'ye bir kulak verelim:

> "Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ashâbını severiz ve onlardan birini sevmede ifrata düşmeyiz. Onlardan herhangi birisinden teberrî de etmeyiz. Sahâbeyi sevmeyen ve onları hayırla anmayan kimselerden nefret ederiz. Biz sahâbeyi ancak hayırla anarız. Onları sevmek dindir, imandır ve ihsandır; sevmemek ise küfürdür, nifaktır ve tuğyândır!"[1]

Ehl-i Sünnet'in sahâbe konusundaki tutumunu "katı" biçimde ortaya koyan et-Tahâvî'nin bu sözleri, bazen aynen bazen de ufak tefek esnemelerle birlikte mektepte aynen korunmuş; Ehl-i Sünnet itikadını anlatan kaynaklarda birbirine yakın ifadelerle günümüze kadar tekrar edile gelmiştir. Örneğin Şâfiîlerden el-Ğazzâlî ile Hanefîlerden İbn'ül-Hümâm, "Ehl-i Sünnet'in itikadı bütün sahâbeyi temize çıkarmak (yahut temiz olduklarını kabul etmek) ve onları övmektir.", Mâlikîlerden Qâdî Iyâd da "Sahâbeye saygı gösterip iyi davranmak, haklarını korumak, onlara uymak, onları övmek, haklarında bağışlama dilemek, aralarında çıkan olayları dile getirmemek, onlara düşman olanları düşman kabul etmek... Peygamber (s.a.a)'e saygı ve iyiliktendir." derlerken[2], Hanbelîlerden İbn Bedrân bakın neler söylüyor:

1- *el-Aqîde et-Tahâviyye*: s. 378 (İbn Ebil-Izz ed-Dimaşqî'nin şerhiyle)

2- el-Ğazzâlî, *el-İhyâ*: I, 114, *el-İqtisâd*: s. 108~109; İbn'ül-Hümâm, *el-Müsâyera*: s. 269; Qâdî Iyâd, *eş-Şifâ*: III, 420 vd.

Benzer açıklamalar için bk. Hatîb el-Bağdâdî, 49; es-Sâbûnî, *el-Bidâye*: s. 61; el-Âmidî, *Ğâyet'ül-Merâm*: s. 390; İbn Qudâme, *Lüm'at'ül-İ'tiqâd*: s. 35; el-Qurtubî, XVI, 297~299 [Fetih sûresi: son âyet]; İbn Teymiyye, *es-Sârim'ül-Meslûl*: III, 1055 vd; et-Taftâzânî, *Şerh'ul-Aqâid*: s. 187; Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm*: s. 242 vd.

> **"**Bilinen apaçık kesin delillerden dolayı bütün sahâbenin güzel taraflarını dile getirmek, aralarında çıkmış kötü olayları ise anmamak gerekir! Dolayısıyla sahâbeden birine söven, onlarda kusur bulan, eleştiren, ayıplarını ima eden yahut onlardan birisini ayıplayanlar, bid'atçi (sapık), râfızî, habîs (pis) ve (sünnete?) muhâliftirler. Allah onların hiçbir şeyini kabul etmez..."[1]

Sahâbeyi temize çıkarmaktan yana olan ve aksi yönde düşünce belirten Müslümanları sapıklıkla, habîs olmakla, Râfızîlikle, hatta İslâm'ın dışına çıkmakla suçlayan Ehl-i Sünnet, bu görüşünü şöyle temellendiriyor:

1. Allah (a.c) kitâbında sahâbeyi övmüş, onlara cennet vaad etmiştir. Dolayısıyla onlara sövmek başta Kur'ân'a terstir.

2. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) de sahâbeye sövmeyi kesin bir dille yasaklamıştır. Bu yasaklamalar, başlıca şu sahâbîler kanalıyla rivâyet ediliyor:

– Ebû Saîd el-Hudrî: Kendisinden gelen iki rivâyet var:

> "Ashâbıma sövmeyin! Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki; sizden biriniz Uhud dağı kadar altın infak etse, onların bir ölçeğine, hatta yarısına erişemez!"[2]

> "Ashâbımdan birine kim söverse, Allah'ın laneti onun üzerine olsun."[3]

– Abdullâh b. Muğaffel:

> "Ashâbım hakkında Allah'tan korkun, Allah'tan! Benden sonra onları hedef haline getirmeyin. Onları kim severse beni sevdiği için sevmiş, kim de nefret ederse, benden nefret ettiği için nefret etmiş sayılır. Onlara eziyet edenler bana eziyet etmiş, bana eziyet edenler de Allah'a eziyet etmiş olurlar. Kim Allah'a eziyet ederse, Allah da çok yakında onu yakalayıverir."[4]

– Abdullâh b. Mes'ûd:

1- *el-Medhal ilâ Mezheb'il-İmâm Ahmed b. Hanbel*: s. 94

2- Hadîsin tahrîci için bk. sh. 104

3- et-Taberânî, *el-Evsat*: II, 236; el-Heysemî, IX, 748

4- Ahmed: IV, 87, V, 55, 57 (16201, 19641, 19669); Buhârî, *el-Kebîr*: V, 131; Tirmizî: menâqıb, 58

"Ashâbım anıldığında dilinizi tutun..."[1]

– Sevbân:

"Ashâbım anıldığında dilinizi tutun..."[2]

– Uveym b. Sêıde:

"... Kim ashâbıma söverse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun! Kıyamet günü onun hiçbir şeyi kabul edilmez."[3]

– Câbir b. Abdillâh:

"İnsanlar çoğalıp ashâbım azalacak; ashâbıma sövmeyin. Onlara sövenlere Allah lanet etsin!"[4]

– Âişe annemiz:

"Ashâbıma sövmeyin. Ashâbıma sövenlere Allah lanet etsin!"[5]

– Abdullâh b. Abbâs:

"Kim ashâbıma söverse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun!"[6]

– Abdullâh b. Ömer: Kendisinden gelen iki rivâyet var:

"Ashâbıma sövenleri gördüğünüzde onlara lanet edin!"[7]

"Ashâbıma sövenlere Allah lanet etsin!"[8]

3. Sahâbe, tâbiîn ve sonraki dönemlerden pek çok ilim adamı, sahâbeye sövmeyi asla hoş karşılamamışlar, Müslümanları bundan menetmişlerdir. İşte onlardan bazıları:

1- et-Taberânî (*el-Kebîr*: X, 198) rivâyet ediyor. (ayr. bk. el-Heysemî, VII, 411, 455; el-Münâvî, I, 347~348)

2- et-Taberânî (*el-Kebîr*: II, 96) rivâyet ediyor. (ayr. bk. el-Heysemî, VII, 411; el-Münâvî, I, 347~348)

3- Hadîsin tahrîci için bk. sh. 107

4- Ebû Ya'lâ; Hatîb: III, 148~149; el-Heysemî, IX, 746

5- et-Taberânî, *el-Evsat*: V, 94; el-Heysemî, IX, 747~748

6- et-Taberânî, XII, 142; el-Heysemî, IX, 747

7- Tirmizî: menâqıb, 59 = el-Münâvî, I, 359 (meâlen)

8- et-Taberânî, *el-Kebîr*, XII, 434, *es-Sağîr*: VII, 114~115

– **Âişe annemiz**: **"**Müslümanlar sahâbe için istiğfârda bulunmakla emrolundular; ancak onlar buna rağmen sövmeyi tercih ettiler.**"**[1]

– **Abdullâh b. Ömer**: **"**Sahâbeye sövmeyin!**"**[2]

– **Eyyûb b. Ebî Temîme es-Sehtiyânî**: **"**Sahâbeden birisine noksanlık izâfe edenler bid'atçidir. Onlar bununla hem sünnete hem de selef-i sâlihînin (sahâbe ve tâbiînin) yoluna ters düşmüş sayılırlar!**"**[3]

4. Sahâbeye itiraz, eleştiri ve onları tartışma konusu yapmak, asr-ı saadetin târihî azametini tehlikeye sokar ve bununla ilk Müslümanların tüm haysiyet ve saygınlıkları yok olur. Bu kapının açık tutulması halinde, bir süre sonra eleştirilmeyen hiçbir sahâbî kalmaz. Böylece İslâm, ilk mensuplarının uygunsuz davranışları, zulümleri ve ihanetleri dile getirilen bir din haline gelecektir. Böyle bir dîne güven ise elbette yok olacaktır.

Çünkü aziz İslâm'ın hükümlerini, Hz. Peygamber'in hadis ve sîretini gelecek nesle aktaranlar sahâbedir. Gelecek kuşakların, sahâbe dışında dini hüküm ve marifetleri elde etmek için başvuracakları bir başka merci de yoktur. Sonuçta sahâbenin yara almasıyla Kitap ve Sünnet yara alacak; bu da yüce dînimizin temellerini sarsacaktır.

Bu tehlikeyi, İmam Müslim'in önde gelen üstatlarından **Ebû Zür'a er-Râzî** şu sözlerle dile getiriyor:

> **"**Sahâbeden birisinde noksanlık bulan bir adam gördüğünüzde; bilin ki o zındıktır. Çünkü bizce Rasûl (s.a.a) de hak, Kur'ân da haktır. Kur'ân'ı ve sünneti bizlere ulaştıranlar, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ashâbıdır. Bu adamlar bizim tanıklarımızı yaralamak sûretiyle, asıl Kitap ve Sünneti yok etmeyi hedeflemektedirler!**"**[4]

1- İbn Ebî Şeybe, VI, 405; Ahmed, *el-Fedâil*: I, 57; Hâkim, II, 462
Hâkim rivâyetin ardından "Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih" olduğunu söylüyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

2- İbn Ebî Şeybe, VI, 405; Ahmed, *el-Fedâil*: I, 57, 60

3- Qâdî Iyâd, *eş-Şifâ*: III, 428

4- Hatîb el-Bağdâdî, 49; el-Mizzî, *Tehzîb'ül-Kemâl*: XIX, 96; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 10; es-Sehâvî, III, 109; el-Heytemî, 211; Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*: s. 64

Cevap:

1. Kur'ân'da sahâbeyi öven, onlara cennet vaad eden âyetler olduğu gibi, onları yeren; sahâbe içinde hainliğe ve münafıklığa varan büyük suçlar işleyen, "kalpleri marazlı" kimselerin bulunduğunu açıkça haber veren âyetler de var. Bunun tartışmasını önceden yaptığımız için tekrara hacet yok. Sonuçta kitabımız Kur'ân'ın ortaya koyduğu tablo, ashâbı ayrıma tabi tutmak; iyilerini sevip kötülerinden uzak durmaktır ve bizden istenen odur. Kur'ân'a asıl ters düşen tutum ve davranış, sahâbeyi hiçbir ayrıma tabi tutmaksızın toptan sevmek ya da toptan mahkum etmektir.

2. Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) izâfe edilen bu rivâyetler, ***öncelikle***, sahâbeye "**sövmeyi**" yasaklıyor. Sövmek, sövülen kişi kim olursa olsun, İslâm'ın zaten yasakladığı, Müslümanlara hiç yakıştıramadığı çirkin bir huydur. Kur'ân bu bakımdan "kâfirlere sövmeyi" de yasak ediyor.[1] Hz. Peygamber (s.a.a) de; hem ***"Müslümana sövmek fâsıklıktır…"*** buyurarak,[2] hem de ***"çokça sövmek ve çokça lanet etmekten uzak"*** tutum ve davranışıyla[3] bizleri her zaman, herkese karşı edepli olmaya çağırıyor. Şimdiye kadar hiçbir kimse, bu âyet ve hadislerden "kâfirlerin ve bütün Müslümanların tertemiz oldukları ve eleştiriyi hiçbir zaman hak etmeyeceği" sonucunu çıkarmıyor.

İkinci husus, Ehl-i Sünnet âlimleri, konu bilhassa "sahâbe" olduğunda, "sövmek" ile "eleştirmek" kavramlarını eş anlamlı tutmuşlar, birine yönelik yapılan eleştiriyi, hep ona sövmek olarak algılamışlardır. Oysa "sövmek" ile "eleştirmek", birbirlerinden tamamen ayrı iki davranış biçimidir. Sövmek çirkin bir davranıştır; hiç kimseye yakışmadığı gibi, fayda da sağlamaz. Oysa birini eleştirmenin, insânî / ahlâkî ölçüler içinde yapılmak kaydıyla yanlış bir tarafı yoktur. Ayrıca, genellikle sövmek yıkıcı iken, eleştirmek yapıcıdır.

Üçüncü husus, dikkat edilirse söz konusu yasaklayıcı sözler hep birilerine **hitâben** söyleniyor. Hitaba maruz kitlenin, sadece "sahâbeden sonraki nesiller" olma ihtimali yoktur. Çünkü, muhâtaba yönelik emir ve yasak

1- En'âm: 108

2- Hadîsin tahrîci için bk. sh. 117

3- Enes'ten geliyor. bak. İbn Sa'd, I, 369; Ahmed: III, 126, 144, 158 (11826, 12007, 12148); Buhârî: edeb, 38, 44; Ebû Ya'lâ, VII, 222; el-Beyheqî, X, 193

kalıpları, sadece gâibe (III. tekil ve çoğul şahıslara) yönelik olamaz. Bu durum bütün dillerde böyledir.

O yüzden bizler hep şunu söylüyoruz: Bu sözler öncelikle o gün yaşayan ashâba hitaptır. Maksat da ashâbın tamamı değil, onlardan İslâm'a gerçekten gönül vermiş, Allah'ın Elçisi'ne sadâkat ve bağlılıklarını her zaman kanıtlamış olan "özel" kişilerdir. Rasûlüllâh'ın Ehl-i Beytini ve temiz olduklarına Ehl-i Sünnet ve Şîa mekteplerinin tanıklık ettiği pek çok sahâbîyi buna örnek verebiliriz. Aksi halde ashâba hitâben, hiçbir ayrıma gitmeden "Ashâbıma sövmeyin!" demenin bir manası yoktur.

Dördüncü husus, Hz. Peygamber'e izâfe edilen söz konusu rivâyetler;

a) Allah'ın kitabına aykırı. Çünkü önceden [sh. 167~187] de gördük ki, Kur'ân'da bulunan pek çok âyet, bir çok sahâbîyi açıkça, hem de çoğu kez ağır bir dille eleştirmektedir. Buna dair ileride de pek çok örnek bulacaksınız.

b) Rasûlüllâh'ın meşhur sünnetine aykırı. Çünkü bu rivâyetler, sahâbeden çoklarının yoldan çıkacaklarını haber veren "**irtidâd hadisleri**"ne [sh. 188~193], onlardan bazılarının cennete girmeye direneceklerine dair hadislere [sh. 198], sahâbenin Yahûdî ve Hıristiyanların yolunu adım adım takip edeceklerini belirten mucizevî "**senen hadisleri**"ne [sh. 199~201] ve sahâbe arasında garazlı münâfıkların da bulunduğunu haber veren hadislere [sh. 203~205] ters düşüyor.

c) Rasûlüllâh'ın sahâbeden olan bazı özel kişilere yönelik hadislerine aykırı. Onların bir kısmını önceden görmüştük. [sh. 205~206] Burada Hâlid b. Velîd ile ilgili ***"Allahım! Hâlid'in yaptıklarından sana sığınırım!"*** hadisini, Muâviye için yaptığı ***"Allah onun karnını doyurmasın!"*** bedduasını, yine Muâviye, Amr b. Âs, Muğîra b. Şu'be, Hakem ve oğlu Mervân'ı lanetlediğine dair rivâyetleri ayrıca zikredebiliriz. (İlgili şahısların menfî davranışlarına bk.)

d) Yaşanmış târihî gerçeklere, sahâbenin birbirlerine karşı tutum ve davranışlarına [sh. 206~210] aykırı. Sahâbenin birbirlerini acımasızca eleştirmeleri, hatta bu eleştirileri sövgüye kadar götürmeleri, özellikle Âişe annemizin Halife Osmân'ı acımasızca ve aşağılayarak eleştirdiği, **"**Öldürün şu Na'sel suratlıyı; Allah onun canını alsın!**"** diyerek Osman'ın ölü-

müne fetva verdiği, Muâviye, Amr, Muğîra, Velîd, Mervân, Abdullâh b. Zübeyr, Habîb b. Mesleme vb. sahâbîlerin minberlere çıkarak Hz. Ali'ye açıktan lanet ettikleri, hatta Muâviye ile başlayan bu habis geleneğin 70 küsür yıl sürdüğü, yine Âişe'nin Muâviye ve Amr'a lanetler okuması, Cemel ve Sıffîn muhârebelerinde sahâbenin birbirini kırıp geçirdiğini bilmeyen mi var!? Bütün bu olup bitenler, mezkur rivâyetlere kuşkuyla bakmamıza yol açıyor. (İlgili şahısların menfî davranışlarına bk.)

e) Rivâyetlerden illâki "eleştirinin de yasak olduğu" sonucuna varılırsa, akla ve mantığa da aykırı. Çünkü sövgü ve lanetin genelde yıkıcı olduğu söylenebilir. Oysa aynı durum eleştiri için söz konusu değildir. Eleştiri yapıcıdır. Dolayısıyla sahâbeyi eleştirmenin aklen bir sakıncası yoktur.

Beşinci husus, konuyla ilgili rivâyetlerin hemen hepsi, senet bakımından da şâibeli: Bunlardan **Ebû Saîd el-Hudrî**'den gelen ilk hadîse daha önce [sh. 130] değinmiştik. Ayrıca hadiste korkunç derecede bir abartının olduğu da gözden kaçmıyor. Hadislerde bu derece abartının "uydurulmuş" olma alâmetlerinden olduğunu Ehl-i Sünnet alimleri de kabul ediyor. Gelelim diğerlerine:

Ebû Saîd'den gelen ikinci rivâyet ise; [Ebû Saîd → Atıyye el-Avfî → Fudayl b. Merzûq → Muhammed b. Mus'ab el-Qurqusânî → …] kanalıyla geliyor. Bunlardan **Muhammed b. Mus'ab el-Qurqusânî** dürüst; ama hâfıza bakımından son derece zayıf bir râvî. O yüzden de rivâyet ettiği hadislerde bolca hatalar yaptığı; Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a er-Râzî, İbn Hıbbân, Hatîb el-Bağdâdî, İbn Hacer vb. tarafından da itiraf ediliyor.[1] **Fudayl b. Merzûq** da tıpkı Muhammed gibi.[2] Ama bizce bu rivâyetin asıl sorumlusu Muhammed.

Abdullâh b. Muğaffel hadîsi [Abdullâh → Abdurrahmân b. Ziyâd → Abîde b. Ebî Râita → ...] kanalıyla rivâyet ediliyor. **Abdurrahmân** kimliği ve durumu tamamen meçhul biri. Adının ne olduğu konusunda bile anlaşılabilmiş değil! O yüzden Buhârî başta olmak üzere, Tirmizî, İbn Adiy, ez-Zehebî vb. rivâyetin zayıflığına işaret ediyorlar.[3]

1- Hatîb, III, 276~279; ez-Zehebî, IV, 42; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 273, *et-Taqrîb*: II, 217

2- ez-Zehebî, III, 362; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 485~486

3- İbn Adiy, IV, 167; ez-Zehebî, II, 452, 564; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 344

İbn Mes'ûd hadîsinin senedinde **Müshir b. Abdilmelik** var. O da tıpkı yukarıdaki Muhammed b. Mus'ab gibi; hâfıza bakımından zayıf. O yüzden bilhassa Buhârî'nin eleştirisine maruz kalmış birisi.[1]

Sevbân hadîsinin senedinde yer alan **Yezîd b. Rabîa**; son derece zayıf birisi. Buhârî "hadisleri münker olan birisi", Nesâî "metrûk", Ebû Hâtim, Dâraqutnî, İbn Abdilberr, el-Heysemî vb. "zayıf" diyor.[2]

Uveym hadîsi üzerinde önceden durmuş; zayıf bir rivâyet olduğunu belirtmiştik. [sh. 137]

Câbir b. Abdillâh hadîsi, [Câbir → Amr b. Dînâr → Muhammed b. Fadl el-Mervezî → …] kanalıyla rivâyet ediliyor. **Muhammed b. Fadl** hakkında hadisçilerin verdiği rapor aynen şöyle: "Zayıf", "metrûk" ve "hadisleri münker" birisi. Hatta bir çoğu tarafından "yalancı" ve "hadis uyduran birisi" olmakla suçlanıyor.[3]

Âişe hadîsi [Âişe → Atâ el-Horasânî → İbn Cüreyc → Dahhâq b. Mahled → Ali b. Sehl el-Medâînî → Abdurrahmân b. Huseyn es-Sâbûnî → et-Taberânî] kanalıyla gelmekte. el-Heysemî her ne kadar hadîsin isnâdının sahih olduğuna işâret etse de; durum öyle görünmüyor: Bir defa, Âişe annemiz maalesef "hadîsi makbul" olacak birisi değil. Bunun nedenlerini ileride göreceksiniz. Diğer yandan, **Abdurrahmân b. Huseyn es-Sâbûnî** kimliği hepten belirsiz, meçhul birisi. Onun, İbn Hıbbân ile İbn Hacer'in "siqa ve makbul" dediği[4] "Abdurrahmân b. Huseyn el-Heravî" olma ihtimali hiç yok. Çünkü el-Heravî'nin ölümü h. 256, Taberânî'nin doğum tarihi ise h. 260. Bu durumda el-Heravî, Taberânî'nin bu hadisi aldığı üstadı olamaz.

İbn Cüreyc aslında siqa olam; ancak tedlîsiyle ünlü bir râvî. Onun tedlisçiliğine İbn Hıbbân, Dâraqutnî, ez-Zehebî ve İbn Hacer de değiniyor. Tedlisçi râvîlerin, üstatlarından "işittiğini belirtmeden" naklettiği hadisleri Ehl-i Sünnet de zayıf sayar. İbn Cüreyc bu hadisi üstâdından işittiği-

1- İbn Adiy, IV, 167; ez-Zehebî, IV, 113; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 421, *et-Taqrîb*: II, 256

2- Buhârî, *el-Kebîr*: VIII, 332; Nesâî, *ed-Duafâ*: s. 251; İbn Abdilberr, *Câmi'ul-Ulûm*: s. 373; ez-Zehebî, IV, 422; İbn Hacer, *el-Lisân*: VI, 286

3- İbn Adiy, VI, 161; ez-Zehebî, IV, 6~7; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 239~240, *et-Taqrîb*: II, 208; İbn Arrâq, *Tenzîh'üş-Şerîa*: I, 112

4- İbn Hıbbân, *es-Siqât*: VIII, 382; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 445

ni belirtmiyor. Öte yandan, Yahyâ b. Saîd el-Qattân ile Ahmed b. Hanbel, İbn Cüreyc'in Atâ el-Horasânî'den yaptığı rivâyetlerin tamamının zayıf olduğunu söylüyorlar ki; burada da durum aynı.[1]

Abdullâh b. Abbâs hadîsi, [İbn Abbâs → Abdullâh b. Ebil-Hüzeyl → Avvâm b. Havşeb → yeğeni Abdullâh b. Hırâş eş-Şeybânî → …] kanalıyla rivâyet ediliyor. **Abdullâh b. Hırâş** ittifakla zayıf, metrûk ve hadisleri münker kabul edilen birisi. Hatta Zekeriyyâ es-Sâcî ile Muhammed b. Ammâr el-Mavsılî onun "yalancı ve hadis uyduran" bir kişi olduğunu söylüyor.[2]

Abdullâh b. Ömer hadisi, [İbn Ömer → azatlısı Nâfi' → Ubeydullâh b. Ömer → Seyf b. Ömer → Nadr b. Hammâd → ...] kanalıyla rivâyet ediliyor. Öncelikle, Abdullâh b. Ömer bizce "hadîsi makbul" bir sahâbî değildir. Bunun nedenlerini ileride gözler önüne sereceğiz. Diğer yandan **Seyf b. Ömer** hakkında daha önceden yeteri kadar bilgi vermiş; onun yalancının biri olduğunu, hadiste ve tarihte büyük tahrifatlar yaptığını, hayâlî hadisler uydurduğunu söylemiştik. [sh. 59~64] **Nadr b. Hammâd** da hadisleri münker olan son derece zayıf bir râvî.[3] Zaten Tirmizî de ilgili hadisin hemen ardından: "Bu münker bir hadistir. Onu Ubeydullâh b. Ömer'den ancak bu yolla bilmekteyiz. Nadr meçhul, Seyf de meçhul." diyerek aynı şeyi ifade ediyor.

İbn Ömer'e ait ikinci hadis ise [İbn Ömer → Atâ el-Horasânî → Mâlik b. Miğvel → Abdullâh b. Seyf → …] kanalıyla geliyor. Abdullâh b. Ömer'e dokunmasak bile, **Abdullâh b. Seyf** son derece zayıf bir râvî.[4] Ayrıca üstadı **Mâlik b. Miğvel**, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali (a.s) hakkında yakışıksız sözler sarf eden birisi.[5]

1- Tirmizî, *el-Ilel*: s. 502, 600 (= İbn Receb'in şerhiyle); ez-Zehebî, II, 659; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 478, *et-Taqrîb*: I, 482

2- ez-Zehebî, II, 413; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 123, *et-Taqrîb*: I, 390

3- İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*: VIII, 479; ez-Zehebî, II, 413; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 123, *et-Taqrîb*: II, 306

4- İbn Adiy, IV, 247; ez-Zehebî, II, 438; el-Münâvî, V, 274

Aynı hadis Abdullâh b. Ömer'den; [İbn Ömer → Amr b. Dînâr → **Muhammed b. Fadl el-Mervezî** → …] kanalıyla da rivâyet ediliyor. (bk. Hatîb, III, 150) Sorumlusu elbette yukarıdaki Câbir hadisini uyduran Muhammed b. Fadl!

5- bk. İbn Adiy, IV, 10; ez-Zehebî, II, 272 = Şerîk en-Nehaî mad.

3. "Sahâbe, tâbiîn ve sonraki dönemlerden pek çok ilim adamının sahâbeye sövmeyi asla hoş karşılamadığı" tezi de temelsiz bir iddiadır. Sahâbenin birbirlerine nasıl sövdükleri, birbirleriyle nasıl kavga ettikleri, birbirlerini acımasızca nasıl eleştirdikleri kimin gözünden kaçabilir? Birileri bunları habire saklamaya, köşe bucak kaçırmaya çalışsın; gerçekler bütün çıplaklığıyla meydanda. Daha önce buna dair epeyce örnek sunduk, ileride daha nice örnekler vereceğiz.

Sahâbeye sebbeden hadisçiler

Tâbiîn ve sonraki Etbâuttâbiîn dönemlerinden sahâbeyi eleştirenlerin de haddi hesabı yok. Bunun için kaynaklara biraz olsun eğilmek fazlasıyla yeterli. Bilhassa hadis ricâli kitapları bunun örnekleriyle dolu. Şimdi sizlere bu dönemden sahâbeyi eleştiren (Ehl-i Sünnet'in tabiriyle: söven) meşhur hadis ve fıkıh âlimlerinden 40 kişilik bir liste sunuyoruz:

01. Ömer / Amr b. Sâbit el-Ensârî (ö. ~63) [AH-M-D-T-C-DY] [1-2]

02. Mesrûq b. Ecda' el-Hemedânî (ö. 63) [AH-M-D-T-N-C-DY][3]

03. Ömer b. Sa'd b. Ebî Vaqqâs (ö. 65) [AH-N][4]

1- Simgeler, dokuz ünlü hadis kitabından hangisinde, o kişiden gelen hadislere yer verildiğini gösteriyor. Buna göre: **MA** = Mâlik b. Enes, **AH** = Ahmed b. Hanbel, **B** = Buhârî, **M** = Müslim, **D** = Ebû Dâvûd, **T** = Tirmizî, **N** = Nesâî, **C** = İbn Mâce ve **DY** = Dârimî anlamına gelmektedir.

2- Şam köylerine çıkarak halka Hz. Ali'nin münâfık birisi olduğunu anlatırdı. (bk. es-Seqafî, II, 397; İbn Ebil-Hadîd, IV, 102~103) Buna rağmen Nesâî dahil herkes onun "siqa ve sadûq" bir hadis râvîsi olduğunu söylüyor.

(bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 258, *et-Taqrîb*: II, 58)

3- Esved b. Yezîd ile beraber Âişe annemizin yanına giderek Hz. Ali hakkında ileri geri konuşurlar, çok kötü sözler söylerlerdi. (bk. es-Seqafî, II, 387~388; İbn Ebil-Hadîd, IV, 97~98 = Ancak ölümüne yakın bundan pişman olup tevbe ettiği de gelen rivayetler arasında.) Buna rağmen Ehl-i Sünnet alimleri onun "gayet siqa bir hadisçi ve emsaline az rastlanır meşhur bir fıkıh âlimi" olduğu konusunda hemfikir.

(bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 396~397, *et-Taqrîb*: II, 249)

4- İmam Hüseyin ve 72 yarenini Kerbelâ'da katleden Yezîdî ordunun komutanıydı. Daha önce de seçkin sahâbî Hucr b. Adiy ve arkadaşları aleyhine ispiyonculuk yaparak Muâviye tarafından öldürülmelerine sebep oldu. (bk. el-Belâzürî, V, 262; et-Taberî, III, 226; İbn Kesîr, VIII, 56; Aycan, *Muâviye*: s. 242) Buna rağmen Ahmed

04. Amr b. Saîd el-Emevî el-Eşdaq (ö. 70) [AH-M-T-N-C][1]

05. Esved b. Yezîd en-Nehaî (ö. 75) [AH-B-M-D-T-N-C-DY][2]

06. Imrân b. Hıttân es-Sedûsî (ö. 84) [AH-B-D-N][3]

07. Urve b. Zübeyr el-Esedî (ö. 94) [MA-AH-B-M-D-T-N-C-DY][4]

08. Mûsâ b. Talha et-Teymî (ö. 103) [AH-B-M-D-T-N-C-DY][5]

---

el-Iclî "siqa bir tâbiîdir" diyor onun hakkında! İbn Hacer de "sadûq birisi; ancak bazıları onu Hüseyin'i öldüren ordunun komutanı olduğu için eleştiriyor!" diyor.
(bk. ez-Zehebî, III, 198; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 271, *et-Taqrîb*: II, 61)

1- Halîfe Osman'ın amcasının oğlu. Ehl-i Beyt'e karşı aşırı derecede nefretle doluydu. Muâviye ve Yezîd dönemlerinde Medîne valiliği yaptı. Mesela İmam Hüseyin Kerbelâ'da Yezîdî câniler tarafından boğazlanırken o Medîne vâlisiydi. O günlerde Ali'ye sövüp saymak her valinin ve atanan her imamın en başta gelen göreviydi. (bk. Muâviye mad.) Minbere çıkar, Ali'ye sövgüde çok ileri giderdi! (el-Aynî, VIII, 370) Özellikle yine bir sahâbî olan Abdullâh b. Zübeyr'i etkisiz hale getirmek için, Mekke'ye ve kutsal kâbeye saldırısı ve orada işlediği cinayetler tarihi kayıtlara çoktan geçmiş durumda. (bk. Buhârî: ilim, 37, umra, 40, meğâzî, 53; Müslim: hacc, 446) Buna rağmen Ehl-i Sünnet onun hadislerini almakta tereddüt göstermemiş! (bk. ez-Zehebî, III, 262; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 326, *et-Taqrîb*: II, 76)

2- Mesrûq ile beraber Âişe annemizin yanına giderek Hz. Ali hakkında ileri geri konuşurlar, çok kötü sözler söylerlerdi. (bk. es-Seqafî, II, 387~388; İbn Ebil-Hadîd, IV, 97~98) Buna rağmen Ehl-i Sünnet alimleri onun "gayet siqa bir hadisçi ve meşhur bir fıkıh âlimi" olduğu konusunda hemfikir.
(bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 275~276, *et-Taqrîb*: I, 88)

3- İbn Mülcem'e, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'yi öldürdüğü için methiyeler düzen bir alçak. Onun bu durumu herkese âşikâr olduğu halde, yine de Buhârî ona itimat edebiliyor! Ayrıca Basralı Qatâde, Ahmed el-Iclî, Ebû Dâvûd ve İbn Hıbbân tarafından da "siqa" sayılıyor. Şamlı ez-Zehebî ile İbn Hacer onun için "sadûq birisi" diyerek, hadiste dürüstlüğüne ve güvenilirliğine işaret ediyorlar!
(bk. ez-Zehebî, III, 235-236; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 379-380, *et-Taqrîb*: I, 88, *el-İsâbe*: III, 178~180; el-Aynî, XVIII, 37)

4- Urve, İbn Şihâb ez-Zührî ile bir araya gelerek Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye sataşır, ona olan düşmanlıklarını açığa vururlardı. Özellikle Urve'nin oğlu Yahyâ, Ali'ye ait güzel hasletlerin babası tarafından alay konusu yapılması karşısında hayretini gizleyemezdi. (bk. es-Seqafî, II, 395; İbn Ebil-Hadîd, IV, 102) Buna rağmen Ehl-i Sünnet dünyası onu tartışmasız siqa sayar, hadiste ve fıkıhta büyük bir otorite olarak görür. (bk. ez-Zehebî, *es-Siyer*: IV, 421~437; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 22)

5- Meşhur sahâbeden Talha b. Ubeydillâh'ın oğlu. Kardeşi **İshâq** (ö. 56) [T-C] ile beraber; seçkin sahâbî Hucr ve arkadaşları aleyhine tanıklık ederek Muâviye tarafından öldürülmelerine sebep olan ispiyoncular arasında bulundular! (bk. et-

09. Ebû Bürde el-Eş'arî (ö. 104) [AH-B-M-D-T-N-C-DY][1]

10. Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî (ö. ~105) [AH-B-M-D-T-N-C-DY][2]

11. Abdullâh b. Şaqîq el-Uqaylî (ö. 108) [AH-M-D-T-N-C-DY][3]

12. Hasen b. Ebil-Hasen el-Basrî (ö. 110) [AH-B-M-D-T-N-C-DY][4]

13. Limâze b. Zebbâr el-Ezdî (ö. 110) [AH-D-T-C-DY][5]

Taberî, III, 226; el-Belâzürî, V, 262; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 56; Aycan, 242) Buna rağmen Ehl-i Sünnet onu gayet siqa kabul eder.

(bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 550, *et-Taqrîb*: II, 289)

1- Sahâbeden Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin oğlu. Hz. Ali ve taraftarları hakkında, onları küfürle itham edercesine çok berbat sözler sarf ederdi. (bk. es-Seqafî, II, 388~389; İbn Ebil-Hadîd, IV, 99) Ayrıca seçkin sahâbî Hucr b. Adiy aleyhine tanıklık ederek Muâviye tarafından öldürülmesine sebep oldu. [bk. sh. 135] Buna rağmen hadiste oy birliğiyle güvenilir sayılıyor.

(bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 288~289, *et-Taqrîb*: II, 402)

2- İmam Ğazzâlî'nin (*el-İhyâ*: II, 340) anlattığına göre, zâlim Haccâc'ın meclisinde toplanarak İmam Ali hakkında ileri geri konuşanlardan birisi. İbn Sa'd da (VI, 248) Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre gayet sahih bir isnatla ondan şu çirkin sözleri rivâyet ediyor: "Eğer Şiîler (Ali taraftarı olanlar) kuş olsaydı (leş yiyen) akbaba, hayvan olsaydı eşek olurlardı!!!" Buna rağmen Ehl-i Sünnet dünyasında onun yeri tartışmasız. Gayet siqa ve güvenilir otorite ilim adamlarından kabul ediliyor.

(bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 44~46, *et-Taqrîb*: I, 369)

3- Hz. Ali'ye karşı nefretle dolu Basralı bir hadisçiydi. Buna rağmen İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim, Ebû Zür'a başta hemen herkes tarafından siqa sayılıyor. Hatta Ahmed b. Hanbel, İbn Hırâş ve Ahmed el-Iclî; hem onun Ali'ye kin beslediğini ve sataştığını söylüyorlar, ardından da "siqa bir hadisçi" diyorlar! "Duası makbul bir zât" diyenler de yok değil! [Kaynakları için bk. sh. 127~128]

4- "Muâviye'de dört haslet var ki; onlardan sadece birisi bile onu helak etmeye yeter…" diyen birisi. [bk. **Muâviye** md. sh. 664] Buna rağmen Ehl-i Sünnet dünyasının gözünde apayrı bir yere sahip olan, siqalığı ve fıkıhçılığı tartışmasız bir isim.

(bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 541~545, *et-Taqrîb*: I, 166)

5- Cemel savaşına Âişe saflarında katıldı. Onun Ali'ye her fırsatta sataştığı, ona alenen sövdüğü, nedenini soranlara ise "Bir günde bizim taraftan tam 2500 kişiyi öldüren bir adama nasıl sövmem!" cevabını verdiği; buna mukabil melun Yezîd'e övgüler yağdırdığı hemen her kaynakta açıkça zikrediliyor. Buna rağmen belli başlı bütün hadis tenkitçileri "siqa ve sadûq" diyorlar onun hakkında.

(bk. et-Taberî, III, 61; el-Mes'ûdî, *Murûc'üz-Zeheb*: II, 389; ez-Zehebî, III, 419, IV, 565; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 580, *et-Taqrîb*: II, 147, *el-Lisân*: IV, 492)

14. Mekhûl eş-Şâmî (ö. 113) [AH-M-D-T-N-C-DY][1]

15. Muhârib b. Disâr (ö. 116) [AH-B-M-D-T-N-C-DY][2]

16. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 125) [MA-AH-B-M-D-T-N-C-DY][3]

17. İsmâîl b. Abdirrahmân es-Süddî (ö. 127) [AH-M-D-T-N-C-DY][4]

18. Câbir b. Yezîd el-Cu'fî (ö. 128) [AH-D-T-C-DY][5]

19. Ezher b. Abdillâh / Saîd el-Harâzî (ö. 129) [AH-D-T-N-C-DY][6]

1- Ali'ye karşı kin ve nefretle doluydu. (bk. es-Seqafî, II, 398; İbn Ebil-Hadîd, IV, 103) Buna rağmen siqa ve sadûq bir hadisçi olduğu söyleniyor ve aynı zamanda Şam'ın önde gelen fıkıhçılarından olduğu da vurgulanıyor.

(bk. ez-Zehebî, IV, 177; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 510~512, *et-Taqrîb*: II, 278)

2- Ali ile Osmân'ın, mü'min mi kâfir mi olduklarına bir türlü karar verememiş bir şaşkın. Buna rağmen Ehl-i Sünnet hadis alimleri onu oy birliğiyle siqa sayıyor ve rivâyet ettiği hadislere güveniyorlar.

(bk. İbn Sa'd, VI, 307; ez-Zehebî, III, 441; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 357, *et-Taqrîb*: II, 238)

3- İbn Şihâb ez-Zührî, Urve b. Zübeyr ile bir araya gelerek Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye sataşan ve ona olan düşmanlığını içinde saklamayan birisi. (bk. es-Seqafî, II, 395; İbn Ebil-Hadîd, IV, 102) Buna rağmen Ehl-i Sünnet dünyası onu oy birliğiyle siqa sayar, hadiste ve fıkıhta büyük bir otorite olarak görür.

(bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 266~269, *et-Taqrîb*: II, 216)

4- Halîfe Ebûbekr ile halîfe Ömer'e sataştığı bilinmesine rağmen; Şu'be, Süfyân es-Sevrî, Zâide b. Qudâme, Abdurrahmân b. Mehdî, Yahyâ el-Qattân, Ahmed, İmâm Nesâî, el-Iclî ve İbn Adiy başta, ekseriyet onu "siqa ve sadûq" olarak görüyor. Zaten genel kanı da bu merkezde.

(bk. Tirmizî: menâqıb, 21; ez-Zehebî, I, 236; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 257~258, *et-Taqrîb*: I, 83)

5- Ashâbı eleştiren birisi olduğu bilinmesine rağmen; Süfyân es-Sevrî, Şu'be, Vekî' b. Cerrâh, Züheyr b. Muâviye, İbn Adiy gibi en önde gelen hadis alimleri, onu hadiste gayet siqa kabul ediyorlar.

(bk. ez-Zehebî, I, 379~384; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 410~413)

6- Hemen her kaynak onun Hz. Ali'ye sataştığına, kafadarlarıyla bir araya gelerek ona sövdüklerine yer veriyor. Buna rağmen Ahmed el-Iclî, ez-Zehebî ve İbn Hacer onun "siqa ve sadûq" bir râvî olduğunu belirtiyorlar. Hatta Nesâî onun için "hadîsi azîz (çok değerli) Şamlı birisi" diyor.

(bk. ez-Zehebî, I, 173, 207; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 192, 403, *et-Taqrîb*: I, 65; Nesâî: istiâze, 63 / VIII, 284)

20. İshâq b. Süveyd el-Adevî (ö. 131) [AH-B-M-D-N-DY][1]

21. Hâlid b. Seleme el-Fe'fe' (ö. 132) [AH-M-D-T-N-C][2]

22. Sâlim b. Ebî Hafsa el-Iclî el-Kûfî (ö. 140) [AH-T][3]

23. Yûnus b. Habbâb el-Üseydî (ö. ~150) [AH-T-N-C][4]

24. Sevr b. Yezîd el-Kelâ'î el-Hımsî (ö. 153) [AH-B-D-T-N-C-DY][5]

25. Mâlik b. Miğvel el-Becelî (ö. 159) [AH-B-M-D-T-N-C-DY][6]

26. Harîz b. Osmân er-Rahabî (ö. 163) [AH-B-D-T-C-DY][7]

1- Hz. Ali'yi hiç sevmediği ve ona acımasızca saldırdığı ilgili kaynaklarda belirtilmesine rağmen oy birliğiyle siqa ve sadûq sayılıyor.
(bk. el-Iclî, *es-Siqât*: I, 218; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 211, *et-Taqrîb*: I, 70)

2- Kaynaklar onun Ali'ye sataştığını ve ona düşmanlık beslediğini itiraf ediyor. Buna rağmen siqa ve sadûq bir râvî olduğunda ittifak var!
(bk. ez-Zehebî, I, 631, *es-Siyer*: V, 374; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 62)

3- Ebûbekr ile Ömer'i bile eleştirmekten çekinmeyen, Osmân'ın öldürülmesinden hoşlanan birisi. Buna rağmen İbn Maîn, Ahmed, el-Iclî, Ebû Hâtim, İbn Adiy ve İbn Hacer "hadiste siqa ve sadûq birisi" diyorlar onun hakkında.
(bk. ez-Zehebî, II, 110; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 257~258, *et-Taqrîb*: I, 272)

4- Halîfe Osman'a sövdüğü ve onu ağır biçimde eleştirdiği… herkes tarafından biliniyor. Buna rağmen Yahyâ b. Maîn hem Osman'a sövdüğünü itiraf ediyor, hem de "hadiste siqadır" diyor. Osmân b. Ebî Şeybe, Ebû Dâvûd, İbn Şâhîn ve İbn Hacer de aynı kanaatteler. O yüzden çokları Yûnus'tan pek hoşlanmıyor. Zekeriyyâ es-Sâcî bu duruma açıklık getirerek diyor ki: "Yûnus hadiste sadûq birisi. Onun hakkında ileri geri konuşanlar, kötü düşüncesinden dolayı konuşuyorlar."
(bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 269~270, *et-Taqrîb*: II, 394)

5- Hz. Ali'yi hiç sevmeyen, "Dedemi öldüren bir adamı sevemem!" diyen birisi. (bk. İbn Sa'd, VII, 467) Buna rağmen oy birliğiyle siqa ve sadûq sayılıyor.
(bk. ez-Zehebî, I, 374; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 402, *et-Taqrîb*: I, 126)

6- İmam Ali ve yoldaşı Hz. Ammâr hakkında yakışıksız sözler sarf ettiği rivâyet ediliyor. (bk. İbn Adiy, IV, 10; ez-Zehebî, II, 272 = Şerîk en-Nehaî mad.) Buna rağmen siqa olduğu tartışmasız. (bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 336~337, *et-Taqrîb*: I, 233)

7- Hz. Ali'yi sevmediği, dedelerini Sıffîn muhârebesinde öldürdüğü için ona düşman olduğu hemen her kaynakta belirtiliyor. Buna rağmen siqa ve sadûq bir râvî olduğunda ittifak var. Hatta Ahmed b. Hanbel ile Ebû Hâtim "Şam'da ondan daha sıkı kimse yok!" diyor.
(bk. Hâkim, *el-Ma'rife*: s. 138; ez-Zehebî, I, 475; İbn Ebil-Hadîd, IV, 69~70; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 525~527)

27. Ebû İsrâîl İsmâîl b. Halîfe el-Mülâî (ö. 169) [AH-T-C-DY][1]

28. Şerîk b. Abdillâh en-Nehaî (ö. 177) [AH-M-D-T-N-C-DY][2]

29. Ca'fer b. Süleymân ed-Dubaî (ö. 178) [AH-M-D-T-N-C-DY][3]

30. Abdullâh b. Sâlim el-Eş'arî el-Hımsî (ö. 179) [AH-B-D-N][4]

31. Husayn b. Nümeyr el-Vâsitî (ö. ~185?) [AH-B-D-T-N-C][5]

32. Telîd b. Süleymân el-Muhâribî (ö. 190) [AH-T][6]

1- Kaynaklar, onun Osmân'ı tekfir eden aşırı Şiîlerden olduğunu belirtiyor. Buna rağmen İbn Maîn, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, Amr b. Ali el-Fellâs, Ebû Dâvûd, İbn Hacer vb. "aslen siqa ve sadûq" bir râvî olduğunu söylüyorlar. İbn Sa'd "İnsanlar onun sadûq birisi olduğunu söylüyor." diyor. Onu eleştirenler, sadece aykırı görüşlerinden ve hâfıza zayıflığından dolayı eleştiriyorlar. (bk. ez-Zehebî, IV, 490; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 245~246, *et-Taqrîb*: I, 80)

2- Muâviye'nin hilim sahibi olduğunu söyleyen birisine "Haktan sapan ve Ali b. Ebî Tâlib ile savaşan bir adam hilim sahibi olamaz." diyor. Ayrıca "Ali ile birlikte olmak ve ellerimi kılıcımla onların kanına bulamak isterdim" diyen birisi. (bk. el-Uqaylî, II, 194; ez-Zehebî, II, 274) Buna rağmen siqa ve sadûq bir hadis râvîsi ve fıkıh alimi olduğunda hemen hiç kimsenin kuşkusu yok. (bk. ez-Zehebî, II, 270-274; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 491~493, *et-Taqrîb*: I, 337)

3- Muâviye anıldığında söven, Ali anıldığında ise oturup ağlayan birisi. Hatta "Ebûbekr ile Ömer'e sövmem; ancak içimde onlara karşı yeteri kadar nefret var!" diyor. Buna rağmen İbn Sa'd, İbn Maîn, Ahmed b. Hanbel, İbn'ül-Medînî, Bezzâr, İbn Hıbbân, İbn Adiy, İbn Şâhîn, İbn Hacer vb. onun siqa ve sadûq bir hadis râvîsi olduğunu; ondaki bu durumun, rivâyet ettiği hadislerin kabulüne bir engel oluşturmadığını söylüyorlar. (bk. ez-Zehebî, I, 408~411; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 439~441, *et-Taqrîb*: I, 135)

4- "Ebûbekr ile Ömer'in öldürülmesine de Ali yardım etti!" diyecek kadar ileri giden ve Ali'ye bol bol söven birisi. Buna rağmen Nesâî ile Dâraqutnî başta, hemen herkes ona "siqa" gözüyle bakıyor. "Şam'da onun gibisini görmedim!" diyenler bile var. Ebû Dâvûd ise onu "Ali düşmanlığından ötürü" eleştiriyor; ama o da "Sünen" adlı hadis kitabında onun hadislerine yer vermeden edemiyor. (bk. ez-Zehebî, II, 426; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 141~142, *et-Taqrîb*: I, 395)

5- Hz. Ali'ye olan düşmanlığı ve zaman zaman ona karşı saldırganlaşan tutumu kaynaklarda yer alıyor. Buna rağmen İbn Maîn, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim gibi en önde gelen hadisçiler onun hakkında olumlu rapor veriyorlar. Genel kanı da öyle. (bk. ez-Zehebî, İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 615, *et-Taqrîb*: I, 183)

6- Meydanlara çıkarak Ebûbekr'i, Ömer'i ve Osmân'ı eleştirdiğini, hatta onlara alenen sövdüğünü herkes biliyor. Buna rağmen Ahmed b. Hanbel ile Ahmed el-Iclî onu "siqa ve sadûq" sayıyorlar. İbn Ammâr da benzer bir yaklaşım sergiliyor. (bk. İbn Adiy, II, 86; Hatîb, VII, 137; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 379)

33. Vekî' b. Cerrâh (ö. 197) [AH-B-M-D-T-N-C-DY][1]

34. Abdürrazzâq b. Hemmâm (ö. 211) [AH-B-M-D-T-N-C-DY][2]

35. Esed b. Mûsâ el-Emevî (ö. 212) [B-D-N-DY][3]

36. Ubeydullâh b. Mûsâ el-Abesî (ö. 213) [AH-B-M-D-T-N-C-DY][4]

37. İsmâîl b. Mûsâ el-Fezârî (ö. 245) [AH-D-T-C][5]

38. Abbâd b. Ya'qûb er-Ravâcinî (ö. 250) [AH-B-T-C][6]

1- Vekî' bir gün, Hasen b. Sâlih (ö. 169) [AH-M-D-T-N-C-DY] adlı, zaten dürüst ve güvenilir olduğunda ittifak edilen birisi için "O bence imamdır." diyor. Orada bulunan bir adam "O kişi Osman'a rahmet okumaz ki!" deyince, Vekî' şu cevabı veriyor: "Peki sen Haccâc'a rahmet okuyor musun?" (bk. ez-Zehebî, I, 499, *es-Siyer*: VII, 369 = Hasen b. Sâlih mad.) Vekî'in bu sözlerinden, onun Osmân ile Haccâc-ı Zâlim'i aynı kefeye koyduğunu anlamak mümkün. Buna rağmen hadiste güvenilirliği ve bu alanda büyük bir otorite olduğu konusunda tam bir ittifak var. (bk. İbn Sa'd, VI, 394; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 78~82, *et-Taqrîb*: I, 338)

2- Kendisinin de bulunduğu bir ortamda, birisinin Muâviye'den bahsetmesi üzerine "Meclisimizi Ebû Süfyân'ın oğullarını anarak pisletme!" diyen, hatta arada bir Halife Ömer'i bile eleştirmekten kaçınmayan ünlü bir hadisçi. O yüzden kendisini "Şiîlikle" suçlayanlar var. Oysa onun Şiîlikle ilgisi yok! Buna rağmen hemen herkes onun için "siqa ve sadûq birisi" diyor. Üstelik o ilim havzalarından kabul ediliyor ve adı kendisinden en çok hadis alınan üstatlar arasında yer alıyor.

(bk. el-Uqaylî, *ed-Duafâ*: III, 109 vd; ez-Zehebî, II, 609~614, *es-Siyer*: IX, 570; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 422~425, *et-Taqrîb*: I, 468)

3- Kendisinde Ali düşmanlığının olduğunu İbn Hacer belirtiyor. Buna rağmen Nesâî dahil pek çok hadisçi tarafından siqa ve sadûq birisi olarak takdim ediliyor. Hatta Ehl-i Sünnet onu "Sünnetin arslanı" lakabıyla anıyor! (bk. ez-Zehebî, I, 207; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 226, *et-Taqrîb*: I, 75)

4- Hem Muâviye'yi hem de Osman'ı eleştirdiği Hatîb el-Bağdâdî (XIV, 427) tarafından belirtiliyor. Buna rağmen İbn Sa'd, İbn Maîn, Ebû Hâtim, Osmân b. Ebî Şeybe, el-Iclî, İbn Adiy, İbn Şâhîn, İbn Hacer vb. tarafından hadiste siqa kabul ediliyor. Ahmed b. Hanbel ondan rahatsızlığını dile getiriyor; ama o da "Müsned"ini ondan gelen hadislerle doldurmuş durumda! Yani genel kanı güvenilir olduğunda. (bk. ez-Zehebî, III, 16; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 34~36, *et-Taqrîb*: I, 501)

5- Sahâbeye dil uzattığı, ilgili kaynaklarda açıkça yer almasına rağmen; Ebû Hâtim, Mutayyin, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Hıbbân ve İbn Hacer gibi hadis tenkitçileri onun siqa ve sadûq birisi olduğunu söylüyorlar. (bk. ez-Zehebî, I, 251~252; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 271, *et-Taqrîb*: I, 86)

6- Osmân'ı sert biçimde eleştirdiği ve "Allah, Talha ile Zübeyr'i cennete sokmayacak kadar âdildir; Ali'ye önce biat ettiler, ardından onunla savaştılar!" dediği kaynak-

39. Zübeyr b. Bekkâr el-Esedî (ö. 256) [C][1]

40. Ebû İshâq İbrâhîm b. Ya'qûb el-Cûzcânî (ö. 259) [D-T-N][2]

Bu isimler kitaplardan alelacele derleyip bulduklarımız. Şayet ricâl ile ilgili kaynakları dikkatlice tararsanız, sahâbeye sövdüğü halde Ehl-i Sünnet ulemâsının itibarını kazanmış böyle hadis ve fıkıhçılardan yüzlercesini görürsünüz. Dahası, **sahâbeye sövdüğü (**daha doğrusu: eleştirdiği**) yetmiyormuş gibi; ilk dönemlerde bu konuda oturup kitap yazan ilim adamları da var.** İşte onlardan bazıları:

– **Ebû Avâne Vaddâh b. Abdillâh el-Yeşkurî el-Vâsitî** (ö. 175): Ehl-i Sünnet'in en önde gelen hadis hâfızlarından olan ve Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçilerin itimadını kazanmış olduğu ilgili kaynaklarca belirtilen[3] Ebû Avâne'nin, sahâbenin ayıplarını anlatan bir kitap kaleme aldığını Ahmed b. Hanbel haber veriyor ve kitabı gören bazı kimselerin ondan son derece rahatsız olduğunu; hatta birinin büyük bir hırsla onu yakıp attığını kaydediyor.[4]

---

larda açıkça belirtilmesine rağmen; Ebû Hâtim, İbn Huzeyme, ed-Dâraqutnî, ez-Zehebî ve İbn Hacer onunla ilgili raporlarında "siqa ve sadûq birisi" diyorlar.

(bk. ez-Zehebî, II, 379; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 70~71, *et-Taqrîb*: I, 376)

1- Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye olan düşmanlığını, birkaç kuşak yukarıdaki dedesi Abdullâh b. Zübeyr'den miras almış birisi. (bk. İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: VI, 71; Allâme Şerafuddîn, *Ebû Hüreyre*: s. 167; İbn Ebil-Hadîd, V, 129) Buna rağmen Ehl-i Sünnet onun siqa ve sadûq birisi olduğu konusunda ittifaka varmış durumda. Hatta Hatîb el-Bağdâdî ile el-Beğavî "siqa, sıkı, soyağacı konusunda uzman ve öncekilerin haberlerini bilen birisi" gibi övgü dolu sözlerle anıyorlar onu. (bk. Hatîb el-Bağdâdî, VIII, 467; ez-Zehebî, II, 66, *es-Siyer*: XII, 312 vd.; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 189, *et-Taqrîb*: I, 252)

2- Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e alenen düşmanlık ettiği herkes tarafından biliniyor. O yüzden "*Ahvâl'ür-Ricâl*" adlı kitabında, hadisçilerden Ali taraftarı olan kim varsa hemen hepsini karalar! Buna rağmen Nesâî ve Dâraqutnî başta; herkes tarafından "siqa, hadis hâfızı" diye övgüler yağdırılıyor onun hakkında. Üstelik Ehl-i Sünnet alimleri, cerh ve tadil (hadis râvîlerinin güvenilir olup olmadıkları) konusunda bile onun görüşlerine sık sık başvuruyorlar. (bk. İbn Adiy, I, 310; ez-Zehebî, I, 75~76; Yâqût, *Mu'cem'ül-Büldân*: II, 183; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 179, *et-Taqrîb*: I, 61)

3- Hatîb el-Bağdâdî, XIII, 490~494; ez-Zehebî, *es-Siyer*: VIII, 217~222; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 337

4- *el-Ilel ve Ma'rifet'ür-Ricâl*: I, 253, III, 92; el-Mîlânî, *Mazlûmiyyet'üz-Zehrâ*: s. 31~32; Kırbaşoğlu, *İsâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*: s. 87 (dipnot)

– **Huseyn b. Hasen el-Eşqar** (ö. 208): Ehl-i Sünnet hadis tenkitçileri onun Şiî olduğunu belirtmekle beraber, kişilik olarak güvenilir birisi olduğunu da vurguluyorlar. Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, İbn Adiy, İbn Hıbbân ve İbn Hacer onun için "sadûq birisi" diyorlar. Ayrıca Ahmed b. Hanbel ile Nesâî, kitaplarında onun hadislerine yer veriyor.[1] Huseyn el-Eşqar'ın da Ebûbekr ile Ömer'in ayıplarını konu alan bir kitap yazmış olduğunu el-Uqaylî haber veriyor.[2]

– **Abdurrahmân b. Sâlih el-Ezdî** (ö. 235): Yahyâ b. Maîn, Mûsâ b. Hârûn, Ebû Hâtim, Sâlih Cezera, İbn Hıbbân, İbn Adiy, İbn Hacer vb. hemen bütün tenkitçiler onu hadiste güvenilir kabul ediyorlar. Ayrıca Nesâî ile Dârimî, kitaplarında ondan gelen hadislere yer veriyor. Onun, sahâbenin kusurları konusunda bir kitap yazmış olduğunu ise, meşhur "*Sünen*" sahibi Ebû Dâvûd'dan öğreniyoruz.[3]

– **Abdurrahmân b. Yûsuf b. Hırâş** (ö. 283): Kısaca "İbn Hırâş" adıyla tanınıyor. İbn Adiy onun hadiste güvenilir birisi olduğunu ifade ediyor. İbn'ül-Medînî, İbn Adiy, Hatîb el-Bağdâdî, ez-Zehebî ve İbn Hacer de onun Iraklı meşhur bir hadis hâfızı ve tenkitçisi olduğunu itiraf ediyorlar. Hatta onun kadar hâfız birisini görmediğini söyleyenler bile var.

İbn Hırâş'ın ilk iki halîfe Ebûbekr ile Ömer'in ayıp ve kusurlarını anlatan bir kitap yazdığını, ondan bahseden her kaynak açıkça belirtiyor. O yüzden de kendisi râfizîlikle (aşırı Şiîlikle) suçlanıyor.[4] Oysa onun râfizîlikle işi olmadığı gibi normal Şiîlikle de ilgisi yok. Onun böyle olmadığını anlamak için hadis râvîleri hakkında verdiği raporlara bakmak fazlasıyla yeterli. Örneğin yukarıdaki, sahâbeye sebbeden hadis râvîlerinden **Abdullâh b. Şaqîq** için "siqadır, Ali'ye kin beslerdi." diyor. Yine yukarıdakilerden **Mekhûl** hakkında "sadûq birisi", **Urve** ile **Ebû Bürde el-Eş'arî** için "siqa", **Mûsâ b. Talha** için de "Müslümanların en saygınlarından" diyebiliyor![5]

1- ez-Zehebî, I, 531; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 583, *et-Taqrîb*: I, 175~176

2- el-Uqaylî, I, 249; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 583

3- Hatîb, X, 261; ez-Zehebî, II, 569; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 356

4- bk. İbn Adiy, IV, 321; Hamze es-Sehmî, *es-Süâlât*: s. 241; Hatîb, X, 280; ez-Zehebî, II, 600, *es-Siyer*: XIII, 509; İbn Hacer, *el-Lisân*: III, 444

5- bk. ez-Zehebî, *es-Siyer*: IV, 433 (= Urve), V, 159 (= Mekhûl); İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 158 (= Abdullâh), V, 550 (= Mûsâ), VI, 289 (= Ebû Bürde)

Öte yandan **Hübeyra b. Yerîm** –ki hadiste güvenilir birisi olduğu Ahmed, Yahyâ el-Qattân, İbn Mehdî, Nesâî, İbn Hıbbân, ez-Zehebî ve İbn Hacer tarafından belirtiliyor. [AH-D-T-N-C]– Hz. Ali'nin Şîasından idi. Onun İmam Hüseyin'in ve diğer Kerbelâ şehitlerinin öcünü almak için aktif görev alanlardan biri olduğu târîhen bilinmektedir. İbn Hırâş onun bu durumunu bildiği halde, hakkında "zayıf" diyor.[1] Yine hemen her hadisçinin râfizî ya da en azından şiî dediği; buna rağmen yine hemen herkes tarafından hadiste siqa ve güvenilir kabul edilen **Muhammed b. Râşid el-Mekhûlî** [AH-D-T-N-CH-DY] için "zayıf" hükmünü veriyor.[2] Kûfeli tâbiînin büyüklerinden ve önde gelenlerinden, üstelik Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin en yakın dostlarından olan **Habbe b. Cüveyn el-Uranî** –ki Seleme b. Küheyl, Ahmed b. Hanbel, el-Iclî, Sâlih Cezera, İbn Adiy, Hâkim, Hâfız el-Heysemî ve İbn Hacer'in siqa ve sadûq saydığı birisidir. [AH-T-N-DY]– hakkında ise "hiçbir şey ifade etmez (bir değeri yok)" diyor.[3]

Örnekleri daha da çoğaltabiliriz. Şimdi böyle bir kişinin râfizî olması bir tarafa, Şiîlikle ilgisi olabilir mi? Şiî bir kimse Hz. Ali'den nefret eden bir adam için nasıl "siqa birisi" der!? Kısacası İbn Hırâş Ehl-i Sünnet'in önde gelen hadis hâfızlarından birisidir. Ne var ki; onun tek suçu söz konusu kitabı yazmış olmasıdır!

Kısa bir araştırma sonucu tespit edebildiğimiz kadarıyla, bu konuda müstakil kitap yazanlar bunlar. Kim bilir; bu konuda geniş bir araştırma yapılacak olsa nice isimlerle karşılaşırız! Bir de bu konuda müstakil kitap yazmadığı halde; kitaplarının ilgili yerlerini buna dair örneklerle doldduranlar da var; ki bunların sayısı belirsiz. Buhârî ile Müslim dahil bütün hadis kitaplarından tutun, Ehl-i Sünnet indinde en meşhur ve en muteber tefsir, tarih ve fıkıh kitaplarına kadar hemen her kaynak, bu konuda istemediğiniz kadar bol örnek sunuyor bizlere. Dolayısıyla sahâbeye sebbetme (sövme: eleştirme), ilk dönemlerde ziyadesiyle yaygın bir olay. Bu durum o kadar meşhur ve yaygın ki, Kûfeli Zâide b. Qudâme "Nice zamandır insanlar Ebûbekr ile Ömer'e sövüp duruyorlar!" demekten kendini alamıyor.[4]

1- bk. İbn Adiy, IV, 321; ez-Zehebî, IV, 293; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 19

2- ez-Zehebî, III, 543~544; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 96~97, *et-Taqrîb*: II, 170

3- Hatîb, VIII, 274~276; ez-Zehebî, I, 450; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 373, *et-Tehzîb*: I, 489, *et-Taqrîb*: I, 151; Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 25~28

4- ez-Zehebî, *es-Siyer*: VII, 377; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 186

Gelelim Âişe annemizden, İbn Ömer'den ve Eyyûb es-Sehtiyânî'den gelen söz konusu rivâyetlere: Bunlardan **Âişe annemiz**e izâfe edilen sözün, başta annemizin yaşanmış, herkes tarafından bilinen pratiğiyle çeliştiğini söylemek zorundayız. Bu düşüncede olan birisi kalkıp da Halîfe Osman'ı ağır sözlerle eleştirmez, ona kötü lâkap takmaz ve onun hakkında "Öldürün şu na'sel suratlıyı…" demezdi. Rasûlüllâh'ın damadı, kardeşliği ve ilminin kapısı olan Hz. Ali'ye kılıç çekmez, Muâviye ile Amr'ı, kardeşi Muhammed b. Ebîbekr'i Mısır'da öldürdükleri için, her namazın ardından lânetlemezdi. (Bunların kaynaklarını ileride göreceksiniz.)

Diğer yandan rivâyetin senedinde **Urve b. Zübeyr** var: Ne tür bir kişiliğe sahip olduğunu yukarıda (40 kişilik isim listesinde) gördünüz. Ayrıca daha önceden verdiğimiz bilgileri[1] de göz önünde tutacak olursak, bizce bu rivâyet, insanların eli kanlı Emevî sahâbîlere sövmelerini önlemek için Urve tarafından teyzesi Âişe adına kotarılmış olabilir.[2]

İbn Ömer ile **Eyyûb es-Sehtiyânî**'nin sözleri ise onların kişisel kanaatleridir ve kimseyi bağlamaz. Öte yandan bid'at, dinde yeri olmadığı halde "din" adına dine sokulan şeydir. Sahâbe'ye noksanlık izafe eden; başta Allah'ın kitabı, Rasûlü'nün sünneti ve sahâbenin uygulamalarıdır. Selef-i Sâlihîn döneminde sahâbeye sebbetmenin teâmül hâline geldiğini yukarıda gördük. Bu durumda asıl bid'at, sahâbeyi eleştirmek değil, Eyyûb ve onun gibi düşünenlerin zihniyetidir![3]

4. Ebû Zür'a'nın sözleri, kendisinden yaklaşık bir yüzyıl önce yaşayan İmâm Mâlik[4] ile, yarım asır önce yaşayan Yahyâ b. Maîn'den[5] de rivâyet ediliyor. Bütün bunlar da onların kişisel kanâatleridir. Şayet sahâbeyi e-

1- Durumu için bk. sh. 134

2- Dolayısıyla Hâkim'in bu rivâyet için "Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih" demesi ve ez-Zehebî'nin onaylaması, gerçekleri hiçbir zaman değiştirmez.

3- Diğer yandan Qâdî Iyâd (*eş-Şifâ*: III, 428) Eyyûb'a isnat ettiği sözü nereden aldığını belirtmiyor. Yoğun araştırmamıza rağmen biz de bulamadık.

4- "Sahâbeyi eleştirenler, aslında Peygamber'i (s.a.a) yaralamak istiyorlar. Buna imkân bulamadıkları için de onun ashâbına saldırıyorlar!" (bk. İbn Teymiyye, *es-Sârim'ül-Meslûl*: III, 1088, Beyrût, 1417)

5- "Osman'a, Talha'ya yahut Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ashâbından her hangi birine söven deccaldir. Onun hadisi yazılmaz. Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun!" (*et-Târîh*: III, 546 [= ed-Dûrî]; İbn Adiy, II, 86; Hatîb, VII, 137; el-Mizzî, IV, 322; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 379 = Telîd b. Süleymân mad.)

leştirmek, onların kusurlarını ortaya koymak zındıklık ise, bunun kapısını açan kitap ve sünnettir. Bu durumda birbirlerini acımasızca eleştiren sahâbîler de zındıktır! Yukarıdaki kırk kişilik isim listesinde yer alan bütün hadisçiler de zındıktır! Oysa onların çoğunluğunun siqa ve güvenilir olduklarında Ehl-i Sünnet hadis tenkitçilerinin oy birliği var. Ve onları siqa sayanlar arasında, ne ilginç ki, Ebû Zür'a ile İbn Maîn de bulunuyor! Anlaşılan gerek Ebû Zür'a, gerek İbn Maîn ve gerekse Mâlik; ne dediklerinin farkında değiller!

Sahâbeyi eleştirmenin önünü tümüyle tıkayan bu türden yaklaşımlar; ***öncelikle*** şer'î delillere, aklî bürhâna ve tarihi gerçeklere uymamaktadır. ***İkincisi***, masum olmayan insanların şahsiyetlerine dokunulmazlık vermenin İslâm'a vereceği zarar, onların şahsiyetlerini "yok" farz etmenin zararından daha büyüktür. ***Üçüncüsü***, böyle bir dokunulmazlık sonucunda sahâbîlerden her birinin kişisel düşüncelerine, hevâ ve heveslerine dayalı olarak ortaya koydukları yanlış düşünce ve davranışlarını, dinde ölçü ve örnek kabul ettiğimiz takdirde; bu, dinin çöküşü sayılır ve bunun tehlikesi Kitap ve Sünnet'in şahitlerini eleştirmenin tehlikesinden daha küçük değildir. ***Dördüncüsü***, bir grup sahâbîye itirazda bulunmak ve onların kötü davranışlarını kınamak, bütün sahâbeye saldırmak ve onlarla savaşmak anlamını taşımaz.

Şurası bilinmelidir ki, sahâbenin toptan adâletine inanmayanlar da kuşkusuz dengeli bir metottan yanadırlar. Onlar da pek çok sahâbeye karşı ihlas ve muhabbet dolu kalplere sahiptirler. Dolayısıyla bazı sahâbîleri yaptıkları yanlışlardan ötürü eleştirsek bile, yine de bizler için Kur'ân ve Sünnet'in şâhitliğini yapacak, bizlere Allah'ın dînini doğru biçimde, ilk elden aktaracak sağlıklı kadrolar var zaten. Bunu Ehl-i Sünnet de pekâlâ biliyor. Sonuçta **"**Bu adamlar bizim tanıklarımızı yaralamak sûretiyle, asıl Kitap ve Sünneti yok etmeyi hedeflemekteler!**"** gibi sözler, tamamen demagojidir ve okuyucuları aldatarak, İslâm'a ve tüm insanlığa ihanetleri tescilli, eli kanlı Emevî zorbalarını aklayıp paklamaktan öte bir amaca hizmet etmemektedir.

5. Kaldı ki, bizler sövgü ile eleştiriyi birbirinden ayırıyoruz. Sövgüden kasıt, şayet sahâbeyi asılsız şeylerle suçlamak, temeli olmayan varsayımlara dayanarak onlara kin beslemek; hele onlara cinsel deyimlerle saldırmak ise; bizler zaten bu tür yaklaşımlardan berîyiz. Hem bu alelâde

bir insana bile yakışmaz.[1] Bizim yaptığımız, onları hem bizim, hem de Ehl-i Sünnet'in sahih kabul ettiği delillere dayanarak eleştirmek ve durum tespitinde bulunmaktır. Hırsızlık yapan bir adama "hırsız", haksız yere cinayet işleyen bir adama "eli kanlı katil", başkalarını aldattığı bilinen birine "sahtekâr, hilekâr" demek, her halde sövgü olmasa gerektir. Ehl-i Sünnet ulemâsı, bizler bir takım delillere dayanmak suretiyle bir sahâbînin örneğin "yalancı" olduğunu ileri sürdüğümüzde, "yalancı" deyimine takılıp kalarak çevreyi telaşa vermek yerine, "o şahsın yalancılığını ortaya koyan deliller üzerinde düşünmek..." yoluna gitmelidirler.

Bendeniz hep merak edip durmuşumdur: Acaba bazıları, şu Emevî soyundan hâlâ ne beklerler? Onların Kur'ân'a ve Rasûlüllâh'ın çocuklarına neler yaptıklarını neden hep göz ardı ederler? Kitabımızın "tertemizliğine" tanıklık ettiği Ehl-i Beyt ve dostları, neden hiç ilgilerini çekmez? Onların bu menfî duruşlarının anlamı ne?...

Tevellâ ve Teberrâ

Yüce dînimizin en mühim gerçeklerinden birisi de tevellâ ve teberrâdır. "**Tevellâ**" (yahut **velâ**), Allah'ın hâlis mü'min kullarını sevmek, onlarla dost ve gönül birliği içinde olmak, onları velî (rehber ve idareci) edinmek, "**teberrâ**" (yahut **berâ**) ise; Allah'ın koyduğu "kırmızı" çizgileri ihlal eden âsîleri sevmemek, onlardan berî (uzak) olmak, onları kabullenmeyip reddetmek demektir. Bunu kısaca "Allah için sevmek ve Allah için buğz etmek" şeklinde ifade etmek de mümkündür.

Kimileri bu kavramlardan her nedense pek huylanır ve bunları her duyduklarında akıllarına hemen "Şîa" gelir; bunları dine onların soktuğunu düşünürler. Oysa insanın özünde nasıl ki kendine iyilik yapanları sevmek varsa, kendisine ve yakınlarına kötülük yapanları sevmemek, hatta onlardan nefret etmek de vardır. Bir kimseden, genç kızlara zorla tecavüz eden, kadın, çocuk demeden kan döken bir câniyi sevmesini kimse bekleyemez. İnsanların darda kalmışlığından yararlanan bir tefeciden

1- Mü'minlerin Emîri (a.s), sadık dostlarının Şamlılara ağza alınmayacak sözlerle sövmelerini yasaklamış, bunun yerine onların hal ve hareketlerini anlatmanın daha uygun olacağını talim buyurmuşlardır. bk. Nasr b. Müzâhim, 103; Şerîf Radıy, II, 211 (= 201. hutbe); İbn Ebil-Hadîd, III, 181, XI, 21

İşte bizim edep ve terbiyemiz bundan ibarettir.

kimse hoşlanmaz her halde. Halkı bin bir vaad ile aldatıp iş başına gelen vurguncu bir yöneticiyi sever misiniz? Toplumun huzurunu kaçıran bir teröristi kim sever? Sahte ve çürük mallarla müşterisini dolandıran bir esnaftan, "vermek" nedir bilmeyen bir cimriden, kendisinden başkasını düşünmeyen bir bencilden kim hoşlanır? Öyle ise bir Müslümandan da, onun dînini yok etmeye çalışan, kendilerine hayatı çekilmez hale sokan adamları sevmesi, onlarla birlik olması ve onların ardı sıra gitmesi beklenemez. Demek ki birilerini sevmek ya da sevmemek aklen de sâbittir ve bundan daha tabii bir durum yoktur.

Bu kısacık açıklamadan, "aklın" da gereği olduğu anlaşılan tevellâ ve teberrânın meşrûiyeti, âyetlerle ve sahîh hadislerle de sâbittir. İşte onlardan bazıları:

Ayetler:

1. "Mü'minler Mü'minleri bırakıp da kâfirleri velî edinmesinler. …" [Âl-i Imrân: 28, ayr. 118; Nisâ: 89, 144; Tevbe: 23**]**

2. "Ey iman edenler! Yahûdî ve Hıristiyanları velî edinmeyin; onlar birbirlerinin velîsidir. Sizden onları kim velî edinirse, hiç kuşkusuz onlardan sayılır…" [Mâide: 51**]**

3. "Ey iman edenler! Sizden önceki kitap ehli olanlardan dîninizi alay ve eğlence konusu edinenleri ve kâfirleri velî edinmeyin…" [Mâide: 108; ayr. bk. Nisâ: 140; En'âm: 68**]**

4. "Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve sâdıklarla (doğru dürüst insanlarla**) birlikte olun." [**Tevbe: 119; ayr. bk. Hûd: 113**]**

5. "Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş bir topluluğun, babaları, çocukları, kardeşleri yahut kendi kabileleri bile olsa, Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelenlere sevgi beslediklerini göremezsin." [Mücâdele: 22**]**

Hadisler:

1. Hadis:

> "Kim Allah için sever, Allah için buğzeder; Allah için verir ve Allah için vermezse, o kişi imanını kemale erdirmiştir."

Hadis hemen aynı lâfızlarla Ebû Ümâme el-Bâhilî,[1] Muâz b. Enes el-Cühenî[2] ve Amr b. Cemûh el-Ensârî'den[3] rivâyet ediliyor.

2. Hadis:

> "Din, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmekten ibarettir."

Hadis, Âişe annemizden rivâyet ediliyor.[4]

3. Hadis:

> "Kul, Allah için gazaba gelmedikçe ve yine Allah için razı olmadıkça imanın hakikatine eremez."

Hadis, Amr b. Hamiq el-Huzâî'den rivâyet ediliyor.[5]

4. Hadis:

> "(Allah katında) amellerin en fazîletlisi, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir."

Hadis, Ebû Zerr el-Ğıfârî'den rivâyet ediliyor.[6]

5. Hadis:

> "İslâm'ın kulplarından en sağlam olanı, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir."

1- İbn Ebî Şeybe, VII, 130; Ebû Dâvûd: sünnet, 15; et-Taberânî, *el-Kebîr*: VIII, 134, 177 = İsnâdında **Qâsim b. Abdirrahmân eş-Şâmî** var: Siqa ve sadûq bir râvî. (bk. ez-Zehebî, III, 373; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 500~501, *et-Taqrîb*: II, 125) Diğerleri de siqa olduğuna göre hadisimizin **isnâdı sahih** demektir.

2- Ahmed: III, 438, 440 (21113, 21115); Tirmizî: qıyâmet, 60; Ebû Ya'lâ, III, 60, 68; et-Taberânî, XX, 188; Hâkim, II, 164 = Hâkim hadisin **Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih** olduğunu söylüyor, ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

3- Ahmed: III, 430 (14998) = İsnâdı zayıf bir hadis.

4- İbn Ebî Hâtim (*et-Tefsîr*: II, 632 = İbn Kesîr, I, 358); Hâkim, II, 291 = Senedinde **Abdüla'lâ b. A'yen** adlı zayıf bir râvî var. (bk. ez-Zehebî, II, 529; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 433) Dolayısıyla isnat bakımından zayıf. Bu durumda Hâkim'in hadisin **sahih** olduğunu söylemesi, diğer hadislerle zaten desteklendiği için olabilir.

5- et-Taberânî, *el-Evsat*: I, 203; el-Heysemî, I, 222 = Senedinde **Rişdîn b. Sa'd** adlı zayıf bir râvî var. (bk. ez-Zehebî, II, 49; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 168, *et-Taqrîb*: I, 246) Dolayısıyla isnat bakımından zayıf bir hadis.

6- Ahmed: V, 146 (20341); Ebû Dâvûd: sünnet, 2; el-Bezzâr, IX, 461 = Ebû Zerr'den rivâyet eden kişi ismen belirsiz olduğu için isnat bakımından zayıf.

Hadis, hemen aynı lâfızlarla Berâ b. Âzib,[1] Abdullâh b. Abbâs[2] ve Abdullâh b. Mesûd'dan[3] rivâyet ediliyor.

Tâbiînin önde gelen hadis ve tefsircilerinden **Mücâhid b. Cebr** de **"**İmanın kulplarından en sağlam olanı, Allah için sevmek ve Allah için buğz etmektir.**"** diyor.[4]

Yukarıdaki âyet ve hadislerden de anlaşılıyor ki; tevellâ ve teberrâ sadece birilerinin bu dîne yamadığı bir olgu değilmiş! Sorun illaki bu kavramların bizâtihî kendileriyse; **Tevellâ** "velâyet = velî edinmek" kökünden türeme bir kelimedir. Kur'ân'da bolca geçen velî ve evliyâ kavramları hep bu kökten türemişlerdir. **Teberrâ** ise "berâet = berî olmak" kökünden türemedir. Tevbe sûresinin diğer adının da, ilk âyetinin ilk kelimesinden hareketle "Berâe sûresi" olduğu malumdur. Bunlardan tevellâ yerine **tevellî**, teberrâ yerine de **teberrî** tabirlerinin kullanıldığı da vardır.

Allah'ın kitabının bu kavramlarla dolu olduğunu araştıran herkes bilir: **"Kim Allah'ı, elçisini ve (**evsafı belirtilen**) mü'minleri velî edinirse; (**bilin ki**) galip gelecek olanlar yalnız Hizbullah'tır." [**Mâide: 56**]** âyetinde "velî edinmek" diye anlam verdiğimiz kelime, "tevellî" kökenlidir. Yukarıdaki ikinci âyette geçen deyim de aynı. Kur'ân'da geçen dost edinmekle alâkalı hangi âyete göz atarsanız benzer durumla karşılaşırsınız.[5] Diğer yandan **"Hiç kuşkusuz Allah ve Rasûlü müşriklerden berîdir." [**Tevbe: 3**]**,

---

1- İbn Ebî Şeybe, VI, 170, VII, 80; et-Tayâlisî, II, 110; Ahmed: IV, 286; Hatîb, XI, 354 = Senedinde **Leys b. Ebî Süleym** adlı birisi var: Sadûq bir râvî; ancak hâfızasının zayıf olduğundan bahsediliyor. (bk. İbn Sa'd, VI, 349; ez-Zehebî, III, 420-423; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 585~586, *et-Taqrîb*: II, 148) Böyle râvîlerin hadisleri diğer sahih hadislere ve târihî gerçeklere ters düşmediği sürece **hasen** sayılır.

2- et-Taberânî, *el-Kebîr*: XI, 215 = Hadisimizin **Haneş es-San'ânî** dahil (bk. ez-Zehebî, I, 620; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 38, *et-Taqrîb*: I, 204) bütün râvîleri siqa. Üstelik Müslim'in râvîlerinden. Şu halde, hadisimizin **isnâdı sahih** demektir.

3- İbn Ebî Şeybe, VI, 172; et-Tayâlisî, I, 295; et-Taberânî, *es-Sağîr*: I, 372-373; Hâkim, II, 480 = Senedinde **Aqîl b. Yahyâ el-Ca'dî** adlı zayıf bir râvî var. (bk. ez-Zehebî, III, 88; İbn Hacer, *el-Lisân*: IV, 180) Dolayısıyla isnâdı zayıf.

Ancak Taberânî (*el-Kebîr*: X, 171) aynı hadîsi farklı ve üstelik siqa râvîlerden oluşan bir isnatla da rivâyet ediyor. Dolayısıyla hadis bu isnatla **sahih** demektir.

4- İbn Ebî Şeybe, VI, 170 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

5- Örnek olarak bk. Mâide: 80; A'râf: 196; Tevbe: 23; Mümtehıne: 9, 13 vb.

Kur'ân'da "velî-evliyâ" deyimlerinin tam 73 kez geçtiği de unutulmamalı.

"Onun (İbrâhîm'in babalığının**) Allah'ın düşmanı olduğu İbrâhîm'e belli olunca, ondan teberrî etti." [**Tevbe: 114**], "De ki: O ancak tek bir ilahtır. Ve ben hiç şüphesiz sizin ortak koştuğunuz şeylerden berîyim." [**En'âm: 19**]** gibi; "berî" ve "teberrî" kavramlarının açıkça yer aldığı ayetler[1] bu konu etrafındaki bütün kuşku ve tereddütleri yok etmeye kâfî olmalı.

Ehl-i Sünnet, sahâbenin tamamını hiçbir ayrıma tabi tutmaksızın sevmek ve onların hepsini örnek almakla, dînimizin bu temel prensibine ters düşmüş olmuyorlar mı? Oysa Allâh'ın kitabına ve Rasûlü'nün sünnetine uymayı kendilerine her zaman şiar edinen İmâmiyye Şîası, yukarıdaki âyet ve hadislerin yanı sıra, Ehl-i Beyt imamlarından (a.s) sahih yollarla gelen rivâyetleri[2] de dikkate alarak; "Allah için sevmeyi ve Allah için buğzetmeyi" pratik olarak da yaşıyorlar.[3]

Bu esas gereğince Hâbil ile Kâbil'i, İbrâhîm ile Nemrud'u, Mûsâ ile Firavun'u, Muhammed ile Ebû Cehil'i… birlikte sevmek ve onların hepsine birden kucak açmak nasıl mümkün değilse; sahâbeden de iyilerle kötüleri birlikte sevmek, yüreğini onların hepsine birden açmak da öyle mümkün değildir. Bir Müslümanın kalbi, iki zıt şeyi bir arada barındıramaz; hem Ali ve sâdık dostlarını, hem de Muâviye ve meclis arkadaşlarını sevemez, onları hep birden bağrına basamaz. Dengeli bir insan, hem Rasûlüllâh'ın bizlere Kur'ân ile birlikte emânet bıraktığı Ehl-i Beyti'ni, hem de onlara her çeşit zulmü revâ gören, onlar için hayatı çekilmez hale sokan düşmanlarını (onlar sahâbeden de olsalar) dost bilemez. Her iki tarafı kendisine örnek alamaz.

1- bk. Baqara: 167; En'âm: 78; Enfâl: 48; Yûnus: 41; Hûd: 35, 54; Şuarâ: 216; Zuhruf: 26; Haşr: 16; Mümtehıne: 4

2- bk. el-Küleynî, *el-Kâfî*: II, 124~127; el-Berqî, *el-Mehâsin*: I, 165, 262~266; Şeyh Sadûq, *el-Hısâl*: s. 607~608; el-Harrânî, *Tühaf'ül-Uqûl* (= Çevirisi): s. 202, 319, 390; Kemal Kılıçoğlu, *Alevî İlmihali*: s. 234

3- Öte yandan bu inancın sırf Şîa'ya özgü olduğu da sanılmamalıdır. "Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek" prensibi, Mu'tezile mektebinin yanı sıra İbâdıyye mezhebinin esasları arasında da yer alır. Mu'tezile'nin bu esası benimsediği, onların önde gelen âlimlerinden İbn Ebil-Hadîd'in *Nehc'ül-Belâğa* üzerine yazmış olduğu 20 ciltlik şerhten her haliyle belli olmaktadır.

İbâdıyye'nin yaklaşımı için ise bk. er-Rabî' el-Ferâhîdî, *el-Müsned*: s. 52~54 (= XI. bâb: 68~71 nolu hadisler); es-Sâlimî, *Behcet'ül-Envâr*: s. 151 vd. (= III. rükün); Ahmed Halîlî, *Şerhu Ğâyet'il-Murâd*: 40~48 nolu dizelerin şerhi

Ancak "Allah için sevmek ve yine Allah için buğzetmek" ne kadar hak ise, sevgide ve buğzda "ölçülü" olmak da o kadar haktır. Dengeli bir kişi, burada da dengeli olmak ve aşırıya kaçmamak durumundadır. Emîr'ul-Mü'minîn (a.s) bu durumu şöyle dile getiriyor:

> **"**Dostunu ölçülü sev; zira bir gün düşmanın olabilir. Düşmanından da ölçülü nefret et; zira bir gün dostun olabilir.**"**[1]

C. BAZI SUÇLARLA İLGİLİ AÇIKLAMA

İleride sahâbeden bazılarının davranışlarını anlatırken vereceğimiz bir takım örnekler karşısında, birileri belki hayrete düşebilir ve bu durumun gerçekten, İslâmî açıdan suç olup olmadığı konusunda kuşkuya kapılabilirler. İlgili örneklerin dînimizce "suç" olduğunu tekrar tekrar ele alıp açıklamaktansa, burada topluca ele almayı ve böyle bir başlık altında sunmayı daha uygun bulduk. İleride örnek olarak göstereceğimiz söz konusu suçların en önemlileri şunlar:

01. Ehl-i Beyt'e Yönelik Suçlar

Çalışmamızda sahâbenin davranışlarını anlatırken vereceğimiz örneklerin bir çoğunu Ehl-i Beyt'e yönelik suçlar oluşturacak. İslâm'da Ehl-i Beyt'in yeri ve önemine ve onların; Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'den ibâret olduğuna ilişkin açıklamaları şimdilik son bölüme erteliyoruz. Burada konumuzla alâkalı, sadece Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) mübârek dilinden dökülen ve Ehl-i Sünnet hadisçilerinin de sahih gözüyle baktıkları

1- İbn Ebî Şeybe, VII, 260; Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*: s. 447; Şerîf Radıy, *Nehc'ül-Belâğa*: III, 217 (= İbn Ebil-Hadîd, XIX, 156); el-Harrânî, *Tühaf'ül-Uqûl* (= Çevirisi): s. 207

Bu sözün Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) âit olduğunu gösteren rivâyetler de var: Ebû Hüreyre (= Tirmizî: birr, 60), Abdullâh b. Ömer ve Abdullâh b. Amr'dan (= Taberânî, *el-Evsat*: V, 213~214) gelen rivâyetlerden son ikisinin isnâdı zayıf. (bk. el-Heysemî, VIII, 167; el-Münâvî, I, 176~177) İlki hakkında da Hâfız el-Irâqî (*Tahrîcü Ehâdîs'il-İhyâ*: II, 183) "Bütün râvîleri siqa; üstelik Müslim'in râvîlerinden. Ancak râvî (Saîd b. Amr) hadisin Rasûlüllâh'a isnâdında tereddüt etmiştir." diyor.

O nedenle Tirmizî, ed-Dâraqutnî (*el-Ilel*: VIII, 110), el-Beyheqî (*Şuab'ul-Îmân*: VIII, 515~517) ve ez-Zehebî (II, 253) bu sözün Hz. Ali'ye ait olduğuna dair rivâyetlerin daha doğru olduğu kanaatindedir.

bazı hadislere yer verecek; böylece Ehl-i Beyt'e yönelik ne tür davranışların İslâmî açıdan suç teşkil ettiğini tayin ve tespit etmeye çalışacağız.

Allah'ın sevgili elçisi (s.a.a) Ehl-i Beyt'e yönelik suçlar konusunda şöyle buyuruyorlar:

01. Hadis: "Ali'yi sadece mü'minler sever, ondan ancak münâfıklar nefret eder!"[1]

02. Hadis: "Altı grup adam var ki; onları hem ben hem de duası müstecâb olan her peygamber lanetlemiştir: Onlardan biri de, ıtretim (temiz soyum) hakkında Allah'ın haram ettiğini helal sayanlardır."[2]

03. Hadis: "Ey Ali! Kim benden ayrı kalırsa, Allah'tan ayrı kalmış olur; kim de senden ayrı kalırsa, benden ayrı kalmış olur!"[3]

04. Hadis: "Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş; bana karşı çıkan Al-

1- Hadis için V. Bölüm'e, "**Meveddet Âyeti**" başlığına bk.

2- Âişe annemizden: Tirmizî: qader, 17; İbn Ebî Âsım, I, 149; et-Taberânî, III, 126, *el-Evsat*: II, 186; et-Tahâvî, *el-Müşkil*: IX, 84; Hâkim, I, 36, II, 525, IV, 90; el-Beyheqî, *Şuab'ul-Îmân*: V, 464

Senedinde **Ubeydullâh b. Abdirrahmân (**b. Mevheb**)** var: Sadûq bir râvî; ancak hâfızası biraz zayıf. (bk. ez-Zehebî, III, 12~13; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 21) O yüzden isnâdı hasen denebilir. Hatta Hâkim "İsnâdı sahih bir hadis" diyor ve Şamlı ez-Zehebî de onaylıyor. İbn Hıbbân, el-Heysemî (VII, 418) ve es-Süyûtî de "sahîh" diyenlerden. (bk. el-Münâvî, IV, 96)

Hadîsimiz ayrıca Hz. Ali'den (bk. et-Tahâvî, *el-Müşkil*: IX, 86; Hâkim, II, 525; Şeyh Sadûq, *el-Hısâl*: I, 338 = Bunun da senedinde yukarıdaki Ubeydullâh var. Dolayısıyla isnâdı hasen bir hadis.), Amr b. Se'vâ'dan (bk. et-Taberânî, *el-Kebîr*: XVII, 43; İbn'ül-Esîr, III, 375 = Celâl es-Süyûtî isnâdının hasen olduğunu belirtiyor. bk. el-Münâvî, IV, 92) ve Abdullâh b. Abbâs'tan (bk. İbn Adiy, I, 204; ez-Zehebî, I, 106 = İsnâdı zayıf.) da rivâyet ediliyor.

3- Ebû Zerr el-Ğıfârî'den: Ahmed, *el-Fedâil*: II, 570; el-Bezzâr, IX, 455; Hâkim, III, 123-124, 146 = Hâkim **"isnâdı sahih bir hadis"** diyor. Çünkü el-Heysemî'nin (IX, 185; el-Münâvî, IV, 357) de dediği gibi; "bütün râvîleri siqa". Şamlı ez-Zehebî ise "münker (gerçek dışı) bir hadis!" diyerek karşı çıkıyorsa da elinde hiçbir delil yok! Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 335~336

Hadis benzer lâfızlarla Abdullâh b. Ömer (= et-Taberânî, *el-Kebîr*: XII, 423; el-Harezmî, *el-Menâqıb*: s. 105), Büreyde el-Eslemî (= et-Taberânî, *el-Evsat*: VI, 162; el-Heysemî, IX, 173) ve Ebû Hüreyre'den (= ez-Zehebî, II, 49; İbn Hacer, *el-Lisân*: II, 460) da rivâyet ediliyor. Ancak üçünün de isnâdı zayıf.

lah'a karşı çıkmış olur! Ali'ye itaat eden bana itaat etmiş, ona karşı çıkan bana karşı çıkmış olur!"[1]

05. Hadis: "Ey Ali! Sen hem dünyada efendisin, hem de ahirette! Seni seven beni sevmiş, beni seven de Allah'ı sevmiş olur. Senin düşmanın benim düşmanım, benim düşmanım ise Allah'ın düşmanıdır! Benden sonra sana kin besleyenlere yazıklar olsun!"[2]

06. Hadis: "Ali'yi seven beni sevmiş, ondan nefret eden benden nefret etmiş olur!"[3]

07. Hadis: "(Ey Ali!) Ümmetim benden sonra sana haksızlık edecek! Sense benim dinim üzere yaşayıp, benim sünnetim üzere öldürüleceksin! Seni seven beni sevmiş, senden nefret eden benden nefret etmiş olur!.."[4]

08. Hadis: "Ey Ali! Seni seven ve senin hakkında doğru söyleyenlere ne mutlu! Sana kin besleyen ve hakkında yalan söyleyenlere ise yazık-

---

1- Ebû Zerr el-Ğıfârî'den: Hâkim (III, 121, 128) rivâyet ediyor ve **"isnâdı sahih bir hadis"** diyor; Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

Ya'lâ b. Murra es-Seqafî'den: İbn Adiy, IV, 349 = İsnâdı zayıf bir hadis.

2- Abdullâh b. Abbâs'tan: et-Taberânî, *el-Evsat*: V, 87; İbn Adiy, V, 312; Hâkim, III, 127-128; Hatîb, IV, 41; İbn Meğâzilî, *el-Menâqıb*: s. 130; el-Mizzî, I, 259; el-Heysemî, IX, 180~181 = Hâkim **"İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih"** diyor.

İbn'ül-Cevzî ile Şamlı ez-Zehebî'nin hadîsimizden rahatsız olmaları ise tamamen boşuna. Çünkü bütün râvîleri gerçekten siqa; dolayısıyla isnâdı gayet sahih. (Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 336~337)

3- Selmân-ı Fârisî'den: Hâkim, III, 130; el-Münâvî, VI, 32~33 = Hâkim, isnâdı için **Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih** diyor; ez-Zehebî de aynen onaylıyor. el-Bezzâr (VI, 488) ile et-Taberânî (VI, 239) Hz. Selmân'dan farklı bir yoldan da rivâyet ediyor. Ancak bunun isnâdı zayıf. (bk. el-Heysemî, IX, 179)

Ümmü Seleme annemizden: et-Taberânî, XXIII, 380 = el-Heysemî (IX, 180) ile el-Münâvî (VI, 33) isnâdının hasen olduğunu belirtiyor.

Ebû Râfi'den: el-Bezzâr (IX, 323) ile et-Taberânî (I, 319) rivâyet ediyor. = el-Heysemî'nin (IX, 174~175) açıklamalarına bakılırsa isnâdı hasen bir hadis.

Abdullâh b. Hantab'dan: Ahmed, *el-Fedâil*: II, 622 = Senedinde **Muhammed b. Süleymân b. Mesmûl** adlı zayıf bir râvî var. (bk. ez-Zehebî, III, 569~570; İbn Hacer, *el-Lisân*: V, 185) O yüzden isnâdı zayıf.

Abdullâh b. Mes'ûd'dan: Hatîb, XIII, 32 = İsnâdı zayıf bir hadis.

4- Hz. Ali'den (Hayyân yoluyla): İbn Adiy, V, 195; Hâkim, III, 142~143 = Hâkim isnâdı hakkında "**sahih**" diyor, ez-Zehebî de onaylıyor. [krş. sh. 293]

lar olsun!"[1]

09. Hadis: "Kim Ali'yi incitirse, beni incitmiş olur!"[2]

10. Hadis: "Kim Ali'ye söverse, bana sövmüş olur."[3]

11. Hadis: "Kim Ali'ye düşman olursa, Allah da ona düşman olur!"[4]

12. Hadis: "Fâtıma benden bir parçadır; onu tedirgin eden beni de tedirgin eder, onu üzen beni de üzer. Allah'ın elçisini üzenin amelleri ise boşa gider!"[5]

1- Hz. Ammâr'dan: Ebû Ya'lâ, III, 178; et-Taberânî, *el-Evsat*: II, 337; Hâkim, III, 135; İbn Adiy, V, 186 = Hâkim "isnâdı sahih" diyor. Şamlı ez-Zehebî'nin kafaya taktığı râvîlere gelince; onların Ehl-i Beyt dostu olmak dışında bir suçları yok!

2- Amr b. Şâs el-Eslemî'den: İbn Ebî Şeybe, VI, 371; Ahmed: III, 483 (15394), *el-Fedâil*: II, 579; Buhârî, *el-Kebîr*: VI, 306; el-Fesevî, I, 329-330; İbn Ebî Hayseme, II/I, 375-376; Hâkim, III, 122; İbn Abdilberr, II, 529~530; İbn'ül-Esîr, III, 382; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: V, 121, VII, 382~383; el-Münâvî, VI, 18; İbn Hamze, III, 135 = Hâkim **"isnâdı sahih bir hadis"** diyor, ez-Zehebî de aynen onaylıyor. Ayrıca el-Heysemî (IX, 174) ile es-Süyûtî de hadisimizi sahih kabul edenlerden.

Sa'd b. Ebî Vaqqâs'tan: İbn Ebî Ömer, Ebû Ya'lâ, II, 109; el-Bezzâr, III, 365~366; el-Qatî'î, *Ziyâdât alel-Fedâil*: II, 633 = İsnâdı hasendir. Hatta el-Heysemî (IX, 175) sahih gözüyle bakıyor. Senediyle ilgili açıklama için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 338

3- Ümmü Seleme annemizden: Ahmed: VI, 323 (25523), *el-Fedâil*: II, 594; İbn Ebî Şeybe, VI, 371; Nesâî, *el-Hasâis*: 88. hadis; Ebû Ya'lâ, XII, 444; et-Taberânî, *el-Kebîr*: XXIII, 322, *es-Sağîr*: II, 83; Hâkim, III, 121; Hatîb, VII, 401 = Hâkim "İsnâdı sahih bir hadis" diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor. Hadîsimize "sahîh" hükmünü verenler arasında el-Heysemî (IX, 175~176) ile es-Süyûtî de var. (ayr. bk. el-Münâvî, VI, 147; İbn Hamze, III, 153) Hadisimizin senediyle alâkalı genişçe bir mütâlaa için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 333~334

Hâkim'in (III, 121~122) rivâyetine göre, Şamlı birisi, Abdullâh b. Abbâs'ın yanına gelerek Ali'ye sövünce; İbn Abbâs onu hemen taşladı; **"Allah ve Rasûlünü incitenlere, Allah dünya ve ahirette lânet etmiş ve onlar için horlayıcı / hakir düşürücü bir azap hazırlamıştır!" [**Ahzâb: 57**]** ayetini okuyarak şöyle dedi: **"**Ey Allah'ın düşmanı! Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) incittin! Şayet o şimdi hayatta olsaydı, onu gerçekten incitmiş olurdun!**"** (Hâkim rivâyetin ardından **"isnâdı sahih bir hadis"** diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.)

4- Âişe'nin azatlısı olan Râfi''den: İbn Mende rivâyet ediyor. (bk. İbn'ül-Esîr, II, 164; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 501; el-Münâvî, IV, 298)

5- Misver b. Mahrame'den: Ahmed: IV, 323, 328, 332 (18149, 18164, 18167), *el-Fedâil*: II, 756, 758; Buhârî: menâqıb, 40, 59; nikâh, 109, talâq, 13; Müslim: f. sahâbe, 93~94;

13. Hadis: "Ey Fâtıma! Şüphesiz Allah senin öfkelenmenle öfkelenir, senin hoşnut olmanla hoşnut olur."[1]

14. Hadis: "Hasan ve Hüseyin benim oğullarımdır; o yüzden onları seven beni sevmiş olur. Kim de beni severse, Allah da onu sever. Allah sevdiği kişileri cennetine koyar. Onlardan nefret eden ise benden nefret etmiş sayılır. Kim de benden nefret ederse, Allah da ondan nefret eder. Allah nefret ettiği kişileri cehennem ateşine sokar!"[2]

15. Hadis: "Kim Hasan ile Hüseyin'i severse beni sevmiş, kim de onlardan nefret ederse benden nefret etmiş olur!"[3]

16. Hadis: Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'e hitaben şöyle buyurdu: "Sizinle harp edenlerle ben de harp halindeyim! Sizinle barışık olanlarla ben de barışığım!"[4]

Ebû Dâvûd: nikâh, 13; Tirmizî: menâqıb, 60; Nesâî, *el-Hasâis*: 130-132 nolu hadisler; İbn Mâce: nikâh, 56; İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd vel-Mesânî*: V, 361, 362; el-Bezzâr, VI, 150; Ebû Avâne, *el-Müsned*: III, 70; et-Taberânî, XXII, 404, 405; el-Beyheqî, VII, 64, 307, X, 201, 288; Hâkim, III, 154~155, 158 = Hadîsimizin isnâdının **gayet sahih** olduğunda kuşku yok.

Abdullâh b. Zübeyr'den: Ahmed: IV, 5 (15539); Tirmizî: menâqıb, 60; İbn Ebî Âsım, V, 362; Hâkim, III, 159 = İsnâdı **Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih**.

Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 431~436

1- Hz. Ali'den: İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd*: V, 363; Ebû Ya'lâ, I, 190; et-Taberânî, *el-Kebîr*: I, 108, XXII, 401; İbn Adiy, II, 351; Hâkim, III, 153~154; İbn'ül-Esîr, V, 367 = el-Heysemî (IX, 328) ile Ebul-İrfân es-Sabbân (*el-İs'âf*: s. 187) bunun hasen bir hadis olduğunu söylüyorlar. Hatta Hâkim "isnâdı sahih bir hadis" diyor. Şamlı ez-Zehebî ile İbn Teymiyye'nin hadîsimize yönelik asılsız itirazlarına verilen cevaplar için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 434

2- Selmân-ı Fârisî'den: Hadîsimizi Hâkim (III, 166) rivâyet ediyor ve **"Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih"** diyor. ez-Zehebî'nin "münker!" diyerek karşı çıkışı ise tamamen yersiz; çünkü bütün râvîleri gayet siqa ve üstelik hepsi de Buhârî ile Müslim'in râvîlerinden.

Hadîsimizi farklı bir isnatla et-Taberânî (III, 50, VI, 241) de rivâyet ediyor.

3- Ebû Hüreyre'den: Abdürrazzâq, III, 471; Ahmed: II, 288, 440, 531 (7537, 9296, 10452), *el-Fedâil*: II, 771, 777~778; Nesâî, *el-Kübrâ*: V, 49, *Fedâil'üs-Sahâbe*: s. 20; İbn Mâce: muqaddime, 11; Ebû Ya'lâ, XI, 78; et-Taberânî, III, 47~49; İbn Adiy, III, 82, 343; el-Beyheqî, IV, 28; Hâkim, III, 166, 171; Hatîb, I, 141 = Hâkim **"isnâdı sahih bir hadis"** diyor; Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor. (ayr. bk. el-Münâvî, VI, 32)

4- Ebû Hüreyre'den: Ahmed, II, 442 (9321), *el-Fedâil*: II, 767; et-Taberânî, III, 40; İbn Adiy, II, 87; Hâkim, III, 149; Hatîb, VII, 137; el-Heysemî, IX, 268

17. Hadis: "Ey Büreyde! Ali'ye kin besleme…"[1]

18. Hadis: "Ey insanlar! Ali'den şikâyetçi olmayın. Allah'a and olsun ki, o Allah'ın zâtı ve O'nun yolu konusunda çok ödünsüzdür."[2]

19. Hadis: "Bir kimse namaz kılsa, oruç tutsa; sonra da Muhammed'in Ehl-i Beytinden nefret eder bir şekilde Allah'ın huzuruna çıkarsa, cehennem ateşine girer!"[3]

20. Hadis: "Allah'a and olsun ki, bir kimse bizden yani Ehl-i Beyt'ten nefret ederse; Allah onu cehennem ateşine sokar!"[4]

Ehl-i Sünnet kaynaklarında yer alan ve Sünnî hadis ulemâsı tarafından da "sahih" olduğuna hükmedilen bu ve benzeri hadisler, Ehl-i Beyt'e yönelik suçların (dînen haram olan davranışların) neler olduğunu gözler önüne seriyor. Buna göre:

a) Ali'den ayrı kalmak, onun yanında yer almamak,

b) Ali'yi sevmemek,

c) Ali'yi incitmek, üzmek, ona eziyet etmek,

Zeyd b. Erqam'dan: İbn Ebî Şeybe, VI, 378; Tirmizî: menâqıb, 60; İbn Mâce: muqaddime, 11; ed-Devlâbî, II, 350; et-Taberânî, III, 40, V, 184, *el-Evsat*: V, 182, VII, 197, *es-Sağîr*: II, 53; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*: XV, 433; el-Âcurrî, III, 220; Hâkim, III, 149; İbn'ül-Esîr, V, 367; el-Gencî, *el-Menâqıb*: s. 331

Her iki hadîsimizin de isnât bakımından hasen olduklarına dair açıklamalar için bk. el-Gencî, 331; el-Emînî, I, 336; Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 339~340

1- İsnâdı gayet sahih olan bu hadis için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 323~324

2- Ebû Saîd el-Hudrî'den: İbn Hişâm, *es-Sîra*: II, 603; Ahmed: III, 86 (11390), *el-Fedâil*: II, 679; et-Taberî, II, 205; Hâkim, III, 134; el-Heysemî, IX, 174 = Hâkim **"isnâdı sahih bir hadis"** diyor; Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

3- Abdullâh b. Abbâs'tan: et-Taberânî, *el-Kebîr*: XI, 176; Hâkim, III, 148~149 = Hâkim **"Müslim'in şartlarına göre sahih bir hadis"** olduğunu söylüyor; Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

4- Ebû Saîd el-Hudrî'den: el-Bezzâr (= el-Heysemî, VII, 580); Hâkim, III, 150 (ayr. bk. IV, 352) = Hâkim "İsnâdı **Müslim'in şartlarına göre sahih**" diyor; Şamlı ez-Zehebî de hiç itiraz etmiyor. Hadîsimize sahih diyenler arasında el-Heytemî (s. 174, 239-240) de var. Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 340~341

Hadîsimiz, Ebû Saîd'den farklı, ama yine sahîh bir isnatla İbn Hıbbân (*es-Sahîh*: XV, 435) tarafından da rivâyet ediliyor.

d) Ali'den şikâyetçi olmak, onda noksanlık aramak,

e) Ali'den nefret etmek, ona kin beslemek,

f) Ali'ye sövmek, hakaret ve lanet etmek, ona iftira atmak,

g) Ali'ye itaat etmeyip karşı çıkmak,

h) Ali'ye karşı savaş açmak...

dînimizce "**haram**" kabul edilen en büyük suçlardandır. Öyle ki bundan bizzat Allah ve Rasûlü de büyük rahatsızlık duymakta, ona yönelik işlenen her suçun, doğrudan Allah ve Rasûlü'nü hedef aldığı da açıkça belirtilmektedir. Rasûlüllâh'ı ve ona elçilik veren yüce yaratıcıyı sevmemek, onlara sövmek… nasıl küfür ise, Ali'ye yönelik yapılan bu cürümler de, bilinçli yapıldığı takdirde, kuşkusuz küfürdür. Bu cürümlerden her hangi birini işleyenlerin lânetlik ve cehennemlik olacakları yönündeki çarpıcı beyanlar da aynı anlamda. Bir de hadisler, Ali ile Rasûlüllâh'ın Ehl-i Beyti'nden olan diğer kişiler arasında hiçbir fark gözetmiyor. Dolayısıyla Ali'ye yönelik yukarıdaki cürümlerden her hangi birisi Fâtıma'ya, Hasan'a yahut Hüseyin'e de yapılsa durum aynıdır.

Âlemlerin Rabbi olan Allah, başta sahâbe olmak üzere Rasûlüllâh'ı sevdiğini söyleyen herkesten, onun pâk Ehl-i Beyti'ne yürekten sevgi ve saygı bekliyor zaten.[1] Peygamber Efendimiz ***"… Allah'ı sevdiğiniz için beni, beni sevdiğiniz için de Ehl-i Beytimi sevin!"*** buyuruyor.[2] Vedâ haccından dönerken, Ğadîr-Humm denilen mevkide büyük bir kalabalığa hitaben yaptığı konuşmada ***"Allahım! Ali'yi seveni sen de sev, ona düşman olana sen de düşman ol! Onu destekleyeni sen de destekle, onu yalnız bırakanı sen de yalnız bırak!"*** diyerek dualar-beddualar ediyor.[3]

Ehl-i Beyt'in daima haklı olacağına dair hadisler

Elbette, Ali'ye yönelik olumsuz davranışların dînen haram sayılabilmesi için, onun her zaman haklı, hatadan uzak ve bütün söz ve davranışlarında Kur'ân ile tam bir uyum içinde olmalıdır. Aksi halde böyle bir sorumluluğun makul hiçbir temeli olamaz.

1- Şûrâ: 23 = **Meveddet âyeti** ile ilgili bilgi için son bölümün başlarına bk.

2- Hadîsin tahrîcî için son bölümün başlarına, "**Meveddet âyeti**"ne bk.

3- Hadîsin tahrîci ve senet durumları için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 367~375

Kur'ân **tathîr âyeti [**Ahzâb: 33**]** ile[1] içlerinde Ali'nin de yer aldığı Ehl-i Beyt'in pâk ve tertemiz olduklarını haber veriyor. Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) bizlere ulaşan şu hadisler de, Hz. Ali'nin ve genel manada Ehl-i Beyt'in, bütün söz ve davranışlarında hep haklı ve daima haktan ve haklıdan yana olacaklarını gösteriyor:

01. Seqaleyn hadîsi,

02. Sefîne hadîsi,

03. Emân hadîsi,

04. Menzile hadîsi,

05. Ğadîr – Humm hadîsi,

06. Velâyet hadîsi,

07. Teblîğ hadîsi,

08. ***"Ben ilmin şehriyim …"*** hadîsi,

09. Ali'nin hep Kur'ân / hak ile, Kur'ân'ın / hakkın da hep Ali ile beraber olacağına dair hadisler.[2]

10. ***"Ben nasıl ki Kur'ân'ın tenzîli (****indirilmesi****) için savaştıysam, Ali de onun tevili için savaşacak!"*** hadîsi.[3]

Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Kur'ân'ın indirilip tamamlanması için verdiği mücâdelede, bunun önündeki engelleri kaldırmak için yaptığı bütün savaşlarda kesinlikle haklıydı. Bunda kimsenin en ufak kuşkusu yok. Ha-

1- **Tathîr âyeti** ile ilgili ayrıntılı bilgi için son bölümün başlarına bk.

2- Bu hadîs-i şerifler için son bölümün başlarına bak.

3- Ebû Saîd el-Hudrî'den: İbn Ebî Şeybe, VI, 367; Ahmed: III, 31, 33 (10828, 10859), 82 (11348); Nesâî, *el-Hasâis*: 152. hadis; Ebû Ya'lâ, II, 341; İbn Hıbbân, XV, 385; İbn Adiy, III, 336, VII, 209; Hâkim, III, 122~123; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 398 = Hâkim hadîsimiz için "Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih" diyor, Şamlı ez-Zehebî de onaylıyor. Doğrusu: İsnâdı **Müslim'in şartlarına göre sahih** bir hadis. el-Heysemî (V, 338) de isnâdının sahih olduğunu söylüyor.

Ahdar el-Ensârî'den: İbn Seken ile Dâraqutnî **sahih bir isnatla** rivâyet ediyor. Senediyle ilgili endişelere verilen cevaplar için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 473

Aynı mealde Ebû Zerr el-Ğıfârî ile Abdurrahmân b. Beşîr'den gelen rivâyetler için bk. Şerafuddîn, 196; Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 473

disteki teşbihe bakılırsa, Ali de Kur'ân'ın doğru anlaşılması için mücadele edecek; o bu mücadelede ve önüne çıkan kimselerle yapacağı tüm savaşlarda kesinlikle haklı olacak.[1]

11. ***"Ey Kureyşliler! Vallahi, Allah size içinizden kalbini imanı dolayısıyla denetimi altına aldığı birisini gönderecek; o da Allah'ın dîni****(nin selâmeti)* ***için sizin boynunuzu vuracak! O kişi şu an ayakkabımı tamir etmekte olan Ali'dir."*** hadîsi.[2]

12. ***"Benden sonra bir gurup Ali ile savaşacak. Onlarla savaşmak Allah için haktır. O gün Ali'ye eliyle yardım edemeyen diliyle, diliyle yardım edemeyen de kalbiyle yardım etsin. Bunun dışında başka bir yol yok!"*** hadîsi.[3]

13. Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) Emîr'ul-Mü'minîn'e, karşısına çıkacak olan şu üç grupla savaşmasını emrettiğine dair hadisler:

Nâkisûn: "Yeminlerini ve biatlerini bozanlar, verdikleri sözü yerine getirmeyenler" demek olan bu deyimden maksat, önceden İmam Ali'ye biat ederek onun imâmetini tanıdıktan sonra biatini bozup onun karşısına geçen, Talha ve Zübeyr'in de katıldıkları "**Cemel**" ordusudur. Hepinizin bildiği gibi, bu ordunun başını Âişe çekiyordu.

Qâsitûn: "Haktan ve adâletten sapanlar, zâlimler" demek olan bu deyimden kasıtsa, hiç kuşkusuz başını Muâviye'nin çektiği "**Azgın çete**"dir.

Mâriqûn: "Yan çizip ayrılanlar, bulunduğu yeri terk edenler, dinden çıkanlar" vb. anlamlara gelen bu deyimden maksat ise, Cemel ve Sıffîn muhârebelerinde Hz. İmâm'ın safında yer almış oldukları halde, meşhur "Hakem olayı"nın hemen ardından ondan ayrılarak karşısına geçen "**Hâricîler**"dir.

Söz konusu hadisleri başlıca şu sahâbîler rivâyet ediyor:

1- bk. el-Kâsânî, *el-Bedâi'*: VII, 140

2- İmam Ali'den: İbn Ebî Şeybe, VI, 367; Ahmed: I, 155 (1266), *el-Fedâil*: II, 649; Tirmizî: menâqıb, 19; Ebû Dâvûd: cihâd, 136; Nesâî, *el-Hasâis*: 30. hadis; el-Bezzâr, III, 118; et-Taberânî, *el-Evsat*: IV, 158; et-Tahâvî, *Şerhu Meânî'l-Âsâr*: IV, 359; Hâkim, II, 138, IV, 298; Hatîb, I, 133~134, VIII, 433= Hâkim "**isnâdı Müslim'in şartlarına göre sahih bir hadis**" diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

3- Ebû Râfi'den: et-Taberânî, *el-Kebîr*: I, 320; İbn Merdeveyh; el-Heysemî, IX, 182; Müttaqî el-Hindî, *Kenz'ül-Ummâl*: XV, 102 (40266. hadis)

a) İmam Ali (a.s): Hadîsi başlıca şu dört yoldan geliyor:

Alqame b. Qays: [Ali → Alqame → İbrâhîm en-Nehaî → **Hakîm b. Cübeyr** → Fıtr b. Halîfe → …] kanalıyla değişik yollardan rivâyet ediliyor.[1] Burada Hakîm dışında bir problem yok. Hakîm ise; doğrusu çokları onu zayıf sayıyor. Lâkin özellikle İbn Adiy ile ez-Zehebî'nin ilgili kitaplarına bakıldığında, ona neden zayıf dediklerini anlamak hiç de zor değildir: Onun suçu Ehl-i Beyt'e yakınlığı ve onların faziletine dair pek çok hadis rivâyet ediyor olması! Yoksa adâlet ve sadâkatinde problem olan birisi değil. Nitekim Süfyân es-Sevrî, Zâide b. Qudâme, Yahyâ el-Qattân ve Şerîk en-Nehaî ondan rivâyette bir beis görmemişler. Olsa olsa sadece hâfıza zayıflığı var ki; İmam Nesâî de bu kanaatte.[2] Böyle râvîlerin hadisi ise en azından **hasen** sayılır. Zaten Tirmizî de onun kanalıyla gelen hadisler için genellikle "hasen" der.

Ali b. Rabîa el-Vâlibî: [Ali → İbn Rabîa → Saîd b. Ubeyd et-Tâî → Rabî' b. Sa'd → Abbâd b. Ya'qûb] kanalıyla el-Bezzâr (III, 26~27) rivâyet ediyor. el-Heysemî (VII, 481) "**Rabî' b. Sa'd / Saîd** dışında bütün râvîleri siqa; onu da İbn Hıbbân siqa sayıyor." diyor. **Rabî' b. Sa'd**'ı İbn Hıbbân'ın yanı sıra; Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim, el-Fesevî, İbn Şâhîn ve el-Heysemî'nin kendisi de siqa sayıyor. es-Süyûtî ondan gelen bir hadise "sahih" anlamında simge koyuyor. Buna mukabil ona "zayıf" diyen yok.[3] ez-Zerqânî de Ebû Ya'lâ'nın (= "el-Bezzâr'ın" demesi gerekiyor; zira Ebû Ya'lâ'nın isnâdı zayıf.) isnâdının "**ceyyid** = gayet güzel" olduğunu söylüyor.[4] Sonuçta hadîs için **sahîh** demekten başka yol kalmıyor. Asgari **hasen** olduğunda ise hiç kuşku yok.[5]

1- el-Belâzürî, II, 374; el-Bezzâr, II, 215; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*: II, 439; İbn Adiy, II, 218; Şeyh Sadûq, *el-Hısâl*: s. 145; ez-Zehebî, I, 584

2- Tirmizî: mevâqît, 4, *el-Ilel*: s. 559, 565~567 (= İbn Receb'in şerhiyle); İbn Adiy, II, 216~218; ez-Zehebî, I, 583~584; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 648

3- ed-Dûrî, *Târîhu İbn-i Maîn*: III, 451; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh vet-Ta'dîl*: III, 462; el-Fesevî, III, 241; İbn Şâhîn, 85; el-Heysemî, IX, 300; İbn Hacer, *el-Lisân*: II, 445; es-Süyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*: VI, 151

4- *Şerh'ul-Mevâhib*: IV, 543; el-Emînî, III, 193

5- Ancak bazı rivâyetlerin (= Ebû Ya'lâ, I, 397; el-Uqaylî, II, 51; İbn'ül-Esîr, III, 298; İbn Hacer, *el-Lisân*: II, 446) isnâdında, "**Rabî' b. Sa'd**" yerine "**Rabî' b. Sehl**" adı geçiyor: [Ali → İbn Rabîa → Saîd b. Ubeyd → Rabî' b. Sehl → …]

Bu farklılık şayet istinsah hatası değilse, sonraki râvîlerden kaynaklanıyor olabilir. Çünkü, Ebû Ya'lâ ile el-Uqaylî'de; Rabî'den rivâyette bulunan **İsmâîl b. Mûsâ el-**

Rabîa b. Nâcid: [Ali → Rabîa → Seleme b. Küheyl → oğlu **Yahyâ** → …] kanalıyla et-Taberânî (*el-Evsat*: VIII, 213) ile İbn'ül-Muqri' (*el-Mu'cem*: s. 249) rivâyet ediyor. Yahyâ hâriç tüm ricâli siqa. Yahyâ da tıpkı yukarıdaki Hakîm gibi; sırf Evlâd-ı Rasûl'e (a.s) yakınlığı ve bu alanda rivâyet ettiği hadisler yüzünden, çokları tarafından "zayıf" sayılıyor.[1] Oysa bu bir suç değil; şereftir, onurdur. İbn Hıbbân o yüzden "siqa" diyor. Hâkim (IV, 608) de onun kanalıyla gelen hadisleri başka bir sorun olmadıkça sahîh kabul eder ve der ki: "Yahyâ'nın, babası Seleme kanalıyla rivâyet ettiği hadisleri terk etmek, aklın red edeceği muhal durumlardandır. Çünkü onun bu işe ehil olduğunda şüphe yok." Bu durumda Hâkim'in yaklaşımıyla "sahîh" bile denebilecek bu hadîsin isnâdı için, sadece "**hasen**" demekle yetiniyoruz.

Halîd b. Abdillâh el-Asarî: [Ali → Halîd → Ebân b. Ebî Ayyâş → Yûnus b. Erqam → Ca'fer b. Ziyâd el-Ahmar → …] kanalıyla Hatîb el-Bağdâdî (VIII, 340) rivâyet ediyor. Senette **Yûnus** ile hocası **Ebân** dışında bir sorun yok. Yûnus, İbn Hıbbân tarafından siqa sayılan vasat bir râvî.[2] Ebân'a gelince: Çoklarının zayıf dediği bir râvî. Ancak ondan bahseden kaynaklar dikkatlice tarandığında görülür ki; onun zayıflığı sadece hâfıza yönünden; yani adâlet ve sadâkatinde kuşku yok. Eyyûb es-Sehtiyânî, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zür'a er-Râzî, Zekeriyyâ es-Sâcî, İbn Hıbbân ve İbn Adiy de aynı kanaatte.[3]

Fezârî siqa olmakla birlikte; rivâyetlerinde zaman zaman hatalar yaptığı belirtiliyor. (bk. İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 86) İbn'ül-Esîr zaten Ebû Ya'lâ kanalıyla rivâyet ettiği için, onun durumu da aynı. el-Bezzâr'ın hocası konumundaki Abbâd b. Ya'qûb'ta ise böyle bir sorun yok. ***Bu bir***.

İkincisi, Saîd b. Ubeyd'den rivâyette bulunanlar arasında Rabî' b. Sehl diye birisi yok. el-Heysemî'nin (V, 338) "Ebû Ya'lâ'nın senedinde yer alan Rabî' b. Sehl'i tanıyamadım. Diğer râvîleri ise siqa." demesinin altında yatan gerçek de bu olsa gerek. Zira esasen "Rabî' b. Sehl" adında bir râvi var ve el-Heysemî'nin onu tanımaması mümkün değil.

"**Rabî' b. Sehl el-Fezârî**" ittifakla zayıftır. (bk. Hatîb, VIII, 417; ez-Zehebî, II, 41; İbn Hacer, *el-Lisân*: II, 446) O yüzden burada o adın kullanılması bilinçli, maksatlı da olabilir. Zira isnatta "**Rabî' b. Sa'd**" yerine "**Rabî' b. Sehl**" denildiğinde, o hadis kendiliğinden zayıf duruma düşer! (Doğrusunu elbette Allah bilir.)

1- ez-Zehebî, IV, 381; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 356

2- ez-Zehebî, IV, 477; İbn Hacer, *el-Lisân*: VI, 331

3- İbn Adiy, I, 381 vd; ez-Zehebî, I, 10 vd; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 128 vd.

Şu halde hadîsimizin isnâdı için **hasen** denebilir. Çünkü Ebân burada diğerlerine muhâlefet etmeyerek, "yanılmadığını" göstermiş durumda.

İmâm Hüseyin: [Ali → oğlu Hüseyin → oğlu Ali Zeynelâbidîn → oğlu Zeyd → Ebul-Cârûd Ziyâd b. Münzir → …] kanalıyla İbn Asâkir rivâyet ediyor.[1] Ebul-Cârûd dolayısıyla isnâdı zayıf.

b) Ebû Eyyûb el-Ensârî: Ondan da başlıca şu dört kanaldan geliyor:

Attâb b. Sa'lebe: [Ebû Eyyûb → Attâb → Ebû Zeyd (Sâbit b. Yezîd) el-Ahvel → Seleme b. Fadl el-Ebraş → …] kanalıyla Hâkim (III, 139) rivâyet ediyor. ez-Zehebî ile İbn Hacer hadîsin hem senedinin karanlıklarla dolu, hem de metninin münker (gerçeklere aykırı) olduğunu söylüyorlar.[2] Hadîsimiz gerçeklere aykırı olmak şöyle dursun; aksine gerçeklerle örtüşüyor. Yaşanmış tarih meydanda: Mü'minlerin Emîri (a.s) bu üç grupla da zaten savaşmış; hem de haklı olarak. ez-Zehebî ile İbn Hacer'i rahatsız eden de bu! Senedine gelince; keşke sebebini beyan etselerdi de ona göre bir açıklama yapsaydık!

Şayet sebep **Seleme b. Fadl** ise; onun siqa ve sadûq birisi olduğunda kimsenin en ufak endişesi yok. İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Ahmed, Ebû Dâvûd, Ebû Hâtim vb. de bu kanaatte. Tek sorunu var; o da hâfıza bakımından eleştiriliyor olması.[3] Böylelerinin hadîsi ise, uydurma olmak şöyle dursun, zayıf bile sayılamaz; en azından hasen kabul edilir. Yok sorun Attâb ise, onun da aleyhinde hiçbir hüküm yok![4] Böyle durumlarda biraz daha insaflı olmak gerekmez mi?

Esbağ b. Nübâte: [Ebû Eyyûb → Esbağ → Ali b. Ğurâb → Abdülazîz b. Hattâb → …] kanalıyla Hâkim (III, 140) rivâyet ediyor. Esbağ dışında bütün râvîleri siqa ve sadûq. Esbağ'a gelince: **Esbağ**, tâbiînin büyüklerinden ve Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin yakın dostlarından. Çokları onu bu yüzden ve rivâyet ettiği bir takım hadislerden rahatsız oldukları için zayıf sayıyor. İbn Sa'd, İbn Hıbbân ve el-Uqaylî'nin raporlarından da bu anlaşılıyor. Oysa bu durum yergiyi değil, övgüyü gerektirir. Yoksa onun

1- İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşq*: XLII, 468; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 339

2- ez-Zehebî, III, 27; İbn Hacer, *el-Lisân*: IV, 127

3- İbn Sa'd, VII, 381; ez-Zehebî, II, 192; İbn Hacer, et-Tehzîb: II, 381

4- ez-Zehebî, III, 27; İbn Hacer, *el-Lisân*: IV, 127

adâlet ve sadâkatinde hiçbir kuşku yok. O yüzden de Ahmed el-Iclî ile İbn Adiy tarafından siqa kabul ediliyor.[1] Şu halde bunun isnâdı için rahatlıkla **sahîh** diyebiliriz. Ama bizler hasen demeyi de yeterli görüyoruz.[2]

Mihnef b. Süleym: [Ebû Eyyûb → Mihnef → Ebû Sâdıq el-Ezdî → Hâris b. Hasîra → **Muhammed b. Kesîr el-Kûfî** → …] kanalıyla değişik yollardan rivâyet ediliyor.[3] Muhammed dışında bütün râvîleri siqa. Ona gelince: Bir çokları tarafından eleştiriliyor ve hakkında "zayıf" raporu veriliyor. Tek suçu, Ehl-i Beyt'e yakınlığı! Oysa onun bu durumunu bildiği halde, yine de siqa birisi olduğuna inananlar da var ki; onların başında öğrencisi Yahyâ b. Maîn bulunuyor.[4] Bu durumda hadîsimizin isnâdı için "**sahîh**" demekten başka çare yok.

Alqame b. Qays: [Ebû Eyyûb → Alqame → Süleymân el-A'meş → Şerîk en-Nehaî → **Muallâ b. Abdirrahmân el-Vâsitî** → …] kanalıyla Hatîb el-Bağdâdî rivâyet ediyor.[5] Şamlı İbn Kesîr, bu hadîsin uydurma olduğuna hükmetmiş! Sebebiyse belli: "Muallâ". Doğrusu burada Muallâ dışında hiçbir problem yok. Muallâ ise, çokları tarafından ağır bir dille eleştirilen, hatta bazılarının daha da ileri giderek "yalancılığına" hükmettiği birisi. Oysa onun hadis öğrencilerinden Muhammed b. Abdilmelik ed-Daqîqî ile cerh ve tadilde en insaflı ve mutedil olmakla bilinen İbn Adiy, onda bir problemin bulunmadığına inanıyorlar.[6]

1- İbn Sa'd, VI, 225; İbn Adiy, I, 407; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 288

2- ez-Zehebî (I, 271) gibilerinin buradaki Ali b. Ğurâb'ı, **Ali b. Hazevver** olarak göstermekte ısrar ediyor olmaları elbette anlamsız değil! Çünkü İbn Hazevver ittifakla zayıf kabul ettikleri bir râvî. (bk. ez-Zehebî, III, 118; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 39) Durum böyle olunca, hadisin zayıf olduğunu kanıtlamak için elde bahane olabilecek! Oysa buradaki Ali'nin Ali b. Ğurâb olduğu, ondan rivâyette bulunanın Abdülazîz b. Hattâb oluşundan da belli. Çünkü Abdülazîz'in hadis aldığı hocaları arasında İbn Hazevver değil, İbn Ğurâb var. (bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 436) Hâkim'in Ali b. Ğurâb'ı "Ali b. Ğurâb b. Ebî Fâtıma" şeklinde isimlendirmesi ise apaçık bir hata.

3- et-Taberânî, IV, 172; İbn Adiy, II, 187; İbn'ül-Esîr, III, 298; el-Heysemî, VI, 353; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 339

4- ez-Zehebî, IV, 17; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 250

5- Hatîb, XIII, 186; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 339~340

6- İbn Adiy, VI, 373; ez-Zehebî, III, 149; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 477

Bu durumda onun kanalıyla gelen rivâyetler için, kendisinden daha güçlü rivâyetlerle çelişmediği sürece "hasendir" diyebiliriz.[1]

c) Abdullâh b. Mes'ûd: et-Taberânî [İbn Mes'ûd → Alqame → İbrâhîm en-Nehaî → …]'den itibâren, her biri zayıf üç ayrı koldan rivâyet ediyor.[2] İbn Kesîr'in (*el-Bidâye*: VII, 339) verdiği isnat ise şöyle: [… → İbrâhîm en-Nehaî → Mansûr → Şerîk en-Nehaî → **İsmâîl b. Abbâd** → …] İsmâîl yüzünden bu da zayıf.[3]

d) Ammâr b. Yâsir: [… Qâsim b. Süleymân babasından, o dedesinden, o da Ammâr'dan] yoluyla rivâyet ediliyor.[4] Qâsim, babası ve dedesi tamamen meçhul olduklarından isnâdı zayıf.[5]

Sonuçta bu hadislerin bütün yolları elbette sağlam değil. Ancak yukarıda da gördük ki; isnatlarından bir çoğu için rahatlıkla hasen diyebiliriz. Ehl-i Sünnet, bu tarz hasen isnatlı rivâyetlerin müşterek bir noktada birbirlerini takviye ederek sahih derecesine yükseleceklerini kabul ederler; adına da "sahîh liğayrihî" derler.[6] Bu durumda söz konusu hadis için sahih demekten başka yol görünmüyor. Ancak İbn'ül-Cevzî, ez-Zehebî, İbn Teymiyye ve İbn Kesîr gibi; ömrünü Emevî hânedânını temize çıkarmakla tüketen kimseler, hadîsimiz için "hasen" hükmünü bile çok görüyorlar! Üstelik yukarıdaki 10~12 ve aşağıdaki 14~15 numaralı hadîslerle ve târihî gerçeklerle tam bir uyum içinde olduğu halde… İnsâf!

Esâsen Şîa[7], Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet kaynaklarında çeşitli yollardan ri-

---

1- Muallâ'nın, Hz. Ali'nin faziletine ilişkin hadisler uydurduğunu itiraf ettiğine dair iddialar, sadece el-Uqaylî'nin (IV, 215; ez-Zehebî, a.yer) bir rivâyetine dayanıyor. Senedinde yer alan **Ebû Üsâme el-Basrî**, kimliği meçhul birisi! Dolayısıyla böyle şaibeli rivâyetlere dayanmak ilim ehline asla yaraşmaz.

2- et-Taberânî, *el-Kebîr*: X, 91, *el-Evsat*: IX, 165; el-Heysemî, VII, 481

3- ez-Zehebî, I, 234; İbn Hacer, *el-Lisân*: I, 412; el-Münâvî, I, 495, II, 528

4- Ebû Ya'lâ, III, 194; İbn Adiy, II, 146; el-Uqaylî, III, 480; ez-Zehebî, I, 410, III, 371; el-Heysemî, VII, 481~482

5- Hadîsimiz ayrıca İbn Abbâs ile Ebû Saîd el-Hudrî'den de rivâyet ediliyor. bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 339; el-Emînî, I, 337~338; III, 192

6- en-Nevevî, *et-Taqrîb*: I, 175; İbn'üs-Salâh, 35; İbn Hacer, *Şerh'un-Nuhbe*: s. 68; el-Irâqî, I, 160; es-Sehâvî, I, 74; Subhi Sâlih, *Hadis İlimleri*: s. 120

7- Şeyh Sadûq, *el-Hısâl*: s. 145, *Meânî'l-Ahbâr*: II, 10; Şerîf Radıy, II, 181 (= 187. hutbe, "**el-Qâsi'a**" hutbesi = İbn Ebil-Hadîd, XIII, 182)

vâyet edilen bu hadîsin sıhhatinde şüphe yok. Mu'tezile mektebinin önde gelen otoritelerinden İbn Ebil-Hadîd (*Şerhu Nehc'il-Belâğa*: XIII, 183, 286-287), Hz. Peygamber'in (s.a.a) Ali'ye (a.s) hitâben söz konusu talimatı verdiğine dair bu hadîsin sâbit olduğunu söylüyor ve hadîsin mucizevî boyutuna değiniyor. Hadîsimizi Hz. Peygamber'in (s.a.a) geleceğe yönelik gaybî mûcizelerinden sayanlar arasında Ebû Hâtim de var.[1]

14. Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a), eşi Âişe ile Ali arasında bir olayın vuku bulacağını ve bu olayda Âişe'nin tamamen haksız olduğunu önceden haber verdiğine dair mucizevî hadis.[2]

15. Hz. Peygamber'in bir gün Zübeyr'e hitaben: ***"Ey Zübeyr! Sen Ali ile savaşacaksın; üstelik ona karşı zâlim olacaksın!"*** buyruğu.[3]

16. Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) Hz. Ali'yi Yemen'e hem davetçi, hem de kadı olarak gönderirken; ona hitaben: ***"Şüphesiz Allah senin dilini sâbit kılacak, kalbini hidâyet edecektir."*** buyruğu.[4]

Hadis, Hz. Ali'nin kalbinin sürekli Allah tarafından yönlendirildiğini, diline de aynı şekilde istikrar verildiğini apaçık belirtiyor. Bu, "O yanlış yapmayacak, verdiği hiçbir kararda hata etmeyecek!" demektir. Nitekim bazı rivâyetlerin sonunda Hz. Ali'nin şöyle buyurduğu belirtiliyor:

"Ondan sonra verdiğim hiçbir hükümde asla şüpheye düşmedim!"[5]

Yukarıdaki **1**, **4**, **5** ve **7** numaralı hadislerin[6] mütevâtir olduklarında zerrece kuşku yok. Diğerlerine gelince; onların her biri tek başına âhâd olsa-

1- Ebû Hâtim, *A'lâm'ün-Nübüvve*: s. 110'dan: Şerafuddîn, *en-Nass*: s. 396

2- Hadis için ileride gelecek "**Âişe bt. Ebîbekr**" maddesine bk.

3- Hadis için ileride gelecek "**Zübeyr b. Avvâm**" maddesine bk.

4- Bilhassa *İmâm Ali* ile *Abdullâh b. Abbâs*'tan sahih yolarla rivâyet edilen bu hadîsin tahrîci için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 120~123 (31~36 nolu hadisler)

5- Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 124 vd.

6- Farkındaysanız; burada, Ali'nin her hal ve hareketinde, bilhassa yaptığı bütün savaşlarda haklı olduğunu ta baştan gösteren rivâyetlere yer vermeye özen gösterdik. Yoksa Âişe annemizle ilgili "Hav'eb" hadislerini, Hz. Ammâr'ın "azgın bir çete" tarafından öldürüleceğine dair mûcizevî hadîsi ve Hâricîlerin çıkışını ve onlarla, Kûfe ve Şam ordularından hangisinin savaşacağına dâir hadisleri buraya almadık. Çünkü bu tarz hadisler, çıkan olaylar karşısında doğru duruşu ve o olaylarda kimin haklı olduğunu baştan belirleyici değildirler.

lar bile, hepsinin birleştiği müşterek bir nokta var: O da şu: Ali ve genel olarak Ehl-i Beyt her zaman haklıdır. Onlar daima haktan ve hakikatten yanadır. Söz ve davranışlarında Allah'ın dînine aykırı hareket etmeleri asla mümkün değildir. İşte o söz konusu hadisler bu müşterek noktada "mütevâtir" sayılırlar. Ehl-i Sünnet âlimleri bu tarz mütevâtir hadisler için "Manevî Mütevâtir" tabirini kullanırlar.

Ehl-i Beyt'e haksızlık yapılacağına dair hadisler

Allah'ın elçisi (s.a.a), ashâbına hep Ali'nin yanında yer almalarını, sürekli Ehl-i Beyt'in peşinden gitmelerini emir buyurmuştu. Peki onlar bu talimata uymuşlar mı? Maalesef çoğunlukla hayır! Ne kadar ilginç ki; Allah'ın sevgili peygamberi bunu da haber vermiş! Ümmetinin (ki onların başında sahâbenin bulunduğu malum) Ali'ye ve genelde Ehl-i Beyt'e kendisinden sonra haksızlık yapacağını, Ehl-i Beyt'in bütün işlerden saf dışı edileceğini bildirmiş. İşte bu durumu ispat eden bazı hadisler:

1. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şöyle buyuruyor:

> "Ehl-i Beytim, benden sonra belâlarla, kovulmuşluk ve saf dışı edilmişlikle karşılaşacak!"[1]

2. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şöyle buyuruyor:

> "Benim Ehl-i Beytim, benden sonra katliamla ve kovulmuşlukla karşılaşacak!"[2]

3. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Ali'ye hitaben şöyle buyuruyor:

> "Sen benden sonra hakikaten sıkıntılarla karşılaşacaksın!"[3]

1- Abdullâh b. Mes'ûd'dan: Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*: I, 310; İbn Ebî Şeybe, VII, 527; İbn Mâce: fiten, 34; el-Bezzâr, IV, 354~355; et-Taberânî, *el-Kebîr*, X, 85, *el-Evsat*: VI, 29~30; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*: II, 633; İbn Adiy, IV, 228, VII, 275~276; el-Uqaylî, IV, 380; Hâkim: IV, 464; eş-Şâşî, *el-Müsned*: I, 362; ez-Zehebî, II, 416, IV, 423; İbn Hacer, *el-Lisân*: III, 282; Şihâbüddîn el-Bûsîrî, *Misbâh'uz-Zücâce*: IV, 203 = İsnâdı sahih bir hadis. Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 262~264

2- Ebû Saîd el-Hudrî'den: Nuaym b. Hammâd (I, 131) ile Hâkim (IV, 487) rivâyet ediyor. Hâkim isnâdının "sahih" olduğunu belirtiyor. ez-Zehebî ise itiraz ederek "sahih değil" diyor. Doğrusu **isnâdı hasen** bir hadis.

3- Abdullâh b. Abbâs'tan: Hâkim (III, 140) rivâyet ediyor ve **"Buhârî ile Müslim'in**

4. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Ali'ye hitâben şöyle buyurdu:

"Bu ümmet, benden sonra sana hakikaten haksızlık edecek!"[1]

5. Allah'ın Elçisi (s.a.a) bir gezinti sırasında Ali'ye şöyle demişti:

"Bazı kişilerin kalplerinde sana karşı duydukları kin ve nefret var; ben gitmeden de onu açığa vurmayacaklar!!!"[2]

şartlarına göre sahih" diyor, ez-Zehebî de aynen onaylıyor. İbn Ebî Şeybe (VI, 372) aynı lâfızla, ama farklı bir isnatla mürsel olarak da rivâyet ediyor.

1- Hz. Ali'den: Kendisinden birkaç yoldan geliyor:

[Ali → Hayyân el-Esedî → …] kanalıyla: İbn Adiy, V, 195; Hâkim, III, 142~143; İbn Hacer, *İthâf'ül-Mehera*: XI, 296 = Senedinde **Yûnus b. Ebî Ya'fûr** dışında sorun yok. Onun da sırf hâfıza sorunu var. (bk. İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 397) O yüzden isnâdı hasen bir hadis. Hattâ Hâkim "isnâdı sahih" diyor, ez-Zehebî de onaylıyor.

[Ali → Ebû İdrîs el-Evdî → …] yoluyla: ed-Devlâbî, I, 199; Hâris el-Bağdâdî, *el-Müsned*: II, 905; Hâkim: III, 140; el-Beyheqî, *ed-Delâil*: VI, 440; Hatîb, XI, 216 = Hâkim "**isnâdı sahih bir hadis**" diyor, ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

[Ali → Sa'lebe b. Yezîd el-Hımmânî → Habîb b. Ebî Sâbit → …]'ten itibâren değişik kanallardan: Buhârî, *el-Kebîr*, II, 174; el-Bezzâr, III, 91~92; İbn Adiy, VI, 216; el-Beyheqî, *ed-Delâil*: VI, 440; ez-Zehebî, I, 371, III, 401 = Habîb'ten itibaren gelen her bir kanalda, güvenilirliğinde kuşku bulunmayan, ancak hâfıza bakımından eleştirilen birkaç râvî var. Ehl-i Sünnet, böyle râvîlerin hadîsi için, isnat bakımından "hasen" hükmünü verir. Bunlar da birbirlerini takviye ederler. Sonuçta Sa'lebe kanalıyla gelen bu rivâyetin isnâdı için rahatlıkla **sahih** diyebiliriz.

[Ali → Alqame → İbrâhîm en-Nehaî → Hakîm b. Cübeyr → Fıtr b. Halîfe → **Ali b. Yezîd es-Sudâî** → …] yoluyla: ed-Dâraqutnî (*el-Efrâd*'da); İbn'ül-Cevzî, I, 244; ez-Zehebî, *et-Tezkira*: III, 995 = İbn'ül-Cevzî hadîsimizin isnâdı için, **Hakîm** yüzünden "zayıf" diyor. Oysa o sadûq birisi. Sadece hâfıza bakımından eleştiriliyor. [sh. 286] **Ali** de sadûq birisi, ancak o da sadece hâfıza bakımından zayıf. (bk. ez-Zehebî, III, 162; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 237) Dolayısıyla isnâdı hasen bir hadis.

2- Enes b. Mâlik'ten: İbn Ebî Şeybe, VI, 371; İbn Adiy, VII, 173; İbn'ül-Cevzî, I, 243; ez-Zehebî, IV, 480; İbn Ebil-Hadîd, IV, 107 = İsnâdı hasen bir hadis. Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 264

İmam Ali'den: Ahmed, *el-Fedâil*: II, 651; Ebû Ya'lâ, I, 426; el-Bezzâr, II, 293; en-Nesâî (=ez-Zehebî, III, 355); Hâkim, III, 139 (=kısaca); Hatîb el-Bağdâdî, XII, 398; el-Mizzî, XXIII, 239; el-Harezmî, s. 65; İbn'ül-Cevzî, I, 243; el-Heysemî, IX, 155~156; Müttaqî, XIII, 176 (36523. hadis) = İsnâdı hasen bir hadis. Hatta Hâkim "isnâdı sahih" diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

İbn Abbâs'tan: et-Taberânî, *el-Kebîr*: XI, 73; el-Heysemî, IX, 156 = İsnâdı zayıf bir hadis.

6. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şöyle buyuruyor:

> "Sizler, hiç şüphesiz benden sonra Ehl-i Beytim hakkında sınava tabi tutulacaksınız!"[1]

Şîa ile Mu'tezile kaynaklarında da yer alan[2] bu rivâyetler, Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e yapılacak zulümlerin, tamamen Rasûlüllâh'ın (s.a.a) bilgisi dahilinde olduğunu gösteriyor. Bu hiç kuşkusuz apaçık bir mucizeden başka bir şey değil! Zaten el-Beyheqî, Ebul-Qâsim el-İsfehânî, Qâdî Iyâd, es-Sâlihî ve Ahmed Zeynî Dahlân, bu hadisleri, Hz. Peygamber'in geleceğe yönelik gaybî mûcizelerinden sayarlar.[3]

* * * * *

Allah'ın sevgili elçisinin (s.a.a) olanca uyarılarına rağmen, sahâbenin çoğunluğu Ali'nin yanında yer almadı. Yanında yer almadıkları yetmiyormuş gibi, karşısına geçtiler ve ona düşman oldular. Sövdüler, hakâret etiler ve kendisine yapmadık eziyet bırakmadılar… Kendisini toplum siyasetinden uzak tuttular. Hatta ona karşı savaş açtılar ve Ali, Hasan ve Hü-

---

1- Hâlid b. Urfuta'dan: Buhârî, *el-Kebîr*: VI, 498; et-Taberânî, *el-Kebîr*: IV, 192; el-Heysemî, IX, 311; es-Süyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*: II, 553; İbn Hamze, *el-Beyân*: II, 49 = el-Heysemî'nin de deyimiyle: Hadîsimizin, Hâlid'in torunu **Umâra b. Yahyâ** dışında bütün râvîleri siqa. Umâra'yı da İbn Hıbbân siqa sayıyor. Buna mukabil "zayıf" diyen yok. Anlaşılan makbul, vasat bir râvî. es-Süyûtî de hadisin hemen ardından "hasen" anlamında simge koymuş.

Demek oluyor ki **hadisimiz en azından hasen bir hadis.**

2- es-Seqafî, II, 335; Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*: I, 284~85; İbn Ebil-Hadîd, IV, 107, VI, 45

Mu'tezile ulemâsından İbn Ebil-Hadîd (*Şerhu Nehc'il-Belâğa*: IV, 107), **3** numaralı hadîsin ardından "Hadis ulemâsının çoğunluğu, bu haberi bu ya da buna yakın lâfızlarla rivâyet etmiştir." diyor.

3- el-Beyheqî, *ed-Delâil*: VI, 440; el-İsfehânî, *Delâil'ün-Nübüvve*: s. 226; Qâdî Iyâd, *eş-Şifâ*: III, 163; es-Sâlihî, *Sübül'ül-Hüdâ*: X, 152; Dahlân, *es-Sîra*: III, 205

Allah'ın peygamberinden sonra Ehl-i Beyt'in başına gelenler, Hz. Ali tarafından da birçok defa dile getirilmiştir. (bk. İbn Şebbe, III, 930; es-Seqafî, I, 204~205; et-Taberî, II, 583, 585; Şerif Radıy, I, 25, 25~26, 26, 28, 37, 62, 120, II, 79, 103, 228, III, 155; İbn Ebil-Hadîd, I, 194, 307, 308, VI, 96, 166, IX, 241, 306, X, 286, XI, 109, XVIII, 132)

Bunlar içinde, halîfe Ebûbekr'i "**istibdâd**"la suçlaması ve onun buna cevap veremeyişi çok enteresan. (bk. Buhârî: meğâzî, 40; Müslim: cihâd, 52; İbn Hıbbân, XI, 153, XIV, 574; et-Taberî, II, 236; İbn Ebil-Hadîd, IX, 241)

seyin dâhil, Ehl-i Beyt'ten olanların ve onlara sevgi besleyenlerin birçoğu haince kurulan tuzaklar sonucu öldürüldü… Böylece Rasûlüllâh'ın esef verici bir mucizesi daha gerçekleşti.

Bazı sahâbîler de, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ***"Kim benden ayrı kalırsa, Allah'tan ayrı kalmış olur; kim de senden (Ali'den) ayrı kalırsa, benden ayrı kalmış olur!"*** uyarısını ve **Ğadîr–Humm** günü yaptığı ***"Allahım! Ali'yi … destekleyeni sen de destekle, onu yalnız bırakanı sen de yalnız bırak!"*** mealli dua ve beddualarını sanki hiç duymamışlar gibi; evet, doğrusu karşı tarafta yer almadılar ama, "tarafsızlık" örtüsüyle Ali'yi yalnız koydular. Oysa hak ile batılın belli olduğu, haklı ile haksızın ayırt edilebildiği durumlarda, "tarafsızlık" adı altında hakkı ve haklıyı yalnız bırakmak da büyük günahtır. Hucurât sûresinin 9. âyeti yeterince açıktır. Mü'minlerin Emîri'nin (a.s) onlar için söylediği şu söz ne kadar yerinde ve anlamlı:

"Onlar haktan ayrılan, bâtıla destek olmayan bir güruhtur!"[1]

02. İçki İçmek

Akıl, Allah'ın bizlere bağışladığı en değerli varlıktır ve hepimizin bildiği gibi, sorumluluğun en temel kaynağıdır. Rabbimiz, bize verdiği bu değerli hazineyi her zaman zinde ve aktif tutmak için daima işletilmesini, düşünmeyi, akıl yürütmeyi, araştırıp incelemeyi önerirken, olası tehlikelere karşı koruyup kollamak için de çeşitli önlemler almıştır. Her çeşit uyuşturucu ve sarhoş edici içkilerin yasak edilişi, bu önlemlerin başında gelir.

Uyuşturucu ve içki, aklı örterek kullanım dışı bıraktığı için, aklen çirkin oluşunun yanı sıra, dînimiz tarafından da haram kılınıyor; kitapta "şeytan işi bir pislik" olarak tavsif ediliyor. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) de bu hususla ilgili olarak; içen, sunan, satan, satın alan ve bunun nakliyatını yapanlar dahil, tam 10 sınıfın "**lanetlik**" olduklarını[2] ve yenilip içilmesi ha-

1- Şerîf Radıy, III, 155, 216 = 17, 262 nolu sözler; İbn Abdilberr, II, 25, III, 55; İbn'ül-Esîr, III, 297; İbn Ebil-Hadîd, XVIII, 115, XIX, 147; el-Mizzî, XX, 487; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 203; ed-Diyârbekrî, *el-Hamîs*: II, 276; Gölpınarlı, *Hz. Ali*: s. 79

2- Abdullâh b. Ömer'den: Ahmed: II, 25, 71, 97 (4556, 5134, 5458); Ebû Dâvûd: eşribe, 2; İbn Mâce: eşribe, 6; Ebû Ya'lâ, IX, 431, 441; Hâkim, II, 31~32, IV, 144~145; el-Beyheqî, V, 327, VI, 12, VIII, 287 = Hâkim "isnâdı sahih" diyor, ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

ram olan bir şeyin ticâretini yapmanın da haram olduğunu[1] haber veriyor. Dînimizin bu konudaki genel yaklaşımı herkes tarafından bilindiği için uzun uzadıya söz edecek değiliz. Ancak içki konusunda, çoklarının yanıldığı ve ileriki bölümlerde arada bir atıfta bulunacağımız iki temel konu var; sadece bunlara değinmekle yetineceğiz.

İçki ne zaman haram kılındı?

İçkinin ne vakit haram kılındığı konusu tartışmalı. Bu tartışmalara girmeden önce, mevzuyla alâkalı Kur'ân âyetlerini, iniş sırasına göre buraya almak ve sonra konuya devam etmekte yarar var:

Enes'ten: Tirmizî: büyû', 58; İbn Mâce: eşribe, 6 = el-Münzirî (bk. el-Münâvî, V, 268; Şemsülhaqq, X, 149) ile İbn Hacer (*et-Telhîs*: IV, 200; eş-Şevkânî, VI, 237) bütün râvîlerinin siqa olduklarını belirtiyorlar.

Abdullâh b. Abbâs'tan: Ahmed: I, 316 (2747); et-Taberânî, *el-Kebîr*: XII, 233; Abd b. Humeyd, 229 (= Mahmûd Halîl tahkikli tek ciltlik baskı); Hâkim, II, 31, IV, 145 = Hâkim "isnâdı sahih bir hadis" diyor, ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

Abdullâh b. Mes'ûd'dan: et-Taberânî, X, 92; el-Bezzâr, V, 39; İbn Adiy, V, 247; el-Heysemî, IV, 160 = Senedinde bulunan **Îsâ b. Ebî Îsâ el-Hannât** adlı râvî yüzünden (bk. ez-Zehebî, III, 320; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 107) isnâdı zayıf.

Bu hadis Ehl-i Beyt kaynaklarında da mevcuttur. bk. el-Küleynî, VI, 429; Şeyh Sadûq, *el-Hısâl*: s. 444~445

1- İbn Abbâs'tan: Mâlik: eşribe, 12; eş-Şâfiî, *el-Müsned*: s. 437; Ahmed: I, 230, 244, 247, 293, 322, 323, 358 (1937, 2081, 2111, 2546, 2809, 2824, 3201); Müslim: müsâqât, 68; Ebû Dâvûd: icâra, 31; Nesâî: büyû', 90; Dârimî: eşribe, 9, büyû', 35; Ebû Ya'lâ, IV, 353, 462; et-Taberânî, XI, 4, XII, 200; Dâraqutnî, III, 7; el-Beyheqî, VI, 11, 13, IX, 353; İbn Kesîr, II, 93, 185~186

Câbir b. Abdillâh'tan: et-Taberânî, *el-Evsat*: IX, 31~32 = Senedinde bulunan **Abdullâh b. Lehîa** [sh. 200] dolayısıyla isnâdı hasen bir hadis.

Keysân es-Seqafî'den: Ahmed: IV, 335 (18192); Buhârî, *el-Kebîr*: VII, 233; İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd*: V, 99; et-Taberânî, *el-Kebîr*: XIX, 195; ez-Zeyle'î, IV, 54; İbn Kesîr, II, 93; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 309 = Bunun da senedinde **Abdullâh b. Lehîa** var. O yüzden isnâdı hasen. el-Heysemî (IV, 157) "**Nâfi' b. Keysân**"ı tamamen meçhul sanmış; oysa o da babası gibi sahâbeden birisi.

Ebû Hüreyre'den: Ebû Dâvûd: icâra, 31; et-Taberânî, *el-Evsat*: I, 43; İbn Adiy, VI, 405; Dâraqutnî, III, 7; el-Beyheqî, VI, 12 = İsnâdı sahih bir hadis.

Âişe'den: Abdürrazzâq, VI, 75, VIII, 150, 195; Ahmed: VI, 46, 100, 127, 186, 191, 278 (23063, 23551, 23812, 24356, 24400, 25171); Buhârî: salât, 73, büyû', 24, 105, tef. Baqara, 40~42; Müslim: müsâqât, 69, 70; Ebû Dâvûd: icâra, 31; Nesâî: büyû', 90; İbn Mâce: eşribe, 7; Dârimî: büyû', 35; el-Beyheqî, VI, 11

1. "Hurmalıkların meyvelerinden ve üzümlerden sarhoşluk veren içki ve güzel bir rızık elde etmektesiniz…" [Nahl: 67**]**

2. "Sana içkiyi / uyuşturucuyu ve kumarı sorup duruyorlar. De ki: İkisinde de hem büyük bir günah, hem de insanlar için bir takım menfaatler var. Ancak günahları menfaatlerinden daha büyüktür…" [Baqara: 219**]**

3. "Ey iman edenler! Sarhoş iken, ne dediğinizi bilinceye dek… namaza yaklaşmayın…" [Nisâ: 43**]**

4. "Ey iman edenler! İçki / uyuşturucu, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz." [Mâide: 90**]** [1-2]

1- 2. ve 4. âyet meallerinde geçen **"içki"** sözcüğünün orijinali, "**hamr**"dır. Hamr, Arapça'da aklı örten, uyuşturan ve artık kullanılmaz ve işlemez hale sokan her şeye verilen, anlamca kapsamlı genel bir isimdir. Dolayısıyla sarhoş edici içkilerin yanı sıra bütün uyuşturucular da bu âyetlerin ifade alanına doğrudan dahildir.

Ancak "kıyas" gibi son derece şâibeli ve dolambaçlı yollardan gitmeyi zevk haline getirenler, sarhoş edici içkilerin âyetle doğrudan haram kılındığını kabul ederlerken, uyuşturucuların "kıyas" yoluyla haram olduğunu ileri sürmüşlerdir. Oysa hamr kelimesinin alanı, demin de ifade ettiğimiz gibi sadece "sarhoş edici içki" ile sınırlandırılamayacak kadar geniştir; aklı örten ve onu dumanlayıp devre dışı bırakan ne varsa, hepsini doğrudan ifade eder. Bunun için dilcilerin, müfessirlerin ve fukahânın açıklamalarına bakmak kâfîdir.

Ancak, hem içkiyi hem de uyuşturucuyu birlikte ifade eden bir sözcük, Türkçe'de henüz bulunmadığı için; "**içki**" kelimesinin yanında, taksim çizgisiyle birlikte "**uyuşturucu**"yu da ekleme zorunluluğu hissettik.

2- Bu âyetlerin sıralamasını genel kabûle göre yaptık. Ancak günümüz Şîasının çağdaş müfessirlerinden Allâme Tabâtabâî, sıralamada 2. âyet ile 3. âyeti yer değiştiriyor ve özetle şöyle diyor:

> "İçki yasağının oturmasında (yasak edilişinde değil; çünkü birazdan da göreceğimiz gibi, sarhoşluk veren içkiler hiçbir zaman helal kılınmamıştır.) Kur'ân'ın tedrîcî bir yöntem izlediği malum. Baqara sûresinin âyeti genel / mutlak bir günahtan söz ederken, Nisâ sûresindeki âyet, namaza içkili bir biçimde yaklaşmayı önleyerek özel bir yasaklama getiriyor. Oysa genel bir yasaktan sonra özel bir yasak daha koymanın anlaşılır bir tarafı yoktur. Öte yandan tedrîcî yöntem, kolaydan zora doğru gelişme gösteren bir süreçtir. Nisâ sûresindeki âyetin Baqara sûresindeki âyetten sonra indiğini kabul ettiğimiz takdirde; bu süreç tersine dönmekte, zordan kolaya doğru bir seyir takip etmektedir…" (*el-Mîzân*: II, 194)

Allâme'nin bu açıklamaları elbette tartışmaya açıktır.

İçkinin hangi âyetle ne zaman haram kılındığı konusunda ise başlıca iki görüş var:

a) Mâide sûresinin âyetiyle: Genellikle Ehl-i Sünnet dünyasının yaklaşımı bu doğrultuda. Onlar bu görüşlerini şöyle delillendiriyorlar:

1. Baqara sûresinin âyeti içkide hem günahın hem de bir takım yararların bulunduğunu ifade ediyor. Günahının yararından daha büyük olması, içkiyi yermeyi ve ondan "tavsiye yollu sakındırma"yı hedeflese de, "kesin biçimde yasaklama" ifade etmek için yeterli değildir. Çünkü buradaki günahın, içki içip sarhoş olduktan sonra farkında olmadan içine düşülen cinâyet, iftira, başkalarına sözlü ya da fili zarar vermek vb. günahlar olabilir. Buradan da içkinin bizâtihî değil, zaten yasak olan bir takım şeylere sebebiyet verdiği için günah olduğu anlaşılır. Bu durumda da başkalarına zarar vermedikçe içki içmek günah olmaz. Oysa Mâide sûresindeki âyet, faydasına zararına değinmeden, doğrudan ve açıktan, mutlak yasaklama belirtiyor.[1]

Bir de Baqara sûresindeki âyette geçen **"günah"**tan kasıt, daha çok "dünyevî" zararlardır. Bu zararlardan korunabilenler için, âyetten içki içmenin haram olmadığı sonucunu çıkaranlar olabilir.[2]

2. Ömer b. Hattâb, içki konusunda "Allahım! İçki konusunda bize doyurucu bir açıklama yap." diye yalvarıyor; ardından Baqara sûresinin âyeti iniyor. Sonra yine aynı yakarışı yapıyor; bu sefer Nisâ sûresindeki âyet nâzil oluyor. Daha sonra bir kez daha aynı yakarışı yapıyor ve nihâyet Mâide sûresinin ilgili âyetleri iniyor. Ömer bunun üzerine "Vazgeçtik! Vazgeçtik!" demeye başlıyor.[3]

3. İçki ticâretini yasaklayan İbn Abbâs hadîsine göre; adamın birisi, Mekke'nin fethedildiği yıl bir "deve yükü" şarabı hediye(!-?) etmek üzere Rasûlüllâh'a (s.a.a) geliyor. Rasûlüllâh ona diyor ki:

1- bk. et-Taberî, *et-Tefsîr*: IV, 329~330; İbn'ül-Arabî, I, 153

2- bk. Elmalılı, II, 766

3- Ahmed: I, 53 (355); Ebû Dâvûd: eşribe, 1; Tirmizî: tef. Mâide, 8, 9; Nesâî: eşribe, 1; et-Taberî, *et-Tefsîr*: VII, 33; Hâkim, II, 278, IV, 143; el-Beyheqî, VIII, 285; İbn Kesîr, I, 255, II, 92 = Hâkim rivâyetlerden ilki için "Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih", ikincisi içinse sadece "isnâdı sahih" diyor, Şamlı ez-Zehebî de onaylıyor.

"Ey adam! Allah'ın bunu haram kıldığını duymadın mı?"…[1]

4. Basralı Qatâde diyor ki: "İçkinin haramlığı, Ahzâb (= Hendek) gazvesinden sonra, Mâide sûresiyle birlikte indi." [2]

Mücâhid, Âmir eş-Şa'bî, Rabî' b. Enes ve Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem'in de benzer kanaatte oldukları rivâyet ediliyor.[3]

5. Tefsir kitaplarında detaylıca işlendiği gibi, sahâbeden bir çoğu, Baqara sûresindeki âyetin nüzûlünden sonra da içki içmeye devam etmişlerdir. Bu durum içkinin bu âyetle haram kılınmadığını gösterir. Şayet bu âyet içkinin haram kılınmasında yeterli ve açık olaydı, sahâbe bu yasağı çiğnemezdi.[4]

Sonuçta Baqara sûresindeki âyet, İbn Kesîr'in de deyimiyle, daha sonra konulacak kesin yasağa zemin hazırlama niteliğindedir. İçkinin Mâide sûresindeki âyetle haram kılınması ise Mekke'nin fethine rastlamaktadır.

b) Baqara sûresinin âyetiyle: Genelde Ehl-i Beyt (= İmâmiyye) mektebinin kanaati bu. Bu görüşün delilleri ise şunlar:

1. Baqara sûresindeki âyette, içki ile kumarın her ikisinde de **"büyük bir günah"** olduğu vurgulanıyor. Âyetin orijinal metninde geçen "**ism**" (peltek sâ ile) kelimesine bütün lügatler "günah ve masiyet" anlamını veriyor. Ayrıca daha önce Mekke'de nâzil olan A'râf sûresinin 33. âyetiyle de "**ism**"in haram olduğu açıkça ifade ediliyor. Baqara sûresindeki âyet, içkinin günah / haram olduğunu belirtmekle kalmıyor, bu durumu **"Ancak günahları menfaatlerinden daha büyüktür"** ifadesiyle de adam akıllı pekiştiriyor.[5]

2. Hz. Câbir anlatıyor: **"**Sahâbeden bazıları sabahleyin içki aldılar ve sonra da Uhud savaşında şehîd düştüler. Yahûdîler'in "Onlar, karınları içki ile doluyken öldüler!" demeleri üzerine, **"İman edip sâlih amel işleyenler için … (**daha önce**) tatmış olduklarından dolayı hiçbir günah yoktur."**

1- bk. İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: VIII, 279

2- et-Taberî, *et-Tefsîr*: IV, 336; eş-Şevkânî, *Feth'ul-Qadîr*: II, 75

3- bk. İbn Kesîr, I, 256

4- bk. es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyât'il-Ahkâm*: I, 276

5- bk. et-Tabâtabâî, *el-Mîzân*: II, 194

[Mâide: 93**]** âyeti nâzil oldu.**"** [1]

Hz. Câbir'e içkinin ne vakit haram kılındığının sorulması üzerine "Uhud savaşının akabinde." diye cevap verdiğine dair rivâyet de var.[2]

3. Âişe annemizin şöyle dediği rivâyet ediliyor: **"**Baqara sûresi nâzil olduğunda, onunla birlikte içki de haram kılındı.**"**[3]

4. Hasen el-Basrî de içkinin Baqara sûresindeki âyetle haram kılındığına inanıyor.[4]

5. Meşhur İslâm târihçisi el-Belâzürî, içkinin hicretin dördüncü yılında haram kılındığını söylüyor. Yine ünlü İslâm târihçilerinden İbn Sa'd, İbn İshâq, İbn Hişâm ve el-Yaqûbî, bunun Benî Nadîr vakasında gerçekleştiği kanaatinde. Bu da hicretin dördüncü yılına tekabül ediyor. Bir diğer tarihçi İbn Seyyidinnâs ise, hicretin ya üçüncü ya da dördüncü yılında haram kılındığını belirtiyor. İbn Kesîr'in itiraz etmeyişine bakılırsa; o da bu görüşe sıcak bakıyor.[5]

Baqara sûresi hicretten birkaç yıl sonra inmeye başladığına göre, ilgili âyetin inişi hicretin 4. yılında vuku bulan Benî Nadîr vak'asına tesadüf etmiş olabilir.

Değerlendirme: Yukarıdaki karşılıklı delillendirmelere bakıldığında, ikinci görüşün daha tutarlı ve tarihi gerçeklere daha uygun düştüğü görülür. Birinci görüşü savunanların yanılgıları şunlar:

1- el-Bezzâr rivâyet ediyor. İbn Kesîr (II, 95) ile el-Aynî (XV, 134) hadîsin isnâdının sahih olduğunu belirttikten sonra, el-Aynî şöyle devam ediyor: "Hadis, içkinin Uhud savaşından sonra haram kılındığına delildir."

Bu da yaklaşık hicretin 4. yılına tekabül eder.

2- İbn Merdeveyh; eş-Şevkânî, *Feth'ul-Qadîr*: II, 75; el-Emînî, VII, 100

3- Hatîb, VIII, 357; el-Emînî, VII, 101 = Senedinde **Dâvûd b. Zebirqân** var. Genelde zayıf sayılan birisi. Ancak Ahmed, Buhârî ve İbn Adiy onun orta yollu, vasat bir râvî olduğunu söylüyorlar. Hatta İbn Hıbbân'ın sözlerine bakılırsa, o sadûq ama hafıza bakımından zayıf birisi. (bk. ez-Zehebî, II, 7; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 114, *et-Taqrîb*: I, 228) Bu durumda "isnâdı hasen" denilebilir.

4- İbn'ül-Arabî, I, 150

5- İbn Hişâm, II, 191; el-Yaqûbî, II, 49; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn'ül-Eser*: II, 24, 356; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 86; İbn Hacer, *el-Feth*: X, 31; el-Aynî, X, 330; eş-Şevkânî, X, 102; Davudoğlu, *Müslim Şerhi*: IX, 258; el-Emînî, VII, 101

a) Baqara sûresindeki âyette geçen **"ism"** kelimesinin dünyevî zarar gibi algılanması, hem Arap diline, hem de Kur'ân'ın yaygın kullanımına **[**örn. Nisâ: 48, 111; Mâide: 29; Nûr: 11**]** tamamen terstir. Çünkü bunun anlamı günah ve masiyettir. Bunun için herhangi bir lügate ya da tefsir kitabına bakmak yeterlidir. Diğer taraftan âyetin içkinin haramlığını ifade etmekte kesinlik bulunmadığını bir an kabul etsek bile, "**ism**"e delâlet ettiği son derece açıktır. Bu âyetin Medîne'de nazil olduğunu ve "ism"i kesin biçimde haram kılan Arâf sûresinin Mekke'de indiğini unutmayalım. Mekkî bir âyetin herhangi bir şeyi haram kıldığını duyduğu halde, Medîne'de inen bir ayetten hareketle söz konusu şeyin helal olabileceğine dair ictihâda kalkışan birisinin gerekçesi ne olabilir? Kaldı ki, Arâf sûresi "**ism**"i mutlak sûrette haram kılarken, Baqara sûresindeki âyet bunun yanına bir de "**büyük**" sıfatını ekliyor. Ta ki, hiç kimse içkinin tam olarak "ism = günah" kapsamına girdiğinde en ufak bir endişeye kapılmasın. Buna rağmen içkinin hâlâ helal olabileceğini sanmak nassa karşı bir ictihâddır ve bunu iyi niyetle izah etmek mümkün değildir.

Âyetin orijinal metninde "**ism**"in yanında "**menâfi**" deyiminin yer alması de mübahlığa işaret etmez. Çünkü bundan kasıt içki ve kumarın olumlu yanları değil, ticâretini yaparak elde edilen maddî menfaatlerdir. Hemen her müfessir bu gerçeğe parmak basar. (O yüzden biz de bu şekilde çeviri yaptık.) Bu durumda söyler misiniz: Allah'ın haram kıldığı hemen her şeyden kazanç sağlamak mümkün iken, işin bu tarafını dikkate alarak "câiz" olduğuna hükmedebilir misiniz? Şimdilerde kadın ticareti, esrar, eroin kaçakçılığı iyi para getiriyor. İşin sadece bu yönüne bakarak, bunlara da "helâl" diyebilir misiniz!?...

Sonuçta dînen mahzurlu olan bir çok şeyden, "dünyevî" kazançlar elde edilebilir. Fakat bu durum hiçbir zaman helallik ifade etmez.[1]

b) Ömer b. Hattâb'ın bizzat kendisi güvenilir birisi değildir ve bu durum onun rivâyetlerini kabule mânidir. Üstelik bu olayı doğru kabul edersek, bu durum Ömer'in aleyhine de kullanılabilir! Şöyle ki: Dikkat edilirse Ömer "Allahım! İçki konusunda bize doyurucu bir açıklama yap!" diye yalvarıyor ve ardından Baqara sûresinin âyeti iniyor. Ama o bu açıklamayla yetinmiyor. Sonra yine yakarışa geçiyor; bu sefer Nisâ sûresinin âyeti nâzil oluyor. Ona bu açıklama da yetmiyor… Sonunda Mâide sûre-

1- el-Cessâs, II, 3, *el-Fusûl*: II, 329

sinin ilgili âyetleri iniyor. Ömer ancak bunun üzerine "Vazgeçtik! Vazgeçtik!" diyor.

Sonuçta bu rivâyette hem Allah'ın (a.c) yaptığı açıklamayı yetersiz görmek var, hem de Ömer'in anlayışına, zekâ durumuna olumsuz bir gönderme var. Elbette karar sizin! ***Bu bir***.

İkincisi, Ömer b. Hattâb'ın Mâide sûresindeki âyetle de yetinmediğini gösteren önemli ipuçları var. İleride de göreceğimiz gibi, Ömer içkiye bu âyetle de son vermiş değil!

Üçüncüsü, rivâyetin senedinde kopukluk var.[1] Bu durumun usûlde söz konusu rivâyetin zayıflığına delil olduğunu biliyorsunuz.

c) İbn Abbâs hadîsinde, içkinin Mekke'nin fethedildiği yıl yasaklandığına dair en ufak bir kayıt yok. Rivâyetten o adamın Medîne dışında bir yerde yaşadığı anlaşılıyor. Dolayısıyla o güne kadar bundan haberdar olmaması anormal değil. Onun Allah'ın Rasûlü'ne şarap hediye edecek kadar duyarsız olması da bunu gösteriyor.

d) Sahâbeden bir çoğunun Baqara sûresindeki âyetin nüzûlünden sonra da içki içmeye devam ettikleri doğru. Bu durum içkinin bu âyetle haram kılınmadığını değil, onların haram işlediklerini gösterir. "İçki bu âyetle haram kılınmış olsaydı, sahâbe bu yasağı çiğnemezdi." yaklaşımı ise, "sahâbenin tertemiz ve masum olduğu" tezine dayanan bir kısırdöngüdür. Oysa sahâbeden bir çoğunun, Mâide sûresindeki âyetlerin inmesinden sonra da içmeye devam ettiklerini birazdan göreceksiniz. Bu gidişle haramlık için galiba Maîde sûresi de az gelecek!

İşte, olaylara hep tersinden bakanların düştüğü ibretlik bir manzara! Herkes ne yapıp edip sahâbeyi aklayıp paklama gayretinde. Bütün gayretler maalesef sadece bunu hedefliyor. Onlar her şeyden önce sahâbe uygulamalarına kilitlenip kalıyorlar ve bir dönüp de âyete bakma gereği duymuyorlar; âyetler âdetâ onlara feda ediliyor. Basralı Qatâde ve diğerlerinin görüşleri de temelde buna dayanıyor.

1- Hadîsi Ömer'den rivâyet eden, Ebû Meysera Amr b. Şurahbîl. Oysa hadis alimleri, onun Ömer'den bir şey duymamış olduğunu belirtiyorlar. (bk. İbn Kesîr, II, 92) Hatta Tirmizî ile İbn'ül-Arabî (I, 149) bunun mürsel olarak da rivâyet edildiğini, doğrusunun da bu olduğunu söylüyorlar. Velhâsıl, her iki durumda da arada atlanmış meçhul birisi var.

Kısacası birinci görüş, tamamen "sahâbeden bir çoğunun Baqara sûresindeki âyetin nüzulünden sonra da içki içmeye devam ettikleri" olgusuna dayanıyor ve bilimsel dayanaktan yoksun görünüyor. O yüzden alanında uzman kabul edilen birçok Ehl-i Sünnet âlimi, bu görüşlerden ikincisini doğru buluyorlar ve var güçleriyle onu savunuyorlar. İşte onlardan bazılarının isimleri:

– Hanefîlerden el-Cessâs (II, 3, *el-Fusûl*: II, 329)

– Hanefîlerden el-Aynî (*Umdet'ül-Qârî*: XV, 134)

– Mâlikîlerden İbn Abdilberr (*et-Temhîd*: I, 247)

– Şâfiîlerden Fahruddîn er-Râzî (*et-Tefsîr*: VI, 47)

– Şâfiîlerden Şemsüddîn er-Remlî (*Ğâyet'ül-Beyân*: s. 303)

– Şâfiîlerden İbn Hacer el-Heytemî (*Feth'ul-Cevâd*: II, 316)

– Şâfiîlerden Hatîb eş-Şirbînî (*Muğnî'l-Muhtâc*: IV, 186)

– Şâfiîlerden Ahmed el-Feşnî (*Mevâhib'üs-Samed*: s. 140)

– Şâfiîlerden Abdurrahmân el-Cezîrî (*el-Fiqh*: V, 10, 11)

– Hanbelîlerden Qâdî Ebû Ya'lâ (es-Sâbûnî, I, 276)

– Hanbelîlerden Ebul-Ferec İbn'ül-Cevzî (*Zâd'ül-Mesîr*: I, 241)

Esasen içki hiçbir zaman helal kılınmış değildir. Bütün peygamberler, toplumu bir anda karşılarına almamak için, dinleri kemale erinceye kadar sessiz kalıp bekleseler de, sonunda içkinin haram olduğunu ilan etmişlerdir. Bu konuda hem Ehl-i Beyt kaynakları[1], hem de çoğu Ehl-i Sünnet kaynakları[2] hemfikirdir. Dolayısıyla bu âyetler inmeden önce içkinin "helal" olduğunu ileri sürmek mesnetsizdir. Çünkü içki gerçekten zararlı, zararlı oluşu açıkça gözlemlenebilen, ayrıca akl-ı selîm olan insana da hiçbir biçimde yakışmayan bir durumdur. Burada "Eşyâda asıl olan ibâhadır." kuralını işletmek de yersizdir. Çünkü bu kural, kimseye

1- el-Küleynî, VI, 395; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *et-Tehzîb*: IX, 102; Hurr el-Âmilî, *el-Vesâil*: XXV, 296 vd.

2- Örnek olarak bk. el-Ğazzâlî, I, 288; el-Kâsânî, V, 113, VII, 40; İbn Nüceym, *el-Bahr*: VIII, 246; el-Haskefî, *ed-Dürr'ül-Münteqâ*: I, 601, *ed-Dürr'ül-Muhtâr*: IV, 37; eş-Şirbînî, IV, 186; eş-Şevkânî, *el-İrşâd*: s. 189; Bilmen, III, 254

zararı dokunmayan, çirkinliği akıl ile de anlaşılamayan şeyler için geçerlidir.

Çoğu sarhoş eden içkilerden az miktarda içilebilir mi?

Allah (a.c) Kur'ân'da "**hamr**" denen şeyi, bilhassa Mâide sûresinin ilgili âyetiyle kesin olarak haram kılmıştır. Bunda kimsenin şüphesi yok. **Hamr**, daha önce de belirttiğimiz gibi aklı örten, dumanlayan, gevşetip uyuşturan ve böylece onu tedâvülden kaldıran ne varsa, hepsini içine alan kapsamlı bir isimdir. Onun için **hamr** âyetlerinin sadece "şarap" ya da "içki" ile tercüme edilmesi esasen doğru değildir. Zira bu durumda uyuşturucular, âyetin alanına doğrudan dâhil oldukları halde kapsam dışı bırakılmış olur. Bunların yerine "uyuşturucu" demek de yetersizdir; çünkü "uyuşturucu" dendiğinde bundan hiç kimse "sarhoş edici içkileri" de anlamaz. Kısacası âyetlerin meramını ifade noktasında bunlar tek başına âciz kalmaktadır.[1]

Kur'ân her tür içki ve uyuşturucuyu haram kılarken, "azı, çoğu" diye bir ayrıma gitmiyor. Âyetlerin bu mutlak ifadesinden, içki ve uyuşturucunun azının da haram kılındığı rahatlıkla anlaşılabilir.

Ehl-i Beyt mektebinin temel hadis kaynakları, sarhoşluk ve uyuşukluk veren her çeşit maddenin haram olduğunu, bunların **hamr** kapsamına girdiğini ve onların çoğunun da azının da "haram" olduğunu açıkça ortaya koyuyor.[2] Ehl-i Sünnet kaynakları da Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) âit, aynı mealde pek çok hadîse yer veriyor. Şöyle ki:

1. ***"Sarhoşluk veren her şey hamrdır. Ve sarhoşluk veren her şey haramdır."***[3]

1- Türkçe'de hem içkiyi hem de uyuşturucuyu birlikte ifade eden bir kelime bulunmadığı için; "içki" kelimesinin yanında taksim çizgisiyle birlikte "uyuşturucu"yu da eklemek zorunda kaldığımızı daha önce belirtmiştik.

2- el-Küleynî, VI, 407~412, 417~418, 424, 430; Şeyh Sadûq, IV, 255, et-Tûsî, *et-Tehzîb*: IX, 111, 113, 115; Hurr el-Âmilî, *el-Vesâil*: XXV, 280, 336~342

3- Abdullâh b. Ömer'den: et-Tayâlisî, III, 427; Abdürrazzâq, IX, 221; Ahmed: II, 16, 29, 31, 98, 104, 134, 137 (4416, 4598, 4599, 4631, 5472, 5557, 5903, 5941); İbn Ebî Şeybe, V, 66; Müslim: eşribe, 73~75; Ebû Dâvûd: eşribe, 5; Tirmizî: eşribe, 1, 2; Nesâî: eşribe, 22, 48; İbn Mâce: eşribe, 9; Ebû Ya'lâ, IX, 358, 470; et-Taberânî, XII, 294, 312, 332; ed-Dâraqutnî, IV, 248~250; et-Tahâvî, IV, 215; el-Beyheqî, VIII, 288, 293, 296, 306 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

2. *"Sarhoşluk veren her şey haramdır."*[1]

Âişe annemizden: et-Taberânî, *el-Evsat*: V, 243 = Senedinde **Muhammed b. Ebil-Hasîb el-Antâkî** var. Hatîb el-Bağdâdî (V, 249; ez-Zehebî, II, 478) onun için "siqa" diyor. Diğer râvîleri de siqa olduğuna göre; isnâdı sahih demektir.

Aynı hadis İbn Abbâs (Ebû Dâvûd: eşribe, 5; el-Beyheqî, VIII, 288) ile Qays b. Sa'd b. Ubâde'den (Ahmed: III, 422 / 14935; Ebû Ya'lâ, III, 26; et-Taberânî, XVIII, 352; et-Tahâvî, IV, 217) de zayıf isnatlarla rivâyet ediliyor.

1- Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den: et-Tayâlisî, I, 401; İbn Ebî Şeybe, V, 66; Ahmed: IV, 402, 407, 410, 415, 417 (18773, 18817, 18842, 18895, 18908); Buhârî: meğâzî, 62, edeb, 80, ahkâm, 22; Müslim: eşribe, 70~71; Ebû Dâvûd: eşribe, 5; Nesâî: eşribe, 23, 24; Dârimî: eşribe, 8; İbn Mâce: eşribe, 9; Ebû Ya'lâ, XIII, 210, 215; el-Bezzâr, VIII, 92, 106, 117, 124~125, 138; et-Tahâvî, IV, 220; el-Beyheqî, VIII, 291

Âişe annemizden: Mâlik: eşribe, 9; Abdürrazzâq, IX, 220; İbn Ebî Şeybe, V, 66; İbn Sa'd, VIII, 488; Ahmed: VI, 225 (24704); Buhârî: vudû', 71, eşribe, 4; Müslim: eşribe, 67~69; Ebû Dâvûd: eşribe, 5; Tirmizî: eşribe, 2, 3; Dârimî: eşribe, 8; Nesâî: eşribe, 23, 48; İbn Mâce: eşribe, 9; et-Tahâvî, IV, 217; Hâkim, IV, 148

Enes'ten: İbn Ebî Şeybe, V, 67; Ahmed: III, 112, 119, 237 (11656, 11751, 13000); Ebû Ya'lâ, VI, 279, 373, VII, 42, 50; Ebû Avâne, V, 103; et-Tahâvî, IV, 226 = İsnâdı Müslim'in şartlarına göre sahih. (bk. İbn Hacer, *el-Feth*: X, 44)

Hz. Câbir'den: Ahmed: III, 360 (14351); Müslim: eşribe, 72; Nesâî: eşribe, 49; et-Tahâvî, IV, 228; el-Beyheqî, VIII, 291, 310 = İsnâdı sahih.

Abdullâh b. Ömer'den: Ahmed: II, 16, 91 (4415, 5390); Nesâî: eşribe, 23, 24, 48; Tirmizî: eşribe, 2; İbn Mâce: eşribe, 9, 10; et-Taberânî, XII, 295; Ebû Ya'lâ, IX, 356, X, 189 = İsnâdı sahih. (bk. el-Münâvî, III, 379)

Büreyde el-Eslemî'den: İbn Ebî Şeybe, III, 30, V, 66, 67, 85; Abdürrazzâq, III, 569, IX, 208; Ahmed: V, 350, 355, 356, 359 (21880, 21925, 21927, 21938, 21960); Müslim: cenâiz, 106, edâhî, 37, eşribe, 63~65; Ebû Dâvûd: eşribe, 8; Tirmizî: eşribe, 6; Nesâî: cenâiz, 100, dahâyâ, 36, eşribe, 40; İbn Mâce: eşribe, 14; et-Taberânî, II, 19; ed-Dâraqutnî, IV, 259 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre gayet sahih.

Abdullâh b. Abbâs'tan: Ahmed: I, 274, 289, 350 (2347, 2494, 3104); Buhârî: eşribe, 10; Ebû Dâvûd: eşribe, 8; Nesâî: eşribe, 24; et-Taberânî, XI, 26, 253, XII, 101~102; Ebû Ya'lâ, V, 114; İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd*: V, 244; Dâraqutnî, III, 7; et-Tahâvî, IV, 216; el-Beyheqî, VIII, 294, 303, X, 213, 221

Abdullâh b. Amr'dan: İbn Ebî Şeybe, V, 67; Ahmed: II, 158, 171, 185, 211 (6190, 6303, 6450, 6684); Ebû Dâvûd: eşribe, 5; el-Bezzâr, VI, 425; et-Tahâvî, IV, 217, 228; ed-Dâraqutnî, IV, 257, 258; İbn Kesîr, II, 94 = İsnâdı sahih.

Ebû Hüreyre'den: İbn Ebî Şeybe, V, 67; Ahmed: II, 429, 501 (9174, 10106); Tirmizî: eşribe, 2; Nesâî: eşribe, 23; İbn Mâce: eşribe, 13; Ebû Ya'lâ, X, 348 = Değişik yollardan gelen bu hadîsin isnâdının sahih olduğunu Tirmizî belirtiyor.

3. *"Allah'ın Elçisi (s.a.a) sarhoşluk ve gevşeklik veren her şeyi yasakladı."*[1]

Ebû Saîd el-Hudrî'den: Mâlik: dahâyâ, 8; Ahmed: III, 38, 63, 66 (10901, 11178, 11201); et-Tahâvî, IV, 228; Hâkim, I, 375; el-Beyheqî, IV, 77, VIII, 311 = Hâkim, hadis için "Müslim'in şartlarına göre sahih" diyor, ez-Zehebî de onaylıyor.

Deylem el-Hımyerî = Feyrûz ed-Deylemî'den: İbn Ebî Şeybe, V, 66; Ahmed: IV, 232 (17343, 17344); Buhârî, *el-Kebîr*: VII, 136; Ebû Dâvûd: eşribe, 5; İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd*: V, 144; et-Taberânî, IV, 227, XVIII, 330; el-Beyheqî, VIII, 292; İbn'ül-Esîr, II, 142 = İbn Hacer (X, 44) senedi için "hasen" demekle yetiniyor. Oysa İbn Abdilberr (III, 205; İbn'ül-Esîr, III, 463) sahih olduğu kanaatinde.

Ayrıca; Abdullâh b. Muğaffel'den (bk. İbn Ebî Şeybe, V, 68; Ahmed: IV, 87 / 16202; et-Tahâvî, IV, 229), Ebû Vehb el-Ceyşânî'den (bk. İbn Ebî Âsım, V, 244; İbn'ül-Esîr, V, 127. ayr. bk. İbn Sa'd, I, 359); Talq b. Ali'den (bk. İbn Ebî Şeybe, V, 66; İbn Sa'd, V, 562, VII, 87; et-Taberânî, VIII, 337) ve Qays b. Sa'd b. Ubâde'den (bk. İbn Adiy, V, 350; el-Beyheqî, X, 222) de sahih isnatlarla rivâyet ediliyor.

Abdullâh b. Mesûd'dan: Abdürrazzâq, III, 572; Ahmed: I, 452 (4092); İbn Mâce: eşribe, 9, 14; Ebû Ya'lâ, IX, 12; et-Taberânî, X, 156; et-Tahâvî, IV, 228; Hâkim, I, 375; el-Beyheqî, IV, 77, VIII, 311 = Mesrûq'tan itibaren her biri hasen olan iki ayrı kanaldan gelen hadîsimiz için, "sahih" bile denebilir.

Dahhâq b. Nu'mân'dan: İbn Ebî Âsım, V, 173~174; et-Taberânî, XX, 335; el-Heysemî, III, 220~221 = Senedinde **Baqıyye b. Velîd** adlı; sadûq ama hâfıza bakımından zayıf biri var. (bk. İbn Sa'd, VII, 469; ez-Zehebî, I, 331 vd.; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 357 vd, *et-Taqrîb*: I, 112) Şu halde isnâdı için hasen denebilir.

İbn Hacer (*el-Feth*: X, 44) hadîsin; yine hasen isnatlarla Nu'mân b. Beşîr'den (Ahmed: IV, 273 / 17681; Ebû Dâvûd: eşribe, 4; et-Tahâvî, IV, 217; İbn Adiy, III, 457, IV, 160; Hâkim, IV, 148), Muâviye'den (Buhârî, *el-Kebîr*: III, 145; İbn Mâce: eşribe, 9; Ebû Ya'lâ, XIII, 341; et-Taberânî, *el-Kebîr*: XIX, 388), Meymûne annemizden (Ahmed: VI, 332, 333 / 25594, 25595) ve Ebû Osmân (Münzir) el-Eşecc el-Asarî'den (Ebû Ya'lâ, XII, 243~244) de rivâyet edildiğini belirtiyor.

Ayrıca İmâm Ali (İbn Ebî Şeybe, V, 86; Ahmed: I, 145 / 1173; et-Tahâvî, IV, 227; Dâraqutnî, IV, 250), Rasîm el-Hecerî el-Abdî (Ahmed: III, 481 / 15383), Zeyd b. Hattâb, Suhâr el-Abdî, Qurra b. İyâs, Vâil b. Hucr, Ümmü Muğîs (= Sırasıyla bk. et-Taberânî, V, 82, VIII, 73, XIX, 22, XXII, 48, XXV, 177), Ümmü Habîbe annemizden (Ahmed, *el-Eşribe*'de = İbn Hacer, *Feth*: X, 44) ve Ömer b. Hattâb'dan (Ebû Ya'lâ, I, 213; et-Tahâvî, IV, 215) zayıf isnatlarla rivâyet ediliyor.

Not: Ehl-i Sünnet hadisçileri, bu hadîsin 30 küsür sahâbîden rivâyet edildiğini, o nedenle de **mütevâtir** sayılabileceğini belirtiyorlar. (bk. İbn Hacer, X, 44; el-Qârî, *Şerhu Müsned-i Ebî Hanîfe*: 426 nolu hadîsin şerhi; ez-Zerqânî, *Şerh'ul-Muvatta'*: IV, 269; el-Münâvî, I, 157, V, 30; İbn Hamze, III, 65; el-Kettânî, 100)

1- Ümmü Seleme annemizden: İbn Ebî Şeybe, V, 67; Ahmed: VI, 309 (25416); Ebû Dâvûd: eşribe, 5; et-Taberânî, XXIII, 337; et-Tahâvî, IV, 216 = İbn Hacer (*el-Feth*: X, 44) isnâdının hasen olduğunu söylüyor.

4. *"Çoğu sarhoş eden şeylerin azı da haramdır."*[1]

5. *"Bir ölçeği sarhoş eden şeylerin bir avucu da haramdır."*[2]

6. *"Hamr üzümden, hurmadan, baldan, buğdaydan, arpadan ve mısırdan (darıdan) da yapılır."*[3]

7. *"Kuru üzüm ile kuru hurmadan mamul içkiler hamrdır."*[4]

8. *"Hamr şu iki ağaçtan elde edilir: Hurma ve üzüm."*[5]

1- Sa'd b. Ebî Vaqqâs'tan: İbn Ebî Şeybe, V, 68; Nesâî: eşribe, 25; Dârimî: eşribe, 8; Ebû Ya'lâ, II, 55; el-Bezzâr, III, 306; et-Tahâvî, IV, 216; Dâraqutnî, IV, 251; el-Beyheqî, VIII, 296 = İsnâdı gayet sahih. (bk. el-Münâvî, III, 63)

Hz. Câbir'den: Ahmed: III, 343 (14176); Ebû Dâvûd: eşribe, 5; Tirmizî: eşribe, 3; İbn Mâce: eşribe, 10; İbn Hıbbân, XII, 202; et-Tahâvî, IV, 217; el-Beyheqî, VIII, 296 = İbn Hacer bütün râvîlerinin siqa olduğunu söylüyor. (bk. el-Münâvî, V, 420)

Abdullâh b. Amr'dan: Abdürrazzâq, IX, 221; Ahmed: II, 167, 179 (6271, 6387) Nesâî: eşribe, 25; İbn Mâce: eşribe, 10; Zübeyr b. Bekkâr, *el-Muvaffaqıyyât*: s. 400; et-Tahâvî, IV, 217; Dâraqutnî, II, 254, 257, 258; el-Beyheqî, VIII, 296 = İsnâdı sahih.

Abdullâh b. Ömer'den: Ahmed: II, 91 (5390); İbn Mâce: eşribe, 10; Ebû Ya'lâ, IX, 358; et-Taberânî, XII, 381; İbn Adiy, III, 212, IV, 278; el-Beyheqî, VIII, 296 = Her biri hasen olan iki ayrı yoldan geldiğinden; birbirlerini takviye ederek sahih derecesine yükselebilir. Hatta el-Beyheqî'nin bir rivâyetinin isnâdı zaten sahih.

Hadîsimiz Âişe annemizden (Dâraqutnî, IV, 250; İbn Adiy, IV, 247; Hatîb, IX, 469), Hz. Ali'den (Dâraqutnî, IV, 250; İbn Adiy, IV, 43; Hatîb, IX, 93), Havvât b. Cübeyr'den (et-Taberânî, *el-Kebîr*: IV, 205; Dâraqutnî, IV, 254; Hâkim, III, 413; ez-Zeyle'î, IV, 305) ve Zeyd b. Sâbit'ten (et-Taberânî, *el-Kebîr*: V, 139; ez-Zeyle'î, IV, 305) de zayıf yollardan rivâyet ediliyor.

2- Hz. Âişe'den: Ahmed: VI, 71, 72, 131 (23287, 23295, 23843); Ebû Dâvûd: eşribe, 5; Tirmizî: eşribe, 3; Ebû Ya'lâ, VII, 322; İbn Hıbbân, XII, 203; et-Tahâvî, IV, 216; Dâraqutnî, IV, 250, 254~256; el-Beyheqî, VIII, 296 = Bütün râvîleri siqa. Dolayısıyla isnâdı sahîh. el-Qurtubî de aynı kanaatte. (bk. el-Münâvî, V, 31)

Abdullâh b. Ömer'den: Abdürrazzâq, IX, 221 = İsnâdı hasen bir hadis.

3- Nu'mân b. Beşîr'den: İbn Ebî Şeybe, V, 69; Ahmed: IV, 267, 273 (17627, 17681); Ebû Dâvûd: eşribe, 4; Tirmizî: eşribe, 8; İbn Mâce: eşribe, 5; el-Bezzâr, VIII, 213; Hâkim, IV, 148; Dâraqutnî, IV, 253; el-Beyheqî, VIII, 289 = Hadis için Tirmizî "hasen" diyor. Hatta sahih diyenler bile var. (bk. el-Münâvî, VI, 7)

Abdullâh b. Ömer'den: Ahmed: II, 118 (5720) = İsnâdı hasen bir hadis. (bk. el-Münâvî, VI, 7)

4- Hz. Câbir'den: Nesâî: eşribe, 3; et-Taberânî, II, 187; el-Münâvî, VI, 6 = İsnâdı sahih.

5- Ebû Hüreyre'den: et-Tayâlisî, IV, 296; İbn Ebî Şeybe, V, 68; Abdürrazzâq, IX, 234; Ahmed: II, 279, 408, 409, 474, 496, 517, 518, 526 (7426, 8926, 8929, 9757, 10040,

Sahâbeden Halîfe Ömer, "**Hamr** haram kılındığı dönemde şu beş şeyden yapılmaktaydı: Üzüm, hurma, bal, buğday ve arpa. **Hamr**, aklı karıştıran şeye denir."[1] diyor. Oğlu Abdullâh da **hamr** denilen şeyin sözü edilen beş maddeden yapıldığını söylüyor.[2] Enes b. Mâlik "Meclistekilere koruk ve kuru hurma karışımından mamul içki sunmaktayken, inen Mâide sûresinin âyetleriyle **hamr**ın haram kılındığını" belirtiyor.[3] Öte yandan, o da "**Hamr** üzüm, hurma, bal, buğday, arpa ve mısırdan yapılır. Bir şey başını döndürüyorsa, bil ki o şey **hamr**dır."[4] diyerek **hamr** deyimine açıklık getiriyor. Seçkin sahâbeden Hz. Câbir de "yaş hurma ile kuru hurmadan mamul içkileri **hamr**dan" sayıyor.[5] İbn Abbâs,[6] İbn Ömer[7] ve Enes b. Mâlik[8] "çoğu sarhoş eden içkilerden az miktarının da haram" olduğuna inanıyor…

Tâbiînin önde gelenlerinden Atâ, İbn Sîrîn, Ömer b. Abdilazîz ve Mekhûl "Sarhoşluk veren her şey haramdır."[9] diyorlar. Yine deminki Atâ, Tâvûs ve Mücâhid "Çoğu sarhoş eden şeylerin azının da haram olduğuna" dair fetvalar veriyorlar.[10] Basralı Qatâde de aynı kanaatte.[11] …

10291, 10292, 10387); Müslim: eşribe, 13~15; Ebû Dâvûd: eşribe, 4; Nesâî: eşribe, 19; Tirmizî: eşribe, 8; Dârimî: eşribe, 7; İbn Mâce: eşribe, 5; Ebû Ya'lâ, X, 398; et-Tahâvî, IV, 211; el-Beyheqî, VIII, 289; el-Münâvî, III, 508

1- İbn Ebî Şeybe, V, 67; Abdürrazzâq, IX, 233; Buhârî: tef. Mâide, 10, eşribe, 2, 5; Müslim: tefsîr, 32, 33; Ebû Dâvûd: eşribe, 1; Nesâî: eşribe, 20; Bezzâr, I, 281; et-Tahâvî, IV, 213; Dâraqutnî, IV, 248, 252; el-Beyheqî, VI, 245, VIII, 288, 289

2- Nesâî: eşribe, 20 = İsnâdı sahih.

3- Ahmed: III, 183, 217 (12422, 12798); Buhârî: eşribe, 2, 3, 11, 21; Müslim: eşribe, 3~10; Nesâî: eşribe, 2; Ebû Ya'lâ, V, 382; et-Taberî, *et-Tefsîr*: X, 578; et-Tahâvî, IV, 213-214; İbn Kesîr, II, 93

4- Ahmed: III, 112 (11656); Ebû Ya'lâ, VII, 50 = İsnâdı Müslim'in şartlarına göre sahih. (ayr. bk. el-Münâvî, VI, 7)

5- İbn Ebî Şeybe, V, 93; Nesâî: eşribe, 3 = İsnâdı gayet sahih.

6- Dâraqutnî, IV, 256; el-Beyheqî, VIII, 298 = **Leys b. Ebî Süleym** dolayısıyla [sh. 275] isnâdı hasen bir rivâyet.

7- Nesâî: eşribe, 48 = İsnâdı gayet sahih.

8- Ahmed: III, 112 (11656); Ebû Ya'lâ, VII, 50 = İsnâdı Müslim'in şartlarına göre sahih. (ayr. bk. el-Münâvî, VI, 7)

9- Nesâî: eşribe, 23, 53 = İsnatları sahih.

10- İbn Ebî Şeybe, V, 67 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

11- et-Taberî, *Tefsîr*: IV, 336 [Baqara: 219'un tefsîri] = İsnâdı sahih.

Yukarıdaki Arap dilinin etimolojik yapısından, hadîs-i şeriflerden ve sahâbe ve tâbiînin uygulamalarından elde edilecek sonuçlar şunlar:

– Aklı uyuşturan, döndüren ve işlem dışı bırakan ne varsa hepsi "hamr" kapsamına girer.

– Sadece üzümden imal edilen içkilere "hamr" adını vermek, doğru değildir. Allah'ın Rasûlü ve onun sahâbesi, üzümün yanı sıra hurmadan, baldan, buğdaydan, arpadan, mısırdan... yapılan içkileri de "hamr" kapsamında değerlendirmişlerdir..

– Bütün sarhoş ediciler ve uyuşturucular haramdır.

– Çoğu sarhoş edip uyuşturan ne varsa; onlardan az miktarda kullanmak da haramdır.

Sahâbe ve tâbiînin kâhir ekseriyetinin yanı sıra, Sünnî mezheplerden Mâlikîler, Şâfiîler, Hanbelîler ve Zâhirîler bu sonuçların dördüne de aynen katılarak; aklı devre dışı bırakan bütün içkilerin "hamr" kapsamına girdiğine ve onlardan az miktarda içmenin bile haram olduğuna inanıyorlar.[1] Buna mukabil Irak ekolünün öncülerinden Ebû Hanîfe ile öğrencileri, üzüm dışında başka maddelerden imal edilen içkileri "hamr" dışında tutuyorlar ve fıkıhta adına genellikle "**nebîz**" denilen bu tarz içkilerden az miktarda içmenin câiz olacağına hükmediyorlar![2] Bu kadarıyla yetinmeyerek; onu fıkhın alanından çıkarıp "akîde" konusu haline geti-

1- Şîa'dan İmâmiyye ile Zeydiyye ve Hâricîlerden İbâdıyye de bu kanaatte.

2- "Hanefî" mezhebini, sadece günümüzde yazılan ilmihallerden öğrenen bazı okurlarımız bu açıklamalar karşısında şaşırıp kalabilirler. Oysa mezhebin klasik kaynaklarından hangisine bakılsa, bu durum bütün çıplaklığıyla görülür. Ebû Ca'fer et-Tahâvî (*Şerhu Meânî'l-Âsâr*: IV, 214~222), el-Cessâs (II, 5~10), es-Serahsî (XXIV, 15~17), el-Qudûrî (III, 214~216 = *el-Lübâb* adlı şerhiyle), el-Kâsânî (V, 116~117), F. Qâdîhân (*el-Fetâvâ el-Hâniyye*: III, 230), el-Merğînânî (*el-Hidâye*: X, 102 vd.), el-Mavsılî (*el-İhtiyâr*: IV, 100~101) gibi; Hanefîlerin ilk dönem (yaklaşık hicrî 6. asra kadar yaşayan) hukukçuları bu görüşü hararetle savunuyorlar!

Mezhebin bu yaklaşımı için ayrıca bk. Bilmen, III, 251~253; Karaman, *İslâm Hukuku*: I, 131, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*: II, 403~405

Birçok kaynakta Muhammed'in bu görüşe muhalif olduğundan bahsedilir. Oysa Ebû Ca'fer et-Tahâvî ile el-Cessâs gibi; en eski ve Hanefî mezhebini en iyi tanıyan otorite âlimler, Muhammed'i Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf'un yanında gösteriyorlar. Doğru olan da budur. (bk. Şeyh Nizâm, *el-Fetâvâ el-Hindiyye*: VII, 412)

ren ve hatta bunu, Ehl-i Sünnet'ten sayılmanın koşulları arasına sokacak kadar ileri giden, böylece nebîze cevaz vermeyen Müslümanları neredeyse sapıklıkla suçlayanlar bile var![1]

Tâbiînden özellikle İbrâhîm en-Nehaî'nin[2] de bayraktarlığını yaptığı bu görüşün dayandığı en belirgin hadisler şunlar:

1. İbn Abbâs'tan: ***"Hamr bizâtihî azı çoğu, diğer içkilerden ise sarhoşluk verecek kadarı haram kılınmıştır."***[3]

2. Ebû Bürde b. Niyâr el-Eslemî'den: ***"Kaplardan için; ama sarhoş olmayın!"***[4]

3. Abdullâh b. Ömer'den: Rasûlüllâh'a bir kadeh içki getirdiler. Bir yudum aldı… Sonunda içine su kattı ve dedi ki: ***"İçkilerinizin sertliğini, içine su katarak kırıverin!"***[5]

Hanefîlerin medet umdukları bu vb. rivâyetler; hem yukarıda geçen sahih ve daha yaygın hadislere, hem sahâbe ve tâbiînin fetvalarına, hem de Abdullâh b. Abbâs ile Abdullâh b. Ömer'in konuyla ilgili bilinen –ki az önce gözler önüne serdik– tutum ve davranışlarına aykırı. Üstelik bu rivâyetler senet ve metin bakımından da epeyce sakat.

Hanefîlerin dayandığı bu rivâyetlerin ipliğini pazara çıkaranların başında, kuşkusuz İmam Nesâî var. Nesâî onları bir bir ele alıyor ve hepsinin

---

1- Osmanlı medreselerinde harıl harıl okutulan "*Akâid-i Nesefî*"de yer alan şu metin, iddiamızın en büyük şâhidi: "Bizler (yani Ehl-i Sünnet) kuru hurma nebîzini haram saymayız." (s. 188 = et-Taftâzânî'nin şerhiyle beraber)

Bu işi ilk defa Ömer en-Nesefî'nin başlattığını sanarak ona yazık etmeyin. Hanefî fıkhının ilk dönem otoritelerinden es-Serahsî (XXIV, 12), Qâdîhân (III, 230) ve el-Kâsânî (V, 116-117) de ağız birliği ile "Nebîzi helal bilmek, 'Ehl-i Sünnet' olmanın temel ilkelerindendir!" diyorlar ve bunu Ebû Hanîfe'ye isnat ediyorlar! Bunlarla beslenen bir Hanefî'nin diğer İslam mezheplerine bakışını siz düşünün artık!

2- İbn Sa'd (VI, 277) ile İbn Ebî Şeybe (V, 77, 95) sahih isnatlarla rivâyet ediyorlar.

3- Ebû Hanîfe, *el-Müsned*: 427 nolu hadis; İbn Ebî Şeybe, V, 97; Nesâî: eşribe, 48; et-Taberânî, *el-Kebîr*: X, 338~339, XII, 34, 113; et-Tahâvî, IV, 214; Dâraqutnî, IV, 256; el-Beyheqî, VIII, 297, X, 213

4- et-Tayâlisî, II, 710; İbn Ebî Şeybe, V, 85; Nesâî: eşribe, 48; et-Taberânî, XX, 198; et-Tahâvî, IV, 228; Dâraqutnî, IV, 259; el-Beyheqî, VIII, 298

5- Nesâî: eşribe, 48; et-Tahâvî, IV, 219

senet ve metin açısından şâibelerle dolu olduğunu gösteriyor. Söz konusu rivâyetlerin sakatlıklarını ortaya dökenler arasında, ünlü hadis tenkitçilerinden Dâraqutnî ile Beyheqî de var.[1]

Bakın; Abdullâh b. Abbâs yukarıda kendisine izafe edilen ilk rivâyeti nasıl yalanlıyor:

> **"**Kim Allah ve Rasûlü'nün haram saydığı bir şeyi haram kabul etmek istiyorsa, şu nebîzi haram bilsin!**"**[2]

Âişe annemize nebîzin hükmü sorulduğunda şöyle cevap verdiği rivâyet ediliyor: **"**Allah **hamr**ı adından dolayı değil, sonucundan dolayı haram kıldı. Bir içkinin sonucu **hamr**ınki ile aynıysa, o da tıpkı **hamr** gibi haramdır.**"**[3]

Sonuçta bu tamamen temelsiz bir görüş. O yüzden önceleri Hanefî iken sonradan Şâfiî mezhebine geçiş yapan Ebul-Muzaffer es-Sem'ânî der ki: "Sarhoşluk veren içkilerin haram olduğunu belirten hadisler çoktur. O yüzden bundan yan çizmeye ve aksine hüküm vermeye hiç kimsenin hakkı yoktur. Çünkü bunlar kat'î delillerdir. Fakat Kûfeliler bu konuda hataya düşmüşler ve bu hadislerle boy ölçüşemeyecek olan, bir takım illetli (= sakat) haberler rivâyet etmişlerdir. Kim Rasûlüllâh (s.a.a)'in sarhoşluk veren bir içkiden içtiğini sanıyorsa; o çok büyük bir iddiada bulunmuş, büyük bir vebali omuzlamış demektir."[4]

1- bk. Nesâî: eşribe, 48; Dâraqutnî, IV, 256, 259; el-Beyheqî, VIII, 297~298

(Söz konusu rivâyetler için bk. ez-Zeyle'î, IV, 306~310)

Bu arada Hanefîlerden es-Serahsî (XXIV, 16), el-Merğînânî (X, 93), el-Kâsânî (V, 117) ve el-Mavsılî (IV, 100) gibi, hadis ilmine mesafeli bazı fıkıhçıların ortaya attığı; Yahyâ b. Maîn'in ***"Sarhoşluk veren her şey haramdır."*** vb. hadisleri çürüttüğüne dair iddialar, tamamen asılsızdır. Hanefîlerin meşhur hadisçilerinden ez-Zeyleî (IV, 295) bile "Bu iddianın yerini hiçbir kitapta bulamadım!" diyor. İbn'ül-Hümâm (V, 306) da aynı şeyi söylüyor.

2- et-Tayâlisî, IV, 462; Ahmed: I, 27, 229, 340 (180, 1924, 2991); ed-Dârimî: eşribe, 14; Nesâî: eşribe, 48; İbn Mâce: eşribe, 14; et-Taberânî, XII, 152; Dâraqutnî, II, 158 = İsnâdı sahih.

3- Dâraqutnî, IV, 256; ez-Zeyle'î, IV, 296; el-Qurtubî, X, 132; İbn Hacer, *ed-Dirâye*: II, 247 = Senedinde **Ebû Hafs Ömer b. Saîd** adlı zayıf bir râvî var. (bk. ez-Zehebî, III, 199; İbn Hacer, *el-Lisân*: IV, 307) Dolayısıyla isnâdı zayıf.

Ayr. bk. el-Küleynî, VI, 412; et-Tûsî, IX, 112; Hurr el-Âmilî, XXV, 342~343

4- İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: X, 43; el-Münâvî, III, 379

Esasen Iraklıları bu görüşü kabûle ve savunmaya iten asıl sebep, sahâbeden bazılarının nebîz içtiğine dair rivâyetlerdir. Hanefîler sahâbeden Halîfe Ömer dâhil pek çok kimsenin çoğu sarhoş eden nebîzden az miktarda içtiklerini belirterek aynen şöyle diyorlar:

"Nebîz içmenin helal olduğunu kabul etmek gerekir. Aksi takdirde, sahâbeden bir çoğunun içki içtiklerine hükmetmek icabeder. Bu da onları fâsıklıkla suçlamaya götürür!!!"[1]

Sahâbe uygulamalarını kitap ve sünnetin önüne geçiren bu sözler, insanın kanını dondurur nitelikte ürkütücü ve düşündürücüdür. Bu hakikaten büyük bir cür'ettir ve nas karşısında ictihâd yapmaktan başka bir şey değildir. Gerçekten Iraklılar ve husûsen Hanefîler, sahâbeyi olduğu kadar Allah'ın Elçisi'ni de biraz olsun düşünmüş olsalardı; her halde bu duruma düşmezlerdi.[2]

* * * * *

İçki ile alâkalı bu iki konuyu burada ele alışımızın nedeni galiba anlaşılmıştır. Sahâbeden bir çoğunun, ilgili âyetler indikten sonra da içki içmeye devam ettiğini biliyoruz. Rivâyetlere göre; Baqara sûresindeki âyet indikten sonra, sahâbeden bazıları "yararından(!)" dolayı içmeye devam etmiş. Sonunda sarhoş vaziyette namaza gelmeye başladıklarında Nisâ sûresinin âyeti inmiş. Bazılarına bu da yetmeyince Mâide sûresinin âyetleri nâzil olmuş.[3] Gerçekten de, sahâbenin ilgili âyetler indikten sonra içki içtiklerini belgeleyen çok örnek var. İşte o örneklerden bazıları:

1- el-Cessâs, IV, 125; es-Serahsî, XXIV, 12; Qâdîhân, III, 230; el-Kâsânî, V, 116~117; el-Mavsılî, IV, 101; el-Haskefî, *ed-Dürr'ul-Münteqâ*: II, 572

2- Bu durumu fark eden ve sosyal sebepleri de dikkate alan son dönem (yaklaşık h. 6. asırdan sonraki) Hanefî fıkıhçıları, İmâm Muhammed'den gelen muhâlif bir görüşe de dayanmak sûretiyle; çoğu sarhoş eden bütün içkilerden az miktarda içmenin de haram olduğunu benimsemişler, halka hep bu yönde fetvâlar vermişlerdir. (bk. el-Bezzâz el-Kerderî, *el-Fetâvâ*: VI, 127; Şeyh Nizâm, V, 412; el-Meydânî, *el-Lübâb*: III, 215~216; Elmalılı, II, 763; Bilmen, III, 252)

Şu halde bir kimsenin Hanefî mezhebinin önceki hükümlerini istismar ederek, bira gibi; üzüm dışında başka maddelerden elde edilen içkilerden az miktarda içmesi asla caiz değildir. İstismarcılar, bu durumda kendilerini Ebû Hanîfe'nin bile kurtaramayacağını bilmelidirler.

3- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, III, 463; Ahmed: II, 351 (8266); et-Taberî, *et-Tefsîr*: IV, 330-336; İbn Kesîr, II, 92, 93; es-Süyûtî, *el-Lübâb*: s. 103

1. Hz. Ali'nin (a.s) anlattığına göre; Ensâr'dan birisi, (Baqara sûresinin ilgili âyetiyle içki haram kılındıktan birkaç yıl sonra) bir ziyâfet veriyor ve sahâbeden içlerinde **Abdurrahmân b. Avf**'ın da bulunduğu bir grubu davet ediyor. Ziyâfete katılan davetliler kafayı çekiyorlar! Akşam olunca Abdurrahmân öne geçerek onlara sarhoş vaziyette akşam namazı kıldırıyor. Namazda Kâfirûn sûresini, anlamını ters yüz edercesine yanlış okuyunca Nisâ sûresinin ilgili âyeti nâzil oluyor.[1]

Rivâyette, ziyafete sahâbeden bazılarının çağırıldıkları açıkça belirtilmesine rağmen, her nedense Abdurrahmân b. Avf dışında kimsenin adına yer verilmiyor. Ancak Hanefîlerden el-Kâsânî, onların adlarını deşifre etmekte bir sakınca görmemiş. Buna göre ziyâfete katılanlar arasında şunlar da var: Ebûbekr, Ömer, Osmân, Ali ve Sa'd b. Ebî Vaqqâs.[2]

2. Yine Ensâr'dan birisi bir ziyâfet veriyor ve buna muhâcirûn ve Ensâr'dan bazı kimseleri davet ediyor. Ziyâfete gelenler kafayı çekince "kim daha üstün!" tartışması başlıyor ve bunun ardından birbirlerine giriyorlar; bu arada ziyafete katılanlardan Sa'd b. Ebî Vaqqâs'ın da burnu yaralanıyor… Bunun üzerine çoğu rivâyetlere göre Mâide sûresinin âyetleri nâzil oluyor.[3]

3. Ebû Talha'nın verdiği ziyâfet: Ensâr'dan Enes b. Mâlik'in babalığı olan Ebû Talha Zeyd b. Sehl el-Ensârî (Zira Ebû Talha, Enes'in annesi Ümmü Süleym ile evliydi.) hicretin 8. yılında bir ziyâfet veriyor ve ziyâfete Muhâcirlerden ve Ensâr'dan bazı kimseleri davet ediyor. Davete katılanlara koruk ve kuru hurma şırasından mamul bir içki sunuluyor; derken herkes kafayı buluyor… Tam o sırada Mâide sûresinin ilgili âyetlerinin nâzil olduğu haberi geliyor ve kalan içkilerin tamamı sokağa dökülüyor.[4]

Enes'ten Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre gayet sahih bir isnatla rivâyet edilen bir hadise göre[5]; davete katılanların sayısı 11 idi. Buna mecli-

---

1- Bu konuda detaylı bilgi için ilerideki "**Abdurrahmân b. Avf**" başlığına bk.

2- el-Kâsânî, V, 118 = Ancak burada Hz. Ali'nin adının da geçmesinin bir hata olduğunu; ileride, "**Abdurrahmân b. Avf**" başlığı altında göreceğiz.

3- et-Tayâlisî, I, 168~170; Ahmed: I, 181, 186 (1484, 1528); Müslim: f. sahâbe, 43~44; et-Taberî, X, 569; el-Beyheqî, VIII, 285; İbn Kesîr, I, 500

4- sh. 308'deki 3 nolu dipnota ve aşağıdaki dipnotlara bak.

5- Abdürrazzâq, IX, 211~212; Ahmed: III, 217 (12798); Ebû Ya'lâ, V, 382, VI, 160

sin sâkîliğini yapan Enes'i de katarsak sayı 12 olur. Buhârî (eşribe, 3, 11) ile Müslim (eşribe, 4~9) onlardan sekizinin adını veriyor: Enes b. Mâlik (meclisin yaşça en küçüğü ve sâkîsi), Ebû Talha el-Ensârî (hane sahibi), Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh (hane sahibinin kardeşliği), Übey b. Ka'b el-Ensârî, Ebû Dücâne el-Ensârî, Süheyl b. Beydâ el-Quraşî, Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Muâz b. Cebel el-Ensârî.

İbn Merdeveyh'in sahih bir isnatla rivâyetine göre; onların arasında, birazdan Müslümanlara halîfelik yapacak Ebûbekr ile Ömer de vardı.[1] Ebûbekr'in adına, Taberî'nin Ebul-Qamûs Zeyd b. Ali'den mürsel olarak tahriç ettiği bir hadis[2] de yer veriyor. Böylece 10 kişinin adını belirleyebiliyoruz. Kalan ikisinin adı ise bizce meçhul.[3]

4. II. Halîfe zamanında, sahâbeden Ebû Cendel b. Süheyl, Dırâr b. Hattâb ve Ebul-Ezver **"İman edip sâlih amel işleyenler için … (**daha önce**) tatmış olduklarından dolayı hiçbir günah yoktur." [**Mâide: 93**]** âyetine dayanarak, helal olduğu düşüncesiyle şarap içiyorlar. Durumu Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh halîfeye bildiriyor. Halîfe de onların hepsine had vurulması ta-

---

1- Hadîsin senedinin nezih (temiz) ve sağlam olduğunu Hâfız İbn Hacer (X, 37) ile el-Aynî (XVII, 293) de kabul ediyor. Ancak her ikisi, Ebûbekr ile Ömer'in orada bulundukları olgusundan hayli rahatsız olmuş olacaklar ki; "münker ve hatalı bir rivâyet" demeden de edemiyorlar!

Onlar bu hadîse "münker ve hatalı" derlerken, Ebû Nuaym'ın Âişe annemizden rivâyet ettiği şu söze dayanıyorlar: "Ebûbekr içkiyi kendisine haram etmiştir. O yüzden gerek câhiliyye döneminde, gerekse İslâm'a girdikten sonra içki içmemiştir!" Oysa onlar pekâlâ biliyorlar ki; bu rivâyetin senedinde çoğunluğun zayıf ve metrûk saydığı **Abbâd b. Ziyâd es-Sâcî** adlı bir râvî var. (= İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 61) Ayrıca, Şu'be ile Ebur-Ricâl Muhammed b. Abdirrahmân arasında kopukluk var. (= İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 177) Bu durum hadîsin zayıflığına işârettir.

2- et-Taberî, IV, 332 = **Ebul-Qamûs** hariç bütün râvîleri siqa ve üstelik Buhârî ile Müslim'in ortak râvîlerinden. Ebul-Qamûs da siqa birisi. (= İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 270) Hadîsin mürsel olması, doğrusu bizim açımızdan zayıflık belirtisidir; ancak Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde, râvîleri siqa olmak kaydıyla mürsel hadislerin de huccet sayıldığını daha önce [sh. 240] görmüştük. Dolayısıyla onlar açısından bir sorun yok.

İbn Cerîr et-Taberî'nin tefsîrinde geçen bu rivâyette, Ebûbekr yerine "bir adam" tabiri kullanılmış ve bu yolla Ebûbekr adeta koruma altına alınmış! Halbuki rivâyete yer veren diğer kaynaklar, onun adını açıkça zikrediyorlar. (bk. İbn Hacer, VII, 258, *el-İsâbe*: IV, 22; el-Emînî, VII, 95~96)

3- Şayet bu ziyâfet bir yukarıkiyle aynıysa, bu durumda 11. kişi Sa'd olabilir.

limatını veriyor.[1]

5. Yine II. Halîfe zamanında, Yezîd b. Ebî Süfyân'ın emri altında bulunan Şamlı bir grup sahâbenin, Mâide: 93'e dayanarak, helal olduğu düşüncesiyle şarap içtikleri haber alınıyor. Bunun üzerine Halîfe onları Medîne'ye getirterek cezalandırıyor.[2]

6. Ebû Mihcen es-Seqafî de şaraba mübtela olan sahâbeden birisiydi. Öyle ki; kaynaklar onun bu yüzden II. Halîfe tarafından yedi sekiz defa dövüldüğünü, hatta buna rağmen uslanmadığı için hapsedilip sürgüne bile yollandığını kaydediyorlar.[3]

7. Halîfe Ömer dâhil, sahâbeden bazılarının üzüm şırasından mamul içkiler dışında, çoğu sarhoş eden içkilerden az miktarda tükettiklerine dair rivâyetler de var; ki ileride bunu tekrar ele alacağız.

8. Bunların yanında Qudâme b. Maz'ûn, Muâviye, Velîd b. Uqbe, Semura b. Cündeb, Hz. Hamza'nın kâtili Vahşî b. Harb'in de bol bol şarap içtikleri hemen bütün muteber kaynaklarda geçiyor. İleride onların her birinden bahsederken bu duruma değineceğiz.

03. Devletin Malını Yağmalamak

Dînimizin ısrarla üzerinde durduğu konulardan birisi de kul hakkıdır. Hatta helallik alınmamış bir kul hakkının, Allah (a.c.) tarafından bile affedilemeyeceği hepimizin malumudur. Hakkı gasbedilen kişinin bir ya da birden çok olması kadar, o kişinin malum ya da meçhul olmasının da bir önemi yoktur. Hırsızlık, gasp, rüşvet, karaborsacılık, iftirâ, emânete hıyânet, üzerine yatılmış borçlar, ödenmemiş zekât malları, tecâvüz… meşhur kul haklarındandır. Pek çoklarının –hesabına öyle geldiği için– göz ardı ettiği kul haklarından birisi de, devletin malını yağmalamaktır.

Devletin malları sonuçta kamuya aittir; yani hepimizin ortak malıdır. O

1- Abdürrazzâq, IX, 244; el-Beyheqî, IX, 105; et-Taberî, II, 507; İbn Abdilberr, IV, 10, 34~35; İbn'ül-Esîr, II, 470, IV, 370, 405; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 209, IV, 5

2- bk. İbn Ebî Şeybe, V, 503; et-Tahâvî, III, 154

3- Abdürrazzâq, VII, 381, IX, 243, 247; İbn Abdilberr, IV, 183; İbn'ül-Esîr, V, 89; İbn Hacer, *el-İsâbe*: IV, 174; el-Qurtubî, III, 56

yüzden kamuya ait malları yağmalayan, devletin kasasını boşaltan, banka hortumlayan ve onları bir şekilde kendi zimmetine geçirenler, dînimiz tarafından kesin olarak mahkum edilmiş, bunun büyük bir suç (kebîre = büyük günah) olduğu açıkça belirtilmiştir.

Hadis kaynaklarında geçen rivâyetlere[1] göre; Bedir savaşı sonrası bir ganîmet eşyasının kayıp olduğu anlaşılıyor. Orada bulunanlardan bazılarının "Onu Muhammed almış olabilir!" demeleri üzerine, şu âyet-i kerîme nâzil oluyor:

"Bir peygamberin (devletin malına**) hıyânet etmesi olacak şey değildir. Her kim hıyânette bulunursa, hâinlik ettiği şeyleri kıyamet günü yüklenip getirir…" [**Âl-i Imrân: 161**]**

Âyette geçen **"(**devletin malına**) hıyânet etmek"**in Arapça orijinal karşılığı "**ğulûl**"dür. Ğulûl, özellikle kamuya âit bir malın gizlice aşırılması, halkın görevlendirdiği bir devlet yetkilisinin görevini kötüye kullanarak ya da zimmetine bir şeyler geçirerek hıyânet etmesi… vs. anlamlara geliyor. Allah (a.c) bu âyetle sevgili peygamberine yönelik sû-i zan ve ithamları yerle bir etmiş; doğruluğu, dürüstlüğü ve emânete riâyeti temsil edip öğreten bir peygamberin, bu tarz suçlamalara aslâ muhatap olamayacağını haber vermiştir.

Allah'ın Rasûlü (s.a.a) de **ğulûl** yapanların cehennemlik olduğunu[2], kamu malına zarar veren bu tip adamlara hesap günü asla yardım edemeyeceğini[3], bunun onlar için dünya ve ahirette utanç verici bir durum olduğunu[4] haber vermiş; ders olsun diye böyle kimselerin cenaze namazı-

1- Ebû Dâvûd: hurûf, 3. hadis; Tirmizî: tef. Âl-i Imrân, 17; Ebû Ya'lâ, IV, 327, V, 60; et-Taberânî, *el-Kebîr*: XI, 364; et-Taberî, *Tefsîr*: VII, 348~350; İbn Adiy, III, 72; İbn Kesîr, I, 421; el-Aynî, XII, 141

2- Saîd b. Mansûr, II, 266; İbn Ebî Şeybe, VI, 524~525; Ahmed: I, 30, 47, II, 160, III, 151, 180, V, 33, 77 (198, 310, 6205, 12070, 12388, 19460, 19810); Buhârî: cihâd, 190; Müslim: îmân, 182~183; Ebû Dâvûd: cihâd, 143; Tirmizî: siyer, 21; İbn Mâce: cihâd, 34; Dârimî: siyer, 47; Hâkim, III, 40; el-Beyheqî, IX, 100; İbn Kesîr, I, 423

3- İbn Ebî Şeybe, VI, 525; Ahmed: II, 426 (9139); Buhârî: cihâd, 189; Müslim: imâra, 24; Ebû Ya'lâ, X, 486; et-Taberî, VII, 356~358; el-Beyheqî, IX, 101; İbn Kesîr, I, 422

4- Mâlik: cihâd, 22; Ahmed: II, 184, V, 316, 326, 330 (6441, 21641, 21713, 21730); Nesâî: hibe, 1; İbn Mâce: cihâd, 34; el-Bezzâr, VII, 154~155; el-Beyheqî, V, 336, VII, 17, IX, 102~103; İbn Kesîr, I, 422~423

nı bile kılmamıştır.[1] Hatta ğulûl yapan hâinleri bildiği ve elinde bu yolda önemli kanıtlar olduğu halde, bunları gizleyip haber vermeyen kimselerin de onlarla "suç ortağı" olacağını söyleyerek[2], durumdan haberdar olanları ihbâra ve böyle hırsızları kamu oyuna deşifre etmeye çağırmıştır.

"Devlet malını yağmalama ve görevi kötüye kullanma" alışkanlığının, bilhassa III. Halîfe döneminde başladığını ve Emevîler zamanında hızla devam ettiğini, ilerleyen bölümlerde belgeleyeceğiz.

04. Nifak Alâmetleri

Doğruluk ve dürüstlük, gerekliliği aklen de sâbit olan evrensel ahlâkî değerlerdendir. Buna mukabil yalan söylemek, verilen sözde durmamak, emânete ihânet etmek, başkalarını hile ve aldatma yoluyla dolandırmak da en çirkin, insan olana asla yakışmayan huylardandır. Dînimiz de doğruluk ve dürüstlüğe büyük önem vermiş; bu ilkeli duruşla bağdaşmayan huyların tümünü mahkûm ederek, her birini "nifak alâmeti" saymıştır.

Kur'ân doğruluk ve dürüstlüğü öneren, buna karşılık yalancılığı, verilen sözde durmamayı, emânete ihâneti, hile ve desîseyi yasaklayan âyetlerle doludur. Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimiz de, doğruluk ve dürüstlükle bağdaşmayan bütün huyların üzerine gitmiş; onların her birinin "nifâk alâmeti" olduğunu ortaya koyan, son derece çarpıcı açıklamalarda bulunmuştur. Ki bazıları şunlardır:

1. "Dört huy var ki; onlar her kimde bulunursa katıksız münâfık olur:

– Konuştuğunda yalan söyler.

– Söz verdiğinde sözünde durmaz.

– Vaad ettiğinde vaadinden döner.

– Biriyle husûmetleştiğinde patlayı verir."[3]

1- Mâlik: cihâd, 23; İbn Ebî Şeybe, VI, 525; Ahmed: IV, 114, V, 192 (16417, 20686); Ebû Dâvûd: cihâd, 143; Nesâî: cenâiz, 66; İbn Mâce: cihâd, 34; el-Bezzâr, IX, 220; et-Taberânî, *el-Kebîr*: V, 231; Hâkim, II, 127; İbn Kesîr, I, 423

2- Ebû Dâvûd: cihâd, 146; et-Taberânî, *el-Kebîr*: VII, 251; ez-Zeyle'î, II, 376

3- Abdullâh b. Amr'dan: Ahmed: II, 189, 198, 200 (6479, 6568, 6584); Buhârî: îmân, 24, mezâlim, 17, cizye, 17; Müslim: îmân, 106; Ebû Dâvûd: sünnet, 15; Nesâî: îmân, 20; Tirmizî: îmân, 14

2. "Münâfığın alâmeti üçtür; isterse namaz kılsın, oruç tutsun ve kendisinin Müslüman olduğunu iddia etsin:

– Konuştuğunda yalan söyler.

– Söz verdiğinde sözünde durmaz.

– Kendisine emânet bırakılırsa hıyânet eder."[1]

3. "Bizi aldatan bizden değildir!"[2]

4. "Halkını aldatan bir yöneticiye Allah cenneti haram eder."[3]

1- Ebû Hüreyre'den: Ahmed: II, 357, 397, 536 (8331, 8793, 10504); Buhârî: îmân, 24, şehâdât, 28, vasâyâ, 8, edeb, 69; Müslim: îmân, 107~110; Tirmizî: îmân, 14; Nesâî: îmân, 20; Ebû Ya'lâ, XI, 406

Abdullâh b. Mesûd'dan: Nesâî: îmân, 20; et-Taberânî, IX, 222; el-Bezzâr, V, 89; el-Heysemî, I, 301

Ayrıca Ebû Saîd el-Hudrî, Enes, Câbir, Selmân-ı Fârisî ve Halîfe Ebûbekr'den de rivâyet ediliyor. Ancak hepsinin isnatları zayıf. (bk. el-Heysemî, I, 300~301)

2- Ebû Hüreyre'den: Ahmed: II, 242, 417, (6991, 9027); Müslim: îmân, 164; Ebû Dâvûd: icâra, 17;Tirmizî: büyû', 72; İbn Mâce: Hâkim, II, 8~9

Abdullâh b. Ömer'den: Ahmed: II, 50 (4867); Dârimî: büyû', 10; et-Taberânî, *el-Evsat*: III, 63~64; el-Bezzâr, XII, 237 = İsnâdı hasen. bk. el-Heysemî, IV, 138

Ebû Bürde b. Niyâr'dan: Ahmed: III, 466, IV, 45 (15273, 15892); el-Bezzâr, IX, 258; et-Taberânî, *el-Kebîr*: XXII, 198 = İsnâdı hasen bir hadis.

Ayrıca her biri sahih isnatlarla; Hâris b. Süveyd en-Nehaî (= Hâkim, II, 9), Abdullâh b. Mes'ûd (= et-Taberânî, X, 138), Abdullâh b. Abbâs (= et-Taberânî, XI, 221), Âişe annemiz (= el-Bezzâr; el-Heysemî, IV, 139), Enes b. Mâlik (= et-Taberânî, *el-Evsat*: IV, 123) ve Huzeyfe b. Yemân'dan (= et-Taberânî, *el-Evsat*: I, 298); zayıf isnatlarla Qays b. Ebî Ğarze (= İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd*: II, 261; Ebû Ya'lâ, II, 233; et-Taberânî, XVIII, 359), Abdullâh b. Ebî Rabîa (= el-Beyheqî, V, 355), Ebul-Hamrâ (= İbn Mâce: ticârât, 36; ed-Devlâbî, I, 46; et-Taberânî, XXII, 199), Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Berâ b. Âzib'den de rivâyet ediliyor.

(Ayrıntılı bilgi için bk. el-Heysemî, IV, 139~141)

Hadis mütevâtirdir. (bk. el-Münâvî, VI, 185; el-Kettânî, 101)

3- Ma'qıl b. Yesâr'dan: Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, II, 242; Abd b. Humeyd, I, 326; Ahmed: V, 25 (19408); Buhârî: ahkâm, 8; Müslim: îmân, 227~229, imâra, 21; İbn Mâce: Dârimî: riqâq, 77; et-Taberânî, *el-Kebîr*: XX, 199, 201, 202, 206, 207, 228; el-Beyheqî, VIII, 161, IX, 41

Ayrıca Halîfe Ömer (= İbn Sa'd, III, 299) ile Atıyye b. Büsr'den (= İbn Adiy, I, 188) de rivâyet ediliyor.

Ehl-i Sünnet dünyasının pratikte çoğunlukla göz ardı ettikleri nifak alâmetlerinden birisi de, Hz. Ali'ye ve genel olarak Ehl-i Beyt'e düşman olmaktır. Allah'ın Elçisi (s.a.a) ***"Ali'yi sadece mü'minler sever, ondan sadece münâfıklar nefret eder!"*** buyurarak; Ali'yi sevmemenin sahâbe arasındaki münâfıkları belirlemede "ölçü" olduğunun altını çiziyor. Önde gelen pek çok sahâbî bu durumu aynen itiraf ediyor ve "Bizler sahâbe arasındaki münâfıkları Ali'ye olan düşmanlıklarından tanırdık!" diyorlardı.[1]

Buna göre temel nifak alâmetleri şunlar:

1. Yalan konuşmak

2. Verilen sözde durmamak, vaadinden dönmek

3. Emânete hıyânet etmek

4. Husûmette ileri gitmek, çığırdan çıkmak

5. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e düşman olmak.

İlerleyen bölümlerde, sahâbe arasında yalan konuşan, verdiği sözde durmayan, hedefine ulaşabilmek için her tür hile ve desîseye başvurabilen, bu yolda hiçbir entrikadan çekinmeyen, emânete hıyânet eden, sevmeleri ve yolundan gitmeleri emir buyurulan Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e sövmekten geri durmayan, hatta onlara kılıç çekecek kadar ileri giden… kişilerin bulunduğunu örnekleriyle göreceğiz.

Mısır'ın, Kur'ân ve Hadis ilimleri müderrisliği yapmış profesörlerinden **Muhammed Abdülazîm ez-Zerqânî** diyor ki:

> "Sahâbe (r.a.) târîhini incelediğimizde, İslâm'ın onları ne büyük terbiye ettiğine ilişkin hayret verici manzaralarla karşılaşırız. İslâm'ın bu yüce terbiyesi onları tıpkı 'yeryüzünde yürüyen melekler' gibi yapmıştır; bilhassa doğruluk ve güvenilirlik açısından!..."

Ardından Âişe annemizin **"**Rasûlüllâh'ın sahâbesine yalandan daha itici (nefret verici) gelen bir başka huy yoktu**."** sözüne yer veriyor ve bunun da Müslim'in mukaddimesinde yer aldığını belirtiyor.[2]

1- Ayrıntılı bilgi için V. Bölüm'e, **Meveddet Âyeti**ne bak.

2- *Menâhil'ül-Irfân fî Ulûm'il-Qur'ân*: I, 329

Zerqânî'nin sahâbeyi doğruluk ve dürüstlük açısından yeryüzünde yürüyen melekler gibi takdim ederken nereye dayandığını merak ediyoruz. Birazdan sahâbeden hangilerinin yalan, hîle ve desîseye başvurduğunu, hangilerinin hıyânet ve entrika ile tanındığını belgeleyeceğiz. Ehl-i Sünnet'in itibar ettiği *Kütüb-ü Sitte* dahil bütün hadis, tefsir ve tarih kitaplarının, bu konuda "hayret verici" örneklerle dolu olduğunu göreceksiniz. Prof. ez-Zerqânî, anlaşılan bizdeki; sahâbeyi top yekün takdis eden meşhur "*Hayât'üs-Sahâbe*" ve "*Dört Halîfenin Menkıbeleri*"ne benzer; hurâfe ve hezeyân dolu kitaplardan pek etkilenmiş!

Âişe annemize dayandırılan söze gelince; ***öncelikle***, bu söz onun bizâtihî kendi yaşamına ters. Çünkü onun, hem Halîfe Osmân'ın öldürülmesine fetva verip halkı bu yönde kışkırttığı, hem de halîfenin kanını yerde bırakmamak için hak imam Hz. Ali'ye kılıç çektiği herkesçe malum! Bu durum hangi doğruluk ve dürüstlükle bağdaşır? Ayrıca, onun sahâbeden Amr ile Muğîra'yı yalancılıkla suçladığını ileride göreceğiz. ***İkincisi***, bu söz kitap ve sünnetin, bir de bilinen târihî gerçeklerin çizdiği sahâbe portresine aykırı. Ki bunların bir çoğuna daha önce değindik. ***Üçüncüsü***, bu sözü Müslim değil, Ahmed b. Hanbel (VI, 152 / 24027); o da meşhur üstadı Abdürrazzâq kanalıyla rivâyet ediyor.[1]

Oysa Tirmizî (birr, 46), İbn Hıbbân (XIII, 44), el-Bezzâr (= el-Münâvî, V, 106) ve el-Beyheqî (X, 196); o sözü, hem de aynı kanaldan şöyle rivâyet ediyorlar: **"**Rasûlüllâh'a yalandan daha itici (nefret verici) gelen bir başka huy yoktu.**"** Hadîsi bu lâfızlarla farklı bir isnatla İbn Sa'd (I, 378) da rivâyet ediyor. Demek ki Ahmed b. Hanbel söz konusu rivâyette ya yanlışlık yapmış ya da ortada bir istinsah hatası var.

05. Cebriyecilik (Yaratıcıyı Suçlama)

Kader ve insanın ihtiyârî (kendi irâdesiyle yaptığı) davranışlarının kader ile bağlantısı, kelâmcıların "problem" haline soktuğu en mühim konulardan birisi. "Problem haline soktuğu" diyoruz; çünkü bu konu, sanılanın aksine; hiç de zor, içinden çıkılamaz ve asla çözümlenemez bir konu

1- İbn Adiy (VI, 290) bu sözün farklı bir isnâdına da yer veriyor ve senedinde **Muhammed b. Abdirrahmân b. Ğazvân** adında; siqa râvîlerin adlarını kullanarak bâtıl hadisler rivâyet etmek ve hadis uydurmakla suçlanan birisi olduğunu ekliyor.

değil. Bunu bu derece zorlaştıran ve içinden çıkılmaz kılanlar, hiç şüphesiz "işten çok laf üreten" lafazan kelâmcılardır. Hoş, Müslümanlara İslâm akâidini öğretelim ve onları yakîne ulaştıralım derken; onları felsefî deyimlere boğan ve inançlarında şüpheye itenler de onlar değil mi!? Kelâmcılar karşılıklı bu kadar laf yarışına gireceklerine, birazcık sakinleşip akıllarını kullansalardı ve bir de Kur'ân'ın bu konuda ne dediğine samimiyetle dönüp bir baksalardı; sanırız iş bu noktaya varmazdı.

Arapça'da (qâf harfiyle) **kader,** "takdir etmek, miktarını, ölçüsünü ve evsafını belirlemek" **[**Baqara: 236; Ra'd: 8; Hıcr: 21; Furqân: 2; Şûrâ: 27; Zuhruf: 11; Meâric: 4; Mürselât: 22-23**]**, "zamanını ve zeminini tayin ve tespit etmek, kararlaştırmak" **[**En'âm: 96; Yûnus: 5; Yâsîn: 38-39; Vâqıa: 60**]**, "sınırlamak, kısıtlamak, daraltmak" **[**İsrâ: 30; Qasas: 82; Ankebût: 62; Rûm: 37; Sebe: 36, 39; Zümer, 52; Şûra: 12; Talâq: 65; Fecr: 6**]**, "oluşum ve gelişim çizgisini belirlemek" **[**Abese: 19; A'lâ: 3**]**, "kadru kıymetini bilmek, değerlendirmek" **[**En'âm: 91; Hacc, 74; Zümer: 67; Qadr: 1**]**, "plan proje yapmak, programlamak" **[**Ahzâb: 38; Qamer: 49; Müzzemmil: 20**]**, "güç ve kuvvet yetirmek" **[**Baqara: 264; En'âm: 37; İbrâhîm: 18; Nahl: 75; İsrâ: 99; Yâsîn: 81**]**, "ele geçirmek, hâkimiyeti altına almak" **[**Baqara: 264; Mâide: 34**]** gibi anlamlarda kullanılıyor Kur'ân'da.[1]

Kader (yahut kudret), kelimenin tam anlamıyla, bir mühendisliktir. Zaten evrendeki her şey –bilhassa insan– birer mühendislik harikasıdır. Ne kadar ilginç ki, Evlâd-ı Rasûl'den, Ehl-i Beyt mektebinin sekizinci imamı olan İmâm Ali Rızâ (selam olsun ona, babalarına ve çocuklarına) da, kaderi "**mühendislik**" olarak tanımlıyor.[2]

Bu durumda kader, Kur'ân'daki çeşitli kullanımları da dikkate alındığında, Allah Teâlâ'nın, yaratacağı eşyanın zamanını, zeminini, miktarını, ayırt edici evsâfını ve yaratılış gâyesini önceden planlayıp programlaması, tayin ve tespit etmesi, her şeye bir ayar çekerek; evrende hiçbir tesadüfe, başıboşluğa ve serseriliğe meydan vermemesi demektir. Eşyanın bu ilâhî program dahilinde vücuda gelmesi de kazâdır.

1- Râğıb, *el-Müfredât*: s. 394 vd. [q-d-r] mad.; İslamoğlu, *İman Risalesi*: s. 184 vd.
Türkçe'de galat-ı meşhur olarak kullanılan "kadar" kelimesinin doğrusu ve aslı da "kader"dir. Dilimizdeki "takdir", "kudret", "miktar", "iktidar", "kadir" ve "muktedir" sözcükleri de hep aynı kökten.

2- el-Küleynî, I, 158; el-Berqî, *el-Mehâsin*: I, 244; Ca'fer Sübhânî, *el-İlâhiyyât*: I, 526

"**Kader**" Allah'ın bir sıfatıdır. Onun en güzel isimlerinden olan "Kâdir", "Kadîr" ve "Muktedir", hep aynı kökten türeme sıfat-isimlerdir. Ayrıca kader, Allah'ın **ilim** sıfatıyla, kazâ da **tekvîn** (= halq, yaratma) sıfatıyla doğrudan ilgilidir.

Evrende bulunan her şeyin bir kaderi vardır. **[**Furqân: 3; Qamer: 49; Ra'd: 8**]** Arının kaderi bal yapmak, dünyanın kaderi hem kendi ekseni etrafında hem de güneşin çevresinde dönmek, güneşinki alev alev yanmak ve etrafına ısı ve ışık yaymaktır. İnsanın –yaratılış amacına dönük– kaderi ise sadece yaratıcısına kulluktur.

Peki, Allah tarafından insan için tayin edilen kaderin sınırları nereye kadar uzanıyor? İnsanın kendi iradesiyle yaptığı davranışların kaderle bağlantısı ne? Bizler yaptıklarımızı, acaba tamamen kendi tercihimizle mi; yoksa kaderin baskısı altında mı yapıyoruz? Bu hususta üç görüş var:

a) Cebir: Bu görüşün sahipleri der ki: İnsan daima kaderinin (alın yazısının) baskısı altındadır. Kulun bütün davranışları Allah'ın tayin ve tespitiyle, O'nun zorlamasıyla (cebir) gerçekleşir. Kul zâhirde kendi iradesiyle iş yapıyormuş gibi görünse de; durum esasen öyle değildir. Kulun kendisini de, yaptığı bütün eylemleri de Allah yapar (yaratır). Davranışın meydana gelmesinde kulun en ufak bir etkisi ve katkısı yoktur… Sonuçta Allah birine iyi şey yaptırır; cennetle ödüllendirir, öbürüne de kötü şey yaptırır; cehenneme mahkûm eder! Hiç kimse çıkıp da bunun nedenini soramaz. Çünkü yer, gök ve arasında ne varsa hepsi Allah'ın mülküdür. O mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir, dilediğini yapabilir. O "Lâ yüs'el"dir (sorgulanamaz). Bu görüşte olanlar "**cebriye**" ve "**mücebbira**" adlarıyla biliniyor.

Cebriye'ye göre insan, selin kapıp önü süre sürüklediği bir "kütük"ten farksızdır. Bu kütük nasıl selin sevkine boyun eğmek ve onun sürüklediği tarafa gitmek zorundaysa, insan da kaderinin önünde aynen öyledir. Kelâmcıların anlatımıyla: Kul tıpkı rüzgârın önünde şuraya buraya savrulan bir gazel yaprağına benzer. Bu yaprak rüzgâr onu nereye savurursa oraya gitmeye mecburdur…

Cebriye, bu teziyle yaratıcıyı tazim edelim, onu kendi mülkünde âciz bırakmayalım, derken; O'na ne büyük iftirâ attığının farkında bile değildir. Çünkü bu tez;

1. Öncelikle akla ters düşüyor. Çünkü hiçbir kimse, bir eylem yaparken kendisini görünmez bir gücün baskısı altında hissetmez. Böyle gizemli bir güç o insanı mecbur edip önü süre sürüklemez. Herkesin bir irâdesi vardır ve iş yaparken o irâdeyi kullanır. Bu bedîhî (bütün çıplaklığıyla meydanda olan, apaçık) bir durumdur.

2. İnsana hakarettir. Çünkü insan Allah'ın yarattığı en değerli, en kıymetli varlıktır. Cebriye ise insanı resmen makineleştiriyor, onu tıpkı bir robot gibi algılıyor. Bir robot, programcısının kendisine yüklediği yazılımın dışına asla çıkamaz. İnsanın da tıpkı bu robot gibi Allah tarafından programlandığını ve o programın dışına çıkamayacağını iddia etmek insana ihanettir, onu hiç tanımamaktır.

3. Allah'a yapılan korkunç bir iftirâdır. Evet, kâinât Allah'ın mülküdür ve mülkünde dilediği (irâde) gibi tasarrufta bulunabilir. Dilediği her şeyi yapabilir. **[**Baqara: 253; Hûd: 107; Hacc, 14; Burûc, 16**]** Ama kullarına bir şekilde haksızlık yapmayı **[**Âl-i Imrân: 108; Ğâfir: 31**]** ve başlarına sıkıntı ve zorluk çıkarmayı **[**Baqara: 185; Mâide: 6**]** katiyen dilemez.

Cebriye bu tutumuyla kâinâtın yaratıcısını, ülkesinde dilediği gibi rahatça hareket edebilen, sınır tanımayan ve kendisini daima hukûkun üstünde tutan, sorumsuz ve lâubâlî diktatör yöneticilere, kölelerine her çeşit muameleyi revâ gören efendilere benzetiyor. Kendisini İslâm'a intisâb eden bir adamın, böylesi bir "Allah" tasavvurunu anlamak cidden imkânsız. Biz daha şimdiden haykırıyor; Cebriye'nin tasvîr ettiği manada bir "Allah" inancını asla kabul etmediğimizi herkese ilan ediyoruz. Bizim inandığımız "Allah" öyle bir varlık değil kesinlikle. Biz, bütün kâinâtı yaratan, sonsuz güç ve kudret sâhibi olan, gönlü geniş (Vâsi') ve son derece merhametli (Rahmân, Rahîm ve Raûf), kullarına asla zulmetmeyen ve zulmetmeyecek olan (Âdil), yarattığı her şeyde hikmeti ve yararı gözeten (Hakîm) bir "**Allah**"a inanıyoruz. Onun "Lâ yüs'el" oluşu sorumsuzluk ve keyfîlik değil, yukarısında "kendisine hesap vereceği" bir başka tanrının bulunmadığı anlamındadır.

Yeryüzünde, kaderin baskısı altında olmaksızın dilediğini yapabilen bir insanın olması ve onun Allah'ın mülkünde dilemediği (râzı olmadığı) bir takım şeyleri yapabilmesi, Allah'ın kendi mülkü içerisinde yegâne mutasarrıf olduğu gerçeğine ters düşen bir durum değildir ki. Olay şu: Allah Teâlâ insanı yaratıyor ve mülkünde, sonucuna katlanmak şartıyla; dile-

diği gibi hareket edebileceğini söylüyor. Ona bu yeteneği de yine O veriyor. Bu durum Allah'ın mülkündeki tasarrufuna neden zarar versin!? Zaten bu da O'na ait bir çeşit tasarruf değil mi?

"Ama insan bütünüyle Allah'ın verdiği imkân ve enerjiyi kullanarak iş yapıyor…" denirse; buna diyeceğimiz şudur: Arabanıza bindiniz, bir petrol istasyonuna uğrayıp deponuzu doldurdunuz ve yola çıktınız. Ve az ileride yaptığınız bir kaza sonucu, birinin ölümüne sebep oldunuz. Şimdi "Benim bunda bir suçum yok; asıl sorumlu benim arabama yakıt dolduran kişidir. Şayet o bu yakıtı arabama koymasaydı; ben de yola çıkamaz ve bu kaza ve ölüme sebebiyet vermezdim!" diyebilir misiniz? Bu yaptığınız kazayla size yakıt veren kişiyi suçlamak ne kadar aptalca ise, Allah'ın verdiği enerjiyle bir iş yaptığınızda, size o enerjiyi verdiği için Allah'ı suçlamak da o derece aptalcadır.

4. Dünya hayatının Âhiret yolunda bir sınav olduğu gerçeğine de aykırı. Bu anlayış hem bu sınava halel getiriyor, hem de bu sınavı anlamsız ve sadece bir formaliteden ibaret kılıyor. Diyelim ki siz bir sınav yapıyorsunuz: Soruları öğrencilere dağıttınız; bir kısmına doğru seçenekleri, diğerlerine de yanlış seçenekleri işaretlettiniz. Sonuçta sınavda başarılı olanları bir üst sınıfa geçirirken, başarısız olanları sınıf tekrarına mahkum ettiniz. Allah aşkına bu sınavın anlamı ne? Bu tutum diğer öğrencilere resmen haksızlık değil mi? Aklı başında hangi öğretmen böyle bir sınav yapar? Ve bir insana bile yakıştıramadığımız böyle bir tutum, Allah'a nasıl revâ görülür!?

Başka bir deyişle: Ortada bir film senaryosu var ve bu senaryonun iyi ve kötü aktörleri var. Senarist, aynı zamanda o filmin yönetmenliğini de yapıyor ve birilerini iyi rolde, diğerlerini de kötü rolde oynatıyor. Filmin çekimi bitince de iyi aktörleri ödüllendiriyor, kötü aktörleri de yaptıklarından ötürü cezalandırıyor! Eğer bunun son derece aptalca olduğuna kânî iseniz; bu aptallığı Allah'a nasıl yakıştırırsınız?

5. Allah'ın insanlara kitap ve peygamber gönderiş felsefesine de aykırı. Madem herkesin ilâhî kaderi (alın yazısı) kendisini önüne katıp götürüyor; o halde ilâhî kitaplar neden gelmiş? Peygamberler neden gönderilmiş? Demek ki bütün bunlar boşuna!

6. Ahiret hayatını, hesâbı ve sonuçta cennet ve cehennemi de yersiz ve anlamsız kılıyor.

Kur'ân, şirklerini, küfürlerini ve yaptıkları her şeyi kadere fatura etme, tüm olup bitenleri "Takdîr-i İlâhî" ile açıklama ve böylece sorumluluğu Allah'a yıkma sapkınlığını, müşriklerin (putperestlerin) ağzından şu ifâdelerle veriyor:

"Eğer Allah isteseydi; ne biz, ne de babalarımız (katiyen**) şirk koşmazdık!" [**En'âm: 148; ayrıca bk. Nahl: 35; Zuhruf: 43**]**

Elbette Allah (c.c) dileseydi, herkes Müslüman olur; O'na iman etmeyen kalmazdı. **[**bk. En'âm: 35, 107 149; Yûnus: 99; Nahl: 9**]** İnsanların tamamı tek bir ümmet olur **[**Mâide: 48; Hûd: 118; Nahl: 93; Şûrâ: 8**]**; **Allah** dışında kimseye kul köle olunmazdı. Ne var ki, Allah böyle dilemedi. Herkesi irâdesinde özgür yarattı. Onun insan için tayin ettiği kader cebrî bir kader değil, ihtiyârî (tercihe dayalı) bir kader idi.

Klasik kelâm kitapları, cebirci görüşün babasının **Cehm b. Safvân** olduğunu kaydederler. Cehm, sahâbe döneminden epeyce sonra yaşamış, Emevîlerin sonlarına doğru hicrî 128 tarihinde ölmüş birisi. Şamlı ez-Zehebî (*el-Mîzân*: I, 426) "Büyük bir kötülüğün tohumunu ekip gitti!" diyor onun için.

Oysa sahâbe arasında bile cebirci kader anlayışını benimseyen, yaptıkları her haltı "takdîr-i ilâhî"ye fatura eden bilindik pek çok kimse var! Ki onların isimlerini az ileride vereceğiz. Bu durumda Cehm bu görüşün babası değil, olsa olsa kendinden önceki dönemlerde zaten var olan, bilhassa barbar Emevîlerin halkın arasına pompalayıp durduğu bu sahte kader anlayışını sistemleştiren, Mustafa İslamoğlu'nun deyimiyle "kalıba döken" kişi olabilir.[1]

b) Tefvîz: Cebirciliğin tam tersi olan bu düşüceye göre, insan irâde ve kudret sahibi bir varlıktır. Bununla istediğini yapabilme yetkisi ona tefvîz (havâle) edilmiştir. O yüzden insan, bütün fiillerinin (eylem ve davranışlarının) mutlak fâili ve yegâne yaratıcısıdır. Söz konusu fiillerin ortaya çıkışında Allah'ın hiçbir etkisi, katkısı ve müdâhalesi yoktur. Sonuçta insan, kendi irâdesiyle gerçekleştirdiği bütün eylemlerde tamamen özgür ve bağımsızdır; doğacak bütün sorumluluklar da ona aittir.

1- Cehm'in cebirci görüşü için bk. el-Eş'arî, *el-Maqâlât*: I, 219; el-Bağdâdî, *Usûl'üd-Dîn*: s. 134, *el-Farq*: s. 211; İbn Hazm, *el-Fisal*: III, 22, 55; eş-Şehristânî, *el-Milel*: I, 110; Ca'fer Sübhânî, *el-İlâhiyyât*: I, 606~607; İslamoğlu, *İman*: s. 194

Bu görüş, Allah'ın adâletine halel getirmemesinin yanında, insana da kendi irâdesiyle gerçekleştirdiği bütün işlerde sorumluluk yüklediği için, cebirci kader anlayışının yanında çok âdil ve makul gibi görünebilir. Oysa biraz dikkat edilirse; bu görüş, insanı Allah'ın mülkünde sanki O'ndan tamamen bağımsız hareket edebilen, O'na ihtiyaç duymayan, her konuda kendi ayaklarının üzerinde durabilen "küçük bir tanrı" yerine koymaktadır. Halbuki insan kâinâtın yaratıcısı olan Allah tarafından yaratılmış, âciz, ilmi, gücü ve kuvveti sınırlı, eksik ve sonlu bir varlıktır. Bu bakımdan varlığı, ilmi ve kudreti sonsuz ve sınırsız olan yaratıcısının desteğine her an muhtaçtır. O bakımdan şirk ve ateizm kokan bu görüşün akla ve Kur'ân'a apaçık ters olduğu âşikârdır. **"Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız. Allah ise ğanîdir (**hiçbir şeye ihtiyaç duymayan**) ve hamîddir (**her türlü övgünün sâhibi ve muhâtabı olan**)." [**Fâtır: 15**]**

Klasik kelâmcılar, genel olarak Mu'tezile'nin tefvizci bir yaklaşım içinde olduklarını iddia etmişler ve onları bu sakat yaklaşımdan ötürü "Allah'ın dışında sayısız tanrılar (= yani insanlar) ihdâs etmek" ve böylece "şirke düşmek"le suçlamışlardır. Tefvizci kader anlayışının yeni tanrılar ihdas etmek ve şirke düşmekle eş anlamlı olduğu doğrudur. Ancak bize göre Mu'tezile mektebinin tıpkı bu görüşü benimsediğine ilişkin iddiaların hiçbirinin aslı esası yoktur. Mu'tezile'nin söz konusu ithamlardan berî olduğu, onların kendi kitaplarına bakıldığında apaçık görülür. **Adâlet** ve **tevhîd**i temel ilke edinen bir mektep, kendi temelini hangi akılla oyar ve tevhîdi temelinden sarsan böyle bir görüşü ne diye kabul eder?

Mu'tezile mektebinin esasen bir sonraki görüşü benimsediğini birazdan göreceğiz. Bu durumda tefvîzci görüşü ilk dönemlerde yaşamış ve sonradan yok olup gitmiş, adına "mufavviza" (tefvizciler) denilen tamamen marjinal bir İslâmî grup benimsemiş olabilir.

c) Orta yol: Bu anlayışa göre insan, kendi irâdesiyle bir davranış sergilerken kaderin baskısı / cebri altında değildir. Buna karşılık insan, bütün yetkileri kendinde toplayan, eylemini yaparken tamamen kendi imkânlarını kullanan, bütün her şeyin kendisine devredildiği "müstakil" bir varlık da değildir. Durum şudur: İnsan ihtiyârî davranışlarını kendi irâde ve tercihiyle yapar. Bu insanın kendi elindedir. Ancak ne var ki, ona hayatı, aklı, ilmi, irâde ve kudreti bahşeden Allah'tır ve insan kendisine verilen bu donanım sayesinde "seçme" hakkını kullanır, tercihini yapar ve tercih ettiği seçeneği uygular. Sonuçta insan Allah'ın mülkü içinde,

Allah'ın kendisine bahşettiği imkânlardan yararlanarak; bütün ihtiyârî eylemlerini özgürce ve kendi seçimiyle yapar; böylece kendi ihtiyârî fiillerinin fâili, bir başka deyimle yaratıcısı olur. Bu durumda yapılan işin faturası kadere / Allah'a değil, insana kesilir ve bütün sorumluluk ona kalır. Bu görüşün temel sloganı şudur:

"Cebir de yok, tefvîz de; bilakis ikisinin ortası bir durum var."

Yukarıdaki iki yaklaşımı dengeleyen ve âdetâ ortasını bulan bu görüşü, bilhassa **Ehl-i Beyt** (İmâmiyye) ile **Mu'tezile** mektepleri benimsiyor. Kaynaklar, pâk Ehl-i Beyt imamlarının (aleyhimüsselâm) cebri de tefvîzi de reddettiklerini; bunların Allah'a iftirâ olduğunu vurgulamak sûretiyle, taraftarlarına bu ikisi arasında bir yolu önerdiklerini açık seçik ortaya koyuyorlar.[1] Gelelim Mu'tezile'ye:

Kelâmcılara göre "Mu'tezile, kula ait fiillerin sadece o kulun kudretiyle meydana geldiğine; bunun için Allah'ın vereceği güç ve kudrete ihtiyaç olmadığına ve sonuçta kulun kendi fiillerini yaratmakta tamamen müstakil olduğuna inanıyor."[2] Oysa bildiğimiz Mu'tezile'nin böyle bir tezle ilgisi alâkası yok! Onlar kulun bu işte "tamamen müstakil" olduğunu söylemiyor. Onların dediği özetle şu: Allah insana akıl, irâde ve kudret vermiştir. İnsan iradesiyle iş yaparken bu güç ve kudreti kullanır. Ne var ki, o sırada Allah kuluna müdahale etmez.

Mu'tezile mektebinin en büyük üstatlarından biri olan **Qâdî Abdülcebbâr** "*Şerh'ul-Usûl'il-Hamse*" adlı eserinde (s. 323 vd.) "Kulların fiilleri bir başkası tarafından kendi üzerlerinde yaratılmış değildir. O fiilleri ihdâs edenler kulların kendileridir." diyerek işe başlıyor. Sonra da 150 sayfalık bölümde, hem kendi tezini ispata, hem de cebriyenin tezini çürütmeye çalışıyor. Bu arada bilhassa aklî delillere dayanmaya büyük özen gösteriyor. Bir yerde aynen şu sözleri sarf ediyor:

1- Ayrıntılı bilgi için bak. el-Berqî, s. 295 vd.; el-Küleynî, I, 155~160; Şeyh Sadûq, *et-Tevhîd*: s. 338, 359 vd.; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-İqtisâd*: s. 47 vd.; Allâme el-Hıllî, *Keşf'ül-Murâd*: 423 vd.; Muh. Rızâ el-Muzaffer, *Aqâid'ül-İmâmiyye*: s. 37~40; Gölpınarlı, *İslâm Mezhebleri ve Şiîlik*: s. 265 vd.; Ca'fer Sübhânî, I, 685 vd, *el-Emr beyn'el-Emrayn*: s. 234 vd.; Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, *Usûl'üd-Dîn*: s. 145 vd.

2- el-Bağdâdî, *el-Farq*: s. 115; en-Nesefî, *Bahr'ul-Kelâm* (*İslâm İnançları*): s. 75; Celâl ed-Devvânî, *Şerh'ul-Aqâid el-Adudiyye*: I, 250

> "Kadîm olan Allah, kulunu ancak var edip can verdikten, ona kudret ve imkân sunarak lütfuyla engelleri ortadan kaldırdıktan sonra, yaptığı fiilden sorumlu tutmuştur." (s. 410)[1]

Öte yandan İmâmiyye Şîasının seçkin ilim adamlarından **Allâme el-Hıllî**, Mu'tezile'nin görüşünü "Kul kendi fiillerinin fâilidir" şeklinde verdikten sonra, kendi mezhebi adına "Hak olan da bu. Ki musannif (yani Necmüddîn et-Tûsî) de bunu benimsiyor." diyor.[2]

Eş'arî kelâmcılarından **Sa'd et-Taftâzânî** de, "kulların fiillerinin yaratılması" konusunda Mu'tezile'ye "haksızlık" yapıldığını söylüyor ve onların kula –Allah'ın yarattığı bir takım sebeplere ve âletlere muhtaç olduğu için– tıpkı Allah'ınkine benzer bir "yaratıcılık" vasfı vermediklerini; o yüzden de şirk ile suçlanamayacağını belirtiyor.[3]

Buradan, Ehl-i Beyt ile Mu'tezile'nin yaklaşımlarının paralel olduğu ortaya çıkıyor.[4] Bu noktada Mu'tezile mektebinin doğru anlaşılamamış olmasının altında, mektebin bizâtihi kendi kitaplarına hiç bakılmamış ya da dikkatlice mütâlaa edilemediği için yanlış anlaşılmış olma ihtimali yatabileceği gibi, bunda Mu'tezile'nin kendilerini iyi ifâde edememiş olmaları da etkili olmuş olabilir. Yahut bunu yapanların maksadı sırf "hasma kara çalmak" kabilinden bir durumdur. Nitekim mezhepler tarihi kitapları, muhâlif görüşte olanlara yönelik karalamalarla dolu değil midir?

1- Qâdî Abdülcebbâr "*el-Muğnî*" adlı eserinde (VI, 41 = İrâde mevzuu) ise şunları söylüyor: "Adl ehli (yani Mu'tezile), tasarrufta bulunma, kalkma ve oturma nevinden kullara ait bütün fiillerin, kulların kendileri tarafından vücuda getirildiği, onlara bu gücü Allah'ın verdiği ve o eylemi kendilerinden başka yapanın ve ihdas edenin bulunmadığı konusunda ittifak etmişlerdir."

2- *Keşf'ül-Murâd*: s. 424

3- *Şerh'ul-Aqâid*: s. 111

4- Mu'tezile'nin tefvizci görüşü benimsediğini ileri sürerek neredeyse putperestlikle suçlayanlardan birisi de, kelâmî derinliğiyle bilinen Ca'fer Sübhânî'dir. (*el-İlâhiyyât*: I, 665 vd.) Ancak daha sonra kaleme aldığı bir başka eserinde (*el-Emr beyn'el-Emrayn*: s. 214~215) söz konusu tefvizci yaklaşımın Mu'tezile ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını, onların meşhur kitaplarında böyle bir görüşün yer almadığını, örneğin Qâdî Abdülcebbâr'ın bu sözlerden hiçbirini sarf etmediğini söylüyor. Ardından da Ehl-i Beyt imamlarının yaşadığı devirlerde, tefvizci anlayışta olan, adına da "mufavviza" (tefvizciler) denen bir grubun yaşamış olabileceği ihtimali üzerinde duruyor. (Ayr. bk. Sübhânî, *el-Milel*: III, 351~353)

Cebir ve tefvîz dışında üçüncü bir alternatif sunan bu yaklaşım, akla uygunluğunun yanı sıra, Allah'ın kitâbı tarafından da açıkça desteklenmektedir. İşte ilgili ayetlerden bir kaçı:

"Şüphesiz biz ona (insana**) yolu gösterdik; artık ya şükreden olur, ya da nankör." [**İnsân: 6. ayr. bak. Kehf: 29**]**

"Kim sâlih (hayra dönük, Allah rızasına uygun**) bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin kullara asla zulmedici değildir." [**Fussılet: 46**]**

"Artık kim zerre miktarı hayır yaparsa onu görür. Ve kim de zerre miktarı şer yaparsa onu görür." [Zilzâl: 8**]**[1]

Öte yandan, Kur'ân'da geçen kullara yönelik emir, yasak, övgü ve yergi ifade eden bütün fiillerin "insan özneli" olduğu gerçeği de; insanın kendi irâde ve kudretiyle, serbestçe iş yaptığını ve kendi fiillerinin fâili olduğunu gösteriyor. İnsanların her şeyiyle Allah'a muhtaç olduğunu anlatan âyetlerle[2], Allah'ın izni olmadan kimsenin bir şey yapamayacağını ifade eden âyetler[3] de; insana bu özelliğin Allah tarafından verilmiş olduğunu ve O'nun müsaadesi sonucu insanların özgürce hareket edebildiklerini ortaya koyuyor.

Ehl-i Sünnet'in durduğu yer

Çokları Ehl-i Sünnet'in bu alanda cebriyeciliği reddettiğini; buna karşılık kula "özgürlük" vererek, böylece "sorumluluğu" anlamlandırdığını bilmekte, daha doğrusu öyle sanmaktadır. Şimdi Ehl-i Sünnet'in itikatta iki temel ekolünü oluşturan Eş'arî ve Mâtürîdî'nin ve onlara bağlı meşhur kelâmcıların görüşlerine yer verecek, konuya bakış açılarını onların kendi ağızlarından dinleyeceğiz.

Ebul-Hasen el-Eş'arî der ki:

> "Allah'tan başka yaratıcı yoktur. Kulların hem kötülüklerini hem de sâlih amellerini Allah yaratır. Kulların bunlardan hiçbirini yaratmaya

1- Ayrıca bk. Baqara: 79, 81, 134, 225, 286; Nisâ: 111; Mâide: 38; A'râf: 96; Tevbe: 95; Yûnus: 8; Rûm: 41; Şûrâ: 30; Tûr: 21 …

2- Fâtır: 15; Muhammed: 38; İhlâs: 2

3- Baqara: 102; A'râf: 188; Yûnus: 100; İnsân: 30; Tekvîr: 29

> güçleri yetmez. Allah mü'minleri kendine itaat etmeye muvaffak kılmış, kâfirleri ise terk etmiştir. Mü'minlere lütfuyla yaklaşmış, yardım etmiş, onları islah edip hidâyete erdirmiş, kâfirlere ise lütfunu göstermemiş, onları islah etmemiştir." (*Maqâlât'ül-İslâmiyyîn*: I, 226~227)[1]
>
> "Allah mü'minlere inayet etmiştir, kâfirlere değil. Çünkü kullarından birçoğunu cehennem için yarattığını bize kendisi haber veriyor. Cehennem için yarattığı, sayısını adedini belirlediği, isimlerini babalarının ve annelerinin adlarıyla birlikte yazıya geçtiği kulları, kendisine ibâdet etmesi için yarattığı kullarından farklıdır." (*el-İbâne an Usûl'id-Diyâne*: s. 132~133)[2]

Önceleri "Mu'tezilî" iken, sonradan yüzseksen derece dönüş yaparak zıt kutbun savunuculuğuna soyunan el-Eş'arî, yukarıdaki sözlerinden de açıkça anlaşılacağı gibi, kula ait fiillerin ortaya çıkışında her şeyi Allah'a izâfe ediyor. Kula ait fiillerin ortaya çıkışında kula en ufak bir pay bırakmadığını son anda fark eden el-Eş'arî "**kesb**" fikrini ortaya atıyor. Ona göre kesb, kula ait fiillerin, Allah tarafından yaratılan kudretle ortaya çıkmasıdır.[3] Buna göre Allah hâlık, kul da kâsib oluyor. **el-Eş'arî, fiilin meydana gelişinde kulun kudretinin en küçük bir tesirinin olmadığına inanıyor.**[4]

Ebul-Hasen el-Eş'arî'nin yukarıdaki açıklamalarını ve bilmeceye benzeyen ne idüğü belirsiz "kesb" tanımını, Abdülqâhir el-Bağdâdî ile Celâl ed-Devvânî hemen aynen tekrarlıyor. Bilhassa İmam el-Ğazzâlî, fiilin, biri Allah'a, diğeri kula ait olan iki kudretin eşliğinde meydana gelişinin "daha doğru" olduğunu belirtiyor ve kulunkine "kesb" adını veriyor. Ardından okuyucuyu resmen boğan, yaklaşık üç sayfalık izahat yapıyor ki; anlayana gerçekten aşk olsun![5]

Eş'arî kelâmcılığının ustalarından Seyfüddîn el-Âmidî, Fâdıl Kuşçu ve özellikle Seyyid Şerîf el-Cürcânî, el-Eş'arî'nin ne demek istediğini şu sözlerle netleştirmeye çalışıyorlar:

1- el-Eş'arî aynı sözleri [*el-İbâne*: s. 37] adlı kitabında da tekrar ediyor.

2- ayr. bk. *el-İbâne an Usûl'id-Diyâne*: s. 135~136, 137

3- el-Eş'arî, *el-Maqâlât*: II, 393, *el-Lüma'*: s. 47

4- eş-Şehristânî, *el-Milel*: I, 125; er-Râzî, *el-Muhassal*: s. 140 vd.

5- el-Bağdâdî, *Usûl'üd-Dîn*: s. 134~137, *el-Farq*: s. 338~339; el-Ğazzâlî, *el-İqtisâd*: s. 43-45; ed-Devvânî, *Şerh'ul-Aqâid el-Adudiyye*: I, 246~257

> "Kulun ihtiyârî fiilleri, sadece Allah'ın kudretiyle meydana gelir. **Bunda kulun kudretinin hiçbir tesiri yoktur.** Sonuçta meydana gelen söz konusu fiili Allah yaratmış (halq), kul da kesb etmiş olur. Buradaki kesbden kasıt ise, kulun, Allah'ın kudretiyle meydana gelen fiile –kendi kudretinin en ufak tesiri ve müdahalesi olmaksızın– sırf mahal olması, yani eylemin onun üzerinde cereyan etmiş olmasıdır."[1]

Eş'arîler kesbi tanımlamak ve böylece cebri dışlayıp kulun sorumluluğunu anlamlandırmak için ne kadar çırpınıp dursalar da; dişe dokunur, sadra şifa olacak bir açıklama yapamadıkları meydanda. Eş'arî kelâmcılığının en ünlü isimlerinden olan **et-Taftâzânî** "Bundan daha fazlasını açıklamaya gücümüz yetmiyor!" diyerek[2], bu acziyeti açıkça itiraf ediyor.

Oysa "**kesb**" tabiri, bütün türemişleriyle birlikte, Kur'ân'da tam 67 kez geçiyor ve hepsinde kullara izafe ediliyor. Fayda sağlayan şeyleri araştırmak, geçimini sağlamak, kazanmak, yüklenmek gibi anlamlarda kullanılan bu sözcüğe "meydana gelen bir fiile sırf mahal olmak" gibi boş ve anlamsız bir karşılık verilmesi cidden düşündürücüdür.

Eş'arîlerin demek istediği şu: Bir kişi namaz kılıyorsa, bu eylemi yaratıp vücuda getiren Allah Teâlâ'dır. Namaz yalnız O'nun kudretiyle ortaya çıkar. Bunda o kişinin kudretinin hiçbir etkisi ve katkısı yoktur. O sadece söz konusu eylemin üzerinde icrâ edildiği âdeta bir âlettir, eşyâdır. Bir kâtilin işlediği cinayet de sadece Allah'ın kudretiyle meydana gelmektedir ve kâtilin bunda hiçbir payı yoktur. Sonuçta o kişi aracılığıyla namazı kılan da, cinayeti işleyen de Allah olmaktadır! Aynı açıklamayı oruç tutmak ve zina etmek örnekleri üzerinden de yapabilirsiniz! Bu durumda insan, ayak darbesiyle harekete geçen ve bu harekette –olayın üzerinde cereyan etmişliği dışında– en ufak bir katkısı olmayan bir topa benzetilmiş, sadece kullanılan bir eşya konumuna sokulmuş oluyor.

Öyleyse "fiilin oluşumuna etki etmeyen kudret"in ne manası vardır?[3] Ve böyle bir kudret insanda ne diye yaratılmıştır acaba?

1- el-Âmidî, *Ğâyet'ül-Merâm*: s. 207; el-Cürcânî, *Şerh'ul-Mevâqıf*: III, 214; Ali el-Kuşçu, *Şerh'ut-Tecrîd*: s. 445; Mustafa Sabri, *Mevqıf'ül-Beşer*: s. 48; C. Sübhânî, *el-İlâhiyyât*: I, 612, 623

2- *Şerh'ul-Aqâid*: s. 117

3- İbn'ül-Qayyim, *Şifâ'ül-Alîl*: s. 124 [http://www.islamport.com]; İbn'ül-Hümâm, *el-Müsâyera*: s. 100~101

O yüzden Sa'düddîn et-Taftâzânî, İbn'ül-Hümâm, Kemâl b. Ebî Şerîf, İbn Abdişşekûr, Gelenbevî, el-Mercânî, Hayâlî, Selkûtî, Muhammed Abdüh, Seyyid Bey, Mevdûdî, Ca'fer Sübhânî vs. ilim adamları, Eş'arî mezhebinin dönüp dolaşıp en sonunda cebre vardığını itiraf ediyorlar. Hatta et-Taftâzânî, bunun muhakkik ulemâya ait bir değerlendirme olduğunu söylüyor.[1] el-Ğazzâlî ile er-Râzî'nin "İnsan, muhtâr (seçmen) görünümünde muzdar (mecbur) bir varlıktır." ve Adud el-Îcî'nin (*el-Mevâqıf*: III, 263) "Kul fiillerinde mecburdur." demesi, Taftâzânî'nin de Eş'arîlik adına aynı çıkarımı yapması[2] bizi haklı kılıyor.

Kula ait fiillerin meydana gelmesinde kulun kudretinin hiçbir etkisinin olmadığını hararetle savunan **Fahruddîn er-Râzî**'nin[3], konumuzla alâkalı bir soruya karşılık verdiği şu cevaba bakın:

> "**Soru**: Kulların fiillerini, Allah onların ellerinde yaratarak icra ediyorsa ve buna binaen 'Allah kâfirleri mü'minlerin elleriyle cezalandırıyor.' demek câiz ise, 'Allah kâfirlerin elleriyle mü'minleri cezalandırıyor. Peygamberlerini kâfirlerin dilleriyle yalanlıyor. Mü'minleri kâfirlerin dilleriyle lanetliyor.' demek de câizdir! Öyle mi?
>
> **Cevap**: Durum aynen dediğiniz gibidir. Ancak bunları biz dilimizle, edeben söyleyemiyoruz!"[4]

er-Râzî bunları söylemeye edebinin müsaade etmediğini belirte dursun; biz aynı paralelde bir iki örnek daha verelim ki, Eş'arîliğin ne olduğu iyice anlaşılsın: Şayet er-Râzî'nin "üstatlarından" naklen verdiği bu cevap doğruysa, o takdirde hırsızlık, zina ve livâta gibi eylemleri kullarının organlarını kullanarak icrâ eden de –hâşâ– Allah'tır!

(Böyle sakat düşüncelerden Allah'a sığınırız. Sen bağışla bizi Ya Rabbî!)

1- İbn'ül-Hümâm, II, 93, *el-Müsâyera*: s. 107; Kemâl b. Ebî Şerîf, *el-Müsâmera*: s. 97~98; İbn Abdişşekûr, I, 41; Gelenbevî, *el-Hâşiye alel-Celâl*: I, 247, 250, II, 215; el-Mercânî, *el-Hâşiye alel-Adudiyye*: I, 251; el-Hayâlî, *el-Hâşiye alâ Şerh'il-Aqâid*: s. 76; Selkûtî, *el-Hâşiye alâ Şerh'il-Aqâid*: s. 115; Abdüh, *et-Tevhîd*: s. 59 vd; Seyyid Bey, *Usûl-ü Fiqh*: II, 126; Mustafa Sabri, *Mevqıf'ül-Beşer*: s. 35, 147, 166~167; Mevdûdî, *Cebir ve Kader Problemi*: s. 58; Sübhânî, I, 611 vd.

2- er-Râzî, VII, 141, XV, 64, XXI, 119, XXIII, 179; Mustafa Sabri, 147

3- er-Râzî, IV, 87~88 (= Baqara: 134), *el-Muhassal*: s. 140 vd.

4- er-Râzî, XVI, 2~3 (= Tevbe: 14)

Bütün bunlara, Mâlikî mezhebine mensup ünlü müfessirlerden İbn'ül-Arabî (*Ahkâm'ul-Qur'ân*: II, 801) ile el-Qurtubî'nin (VII, 316) "Bütün mahlûkât Allah'ındır. O kullarını dilediği gibi yönlendirir, aralarında dilediği gibi hükmedebilir." sözlerini de eklerseniz; Şehristânî, Selkûtî ve Seyyid Bey gibi ilim adamlarının, el-Eş'arî'nin bu anlayışını "**cebr-i mütevassıt**" (orta yollu cebir) yahut "**hâlis olmayan cebir**" ile nitelemelerini[1] yeterli bulamazsınız her halde.

Sonuçta Eş'arîlerin fikri ile Cebriyenin fikri arasında, "laf salatası" dışında hiçbir fark yok. Çünkü Cebriyeciler, insanda irâde ve kudretin varlığını tamamen inkâr ederken, Eş'arîler "Var; ama bir işe yaradığı yok!" diyorlar! Zira, ilk dönem Eş'arî kelâmcılarından "İmâm'ül-Harameyn" lâkabıyla tanınan **el-Cüveynî**'nin de ifadesiyle:

> "Hiçbir tesiri olmayan bir kudretin varlığını kabul etmek ile, kudreti kökten reddetmek arasında hiçbir fark yoktur."[2]

Zaten "**husün – kubuh**" meselesinin "**şer'î**" olduğunu[3] iddia eden ve buna binaen "Allah itaatkâr kulunu cehenneme, âsî kulunu da cennete ko-

---

1- eş-Şehristânî, *el-Milel*: I, 108; es-Selkûtî, *Şerh'ul-Aqâid*: s. 115; Seyyid Bey, II, 132 vd.

2- eş-Şehristânî, I, 128

3- **Husün** ve **Kubuh** aklî midir, şer'î midir? Yani bir şeyin güzel ve çirkin, iyi ve kötü olduğu akıl ile mi bilinir, yoksa şer'î hükümlerle mi? Kelâm ilminin en zevkli ve önemli konularından birisi olan bu mevzuda başlıca iki görüş var:

a) Aklîdir : Yani bir şeyin iyi ya da kötü olduğu akıl ile bilinebilir. Akıl birçok şeyin iyi mi kötü mü olduğuna karar verebilir. Allah bir şeyi emretmişse; o şey zaten iyi ve güzel olduğu için emretmiştir. Bir şeyi de yasaklamışsa; o şey zaten kötü ve çirkin olduğu için yasaklamıştır. (Ehl-i Beyt ve Mu'tezile mektepleri ile Ehl-i Sünnet mektebinin "Mâtürîdî" ekolü bu kanaatte. Hiç kuşku yok; doğrusu da bu.)

b) Şer'îdir : Yani bir şeyin iyi ya da kötü olduğu akıl ile bilinmez. Akıl o şeyin iyi mi, yoksa kötü mü olduğuna karar veremez. Akıl bu işten anlamaz! Bir şey Allah tarafından emredildiği için iyi, yasaklandığı için kötüdür! Yani o şey emredildiği için iyi ve güzel, yasaklandığı için de kötü ve çirkin olmuştur! (Kur'ân'ın ruhuna ve akla tamamen ters düşen bu görüş ise; Ehl-i Sünnet mektebinin ekseriyetini oluşturan "Eş'arî" ekolü ile Hâricîlerden "İbâdıyye" mezhebine ait.)

Detaylı bilgi için bk. el-Cessâs, *el-Fusûl*: II, 231 vd; Sadruşşerîa, I, 328 vd; el-Ğazzâlî, I, 55 vd, *el-İqtisâd*: s. 73 vd; el-Âmidî, *el-İhkâm*: I, 72 vd, *el-Ğâye*: s. 233 vd.; er-Râzî, 147, *el-Meâlim*: s. 85~88; Adud el-Îcî, *el-Aqâid*: II, 209 vd; el-İsnevî, I, 38 vd; İbn'ül-Hümâm, *et-Tahrîr*: II, 89 vd, *el-Müsâyera*: s. 151 vd; İbn Abdişşekûr, I, 25 vd; Seyyid Bey, II, 211 vd.; el-Hıllî, *Keşf'ül-Murâd*: s. 417 vd; M. Rızâ el-Muzaffer, *Usûl-ü Fiqh*: I, 195 vd.; Cafer Sübhânî, I, 231 vd.; Çuhacıoğlu, *Müt'a Nikâhı*: s. 134~135

yabilir. Hayvanlara, delilere ve hatta çocuklara azap edebilir ve bu durum Allah'ın onlara zulmettiği anlamına gelmez! Zira mülk Allah'ın mülküdür. Mülk sahibi de mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir."[1] diyen Eş'arîlerden, bundan başka ne beklenir ki!?

el-Eş'arî'nin fikirlerini sonraki kuşaklara aktarmakta önemli rol oynayan **Qâdî Ebûbekr el-Bâqıllânî** "Kulların fiilleri biri Allah'a, diğeri kula ait iki kudretin tesiri eşliğinde vuku bulur. Bunlardan Allah'a ait olanı fiilin bizâtihi kendisinin meydana gelişine (= halq) tesir ederken, kula ait olanı sadece o fiilin vasfına tesir eder."[2] diyerek üstâdının fikrine yeni bir boyut kazandırmaya çalışmışsa da, Eş'arîler arasında pek rağbet görmemiştir.[3] Öte yandan bir girişim de **Ebû İshâq el-İsferâyînî**'den geliyor: Ona göre kulun fiili, biri Allah'a, diğeri de kula ait olan ve fiilin meydana gelişine doğrudan etki eden "iki kudretin" eşliğinde[4] oluşuyor.[5] İlginç ki; Eş'arîlerden bunu beğenen de çıkmıyor!

Ehl-i Sünnet'in öbür cephesi, **Mâtürîdîler** ne diyorlar; bir de ona bakalım. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, yukarıdaki Ebul-Hasen el-Eş'arî ile çağdaştır ve kendisinden yaklaşık bir buçuk asır önce yaşayan Ebû Hanîfe'nin itikâdî görüşlerini sistemleştiren birisidir.

Ebû Hanîfe'nin konuyla ilgili görüşlerini "*el-Fiqh'ül-Ekber*"inden öğrenebiliriz: Allah'ın hiçbir kulunu küfre ve imana zorlamadığını; imanın da küfrün de kulların fiilleri olduğunu belirten Ebû Hanîfe, sözlerine şöyle devam ediyor: "Kulların hareket ve sükun cinsinden bütün fiilleri hakikatte kendi **kesb**leridir. Allah ise o fiillerin yaratıcısıdır."[6]

1- el-Eş'arî, *el-Lüma'*: s. 74; el-Bağdâdî, *Usûl'üd-Dîn*: s. 24~25; el-Ğazzâlî, 73; el-Âmidî, 224 vd; İbn Abdisselâm, *el-Qavâid*: I, 204; es-Sübkî, II, 409~410; er-Remlî, *Ğâyet'ül-Beyân*: s. 16~17; el-Feşnî, *Mevâhib'üs-Samed*: s. 9

2- Yani eylem yine tamamen Allah'ın kudretiyle ortaya çıkar. Kul ise o eylemin sevâba yahut günaha dönüşmesine katkıda bulunur.

3- Zaten bu görüş Cebirci mezhepler arasında zikredilen **Neccâriyye** fırkasının teziyle hayli örtüşmektedir. bk. eş-Şehristânî, I, 112; el-Bağdâdî, *el-Farq*: s. 208

4- Bu da daha çok yine Cebirci mezhepler arasında zikredilen **Dırâriyye** fırkasının teziyle örtüşüyor. bk. eş-Şehristânî, I, 115; el-Bağdâdî, *el-Farq*: s. 214

5- el-Bâqıllânî ile el-İsferâyînî'nin görüşleri için bk. el-Âmidî, 207; er-Râzî, *el-Muhassal*: s. 140~141, *et-Tefsîr*: IV, 88; Celâl ed-Devvânî, *Şerh'ul-Aqâid el-Adudiyye*: I, 250~251; Seyyid Bey, II, 138; Mustafa Sabri, 63, 68

6- *el-Fiqh'ül-Ekber*: s. 48~50 (Ali el-Qârî şerhiyle)

Tırnak içindeki bu sözleri, selefî meşrebe açık meyli ile tanınan ve Ebû Hanîfe'nin fıkhını hadisle mezceden büyük Hanefî fakîhi **Ebû Ca'fer et-Tahâvî** de aynen tekrarlıyor.[1]

et-Tahâvî'den oniki yıl sonra vefat eden **el-Mâtürîdî**, konuyu genişçe ele alıyor. Ona göre; kula ait bir fiilin meydana gelişinde hem Allah'ın, hem de kulun rolü var. Böylece fiil iki kudretin etkisi altında vuku bulur. Ancak söz konusu fiil, "halq = yaratmak" cihetinden Allah'a, "kesb" cihetinden de kula aittir.[2] Kişi önce tasarladığı söz konusu fiili kendi inisiyatifini (ihtiyâr, seçme) kullanarak tercihini yapar. Allah da kulunun bu isteği doğrultusunda söz konusu fiili yaratır. Ve bu esnada ona zorlamada bulunmaz.[3] Ne var ki, yaklaşık 35 sayfa boyunca, hemen aynı şeyleri dönüp dolaştırıp tekrar eden el-Mâtürîdî, şu kula ait dediği "kesb"e dair, dört başı mamur anlaşılır bir açıklama getirmiyor. Öte yandan "irâde" kavramı ve onun durumu hakkında aydınlatıcı bir bilgi vermediği gibi, "insanda bulunan kudretin ne işe yaradığı" sorusunu da cevapsız bırakıyor. Benzer durum Mâtürîdîlerin önde gelen kelâmcılarından Ebul-Muîn en-Nesefî ile es-Sâbûnî'de de var.[4]

Ali el-Qârî, Abdül'ali el-Ensârî ve İbn Âbidîn; fiilin meydana gelişinde kulun kudretinin –olayın yakınında bulunması dışında– bir etkisinin olmadığını söylüyor.[5] Mâtürîdî kelâmcılığının öncü isimlerinden olan Sadruşşerîa ile İbn'ül-Hümâm da, fiilde kulun kudretinin bir tesirinin olmadığını –Mâtürîdîlik adına– açıkça belirtiyor.[6]

Ancak aynı **Sadruşşerîa**, kulun kudretinin bu işte bir tür tesirinin olduğundan da bahsediyor; "cebir ve kader (tefvîzi kastediyor) ortası bir yol tutmak gerek; o yüzden kulun kudretinin fiillerinde muhakkak bir tesiri

1- *el-Aqîde et-Tahâviyye*: s. 351 (İbn Ebil-Izz şerhiyle)

2- *Kitâb'üt-Tevhîd*: s. 228, 226

3- *Kitâb'üt-Tevhîd*: s. 226, 239, 243

4- bk. M. Sait Yazıcıoğlu, *Mâtürîdî Ve Nesefi'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*: s. 37~38, 61~68 (MEB yay.); es-Sâbûnî, *el-Bidâye*: s. 64~67 (DİB yay.)

el-Pezdevî (*Usûl'üd-Dîn*: s. 99), es-Serahsî (XXX, 242) ve el-Kâsânî (III, 123) de "Ehl-i Sünnet vel-Cemâat inancına göre kulların fiillerini Allah yaratır." diyor.

5- Ali el-Qârî, *Şerh'ul-Fiqh'il-Ekber*: s. 52; el-Ensârî, *Fevâtih'ur-Rahamût*: I, 42; İbn Âbidîn, *Redd'ül-Muhtâr*: III, 758

6- *et-Tavdîh*: I, 356, 359; İbn'ül-Hümâm, *Feth'ul-Qadîr*: V, 111

var." diyor.[1] Bunun da kuldan sâdır olan "nisbî ve izâfî durum" olduğunu[2], ancak bununla söz konusu tesirin vücuda geldiğini; buna da "kesb" dendiğini belirtiyor.[3] **İbn'ül-Hümâm** da benzer bir yorumda bulunarak, kul bir fiil için azmini ortaya koyduğu anda Allah'ın o fiili yarattığını; fiilin hareket bakımından Allah'a, zina vb. olup olmaması bakımından da kula mensup olacağını söylüyor.[4]

Mâtürîdî kelâmcılarının kulun kudretinin fiile etki edip etmeyeceğine dair ikili görüşleri, sözde ihtilaftan ibarettir. Retçilerin fiilin bizatihi kendisini, kabulcülerin de fiilin vasfını kastettiklerini dikkate alırsak; esasen aralarında bir ihtilafın olmadığı rahatlıkla görülür.

Mâtürîdîlerin açıklamaları dikkatlice mütâlaa edildiğinde, görüşlerinin yukarıdaki Eş'arî kelâmcısı el-Bâqıllânî'ninkiyle birebir örtüştüğü görülür. Bilhassa Sadruşşerîa'daki "nisbî ve izâfî durum", "cebr ile kader ortası bir tesir" ve "izâfî durumla vücûda gelen tesir" gibi tabirler, açık biçimde onun görüşünü çağrıştırıyor. O yüzden el-Mercânî,[5] Sadruşşerîa'nın, el-Bâqıllânî'nin tercih ettiği görüşü benimsediğini söylüyor. İbn'ül-Hümâm'ın yukarıdaki sözlerine şerh düşen öğrencisi Kemâl b. Ebî Şerîf de "Bu sözlerden çıkan sonuç, el-Bâqıllânî'nin görüşüne varıyor." diyor. Bilhassa Ömer Nasuhi Bilmen, "Mâtürîdî Akâidi" adı altında, aynen el-Bâqıllânî'nin görüşüne yer veriyor.[6]

Anlaşılan o ki, Mâtürîdîlerin "kulun fiillerinin yaratılması" mevzuundaki görüşü, el-Bâqıllânî'nin tezi ile tamamen aynı.[7] O takdirde burnumuza "cebir" kokusu geliyor. Çünkü kula ait fiilin bizâtihî kendisi Allah tarafından yaratılmış olduktan sonra, her ne kadar o fiilin vasfını (günah ya da sevap yönünü) kul belirliyor olsa da, sonuçta o fiili yapıp ortaya çıkaran "Allah" demektir. Bu ise sevabı ve günahı kula ait olmakla beraber, namaz, oruç, hırsızlık, zina vs. fiillerinin gerçek fâilinin "Allah" olduğu anlamına geliyor!!! O yüzden el-Gelenbevî, "Eş'arî mezhebinin tahkîki

1- *et-Tavdîh*: I, 374

2- *et-Tavdîh*: I, 359

3- *et-Tavdîh*: I, 357

4- *el-Müsâyera*: s. 111

5- *el-Hâşiye alel-Adudiyye*: I, 252

6- *Muvazzah İlmi Kelam*: s. 296

7- el-Gelenbevî, I, 248; Mustafa Sabrî, 68~69

(gerçek yüzü) Mâtürîdî mezhebine uyar." diyor.[1] Şu halde, Mâtürîdîlerin varacağı yer, Eş'arîlerin dönüp dolaşıp vardığı yerden pek farklı değil!

Bütün bunlara resmen cebri çağrıştıran et-Tahâvî'nin (s. 336) "Allah hem cennet hem de cehennem için insanlar yaratmıştır. Onlardan dilediklerini kendi ihsânıyla cennete, dilediklerini de adâletiyle cehenneme koyacaktır. Herkes kendi yazgısı doğrultusunda iş yapar ve yaratılış hedefine doğru yol alır. Hayır da şer de kullar üzerine takdir olunmuştur." ve el-Âlûsî'nin "Kul fiillerinde muhtâr (serbest) ise de ihtiyârında (seçiminde) muhtâr değildir!"[2] sözlerini de ilâve edecek olursak; Mâtürîdîlerin "cebircilik" suçlamasından berâat etmeleri hayli zor gibi görünüyor.

Bu noktada Mâtürîdî akâidinin, tıpkı Eş'arîlerinki gibi çıkmaza girdiğini fark eden ve bundan kurtulmanın yollarını arayan iki önemli isim var: Sadruşşerîa ile İbn'ül-Hümâm. Mâtürîdî kelâmına bambaşka bir boyut kazandıran **Sadruşşerîa**, insan irâdesine "kasd" adını veriyor. "Kasd kulun fiilidir. Ancak Allah'ın mahlûkâtına dayanması anlamında Allah'ın mahlûkudur, da denebilir. Yoksa Allah yaratmıştır, denemez."[3] diyen Sadruşşerîa'ya göre söz konusu kasd, varlığı ya da yokluğu belli olmayan itibârî bir fiildir (?) ve kulun mahlûkudur. Teklîf, sevap ve ceza ancak bu yolla anlam kazanır. Öte yandan bu kasd "şey" olmadığından "her şeyi Allah'ın yarattığı" ilkesine de ters düşmez.[4]

Mâtürîdî kelâmcılarının özgün isimlerinden biri olan, fıkıhta olduğu kadar kelâmda da, diğerlerinden hayli özgür ve cesur çıkışlarıyla bilinen **İbn'ül-Hümâm** ise, söz konusu irâde için "kasd-ı musammem" ve "azm-i musammem" (yani samîmî, kesin kararlılık) tabirlerini kullanıyor ve bunun kulun mahlûku olduğunu açıkça belirtiyor.[5] Ona göre Allah'ın genel anlamlı "yaratma" sıfatını tahsîs etmek, kulların fiillerini yani kasd yahut azmi bu kapsamın dışında tutmak ve "Fiil kulun mahlûkudur." demek gerekir. Ancak bu yolla cebircilikten kurtulabilir ve teklîfi (sorumluluğu) sağlıklı bir temele oturtabiliriz.[6]

1- el-Gelenbevî, I, 250

2- el-Âlûsî, *Rûh'ul-Meânî*: IX, 120, XXIX, 167; Mustafa Sabrî, 79

3- *et-Tavdîh*: I, 356

4- Seyyid Bey, II, 144~145; Mustafa Sabrî, 63; el-Mercânî, I, 252

5- *et-Tahrîr*: II, 94, *el-Müsâyera*: s. 111~113

6- *el-Müsâyera*: s. 101, 110, 112~113, *et-Tahrîr*: II, 94

İbn'ül-Hümâm'a göre bizi söz konusu tahsîse iten sebep tamamen "aklî-dir". O da cebirciliğe düşme korkusu ve teklîfi sağlıklı bir temele oturtma kaygısıdır.[1] Hem Allah'ın bizlere ilminden bir parça vererek âlim yaptığı gibi, kudretinden de bir parça vererek bizleri bazı şeylere kâdir yapması neden mümkün olmasın? Böyle bir kabul Allah'ın ulûhiyetine neden gölge düşürsün ki?[2] Aksi halde, Mâtürîdîlerin kendi tezlerini ispat için ileri sürdükleri aklî delillerin hiçbiri, karşı tarafı ilzâm (iknâ) edici nitelikte değildir.[3]

Görüldüğü kadarıyla İbn'ül-Hümâm'ın bu tezi, Mâtürîdîlikte görülmedik, son derece orijinal bir çıkıştır ve Sadruşşerîa'nınkine kıyasla çok daha radikaldir. O bakımdan, bu aykırı ama yerinde çıkışı dikkate almayacak olursak, "Mâtürîdî mezhebinin de sonuçta cebre vardığı" tespitimizi, İbn'ül-Hümâm'ın da acı biçimde itiraf ettiğini görüyoruz.[4]

Kısacası, Cebriye "dobra" tutumuyla; gizli saklı bir şey bırakmadan, görüşünü net biçimde ortaya koyuyor. Eş'arîler o kadar net değiller; ancak onlar da biraz dolandıktan sonra aynı noktaya varıyorlar. Mâtürîdîler'e gelince; onlar daha gizemli ve daha örtülüler bu konuda. Ancak dikkatimizi biraz yoğunlaştırdığımızda, onların da dönüp dolaşıp diğerleriyle aynı noktada buluştuklarını görüyoruz. Tek fark, Eş'arîlere oranla daha fazla dönüp dolaşmaları.[5] Sadruşşerîa Mâtürîdîliğin kabuğunu çatlatıyor

---

1- *el-Müsâyera*: s. 106, 110

2- *et-Tahrîr*: II, 94, *el-Müsâyera*: s. 111~113

3- *el-Müsâyera*: s. 106~107. Ayr. bk. Seyyid Bey, II, 145~147; Yazıcıoğlu, 42~46

4- Sünnîlerden **Zâhirîler** ile Hâricîlerden **İbâdıyye** de cebre sözde karşı çıkarlar. Ancak onlar da el-Eş'arî gibi, kendi fiillerimiz dahil bütün her şeyin Allah tarafından yaratıldığını, fiillerimizin ancak **kesb** yönüyle bize ait olduğunu ileri sürerler. Ancak şu kesbe dair dişe dokunur bir izah getiremezler. (bk. İbn Hazm, *el-Fisal*: III, 81~87; es-Sâlimî, *Behcet'ül-Envâr*: s. 138 = II. rükn, V. bab)

   Son dönem Osmanlı şeyhülislâmlarından Mustafa Sabri de bu noktada önceleri Mâtürîdî iken, sonuçta Eş'arîlikten pek bir farkı olmayan, daha çirkin ve aptalca bir cebir anlayışına yöneliyor ve bu konuda "*Mevqıf'ül-Beşer tahte Sultân'il-Qader*" kitabını yazıyor. Ona göre hem cebir var, hem de tefvîz. Şöyle ki: Allah kuluna bir fiil yapması için cebirde bulunuyor ve ona başka seçenek bırakmıyor. Kul da kendisine dayatılan bu fiili kendi irâdesiyle (?) yapıyor!!! (s. 47)

5- Bu durumda "Mu'tezile'nin zamanla tezini yumuşattığını ve yumuşayan bu tezin Sünnîlerin (muhtemelen Mâtürîdîleri kastediyor) tezi haline geldiğini" ileri süren İslamoğlu'nun (*İman Risalesi*: s. 196) bu iddiası elbette havada kalmaktadır.

gerçi; ama yeterli değil. Kabuğu kırıp çıkmayı başaran İbn'ül-Hümâm ise, artık bu noktadan sonra Mâtürîdîliğe ve hatta Sünnîliğe; bu konuda "el-vedâ" demiş bulunuyor. Çünkü onun bu son çıkışının Ehl-i Beyt ile Mu'tezile'nin ortak tezinden pek bir farkı yok.

Ehl-i Sünnet'i bu noktada endişelendiren ve çıkmaza sokan birkaç husus var:

1. Yaratma meselesi: Ehl-i Sünnet'in adeta kilitlenip kaldığı yerlerden birisi bu. Onlar "her şeyin yaratıcısı Allah'tır" diyerek Allah'ın yaratıcılığını umûmî tutuyorlar ve "kul fiilinin fâili / hâlikıdır" demenin her şeyi alt üst edeceğinden korkuyorlar.

Oysa bunun korkulacak hiçbir yanı yok. "Yaratıcılık" Allah'ın sıfatlarından birisi. Allah'ın hayât, ilim, irâde, kudret, semi, basar vb. sıfatları da var ve bu sıfatların her birinden bir nebze bizlere de verildiğinde kimsenin kuşkusu yok. Tabii ki bu sıfatlar Allah'ta, ulûhiyetine yakışır tarzda sonsuz, sınırsız ve en mükemmel düzeyde iken, bizlerde sonlu, sınırlı ve eksiktir. Birisi "Babam âlim birisiydi. Falan kişi irâde ve kudret sâhibidir." dediğinde "tanrılık taslamış" olmuyor da, "yaratıcılık" sıfatı neden sorun oluyor? Allah, diğer sıfatlarında olduğu gibi, yaratma sıfatında da bizlere eksik meksik bir şeyler neden vermiş olmasın? ***Bu bir***.

İkincisi, iki tür yaratıcılık var: **a.** Yoktan var etmek, **b.** Zaten var olan bir şeye şekil, düzen vermek. Allah'ın yaratıcılığı bunların ikisini de kapsar. İnsanların yaratıcılığı ise sadece ikinci anlamda söz konusu. Bizler "kul fiilinin hâlikıdır" derken, bunu asla birinci anlamda söylemiyoruz. Şayet maksat birinci anlam olsaydı, elbette şirk söz konusu olurdu.

Üçüncüsü, kaldı ki bizâtihî Kur'ân, "yaratıcılık" anlamına gelen "**halq**" kelimesini, hem somut hem de soyut anlamda insanlar için de kullanıyor.[1] Allah'ın insanlar için kullandığı bir sıfatı kim, ne diye insanlardan çekip almaya çalışır ki!? Kur'ân'ın insanlar için reddettiği yaratıcılık "Allah gibi yaratıcılık"tır. Bunu da iddia eden yok![2]

1- Somut: Âl-i Imrân: 49, Mâide: 110 / Soyut: Ankebût: 17

2- Mevzuyu bu kadar basit yoldan çözümlemek varken; **kesb** gibi, henüz ortaya atanların bile anlayamadığı (zira anlamış olsalardı anlatabilirlerdi) muğlak kavramlarla izah etmeye çalışanların Kur'ân'dan ne kadar bî-haber oldukları görülüyor.

2. Bazı Kur'ân âyetleri: **"Alemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz." [**Tekvîr: 29**]** vb. âyetlerin de onları etki altına aldıklarını görüyoruz. Oysa, kulun irâde ve kudretini devre dışı bırakmakla hiçbir ilgisinin olmadığı, birazcık yoğunlaşmayla rahatlıkla anlaşılabilecek bu gibi âyetlerin zâhirine saplanıp kalan, daha doğrusu öyle anlamak isteyen Ehl-i Sünnet, çoğu konularda olduğu gibi, burada da kitâba parçacı değil de bütüncü yaklaşmış olsalardı; bu sorun da kendiliğinden hallolurdu.[1]

3. Hadisler: Ehl-i Sünnet'i bu konuda tabiri câizse, tam manasıyla kıskaca alan durumlardan birisi de cebir hadisleridir. Üzülerek belirtmeliyiz ki, Buhârî ile Müslim dahil, Ehl-i Sünnet'in bütün temel hadis kaynakları, cebri açıkça destekleyen hadislerle dolu! Yerimizin darlığı nedeniyle onlardan birkaçını buraya almakla yetineceğiz:

> "Allah'a yemin olsun ki; sizden birisi hep cennet ehlinin yaptıklarını yapar; öyle ki cennetle arasında sadece bir zirâ (iki karış) mesafe kalmışken, yazgı onun önüne geçer ve cehennem ehlinin amelini yapar; böylece cehennemi boylar. Yine sizden birisi hep cehennem ehlinin yaptıklarını yapar; öyle ki cehennemle arasında sadece bir zirâ mesafe kalmışken yazgı onun önüne geçer ve cennet ehlinin amelini yapar; böylece cennete girer."[2]

> "Gerçekten bir kimse uzun süre cennet ehlinin amelini işler; sonunda ameli cehennemlik olanların ameliyle mühürlenip kapatılır. Bir kimse de uzun süre cehennem ehlinin amelini işler; sonunda ameli cennetlik olanların ameliyle mühürlenip kapatılır."[3]

Öte yandan insanın kudretinin hiçbir etkisinin olmadığı savı kadar, bu kudretin sadece vasfa etki edeceği savı da boştur. Çünkü vasfa kudret değil, niyet etki eder. Bazılarının insandaki irâdenin Allah'ın mahlûku olmadığını ileri sürerek kendilerince çözüm arayışları da anlamsızdır. Çünkü irade olsun, kudret olsun; hepsi Allah'ın yaratıp bizlere verdiği donanımlardır. Bu donanımları biz kendimiz kullanıyoruz.

1- Şurası bilinmeli ki, Kur'ân'da, cebirci kader anlayışını ortaya koyan ya da insanın irâde ve kudretini devre dışı bırakan hiçbir âyet yoktur.

2- Ahmed: I, 382, 430 (3441, 3882); Buhârî: bed'ül-halq, 6, enbiyâ, 2, qader, 1, tevhîd, 28; Müslim: qader, 1; Ebû Dâvûd: sünnet, 16; Tirmizî: qader, 4; İbn Mâce: muqaddime, 10; et-Taberânî, X, 195; el-Bezzâr, IV, 351~352; Ebû Ya'lâ, IX, 89; el-Beyheqî, VII, 421, X, 266; el-Münâvî, II, 413~415 (İbn Mes'ûd'dan)

3- Ahmed: II, 167, 278, 484 (6275, 7415, 9896); Müslim: qader, 11; Tirmizî: qader, 8;

> "Allah (a.c) bir grup insan yarattı; "Bunlar cennet için; umurumda değil!" buyurdu. Sonra bir grup daha yarattı ve "Bunlar da cehennem için; umurumda değil!" buyurdu!" [1]
>
> "Allah cennet için ehil yaratmış, onları henüz babalarının genlerindeyken orası için halketmiştir. Cehennem için de ehil yaratmış, onları henüz babalarının genlerindeyken orası için halketmiştir." [2]
>
> "Allah her sânînin (fâil) ve sanatının (fiil) yaratıcısıdır."[3]

Akl-ı selîme aykırılığı yanında, Kur'ân'ın rûhuna da tamamen ters düşen bu tarz rivâyetlerin, senet kısmıyla uğraşarak vakit kaybetmeye bile gerek yok esasen. Allah'ın kullarına rahatlıkla zulmedebileceğini anlatan, O'nun hikmet ve adâletini yerle bir eden bu tarz rivâyetleri, kim ne derse desin, kaldırıp duvara çalmak gerekir. Şu üçüncü rivâyete bir bakın lütfen: Altı çizili kısmın orijinali "**Lâ Übâlî**"dir. Hani şu dilimizdeki "lâubâlî" kelimesi var ya; Arapça'dan Türkçe'ye aynen geçmiş, tam tamına bir cümledir. Anlamı: "Ben aldırış etmem, umursamam, umurumda değil."

Nesâî, *el-Kübrâ*: VI, 452; İbn Mâce: vasâyâ, 3; et-Taberânî, *el-Evsat*: III, 53; el-Heysemî, VII, 431; el-Münâvî, II, 331 (Ebû Hüreyre ile Enes'ten)

1- Ehl-i Sünnet'in hadis kritiği ölçülerine göre sahîh yolla gelenler:

Abdurrahmân b. Qatâde'den: İbn Sa'd, I, 30, VII, 417; Ahmed: IV, 186 (17000); Hâkim, I, 31; el-Heysemî, VII, 386

Ebû Abdillâh'dan: Ahmed: IV, 176, V, 68 (16932, 16933, 19747); İbn'ül-Esîr, V, 31; el-Heysemî, VII, 385; İbn Hacer, *el-İsâbe*: IV, 126

Ebüd-Derdâ'dan: Ahmed: VI, 441 (26216); el-Heysemî, VII, 385; el-Münâvî, III, 448

Ebû Saîd el-Hudrî'den: el-Bezzâr rivâyet ediyor. (el-Heysemî, VII, 386~387)

Ayrıca hasen isnatla Enes (= Ebû Ya'lâ, VI, 144, 172; el-Heysemî, VII, 386) ile Ebû Mûsâ'dan (= el-Bezzâr, VIII, 46; et-Taberânî, *el-Evsat*: IX, 147; el-Heysemî, VII, 386); zayıf isnatla Muâz b. Cebel'den (= Ahmed: V, 239 / 21062; el-Heysemî, VII, 256) de rivâyet ediliyor.

2- Rivâyete göre hadis, bir çocuğun ölmesi ve Âişe annemizin "Ne mutlu ona; cennet serçelerinden bir serçe!" demesi üzerine Âişe'ye hitâben söylenmiş!

Âişe'den: Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, III, 152; Ahmed: VI, 41, 208 (23002, 24560); Müslim: qader, 30~31; Ebû Dâvûd: sünnet, 16; Nesâî: cenâiz, 58; İbn Mâce: muqaddime, 10; et-Tahâvî, I, 507~508; el-Münâvî, II, 235

3- Huzeyfe b. Yemân'dan: Buhârî, *Halqu Ef'âl'il-Ibâd*: s. 46; el-Bezzâr, VII, 258; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*: I, 158; Hâkim, I, 31~32; Hatîb el-Bağdâdî, II, 30~31; el-Münâvî, II, 238 = Hadîsin isnâdı için Hâkim, ez-Zehebî, el-Heysemî (VII, 404), İbn Hacer (XIII, 498, 530) ve es-Süyûtî "sahih" diyorlar!

Şimdi gelin; birlikte karar verelim: Alemlerin Rabbini lâubâlîlikle, umursuzlukla itham eden böyle bir rivâyeti ne yaparsınız?

Son rivâyetin de "lâubâlî" hadîsinden bir farkı yok. "Allah kulun fiilini yaratıyor" demenin bizi ne kadar çirkin sonuçlara götürdüğünü yukarıda anlattık. Üstelik Buhârî "kulların bütün fiillerinin Allah tarafından yaratıldığını" hararetle savunanlardan birisi. Bunun kitabını bile yazmış. Bir hadisin akla ve kitâba ters düşüp düşmediğine zaten bakan yok ya; ama son derece önemli bir konuda "ilaç" gibi lüzumlu olan bu rivâyet, en azından senet açısından sahih olsaydı, acaba Buhârî onu "*Sahîh*"ine koymaz mıydı?[1]

Şayet Ehl-i Sünnet "sahâbe"ye ve Emevî destekli hadisçilere daha temkinli yaklaşmış olsaydı, durum kesinlikle bu noktaya varmazdı.

4. Sahâbenin tutumu: Ehl-i Sünnet'i bu noktada çaresiz bırakan durumlardan birisi de, sahâbeden Halîfe Ebûbekr, Halîfe Ömer, Talha, Âişe ve bilhassa Muâviye ve yandaşları gibi; bilindik pek çok kimsenin cebrî anlayışı seslendirmiş olmalarıdır. Bunları ileride göreceğiz. Ehl-i Sünnet, "Kur'ân'ı sahâbe ile anlamak" yerine "sahâbeyi Kur'ân ile anlayıp çözümleme" yolunu tutsaydı, bu sorun da çıkmazdı.

İşin aslına bakarsanız, bu cebrî kader anlayışını İslâm toplumuna dayatanlar özellikle Emevîlerdir. Azgın çete reîsi Muâviye'nin başını çektiği Emevîler, halka yaptıkları zulümleri hep kadere fatura ediyor, işledikleri bütün cinâyetler için "takdîr-i ilâhî" diyorlardı.

Kendi ideolojik / süflî hedeflerini gerçekleştirmek uğruna her şeyi göze alan Muâviye, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali ile hesaplaşmasında kazânın kendisinden yana tecellî ettiğini her fırsatta işliyor, alçak oğlunu Müslümanların başına veliaht / belâ ederken de "Yezîd'in işi bir kazâdır ve kulların bu noktada tercih şansları yoktur." diyordu.[2]

1- Kaldı ki "kullara ait fiillerin yaratılması" konusu, "Hz. Peygamber" döneminde gündem olmuş bir konu değil. Dolayısıyla, tıpkı kelâmcıların ifadesini andıran bu hadis, sanki [Sâffât: 96]'daki ne anlama geldiği tartışmalı bir kullanımı, Ehl-i Sünnet'in anladığı istikamette doğrulatmak için üretilip ortaya konmuş olabilir.

2- bk. İbn Quteybe, *el-İmâme*: I, 161~162; Dr. Ahmed Mahmûd, *Nazariyyet'ül-İmâme ındeş-Şîa el-İmâmiyye*: s. 334; Sübhânî, I, 510~511, *el-Milel*: I, 240

"Kader" adı altında yaratıcıya iftirâ kampanyasını sürdüren Yezîd, kendine yönelik muhalefeti bastırmak için "Yavaş olun; (Allah bizden memnun.) Yoksa o bir şeyi sevmedi mi değiştiriverir." diyordu.[1]

Emevîlere göre Hz. Peygamber'in evlatlarını beşikteki bebelerine dek doğrayan kendileri değil, –haşâ– Allah idi. Kerbelâ'ya sevk edilen Yezîdî ordu komutanı Ömer b. Sa'd, İmâm Hüseyin'i 72 yareniyle birlikte doğrarken, bu cinâyetini "Yukarıdan karara bağlanmış şeyler!" olarak takdim ediyordu.[2]

Kûfe emîri Ziyâd "Hüseyin'in kâtili Allah'tır!" derken, Kerbelâ'da doğrandıktan sonra bir çuvala doldurulup Şam'a yollanan Evlâd-ı Rasûl'ün kesik başları, Hz. Zeyneb'in acısına acı katmak için, kanları savrula savrula yere boşaltılırken, bunları izleyen alçak Yezîd şöyle diyordu: "Şu gördüklerini onlara Allah yaptı!"[3]

Sulta destekli bu anlayışa göre; Kerbelâ fâciasından iki yıl sonra yaşanan Harra vak'asında, Yezîdî ordu komutanı Müsrif (Müslim) b. Uqbe'nin askerlerine, bir çoğu sahâbe karısı ve kızı olan Medîneli kadınların ırzına geçip şehri yağmalama izni vermesi; bu sırada yüzlerce kadının hamile kalması…[4] da –Neûzü billâh!– hep Allah'ın işiydi!

Emevîler cebrî anlayışı toplumun bütün katmanlarına yaymaya çalışırken, karşı duranları da "temizleme"ye başlamışlardı: Cebre karşı duruşuyla bilinenlerden Basralı Ma'bed el-Cühenî, Haccâc tarafından öldürüldü.[5] Aynı düşünceden Ğaylân ed-Dimaşqî, Ömer b. Abdilazîz tarafından öldürülecekti; ama bir yolunu bulup kendini kurtardı. Ancak daha sonra görüşünü tekrar açığa vurunca Hişâm b. Abdilmelik tarafından, önce dili koparıldı, ardından elleri ve ayakları çaprazına kestirilerek idam edildi. Cesedi Şam'ın girişine asıldı.[6]

1- İbn Quteybe, *Uyûn'ül-Ahbâr*: II, 260; İbn Abdirabbih, *el-Iqd'ül-Ferîd*: IV, 177; İslamoğlu, *İman*: s. 193

2- İbn Sa'd, V, 148; Sübhânî, I, 511, *el-Milel*: I, 241

3- et-Taberî, III, 337, 339; Sırma, *Hilafetten Saltanata*: s. 44~45; İslamoğlu, 193

4- bk. sh. 670

5- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 470; Sübhânî, I, 603; İslamoğlu, 195

6- et-Taberî, IV, 219; İbn'ül-Murtazâ, *el-Münye vel-Emel*: s. 138; Sübhânî, I, 603~604; İslamoğlu, 195, *İmamlar ve Sultanlar*: s. 106

Tâbiînin hadis âlimlerinden Atâ b. Ebî Meymûne, Emevîlerin bu durumunu şöyle anlatıyor:

> "Bu hükümdarlar Müslümanların kanlarını döküp mallarını yağmalıyorlar; sonra da 'Bütün amellerimiz Allah'ın kazâsı ve kaderi ile cereyân ediyor' diyorlar!"[1]

Hasen el-Basrî de, Emevîler'in kazâ ve kaderi kendi çıkarları doğrultusunda istismar etmeleri karşısında çileden çıkıyor; "Yalan söylüyorlar Allah'ın düşmanları" diyor; o yüzden de zâlim sultanın baskı ve şiddetine maruz kalıyordu.[2]

Ünlü İslâm tarihçisi İbn İshâq da benzer bir muameleyle karşılaşmış, cebirci sultaya boyun eğmediği için İbrâhîm b. Hişâm tarafından sopalanmıştı.[3] …

Bir yandan baskı ve yıldırmalarla halkı sindirmeye çalışan Emevîler, öte yandan, el altından "bu anlayışı doğrulayan hadisler" uydurma çalışmalarına hız verdiler! Yukarıdakiler dahil, bu anlamda hadis külliyatına giren daha nice hadislerin hemen hepsi onların işidir!

el-Evzâî'nin bir sözüne bakılırsa,[4] bütün Şam ehlini sarıp sarmalayan bu cebirci kader anlayışı, özellikle Eş'arîlerin eliyle bütün İslâm toplumuna yayıldı maalesef. Şimdilerde, cebirci kader anlayışına sahip olan; iyi iş çıkardığında sâhiplenirken, kötü bir iş yaptığında faturayı "takdîr-i ilâhî"ye kesen Müslümanların sayısı az değil ise; sebep başka ne olabilir ki?

Buna rağmen, tozun dumana karıştığı bir ortamda doğruyu bulabilen Ehl-i Sünnet âlimleri de yok değil. Üç aşağı beş yukarı Ehl-i Beyt mektebinin reyini seslendiren söz konusu âlimlerden bazıları şunlar:

1. Ebûbekr er-Râzî el-Cessâs[5]

1- el-Uqaylî, III, 403; el-Maqrîzî, *el-Hıtat*: IV, 189; Sübhânî, I, 512

2- İbn Sa'd, VII, 167; el-Uqaylî, III, 403; Sübhânî, I, 512

3- ez-Zehebî, III, 472; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 27; Sübhânî, I, 512

4- Hâkim, *el-Ma'rife*: s. 65; el-Beyheqî, X, 211; eş-Şevkânî, VII, 228

5- el-Cessâs, "*Ahkâm'ul-Qur'ân*" adlı fıkhî tefsîrinin çeşitli yerlerinde bu tezi savunurken, Ehl-i Sünnet'in malum tezini sürekli "**cebriye**" adı altında takdim ediyor. bk. I, 277~278, 281, 396~397, II, 312, III, 164, IV, 170, 194, 316, V, 265

2. İmâm'ül-Harameyn el-Cüveynî (*en-Nizâmiyye*: s. 42 vd.)[1]

3. İbn Teymiyye (*Minhâc'üs-Sünne*: III, 12~14, 31, 257)

4. İbn'ül-Qayyim el-Cevziyye (*Şifâ'ül-Alîl*: s. 122, 146)[2]

5. İbn'ül-Hümâm (Görüşü yukarıda geçti. bk. sh. 337)

6. Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (*el-Yevâqît vel-Cevâhir*: I, 126)

7. Muhammed Abdüh (*Risâlet'üt-Tevhîd*: s. 31~33)[3]

8. Muhuhammed Abdülazîm ez-Zerqânî (*Menâhil'ül-Irfân*: II, 38~43)

Bunun yanında Ehl-i Beyt mektebinin "Cebir de yok, tefvîz de; bilakis ikisinin ortası bir durum var." sloganını sahiplenen; ama içini boşaltarak kendi teziyle dolduranlar da var. İşte onlardan bazıları:

1. el-Kirmânî (el-Aynî, XX, 373 = Buhârî: tevhîd, 41)

2. Fahruddîn er-Râzî (Mustafa Sabri, *Mevqıf'ül-Beşer*: s. 147)

3. Sa'düddîn et-Taftâzânî (*et-Telvîh*: I, 328, 355, 359)[4]

4. Abdurraûf el-Münâvî (*Feyd'ul-Qadîr*: I, 421)

5. Abdül'ali el-Ensârî (*Fevâtih'ur-Rahamût*: I, 42)

6. el-Beyâdî Zâde (*İşârât'ül-Merâm*: s. 221~222)[5]

7. Elmalılı Hamdi Yazır (*Hak Dini*: I, 80)

Konuyu bu kadar geniş tutmamızın nedeni, yukarıda da belirttiğimiz gibi, sahâbeden birçoğunun cebrî kaderci anlayışta olmaları hasebiyle, bunun İslâmî açıdan suç teşkil ettiğini ortaya koymaktır.

1- bk. eş-Şehristânî, I, 128; İbn'ül-Qayyim, *Şifâ'ül-Alîl*: s. 122~125 (= 17. bab) [www.islamport.com]; Mustafa Sabri, 186~193; Sübhânî, I, 625

2- ayr. bk. *Zâd'ül-Meâd*: II, 88; Mustafa Sabri, 186, 203

3- ayr. bk. Mustafa Sabri, 34~35; Sübhânî, I, 625~626, 704~705

4- ayr. bk. Mustafa Sabri, 143, 147

5- ayr. bk. Sübhânî, *el-Milel ven-Nihal*: III, 54

D. SAHÂBE HAYATINDAN ÖRNEKLER

"**Sahâbenin tümden adâleti**" ilkesini temelinden sarsıcı, hatta bu alanda yapılan bütün tartışmaları bitirici mahiyette en önemli delillerden birisi de sahâbe hayatından vereceğimiz örneklerdir. Bilhassa Ehl-i Sünnet dünyasının büyük değer verdiği, Buhârî ile Müslim dahil bütün hadis külliyâtının yanında, meşhur tefsir, tarih ve fıkıh kitapları da istemediğiniz kadar bol doküman sunuyor bu konuda. Şimdi sizlere sahâbe hayatından derlediğimiz çarpıcı örnekler sunuyoruz:

01. Ebûbekr b. Ebî Quhâfe et-Temîmî

Asıl adı Abdullâh b. Osmân. Kureyş kabîlesinin Temîm kolundan. Peygamber Efendimizden iki yaş küçük idi. Bilinenin aksine, onlarca kişiden sonra İslâm'a girdi![1] Büyük hicrette Hz. Peygamber'in yanındaydı. Medîne'de yapılan hemen bütün savaşlara katıldı. Yine bilinenin aksine, hicretin dokuzuncu yılında atandığı hac emirliğinden azledilerek yerine Hz. Ali yollandı.[2] Rasûlüllâh'ın vefâtından sonra iki yıl halîfelik yaptı. Peygamberimizin hanımlarından Âişe'nin de babası olan Ebûbekr, Ehl-i Sünnet'e göre "aşere-i mübeşşere[3]"dendir ve sahâbenin en üstünüdür.[4]

Menfî davranışları:

1. Uhud savaşından kaçışı: Uhud savaşı Müslümanların tamamen lehine sonuçlanmışken, çoklarının ganimet hırsına kapılmaları ve okçuların bulundukları mevzii terk etmeleri üzerine savaşın seyri değişmiş, Mekkeli müşriklerin kuşatması arasında kalan Müslümanlar ağır yenilgiye uğramışlar, hatta can korkusuyla Rasûlüllâh'ı (s.a.a) meydanda yapayalnız bırakarak dağlara doğru kaçmışlardı![5] Ehl-i Sünnet Ebûbekr'i o gün "se-

1- Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 34~52

2- Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 207~240

3- Fazîletlerine dair ileride gelecek ondördüncü hadîse bk.

4- bk. İbn Sa'd, III, 169 vd.; İbn Abdilberr, II, 243 vd.; İbn'ül-Esîr, III, 20 vd.; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 341 vd.; Bilmen, I, 350 vd.

5- Kaynaklar, Uhud günü Rasûlüllâh'ın (s.a.a) yanında sebat edip korumalık yapan sahâbîlerin sadece 12 kadar olduğunu (bk. Buhârî: cihâd, 164, tef. Âl-i Imrân, 10; Elmalılı, II, 1209~1210), hatta bu sayının da bir ara yarıya ve yarının da altına düştüğünü haber veriyor. (bk. İbn Ebil-Hadîd, XIII, 293, XV, 19~21)

bat edenler" arasında gösterir. Oysa Ehl-i Sünnet kaynakları onun da kaçtığını; ama çok geçmeden geri dönüp geldiğini haber vermektedir.[1]

2. Hz. Peygamber'in Ebûbekr ile Ömer'in görüşlerine değer vermemesi: Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Bedir savaşı öncesi ashâbıyla istişâre ediyordu. Önce Ebûbekr konuştu; ama Allah'ın Rasûlü ondan yüz çevirdi. Ardından Ömer konuştu, ondan da yüz çevirdi…[2]

3. Ebûbekr ile Ömer'in sözleri üzerine Hz. Peygamber'in yüzünün renginin atması: Hz. Peygamber'e (s.a.a) Kureyş kabilesinden birileri gelerek kendilerinin ona komşu ve müttefik olduklarını; o yüzden her şeyi bırakıp kaçan kölelerinin kendilerine iade edilmesini istediler. Peygamber (s.a.a) Ebûbekr'in görüşünü merak edip sordu. "Doğru söylüyorlar…" deyince, mübarek yüzü değişti. Ardından Ömer'e sordu. O da aynı cevabı verince yüzü yine değişti ve sonra şöyle buyurdu:

> "Ey Kureyş topluluğu! Vallahi, Allah size içinizden, kalbini imanı nedeniyle denetimi altına aldığı öyle birini gönderecek ki; o, Allah'ın dini(nin selâmeti) için sizin boynunuzu vuracak!"

Ebûbekr ile Ömer öne çıkarak "O ben miyim yâ Rasûlallâh!?" deseler de; Allah'ın Rasûlü (s.a.a): ***"Hayır!"*** dedi; Ali'ye işâretle şöyle buyurdu:

> "Bilâkis, şu ayakkabımı tamir eden!"[3]

4. Hucurât vak'ası: Hicretin dokuzuncu yılında, Temîm oğullarından bir heyet Rasûlüllâh'ın huzuruna gelerek, ondan, kendi başlarına birisini emîr tayin etmesini istemişlerdi. Bunun üzerine Ebûbekr öne atılarak "Qa'qâ' b. Ma'bed'i tayin et Ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Ömer "Bilakis Aqra' b. Hâbis'i ata!" deyince Rasûlüllâh'ın huzurunda münakaşa başla-

---

1- İbn Sa'd, III, 175, 218; et-Tayâlisî, I, 9; Ahmed, *el-Fedâil*: I, 222; el-Bezzâr, I, 132; Hâkim, III, 27, 266, 376; İbn'ül-Qayyim, II, 95; İbn Kesîr, I, 416, *el-Bidâye*: IV, 33; İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: VII, 361

"Ebûbekr'in o gün sebat ettiğine" dair iddialara, Mu'tezile âlimleri de "Tarih ve siyer ulemâsının ekserisi bu görüşü reddetmektedir." diyerek karşı çıkmaktadır. (bk. İbn Ebil-Hadîd, XIII, 293)

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 362; Ahmed: III, 219, 220, 257 (12819, 13207, 13272); Müslim: cihâd, 83 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

3- Ahmed: I, 155 (1266); Nesâî, *el-Hasâis*: 30. hadis (= Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 119) = İsnâdı Müslim'in şartlarına göre sahih.

dı: Ebûbekr "Bana aksi davranmaktan başka bir maksadın yok senin!" diyerek Ömer'e çıkıştı. Ömer "Hayır!" dediyse de kavga uzadı, sesler yükselmeye başladı... Allah'ın Rasûlü (s.a.a) rahatsız oldu ve bu olay üzerine Hucurât sûresinin ilk üç ayeti nâzil oldu.

Söz konusu âyetler, herhangi bir şeyi Allah ve Rasûlü'nün önüne geçirmeyi kesin biçimde yasaklarken, Rasûlüllâh'ın huzurunda yüksek sesle konuşmayı da şiddetle men ediyor. Hatta Allah'ın Elçisi'ne karşı terbiye sınırlarını zorlayan böyle bir davranışın "**bütün amellerin boşa gitmesine**" neden olabileceğine dikkat çekiyor!

Ebûbekr'in torunu Abdullah b. Zübeyr'den olayı aktaran İbn Ebî Müleyke, "O iki hayırlı adam az kalsın helak olmuştu!" diyor.[1]

5. Rasûlüllâh'ın talimatını yerine getirmemesi: Peygamber (s.a.a) zamanında ibâdet ve tâata düşkünlüğüyle herkesi şaşırtan, ama son derece kaba ve görgüsüz birisi vardı. Bir gün Allah'ın Rasûlü (s.a.a) onun derhal öldürülmesi talimatını verdi. Önce Ebûbekr kalktı; sonra vazgeçerek geri döndü ve onu namaz kıldığı için öldüremediğini söyledi. Ardından Ömer atıldı onu öldürmek için. O da secde halinde gördüğü için öldüremedi. Peşinden Ali kalktı; ama onu bulup öldüremedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bunun üzerine şöyle buyurdu:

> "Eğer o adam öldürülmüş olsaydı, ümmetimden iki kişi olsun ihtilâfa düşmezdi!"[2]

1- İbn Şebbe, II, 523; Ahmed: IV, 6 (15548); Buhârî: meğâzî, 70, tef. Hucurât, 1~2, i'tisâm, 6; Tirmizî: tef. Hucurât, 1; Nesâî: âdâb'ül-qudât, 6; el-Bezzâr, II, 118, VI, 145; Ebû Ya'lâ, XII, 193; et-Tahâvî, *Şerhu Meânî'l-Âsâr*: IV, 172, *el-Müşkil*: I, 311; İbn Kesîr, IV, 205~206; es-Süyûtî, 214; Elmalılı, VI, 4449

Burada "Söz konusu olay ilgili yasaklama inmeden önce olmuştur!" itirazına da yer yoktur. Zira aklı olan herkes, sevilen ve sayılan bir büyüğün huzurunda yüksek sesle konuşarak münakaşa yapmanın "terbiye" ile bağdaşmayacağını bilir.

2- Enes b. Mâlik'ten: el-Bezzâr (XIV, 60~61), Ebû Ya'lâ (I, 90, VI, 340~341, VII, 155, 168) ve Dâraqutnî (II, 54) rivâyet ediyor. (= İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 331; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 484; İbn'ül-Cevzî, *el-Ilel*: II, 812) İsnâdı hasen bir rivâyet. bk. el-Heysemî, VI, 336~338, VII, 510~512

Hz. Câbir'den: Ebû Ya'lâ (IV, 150) rivâyet ediyor. el-Heysemî (VI, 338~339) ile İbn Hacer (XII, 298 = Buhârî: istitâbe, 7'nin şerhi; eş-Şevkânî, IX, 32) hadîsin isnâdının **sahih** olduğunu belirtiyorlar.

Ebû Saîd el-Hudrî'nin anlattığına göre; bu olay daha sonra tekrar yaşanıyor ve Ebûbekr ile Ömer, aynı talimatı yine yerine getirmiyor![1]

6. Rasûlüllâh'ın ona güvenmemesi: Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bir gün Uhud şehidleri hakkında övgü dolu sözler sarfedince, kendisi de Uhud savaşına katılanlardan birisi olan Ebûbekr "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz onların kardeşleri değil miyiz? Biz de onlar gibi İslâm'a girdik, onlar gibi cihâd ettik!" deyince, ona şu cevabı [sh. 192] veriyor:

"Ama ben sizin benden sonra neler ihdâs edeceğinizi bilmiyorum!"

7. İşret meclisine katılması: İçki ve uyuşturucunun haram kılınışından dört yıl kadar sonra Ebû Talha el-Ensârî'nin bir ziyâfet verdiğini; bu ziyafette kafaların çekildiğini, davetliler arasında Ebûbekr'in de bulunduğunu daha önce [sh. 313~314] görmüştük.

8. Üsâme ordusunun tutumu: Rasûl-i Ekrem (s.a.a) vefatına bir kaç gün kala iyice rahatsızlandığı sırada Şam'a (bugünkü Filistin diyarına) sevk etmek üzere bir ordu hazırlamış, başına da Üsâme'yi[2] komutan tayin etmişti. Ebûbekr, Ömer, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ve Sa'd b. Ebî Vaqqâs dâhil, Muhâcirûn ve Ensâr'ın hemen tamamı bu orduda yer almıştı.[3] Ehl-i Sünnet tarihçilerinin, maslahat gereği adlarını vermekten ısrarla kaçın-

---

1- Ahmed (III, 15 / 10695) rivâyet ediyor. (= İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 330; İslamoğlu, *İmamlar ve Sultanlar*: s. 150~151) İsnâdı **sahih** bir hadis. el-Heysemî (VI, 335~336) ile İbn Hacer (XII, 298; eş-Şevkânî, IX, 32) de aynı kanaatte.

Detaylı bilgi için bk. Şerafuddîn, *en-Nass*: s. 93~97; Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 525

2- Üsâme, Rasûlüllâh'ın azatlısı olan ve Mûte savaşında orduya komutanlık yaparken şehîd düşen Zeyd b. Hârise'nin oğludur.

3- İbn Sa'd, II, 190, 249, IV, 66~68; el-Ya'qûbî, II, 113; İbn Seyyidinnâs, II, 352; ez-Zehebî, *Târîh'ul-İslâm*: II, 714; İbn Hacer, *el-Feth*: VIII, 152; el-Aynî, XIV, 413; es-Sâlihî, *Sübül'ül-Hüdâ*: VI, 250~251; el-Halebî, III, 234; Z. Dahlân, II, 380; Davudoğlu, X, 281; Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 223

İbn Teymiyye (IV, 276, V, 486, 491, VI, 319, VIII, 292), bütün bu tarihi kayıtlara rağmen, Ebûbekr'in Üsâme ordusunda yer almadığını ileri sürüyor! İbn Kesîr (*el-Bidâye*: V, 242) de fikir üstâdı İbn Teymiyye'nin yolunu tutuyor; buna Hz. Peygamber'in hastalığının arttığı günlerde Ebûbekr'e namaz kıldırma talimatı vermiş olmasını gerekçe gösteriyor. Oysa biz tam aksini düşünüyor ve Üsâme ordusunda yer alan birisine böyle bir talimatın verilmiş olamayacağını iddia ediyoruz.

İbn Teymiyye ile has şâkirdi İbn Kesîr'in bu marjinal tezinin, Seyf b. Ömer'in uydurmalarına dayandığını birazdan göreceksiniz.

dıkları bir grup sahâbî, önce Üsâme'nin komutanlığına iliştiler. "Aramızda ilk Muhâcirler dururken bu çocuk mu bize komuta edecek?" dediler.[1] Bunu duyan Rasûlüllâh sinirleri gergin vaziyette şöyle buyurdu:

> "Siz bundan önce onun babasının komutanlığına da dil uzatmıştınız. Allah'a yemin olsun ki; babası bu işe ne kadar layıksa, gerçekten oğlu da o kadar layıktır!"[2]

Rasûlüllâh'ın ordunun harekete geçmesi yönünde talimat üzerine talimat vermesine rağmen, ordu mızmızlanıp durdu. İş ertesi günlere kaldı. Allah'ın Rasûlü'nün ağrıları daha da artmasına rağmen bu ordunun yola çıkmasında ısrar etti ve ***"Allah bu ordudan geri kalanlara lanet etsin!"*** buyurdu.[3]

Ordu, yine "ağırdan alarak" tam yola koyulmuştu ki; rahmet peygamberinin (s.a.a) vefat haberi geldi ve emri büsbütün askıya alındı.[4]

Sahâbenin en üstünü olduğuna inanılan Ebûbekr ile Ömer'in, ordunun hareketi yönünde en ufak gayretlerinin olmaması bir yana; o günlerde yaşanan "namaz kıldırma" olayında Ebûbekr, "Perşembe fâciası"nda da

---

1- Üsâme azatlı bir kölenin oğluydu ve o sırada 17~18 yaşlarındaydı.

2- İbn Sa'd, II, 249, 250, IV, 65~68; İbn Ebî Şeybe, VI, 392; Ahmed: II, 20, 89, 106, 110 (4471, 5372, 5584, 5622), *el-Fedâil*: II, 834; Buhârî: menâqıb, 45, meğâzî, 44, 87, eymân, 2, ahkâm, 33; Müslim: fed. sahâbe, 63~64; Tirmizî: menâqıb, 39; Nesâî, *el-Kübrâ*: V, 52~53; et-Taberânî, *el-Kebîr*: XII, 298; el-Beyheqî, VIII, 154, X, 44

3- Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Sa'd, II, 190, 249, IV, 66-68; el-Ya'qûbî, II, 113; İbn Seyyidinnâs, II, 352 vd.; el-Aynî, XIV, 413; el-Halebî, III, 234; eş-Şehristânî, *el-Milel*: I, 20; İbn Ebil-Hadîd, VI, 52; Şerafuddîn, *en-Nass*: s. 30~42

4- Bu olay, sahâbeye toz kondurmayan ve hemen her yerde "Sahâbe Allah ve Rasûlü'nün talimatlarına asla karşı gelmez, yanlışa hiçbir zaman göz yummaz ve bu konuda hiçbir kınayanın kınamasından da çekinmez!" diyen Sünnî anlayışa tam bir reddiyedir. Görüldüğü gibi, sahâbeden olanlar Rasûlüllâh'ın bizzat atadığı komutanı beğenmiyorlar ve verdiği talimatlara rağmen bir türlü yola çıkmıyorlar!

Ne yazık ki Allah'ın Rasûlü'nün vefatından sonra da benzer durum yaşandı. Hz. Ali, Rasûlüllâh'ın Ğadîr-Humm günü onu kendisinden sonra mü'minlerin emîri olarak atamasına ve bizâtihi Ebûbekr ile Ömer tarafından tebrik edilmesine rağmen, yaşça küçüklüğü ve tecrübesizliği bahane edilerek hilâfet işinden büsbütün uzaklaştırılmadı mı? Oysa Ali o sırada yaklaşık 33 yaşlarındaydı.

Ama ne de olsa yaşça küçük olanlar, bazı büyüklerin gözünde ölene dek çocukluk ve tecrübesizlikle suçlanmaya mahkûmdurlar!

Hattâb oğlu Ömer baş aktör olduklarına göre; onların da bu yolda ayak sürüdükleri apaçık meydanda.[1]

9. Hilâfete geçiş biçimi: Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bu dünya hayatına veda ettiğinde; beklenirdi ki sahâbe öncelikle onun tekfin, teçhîz ve defin işleriyle uğraşsınlar ve sonra başlarına kimi geçireceklerine baksınlar. Ama durum öyle olmadı. Ali ve diğer Ehl-i Beyt dostları ona dönük son vazîfelerini yaparlarken, Ensâr ve Muhâcirlerin büyük çoğunluğu Hz. Peygamber'in son kez uğurlanışını Evlâd-ı Rasûl'e bırakmışlar, kendileri de "**Saqîfe**" denilen yerde toplanarak, hukûmeti kurmaya çalışıyorlardı.

Âhir zaman elçisine yönelik son görevlerin ifa edildiği yere uzak bir alanda toplanan sahâbe, onun "Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ile ilgili" onlarca uyarısını bir çırpıda yok sayarak, kendi aralarından bir halîfe çıkarma işine çoktan başlamışlardı. Uzatmayalım: Önce Ebûbekr, Ebû Ubeyde ile Ömer'in ellerini tutarak bu ikisinden birine biat edilmesini istedi. Ancak Ömer erken davrandı. Ebûbekr'in eline sarılarak ona biat etti ve böylece Ebûbekr'in halîfeliğine ilk adım atılmış oldu.

Sıra bunu pekiştirmeye gelmişti: Orada bulunanlar bir bir biat etti ve o sırada büyük izdiham yaşandı. Öyle ki o sırada hasta olan **Sa'd b. Ubâde** izdihamdan az kalsın ölüyordu. Birisinin "Sa'd'ı öldürdünüz!" diye bağırması üzerine, Ömer "Allah canını alsın onun!" demişti.[2]

1- Seyf'in tahrifatı: Varlığını, Ehl-i Sünnet'in gözdesi olan bir takım sahâbîleri temize çıkarmaya adayan Seyf, burada yapacağını yapıyor: Orduda bulunanlar arasında Ebûbekr'in adını vermiyor. Üsâme'nin komutanlığına dil uzatanların "münafıklar" olduğunu söylüyor ve ordunun Rasûlüllâh'ın ilk talimatıyla birlikte yola çıktığını ve ancak onun vefat haberi üzerine duraksadığını iddia ediyor. Bu arada ordu komutanı Üsâme'nin Ömer'e "Git Rasûlüllâh'ın halîfesine (yani Ebûbekr'e); orduyu geri çevirmem için ondan izin iste!" dediğini ileri sürüyor. (Yani daha henüz halîfe olmamış birisine halîfelik unvanı vererek, sonradan çıkacak olan hilâfet tartışmalarında Ebûbekr'den yana meşru zemin hazırlamaya çalışıyor.) Sonunda, lanet hadîsini de –ne alâka ise?– **"Allah peygamberlerinin kabirlerini mescit edinenlere lanet etsin!"** şeklinde değiştiriyor. Seyf böylece olay üzerinde tam 5 köklü tahrifat yapıyor! (bk. et-Taberî, II, 224~225, 246; Murtazâ el-Askerî, *Abdullâh b. Sebe*: I, 85~89 = *Çevirisi*: s. 51~56, Çeviren: Abdülbâki Gölpınarlı)

(Seyf'in durumu ve kişiliği hakkında ayrıntılı bilgi için bk. sh. 59~64)

2- İbn Sa'd, II, 269; Ahmed: I, 56 (368); Buhârî: menâqıb, 34, muhâribîn, 17; et-Taberî, II, 244; İbn Ebil-Hadîd, I, 174, II, 25, VI, 40; el-Halebî, III, 396

Anlaşılan, "bîat" dışında hiçbir şey kimsenin umurunda değildi.

Ömer b. Hattâb, orada bulunanların bîat işlemleri tamamlandıktan sonra Ehl-i Beyt efrâdının toplandığı eve doğru yöneldi. İçeridekilerden dışarı çıkıp Ebûbekr'e biat etmelerini istedi. Kendisine kulak veren olmayınca, içinde Rasûlüllâh'ın ciğer pâresi Fâtıma ve çocuklarının da bulunduğu evi içindekilerle birlikte yakıp yıkmakla tehdit etti![1]

Evdekilerden ve o günlerde Hz. Ali'ye (a.s) yakınlığıyla bilinen Zübeyr, kılıcını çekti ve "Ali'ye biat edilmedikçe bunu kınına sokmam!" diye bağırdı![2] Bunun üzerine **Abdurrahmân b. Avf**, **Muhammed b. Mesleme** vb. kişilerle birlikte olay mahallinde bulunan Ömer, Zübeyr'in üzerine saldırı emri verdi; yakalanıp kılıcı elinden alındı ve taşa vurularak kırıldı! Kıran İbn Mesleme idi.[3] Ömer, Ali ile Zübeyr'i tutuklayıp "zorla" götürdü ve onları "Tav'an (gönüllü) ya da kerhen; ama mutlaka biat edeceksiniz!" dedi…[4] Ebûbekr'in halîfeliği işte bu minval üzere pekiştirildi.

Ehl-i Sünnet "Ebûbekr'in hilâfetinin **şûrâ** (seçim) ile gerçekleştiği ve biate herkesin gönüllü iştirak ettiği" söylemini hâlen de sürdürür... Oysa buna günümüzde "**darbe**" dendiğini bilmeyen mi var!? Ömer b. Hattâb bile "O gün Ebûbekr'e yapılan bîat, bir el çabukluğundan, bir oldu bittiden (**felte**) ibâret idi!.." demiyor mu?[5] Hattâb oğlunun bizzat kendisi bu sözüyle "şûrâ" iddialarının temelini oymuyor mu? Öte yandan Hz. Ali'nin,

---

1- Çoklarının maslahat gereği atladığı bu olay için bak. İbn Ebî Şeybe, VII, 432; et-Taberî, II, 233~234; el-Ya'qûbî, II, 126; el-Belâzürî, I, 586; İbn Abdirabbih, V, 13; İbn Abdilberr, II, 254~255; İbn Ebil-Hadîd, II, 45, VI, 11, 47~49, XX, 34, 147; Ebul-Fidâ, *el-Muhtasar*: I, 156; İbn'üş-Şıhne, *et-Târîh*: s. 101; el-Isâmî, *Simt'un-Nücûm*: II, 332; Şerafuddîn, *en-Nass vel-İctihâd*: s. 16 vd.; Sübhânî, *el-Huccet'ül-Ğarrâ'*: s. 23~47 [= www.imamsadeq.org]; Gölpınarlı, *Nehc'ül-Belâğa Terc*.: s. 164

2- et-Taberî, II, 234; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: II, 189

3- Abdullah b. Ahmed, *es-Sünne*: II, 553~554; et-Taberî, II, 233~234; Hâkim, III, 66; el-Beyheqî, VIII, 152; ez-Zehebî, *et-Târîh*: III, 12; İbn Kesîr, V, 270, VI, 333

4- et-Taberî, II, 234; İbn Ebil-Hadîd, VI, 47~48

5- İbn Sa'd, III, 344; İbn Ebî Şeybe, VI, 453, VII, 431; Abdürrazzâq, V, 441-445; Ahmed: I, 55 (368); Buhârî: muhâribîn, 17; el-Bezzâr, I, 302, 410; et-Taberî, II, 235; İbn Hişâm, II, 658; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: V, 267; İbn Ebil-Hadîd, II, 26

İslamoğlu'nun, Halîfe Ömer'in bu sözüne kitabında (*İmamlar ve Sultanlar*: s. 40-41) yer vermesine rağmen, yine de "Nebevî hilâfetin sahih temeller üzerinde yükseldiğini" iddia etmesini anlamakta gerçekten güçlük çekiyoruz.

halîfe Ebûbekr'i bu yaptıklarından ötürü "**istibdâd**" ile suçladığı[1] da malum! Böylesi baskı, tehdit ve yıldırmalarla tecessüm eden bir hilâfetin "şûrâ" ile işi ne? Bu durum, onların tarihten ne kadar habersiz olduklarını da gözler önüne seriyor olması bakımından manidardır.

Kaldı ki, ona "herkesin bîat ettiği" iddiaları da, bizzat Ehl-i Sünnet âlimlerinin kendi muteber kitapları tarafından çürütülmekte. İşte size, o sırada Ebûbekr'e biat etmekte direnenlerden bazılarının adları:

– Ali b. Ebî Tâlib
– Fâtıma ez-Zehrâ
– Talha b. Ubeydillâh
– Ammâr b. Yâsir
– Miqdâd b. Esved
– Ebân b. Saîd b. Âs el-Emevî
– Bütün Hâşim oğulları
– Zübeyr b. Avvâm
– Sa'd b. Ubâde
– Selmân-ı Fârisî
– Ebû Zer el-Ğıfârî
– Hâlid b. Saîd b. Âs el-Emevî.[2-3]

Bunlardan Sa'd b. Ubâde dışında herkesin daha sonra biat ettiğini söyleyen İbn Abdilberr ile İbn'ül-Esîr'e sormak istiyoruz:

1- Ahmed, *el-Fedâil*: I, 362; Buhârî: meğâzî, 40; Müslim: cihâd, 52; et-Taberî, II, 236; İbn Hıbbân, XI, 153, XIV, 574; İbn Ebil-Hadîd, IX, 241

2- İbn Abdilberr, II, 253; İbn'ül-Esîr, III, 37; Ebul-Fidâ, I, 156; İbn'üş-Şıhne, 101; el-Halebî, III, 397; el-Isâmî, II, 332 = O gün halîfeye biat etmeyenler sadece bunlarla sınırlı değildi! bk. Sadûq, *el-Hısâl*: s. 461; el-Askerî, *İbn Sebe*: I, 168 (= *Çev*: s. 139~140); Şeyh Ali Âl-i Muhsin, *Mesâilü Hılâfiyye*: s. 45~51 [= www.aqaed.com]

3- Seyf'in tahrifatı: Seyf b. Ömer, bilhassa ileriki dönemler için büyük önem taşıyan biat olayında da kayda değer tahrifler yapıyor: Seyf, dinden dönenler dışında Ebûbekr'e biatten geri duran kimse olmadığını ve o gün herkesin davet bile edilmeden biat için gönüllü sıraya girdiğini, hatta Ali'nin, Ebûbekr'in biate oturduğunu duyar duymaz, altına bir şey giymeden (!); sırf üzerindeki gömleğiyle derhal olay mahalline koşup gelerek Ebûbekr'e biat ettiğini, daha sonra birini göndererek elbiselerini getirttiğini rivâyet ediyor!... Ama ne ilginç ki, Seyf sanki bunları rivâyet eden kendisi değilmiş gibi; Hubâb b. Münzir ile Sa'd b. Ubâde'nin biatlerinin cebren sağlandığını da anlatıyor! (bk. et-Taberî, II, 236, 244)

Ehl-i Sünnet'in son dönem İslâm Tarihçileri, konuyu anlatırken genelde Seyf'in bu önceki rivâyetlerini esas aldıkları için, kimsenin o gün olup bitenlerden pek haberi olmuyor maalesef.

(Seyf'in durumu ve kişiliği hakkında ayrıntılı bilgi için bk. sh. 59~64)

Bu iddianın doğru olduğunu varsayalım. Ama onların daha sonra nasıl bir ortamda (gönüllü mü, gönülsüz mü) biat ettiklerinin hiç mi önemi yok acaba? Peki, Hz. Peygamber'in (s.a.a) biricik kerîmesi ve emâneti Fâtıma ez-Zehrâ (a.s.) acaba Ebûbekr'e daha sonra biat etti mi?

Sonuçta bu biat işinde pek çok problem var, şöyle ki:

a) Öncelikle Allah'ın Rasûlü'nün mübarek naşı henüz ortadayken, onunla ilgili işleri kendi çocuklarına bırakıp, yangından mal kaçırırcasına hilâfet işiyle uğraşmanın, o rasûle sevgi ve saygı ile bağdaşmayacağını düşünüyoruz. Bunu terbiye ile izah etmek oldukça güç.

b) Biatin, kimseye danışmadan ve ileri gelen sahâbenin hür görüşleri alınmadan oldu bittiye getirilmesi de apayrı bir durum. Siz hilâfete herkesten daha haklı ve lâyık olabilirsiniz; ama o göreve gelmenin yolu bu mudur? Darbe ile iş başına gelen bir yönetici, o makama lâyık birisi olsa bile, halkın hür irâdesinden destek almadığı sürece, yöneticiliği ne kadar meşrû olabilir? İslâm'da bir halka, "Sizi istemiyoruz!" demelerine rağmen zoraki tahakküm kurma hakkı var mı?

Bakın Allah'ın Rasûlü'nün hayatına; bunun zerrece bir örneği var mı? Yine bakın onun vasîsi olan Hz. Ali'nin hilâfet dönemine; kendi isteğiyle ve oldu bittiye getirerek mi geçti o makama? Sonra, kendisine biat etmeyen birçok sahâbîyi kendi hallerine bırakmadı mı? Onlara biat etmeleri yönünde en ufak bir baskı yaptı mı?

c) Bu sırada Hz. Fâtıma'nın evini içindekilerle birlikte yakma girişimleri de ne oluyor? Fâtıma kimdir? Rasûlüllâh'ın emâneti olan biricik kızına bütün bunlar nasıl yapılabilir? Risâlet ve nübüvvet âilesine saygı nerede? Fâtıma da Ehl-i Beyt'ten birisi olduğuna göre, onlardan herhangi birine yönelik her çeşit saygısızlığın, doğrudan Allah ve Rasûlü'nü hedef aldığına dâir nebevî uyarılardan birini olsun duymamış olabilirler mi!?

Rasûlüllâh (s.a.a) ***"Fâtıma benden bir parçadır; onu tedirgin eden beni de tedirgin eder, onu üzen beni de üzer! Allah'ın elçisini üzenin amelleri ise boşa gider!"*** ve ***"Ey Fâtıma! Şüphesiz Allah senin öfkelenmenle öfkelenir!…"*** buyurduğuna göre; ona ve çocuklarına bu eza ve cefâyı revâ görenlerin durumu n'olacak kim bilir?[1]

1- Hadisler için bk. sh. 280~281

Allah, elçisini sevdiğini söyleyenlerden bu tür davranışlar yerine, onun pâk Ehl-i Beyti'ne yürekten sevgi ve saygı bekliyor.[1]

d) Diğer yandan Allah'ın Rasûlü'ne ilk inanan, onu hiçbir yerde yalnız bırakmayan, Allah ve Rasûlü'nün sevdiği[2], Rasûlüllâh'ın yanında, Mûsâ yanında Hârûn'un -nübüvvet dışında- bütün manevî makamlarına sahip olan[3], ***"Benim Ehl-i Beytim Nûh'un gemisine benzer; binen kurtulur, geri kalan boğulup gider!"*** hadîsi[4] uyarınca; "Ehl-i Beyt" gemisinin kaptanı ve Rasûlüllâh'ın ilminin kapısı[5] olan, en zor anlarında bile hak ve adâletten bir arpa boyu ayrılmayan, o büyük insan **Hz. Ali** dururken; ona danışmadan iş bitirenler, bütün bu nebevî talimatları ne çabuk unutuverdiler! Hz. Peygamber'in (s.a.a) ***"Sizlere iki paha biçilmez emânet bırakıyorum; onlara sımsıkı sarıldığınız sürece asla yoldan çıkmazsınız: Allah'ın kitâbı ve benim Ehl-i Beytim. Onlar havuz başında benimle buluşana dek birbirlerinden asla ayrılmayacaklardır."*** buyruğundan[6] da mı haberleri yok acaba? Yine Allah'ın Rasûlü, Ali hakkında ***"O hak (****bir rivâyette* ***Kur'ân) ile, hak da onunla beraberdir."*** buyurduğuna[7] ve buna göre Ali ve beraberindekiler hakkın ve Kur'ân'ın yanında yer alıyorlarsa, devlet başkanlığı gibi en önemli bir meselede onu hiç hesaba katmayarak, işi oldu bittiye getirenler acaba ne tarafta yer almış oluyorlar?

e) Kaldı ki, –Ehl-i Sünnet, Ebûbekr'in ve diğer sahâbenin konumlarını her şeyin önünde tuttukları için kabul etmese de–, Allah'ın Elçisi (s.a.a) kendisinden sonra Müslümanların başına geçecek kişiyi de belirlemişti. O kişi Ali idi ve zaten bu işe ondan daha lâyık bir başkası da yoktu. Peygamber Efendimiz müteaddit defalar gündeme taşıdığı bu mevzuua, vedâ haccı dönüşü Ğadîr-Humm mevkiinde yaptıkları bir konuşmayla son noktayı koymuştu. Ebûbekr ile Ömer'in bizzat kendileri de bu makamından ötürü Ali'yi tebrik etmişlerdi. Bu olayın üzerinden daha 3 ay bile geçmeden ne oldu da bütün bu olanlar unutuldu? Bir makamın haklısı

1- "**Meveddet âyeti**" ile ilgili yorumlar için son bölümün başlarına bk.

2- **"Râye** = sancak**"** hadisleri de denen bu hadisler için bk. Çuhacıoğlu, 80~82

3- "**Menzile**" hadîsi için son bölüme bakınız.

4- **"Sefîne**" hadîsi için son bölüme bakınız.

5- ***"Ben ilmin şehriyim…"*** hadîsi için son bölüme bakınız.

6- "**Seqaleyn**" hadîsi için son bölüme bakınız.

7- Hadis için son bölüme "**Seqaleyn Hadîsi**" başlığı altına bakınız.

ortada dururken, onun yerine bir başkasını oturtmak ve oturanın da bu duruma rıza göstermesi câiz midir?[1]

Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) Ali ve Ehl-i Beyt ile ilgili onlarca uyarısına rağmen bildikleri gibi hareket etmeleri **"Ey iman edenler! Allah ve Rasûlü'nün önüne (**hiçbir şeyi**) geçirmeyin…" [**Hucurât: 1**]** âyetine ters düşmüyor muydu? Rasûlüllâh'ın huzurunda kendinden izin almadan fikir beyan ettikleri ve ardından yüksek sesle münâkaşaya giriştikleri için, Hucurât

---

1- Aslında Hz. Ali, Ebûbekr'i bu yaptıklarından dolayı "**istibdâd**" ile suçladığı sırada, "Bu işte bizim de hakkımızın olduğuna inanıyorduk!" diyerek duruma işâret etmişti. (bk. Ahmed, *el-Fedâil*: I, 362; Buhârî: meğâzî, 40; Müslim: cihâd, 52; İbn Hıbbân, XI, 153, XIV, 574; et-Taberî, II, 236; İbn Ebil-Hadîd, IX, 241)

Mü'minlerin Emîri Hz. Ali o gün olup bitenleri şöyle anlatıyor:

> "And olsun Allah'a, falan kişi hilâfet gömleğini giyindi. Oysa o iyi biliyordu ki; ben hilâfete nispetle, tıpkı değirmen taşının mili gibiyim. Sel benden akar, hiçbir kuş benim bulunduğum noktaya yükselemez. Ben de sonunda hilâfetle arama bir perde çektim, ondan yüzümü çevirdim. Düşündüm: Kesilmiş elimle hamle mi yapsam, yoksa bu kör karanlığa sabır mı etsem?... Gördüm ki sabretmek daha gerekli; sabrettim. Ettim ama sanki gözümde diken, boğazımda kemik vardı. Mirasımın yağmalandığını görüyordum!..."

(Şerîf Radıy, *Nehc'ül-Belâğa*: I, 25 = 3. hutbe; Gölpınarlı, *Nehc'ül-Belâğa Tercüme ve Şerhi*: s. 168. **Şıqşıqıyye** adıyla şöhret olmuş bu hutbenin geçtiği Sünnî, Mu'tezilî ve Şiî kaynaklar için bk. el-Emînî, VII, 81~85)

> "… Onlar, başkalarından daha hak sahibi olduğum bir işte benimle kavgaya oturdular… Baktım gördüm ki; Ehl-i Beytimden başka bana ne bir yardım eden var, ne beni savunan, ne de destekleyen! Onları tehlikeye atmak istemedim…"

(Şerîf Radıy, II, 228, I, 62 = 212 ve 25 nolu hutbe; Gölpınarlı, 167; Benzer hutbeler için bk. İbn Ebil-Hadîd, I, 223, 307, 308, IV, 104, VI, 95~96)

Ehl-i Sünnet'in ağzından hiç düşürmediği "Şayet imâmet Ali'nin hakkı olsaydı onu zorla alırdı!" iddiasına gelince; demin de anlatmaya çalıştığımız gibi, bir konuda haklı olmak ile, hakkını aramak ayrı şeylerdir. Birisi hakkını aramıyorsa, elbette bunun sosyal, siyâsal ve hatta psikolojik sebepleri vardır. Koşullar uygun olmadığında haklı hakkından vazgeçebilir. İnsiyatif onun elindedir. Kaldı ki bu hak "yönetim hakkı" olunca, halk istemiyorsa zoraki tahakkümün manası da yoktur. Ortada bir suç varsa, o da hak yemektir; hak sâhibinin hakkını aramaması değil! Allah Teâlâ hakkının peşine düşmeyenleri değil, elbette o hakkı yiyenleri sorumlu tutacaktır.

Hz. Ali (a.s) o gün hakkının peşine düşmeyişini kısaca şöyle özetliyor:

> "Meyveyi olma vakti gelmeden toplayan, başkasının arazisine tohum ekene benzer. Şimdi çıkıp bir şey söylesem, "Yönetici olmaya hırsı var!" diyecekler. Susuversem, bu defa "Ölümden korktu!" diyecekler…" (Şerîf Radıy, I, 35~36 = 4. hutbe)

sûresinin ilk üç âyetiyle ağır biçimde uyarılan Ebûbekr ile Ömer, sûrenin bu ilk âyetini ne de çabuk unutmuşlardı? Oysa aradan henüz sadece iki yıl geçmişti!

Zaten Allah'ın Rasûlü, kendisinden sonra Ehl-i Beytinin haksızlık ve dışlanmışlığa maruz kalacağını haber vermemiş miydi?[1] Onun Ehl-i Beyt efrâdını yanında tutarak, biat olayının -Ebûbekr ile Ömer dahil- bütün baş aktörlerinin de içinde yer aldığı Üsâme ordusunun mutlaka sevki konusunda bu kadar ısrar etmesi başka nasıl izah edilebilir?

f) Öte yandan bu işe "**kabîle taassubu**" da karışmıştı. Şöyle ki: Ensâr önce kendi içlerinden **Sa'd b. Ubâde**'nin halîfe olmasını istiyorlardı. Ebûbekr ile Ömer'in başını çektiği Muhâcirler bastırınca "O zaman sizden bir emîr, bizden de bir emîr olsun!" dediler.[2] Bunun da hayal olduğunu ve işin bu gidişle Ebûbekr'de kalacağını gördükleri an ikiye bölündüler: Evs kabîlesinin önderlerinden **Üseyd b. Hudayr**, "And olsun Allah'a, bu iş Hazreclilerin eline bir geçerse, artık bu şeref ebedî onlarda kalır ve size onu bir daha nasip etmezler. Kalkın da Ebûbekr'e biat edin!" deyince bütün Evsliler kalkıp biat etti. Bunun üzerine Sa'd ve mensubu bulunduğu bütün Hazrecliler büyük bir şok yaşadı…[3]

Ancak, düşünce itibariyle Ebûbekr'e yakın, Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e ise mesafeli duruşuyla tanınan, ilk dönem ünlü İslâm tarihçilerinden Zübeyr b. Bekkâr, Ensâr'dan birçoğunun çok geçmeden bu biatlerinden dolayı pişmanlık duyduklarını ve bu yüzden birbirlerini kınamaya başladıklarını, bunun akabinde Muhâcirlerle aralarında bir süre ağız dalaşı yaşandığını kaydediyor.[4]

10. Miras dâvâsı ve Fedek meselesi: Âişe annemizin anlattığına göre; Rasûlüllâh'ın kızı Fâtıma, biat olayının hemen ardından, babasından mi-

1- Gaybî mucize niteliği taşıyan bu hadisler daha önce [sh. 292~294] geçti.

2- Hanefîlerden el-Aynî (XIII, 254) diyor ki: "Onlar bu sözü bir kabîleyi ancak o kabîleden birisinin yönetebileceğine dair Arap âdetine dayanarak söylediler."

3- et-Taberî, II, 244; İbn Ebil-Hadîd, II, 39, VI, 10; Gölpınarlı, *Nehc'ül-Belâğa Tercüme ve Şerhi*: s. 158, 161; Komisyon, *Büyük İslam Tarihi*: II, 29

Oysa Ali, düşüncesini bu tür şâibelerden tamamen arındırmıştı. O yalnız temiz şahsiyetlere dayanıyor, soy-sop davası güdenleri etrafından kovuyordu…

4- *el-Muvaffaqiyyât*: s. 467. Buradan naklen bk. İbn Ebil-Hadîd, VI, 23

ras kalan malların kendisine verilmesini talep etmek üzere yeni Halîfe'ye başvurdu. Halîfe, Rasûlüllâh'ın ***"Biz peygamberler miras bırakmayız; ne bırakmışsak hepsi sadakadır."*** buyurduğunu ileri sürerek, Fâtıma'nın talebini geri çevirdi ve babasından kalan bütün malları devlet hazînesine aktardı. Bunun üzerine Fâtıma, Halîfe Ebûbekr'e darılıp onunla tüm ilişiğini kesti ve ölene kadar da konuşmadı. Öldüğünde, –kendi vasiyyeti üzerine[1]– kocası Ali b. Ebî Tâlib onu gece vakti toprağa verdi ve Halîfe'yi durumdan haberdar etmedi.[2]

Halîfe Ebûbekr'in kızı Âişe, o gün babasıyla Fâtıma arasında yaşanan sert tartışmalardan ve Fâtıma'nın Ebûbekr'e verdiği cevaplardan her nedense hiç bahsetmiyor. Bazı kaynaklar[3] buna dair birtakım ipuçları verse de yetersiz. Ancak bu konuda Şîa (İmâmiyye) ve Mu'tezile kaynaklarında detaylı bilgi var.[4] Buna göre:

a) Hz. Zekeriyyâ Allah Teâlâ'ya şöyle yalvarıyor: **"Doğrusu ben arkamdan iş başına gelecek olanlardan endişeliyim. Karımsa kısır. Tarafından bana bir velî (**çocuk**) ihsan et ki; bana mirasçı olsun. Yâkûb hanedanına da mirasçı olsun. Ve Rabbim, onu rızanı kazanmış bir kul eyle." [**Meryem: 5~6**]**

Bir defa, miras, lügatte ve şerî lisanda mutlak sûrette kullanıldığı vakit "mal mirası" anlamında kullanılır. Kelimenin hakîkat anlamı budur. Bunun dışında, örneğin "nübüvvet ve ilim mirası" anlamında kullanımı ise tamamen mecâzdır. Hiçbir delil ve ipucu olmaksızın, kelimenin hakikat anlamını bırakıp mecâza gitmek ise, dilin kullanımına aykırıdır. Burada da mecâza gitmemizi gerektirecek bir durum yoktur. ***İkincisi***, Zekeriyyâ

1- Bu durumun tamamen Hz. Fâtıma'tüz-Zehrâ'nın vasiyyeti ile gerçekleştiğini Sahîh-i Buhârî şârihleri de itiraf ediyor. (bk. İbn Hacer, VII, 494; el-Aynî, XIV, 267 = meğâzî, 40)

2- İbn Sa'd, II, 315, VIII, 28; İbn Şebbe, I, 196~197; Ahmed: I, 6 (25); Buhârî: humüs, 1, meğâzî, 40, ferâiz, 3; Müslim: cihâd, 52; Ebû Dâvûd: imâra, 19; et-Taberî, II, 236; el-Beyheqî, VI, 300; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 217~218

Ancak Ebû Dâvûd rivâyetin sonunda Fâtıma'nın Ebûbekr'e dargın olarak öldüğünü –maslahat gereği– gizlemeyi daha uygun görmüş!

3- İbn Sa'd, II, 315; Ahmed: I, 4, 10 (14, 57); İbn Şebbe, I, 198~200; Tirmizî: siyer, 44; el-Beyheqî, VI, 302; Yâqût el-Hamevî, *Mu'cem'ül-Büldân*: IV, 239

4- et-Tabresî, *el-İhticâc*: I, 131-149; Şerafuddîn, *en-Nass*: s. 55-87; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 211-213, 218, 219, 249-253; Cafer Sübhânî, *el-Huccet'ül-Ğarrâ*: s. 76 vd.

peygamber, Allah'tan kendisini bağışlamasını dilediği çocuğu hakkında **"onu rızanı kazanmış bir kul eyle."** şeklinde dua ediyor. Şayet buradaki mirastan kasıt nübüvvet olsaydı, bu isteğin bir anlamı olmazdı. Zira nübüvvet makamına sâhip olan bir kul, zaten Allah'ın rızasını kazanmış demektir; aksi halde o makama seçilmezdi. Bir kimsenin "Allahım! Bize bir peygamber gönder ve onu akıllı eyle!" demesi ne kadar tutarsız ise, "Bize bir peygamber gönder ve onu rızana mazhar kıl!" demesi de o kadar tutarsızdır. ***Üçüncüsü***, âyet, Zekeriyyâ (a.s.)'ın yoldan çıkmış amcaoğullarından endişe ettiğini belirtiyor. Korkusu, onların kendisine "nübüvvet mirasçısı" olmaları ise, bu tamamen yersiz ve abes bir korkudur. Zira bir peygamberin, Allah'ın böyle adamlardan peygamber seçmeyeceğini bilmemesi imkânsızdır. Demek ki Hz. peygamber, kendi mal varlığına yakınlarının konacaklarından ve o serveti kötü yollarda çarçur edeceklerinden korkuyordu; bu durumun önüne geçmek için de bir evlat istemişti. ***Son olarak***, Hz. Zekeriyyâ bu duayı, Allah'ın Hz. Meryem üzerinde tecellî ettirdiği hârikulâde olayları gözlemlediği ve onun Allah katında üstün makam ve mevkii sahibi bir kul olduğunu fark ettiği zaman yapmıştır. **[**Âl-i Imrân: 38**]** Onun Meryem'in bu durumuna imrenerek dua etmesi, Allah katında onun gibi saygın bir evlat istemiş olduğunu gösterir. Hz. Meryem bir peygamber olmadığına göre, Zekeriyyâ (a.s.) kendisinden sonra peygamber olacak bir evlat istemiş olamaz. Kaldı ki nübüvvet miras yoluyla geçmez. Allah o makamı dilediğine verir.[1]

Dolayısıyla buradaki mirastan kasıt nübüvvet değil, mal mirasıdır. Hasen el-Basrî ile Qatâde'den mürsel yollarla gelen hadisler bu kanaati desteklediği gibi, İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyete göre de buradaki **"bana mirasçı olsun"**dan kasıt "mal mirası"dır. Tâbiînden Hasen el-Basrî ile Ebû Sâlih Bâzâm'ın yanı sıra, müfessir İbn Cerîr et-Taberî de bu görüşü tercih ediyor.[2]

Bu Kur'ân kıssasıyla, Zekeriyyâ peygamberin Allah'tan kendisine mâlî yönden mirasçı olacak bir evlat talep ettiği, bir sonraki âyetle de **[**ayet: 7**]** bu talebin Allah tarafından kabul edildiği sâbit olunca, buradan Hz. Muhammed'in (s.a.a) de geriye "mal mirası" bırakabileceği kendiliğin-

1- et-Tûsî, *et-Tibyân*: VII, 106; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 241~246; Şerafuddîn, *en-Nass*: s. 57~58; et-Tabâtabâî, *el-Mîzân*: XIV, 10~15

2- et-Taberî, XVIII, 145~146; İbn Kesîr, III, 112; el-Aynî, XII, 161

den ortaya çıkmış olur. Çünkü bu mevzûda peygamberler arasında fark gözeten hiç kimse yok. Bu bakımdan halîfenin Rasûlüllâh'a isnat ettiği söz konusu rivâyet öncelikle Kur'ân'a aykırı.

b) Sahih hadis kaynakları, Fâtıma'nın yanı sıra, Hz. Ali ile amcası (= dolayısıyla Rasûlüllâh'ın da amcası) Abbâs'ın[1], hatta Rasûlüllâh'ın kendi hanımlarının[2] da miras talebinde bulunduklarını açıkça gösteriyor. Bir peygamberin, doğrudan kendi mirasçılarıyla alâkalı böyle bir hadîsi, mirasçılarına değil de gidip sadece Ebûbekr'e söylemesinin bir manası var mı? Neden bu hükmü kızı Fâtıma'ya, ilminin kapısı Ali'ye ve kendi hanımlarına haber vermiyor da; sadece, mirasla yakından uzaktan ilgisi olmayan Ebûbekr'e haber veriyor? Allah'ın hikmet elçisi böyle hikmet dışı bir beyanda neden bulunsun ki? Bu durum söz konusu rivâyetin sıhhatinde derin şüphelere yol açmaz mı?[3]

1- Ali ile amcası Abbâs'ın, hem birinci halîfeden hem de ikinci halîfeden miras talepleri için bk. İbn Sa'd, II, 315; et-Tayâlisî, I, 62, 182; İbn Şebbe, I, 203-204, 206, 208; Ahmed: I, 49, 60, 208 (330, 399, 1685, 1686); Buhârî: humüs, 1, meğâzî, 14, ferâiz, 3, nafaqât, 3; i'tisâm, 6; Müslim: cihâd, 49, 53; Ebû Dâvûd: imâra, 19; Ebû Ya'lâ, I, 12, 15; Tirmizî: siyer, 44; Nesâî: fey', 1 (son kısımlarda)

2- bk. Mâlik: câmi' (= kelâm), 27; İbn Şebbe, I, 201, 205, 207; Ahmed: VI, 262 (25059); Buhârî: ferâiz, 3; Müslim: cihâd, 51; Ebû Dâvûd: imâra, 19; Tirmizî: siyer, 44; en-Nesâî, *el-Kübrâ*: IV, 66; el-Beyheqî, VI, 301; Yâqût el-Hamevî, IV, 239; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 220, 223

3- Burada, bir sonraki dipnotta geçen kaynaklara dayanarak "Bu hadîsi Allah'ın Rasûlü'nden duyduklarına dair tanıklık yapanlar arasında Osmân, Abdurrahmân b. Avf, Zübeyr ve Sa'd b. Ebî Vaqqâs da var. Dolayısıyla Ebûbekr bu işte yalnız değildir." demek yersizdir. Çünkü hemen bütün Sünnî usûl âlimleri, kitaplarında bu hadisi hep "bir kişinin rivâyeti" kapsamında ele almışlar ve ona göre mütâlaalar yapmışlardır. (bk. el-Bâcî, 168; eş-Şîrâzî, 133; el-Ğazzâlî, II, 43, 121; er-Râzî, III, 133, IV, 529; İbn Qudâme, II, 129, 164~165; el-Âmidî, I, 298, 418, 445, 525; İbn'ül-Hümâm, I, 186, II, 272) Onların bu tutumu, sürekli ellerinin altında bulunan bu rivâyete itibar etmediklerini gösterir.

Bize göre bunları söz konusu rivâyete ekleyen İbn Şihâb ez-Zührî'dir. ez-Zührî, Ebûbekr'in ***"Biz peygamberler miras bırakmayız…"*** sözünü Rasûlüllâh'a tek başına isnât ettiğini (ve Fâtıma, Ali ve Abbâs'ın onu yalanladıklarını) rivâyet ettikten sonra, bunun Ebûbekr'i nerelere götürdüğünü anlamış; onu bu yalnızlıktan çıkarmak ve durumunu kurtarmak için de, konuyla ilgili sonraki rivâyetlerine "yama" yapma ihtiyacı duymuştur! Osmân ve diğerlerinin söz konusu hadîsi Allah'ın Rasûlü'nden duyduklarını ifade eden bölümler resmen yalandır ve bütün bunlar ez-Zührî'nin başının altından çıkmaktadır.

O yüzden başta Rasûlüllâh'ın kızı Fâtıma (a.s.) Ebûbekr'in sözüne inanmamış ve onu bu hususta yalancılıkla itham etmiştir. Onun, babasından kalan mirası alamayınca Ebûbekr'e öfkelenerek onunla tüm ilişiğini kesmesi ve ölene kadar da onunla bir daha konuşmaması, bunun apaçık delîlidir. Hz. Ali (a.s) ile amcası Hz. Abbâs da, ilk iki halîfeyi, Hz. Peygamber'in bıraktığı mirası kendilerine vermedikleri için "yalancı, günahkâr, vefâsız ve hâin" olmakla suçlamışlardır.[1]

c) Diğer yandan, Hz. Fâtıma'nın halîfeden talep ettikleri arasında "**Fedek arazisi"** de vardı. Fedek, Hayber yakınlarında hurmalıklarıyla ünlü bir yerin adıydı. Hayber'in fethi ve bölge halkıyla yapılan anlaşma sonucu Rasûlüllâh'a (s.a.a) kalmış, o da çok geçmeden kızına hediye etmişti.[2]

İşin ilginci, "Ali ile Abbâs'ın da söz konusu hadîsi Rasûlüllâh'tan duyduklarına dair tanıklık ettikleri ve buna rağmen Ebûbekr ile Ömer'e miras için geldikleri; mirası alamayınca da onları yalancılıkla ve hâinlikle suçladıkları" da yer alıyor aynı rivâyette! ez-Zührî, öyle anlaşılıyor ki, Halîfe'yi düştüğü durumdan kurtarma sarhoşluğuyla, "Madem Ali ile Abbâs söz konusu hadîsi Allah'ın Elçisi'nden (s.a.a) duymuşlardı; öyleyse hangi cüretle Ebûbekr ile Ömer'e miras için geliyorlar? Ve –haklı olarak– kendilerine miras verilmeyince; onları ne yüzle yalancılık ve hâinlikle itham ediyorlar?" sorusunun cevabını pek hesaba katmamışa benziyor.

Rivâyetteki bu esrarengiz yamaların sorumlusu, belki de İbn Şihâb ez-Zührî'nin üstâdı ve kafadarı **Mâlik b. Evs**'tir. Çünkü, Mâlik "bozacının şâhidi şıracı" hesabı, özellikle Urve ile ez-Zührî'nin güvenini kazanmış birisi! (bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 329) Urve'yi de, ez-Zührî'yi de sizlere daha önce [sh. 134~135] tanıtmıştık.

"Ali ile Abbâs'ın pozisyonu"na dair bölümler, Mu'tezile âlimlerinden İbn Ebil-Hadîd'i de hayli zora sokmuş! O bu durum karşısında rivâyetin uydurma olabileceği ihtimâli üzerinde duruyor; ancak rivâyetin Buhârî ile Müslim'de yer alıyor olması karşısında bu hükmü vermekten korktuğunu ifade ediyor! (XVI, 223 vd.)

1- İbn Şebbe, I, 204, 206, 208~209; Ahmed: I, 208 (1686); Buhârî: humüs, 1, meğâzî, 14, i'tisâm, 6; Müslim: cihâd, 49; Ebû Dâvûd: imâra, 19; Tirmizî: siyer, 44; el-Beyheqî, VI, 298; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 222, 229, XX, 20 = Ancak Ahmed (ayr. bk. I, 60, 208 / 399, 1685), Buhârî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî bu sözlerin nerelere gittiğini fark etmiş olacaklar ki, yer yer "makaslamayı" maslahata daha uygun görmüşler!

"Biz peygamberler miras bırakmayız…" hadîsinin uydurma olduğuna inananlardan birisi de **Hâfız İbn Hırâş**. Ancak ona göre bunun sorumlusu Ebûbekr değil, ondan rivâyet eden râvîlerdir. (bk. İbn Adiy, IV, 321; İbn Hacer, *el-Lisân*: III, 444; ez-Zehebî, II, 600)

2- Ebû Ya'lâ, II, 334, 534; el-Bezzâr ile et-Taberânî (= el-Heysemî, VII, 139, *Zevâid'ül-Bezzâr*: III, 55; İbn Kesîr, III, 36); İbn Ebî Hâtim ile İbn Merdeveyh (= eş-Şevkânî, *et-Tefsîr*: III, 224); İbn Adiy, V, 190; ez-Zehebî, III, 135; es-Süyûtî, 147

Fedek, babası vefât edene dek Fâtıma'nın elinde kaldı. Ebûbekr halîfe olunca buna da devlet adına el koyarak hazîneye devretmişti.[1]

Bu meseleyi ele alan bütün kaynaklar, Hz. Fâtıma'nın, Fedek arazisinin babası tarafından kendisine hediye edildiğini ileri sürerek geri istediği, ancak halîfenin ona inanmadığı ve bunun ispatı için ondan şâhit istediği, bunun üzerine Hz. Ali ile Ümmü Eymen'in onun lehine şahitlik yaptıkları; buna rağmen Halîfenin Fâtıma'ya Fedek arazisini vermemekte ısrar ettiği… noktasında ittifak halinde.[2]

Sormak gerekir: Rasûlüllâh'ın kızı Fâtıma (a.s) öylesine bir kadın mıydı? O babasının Fedek arazisini kendisine hibe ettiğini söylüyorsa; bu konuda yalancı olma ihtimali var mı? Babasının ciğer pâresi, cennetlik kadınların hanımefendisi[3] olan yüce ruhlu bir kadının, mal mülk edinme hırsıyla "yalan" atabileceğini kim düşünebilir? Tertemiz oldukları Kur'ân **[**Ahzâb: 33**]** ile tescilli, böylesine yüce bir kadın, asılsız bir iddiayı nasıl ortaya atabilir? Ve yalan konuşma ihtimali bulunmayan böyle birisi, nasıl olur da iddiasını ispata çağrılır?

Babasının (s.a.a) vedâ haccı dönüşünde buyurduğu **seqaleyn** hadisinden de mi haberleri yok? (Bu konuşma sırasında Ebûbekr ile Ömer de orada bulunduklarına göre; duymamış olamazlar!) Buna göre Hz. Fâtıma hep Kur'ân ile beraber olduğuna ve hiç bir şekilde ondan ayrı düşünülemeyeceğine göre; buradan onun daima doğru ve haklı olduğu / olacağı anlaşılmaz mı? Yine ***"Fâtıma benden bir parçadır; onu tedirgin eden beni de***

Ebû Saîd el-Hudrî aracılığıyla gelen hadisten, özellikle İbn Kesîr ile ez-Zehebî'nin pek rahatsız olmaları normal! Ancak onların bu hadis için "uydurma" derken ileri sürdükleri gerekçelerin hemen hepsi taassuba dayalı!

1- Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, Basra vâlisi Osmân b. Huneyf'e gönderdiği bir mektubunda şöyle buyuruyor:

> "Evet, doğrusu gökyüzünün gölgelendirdiği şeylerden bir Fedek vardı elimizde. Ama halktan birileri (Ebûbekr ile Ömer'i kastediyor) hırsla ona gözünü dikti, birileri (kendilerini kastediyor) de özveriyle gözden çıkardı. Allah ne de güzel hakemdir! Ben ne edeyim Fedek'i yahut bir başka yeri…"

(bk. Şerîf Radıy, III, 79; Gölpınarlı, 299 = 45. mektup)

2- İbn Şebbe, I, 199, 210~211; el-Belâzürî, *el-Fütûh*: s. 44; Yâqût, IV, 239; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 216, 268, 274; es-Serahsî, XII, 29~30, XVI, 124; er-Râzî, XXIX, 284 [= Haşr: 6]; el-Heytemî, *es-Savâiq*: s. 37; el-Halebî, III, 399

3- Konuyla ilgili hadisler için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 423~430

tedirgin eder…" ve ***"Ey Fâtıma! Şüphesiz Allah senin öfkelenmenle öfkelenir!…"*** hadisleri [bk. sh. 280~281] gereği; Allah ve Rasûlü mutlak sûrette Fâtıma'nın sevinciyle seviniyor, onun öfkelenmesiyle öfkeleniyorsa ve onun bu olayların akabinde Ebûbekr'e öfkelenerek onunla tüm ilişiğini kestiği tarihi bir hakîkat ise, ki öyle; bu ilâhî öfke karşısında Ebûbekr'in ve ona destek çıkanların hali n'olacak?

Ya Ehl-i Beyt gemisinin kaptanı Hz. Ali'nin şâhitliği nasıl reddedilebilir? O da mı sıradan birisi? Yoksa, mutlak sûrette haklılığı; **Seqaleyn** ve **Sefîne** hadislerinin yanında, ***"Ali hak (***bir rivâyette ***Kur'ân) ile, hak da Ali ile beraberdir."*** ve ***"Şüphesiz Allah senin kalbini hidâyet edecek, dilini sâbit kılacaktır."***[1] nebevî buyrukları ile de tescilli birinin de mi, yalancı şâhitlik yapma ihtimali var? Rasûlüllâh'ın sırdaşı ve ilminin kapısı olan birisinden böyle bir şey nasıl beklenir? Bir Fâtıma'ya, bir Ali'ye inanamıyorsak; daha kime inanırız? Bu ikisinin, tek başına şâhitliği "iki şâhitlik" yerine geçen Huzeyme b. Sâbit adlı sahâbî kadar da mı haysiyetleri yok?[2]

d) O gün, "Babası dışında, kendisinden daha doğru sözlü birini görmedim!" dediği[3] Fâtıma'ya karşı babasının tarafını tutan Âişe, Şehîd İmam Hasan'ın dedesinin yanına defnedilmesine, "Orası benim evimdir; Allah'ın Elçisi (s.a.a) hayattayken onu bana vermişti!" diyerek[4] karşı çıkabilmişti!

e) O gün, ***"Biz peygamberler miras bırakmayız! ..."*** hadîsini ileri sürerek, Fâtıma'nın talebini geri çevirenler, her nedense Rasûlüllâh'ın hanımları-

---

1- Hadîsin kaynakları için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 119~127

2- Bu konuda Ehl-i Sünnet ile paralel düşünen Mu'tezile mektebinden İbn Ebil-Hadîd ile Bağdâd müderrislerinden birisi arasında geçen, konunun arka planıyla ilgili enteresan bir konuşma var. (İbn Ebil-Hadîd soruyor, o da cevap veriyor):

– Fâtıma söz konusu iddiasında doğru muydu?

– Evet!

– Öyleyse Ebûbekr –onun doğru söylediğini bildiği halde– Fedek arazisini ne diye ona vermedi?

– Şayet Ebûbekr o gün sırf Fâtıma'nın iddiasına dayanarak Fedek'i ona verseydi, yarın gelip kocası için hilâfet davasında bulunurdu! (?)

İbn Ebil-Hadîd "Bu doğru bir söz!" diyor. (*Şerhu Nehc'il-Belâğa*: XVI, 284)

3- Ebû Ya'lâ, VIII, 153; et-Taberânî, *Evsat*: III, 137; Hâkim, III, 160; İbn Abdilberr, IV, 377~378 = Hâkim, ez-Zehebî ve el-Heysemî (IX, 325) "İsnâdı sahih" diyorlar.

4- İbn Sa'd, *İmâm Hasan* (*min'et-Tabaqât*): s. 91~92; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşq*: XIII, 293; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 276

nın oturduğu evlere dokunmamışlardı! (O evlerde kimlerin kızları oturuyordu!) Ebûbekr ile Ömer öldüklerinde Rasûlüllâh'ın yanına gömülmeleri için izin çıkaranlar (bilhassa Âişe annemiz), Rasûlüllâh'ın iki reyhanından ve cennetlik gençlerin iki efendisinden biri olan İmâm Hasan'ın dedesinin yanı başına gömülmesine bir türlü izin vermemişlerdi!

Kaldı ki, miras kapsamında olmamasına rağmen Fâtıma'dan esirgenen Fedek arazisinin sonraki ahvâli de ilginç. Artık ümmetin ortak malı haline getirilen bu arazi, Halîfe Osmân tarafından (damadı) Mervân'a devredildi![1] Muâviye, (oğlu) Yezîd, Mervân ve (Osmân'ın oğlu) Amr arasında üçe pay etti.[2] Mervân halîfe olunca tamamına el koydu. Ömer b. Abdilazîz döneminde Fâtıma'nın evlatlarına bırakıldı…[3]

11. Mâlik b. Nüveyra olayı: Mâlik b. Nüveyra, Temîm kabîlesinin Yerbû' boyundan hatırı sayılır, sözü dinlenir birisiydi. Hicretin onuncu yılında kardeşi Mütemmim ile beraber Rasûlüllâh'a (s.a.a) vararak Müslüman olmuştu. Onunla birlikte kabîlesi de İslâm'a girince, Rasûl-i Ekrem tarafından kabîlesinin zekâtını toplamakla görevlendirilmiş[4]; Rasûlüllâh'ın vefât haberinden sonra siyâsî durum netleşene dek bekleme kararı alarak, toplanan zekat mallarını halka geri dağıtmıştı.[5]

Halîfe Ebûbekr, beklenen zekatlar kendisine ulaşmayınca, **Hâlid b. Velîd** komutasında bir ordu hazırlayıp **Mâlik b. Nüveyra**'nın üzerine sevk etti. Sevkıyat öncesi "Bir yere vardığınızda ezan sesi duyarsanız halkına dokunmayın; sorun bakalım dertleri neymiş! Şayet ezan sesi duymazsanız hücûma geçin; öldürün, yakın!" talimatını verdi.[6]

1- Ebû Dâvûd: imâra, 19; el-Beyheqî, VI, 301; İbn Quteybe, *el-Meârif*: s. 195; Ebul-Fidâ, I, 169; İbn Ebil-Hadîd, I, 198; İbn Hacer, VI, 204; eş-Şevkânî, *Neyl'ül-Evtâr*: VII, 47; el-Emînî, VII, 195, VIII, 236~238; Algül, II, 455

2- İbn Sa'd, V, 388; el-Hamevî, IV, 240; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 216; el-Emînî, VII, 195; Şehîd Muhammed Bâqır es-Sadr, *Fedek fit-Târîh*: s. 37, 42

3- Fedek'in târihi için bk. el-Belâzürî, *el-Fütûh*: s. 42~47; el-Hamevî, IV, 240; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 216~217; el-Emînî, VII, 194~197; Gölpınarlı, 167

4- el-Belâzürî, *el-Fütûh*: s. 107; et-Taberî, II, 204; İbn Abdilberr, III, 515; İbn'ül-Esîr, IV, 39; İbn'üş-Şıhne, 101; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 357

5- el-Belâzürî, 107; el-Merzübânî, *eş-Şuarâ*: s. 360; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 357

6- Halîfe, *et-Târîh*: s. 104; et-Taberî, II, 273; Ebul-Ferec, *el-Eğânî*: XV, 294; İbn Hubeyş, *el-Ğazevât*: s. 74; el-Kelâî, *el-Meğâzî*: II, 111

Hâlid, bölgeye ulaştığında, kendileriyle "çatışmak" için tüm hazırlığını yapmış bir gerilla hayal ediyordu. Oysa Mâlik ve arkadaşlarının böyle bir derdi yoktu. O hâlâ müslümandı; namazını kılıyor, zekatı inkâr etmiyordu ve hele, Halîfe ve ordusuyla savaşmayı aklından bile geçirmiyordu. Hâlid bölgede kimseyle karşılaşmadı. Zira herkes evindeydi ve olup bitecek-lerden haberleri bile yoktu.

O gün Hâlid'in ordusunda yer alan sahâbeden Ebû Qatâde anlatıyor ve diyor ki: Bölgeyi gece vakti abluka altına aldık ve halkı gözetlemeye koyulduk. Durumu anlayan Mâlik ve arkadaşları evlerinden silahlı vaziyette çıkınca dedik ki:

– Biz müslümanız!

– Biz de müslümanız!

– Şu yanınızdaki silahların işi ne?

– Ya sizin yanınızdaki silahların işi ne?

– Öyleyse bırakın silahları!

Bunun üzerine silahlarını bıraktılar ve hep birlikte namaz kıldık.[1]

Hâlid, buna rağmen Mâlik ve arkadaşlarının silahlarını toplattı ve kendilerini bir yere hapsetti. Hapsedilenler arasında Mâlik'in, güzelliğiyle etrafı büyüleyen eşi **Ümmü Temîm** de vardı ve onu gören Hâlid bundan etkilenmişti! Hâlid ile Mâlik arasında bir dizi konuşma geçti:

– Seni öldüreceğim Mâlik!

– Sâhibin sana böyle mi emretti?

– O senin sâhibin değil mi? Allah'a andolsun seni öldüreceğim!

– Ey Hâlid! Bizi Ebûbekr'e gönder; hakkımızda o karar versin.

– Seni öldürmezsem Allah beni bu dünyada koymasın!…[2]

Hâlid'in bu işte kararlı olduğunu gören sahâbî, **Ebû Qatâde** öne çıkarak, Mâlik ve arkadaşlarının Müslüman olduklarını; dolayısıyla onları öldü-

1- Halîfe, 105; et-Taberî, II, 273; İbn A'sem, *el-Fütûh*: I, 20; Ebul-Ferec, XV, 294; İbn'ül-Esîr, IV, 40; İbn Hubeyş, 74; Muhammed Rızâ, *Ebûbekr es-Sıddîq*: s. 44

2- et-Taberî, II, 273; İbn Halliqân, *Vefeyât*: VI, 14; el-Qârî, *Şerh'uş-Şifâ*: IV, 339

remeyeceğini söyledi.[1] **Abdullâh b. Ömer** de aynı tanıklığı yaptı.[2] Onları öldürmeyi bir defa kafaya koymuş olan Hâlid, kimseyi dinlemedi. Sahâbeden **Dırâr b. el-Ezver**'e, derhal Mâlik'in boynunu vurmasını emretti. O da emri infaz etti.[3] Sonra Mâlik'in arkadaşları birer birer katledildiler!

Zübeyr b. Bekkâr vs. târihçiler diyor ki:

> "Mâlik'in saçı bol ve gürdü. Öldürülünce, Hâlid'in emriyle ocak yakıldı ve Mâlik'in kesik başı ateşe kondu. Üzerinde tencere kaynatıldı!!!"[4]

Olay bununla da bitmedi: Hâlid, Mâlik'in güzel karısını o gece yatağına attı ve ona sahip oldu![5] Zaten Mâlik, eşinden etkilenen Hâlid'e "Benim öldürülmeme şu kadın sebep olacak!" demişti.[6]

Hâdise başkent Medîne'ye intikal ettiğinde yer yerinden oynadı. Komutan Hâlid'in bu yaptıklarına karşı en sert tepki, halîfenin en büyük destekçisi Ömer b. Hattâb'dan geldi. Derhal halîfeye gelerek "Allah'ın düşmanı! Müslüman bir adamı haksız yere öldürmüş, sonra da karısının ırzına geçmiş! (Bu tabir aynen geçiyor.)" dedi ve ondan Hâlid'in mutlaka kısas yollu idam edilmesini istedi. Ancak Halîfe buna yanaşmadı. Ömer, o takdirde işlediği zinaya (bu tabir de aynen geçiyor) karşılık recm edilmesini

---

1- Abdürrazzâq, X, 174; et-Taberânî, VIII, 294; el-Belâzürî, *el-Fütûh*: s. 107; el-Vâqıdî, *er-Ridde*: s. 106; et-Taberî, II, 273; İbn Tâhir, *el-Bed'*: V, 159; İbn'ül-Esîr, IV, 40; el-Kelâî, *el-Meğâzî*: II, 111; ez-Zehebî, *Târîh'ul-İslâm*: III, 33, 37; Müttaqî, *el-Kenz*: V, 619 [14091. hadis]; el-Münâvî, III, 528; Muhammed Rızâ, 44

Ebû Qatâde bu olay üzerine Hâlid'in komutası altında bir daha savaşa çıkmayacağına dair yemin etti. (bk. Abdürrazzâq, X, 174; el-Vâqıdî, 107; et-Taberî, II, 273; İbn A'sem, I, 20; İbn Abdilberr, I, 408; İbn'ül-Esîr, II, 100; Muh. Rızâ, 44)

2- İbn Tâhir, V, 160; ez-Zehebî, III, 34; Müttaqî, V, 619; Ali el-Qârî, IV, 339

3- Emri infâz eden "**Dırâr**" idi. bk. el-Müberred, *el-Kâmil*: IV, 66; İbn Abdilberr, II, 211; İbn'ül-Esîr, II, 470; el-Heysemî, VI, 327; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 209, III, 357; Müttaqî, V, 619; Ali el-Qârî, IV, 339; el-Haffâcî, IV, 339; ez-Zebîdî, *Tâc'ül-Arûs*: XII, 392

4- *el-Muvaffaqıyyât*: s. 502; el-Vâqıdî, *er-Ridde*: s. 105; Ebul-Ferec, *el-Eğânî*: XV, 294; İbn Hubeyş, 76; el-Kelâî, II, 111; İbn Halliqân, VI, 14; ez-Zehebî, *et-Târîh*: III, 34; İbn Hacer, III, 357; el-Yâfiî, *Mir'ât'ül-Cinân*: II, 90; Diyârbekrî, II, 209; İbn'üş-Şıhne, 101~102; el-Halebî, III, 224; Ali el-Qârî, IV, 339; el-Haffâcî, IV, 339

5- İbn Hacer, I, 414, III, 357; Diyârbekrî, *el-Hamîs*: II, 209; el-Halebî, III, 224; Ali el-Qârî, IV, 339; el-Haffâcî, IV, 339

6- İbn A'sem, I, 20; İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*: IV, 15 [**q-t-l**] md; ez-Zehebî, *Târîh*: III, 34; İbn'üş-Şıhne, 101; İbn Hacer, III, 357; Ali el-Qârî – el-Haffâcî, IV, 339

önerdi; bu da kabul edilmedi.[1] Ömer isteklerinde ısrar edince Ebûbekr şu cevabı verdi: "Bırak onu (bazı kaynaklarda: Çek dilini onun üzerinden) ey Ömer! Bir te'vilde bulunmuş (yani ictihad etmiş); ama hata etmiş!"[2] Ömer "Öyleyse ordu komutanlığından azlet; çünkü kılıcında bir masumun kanı var!" deyince Ebûbekr olayı şu sözle noktaladı: "Ey Ömer! Allah'ın kâfirler üzerine sıyırıp çektiği bir kılıcı kınına sokamam ben!"[3] Ardından Mütemmim'e, kardeşi Mâlik'in diyetini hazîneden ödeyerek[4] dosyayı kapattı, Hâlid'e de Mâlik'in karısını bırakmasını emretti.[5]

Hattâb oğlu Ömer, çok geçmeden Hâlid b. Velîd'i mescitte yakaladı ve onu şu sözlerle tehdit etti: "Riyâ için mi buradasın? Müslüman bir adamı öldürdün; ardından da karısına tecâvüz ettin! And olsun Allah'a seni (bir gün) recmedeceğim!"[6-7]

1- et-Taberî, II, 274; İbn Halliqân, VI, 15; ez-Zehebî, *Târîh*: III, 36-37; İbn'üş-Şıhne, 102; İbn Tâhir, V, 160; Müttaqî, V, 619; Diyârbekrî, II, 209; el-Qârî, IV, 339

2- Halîfe, 105; İbn Tâhir, V, 160; ez-Zehebî, *es-Siyer*: I, 377; İbn Hacer, I, 415; Müttaqî, V, 619; el-Halebî, III, 224; Ali el-Qârî, IV, 339; el-Haffâcî, IV, 339

3- İbn Tâhir, V, 160; İbn Kesîr, IV, 360; İbn'üş-Şıhne, 102; Diyârbekrî, II, 209; Müttaqî, V, 619; el-Halebî, III, 224; Ali el-Qârî, IV, 339; el-Haffâcî, IV, 339

İbn Sa'd (VII, 396) ile İbn Ebî Şeybe'nin (VI, 547) Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih bir senetle rivâyetine göre; Hâlid, çok geçmeden Süleym oğullarına yaptığı baskında da birçok insanı diri diri yakacak, Ömer b. Hattâb halîfeden onun azlini tekrar talep edecektir. Halîfe o gün de "Allah'ın kâfirler üzerine sıyırıp çektiği bir kılıcı kınına sokamam ben!" cevabını verecektir! (ayr. bk. ez-Zehebî, I, 372)

4- İbn'ül-Esîr, IV, 40; ez-Zehebî, *es-Siyer*: I, 377; İbn Hacer, I, 415; el-Haffâcî, IV, 339; el-Isâmî, *Simt'un-Nücûm*: II, 460; Muhammed Rızâ, 43

5- İbn Hacer, III, 357

6- et-Taberî, II, 274; İbn'ül-Esîr, IV, 40; İbn Kesîr, VI, 355; Muh. Rızâ, 43

7- Seyf b. Ömer'in tahrifatı: Ehl-i Sünnet ulemâsının kriterlerine göre meşhur ve güvenilir yollarla gelen rivâyetlere göre **Mâlik b. Nüveyra olayı** bundan ibaret. Ayr. bk. el-Ya'qûbî, II, 131~132; İbn Ebil-Hadîd: XVII, 202~214; Şerafuddîn, *en-Nass*: s. 116~138; Murtazâ el-Askerî, *Abdullâh b. Sebe*: I, 185~199

Lâkin İbn Abdilberr (I, 408, III, 515) Mâlik'in Müslüman olarak mı, yoksa kâfir ve mürted olarak mı öldürüldüğünde ihtilâf olduğundan söz eder. Ardından, olayın anlatılması Hâlid'in ve temsil ettiği siyâsî otoritenin şanına dokunur kaygısıyla "Söz konusu olayın anlatılması uzun sürer!" deyip bırakır! İbn Kesîr (*el-Bidâye*: VI, 352, 354~355) Mâlik'in, Ebûbekr'e savaş hazırlığı yapan yalancı kadın peygamber Secâh ile birlik olduğunu, ancak sonradan bu anlaşmadan vazgeçtiğini belirtir. İbn'ül-Esîr (*el-Kâmil*: II, 216 vd.), el-Halebî (III, 224), el-Haffâcî (IV, 339) ve Yâqût el-Hamevî (I, 455) de Mâlik'in zekâtı inkâr ettiğini, mürtedlere karıştığını, kendi-

sinin yanlışlıkla [el-Hamevî'nin bir başka yerde (I, 445) verdiği bilgiye göre: **Dırâr** ile giriştiği bir çatışmada] öldürüldüğünü anlatırlar. Hatta bunların birçoğu, suçluları temize çıkarmak için "tecâvüz" yerine, özellikle "evlendi" tabirini kullanırlar! Benzer tutumu el-Heytemî (*es-Savâiq*: s. 36), Muh. Rızâ (s. 43~44), el-Kevserî (*el-Maqâlât*: s. 560 vd.), Komisyon (*Büyük İslam Tarihi*: II, 38~39) vb. de sergiler.

Durumu kurtarmaya çalışan bu zevâtın anlattıklarına bakıldığında, hemen hepsinin Taberî tarihinde (II, 272~273) geçen "Seyf b. Ömer" kaynaklı rivâyetlere dayandıkları görülür. Uydurduğu yalanlarla "belli" kimseleri temize çıkarmaya çalışan ve bunlarla ümmeti asırlardır ve halen de oyalayan Seyf, olay üzerinde şu tahrifatı yapmış: **1.** Mâlik'in Secâh'la ilişkisini ve bu yüzden yönetimle ters düştüğünü ortaya atan ilk tarihçi odur. **2.** Ebûbekr'in sevkıyat öncesi talimatını "Bir yere vardığınızda ezan okuyun, kâmet getirin / namaz kılın. Şayet bölge halkı da aynı şeyi yaparsa onlara dokunmayın. Aksi halde saldırıya geçin; öldürün, yakın! Eğer İslâm'a davetinizi kabul ederlerse sorgulayın; şayet zekatı ikrâr ederlerse kabul edin. Diretirlerse savaştan başka yol yok!" şeklinde değiştirmiş. **3.** Ona göre Mâlik ve arkadaşları soğuk bir gece vakti tutuklanıp bir odaya hapsedildiklerinde, Hâlid askerlerine "Esirlerinizi ısıtın!" talimatını verir. Lâkin "ısıtın" deyiminin Arapça orijinali Kinânelilerin dilinde "öldürün" anlamına geldiği için, askerler bu talimattan "esirlerin öldürülmesi" anlamını çıkarırlar ve herkes elindeki esiri birer birer öldürür. Çığlıkları duyan Hâlid duruma el koyana kadar iş işten geçmiş olur! **4.** Hâlid bu olayın ardından Mâlik'in karısıyla evlenir ve iddeti bitene kadar bekler. **5.** Hâlid'in yaptığı bu evlilik Arab'ın âdetinde hoş karşılanmaz ve Ömer sırf bu Arap âdeti yüzünden olaya karşı çıkar…

et-Taberî bu rivâyetleri Seyf'ten meşhur silsilesi [Şuayb → Seriy] yoluyla aktarıyor. Seyf'in yanı sıra Şuayb ile Seriy'den de önceden söz etmiştik. [sh. 58~64) Ayrıca Seyf'in yukarıdaki üstatları arasında da tamamen meçhul kişiler var.

Ancak aynı Seyf, bir kısmı aptalca olan bu görülmemiş yalanlarının arasına bazı kamuflaj malzemeler de serpiştirmiş! Meselâ: **1.** Mâlik ve arkadaşları savaş hazırlığında değillerdi. **2.** Aralarında Ebû Qatâde'nin de bulunduğu birçokları, Mâlik ve arkadaşlarının ezan okuyup namaz kıldıklarına dair tanıklık etmişler, Hâlid'i yaptıklarından ötürü eleştirmişlerdi. **3.** Hâlid'in askerleri ocak yakarak Mâlik ve arkadaşlarının kesik başlarını ateşe atarak üzerinde tencere kaynatmışlardı! **4.** Ömer halîfeden Hâlid'in kısas edilmesini istedi. Ancak halîfe onun ictihad ile hareket ettiğini, ancak ictihâdında hata yaptığını söyledi, onun ordudan azil isteğini de geri çevirdi. **5.** Mâlik'in diyetini hazîneden ödedi…

Seyf yukarıdaki yalanlarının arasına bunları serpiştirirken, iyi ki, ne büyük açık vereceğini pek hesap edememiş gibi!

Belli kimseleri temize çıkarma hedefi güden bütün bu çabalar elbette boşuna! Çünkü bir kadın ile, kocasının öldürüldüğü gün evlenilmez! Üstelik bu sıradan bir evlilik olsaydı, Ömer b. Hattâb, Hâlid'in "zina ettiğini" söylemez, duruma müdâhale etmeyen Hâlîfe Ebûbekr'i eleştirmez ve ondan Hâlid'in recm edilmesini istemezdi. Ayrıca halîfe Ebûbekr, Ömer'in iddialarına karşı çıkarak onu yalanlardı…

Ancak, o gün Hâlid'i recmetmeye oldukça kararlı görünen Hattâb oğlu, hilâfet makamına geçtiğinde, onu sadece ordu komutanlığından azletmekle yetinmiştir.[1]

Halîfe Ebûbekr, masum insanları öldürüp karılarının ırzına geçen cânîleri affetmekle kalmamış, diyet ödemesini hazîneden yaparak bu cinâyetlerin faturasını adetâ halka kesmişti. **O bununla da kalmamış, "bütün bunların bir ictihâd sonucu yapıldığını, ancak ne var ki, onların bu ictihadlarında hata ettiklerini" söyleyerek, dînimizin "ictihâd" gibi en elzem kurumlarından birinin yaralanmasına sebebiyet veren ilk kişi olmuştur.** Ebûbekr bununla bir çığır açmıştır. Artık bundan böyle, işlenen tüm cinâyetler, ihlâl edilen tüm haklar "ictihâd" kılıfına sokulacak, yapılanların Allah'ın gazabına sebep olacağı bir tarafa, yapılan hatalı ictihad sonucu "bir sevap" kazanılacağı bile iddia edilecektir![2]

Sonuçta, Mâlik b. Nüveyra'nın Müslüman olarak katledildiğinde şüphe yok. O yüzden İbn'ül-Esîr (IV, 40), et-Taberî'nin "**Seyf**" kaynaklı rivâyetlerini aktarmasına rağmen, Mâlik'in Müslüman bir şahsiyet olup irtidâtla işinin olmadığını belirtir. Bunu da şu üç delile dayandırır: **1.** Ömer'in Hâlid için söylediği "Müslüman bir adamı öldürdün…" sözleri. **2.** Ebû Qatâde'nin Mâlik ve arkadaşlarının ezan okuyup namaz kıldıklarına dair tanıklığı. **3.** Ebûbekr'in Mâlik'in diyetini hazîneden ödemesi.

Not: Daha önce sahâbenin tamamının âdil olamayacağının sünnetten delillerini sunarken, meşhur "**irtidâd**" hadîsinden de söz etmiştik. Bazı çevreler, irtidâd hadislerine –kendilerince– çözüm bulmak ve böylece "belli" sahâbîleri koruma altına alabilmek için, Allah'ın Rasûlü'nün vefâtının hemen ardından, "adı sanı belirsiz" bir çok Arap kabîlesinin "dinden çıktıkları" şayiasını yaydılar. Bu arada, yeni yönetimle ters düşen bir takım kabîleler de bu kapsamda ele alındı.

Tarihe "**riddet** (dinden çıkış) **hareketleri**" adıyla geçen, bu çoğu hayâlî olayların altında, özellikle İbn Şihâb ez-Zührî var. (Kişiliği hakkında bilgi edinmek için bk. sh. 134) Kuvvetle muhtemel ki ez-Zührî "Araplardan birçoğunun dinden çıktığı" ana fikrini yaratan ve bunu rivâyetlerle destekleyen ilk kişidir. (bk. Buhârî: zekat, 1, mürteddîn, 3, i'tisâm, 3; Müslim: îmân, 32 vb.) Artık sıra bu ana fikrin geniş örneklerle işlenişine gelmiştir; bunu da Seyf b. Ömer yapmıştır ve o yüzden Mâlik b. Nüveyra olayını da "riddet hareketleri" içine sokmuştur. Bilhassa Taberî'ye (II, 260-306) bakarsanız, bu olaylarla ilgili hemen bütün rivâyetlerin senedinde kilit ismin "Seyf" olduğunu görürsünüz! İbn'ül-Esîr, İbn Kesîr gibi sonraki tarihçilerin bu olayları Taberî'den "gözü kapalı" aktarmalarıyla, olay tam bir fâciaya dönüşmüştür. Şimdilerde bu konuyu izah etmenin güçlüğü de buradan gelmektedir.

1- et-Taberî, II, 356; İbn Kesîr, VII, 23; el-Halebî, III, 224; M. Rızâ, *Ömer b. Hattâb*: s. 10

2- İbn Kesîr de, Hâlid'in bütün bu cinayetleri işleyip masum kadınlara tecavüz ederken "ictihâdda bulunduğuna; ama hata ettiğine" inanıyor! (IV, 360, VI, 355)

12. Rasûlüllâh'ın yakınlarının payını kesmesi: Enfâl sûresinin 41. âyeti, elde edilen ganîmetlerin 4/5'i savaşçılar arasında taksim edildikten sonra, geri kalan 1/5'lik payın –ki adına humüs deniyor– şu altı sınıfın ortak hakkı olduğunu açıkça ortaya koyuyor: **1.** Allah, **2.** Allah'ın Rasûlü, **3.** Çok yakın birisi, **4.** Yetimler, **5.** Miskinler ve **6.** Yolda kalanlar. Bunlardan "çok yakın birisi"nden kasıt, her halde Allah'ın elçisine (s.a.a) herkesten daha yakın olan birisi olmalı. O da kuşkusuz Hz. Ali'dir. Demek ki **"humüs"** hissesinin 1/6'sı, yani toplam ganîmetin 1/30'u öz be öz Hz. Ali'nin hakkıdır ve bu hak ona Allah tarafından verilmiştir.[1] Ayrıca bunlardan son üç hisse de Abdülmuttalib oğullarına[2] âittir.[3]

Ehl-i Beyt ve yakınları, Allah'ın sevgili elçisinin (s.a.a) vefâtından sonra, kendilerini ayakta tutacak bu ilâhî-ekonomik destekten de mahrum bırakıldılar. İbn Abbâs, "Necde" adlı bir Hâricî tarafından sorulan bir soruya verdiği cevapta diyor ki: "Rasûlüllâh'ın akrabasının bizler olduğuna inanıyorduk. Ancak içinde bulunduğumuz toplum bize bunu vermemekte inadına direndi!"[4] İbn Abbâs, kendisinden gelen bir rivâyete göre, toplumdan bu işi yapan ilk kişinin kimliğine de açıklık getiriyor: Ebûbekr![5] Bu acı gerçeği itiraf edenlerden birisi de Ehl-i Sünnet'in en gözde hadisçilerden olan İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Bakın ne söylüyor ez-Zührî: "Ebûbekr ganîmetin humüs adlı 1/5'lik hissesini Rasûlüllâh'ın dağıttığı gibi dağıtmaya devam etti. Ancak onun yakın akrabasına sürekli vermekte olduğu hisseyi vermez oldu."[6]

1- Bunun böyle olduğu Ehl-i Beyt mektebinin ortak kabulüdür. Ayette terkibin tekil olarak geçiyor olması buna en büyük şâhittir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Ca'fer et-Tûsî, *et-Tibyân*: V, 123, *et-Tehzîb*: IV, 127~129; Muhammed el-Mekkî (Birinci Şehîd), *el-Lüm'a*: I, 137-138; el-Hıllî, *Şerâi'ul-İslâm*: I, 164~165; et-Tabâtabâî, IX, 103~106; İmam Humeynî, *Tahrîr'ul-Vesîle*: I, 365

2- Abdümenâf'ın dört oğlu vardı: Hâşim, Muttalib, Abdüşşems ve Nevfel. Bunlardan Hâşim, Rasûlüllâh'ın dedesi Abdülmuttalib'in babasıdır.

3- Bunu, et-Taberî'nin (XIII, 559) İmâm Ali Zeynelâbidîn (a.s.) ile Muhammed İbn'ül-Hanefiyye'nin oğlu Abdullâh'tan ortaklaşa rivâyet ettiği isnâdı sahîh bir hadis de doğruluyor. (Ayr. bk. İbn Kesîr, II, 312; el-Qurtubî, VIII, 10)

4- bk. İbn Ebî Şeybe, VI, 517; Ahmed: I, 248, 294, 308, 320 (2124, 2553, 2672, 2789); Müslim: cihâd, 137~140; Nesâî: fey', 1; Dârimî: siyer, 32; et-Tahâvî, III, 235, 304; el-Beyheqî, VI, 345, IX, 22, 53; İbn Kesîr, II, 312~313

5- et-Taberî, *et-Tefsîr*: XIII, 558

6- Ahmed: IV, 83 (16167); İbn Zenceveyh, *el-Emvâl*: II, 730; Ebû Dâvûd: imâra, 20; el-Beyheqî, VI, 342; İbn'ül-Hümâm, V, 506; ez-Zeyle'î, III, 427~428; İbn'ül-Mülaqqın,

13. Cebirciliği: Abdullah b. Ömer'den gelen rivâyete göre, adamın birisi Halîfe Ebûbekr'e gelerek soruyor:

– Ne dersin; zina da mı kader ile?

– Tabii ki!

– Ne yani, Allah benim zina etmemi takdir ediyor, sonra da cezalandırıyor; öyle mi?

– Evet ey kötü sözlü adam! Şayet yanımda birisi olsaydı, ona senin burnunu yere sürtmesi için emir verirdim![1]

Görüldüğü kadarıyla halîfe, verdiği "akl-ı selime ve vicdana ters" cevapla o adamı ikna edemeyince, çareyi onu tehdit etmekte buluyor. Buradan Halîfe Ebûbekr'in de cebrî kader düşüncesine sahip olduğu anlaşılıyor. Zaten yüce yaratıcıyı bu konuda "umursuzlukla" suçlayan şu sözler de

---

el-Bedr'ul-Münîr: VII, 318; İbn Hacer, *ed-Dirâye*: II, 127 [Hadîsi Buhârî (humüs, 17, menâqıb, 3, meğâzî, 40) de kitabına almış; hem de aynı isnatla. Ama her nedense bu sözlere yer vermemiş!]

Not: Ehl-i Sünnet'ten Mâlikîler, âyetteki "çok yakın birisi"ni, ayetin açık metnine rağmen "çoğul" biçimde algılayarak, "Maksat Hâşim oğullarıdır." diyorlar. Hanefîler, Şâfiîler ve Hanbelîler buna "Muttalib oğullarını" da katıyorlar. Ancak Hanefîlerden et-Tahâvî, bu halkayı daha da genişleterek maksadın bütün Kureyş kabilesi olduğunu ileri sürerken, el-Cessâs Mâlikîlerin yaklaşımını benimsiyor ve üstatlarının (yani Ebû Hanîfe ve öğrencilerinin) da bu görüşte olduklarını belirtiyor. Son üç sınıftan kasıt ise, hepsinin ittifakıyla, diğer Müslümanlardır.

Hanefîler, bu uygulamalar yüzünden humüsün artık sadece son üç sınıfa taksim edileceğine, Rasûlüllâh'ın akrabasının da ancak fakir, yetim ya da yolda kalmış olmaları koşuluyla bundan –tıpkı diğer fakir, yetim ve yolda kalmışlar gibi; hatta öncelikle– istifâde edebileceklerine inanıyorlar. Şâfiîlerle Hanbelîlere göre ise yakınların hakkı halen yürürlükte. Mâlikîlere göre de yürürlükte; lâkin onlara göre bu hisseleri yukarıdaki sınıflar dışında başka yerlere sarf etmek de câizdir. Esasen Mâlikîlere göre humüsün sarfı halîfeye ait bir haktır; o bunu uygun gördüğü her yere harcayabilir. Tabii ki Rasûlüllâh'ın yakınlarının öncelikli olma durumları vardır.

bk. et-Tahâvî, *Meânî'l-Âsâr*: III, 283 vd; el-Cessâs, IV, 246~249; İbn Abdilberr, *el-Kâfî*: s. 216; es-Serahsî, X, 9~14; İbn'ül-Arabî, II, 857, 859; el-Kâsânî, VII, 125; er-Râzî, XV, 165, 166; İbn Qudâme, VII, 304; el-Qurtubî, VIII, 11~12; İbn Kesîr, II, 312; el-Hıcâvî, *el-İqnâ'*: II, 26, 35; el-Heytemî, *Feth'ul-Cevâd*: II, 48~49; el-Huraşî, III, 129; İbn Âbidîn, IV, 149

1- Hibetullâh el-Lâlkâî, *es-Sünne*: IV, 663; Celâl es-Süyûtî, *Târîh'ul-Hulefâ*: s. 79; Ca'fer Sübhânî, *el-İlâhiyyât*: I, 509

ona ait: "Allah yarattığı mahlukattan sağ elinde olanların cennete, sol elinde olanların da cehenneme girmelerini emretti ve ardından "Umurumda değil!" buyurdu!"[1]

Faziletine ilişkin bazı rivâyetler:

Ehl-i Sünnet kaynakları, yukarıdakilerin aksine Ebûbekr'in fazîletine ilişkin iddia ve rivâyetlere de yer verirler. İşte onlardan birkaçı:

1. İslâmiyet'i kabul eden ilk zâttır. Rasûlüllâh'ı her koşulda tasdîk ettiği için "**sıddîq**" lâkabıyla anılır olmuştur. Hicret sırasında da cesâret göstererek Rasûl-i Ekrem'e eşlik etmiş, bu olay Kur'ân'da yer almış, Allah onun için "**sâhib**" deyimini kullanmıştır. Bu da gösteriyor ki; Ebûbekr'in Peygamber Efendimizle dostluğu Kur'ân ile sâbittir.

2. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ***"Mescitte Ebûbekr'inki dışında kapanmadık kapı kalmasın!"*** buyurarak onun şânını yüceltmiştir.

3. Abdullâh b. Ömer diyor ki: "Biz peygamber (s.a.a) zamanında hiçbir kimseyi; Ebûbekr'e, sonra Ömer'e, daha sonra Osman'a denk tutmazdık. Ashâb'ın geri kalanı arasında ise hiç kimseyi diğerine üstün görmezdik."[2] Bu da gösteriyor ki; Ebûbekr sahâbenin en üstünüdür. Sonra Ömer, sonra Osman…

4. Amr b. el-Âs diyor ki: "Rasûlüllâh'a (s.a.a) en çok sevdiği kişiyi sordum. ***"Âişe!"*** buyurdu. "Ya erkeklerden kim?" dedim. ***"Babası; ardından Ömer!"*** buyurdu…"[3] Rasûlüllâh'ın bu davranışı, onların diğerlerinden daha üstün olduklarını gösterir.

5. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ölüm yatağındayken ***"Ebûbekr'e söyleyin; namazı o kıldırsın!"*** buyurarak[4] onu diğer sahâbeye tercih etti.

6. Hz. Peygamber (s.a.a) ***"Benden sonra şu iki zâta; Ebûbekr ile Ömer'e uyun!"*** buyurarak[5] onları bize örnek gösterdi.

1- el-Lâlkâî, IV, 662~663; İbn Batta, *el-İbâne*: I, 312~313, II, 125~126

2- Buhârî: menâqıb, 32, 36; Ebû Dâvûd: sünnet, 7; Tirmizî: menâqıb, 18 ...

3- Hadîsin geçtiği kaynaklar için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 402~403

4- Buhârî: ezân, 46~47, 66~67, 69, enbiyâ, 21, i'tisâm, 6; Müslim: salât, 90~97

5- Hadîsin geçtiği kaynaklar için bk. Çuhacıoğlu, *Müt'a Nikâhı*: s.120~127

7. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ***"Benim sünnetime ve benden sonraki râşid–mehdî halîfelerin sünnetine tâbi olun…"*** buyurarak[1] Ebûbekr, Ömer ve Osman'ın da "Râşid Halîfe" olduklarını beyan etti. ***"Nübüvvet hilâfeti benden sonra 30 yıldır. Ondan sonra krallık yönetimi gelecektir!"*** buyurarak[2] da dört halîfe'nin yönetimini övdü.

8. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ***"Benim sema ehlinden ve yer ehlinden ikişer vezîrim var: Semâ ehlinden olanlar Cebrâîl ile Mîkâîl, yer ehlinden olanlar ise Ebûbekr ile Ömer'dir."*** buyurdu.

9. Âişe diyor ki: "Allah'ın Elçisi (s.a.a) şayet yerine birini bırakacak olsaydı, Ebûbekr'i bırakırdı. Sonra Ömer'i, sonra Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ı!..."[3]

10. Âişe diyor ki: Allah'ın Rasûlü (s.a.a) hastalandığında, bana ***"Ebûbekr'i yanıma çağır da onun için bir vasiyet yazayım. Çünkü ileride birisinin çıkarak;*** "Bu işe ben herkesten daha lâyığım" ***demesinden korkuyorum. Oysa Allah ve mü'minler Ebûbekr'den başkasını kabul etmezler!"*** buyurdu.[4]

11. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ***"Ebûbekr'in imanı ile diğer insanların imanı tartılsaydı; Ebûbekr'inki daha ağır gelirdi!"*** buyurdu.[5]

12. Hz. Peygamber (s.a.a) ***"Ebûbekr insanların en hayırlısıdır. Ancak peygamber değildir!"*** buyurdu.[6]

13. Bir kadın Hz. Peygamber'e (s.a.a) gelerek sordu: "Ey Allah'ın Elçisi! Bir daha ki gelişime seni bulamazsam ne yapayım?" Allah'ın Elçisi (s.a.a) ***"Ebûbekr'e gidiver!"*** buyurdu.[7]

14. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şöyle buyurdu: ***"On kişi cennetliktir: Allah'ın Elçisi, Ebûbekr, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebî Vaqqâs, Abdurrahmân b. Avf ve Saîd b. Zeyd."***[8]

1- Hadîsin tahrîci için son bölümün başlarına bk.

2- Ahmed: V, 220, 221 (20910, 20913, 20918); Ebû Dâvûd: sünnet, 8; Tirmizî: fiten, 48; Hâkim, III, 71, 145; el-Münâvî, III, 509

3- İbn Sa'd, III, 181; Müslim: f. sahâbe, 9. Ayr. bk. Hâkim, III, 78

4- Buhârî: merdâ, 16, ahkâm, 51; Müslim: f. sahâbe, 11

5- İbn Adiy, IV, 201, V, 259; el-Aclûnî, II, 234

6- İbn Adiy, V, 276; el-Münâvî, I, 90; el-Aclûnî, I, 32

7- Buhârî: menâqıb, 34, ahkâm, 51, i'tisâm, 25; Müslim: f. sahâbe, 10 ...

8- Ahmed: I, 187~189 (1543~1545, 1550~1551, 1557~1558); Ebû Dâvûd: sünnet, 8; Tirmizî: menâqıb, 25, 27; İbn Mâce: muqaddime, 11; el-Münâvî, IV, 317

15. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ***"Ebûbekr ile Ömer cennetlik yaşlıların efendileridir!"*** buyurdu.[1]

Cevap: Bir hadîsin sahih ve makbul sayılabilmesi için, hem metin tenkidi hem de senet tenkidi sınavlarından yüz akıyla çıkması gerektiğini, bunun Ehl-i Sünnet mektebinin de ortak kabulü olduğunu daha önce görmüştük.[2] Orada bir hadîsin isnat bakımından sağlam olsa bile, metninde kitâba, kendisinden daha yaygın ve daha sahih sünnete, akla, târihî olaylara … ters düşen bir durum varsa; bunun o hadîsin zayıf ve hatta uydurma olduğuna işaret olduğunu söylemiştik.

O nedenle, Ebûbekr'in faziletine ilişkin yukarıdaki rivâyetlere baktığımızda görüyoruz ki; onlar ***öncelikle*** tarihî gerçeklere ters düşüyor: Az yukarıda onun kişiliğini, Rasûlüllâh ile olan ilişkilerini, hilâfeti dönemindeki icraatlarını gördünüz. ***İkincisi***, akla mantığa ters düşüyor. Düşünün ki; bir kişi ortaya attığı görüşlerle Rasûlüllâh'ı üzüyor, o nedenle Rasûlüllâh onun görüşlerine değer vermiyor. Kendinden sonrası için ona güvenmiyor. Hucurât vak'asında, neredeyse imanından olacak noktaya geliyor. Rasûlüllâh'ın iyice ağırlaştığı günlerde takındığı tavırlarla onu rahatsız ediyor… Buna rağmen Allah'ın Rasûlü (s.a.a) çıkıyor ve onun hakkında övgü dolu sözler söylüyor! O kişi inandığını ve sadâkatle bağlı olduğunu söylediği peygamberinin vefâtının ardından onunla ilgili son insanlık vazifesini yapmak yerine, hukûmeti kurmakla meşgul oluyor. Tehdit ve şiddet yoluyla yönetimi ele geçiriyor. Adamları Hz. Peygamber'in (s.a.a) kızının evini basıyor! Mâlik b. Nüveyra olayında Hâlid'in cinâyetlerine ortak oluyor… Söyleyin: Bir peygamber ne dediğini bilmez mi? Böyle bir tutum apaçık bir dengesizlik değil mi? Bu dengesizliği gören aklı başında bir kişi o peygamber hakkında ne düşünür? Böyle bir tavır Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) nasıl reva görülür? ***Üçüncüsü***, söz konusu hadisler, Ehl-i Sünnet'in tek taraflı rivâyet ettiği hadislerdir. Oysa onu yeren hadisler, –yerinde de görüldüğü gibi– hem Ehl-i Sünnet, hem de Şîa kaynakları tarafından ortaklaşa nakledilmektedir. Buna Mutezile kaynakları da dahildir. Sizce tek tarafın kabûlü mü, yoksa iki hatta üç tarafın kabûlü mü tercihe şâyândır? ***Dördüncüsü***, bunlar, dikkat edilirse genellikle Ebûbekr ile akrabalık bağı olan kişiler kanalıyla geliyor. Çoğu

1- Ahmed: I, 80 (568); Tirmizî: menâqıb, 16; İbn Mâce: muqaddime, 11; el-Münâvî, I, 88
2- bk. sh. 109~110

da kızı Âişe kanalıyla rivâyet ediliyor! Bu durum yargıda bile şüphe doğurur. ***Beşincisi***, bunlardan özellikle hilâfetle ilgili olanlar, başta Ehl-i Sünnet'in genel kabûlüne de aykırı. Zira Ehl-i Sünnet, Allah'ın Elçisi'nin kendi yerine hiç kimseyi halîfe bırakmadığına inanır. ***Son olarak***, bütün bu rivâyetler, Ali'yi ve Ehl-i Beyt'i ön plana çıkaran, kendilerinden daha yaygın ve daha sahih hadislere de ters düşüyor. Sadece Ehl-i Sünnet kaynaklarında bile; bir **seqaleyn** hadisiyle, bir **menzile** hadisiyle ve hele bir **ğadîr–humm** hadisiyle asla boy ölçüşecek durumda değildir.[1]

Gelelim söz konusu rivâyetlerin ayrı ayrı tahliline:

1. İslâmiyet'i ilk kabul eden, –sanılanın aksine– Hz. Ali'dir. Konuyla ilgili sahih hadisler, sahâbe ve tâbiînin çoğunun kanâati hep bu yöndedir. Pek çok kişinin Ebûbekr'den önce İslâm'ı kabul ettiğini, hatta onların sayısının 50'nin üzerinde olduğunu bizzat Ehl-i Sünnet kaynakları haber veriyor. "**Sıddîq**" lâkabı da doğrusu Hz. Ali'ye aittir. Ama ne yazık ki; Ehl-i Sünnet ulemâsı kendi kaynaklarında var olan gerçeklere aldırış etmeksizin "Ebûbekr'in İslâm'ı kabul eden ilk kişi ve sıddîq lâkabının ona ait olduğu" iddiasını ısrarla sürdürmüşlerdir.[2]

Hicret sırasında bir kişinin Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) eşlik ettiği Kur'ân **[=** Tevbe: 40**]** ile sâbittir. Ama o kişinin Ebûbekr olup olmadığı âyette belirtilmemektedir. Bu durumda söz konusu kişi Ebûbekr olabileceği gibi, Rasûlüllâh'ın kılavuzu da olabilir. Bu bir. İkincisi, Ebûbekr'in Hz. Peygamber'den önce, bir kafile ile birlikte hicret ettiğini gösteren sahih rivâyetler de vardır![3] Son olarak, âyette yer alan "sâhib" sözcüğü, dost ve ahbap değil; birine uzun bir süre eşlik eden, onun yanında bulunan, yoldaş anlamına gelmektedir ve değer olarak nötrdür.[4] Yani iyiye de kötüye de şâmildir. Dolayısıyla burada, yoldaşlık yapma dışında, onun fazîletine ilişkin en ufak bir kayıt yoktur.

2. Sünnî kaynaklarda ***"Ali'ninki dışında mescidin tüm kapılarını kapatın!"*** hadîsi de yer almaktadır ve söz konusu rivâyetle çelişmektedir. Çözüm aralarında tercih yapmaktır: Ali ile ilgili rivâyetler daha sahih ve daha

1- Bu hadisler için son bölüme baş vurunuz.

2- Konunun etraflıca tartışması için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 34~52, 58~62

3- Buhârî, ahkâm, 25; el-Beyheqî, III, 89

4- Ayrıntılı bilgi için I. BÖLÜM'e mürâcaat ediniz.

yaygın. Böyle bir durum, temiz ve nezih bir kişiliğe sahip olduğu Kur'ân ile [Ahzâb: 33] tescilli ve dost düşman herkesin itirafıyla sabit olan Ali'ye daha uygun düştüğü için; ***"Ali'ninki dışında…"*** hadîsini tercih etme[1] zorunluluğu doğar. Öte yandan Ebûbekr'in olumsuz davranışlarını yukarıda gördünüz. Şimdi söyleyin: Allah'ın Rasûlü (s.a.a) öyle birisi için, böyle bir talimat verir mi?

3. *Bir defa*, Ehl-i Sünnet'e göre "fazîlet" sıralamasında, asgari 4. basamak kesinlikle Ali'ye aittir. Hatta Ali'yi Osman'ın önüne alan Sünnî âlimlerin varlığı bile malumdur. Bu bakımdan rivâyet İslâm dünyasının ortak yaklaşımına aykırı olması bir yana, Ehl-i Sünnet'in genel kabulüne (icmâına) de aykırı. ***İkincisi***, Ehl-i Sünnet'in en önde gelen hadis tenkitçilerinden olan Yahyâ b. Maîn, fazilet sıralamasında Abdullah gibi düşünenler hakkında –genel kabûle aykırı oluşu nedeniyle– çok ağır sözler sarf etmiştir.[2] ***Üçüncüsü***, Mâlikî mezhebinin en büyük hadis ve fıkıh otoritelerinden olan, kitapları diğer İslâm mezhepleri tarafından da büyük bir zevkle takip edilen Kurtubalı İbn Abdilberr, bu hadiste vehim ve hata bulunduğunu; o yüzden verdiği mesajın doğru olmadığını söylüyor.[3] ***Dördüncüsü***, sözün sahibi olan Abdullah, rivâyetlerine güvenilemeyecek kadar zanlı ve şüpheli birisidir. (Sebebi ileride gelecek.) ***Beşincisi***, Hz. Ali'nin ve genel olarak Ehl-i Beyt'in fazîleti ve onların sahâbenin en üstünü olduklarına dair kitap ve sünnetten sayısız deliller vardır. Bu konuyla ilgili, "*Peygamberimizin Dilinden Hz. Ali*" adlı çalışmamıza bakılabilir. O yüzden Ahmed b. Hanbel "**Sahâbeden hiçbiri hakkında, Ali b. Ebî Tâlib'in fazîletlerine dâir bize ulaşan hadisler kadar hadis gelmemiştir.**" diyor.[4] İmam Ahmed'in bu sözü söylerken, sadece Ehl-i Sünnet yolundan gelen hadisleri dikkate aldığını da unutmayalım. ***Altıncısı***, bütün bunlar bir yana, bu Rasûlüllâh'a değil, Abdullah'a ve onun gibi düşünenlere ait bir sözdür. Bu bakımdan bağlayıcı bir tarafı yoktur.[5] ***Son olarak***, Ebûbekr'in bizzat

1- Her iki rivâyetin kaynaklarını ve ikisinden birini tercih ederken hangi kıstasların göz önünde bulundurulduğunu görmek için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 129~146

2- İbn Abdilberr, III, 52

3- İbn Abdilberr, III, 52

4- Hâkim, III, 107; İbn'ül-Cevzî, *Menâqıbü Ahmed*: s. 161; ez-Zehebî, *Târîh*: III, 638; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 507; el-Heytemî, *es-Savâiq*: s. 120; el-Halebî, *es-Sîra*: II, 219; İbn Bedrân, *el-Medhal*: s. 84; Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 19

5- O yüzden Ebû Ya'lâ (IX, 456) ile et-Taberânî'nin (XII, 285) bir rivâyetinde, metne "… Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bunu duymasına rağmen inkâr etmiyordu!" şeklinde

kendisi "Gerçekten en hayırlınız olmadığım halde başınıza getirildim!"[1] demesi de söz konusu rivâyetin asılsız olduğunu ortaya koyuyor. Kısacası, bu rivâyetle yola çıkmak mümkün değil.

4. Rivâyet, ***her şeyden önce*** târihî hakîkatlere aykırı. Ebûbekr'in kişiliğini yukarıda gördünüz. Kızı Âişe'yi de ileride tanıtacak ve Allah'ın Rasûlü (s.a.a) tarafından pek de sevilmediğini ortaya koyacağız. ***İkincisi***, Âişe ile Ömer'in bizâtihî kendilerinden sahih yollarla gelen, "Allah Rasûlü'nün (s.a.a) en çok kızı Fâtıma ile damadı ve amcasının oğlu Ali'yi sevdiğini" ortaya koyan hadislere aykırı. ***Üçüncüsü***, Sahâbeden **Esmâ bt. Umeys** adlı bir kadının, Halîfe Ömer'den daha fazîletli ve daha üstün olduğuna dair, Buhârî ile Müslim hadisine aykırı. ***Dördüncüsü***, Peygamberimizin Hadîce annemizi Âişe'den daha çok sevdiğini, o yüzden de Âişe'nin onu gıyaben fazlasıyla kıskandığını ifade eden sahih hadislere aykırı. ***Beşincisi***, Peygamberimizin Safiyye annemizi Âişe ile Hafsa'dan üstün tuttuğunu anlatan sahih hadise aykırı. ***Altıncısı***, Ömer'in kendinden sahih yollarla gelen şu sözüne de aykırı: "Rasûlüllâh (s.a.a) Zeyd b. Hârise'yi benden, onun oğlu Üsâme'yi de benim oğlum Abdullah'tan daha çok seviyordu!" ***Son olarak***, rivâyetin başında sahâbeden olmasına rağmen, yalancılığıyla, sahtekârlığıyla ve verdiği sözde durmayışıyla maruf, kaypak kişiliği ile bilinen Amr b. el-Âs var. (İleride hakkında yeterli bilgi verilecek.) Kısa-

---

takviye yapılmış! İlkinin senedinde **Yezîd b. Ebî Habîb** adında bir râvî var ve kendisiyle İbn Ömer arasında isnat kopukluğu var. et-Taberânî'ninkinde ise [… ez-Zühri → Abdullâh b. Sâlim el-Eş'arî → Amr b. Hâris el-Hımsî → İshâq b. İbrâhîm b. Zibrîq el-Hımsî → …] kanalıyla geliyor. ez-Zührî'nin nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu biliyorsunuz. [sh. 134] **Abdullâh b. Sâlim**, Rasûl-i Ekrem'in Ehl-i Beytine düşmanlıkla tanınan, Ebûbekr ile Ömer'in öldürülmesinde bile Ali'nin parmağının olduğunu ileri sürecek kadar çıldırmış birisi! [sh. 265] **Amr b. Hâris** durumu örtülü, adâleti meçhul birisi. (ez-Zehebî, III, 251) **İshâq** hakkında Ebû Dâvûd, Nesâî ve ez-Zehebî "zayıf", Hıms muhaddisi Muhammed b. Avf ise "yalancı birisi" diyor. (ez-Zehebî, I, 181, III, 251; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 199; İbn Arrâq, I, 36) Bir de, Abdullâh, Amr ve İshâq'ın üçü de Hımslı. Hıms ise, o günlerde özellikle Ehl-i Beyt düşmanlığıyla ünlü kişilerin yuvalandığı bir yer. (bk. el-Hamevî, II, 304) Bütün bu durumlar hadisin uydurma olduğuna işarettir.

1- Sahih yollarla gelen bu rivâyet için bk. İbn Sa'd, III, 182~183; İbn Hişâm, II, 661; et-Taberî, II, 237~238; İbn Hazm, *el-Fisal*: IV, 133~134; İbn Ebil-Hadîd, VI, 20; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: V, 269; el-Halebî, III, 397

İbn Hazm ile İbn Kesîr de bu rivâyetin isnâdının sahih olduğunu itiraf ediyorlar. Ancak onlar bu sözü olduğu gibi anlamak yerine tevil yoluna gidiyorlar.

cası bu hadis, Amr b. el-Âs'ın başının altından çıkan, resmen "uydurma" bir rivâyettir.[1]

5. Söz konusu rivâyete göre olay kısaca şöyle: Allah'ın Rasûlü (s.a.a) son günlerinde iyice rahatsızlanıyor ve yatağa düşüyor. Hastalığının şiddetinden sık sık baygınlık geçiriyor. Ayıldığı sıralarda namazın kılınıp kılınmadığını soruyor. Âişe annemiz de insanların mescidde kendisini beklemekte olduklarını söylüyor. Bunun üzerine Ebûbekr'in namaz kıldırmasını emrediyor. Ebûbekr namazı kıldırmaya başlıyor. Rasûlüllâh (s.a.a) bir ara kendinde "**bir parça hafiflik**" hissedince; iki kişinin arasında "**ayakları yere çizgi çekerek**" mescide varıyor. Hemen Ebûbekr'in soluna, yere oturtuluyor ve namazı kendisi kıldırıyor…

Rivâyet kendi içinde, aklı zora sokan bir takım çelişkilerle dolu: Örneğin "Ebûbekr'e namaz kıldırmasını" emir buyuran Hz. Peygamber'in, daha sonra iki kişinin arasında, ayakları yere sürünerek mescide gelmesinin ve o ağır hasta haliyle oturarak namaz kıldırmasının gereği ve mantığı ne? Ayakta duracak mecâli olmayan, ancak iki kişinin yardımıyla, ayakları yere sürünerek bir yere taşınabilen bir hastanın durumu "bir parça hafiflik hissetmek" ile nasıl izah edilebilir? Bu rahatlama ve hafifleme şayet "baygınlıktan uyanmak" anlamında ise –ki rivâyette bu durum açıkça yer alıyor–, o takdirde Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.a) Ebûbekr'e namaz kıldırması emrini baygınken mi verdi? (Perşembe fâciasında[2], Allah'ın Rasûlü (s.a.a) hastayken vasiyet yazdırmak istediğinde "O şu an ne dediğini bilmiyor!" diye vasiyetin yazılmasına mâni olanlar, bu durumu nasıl izah edecekler?) Rivâyetin bazı farklı varyantlarında, Âişe'nin Rasûlüllâh'a, babasının yufka yürekli birisi olduğunu söyleyerek, onun yerine Ömer'i göndermesini önerdiğinde, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) bu duruma çok öfkelendiği ve ***"Sizler tıpkı Yûsuf döneminin kadınları gibisiniz!"*** buyurduğu… yer alıyor. Bu anlatım diğer anlatımlara uymuyor. Bu bakımdan rivâyet ***öncelikle*** akla aykırı. ***İkincisi***, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) o sırada Üsâme komutasında bir ordu hazırlatmış, onları sefere yollamıştı. Ebûbekr ile Ömer de bu ordunun içinde birer nefer olarak yer almıştı. Rasûl-i Ekrem'in olanca ısrârına ve defalarca uyarısına rağmen ordunun

1- Bu konuda ayrıntılı bilgi almak ve ilgili hadislerin geçtiği kaynakları görmek için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 401~406

2- Bu olay için Ömer b. Hattâb'ın davranışlarına bakınız.

harekete geçmesini bir türlü sağlayamamıştı.[1] Şimdi söyleyin: Allah'ın Rasûlü (s.a.a), mutlaka yola koymak istediği ve geri kalanlarını lanetlediği bir ordunun neferi olan Ebûbekr'e, nasıl olur da "namazı kıldırma" görevi verir? Bu bakımdan rivâyetin târihî hakikatlere de ters düştüğünü görüyoruz. ***Üçüncüsü***, rivâyetin başında Âişe var; ki Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye karşı menfî tutumu malumdur. Hatta onun bu menfî tutumu, ağzına Ali'nin adını alamayacak düzeydedir! (İleride onun kişiliği hakkında bilgi vereceğiz.) Bu durum, onun babası lehine olan rivâyetlerinin reddi için yeterlidir. ***Son olarak***, konuyla ilgili rivâyetlerin ekseriyetinin senedinde **ez-Zührî** gibi; Emevîlerle bir olup Ehl-i Beyt düşmanlığı yapan kişiler var. Bütün bunlar söz konusu rivâyetin reddini gerektirir.

Esasen olayın doğrusu şu: Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) son günlerinde durumu iyice ağırlaştığında, Bilâl ona gelip sabah namazı vaktinin girdiğini bildiriyor. Rasûlüllâh (s.a.a) ***"İçlerinden birisi öne geçip namazı kıldırsın! Ben şu an meşgulüm."*** buyuruyor. Bunun üzerine Âişe "Ebûbekr'e söyleyin o kıldırsın!" diyor, Hafsa da "Ömer'e söyleyin o kıldırsın!" demeye başlıyor. Zaten ağır hasta olan Rasûlüllâh (s.a.a) onların babalarını öne çıkarmadaki hırslarını görünce ***"Çekilin! Sizler Yusuf zamanının kadınları gibisiniz!"*** buyuruyor; Ali ile Fadl b. Abbâs'ın kolları arasına girerek onlara dayanmak suretiyle, ayakları yere sürüne sürüne mescide varıyor. Ebûbekr'in cemaate namaz kıldırmakta olduğunu görünce, ona mihraptan çekilmesini eliyle işaret buyuruyor ve geçip namazı kıldırıyor. Namazın akabinde Ebûbekr ile Ömer'i yanına çağırıp soruyor: ***"Üsâme ordusunun yola koyulmasını emretmedim mi? Sizin burada ne işiniz var?"*** Sonra Üsâme ordusunun yola çıkması için tekrar tekrar talimat veriyor…[2]

Olayın bu şekilde cereyan ettiğini ve Âişe'nin anlatımında tahriflerin bulunduğunu söylerken, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin anlatımına[3] daya-

1- Konuyla ilgili bilgi, yukarıda Ebûbekr'in menfî davranışları arasında geçti.

2- Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*: I, 182~183; et-Tabresî, *İ'lâm'ül-Verâ*: I, 265

3- Mutezile ulemasının önde gelen âlimlerinden İbn Ebil-Hadîd'in üstâdı, Şeyh Ebû Ya'qûb el-Lem'ânî de Hz. Ali'nin olayı böyle anlattığını öğrencisine aktarıyor ve diyor ki: "Ben bu kanaatte değilim; ancak Ali böyle söylüyor!"

İbn Ebil-Hadîd, üstâdının sıkı bir Mutezilî olduğunu, Şiîlikle işinin olmadığını da belirtiyor. (bk. *Şerhu Nehc'il-Belâğa*: IX, 196~199, ayr. bk. XIII, 33~34)

Ebûbekr'in namaz kıldırması olayıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız:

– el-Askerî, *Salâtü Ebîbekr* [http://www.al-shia.com]

– el-Mîlânî, *Risâle fî salâtî Ebîbekr* [http://www.rafed.net]

nıyoruz. O hadiseyi böylece anlatıyor ve "Ebûbekr'in namaz kıldırması" olayının, kızı Âişe'nin tertîbi olduğunu söylüyor! Ne diyelim: Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Hz. Ali hakkında şöyle buyuruyor:

"Ali daima hak ile, hak da daima Ali ile beraberdir."[1]

Durum böyle olmasına rağmen, Fahruddîn er-Râzî, en-Nevevî, el-Aynî, el-Münâvî, Abdül'ali el-Ensârî... gibilerinin sadece kendi kanallarıyla gelen muharref ve oldukça şâibeli anlatımdan, Ebûbekr'in hilâfete diğerlerinden "daha lâyık olduğuna" malzeme çıkarmaları[2] fırsatçılıktan başka bir şey değildir. Sormak icap eder: Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) Ebûbekr'i –doğru olduğunu farz edersek– namazı kıldırmakla görevlendirmesi hilâfete (imâmet-i kübrâ) işâret ise; o, ***Ebû Lübâbe el-Ensârî*** ile âmâ olan ***İbn Ümmi Mektûm***'u da namaz kıldırmakla görevlendirmişti. Üstelik onları Medîne'ye kendi yerine vekâleten bırakarak yapmıştı bunu. Hatta bu olay İbn Ümmi Mektûm için tam onüç kez gerçekleşmişti![3] Neden bu olaylardan aynı sonuca varılmıyor? Bundan hareketle, Ebû Lübâbe'nin ya da İbn Ümmi Mektûm'un hilâfetine işâret çıkaran bir Allah'ın kulu var mı?[4]

6. Söz konusu rivâyetin geniş bir tahlilini, "*Kitap ve Sünnet Işığında Müt'a Nikâhı*" adlı eserimizin ilgili bölümünde yaptık. İsteyenler oraya baş vurabilir. Burada şu kadarını belirtelim ki; bu hem metin, hem de senet bakımından zayıf bir hadis. Esasen meşhur **seqaleyn** hadîsini perdelemek için uydurulduğunda zerre kadar şüphemiz yok!

7. "*Müt'a Nikâhı*" adlı çalışmamızda ***"… benden sonraki râşid – mehdî halîfelerin sünnetine uyun …"*** hadîsinin de kısa bir tahlilini yapmıştık. Hadis esasen "**sahih**" bir hadis. Verdiği mesajda da en ufak bir terslik yok. Ne var ki, Ehl-i Sünnet'in ondan dört halîfenin yönetimine ve tüm icraatına övgü ve nebevî onay çıkarması kabul edilebilir görünmüyor. İlk üç halîfenin kitap ve sünnete ters düşen bir takım uygulamalarını bu çalışmada bulacaksınız. Dolayısıyla hadisten o sonucu çıkarmak bilinen tarihi ger-

1- Bu hadîs-i şerif için son bölümün başlarına bakınız.

2- er-Râzî, *el-Erba'în*: s. 284; en-Nevevî, IV, 137; el-Aynî, IV, 382; el-Münâvî, V, 521; el-Ensârî, *el-Fevâtih*: II, 239

3- İbn'ül-Esîr, I, 225, III, 397

4- O yüzden Ebûbekr ve arkadaşlarına tutkunluğu ve Ali'ye düşmanca yaklaşımıyla maruf İbn Hazm (*el-Fisal*: IV, 109) bile bu çıkarımı doğru bulmaz.

çeklere ters düşer. Doğrusu, burada **hulefâ-i râşidîn**'den kasıt, İmâmiyye Şîasının inandığı "**oniki imam**"dır ve bununla ilgili hadis son bölümde gelecektir.

"Nübüvvet hilâfeti benden sonra 30 yıldır…" hadîsine gelince; bu da ***öncelikle*** kendisinden daha sağlam yollarla gelen "**oniki imam**" hadîsine aykırı. ***İkincisi***, ilk üç halîfenin nübüvvet çizgisiyle açık tezat oluşturan pek çok icraatı var. Bu bakımdan târihe de aykırı. ***Üçüncüsü***, bundan, ilk 30 yıldan sonraki yönetimlerin nübüvvet çizgisinin dışında kalacakları anlaşılır. Zaten Sünnî kaynaklarda, sonradan "**adûd = ısırgan**" bir yönetimin iş başına geleceğini haber veren rivâyetler de var.[1] Bu durum Muâviye'nin halkı "zulüm ve kahır" ile yönettiğini gösterir. Bu da Ehl-i Sünnet'in "Muâviye'ye her daim rahmet okuyan" anlayışına tümüyle ters düşer. ***Son olarak***, rivâyet **Sefîne**'den sadece **Saîd b. Cümhân el-Eslemî** kanalıyla geliyor. Saîd için birilerinin güvenilir demesine karşılık; Buhârî "rivâyet ettiği hadislerde tuhaflıklar var!", Ebû Hâtim "huccet değil" diyor. Ebû Dâvûd onu zayıf sayan hadisçilerin olduğunu söylüyor. O yüzden Buhârî ile Müslim'in güvenini kazanamamış bir râvî.[2]

Kısacası rivâyet, özellikle ilk üç halîfenin icraatını aklayıp paklamak ve meşhur "**oniki imam**" hadîsini perdelemek için icat edilmiştir. Rivâyete zımnen Hz. Ali'nin yönetiminin de dahil edilmiş olmasından, onun "Ebûbekr'i, Ömer'i ve Osman'ı seven; ama Ali'yi sevenleri de ürkütmek istemeyen" bir anlayışın ürünü olduğunu söyleyebiliriz.

8. Rivâyet, ***öncelikle*** Ebûbekr ile Ömer'in kişilikleriyle, yaptıkları hukuk dışı icraatla uyuşmuyor. Bu bakımdan târihî gerçeklere aykırı. ***İkincisi***, Ehl-i Beyt'in fazîletlerini ve Hz. Ali'nin imâmet ve vesâyetini açıkça ortaya koyan sahih hadislere –ki son bölümde onları göreceğiz– ters düşüyor. ***Üçüncüsü***, Ehl-i Sünnet Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) kendisinden sonra kimseyi yerine halîfe olarak atamadığına inanıyor. Oysa söz konusu rivâyet Ebûbekr ile Ömer'in hilâfetine açıkça yeşil ışık yakıyor. O yüzden Ehl-i Sünnet'in kendi ilkesine de aykırı. ***Son olarak***, adı geçen rivâyet üç yoldan Rasûlüllâh'a isnat edilmiş:

1- Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*: I, 98; Ebû Ya'lâ, II, 177; et-Taberânî, I, 156, XX, 53; el-Beyheqî, VIII, 159; İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*, VIII, 77

2- ez-Zehebî, II, 131; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 298

a) Ebû Saîd el-Hudrî: Hâkim (II, 264) rivâyet ediyor ve isnâdının sahih olduğunu söylüyor; Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.[1]

Oysa hadis Ebû Saîd el-Hudrî'den [Ebû Saîd → Ebû Nadra → Atâ b. Aclân → Ebû Utbe Ahmed b. Ferec → …] kanalıyla geliyor. Bunlardan **Ebû Utbe**, genelde Evlâd-ı Rasûl'e düşman olanların yuvalandığı yer olan Hıms'tan. Üstelik böyle bir yerde merkez câmii müezzini olacak kadar ileri gitmiş. Diğer yandan İbn Adiy, İbn Ebî Hâtim ve ez-Zehebî'nin "orta yollu" demelerine karşılık; Ebul-Hasen b. Cevsâ onu "zayıf" sayıyor. Aynı İbn Adiy onu "huccet" saymıyor. Muhammed b. Avf ise "kezzâb (çok yalancı), ayrıca şarap içen birisi" olduğuna hükmediyor. Abdülğaffâr b. Selâme, amcasının ve kendi yakın dostlarının da Muhammed b. Avf gibi düşündüklerini söylüyor.[2]

Atâ b. Aclân'a gelince: Hâkim'in "sahih" demesine gözü kapalı imza koyan ez-Zehebî'nin, ricâl ilmine dair "*el-Mîzân*" adlı kitabında Atâ hakkında neler söylediğine bir bakalım isterseniz:

> [Yahyâ b. Maîn "hiçbir şey değil; yalancının teki!" diyor. Bir defasında da, "yanında hadis uydurulduğu halde kendisinin onu başkalarına anlattığını" söylüyor. Fellâs da onun "yalancı" olduğuna hükmediyor. Ayrıca Buhârî "münker'ul-hadîs", Ebû Hâtim ile Nesâî "metrûk", ed-Dâraqutnî "zayıf, muteber birisi değil, metrûk" diyor.][3]

İbn Adiy (III, 454), Hâkim (II, 264) ve İbn'ül-Esîr (III, 28), ilgili Ebû Saîd hadîsini [Ebû Saîd → Atıyye el-Avfî → Sevvâr b. Mus'ab el-Hemedânî → …] kanalıyla da rivâyet ediyorlar. **Sevvâr b. Mus'ab el-Hemedânî** ittifakla zayıf kabul edilen son derece çürük bir râvî.[4] İbn Adiy de hadîsi rivâyet ettikten sonra Sevvâr'ın zayıflığına değinmeden geçemiyor.[5]

1- es-Süyûtî (*el-Câmiu's-Sağîr*: II, 518) de hadîsin sahih olduğu kanaatinde.

2- ez-Zehebî, I, 128, *es-Siyer*: XII, 584~586; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 110~111

3- ez-Zehebî, III, 75 = Kısacası bütün hadisçilerin zayıf, metrûk ve yalancı saydıkları birisi. Güvenilir diyen bir Allah'ın kulu yok! ayr. bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 128~129, *et-Taqrîb*: II, 26; İbn Arrâq, *Tenzîh'üş-Şerîa*: I, 85

4- İbn Adiy, III, 454; ez-Zehebî, II, 246; İbn Hacer, *el-Lisân*: III, 128

5- Ahmed (*el-Fedâil*: I, 134, 164), Buhârî (*el-Kebîr*: II, 158), Tirmizî (menâqıb, 16) ve İbn Adiy'in (II, 86) bir rivâyetine göre; Ebû Saîd el-Hudrî hadîsi Atıyye'den itibâren Ebul-Cahhâf Dâvûd b. Ebî Avf kanalıyla da geliyor. Ondan da **Telîd b. Süleymân** almış. Ancak başta Buhârî olmak üzere, Ehl-i Sünnet hadisçilerinin büyük bir ço-

b) İbn Abbâs: Kendisinden [→ Mücâhid → Leys → **Ömer b. Ebî Ma'rûf** →…] kanalıyla Eslem (*Târîhu Vâsit*: s. 185, 231) ile İbn Adiy rivâyet ediyor. Ömer için; İbn Adiy "tamamen meçhul, hadisleri münker birisi" diyor, ez-Zehebî ile İbn Hacer de aynen iştirak ediyor.[1]

c) Ebû Zerr el-Ğıfârî: Ebû Ya'lâ ile İbn Asâkir (= el-Münâvî, II, 517) rivâyet ediyor. Senedinde **Abdurrahmân b. Ömer ed-Dimaşqî** var: İbn Asâkir, ez-Zehebî ve İbn Hacer onu zayıf sayıyorlar.[2]

Velhâsıl, rivâyet tek kelimeyle uydurma!

9. Ebûbekr, Ömer ve Ebû Ubeyde; kitap ve sünnete ters düşen icraatlarıyla bilinen kişiler. (Bunun için şu kitabımızın ilgili yerlerine bakılabilir.) Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a), yanı başında temizliği Kur'ân ile tescilli, zerre kadar kusuru ve hayatında kitap ve sünnete muğâyir tek icraatı bulunmayan bir Hz. Ali dururken, böyle kişileri yerine atayacak olmasının imkân ve ihtimâli olabilir mi? Dolayısıyla söz konusu rivâyet ***öncelikle*** akla ve târihî gerçeklere aykırı. ***İkincisi***, Hz. Ali'nin imâmetini açıkça ortaya koyan meşhur hadislere ters düşüyor. ***Üçüncüsü***, rivâyet Ebûbekr ile Ömer'in hilâfetlerine zemin hazırlıyor ve onlara meşrûiyet kazandırıyor. Halbuki onların dönemlerinde hukuk dışı pek çok icraat var. ***Dördüncüsü***, Ehl-i Sünnet bu tarz rivâyetlerden sahâbenin fazilet sıralamasını da çıkarır. Oysa burada Ebû Ubeyde'nin söz konusu sıralamada üçüncü ol-

---

ğunluğu Telîd'i zayıf sayarlar ve bu hadîse onun münker (= gerçek dışı) rivâyetleri arasında yer verirler. (bak. Buhârî, aynı yer; İbn Adiy, II, 86; ez-Zehebî, I, 358; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 119, *et-Tehzîb*: I, 379)

Ancak Telîd, genelde Ehl-i Beyt'in fazîletlerine ilişkin hadisler rivâyet etmekten ve Osmân'a, hatta Ebûbekr ile Ömer'e sövmekten dolayı aşırı şiîlikle suçlanıyor ve zaten o yüzden zayıf sayılıyor! Böyle bir kişi, Ebûbekr ile Ömer'in fazîletine ilişkin, üstelik kendi altını oyan böyle bir rivâyeti nasıl uydurur!?

Ehl-i Sünnet âlimlerinin hadis için "zayıf" demeleri elbette doğru; ancak onlar oturup bir daha düşünmeliler ve bunun için suçlayacak bir başka râvî bulmalılar!

1- İbn Adiy, V, 32; ez-Zehebî, III, 224; İbn Hacer, *el-Lisân*: IV, 332

İbn Abbâs hadîsi, Leys'ten itibâren **Muallâ b. Hilâl et-Tahhân** yoluyla da geliyor. (bk. İbn'ül-Esîr, III, 329) Muallâ, ittifakla zayıf birisi. Hatta Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Abdullâh b. Mübârek, Ali b. el-Medînî, İbn Maîn, Ahmed, Nesâî, Dâraqutnî vb. onu yalancılıkla ve hadis uydurmakla suçluyorlar. (bk. İbn Adiy, VI, 371~372; ez-Zehebî, IV, 152~153; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 271; İbn Arrâq, I, 119)

2- ez-Zehebî, II, 580; İbn Hacer, *el-Lisân*: III, 424; el-Münâvî, II, 517

duğu ortaya konuyor. Bu da onların "bilindik" çizgisine ters düşüyor. ***Son olarak***, rivâyetin başında Âişe'nin bulunması şüpheleri artırıyor. Çünkü o gerçekten de hırslı, kıskanç ve Ali'ye düşmanlıkta ileri gitmiş birisi. (Bunun sebepleri ileride gelecek.) Ayrıca rivâyet Âişe'den **İbn Ebî Müleyke** kanalıyla geliyor. O da Ehl-i Beyt düşmanlığıyla tanınan birisi.[1] O yüzden bu rivâyete güvenmemiz mümkün değil.

Ehl-i Sünnet kaynaklarında bu türden daha başka hadislerin de bulunduğu bir gerçek. Ama onların bir çoğu –rivâyetlerde açıkça geçtiği gibi– rüyaya dayanıyor ve hemen hepsi Ehl-i Beyt düşmanlığıyla tanınan kişiler kanalıyla geliyor. Üstelik hem akıl, hem tarih, hem de Ehl-i Sünnet'in kendi kabulleriyle çelişiyor. Üstelik bunlar "bozacının şâhidi şıracı" kabîlinden; sadece kendi kaynaklarında geçen rivâyetler. O bakımdan bilimsel hiçbir değer ifade etmiyorlar.

10. Bu da bir önceki gibi; Ebûbekr'in hilâfetine zemin hazırlayan ve yönetimine meşrûiyet kazandıran; Ali'nin yolunu kesen bir rivâyet. Bu yüzden onunla ilgili söylediklerimizi burada tekrar edecek değiliz. Ancak, Ehl-i Sünnet'in "hilâfet" ile ilgili kendi ilkelerine bile ters düşen bu rivâyetin Âişe'den itibâren; Buhârî'de [Qâsim b. Muhammed b. Ebîbekr → …], Müslim'de ise [Urve → İbn Şihâb ez-Zührî → …] kanalıyla geliyor olması da ilginç! Âişe, Urve ve ez-Zührî'nin durumu malum. [sh. 134-135] Qâsim b. Muhammed ise, babası öldürüldükten sonra halası Âişe'nin yanında yetişmiş, onun eğitiminden geçmiş birisi.[2] O yüzden uydurma olduğunda zerrece şüphe yok![3]

11. Rivâyet, ***öncelikle*** Ebûbekr'in kişiliğini ve hukuk dışı icraatını ortaya koyan tarihi rivâyetlere muhâlif. ***İkincisi***, Hucurât sûresinin ilk âyetleri Ebûbekr ile Ömer'in imanlarının "yok olma" eşiğine geldiğini haber veriyor. Böyle kimselerin imanı, sâir bütün insanların imanı ile nasıl boy ölçüşebilir ki? ***Üçüncüsü***, Rasûlüllâh'ın kızı Fâtıma'nın ona darıldığı ve bu dünyadan onunla küs ayrıldığını yukarıda görmüştük. ***"Fâtıma'yı üzen beni de üzer…"*** ve ***"Allah Fâtıma'nın öfkelenmesiyle öfkelenir…"*** hadislerini de biliyoruz. [sh. 280~281] Davranışlarıyla Allah ve Rasûlü'nü üzen birisinin imanı ne kadar olabilir ki? ***Son olarak***, senedinde **Abdullâh**

1- bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 360

2- bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 507

3- İbn Ebil-Hadîd (VI, 13) de bu hadisin asılsız olduğuna inanıyor.

b. Abdilazîz b. Ebî Ravvâd adlı birisi var. Ebû Hâtim ve başkaları "hadisleri münker olan birisi", İbn Cüneyd "Bir kuruş etmez!", İbn Adiy "Babasından başka kimsenin duymadığı hadisler rivâyet ediyor!" diyorlar. Rivâyete kitabında yer veren İbn Adiy bile onun zayıf olduğuna hükmediyor.[1] Dolayısıyla uydurma olduğunda şüphe yok!

12. Bu da tıpkı yukarıdakiler gibi; Kur'ân'a, Ali'nin ve genel olarak Ehl-i Beyt'in fazîletini ve herkesten üstünlüğünü konu edinen sahih ve hem Sünnî, hem de Şiî hadis kaynaklarında yaygınca bulunan hadislere aykırı. Üstelik tarihi gerçeklere de ters. Diğer yandan, rivâyetin senedinde **İsmâîl b. Ziyâd el-Eylî** adlı birisi var: Yahyâ b. Maîn onun hakkında "kezzâb", Ebû Hâtim "meçhul" diyor. Şamlı ez-Zehebî "Şayet bunu uyduran İsmâîl değilse, âfet ondan sonraki râvîlerden geliyor!" diyor. el-Heysemî de hadîsi Taberânî'nin rivâyet ettiğini ve senedinin "İsmâîl" yüzünden zayıf olduğunu belirtiyor.[2]

13. Rivâyet, ***öncelikle*** yukarıda gördüğümüz târihî olaylara aykırı. ***İkincisi***, meşhur **seqaleyn**, **ğadîr–humm** ve **sefîne** hadisleriyle ve Hz. Ali'nin daima hak ile beraber, Kur'ân ile yan yana olduğunu ortaya koyan hadislerle çatışıyor. ***Üçüncüsü***, bir gün Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Safiye annemize hitaben buyuruyor ki: ***"Ey Safiyye! Bir hâdise vuku buldu mu; Ali'ye sığın!"***[3] Dolayısıyla söz konusu rivâyet bu hadise de aykırı. ***Son olarak***, rivâyet, [Cübeyr b. Mut'im → oğlu Muhammed → Sa'd b. İbrâhîm ez-Zührî → oğlu İbrâhîm → …] kanalıyla geliyor. Cübeyr'in kendisine güvenebileceğimiz birisi olmadığını ileride göreceğiz. **İbrâhîm ez-Zührî** Abdurrahmân b. Avf'ın torunlarındandır ve onunla aynı zihniyete sahiptir. O yüzden Ali dostlarına yönelik "cadı avı" başlatan ve İmâm Mûsâ el-Kâzım'ı (a.s) Bağdat zindanlarında tutan; sonunda onu "zehirleterek" öldüren Hârûn er-Reşîd[4] döneminde Medîne kadılığı yapan, so-

1- İbn Adiy, IV, 201, V, 259; ez-Zehebî, II, 455; İbn Hacer, *el-Lisân*: III, 310

2- ez-Zehebî, I, 231; el-Heysemî, IX, 24; İbn Hacer, *el-Lisân*: I, 407

Senette ayrıca **Ikrime b. Ammâr el-Yemâmî** de var ve İbn Adiy (V, 276) ile ez-Zehebî (III, 93) bunu aynı zamanda onun münker rivâyetlerinden sayarlar.

3- et-Taberânî (IV, 230) **sahih bir isnatla** rivâyet ediyor. (bk. el-Heysemî, IX, 145; el-Münâvî, IV, 359; Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 254)

4- Ebul-Ferec el-İsfehânî, *el-Meqâtil*: s. 502~504; Müfîd, *el-İrşâd*: II, 237~243; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: X, 197; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 543; Gölpınarlı, *Ondört Masum*: s. 125; Cafer Sübhânî, *el-Eimme'tül-İsnâ Aşera*: s. 90~91

nunda mâliye bakanlığına kadar yükselen, ayrıca İbn Şihâb ez-Zührî'nin övgülerine mazhar olan birisi.[1] Bizce bu rivâyetin İbrâhîm'in başının altından çıkma ihtimâli oldukça yüksek!

14. "**Aşere-i mübeşşere hadîsi**" denen bu hadiste, "cennetlikler" arasında sayılanların bir çoğu birbirleriyle kıyasıya kavgalı: Ebûbekr ile Ömer, Rasûlüllâh'ın biricik ciğer pâresi Fâtıma'yı kızdırmadılar mı? Onun evini içindekilerle birlikte yakmaya kalkmadılar mı? Fâtıma bu dünyadan onlara küs olarak ayrılmadı mı? ***"Fâtıma'yı üzen beni de üzer…"*** ve ***"Allah Fâtıma'nın öfkelenmesiyle öfkelenir…"*** gibi hadisler [sh. 280~281] gereği; Allah ve Elçisi'ni üzmüş olanların yeri cennet midir? Hem Fâtıma, hem de ona ezâ cefâ verenler nasıl bir arada olurlar? Hem onlar değil mi Ali'yi ne yapıp edip hak ettiği makamından uzaklaştıranlar ve zorla biat ettirenler? O yüzden Hz. Ali onları "istibdâd" ile suçlamadı mı? İstibdâda başvuranlarla istibdâda maruz kalanların âhiretteki yeri nasıl aynı olabilir? Ebûbekr'in kitap ve sünnetle bağdaşmayan icraatlarını yukarıda gördük. İleride Ömer ile Osman'ınkileri de göreceğiz. Allah'ın Elçisi (s.a.a) onlar için nasıl "cennetlik" der? Şûrâ günü biate muhalefet edenlerin öldürülmesini emreden Ömer değil mi? Ve o günün tek muhâlifi Ali değil miydi? Bir mü'minin kanını haksız yere dökmenin âhiretteki yeri neresidir?

Ya Abdurrahmân'ın Ali'ye olan kindarlığına ve şûrâ günü yaptıklarına ne demeli? O değil miydi; hilâfeti Osman'a vermek için yalan konuşmaktan ve Ali'ye "tuzak" sorular sormaktan bile çekinmeyen? Ve sonra da hukuk dışı icraatları yüzünden Osman'la tüm ilişkilerini kesen ve ölene dek onunla bir daha konuşmayan? Osman'ın hukuk dışı, akrabâsını kayıran uygulamalarını bilmeyen mi var?

Gelelim Talha ile Zübeyr'e: Âişe ile birlikte Osman'ı –haklı olarak– kıyasıya eleştirenlerin ve kanının dökülmesine yol açanların başında onlar yok muydu? Sonra da Ali'ye biat ettikleri halde; Osman'ın kanını yerde koymamak iddiasıyla(!) biatlerini bozarak ona karşı savaş açanlar onlar değil miydi? Allah'ın Peygamberi (s.a.a) Zübeyr için ***"Ey Zübeyr! Gün gelecek, Ali ile savaşacaksın! Ve o gün sen haksız durumda olacaksın!"*** buyurmamış mıydı? ***"… Ali'ye ancak münâfık olanlar kin besler!"*** sahih hadîsi gereği, eğer Hz. peygamber'e inanıyorsak; Ali'yi sevmemek münâfıkların temel özelliği değil mi?

1- bk. İbn Sa'd, VII, 322; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 143

Hem sonra, Hz. Ali'nin fazîletlerini ve ötekilerine üstünlüğünü, Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) dilinden bilenlerin başında yer aldığı halde; onu hilâfeti döneminde yalnız bırakan Sa'd, buradaki Sa'd değil miydi? Ebû Ubeyde, Saqîfe günü yaptıklarından dolayı mı cenneti hak etti?...[1]

Hz. Peygamber (s.a.a) Ali'den ayrılmanın kendisinden ayrılmak, ona itaatin kendisine itaat, ona karşı çıkmanın kendisine karşı çıkmak, ona hasım olmanın kendisine hasım olmak, onunla savaşmanın kendisiyle ve sonuçta Allah ile savaşmak… demek olduğunu [sh. 278 vd.] haber vermemiş miydi? Bu durumda onların hepsi birden aynı anda haklı olabilirler mi!? ***"Ali hak (***bir rivâyette ***Kur'ân) ile, hak da Ali ile beraberdir."*** buyruğuna göre Ali hep hakkın yanındaysa, ötekilerin yeri neresidir? Allah (a.c) hem haklıyı, hem haksızı; hem zâlimi, hem mazlûmu; hem kâtili, hem maktûlü nasıl bir arada cennete koyabilir? Allah yoksa "lâubâlî" midir? O'nu keyfîliğe mahkum eden bu sözler, bir peygambere nasıl yakıştırılır!?

Öte yandan, listenin bütünüyle Ali'nin karşısında duranlardan oluşuyor olması sizce de tuhaf değil mi? Neden bu listede Ali'nin yakın dostlarından kimse yok? Neden Ammâr, Selmân, Miqdâd, Ebû Zerr… gibi; temizliği ve Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) dâimî sadâkati ile tanınan şahsiyetlerin adları geçmiyor? Bir de Allah'ın Elçisi (s.a.a) cennetliklerin arasına kendisini de katma ihtiyacını neden hissetmiş ki?

O açıdan rivâyet, ***öncelikle*** akla ve târihe aykırı. ***İkincisi***, listede adı geçen Sa'd diyor ki: "Peygamber (s.a.a) yeryüzünde yaşamakta olan –Abdullâh b. Selâm dışında– hiç kimse için ***"cennetlik"*** dememiştir!"[2] Sa'd'ın bu sözleri onun söz konusu rivâyeti yalanladığını gösteriyor.[3] ***Üçüncüsü***, rivâyetin sahâbeden sadece Saîd b. Zeyd kanalıyla nakledilmesi ve listede kendi adının da bulunması şâibeli değil mi? ***Dördüncüsü***, rivâyetin Buhârî ile Müslim'de yer almıyor olması, onlara göre de bu hadîsin muteber olmadığını gösterir. Yoksa kendileri açısından "ilaç" gibi olan bu rivâyeti kitaplarına mutlaka alırlardı. ***Son olarak***, Hâkim'in (III, 316) bir rivâyetinde "Allah'ın Elçisi" yerine "İbn Mes'ûd" konmuş listeye! Bu da rivâyetin metninde çelişki bulunduğunu gösteriyor.

1- Burada anlatılanlar için onlardan her birinin sabıkalarına bakınız.

2- Buhârî: menâqıb, 79; Müslim: f. sahâbe, 147

3- Esasen bize göre bu hadis de asılsız. Ancak ona burada yer verişimizin nedeni karşı tarafı ilzam içindir.

Rivâyet Saîd b. Zeyd'den itibaren başlıca altı ayrı yoldan geliyor:

1. Abdullâh b. Zâlim el-Mâzinî[1]

2. Abdurrahmân b. el-Ahnes[2]

3. Humeyd b. Abdirrahmân[3]

4. Riyâh b. Hâris en-Neha'î[4]

5. Sâlim b. Ebil-Ca'd[5]

6. Muhammed b. Sâib el-Kelbî[6]

Abdullâh b. Zâlim, Buhârî tarafından eleştirilen bir râvî. Ayrıca kendisiyle öğrencisi "Hilâl b. Yesâf" arasında isnat kopukluğu var. İlgili kaynaklara[7] göre arada atlanan râvî **İbn Hayyân**. O da tamamen meçhul birisi.[8] O nedenle söz konusu "aşere-i mübeşşere" hadîsinin sahih olmadığına hükmedenlerin başında İmam Buhârî var. İbn Adiy ile el-Uqaylî de onu izliyor.[9]

Abdurrahmân tamamen meçhul, durumu belirsiz birisi.[10]

Humeyd; Hz. Ali'ye ve Evlâd-ı Rasûl'e karşı, Emevîler'in tarafında yer tutmuş birisi. Bunu rivâyetlerinden ve sahâbeden kimlerden hadis aldığından[11] çıkarmak pekâlâ mümkün. Onun bu zihniyetinin babasından ve dayısı Halîfe Osman'dan tevârüs etmiş olduğu muhakkak. Ayrıca senedinde, hâfıza bakımından sağlam olmadığı için çokça tenkit edilen **Mûsâ**

1- Ahmed: I, 187~189; Ebû Dâvûd: sünnet, 8; Tirmizî: menâqıb, 27; İbn Mâce: muqaddime, 11; Hâkim, III, 316, 450

2- Ahmed: I, 188~189; Ebû Dâvûd: sünnet, 8; Tirmizî: menâqıb, 27

3- Tirmizî: menâqıb, 25; Hâkim, III, 440

4- Ahmed: I, 187; Ebû Dâvûd: sünnet, 8; İbn Mâce: muqaddime, 11

5- İbn Sa'd, III, 383

6- İbn Sa'd, III, 383

7- Ebû Dâvûd: sünnet, 8; Dâraqutnî, *el-Ilel*: IV, 412; ez-Zehebî, II, 448

8- ez-Zehebî, IV, 591; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 473

9- Buhârî: *el-Kebîr*: V, 124; İbn Adiy, IV, 223; ez-Zehebî, II, 448; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 167

10- ez-Zehebî, II, 546; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 440

11- İbn Sa'd, V, 154; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 30

b. Ya'qûb ez-Zema'î adlı bir râvî var.[1] Öbür yandan Humeyd, hadîsin farklı bir varyantında[2]; "Saîd b. Zeyd" yerine, babası "Abdurrahmân b. Avf"tan almış görünüyor. Humeyd'in babasının bizâtihî kendisi hadislerine güvenilemeyecek kadar sâbıkalı birisi. (Sebebi ileride gelecek.) Üstelik aralarında isnat kopukluğu var. Yani babasını küçük yaşta kaybettiği için, ondan hadis duymuş olması mümkün görünmüyor.[3] Bir de babası yoluyla gelen bu rivâyette cennetlikler listesine, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) yerine "Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh" konmuş! Bu da rivâyetin hem metninde, hem de isnâdında çelişkilerin bulunduğunu gösteriyor.

Riyâh kanalıyla gelen isnat, bunlar içinde en "yüzüne bakılabilir" olanı. Buna rağmen yine sahih diyemiyoruz. Çünkü bir hadisin sahih olabilmesi için metin bakımından da sağlıklı, akılla ve târihî gerçeklerle uyumlu olması gerekiyor; nerede!?

Sâlim yoluyla gelen rivâyetin isnâdında **Ubeyde b. Muattib** var: İttifakla zayıf, metrûk bir râvî.[4]

Muhammed b. Sâib'in bizzat kendisi, Ehl-i Sünnet tarafından çok zayıf sayılan, hatta yalancılıkla suçlanan birisi.[5]

Kısacası "aşere-i mübeşşere" hadîsi akılla, mantıkla, târihî gerçeklerle çelişen asılsız bir hadis.[6]

1- ez-Zehebî, IV, 227 vd.; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 566~567

2- Ahmed: I, 193 (1585); Tirmizî: menâqıb, 25

3- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 31

4- ez-Zehebî, III, 25~26; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 510

5- ez-Zehebî, III, 556 vd.; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 173

6- Bize kalırsa bunun icadı Muâviye dönemine rastlıyor. Çünkü hadisin baş mimarı, Ömer b. Hattâb'ın eniştesi Saîd b. Zeyd. Bu sözü Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) ondan başka duyan eden yok! Üstelik Saîd, bu hadîsi dört halîfe döneminde herkese haber verebilecekken ve buna ihtiyaç da varken; bunu yapmamış. Nihâyet –ilgili rivâyetlere göre– Muâviye'nin Kûfe vâlisi Muğîra'nın atadığı hatipler Hz. Ali'ye sövüp lanet okumaya başlayınca, Saîd bunu içine sindirememiş ve söz konusu hadisi okumuş. O dönemde Muâviye'nin ve onun atadığı vâlilerin zulmü kol gezdiği için; sadece "Ali'nin cennetlik bir sahâbî olduğunu" söyleyerek karşı çıksa kesin başı ağrıyacak! O yüzden rivâyete, Muâviye'nin saltanatını kendilerine borçlu olduğu kişilerin adlarını da koymak sûretiyle kendince bir çözüm bulmuş; sonuçta bunu Ali'ye hakareti önlemek ve kendi canını kurtarmak için, iyi niyetle yapmış olabilir.

15. Defalarca izah ettiğimiz gibi; bu da ***öncelikle*** akla, mantığa ve târihî gerçeklere aykırı. ***İkincisi***, rivâyet özellikle şu sahâbîler kanalıyla Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) dayandırılmış:

1. Ali b. Ebî Tâlib[1]

2. Enes b. Mâlik[2]

3. Ebû Cuhayfe Vehb el-Hayr[3]

Hz. Ali'ye üç ayrı koldan dayandırılmış: **a**) İmam Ali Zeynelâbidîn, **b**) Hâris b. Abdillâh el-A'var el-Hemedânî ve **c**) Oğlu Hasan. İmam Ali Zeynelâbidîn yoluyla gelen rivâyetin senedinde İbn Şihâb ez-Zührî ile **Velîd b. Muhammed el-Muvaqqarî** var. ez-Zührî'nin güvenilir bir tarafının olmadığını daha önce gördük. [sh. 134] Velîd de bil-ittifak zayıf, metrûk bir râvî.[4] Ayrıca İmam Zeynelâbidîn'in, dedesi İmam Ali'den (a.s) hadis işitme imkânı yok.[5] **Hâris** esasen güvenilir; ancak hâfıza bakımından zayıf birisi.[6] Oğlu Hasan kanalıyla gelen rivâyetin isnâdında ise, torunu **Hasen b. Zeyd el-Hâşimî** var: İbn Maîn onun için "zayıf" diyor. İbn Adiy ise "onun babasından naklettiği rivâyetlerin münker ve isnât bakımından kopuk" olduklarını söylüyor. Ki burada da durum aynen öyle.[7]

Enes hadîsinin senedinde **Muhammed b. Kesîr es-Seqafî** adlı; Ahmed, Ali b. el-Medînî, Buhârî, Nesâî vs. önde gelen pek çok hadisçi tarafından zayıf kabul edilen Şamlı bir râvî var. Ayrıca büyük oranda hâfıza kaybına

---

İyi niyetle hadis mi uydurulurmuş? demeyin. Açın hadis tarihini; iyi niyetle nice hadisler uydurulduğunu görün. İsmail Hakkı Bursevî bile bu yola meyledenlerden birisi! (bk. *Rûh'ul-Beyân*: III, 548. Tevbe sûresinin son âyetinin tefsîri)

1- Ahmed: I, 80 (568); Tirmizî: menâqıb, 16; İbn Mâce: muqaddime, 11

2- Tirmizî: menâqıb, 16

3- İbn Mâce: muqaddime, 11; et-Taberânî, XXII, 104

4- ez-Zehebî, IV, 346; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 342

5- Tirmizî de rivâyetin hemen ardından Velîd'in zayıf birisi olduğunu ve İmam Ali Zeynelâbidîn'in dedesinden hadis işitmediğini belirtiyor.

6- Hakkında detaylı bilgi için bak. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 115~116

Bizce burada asıl sorun Hâris'ten rivâyette bulunan **Âmir eş-Şa'bî**'den kaynaklanıyor. Çünkü o Haccâc-ı zâlimin meclis arkadaşlarından olan, Ali ve dostları için çirkin laflar eden birisi. [bk. sh. 262]

7- İbn Adiy, II, 325; ez-Zehebî, I, 492; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 550

sahip.[1] Ayrıca daha önce tedlisçiliği hakkında bilgi verdiğimiz **Qatâde** de var. [bk. sh. 126]

Ebû Cuhayfe hadîsinin senedinde ise **Mâlik b. Miğvel** var ki; nasıl bir kişiliğe sâhip olduğunu daha önce [sh. 259] gördük. Bir de onun öğrencisi **Abdülquddûs b. Bekr b. Huneys** var: Ahmed, Yahyâ b. Maîn, Buhârî ve Ebû Hayseme tarafından zayıf bulunuyor.[2]

Kısacası bu da tek kelimeyle uydurma! Uyduranların Ali'nin ve onun yakın dostu Ebû Cuhayfe'nin adlarını kullanmaları da ilginç! Bize göre maksat belli: Bununla ***"Hasan ile Hüseyin cennetlik gençlerin efendileridir."*** hadîs-i şerîfini perdelemek!

Sonuç: Ebûbekr'in fazîletlerine ve hilâfete herkesten daha liyâkatli olduğuna dair uydurulan pek çok rivâyet var.[3] Sonuçta akla, mantığa ve tarihî gerçeklere tamamen ters düşen bu rivâyetlerin, Ehl-i Sünnet kaynaklarında da yaygın ve gayet sahih yollarla gelen; Ehl-i Beyt efrâdını ön plana çıkaran ğadîr–humm, seqaleyn, sefîne, sedd-i ebvâb, menzile, râye, hac emirliği vb. hadisleri perdelemek amacıyla kotarıldığı muhakkak. Kitap ve sünnete muhâlif, hukuk dışı icraatları bir yana, rivâyetlere göre "Bilin ki, beni çepeçevre kuşatan bir şeytanım var; öfkelendiğim vakit benden uzak durun!"[4] diyen, dilini tutarak "Şu yok mu; odur bana nahoş işler yaptıran!"[5] itirafında bulunan ve hilâfete geçtiği günlerde Fâtıma anamızın evine yapılan baskını "pişmanlık duyduğu üç şey" arasında sayan[6] halîfe Ebûbekr; nasıl olur da Allah'ın Rasûlü (s.a.a) tarafından abartılı biçimde övülür?

Bazılarının dilinden düşürmediği soru şu: "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) tarafından cennetle müjdelenen birisi böyle şeyleri nasıl yapar! Bu hiç müm-

1- ez-Zehebî, IV, 18 vd.; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 249

2- ez-Zehebî, II, 642; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 456~457

3- Ayrıntılı bilgi için bk. el-Emînî, V, 297~356, VIII, 30~59

4- İbn Sa'd, III, 212; et-Taberî, II, 245; İbn Ebil-Hadîd, VI, 20

Halîfe Ebûbekr'in, o şeytanın "cin şeytanı" mı, yoksa "ins şeytanı" mı olduğuna dair bir açıklık getirmesini arzu ederdik.

5- Mâlik: kelâm, 12; İbn Sa'd, V, 11; İbn Ebî Şeybe, V, 320, VII, 432; Ahmed, *el-Ilel*: II, 132, III, 269; el-Bezzâr, I, 163; el-Münâvî, IV, 241, V, 367

6- et-Taberânî, I, 63; et-Taberî, II, 353; el-Ya'qûbî, II, 137; el-Mes'ûdî, II, 317; ez-Zehebî, III, 109; İbn Ebil-Hadîd, II, 46~47

kün mü?" Bunun cevabı çok basit: Ebûbekr'in lehinde olan rivâyetler sadece Ehl-i Sünnet kaynaklarında bulunuyor. Onun aleyhinde olan rivâyetler ise; hem Ehl-i Sünnet hem de Şîa ve Mutezile kaynaklarında yer alıyor. Dolayısıyla o soruyu ters çevirip şöyle sormak daha makul olmaz mı: "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) onca hatalı davranışları olan birisini cennetle müjdeler mi!? Bu hiç mümkün mü?"

Evet, Ehl-i Sünnet'in en muteber kaynaklarına göre halîfe Ebûbekr böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet bütün bu gerçekleri görmezden gelerek onu sahâbenin en üstünü sayar ve bütün muhaddisler, kitaplarında ondan gelen hadislere tereddütsüz yer verirler.

02. Ömer b. Hattâb el-Adevî

Kureyş'in Adiy kolundan. Allah'ın elçisinden (s.a.a) onüç yaş küçük olan Ömer, sert mizaçlı birisiydi. Bi'setin altıncı yılında, bilinenin aksine, kırkı hatta elliyi aşkın kişiden sonra İslâm'a girdi![1] Hicretten sonraki hemen bütün savaşlara katıldı. Rasûl-i Ekrem'in irtihâlinden sonra Ebûbekr'in halîfe oluşunda en büyük pay ona ait idi. Veliahtlık yoluyla hilâfete geçti ve 10,5 yıl süren hilâfetinin ardından, Muğîra b. Şu'be'nin kölesi Ebû Lü'lü' tarafından bir suikast sonucu öldürüldü. Peygamberimizin eşlerinden Hafsa'nın babası olan Ömer, Ehl-i Sünnet'e göre "aşere-i mübeşşere[2]"dendir ve sahâbe arasındaki fazîlet sıralamasında ikinci sıradadır.[3]

Menfî davranışları:

1. Savaşlardaki durumu: Ehl-i Sünnet'in "Ömer b. Hattâb'ın cesâret ve şecâatini" dillere destan ettiği malum. Oysa temel Ehl-i Sünnet kaynakları onun savaşlarda göstermiş olduğu kahramanlıklardan ziyâde; meydanlardan kaçışına yer verirler!

Uhud savaşındayız… Müslümanlar kendi hataları sonucu bozguna uğradıklarında, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) etrafında bir avuç mücâhid dışında kimse kalmamış; diğerleri korkularına dağlara çekilmişlerdi. Kimileri,

1- Ayrıntılı bilgi az ileride faziletleri arasında gelecek.

2- Ebûbekr'in fazîletlerine dair ondördüncü hadîse bk.

3- bk. İbn Sa'd, III, 265 vd.; İbn Abdilberr, II, 458 vd.; İbn'ül-Esîr, III, 318 vd.; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 518~519; Bilmen, I, 441 vd.

kudsiyetine dokunur kaygısıyla, onun Uhud meydanlarından kaçışını inkâr eder. Oysa siyer ve meğâzî üstatlarından el-Vâqıdî ile büyük müfessir Fahruddîn er-Râzî bile Ömer'in o gün firar edenlerden olduğunu kabul ederler.[1] Zaten Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçen pek çok rivâyet, Vâqıdî ile Râzî'yi resmen doğrulamaktadır. İşte Hattâb oğlu Ömer'in bizzat kendi itirafı: "O gün Muhammed'in öldürüldüğü haberi yayıldığında, keçiler gibi dağa tırmanıyordum!"[2]

O sırada Enes b. Mâlik'in amcası olan Enes b. Nadr, aralarında Ömer ile Talha'nın da bulunduğu bir grubun eli kolu bağlı beklemekte olduklarını görür ve bunun sebebini sorar. Onlar "Duymadın mı; peygamber öldürüldü!" deyince, Enes'in şu şoke edici sözleri üzerine uyanırlar: "Öyleyse ondan sonra hayatta kalıp da ne yapacaksınız?"[3]

Ömer'in Hayber atağı da bundan farksız idi. Hz. Peygamber (s.a.a) Ebûbekr'in ardından onu yolladığında, direniş göstermeden dönüp kaçar. Bunun üzerine onu bizzat kendi birliği "**korkak**"lıkla suçlar![4]

Huneyn savaşına gelince; o gün bütün sahâbenin Hz. Peygamber'i (s.a.a) bir avuç mücâhid ile yapayalnız bırakarak kaçtıklarını… daha önce görmüştük. [sh. 175~176] İbn Hişâm, et-Taberî ve bu ikisinin yolundan gidenler[5], Ebûbekr ile Ömer'i Hz. Peygamber'in yanında sebat edenler arasında gösterirler. Oysa ilk iki halîfeye hayranlığı ve Ehl-i Beyt'e mesafeli duruşuyla bilinen ünlü İslâm tarihçilerinden Zübeyr b. Bekkâr bile onları

1- el-Vâqıdî, *el-Meğâzî*: I, 240; İbn Ebil-Hadîd, XV, 20; er-Râzî, IX, 50

2- et-Taberî, *et-Tefsîr*: VII, 327; İbn Ebil-Hadîd, XV, 22, 27; es-Süyûtî, 57

3- İbn Hişâm, II, 83; et-Taberî, II, 66; el-Beyheqî, *ed-Delâil*: III, 245; İbn Qayyim, II, 93; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 39; İbn Ebil-Hadîd, XIV, 276; et-Tabâtabâî, IV, 38

Hatta o esnada münâfıkların reisi Abdullâh b. Übeyy'i aracı yaparak müşriklerden emân dilemeyi –sesli biçimde– düşünen sahâbîlerin bulunduğunu daha önce [sh. 184] görmüştük. Bu rivâyetle yukarıdaki rivâyet tıpa tıp örtüştüğüne ve her ikisi de **Enes b. Nadr** kanalıyla geldiğine göre; buradan, o gün böyle düşünenler arasında Ömer ile Talha'nın da bulunduğu sonucu çıkarılabilir!

4- Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 83~84

5- İbn Hişâm, II, 443; et-Taberî, II, 167; İbn'ül-Qayyim, II, 186; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 374; Elmalılı, IV, 2495 = Rivâyetin kökü **Muhammed b. İshâq**'a dayanıyor. İbn İshâq, Ehl-i Sünnet'e göre tedlisçiliği ile ünlü birisi. Ayrıca pek çok Ehl-i Sünnet hadis tenkitçisi onu zayıf, huccet olmamak, hatta yalancılıkla suçluyor! (bk. ez-Zehebî, III, 468 vd.; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 153)

sebat edenler arasında saymaz.[1] Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim'de geçen bir rivâyetten[2] açıkça anlaşılan da bu.

2. Hz. Peygamber'in Ebûbekr ile Ömer'in görüşlerine değer vermeyişi ve onların sözleri üzerine yüzünün renginin atması: Bu konuda gerekli bilgi yukarıda verilmişti. [sh. 347]

3. Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) karşı kabalığı: Hudeybiye sözleşmesi sırasında Hattâb oğlu Ömer'in tutumunu bilmeyenimiz yoktur herhalde… Ömer yapılan bu barışa şiddetle karşı çıkıyor; zâhiren Müslümanların aleyhine görünen maddelerin altına imza koyduğu için Hz. Peygamber'i (s.a.a) azarlarcasına soru yağmuruna tutuyor:

– Ey Allah'ın Elçisi! Sen Allah'ın elçisi değil misin!?

– Tabii ki Allah'ın elçisiyim.

– Biz hak, onlar bâtıl üzere değil mi?

– Tabii ki!

– Bizim ölülerimiz cennetlik, onlarınki cehennemlik değil mi?

– Elbette!

– Öyleyse dinimizi ne diye bu kadar aşağılıyoruz!?

– Ey Ömer! Ben Allah'ın elçisiyim. O'nun emrine karşı gelemem! Hem O beni yalnız koymayacak!

Hattâb oğlu, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) verdiği bu cevaplarla tatmin olamamış olacak ki; büyük bir öfkeyle, doğru Ebûbekr'in yanına varır ve aynı soruları ona da sorar... Ancak ondan sonra sakinleşir![3]

1- İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşq*: XXVI, 299, XXVIII, 137~138, XLI, 15; Müttaqî el-Hindî, X, 542 (hadis no: 30214)

2- Buhârî: humüs, 18, meğâzî, 56; Müslim: cihâd, 41

3- İbn Ebî Şeybe, VII, 384~385, 388~389, 558; Abdürrazzâq, V, 339; Ahmed: III, 486, IV, 330 (15408, 18166); Buhârî: şurût, 15, cizye, 18, tef. Feth, 4; Müslim: cihâd, 94; Ebû Avâne, IV, 296; Ebû Ya'lâ, I, 365; et-Taberânî, VI, 90, XX, 14

Ancak İbn Hişâm (II, 317), et-Taberî (II, 122), İbn Seyyidinnâs (II, 120), İbn Kesîr (*el-Bidâye*: IV, 192) vb. –herhalde Ömer'in şan u şerefini kurtarmak için– olayı ters yüz ederek sunarlar; onun önce Ebûbekr ile konuştuğunu, fakat bundan tatmin

Hattâb oğlu bilmez mi ki; karşısında konuştuğu kişi, Allah'ın onların arasından seçip beğendiği bir elçidir? Sürekli vahyin kontrolü altında bulunan, söz ve fiilleri herkese örnek olan bir peygamberin huzurunda yapılan bu tarz hareketler, ona "hürmet" ve "nezâket" ilkesiyle bağdaşır mı? Aklı başında birisi, peygamberini "dîni aşağılamakla" nasıl suçlayabilir? Acaba Hattâb'ın oğlu Ömer kendini ne sanıyor ki; Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) "akıl hocalığı" yapmaya yelteniyor?

Ömer bu tutumunun "kabalık ve saygısızlık" olduğunu geç de olsa anlayacak ve şöyle diyecektir: "O günkü yaptıklarımdan dolayı sürekli oruç tuttum, sadaka verdim, namaz kıldım ve köle azat ettim!"[1]

Aynı kaynaklar, o gün Ömer'in Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) "Hani sen bize ka'beyi ziyaret edeceğimizi söylememiş miydin?" gibi taciz edici sorular sorarak fazlasıyla rahatsız ettiğine de yer verirler.

Benzer bir durum **Abdullâh b. Übeyy b. Selûl**'ün cenâzesinde de yaşanıyor: Ashâb arasında "nifâkıyla" tanınan bu adam öldüğünde, oğlu, Hz. Peygamber'den (s.a.a) babasına sarıp kefenlemek üzere gömleğini vermesini, cenâze namazını kıldırarak onun için istiğfarda bulunmasını ricâ ediyor. Peygamberimiz gömleğini veriyor… Namaza tam duracağı sırada; Hattâb oğlu aniden onu arkadan çekiştiriyor ve "O münafığın tekidir; Allah sana münafıkların cenaze namazını kılmanı yasaklamadı mı?" diyerek uyarıyor!

Allah'ın Elçisi (s.a.a) ona şu cevabı veriyor: "***Ey Ömer! Allah* "Onlar için istiğfarda bulun ya da bulunma! Onlar için yetmiş defa istiğfarda bulunsan da Allah onları bağışlamayacaktır." [**Tevbe: 80**] *buyurarak beni bu konuda muhayyer bıraktı.***" Namazın akabinde **"Onlardan ölen herhangi birisinin cenaze namazını ebediyyen kılma!..." [**Tevbe: 84**]** âyeti nâzil oluyor.[2]

---

olmadığını, ancak Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) verdiği cevaplarla sakinleştiğini… anlatırlar. Maalesef İhsan Süreyyâ Sırma Hoca (*Medîne Dönemi ve Cihad*: s. 95) da aynı yolu izler. Bu mudur emânete riâyet?!

1- Abdürrazzâq, V, 340; Ahmed: IV, 330 (18166); Buhârî: şurût, 15; İbn Hişâm, II, 317; et-Taberî, II, 122; el-Beyheqî, IV, 220; İbn Seyyidinnâs, II, 120; İbn Kesîr, IV, 192; el-Aynî, XI, 243

2- Buhârî: cenâiz, 22, tef. Berâe, 10~11, libâs, 8; Müslim: fedâil'üs-sahâbe, 25, münâfiqîn, 3

Hattâb oğlu, söz konusu âyeti Hz. peygamberden daha iyi anlamış olduğunu[1] ima eden bu davranışının büyük bir kabalık olduğunu geç de olsa anlayacak ve "O gün hiç benzeri olmayan büyük bir hata yaptım!" diyerek pişman olacaktır.[2]

Hattâb oğlunun yaptığı bir kabalık da şu: Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bir gün yatsı namazına gecikiyor… Bunun üzerine Ömer, Rasûlüllâh'ın evine doğru, "Kadınlar ve çocuklar uyuya kalmış!" diyerek bağırıyor.[3]

Hâdiseyi anlatan İbn Şihâb ez-Zührî diyor ki: "Bana ulaştığına göre o gün Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Ömer'in bağırtısını duyunca: ***"Namaz için Allah'ın Elçisi'ni rahatsız etmek hiçbirinize yakışmaz!"*** buyurdu.[4]

4. Hucurât vak'ası: Ebûbekr ile birlikte imanlarının tehlikeye düştüğü bu olay üzerinde daha önce durmuştuk. [sh. 347~348]

1- Oysa ilk âyette, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) da buyurduğu gibi, yasaklama kesinlikle yok! Sadece, onlar için yapılan istiğfarın hiçbir fayda vermeyeceği anlatılıyor. Münafıkların cenâze namazını kılmanın yasak edilişi ise, ümmetin ittifakıyla, ancak 84. âyet ile birlikte olmuştur. Dolayısıyla burada Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) yaptığı bir yanlış yoktur. Hem o Allah'ın elçisidir ve yanlış yapması mümkün değildir.

"Öyleyse Allah'ın Rasûlü (s.a.a) faydası olmayan bir şeyi neden yaptı?" sorusuna gelince: Allah (a.c) sadece, yapılan istiğfarın o kimseye fayda vermeyeceğini haber veriyor ki onun elçisi zaten bunun farkındadır. Zaten gömleğini verirken bile ***"Benim bu gömleğimin ona hiçbir faydası yok! Ancak ben bununla pek çok kişinin İslâm'a gireceğini ümit ediyorum!"*** buyurmuştu. Şayet ortada başka bir maslahat varsa, mübah olan bu yolu denemek neden boşuna olsun? Nitekim Allah'ın Elçisi bununla hem o münâfığın oğlunun –ki temiz bir sahâbî idi– gönlünü kazanmış, hem de onun kabilesinden pek çok kişinin İslâm'a girmesine vesîle olmuştur.

Diğer yandan, Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) bu namazda ona dua ettiği de malum değildir. Bize göre bu namaz görünürde bir cenâze namazıdır; dolayısıyla Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bu namazda o münafığa dua etmiş değildir.

2- Müttaqî el-Hindî, *Kenz'ül-Ummâl*: II, 419 (4393. hadis)

Rivâyetlere göre Hattâb oğlu bu tutumundan bir türlü vaz geçmiyor ve Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) bir Müslümanın cenâze namazını kıldırmasına da –çevrenin dedikodusuna bakarak– karşı çıkıyor! (bk. et-Taberânî, XXII, 337; İbn Hacer, *el-İsâbe*: IV, 134~135, 185~186; el-Heysemî, V, 502~503)

3- Buhârî: mevâqît, 22, 24, sıfat'üs-salât, 79, 80; Müslim: mesâcid, 218

4- Müslim: mesâcid, 218; İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: II, 50

"Bu olaydan Ömer'in fazîletine işaret çıkaranlar bile var!" dersek, şaşırmayın! İsteyen buyursun baksın: el-Aynî, IV, 215; Davudoğlu, III, 638

5. İşret meclisine katılması: İçkinin haram kılınışından 4 yıl kadar sonra verilen bir ziyâfette kafaların çekildiğini… davetliler arasında onun da bulunduğunu daha önce görmüştük. [sh. 313~314]

6. Rasûlüllâh'ın talimatlarına kulak tıkayışı: Onun Ebûbekr ile birlikte Allah'ın Rasûlü'nün verdiği bir talimata uymadıklarını yukarıda görmüş, ayrıca Üsâme ordusunun sevkıyatı sırasında; yine onunla birlikte yaptıklarına da değinmiştik. [sh. 348, 349~351]

7. Perşembe fâciası: Hz. Peygamber (s.a.a) Üsâme ordusunun sevkıyatı sırasında yaşananlardan (ki buna namaz kıldırma da dâhildir) sonra daha bir rahatsızlandı ve evine çekilerek şöyle buyurdu:

> "Bana bir kâğıt kalem getirin de size öyle bir vasiyet yazdırayım ki; ondan sonra ebedî yoldan çıkmayasınız!"

Orada bulunan Hattâb oğlu hemen atılarak; "**Durun! Allah'ın Elçisi (s.a.a) şu an ne dediğini bilmiyor; bize Allah'ın kitâbı yeter!**" dedi. Bunun üzerine evdekiler ikiye bölündü: Bir grup kağıt kalemin getirilmesini ve vasiyetin yazdırılmasını isterken, diğer grup Ömer'in tarafına geçti. Derken, Rasûlüllâh'ın huzurunda gürültü başladı, münâkaşa uzadı. Duruma iyice öfkelenen Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şöyle bağırdı: ***"Çıkın gidin yanımdan!"***

İbn Abbâs "Ah Perşembe günü! Ne Perşembe günü idi o!" dedikten sonra hüngür hüngür ağlamaya başlıyor; gözlerinden akan yaşlar, yanaklarına doğru inci taneleri gibi süzülürken başlıyor olayı anlatmaya. Ve o gün yaşananları "büyük bir musîbet" olarak niteliyor.[1]

Hadiste geçen "Allah'ın Elçisi (s.a.a) şu an ne dediğini bilmiyor!" ifadesi, Ömer'in şan ü şerefine dokunduğundan olacak; bazı rivâyetlerde, onun yerine "Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ağrısı artmış durumda!" ifadesi konmuş! Halbuki diğer rivâyetlerde bu orijinal ifade aynen korunmuş. Ancak bu defa da Ömer'in adına yer verilmemiş![2]

1- İbn Sa'd, II, 242~244; Ahmed, I, 222, 324, 336, 355 (1834, 2835, 2945, 3165); Buhârî: ilim, 39, cihâd, 176, cizye, 6, meğâzî, 83, merdâ, 17, i'tisâm, 27; Müslim: vasâyâ, 20~22; et-Taberî, II, 228~229

2- Hadîsi Ebû Dâvûd (imâra, 28) da rivâyet ediyor ve korkusundan hadîsin asıl can alıcı bölümlerini tümüyle atlıyor! Her şeye rağmen "**reziyye**" (musîbet, fâcia) hadîsi adıyla bilinen bu hadîsimizi etraflıca inceleyenler göreceklerdir ki; söz konusu orijinal ifade bizzat Ömer'e âittir!

Evvelâ, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) için "ne dediğini bilmiyor" demek, cidden terbiye sınırlarını zorlayan bir durumdur. O bir deli, bir bunak mıdır ki ne dediğini bilmesin? ***İkincisi***, Allah (a.c) Ebûbekr ile Ömer'i rasûlünün huzurunda seslerini yükselterek konuştukları için şiddetle azarlamış; bu yaptıklarıyla bütün amellerinin boşa gidebileceğini bildirmek üzere Hucurât suresinin ilk âyetlerini indirmişti! Aynı Ömer, sanki o hâdiseyi yaşayan kendisi değilmiş gibi; aynı tutumunu ısrarla sürdürüyor ve Rasûlüllâh'ın huzurunda gürültü yapmaya devam ediyor! ***Üçüncüsü***, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) o günlerde Üsâme ordusunu Şam'a doğru sevk etmişti ve ordunun mutlaka ama mutlaka yola koyulmasını emir buyurmuştu. O orduda Ömer de vardı! Şimdi sormak istiyoruz: Vasiyetin yazılmasına mani olan Ömer'in o gün Medîne'de işi neydi!? ***Son olarak***, teşrî konusunda Allah'ın kitabının yeterli olduğunu sanmak, İslâm'ı anlamamaktır.[1]

Esasen ***"… size öyle bir vasiyet yazdırayım ki; ondan sonra ebedî yoldan çıkmayasınız!"*** hadîsiyle ***"Sizlere paha biçilmez iki ağır emanet bırakıyorum; onlara sımsıkı sarıldığınız sürece asla yoldan çıkmazsınız: Allah'ın kitabı ve benim Ehl-i Beytim!"*** hadîsi arasındaki aşırı benzerlik de gösteriyor ki; Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) yazdırmayı düşündüğü vasiyet hiç kuşkusuz namaz, oruç vb. ibâdetlerle ilgili bir vasiyet değil; tamamen siyâsî bir vasiyet idi. Ve içeriğinin de ne olduğu apaçık belliydi!

Bu bakımdan söz konusu fâcia, sahâbenin Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) emirlerini defalarca hiçe saydıklarını gösteren, son derece ibret verici bir tablo ortaya koymaktadır.[2]

1- Sahâbeden Imrân b. Husayn, Allah'ın kitabıyla yetinerek Rasûlünün sünnetini dışlayanları "ahmaklıkla" suçlamaktadır! (bk. el-Beyheqî, II, 194; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Faqîh*: I, 76~77; el-Qurtubî, I, 39; eş-Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*: IV, 15)

Kaldı ki sahih sünnetin önemi ve bağlayıcılığı hususunda ümmetin icmâı vardır ve bu icmâa, Qâdî Şüreyh'a gönderdiği şu mektupla Ömer'in bizâtihî kendisi de dâhil olmuştur: "Allah'ın kitabındakiyle hükmet. Şayet onda bir şey yoksa Elçisi'nin sünnetiyle, …" (bk. Nesâî: qadâ, 11; Dârimî: muqaddime, 20; el-Beyheqî, X, 115; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Faqîh*: I, 166)

2- İbn Abbâs'ın olayı ağlayarak anlatmasından ve hâdiseyi "büyük bir musîbet" olarak nitelemesinden, Ömer'in içine düştüğü durumun vahâmeti bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmasına rağmen; ona bu olaydan yine de "fazîlet" çıkaranlar var! (bk. en-Nevevî, XI, 90; el-Aynî, II, 137; Davudoğlu, VIII, 195)

8. Saqîfe günü yaptıkları: Ebûbekr'in hatalı davranışlarını işlerken bu hususa değinmiş, Hattâb'ın oğlunun o gün neler yaptığını anlatmıştık. Hattâb oğlu Ömer, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) sımsıkı sarılmalarını vasiyet ettiği Ehl-i Beyt'i bir kenara itip; onlarsız hukûmet kurma girişiminde en aktif rol almış, bu yolda elinden geleni yapmıştı. **Bunun için Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) ciğer pâresi Hz. Fâtıma'nın evini içindekilerle birlikte yakmayı dahi aklına koymuştu…** [sh. 352]

9. Hilâfete geçişi: Rivâyetlere göre Halîfe Ebûbekr iyice rahatsızlandığında yanına sadece Osman'ı çağırdı ve "Yaz! Bu Ebûbekr'in Müslümanlara vasiyetidir…" dedi ve bayıldı. Uyandığında; Osmân'ın vasiyetin devamına "… Sizlere Hattâb oğlu Ömer'i halîfe atadım!..." yazdığını görünce tekbir getirdi ve yazılanları aynen onayladı…[1]

Evet, Hattâb oğlu Ömer'in hilâfeti işte bu minvâl üzere yürürlüğe sokuldu. Rasûlüllâh'ın –canımız ona fedâ olsun– vefâtının hemen ardından Ebûbekr'in halîfe olması için üzerine düşeni fazlasıyla yapan Ömer, o gün yaptıklarının semeresini böylece topluyor ve Ebûbekr tarafından veliahtlık yoluyla hilâfet makamına atanıyor.

Bazıları[2], Ömer'in iş başına geçmesinde de bir çeşit şûrânın ve fikir alış verişinin bulunduğunu ileri sürerek, durumu kurtarmaya çalışsa da, hâdise gayet açıktır ve bu "veliahtlıktan" başka bir şey değildir. Aslında Ebûbekr'in bunu yürürlüğe koyarken, birilerinin görüşlerine baş vurduğuna dair bir rivâyet[3] var. Fakat, ***öncelikle***, bu rivâyetin senedinde Ehl-i Sünnet tarafından ittifakla zayıf, metrûk; hatta hadis uydurmakla suçlanan **Ebûbekr b. Abdillâh b. Ebî Sebra** adlı birisi var.[4] ***İkincisi***, söz konusu rivâyet; Ali, Talha, Zübeyr, Abdurrahmân b. Avf ve Sa'd … gibi önde gelen pek çok sahâbînin, Ebûbekr'e bu yaptığından dolayı karşı geldiklerine dâir sahîh ve yaygın rivâyetlerle[5] boy ölçüşecek düzeyde değildir.

Hz. Ali'nin bu atamayı kabul ettiğine ve "Biz Ömer'den başkasına razı

1- İbn Şebbe, II, 667; İbn Ebî Şeybe, VI, 361; et-Taberî, II, 353

2- bk. Algül, II, 251

3- İbn Sa'd, III, 199; et-Taberî, II, 352; İbn'ül-Esîr, III, 334~335

4- ez-Zehebî, IV, 497; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 405, *et-Tehzîb*: VI, 294 vd.

5- İbn Şebbe, II, 666; Abdürrazzâq, V, 449; İbn Ebî Şeybe, VII, 434; İbn Sa'd, III, 274; Ahmed, *el-Fedâil*: I, 337; et-Taberî, II, 355; el-Beyheqî, VIII, 149;

olmayız!" dediğine dair rivâyet[1] de tek kelimeyle uydurma.

Bizce burada kayda değer birkaç husus (yahut soru) var:

a) Hastalığında "Şu an o ne dediğini bilmiyor!" diyerek Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) vasiyetini yazdırmaya karşı çıkan Ömer, aynı şartlarda yazdırılan veliahtlık vasiyetnamesine neden itiraz etmedi? Yoksa böyle durumlarda Ebûbekr kendisini peygamberden daha mı iyi kontrol edebiliyor?

b) Şayet Ebûbekr bayıldıktan sonra bir daha uyanmasaydı; o vakit Ömer kim tarafından hilâfete atanmış olacaktı? Ve bu durum bizim tarafımızdan bilinebilecek miydi, yoksa sırlara mı karışacaktı?

c) "Ebûbekr'e yapılan bîat, bir '**oldu bitti**den' (= **felte**) ibâret idi; şimdi birisi çıkıp da aynı yolla, kimseye danışmadan başka birine bîat etmeye kalkarsa; hem bîat eden, hem de bîat edilen, ölümlerine davetiye çıkarmış olurlar!" diyerek[2], şûrâdan yana tavır koyduğunu cümle âleme duyuran Ömer; neden Ebûbekr'in hilâfeti sırasında bu ilkeye uymadı? Aynı ilkeyi hem kendisi hilâfete atanırken, hem de kendinden sonraki halîfenin seçimini, cebren, sözde "şûrâ"ya bırakırken neden ihlâl etti? Yoksa o sözler, sırf günü kurtarmaya dönük söylenmiş sözler miydi?

10. İlginç hukuk dışı uygulamaları: Ehl-i Sünnet tarafından "adâlet timsâli" olarak takdim edilen Hattâb oğlu Ömer'in, hakîkaten çok ilginç, bazıları cidden trajik–komik hukuk dışı uygulamaları var. Onlardan bazılarını ibret olsun diye aşağıya çıkarıyoruz.

a) Sahâbeden **Rabîa b. Ümeyye**'yi içki içtiği için Hayber'e sürdü. O da kaçıp Bizans'a sığındı ve Hıristiyan oldu![3]

1- İbn Ebî Şeybe, VI, 359; İbn'ül-Esîr, III, 336 = Olayı anlatan **Seyyâr Ebul-Hakem** bu olayın yaşandığı tarihten yaklaşık bir asır sonra yaşamış birisi. Bu anlattığını kimden duyduğunu da her nedense belirtmemiş. Dolayısıyla rivâyetin isnâdında kopukluk var ve bu durum apaçık bir zayıflık belirtisidir.

Böyle uyduruk rivâyetleri sorgusuz sualsiz kitaplarına doldurarak sözde "İslâm Târihi" yazanlar ve bu yolla okuyucularını yanlış bilgilendirenler, yarın bunun hesabını nasıl verecekler; merak ediyoruz.

2- Halîfe Ömer'in bu sözü için bk. sh. 352

3- Abdürrazzâq, IX, 230; Nesâî: eşribe, 47 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih. Ayr. bk. İbn Sa'd, III, 282; el-Cessâs, V, 95; el-Qurtubî, V, 88; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 530~531

b) Ca'de es-Sülemî adlı bir kişi hakkında "aşk şiirleri" yazıldığını gören Ömer, hemen onu çağırttı ve kendisine 100 kırbaç vuruldu![1]

c) Halîfe bir gün, **Nasr b. Haccâc** hakkında şiirler okunduğunu duyar. Ertesi gün hemen çağırır. Bir de bakar ki; saçı başı güzel, gayet yakışıklı bir delikanlı! Derhal başını kazıtır… Basra'ya sürer![2]

d) Yine bir gece kadınların, deminki Nasr b. Haccâc'ın amcasının oğlu **Ebû Züeyb**'in "yakışıklı" biri oluşundan söz ettiklerini de duyar. Sırf bu yüzden onu da Basra'ya sürer![3]

e) Sabîğ b. 'Isl (yahut Useyl), bir gün Hattâb oğluna "**Rahmân arş üstüne istivâ etti.**" **[**Tâhâ: 5**]** âyetinin anlamını sorduğunda; ona "Sen kimsin?" dedi. Ondan "Ben Allah'ın kulu Sabîğ'ım." cevabını alan Ömer, "Ben de Allah'ın kulu Ömer'im!" deyip, eline hurma çubuklarını aldı ve onu önce bir güzel dövdükten sonra Basra'ya sürgün etti![4]

f) Hattâb oğlu bir gün berbere saçlarını kestiriyordu. Derken aniden büyük bir gürültüyle öksürünce, adamcağız altına kaçırdı![5]

g) Hattâb oğlu Ömer'in kendisini huzura çağırdığını öğrenen hâmile bir kadın, ondan korkusuna rahmindeki yavrusunu düşürdü!...[6]

h) Halîfe Ömer'in huzuruna içki içerek kafayı bulmuş bir bedevî getirdiler. Halîfe derhal onu kırbaçlamaya başladı. Bedevî özür beyan ederek "Ey Ömer! Ben bunu hiç kuşkusuz, senin evinin önündeki tulumdan içmiştim!" deyince, halîfe "Fark etmez! Ben seni sırf sarhoş olduğun için kırbaç-

1- İbn Sa'd, III, 286; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 261 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

2- İbn Sa'd, III, 285; el-Belâzürî, X, 334~335; İbn Dîzîl, *el-Cüz'*: s. 46~51; İbn Abdilberr, I, 345; İbn'ül-Esîr, I, 432; İbn Ebil-Hadîd, XII, 27~31; Abdülazîz el-Buhârî, III, 103; İbn Hacer, III, 579 = İsnâdı sahih.

3- İbn Sa'd, III, 285; el-Medâinî (bk. İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: XII, 159); İbn Dîzîl, 45; İbn Ebil-Hadîd, XII, 30~31; ez-Zehebî, *Tezkirat'ül-Huffâz*: III, 138 = İsnâdı sahih.

4- Dârimî (muqaddime, 19) = İsnâdı gayet sahîh. Ayr. bk. el-Qurtubî, IV, 15; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 198~199; Şeyhülislâm Haydarîzâde, *İslâm Mezhebleri ve Tarikatları*: s. 33

5- İbn Sa'd, III, 287; İbn Şebbe, II, 683; el-Belâzürî, X, 339

6- el-Beyheqî, VI, 123; el-Âmidî, II, 302, 417; İbn'ül-Qayyim, *el-İ'lâm*: I, 215; İbn Emîr el-Hâc, III, 310

lıyorum!" dedi. Ardından kendi tulumundaki içkiden bir miktar getirilmesini emretti. İçki geldiğinde ona biraz su kattı, içti ve sonra şöyle dedi: "Sizden birinizin içkisi sertleştiğinde; onu suyla kırıversin!"[1]

Demek ki; Halîfe'ye göre bir şahsın gıyâbında şiirler okunması, neredeyse o şahsın "zinâ etmesiyle" eşdeğer; ki kendisine 100 sopa atılıyor! Öte yandan Allah'ın (a.c) bahşettiği yüz güzelliği ile bir âyetin ne anlama geldiğini sormak da, halîfeye göre ilki sürgünlük, diğeri ise sopalık; affedilmez suçlar arasında! Ya içki olayına ne demeli? Şayet adam iyice susamış ve halîfenin kırbasından içindekini şerbet sanarak içtiyse; zaten bunda bir mahzur yok! Bilerek içtiyse bu yolda halîfeyi örnek almış! Halîfe içtiğinde suç olmuyor da; bedevî içince mi suç sayılıyor? Hem içilmesi haram olan bir içkiye su katarak sertliğini almak, o içkinin haramlığını giderir mi?

Halîfe'nin trajik-komik uygulamaları sadece bunlarla sınırlı değil elbette. Onun 6 aylıkken doğum yapan bir kadın ile, zinâ eden deli bir kadının recmedilmesine hükmettiğini de az ileride göreceğiz. Ne diyelim? "İki kişi dava için yanıma geldikleri vakit hangisinin haklı olduğunu umur etmem!"[2] diyen birisinden bundan başka ne beklenir ki!?

11. Muğîra b. Şu'be'nin zinâ dâvâsı: Araplar arasında "dehâsıyla" ünlü üç beş kişiden birisi olan Muğîra, Halîfe Ömer'in Basra vâlisiydi. Meşhûr sahâbeden **Ebûbekra es-Seqafî** de Basra'da ikâmet ediyordu. Bir gün Ebûbekra, Muğîra'nın karşı evlerden birine girdiğini gördü! O ev **Ümmü Cemîl** nâmında bir kadının eviydi. Ebûbekra karşıki evde olup bitecekleri kendi evinden merakla izlerken; vâlinin o kadınla zinâ ettiğini gördü ve derhal, hâdiseye diğer kardeşleri Nâfi', Şibl ve Ziyâd'ı da tanık etti.

Ebûbekra durumu derhal Medîne'ye yazdı ve halîfeyi kendi vâlisinin yaptıklarından haberdar etti. Halîfe olayı soruşturmak için, Muğîra'yı derhal Basra vâliliğinden aldı ve yerine Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi atadı. Basra'ya varan Ebû Mûsâ, Muğîra'yı buldu ve "Eğer tanıklar yalan söylüyorlarsa ne mutlu sana! Yok eğer doğru söylüyorlarsa vay geldi haline!" diyerek onu şâhitlerle birlikte Medîne'ye yolladı.

1- Bu ilginç olayı, Hanefîlerin en eski otorite hukukçularından Ebû Ca'fer et-Tahâvî (IV, 218) ile Ebûbekr er-Râzî el-Cessâs (IV, 126) aktarıyorlar ve bu uygulamadan "kendi paylarına" sonuçlar çıkarıyorlar! Ayr. bk. İbn Ebî Şeybe, V, 502

2- İbn Sa'd, III, 290; el-Belâzürî, X, 342

Dâvâya bakan Halîfe Ömer şâhitleri çağırdı. Önce Ebûbekra söz aldı ve Muğîra'nın söz konusu kadınla zinâ halinde yakaladığını anlattı. Nâfi' ve ardından Şibl de; Muğîra'yı zinâ halinde gördüklerini söylediler. Sıra Ziyâd'a geldi. Halîfe ona "Ne gördünse anlat!" dedi. Ziyâd "Muğîra ile o kadını bir çarşafın altında gördüm. Kadının bacaklarını yukarı dikmiş; yumurtalıkları o kadının iki bacağının arasında dolaşıp duruyordu! Yüksek sesle soluduklarını duydum! Bundan başka bir şey bilmiyorum."

Bunun üzerine halîfe Ömer tekbir getirdi ve vâlisinin kurtuluşuna sevindi. Ardından Ziyâd dışında üç şâhidi de –iffetli bir adama zinâ iftirâsında bulunmaktan– 80 kırbaçla cezalandırdı… Böylece temize(!) çıkan Muğîra'yı da Kûfe valiliğine atadı![1]

1- Ehl-i Sünnet ulemâsı, bu olayın hicretin 17. yılında vuku bulduğunu ittifakla kabul ederler ve hukukta ondan sık sık yararlanırlar. İşte onlardan bazıları:

Hadisçilerden: İbn Ebî Şeybe, V, 544~545; Abdürrazzâq, VII, 384, VIII, 362; Taberânî, VII, 311; et-Tahâvî, IV, 153~154; Hâkim, III, 448~449; el-Beyheqî, VIII, 235, X, 148, 152; İbn Abdilberr, I, 568, III, 541, 569, IV, 23; İbn'ül-Esîr, II, 413, IV, 216, 391; ez-Zeyle'î, III, 345~346; el-Heysemî, VI, 434; İbn Hacer, *el-Feth*: V, 256, *el-İsâbe*: I, 312, II, 163~164, *et-Telhîs*: IV, 176; el-Aynî, XI, 117~118 …

Bütün râvîleri siqa. O yüzden isnâdı gayet sağlam. Hâfız el-Heysemî ile Hâfız İbn Hacer (*Feth'ul-Bârî*: V, 256) de, Abdürrazzâq ile Taberânî'nin isnatlarının sahih olduğunu söylüyorlar; ama az söylüyorlar! Doğrusu her ikisinin de isnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih. İbn Ebî Şeybe'nin isnâdı da aynen öyle.

Tarihçilerden: İbn Şebbe (= İbn Hacer, *el-Feth*: V, 256); el-Ya'qûbî, II, 146; İbn Sa'd, VII, 16; el-Belâzürî, X, 387; et-Taberî, II, 492~494; Ebul-Arab, *el-Mihan*: s. 304; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 6; İbn Ebil-Hadîd, XII, 227~246; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 93~94, VIII, 63; Ebul-Fidâ, I, 162; Aycan, 230~231 …

Müfessirlerden: et-Taberî, XIX, 103; el-Cessâs, III, 46, V, 118; İbn'ül-Arabî, III, 1337-1339; er-Râzî, XXIII, 159, 163, XXVI, 192; el-Qurtubî, XII, 178~179; el-Âlûsî, *Rûh'ul-Meânî*: XVIII, 93, 94, 102; el-Mevdûdî, *Tefhîm*: Nûr: 2~5'in tefsîri

Fukahâdan: Sahnûn, *el-Müdevvene*: XIII, 159; eş-Şâfiî, *el-Ümm*: IV, 116, VII, 26, 45, 89~90; el-Mâverdî, *el-Hâvî*: XIII, 230~233; İbn Hazm, IX, 431, XI, 259; eş-Şîrâzî, V, 499; es-Serahsî, IX, 37, 65, 70; el-Kâsânî, VII, 47; İbn Qudâme, X, 173~175, XII, 76; ez-Zerkeşî, *Şerhu Muhtasar'il-Harqî*: VI, 301~302, VII, 355; İbn'ül-Hümâm, V, 216, 289~290; İbn'ün-Neccâr, *Şerh'ul-Müntehâ*: X, 432, XI, 402, 439; eş-Şirbînî, IV, 156; el-Heytemî, *Feth'ul-Cevâd*: II, 194 …

Usulcülerden: İbn Hazm, I, 618; Ebû Ya'lâ, III, 947; İbn Qudâme, I, 303; el-Qarâfî, 281; el-Buhârî, II, 590; İbn'ül-Qayyim, I, 124, 215; İbn'ül-Hümâm, II, 245; İbn'ün-Neccâr, *Şerh'ul-Kevkeb'il-Münîr*: II, 386; Abdül'ali el-Ensârî, II, 144 …

Ayr. bk. Şerafuddîn, *en-Nass*: s. 354 vd.; el-Emînî, VI, 137 vd.

Ebûbekra'nın kırbaçlandıktan sonra bile "Allah'a and olsun doğru söylüyorum; bu adam zinâ etti!" demesi üzerine, Ömer'in onu tekrar sopalamaya niyet ettiği; ancak Hz. Ali'nin onu bundan vazgeçirdiği… İbn Ebî Şeybe, el-Belâzürî ve el-Beyheqî'de yer alıyor.

Burada Hattâb'ın oğlu Ömer'in ilginç bir adlî uygulamasına tanık oluyoruz. ***Öncelikle***, tanıklık sırası Ziyâd'a geldiğinde, Ömer'in: "Ben öyle akıllı bir adam görüyorum ki; haktan başkasına tanıklık etmez!"[1] demesi, Ziyâd'ı tanıklıktan kaçınmaya teşvikten[2] başka bir şey değildir. Halîfe, zamparalığı öteden beri her tarafta konuşulan bir vâliyi korumaya çalışırken, Ehl-i Sünnet'e göre de sahâbenin "en saygınlarından" sayılan Ebûbekra es-Seqafî'nin şân u şerefini neden hiç düşünmez? Kendi vâlisinin onuru var da, onun onuru yok mu? ***İkincisi***, Ziyâd'ın "Muğîra ile o kadını bir çarşafın altında gördüm. Kadının bacaklarını yukarı dikmiş; yumurtalıkları o kadının iki bacağının arasında dolaşıp duruyordu!..." demesi ve bundan onun cimâ halindeyken görülmediğinin anlaşılması üzerine, Muğîra temize çıkmış görünüyor! Keşke bir yolu olsa da sorabilsek halîfeye: Yumurtalıkları kadının iki bacağı arasında dönüp dolaşan bir adamın âlet ve edevâtı, acaba tam o sırada kadının neresinde bulunur?! ***Üçüncüsü***, olaya nereden bakarsak bakalım; vâlinin o kadının evine gittiğini ve onunla bir örtü altında aynı yatağa yattığını inkâr eden şâhit yok! Bir vâlinin yabancı bir kadının evinde; olmadı onun yatağında işi ne? Bu durum, hukûken taziri icap ettirmez mi? ***Son olarak***, Abdullah b. Mes'ûd'un da Kûfe'de kadıyken tıpkı buna benzer bir olayla karşılaştığı ve her ikisine 40'ar kırbaç attırdığı; bunu duyan halîfe Ömer'in "Ne iyi yapmışsın!" diyerek İbn Mes'ûd'u taltif ettiğine dair sahih rivâyetler var.[3] Halîfe burada da 20-30 sopa olsun atamaz mıydı vâlisine?…

Hulâsa, Halîfe Ömer'in gönlü, kendi vâlisinin "rezil ü rüsvâ" olmasını istemiyor. Bu da Allah'ın hadlerini uygulamada keyfîlikten başka bir şey değildir. Her şeye rağmen düşünelim: Bu olayda davalı olan da sahâbe-

1- İbn Ebî Şeybe, Abdürrazzâq, et-Taberânî ve el-Beyheqî'nin kitaplarına aynı yerlere bakınız. el-Belâzürî'nin anlatımında da benzer ifadeler var.

2- Halîfenin bu yolla Ziyâd'ı tanıklıktan kaçınmaya teşvik ettiğini Hanbelîler (= İbn Qudâme, *el-Kâfî*: IV, 287~288; İbn Müflih, *el-Mübdi'*: VIII, 284; İbn'ün-Neccâr, XI, 402) ile Hanefîlerden Ebûbekr el-Haddâdî (*el-Cevhera*: II, 191) de itiraf ediyor.

3- Abdürrazzâq, VII, 401; et-Taberânî, IX, 398; İbn Hazm, XI, 403 = Buhârî'nin şartlarına göre sahih. el-Heysemî (VI, 416~417) de sahih olduğu kanaatinde.

den, onun aleyhinde tanıklık yapanlardan Ebûbekra es-Seqafî ile Nâfi' de sahâbeden. Hatta Ehl-i Sünnet, bilhassa Ebûbekra'yı sahâbe-i güzînden sayar ve ona saygıda asla kusur etmez. Buhârî ile Müslim dahil bütün muhaddisler, kitaplarında ondan gelen hadislere tereddütsüz yer verirler. Şimdi, şâhitler şayet doğru söylüyorlarsa, Muğîra zinâdan; yalan konuşuyorlarsa Ebûbekra gibi önde gelen sahâbîler yalancı şâhitlikten "güvenilirlik"lerini yitirmiş bulunuyorlar! Yani olaya nereden bakarsanız bakın; sahâbenin tamamını "gözü kapalı" âdil ve güvenilir saymanın yolu yok!

12. En basit dînî hükümlerden bile habersiz oluşu: Ehl-i Sünnet'e göre halîfe Ömer, sahâbenin en büyük müctehidlerinden ve Allah'ın kitabını en iyi bilenlerden kabul edilir. Bu uğurda nice menkıbeler anlatılır! Oysa temel Ehl-i Sünnet kaynakları, onun Kur'ân âyetlerinden ve en basit ilmihal bilgilerinden bile habersiz olduğunu ispat eden örneklerle doludur. İşte onlardan bazıları:

a) Halîfeye gayr-ı meşrû ilişkide bulunmuş deli bir kadın getirdiler. Halîfe derhal onun recmedilmesini emretti. Fakat o sırada yanında bulunan Hz. Ali'nin, aklı olmayanın sorumlu olmadığına dair mükellefiyet şartlarını ona hatırlatması üzerine kadını serbest bıraktı.[1]

b) Kadının biri halîfeye gelerek zinâ ettiğini itiraf etti. Halîfe kadına bunun nedenini sorup soruşturmadan hemen recim kararı verdi ve uygulayacaktı ki; Hz. Ali'nin uyarısıyla karşılaştı: "Ey Ömer! Bir sor bakalım; neden zinâ etmiş?" Ömer sorunca, kadın bu işe mecbur bırakıldığını söyledi. Hz. Ali "Allâhü Ekber!" diyerek **"… Fakat kim zorda kalırsa, taşkınlık göstermemek ve haddi aşmamak kaydıyla; onun üstüne bir günah yoktur!..." [**Baqara: 173**]** âyetini okudu. Halîfe de bunun üzerine kadını serbest bıraktı.[2]

c) Halîfeye 6 aylık hâmileyken doğum yapan bir kadın getirdiler. Halîfe onun da recmedilmesini emredince; yine Hz. Ali'nin uyarısıyla karşılaştı:

1- bk. Saîd b. Mansûr: II, 67~68; Ahmed: I, 140, 154~155 (1122, 1258), *el-Fedâil*: II, 707; Buhârî: muhâribîn, 8 (= cezm yollu talik sûretiyle); Ebû Dâvûd: hudûd, 16; Nesâî, *el-Kübrâ*: IV, 323; Hâkim, I, 258, II, 59, IV, 389; el-Beyheqî, IV, 269, VIII, 264; ed-Dâraqutnî, III, 138; İbn Abdilberr, III, 39; İbn Ebil-Hadîd, XII, 205~208; el-Münâvî, IV, 36 … = Hâkim "Hadîsin isnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih" diyor; Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

2- Saîd b. Mansûr: II, 69; el-Beyheqî, VIII, 236; İbn'ül-Qayyim el-Cevziyye, *et-Turuq'ul-Hukmiyye*: s. 75

"Buna hakkın yok ey Ömer! Allah (c.c) **"Çocuğun (**ana rahminde**) taşınması ve sütten ayrılması 30 aydır." [**Ahqâf: 15**]** ve **"Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler." [**Baqara: 233**]** buyuruyor. Süt emme müddeti 24 ay olunca, geri kalan 6 ay hâmilelik süresidir." Halîfe bunun üzerine kadını salıverdi.[1]

d) Halîfe, Zeyd b. Sâbit'in "hanımıyla cinsel ilişkide bulunduğu halde menisi gelmeyen bir adama guslün gerekmediğine" dair fetva verdiğini duyar. Duruma öfkelenen halîfe derhal Zeyd'i ve ileri gelen sahâbeyi çağırır; konuyu tartışmaya açar. Oradakilerin çoğu "gusül icap etmez" der. Sadece Hz. Ali ile Muâz "Cinsel ilişkide sünnet mahallinin kaybolmasıyla guslün gerektiğini" söylerler. Ömer "Bu ne hal! Hepiniz Bedr'e katılmış kişilersiniz. Siz bu konuda ihtilâfa düşerseniz, sizden sonrakilerin hali n'olacak?" deyince, Hz. Ali işin doğrusunu öğrenmek için Rasûlüllâh'ın hanımlarına başvurulmasını önerir ve Âişe'ye haber salınır. Âişe "Sünnet mahalli kaybolduğunda gusül vacip olur!" der. Halîfe bunun üzerine bu görüşü yürürlüğe koyar ve buna uymayanların canını yakacağını söyler…[2]

e) Bir gün adamın biri Halîfe Ömer'e gelerek, "cenâbetten yıkanacak su bulamadığını" söyler ve bu durumda ne yapması icap ettiğini sorar. Halîfe "Namazı kılmayı ver!"[3] deyince; orada bulunan Hz. Ammâr söz alır ve ona Allah'ın Elçisi (s.a.a) hayattayken birlikte yaşadıkları bir olayı anlatır: "Hani o gün ikimiz de cünüp olmuştuk da; sen namaz kılmamıştın, ben de toprağa yuvarlanarak namazımı kılmıştım. Rasûl-i Ekrem'in yanına geldiğimizde beni haklı çıkarmıştı ve ***"Ancak sadece şunu yapman yeterliydi!"*** diyerek normal teyemmüm abdesti almamızı önermişti…" Halîfenin buna cevabı ise sadece şu oldu: "Allah'tan kork ey Ammâr!"[4]

1- Abdürrazzâq, VII, 349, 350; Saîd b. Mansûr: II, 66; el-Beyheqî, VII, 442; el-Bâcî, *el-İhkâm*: s. 488; el-Emînî, VI, 93~94

2- İbn Ebî Şeybe, I, 85; Ahmed: V, 15 (20182); et-Tahâvî, I, 58; el-Aynî, III, 146, 151 = el-Heysemî (I, 597~598) bütün râvîlerinin siqa olduğunu belirtir.

3- Ebû Dâvûd ile Nesâî'nin bir rivâyetinde halîfe Ömer'in bu sözü aynen şöyle: "Ben olsam su bulana dek namaz kılmam!"

4- Buhârî: teyemmüm, 4 (= Ancak Buhârî, Ömer'in şanına dokunur korkusuyla onun "Namazı kılmayı ver!" sözüne yer vermez!); Müslim: hayz, 112; Ebû Dâvûd: tahâret, 122; Nesâî: tahâret, 196, 199, 201 … (teyemmüm bahsi)

Rivâyetlere göre; Ammâr gibi son derece dürüst, yalan konuşmaya ihtimâli bulunmayan birisinin bu hatırlatması halîfemize kâfî gelmeyecek, bundan iknâ olmayacaktır! (bk. Buhârî: teyemmüm, 7, 8; Müslim: hayz, 110 …)

f) Halîfe bir gün akşam namazı kıldırır ve namazda kırâat yapmaz. Namaz bittiğinde cemaatin kendisine kırâat yapmadığını hatırlatması üzerine; onlara "Ya rukû ve secdeler nasıldı?" diye sorar. Onlar "İyiydi!" deyince "Öyleyse mesele yok!" der.[1]

g) Halîfe, kaç rekat namaz kıldığında şüpheye düşen bir kimsenin ne yapması gerektiğini bilemez ve etrafındakilere sorar... Sonunda halîfenin imdâdına Abdurrahmân b. Avf yetişir.[2]

h) Halîfe Ömer bir gün oruçluyken câriyesine ilişir, onunla cinsel ilişkiye girer ve hükmünü Hz. Ali'den öğrenir!...[3]

Örneklerden, Müslümanların halîfesi olan Hattâb oğlunun; Kur'ân'ın günlük hayatımızla yakından ilgili âyetlerinden de uzak yaşadığı, şimdilerde ilköğretim okulu öğrencilerinin bile çok iyi bildikleri "mükellefiyet şartları"ndan haberdar olmadığı, hatta sıradan Müslümanların öğrendiği en basit "ilmihal" bilgilerinden bile yoksun olduğu… açıkça anlaşılıyor.

i) Halîfe Ömer'in bilmediği şeyler, kuşkusuz sadece bunlarla sınırlı değil. Onun Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) defalarca sorduğu ve her defasında cevabını aldığı halde bir türlü kavrayamadığı bir konu var: Mirasta "kelâle" meselesi. Kendisi diyor ki: "Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) kelâle meselesinde olduğu kadar hiçbir konuda mürâcaat etmedim! O da bana bu mesele hakkında yaptığı kadar hiçbir konuda ağır konuşmadı! Öyle ki; sonunda mübârek parmağıyla göğsüme dokunmuş ve ***"Ey Ömer! Nisâ sûresinin sonundaki yaz âyeti sana yetmiyor mu!?"*** buyurmuştu."[4]

1- İbn Ebî Şeybe, I, 348; el-Beyheqî, II, 347, 381 = Bütün râvîleri siqa.

Bir rivâyette ise; Halîfe ilk rekatta okumayı unutur, ikinci rekatta Fâtiha ile sûreyi iki defa okuyarak namazı bitirir ve sehiv secdesi yapar. bk. İbn Ebî Şeybe, I, 359; et-Tahâvî, I, 441; el-Beyheqî, II, 382 = İbn Hacer (*el-Feth*: III, 90) bütün râvîlerinin siqa olduğunu söylüyor.

Abdürrazzâq (II, 122) ile et-Tahâvî (I, 411)'nin bir rivâyetine göre adamın birisi halîfe Ömer'e gelerek "kırâatsiz namaz kıldığını" haber verir ve hükmünü öğrenmek ister. Halîfe sorar: "Rukû ve secdeleri tamam ettin mi?" Adam "Evet!" deyince halîfe cevabı yetiştirir: "Öyleyse namazın tamamdır!"

2- Ahmed: I, 192 (1568); et-Tahâvî, I, 432~433; el-Beyheqî, II, 332

3- İbn Sa'd, II, 339; Abdürrazzâq, IV, 272

4- Ahmed: I, 15, 27, 48 (85, 181, 323); İbn Sa'd, III, 336; Müslim: mesâcid, 78, ferâiz, 9; et-Tayâlisî, I, 57; Ebû Ya'lâ, I, 165; el-Bezzâr, I, 444; İbn Kesîr, II, 595

Belki kelâle[1] konusu "hukûkî" bir konu olması hasebiyle, "Bunda ne var ki?" denilebilir. Evet, doğrusu bu konu sıradan bir konu değildir; o açıdan çoklarının onu bilmemesini mazur sayabilirsiniz. Oysa Ehl-i Sünnet'e göre halîfe Ömer sıradan birisi mi; ki bunu bilmemesi normal karşılansın? Halîfenin miras bahsiyle ilgili bilmediği daha pek çok şey vardır ve o yüzden kendine intikal ettirilen miras davalarında, üstelik aynı konuda, birbirini nakzeden "sayısız" kararlar vermiştir![2]

13. İbâdetlerde ihdâs ettiği şeyler: Bilindiği gibi mahza ibâdetler, bu dinin sâhibi tarafından konmuştur ve hiç kimsenin onlara müdâhale hakkı yoktur. Lâkin Hattâb'ın oğlu bundan müstesnâdır! O kendisinde ibâdetlere müdâhale hakkının verildiğine inananlardan birisiydi.

– ***Ezanda yapılan tahrifat*:** İmâm Mâlik'in anlattığına göre; bir gün müezzin sabah namazını haber vermek için halîfe Ömer'e gelir ve onu uykuda bulur. Müezzin "**Es-Salâtü hayrun min'en-nevm**" (Namaz uykudan daha hayırlıdır) deyince bu sözler halîfenin hoşuna gider ve derhal sabah ezanına konmasını ister.[3]

Bu hadîse karşı, söz konusu metnin ezana Allah'ın Rasûlü (s.a.a) tarafından konulduğunu ifade eden rivâyetler de var:

1- Bu konuda ilerideki 14. davranışta kısa bilgi verilecek. Detaylı bilgi edinmek isteyenler, ilgili âyetin tefsirlerine ve miras bahislerine baş vurabilirler.

2- Bu konuyla ilgili çarpıcı bir iki örnek, ileride 14. davranışta gelecek.

3- Mâlik, *el-Muvatta'*: nidâ, 8 = Siz İbn Abdilberr'in "Bunu Ömer'den huccet olabilecek ve sahih kabul edilebilecek yoldan rivâyet eden hiç kimseyi bilmiyorum!" demesine bakmayın. Çünkü ez-Zerqânî ile es-Süyûtî, bu hadîsi ed-Dâraqutnî'nin muttasıl iki ayrı yoldan rivâyet ettiğini haber vererek İbn Abdilberr'in hata ettiğini ortaya koyuyorlar. (bk. *Şerh'uz-Zerqânî*: I, 282; *Tenvîr'ul-Havâlik*: I, 93) Kaldı ki, ***evvelâ***, Mâlik'in "Bana ulaştığına göre…" diyerek rivâyet ettiği "belâğ" yollu hadisler, usul açısından "mürsel hadis" kategorisine girerler. Mürsel hadislerin Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde huccet olduğunu ise daha önce [sh. 240] gördük. ***İkincisi***, hadis âlimleri İmâm Mâlik'in Muvatta'ında yer alan "**belâğ**" yollu hadislerin, dördü dışında tamamının muttasıl senetlerle rivâyet edilmiş olduğunu açıkça belirtiyorlar. (bk. es-Süyûtî, *Tenvîr'ul-Havâlik*: I, 8, *et-Tedrîb*: I, 212~213)

Bu hadis, söz konusu dört hadisten birisi olmadığına göre; hadis tekniği açısından da bir sorun yok.

Dâraqutnî'nin (*es-Sünen*: I, 243) Müslim'in şartlarına göre sahih iki ayrı yoldan rivâyet ettiği hadisin bir benzerini, İbn Ebî Şeybe (I, 189) de rivâyet ediyor.

a) Abdullah b. Ömer'in anlattığına göre; ezanın şekli Medîne döneminin ilk yıllarında, görülen bir rüya sonucu belirlendiğinde[1]; Bilâl çıkıp ezan okuyor… ez-Zührî diyor ki: "Bilâl sabah ezanına söz konusu metni ilâve etti; Allah'ın Rasûlü (s.a.a) de onu onayladı!"

[İbn Ömer → oğlu Sâlim → İbn Şihâb ez-Zührî → …] kanalıyla gelen rivâyet, ez-Zührî'den itibaren bir yoldan İbn Sa'd'a,[2] diğer bir yoldan da İbn Mâce ile Ebû Ya'lâ'ya[3] ulaşıyor. İbn Sa'd'ın yolunda **Abdurrahîm** adlı; meçhul, hadîsi münker birisi var.[4] **Müslim b. Hâlid**'de ise çok fâhiş ölçüde hafıza zayıflığı var. İbn Sa'd onun hakkında "Hadislerde çok hata yapar!" diyor. O yüzden kendisini, Buhârî ve üstâdı İbn'ül-Medînî şiddetle eleştiriyor.[5] Diğer yolda ise **Muhammed b. Hâlid** adlı; İbn Maîn, Ahmed, Buhârî ve Ebû Zür'a dahil herkes tarafından zayıf sayılan birisi var.[6]

Şu halde rivâyetin isnâdı tek kelimeyle sakat. Ancak bize göre bunun ez-Zührî'nin başının altından çıkma olasılığı oldukça yüksek! [sh. 134] Zaten bu durum rivâyette açıkça sırıtmıyor mu?

b) Ebû Mahzûra'nın anlattığına göre, kendisi Rasûlüllâh'tan (s.a.a) ezanı öğrenmek istemiş; o da öğretmiş… Sonunda şöyle buyurmuş: ***"Şayet sabah namazı için olacaksa;*** "**Hayye alel-felâh**"***tan sonra*** "**Es-Salâtü hayrun min'en-nevm**"***i ilâve et...***"

Rivâyet, Ebû Mahzûra'dan itibaren şu beş yoldan geliyor:

– [Oğlu Abdülmelik → oğlu Muhammed → Müezzin Hâris b. Ubeyd → …] kanalıyla[7] geliyor. **Hâris**'te, tıpkı yukarıdaki Müslim b. Hâlid gibi; büyük oranda hâfıza kaybı var. O yüzden özellikle İmam Ahmed, yakın

1- Esasen bizler ezanın birinin gördüğü rüya ile belirlendiğini anlatan bu tarz rivâyetleri kökten iptal ediyor; ezanın vahiy yoluyla belirlendiğini düşünüyoruz.

2- İbn Sa'd, I, 247~248 = [→ ez-Zührî → Abdurrahîm b. Ömer → Müslim b. Hâlid ez-Zencî →] yoluyla…

3- İbn Mâce: ezân, 1; Ebû Ya'lâ, IX, 378~379 = [→ ez-Zührî → Abdurrahmân b. İshâq → Hâlid b. Abdillâh el-Vâsitî → oğlu Muhammed] yoluyla…

4- ez-Zehebî, II, 606

5- İbn Sa'd, V, 499; ez-Zehebî, IV, 102; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 251

6- ez-Zehebî, III, 533; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 167

7- Ahmed: III, 408 (14835); Ebû Dâvûd: salât, 26; et-Taberânî, VII, 174; İbn Adiy, II, 189; el-Beyheqî, I, 394, 421

arkadaşı Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtim tarafından sert biçimde eleştiriliyor.[1] **Muhammed** ise, Yahyâ el-Qattân'ın "meçhûl", Abdülhaqq ile ez-Zehebî'nin "huccet değil" dediği birisi.[2]

– [Azatlısı Sâib el-Cumahî ile kendi hanımı Ümmü Abdilmelik → Osmân b. Sâib → …] kanalıyla[3] geliyor. Burada hem **Sâib**, hem de Abdülmelik'in **annesi** meçhul.[4] **Osman**'ın durumu da babası Sâib'den farklı değil.[5]

– [Ebû Selmân → Ebû Ca'fer Keysân → …] kanalıyla[6] geliyor. Buradaki **Ebû Ca'fer** meçhul birisi. **Ebû Selmân**'ın da ondan pek bir farkı yok![7]

– [Oğlu Abdülmelik → Abdülmelik'in torunu **İbrâhîm b. İsmâîl** → …] kanalıyla[8] geliyor. İbrâhîm ittifakla zayıf, hatta meçhul birisi.[9]

– [Abdülazîz b. Rufey' → Ebûbekr b. Ayyâş → …] kanalıyla[10] geliyor. **Ebûbekr b. Ayyâş** büyük oranda hâfıza kaybına sâhip olan; o yüzden de rivâyet ettiği hadislerde hata ettiği, önde gelen hemen bütün hadis hâfızları tarafından itiraf edilen birisi.[11] Ayrıca Abdülazîz ile Ebû Mahzûra arasında isnat kopukluğu var.[12]

c) Saîd b. Müseyyeb'in Abdullâh b. Zeyd'den naklettiği habere göre; bir gün Bilâl sabah namazını haber vermek üzere Rasûlüllâh'a (s.a.a) gelmiş. "Uykuda" olduğu söylenince, bütün avazıyla "Es-Salâtü hayrun min'en-

1- ez-Zehebî, I, 438 İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 473

2- ez-Zehebî, III, 631; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 190; eş-Şevkânî, I, 88

3- Ahmed: III, 408 (14833); Ebû Dâvûd: salât, 26; Nesâî: ezân, 6; et-Taberânî, VII, 173; Dâraqutnî, I, 235; et-Tahâvî, I, 137; el-Beyheqî, I, 393, 417

4- Sırasıyla bk. ez-Zehebî, II, 114, IV, 615

5- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 75

6- Abdürrazzâq, I, 472; Ahmed: III, 408 (14834); Nesâî: ezân, 15

7- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 314, 351, *et-Taqrîb*: II, 412, 427

8- Ebû Dâvûd: salât, 26

9- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 132, *et-Taqrîb*: I, 47

Hadîsi aynı yoldan et-Taberânî'nin (VII, 173) de rivâyet etmesine rağmen; söz konusu metnin ezana dahil edilmesiyle ilgili tek kelimeye yer vermemesi; sorumluluğun Ebû Dâvûd'a ait olabileceğine dâir işâret sayılabilir.

10- et-Tahâvî, I, 137

11- ez-Zehebî, IV, 499 vd.; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 299~300

12- ez-Zeyle'î, I, 269

nevm" diye bağırmış. Saîd diyor ki: "Bunun üzerine o sözler ezana dahil edildi".[1]

Rivâyet Abdullâh'tan itibaren [Saîd → İbn Şihâb ez-Zührî → …] kanalıyla geliyor. Öncelikle senedinde **İbn Şihâb ez-Zührî** gibi birisinin bulunması, söz konusu rivâyetin reddi için fazlasıyla yeterli.

Öte yandan **Saîd b. Müseyyeb**, kayınpederi Ebû Hüreyre'yle birlikte Ehl-i Beyt'e husûmetiyle biliniyor. O yüzden İmâm Zeynelâbidîn (a.s) vefat ettiğinde cenâzesine katılmadı. Mazerete bir bakın: "Mescitte kılacağım iki rekat namaz, bu adamın cenâzesine katılmaktan daha iyidir benim için!"[2] Bu durumda Ehl-i Sünnet'in onu siqa görmesi bir şey ifade etmez. Bir de Saîd'in bu hadîsi Abdullâh'tan işitmesine, yaşadıkları dönem itibariyle imkân yok![3] Kaldı ki söz konusu metnin ezana ilâve edildiğini söyleyen Abdullâh değil, Saîd'in kendisi!

d) Bilâl anlatıyor ve diyor ki: "Sabah namazını haber vermek üzere Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) yanına gittim. Uyuyordu. İki defa "**Es-Salâtü hayrun min'en-nevm**" diye seslendim. Bana ***"Bu ne güzel söz ey Bilâl! Bunları sabah ezanına koyuver!"*** buyurdu."

Rivâyet, Bilâl'den itibâren, içeriği aynı; biri [Hafs b. Ömer b. Sa'd → İbn Şihâb ez-Zührî → Yûnus b. Yezîd el-Eylî → …] kanalıyla[4], öteki ise [Abdurrahmân b. Ebî Leylâ → Hakem b. Uteybe → …] kanalıyla[5] geli-

1- İbn Ebî Şeybe, I, 190; Abdürrazzâq, I, 472; Ahmed: IV, 42 (15881)

2- bk. İbn Sa'd, V, 222; İbn Ebil-Hadîd, IV, 101~102; el-Emînî, VIII, 9

3- İbn Hacer'in (*el-İsâbe*: II, 312, *et-Tehzîb*: III, 140) "**isnâdı sahih**" diyerek naklettiği bir rivâyete göre; Abdullâh b. Zeyd Uhud savaşında şehîd düştü. Bu durumda, Ömer'in hilâfetinin sonlarına doğru dünyaya gelen Saîd'in onu görmesi bile imkânsız. Ehl-i Sünnet'ten bir çoğunun, onun Osman zamanında öldüğünü gösteren bir rivâyete (= bk. İbn Sa'd, III, 537) dayanarak buna karşı çıkışlarını ise, ondan gelen "ezanla ilgili" bazı rivâyetleri "senedi kopuk" olmaktan kurtarmaya yönelik bir girişim olarak görüyoruz. Söz konusu rivâyetin senedinde, güvenilirliği oldukça tartışmalı olan ve sonuçta genellikle zayıf ve metrûk kabul edilen **Muhammed b. Ömer el-Vâqıdî** [bk. sh. 38] ile, tedlisçiliği yüzünden çokça eleştirilen **Muttalib b. Abdillâh b. Hantab** var. O yüzden İbn Sa'd "huccet değil" diyor. (bk. ez-Zehebî, IV, 129; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 441, *et-Taqrîb*: II, 260~261)

4- Dârimî: salât, 5; et-Taberânî, I, 355

5- Abdürrazzâq, I, 473; Ahmed: VI, 14 (22787, 22788); Tirmizî: salât, 31; İbn Mâce: ezân, 3; el-Beyheqî, I, 424

yor. Bunlardan ilkinin senedinde bulunan **Hafs b. Ömer** meçhul gibi bir şey.[1] Ayrıca senette kendisiyle Bilâl arasında boşluk (kopukluk) var. Bu durum rivâyetin zayıflığına delildir. Gerçi Dârimî'nin isnat yapısından, arada atlanan râvînin **Ehlü Hafs** (Hafs'ın âile efrâdı) olduğu belli oluyor. Ama onlar da tümden meçhul ve müphem olduklarına[2] göre durum aynı. Senette ez-Zührî ile **Yûnus b. Yezîd el-Eylî** de var. ez-Zührî'nin nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu defalarca anlattık. Yûnus'a gelince: Ehl-i Sünnet genelde onu siqa sayar. Ancak onun Muâviye'ye yakın (çünkü onun azatlılarından idi) ve ez-Zührî'nin has öğrencisi ve kafadarı oluşu; ona güvenmemek için yeterli. Ayrıca büyük hadis otoritelerinden Vekî' b. Cerrâh onun hâfıza bakımından çok kötü durumda olduğunu belirtiyor. İmam Ahmed de aynı kanaatte ve bilhassa onun ez-Zührî'den yaptığı rivâyetleri çok sert eleştiriyor. Her halde o yüzden olacak; İbn Sa'd onun için "Hadîsi tatlı(?); ama huccet değil! Zaman zaman münker hadisler rivâyet ediyor." diyor.[3]

Ötekine gelince; İbn Ebî Leylâ'nın bu hadîsi Bilâl'den işitmiş olması, yaşadıkları dönem itibariyle olanaksız. Dolayısıyla senedin o bölümünde, Bilâl ile İbn Ebî Leylâ arasında kopukluk var.[4] Diğer yandan Ahmed, Tirmizî ve İbn Mâce'nin "Hakem"den sonraki isnâdında **Ebû İsrâîl (**İsmâîl b. Halîfe**) el-Mülâî**, yine Ahmed ile el-Beyheqî'nin isnâdında ise **Ali b. Âsım el-Vâsitî** var.

Ebû İsrâîl hâfıza kaybı yüzünden çok eleştirilen bir râvî.[5] Artı, Tirmizî onun bu hadisi Hakem'den işitmiş olamayacağını ifade ediyor ve arada gizlenen râvînin **Hasen b. Umâra el-Becelî** olduğunu belirtiyor. Ki Abdürrazzâq da bu şekilde rivâyet etmiş. Hasen b. Umâra ise bil-ittifak zayıf, metruk ve tedlisçi birisi.[6] Ali b. Âsım da aşırı hâfıza kaybı dolayısıyla eleştiriliyor. O yüzden İbn Maîn, İbn'ül-Medînî, Buhârî, Nesâî vb. pek çok hadis tenkitçisi onun "zayıf, metruk ve inatçı" olduğunu söylüyorlar.[7]

1- ez-Zehebî, I, 560; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 624

2- ez-Zeyle'î, I, 265

3- İbn Sa'd, VII, 520; ez-Zehebî, IV, 484; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 277

4- el-Beyheqî, I, 424; ez-Zeyle'î, I, 279; eş-Şevkânî, II, 87

5- ez-Zehebî, IV, 490; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 80

6- ez-Zehebî, I, 513~515; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 170

7- ez-Zehebî, III, 136; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 208~209, *et-Taqrîb*: II, 45

Sonuçta Şu'be bile bu isnâdın zayıf olduğunu açıkça belirtiyor.[1]

Buradan anlaşılıyor ki İmâm Mâlik'in hadîsine ters düşen bu rivâyetlerden hiçbirinin yüzüne bakılacak hâli yok! Özellikle ez-Zührî'nin bu tarz rivâyetlerin senetlerinde aniden karşımıza çıkıyor olması çok enteresan! Bu durum, onu senedine takıldığı rivâyetlerde "zan" altına sokmaktadır![2] Zaten "O Ümeyye oğullarına çalışırdı!" diyen Yahyâ b. Maîn[3], bu sözünü boşuna mı söylemiş?

Bir de yukarıdaki aykırı rivâyetlerin birçoğunun Ebû Mahzûra adlı bir sahâbîye dayandığını görmekteyiz. **Ebû Mahzûra**,[4] Rasûlüllâh'ın (s.a.a) bile güvenmediği ve kendisine dikkat edilmesini önerdiği birisi. Bu bakımdan da söz konusu rivâyetlerin bir değeri olamaz.

Öte yandan Abdullâh b. Ömer, Ebû Mahzûra ve Abdullâh b. Zeyd üzerinden kotarılan bu rivâyetler, o sahâbîlerden gayet sağlam yollarla gelen hadislere de aykırı. Örneğin İbn Ömer hadîsine İmam Buhârî ile İmam Müslim'in ikisi de yer veriyor.[5] Ebû Mahzûra'nın "ezan öğrenimi" hadîsine İmam Müslim,[6] Abdullâh b. Zeyd hadîsine de İmam Ahmed[7] yer veriyor; ve bu hadislerin hiçbirinde "**Es-Salâtü hayrun min'en-nevm**" ilâvesi yok! (Üstelik Abdullâh b. Zeyd hadîsinde yer alan tarifin sabah ezanıyla alâkalı olduğu, metnin akışından belli.) Zira bu hadislerin hiçbirinin senedinde İbn Şihâb ez-Zührî'nin adı geçmiyor! Artı, senetlerinde yukarıdaki sorunların hiçbiri yok.

1- Ahmed: VI, 16 (22789)

2- ez-Zührî'nin bu yönüne dair başka örnekler görmek için bk. Çuhacıoğlu, *Kitap ve Sünnet Işığında Müt'a Nikâhı*: s. 51~53, 79~81

3- bk. sh. 135

4- Ebû Mahzûra, Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'den son derece nefret ettiğini ve onun okuttuğu ezanlarla "dalga geçtiğini"… gizlemeden anlatan birisi. (bk. Ahmed: III, 408 / 14833, 14836; Nesâî: ezân, 5, 6; İbn Mâce: ezân, 2) Diğer çaresizler gibi; o da Mekke'nin fethinden sonra İslâm'a girdi. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bundan sonra, onun gönlünü hoş tutmak için sık sık müezzinlik yaptırdı…

Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ona, Semura'ya ve Ebû Hüreyre'ye güvensizliğini belirten çarpıcı sözüne, Semura b. Cündeb'in davranışları arasında yer vereceğiz.

5- Buhârî: ezân, 1; Müslim: salât, 1; Nesâî: ezân, 1 …

6- Müslim: salât, 6; Ebû Dâvûd: salât, 26; Nesâî: ezân, 5 …

7- Ahmed: IV, 43 (15882); Ebû Dâvûd: salât, 28 …

Buradan anlaşılan o ki; şu an sabah ezanlarında okunan "**Es-Salâtü hayrun min'en-nevm**" sözü esasen bid'attir, dinde yeri yoktur; ezanlara bilâhare sokulmuştur![1]

Halîfenin ezanda yaptığı tasarruf sadece bununla sınırlı değil! Bize göre Allah'ın Rasûlü (s.a.a) hayattayken talim edilip okunan bütün ezanlarda, "Hayye alel-felâh"tan sonra, iki kez "**Hayye alâ hayr'il-amel**" deniyordu. Ehl-i Sünnet kaynaklarında bile bunu doğrulayan önemli ipuçları var. Örneğin kaynaklar, sahâbe ve tâbiînden olup da bu gerçeği itiraf edip uygulayan şu kimselerin adlarına yer veriyor:

– Abdullâh b. Ömer[2]

– Ebû Ümâme Es'ad b. Sehl b. Huneyf[3]

– İmam Ali Zeynelâbidîn.[4]

Sünnî kaynaklar sadece bu üç kişinin adını vermekle yetinseler de; bağımsız kaynaklar[5] olayı çok daha geniş tutuyor elbette.

1- Bunun dinde yerinin olmadığına ve dolayısıyla kerâhetine hükmedenler arasında İmâm Şâfiî de var. (bk. *el-Ümm*: I, 85; el-Müzenî, *el-Muhtasar*: s. 12) eş-Şîrâzî (*el-Mühezzeb*: I, 199) ile en-Nevevî'nin (*el-Mecmû'*: III, 98) "İmam, Ebû Mahzûra hadisinde o ifadelerin yer almadığına dayanarak bu neticeye varmıştır. Oysa ondan gelen sahih hadislerde söz konusu ifadelere yer verilmiştir. O halde şimdi sabah ezanlarında "Es-Salâtü hayrun min'en-nevm"i de okumak ittifakla sünnettir." demeleri; onların konuya pek vâkıf olamadıklarını gösteriyor! Zira yukarıda Ebû Mahzûra'dan gelen söz konusu rivâyetlerin hepsinin zayıf olduğunu gördünüz. Zeydiyye de buna bid'at diyor! (bk. İbn'ül-Murtazâ, *el-Ezhâr*: I, 224)

2- İbn Ebî Şeybe, I, 196; Abdürrazzâq, I, 464; el-Beyheqî, I, 424; İbn Hazm, *el-İhkâm*: I, 609; ez-Zeyle'î, I, 291; el-Halebî, *es-Sîra*: II, 105; eş-Şevkânî, II, 89 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

3- Saîd b. Mansûr (= eş-Şevkânî); el-Beyheqî, I, 424; İbn Hazm, *el-Muhallâ*: III, 160, *el-İhkâm*: I, 609; eş-Şevkânî, II, 89 = İbn Hazm ile eş-Şevkânî "isnâdı sahih" diyorlar.

4- İbn Ebî Şeybe, I, 195; el-Beyheqî, I, 425; el-Halebî, II, 105; eş-Şevkânî, II, 89 = İsnâdı Müslim'in şartlarına göre gayet sahih.

5- Zeydiyye'nin önde gelen muhaddislerinden, Şamlı ez-Zehebî'nin (*es-Siyer*: XVII, 636) bile "siqa bir hadis ve fıkıh üstâdı" diyerek övdüğü, Hâfız **Muhammed b. Ali b. Hasen el-Alevî**'nin konumuzla ilgili "*el-Ezân bi-Hayye alâ Hayr'il-Amel*" adında şâhâne bir eseri var. Müellif bu eserinde, "**Hayye alâ hayr'il-amel**" sözünün; Allah Rasûlü'nün (s.a.a) öğretip okuttuğu ezanlarda yer aldığını ve bunun sahâbe ve tâ-

Öyleyse şimdi okunan ezanlarda neden buna yer verilmiyor, derseniz; bunun cevabı için Halîfe Ömer'in şu sözüne kulak verelim: "Üç şey var ki; Rasûlüllâh (s.a.a) zamanında yürürlükteydi. Ama ben onları yasaklıyor, yapanları cezalandırıyorum: Kadın (= nikâh) müt'ası, hac müt'ası ve (ezanlardaki) "Hayye alâ hayr'il-amel" sözü!"[1]

Demek ki ezanlardan o metni kaldıran da Halîfe Ömer![2]

– ***Terâvîh namazı*:** Âişe annemiz diyor ki: "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ne Ramazan'da, ne de Ramazan hâricinde; onbir rekattan fazla gece namazı (= teheccüd) kılmazdı.[3] … O bir Ramazan ayında, bu namazı geceleri mescide çıkarak kılmaya başladı. Bunu görenler de mescide gelerek namaz kılmaya başladılar. İkinci ve üçüncü gece de durum aynen; üstelik her geçen gün cemaatin sayısı daha bir artarak devam etti. Bunu gören Allah'ın Elçisi (s.a.a) dördüncü gece namaza çıkmadı ve sabahleyin şöyle buyurdu:

> "Yaptığınızı gördüm; ancak bu namaz sizlere farz olur korkusuyla yanınıza çıkmadım."[4]

Rivâyetin kilit isimlerinden İbn Şihâb ez-Zührî diyor ki: "Durum böyleyken Allah'ın Rasûlü (s.a.a) irtihâl etti. Ebûbekr'in hilâfeti ile Ömer'in hilâfetinin ilk dönemlerinde de bu durum değişmedi."[5]

---

biînden birçoklarının uygulamalarıyla da sabit olduğunu belgeliyor. Hem de gerçekten Ehl-i Sünnet'e göre de güvenilir yollarla…

Günümüz yazarlarından Ali Şehristânî, "*el-Ezân beyn'el-Esâle vet-Tahrîf*" adlı kitabında, söz konusu eserden senetleriyle birlikte bol bol alıntılar yapıyor. İlgilenecek olanlar bu eser için şu adrese mürâcaat edebilirler: [www.shahrestani.org]

1- Halîfenin bu sözüne, Fâtih Sultan Mehmed'in büyük ikramlarda bulunduğu, önde gelen Eş'arî kelâmcılarından Alâüddîn Kuşçu (*Şerh'ut-Tecrîd*: s. 484) ile, Hindistanlı Hanefî usulcülerden Alâüddîn el-Ensârî (*el-Fevâtih*: II, 227) yer veriyorlar. Ancak bir dönüp de: "Bu ne cür'et!" demiyorlar!

2- Zeydiyye de bunun Rasûlüllâh (s.a.a) zamanında okunan ezanlarda yer aldığı ve ancak halîfe Ömer döneminde ezandan atıldığı kanaatinde. (bk. Yahyâ b. Huseyn, *el-Ahkâm*: I, 84; İbn'ül-Murtazâ, *el-Ezhâr*: I, 223; eş-Şevkânî, II, 89)

3- Mâlik: salât'ül-leyl, 3; Buhârî: teheccüd, 16, terâvîh, 1, menâqıb, 24; Müslim: müsâfirîn, 125 …

Bunun sekizi gece nâfilesi, üçü de vitir namazı idi.

4- Mâlik: ramazân, 1; Buhârî: cum'a, 28; teheccüd, 5, terâvîh, 1; Müslim: müsâfirîn, 177, 178 …

5- Mâlik: ramazân, 2; Buhârî: terâvîh, 1; Müslim: müsâfirîn, 174 …

Nihâyet hicrî 14. yılda, Halîfe Ömer bir Ramazan gecesi mescid-i nebevîye uğruyor. Bakıyor ki insanlar parça parça dağılmışlar; namaz kılıyorlar! Durumdan pek hoşlanmayan halîfe "Öyle sanıyorum ki ben bunları tek bir imam etrafında toplasam daha iyi olacak!" diyor ve kararını vererek, cemaatin hepsini Übey b. Ka'b'ın arkasında topluyor. Diğer bir gece dışarı çıkıp mescide uğradığında, herkesin Übey'in arkasında namaz kıldığını görünce "**Bu ne güzel bid'at!**" diyor…[1]

Ehl-i Sünnet'in en muteber hadis kaynaklarına göre terâvîh namazının tarihçesi kısaca bundan ibaret. Buradan çıkan sonuç şu:

a) Allah'ın Elçisi (s.a.a) "terâvîh" adında bir namaz kılmamıştır. Gerçi onun 20 rekat üzerinden terâvîh namazı kıldığına dair bir rivâyet var[2]; ama senedinde **Ebû Şeybe İbrâhîm b. Osmân** adında; bil-ittifak zayıf ve metruk sayılan bir râvî var.[3] O yüzden rivâyetin isnâdı son derece zayıf.[4]

b) Allah'ın Rasûlü (s.a.a) zamanında "terâvîh" adında bir namaz yoktu. Bu konuda zaten kimsenin şüphesi yok.

c) Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) mescide inerek kıldığı namaz, zaten onun rutin namazıydı (= teheccüd) ve bunu bütün yıla yayıyordu. Yani sadece Ramazan ayına özgü bir namaz değildi.[5]

d) Rasûlüllâh'ın (s.a.a) mescide akın eden sahâbe ile cemaat yaparak namaz kıldırdığına dair en ufak işaret yoktur hadiste. Olan şuydu: Hz. Peygamber kendiliğinden durmuş namaz kılarken, sahâbe de onun arkasına geçip aynı namazı tekrar ediyordu. Yani Allah'ın elçisi onlara imam olmamış; sahâbe kendi başlarına ona uymuşlardı.[6]

1- Mâlik: ramazân, 3; Abdürrazzâq, IV, 259; Buhârî: terâvîh, 1 …

2- bk. İbn Ebî Şeybe, II, 164; et-Taberânî, XI, 393; el-Beyheqî, II, 496

3- ez-Zehebî, I, 48; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 156, *et-Taqrîb*: I, 54

4- İbn Adiy (I, 240), ez-Zehebî (I, 48), ez-Zeyle'î (II, 153), İbn Hacer (*el-Feth*: IV, 254) ve el-Aynî (IX, 203) de "münker" ve "zayıf" olduğuna hükmediyorlar.

5- Günümüzde, "sünnete tâbi olmak" adına, bu hadise dayanarak terâvîhi 8 rekat kılan bazı kardeşler, neden bunu yılın bütün aylarına yaymazlar ki!?

6- Hz. Peygamber'in (s.a.a) burada imamlık yapmadığını İbn Hacer (III, 14) ile el-Aynî (VI, 185) gibi, en ünlü Buhârî şârihlerinin yanı sıra, en-Nevevî (VI, 41) ile Davudoğlu (IV, 280) gibi ünlü Müslim şârihleri de itiraf ediyor.

Ayrıca; Ebul-Velîd el-Bâcî (*el-Münteqâ*: I, 206), en-Nevevî (VI, 40), İbn Hacer (IV,

e) Halîfe Ebûbekr zamanında ve Ömer'in hilâfetinin ilk iki yılında bu durum aynen devam etti.

f) Sonunda Hattâb oğlu Ömer kararını verdi ve "terâvîh" adı altında, ilk namazın cemaatle kılınmasının yolunu açtı. Zaten "**Bu ne güzel bid'at!**" deyişinin altında yatan gerçek de bu.[1] Aksi halde İbn Sa'd, el-Mes'ûdî, İbn'ül-Esîr, Ebû Hilâl el-Askerî ve es-Süyûtî "Ramazanda terâvîh namazını ilk ihdas eden halîfe Ömer'dir!" derler miydi?[2]

g) Bid'at, esasen dinden olmayan bir şeyi dîne sokmaktır. el-Aynî vb. bid'ati "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) zamanında olmayan bir şeyi ihdâs etmektir." diye tarif eder.[3] Buna paralel olarak, dinden olmadığı halde sonradan dîne sokulan şeye de bid'at denmiştir. Bununla halîfe Ömer, –kendi ifadesiyle– Rasûlüllâh (s.a.a) zamanında olmayan bir şeyi dîne sokmuş olmuyor mu? Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) ***"... Her bid'at sapıklıktır!..."*** buyurduğundan[4] haberi olmayan var mı acaba?[5]

---

252) ve el-Aynî (IX, 200) ez-Zührî'ye ait yukarıdaki "Durum böyleyken…" sözünü "Yani terâvîh namazı cemaatle kılınmadan …" diyerek şerh ediyorlar.

Bu sözleriyle Allah'ın Rasûlü (s.a.a) zamanında mescid-i nebevîde kılınan namazda imam-cemaat ilişkisinin bulunmadığını gözler önüne serenler, aynı yerde "Bu hadiste nâfile namazın cemaatle kılınabileceğine delil var!" diyerek (bk. en-Nevevî, VI, 41; İbn Hacer, III, 14; el-Aynî, VI, 185; Davudoğlu, IV, 280) "terâvîh namazının cemaatle kılınabileceğine" işaret çıkarırlar; işte bu anlaşılır gibi değil! Acaba birileri çıkıp da "İmâmetin olmadığı yerde cemaatin işi ne!?" diye sormaz mı?

1- Buhârî şârihlerinden el-Qastalânî (*İrşâd'üs-Sârî*: III, 426), el-Aynî (IX, 201) vb. "Ömer'in buna bid'at deyişi, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bu namazı sünnet kılmadığı ve Ebûbekr'in hilâfeti döneminde de mevcut olmadığı içindir." diyorlar.

2- İbn Sa'd, III, 281; el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh*: s. 250; İbn'ül-Esîr, III, 343; İbn Ebil-Hadîd, XII, 75; es-Süyûtî, *el-Hulefâ*: s. 23, 106; Şerafuddîn, *en-Nass*: s. 252~253

3- el-Aynî, *el-Umde*: IX, 201; es-Süyûtî, *et-Tenvîr*: I, 137

4- İbn Sa'd, I, 376~377; Ahmed: III, 310, IV, 126 (13815, 16521~16522); Müslim: cum'a, 43; Ebû Dâvûd: sünnet, 5; Nesâî: îdeyn, 22; İbn Mâce: muqaddime, 6, 7; Dârimî: muqaddime, 16, 23; Ebû Ya'lâ, IV, 85, 90; et-Taberânî, IX, 97~98, 100, XVIII, 245, 248~249; Hâkim, I, 95~97; el-Beyheqî, III, 214, X, 114 …

5- Ehl-i Sünnet âlimlerinin bid'ati "hasene" ve "seyyie" (iyi ve kötü) olmak üzere iki ana grupta mütâlaa etmeleri, hem bu hadîs-i şerîfe aykırıdır, hem de "hasene" bağlamında ele alınan örneklere bakıldığında; hemen hepsinin ya dinle hiç ilgisinin olmadığı, ya da dinle zaten bir şekilde bağlantılı oldukları görülür. Dolayısıyla bu tür yaklaşımlar, halîfeyi korumaya yönelik manevralardan başka bir şey değildir!

Sonuçta, terâvîh namazı Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) değil, Halîfe Ömer'in sünnetidir. Evet, doğrusu bir kimse Ramazan'ı ihyâ için, kendi evinde dilediği kadar nâfile namaz kılabilir; bunun vakit olarak da, rekat sayısı bakımından da sınırı yoktur. Buna hiç kimsenin bir diyeceği yok. Üstelik o kişi hiç kuşkusuz bunun sevabını da alır. Burada yanlış olan, o namazı bir isim altında dine sokmak, vaktini ve rekatlarını belirlemek ve camilerde cemaatle kılmaktır. Şâri dışında buna hiç kimsenin hakkı yoktur.

– ***Müellefe-i Kulûb*:** Tevbe sûresinin 60. âyetinin kendilerine zekat verilecek sınıflar arasında **müellefe-i kulûb**'a da yer verdiğini ve rahmet elçisi Hz. Muhammed'in (s.a.a) bu talimat gereği onlara hisseler verdiğini daha önce görmüştük.[1]

Kur'ân'ın açık beyanına rağmen bu uygulamaya, Ebûbekr'in hilâfeti zamanında yine Ömer'in girişimiyle son verilmiştir.[2]

– ***Hac müt'ası*:** Bundan maksat, hac aylarında önce umreye niyetlenmek; umreyi tamamladıktan sonra ihramdan çıkmak, bir süre bekledikten sonra, aynı yıl hacca niyet edip hac yapmaktır. Buna "hacc-ı temettu" da denir. Hacı adayı bununla umre ile haccı iki ihramda yapar ve arada serbest olduğundan ihramın yasaklarına maruz kalmaz.

Kur'ân **[**Baqara: 196**]** ümmete bu kolaylığı tanımış, Allah'ın Elçisi (s.a.a) de ashâbıyla birlikte onu bizâtihî uygulamıştır.[3]

Gel gör ki, Hattâb'ın oğlu her nedense bu konuya da el atarak; hacıların temettu haccı yapmalarını şiddetle yasaklamıştır. Bakın kendisi neler söylüyor bu konuda:

> "Allah'ın kitabında bulunduğu ve Rasûlü de yaptığı halde; sizlere hac müt'asını yasaklıyorum!"[4]

1- Ayrıntılı bilgi için bk. sh. 170~173

2- el-Cessâs, IV, 325; es-Serahsî, III, 9; el-Kâsânî, II, 45; İbn'ül-Hümâm, II, 260; Seyyid Bey, I, 18, II, 307; Elmalılı, IV, 2575 vd.

3- Sadece Buhârî ile Müslim'de şu sahâbîlerden gelen hadisler bu durumu açıkça ortaya koyuyor: 1. Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, 2. Abdullâh b. Abbâs, 3. Sa'd b. Ebî Vaqqâs, 4. Imrân b. Husayn, 5. Abdullâh b. Ömer, 6. Âişe annemiz …

(bk. Buhârî: hac, 34, 36; Müslim: hac, 145, 158~175, 212)

4- bk. Nesâî: hac, 50 = **İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.**

> "Şu iki müt'a, Rasûlüllâh (s.a.a) zamanında vardı; ama ben onları yasaklıyor ve fâillerini cezalandırıyorum: Hac müt'ası ve kadın müt'ası."[1]

Hz. Câbir "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile birlikte her iki müt'ayı da yaptıklarını; sonra Ömer'in bunları yasakladığını…" anlatıyor.[2]

Imrân b. Husayn diyor ki: **"**Rasûlüllâh (s.a.a) hayattayken müt'a yaptık. Kur'ân'da bunu yasaklayan bir âyet inmediği gibi, Allah'ın Peygamberi de bizi bundan menetmedi. (Yalnız) sonradan bir adam (= Ömer) çıkıp kendi kafasına göre dilediğini söyledi!**"**[3]

Halîfe'nin bu yasağı koyarken gerekçesinin ne olduğunu çokları merak edebilir. İşte onun kendi ifâdesi: "Hz. Peygamber'in bunu yaptığını biliyorum; ancak hacıların (umreden sonra, hac için ihrâma kadar geçen sürede) eşleriyle yatmasından ve sonra da başlarından sular damlayarak hacca gelmelerinden hoşlanmıyorum!"[4]

Sormak gerekir: Birilerinin özel hayatı halîfeyi neden bu kadar ilgilendiriyor ki? Hem bunun kime ne zararı var? Yoksa halîfe bu tutumuyla câhiliyyeden kalma anlayışa[5] dönmeyi mi hedefliyor!?

Uzatmayalım: Hanefîlerden ünlü Buhârî şârihi el-Aynî'nin (VIII, 34) de ifâdesiyle; "Halîfenin hac ibâdetinde yaptığı bu yeni reforma Osmân ile Muâviye'den başka hiç kimse tâbi olmamıştır. Geri kalan sahâbenin tamamı onlara karşı çıkmışlar, temettu haccını uygulayarak onlara muhâlefet etmişlerdir. Hak onlara karşı çıkanların yanındadır; Ömer ve ona uyanların yanında değil!"[6]

1- Halîfe Ömer'den gayet sahih ve sağlam yollardan gelen bu rivâyetin tahrîci için bk. Çuhacıoğlu, *Müt'a Nikâhı*: s. 46~48

2- Bu sözün tahrîci için bk. Çuhacıoğlu, *Müt'a Nikâhı*: s. 42

3- Buhârî: hac, 36, tef. Baqara, 24; Müslim: hac, 165~173 …

4- Ahmed: I, 49, 50 (324, 332); Müslim: hac, 157; Nesâî: hac, 50 …

5- İbn Abbâs hazretlerinin verdiği bilgiye göre; câhiliyye Arapları hac aylarında umre ve temettu haccı yapmanın, yeryüzünde "en büyük günahlardan" olduğuna inanıyorlardı. (bk. Buhârî: hac, 38; Müslim: hac, 198 …)

6- Bu durum karşısında ne yapacağını şaşıran Mâlikîlerden Qâdî Iyâd, çözümü, Ömer'in yasakladığı şeyin "haccı bozup umreye çevirmek" olduğunu söylemekte bulur! (en-Nevevî, VIII, 169; Davudoğlu, VI, 422) Oysa el-Aynî (VIII, 42) "hadislerin açık metnine aykırı olması" nedeniyle bu görüşe şiddetle karşı çıkar.

14. Medenî hukukta ve miras hukûkunda yapılan reformlar: Halîfe Ömer bu alanda da bazı yeniliklere imza atmıştır. İşte bu konulara dair çarpıcı birkaç örnek:

– ***Müt'a nikâhı*:** Halîfe Ömer'in medenî hukukta başlattığı en ilginç reformlardan birisi müt'a nikâhını yasaklamasıdır.[1]

– ***Üç talâk meselesi***: İslâm hukûkunda bir kadını boşamanın meşrû süreci şudur: Kocası onu boşar. Ardından iddet dolmadan ric'at eder. Sonra ikinci kez boşar ve iddet dolmadan tekrar ric'at eder. Üçüncü kez boşadığında; olan olmuştur. Artık bundan sonra o kocasıyla ancak "meşrû tahlîl" yoluyla –ve tabii ki yine karşılıklı rıza ile– evlenebilir. Yani o kadınla yeniden evlilik yapmayı "tahlîl" şartına bağlayan boşama; birinci ya da ikinci boşama değil, yalnız üçüncü boşamadır.

Kur'ân'ın **[**Baqara: 229~230**]** ortaya koyduğu hakîkat budur. Hz. Peygamber (s.a.a) hayattayken de boşamanın sünnî (meşrû) yolu buydu. Bu durum ta Ömer'in hilâfetinin ikinci yılına kadar devam etti…

İsterseniz olup bitenleri bir de Abdullah b. Abbâs'tan dinleyelim: "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile Ebûbekr zamanlarında ve Ömer'in hilâfetinin ilk iki-üç yılında, (bir defada verilen) üç talâk bir talâk sayılıyordu. Bilâhare Ömer buna el attı ve "İnsanlar düşünüp taşınarak hareket etmeleri gereken bir işi pek aceleye getirir oldular!" diyerek durumu aleyhlerine çevirdi ve üç talâkı yürürlüğe koydu."[2]

Buna göre bir çırpıda yapılan "üç boşama" (yani 'sen üç defa boşsun!' demek); Allah'ın Rasûlü (s.a.a) zamanında sadece bir talâk yerine geçer-

---

Mezkur çözümü en-Nevevî (VIII, 169, 202; Davudoğlu, VI, 423, 455) de pek beğenmez ve "Doğrusu; Ömer'in yasakladığı, hac aylarında umre yapmaktır" diyerek Qâdî Iyâd'a karşı çıkar. O daha değişik bir formül bulur; buradaki yasaklamanın "tenzîh" amaçlı olduğunu ve bunun "yapmazsanız daha iyi olur" anlamına geldiğini söyler! Ancak en-Nevevî'nin, bu nadide(!) formülünü, yukarıdaki "yasaklamak" ve "cezalandırmak" sözcükleriyle nasıl bağdaştırabildiği de merak konusudur!

1- Bu konuda ayrıntılı bilgi için, konuyla ilgili "*Kitap ve Sünnet Işığında Müt'a Nikâhı*" adlı müstakil kitabımıza bakabilirsiniz.

2- Ahmed: I, 314 (2727); Abdürrazzâq, VI, 391~392; Müslim: talâq, 15~17; Ebû Dâvûd: talâq, 10; Nesâî: talâq, 8; et-Taberânî, XI, 23; Hâkim, II, 196 = Hâkim "İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih" diyor, ez-Zehebî de onaylıyor.

ken, Ömer'in bu girişiminden sonra "üç talâk" sayıldı ve hukûken yürürlüğe kondu.[1]

Halîfe'nin miras hukûkuna dâir "dillere destan" bazı yenilikleri de var:

– ***Kelâle konusu*:** Halîfenin, Rasûlüllâh'a (s.a.a) defalarca sormasına rağmen bir türlü kavrayamadığı konuların başında "kelâle" meselesinin geldiğini, yukarıda [sh. 407] görmüştük. **Kelâle**, babası ve çocuğu olmayan kimsedir. Sahâbe ve tâbiînin hemen tamamının yanı sıra, bütün İslâm mezheplerinin yaklaşımı bu. Hatta bu yönde icmâ olduğunu söyleyenler bile var.[2] Oysa halîfe, sadece çocuğu olmayanların kelâle olacağını düşünüyor.[3] Üstelik **"Senden fetvâ istiyorlar. De ki: Allah (**sormakta olduğunuz**) kelâle mevzuunda şöyle fetvâ veriyor: Çocuğu olmayan bir adam ölür de geride bir kız kardeşi kalırsa; bıraktığının yarısı onundur…" [**Nisâ 176**]** âyetinde geçen "çocuk" deyimini "erkek çocuk" ile sınırlı tutuyor ve geride bir kız çocuk, bir de kız kardeş bırakan bir adamın mirasını, ikisi arasında yarı yarıya pay ediyor![4]

İbn Abbâs'a bir gün, geriye bir kız çocuğu, bir de ana-baba bir kız kardeş bırakarak ölen bir adamın mirası sorulur. O da kız kardeşe bir şey düşmediğini; mirasın yarısının kız çocuğuna, kalan yarısının da asabeye kaldığını söyler. Soruyu soran adam İbn Abbâs'a "Ömer'in böyle hükmetmediğini" hatırlatınca; gazaba gelir ve der ki: "Siz mi daha iyi biliyorsunuz; yoksa Allah mı?... Allah **"Çocuğu olmayan bir kimse ölür de geride bir kız kardeşi kalırsa; bıraktığının yarısı onundur."** buyuruyor; sizse [çocuğu olsa da mirasın yarısı kız kardeşindir.] diyorsunuz!"[5]

1- Dört mezhebin imamı başta olmak üzere, Ehl-i Sünnet'in geneli, bu konuda Hz. Peygamber'in sünnetini değil de, Ömer'in sünnetini ölçü alarak; bir defada verilen üç talâkı yahut "üçten dokuza…" şeklinde boşamaları "üç talak" sayarlar!

2- İbn Kesîr, I, 460; el-Aynî, XIX, 206. Ehl-i Beyt (İmâmiyye) ise "ebeveyni ve hiçbir çocuğu" olmayanın durumuna "kelâle" adını vererek, anası yahut kızı olanı da kelâle kapsamı dışında tutuyor. bk. el-Küleynî, VII, 99; et-Tûsî, *et-Tehzîb*: IX, 319

3- İbn Ebî Şeybe, VI, 298; Abdürrazzâq, X, 303; Hâkim, II, 303~304, IV, 336; İbn Kesîr, I, 595 = Hâkim "İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih bir hadis" diyor, ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

4- Ehl-i Sünnet'in geneli bu konuda da halîfe Ömer'e tabi oluyor!

5- Abdürrazzâq, X, 254~255; Hâkim, II, 310, IV, 339; el-Beyheqî, VI, 233 = Hâkim "İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih bir hadis" diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

– ***Hımâriyye meselesi*:** Halîfe Ömer zamanında bir kadın ölür; geride kocasını, annesini, ikisi anne bir, ikisi de anne-baba bir; toplam dört kardeş bırakır. Halîfe mirasın yarısını kocaya, 6'da 1'ini anneye verir; geri kalanını da sadece "anne bir" iki kardeş arasında pay eder.

Aynı olay daha sonra bir kez daha vuku bulur. Halîfe yine aynı şekilde hükmedince; mirastan tamamen mahrum bırakılan "anne-baba bir" iki kardeş der ki:

> "Ey Ömer! Farz et ki bizim babamız bir **eşek** (= hımâr) idi! Ya hepimiz aynı anneden değil miyiz!?"

Bu şoke edici çıkış karşısında neye uğradığını şaşıran halîfe, birazcık düşünür; sonunda onları haklı bulur ve geri kalan mirası dört kardeş arasında pay eder.[1]

Bunun üzerine adamın biri "Ey halîfe! Ama sen falan yıl onları ortak etmemiştin!" deyince, Hattâb oğlu şu politik cevabı verir: "O karar o güne ait idi, bu karar ise bugüne ait!"[2]

– ***Avil meselesi*:** Bundan kasıt, mirasta terikenin ortak paydasının, hisse alacak vârislerin paylarının toplamından noksan çıkmasıdır. Bu durumda varislerden kimin kime tercih edileceği malum olmadığı için ortak payda toplam pay oranında büyütülecek ve her vârisin hissesi birer miktar azaltılacaktır. Böylece herkes terikeden nasiplenecektir. Bu formül hiç kuşkusuz Halîfe Ömer'e âittir.

Abdullâh b. Abbâs der ki:

> "Ferâizde avil yöntemini ilk uygulayan Ömer'dir. Allah'a kasem olsun ki; şayet o Allah'ın (akrabadan) tercih ettiklerini tercih edip geri bıraktıklarını geri bıraksaydı, hiçbir zaman terike eksilmez, avile hâcet kalmazdı…"

1- bk. el-Cessâs, III, 24; eş-Şîrâzî, IV, 99; İbn Qudâme, VII, 22~23; İbn Kesîr, I, 460; İbn Hacer, *et-Telhîs*: III, 194; Şerafuddîn, *en-Nass*: s. 264~265 …

Mâlikîler ile Şâfiîler halîfe Ömer'in sonraki, Hanefîler ile Hanbelîler ise önceki görüşüne tâbi oluyorlar. Ehl-i Beyt (İmâmiyye) mektebine göreyse; burada kardeşlerin tamamını anne hacbeder (mirastan mahrum bırakır).

2- İbn Ebî Şeybe, VI, 247; Abdürrazzâq, X, 249; Dârimî: muqaddime, 55; el-Beyheqî, VI, 255, X, 120; Dâraqutnî, IV, 88; el-Cessâs, III, 24; ez-Zehebî, I, 579

Sonra İbn Abbâs, akrabâdan tercih edilen ve geri bırakılan kimseleri anlatmaya başlıyor.[1]

Avil olayında; ***öncelikle*** yaratıcıyı bir nevi "matematiksel hesabını yapmadan" ferâiz hükümleri göndermekle suçlama var. Oysa ilminin sınırsızlığı ile yeryüzündeki bütün kum tanelerinin sayısını bilen âlemlerin Rabbinin bu duruma düşmesi ve gönderdiği hükümlerde matematiksel çıkmazların bulunması mümkün müdür? ***İkincisi,*** bu yolla vârislerin alacağı paylarda azalma olacağını avilciler de kabul ediyor. Peki bu onlara haksızlık[2] değil mi? Bunun hesabını kim verecek? ***Üçüncüsü,*** bu formülün, mirasçılar arasında tercih yapamamanın sonucunda bulunduğu malum. Yani esasen mirasla ilgili âyetlerde matematiksel bir sorunun olmadığını avilden yana olanlar da biliyor. Öyleyse, bu gibi durumda, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) hayattayken; konunun çözümü ve vârislerden hangilerinin daha öncelikli olduklarını öğrenmek için acaba kime başvurursunuz? Elbette ona değil mi? Ya o hayatta değilse? Hz. Peygamber o vakit ne yapılacağını söylememiş mi? Onun ilminin kapısı kim; Hz. Ali değil mi? Neden ona bir dönüp bakılmıyor da; illegal yollardan çözüm aranıyor? Allah'ın Elçisi (s.a.a) yoldan çıkmamak için Ehl-i Beyt'i önermiyor mu bizlere? Onların daima "haklı" ve hep "Kur'ân'la birlikte"[3] olacağını haber vermiyor mu? Neden bu nebevî vasiyetlere bir türlü kulak verilmiyor?[4]

Kendisine intikal eden davalarda lâubâlî olduğunu[5] söyleyen, mirasla ilgili tek bir mevzûda, farklı ve bir çoğu birbirini nakzeden 70'in üstünde kararlar alabilen[6] birine de zaten bu yakışır!

1- Hâkim, IV, 340; el-Beyheqî, VI, 253; el-Cessâs, III, 22; eş-Şîrâzî, *et-Tebsıra*: s. 394; es-Serahsî, XXIX, 161 = Hâkim "İsnâdı Müslim'in şartlarına göre sahih bir hadis" diyor, Şamlı ez-Zehebî de itiraz etmiyor. Aynı hadis için bk. el-Küleynî, *el-Kâfî*: VII, 79~80; Sadûq, *el-Faqîh*: IV, 187~188; et-Tûsî, *et-Tehzîb*: IX, 248~249

2- Lügatlere göre, "avil"in bir anlamı da zulümdür; ne ilginç değil mi?

3- Konuyla ilgili hadisler için son bölümün başlarına bk.

4- Buna rağmen, dört mezhebin dördü de burada halîfe Ömer'in formülünü benimsiyor. Ehl-i Beyt mektebi ise avil formülünü asla kabul etmez. Zâhirîler de bu konuda Ehl-i Beyt mektebiyle birlikte hareket ediyor. bk. İbn Hazm, IX, 262 vd.

5- Bu konuda kendisinden gelen sözü için bk. sh. 402

6- İbn Sa'd, II, 336; İbn Ebî Şeybe, VI, 268; el-Beyheqî, VI, 245; İbn Hacer, *el-Feth*: XII, 21; Şerafuddîn, 262~263; el-Emînî, VI, 115~117; el-Münâvî, I, 158 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

15. Cezâ hukûku ihlâlleri: Halîfe Ömer'in cezâ hukûkunda yaptığı ihlâllere dâir birçok örneği yukarıda (10, 11 ve 12 nolu davranışlarda) görmüştük. Şimdilik onlarla yetiniyoruz.

16. Hadislere karşı tutumu: Hattâb oğlunun hadisle ilgili çalışmalara karşı tutumu da enteresan. İşte buna dâir çarpıcı birkaç örnek:

a) Ebû Hüreyre bir gün Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) talimatı üzerine ***"Kim Allah'tan başka hiçbir tanrıyı tanımadığına dair, inanarak tanıklık ederse; cennete girer."*** hadîsini karşılaştığı ilk kişiye okumak üzere dışarı çıktığında Ömer'e rastlar ve hadîsi ona okur. Okuduğu bu hadis yüzünden Ebû Hüreyre'yi yumruklayıp yere düşüren Ömer, bu arada Peygamber Efendimiz'e akıl vermeyi de ihmal etmez!!![1]

b) Rasûlüllâh (s.a.a) henüz hayattayken bunları yapabilen ve "Allâh'ın kitâbı yeter bize!" diyerek yazdıracağı vasiyete mani olan halîfe, kendi döneminde ele geçirdiği hadis çalışmalarını imhâ eder.[2]

c) Sahâbeyi çok hadis rivâyet etmekten meneder[3] ve yasağa aldırış etmeyenleri hapseder. Bu yüzden hapsedilen ve halîfe öldürülene dek zindanlarda tutulan sahâbe arasında; Abdullâh b. Mes'ûd, Ebüd-Derdâ ve Ebû Zerr el-Ğıfârî de vardı![4]

17. Rasûlüllâh'ın yakınlarının payını kesmesi: Hz. Peygamber'in (s.a.a) yakın akrabasını, ganîmetin humüsünden Halîfe Ebûbekr'in mahrum bıraktığını daha önce açıklamıştık. [sh. 370] Halîfe Ömer'e baktığımızda; onun da Rasûlüllâh'ın mirasını çocuklarına vermediğini ve onun en yakın-

---

1- Müslim: îmân, 52; Şerafuddîn, 191~194

2- İbn Sa'd (V, 188) gayet sahih bir isnatla, mürsel olarak rivâyet ediyor.

Ayrıca bk. Abdürrazzâq, XI, 257; İbn Sa'd, III, 287; İbn Abdilberr, *Câmi'u Beyân'il-İlm*: I, 131~132; es-Süyûtî, *et-Tenvîr*: I, 4; Şerafuddîn, 140~141

3- İbn Sa'd, VI, 7; Dârimî: muqaddime, 28; İbn Mâce: muqaddime, 3; Hâkim, I, 102 = Rivâyetin isnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

4- İbn Ebî Şeybe, V, 294; er-Râmehürmüzî, *el-Muhaddis*: s. 553; Hâkim, I, 110; et-Tahâvî, XV, 311~313; et-Taberânî, *el-Evsat*: III, 378; İbn Hazm, *el-İhkâm*: I, 266, 267; İbn'ül-Arabî, *el-Avâsım*: s. 76; ez-Zehebî, *Tezkirat'ül-Huffâz*: I, 7, *es-Siyer*: II, 345; Cemâlüddîn el-Malatî, *el-Mu'tesar*: II, 380; Şerafuddîn, 142; el-Emînî, VI, 294

Hâkim "İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih bir hadis" diyor, ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

larının humüsteki paylarını kestiğini; bunun üzerine Hz. Ali ile amcası Abbâs'ın, Ebûbekr ile Ömer'i "yalancı, günahkâr, vefâsız ve hâin" olmakla suçladıklarını görüyoruz. [sh. 361]

Gerçi İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyette[1], Halîfe Ömer'in, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) yakınlarına humüsteki paylarından verdiği ifade ediliyor. Ancak; ***birincisi***, ilgili rivâyet, Abdullâh b. Abbâs'ın "**Necde**" adlı bir Hâricî'nin sorduğu bir soruya verdiği cevâbın sonunda yer alıyor. [sh. 370] Bu hadis de İbn Abbâs'tan itibâren "**Yezîd b. Hürmüz**" kanalıyla geliyor. Ondan da şu dört kişi almış: **1.** İmâm Muhammed el-Bâqır, **2.** Saîd el-Maqburî, **3.** Qays b. Sa'd ve **4.** İbn Şihâb ez-Zührî. Ömer'in kendi döneminde söz konusu hisseyi verdiğine dair "ek" kısım sadece ez-Zührî vasıtasıyla gelen rivâyette var; diğerlerinde yok! ez-Zührî'nin nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu defalarca anlattık. Dolayısıyla buradaki ilâve metin, olsa olsa İbn Şihâb ez-Zührî'nin marifetidir. ***İkincisi***, kaldı ki o "katkılı" rivâyette bile İbn Abbâs'ın "Ömer bize hakkımız olandan daha azını verdi; biz de kabul etmeyip geri çevirdik!" dediği yer alıyor!

Ehl-i Beyt'e ve Rasûlüllâh'ın en yakın akrabasına hisselerini kısan Halîfe Ömer'in, devlet hazinesinden halka maaş bağlarken, Âişe annemizi Hz. Peygamber'in diğer hanımlarından ayırması ve ona diğerlerinden daha fazla vermiş olması…[2] sizleri hiç düşündürmüyor mu!?

18. Nebîz[3] denilen içkiye düşkünlüğü: Halîfe Ömer'in, Rasûlüllâh (s.a.a) hayattayken işret meclisine katıldığını ve o sırada Mâide sûresinin ilgili âyetlerinin nâzil olduğunu [sh. 313] ve olay üzerine "Vazgeçtik!" dediğini [sh. 298] daha önce görmüştük. Ancak kaynaklar halîfenin bu işten bir türlü vazgeçemediğini ortaya koyuyor.

Halîfenin nebîz denilen söz konusu içkiye düşkünlüğü târihî bir gerçek. Ehl-i Sünnet kaynakları, onun ölene dek sık sık nebîz içtiğini ve hemen

1- Ahmed: I, 320 (2789); Ebû Dâvûd: imâra, 20; Nesâî: fey', 1 …

2- İbn Sa'd, III, 304; Hâkim, IV, 8 = Hâkim "İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih bir hadis" diyor, Şamlı ez-Zehebî de susarak onaylıyor.

3- **Nebîz**, Araplarda kuru üzüm veya kuru ya da yaş hurma üzerine su döküp az bir müddet kaynatılarak elde edilen ve böylece sarhoş edici hale gelen bir içkinin adıdır. (bk. el-Kâsânî, V, 116; Bilmen, III, 21)

Daha sonra fıkıhta, genellikle üzüm ve hurma dışında başka şeylerden mamul içkiler için de kullanılır olmuştur.

her fırsatta midesini onunla rahatlattığını gözler önüne seren rivâyetlerle dolu![1] İşte onlardan bazıları:

– Ömer'e bir gün Tâif'in kuru üzümlerinden mamul bir nebîz getirdiler. Biraz tattı; sert olduğunu anlayınca su katarak içti ve ardından şöyle seslendi: "İçkiniz sertleştiğinde üzerine su döküp için!"[2]

– Hattâb'ın oğlu bu içkiyi "soda" niyetine içtiğini şu sözlerle anlatıyor: "Biz şu nebîzi karnımızdaki yediğimiz deve etlerini parçalaması ve bizi eziyetten kurtarması için yudumluyoruz!"[3]

– Amr b. Meymûn anlatıyor: "Ömer bir suikast sonucu yaralanıp ölüm döşeğine düştüğü sırada, nebîz denen içkiden içti."[4]

– Kaynaklar, Hattâb oğlunun adına "**tılâ**"[5] denen bir içkiden içerek, içilmesine izin verdiğini de belirtiyorlar.[6]

Hanefîler, Halîfe Ömer'in bu içkilerden içtiğinde hiç kuşku duymaz. Ancak onlar, halîfenin "sarhoş etmeyecek miktarda" içtiğini belirtirler ve fıkıhta bunu mesnet kabul ederler![7]

19. Cebirciliği: Halîfe Ömer, Huneyn günü Müslümanların gururlanması sonucu yaşadıkları bozgunu "takdîr-i ilâhî" (= Allah'ın emri) olarak değerlendiriyor.[8]

1- Bu konuda –Ehl-i Sünnet'in kriterlerine göre– gayet sahih rivâyetler için bk. İbn Sa'd, III, 318~319; İbn Ebî Şeybe, V, 77, 79, 80; et-Tahâvî, IV, 218

2- İbn Ebî Şeybe, V, 79; et-Tahâvî, IV, 218 = Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

3- Bir önceki kaynaklara bk. = İsnâdı da tıpkı bir önceki gibi.

4- İbn Şebbe, II, 910~911; İbn Sa'd, III, 340, 341, 354; İbn Ebî Şeybe, V, 80; el-Belâzürî, X, 415, 417, 418; et-Tahâvî, IV, 218 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

5- Yaş üzüm suyunun üçte ikisi gidene kadar kaynatılmasıyla elde edilen ve böylece sarhoş edici hal alan bir içkidir. Buna "müselles" de denir. (bk. el-Kâsânî, V, 112; Bilmen, III, 20)

6- Mâlik: eşribe, 14; Buhârî: eşribe, 10 (cezm yollu talik sûretiyle); Nesâî: eşribe, 53; el-Aynî, XVII, 307. Ayr. bk. İbn Ebî Şeybe, V, 90; eş-Şevkânî, X, 120

7- Ayrıntılı bilgi için bk. et-Tahâvî, IV, 218~219; el-Cessâs, II, 8, IV, 125; es-Serahsî, XXIV, 12; el-Kâsânî, V, 116

8- Mâlik: cihâd, 18; Buhârî: humüs, 18, meğâzî, 56; Müslim: cihâd, 41 (= Ancak Müslim, her ne hikmetse, Buhârî'nin aksine, sözün Ebû Qatâde tarafından söylendiğini belirtiyor.); Ebû Dâvûd: cihâd, 147; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 376

Yine halîfe günün birinde Şam yakınlarında "Câbiye" köyünde bir konuşma yapar. "Allah kimi hidâyet ederse onu yoldan çıkaracak yoktur. Kimi de yoldan çıkarırsa, onu hidâyet edecek yoktur." diyerek konuşmaya başlayınca, orada bulunanlardan birisi bu sözlere itiraz eder ve "Oysa Allah kimseyi yoldan çıkarmaz." der. Bunu öğrenen Ömer o adamı yanına çağırır ve der ki:

> "Yalan söylüyorsun ey Allah'ın düşmanı! Bilakis Allah seni yaratmış ve yoldan çıkarmıştır; sonra da seni cehenneme sokacaktır!... Doğrusu Allah cennetlikleri ve onların yapacağı amelleri önceden yarattığı gibi, cehennemlikleri ve onların yapacağı amelleri de yaratmış ve: "Bunlar cennet için, şunlar da cehennem içindir!" buyurmuştur."[1]

Bu da gösteriyor ki halîfe Ömer cebirci bir kader anlayışına sahip idi. Bu tarz kader anlayışının ne kadar sakat olduğunu, daha önce [sh. 320 vd.] detaylı biçimde görmüştük.

20. Kitap ve sünnete ters düşen vasiyetleri: Halîfe Ömer ölümüne yakın günlerde bir konuşma yaparak şöyle vasiyet etti: "Allah'ın kitabına uyun; ona uyduğunuz sürece asla yoldan çıkmazsınız… Sizlere Muhâcirleri… Ensâr'ı… ve Arapları vasiyet ediyorum!..."[2]

Halîfe Ömer, Allah'ın kitabı yanında, Rasûlüllâh'ın sünnetini unutmuşa benziyor! Oysa sahih sünnete başvurmaksızın Kur'ân'ın pek çok âyetinin tam olarak anlaşılamayacağı bir gerçek. Öte yandan Muhâcirleri, Ensâr'ı ve Arapları vasiyet ediyor da; Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ümmetine vasiyet ettiği "Ehl-i Beyt" neden aklının ucundan bile geçmiyor!

– Halîfe, ilmine mürâcaat için bizlere kimi öneriyor dersiniz? Buna hep birlikte göz atalım: "Kur'ân ile alâkalı bir şey sormak isteyen **Übeyy b. Ka'b**'a; helâl ve haramı bilmek isteyenler **Muâz b. Cebel**'e; ferâize dâir

---

1- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (= Mustafa Sabri, *Mevqıf'ül-Beşer*: s. 121); Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel, *es-Sünne*: II, 423; Ebul-Qâsim Hibetullâh el-Lâlkâî, *es-Sünne*: IV, 659-661; Ebûbekr b. Süleymân es-Sicistânî, *el-Qader*: s. 113 (22. hadis); İbn Batta, *el-İbâne*: II, 129~130 = **Abdüla'lâ b. Abdillâh el-Quraşî** dışında bütün râvîleri siqa. **Abdüla'lâ** da makbul birisi. Buna mukabil zayıf diyen yok. (bk. İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 434) Dolayısıyla isnâdında bir sorun yok.

2- İbn Sa'd, III, 336; İbn Ebî Şeybe, VII, 437; el-Belâzürî, X, 413; Ahmed: I, 51 (342), *el-Fedâil*: I, 316 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih. Ayr. bk. Buhârî: cenâiz, 96, menâqıb, 37; el-Beyheqî, VIII, 150

soru sormak isteyenler ise **Zeyd b. Sâbit**'e varsın! Mal mülk isteyenler de bana gelsin; çünkü malın muhâfızı benim."[1]

Sormak lâzım: Acaba Halîfe, meşhur ***"Sizlere iki paha biçilmez emânet bırakıyorum; onlara sımsıkı sarıldığınız sürece asla yoldan çıkmazsınız: Onlar Allah'ın kitâbı ve benim Ehl-i Beytim…"*** hadisini hiç mi duymamıştı? Peki, ***"Ben ilmin şehriyim; Ali ise kapısıdır! Kim şehre gelmek istiyorsa kapıdan gelsin!"*** ve ***"Ali hak / Kur'ân ile, hak / Kur'ân da Ali ile beraberdir! Onlar asla birbirlerinden ayrılmazlar."*** hadislerinden de mi haberi yoktu? Yukarıda da gördüğümüz gibi; onu çoğu zaman uyandıran ve kendisini birçok hukuk ihlâlinden vazgeçiren Ali değil miydi? "Ali olmasa; Ömer helâk olurdu!" diyen kimdi? Yine "En büyük kadımız Ali'dir." diyen ve "Ali'nin olmadığı yerde içinden çıkılmaz bir meseleyle karşılaşmaktan Allah'a sığınan" bizzat Ömer'in kendisi değil miydi?[2]

Ya sahâbe arasında, Ali'nin dışında "Bana sorun soracağınızı! Bilin ki; benden sonra soru sormak için benim gibisini bulamayacaksınız!" diyebilecek cesârette birisi var mıydı? "Allah'ın kitabından sorun bana! Allah'a kasem olsun ki; Kur'ân'daki her bir âyetin gece mi gündüz mü, ovada mı dağda mı inmiş olduğunu bilen benim!" diyen kimdi? Şimdiye kadar Ali'nin aldığı kararlarda ve dîne ilişkin yorumlarında, hatta günlük yaşamında "kitap ve sünnete uymayan" bir örnek gören var mı?...[3] Öyleyse Hattâb oğlu, acaba neden onu "yok" sayıyor ve ne ilimde, ne de takvada, Ali ile asla boy ölçüşemeyecek olanları öne çıkarıyor?

– Şûrâyı vasiyeti: Halîfe Ömer gördüğü bir rüya sonucu ölümünün yaklaştığını hissettiği günlerde bir konuşma yapıyor ve diyor ki: "… Bazı kimseler benden yerime birini bırakmamı istiyorlar… Şayet bana âcilen bir hal olursa; halife, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) kendilerinden razı olarak bu dünyadan göçüp gittiği şu altı kişi arasından şûrâ ile (danışarak) seçilsin: Ali, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Abdurrahmân."[4]

1- İbn Ebî Şeybe, VI, 457; Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*: s. 223; Hâkim, III, 271, 272~273; el-Beyheqî, VI, 210; el-Emînî, VI, 192 = Bütün râvîleri gayet siqa. Dolayısıyla isnâdı sahih. Hâkim ile ez-Zehebî de aynı kanaatte.

2- Bu itirafları için, son bölüme, ***"Ben ilmin şehriyim…"*** hadîsine bk.

3- Ali'nin ilmi hakkında detaylı bilgi için ***"Ben ilmin şehriyim…"*** hadîsine bk.

4- İbn Şebbe, II, 889, 895~896; İbn Ebî Şeybe, VII, 437; Ahmed: I, 15, 27, 48 (85, 181, 323); İbn Sa'd, III, 335~336; Müslim: mesâcid, 78; Ebû Ya'lâ, I, 165; el-Bezzâr, I, 444;

Ömer b. Hattâb bu vasiyetin ardından Ebû Talha el-Ensârî'ye, silahlı 50 kişilik muhafız alayı ile onların başında, kendi aralarında bir halîfe seçene kadar beklemelerini emretti. Ayrıca şu kesin talimatı da verdi: "Şûrâ üyelerini bir eve toplayın. Şayet onların beşi ya da dördü kendi aralarında anlaşıp bir halife çıkarırlarsa; buna karşı ayak diretenlerin boyunlarını vurun! Üçer üçer ikiye bölünürler ve her bir grup kendi içinden bir halife adayı çıkaracak olursa, oğlum Abdullâh'ı hakem tutun; o karar versin. Abdullâh'ın hakemliğine razı olmazlarsa; o takdirde halîfe, Abdurrahmân b. Avf'ın içinde bulunduğu taraftan seçilsin. Diğer üçü karşı çıkarlarsa onların da boynunu vurun! Aradan üç gün geçmesine rağmen içlerinden bir halife çıkaramazlarsa; bu defa hepsinin boynunu vurun!"[1]

Ehl-i Sünnet dünyâsı hilâfetin "seçim" ile olacağına dair bu olaydan da delil çıkarır ve Osman'ın halife oluşunun bu yolla gerçekleştiğini iddia eder. Osmân'ın nasıl halife olduğunu ilgili yerine bırakarak, Ömer'in buradaki tutumunu birazcık irdelemek istiyoruz:

Öncelikle, Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) söz konusu altı kişiden râzı olarak vefat ettiğini ileri sürüyor. Bu tamamen Ömer'in kişisel görüşü. Gerçekte Allah ve Rasûlü'nün onlardan râzı olup olmadıklarını; ileride, kendilerinden bahsederken görecek; buna kendiniz karar vereceksiniz. ***İkincisi***, Ömer b. Hattâb, Ebûbekr'in hilâfetinin bir "oldu bitti" ile halledildiğini söylemiyor muydu? Ya kendisi veliahtlık yoluyla halife olmamış mıydı? Şimdi ne oluyor da "**şûrâ**"dan söz ediyor? İnsaflı olmak gerekirse; bundan en son söz etmesi gereken o değil mi? ***Üçüncüsü***, Hattâb'ın oğlu, şûrâ üyelerini bizâtihî kendisi belirliyor ve onların aralarından mutlaka bir halîfe çıkarmalarını istiyor. Yan çizenlerin ya da –içlerinden bir halife çıkmadığı takdirde– bütün şûrâ üyelerinin boyunlarının vurulmasını emrediyor! Bu ne biçim şûrâ Allah aşkına! Böyle bir seçim –diktatörlükler dışında– nerede görülmüş? Bu durumda bu şûrâya "**cebrî şûrâ**" demek daha doğru değil mi? ***Dördüncüsü***, Ehl-i Sünnet'e göre; madem Hz. Peygamber (s.a.a) kendisinden sonra Müslümanların başına bir imam atamamıştır; öyleyse İslâm'a göre, o gün söz konusu altı kişi dışında birisi hilâfete aday olamaz mıydı? Yine seçimlerde, halkın seçilene bağlılığı kadar, de-

Hâkim, III, 90~91 = Ayrıca bk. Buhârî: cenâiz, 96, menâqıb, 37; Ebû Ya'lâ, I, 181; İbn'ül-Esîr, III, 221, 339~341

1- İbn Sa'd, III, 61; İbn Şebbe, II, 925; et-Taberî, II, 581; İbn Ebil-Hadîd, I, 187, 191, XII, 261~262 = İsnâdı sahih bir rivâyet.

mokratik yollardan muhalefet edebilme hakkı da yok mu? Halîfe "Yan çizenlerin boynunu vurun!" derken İslâm'ın hangi esasına dayanıyor? ***Son olarak***, altı kişilik heyet üçe üç ayrıldıklarında, neden Abdurrahmân tarafını tutuyor? Abdurrahmân'ın nasıl birisi olduğunu yerinde göreceğiz. Ama şimdiden elinizi vicdanınıza koyarak cevap verin: Onların içinde, ilim, takva, İslâmî yaşantı, cesâret ve şecâat… bakımından Ali ile boy ölçüşecek birisi var mıydı? Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) ilk iman eden ve en zor anlarda bile onu asla yalnız bırakmayan kimdi? Ali, Rasûlüllâh'ın Ehl-i Beytinden değil miydi? Allah (a.c) bütün Ehl-i Beyt fertlerinin tertemiz ve kusursuz olduklarını haber vermiyor muydu?

Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ***"Yarın bu sancağı öyle birisine vereceğim ki; o Allah ve Rasûlü'nü seviyor, Allah ve Rasûlü de onu seviyor!..."*** buyurarak yolladığı, "Hayber'in Fâtihi" kimdi? Rasûlüllâh Mekke ve Medîne'de kıydığı kardeşlik akdinde, kimi kendine "**kardeş**" ilan etmişti? Yine ***"O benden sonra bütün mü'minlerin velîsidir!"*** derken ve **Ğadîr–Humm** günü, ***"Ben kimin mevlâsıysam; işte bu onun mevlâsıdır!"*** buyururken, Ali'yi işâret etmemiş miydi? Yine Hz. Peygamber (s.a.a) ***"Ali hak ile beraberdir; hak da Ali ile!"*** ve ***"Ali'den ayrılan benden ayrılmış demektir!"*** buyurmamış mıydı? Bu ümmetin Hârûn'u ve Rasûlüllâh'ın ilminin kapısı kimdi? ...[1]

Acaba halîfe Ömer bütün bu nebevî talimatları bu kadar kısa sürede ne çabuk unutuvermişti! Anlaşılan; Ali'yi bu işten uzak tutmak için, yine yeni bir formül bulunmuştu! Hz. Ali (a.s) Ömer'in vasiyetinin ardından, daha şûrâya girmeden; amcası Abbâs'a şu değerlendirmeyi yapmıştı:

> "Ömer bu yolla beni Osman ile karşı karşıya getirdi! Şöyle ki: Sa'd amcasının oğlu Abdurrahmân'a ters düşmez! Abdurrahmân da Osmân'ın eniştesi oluyor. Bunlar anlaşmazlığa düşmezler. Sonuçta bu makama, o ikisinden birisi diğerini getirecek!"[2]

Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, bu sözleriyle "şûrâ" olayında da "**akrabâ milliyetçiliğinin**" güdüldüğünü açık bir dille ifâde ediyordu.[3]

1- Sancak (**râye**) hadisleri ile kardeşlik (**muâhât**) hadisleri için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 65~103, 175~193. Diğer hadisler için son bölümün başlarına bk.

2- Bir önceki sayfada yer alan 1 nolu dipnota bak.

3- Mü'minlerin Emîri, "Ömer'i itham eden" bu değerlendirmeleri yaparken, vehme kapılıp kapılmadığını, Osman'ın halîfe seçilişini işlerken göreceksiniz.

"Hz. Ali; ilim ve fazîlet sahibi, Allah'ını bilen, gerçeklerin iç yüzüne erebilen, İslâm'ın şan ve şerefinin artmasından başka bir hedefi olmayan birisiydi. Fakat buna rağmen, Hâşimîler'in ve sâir ashâbdan bazılarının isteklerini reddedemezdi…" diyerek[1] "işi doğrudan Ali'ye bırakmamakta" Ömer'i haklı bulan **Cevdet Paşa** ve onun gibi düşünenler; Ali gibi birisini böyle bayağı şeylerle itham ederlerken hiç Allah'tan korkmazlar mı? Onlar Hz. Ali'nin, yoksulluktan âilece perişan olmuş, bu yüzden "Belki kardeşim Ali bana destek çıkar" düşüncesiyle, beytülmâlden yardım almaya gelen biçâre kardeşi Aqîl'e nasıl davrandığını[2] bilmiyorlar mıydı? Ali'nin bu tutumundan haberdar oldukları, yazdıkları kitaplarından belli olan Cevdet Paşa ve Hüseyin Algül'ün, o değerlendirmeyi yaparken sıkılmaları gerekmez miydi?

Ömer'in, halîfe seçme işini altı kişilik şûrâya bırakırken sarf ettiği, eleştiriye açık daha başka sözleri de var. Ancak konuyu daha fazla uzatmak niyetinde değiliz.[3]

Faziletine ilişkin bazı rivâyetler:

Ehl-i Sünnet, târîhen sâbit onca menfî davranışlarına rağmen; halîfe Ömer'i yere göğe sığdıramaz ve hakkında pek çok menkıbe nakleder. Onlardan bir kısmı, Ebûbekr'in fazîletine ilişkin rivâyetler arasında geçmişti. Geri kalanlarından bazıları şunlar:

1. Meşhur rivâyete göre Hattâb oğlunun İslâm'a girişi şöyle oldu: Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'i öldürmek üzere; ona düşmanlıkta ileri giden birisini, yani Ömer'i gönderirler. Ancak yolda birine rastlar. Ondan bizzat kendi kız kardeşinin İslâm'a girdiğini öğrenince, tek kelimeyle zıvanadan çıkar ve yönünü o tarafa çevirir; kız kardeşinin evine varır varmaz onu pataklar. Yüzünün kan revân içinde kaldığını görünce yumuşayıverir ve evde okunan âyetlere bir bakmak ister. Eline verilen Kur'ân âyetlerini okumaya başlayan Ömer, ona hayran kalır ve İslâm'a girer. Korkularından evin dört bir yanına gizlenmiş olanlar, tam o sırada

1- *Kısas-ı Enbiyâ*: I, 607'den naklen: Algül, II, 362

2- Şerîf Radıy, II, 243 (219. hutbe = İbn Ebil-Hadîd, XI, 245); İbn Abdilberr, III, 158; İbn'ül-Esîr, III, 266; el-Mevdûdî, *Hilâfet ve Saltanat*: s. 101~102; Algül, II, 536, 563; İslamoğlu, 44

3- Detaylı bilgi için bk. İbn Ebil-Hadîd, XII, 256~281; Şerafuddîn, 383~398

açığa çıkarlar ve "Müjde sana ey Ömer! Allah'ın Rasûlü (s.a.a) geçenlerde ***"Allahım! İslâm'ı şu iki adamdan sana en sevimli olanıyla; ya Ebû Cehil ya da Ömer b. Hattâb ile azîz kıl, güçlendir!"*** diye dua etmişti!" derler. Ömer evden çıkıp Rasûlüllâh'ın yanına varır ve tekrar şehâdet getirir…[1] Nübüvvetin 6. yılında[2] gerçekleşen bu olay ile birlikte Müslümanların sayısı 39'dan 40'a yükselir.

Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) söz konusu duâ nitelikli hadîsini, değişik ama birbirine yakın lâfızlarla birçok sahâbî rivâyet ediyor.

2. Ömer sahâbenin en yürekli, en gözü pek olanlarından birisiydi. O yüzden Hz. Peygamber (s.a.a) onun Müslüman olmasını dört gözle beklemekteydi. Suheyb-i Rûmî'nin "Ömer Müslüman olunca İslâm açığa çıktı ve davet alenen yapılmaya başladı."[3], Abdullâh b. Mes'ûd'un da "Ömer Müslüman oldu olalı dâimâ güçlü olduk!"[4] ve "Ömer'in Müslüman oluşu bir fetih, hicreti bir zafer ve hilâfeti bir rahmet idi. O Müslüman olmadan önce kâbede alenen namaz kılamıyorduk"[5] demeleri bundandır. O yüzden Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ***"Cebrâîl geldi ve bana, semâ ehlinin Ömer'in Müslüman oluşuna sevindiklerini haber verdi!"*** buyurmuştur.[6]

Hattâb'ın oğlu, bu gözü pekliğinden dolayıdır ki; hicret sırasında herkes Medîne'den gizlice ayrılırken, o kılıcını kuşanıp yayını omuzladıktan sonra kâbeye vararak etrafında tavaf etmiş, ardından iki rekât namaz kıldıktan sonra; oradaki Mekkeli müşriklere meydan okuyarak şöyle demişti: "Ardından anasını ağlatmak, çocuğunu yetim bırakmak ve karısını dul koymak isteyen kim varsa, peşimden gelsin!"[7]

3. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Bedir savaşında alınan esirlerin durumu konusunda görüş istemiş; Ebûbekr fidye mukabilinde salıverilmesini, Ömer ise boyunlarının vurulmasını önermişti. Allah'ın Rasûlü fidye mukabi-

1- İbn Sa'd, III, 267~268; İbn'ül-Esîr, III, 320~322; el-Aynî, XIII, 400

2- İbn Sa'd, III, 269; İbn'ül-Esîr, III, 323

3- İbn Sa'd, III, 269; İbn Şebbe, II, 660

4- İbn Sa'd, III, 270; Buhârî: menâqıb, 35, 94; Hâkim, III, 84

5- İbn Sa'd, III, 270; İbn Şebbe, II, 660; Ahmed, *el-Fedâil*: I, 335; et-Taberânî, IX, 162, 165; Hâkim, III, 83~84; İbn'ül-Esîr, III, 323~324; el-Aynî, XIII, 267

6- et-Taberânî, XI, 80; Hâkim, III, 84; İbn Adiy, IV, 209; el-Münâvî, V, 299

7- İbn'ül-Esîr, III, 324; Sırma, *Örnek Halifeler Dönemi*: s. 87

linde salıverilmesini kararlaştırınca Enfâl sûresinin şu âyetleri nâzil oldu: **"Yeryüzünde üstünlüğü sağlamadıkça; hiçbir peygambere esir almak yaraşmaz!..." [**Enfâl: 67~68**]** Bunun üzerine Allah'ın Elçisi (s.a.a) ağlamaya başladı ve şöyle buyurdu:

> "Ömer'in görüşüne uymadığımız için, az kalsın üzerimize büyük azap inecekti. Şayet bir azap inseydi, ondan sadece Ömer kurtulurdu!"[1]

4. Allah'ın Elçisi (s.a.a) ***"Sizden önceki ümmetlerde muhaddes (****kendine ilham gelen****) insanlar vardı. Şayet benim ümmetimin içinde de bulunacaksa; Ömer onlardan birisidir!"*** buyurarak[2] onun ilhâm alan, meleklerin konuşturduğu birisi olduğunu ifade ediyor.

5. Hz. Peygamber (s.a.a) ***"Allah hakkı Ömer'in lisânına ve kalbine yerleştirmiştir!"***[3] ve ***"Ömer benimle, ben de Ömer'le beraberim. Benden sonra hak, Ömer nereye gitse onun yanında olacaktır!"*** buyurarak[4]; onun her zaman haklı, aldığı kararlarda dâimâ isâbetli olduğunu haber veriyor. O yüzden yine bizzat Peygamberimiz (s.a.a) tarafından "**fârûk**" (hak ile bâtılı ayıran) lâkabıyla anılır olmuştur.[5]

Öte yandan; ***"Ey Ömer! Şeytan seni gördüğünde yolunu değiştirir!"***[6] hadîsi ile ***"Şayet benden sonra peygamber gelecek olsaydı; şüphesiz Ömer olurdu!"*** hadîsi[7] de onun şeytanla ve şeytânî işlerle alâkasının olmadığına ve onun sahâbe arasındaki yerine işârettir.

1- İbn Ebî Şeybe, VII, 357~358; Ahmed: I, 31, 33, 384, III, 243 (203, 216, 3452, 13066); Müslim: cihâd, 58; Ebû Dâvûd: cihâd, 131; Tirmizî: tef. Enfâl, 6; el-Bezzâr, I, 306~307; et-Taberî, II, 46; et-Tahâvî, *Müşkil'ül-Âsâr*: VIII, 359 vd; Hâkim, II, 329, III, 21~22; İbn Kesîr, II, 289, 325

2- Ahmed: VI, 55 (23150); Buhârî: enbiyâ, 53, menâqıb, 35; Müslim: f. sahâbe, 23; Tirmizî: menâqıb, 17; Hâkim, III, 86; İbn'ül-Esîr, III, 330; Algül, II, 355

3- İbn Sa'd, II, 335; Ahmed: II, 53, 95, 401, V, 165, 177 (4898, 5438, 8846, 20484, 20562); Ebû Dâvûd: imâra, 18; Tirmizî: menâqıb, 17; İbn Mâce: muqaddime, 11; Hâkim, III, 87; et-Taberânî, XIX, 312; İbn'ül-Esîr, III, 329 …

4- et-Taberânî, XVIII, 280; et-Taberî, II, 227; İbn Adiy, IV, 150

5- İbn Sa'd, III, 270; İbn Şebbe, II, 662; et-Taberî, II, 562; İbn'ül-Esîr, III, 323

6- Ahmed: I, 171, 182, 187 (1392, 1436, 1538); Buhârî: bed'ül-halq, 11, menâqıb, 35, edeb, 68; Müslim: f. sahâbe, 22 …

7- Ahmed: IV, 154 (16764), *el-Fedâil*: I, 356, 436; Tirmizî: menâqıb, 17; et-Taberânî, XVII, 298; Hâkim, III, 85; İbn'ül-Esîr, III, 330; el-Münâvî, V, 325

6. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ***"Güneş, Ömer'den daha hayırlı bir kimse üzerine doğmuş değildir!"*** buyurmuş[1], ayrıca "cennetle müjdelenen on kişi" arasına onu da katmıştır.

7. Allah'ın Elçisi (s.a.a) şöyle buyuruyor:

> "Hakkın (Allah'ın) kıyâmet günü ilk musâfaha yapacağı kişi Ömer'dir. Hakkın kıyâmet günü ilk selâm vereceği kişi Ömer'dir. O gün elinden tutulup cennete götürülecek ilk kişi de Ömer olacaktır."[2]
>
> "Ebûbekr ile Ömer benim yanımda, Mûsâ yanında Hârûn'un makamına sahiptirler!"[3]
>
> "Ebûbekr ile Ömer'i sadece mü'minler sever, onlardan sadece münâfıklar nefret eder!"[4]
>
> "Ömer'i seven beni sevmiş, ondan nefret eden benden nefret etmiş olur!"[5]

8. Süveyd b. Ğafele anlatıyor: "Ebûbekr ile Ömer'i eleştiren, onların kusurlarından bahseden bir grup şîa ile karşılaştım. Hemen Ali'nin yanına varıp durumu ona haber verdim. Ve ona "Onlar senin aynı şeyleri içinde saklayıp durduğunu bilmeseler buna asla cür'et edemezler!" dedim. Bunun üzerine Ali şu cevabı verdi: "Onlar hakkında iyi şey düşünmeyenlere Allah lânet etsin!... Allah'a yemin olsun ki; o ikisini ancak mü'minler sever, onlardan ancak yolunu şaşırmış olan günahkâr kimseler nefret eder!..."[6]

Ayrıca; Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm'ü daha çocuk yaşta Ömer ile evlendirmiş olması[7] da gösteriyor ki; Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin de onlara karşı büyük sevgisi, saygısı ve güveni vardı.

1- Tirmizî: menâqıb, 17; el-Bezzâr, I, 159, 194; İbn Adiy, IV, 243; Hâkim, III, 90; İbn'ül-Esîr, III, 330; el-Münâvî, V, 454; Algül, II, 356

2- Ahmed, *el-Fedâil*: I, 408; İbn Ebî Âsım, II, 580; İbn Mâce: muqaddime, 11; Hâkim, III, 84

3- İbn Adiy, V, 75; Hatîb el-Bağdâdî, XI, 384

4- Ahmed, *el-Fedâil*: I, 393; İbn Adiy, I, 253, III, 73, IV, 288; ez-Zehebî, I, 54, 626, II, 584, IV, 153; el-Münâvî, III, 369

5- et-Taberânî, *el-Evsat*: VII, 18; İbn Adiy, I, 88; el-Uqaylî, III, 56

6- Hatîb el-Bağdâdî, X, 181; İbn'ül-Esîr, III, 332

7- İbn Sa'd, VIII, 463; Hâkim, III, 142; el-Beyheqî, VII, 63~64, 114; Hatîb, VI, 182; İbn Abdilberr, IV, 490~491; İbn'ül-Esîr, V, 489; İbn Hacer, IV, 492 …

9. Abdullâh b. Mes'ûd "Terâzinin bir kefesine Ömer'in ilmi, öteki kefesine de diğer insanların ilmi konulsa; Ömer'in ilmi ağır basar." ve "Ömer öldüğünde ilmin 10'da 9'u geçip gitti!"[1] diyor.

Qabîsa b. Câbir de şunu söylüyor: "And olsun ki; Allah'ın dînini Ömer'den daha iyi bilen ve Allah'ın sınırlarını ondan daha iyi koruyan birisini görmedim."[2]

Bu da gösteriyor ki; halîfe Ömer, Kur'ân'ı en iyi bilenlerin başında geliyordu ve sahâbenin en önde gelen müctehidleri arasındaydı.

10. Hicrî 23 yılında İran'ın tamamen fethi sırasında; o bölgede fetihten fethe koşan **Sâriye** adlı bir komutan, bir ara düşmanlar tarafından çepeçevre kuşatılır. Tam o sırada halîfe Ömer çıkmış mescid-i nebevînin minberine, hutbe okumaktaydı. Aniden hutbesini kesti ve: "Yâ Sâriye! el-Cebel!… el-Cebel!…" (= Ey Sâriye! Dağa çekil!... Dağa çekil!…" diye bağırdı. Sesi duyan Sâriye arkasındaki dağa sırtını vererek, düşmanını yenilgiye uğrattı.[3] Zafer sonrası Medîne'ye gelen askerler, o sırada bu sesi duyduklarını haber vermişler; böylece Ömer'in bir kerâmetine şâhit olunmuştu.

Cevap: Bir hadîsin sahih ve makbul sayılabilmesi için, öncelikle metin bakımından akılla, mantıkla ve târihî gerçeklerle örtüşmesi, kitâba ve bütün İslâm mezheplerinin ortaklaşa kabul ettiği sahih sünnete muhâlif olmaması gerektiğini daha önce dile getirmiştik. Şimdi bir düşünün: Bir kişi ki; inandığı peygambere kabalık yapıyor; onun talimatlarına kulak tıkıyor ve yer yer ona "akıl hocalığı" yapıyor. O yüzden "Hucurât" vak'asında imanı tehlikeye düşüyor. Yine inandığı peygamberin vasiyetini yazdırmasına mani oluyor. Saqîfe günü o peygamberin biricik kızının evini, kendisi de içinde olduğu halde yakma tehdîdinde bulunuyor. Yönetimi devraldığında, ilginç trajik komik hukuk ihlâllerine imza atıyor. Sıradan bir Müslümanın bile rahatça bilebileceği en basit ilmihal

1- Her iki söz için bak. el-Belâzürî, X, 296; et-Taberânî, IX, 163; Hâkim, III, 86; İbn'ül-Esîr, III, 326; Algül, II, 347

2- Buhârî, *el-Kebîr*: VII, 175; et-Taberî, III, 269; İbn'ül-Esîr, III, 326; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 268, *et-Tehzîb*: IV, 514; Bilmen, I, 442~443

3- bk. İbn Şebbe, II, 754; et-Taberî, II, 553; İbn'ül-Esîr, II, 259; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 147~148; İbn Hacer, II, 3; Algül, II, 292; İhsan Süreyya Sırma, *Örnek Halîfeler Dönemi*: s. 143~144 …

bilgilerinden bile habersiz. İbâdetlerde ve hukukun değişik alanlarında tahrîfat yapıyor ve Allah ve Rasûlü'nün cevaz verdiği şeyleri yasaklama cür'etinde bulunuyor…

Ve söyleyin: Allah'ın Rasûlü (s.a.a) böyle birini neden övsün, onu neden cennetle müjdelesin? Aklı başında bir insandan, öyle birine övgü dolu sözler beklenir mi? O yüzden Ömer'in faziletine ilişkin bu rivâyetler; ***öncelikle*** tarihî gerçeklere ters düşüyor. ***İkincisi***, akla, mantığa ters düşüyor. ***Üçüncüsü***, bu hadisler, Ehl-i Sünnet'in tek taraflı rivâyet ettiği hadislerdir. Oysa onu yeren ve nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu gözler önüne seren yukarıdaki hadisler, –yerinde de görüldüğü gibi– hem Ehl-i Sünnet, hem Şîa, hem de bağımsız Mutezile kaynakları tarafından ortaklaşa naklediliyor. Sizce tek tarafın kabûlü mü, yoksa iki hatta üç tarafın kabûlü mü tercihe daha şâyândır? ***Son olarak***, bütün bu rivâyetler, Ali'yi ve Ehl-i Beyt'i ön plana çıkaran, bunlardan daha yaygın ve daha sahih olan bir **seqaleyn** hadisiyle, bir **menzile** hadisiyle ve hele bir **ğadîr–humm** hadisiyle asla boy ölçüşecek durumda değil! Gelelim söz konusu rivâyetlerin ayrı ayrı tahliline:

1. Hattâb oğlunun İslâm'a girişiyle ilgili öykü; biri Enes'ten, öbürü ise bizzat kendisinden geliyor. Enes'inkini İbn Şebbe (II, 657~659) de rivâyet ediyor ve senedinde **Qâsim b. Osmân el-Basrî** adlı; bizzat Buhârî ile el-Beyheqî tarafından eleştirilen birisi var. Şamlı ez-Zehebî bile onun bu rivâyeti için "Cidden münker bir rivâyet!" diyor.[1]

Ömer'in bizzat kendisinden gelen rivâyetin senedinde ise **Üsâme b. Zeyd b. Eslem** ile öğrencisi **İshâq b. İbrâhîm el-Huneynî** var. Üsâme, hadiste "zayıf", "güvenilmez" ve "huccet olmaz" diye nitelenen birisi.[2] İshâq da tıpkı Üsâme gibi.[3]

"Allahım! İslâm'ı şu iki adamdan sana en sevimli olanıyla azîz kıl, güçlendir!" hadîsi ise birbirine yakın lâfızlarla; Âişe[4], Abdullâh b. Ömer[5], İbn

1- ez-Zehebî, III, 375; İbn Hacer, *el-Lisân*: IV, 463

2- İbn Sa'd, V, 413; ez-Zehebî, I, 174; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 65

3- ez-Zehebî, I, 179~180; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 68

4- İbn Mâce: muqaddime, 11; Hâkim, III, 83

5- İbn Sa'd, III, 267; İbn Şebbe, II, 657~658; el-Belâzürî, X, 300; Ahmed: II, 95 (5437), *el-Fedâil*: I, 250; Tirmizî: menâqıb, 17; Hâkim, III, 83

Abbâs[1], Erqam[2], İbn Mes'ûd[3], Enes[4], Habbâb b. Eret[5], Ebûbekr[6], Sevbân[7] ve Zübeyr[8] kanalıyla geliyor.

İlk rivâyet, bizzat Âişe ve has öğrencisi Urve yüzünden büyük şâibe altında. Zira her ikisi de Hz. Ali'ye husûmette ileri gidenlerden.[9] İbn Ömer hadisi de bizzat kendisi dolayısıyla şâibeli. Zira ileride de göreceğimiz gibi; o da Ali'yi sevmeyen, ona bîat etmeyen; buna mukâbil Emevîlerle çok iyi geçinebilen birisi!

İbn Abbâs hadîsinin senedinde; onun azatlısı **Ikrime** ile öğrencisi **Ebû Ömer** Nadr b. Abdirrahmân var: Ikrime, her ne kadar Buhârî ona güvenip hadislerine bolca yer verdiği birisi ise de, esasen son derece sâbıkalı olduğu, bizzat Ehl-i Sünnet kaynaklarından anlaşılıyor: Onun İmam Ali'yi arkadan hançerleyen "Hâricîlerden" olduğunu hemen her kaynak belirtiyor. Üstelik o, Şamlı ez-Zehebî'nin de belirttiği gibi, hâricî olduğu için kendisinin dışında tüm Müslümanları tekfir eden birisi! Öte yandan, çoğu sahih yollarla gelen haberlere göre; Abdullâh b. Abbâs'ın oğlu Ali, İbn Ömer ile azatlısı Nâfi', Saîd b. Müseyyeb, Atâ, Tâvûs, İbn Sîrîn, Yahyâ el-Ensârî, Mücâhid, Süleymân et-Teymî, İbn Sa'd vb. onu "yalancı" ve hadiste "zayıf" olmakla suçluyorlar.[10] **Ebû Ömer** ise ittifakla zayıf, metrûk birisi. İbn Maîn "Ondan hadis almak helâl değildir!", Ebû Dâvûd da "Bütün hadisleri bâtıl!" diyor.[11]

Erqam hadîsi [oğlu Osmân → oğlu Yahyâ → yeğeni Hind → oğlu Osmân → el-Vâqıdî →] yoluyla geliyor. Âilenin Osmân dışında bütün fertleri meçhûl. Ayrıca hadîsin **el-Vâqıdî** [= sh. 38] kanalıyla rivâyet ediliyor olması da apaçık zayıflık belirtisi.

1- Ahmed, *el-Fedâil*: I, 249; Tirmizî: menâqıb, 17; et-Taberânî, XI, 255

2- İbn Sa'd, III, 242; Hâkim, III, 502

3- Ahmed: I, 456 (4132); et-Taberânî, X, 159; Hâkim, III, 83

4- İbn Sa'd, III, 267; et-Taberânî, *el-Evsat*: II, 240; el-Heysemî, IX, 56

5- el-Bezzâr, VI, 57

6- et-Taberânî, *el-Evsat*: VI, 294; el-Heysemî, IX, 56

7- et-Taberânî, II, 97; el-Heysemî, IX, 56~57

8- İbn'ül-Esîr, III, 323

9- Âişe annemizi ileride göreceğiz. Urve içinse bk. sh. 134

10- Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 86~87

11- ez-Zehebî, IV, 260; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 607, *et-Taqrîb*: II, 307

İbn Mes'ûd'unkine gelince; Ahmed'in senedinde **Ebû Nehşel** adlı meçhul bir râvî var.[1] Diğerlerinin senedinde ise **eş-Şa'bî** ile öğrencisi **Mücâlid** var: eş-Şa'bî'nin nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu daha önce görmüştük. [sh. 262] Mücâlid de büyük oranda hâfıza kaybı nedeniyle hadislerde sıkça hatalar yaptığı ileri sürülen birisi. [sh. 194]

Enes ile Habbâb hadislerinin ikisi de **Qâsim b. Osmân**, Ebûbekr hadîsi **Abdullâh (**doğrusu = Abdülmelik**) b. Qudâme el-Cumahî** ile **Muhammed b. Hasen b. Zebâle**, Sevbân hadîsi ise **Yezîd b. Rabîa** kanalıyla geliyor: Qâsim'in nasıl bir kişi olduğunu iki sayfa önce görmüştük. Abdülmelik[2] ile Muhammed'in[3] her ikisi de hayli zayıf, metrûk kişiler. Artı, Muhammed yalancılıkla da suçlanıyor. Yezîd de son derece zayıf, metrûk birisi.[4]

Zübeyr hadîsine gelince; […→ Seyf b. Ömer → Şuayb b. İbrâhîm → Seriyy b. Yahyâ →] kanalıyla geliyor. Bu yolla gelen rivâyetlerin tamamen asılsız olduğunu daha önce [sh. 58~64] görmüştük.

İşte bizim kıssacı vâizlerin ballandıra ballandıra anlatıp durdukları bu olayın gerçek yüzü! Yani tek kelimeyle uydurma!

Bununla Müslümanların sayısının 40'a çıktığı iddiası, ya Erqam'a[5] ya da İbn Abbâs'a izâfe edilen rivâyetlere dayanabilir. Erqam hadîsinin senedinde, torunu **Osmân b. Abdillâh b. Erqam** ile öğrencisi **Attâf b. Hâlid el-Mahzûmî** var. Osmân hakkında kaynaklar lehte ya da aleyhte tek kelime etmediklerinden, meçhul birisi. **Attâf** ise hâfıza bakımından zayıf.[6]

İbn Abbâs hadîsinin[7] senedinde ise **İshâq b. Bişr el-Kâhilî** var: O da Ehl-i Sünnet hadisçileri tarafından bil-ittifak "zayıf" kabul edilen birisi. Hatta

1- ez-Zehebî, IV, 581; İbn Hacer, *el-Lisân*: VII, 115

2- ez-Zehebî, II, 661; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 484

3- ez-Zehebî, III, 514; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 163; el-Heysemî, IX, 56

4- Durumu için bk. sh. 258

5- et-Taberânî, I, 306; Hâkim, III, 504

6- ez-Zehebî, III, 69; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 137

7- et-Taberânî, XII, 60; İbn'ül-Esîr, III, 319

Rivâyette, Ömer'in İslâm'a girişiyle birlikte Müslümanların sayısının 40 erkek, 1 de kadın olmak üzere toplam 41'e yükseldiği ve bunun üzerine **"Ey peygamber! Allah ve sana tabi olan mü'minler sana yeter!" [**Enfâl: 64**]** âyetinin nâzil olduğu belirtiliyor. Bu sûrenin tümüyle hicretten sonra indiğini de asla unutmayalım!

Mûsâ b. Hârûn, Ebû Zür'a, İbn Ebî Şeybe ve ed-Dâraqutnî tarafından yalancılık ve hadis uydurmakla suçlanıyor.[1]

Kaldı ki çoğunluk öyle düşünmüyor. Örneğin Saîd b. Müseyyeb, "40 erkek ve 10 kadından", Abdullah b. Sa'lebe ise "45 erkek ve 11 kadından" sonra Ömer'in İslâm'a girdiğini belirtiyor.[2]

2. "Hattâb oğlunun şecâat ve yiğitliğine" dair sözler, Ehl-i Sünnet'in "yanlı" iddialarıdır ve bizzat kendi kaynaklarıyla tezat halindedir. Yukarıda onun Uhud, Huneyn ve Hayber'de aldığı pozisyonu görmüştük. Kaldı ki, Ömer'in yiğitliğini adeta destanlaştıran Ehl-i Sünnet âlimleri, onun herhangi bir muharebede gösterdiği sıradan bir kahramanlığa bile yer vermezler! Doğrusu, İslâm'a girdiğinde müşriklerden korkusuna evinde saklanan ve ancak el-Âs b. Vâil'in emânı sonucu hayatta kalabilen[3] birinin yiğitliğinden, cesâret ve şecâatinden söz edilebilir mi?

Hadis külliyâtı, onun "Yâ Rasûlallâh! Bırak da şu adamın boynunu vurayım!" şeklinde yiğitlendiğine dair pek çok örnek nakleder. Ancak dikkat edilirse o kişiler zaten "tutuklanıp" getirilmiş kimselerdir. Yani Ömer'in yiğitliği sadece eli kolu bağlı, savunmasız kimselere yönelik bir yiğitliktir! Ha! Bir de kadınlara karşı yiğitliğini de inkâr etmemek lâzım! Kadınları tadını çıkararak dövebilmenin kapısını ardına kadar açacak olan şu hadisi(!) rivâyet eden o değil mi?

> "Adam karısını dövdüğü için hesaba çekilmez!"[4]

Suheyb'e izâfe edilen söz, genellikle zayıf ve metrûk kabul edilen meşhûr el-Vâqıdî[5] kanalıyla geliyor. İbn Mes'ûd'a izâfe edilen sözlerden ilki, **Qays b. Ebî Hâzim** adlı; Hz. Ali'yi sevmeyen birisi kanalıyla,[6] ikincisi ise, İbn Mes'ûd'un torunu **Qâsim** kanalıyla geliyor. Qâsim ile dedesi İbn

1- ez-Zehebî, I, 186; İbn Hacer, *el-Lisân*: I, 355; İbn Arrâq, I, 36

2- İbn Sa'd, III, 269; İbn Şebbe, II, 660; et-Taberî, II, 565; İbn'ül-Esîr, III, 319

3- Buhârî: menâqıb, 94; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: III, 103

4- Ahmed: I, 20 (117); Ebû Dâvûd: nikâh, 43; İbn Mâce: nikâh, 51; Hâkim, IV, 175 = Hâkim "İsnâdı sahih bir hadis" diyor; Şamlı ez-Zehebî de onaylıyor.

5- Durumu için bk. sh. 38

6- ez-Zehebî, III, 393; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 538 (Qays'ı, Mu'tezile de bu yüzden zayıf sayar ve ondan gelen hadislere itibar etmez. (bk. Qâdî Abdülcebbâr, *Şerh'ul-Usûl'il-Hamse*: s. 269; İbn Ebil-Hadîd, II, 194, IV, 101)

Mes'ud arasında isnat kopukluğu var.[1] Yani onun dedesinden hadis alması, yaşı itibariyle imkânsız. Dolayısıyla bütün bu sözler, isnât bakımından güvenilmez durumda. Kaldı ki, bu sözler gerçekten onlara ait olsalar bile; ayakları yere değmeyen ve bilimsel olarak hiçbir şey ifâde etmeyen sözlerdir.

Rasûlüllâh'a (s.a.a) izâfe edilen hadisin senedinde ise **Abdullâh b. Hırâş** adında; Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, Buhârî, Nesâî ve Dâraqutnî tarafından "zayıf" ve hadisleri "münker" kabul edilen birisi[2] var. Dolayısıyla bu rivâyet de tamamen asılsız.

Onun hicret ederken gösterdiği yiğitliğe dair rivâyete gelince; senedinde **Abdullâh b. Qâsim el-Übüllî** ile babası var: Her ikisinin de kişiliği ve hadisteki durumu tamamen meçhul. Hiçbir kaynak ondan söz etmiyor. Dolayısıyla bu rivâyet de sakat! Bu uyduruk menkıbenin Hz. Ali üzerinden kotarılması da oldukça enteresan! Oysa konuyla ilgili en sahih rivâyetler, onun 20 kişilik bir grup içinde Medîne'ye hicret ettiğini haber veriyor![3]

3. Bu rivâyet, Ömer'in Allah'ın peygamberinden daha akıllı, daha zekî ve daha basîretli olduğunu ortaya koyuyor!!! Sizce böyle bir şey olabilir mi? Bu durum nübüvvet makamını ne hâle sokar? Şayet Ömer Allah'ın gönderdiği elçiden daha zekî ve basîretli ise; Allah neden onu göndermemiş? Böyle bir olayın vuku bulduğunu kabul ettiğimiz takdirde, bir fırka çıkıp "Cebrâîl (ya da Allah) yanıldı; vahyi Ömer'e getireceğine Muhammed'e getiriverdi!" dese haksız mıdır!? Öte yandan, o gün gökten inecek ilâhî azaptan, sadece Ömer'in kurtulacağı, "Allah'ın Peygamberi" dahil herkesin helâk olacağı belirtiliyor. Allah aşkına, elinizi vicdanınıza koyarak söyleyin: Bir peygamber bu kadar aşağılanabilir mi? Ve inananları arasında bu derece aşağılanan bir peygamberde "karizma" diye bir şey kalır mı!? Artık ona kim, ne diye güvenebilir!? Sürekli vahyin kontrolü altında bulunan bir peygamber azâbı hak edecek böyle bir girişimde nasıl bulunabilir; hiç düşündünüz mü? Bu bakımdan söz konusu rivâyet ***öncelikle*** akıl, mantık ve nübüvvet makamıyla bağdaşmaz. ***İkincisi***, bizler

1- el-Heysemî, IX, 57; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 499

2- İbn Adiy, IV, 208~209; ez-Zehebî, II, 413, *et-Telhîs*: III, 84; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 390; el-Münâvî, V, 299

3- İbn Ebî Şeybe, VII, 344; Ahmed: IV, 284, 291 (17779, 17833); İbn Sa'd, I, 234; Buhârî: menâqıb, 105, tef. A'lâ, 1; Ebû Ya'lâ, III, 262

kabul etmesek de, Ehl-i Sünnet peygamberlerin ictihâd edebileceklerini kabul ediyor. Nihâyetinde burada da bir ictihâd yok mu? İctihâd eden bir şahıs hata ettiğinde sevap mı alır, yoksa ilâhî azâbı mı hak eder? Sıradan müctehidlerin hata ettiğinde bile en azından "bir" sevap aldığını ileri sürenler, hata eden(!) peygamber olduğunda neden bu kadar acımasız olurlar ve onu "ilâhî azâba" mahkum ederler? O açıdan rivâyet Ehl-i Sünnet'in ictihâd usûlüne de aykırı. ***Üçüncüsü***, Allah, esirler konusunda Hattab oğlunu onaylamışsa, Bedir'de alınan esirlerin boyunları neden vurulmamıştır? ***Son olarak***, Hz. peygamberin (s.a.a) Bedir savaşı sona ermeden esir aldığını iddia etmek kocaman bir yalandır. Kitap'ta ve –üzerinde durduğumuz rivâyetler dışında– hiçbir kaynakta, onun (s.a.a) "esir alma" girişiminde bulunduğuna ya da bu yönde sahâbeye yeşil ışık yaktığına dair en ufak bir işâret yoktur. Öyleyse o, yapmadığı bir şey yüzünden neden azar işitsin ki? Rivâyet bu bakımdan târihî gerçeklere de aykırı.

İlgili âyetlere gelince: Âyetlerin baş tarafından öyle anlaşılıyor ki; kâfirlere üstünlük sağlamadıkça esir alma hakkı hiçbir peygambere tanınmamıştı. İlerleyen bölümlerde ise **"… Sizler geçici dünya malını istiyorsunuz, Allah ise âhireti istiyor. Allah Azîzdir, Hakîmdir. □ Eğer Allah'tan yazılı bir hüküm önceden geçmiş olmasaydı, andolsun aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azap dokunurdu." [**Enfâl: 67~68**]** buyurularak, sahâbeden bazılarının peygamberlerine danışma gereği bile duymadan; daha savaşın kızgınlığı devam ederken esir alma telaşına düştüklerini ve bununla çok büyük bir yanlış yaptıklarını haber veriyor. Çünkü o vakit her mücâhid, aldığı esiri koruma telâşına kapılacak ve bu durum kendi dâhil herkesin hayatını tehlikeye sokacaktır.

Sonuçta, Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) ağır biçimde mahkûm eden bu rivâyetin kesinlikle uydurma olduğu bir gerçek. O yüzden bu tarz rivâyetleri, senediyle sepetiyle uğraşarak vakit kaybetmek yerine; tutup duvara çarpmak gerekir! Bazıları, yine de bu rivâyetin senet durumunu merak edebilir. O zaman isterseniz; gelin hep birlikte bakalım:

Konuyla ilgili rivâyetler bizzat Ömer, oğlu Abdullâh, Enes ve Abdullâh b. Mes'ûd aracılığıyla Hz. Peygamber'e (s.a.a) dayandırılıyor. Bunlardan Ehl-i Sünnet kaynaklarında Müslim'in sahîhine girecek kadar yaygınlaşanı Halîfe Ömer'den gelen rivâyettir. Evvelâ bu rivâyet, zaten menfî davranışlarından epeyce söz ettiğimiz "Ömer" kanalıyla geliyor olması

hasebiyle doğrudan şâibe altında. Bir kimsenin; peygamberi aşağılayan, buna mukâbil kendini yücelten bir anlatımı nasıl kabul edilebilir? Öte yandan senedinde **Ikrime b. Ammâr el-Yemâmî** var: Ehl-i Sünnet hadisçileri, onun bilerek yalan atmayacağına inanmakla birlikte, büyük çapta hâfıza kaybına maruz kaldığını ve o yüzden rivâyet ettiği hadislerde sık sık hatalar yaptığını da kabul ederler. Onun bu menfî tarafını itiraf edenler arasında; Buhârî ve gözde üstatları Ahmed b. Hanbel ile Ali b. el-Medînî'nin yanında, Yahyâ b. Saîd el-Qattân, Ebû Hâtim, ez-Zehebî ve İbn Hacer de var.[1]

Abdullâh'ınkini **İbrâhîm b. Muhâcir el-Becelî** kanalıyla Hâkim rivâyet ediyor. İbrâhîm de tıpkı Ikrime gibi. Şu'be, Yahyâ el-Qattân, İbn Maîn, Ebû Hâtim, Nesâî, Dâraqutnî, İbn Adiy, İbn Hacer vb. de aynı yaklaşımı sergiliyor ve onun bu yüzden zayıf olduğunu, hadislerde sık sık hatalar yaptığı için huccet olamayacağını belirtiyorlar.[2]

Enes'inkini Ahmed rivâyet ediyor. Senedindeyse, **Humeyd et-Tavîl** b. Ebî Humeyd ile öğrencisi **Ali b. Âsım el-Vâsitî** var. Humeyd tedlisçi birisi. Yani rivâyet ettiği hadisin metin ve senedinde oynama yapabiliyor! Kaynaklar, onun bu işi bilhassa Enes'ten rivâyet ettiği hadislerde yaptığını açıkça belirtiyorlar.[3] Ali de hadiste son derece zayıf ve metrûk kabul edilen; o yüzden İbn Maîn, İbn'ül-Medînî, Buhârî, Nesâî ve Dâraqutnî'nin de ağır eleştirisine maruz kalmış birisi. Üstelik İbn Maîn ile Yezîd b. Hârûn onu yalancılıkla suçluyor![4]

İbn Mes'ûd hadîsini ise, oğlu **Ebû Ubeyde** kanalıyla; Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve Hâkim rivâyet ediyor. Ebû Ubeyde'nin, babasından yaşça hadis işitme olanağı yok; arada kopukluk var. Zaten hadîsin hemen ardından Tirmizî de bunun altını çiziyor.[5] Bu durumun zayıflık belirtisi olduğu ise malum.

Kısacası bu rivâyet, hem metin hem de senet bakımından sakat! Ehl-i Sünnet'in şu an yaşamayan kollarından "Zâhiriyye" mezhebinin usta

1- ez-Zehebî, III, 90 vd.; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 160, *et-Taqrîb*: II, 34

2- ez-Zehebî, I, 67; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 170, *et-Taqrîb*: I, 59

3- İbn Sa'd, VII, 252; ez-Zehebî, I, 610; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 200

4- ez-Zehebî, III, 135 vd.; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 207 vd.

5- İbn Sa'd, VI, 210; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 439

hadisçi ve hukukçularından olan, ilk üç halîfeye yakın; fakat Hz. Ali'ye oldukça mesafeli duruşuyla bilinen İbn Hazm bile, bu hadîsin; hem de meşhur Ömer hadîsinin sahih olmadığını itiraf ediyor.[1]

4. Önceki ümmetlerde olduğu gibi; "Ümmet-i Muhammed" içinde de "**muhaddes**"lerin olduğu bir gerçek. Ama bu ümmetin muhaddesi acaba Ömer mi? Allah'ın Elçisi'ne karşı kaba davranışı yüzünden imanı tehlikeye düşen, kendi döneminde pek çok hukuk ihlâline imza atan, sıradan bir Müslümanın bile rahatça bilebileceği en basit ilmihal bilgilerinden yoksun… birisi nasıl muhaddes olabilir?

Muhaddes bir bakıma "Allah'ın velî kulu" demektir. Perşembe fâciasının baş aktörü olmakla; Hz. Peygamber'i derinden yaralayan bir kimse, o peygamberi yollayan Allah'ın velîsi olabilir mi? Saqîfe günü yaptıklarından dolayı Hz. Fâtıma'nın gazabını üstüne çeken; o yüzden Allah ve Rasûlü'nün gazabına uğrayan[2] bir adam nasıl velî olabilir? Bu bakımdan söz konusu hadis, akla ve tarihî gerçeklere tamamen terstir.[3]

Hadîsin "Ebû Hüreyre" kaynaklı olması ve ondan da; Ali düşmanlığını babasından tevârüs eden, o yüzden Muâviye döneminde Medîne kadılı-

---

1- İbn Hazm, *el-Fisal*: IV, 22

Hanefîlerin ilk dönem önde gelen usulcülerinden Ebû Zeyd ed-Debûsî, söz konusu hadîsin varlığını kabul etmekle birlikte "Bedir esirleri konusunda azîmet onları öldürmek, ruhsat ise esir alıp fidye mukâbili salıvermek idi. Hz. Peygamber ruhsatı tercih etti ve onun için azarlandı. Ama sonunda **"Artık elde ettiğiniz ganîmetlerden helâl ve temiz olarak yeyin…" [**Enfâl: 69**]** âyetiyle onun tercihi onaylandığına göre; burada Hz. Peygamber hata yapmış değil!" diyor ve bununla, –aklı sıra– Hz. Peygamber'i temize çıkardığını düşünüyor! (*Taqvîm'ül-Edille*: s. 411~412; İbn Emîr el-Hâc, III, 297; Alâüddîn el-Ensârî, II, 373)

Oysa bu sözler, hem Kur'ân'ın, hem de varlığını kabul ettiği o rivâyetlerin açık metnine ters düşüyor. İnecek ve Ömer dışında herkesi kuşatacak büyük bir azâbın olduğu yerde, nasıl ruhsattan söz edilir ki? O yüzden el-Ensârî bile bu sözleri "anlamakta güçlük çektiğini" açıkça itiraf ediyor.

2- Bununla ilgili hadisler için bk. sh. 280~281

3- Esâsen bunun, bu ümmetin muhaddeslerinin "Ehl-i Beyt imamları" olduğuna dair hadislere alternatif olarak ortaya konduğunda zerrece şüphe yok! bk. es-Saffâr, *el-Besâir*: s. 319~320, 372, 453; el-Küleynî, I, 243, 247, 270~271, 533, 534; Sadûq, *el-Hısâl*: s. 480; et-Tûsî, *el-Emâlî*: s. 245; Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*: II, 346 …

"**Muhaddes**" konusunda ayrıntılı bilgi için bk. el-Emînî, V, 42~51

ğına getirilerek ödüllendirilen **Ebû Seleme ez-Zührî**[1] kanalıyla gelmesi; bu işin altında kimlerin parmağının olduğunu apaçık göstermiyor mu?

5. Bir kimsenin lisânına ve kalbine hak yerleştirilmişse, yahut Hz. Peygamber o kimse için ***"Hak onunla berâberdir."*** buyurmuşsa; onun ağzından hak kelâm dışında bir şey çıkmaz. Söylediği her şeyin doğru ve hakîkat olması icabeder. Söyler misiniz: En basit ilmihal konularını bile bilmeyen bir kimsenin ağzı nasıl hak kelâm eder? Hukuk dışı icraatlarıyla zaman zaman köşeye sıkışan; "Ali olmasaydı; Ömer helâk olurdu!" diyen birisinin hangi sözüne hak gözüyle bakılabilir? Mirasla ilgili sadece bir konuda; birbiriyle çelişkili 70'in üstünde hüküm verdiği, Ehl-i Sünnet kaynaklarınca da sâbit olan birisinin ağzından çıkan her söz hak olabilir mi? Ve böyle birisinin "dâimâ hak ile beraber" olduğundan nasıl söz edilebilir? O bakımdan bu iki hadisin ayakları yere basmıyor; akılla, mantıkla ve Ömer'in bizzat kendi yaşantısıyla çelişiyor. Kaldı ki bu hadislerin masumiyet ifade ettiği açıktır. Ehl-i Sünnet Ömer'in masum olduğunu asla kabul etmediğine göre; onların prensipleriyle de çatışıyor demektir. Bu durumda onun Hz. Peygamber tarafından "fârûk" lâkabıyla anılmış olması da tamamen hayaldir!

"Allah hakkı Ömer'in lisânına ve kalbine …" hadîsini; İbn Sa'd, Ahmed, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Hâkim Ebû Zerr'den; İbn Sa'd, Ahmed ve Tirmizî İbn Ömer'den; İbn Sa'd Âişe annemizden; Ahmed Ebû Hüreyre'den ve Taberânî Muâviye'den rivâyet ediyor.

Ebû Zerr hadisi [Ğudayf b. Hâris → Mekhûl →] yoluyla geliyor. **Ğudayf** Hımslı birisi. Yani o günlerde bilhassa Ali'ye en katı düşman olanların yuvalandığı yerden! Mekhûl'ün de "Hz. Ali" ile arasının iyi olmadığını yukarıda [sh. 263] görmüştük. İbn Ömer, Âişe ve Ebû Hüreyre hadisleri, bizzat kendileri yüzünden makbul sayılamaz! Bunun sebepleri ileride gelecek. Ayrıca Ebû Hüreyre'ninkinin senedinde **Cehm b. Ebil-Cehm** ile **Abdullâh b. Ömer b. Hafs** var: Cehm tamamen meçhul birisi.[2] Abdullâh ise hâfıza bakımından oldukça berbat birisi. O nedenle hadiste zayıf kabul ediliyor.[3] Muâviye hadîsi ise Nu'mân b. Beşîr kanalıyla geliyor. Bir defa bunun başında Muâviye ile en yakın kafadarı Nu'mân'ın bulunması,

1- İbn Sa'd, V, 155; et-Taberî, III, 206; Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 364

2- ez-Zehebî, I, 426; İbn Hacer, *el-Lisân*: II, 142

3- ez-Zehebî, II, 465; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 410

söz konusu hadîsi reddetmek için fazlasıyla yeterli bir sebep. Zira Ali'ye düşmanlıkta başı çekenler onlar! Ayrıca senedi, el-Heysemî'nin (IX, 64) de deyimiyle; baştan ayağa zayıf, hatta meçhul râvîlerden oluşuyor.

"Ömer benimle, ben de Ömer ile …" hadîsinin zayıf, münker ve hatta uydurma olduğunu Ehl-i Sünnet âlimleri de kabul ediyor.[1]

Peygamberimiz'in (s.a.a) ona "fârûk" lâkabını verdiğine dair rivâyet de tamamen uydurma! Ona bu lâkabın aslen Ehl-i Kitap tarafından verildiğini Ehl-i Sünnet kaynakları da açıkça belirtiyor![2]

Esâsen ***"Allah hakkı Ömer'in lisânına…"*** hadîsiyle, ***"Ömer benimle, ben de Ömer ile beraberim…"*** hadîsinin ikisi de, Hz. Ali'nin fazîletini kıskanan belli çevreler tarafından üretilip ortalığa sürülmüş alternatif rivâyetlerdir.[3] "Fârûk" lâkabının da Hz. Ali'den çalıntı olduğunu bizzat Ehl-i Sünnet kaynakları ortaya koymaktadır.[4]

"Şeytan Ömer'i gördüğünde yolunu değiştirir!" hadîsi de şâibeli! Ehl-i Sünnet hadisçileri; bu hadise karşılık, şeytanın Hz. Peygamber'den korkmadığını, ona namazda musallat olmaya çalıştığını[5] rivâyet ederken; ne yapmaya çalışıyorlar? Ne yani; şeytan Ömer'den daha mı çok korkuyor? Bunun Ömer'i yüceltirken, Hz. Peygamber'i (s.a.a) küçülttüğü yeterince açık değil mi? Öte yandan, Ömer b. Hattâb işret meclisine katılarak, daha sonra da sarhoş eden içkilerden az miktarda içmeye devam ederken şeytan ondan uzaklaşıyorsa, o şeytan içki içmeyenlere mi yaklaşıyor? O bakımdan hadis öncelikle akla, târihe ve nübüvvet makamına ters düşüyor.[6]

Kısacası bunun uydurma olduğu meydanda. Bu durum, onun İbn Şihâb ez-Zührî kanalıyla geliyor olmasından da belli değil mi sizce?

1- Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 269

2- Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 63~64

3- Bunların ilki ***"Allah Ali'nin kalbini hidâyet edecek, dilini sâbit kılacaktır."*** hadîsine, ikincisi ise hem **seqaleyn** hadîsine, hem ***"Ali Kur'ân / hak ile, Kur'ân / hak da Ali ile beraberdir."*** hadîsine, hem de ***"Ali benden, ben de Ali'denim!..."*** hadîsine alternatif olarak icat edilmiştir. (Konularla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 119~127, 195~203, 241~246, 266~268)

4- Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 62~63

5- Buhârî: salât, 75, tatavvu, 25, enbiyâ, 41, tef. Sâd, 1; Müslim: mesâcid, 39

6- Daha fazla bilgi için bk. el-Emînî, VIII, 64~81, 94~96

"Şayet benden sonra peygamber gelecek olsaydı; …" hadîsi de Hz. Ali'nin fazîletine ilişkin "**menzile**" hadîsini[1] kıskanan çevreler tarafından kotarılan; başta Ömer'in bizâtihî kendi kişiliği ile bağdaşmayan, uydurma bir hadis. Bu durum, Uqbe b. Âmir el-Cühenî'den **Mişrah b. Hê'ân** yoluyla geliyor olmasından da belli. Uqbe'nin sâbıkalı bir sahâbî olduğundan ileride söz edeceğiz. Mişrah da öyle: Zâlim Haccâc, Abdullâh b. Zübeyr'i yok etmek için Mekke'yi kuşatıp kâbeyi mancınıklarla dövdüğünde, o da oradaydı ve mancınıkların başında bulunuyordu! Ayrıca Uqbe'den, kendisinden başka kimsenin duymadığı "münker" hadisler naklettiği; o yüzden ondan rivâyet ettiği hadislerle amel edilemeyeceği de belirtiliyor.[2]

Şu halde bu rivâyet kesinlikle zayıf,[3] hatta uydurma!

6. *"Güneş, Ömer'den daha hayırlı …"* hadîsinin senet bölümünde, **Abdullâh b. Dâvûd el-Vâsitî** ile Muhammed b. Münkedir'in kardeşinin oğlu **Abdurrahmân** var: Abdullâh bil-ittifak zayıf ve metruk birisi.[4] Abdurrahmân da aynen onun gibi. Hatta çokları ona "meçhul" gözüyle bakıyor.[5] Dolayısıyla bunun da uydurma olduğu apaçık ortada.[6]

"**Aşere-i mübeşşere**" hadîsinin durumunu, Ebûbekr'in fazîletine ilişkin rivâyetler arasında ele aldığımızdan, tekrara hacet yok.

7. Übeyy b. Ka'b'dan Saîd b. Müseyyeb kanalıyla değişik yollardan gelen "musâfaha" hadîsine gelince; Hâkim'in senedinde **Fadl b. Cübeyr el-Varrâq** adlı zayıf bir râvî var.[7] Diğerlerinin senedinde ise ez-Zührî ile

---

1- Hadis için son bölümün başlarına bk.

2- ez-Zehebî, IV, 117; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 425~426; el-Münâvî, V, 324

3- Hâfız es-Süyûtî (V, 325) ile el-Aclûnî (II, 219) de bu rivâyetin zayıf olduğuna hükmediyor. Bu durumda söz konusu hadis için Hâkim'in "İsnâdı sahih" demesi ve Şamlı ez-Zehebî'nin gözü kapalı onaylaması gerçeği hiçbir şekilde yansıtmıyor.

Hadis, Isme b. Mâlik, Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd el-Hudrî'den de rivâyet olunuyor. Ancak bunların da hepsinin zayıf, hatta uydurma olduklarının altı çiziliyor. (bk. es-Sağânî, 77; el-Heysemî, IX, 67~68; el-Münâvî, V, 325; el-Hût, 184)

4- ez-Zehebî, II, 415; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 391

5- ez-Zehebî, II, 602~603; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 467, *el-Lisân*: III, 447

6- Zaten Tirmizî ile Bezzâr da isnâdının zayıf olduğuna işâret ediyorlar. O yüzden Hâkim'in "İsnâdı sahih bir hadis!" hükmüne Hâfız ez-Zehebî karşı çıkıyor; "Uydurmaya benziyor!" diyor. *el-Mîzân*'ında ise "yalan" olduğunu söylüyor.

7- ez-Zehebî, III, 350; İbn Hacer, *el-Lisân*: IV, 437

Dâvûd b. Atâ el-Müzenî var. ez-Zührî'nin nasıl bir adam olduğuna defalarca değindik. **Dâvûd** ise bil-ittifak zayıf ve metrûk bir râvî.[1] Dolayısıyla aslı esası olmayan bir rivâyet.[2] Kaldı ki "bu ümmetten cennete girecek ilk kişinin Ebûbekr olduğuna" dâir[3] diğer bir uydurmaya da ters düşüyor. Anlaşıl iki şeyhin dostları, onlardan hangisini cennete ilk önce sokacakları konusunda anlaşabilmiş değiller!

"Ebûbekr ile Ömer benim yanımda…", ***"Ebûbekr ile Ömer'i sadece mü'minler sever…"*** ve ***"Ömer'i seven beni sevmiş…"*** hadisleri de; Hz. Ali'nin aynı konulu faziletlerini kıskanan çevreler tarafından uydurulmuş rivâyetlerdir.[4] Kaldı ki son rivâyet, Selmân-ı Fârisî'den gelen gayet sahih bir hadise [sh. 279] de ters düşüyor.

8. Yukarıda [sh. 353, 361] Hz. Ali'nin Ebûbekr'i "istibdâd"la suçladığını, ayrıca hem onun hem de Ömer için "hâin ve yalancı" nitelemesinde bulunduğunu; en muteber Ehl-i Sünnet kaynaklarından naklettik. Durum böyle olunca, Süveyd'e izafe edilen sözün kesinlikle aslı esası yoktur! Çünkü söz konusu rivâyet [Süveyd → Minhâl b. Amr → Hasen b. Umâra →] kanalıyla geliyor.

Hasen b. Umâra'nın bil-ittifâk zayıf, metruk ve tedlisçi bir râvî olduğunu yukarıda [sh. 412] gördük. Ayrıca İbn'ül-Esîr'in isnâdında **Muhammed b. Zekeriyyâ el-Ğalâbî** adlı; zayıf, hatta ed-Dâraqutnî, İbn'ül-Cevzî ve ez-Zehebî tarafından yalancılıkla ve hadis uydurmakla suçlanan birisi var.[5] Artık bunu Süveyd üzerinden becerleyenin kim olduğunu varın siz düşünün!

Hz. Ali'nin kızını Ömer ile evlendirmiş olmasına ilişkin anlatılanlar da doğru değil. Konuyla ilgili bütün rivâyetlerde şâibeler ve sorunlu râvîler

---

1- ez-Zehebî, II, 12; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 119, *et-Taqrîb*: I, 229

2- Hâfız ez-Zehebî de Hâkim'in rivâyeti için "uydurma", diğerlerinin rivâyeti için ise "cidden münker bir hadis!" diyor. bk. *et-Telhîs*: III, 84, *el-Mîzân*: II, 12

3- Ahmed (*Fedâil'üs-Sahâbe*: I, 221, 392), Ebû Dâvûd (sünnet, 8) ve Hâkim (III, 73) Ebû Hüreyre'den rivâyet ediyor. Ebû Hüreyre'yi pas geçsek bile; senedinde **Ebû Hâlid** (= Ca'de'nin azatlısı) var; ki tamamen meçhul birisi. (bk. ez-Zehebî, IV, 519; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 330, *et-Taqrîb*: II, 418)

4- Bu hadisler ve muhâlif oldukları sahih hadisler hakkında ayrıntılı bilgi için sırasıyla bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 172~173, 383, 366

5- ez-Zehebî, III, 550; İbn Hacer, *el-Lisân*: V, 168; el-Münâvî, III, 9, 532

var.[1] Dolayısıyla bu tarz rivâyetlere bel bağlayarak Ali'nin onları sevdiğinden söz etmek, boş bir iddiadan ibarettir.

9. Yukarıda Ömer'in ilmine dair bol örnekler verdik. Allah aşkına söyleyin: Sıradan Müslümanların bildiği en basit ilmihal bilgilerine bile vâkıf olmayan birisinin ilminden söz edilebilir mi? Kitaptan habersiz, sünneti tanımayan, akla mantığa ters hükümler vermekle maruf bir kişinin ilmiyle diğer insanların ilmi tartılıyor, o kişininki ağır geliyor; öyle mi? Buna çocuklar bile güler! O sözlerin İbn Mes'ûd'a âidiyeti bu yüzden bizce su götürür. Kaldı ki bu söz, kendisinden gayet sahih yollarla gelen "Ali'nin ilmi" ile ilgili sözüyle[2] de çatışıyor. Esasen ortada ilminden bahsedilecek birisi varsa; o da Ali'dir.

Senet durumuna gelince: Hâkim, isnâdın el-A'meş'ten sonrasına yer vermemiş. Taberânî, A'meş'ten itibâren [Vekî' → **Esed b. Mûsâ** →…], İbn'ül-Esîr ise [Sellâm b. Süleym → **Abdülazîz b. Ebân** →…] kanalıyla rivâyet ediyor. Esed'in nasıl birisi olduğunu daha önce [sh. 266] gördük. Abdülazîz ise ittifakla zayıf ve metrûk birisi. Hatta İbn Maîn "hadis uyduran pis bir yalancı" diyor onun için.[3]

Qabîsa'nınki de özü itibariyle ayakları yere değmeyen, resmen yalan kokan bir söz. Qabîsa, Buhârî'nin târîhine ve İbn Hacer'in ilgili kitaplarına bakılırsa, sözünün devamında Muâviye'ye, Amr'a, Muğîra b. Şu'be'ye ve hatta babasının oğlu Ziyâd'a övgüler yağdıran bir adam! Muâviye'nin de süt kardeşi... Bu durum onun sözüne itibar etmemek için yeter de artar bile.

10. Sâriye olayının bir numaralı kaynağı Taberî'nin târihi. Orada bu olay, birçok meçhul kişinin yanı sıra [… → Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] senediyle veriliyor. Bu yolla gelen rivâyetlerin kesinlikle uydurma olduğunu daha önce [sh. 58~64] görmüştük. İbn Şebbe'nin senedinde Yahyâ b. Saîd el-Ensârî ile Ömer arasında kopukluk var. İbn'ül-Esîr'in senedinde **Fürât b. es-Sâib** adında; İbn Maîn, Ahmed, Buhârî ve Nesâî başta,

1- Burada konunun detayına inmek uzun kaçabilir. Konuyla ilgili detaylı malumat için, Seyyid Ali el-Mîlânî'nin "*Risâletün fî Tezvîci Ümmi Gülsûm min Umer*" adlı eserine baş vurulabilir. bk. [www.rafed.net = On risâle içinde]

2- Sözü için son bölüme, ***"Ben ilmin şehriyim…"*** hadîsinin açıklamalarına bk.

3- ez-Zehebî, II, 622; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 433~434, *et-Taqrîb*: I, 470

herkes tarafından bil-ittifak zayıf ve metrûk sayılan birisi var.[1] Velhâsıl, konuyla ilgili rivâyetlerin tamamı sakat!

İbn Kesîr ile İbn Hacer de bunun farkında! Gerçi o ikisi, bu olayın el-Beyheqî vb. tarafından Abdullâh b. Ömer'den "hasen" bir senetle de rivâyet edildiğini söyleyerek durumu kurtarmaya çalışıyorlar. Oysa söz konusu rivâyet [İbn Ömer → azatlısı Nâfi' → **Muhammed b. Aclân → Yahyâ b. Eyyûb el-Ğâfiqî →**] kanalıyla geliyor. Muhammed'i çokları siqa sayıyor. Fakat hâfıza bakımından sorunlu olduğu da bir gerçek. İbn Hacer de onun bu durumuna değiniyor. Bilhassa Yahyâ el-Qattân ile el-Uqaylî, onun Nâfi'den rivâyet ettiği hadislerde hatalar yaptığını ifade ediyor! Hatta Hâfız ez-Zehebî onun "tedlisçiliğine" de işâret ediyor.[2] Yahyâ'ya gelince, bazıları ona da siqa gözüyle baksa da; onun için ünlü hadis tenkitçilerinden İbn Sa'd "hadîsi münker olan birisi", Ahmed b. Hanbel "hâfızası berbat", Ebû Hâtim "Doğru sözlü olduğundan hadîsi yazılabilir; ancak huccet olacak birisi değil!" ve Nesâî "sağlam değil" diyor.[3] Daha önemlisi, söz konusu rivâyetin başında Ömer'in oğlunun (= ki nasıl bir kişiliğe sahip olduğu ileride gelecek) bulunması yetmez mi sizce?

Kısacası bu kerâmet olayı da Ömer'i yükseklere uçurmak için şişirilmiş bir balondan ibaret.[4]

Sonuçta, Halîfe Ömer'in fazîletine ilişkin söz konusu rivâyetler, en başta onun bilindik kişiliği ile bağdaşmıyor ve inanın, hiçbirinin ayakları yere değmiyor. Şayet Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) övdüğü ve cennetlik dediği kadar üstün biri olaydı; kendisinden bu kadar olumsuz davranış sâdır olmazdı; değil mi ya? Öte yandan Allah ve Rasûlü'nün gözünde bu derece yüksek mevkiye sâhip olan bir kişi, ölüm yatağına düştüğünde "Rabbim beni bağışlamaz ise vay benim halime!", "Keşke bir saman çöpü olaydım!", "Keşke anam beni doğurmayaydı!" ve "Keşke unutulup giden bir kimse olaydım!"[5] der miydi? Yine o sırada ağlayıp sızlar ve

1- ez-Zehebî, III, 341; İbn Hacer, *el-Lisân*: IV, 430; el-Emînî, VII, 273

2- ez-Zehebî, III, 644~647; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 199~200

3- İbn Sa'd, VII, 516; ez-Zehebî, IV, 362; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 117

4- Seyyid el-Hût da bu olayın el-Beyheqî tarafından zayıf bir isnatla rivâyet edildiğini belirtiyor. (bk. *Esnâ'l-Metâlib*: s. 265)

5- Bir kısmı sağlam yollarla gelen bu ve bu anlamda sözler için bk. İbn Şebbe, II, 918-920; İbn Ebî Şeybe, VII, 98; İbn Sa'd, III, 351~353, 355, 360~361

"Ey İbn Abbâs! Gördüğün bütün bu ağlayıp sızlanmalarım, senin ve senin yakın dostların yüzündendir!"[1] der miydi?

Hattâb'ın oğlu Ömer, yoksa büyük insan Ali'ye ve eşi Fâtıma'ya yaptıklarını hatırlıyor da; günah mı çıkarıyordu acaba!?

Halîfe Ömer işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet onu fazîlet sıralamasında sahâbenin ikincisi kabul eder ve bütün muhaddisler, ondan gelen hadislere kitaplarında tereddütsüz yer verirler.

03. Osmân b. Affân el-Emevî

Kureyş kabîlesinin Ümeyye oğulları boyundan olan Osmân, Peygamber Efendimiz'den 6 yaş küçük idi. Mekke döneminin ilk yıllarında İslâm'a girdiği tahmin ediliyor.[2] Bedir savaşıyla Rıdvân bîati dışında hemen her savaşa katıldı. II. Halîfe'nin vasiyetiyle kurulan şûra hadisesiyle birlikte hilâfete geçti. Döneminde yaptığı birçok yanlış icraat yüzünden memleketin dört bir yanında çıkan ayaklanmalar sonucunda, toplam 12 yıllık hilâfetinin ardından, hicrî 35 yılında öldürüldü. Ehl-i Sünnet onu "cennetle müjdelenen on kişi" arasında sayar ve genelde fazîlet sıralamasında sahâbenin üçüncüsü kabul eder.[3]

1- Buhârî: menâqıb, 35; Algül, II, 358

2- Aslına bakarsanız, Osman'ın ne zaman İslâm'a girdiğini gösteren sağlıklı bir rivâyet yok. Gerçi İbn Sa'd (III, 55) onun Zübeyr ile Talha'nın hemen ardından; yani daha ilk yıllar Müslüman olduğunu rivâyet ediyor. Ancak bu rivâyet hem genellikle zayıf ve metrûk kabul edilen el-Vâqıdî kanalıyla geliyor, hem de isnâdında kopukluk var. Yani isnâdının zayıf olduğunda şüphe yok!

Osman'ın, Abdurrahmân, Talha, Zübeyr ve Sa'd ile birlikte, Ebûbekr'in daveti sonucu İslâmiyet'i seçtiklerine dair söylentiler ise; İbn İshâq'ın kaynağını belirtmeden yaptığı bir anlatıma dayanıyor. (bk. İbn Hişâm, I, 250~251; İbn'ül-Esîr, III, 215; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: III, 39) Dolayısıyla bunun da aslı esası belli değil!

Osman'ın "Ben İslâm'a girenlerin dördüncüsüyüm!" sözünü ise et-Taberânî (I, 85; el-Heysemî, IX, 98) rivâyet ediyor. Onun senedinde ise **Miqdâm b. Dâvûd** adlı zayıf birisi var. (bk. ez-Zehebî, IV, 175; İbn Hacer, *el-Lisân*: VI, 84)

Bu durumda İbn'ül-Esîr, İbn Kesîr ve İbn Hacer'in söz konusu iddialara doğruymuş gibi yer vermesini neyle izah edersiniz?

3- bk. İbn Sa'd, III, 53 vd; İbn Abdilberr, III, 69 vd; İbn'ül-Esîr, III, 215 vd; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 462~463; Bilmen, I, 441

Menfî davranışları:

1. Uhud savaşından kaçışı: Osmân'ın Uhud savaşında Allah'ın Elçisi'ni (s.a.a) yapayalnız bırakarak, Mekkeli müşriklere arkasını dönüp kaçtığı Ehl-i Sünnet ulemâsının ittifakla kabul ettiği târihî gerçeklerden.[1] Hatta onun tam üç gün ortadan kaybolduktan sonra Medîne'ye döndüğü biliniyor.[2] Abdurrahmân b. Avf ile aralarının açıldığı günlerde, onun bu hususu gündeme taşıyarak Osman'ı ayıpladığına, ileride kendisini eleştirenlerden bahsederken değineceğiz.

Kaynakların verdiği "Huneyn savaşında sebât edenlerin isim listesi"ne[3] göz attığımızda; Osmân'ın adının orada da yer almayışına bakılırsa, onun o gün de savaştan kaçtığı anlaşılıyor.

Bedir savaşına "eşi Rukayye'nin hastalığı sebebiyle, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) da özel izniyle" katılmadığına dâir iddialar[4]; İbn Ömer[5], Âişe[6] ve (tâbiînden) Abdullâh b. Miknef'ten[7] gelen rivâyetlere dayanıyor. İbn Ömer ile Âişe kaynaklı rivâyetlere, bizzât kendileri dolayısıyla itimat edemiyoruz. Âişe'den gelen rivâyetin senedinde, ayrıca Hz. Ali'ye karşı kin ve nefretle dolu **Urve** var! [sh. 134] Abdullâh ise bil-ittifak zayıf, hatta meçhul birisi.[8] Kaldı ki o da bunu kimden aldığını belirtmemiş. Öte yandan **Ebûbekr b. Abdillâh b. Ebî Sebra** adlı; ittifakla zayıf, metrûk ve hatta hadis uydurmakla itham edilen bir râvî var senedinde! [sh. 399]

Bir de, şayet Osmân'ın böyle bir mazereti olsaydı; Ehl-i Sünnet'in cennetle müjdelenen on kişiden biri kabul ettiği Abdurrahmân b. Avf, onu Be-

1- Abdürrazzâq, V, 450; Ahmed: II, 101 (5511); Buhârî: menâqıb, 36, meğâzî, 19, tef. Baqara, 21, tef. Enfâl, 6; Tirmizî: menâqıb, 18; Nesâî, *el-Hasâis*: 101~103. hadisler; Hâkim, III, 98; İbn Kesîr, I, 414; Çuhacıoğlu, 408

2- et-Taberî, II, 69; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: II, 52; İbn Ebil-Hadîd, XV, 20~22; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 32; er-Râzî, IX, 50; el-Halebî, II, 240

3- İbn Hişâm, II, 443; et-Taberî, II, 167; İbn'ül-Qayyim, II, 186; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 374; Elmalılı, IV, 2495

4- bk. İbn Sa'd, II, 12; İbn Abdilberr, III, 70; İbn'ül-Esîr, III, 216; İbn Hacer, II, 462; Algül, II, 462

5- Ahmed: II, 101 (5511); Buhârî: humus, 14, menâqıb, 36, meğâzî, 19

6- Buhârî, *et-Târîh'us-Sağîr*: I, 19; Hâkim, IV, 47

7- İbn Sa'd, III, 56

8- ez-Zehebî, II, 507; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 425

dir savaşına katılmayışından dolayı ayıplar[1] mıydı?

Rıdvân bîatinde, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) o sırada Mekke'ye yollanmış olan Osman'ın yerine sağ elini sol elinin üzerine koyarak onun yerine biatleşmesine dair rivâyet de; biri yukarıki İbn Ömer'den gelen rivâyetin içinde geçiyor. Diğeri ise Enes'ten geliyor.[2] Enes'ten gelen rivâyetin senedinde ise **Hakem b. Abdilmelik** adında; Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Hacer dahil hemen herkes tarafından "zayıf" ve "hadisleri münker" sayılan biri var.[3] Bir de Enes'ten rivâyet eden **Qatâde** var: Ki "tedlisçiliği" ile ünlü birisi olduğunu daha önce belirtmiştik. [sh. 126] Burada Enes'ten duyduğunu belirtmediğine göre rivâyetin isnâdı hiç şüphe yok, zayıf demektir.

Esasen, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) Osmân'ı o sırada Mekke'ye yollamış olduğu da şâibeli. Çünkü bu da İbn İshâq'ın, İbn Abbâs'ın azatlısı olan **Ikrime**'den aktardığı bir rivâyete dayanıyor. Bir defa, Ikrime'nin güvenilir birisi olmadığını yukarıda gördük. [sh. 437] İkincisi, Ikrime bunu hangi sahâbîden işittiğini belirtmemiş. Üçüncüsü, İbn İshâq ile Ikrime arasında adı sanı belirsiz meçhul birisi var.

"**Rıdvân**" bîatinin, "Osmân'ın –asılsız– ölüm haberi" üzerine icrâ edildiğine dair söylentiler de İbn İshâq'a dayanıyor.[4] O da bunu Abdullâh b. Ebîbekr … b. Hazm el-Ensârî'den naklediyor. Abdullâh siqa sayılan birisi. Ancak o da bunu kimlerden rivâyet ettiğini belirtmiyor. Yani bu rivâyetlerin ikisi de isnat bakımından zayıf![5]

1- İleride gelecek "**Öncü muhâlif sahâbîler**" başlığına bak.

2- Tirmizî: menâqıb, 18; İbn Kesîr, IV, 186; İbn'ül-Esîr, III, 219

3- ez-Zehebî, I, 576; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 190

4- Her iki rivâyet için de bk. İbn Hişâm, II, 315; et-Taberî, II, 121; İbn Kesîr, IV, 186, *el-Bidâye*: IV, 191; İbn'ül-Qayyim, II, 123~124; Elmalılı, VI, 4422; Sırma, *Medine Dönemi*: s. 93~94

Söz konusu iki rivâyete göre; Hz. Peygamber (s.a.a) o sırada Mekke'ye elçi olarak önce Hattâb oğlu Ömer'i yollamak istiyor. Ancak Ömer'in "Kureyşliler canıma kastederler diye korkuyorum!!!" demesi üzerine Osmân'ı gönderiyor… Onun ölüm haberi gelince de bîatleşme başlıyor…

5- Gerçi Ahmed (IV, 324 / 18152) bunlardan ilkinin İbn İshâq'tan yukarıda kalan isnâdını veriyor. Ama o da Misver ile Mervân'dan itibâren [Urve → ez-Zührî → …] kanalıyla; yani baştan ayağa Ali düşmanlığıyla yoğrulmuş kişilerden oluşan bir râvî zinciriyle geliyor! Bu da söz konusu haberi redd için kâfî bir sebep.

2. Hilâfete geçişi: Halîfe Ömer'in ölmeden önce kendisinden sonra halîfe seçme işini altı kişilik şûrâya bıraktığını yukarıda görmüştük. Talha o sırada Medîne dışındaydı. Geri kalan şûrâ heyeti bir eve alınarak derhal faaliyete başlandı. Önce Abdurrahmân b. Avf bir konuşma yaparak herkesi birlik ve beraberliğe çağırdı. Bunu Osmân, Zübeyr ve Sa'd'ın aynı içerikte konuşmaları izledi. Sıra Ali'ye gelince şu mealde bir konuşma yaptı:

> "Hamd olsun Allah'a ki; içimizden Muhammed'i bizlere nebî ve rasûl olarak gönderdi. Biz nübüvvet evinin ehli (Ehl-i Beyt), hikmetin kaynağıyız. Yeryüzünde yaşayanların güvencesiyiz. Arzu edenler için kurtuluş kapısıyız. İmdi, bizim bir hakkımız var; verilirse alırız, verilmezse develerin ardına biner[1], ne kadar uzun sürse de sabrederiz. Şayet Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bize bir ahitte bulunsaydı, andolsun onun ahdini infaz ederdik. Bize bir söz söylemiş olsaydı, onun uğruna ölene dek mücâdele ederdik…
>
> Sözlerime kulak verin, diyeceklerimi iyi belleyin: Umarım, bundan sonra kılıçların çekildiğini, verilen sözlerin hâince unutulup gittiğini göreceksiniz! Hatta içinizden bir grup dalâlet ehlinin öncüleri, cehâlet ehlinin taraftarları olacak!"[2]

Bunun üzerine Abdurrahmân halîfe adaylığından çekildi. Üyeler onun bu ferâgatini memnuniyetle karşıladılar ve onun aralarında hakemlik yapmasını kabul ettiler. Lâkin Hz. Ali suskundu! Abdurrahmân Ali'ye dönerek fikrini sordu. O da şu cevabı verdi: "Hakkı tercih edeceğine, duygularının tesiri altında kalmayacağına, akrabana iltimas geçmeyeceğine ve ümmetin maslahatını gözeteceğine dair güvence ver bana!" Abdurrahmân da söz verdi. Her bir üyeyle tek tek temasa geçerek görüşlerini aldı. Zübeyr çok geçmeden insiyatifini Ali lehinde kullanarak adaylıktan çekildiğini açıkladı. Ardından Sa'd da çekildi.[3]

1- Develerin ardına binmek, binene son derece meşakkat verir…

2- Hz. Ali'nin yaptığı bu konuşma için bak. et-Taberî, II, 585; Şerîf Radıy, II, 31 (= 135 nolu hutbe); İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: II, 466; İbn Ebil-Hadîd, I, 195, IX, 49, XVIII, 132, XIX, 134; Algül, II, 363

3- Buhârî'de (menâqıb, 37. Ayr. bak. İbn'ül-Esîr, III, 221) yer alan bir rivâyete göre; önce Zübeyr Ali'ye, sonra Talha Osmân'a, Sa'd da Abdurrahmân'a haklarını devrederek adaylıktan çekiliyorlar. Abdurrahmân'ın da çekilişiyle meydanda sadece Ali ile Osmân kalıyor ve Abdurrahmân bu ikisi arasında hakemlik yapmaya koyuluyor. Bu rivâyetten hareketle, Ömer şûrayı vasiyet ederken Medîne dışında bulunan Talha'nın, sonradan gelerek şûrâya katıldığı söylenebilir.

Abdurrahmân, üç gün zarfında danışacağı kimselere danışmış, sıra adayı açıklamaya gelmişti. Halkın sabrının tükendiğini görünce derhal Hz. Ali'yi çağırıp sordu: "Ey Ali! Allah'ın kitâbına, Rasûlü'nün sünnetine ve ilk iki halîfenin sîretine (yoluna) bağlı kalacağına söz veriyor musun?" Ali "Allah'ın kitâbına ve Rasûlü'nün sünnetine bağlı kalacağıma söz veririm. Ondan sonra kendim ictihâd ederim!" buyurdu.[1] Hakem bu defa Osmân'ı çağırdı ve "Ey Osman! Allah'ın kitâbına, Rasûlü'nün sünnetine ve ilk iki halîfenin sîretine bağlı kalacağına söz verir misin?" diye sordu. Ondan "Allah için evet!" cevabını alınca; "Allahım! Duy ve şâhit ol! Boynumdaki emaneti Osmân'ın boynuna koydum." diyerek, Osmân'ın elini tutup bîat etti.

Duruma bozulan Hz. Ali, Abdurrahmân'a hitâben: "Bu bir hiledir; sen beni aldattın! Osman'ı, bu işi kendisinden sonra sana bıraksın diye halife yaptın! Zaten bana karşı dayanışmaya girdiğiniz ilk gün, bu gün değil ki!"[2] diyerek sitemde bulundu; ardından şöyle hitâb etti:

> "Allah aşkına söyleyin; içinizde benden önce iman eden birisi var mı?... Allah aşkına söyleyin; içinizde, Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) benim dışımda kendisiyle kardeşlik akdi yaptığı birisi var mı?... Allah aşkına söyleyin; içinizde, Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) benim dışımda, ***"Sen benim yanımda, Hârûn'un Mûsâ yanında sâhip olduğu makama sâhipsin; ancak benden sonra peygamber yok!"*** buyurduğu birisi var mı?... Allah aşkına söyleyin; içinizde, kendisine itimad edilip Berâe sûresinin teslim edildiği ve Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) ***"Benim adıma ya ben, ya da benden birisi tebliğde bulunabilir!"*** buyurduğu; benden başka birisi var mı?... Allah aşkına söyleyin; içinizde, benim dışımda, Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) ***"Ben kimin mevlâsıysam, işte bu onun mevlâsıdır!"*** buyurduğu birisi var mı?..."

1- Târih kitaplarının birçoğu, Hz. Ali'nin Abdurrahmân'ın önerisine "Gücüm yettiği ölçüde bağlı kalırım." diyerek cevap verdiğini belirtiyor. Oysa doğrusu, onun verdiği cevap, tıpkı yukarıdaki gibi. Ehl-i Beyt mektebinin görüşünün bu doğrultuda olduğu malum. Bağımsız Mutezilî kaynaklar da olayı bu şekilde anlatıyor. (bk. İbn Ebil-Hadîd, I, 188) Usulcü Ehl-i Sünnet âlimlerinin "sahâbî kavli" bahsini işlerken "Ali'nin Ebûbekr ile Ömer'in sîretine göre hareket etmeyi kabul etmediğine" ilişkin değerlendirmeleri (bk. el-Ğazzâlî, I, 265; el-Âmidî, II, 388; İbn'ül-Hâcib, II, 287) de bizim bu kanaatimizi doğrular nitelikte.

2- İbn Şebbe, III, 930; et-Taberî, II, 583, 586; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: II, 464; İbn Ebil-Hadîd, I, 194, XII, 264; Ebul-Fidâ, *el-Muhtasar*: I, 166

Onlar bu soruların her biri için, ayrı ayrı "Allah için, hayır!" cevabını verdiler.[1]

Bu sözler karşısında Abdurrahmân "Yeter ey Ali! Aleyhine olacak gelişmelere zemin hazırlama! Ben gerçekten düşündüm ve halka danıştım. Gördüm ki; halk hiç kimseyi Osmân'a denk tutmuyor!"[2] diyerek; Ali'ye, sorun çıkarmadan Osmân'a bîat etmesini işâret etti. Bunu diğerlerinin bîatleri takip etti ve Osmân bu minval üzere halîfe oldu.[3]

Değerlendirme: Daha önce, şûrâ olayının bizâtihî yapılanmasında söz konusu olan şâibeleri ortaya koymuş, gereken eleştirileri yapmıştık. Şûrânın işleyiş biçiminde de benzer şâibelerin olduğunu görüyoruz. Şöyle ki: ***Öncelikle***, üyelerden ilk üçünün adaylıktan çekilme biçimi son derece ilginç! Buhârî'nin rivâyetine göre; Zübeyr'in Hz. Ali lehine, Talha'nın Osmân lehine, Sa'd'ın da Abdurrahmân lehine çekilmelerinin altında yatan gerçek neydi; hiç düşündünüz mü? Bize göre bu düğümü çözmenin bir tek yolu var; o da nesep ilmine mürâcaat etmek: Zübeyr'in annesi Safiye Ali'nin halasıydı. Yani Ali onun dayı-oğlu idi.

Talha, esâsen Osmân'a pek sıcak bakan birisi değildi. Ancak o Ebûbekr ile aynı kabîleden (= Teym kabîlesinden) idi ve dolayısıyla Ebûbekr'in amca-oğlu oluyordu. Artı, hilâfet konusunda bu kabîleyle Hâşim oğulları arasında süregelen anlaşmazlıklar bitmiş tükenmiş değildi. (Bu durumda Talha'nın Osmân lehine çekilmesi, sırf Ali tarafını zayıflatmak için olabilir.) Sa'd ile Abdurrahmân da aynı kabîleden (= Zühre oğulları)

1- İbn Ebil-Hadîd, VI, 167~168; et-Tûsî, *el-Emâlî*: s. 554; el-Emînî, I, 159~163 (İbn Ebil-Hadîd bu konuşmanın meşhur ve yaygın olarak rivâyet edildiğini belirtiyor.)

Konuşmanın iman ve kardeşlik akdiyle ilgili bölümlerini, İbn Ebî Hayseme (I, 182, II, 674, III / I, 166) ile İbn Abdilberr (III, 35) de rivâyet ediyor; hem de sahih bir isnatla. (Senette Ma'rûf b. Harrabûz ile Ziyâd b. Münzir, kezâ Ziyâd ile Saîd b. Muhammed arasında yer alan [**an**] harfleri, doğrusu [**ve**] olacak.) el-Buhârî (*el-Kebîr*: II, 283), ez-Zehebî (I, 441) ve İbn Hacer'in (*el-Lisân*: II, 156) "münker" dedikleri rivâyet ise; aynı içerikte ama farklı yoldan gelen rivâyettir.

2- Abdürrazzâq, V, 477; İbn Şebbe, III, 930; Buhârî: ahkâm, 43; et-Taberî, II, 583; el-Beyheqî, VIII, 147; İbn'ül-Esîr, III, 71; İbn Ebil-Hadîd, I, 194, XII, 264

3- Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. İbn Şebbe, II, 926 vd.; et-Taberî, II, 582 vd.; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: II, 459 vd; İbn Ebil-Hadîd, I, 185 vd, IX, 49 vd; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 164 vd.; Algül, II, 361 vd.

idi ve sonuçta biri diğerinin amca-oğluydu. Bir de Hz. Ali, Sa'd'ın annesinin bağlı bulunduğu kabîleden bir çoğunu savaşlarda tepelemişti. Öte yandan şûrâya başkanlık eden Abdurrahmân'ın eşi, Osmân'ın ana tarafından kız kardeşiydi. Yani Osman'ın eniştesi oluyordu. Neseple ilgili bu durum, tıpkı Saqîfe olayında olduğu gibi, şûrâ hâdisesine de kabîle taassubunun ve akraba milliyetçiliğinin sirâyet ettiğini gözler önüne seriyor!

Mü'minlerin Emîri Hz. Ali (a.s) "**Şıqşıqıyye**" hutbesinde; "Onlardan biri[1] hasedinden sapıverdi. Öbürü ise kayın biraderine meyletti. O gün anlatılması çirkin daha neler oldu neler!"[2] buyururken de bunları kastediyordu. Sonuçta o daha şûrâya girmeden bütün bu olacakları sezinlemiş gibiydi. Dedikleri[3] aynen çıktı!

İkincisi, Abdurrahmân "Hakkı tercih edeceğine, duygularının tesiri altında kalmayacağına…" dâir, heyete güvence vermişti. Peki, onun önerip de Ali'nin kabul etmediği şartın kitap ve sünnette yeri var mıydı? Ebûbekr ile Ömer'in kitap ve sünnete, hatta akla ve mantığa ters düşen pek çok icraatının bulunduğunu yukarıda gördük. Abdurrahmân da o ortamda yaşadığına göre; bu şartı ileri sürmesinin gayesi neydi?

Ali'den onların hatalarla dolu sîretlerine tâbi olması beklenemez elbette. Ali'den, defalarca hukuk ihlallerinden kurtardığı ve "Ali olmasaydı ben helak olurdum!" diyen birine uymasını beklemek; şayet maksatlı değilse, hangi anlama gelir! Daha önemlisi, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ilminin kapısı oydu. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) onun hep Kur'ân (bir rivâyette hak) ile beraber olacağını ve ondan asla ayrılmayacağını önceden haber vermişti. **Seqaleyn** ve **Sefîne** hadisleri uyarınca; kurtuluşun yegâne kaynağı zaten oydu. Öyle birisine yapılan böyle bir teklif, hem onu aşağılar nitelikteydi, –çünkü bir âlimin câhile tâbî olması, onu hepten bitirir–, hem de kelimenin tam anlamıyla bir "tuzak" idi!

Doğrusu, Abdurrahmân o kadar da saf değildi. Yani, Ali'nin böyle bir teklife "Evet!" demeyeceğine adı kadar emin idi. Hz. Ali o yüzden onu

---

1- Şayet Buhârî'deki rivâyet doğruysa; maksat Talha; diğer rivâyetler doğru ise; bu defa maksat Sa'd'dır. Ayr. bk. İbn Ebil-Hadîd, I, 189, 190

2- Şerîf Radıy, I, 30 (= 2. hutbe); Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*: I, 288

3- O gün dedikleri için bk. sh. 430

hile yapıp kendisini aldatmak ve verdiği sözde durmamakla suçladı! Sonuçta bu şûrâ işine hile ve aldatmaca da karışmıştı.[1]

Üçüncüsü, şûrâ heyetinin başkanı, Osmân'a hilâfet cübbesini giydirirken, halkın hiç kimseyi Osmân'a denk tutmadığını söylüyor. Oysa şûrâ ile ilgili gelişmelere yer veren kaynaklar hiç de öyle demiyor! İlgili kaynaklar, o sırada Abdurrahmân'a, sadece **dört kişi**nin görüş beyan edişine yer veriyor: **1.** Ammâr b. Yâsir, **2.** Miqdâd b. Esved, **3.** Abdullâh b. Ebî Serh ve **4.** Abdullâh b. Ebî Rabîa.[2]

Bunlardan ilk ikisi Hz. Ali'yi, son ikisi ise Osmân'ı öneriyor. İlk ikisinin Ali ile hem kan bağı (akrabalık) yok, hem de temizliği, dürüstlüğü ve asâleti ile tanınan sahâbeden oldukları biliniyor; o yüzden hem Ehl-i Sünnet hem de Ehl-i Beyt mektepleri, kendilerine derin sevgi ve saygı duyuyor. Diğer ikisine gelince; hem Osmân ile derin kan bağları var, hem de sahâbe arasında sâbıkalı oluşlarıyla tanınıyorlar. O ikisinden bilhassa İbn Ebî Serh'in ne mikrop bir kişiliğe sahip olduğunu ileride, yerinde göreceğiz.

Şimdi söyler misiniz? Buna rağmen "Halk, hiç kimseyi Osmân'a denk tutmuyor!" demek, sizce ne anlama gelir? Sizdekileri bilmiyoruz ama; bizdeki lügatler buna "**yalan**" dışında bir karşılık vermiyor. Anlaşılan bu işe yalan da karışmış durumda!

Dahası kaynaklar, bîat işi bitirildikten sona, Ammâr'ın "Bu işi daha ne zamana kadar peygamberinizin Ehl-i Beyt'inden uzaklaştıracaksınız?"[3] ve deminki Miqdâd'ın "Peygamberlerinin irtihâlinden sonra Ehl-i Beyt'in başına gelenler gibisini görmedim. Şu Kureyş'e şaşıyorum! Onlar öyle bi-

1- İbn Kesîr'in (*el-Bidâye*: VII, 165) Hz. Ali'nin, Abdurrahmân'ı "kendisini aldatmak ve Osman'ı kayın biraderi olduğu için seçmekle suçladığına" dâir rivâyetlere karşı çıkışını elbette anlıyoruz! O bunun ucunun nerelere vardığını çok iyi biliyor! Ancak onun, Şîa ve Mutezile tarihçilerinin yanı sıra, Sünnî tarihçilerin de yer verdiği bu rivâyete karşı çıkarken, Taberî'den aynen kopya ederek, kitabını "yalancılığı ve sahtekârlığı" ile bilinen Seyf b. Ömer'in [= kişiliği için bk. sh. 59~64] rivâyetleriyle dolduruyor olmasına bir türlü anlam veremiyoruz!

2- İbn Şebbe, III, 929~930; el-Ya'qûbî, II, 162; et-Taberî, II, 583; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: II, 463; İbn Ebil-Hadîd, I, 193~194, IX, 52; Algül, II, 365~366

3- İbn Ebil-Hadîd, IX, 57~58 = Bir önceki dipnotta yer alan kaynaklar ise; Hz. Ammâr'ın bu sözü Abdurrahmân'a görüş beyan ederken söylediğini belirtiyor.

risini terk ettiler ki; ondan daha bilgili ve daha adâletli birisinin olduğuna kâni değilim!"[1] diyerek bu işe karşı çıkışlarına da yer veriyorlar. Ama Abdurrahmân tabii ki "fitne(?) çıkar" kaygısıyla onları da susturuyor!

Son olarak, Algül, Sırma (*Örnek Halîfeler*: s. 168) vb. tarihçiler, ne maksatla bilinmez ama; olayları işlerken "Abdurrahmân, Osmân'ın elini tutup bîat ettikten" sonraki gelişmelere hiçbir şekilde değinmiyorlar! Ve bununla işlerin "yolunda" gittiğini ve "sütliman" sona erdiğini ima ediyorlar. Bunun İslâm ve bilim ahlâkına yakışmadığını söylemeye gerek yok sanırız.

Kısacası Osmân'ın halîfe seçilişi de şâibelerle dolu! İddia edildiği gibi, bu olayda özgür düşüncenin ve demokratik seçimin yeri yoktur. Olan biten, Hz. Ali'nin de deyimiyle "kabîle milliyetçiliğinden, hileden, aldatmacadan ve Ali'ye karşı dayanışmadan" ibârettir. Bu yolla hilâfete geçen Osmân'ın şûrâya başkanlık eden Abdurrahmân'a verdiği söze uyup uymadığını ise ilerleyen sayfalarda göreceksiniz.

3. Hukuk dışı uygulamaları: Hukuk dışı uygulamalardan yana, halîfe Osman'ın da Ömer'den pek geri kalır yanı yok! İşte örnekler:

– Osmân halîfe olduğunda kendisini bekleyen bir dâvâ vardı: Ebû Lü'lü, bir suikast sonucu Halîfe Ömer'in ölümüne sebebiyet vermişti. O günlerde birisinin "Geçen gün Hürmüzân ile Cüfeyne'yi kâtilin yanında görmüştüm!" demesi üzerine; bunu duyan (Halîfe Ömer'in oğlu) Ubeydullâh, bu olayın söz konusu kişiler arasında "tasarlanmış" bir cinâyet olduğunu düşünerek, ablası Hafsa annemizin de azmettirmesiyle,[2] Hürmüzân ile Cüfeyne'yi ve bir de kâtilin küçük yaştaki bir kız çocuğunu öldürmüştü. Hürmüzân Müslüman idi; hatta İbn Kesîr'e (*el-Bidâye*: VII, 101) göre iyi bir Müslümandı. Cüfeyne ise Hıristiyan biriydi.[3] Bunun üzerine Ubeydullâh, sahâbeden bazılarının müdâhalesiyle derhal tutuklandı ve Osman halîfe seçilene kadar hapsedildi.

1- İbn Şebbe, III, 931; et-Taberî, II, 583; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: II, 464; İbn Ebil-Hadîd, I, 194; el-Ya'qûbî, II, 163; Ebul-Fidâ, I, 166

2- Azmettirme işi için bk. Abdürrazzâq, V, 480; İbn Sa'd, III, 356; el-Belâzürî, X, 433 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre gayet sahih.

3- Hatta kaynaklar, kâtilin bir köle olması hasebiyle; Ubeydullâh'ın Medîne'de bulunan bütün köleleri yok etmeyi kafaya koyduğunu, onun bizzat kendi ağzından haber veriyorlar. Aynı kaynaklar, onun tutuklanmadan önce, bir ara hem Sa'd, hem de Osman ile yaka paça kapıştıklarını ve yerde yuvarlandıklarını da anlatıyor!

Osmân iş başına geçince sahâbenin görüşlerine başvurdu. Oysa bu cinayetin tamamen haksız yere yapıldığı herkes tarafından biliniyordu. O yüzden başta Hz. Ali olmak üzere; muhâcirlerin tamamı onun kısas edilmesini istediler. Bazıları da "Dün Ömer öldürüldü. Şimdi onun peşinden oğlunu da mı yollayacaksın!?" diyerek affını önerdi. Arada kalan Osmân, Amr b. el-Âs'ın sinsi telkiniyle Ubeydullâh'ı salıverdi ve öldürülen kişilerin diyetlerini ödedi.[1]

Osmân, böylece kısas hükmünü askıya aldı ve ödemeyi devlet hazinesinden yaparak, işlenen cinâyeti ümmet-i Muhammed'e fatura etti. Gerçi Algül, Taberî'den esinlenerek, Osmân'ın ödemeyi kendi malından yaptığını ileri sürüyor. Taberî ise bu olayı şûrâya başkanlık edenin torunlarından **Abdülazîz b. Imrân** kanalıyla rivâyet ediyor: Bil-ittifak zayıf ve metrûk bir râvî.[2] Oysa bu hâdiseyi anlatan en sahih rivâyetler, Abdürrazzâq, İbn Sa'd, Belâzürî ve Tahâvî'nin kitaplarında yer alıyor ve onların hiçbirinde "kendi malından" diye bir kayıt yok! Öte yandan yine söz konusu kaynaklar, bütün muhâcirlerin "kısas" istediklerini belirtirken, Taberî'de, bazı muhâcirlerin "aftan" yana oldukları belirtiliyor. Bütün bunlar söz konusu râvîden kaynaklanmış olabilir.[3]

– Halîfeye 6 aylık hâmileyken doğum yapan bir kadın getirdiler. Halîfe onun recmedilmesini emretti. Durumu öğrenen Hz. Ali, halîfeyi derhal uyardı: "Bunu yapamazsın! Allah (a.c) **"Çocuğun (**ana rahminde**) taşınması ve sütten ayrılması 30 aydır." [**Ahqâf: 15**]** ve **"Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler." [**Baqara: 233**]** buyuruyor. Buna göre hâmilelik altı ay da olabilir." dedi. Bunun üzerine halîfe infâzın hemen durdurulması talimatını

1- Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre gayet sağlam yollardan rivâyet edilen bu olay hakkında bk. Abdürrazzâq, V, 478~480; İbn Sa'd, III, 349~350, 355~359, V, 15~17; el-Belâzürî, X, 432~34; el-Ya'qûbî, II, 160~164; et-Tahâvî, III, 194; et-Taberî, II, 586-587; İbn Abdilberr, II, 433; İbn Hazm, *el-Muhallâ*: XI, 114~115; İbn'ül-Esîr, III, 175~176; İbn Ebil-Hadîd, III, 59~62, IX, 54~55; ez-Zeyle'î, IV, 338; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 75~76, 619, *ed-Dirâye*: II, 263~264; el-Emînî, VIII, 132~143; Algül, II, 396

2- ez-Zehebî, II, 632; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 474

3- Seyf b. Ömer'in tahrifatı: Sahtekâr tarihçi Seyf'in, Halîfe'yi temize çıkarmak için burada da tahrifat yaptığını görüyoruz. Rivâyetinde öncelikle Hürmüzân adına "Qumâzbân" adında bir oğul uyduran Seyf, kâtile hançeri verenin Hürmüzân olduğunu oğlunun ağzından aktarıyor! Sonra Osmân'ın Ubeydullâh'ı Qumâzbân'a teslim ettiğini, onun da kendi insiyatifini kullanarak Ubeydullâh'ı affettiğini; bunun üzerine eller üzerinde evine kadar taşındığını anlatıyor! (bk. et-Taberî, II, 590)

verdi. Ama ne yazık ki iş işten geçmiş; masum kadıncağız çoktan recm edilerek öldürülmüştü![1]

– Halîfe Osmân'ın, demokratik haklarını kullanarak yönetime itiraz eden sahâbîlere karşı yaptığı muâmele de bu gruba dahil edilebilir. Bu konuda ileride ayrıca durulacak.

4. Basit dînî hükümlerden habersiz oluşu: Ehl-i Sünnet'e göre halîfe Osman da sahâbenin önde gelen müctehidlerinden sayılıyor. Oysa muteber Ehl-i Sünnet kaynakları, onun en basit dînî hükümlerden bile habersiz oluşunu gözler önüne sermektedir. İşte size bir iki örnek:

– Halîfe Osman, inzâl (boşalma) vuku bulmadığı sürece, sırf cinsel ilişkinin guslü gerektirmediğine inanıyor! Ona göre bu gibi durumlarda sadece cinsel organı yıkayıp namaz abdesti almak yeterli. Osman bununla da kalmıyor; bu hükmü Rasûlüllâh'a da isnat ediyor![2]

Oysa Kur'ân **[**Nisâ: 43; Mâide: 6**]** cünüp olan kimsenin gusletmesini farz kılıyor. Bunda şüphe yok. İmâm Şâfiî'nin de belirttiği gibi, Arap dilinde, boşalma olsun ya da olmasın, sırf cinsel ilişkiye giren kişilere "cünüp" dendiği de malum! Kaldı ki gayet sahih yollardan gelen rivâyetlere göre; Allah'ın Rasûlü (s.a.a), sırf cinsel ilişkiyle guslün vâcip olacağını herkese açıkça duyurmuş. Onun mahremini en iyi bilen hanımları bile, bu gerçeği her sorana söylemişler.[3] O yüzden en-Nevevî, ilk başta mevcut ihtilâfın kısa bir süre sonra yerini icmâya bıraktığını ve artık bütün İslâm mezheplerinin, sırf cinsel ilişkiyle guslün farz olduğu konusunda ittifaka vardıklarını belirtiyor.[4]

Acaba halîfe Osmân'ın bu hadislerden hiç mi haberi yoktu? Haberi yoksa; bunun için Hz. Peygamber'in hanımlarından birine soramaz mıydı? Arap olmasına rağmen kendi dilinden de mi habersizdi? Yoksa bu da mı

1- Mâlik: hudûd, 11; el-Beyheqî, VII, 442, VIII, 220; İbn Kesîr, IV, 136, 157; el-Aynî, XVII, 120; el-Emînî, VI, 94

2- Buhârî: vudû', 34, ğusl, 28; Müslim: hayz, 86 ...

3- İlgili meşhur hadisler için bk. Buhârî: ğusl, 27; Müslim: hayz, 87~89; İbn Mâce: tahâret, 111; eş-Şevkânî, I, 294~298; el-Emînî, VIII, 144~146

4- eş-Şâfiî, *el-Ümm*: I, 36; İbn Qudâme, I, 236; en-Nevevî, IV, 36, 40~41; el-Aynî, III, 144~147; eş-Şevkânî, I, 294; Davudoğlu, II, 588~593, *Selâmet Yolları*: I, 145~146; el-Emînî, VIII, 143~150

onun diğer icraatı gibi, "sünnete rağmen" bir ictihâd girişimi? Öte yandan Halîfe Ömer "sünnet mahallinin kaybolmasıyla guslün vacip olacağı" reyini yürürlüğe koyduğuna ve buna uymayanların canını yakacağını söylediğine [bk. sh. 406] göre; Osman bunu ne tez unuttu dersiniz? Üstelik bu durum, Ömer'in kırbacını gerektirmiyor mu?[1]

– Halîfeye 6 aylık hâmileyken doğum yapan bir kadın getirdiler. Halîfe onun recmedilmesini emredince; İbn Abbâs'ın uyarısıyla karşılaştı. Ona **"Çocuğun (**ana rahminde**) taşınması ve sütten ayrılması 30 aydır." [**Ahqâf: 15**]** ayetiyle **"Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler." [**Baqara: 233**]** âyetini okudu… Halîfe bunun üzerine kadını salıverdi.[2]

Bu örnekler, "Kur'ân üzerinde şehîd edildiği" ileri sürülen halîfenin, okuduğu Kur'ân'dan ne kadar etkilendiğini gözler önüne sermesi bakımından oldukça anlamlı! Burada halîfe –Allah'tan– kadın recm edilmeden ikaz ediliyor. Ya bu da bir önceki gibi recmedilseydi ve halîfe iş işten geçtikten sonra uyansaydı; ne olacaktı?

5. <u>İbâdetlerde yaptığı reformlar</u>: Halîfe Osmân, şûrâya başkanlık eden Abdurrahmân'a verdiği "Allah'ın kitâbına, Rasûlü'nün sünnetine ve önceki halîfelerin sîretine uyacağına" dair sözünü çoktan unutmuş; ibâdetlerde yenilik yapmaya koyulmuştu. İşte onlardan birkaçı:

– Allah'ın Rasûlü (s.a.a) yolculuk halinde dört rekatlı namazlarını sürekli kısaltarak, iki rekat halinde kıldı ve ***"Bu Allah'ın sizlere sunduğu bir sadakadır; kabul edin!"***[3] buyurdu. Ebûbekr ile Ömer bu yolu takip etti. Osmân da hilâfetinin ilk altı (yahut sekiz) yılında bu sünnete bağlı kaldı. Ancak

---

1- Söz konusu rivâyetin sonunda Hz. Ali, Talha, Zübeyr ve Übeyy b. Ka'b'ın da Osman'la aynı görüşte olduğu belirtiliyor. Talha ile Zübeyr'e bir diyeceğimiz yok! Ali ile Übeyy'in "Osman ile birlikte" sunulmasına gelince:

Yukarıda [sh. 406] İmâm Ali'nin gerçek yaklaşımını görmüştük. Kendisinden sahih yoldan gelen rivâyete (= Ebû Dâvûd: tahâret, 74; Tirmizî: tahâret, 81; Dârimî: tahâret, 74; İbn Mâce: tahâret, 111) göre; Übeyy de Ali ile birlikte. Dolayısıyla bu, Osman'ı yalnızlıktan kurtarmak için uydurulmuş, kasıtlı bir yalandır! Kaldı ki Talha ile Zübeyr'in aksi görüşte olduklarına dair rivâyetler de yok değildir.

(bk. el-Emînî, VIII, 147~148)

2- Abdürrazzâq, VII, 351; Saîd b. Mansûr: II, 66; et-Taberî, *et-Tefsîr*: V, 34

3- Müslim: müsâfirîn, 4; Ebû Dâvûd: salât, 267 (= sefer, 1); Tirmizî: tef. Nisâ, 20; Nesâî: havf, 1; İbn Mâce: iqâmet, 73 …

daha sonra, Allah'ın kendisine sunduğu bu sadakayı geri çevirdi ve bundan böyle dört rekat kılmaya başladı!

Osmân'ın sünnete muhâlif bu davranışını Abdullâh b. Ömer dâhil, pek çok kişi naklediyor.[1]

– Normalde bayram namazlarında hutbenin namazdan sonra okunduğu malumdur. Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) sünneti bu şekildeydi, Ebûbekr ile Ömer'in uygulaması da böyle oldu. Fakat halîfe Osman bu sünnete muhâlefet ederek hutbeyi namazın önüne çekmiş ve bununla "Bayram namazlarında hutbeyi namazın önüne alan ilk kişi" unvânını almıştır.[2]

– Osman, çok geçmeden Rasûlüllâh'ın cevaz verip uyguladığı; o nedenle bütün İslâm ümmetinin meşrûiyetinde ittifak ettikleri temettu' haccıyla kıran haccını da yasakladı. Kaynaklar, bu konuda Hz. Ali ile Osman arasında ağız dalaşı yaşandığından; hatta Hz. Ali'nin Osmân'a inât; Hz. Peygamber'in (s.a.a) sünnetini yaşatmak için; "Ben, birilerinin lafına bakarak peygamberin sünnetini terk edecek değilim!" buyurarak, onun yasak ettiği hacca niyet ettiğinden de bahsediyor.[3]

6. Hakem'i Medîne'ye getirmesi: Halîfe Osman'ın **Hakem** adında **tuleqâ**'dan olan bir amcası vardı. Yani esir alındıktan sonra serbest bırakılan kimselerden idi. Bu adamlar, İslâm'ı ve Müslümanları yok etmek için ellerinden geleni artlarına koymamışlar, Hz. Peygamber ile her dâim savaşmışlardı. Mekke'nin fethi sırasında, yaptıklarından dolayı kılıçtan geçirileceklerini beklerlerken; Hz. Peygamber'in ***"Gidiniz; Entüm tuleqâ' = Serbestsiniz!"***[4] buyurarak salıvermesinden sonra; artık başka da çareleri kalmadığı için İslâm'a girmişlerdi. Yani ciddiyet ve samîmiyetten uzak kimselerdi.

1- Buhârî: qasr'us-salât, 2, 5, 11, hac, 84; Müslim: müsâfirîn, 3, 16~19 …

Bazıları Osman'ın bu yaptığına mazeret bulmak için kırk dereden su getirseler de nâfile! Müslim şârihlerinden en-Nevevî (*Şerhu Sahîh-i Müslim*: V, 195) mazeret olarak ileri sürülen dedi-koduları bir bir ele alıyor ve hepsinin ulemâ tarafından reddedildiğini söylüyor. Sonuçta bunun ona ait bir görüş olduğunu belirtiyor.

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 270; İbn Hacer, *el-Feth*: II, 451~452; eş-Şevkânî, IV, 165; el-Emînî, VIII, 160 = İbn Hacer isnâdının sahih olduğunu söylüyor.

3- Buhârî: hac, 34; Müslim: hac, 158~159; Nesâî: menâsik, 49~50 …

4- İbn Hişâm, II, 412; et-Taberî, II, 161; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 344; Davudoğlu, VIII, 653; İslamoğlu, 49~50

Hakem, Mekke'nin fethinde sözde Müslüman olduktan sonra bile; Hz. Peygamber'e olan düşmanlığını içinde saklayamadı: Onun yürüyüşünü, hal ve hareketlerini arkasından alaylı biçimde tekrar eder, gizli gizli onun evini gözetlerdi! Üstelik Hz. Peygamber'in sırlarını ifşâ etmekten çekinmeyecek kadar yüzsüz ve aşağılık biriydi. O yüzden Hz. Peygamber (s.a.a) onu lanetlemiş[1], kendisini Tâif'e sürmüştü. O sırada yaklaşık yedi yaşlarında olan oğlu Mervân da babasıyla birlikte Tâif'e gitmişti.

Rasûlüllâh'ın (s.a.a) irtihâlinden sonra, Osman durumu fırsat bilip hem Ebûbekr'den, hem de Ömer'den amcasının "sürgün" kararının iptalini ve Medîne'ye dönmesine izin verilmesini ricâ ettiyse de bir sonuç alamadı. Onlar "Biz Hz. Peygamber (s.a.a) tarafından sürülen bir adamın sürgün kararını kaldıracak durumda değiliz!" diyerek Osman'ı geri çevirmişlerdi. Osman, iş başına geçince amcasının sürgün kararını kaldırdı ve onu oğluyla birlikte Medîne'ye getirdi.[2]

7. Usulsüz atamalar: Halîfe Osman'ın devlet kademelerinde görev verdiği adamlar hep itiraz konusu olmuş, onun sürekli başını ağrıtmış; hatta bu onun sonunu hazırlayan en büyük âmillerden biri olmuştur.

İlk iki halîfenin atamalarına bir bakarsanız; onların akrabalarına pek görev vermediğini görürsünüz. Osman, şûrâ heyetinin başkanına verdiği sözü burada da unutuverdi ve hilâfet makamına oturur oturmaz kadrolaşmaya gitti. Devletin tüm kademelerini ve yönetimin bütün kilit noktalarını kendi akrabasıyla doldurdu. Örneğin; anne bir kardeşi olan fâsık Velîd b. Uqbe'yi Kûfe'ye, süt kardeşi olan Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh'ı Mısır'a, dayısının oğlu Abdullâh b. Âmir'i Basra'ya vâlî atadı. Soydaşı ve az yukarıdan amca-oğlu Muâviye'nin yetki alanını daha da genişletti; Ürdün, Lübnan ve civarını da Şam'a kattı…

Burada yanlış olan, atananların "akrabâ olması" değildir elbet. Meselâ Mü'minlerin Emîri Hz. Ali de yakın akrabası olan İbn Abbâs'a, onun

1- Hakem'in oğlu Mervân ile birlikte lanetlenişine dair Hakem'in hal tercümesine bk.

2- bk. İbn Abdilberr, I, 317~318; İbn'ül-Esîr, II, 37~38; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 345~346; İbn Ebil-Hadîd, III, 29~33, VI, 149; el-Haffâcî, III, 129; el-Halebî, I, 354; el-Emînî, VIII, 241~257; İslamoğlu, 51~52; Algül, II, 398; Aycan, 105

İbn Kesîr (*el-Bidâye*: VIII, 284) sebebine değinmese de, Hz. Peygamber'in Hakem'i Tâif'e sürgün ettiğini itiraf ediyor. Ancak "orada öldüğünü" belirtmek sûretiyle Osman'ı temize çıkarmaya çalışıyor!

kardeşi Ubeydullâh'a önemli görevler vermişti ve buna hiç kimsenin itirazı olmamıştı. Çünkü onlar cidden sicili temiz, ahlâklı, dürüst ve ehliyetli kimselerdi. Oysa Osman böyle yapmadı. Kabîlesi Ümeyye oğullarından sicili bozuk, öteden beri sâbıkalı, ehliyetsiz, ahlâkî erdemlerden yoksun kim varsa; kadrolarını hep onlarla doldurdu. Üstelik hemen hepsi **tuleqâ**'dan idi. Yani az yukarıda da gördüğümüz gibi, samîmiyetten uzak kimselerdi. Yanlış olan buydu. Halîfe Osmân işte bu yüzden itiraza uğradı. Ama o gelen itirazlara ve halkın şikâyetlerine kulak vermek yerine; onları azarlayıp valilerini arkalamayı tercih etti ve daha da olmadı; önceden atadığı valileri yeni akrabalarıyla değiştirdi. Tabii ki bu da onun sonunu hazırladı… İyisi mi, isterseniz onlardan bir kaçının sicil dosyasına kısaca bir göz atalım:

Velîd b. Uqbe "tuleqâ'dan" idi. Rasûlüllâh (s.a.a) kendisini zekât âmirliği göreviyle bir kabileye göndermişti. Çok geçmeden geri döndü ve Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) gelerek, gönderdiği kabîlenin adamları tarafından dövüldüğünü ve canını zor kurtardığını; söz konusu kabîlenin zekat vermekten imtinâ ettiğini söyledi. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) savaş hazırlığı yaptı ve çok geçmeden Cebrâîl (a.s) gelerek Hucurât sûresinin 6. âyetini indirdi. Bu âyetle Velîd, bizâtihî Kur'ân tarafından "**fâsık**" adıyla tescillenen bir adam oldu! Bununla Velîd'in foyası ortaya çıkmıştı. Anlaşılan Allah'ın Elçisi (s.a.a) fâsık Velîd'in oyununa gelmişti. Esasen Velîd, görev mahalline bile varmadan geri dönmüştü!...[1]

Osmân, Kûfe vâlîsi Sa'd b. Ebî Vaqqâs'ı görevinden aldı ve yerine iş bu Velîd'i atadı. Velîd elinde atama fermanıyla Kûfe'ye vardığında Sa'd şaşırdı; ancak şunu diyebildi: "Velîd! Birbirimizi görmeyeli; sen mi akıllandın, yoksa biz mi ahmaklaştık!?" Velîd küstahça bir cevap verdi:

> "Sızlanmayı bırak ey Sa'd! Bu bir saltanattır; sabahleyin bu saltanatın tadını birileri çıkarır, akşamleyin de başkaları!"…[2]

1- Bu olayın kaynakları için Velîd'in hal tercümesine bak.

2- el-Belâzürî, VI, 138; Hâkim, III, 101; İbn Abdilberr, III, 633; İbn'ül-Esîr, IV, 316; ez-Zehebî, *Târîh'ul-İslâm*: III, 311; İbn Ebil-Hadîd, XVII, 229; el-Mevdûdî, 130; İslamoğlu, 49; Algül, II, 391~392

İbn Abdilberr, benzer bir konuşmanın Velîd ile İbn Mes'ûd arasında da yaşandığını aktarıyor: İbn Mes'ûd ona şöyle demiş: "Hayrola! Görmeyeli sen mi düzeldin, yoksa seni buraya yollayan insanlar mı bozuldu!?" (Ayr. bk. el-Mevdûdî, 130)

Öteden beri zevk ü sefâya düşkünlüğüyle bilinen yeni vâli, eğlenceler tertip etti. Kûfe mescidinde sihirbaz oyunları sergiletti! Bu arada kafayı çekmeyi de ihmal etmeyen vali, bir gün akşam iyice demlendi. O vaziyet kıldırdığı sabah namazını iki yerine tam dört rekat çektikten sonra; cemaate dönerek "Ne diyorsunuz; biraz daha artırayım mı!?" demesi bardağı taşırdı… Halîfe Osman bunun üzerine onu görevinden alarak, yerine soydaşı ve amcasının torunu olan **Saîd b. el-Âs**'ı atadı.

Yeni vâli de, tıpkı Velîd gibi, "zevk ü sefâya düşkün bir genç" idi.[1] Yani Kûfeliler açısından değişen bir şey yoktu. Hatta gelen gideni aratır nitelikteydi. Saîd, işi Velîd'in bıraktığı yerden kaptı ve halk üzerindeki baskısını her geçen gün daha bir artırdı. Kendisi gibi düşünmeyenlere hayat hakkı tanımadı. Örneğin Ramazan bayramı hilâlini gördüğüne dair tanıklık eden (Sa'd b. Ebî Vaqqâs'ın yeğeni olan) **Hâşim b. Utbe** adlı saygın bir sahâbînin tek gözüyle[2] alay etti. Onun bayram yaptığını duyunca da adam gönderip sopalattı, evini ateşe verdi…[3]

Saîd bununla da kalmadı; Kûfe'nin ileri gelen temiz şahsiyetlerini takibata aldı, onları sık sık rahatsız etti. Halkın başkent Medîne'ye gelip arz ettiği şikâyetlere kulak veren olmadı. Hatta Osman "Sizden biri valisinde hoşlanmadığı bir şeyi her gördüğünde bizden onun azlini mi talep edecek?"[4] diyerek şikâyetçileri azarladı, görev başındaki valisini arkaladı. Bununla sırtını sağlama alan Saîd, onlardan bir çoğunu halîfenin de emriyle sürgüne gönderdi…

İbn Ebî Serh fetih öncesi İslâm'a girdi. Okuma yazma bildiği için vahiy kâtipliği görevinde bulundu. Ancak çok geçmeden irtidâd ederek Mekke'ye kaçtı; Hz. Peygamber aleyhinde çalıştı. Önceden yazdığı âyetlerle dalga geçmeye, daha da ileri giderek "kendisine de vahiy geldiğini" iddia etmeye başladı; bunun üzerine En'âm sûresinin 93. âyeti nâzil oldu.

Mekke'nin fethi sırasında Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şu talimatı verdi:

> "Herkes güvence altındadır. Yalnız şu dört kişiyi, kâbenin örtüsüne tutunmuş vaziyette eman dilerken görseniz bile öldürün!"

1- İbn Sa'd, V, 32; el-Emînî, VIII, 269

2- Çünkü öbür gözünü Yermûk savaşında, Allah yolunda kaybetmişti.

3- İbn Sa'd, V, 32; el-Belâzürî, X, 27; el-Emînî, VIII, 270

4- İbn Sa'd, V, 32; el-Emînî, VIII, 270

O dört kişiden biri de İbn Ebî Serh idi. Osman onu ortalık sakinleşene dek kendi evinde sakladı[1] ve münâsip bir vakitte Rasûlüllâh'ın (s.a.a) huzuruna getirdi. Onu affetmesini ricâ etti. Rasûlüllâh önce ilgilenmedi. Ama Osman tam üç sefer yalvarınca; sonunda ricâsını kabul ederek İbn Ebî Serh'in bîatini aldı ve etrafındakilere sordu: ***"İçinizden şu adamı tepeleyecek biri çıkmadı mı?"*** Huzurda bulunanlardan birisinin "Ey Allah'ın Elçisi! Göz ucuyla işâretini bekliyorduk!" demesi üzerine şöyle buyurdu:

"Hiçbir peygambere hâin gözlü olmak yaraşmaz!"[2]

İbn Ebî Serh'in İslâm'a tekrar teslim oluşu işte böyle oldu. Halîfe, Mısır vâlîsi Amr b. el-Âs'ı görevinden alarak yerine bunu atadı. O nedenle Osman'ın Amr ile de arası açıldı. İbn Ebî Serh göreve başladıktan sonra aleyhine olacak, başkenti sıkıntıya sokacak işler yaptı.[3]

Osman, amcasının oğlu **Mervân**'ı da kalem müdürlüğüne getirdi ve kızıyla evlendirerek kendine damat yaptı! Mervân "Rasûlüllâh ile alay etmek ve onun sırlarını ifşâ etmek" suçlarından Tâif'e sürülen aşağılık Hakem'in oğluydu. Onun terbiyesiyle yetişmiş, ahlâkî erdemlerden nasibi olmayan biriydi. Üstelik ilerideki gelişmelerden daha iyi anlaşılacağı gibi, sadist bir ruha sahipti. O yüzden yapılan bu atama, seçkin sahâbenin hoşuna gitmedi. Mervân'ın biyografisinden bahseden Ehl-i Sünnet âlimleri, onun iş başı yaptıktan sonra "Osmân'ı istîlâ ettiğini (yani tamamen kontrolü altına aldığını)" ve neticede "onun ölümüne sebep olduğunu" açıkça belirtirler.[4]

Muâviye'ye gelince; Halîfe Ömer zamanında Şam toprakları fethedildiğinde, komutan Ebû Ubeyde İbn'ül-Cerrâh bölgeye vâlî olarak bırakıldı. Ebû Ubeyde'nin hicrî 18 yılında vuku bulan vebâ salgınında ölmesiyle,

---

1- Oysa suçlulara ve teröristlere yataklık etmenin de büyük bir "suç" olduğu açıktır. Ancak ne var ki bu suçlu, Affân oğlunun akrabâsından idi!

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 404; İbn Sa'd, II, 141; Ebû Dâvûd: cihâd, 127, hudûd, 1; Nesâî: tahrîm'üd-dem, 14; Ebû Ya'lâ, II, 100~101; el-Bezzâr, III, 350; et-Tahâvî, III, 330; et-Taberî, II, 160; Hâkim, II, 54, 356~357, III, 45~46, 100; el-Beyheqî, VIII, 205; İbn Abdilberr, II, 376; İbn'ül-Esîr, II, 610, III, 270; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 340~342; el-Heysemî, VI, 246~248; İslamoğlu, 51; Algül, II, 392

3- Ayrıntılı bilgi, ileride ilgili kişilerin hal tercümelerinde gelecek.

4- İbn Abdilberr, III, 425; İbn'ül-Esîr, IV, 107; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 285; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 478; el-Mevdûdî, *Hilâfet ve Saltanat*: s. 133~134

yerine Muâz b. Cebel tayin olmuştu. O sırada Muâviye'nin kardeşi Yezîd b. Ebî Süfyân Filistin vâlisiydi. O yıl Muâz'ın da ölümü üzerine, yerine Şam vâliliğine Yezîd atandı. O günlerde Muâviye'nin, Ürdün cephesinde savaşmakta olan ordulardan birinin başında "askerî komutanlık" dışında resmî her hangi bir görevi yoktu.[1]

Onun yıldızı, asıl kardeşi Yezîd'in ölümüyle parlamaya başladı. Aynı yıl Yezîd'in de ölüvermesiyle, ondan boşalan Şam toprakları Muâviye'ye devredilmişti. Artık Muâviye Şam'ın başındaydı; ancak görevi "ordu ve şehrin siyâsî sorumluluğu" ile sınırlandırılmıştı.[2]

Ebû Süfyân, oğulları Yezîd ve Muâviye'nin üçü de hem tuleqâdan, hem de "müellefe-i kulûb"tan idi.[3] Ebû Süfyân, ileride kendi sicilinden söz ederken de göreceğimiz gibi, çirkef ve sadist ruhlu karısı Hind ile birlikte, Hz. Peygamber'e düşmanlığın, kin ve nefretin başını çeken sayılı kişilerdendi. Yezîd ile Muâviye böyle bir âilenin çocuklarıydı. Mekke'nin fethinden sonra artık başka yapacakları kalmadığı için "âilece" ve bir yerde "kerhen" Müslüman olmuşlardı! Allah'ın Rasûlü (s.a.a) onların iç âlemlerini çok iyi bildiğinden, İslâm'ı ve Müslümanları kötülüklerinden korumak için "sus payı" verdiği adamların arasına onları da katmıştı.

Dolayısıyla Muâviye'ye ve onun şahsında Ümeyye oğullarına saltanatın kapılarını aralayan ilk kişi Halîfe Ömer'dir. Ebû Süfyân, oğlunun Şam'a vâlî olarak atandığını duyar duymaz ziyâdesiyle sevinmiş; halîfeye takdir ve şükranlarını sunarak, aldığı bu kararla "akrabalık bağlarını gözettiğini" söylemişti.[4] Oğlu Muâviye'ye de "idâreye bağlı hareket etmesini, istenmeyen işlere girişmemesini ve ele geçen bu fırsatı iyi değerlendirmesini" tavsiye etmişti![5]

1- O vakit Muâviye'nin Ürdün emîri olduğuna dair bir iddia da var. (bk. Aycan, 79; Algül, II, 371) Ancak bu iddia Taberî'ye (II, 491, 618) dayanıyor. O da bunu [Seyf → Şuayb → Seriyy] kanalıyla rivâyet ediyor. Bu yolla gelen rivâyetlerin şâibeli olduğunu daha önce [sh. 58~64] görmüştük. Yani bu iddianın aslı esası yok!

2- İbn Abdilberr, III, 650; İbn'ül-Esîr, IV, 342; Aycan, 78, 80, 82

3- bk. sh. 620~621

4- Abdürrazzâq, V, 456; İbn Şebbe, III, 837; İbn Abdilberr, III, 396; Ebû Zür'a, *et-Târîh*: s. 58; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 126; İbn'ül-Esîr, IV, 155; Aycan, 82

5- el-Belâzürî, *Ensâb'ül-Eşrâf*: V, 17; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 126; Aycan, *Muâviye b. Ebî Süfyân*: s. 83

Halîfe Ömer Şam ziyaretinde, onun büyük bir debdebe ve sefahat içinde yaşadığını gördüğünde "Kapında ihtiyaç sahipleri dururken ne bu hal!?" diyerek onu azarlamıştı. Ardından onun için "Arabın kisrâsı" demekten kendini alamamış; buna rağmen onu kendi haline bırakmıştı![1] Muâviye böylece Şam'ın başında tam dört yıl kaldı.

Osmân iş başı yaptıktan sonra, halîfe Ömer döneminde –sınırlı bir yetkiyle– sadece Şam vilâyetine bakmakla görevli Muâviye'nin yetki alanını daha da genişletti; Filistin, Ürdün, Lübnan, Cezîre, Hıms ve civarını da Şam'ın emrine verdi![2] Muâviye, Osman'ın oniki yıllık hilâfeti boyunca, o koca bölgeyi tek başına idâre etti.

Osman, şûrâ heyetine başkanlık eden Abdurrahmân'a "Allah'ın kitâbına ve Rasûlü'nün sünnetine uyacağına ve kendisinden önceki halîfelerin yoluna bağlı kalacağına" dair söz vererek hilâfet makamına oturmuştu. Peki Allah'ın Rasûlü (s.a.a) böyle bir şey yapmış mıydı? İlk iki halîfe devletin yüksek kademelerine atama yaparlarken, acaba kendi akrabalarıyla mı doldurmuştu? Hani, Osman onlara bağlı kalacağına dair söz vermişti!

Üstelik halîfe Ömer "Ey Osman! Benden sonra hilâfete şayet sen seçilirsen; Allah'tan kork ve sakın ola Ebû Muayt oğullarını (Ümeyye oğulları ve efrâdını) bu ümmetin başına belâ etme!"[3] diyerek onu ölmeden önce uyarmamış mıydı? Ama Osman bu uyarıları ve şûrâ heyetinin önünde verdiği sözleri çarçabuk unutuvermişti!

Halîfe Ömer de Amr, Muğîra, Yezîd b. Ebî Süfyân ve kardeşi Muâviye gibi; diyâneten liyâkatsiz, sâbıkalı adamlara önemli görevler vermişti. Bu bakımdan Osman, aslında bir yerde Ömer'in yolunu izliyordu! Ne var ki, Osman'ın atadığı sâbıkalı kişiler kendi akrabasıydı. Bir diğer fark da şuydu: Ömer böyle sâbıkalı adamlara görev verirken "seçkin sahâbenin kirlenmemesini(?)"[4] hedefliyordu! Halîfe Osman'ınsa "akrabasını gözetmek(?)"ten öte düşündüğü bir şey yoktu.

1- İbn Abdilberr, III, 397; İbn'ül-Esîr, IV, 155; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 134; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 434; İbn Ebil-Hadîd, VIII, 299; Aycan, 87

2- İbn Sa'd, VII, 406; Aycan, 87; İslamoğlu, 49, 53; Algül, II, 448~449

3- İbn Ebî Şeybe, VII, 439; Abdürrazzâq, V, 481; İbn Sa'd, III, 340~344; İbn Şebbe, III, 881~884; et-Taberî, II, 560; İslamoğlu, 47~48; Algül, II, 342

4- İbn Sa'd, III, 283; el-Belâzürî, X, 323; İbn Ebil-Hadîd, XII, 75

8. Mâlî yolsuzluklar: Halîfe Osman'ın kendi soydaşlarına devletin kasasından ödediği akıl almaz bağışlar ve o dönemde yüksek kademelere getirilen adamların yaptığı yolsuzluklar da hayli dikkat çekicidir. İlgili kaynaklara bir göz attığımızda, bunun cidden ürkütücü boyutlarda olduğu görülür. Şöyle ki:

Ebû Süfyân'a 200 000 dirhemlik bağışta bulundu. Ana bir kardeşi Fâsık Velîd'e, Kûfe hazînesinden borç alıp ödemediği 100 000 dirhemin üzerini çiziverdi! Süt kardeşi İbn Ebî Serh'a Kuzey Afrika'nın ilk fethinde elde edilen gelirlerin humüsünü (5'te 1'ini) verdi. Amcasının oğlu ve damadı olan Mervân'a, Kuzey Afrika'nın ikinci kez fethinden ele geçen ganîmetin humüsü olan 500 000 dinar verdi. Ayrıca Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) Hz. Fâtıma'ya hediye ettiği ama halîfelerin bir türlü kendisine teslim etmedikleri "**Fedek**" arazisinin gelirini de ona tahsis ettiğini daha önce görmüştük. [bk. sh. 364] Diğer bir amcasının oğlu ve damadı olan Hâris b. Hakem'e (= ki yukarıdaki Mervân'ın kardeşi oluyor) 300 000 dirhem verdi. Tâif'te sürgün iken Medîne'ye getirdiği amcası Hakem'e 300 000 dirhem ödeme yaptı. Amcasının torunu Saîd b. Âs'a 100 000 dirhem, diğer bir amcasının torunu ve damadı Abdullâh b. Hâlid b. Esîd'e 300 000 dirhem verdi…[1]

Ayrıca, Kûfe vâlîsi Ebû Mûsâ el-Eş'arî, halîfeye yüklü miktarda altın ve gümüş göndermişti. Halîfe onların tamamını kendi çocuklarına ve yakın akrabasına dağıttı.[2]

Öte yandan Medine civârındaki devletin otlak arazisini çevirip sadece Ümeyye oğullarına açtı.[3] …

Halîfe Osman devlet hazînesini eşine dostuna peşkeş çekerken hazine bakanıyla yaşadıkları da tüyler ürpertici cinsten.

1- Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Sa'd, III, 64; İbn Şebbe, III, 1091; el-Belâzürî, VI, 133, 136-137, 140, 149, 166, 173; İbn Quteybe, *el-Meârif*: s. 195; İbn Ebil-Hadîd, I, 198-199, III, 33~39; Diyârbekrî, *el-Hamîs*: II, 267; el-Halebî, II, 84; Şerafuddîn, 399-403; el-Emînî, VIII, 236~286; Aycan, 102~104; İslamoğlu, 48; Algül, II, 397

2- İbn Ebil-Hadîd, I, 199; el-Halebî, II, 84. krş. el-Belâzürî, VI, 149

3- el-Belâzürî, VI, 149; Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Evâil*: s. 50; İbn Ebil-Hadîd, I, 199, III, 39~40; Diyârbekrî, II, 268; el-Halebî, II, 84; el-Emînî, VIII, 234~236

Ayr. İbn'ül-Esîr'in *en-Nihâye fî Ğarîb'il-Hadîs*'ine, İbn Manzûr'un *Lisân'ül-Arab*'ına ve ez-Zebîdî'nin *Tâc'ül-Arûs*'una [hamâ] ve [ğameme] maddelerine bak.

Abdullâh b. el-Erqam, Mekke'nin fethinde Müslüman olan dürüst birisiydi. Yani diğerlerine pek benzemiyordu. O yüzden Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ona güvenir, yazdırdığı resmî mektuplara bir daha göz atıp okumaya bile gerek duymazdı. Ömer ve Osman dönemlerinde hazîneden sorumlu bakanlık görevinde bulundu.[1] Bu bilgileri bizlerle paylaşan Ehl-i Sünnet âlimleri, onun Osman'la bir süre çalıştıktan sonra görevinden istifa ettiğini de belirtirler; ama her nedense, buna sebep olan hâdiseyi hep pas geçerler! Olay şudur: Halîfe Osman bir gün amcası Hakem'i hazineye göndererek bir miktar ödenek almasını söyler. Hakem hazine bakanının yanına gelir ve durumu arz eder. Lâkin Abdullah bu emre karşı çıkar ve ödemeyi yapmaz. Halîfe onu derhal yanına çağırır ve "Sen bizim hazine memurumuz değil misin?" der. Abdullah "Ben sizin veya âilenizin değil; Müslümanların hazine memuruyum!" diyerek hazinenin anahtarlarını halîfenin önüne atar. Durumu da bir Cuma günü bütün cemaate duyurur. Osman da "Biz de bu iş için başka birini buluruz." der ve anahtarları alıp Zeyd b. Sâbit'e verir![2]

Oysa devlet hazînesi bütün halkın ortak malıdır ve onda herkesin hakkı vardır. Halîfe Osman bunları yapmakla, sîretlerine bağlı kalacağına dair söz verdiği; Ebûbekr ile Ömer'in icraatına ters düştüğünün farkındadır. O kendinden önceki halîfelerin bu konuda çok titiz davrandıklarını ve akrabalarını ihmal ettiklerini söyler, "Bense onlar gibi düşünmüyorum; ben sıla-i rahim yapmaktan yanayım!"[3] derdi.[4]

1- İbn Abdilberr, II, 260~261; İbn'ül-Esîr, II, 549

2- el-Ya'qûbî, II, 168~169; el-Belâzürî, VI, 173, 208~209; İbn Ebil-Hadîd, I, 199, III, 35-36; el-Emînî, VIII, 242, 259~260, 276~277; Aycan, 104; Ağırakça, 79

Tarafsız Mutezile ulemasından olan İbn Ebil-Hadîd, hazîne bakanının kaygı verici şu sözlerine de yer verir: "Korkarım sen, Rasûlüllâh (s.a.a) hayattayken Allah yolunda infâk ettiğin mallara karşılık bunu yapıyorsun!"

Başkent Medîne'de yaşanan bu olayın benzeri Kûfe'de de yaşanır. Halîfe, Kûfe vâlisi Velîd'in Kûfe hazînesinden aldığı borcun üzerine çizgi çeker. O sırada Kûfe hazinesinden sorumlu Abdullah b. Mes'ûd buna karşı çıkar ve "Ben Müslümanların hazîne memuru olduğumu sanıyordum!" diyerek hazinenin anahtarlarını fırlatıp atar… (bk. el-Belâzürî, VI, 140; el-Emînî, VIII, 271)

3- İbn Sa'd, III, 64; el-Belâzürî, VI, 137; Aycan, 104; İslamoğlu, 48

4- et-Taberî (II, 650) bu mevzûda Osman'ın değişik bir savunmasına yer verir. Buna göre Osman, devletin kasasından yaptığı bu ödemelerin halk nezdinde infiale yol açtığını gördüğünde; Talha'yı, Ali'yi, Sa'd'ı ve Zübeyr'i yanına çağırır ve onlara Hz.

Anlaşılan, İslâm'ın büyük önem verdiği "sıla-i rahim" kavramı, Halîfe Osman'la birlikte erozyona uğramakta ve bambaşka anlam kazanmaktadır. Osman, "akrabayı ziyâret etmek, onlarla olan ilişkileri hep sıcak tutmak" anlamına gelen bu kavramı, "devletin bütün imkânlarını eşine dostuna seferber etmek, hazineyi Ümeyye oğullarının hizmetine sunmak" şeklinde yorumlayarak ona yepyeni bir boyut katıyor!

Buna karşılık halîfe Ömer'in işi olması gerekenden fazla sıkı tutması da pek isâbetli olmasa gerektir. Kaynakların verdiği bilgiye göre Ömer, atadığı vâlilerden mal beyannâmesi alırdı. Bir defasında vâlîlerinin mallarının kabardığını görünce, her bir vâlînin mal varlığını ikiye böldü ve yarısını müsâdere edip devletin kasasına aktardı.[1]

Şimdi halîfe bu tutumuyla ya haklıdır, ya da değildir. Haklıysa; bu onun vâlileri de devletin kasasından hırsızlık yapıyor demektir. Bu durumda her birinin malının yarısını müsâdere etmek sizce âdil midir? Onların mallarının yarısından azı ya da fazlası çalıntıysa n'olacak? Şayet haksız ise bu onları hırsızlıkla suçlamaktır ve bu apaçık zulümdür. Buna göre onların hepsi birden nasıl "âdil ve güvenilir" sayılır?

Halîfe Osman'ın "akrabayı kayıran" ve devletin kasasını eşine dostuna peşkeş çeken politikasını "Canım, Osman'ın ictihâdı bu yöndeydi!"[2] diyerek onu hâlâ temize çıkarmaya gayret eden günümüzün tarihçi aka-

---

Rasûlüllâh'ın da (s.a.a) akrabasına ödeme yaptığını; ancak önceki iki halîfenin bunu yapmamakla kendilerine yazık ettiklerini söyler. Onlar da Osman'ı haklı bulurlar!

Lâkin rivâyetin senedinde, Talha'nın torunlarından **İshâq b. Yahyâ et-Teymî** var: Bil-ittifak zayıf, metrûk ve çürük bir râvî. (bk. ez-Zehebî, I, 204; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 74, *et-Tehzîb*: I, 122~123)

et-Taberî bunun peşinden bundan daha kapsamlı bir savunmaya da yer veriyor. Ancak onu da meşhur [→ Seyf → Şuayb → Seriyy] kanalıyla rivâyet ediyor. Bu isnatla gelen rivâyetlerin uydurma olduğunu daha önce [sh. 58~64] gördük.

Durum böyleyken İbn'ül-Esîr (*el-Kâmil*: III, 48~49), Algül (II, 425, 452, 456) vb.nin bunlardan ilkine, Muhammed Rızâ'nın (*Osmân*: s. 149~151) da ikincisine; isnâdına göz atmaksızın yer vermeleri hangi emânet duygusuyla izah edilebilir?

1- İbn Sa'd, III, 282-283, 307; el-Belâzürî, X, 323, 360, 385, *Fütûh*: s. 93, 277, 377; İbn Abdilhakem, *Fütûh*: s. 161; İbn Ebil-Hadîd, XII, 75; İbn'ül-Esîr, IV, 84; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 295, II, 410, III, 676; es-Süyûtî, *el-Hulefâ*: s. 113; el-Emînî, VI, 271~277

2- Ağırakça, 82~83 = İhsan Süreyya Sırma Hoca ile Hüseyin Algül'ün konuya ilişkin mütâlaalarına bakılırsa; onların da aynı havayı teneffüs ettikleri görülür.

demisyenlerine sormak istiyoruz: Siz ne yaptığınızın farkında mısınız ve bu dediğinize yürekten inanıyor musunuz? Devleti yağmalamak nasıl meşrû görülebilir? Allah'ın Rasûlü (s.a.a) devlet malından küçücük bir şey çalan bir adamın cenâze namazını bile kılmamış ve onun cehennemlik olduğunu cümle aleme duyurmuşken; Osman'ın bu yaptıkları nasıl "ictihâd" ile izah edilebilir? Yoksa sizin, "ictihâd"ın ne demek olduğundan haberiniz mi yok? Hatalı ictihâdlar bir sevap getirdiğine göre; desenize Osman üstüne üstlük bir de sevap kazandı!

Sahi, günümüzde hayâlî ihrâcâtla, naylon faturayla devleti dolandıranlar, banka hortumlayanlar ve yolsuzluk yapanlar hakkında ne düşünüyorsunuz? Devleti (ve dolayısıyla gariban halkı) milyarlarca ₺ zarara uğratanlar; sonuçta "Osman'ın sünnetine" tâbî olmakla, sakın "ictihâd yapıyor" olmasınlar! Bütün bu olumsuz gelişmeleri "ictihâd"a fatura ederek; İslâmî ilimleri zinde tutmaya yarayan ve halkı kör taklitten kurtaran böylesine güzîde bir kurumu zedeleyenler, cidden haya etmeliler! Allah ve Rasûlü'nü rencide eden bu tutumlarından dolayı da Allah'a dönmeli ve Müslüman halktan özür dilemeliler.

Hüseyin Algül'ün "Halîfe Osman, muhtemelen akrabasına beyt'ül-mâl'den yaptığı yardımları ve akrabasından aynı kurumdan borç alıp da ödeyemeyenlerin borçlarını şahsî malından tazmin ediyordu."[1] sözlerinin ise bilimsel anlamda hiçbir dayanağı yoktur![2]

9. Ebû Zerr meselesi: Halîfe Osman'ın akrabayı kayıran siyaseti, usulsüz atamalar ve atananların halka ettikleri karşısında elbette lâkayt ve suskun kalınamazdı. Devlet erkânının yolsuzlukları, ümmetin mal varlığının Ümeyye oğulları tarafından pervasızca yağmalanması, önde gelen sahâbenin itirazına sebep oldu. İktidârın nimetlerinden bolca yararlananların akıl almaz biçimde servet yığmaları ve zevk ü sefa içinde yaşamaları da hoş karşılanmadı. Kaynaklara şöyle bir göz attığımızda, sahâbeden

1- Algül, *İslam Tarihi*: II, 456

2- Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin iş başına geçişinin daha ikinci gününde, "önceki dönemde haksız yolla zimmete geçirilen bütün malların derhal müsâdere edilerek tekrar hazîneye aktarılması" yönündeki hutbesi, hem o dönemde pek çok vurgun yapıldığını ortaya koyuyor, hem de Osman'ın yaptıklarına kılıf bulmaya çalışanların tüm çabalarını boşa çıkarıyor.
(bk. Şerîf Radıy, I, 42 = 14. hutbe; İbn Ebil-Hadîd, I, 269~271)

bazılarının servetinin korkunç düzeyde yüksek meblağlara ulaşmış olduğunu görürüz. İşte onlardan birkaçının öldüklerinde geriye bıraktıkları servetin bilançosu:

– **Abdurrahmân b. Avf**: Sahâbenin en zengini idi. Geriye 1000 deve, binlerce koyun ve 100 at bıraktı. Ancak baltalarla parçalanabilen, yüklü miktarda altın külçeler bırakarak öldü. Dört karısı vardı ve mirasından her birine düşen pay 100 000 dinarı buluyordu![1]

– **Talha b. Ubeydillâh**: Sırf Irak'taki mallarının günlük geliri 1000 dinarı geçiyordu. Toplam serveti 30 milyon dirhem idi. İbn'ül-Cevzî'ye göre ise, 300 deve yükü altın bırakmıştı! Buna rağmen, el-Belâzürî, halîfe Osman'ın ona 200 000 dinar ödeme yaptığını söylüyor![2]

– **Zübeyr b. Avvâm**: 1000 at, 1000 köle, 1000 câriye; Medîne, Mısır, Kûfe ve Basra'da evler ve etrafı çevrili araziler. Buhârî'nin beyânına göre; toplam serveti 50 milyon dirhemi aşmıştı.[3]

– **Zeyd b. Sâbit**: Halîfe Osman'ın en önde gelen müdâfilerindendi. 100 000 dinar altın değerinde gayr-ı menkul dışında, ancak baltalarla kesilip parçalanabilen altın külçeler bırakarak öldü.[4]

– **Sa'd b. Ebî Vaqqâs**: İbn Sa'd'ın verdiği bilgiye göre; ipek elbiseler giyer, altın yüzük takınırdı! Serveti 250 000 dirhem kadardı.[5]

Halîfe Osman'ın kendi servetine gelince; bu konuda ne konuşulsa az! İbn Sa'd'ın verdiği bilgiye göre; 800 dinar değerinde ipek elbise ve 100 dinar değerinde kaftan giyerdi. Öldürüldüğünde 30 milyon 500 bin dirhem ve 150 000 dinar altını vardı. Ayrıca 1000 deve ve 200 000 dinar tutarında gayr-ı menkul bıraktı.[6]

1- el-Belâzürî, *el-Ensâb*: X, 38~39; İbn Sa'd, III, 136; el-Mes'ûdî, *el-Murûc*: II, 350; İbn'ül-Esîr, III, 145

2- İbn Sa'd, III, 221~222; el-Belâzürî, VI, 108, X, 124-125; el-Mes'ûdî, II, 350

3- Buhârî: humüs, 12; İbn Sa'd, III, 108~110; el-Mes'ûdî, *el-Murûc*: II, 350; el-Aynî, XII, 188, 193; el-Emînî, VIII, 282

4- el-Mes'ûdî, II, 351; el-Emînî, VIII, 284

5- İbn Sa'd, III, 143, 149; el-Emînî, VIII, 284

6- İbn Sa'd, III, 76~77; el-Mes'ûdî, II, 350; el-Emînî, VIII, 285

Artık yıllarca Şam topraklarının tek hâkimi olan Muâviye'nin servetinin boyutlarını siz düşünün!

Bu durum, bilhassa sahâbeden dürüstlüğü ve doğru sözlü oluşuyla bilinen birisini, Ebû Zerr el-Ğıfârî'yi kelimenin tam manasıyla çileden çıkardı. Tabii ki Ebû Zerr, bu yiğitçe çıkışını hayatıyla ödedi.

Günümüzün tarihçi akademisyenlerinden Hüseyin Algül, Ahmed Ağırakça vb. Ebû Zerr olayını şöyle anlatırlar:

"Ekonomik açıdan halîfe Osman devri önceki devirlere benzemiyordu. Halîfe Ömer zamanında başlayıp Osman zamanında hızla devam eden fütûhât sonunda, halkın geliri hayli artmış; buna bağlı olarak yaşam standartları değişmişti. Bunun akabinde de servet sahipleri her geçen gün çoğalmaktaydı...

Ebû Zerr Şam civârında bir yerde yaşıyordu. Zühd ve takvâyı severdi ve herkesin kendisi gibi yaşamasını arzulardı. Ona göre günlük nafakasını temin eden, yarına mal saklayamazdı. O yüzden **"Altın ve gümüşü depolayıp da onları Allah yolunda harcamayanları acıklı bir azapla müjdele! Gün gelir; o mallar cehennem ateşinde kızdırılır ve onlarla o kimselerin alınları, yanları ve sırtları dağlanır…" [**Tevbe: 34~35**]** âyetini okuyarak zenginleri sıkıştırmaya başlar. Zenginler de bu durumdan rahatsız olurlar ve onu Muâviye'ye şikâyet ederler.

Bu, Müslümanların birlik ve dirliğinden yana olmayanların aradığı iyi bir fırsattı. Nitekim o sırada Şam'da bulunan **Abdullah b. Sebe** adında bir Yahûdî dönmesi bu durumdan yararlanır ve derhal Ebû Zerr ile temasa geçer. Onu bir güzel doldurur! "Mâlullâh-mâlulhalk" konusunu açarak altından girer üstünden çıkar. Sonunda onu Muâviye ile karşı karşıya getirir.

İbn Sebe bu arada Şam fakihlerinden, sahâbeden olan Ebüd-Derdâ ve Ubâde b. Sâmit ile de dirsek temasına geçer ve onların da Muâviye ile aralarını açmaya çalışır. Ebüd-Derdâ ona yüz vermez. Ubâde ise onu tutup Muâviye'ye getirir ve "Seninle Ebû Zerr'in arasını açan işte bu adamdır!" der. Bunun üzerine Muâviye, İbn Sebe'yi tutuklatıp şehrin dışına atar.

Bu arada Muâviye, Ebû Zerr'i görüşünde samimi olup olmadığını sınamak amacıyla ona 1000 altın gönderir… ve sonunda onun samimi birisi olduğunu anlar.

Ebû Zerr el-Ğıfârî'nin insanları "bir lokma bir hırka"ya çağıran bu tutumundan her geçen gün daha da rahatsız olan Muâviye, onu denetleyip kontrol altında tutmakta güçlük çekmeye başlayınca, durumu bir mektupla halîfe Osman'a bildirir. Halîfe, Ebû Zerr'i Medîne'ye çağırır ve ondan, insanlara zühd dolu hayatı mecbur eden bu tutumundan vazgeçmesini ricâ eder. Ancak Ebû Zerr halîfeyi dinlemez ve bu görüşünü etrafa yaymakta ısrar eder. Bu arada bir gün halîfenin huzurunda, devlet hazinesinden borç alıp daha sonra ödeme mevzuunda, Ka'b'ul-Ahbâr ile sert biçimde tartışır.

Halîfe Ebû Zerr'i incitme niyetinde değildir. Halîfenin bu niyetini son anda fark eden Ebû Zerr, onun yanına gelerek; Hz. Peygamber'in ***"Yâ Ebâ Zerr! Binalar Sel' dağına varınca Medîne'yi terk et."*** uyarısını hatırladığını söyler ve ondan Medîne'den çıkıp **Rebeze** denilen yere çekilmek için izin ister. Halîfe Osman da yanına bir deve sürüsü, yeteri kadar erzak ve iki de hizmetçi vererek oraya yerleşmesini sağlar. Muâviye de Şam'dan Ebû Zerr'in âilesini yanına yollar."[1]

Hatta Ehl-i Sünnet'ten çokları, bu anlatılanlara istinâden, sırf Ebû Zerr'e özgü bir ictihaddan söz ederler. Söz konusu ictihâd şudur: "Bir kimse günlük nafakasından fazlasını saklayamaz. Artanını mutlaka infak etmek zorundadır."[2]

Hatta çağımızda yaşayan bazı Arap yazarlar işi daha da ileri götürürler. Aynı argümanlara istinâden, onun "zengine karşı fakirin yanında" duruşuna bakarlar; o büyük sahâbînin fikirlerini bugünkü sosyalist fikirlere benzeterek, onun ilk "**İslâmcı Sosyalist(?)**" olduğunu ileri sürerler ve bu "uçuk" tezi kitaplaştıranlar bile olur.[3]

Oysa bu anlatılanların tümü Taberî'nin târihine (II, 615~616) dayanmaktadır. Taberî de bunları toplam 5 (beş) ayrı isnatla; hepsini de [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kanalıyla rivâyet etmiş bulunuyor. Bu isnat zinciriyle gelen haberlerin kesinlikle uydurma olduğunu daha önce ge-

1- Algül, II, 400~404; Ağırakça, *Hz. Osman*: s. 73~78; Komisyon, *Doğuştan günümüze Büyük İslam Tarihi*: II, 209

2- Bu isnâdı yapanlardan bazıları şunlar: İbn Kesîr, II, 352; en-Nevevî, VII, 77; İbn Hacer, *el-Feth*: III, 273; el-Aynî, I, 235, VII, 176, 195; Algül, II, 400 …

3- el-Emînî, VIII, 343~386; Aycan, 106

nişçe izah etmiştik. [sh. 58 vd.] Dolayısıyla bütün bu anlatılanlar, bilhassa Ehl-i Sünnet âlimlerinin ölçütlerine göre; tek kelimeyle uydurma ve Osman'ı bu olayda haklı çıkarmaktan başka bir amaca hizmet etmiyor! Durum böyleyken, Taberî'den sonraki İbn'ül-Esîr, Ahmet Cevdet Paşa, Mısırlı Muhammed Rızâ vb. tarihçiler[1] niçin aynı şeyleri tekrar edip dururlar ki? Yoksa bu hususta bilinen gerçekler canımızı mı acıtıyor? Bu yalan haberlerle asırlardır ve hâlen avutulan Müslümanlar ne yapsın?

Bu arada et-Taberî ile İbn'ül-Esîr'in tutumu da son derece enteresan: **et-Taberî** bu olayı anlatmaya başlarken; "Ebû Zerr'in Şam'dan Medîne'ye getirilişinin nedenleri konusunda çok şey anlatılır. Ama ben onların çoğunu anlatmayı hoş karşılamıyorum! Bu hususta Muâviye'yi mazur görenler şu kıssayı anlatırlar…" diyor ve Osman'la Muâviye'yi temize çıkaran, yukarıdaki uyduruk kıssayı anlatmaya başlıyor. Anlatacakları bittiğinde "Diğerleri (yani Ebû Zerr'i haklı görenler) ise bunun sebepleri konusunda hoşa gitmeyecek pek çok şey anlatırlar. Ki ben onları anlatmaya hoş bakmıyorum!" deyip konuyu noktalıyor. **İbn'ül-Esîr** ise "Bu konuda; Muâviye'nin Ebû Zerr'e sövüp ölümle tehdit ettiğine, Şam'dan Medîne'ye hiç durmaksızın götürüldüğüne ve oradan da Rebeze'ye çirkin bir biçimde sürüldüğüne ilişkin pek çok şey anlatılır… Ama bunları anlatmayı, halîfeye ta'n etmeye sebep olacağı için hoş karşılamıyorum!" diyor.

Her ikisi de Şamlı olan ez-Zehebî ile onun has öğrencilerinden İbn Kesîr'in tutumlarının da bundan geri kalır yanı yok. **ez-Zehebî**, Taberî'de geçen şu uyduruk kıssayı, asılsız "**Sel' dağı**" hadîsiyle birlikte –kaynağını belirtmeksizin–, Ebû Zerr'in biyografisinin aralarına serpiştiriyor! **İbn Kesîr** de aynı kıssayı iyice özetliyor ve hâdisede Muâviye ile Osman'ın haklı oluşunu ima ediyor; bu arada o da "**Sel' dağı**" hadîsini de ihmal etmiyor! Benzer sözleri onun ölümünden bahsederken de tekrarlıyor; ***"Semâ, Ebû Zerr'den daha doğru sözlü biri üzerine gölge yapmamış …!"*** hadîsinin isnâdında zayıflık olduğunu[2] belirterek aklınca bir yerlere mesaj veriyor![3]

Celâl es-Süyûtî ile İhsan Süreyya Sırma ise; halîfe Osman'ın başını ağrıtan meşhur olayların en başında gelen "Ebû Zerr" olayından tek kelime söz etmemeyi "maslahata" daha uygun görmüşler her halde!

1- İbn'ül-Esîr, III, 114~115; C. Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ*: I, 641 vd.; Rıza, 85~91

2- Oysa hadisin isnâdı sahih ve sağlam. bk. Son Bölüm: Ebû Zerr mad.

3- ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 63~72; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 175, 185

Sormak lâzım bu tarihçilere: Acaba sizin göreviniz nedir? İnsanlara doğru haber vererek onları sağlıklı yoldan bilgilendirmek değil mi? Olayları tek taraflı aktarmak, hele farklı görüşleri "zülf-ü yâre dokunur" kaygısıyla bile bile gizlemek bir insana yakışır mı? Bu büyük bir vebal değil mi? Bizlere ulaşan bütün haberleri, evvelâ bilimsel açıdan araştırıp incelemek gerekmez mi? **[**bk. Hucurât: 6**]**

Onlar, Ebû Zerr'i haklı, halîfeyi ve yandaşlarını haksız çıkaran rivâyetleri saklayıp durmakla; "zülf-ü yâre dokunan" hakîkatlere bizim ulaşamayacağımızı ve onlardan mahrum kalacağımızı düşünüyorlarsa, aldanıyorlar! Zira onların gizlediği gerçekleri gün ışığına çıkaran kaynaklar da var; yeter ki kafamızı kumdan çıkaralım ve başka kaynaklara da yönelmesini bilelim. Hadis külliyâtına dağılmış rivâyetlerden ve konuyu "bir nalına, bir mıhına" yöntemiyle işleyen Ömer b. Şebbe, el-Belâzürî ve el-Mes'ûdî'nin kitaplarının "satır aralarından" anlaşıldığı kadarıyla; olayın aslı esası şu:

Ebû Zerr Şam yakınlarında, muhtemelen Lübnan'ın iç kesimlerinde yaşıyordu. Halîfe Osman'ın hukuk dışı, akrabâsını kayıran politikasından asla memnun değildi. Bilhassa Ümeyye oğullarına devletin hazînesinden parasal yönden destek sağlanmasını ve malın belli ellerde toplanıp tekelleşmesini eleştiriyor, altın ve gümüş stokçuluğuna şiddetle karşı çıkıyordu. Mâlikîlerden Qâdî Iyâd'ın da ifâdesiyle[1], onun itirazı malı kendilerine saklayıp infak etmekten kaçınan sulta sahiplerine idi. O bu malların Allah için, civarda yaşayan muhtaçlara tasadduk edilmesini istiyordu. Ebû Zerr bu çıkışıyla, Şam'da idâreye karşı muhâlefetin öne çıkan ismi oldu.[2]

Ebû Zerr, görüşlerini yukarıda mealini verdiğimiz Tevbe sûresinin 34 ve 35. âyetlerine dayandırıyor; her fırsatta bu âyetleri okuyordu. Çok geçmeden vâlî Muâviye ile araları açıldı. Muâviye söz konusu âyetlerin Ehl-i Kitap hakkında indiğini ve Müslümanların âyetin kapsamına dahil olmadığını; dolayısıyla Müslümanların da rahatlıkla altın ve gümüş stoklayabileceklerini ileri sürüyordu. Ebû Zerr ise vâlîye karşı çıkıyor; "Âyetler hem onlar hem de bizim için nâzil oldu." diyordu.[3]

1- Qâdî Iyâd, *Şerhu Müslim*: III, 507; en-Nevevî, VII, 77; Davudoğlu, V, 336

2- el-Belâzürî, VI, 166 vd.; İbn Ebil-Hadîd, III, 54, VIII, 256; Aycan, 105~106

3- İbn Ebî Şeybe, II, 427, VI, 194; İbn Sa'd, IV, 226; İbn Şebbe, III, 1038; Buhârî: zekât, 4, tef. Berâe, 4; İbn Kesîr, II, 352

el-Qurtubî (VIII, 123) "Doğru olan Ebû Zerr'in görüşüdür." diyor.

Ebû Zerr, Osman'ın hilâfetiyle birlikte kitap ve sünnete aykırı yeni yeni şeylerin ortaya çıktığını, hakkın söndürülmek ve batılın yaşatılmak istendiğini, doğru sözlü kimselerin tekzib edilir olduğunu ve "kayırmaların" başladığını anlatıp duruyordu. Muâviye'nin el-Hadrâ sarayını yaptırmasına da karşı çıkıyor, "Şayet bu mal Allah'ınsa bu bir hıyânettir. Yok eğer seninse, o takdirde de israftır!" diyordu.[1] Şam câmiine girip oturuyor, etrafına toplanan Müslümanları gelişmelerden haberdar ediyordu. Emevî sülâlesinden "ateş taşıyan kervan" olarak bahsediyor, "emir bil-ma'rûf"u terk ettikleri için onları lanetliyordu.[2] Şam Vâlîsi, Ebû Zerr ile bir araya gelmeyi ve onunla konuşmayı yasaklasa[3] da; bu yasağa kulak asan olmadı. Anlatılanlar yavaş yavaş meyvesini vermeye başlamış; bu durum Muâviye'nin ordusunda bile çatlak yapmış, bölünmenin sinyalleri alınır olmuştu.[4]

Şam câmiinde yapılan bu aleyhte propagandalar, câmi bitişiğindeki el-Hadrâ sarayında oturan Muâviye ve yandaşlarını endişelendirmeye başlamıştı. Ebû Zerr'in muhâlefetinden iyice bunalan Muâviye, artık tedbir alma zamanının geldiğini hisseder ve Habîb b. Mesleme'nin de telkiniyle[5] halîfeye bir mektup yazar. "Şam'ı karıştıran" bu adamın çarçabuk Medîne'ye alınmasının, "kendi selâmetleri" için son derece yararlı olacağını söyler.[6]

Bunun üzerine Ebû Zerr hazretleri, halîfenin emriyle Şam'dan alınarak; oldukça sıkıntılı bir yolculuktan sonra Medîne'ye getirtilir.[7] Ebû Zerr bu yolla kontrol altında tutulup susturulmak istenir. Ancak, bu Ebû Zerr! Rasûlüllâh'ın kendisine yaptığı ***"Hiçbir kınayanın kınamasına aldırış etme!"*** vasiyetine[8] yürekten bağlı, açık sözlü birisiydi. O susmak bir yana, avazı çıktığı kadar bağırmaya, yönetime karşı muhalefetine devam eder.

1- el-Belâzürî, VI, 167; İbn Ebil-Hadîd, III, 55, VIII, 256~257

2- el-Ya'qûbî, II, 172; İbn Ebil-Hadîd, VIII, 257; Aycan, 107

3- İbn Sa'd, IV, 229; el-Emînî, VIII, 300

4- el-Aynî, VII, 191

5- el-Belâzürî, VI, 167; İbn Ebil-Hadîd, III, 55, VIII, 257

6- İbn Şebbe, III, 1034; el-Belâzürî, VI, 167; el-Mes'ûdî, II, 357; İbn Ebil-Hadîd, III, 55

7- el-Ya'qûbî, II, 172; el-Belâzürî, VI, 167; el-Mes'ûdî, II, 357; İbn Ebil-Hadîd, III, 55, VIII, 258; Gölpınarlı, *Nehc'ül-Belâğa Tercüme ve Şerhi*: s. 184; Aycan, 107

8- İbn Ebî Şeybe, VII, 81; İbn Sa'd, IV, 229; İbn'ül-Esîr, I, 343

Osman'ın yasaklamasına hiç aldırış etmeden; eleştirilerini yine Kur'ân'-dan âyetler okuyarak sürdürür. (İbn Ebil-Hadîd, VIII, 256)

Bir gün halîfenin yüzüne karşı, onun soyunu hedef alan bir hadis[1] okuyunca, Osman, Rasûlüllâh'ın "doğru sözlü" olduğuna tanıklık ettiği Ebû Zerr'i yalancılıkla ve Rasûlüllâh'a yalan isnat etmekle suçlar! Ama kısa bir süre sonra Ebû Zerr'in haklı olduğu ortaya çıkar.[2]

Ebû Zerr hukûmete yönelik eleştirilerini daha da sertleştirince, halîfe Osman avânesini toplar ve "Söyleyin! Şu yalancı ihtiyara ne edeyim? Döveyim mi, hapis mi edeyim, öldüreyim mi, yoksa bir yere mi süreyim? **Zira bu adam Müslümanlar arasında bölücülük yaptı!**" der ve tıpkı Muâviye gibi, insanlara Ebû Zerr ile bir araya gelmelerini ve onunla konuşmalarını yasaklar.[3] Ama bu da sonuç vermez! Sonunda kendisine hiçbir tercih hakkı tanınmadan, Medîne yakınlarında bulunan bir çöle, "**Rebeze**" denen ıssız bir çöle sürüp orada mecbûrî ikâmete mahkum eder.[4]

Ebû Zerr'in Rebeze'ye götürülme işini, halîfenin emriyle Mervân gerçekleştirir. Ve bu yolculukta, başkalarının Ebû Zerr'e eşlik etmesi yasaklanır! Ancak, başlarında Hz. Ali'nin bulunduğu bir grup, hukûmetin yasağına rağmen, ona Rebeze'ye kadar eşlik eder. Bunlar, Ebû Zerr'i götüren Mervân ile de sert tartışmalara girer ve aralarında küçük çaplı arbede yaşanır! Halîfe Osman bu olaydan sonra, Ebû Zerr ile birlikte gidenleri de sorgulamaya alır…[5]

1- Ebû Zerr'in okuduğu hadis şudur:

> "Ebul-Âs oğulları 30 kişiyi bulduklarında, Allah'ın kullarını köleleştirirler, Allah'ın malını kendi tekellerine alırlar ve Allah'ın dînini bozarlar!"

Bazı rivâyetlerde ***"Ümeyye oğulları 40 kişiyi bulduklarında…"*** tabiri geçmektedir.

bk. Nuaym b. Hammâd, I, 130; Ahmed: III, 80 (11334); Ebû Ya'lâ, II, 383, XI, 402; et-Taberânî, *el-Kebîr*: XII, 236, XIX, 382, *es-Sağîr*: II, 271, *el-Evsat*: VIII, 6; Hâkim, IV, 479, 480; el-Heysemî, V, 434; İbn Kesîr, VIII, 284, X, 52 = Hâkim ile Şamlı ez-Zehebî, hadîsin bazı tariklerini ortaklaşa "sahih" buluyorlar.

2- el-Ya'qûbî, II, 172; el-Belâzürî, VI, 168; el-Mes'ûdî, II, 358; İbn Ebil-Hadîd, III, 56, VIII, 258

3- el-Mes'ûdî, II, 359; İbn Ebil-Hadîd, III, 56~57, VIII, 259

4- el-Ya'qûbî, II, 172; el-Belâzürî, VI, 168; el-Mes'ûdî, II, 358; İbn Ebil-Hadîd, III, 57, VIII, 258, 260; Aycan, 108

5- el-Ya'qûbî, II, 172; el-Belâzürî, VI, 168~169; el-Mes'ûdî, II, 359~360; İbn Ebil-Hadîd, VIII, 252~255; Gölpınarlı, 184; Aycan, 109

Evet, Ehl-i Beyt mektebinin[1] de doğruladığı, et-Taberî ile İbn'ül-Esîr'in ve onların yolundan gidenlerin "köşe bucak kaçırdıkları" sahih tarih budur işte. Olayın bu şekilde yaşandığını bağımsız Mutezile'den İbn Ebil-Hadîd (VIII, 255) de kabul eder ve "Siyer erbâbının ve haber ulemâsının ekserîsinin kanaatinin de bu yönde olduğunu" belirtir.

Ebû Zerr'in Rebeze'ye kendi isteğiyle gitmediğini, bilakis oraya sürüldüğünü Abdullâh b. Mes'ûd'dan[2] ve Ebû Zerr'in bizzat kendisinden[3] gelen rivâyetler de doğrulamaktadır. Zira İbn Mes'ud "Osman Ebû Zerr'i Rebeze'ye sürdüğünde…" diyerek bu hakikati açıkça ifade etmekte, Ebû Zerr de "Medîne'den kerhen ihraç edildim!" diyerek, aynı gerçeği dile getirmektedir.

"Sürülme" işini doğrulayan rivâyetlerden birisi de, Şam'a yerleşen sahâbeden Ebüd-Derdâ'dan geliyor. Rivâyete göre; Ebû Zerr hazretlerinin Rebeze'ye "sürülerek" orada yalnızlığa itildiği haberi Ebüd-Derdâ'ya ulaştığında, defalarca "İnnâ lillâh!..." çekiyor ve bakın ne diyor:

> "Onlar Ebû Zerr'i yalanlamış olsalar da ben yalanlayamam, onu itham etmiş olsalar da ben itham edemem, onu aldatmış olsalar da ben aldatamam! Çünkü Allah'ın Elçisi ona güvenir, sırrını açardı. Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) onun hakkında ***"Semâ, Ebû Zerr'den daha doğru sözlü biri üzerine gölge yapmamış …!"*** buyurduğunu işittikten sonra; Ebû Zerr benden bir uzuv koparsa bile, onu asla kötüleyemem!"[4]

Zaten İmam Ahmed ve diğerlerinin[5] sahih isnatlarla rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfe göre; Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Ebû Zerr'e "Şam'dan ve Medîne'den ihrâç edileceğini" çok önceden haber vermiş, karşılaşacağı bu musîbete "sabredip dayanmasını" tavsiye etmiştir.

1- el-Ya'qûbî, II, 172; Allâme el-Hıllî, *Nehc'ül-Haqq*: s. 298~300; el-Emînî, VIII, 292~307, 315~318; Muhammed Cevâd, *Ebû Zerr* [http://www.rafed.net]

2- İbn Hişâm, II, 524; İbn Sa'd, IV, 234; Hâkim, III, 50; el-Beyheqî, *ed-Delâil*: V, 222; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 77; İbn'ül-Qayyim, III, 3; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: V, 12; et-Taberî, II, 184

3- el-Belâzürî, VI, 169~170; İbn Ebil-Hadîd, III, 57, VIII, 260

4- Ahmed: V, 197 (20731); Hâkim, III, 344; İbn Abdilberr, I, 217

5- Ahmed: V, 144, 156, 178, VI, 457 (20329, 20418, 20571, 26306); Ebû Ya'lâ (= İbn Hacer, III, 275; el-Aynî, VII, 192); İbn Ebî Âsım, II, 501, 511; et-Taberânî, *el-Evsat*: III, 59; el-Heysemî, V, 402~403; el-Emînî, VIII, 317, 318

O yüzden Mâlikî mezhebinin ilk dönem meşhur üstatlarından İbn Abdilberr olayı kısaca şöyle özetliyor: "Ebû Zerr, Ebûbekr'in vefâtından sonra Şam'a gitti. Osman iş başına geçene dek orada kaldı. Sonra Muâviye'nin şikâyeti üzerine Medîne'ye aldı ve akabinde Rebeze'ye sürdü…" İslâm Târihine ilişkin kitabında "Seyf"in uydurmalarına dayanan İbn'ül-Esîr, gelişme kaydederek, sahâbe biyografîsine dâir eserinde İbn Abdilberr'in yukarıdaki sözlerini aynen tekrarlıyor.[1]

"Sahih tarih" anlayışına sahip, "doğru haber verme" ilkesine bağlı tarihçileri görme umudumuzun neredeyse bitip tükendiği sırada ortaya çıkarak; içimize ferahlık veren bir tarihçimiz var: **İrfan Aycan**. O da Ebû Zerr olayını tıpkı bizim anlattığımız gibi anlatıyor. Bu arada Seyf b. Ömer'in dramatik uydurmalarına ve et-Taberî ile İbn'ül-Esîr'in ilim ahlakına mugayir tutumlarına da değinerek, okuyucularını uyarma gereği duyuyor.[2] İrfan Bey'i, bu "ilkeli" ve "duyarlı" duruşundan dolayı kutluyoruz.

Ehl-i Beyt, Ehl-i Sünnet ve Mutezile kaynaklarının anlatımı böyle. Şimdi sormak istiyoruz: Bu üç kesimin üçünün de doğruladığı anlatım mı, yoksa sadece Ehl-i Sünnet'in tek taraflı anlatımı mı kabule şâyândır? Buna vereceğimiz cevap, kuşkusuz, bizim olaylara ne derece sağlıklı bakıp bakmadığımızı da belirleyecektir.

Mevzuyu bitirirken, Ebû Zerr'in taşıdığı fikirlerle sosyalizm arasında doğrudan ilişki kuranlara bir çift sözümüz var: Yukarıda, bu tezin Seyf b. Ömer kaynaklı uyduruk rivâyetlere dayandığını belirtmiştik. Ancak merak ettiğimiz husus şu: Bakın Halîfe Ömer ne diyor:

> "Şayet imkânım olsaydı, zenginlerin fazla mallarını alır, muhâcirlerin fakirlerine taksim ederdim."[3]

Şimdi yanlış anlamayın; sadece merakımızdan sorup öğrenmek istiyoruz: Acaba neden Halîfe Ömer'in bu görüşü ile sosyalizm arasında bağlantı kurulmuyor da; bunun için Ebû Zerr seçiliyor? Hayır, Bu iş için illâ birini bulmak gerekiyorsa; –yukarıdaki görüşü dikkate alındığında– Halîfe Ömer bu işe daha ehil ve daha yatkın değil mi?

1- İbn Abdilberr, I, 214; İbn'ül-Esîr, I, 344, IV, 438

2- Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*: s. 105~109

3- et-Taberî, II, 579 = İbn Hazm, rivâyetin isnâdı için "Gayet sahih ve sağlam" diyor. bk. *el-Muhallâ*: VI, 158; el-Emînî, VIII, 370

10. Muhâlifleri tasfiye girişimi: Ebû Zerr'in Rebeze çöllerinde çok geçmeden perişan bir vaziyette ölümü, idâreye karşı muhâlefet dalgasını daha bir kuvvetlendirdi. Osman da muhâlefeti bastırmak ve öncülerini tasfiye etmek için türlü yollar denedi. Örneğin muhâlif sahâbeden **İbn Mes'ûd**'un maaşı kesildi.[1] Üstelik, "mushafları toplatma" kararına itiraz ederek idâreye cephe aldığı için bir güzel sopalandı.[2] Halîfenin bu tutumu, onu ölene dek kendine muhâlif kılmıştır.

Diğer bir muhâlif sahâbî **Ammâr b. Yâsir** hazretleri de, yere yatırılıp karnı patlayıncaya ve kaburga kemiklerinden biri kırılıncaya kadar dövülerek kapının önüne bırakıldı! Sebebi yalnızca Medîneli Müslümanların yazılı şikâyetlerini halîfeye arz etmesi idi![3]

Halîfenin bunlarla yetinmediğini, fırsat buldukça önde gelen çoğu kimseyi sürdüğünü ya da sürmekle tehdit ettiğini birazdan göreceğiz.

Halîfe Osman'a yönelik muhâlefet cephesi

Osman'ın halîfe olmasıyla birlikte devlet kademelerine soydaşlarını yerleştirmesi, kendi akrabasına devletin kasasından bol ihsanlarda bulunması, onlara araziler vermesi ve bu politikasında ısrarcı olması, muhâlefet kanadının her geçen gün daha da güçlenmesine yol açtı.

İş, evvelâ atanan ahlâksız ve liyâkatsiz vâlîlerden şikâyetle başladı. **Kûfe** vâliliğine atanan Velîd, yukarıda da belirttiğimiz gibi, "**saltanatın tadını çıkarmaya**" geldiğini söylerken sıkılmamıştı. Kûfe mescidinde sihirbaz oynatıyor, içkili namaz kıldırıyordu. Bir gün, mescitte Allah'ın dîniyle alay ederek gösteri yapan ve böylelikle Velîd'i eğlendiren sihirbazın kellesi, sahâbeden Ezd kabîlesine mensup Cündeb b. Ka'b tarafından bir kılıç darbesiyle uçurulur. Durum karşısında afallayıp kalan vâli, Cündeb'i derhal tutuklatıp zindana atar. **Dînâr** adlı zindancı, onun kişiliği düzgün

1- İbn Sa'd, III, 161; İbn Şebbe, III, 1049; İbn'ül-Esîr, III, 77; Diyârbekrî, *el-Hamîs*: II, 268; el-Heytemî, 114; el-Halebî, II, 84; el-Emînî, IX, 5; Aycan, 104

2- İbn Şebbe, IV, 1158; el-Ya'qûbî, II, 170; el-Belâzürî, VI, 146~148; İbn Ebil-Hadîd, III, 40~45; Diyârbekrî, II, 270; el-Emînî, IX, 4; Aycan, 104~105, 108

3- İbn Ebî Şeybe, VI, 198~199, VII, 521~522; İbn Sa'd, III, 259; İbn Şebbe, III, 1099~1102; el-Belâzürî, VI, 161~163; İbn Abdilberr, II, 477; İbn Ebil-Hadîd, III, 47~52; Diyârbekrî, II, 271; el-Halebî, II, 84; el-Emînî, IX, 15~20; Aycan, 103, 108

bir yiğit olduğunu anlayınca, onu kendi inisiyatifiyle serbest bırakır. Ancak Velîd, bundan dolayı zindancıyı idam eder![1]

Velîd'in azlinden sonra yerine atanan Saîd, gününü gün etmekten başka bir hedefi olmayan, zevk ü sefâ peşinde koşan bir adamdı. Sa'd b. Ebî Vaqqâs'ın yeğeni Hâşim'i, sırf bayram hilâli yüzünden sopalatıp evini ateşe verdirdiğini, durumu halîfeye şikâyet eden Kûfe eşrâfının azil taleplerinin de geri çevrildiğini yukarıda gördük.

Vâli bir akşam Kûfe'nin ileri gelenleriyle sohbet ederken "**Şu Irak arazisi Kureyş'in çiftliğidir!**" sözünü sarf eder. Bunu duyan Mâlik el-Eşter "Kılıçlarımızla fethettiğimiz bu topraklar, neden senin ve kavminin oluyormuş?" diyerek vâliye karşı çıkar. Orada bulunanlar da Mâlik'i desteklerler… Bunun üzerine vâli hemen kâğıt kaleme sarılır ve olup bitenleri bir mektupla hâlifeye bildirir. "Kûfelilerden bir grup bir araya gelerek halîfeyi ve beni eleştiriyorlar. Dînimize ta'n ediyorlar!"[2] der. Halîfe Osman da onların Şam'a sürülmesine karar verir.[3]

O gün yönetime muhâlefetten Şam'a sürülenler şunlardı: **1.** Mâlik b. Hâris el-Eşter, **2.** Cündeb b. Ka'b el-Ezdî, **3.** Cündeb b. Züheyr el-Ğâmidî, **4.** Amr b. el-Hamiq el-Huzâî, **5.** Mâlik b. Ka'b el-Erhabî, **6.** Urve b. Ca'd el-Bâriqî, **7.** Zeyd b. Sûhân el-Abdî, **8.** Sa'sa'a b. Sûhân el-Abdî, **9.** Alqame b. Qays en-Nehaî, **10.** Esved b. Yezîd en-Nehaî, **11.** Kümeyl b. Ziyâd en-Nehaî ve **12.** Sâbit b. Qays en-Nehaî.[4]

Şam vâlisi Muâviye, bölgesine sürülen bu kişileri toplar ve onlara soyunu sopunu öven, onları "ahmaklık" ve "bölücülük"le suçlayan bir konuşma yapar. Onlar da vâliye cevap verirler ve onun yaptığının ırkçılık olduğunu ve bunun İslam'da yerinin olmadığını belirtirler. Kendisinin o makama lâyık birisi olmadığını yüzüne beraber söylemekten çekinmez-

1- et-Taberânî, II, 177; İbn Abdilberr, I, 219; İbn'ül-Esîr, I, 348; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 175~177; İbn Ebil-Hadîd, III, 20, XVII, 240~242; İbn Hacer, I, 250

2- Bu elbette düpedüz bir yalan idi ve yalancılık vâlî için zaten önemli bir sorun değildi. Söz konusu grup, sadece Osman'ın ve vâlîsinin icraatını eleştiriyordu.

3- İbn Sa'd, V, 32, 33; el-Belâzürî, VI, 152; et-Taberî, II, 637; İbn Ebil-Hadîd, II, 129, III, 21; Algül, II, 417; Ağırakça, 72; Aycan, 109; el-Emînî, IX, 30~47

4- et-Taberî, II, 637, 639; İbn Ebil-Hadîd, II, 129~130; Algül, II, 417, 418
Ayrıca bk. İbn Şebbe, III, 1141, 1142; el-Belâzürî, VI, 150~153

ler. Sonunda Şam vâlisi halîfeye "onları kontrol altında tutmayı başaramadığını, yakında Şam'ı da karıştıracaklarını" bir mektupla bildirir. Halîfe de onları bu sefer Abdurrahmân b. Hâlid b. Velîd'in kaymakamlık yaptığı Hıms'a sürülmesini kararlaştırır. Hıms kaymakamı onlara biraz sert davranır ve bir süre sonra "islah oldukları" kanaatiyle serbest bırakılırlar. Onlar da doğru Kûfe'ye dönerler[1] ve o sırada Medîne'den, vâlîler zirve toplantısından dönen Kûfe vâlîsi Saîd'i Kûfe'ye sokmazlar.[2]

Şam uyruklu / zihniyetli İbn Kesîr (*el-Bidâye*: VII, 186), hukûmetin ve Kûfe vâlîsinin icraatını eleştiren ve o yüzden Şam'a sürülen Kûfelileri "zihinleri bulandırmak"la, "şaşkın, câhil ve ahmak"lıkla suçlar! Günümüzün tarihçileri[3] de bu olayları anlatırken; aynı kişileri toplumun huzurunu bozan birer "anarşist", "fitneci" ve "çapulcu" olarak takdim ederler. Bu ithamların ne kadar doğru olduğunu öğrenmek için, gelin; şu sürülenlerin sicil dosyalarına birlikte göz atalım:

– **Mâlik el-Eşter**: Muhadram idi. Yani Allah'ın Elçisi (s.a.a) henüz hayattayken İslâm'ı kabul eden, ama çeşitli nedenlerle onu görme imkânını elde edemeyen birisi. Kavminin başkanıydı. Hz. Ali'nin en yakın dostlarından idi. Cemel ve Sıffîn savaşlarında onun yanında azgın çeteye karşı savaştı. Hz. Ali onu Mısır vâliliğine atadı. Ancak atandığı yere varamadan, "zehirli şerbet" içirilerek öldürüldü! Onun, Osman'ın önde gelen muhâliflerinden olduğu gün gibi âşikârken; İbn Sa'd onu tâbiînin ilk tabakası arasında zikrediyor. Ahmed el-Iclî ile İbn Hıbbân onun hakkında "siqa" diyorlar. Hiçbir hadisçinin aleyhte raporu yok! Üstelik İmam Ahmed ile İmam Nesâî'nin hadis râvîlerindendir.[4]

Mâlik, dürüstlüğü ve cesâreti ile ün yapmış, yiğit bir kahramandı. Fevrî hareketlerde bulunmayacak kadar akıllı, dengeli, basîretli biriydi. Hz. Ali'ye yürekten bağlıydı, onu çok severdi. Hoş, bu sevgi karşılıksız değildi; Ali de onu ziyâdesiyle sever ve çokça överdi. Onu "Allah'ın kılıcı" olarak niteler, onun her tür kötülükten uzak birisi olduğunu söylerdi. Ona güveni tamdı. "Biz ondan razıyız; Allah da razı olsun!" derdi. Şehâdet

1- et-Taberî, II, 637~638; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 33~36; İbn Ebil-Hadîd, II, 130~133; Algül, II, 418; Ağırakça, 73; Aycan, 110

2- et-Taberî, II, 643~644; İbn Kesîr, VIII, 92; Algül, II, 419; Komisyon, II, 205

3- bk. Algül, II, 417 vd.; Ağırakça, 67 vd.; Komisyon, II, 205

4- İbn Sa'd, VI, 213; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 482, *et-Tehzîb*: V, 330

haberi kendine ulaştığında çok üzüldü, adeta dünyası başına yıkıldı[1] ve şöyle buyurdu:

> "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) için ben ne isem, benim için Mâlik oydu."[2]

el-Eşter'in ölüm haberi üzerine Muâviye'nin şöyle dediği rivâyet edilir:

> "Ali'nin iki kolu vardı: Onlardan biri (yani Ammâr) Sıffîn gününde kesilmişti. Diğer kolu (yani el-Eşter) ise bugün kesiliverdi."[3]

– **Cündeb b. Ka'b**: Ezd kabîlesine mensup meşhur iki Cündeb'den birisi. Ehl-i Sünnet ulemâsı onu sahâbeden sayar. Meşhur görüşe göre, fâsık Velîd'i eğlendiren sihirbazı öldüren Cündeb buydu. Sıffîn muhârebesinde Hz. İmam'ın (a.s) yanında yer aldı.[4]

– **Cündeb b. Züheyr**: Ezd'e mensup, meşhur iki Cündeb'den biri de bu. Ehl-i Sünnet onu da genelde sahâbeden sayar. Cemel ve Sıffîn savaşlarında Hz. İmam'ın yanındaydı. Sıffîn savaşında onun komutanlarından birisiydi. Azgın çeteye karşı savaşırken şehîd düştü.[5]

– **Amr b. el-Hamiq**: Ehl-i Sünnet onu sahâbeden sayar.[6]

– **Mâlik b. Ka'b**: Kaynaklar onun hakkında, Hz. Ali adına Ayn'üt-Temr vâlisi oluşu ve Muâviye'nin emriyle Hz. Ali'nin egemen olduğu yerlere baskın yapan Nu'mân b. Beşîr'e karşı koyuşu[7] dışında pek bilgi vermiyor. Ama bu bile, Hz. İmam'ın ona itimat ettiğini gösterir.

– **Urve b. Ca'd**: Ehl-i Sünnet onu sahâbeden sayar. Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, ondan gelen hadislere kitaplarında yer veriyorlar.[8]

1- bk. es-Seqafî, I, 166~172; et-Taberî, III, 127~128; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 226~227; Şerîf Radıy, III, 15~16, 66, 70~71 (13, 34 ve 38 nolu mektuplar); İbn Ebil-Hadîd, VI, 75~78, XV, 98~102; el-Emînî, IX, 38~41; Gölpınarlı, 365~387

2- İbn Ebil-Hadîd, II, 214, XV, 98; Ebul-Qâsim el-Hôî, *Mu'cemu Ricâl'il-Hadîs*: XV, 171

3- es-Seqafî, I, 169; et-Taberî, III, 127; İbn Ebil-Hadîd, VI, 76; Aycan, 162

4- İbn Abdilberr, I, 218~220; İbn'ül-Esîr, I, 348; İbn Hacer, I, 250

5- İbn'ül-Esîr, I, 345; İbn Hacer, I, 248, *et-Tehzîb*: I, 454

6- Hakkında kısa bilgi için son bölüme bak.

7- es-Seqafî, II, 309; et-Taberî, III, 149; İbn Ebil-Hadîd, II, 302; Aycan, 167 ...

8- İbn Abdilberr, III, 111; İbn'ül-Esîr, III, 244, 246; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 22

– **Zeyd b. Sûhân**: O da muhadram idi. Cemel muhârebesinde Hz. Ali'nin sancaktarlarından birisiydi; oracıkta şehâdet şerbetini içti. İbn Sa'd onun "siqa" olduğunu belirtiyor. Zeyd hakkında, İbn Abdilberr ile İbn'ül-Esîr de "fazîletli, dindar ve kabîlesi içinde sözü dinlenir biriydi." diyorlar.[1]

– **Sa'sa'a b. Sûhân**: Zeyd b. Sûhân'ın kardeşidir. O da tıpkı kardeşi gibi muhadram idi. Hz. Ali'nin dostlarındandı. Onun yanında bütün savaşlarına katıldı. İbn Sa'd, İbn'ül-Esîr, ez-Zehebî ve İbn Hacer onun "siqa" olduğunu söylüyorlar. İbn Abdilberr "Dili fasih, hitâbeti güzel, akıllı, dindar, fazîletli birisi" diyor. Bu sözleri İbn'ül-Esîr de tekrar ediyor. Ayrıca, Ahmed ile Nesâî'nin kitaplarında hadîsine yer verdiği râvîlerden.[2]

– **Alqame b. Qays**: O da muhadram idi. Kardeşi Übeyy ile birlikte Sıffîn muhârebesine Hz. Ali'nin saflarında katıldı. Übeyy orada şehîd düştü, kendisi de ayağından yaralandı. O yüzden yürürken topallardı. Kûfe'nin önde gelen hadis ve fıkıh üstatlarından birisiydi. İbn Sa'd, Ahmed ve İbn Maîn dahil; herkes onu "siqa" sayar. İbn Hacer "siqa, sağlam, faqîh ve âbid birisi" diyor. el-Aynî de onun her bakımdan siqa ve saygın birisi olduğunda ittifakın olduğunu belirtir. O yüzden Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, ondan gelen hadisleri tereddütsüz kabul ederler.[3]

– **Esved b. Yezîd**: O da amcası Alqame b. Qays gibi muhadram idi. İbn Sa'd, İmam Ahmed ve İbn Maîn dahil herkes onu da "siqa" ve "sağlam" kabul eder. İbn Abdilberr de onun için "fazîletli, âbid birisi" der. O nedenle İmam Buhârî ile İmam Müslim dahil bütün hadisçiler, ondan gelen hadislere de kitaplarında yer veriyorlar.[4]

– **Kümeyl b. Ziyâd**: Hz. Ali'nin derin muhabbet beslediği ve sırlarını paylaştığı çok özel dostlarındandı. İbn Sa'd onun hakkında "Ali'yle birlikte Sıffîn muhârebesinde bulundu. Şerefli, kavmi içinde sözü geçen birisiydi. Zâlim Haccâc tarafından Kûfe'de idam edildi." diyor. Yahyâ b. Maîn,

1- İbn Sa'd, VI, 123~126; İbn Abdilberr, I, 559; İbn'ül-Esîr, II, 248; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 582~583

2- İbn Sa'd, VI, 221; İbn Abdilberr, II, 196; İbn'ül-Esîr, II, 450; ez-Zehebî, II, 315; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 350; el-Emînî, IX, 43

3- İbn Sa'd, VI, 86~92; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 110, *et-Tehzîb*: IV, 168, *et-Taqrîb*: II, 36; el-Aynî, I, 245; Bilmen, I, 334

4- İbn Sa'd, VI, 70~75; İbn Abdilberr, I, 94; İbn'ül-Esîr, I, 104; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 106, *et-Tehzîb*: I, 275, *et-Taqrîb*: I, 88

Ahmed el-Iclî ve İbn Hacer dahil herkes onu "siqa" sayıyor. Hâkim ile ez-Zehebî'nin onun kanalıyla gelen hadislere "sahih" hükmünü veriyor olmaları; Kümeyl'in onlara göre de siqa kabul edildiğini gösterir. O yüzden İmam Ahmed ile İmam Nesâî'nin kitaplarında hadislerine yer verdiği râvîler arasında, onun da adı var.[1]

– **Sâbit b. Qays**: Kendisini İbn Hıbbân "siqa" sayıyor. İbn Hacer de "makbul birisi" diyor. Buna mukabil aleyhte tek bir söz yok! Üstelik İmam Nesâî'nin hadis râvîlerinden birisi.[2]

Şimdi eğri oturup doğru konuşalım: Bunlar mı anarşist, bozguncu ve fitneci!? Bunlar mı insanların huzurunu bozan ahmaklar? Onları bu bayağı sözlerle suçlayanlar, neden bir dönüp de onların kimliklerine bakmazlar? Görüldüğü gibi, içlerinde Sünnî hadis tenkitçilerinin, aleyhinde konuştukları tek kişi yok! Üstelik bazıları sahâbeden. Sahâbeden olmasalar da; kendilerinden hadis alınan saygın kişilerden.

Hani sahâbenin tamamı "âdil ve güvenilir" idi? Şimdi n'oldu da bu ilke unutuldu!? Bu tutumun, helvasına şekil verip ondan bir süreliğine medet uman; ancak canı çektiğinde o helvayı midesine indirenlerin tutum ve davranışından farkı ne!? Yoksa "Sahâbenin tamamı âdildir"in altında, gizliden "Ümeyye oğullarından ve onların destekçilerinden olma" koşulu mu var!? Hadisçilerin ittifakla güvendikleri bu temiz şahsiyetler, ne adına karalanıyor? Yutkunmayı bırakalım, açık ve dobra olalım: Yoksa bir şeylerin elimizden kaçıp gitmesinden mi korkuyoruz?

"Anarşist ve fitneci" yaftası vurulan ilgili kişilerden, sadece Alqame ile Esved kanalıyla gelen, toplam kaç hadis alındığını merak ettik; sizler için küçük bir araştırma yaptık. Araştırmamızı da, sadece *Kütüb-ü Tis'a*[3] ile sınırlı tuttuk. Sonuç ilginç: 955 hadis![4] Bunun 233'ü Buhârî ile Müslim'de

1- İbn Sa'd, VI, 179; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 574~575, *et-Taqrîb*: II, 145; İbn Ebil-Hadîd, XVII, 149; Hâkim – ez-Zehebî, I, 517, III, 317

2- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 390, *et-Taqrîb*: I, 122

3- Ehl-i Sünnet katında en muteber dokuz hadis kitabına verilen isimdir. Bunlar: Mâlik, Ahmed, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî'nin hadis kitaplarıdır.

4- Tarama için, "*Kütüb-ü Tis'a*" için hazırlanmış "*Mevsûat'ül-Hadîs*" program CD'sini kullandık.

yer alıyor. Şimdi bu insanları "âsî ve bozguncu" olarak niteleyenler, acaba "kendi altlarını oyduklarının" farkında mı?

Söz konusu kişilerin "bozguncu" ve "fitneci" olarak takdîmi, hiç kuşkusuz, yine Taberî tarihinde geçen [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kaynaklı uyduruk rivâyetlerden besleniyor![1] Oysa diğer yollardan gelen rivâyetlerde, onlardan "Kûfe eşrâfı" olarak söz ediliyor.

Biz yine de merak edip sormak istiyoruz: Kûfe vâlîsinin "saltanatın tadını çıkarmaya" geldiğine dair sözlerini nasıl buluyorsunuz? Sarhoşken namaz kıldırması, mescitte sihirbaz oynatması sizce doğru bir hareket mi? Ya yeni vâlînin akşamki sözlerine ne demeli? Bütün Irak toprakları gerçekten onların çiftliği mi? Peki, Muâviye'nin soyunu sopunu öne çıkaran konuşmasının dinde yeri var mı? Şayet cevabınız "Evet" ise; pes doğrusu! Yok "Hayır" ise ve bunları dînen sakat buluyorsanız; Kûfelilerin yaptığı da bu değil miydi?

Sahi sizler günümüzde devleti dolandıranlara, yolsuzluk yapanlara ve banka hortumlayanlara itiraz edenlere de; "fitneci" ve "bozguncu" gözüyle mi bakıyorsunuz? Halîfe Osman'ın ve "soydaş" vâlîlerin yaptıkları "ictihad" kabul edilerek, onlara karşı çıkanlar eleştiriliyorlarsa, neden o işi günümüzde yapanlar "ictihad" etmiş sayılmıyor!?

Sonuçta o kişiler, bir araya gelip kocakarılar gibi dedikodu yapmıyorlar; halîfenin ve vâlîlerinin hukuk dışı uygulamalarını edebi dâhilinde eleştiriyorlardı. Bizim bu araştırmamızın asıl konusu "sahâbenin adâleti" olduğuna göre; olaylara neresinden bakarsanız bakın; sahâbenin "toptan" adâleti ilkesiyle asla bağdaşmadığı apaçık ortadadır.

Basra'da ileri gelen Müslümanlar bir araya gelerek durum değerlendirmesi yaparlar. Sonuçta halîfenin hukuk dışı büyük işler yapmış olduğuna karar verirler. Aralarından **Âmir b. Abdi(l)qays** (=Abdillâh) **et-Temîmî el-Anberî**'yi[2] sözcü olarak Medîne'ye gönderirler. Âmir halîfeye durumu arz eder ve ona Allah'tan korkmasını, tevbe edip bu uygulamalara son

1- bk. et-Taberî, II, 634~636

2- Basra'da ibâdet ve takvâsıyla şöhret yapmış bir zât idi. Ahmed el-Iclî onun hakkında "siqa bir tâbiîdir." diyor. (bk. İbn Sa'd, VII, 103~112; İbn'ül-Esîr, II, 522; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 85; el-Emînî, IX, 54)

vermesini tavsiye eder. Ancak halîfe onu dinlemek yerine bir güzel aşağılar; "Şuna bakın! Bir de kendisine kârî diyorlar. Aklı sıra gelmiş beni uyarıyor! Sorsanız, Allah'ın nerede olduğunu bile bilmez!" diyerek onu da Şam'a yolcu eder![1]

Dönemin sürgün yatağı hâline gelen **Şam**'a gelince; **Ubâde b. es-Sâmit**, birinci ve ikinci Akabe biatlerine katılarak İslâm'ı kabul etmiş Medîneli Ensâr'ın öncülerindendi. Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) katıldığı Bedir dahil bütün savaşlara o da katılmıştı. Halîfe Ömer zamanında Şam'ın fethiyle birlikte Filistin'e yerleşmişti. İbn'ül-Esîr (II, 540~541) anlatıyor:

> "Müslümanlar Şam topraklarını fethettikten sonra, halîfe Ömer yöre halkına Kur'ân öğretmek ve dîni anlatmak üzere üç kişiyi görevlendirdi: Ubâde Hıms'ta, Ebüd-Derdâ Dimaşq'ta kaldı. Muâz ise Filistin'e geçti. Daha sonra Ubâde de Filistin'e gitti ve Muâviye'yle bir konuda anlaşmazlığa düştü. O sırada Muâviye Ubâde'ye ağır laflar edince; o da "Artık seninle bir arada kalamam!" diyerek Medîne'ye geldi ve durumu halîfe Ömer'e arz etti. Halîfe "Sen yerine dön. Allah senin ve senin gibilerin bulunmadığı yerlerin belâsını versin!" dedi. Muâviye'ye de bir mektup yazarak Ubâde üzerinde söz hakkı olmadığını bildirdi."[2]

İbn'ül-Esîr'in sözünü ettiği; ama açıklamaktan çekindiği anlaşmazlık, Muâviye'nin ribâlı (faizli) alışverişler yapmasıydı. Ubâde Allah'ın Peygamberi'nden duyduğu bir hadisle olaya karşı çıktığında, Muâviye "Hz. Peygamber'in yanında biz de bulunduk; ama ondan böyle bir hadis işitmedik!" diyerek, Ubâde'yi âdetâ hadis uydurmakla itham etmiş, o da:

> "Şehâdet ederim ki o hadîsi Allah'ın Elçisi'nden (s.a.a) işittim; ve onu Muâviye çatlasa da anlatırım!"

diyerek bölgeyi terk etmişti.[3]

Ubâde, halîfe Ömer'in ricâsı üzerine geri döndü. Osman'ın iş başı yapmasıyla birlikte, Şam vâlîsi kendini daha özgür hissediyordu. Nasıl olsa kendine dokunan, arayıp soran yoktu! Muâviye'nin gayr-ı meşrû işleri,

---

1- el-Belâzürî, XIII, 15; et-Taberî, II, 642; İbn'ül-Esîr, III, 6; İbn Miskeveyh, *Tecârub'ül-Ümem*: I, 429; İbn Ebil-Hadîd, II, 134~135; el-Emînî, IX, 52~54

2- ayr. bk. İbn Sa'd, VII, 387; Hâkim, III, 355; İbn Abdilberr, II, 450 …

3- bk. İbn Ebî Şeybe, IV, 497; Ahmed: V, 319 (21665); Müslim: müsâqât, 80; Nesâî: büyû', 44; İbn Mâce: muqaddime, 2; et-Tahâvî, IV, 75~76; Hâkim, III, 355

halka yaptığı zulümler daha da çoğalmıştı. Sonunda Ubâde, vâli Muâviye'nin halka yaptığı zulümlerden bezer ve bir hac yolculuğu sırasında Medîne'ye uğrar. Halîfeyi Şam'da olup bitenden haberdar ederek vâlîden şikâyetçi olur. Bir de Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ***"Benden sonra başınıza öyle birileri gelecek ki; münker bildiklerinizi maruf, maruf bildiklerinizi de münker gösterecekler size! Allah'a isyan edene itaat yoktur!"*** hadîsini okur. Ve ilâve eder: "Vallâhi Muâviye onlardandır!" Ama halîfe, vâliyi teftiş etmek bir yana, Ubâde'yi kâle bile almaz![1]

Mısır cephesinde de benzer olaylar yaşandı. **Ebû Huzeyfe'nin oğlu Muhammed**, babasının ölümünden sonra Halîfe Osman'ın himâyesinde büyümüş bir sahâbî idi. Muâviye'nin de dayısının oğlu oluyordu. Muhammed, İbn Ebî Serh gibi sicili bozuk birinin Mısır'a vâlî olarak atanmasını içine sindirememişti. Önce onunla, "namazların ardından tekbir getirmek"ten bir dizi sorun yaşadı. Daha sonra Muhammed b. Ebîbekr ile bir araya gelerek halîfe Osman'ı eleştirdiler. Onun dîne ve önceki halîfelerin yoluna ters düşen işler yaptığını; Allah'ın kanını helâl gördüğü İbn Ebî Serh'a vâlîlik verdiğini, aynı şekilde sâbıkalı Abdullâh b. Âmir ile Saîd b. el-Âs'ın da vâlî olarak atandığını anlatıp durdular. Bunları yapan Osman ile mücâdele etmenin "cihâd" olduğu gerekçesiyle, "Artık halîfenin kanı helâl olmuştur." dediler…[2]

Abdurrahmân b. Hanbel el-Cumahî de sahâbedendi. Halîfenin Kuzey Afrika gelirlerinin "humüsünü" Mervân'a bağışladığını duyunca; Osman'ın kendileri için bir "fitne" olduğuna dâir şiirler okudu. Bunun üzerine Hayber yakınlarında bir yerde hapse mahkûm edildi.[3]

Ayrıca, **Amr b. Zürâra en-Nehaî** de "Ey insanlar! Osman bile bile hakkı terk etti ve iyilerinizi aldatarak, kötü olanlarınızı iyi olanlarınız üzerine vâlî tayin etti." diyerek **Kûfe**'de ilk muhâlefet bayrağını açtı. İbn Hacer'in sahâbe arasında yer verdiği bu kişi, olay üzerine Şam'a sürüldü.[4]

1- Ahmed: V, 325 (21706); eş-Şâşî, *el-Müsned*: III, 174; Hâkim, III, 356~357

2- et-Taberî, II, 619~620; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 177

3- İbn Abdilberr, II, 414~415; İbn'ül-Esîr, III, 111; İbn Ebil-Hadîd, I, 198; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 395; el-Emînî, IX, 58~60 = İbn Hacer, onun Sıffîn savaşında Hz. Ali'nin yanında şehîd düştüğüne de değiniyor.

4- İbn Şebbe, III, 1146; el-Belâzürî, VI, 139; İbn'ül-Esîr, III, 371; İbn Hacer, I, 548, II, 536; el-Emînî, IX, 146; Aycan, 100

Medîne vâlîler zirve toplantısı

Hukûmete ve atanan vâlîlere yönelik muhâlefet, durmak dinlenmek bilmiyordu. Birkaç yıldır devletin her yanını saran siyâsî çalkantılar, halîfeyi hissedilir derecede prestij kaybına uğratmıştı. Zira ne yolsuzlukların önünü almak için tedbir alınıyor, ne de Müslümanların önde gelenlerinin şikâyetçi oldukları vâlîlerin görevine son veriliyordu. Sonunda halîfe, bir durum değerlendirmesi yapmak ve atılacak adımları görüşmek üzere vâlîleri Medîne'ye çağırdı. Toplantıda, her bir vâlî âdetâ kendi karakter yapısını gözler önüne serdi:

Şam'ın vâlîsi Muâviye, her vilâyette ortaya çıkacak kargaşanın sorumluluğunun, müstakil olarak o bölgenin vâlîsine bırakılmasını; kendisinin Şam halkına bu konuda kefil olduğunu söyledi. Basra vâlîsi Abdullâh b. Âmir "halkın cihâd(?) ile meşgul edilmesini" ve böylelikle kendilerini düşünmekten başka yapacaklarının kalmayacağını; Kûfe vâlîsi Saîd b. el-Âs "sorun çıkaranların elebaşlarının yok edilmesini", Mısır vâlîsi İbn Ebî Serh da "halkın devlet kasasından dağıtılacak paralarla susturulmasını" önerdi.

Halîfe bu görüşlerden hangisini beğendi dersiniz? Tabii ki Basra vâlîsinin teklifini. Toplantı sonunda halîfe, vâlîlerini "Önünüze çıkanlara baskı yapın. İnsanları grup grup cihâda(?) sevkedin.[1] Susmayanların maaşını kesin!" talimatıyla görev yerlerine gönderdi.[2]

Günümüzdeki tarihçiler[3] derler ki: "Halîfe Osman buna rağmen olup bitenleri tahkik için müfettişler gönderdi. Müfettişler vilâyetlerde gerekli incelemeyi yaptıktan sonra, durumu bir raporla halîfeye bildirdiler. Raporda "kitap ve sünnete aykırı, münker hiçbir şey görmedikleri" belirtiliyordu. Müfettişlerden sadece Ammâr rapor sunmamış; o da teftiş için görevlendirildiği Mısır'da, İbn Sebe ve adamlarıyla teşriki mesâiye girmişti…

1- O günlerde insanların cepheden cepheye koşturulmasının ve böylelikle birçok yerin, özellikle "Halîfe Osman" döneminde fethedilişinin arka planında yatan gerçeğin ne olduğu, böylece daha bir anlaşılmış oluyor.

2- İbn Şebbe, III, 1095~1096; et-Taberî, II, 643; İbn Kesîr, VII, 187; İbn Ebil-Hadîd, II, 135; Aycan, 110~112; Algül, II, 418~419. krş. el-Belâzürî, VI, 156

3- bak. Algül, II, 421~424; Komisyon, II, 207~208, 210~211; Sırma, 188~189; Ağırakça, 81~82

Halîfe bu olayın ardından, vâlîleriyle bir de hacda toplantı yapmayı kararlaştırdı ve "Kimin bir şikâyeti varsa gelip söylesin; hakkını alsın!" diye ilan çıkardı. Toplantı bitti; ama o toplantıya bir Allah'ın kulu gelip de şikâyetçi olmadı…"

Oysa bu anlatılanlar, tamamıyla [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kaynaklı rivâyetlere dayanıyor![1] Dolayısıyla asılsızdır.

Muhâlefet cephesi büyüyor…

Medîne toplantısından çıkan iki sonuç vardı: **1.** Tam gaz yola devam. **2.** Her şey Ümeyye oğulları için. Zira halîfe Osman, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi asla eleştiri kabul etmiyor, eleştirenleri ve muhâlif kanadın elçilerini cezalandırmak sûretiyle sürekli vâlîlerini arkalıyordu. Bu da vilâyetlerdeki muhâlif hareketin önlenmesi bir yana; daha da kızışmasına ve dalga dalga yayılarak bütün bir Hicaz bölgesini sarmasına neden oldu.

Hicretin 34. yılında, "Rasûlüllâh'ın ashâbı" birbirlerine mektuplar yazarak "cihâd" için Medîne'de toplanmalarını istediler. Toplanan sahâbe, halîfeyle görüşüp konuşmak üzere Hz. Ali'yi elçi olarak gönderdiler. Zira olanlardan sonra halîfe ile konuşmaya kimsenin cesâreti kalmamıştı. O yüzden bu iş için etrafta büyük saygınlığı olan Hz. Ali seçilmişti. Hz. İmam, halîfeyle birkaç yıldır sürekli konuşuyor, onu sık sık uyarıyordu zaten. Bu bakımdan Ali, muhâlefetin halîfe nezdindeki sözcüsü durumuna gelmişti.

Hz. Ali, onunla bir daha konuştu. "Allah'a yemin olsun ki, sana ne diyeceğimi bilmiyorum. Bildiklerimi bilmez değilsin. Sana göstereceğim yolu sen zaten biliyorsun." diyerek sahâbenin isteklerini ona aktardı. Onu bir daha uyardı. "Âdil yönetici" ile "zâlim yönetici" hususunda hadisler okuyup tavsiyelerde bulundu. "Muâviye'nin Ömer tarafından atandığı" olgusuna sığınan halîfeye, Hz. Ali'nin cevabı şu oldu:

> "Ancak Muâviye Ömer'den; ondan kölesinin korktuğundan daha çok korkardı. Şimdiyse Muâviye senden habersiz, "Osman'ın emriyle…" diye yolsuz işler yapıyor ve bu durumu bildiğin halde müdâhale et-

1- bk. et-Taberî, II, 648

> miyorsun! Ömer, kim olursa olsun vâlî yaptığı adamın kulağını büker, onun hakkında bir şikâyet gelse hemen çağırtarak ağır biçimde cezalandırırdı. Sense bunu yapmıyor, akraban hakkında gevşek davranıyorsun!"

Osman, Ali'yi her zamanki gibi bu kez de dinlemedi. Üstelik kendisine haklı ve meşru taleplerle gelen halka hitaben "ölmek var, dönmek yok!" dercesine nutuklar attı. Onları ayıpladı, çobanların verdiği komutlara bağlı hareket eden "güdümlü develere" benzetti. Kendisini ileride yalnız bırakacak olan akrabasına güvenle, tehditler savurdu…[1]

Bazı kaynaklar[2] bu arada Medîne'de, Osman'ın yanında Ali, Sa'd, Talha ve Zübeyr'in de bulunduğu bir küçük toplantıda; Muâviye ile Hz. Ali arasında, hazîneden yapılan "yolsuzluklar" konusunda atışmaların olduğundan; sonunda olayın tatlıya bağlandığından bahsederler. Oysa bu olayın senedinde **İshâq b. Yahyâ b. Talha** var. İshâq'ın bil-ittifak zayıf ve metrûk bir râvî olduğunu daha önce görmüştük. [sh. 471] Dolayısıyla rivâyet zayıftır.[3]

Öncü muhâlif sahâbîler:

Genelde ve bilhassa günümüzdeki tarihçiler, halîfe Osman'ın muhasara edilip öldürülmesi olayına karışanları "âsîler" sözcüğü ile anlatırlar. Onları her zamanki gibi; "fitnecilikle ve çapulculukla" suçlarlar. "Âsî, fitneci ve çapulcu"lukla suçlanan bu adamların kimler olduğunu öğrenmeye, her halde herkesin hakkı vardır, diye düşünüyoruz. Ehl-i Sünnet'in en muteber kaynaklarına göre; bu işin öncülüğünü yapanlar, "**sahâbe**" idi. Hatta sahâbenin en ileri gelenleriydi. Buyurun:

1- el-Belâzürî, VI, 174~176; et-Taberî, II, 644~646; İbn Miskeveyh, I, 432~435; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 43 vd; İbn Ebil-Hadîd, II, 149, IX, 264~265; Şerîf Radıy, II, 84 (= 159. hutbe); İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 188~189; Aycan, 112~113; Algül, II, 420~421; Ağırakça, 83~86

2- İbn Şebbe, III, 1090~1091; et-Taberî, II, 649~650; Algül, II, 425

3- Günümüz tarihçilerinden bazıları (= Muhammed Rızâ, 149~151; Komisyon, II, 212-213) o günlerde halîfe Osman'ın Kûfe ile Basra'dan gelen muhâliflerle, herkese açık bir toplantı yaptığından ve bu toplantıda onların bütün eleştirilerine tek tek cevap verdiğinden; sonunda muhâliflerin "ikna olmuş" vaziyette Medîne'yi terk ettiklerinden bahsederler. Oysa bunların hepsi [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kaynaklıdır. (bk. et-Taberî, II, 650~652) Dolayısıyla kesinlikle uydurmadır.

01. Âişe annemiz: Halîfe Osman'ın en sert muhâliflerinin başında Âişe bulunuyordu. Onun Kur'ân'a aykırı, akraba kayıran icraatını gördükçe onu eleştiri yağmuruna tutuyor, onu peygamberin ve önceki halîfelerin yolunu terk etmekle suçluyordu. Onu "hadleri iptal ve tanıkları tehdit"[1] etmekle itham ediyor, halife hakkında şu nihâî kararları veriyordu:

> "Bakın! İşte Rasûlüllâh'ın (s.a.a) elbisesi; daha eskimedi, ama Osman onun sünnetini eskitti!"[2]
>
> "Öldürün şu Na'sel suratlıyı; o gerçekten kâfir oldu! Allah canını alsın onun!"[3]

Dilciler der ki: "**Na'sel** ahmak ihtiyar, erkek sırtlan gibi anlamlara gelmektedir. Aynı zamanda Na'sel, Medîne'de yaşamakta olan uzun sakallı bir Yahûdî'nin de adıydı. Osman'ın muhâlifleri, sakalından dolayı Osman için de Na'sel derlerdi. Âişe de ona bu lâkabı vererek şöyle derdi: "Öldürün şu Na'sel'i! Allah canını alsın onun!"…[4]

Osman'ın muhasara altına alındığı günlerde, Mervân Âişe'ye gelerek "Mü'minlerin Emîri Osman sana selam ediyor. Senden bu insanları başından çekmeni istiyor ve istenen her şeyi yapacağına dair söz veriyor."

1- el-Belâzürî, VI, 144. krş. İbn Ebil-Hadîd, XVII, 232

2- el-Belâzürî, VI, 162, 209; el-Ya'qûbî, II, 175; Ebul-Ferec, *el-Eğânî*: V, 143; İbn Ebil-Hadîd, III, 9, 49, VI, 215, XVII, 232, XX, 22; Ebul-Fidâ, I, 172; el-Emînî, VIII, 123, IX, 16, 79, 81; Aycan, 117

3- İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 100; İbn A'sem, *el-Fütûh*: II, 421; İbn Miskeveyh, *Tecârub'ül-Ümem*: I, 469; İbn Ebil-Hadîd, VI, 215, XX, 17, 22; er-Râzî, *el-Mahsûl*: IV, 343~344; el-Emînî, IX, 79~85; Gölpınarlı, 83 ... krş. Algül, II, 481

4- bk. el-Halîl, *el-Ayn*: II, 341; Ebû Ubeyd, *Ğarîb'ul-Hadîs*: III, 426; el-Ezherî, *et-Tehzîb*: III, 232; İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*: V, 80; İbn Manzûr, *el-Lisân*: XI, 670; ez-Zebîdî, *Tâc'ül-Arûs*: XXXI, 14 … [**na'sel**] maddesi. Ayr. bk. Komisyon, II, 217

et-Taberî'nin (III, 12) içinde "Seyf b. Ömer"in de bulunduğu bir isnatla yaptığı rivâyete göre; Osman öldürüldüğünde, Âişe'nin "Vallâhi o haksız yere öldürüldü!" dediğini duyan birisi "Ey mü'minlerin annesi! Buna yeşil ışık yakanların ilki sendin! "Öldürün şu Na'sel suratlıyı; artık kâfir oldu!" diyen de sendin." dedi. Âişe "Ancak sonki sözüm evvelkinden daha hayırlı!" deyince, adam şu şiiri okur:

> Bedâ da senden, değişiklik de senden; rüzgâr da senden, yağmur da senden!
> İmamın katlini emreden sen, bize onun kâfir olduğunu söyleyen de sen!...

Kitaplarını "Seyf b. Ömer"den gelen uyduruk rivâyetlerle doldurmayı âdet edinen günümüz tarihçilerinin, bu rivâyeti neden pas geçtikleri merak konusudur!

demişti. Ama o Mervân'la hiç ilgilenmedi ve "Bütün hazırlığımı yaptım. Şu an hacca gitmeyi arzuluyorum!" demekle yetindi. Bunun üzerine Mervân "Qays bütün ülkeyi ateşe verdi; tutuştuğunda elini çekti!" mealinde bir şiir okuyarak yanından ayrıldı.[1] Kaynaklar, o yüzden Şamlıların Âişe hakkında ileri geri konuştuklarını belirtir.[2]

Rivâyete göre, Âişe, Medîne'yi terk ederken İbn Abbâs'a şunu söyler:

> "Ey İbn Abbâs! Allah sana akıl, zekâ ve akıcı bir dil vermiş. Sakın ola (muhâsaraya gelen) insanları şu adamın etrafından uzaklaştırma!"[3]

Âişe'nin, hac sırasında, "Osman'ın, kendisini muhâsara altına alan bütün herkesi katlettiğini" haber aldığında, şöyle dediği de gelen rivâyetler arasında: "İnnâ lillâh...! O, hak talebiyle, zulmü inkâr için gelen bir halkı mı öldürüyor? Vallâhi biz buna razı olmayız!"[4]

Şimdiye dek bu tutumu sergileyen Âişe, Osman öldürülüp yerine Ali'nin seçildiğini duyar duymaz, her nedense birden bire onun ardından ağlamaya ve ona rahmet okumaya başlar. Onun bu tutumunu gören Hz. Ammâr ona şöyle demekten kendini alamaz: "Daha dün insanları onun üzerine salan sendin. Şimdi oturmuş ona ağlıyorsun!"[5]

Âişe buna rağmen ve Hz. Peygamber'in (s.a.a) özel ve genel uyarıları zihinlerde hâlâ tazeliğini korurken; "Osman'ın kanını yerde koymamak" üzere Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye karşı "Cemel" savaşını başlatır. Yanına Ümmü Seleme annemizi de alarak yola çıkmak ister. Lâkin aklıyla ve basîretiyle hareket eden Ümmü Seleme annemiz ona şu cevabı verir:

> "Sen daha dün insanları Osman'ın üzerine kışkırtıyor, onun hakkında en ağır sözleri sarf ediyordun. Ve senin katında onun "Na'sel" dışında bir adı da yoktu…"[6]

1- İbn Sa'd, V, 36~37; İbn Şebbe, IV, 1172; el-Belâzürî, VI, 192-193; İbn Ebil-Hadîd, III, 7~8; İbn A'sem, *el-Fütûh*: II, 422; el-Emînî, IX, 78; Aycan, 119

2- İbn Şebbe, IV, 1173; Ahmed, *el-Fedâil*: II, 870; ez-Zehebî, *es-Siyer*: IV, 9

3- el-Belâzürî, VI, 193 (= "şu azgın adamın etrafından…" deyimiyle); et-Taberî, II, 685; İbn A'sem, II, 422; İbn Ebil-Hadîd, X, 6; el-Emînî, IX, 78~79

4- et-Taberî, III, 7. Âişe'nin sözünün ibretlik çevirisi için bk. Algül, II, 481

5- el-Belâzürî, VI, 187; el-Emînî, IX, 84~85

6- İbn A'sem, II, 454; İbn Ebil-Hadîd, VI, 217; el-Emînî, IX, 83

Yolunda ısrar eden Âişe'ye, Emîr'ul-Mü'minîn şu mektubu yazar:

> "İddiana bakılırsa Osman'ın kanını talep etmektesin. Oysa daha düne kadar ona saldırıyor, ashâbın içinde [Öldürün şu Na'sel suratlıyı; o gerçekten kafir oldu! Allah onun canını alsın!] diyordun. Bugünse çıkmış onun intikamı peşindesin. Allah'tan kork, dön evine!..."[1]

Âişe savaş için Basra'ya vardığında Ahnef (Sahr) b. Qays[2] ile karşılaşır ve ona neden anasının yanında; halîfenin kâtillerine karşı savaşmaktan çekindiğini sorar. Ahnef cevap verir:

> "Ey mü'minlerin anası! Sen Osman hakkında ileri geri konuşuyor, onu hep eleştiriyordun!"[3]

İşte bütün bu anlatılanlardan dolayı, Talha'nın oğlu Muhammed der ki:

> "Osman'ın kanının akmasında üç kişinin payı var: 1. Âişe; zira o, Osman'ı ağır eleştirmiş, onun hakkında çok kötü sözler sarf etmişti. 2. Ali (!?). 3. Babam Talha…"[4]

1- Sibt b. el-Cevzî, *et-Tezkira*: s. 69, bab: 4 (= Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Âişe*: I, 199); el-Halebî, III, 322; Gölpınarlı, 83; el-Emînî, IX, 79~80

2- Muhadramdır. Basralı tâbiînin önde gelenlerindendir. Cemel'de tarafsız kaldı. Belki de, et-Taberî (III, 36) ile İbn Kesîr'de (*el-Bidâye*: VII, 267) yer alan bir rivâyete göre; Emîr'ul-Mü'minîn'den izinliydi. Zaten ona ilk günden bîatliydi. Daha sonra Sıffîn muhârebesinde yerini bulup Ali'nin yanında savaştı. İbn Sa'd onun hakkında "siqa ve emniyetli" der. İbn Abdilberr ile İbn'ül-Esîr, onun "akıl, hilim, zekâ, fesâhât ve dehâ sâhibi, dindâr" birisi olduğunu belirtirler. Buhârî ile Müslim dâhil bütün Ehl-i Sünnet hadisçilerinin itimadını kazanmış bir hadis râvîsidir.

(bk. İbn Sa'd, VII, 23; İbn Abdilberr, I, 126~128, II, 192; İbn'ül-Esîr, I, 64, II, 445; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 100~101, *et-Tehzîb*: I, 184, *et-Taqrîb*: I, 63)

3- İbn Abdilberr, II, 192; İbn'ül-Esîr, II, 445

Onun "Biz Osman'ı şu üç şeyden dolayı eleştirmiştik: **1.** Çoluk çocuğa vâlilik vermesi. **2.** Devletin otlağını kendine tahsis etmesi. **3.** Masum insanları kırbaçlatması…" diyerek aynı gerçeği itiraf ettiği de gelen rivâyetler arasında. (bk. İbn Şebbe, IV, 1244; el-Belâzürî, III, 36; Ahmed: *el-Fedâil*: I, 455; et-Taberî, III, 30; Hatîb el-Bağdâdî, XII, 262; İbn Ebil-Hadîd, VI, 227; İbn Hacer, *el-Feth*: XIII, 57)

4- İbn Şebbe, IV, 1173~1174; et-Taberî, III, 16; el-Emînî, IX, 80 = Ancak Taberî "Seyf b. Ömer" kanalıyla rivâyet ediyor.

Sa'd b. Ebî Vaqqâs da benzer şeyler söylüyor:

> "Osman, Âişe'nin kınından sıyırıp çektiği, Talha'nın bilediği ve Ali'nin (?) zehir kattığı bir kılıç ile öldürüldü." (bk. İbn Şebbe, IV, 1174)

Bağımsız Mutezile ulemâsından İbn Ebil-Hadîd der ki:

> "Siyer ve tarih mevzuunda eser veren herkes, Âişe'nin Osman'ın en sert muhâliflerinden olduğunu söyler. O kadar ki; Rasûlüllâh'ın elbiselerinden birini çıkarıp evinin bir köşesine asar; içeri girenlere "İşte Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) elbisesi; henüz eskimedi! Ancak Osman onun sünnetini eskitti!" derdi… Osman'a "Na'sel" lâkabını takan ilk kişi de Âişe'dir. Öldürün şu Na'sel suratlıyı! Allah onun canını alsın" derdi."[1]

Evet, Mü'minlerin annesi Âişe'nin tutumu böyle! Önce Osman'ın aleyhinde en ağır sözler sarf ediyor; adeta ölümüne davetiye çıkarıyor. Ölümünden sonra da, kanını yerde koymamak için, Talha ile Zübeyr'i de yanına alarak Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye karşı savaş açıyor!

02. Abdurrahmân b. Avf[2]: Ümeyye oğullarının yönetime yerleşmelerinden sonra, onların halîfe tarafından bol ihsanlarla desteklenmeleri ve onların keyfî tutumları, Müslüman halkın karşı tavır almalarına sebep oldu. Ona karşı tavır koyanlar arasında, elbette ona halîfelik yolunu açan Abdurrahmân da vardı. O da diğer sahâbeyle birlikte halîfeyi sert biçimde eleştirmeye başladı. Hatta onun tozlu raflara kalkmış dosyalarını indirdi; Uhud savaşından firar edişini ve Bedir savaşından geri kalışını tekrar gündeme taşıdı. Buna, Ömer'in yoluna aykırı hareket ettiğini de ekleyerek, onu ayıplamaya başladı.[3]

Önde gelen sahâbe bu mevzuyu, Osman'ın halîfe seçilmesinde belirgin tesiri olan Abdurrahmân'a açma kararı aldılar ve ona gelerek, "Bu senin işin!" dediler. Bununla köşeye sıkışan Avf'ın oğlu, bir gün Ali b. Ebî Tâlib'e "Sen kılıcını al; ben de alırım! O bana verdiği sözü yerine getirmedi." demesiyle[4] halîfeyi çok fena kızdırdı. Doğruca yanına gitti ve ona önceki halîfelerin sîretine bağlı kalmak koşuluyla seçildiğini ve fakat icraatının tam tersi olduğunu bizzat yüzüne vurdu. O yine her zamanki gibi; bununla "sıla-i rahim" yaptığını öne sürdü![5]

1- bk. *Şerhu Nehc'il-Belâğa*: VI, 215

2- Ehl-i Sünnet'e göre "**aşere-i mübeşşere**"den olan birisi.

3- İbn Şebbe, III, 1031~1033; Ahmed: I, 68, 75 (459, 525); et-Taberânî, I, 88; İbn Ebil-Hadîd, I, 198, XV, 21~22; İbn Kesîr, I, 418~419

4- el-Belâzürî, VI, 171; Aycan, 102

5- İbn Abdirabbih, *el-Iqd'ül-Ferîd*: V, 55~56; el-Emînî, IX, 87; Aycan, 103

Bunun üzerine "Onun bunları yapacağını beklemiyordum!" diyerek ayrıldı; bir daha Osman'la konuşmayacağına dair yemin etti; ölene dek onunla küs kaldı.[1] Abdurrahmân'ın "Namazımı Osman kıldırmasın!" diye vasiyet ettiği ve ölüm yatağına düşüp de Osman kendisini ziyârete geldiğinde; yönünü duvara dönerek onunla konuşmadığı da, gelen rivâyetler arasında.[2]

Bazı kaynaklar, halîfenin, Abdurrahmân ile aralarının iyice açıldığı günlerde, onu "münâfıklıkla" suçladığını da belirtiyor.[3]

03. Talha b. Ubeydillâh[4]**:** Ehl-i Sünnet'e göre Talha, Osman'ın en katı muhâliflerindendi; hatta muhâliflerin elebaşıydı.[5] Onun bu katı tutumunu inkâr eden, tek Allah'ın kulu yok! Doğrusu Talha, onun bazı noktalarda geçmişe dönük fazîletlerini inkâr etmiyordu. Ne var ki onu "sonradan değişmekle"[6] ve "insanların alışık olmadığı, bilinmedik yeni şeyler icat etmekle" suçluyordu. Osman da onu "hakkında sûizanda bulunmakla ve insanların kafasını karıştırarak kendi üzerine salmakla" itham ediyordu.[7] Hatta Talha onunla selâmı sabahı bile kesmişti.[8]

Talha, Basra halkını halîfe aleyhine kışkırtmak amacıyla mektuplar yazıp gönderdi.[9] Osman'ın muhâsara altına alındığı günlerde adamın biri Talha'nın yanına geldi. Talha o sırada sedirine uzanmış keyif çıkarmaktaydı. Adam "Çıkıp da şu adamın (yani halîfenin) öldürülmesine mani olmayacak mısın?" deyince, Talha şu cevabı verdi:

1- el-Belâzürî, VI, 172; İbn Ebil-Hadîd, I, 188, 198; Diyârbekrî, II, 271; el-Haffâcî, IV, 531; Muhammed Abdüh, *Şerhu Nehc'il-Belâğa*: I, 30; Aycan, 103

2- Ebul-Fidâ, I, 166; Muhammed Abdüh, I, 30; el-Emînî, IX, 87

Ebû Hilâl el-Askerî, Abdurrahmân ile Osman'ın arasının bu derece açılmasının altında, Hz. Ali'nin şâibeli şûrâ olayının ardından yaptığı bir bedduânın da yattığını; o gün yapılan bedduânın bu gün yerini bulduğunu belirtiyor. (bk. İbn Ebil-Hadîd, I, 196; el-Emînî, IX, 87~88)

3- Diyârbekrî, II, 271; el-Heytemî, 114; el-Halebî, II, 84

4- Ehl-i Sünnet'e göre "**aşere-i mübeşşere**"den olan birisi.

5- İbn Abdilberr, II, 221; İbn'ül-Esîr, II, 492; İbn Ebil-Hadîd, IX, 35

6- İbn Şebbe, IV, 1286~1287

7- el-Belâzürî, VI, 156; el-Emînî, IX, 95

8- el-Belâzürî, VI, 195; Diyârbekrî, II, 260; el-Emînî, IX, 96

9- el-Belâzürî, III, 28

"Hayır! Ta ki Ümeyye oğulları aldıklarını geri ödeyinceye kadar!"[1]

Osman'ın evini kuşatma altına alanların başında Abdurrahmân b. Udeys bulunuyordu. Bir ara Talha geldi ve onunla gizlice bir konuşma yaptı. Konuşma bittikten sonra İbn Udeys, etrafındakilere "Birinin dışarıdan içeri girmesine ya da içeriden dışarı çıkmasına izin vermeyin!" talimatını verdi. Bununla birlikte su taşıyan develerin içeri girmesine müsâade edilmedi. "Bu Talha'nın işi!" diyen Halîfe Osman'ın, "Ey Allahım! Benim için Talha'nın hakkından gel; çünkü şu insanları üzerime salan ve bana karşı kışkırtan o!" diyerek beddua ettiği duyuldu![2]

Kuşatma sonunda halîfeyi öldürenlerin "Nerede Talha? Biline ki Affân'ın oğlunu öldürdük!" demeleri[3] de pek anlamsız değil.

Talha, maktûl halîfenin cesedinin gömülmesini üç gün engelleyen ve onun Yahûdî mezarlığına gömülmesini isteyenlerden biriydi![4]

Maktûl halîfenin Kûfe vâlîsi Saîd ile damadı Mervân, adamlarıyla birlikte Cemel ordusuna katılmak üzere toplandıklarında; Saîd der ki:

> "İnsanlar! Siz gerçekten Osman'ın kanını almak üzere yola çıkmışsanız; onun katilleri aranızda bulunuyor. Dolayısıyla önce onları öldürmek zorundasınız!"

Mervân'ın planı ise daha farklı ve orijinal idi. Plan şuydu:

> "Hayır! Biz önce bu iki tarafı birbiriyle vuruşturacağız. Birisi mutlaka yenilecek, yenen taraf ise zayıf düşecektir. İşte o zaman kolayca geriye kalanın hakkından geliriz."[5]

1- İbn Ebî Şeybe, VI, 205, VII, 518; İbn Şebbe, IV, 1169, 1287; et-Taberî, II, 683; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 73; İbn Ebil-Hadîd, X, 5

2- et-Taberî, II, 668; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 57, 64; İbn Ebil-Hadîd, II, 155

Kişi hakîkaten suçlu olsa bile, bu tarz yöntemleri insanlık dışı bulan büyük insan Hz. Ali, bu yüzden Talha ile kötü olmuş; ancak onun girişimiyle su develeri içeri sokulabilmiştir. bk. el-Belâzürî, VI, 188, 211; et-Taberî, II, 660; el-Emînî, IX, 95

3- et-Taberî, II, 669; Komisyon, II, 217

4- et-Taberî, II, 688; İbn Ebil-Hadîd, X, 6~7 = Ancak Taberî her nedense bu girişimi yapandan "bir adam" diye söz ediyor ve onun kimliğini saklıyor!

5- İbn Sa'd, V, 35; et-Taberî, III, 9; el-Mevdûdî, 163; İslamoğlu, 57 (= Saîd'in kastı Talha ile Zübeyr idi. Zira ikisi de Osman'ın icraatını açıkça eleştirmişlerdi…)

Osman'a muhâlif olan Talha, bir diğer muhâlif Zübeyr ile birlikte, muhâliflerin öncüsü olan Âişe önderliğinde; "Osman'ın kanını yerde bırakmamak" için, Ali'ye karşı savaş bayrağı açıyorlar! Mü'minlerin Emîri Hz. Ali (a.s), onların bu hallerini veciz sözlerle şöyle anlatıyor:

> "Allah'a yemin olsun ki; onlar bende nahoş bir şey görüp de karşı çıkmış değiller. Aramızda insâfı da elden bırakmış durumdalar. Ben devlet hazînesini yakınlarıma peşkeş çekmedim. Kişisel arzularıma da tabi olmadım. Şurası bilinmelidir ki; **onlar terk ettikleri hakkı, döktükleri kanı talep etmekteler!** Şayet o kanda ben onlarla ortaksam; onda muhakkak kendilerinin de payı var. Yok eğer bu işi bensiz yapmışlarsa; o takdirde intikam için peşine düşülecek kimseler onlardır!..."[1]

Cemel savaşına katılan Talha, âdetâ günah çıkarırcasına; "Bizler Osman konusunda müdâhene yaptık (= iki yüzlü davrandık)! Allahım! Bu gün Osman için al benim kanımı!" diyecek[2], kendisiyle aynı safta yer alan Mervân tarafından oklanarak öldürülecektir. Mervân'ın bunun üzerine "Nihâyet Osman'ın öcünü aldım!" dediği, gelen gayet sahih rivâyetler arasında.[3] Bütün bunlar, Osman'ın kanının dökülmesinde birinci derecede azmettirici olanın "Talha" olduğunu gösteriyor.

O nedenle Mervân, Avf b. Ebî Cemîle ve Muhammed b. Sîrîn diyorlar ki: "Ashâb içinde, Osman'a Talha kadar düşman kesilen bir başkası yoktu!"[4]

04. Zübeyr b. Avvâm[5]**:** Talha kadar katı olmasa da; o da halîfenin önde gelen muhâliflerinden birisiydi.[6] Muhâsara günlerinde, Osman'ı susuz bırakanların arasında o da vardı. Bu işte Talha ile birlikteydi.[7]

1- Müfîd, *el-İrşâd*: I, 251; Şerîf Radıy, I, 55, II, 26~27 (= 21 ve 133 nolu hutbeler); İbn Abdilberr, II, 222; İbn'ül-Esîr, II, 492; İbn Ebil-Hadîd, I, 303, IX, 33

2- İbn Sa'd, III, 222~223; İbn Şebbe, IV, 1169, 1238; el-Belâzürî, X, 126; İbn Abdilberr, II, 221; Hâkim, III, 372; İbn'ül-Esîr, II, 492; el-Emînî, IX, 96~97

3- İbn Ebî Şeybe, VI, 190, VII, 536, 542; İbn Sa'd, III, 222~223, V, 38; Halîfe, *et-Târîh*: s. 181, 185; İbn Şebbe, IV, 1170~1171; el-Belâzürî, III, 43, X, 126, 127; el-Ya'qûbî, II, 182; Hâkim, III, 370~372; İbn Abdilberr, II, 221; İbn'ül-Esîr, II, 492; İbn Ebil-Hadîd, IX, 113~115; İbn Hacer, II, 230; el-Emînî, IX, 97~98; Aycan, 133

4- Sırasıyla bk. İbn Sa'd, V, 38; İbn Şebbe, IV, 1169; el-Belâzürî, VI, 201

5- Ehl-i Sünnet'e göre "**aşere-i mübeşşere**"den olan birisi.

6- İbn A'sem, *el-Fütûh*: II, 466; İbn Ebil-Hadîd, IX, 35~36, XIV, 7

7- el-Belâzürî, VI, 211; el-Emînî, IX, 95

Yukarıdaki Saîd b. el-Âs'ın sözüyle, Mü'minlerin Emîri'nin hutbesi, Halîfe Osman'ın katlinde onun da payının olduğunu apaçık gösteriyor. Hz. Ali, Talha ile Zübeyr'den bahisle şöyle diyordu:

> "Onlar bana karşı isyan ederken, Osman'ın kanını talep ettiklerini söylemeyi ihmal etmezler. Vallâhi bilmekteyiz ki, Osman'ın kâtilleri onların bizzat kendileridir!"[1]

Hz. İmâm'ın Cemel muhârebesi esnasında bir ara Zübeyr ile yaptığı şu diyalog da aynı gerçeği ifade ediyor:

– Ey Zübeyr! Bana karşı gelmenin sebebi ne?

– Osman'ın kanı!

– Sen bunu benden mi talep ediyorsun? Öyleyse, onun kanının dökülmesinde kimin daha çok payı varsa; Allah onun canını alsın![2]

Hz. Ali Cemel harbi öncesinde Kûfelilere şu mektubu yazar:

> "Sizlere Osman'ı anlatayım da; duyduklarınızı görmüş gibi olasınız: Kuşkusuz halk onu kınadı. Bense muhâcirlerden ona en çok öğüt veren, buna mukâbil en az uyaran idim. Talha ile Zübeyr'e gelince; onların Osman'la ilgili en basit tutumları onu zora koşmak, en yumuşak konuşmalarıysa onu sert biçimde azarlamaktı…"[3]

Sahâbeden Osmân b. Huneyf[4] ile Basralı tâbiînin büyüklerinden Hasen el-Basrî'ye[5] ve (Hâbis b. Sa'd'ın amcasının oğlu olan) Hufâf b. Abdillâh'a[6] göre de; Zübeyr, Talha ile birlikte Osman'ı sert biçimde eleştiren ve böylece onun katline yeşil ışık yakanlardan birisiydi.

05. Amr b. el-Âs[7]**:** Osman'ın en sert muhâliflerinden birisi de Amr idi. Aslında Amr'ın Osman'la bir alıp veremediği yoktu. Ancak Mısır vâliliğinden azli ve yerine İbn Ebî Serh'in atanması durumu değiştirdi. Amr bun-

1- et-Taberî, II, 704

2- et-Taberî, III, 41; el-Mes'ûdî, *Murûc'üz-Zeheb*: II, 380; el-Emînî, *el-Ğadîr*: IX, 102

3- Şerîf Radıy, III, 3 (1. mektup); İbn Ebil-Hadîd, XIV, 6

4- İbn Ebil-Hadîd, IX, 312, 319

5- Hâkim, III, 118

6- Nasr b. Müzâhim, 65; İbn Ebil-Hadîd, III, 111

7- Sahâbedendir. Nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu ileride göreceğiz.

dan böyle Osman'ı çok sert biçimde eleştirmeye ve insanları onun üzerine kışkırtmaya başladı, işlerini bozmaya çalıştı.[1] Azil olayına iyice içerleyen Amr, nikâhı altında bulunan, Osman'ın ana bir kız kardeşi Ümmü Gülsüm'ü de boşayarak[2] doğruca Medîne'ye geldi ve halîfeye her fırsatta ta'n etmeye başladı.[3] Öyle ki, muhâsara öncesi bir Ali'nin, bir Talha'nın, bir Zübeyr'in yanına sokuluyor; onları halîfeye karşı kışkırtmaya çalışıyordu![4] Osman'ın yüzüne karşı "bu ümmetin başına olmadık işler açtığını ve o yüzden mutlaka tevbe etmesi gerektiğini" alenen söylüyordu.[5]

Ortalık ateşe gittikten sonra Filistin'e çekilen Amr, işini orada da bırakmadı. Oradan gelip geçen herkese Osman'ı ağır sözlerle karalamaya ve insanları onun üzerine kışkırtmaya devam etti.[6]

Ne var ki, Amr'ın bu çıkışının altında "çıkar kavgası" yatıyordu. Halîfenin, onu bunu kendisinin üzerine kışkırtıp duran Amr'a söylediği şu sözler de bunu gösteriyor:

> "Ey Nâbiğa'nın oğlu! Ne çabuk bitlenmişsin! Bana bir yüzle gelip öbür yüzle giderek beni mi eleştiriyorsun? Vallahi, bir çıkarın olmasaydı bunu yapmazdın!"[7]

06. Abdullâh b. Mes'ûd[8]**:** Yönetimle İbn Mes'ûd arasında yaşanan kimi tatsız olaylara daha önce değinmiş; onun maaşının kesildiğini ve hatta bir güzel sopalandığını kısaca anlatmıştık.

1- İbn Abdilberr, II, 376~377, III, 342; İbn'ül-Esîr, II, 610; İbn Kesîr, VII, 190

2- et-Taberî, II, 657; el-Emînî, IX, 136

3- el-Belâzürî, III, 70, VI, 192; İbn Abdilberr, II, 511; İbn'ül-Esîr, III, 385; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 191, 281; İbn Hacer, III, 381

4- et-Taberî, II, 656; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 55; el-Emînî, IX, 136

5- İbn Sa'd, III, 69; et-Taberî, II, 658, 661; İbn Ebil-Hadîd, II, 143

6- İbn Şebbe, III, 1089; el-Belâzürî, III, 70, VI, 192; et-Taberî, 656, 658; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 55; İbn Ebil-Hadîd, II, 144; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 190~191

7- et-Taberî, II, 656, 658; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 54; el-Ya'qûbî, II, 175

8- Sahâbenin en önde gelenlerindendir. İslâm'a girenlerin altıncısı olduğuna dair rivâyetler var. İki hicreti yaşadı, Bedir, Uhud ve diğer bütün savaşlara katıldı. II. Halîfe onu Kûfe'ye muallim olarak gönderdi. Ancak III. halîfe zamanında Kûfe'de yaşananlar ve "mushaflar konusu" yüzünden; Osman'la araları açıldı. Osman'ın öldürülmesine dört yıl kala vefat etti. Buhârî ile Müslim dahil bütün Sünnî hadisçiler, ondan gelen hadislere kitaplarında koşulsuz yer verir. (bk. İbn Abdilberr, II, 316 vd.; İbn'ül-Esîr, III, 74 vd.; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 422; Bilmen, I, 328)

Fâsık Velîd'in Kûfe'ye vâli olmasının ardından; vilâyetle bir dizi sorun yaşayan İbn Mes'ûd, Halîfe Osman'ın bütün mushafların toplatılmasını emreden resmî yazıyı tüm vilâyetlere göndermesiyle birlikte idâreye daha bir cephe almış; "Benden Zeyd b. Sâbit'in okuyuşuna tabi olmamı mı istiyorlar? Allah'a yemin olsun ki, Zeyd Medîne sokaklarında çocuklarla oynayıp dururken, ben Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) mübârek ağzından tam 70 sûre belledim!"[1] diyerek söz konusu karara itiraz etmişti. Üstüne üstlük, yapabileceklerin yanlarındaki mushafları saklamalarını ve devlete teslim etmemelerini tavsiye etmişti.[2] Halîfe kararında diretince, ***"(Dinde) ihdâs (icat) edilen her şey bid'attir. Her bid'at sapıklıktır ve her sapıklık da cehennemi muciptir!"*** hadîsini[3] sıkça okumaya ve bununla Osman'ı iğneleyip durmaya başladı![4]

Çokları, halîfeyle İbn Mes'ûd arasında yaşanan olayların boyutuna zülfü yâre dokunur kaygısıyla pek değinmek istemese de; onun çıkan sorunlar yüzünden Kûfe'den Medîne'ye çağrıldığında, onu seven dostlarının "Gel gitme! Biz seni koruruz ve sana kötü bir şeyin ilişmesine mani oluruz!" demelerinden[5]; yaşananların korku verici boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır. İbn Mes'ûd, işte bu olay yüzünden başkent Medîne'ye vardığında sopalanmıştır.[6]

Hastalandığında kendisini ziyârete gelen halîfenin "maaşını iâde" talebini reddettiği[7] ve cenazesinden halîfenin haberdar edilmemesini vasiyet

---

1- İbn Abdilberr, II, 323. krş. Müslim: f. sahâbe, 114; et-Taberânî, IX, 72, 75, 77; İbn Hacer, *el-Feth*: IX, 48; A. Cevdet Paşa, *Muhtasar Kur'an Tarihi*: s. 57

2- et-Tayâlisî, I, 322; İbn Sa'd, II, 344; İbn Şebbe, III, 1005~1006; Ahmed: I, 414 (3734); Tirmizî: tef. Berâe, 19; Ebû Ya'lâ, I, 64; et-Taberânî, IX, 72, 74; en-Nevevî, XVI, 16; İbn Kesîr, I, 423; Cevdet Paşa, a.g.e. 57; Davudoğlu, X, 339

Kûfe'de İbn Mes'ûd'un yaptığı bu ateşli konuşmaları duyup da itiraz eden hiç kimse yoktu. bk. İbn Şebbe, III, 1007; Buhârî: f. Qur'ân, 8; Müslim: f. sahâbe, 114

3- Hadis için bk. sh. 417

4- el-Belâzürî, VI, 146; İbn Ebil-Hadîd, III, 42

5- İbn Şebbe, III, 1049; İbn Abdilberr, II, 324; İbn'ül-Esîr, III, 77~78; ez-Zehebî, *es-Siyer*: I, 489; İbn Ebil-Hadîd, III, 42, 44

6- Halîfenin İbn Mes'ûd'a karşı bu sert tutumu, kendisini Hüzeyl oğullarıyla da karşı karşıya getirmiştir. bk. İbn Şebbe, IV, 1158; el-Mes'ûdî, II, 362; İbn Tâhir, *el-Bed'ü vet-Târîh*: V, 205; el-Isâmî, *Simt'un-Nücûm*: II, 527; Aycan, 108

7- İbn Şebbe, III, 1051~1052; el-Ya'qûbî, II, 170; el-Belâzürî, VI, 148; İbn'ül-Esîr, III, 77; İbn Ebil-Hadîd, III, 42~43; el-Emînî, IX, 4~5

ettiği[1] de gelen yaygın rivâyetler arasında.

07. Ammâr b. Yâsir[2]: O da halîfeyi çokça eleştiren muhâliflerdendi.[3] Yukarıda, onun halîfeyle yaşadıklarından bir nebze söz etmiştik.

Hz. Ammâr, öncelikle halîfenin ricâsı üzerine Mısır'daki muhâliflere öğüt vermek üzere gönderildi. Ama o Mısır'daki idârî gelişmeleri yakından takibe başlayınca, muhâliflerin haklı olduğunu gördü ve bölgede muhâlefetin bir kat daha artmasına sebep oldu. Halîfeyi ve Mısır vâlisi İbn Ebî Serh'ı ağır biçimde eleştirmeye başladı. Vâlinin halîfeyi gelişmelerden haberdar etmesiyle Medîne'ye çağırıldı. Medîne'de halîfeyle aralarında sert konuşmalar geçti.[4]

Bir gün sahâbeden Miqdâd, Ammâr, Talha ve Zübeyr'in[5] de aralarında bulunduğu bir grup, Osman'ın hukuk dışı icraatını bir bir yazıya geçirirler ve bunu halîfeye ulaştırmak için Ammâr'ı görevlendirirler... Ne oldu ise işte o gün olmuş; Hz. Ammâr gerçekten feci biçimde sopalanmış, bu durum Ümmü Seleme ile Âişe annelerimizin bile çileden çıkmalarına ve halîfeye itiraz etmelerine sebep olmuştur.

Hz. Ammâr'ın, Halîfe Osman'ı "Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmemek ve onun dînini değiştirmeye çabalamak"la suçladığı ve "onun mazlûm olarak öldürüldüğü" iddialarına şiddetle karşı çıktığı da gelen rivâyetler arasında.

1- İbn Sa'd, III, 161; İbn Şebbe, III, 1050; el-Belâzürî, VI, 148; Hâkim, III, 313; İbn'ül-Esîr, III, 77, 78; İbn Ebil-Hadîd, III, 42; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 183 …

2- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

3- bk. İbn Sa'd, III, 260; el-Belâzürî, I, 172~173, III, 93~94; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 544; İbn Hacer, IV, 151

4- Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Şebbe, III, 1122~1125

"*Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*" yazarları, Ammâr'ın bu çıkışının altında çok basit bir meselenin yattığını belirtirler. (bk. II, 208) İbn Kesîr (*el-Bidâye*: VII, 191) de aynı iddiadan bahseder. Oysa bu, [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kaynaklı rivâyetlere dayanan bir iddiadır. (bk. et-Taberî, II, 680; İbn Ebil-Hadîd, II, 159~160) Dolayısıyla kesinlikle uydurmadır.

5- Söz konusu olaya karışan bu dört sahâbînin adlarının geçtiği kaynaklar şunlar: el-Belâzürî, VI, 162~163; İbn Ebil-Hadîd, III, 50; el-Emînî, IX, 16

İbn Şebbe (III, 1099~1100) bu isimlere yer vermiyor. Ancak mektubu yazanlar arasında Abdullâh b. Mes'ûd'un da bulunduğunu zikrediyor.

Ona göre Osman, "emir bil-ma'rûf ve nehiy anil-münker yapan sâlih kişiler" tarafından öldürülmüştür.[1]

08. Ebû Zerr el-Ğıfârî[2]: Halîfeye ve Şam vâlîsine muhâlefeti nedeniyle Rebeze'ye sürülmesi olayını, yukarıda genişçe ele almıştık.[3]

09. Cündeb b. Ka'b el-Ezdî: Kûfeli sürgünlerden biriydi.

10. Cündeb b. Züheyr el-Ğâmidî[4]: Kûfeli sürgünlerden biriydi.

11. Amr b. el-Hamiq el-Huzâî[5]: Kûfeli sürgünlerden biriydi. Daha sonra Mısır'a giderek oradaki muhâlefete de öncülük etti, halkı cihâda çağırdı.[6] O nedenle halîfeyi kuşatma altına almak ve görevinden istifa etmeye zorlamak için gelen Mısırlı muhâliflerin dört öncüsünden biri oydu. Hatta bu sırada Osman'ın evine kadar girdiği belirtiliyor.[7]

12. Mâlik b. Ka'b el-Erhabî: Kûfeli sürgünlerden biriydi.

13. Urve b. Ca'd el-Bâriqî: Kûfeli sürgünlerden biriydi.

14. Ubâde b. es-Sâmit[8]: Şam vâlîsiyle anlaşmazlığa düştüğünü ve halîfeye onun zulmünden şikâyetçi olduğunu yukarıda gördük.

15. Abdurrahmân b. Hanbel el-Cumahî: Halîfenin "fitne" olduğuna dair şiirler okuyan bir şahsiyet olduğunu… yukarıda gördük.

16. Amr b. Zürâra en-Nehaî: Kûfe'de muhâlefeti başlatan ilk kişinin o olduğunu ve bu yüzden Şam'a sürüldüğünü yukarıda gördük.

1- Nasr b. Müzâhim, 319, 326; İbn Ebil-Hadîd, V, 252, VIII, 10; et-Taberî, II, 98; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 296; el-Emînî, IX, 110~114

Bazı kaynaklar, Hz. Ammâr'ın halîfeyi "küfürle" itham ettiğinden bile bahsediyor! bk. el-Bâqıllânî, *et-Temhîd*: s. 530; İbn Ebil-Hadîd, III, 50

2- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

3- Halîfenin Ebû Zerr'e karşı bu sert tutumu, kendisini Ğıfâr oğullarıyla da karşı karşıya getirmiştir. bk. İbn Şebbe, IV, 1158; el-Mes'ûdî, II, 362; İbn Tâhir, *el-Bed'ü vet-Târîh*: V, 205; el-Isâmî, *Simt'un-Nücûm*: II, 527; Aycan, 108

4- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

5- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

6- bk. İbn Şebbe, III, 1116

7- İbn Sa'd, III, 65, 71, 73; İbn Şebbe, IV, 1232, 1303; et-Taberî, II, 665, 677; İbn'ül-Esîr, III, 367; İbn Abdilberr, II, 524; İbn Ebil-Hadîd, II, 158

8- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

17. Huzeyfe b. Yemân[1]**:** Halîfe Osman'ın önemli muârızlarındandı. Onun "Benim Osman'ın durumuyla ilgili bir şüphem yok! Ancak onu öldüren kişi kâfir mi, yoksa mü'min mi? İşte bilmediğim ve şüphe ettiğim tek husus bu!" dediği rivâyet olunuyor.[2] Ayrıca şu söz de ona ait:

"Deccâl çıkacak olsa, ona Osman'ı sevenler tâbi olur!"[3]

18. Abdurrahmân b. Udeys el-Belevî[4]**:** Osman'ın en sert muhâliflerindendi ve Mısır'dan gelenlerin dört öncüsünden biri oydu.[5]

19. Muhammed b. Ebî Huzeyfe el-Abşemî[6]**:** Osman'ın dizinin dibinde yetişmiş olmasına rağmen, onun en sert muhâliflerindendi. Hatta Mısır muhâlefetinin öncülerindendi.[7] Mısır olaylarından bahsederken, orada neler yaptığını yukarıda gördük.

20. Muhammed b. Ebîbekr[8]**:** Mısır'dan gelen muhâliflerin öncülerindendi.

1- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

2- İbn Ebil-Hadîd, III, 51

3- el-Fesevî, *et-Târîh*: II, 768, 770; ez-Zehebî, II, 107, *el-Muğnî*: I, 248 = İsnâdı sahih. Şamlı ez-Zehebî bile rivâyetin isnâdı için sesini çıkarmıyor!

4- Rıdvân bîatine katılan seçkin sahâbedendir. bk. İbn Ebî Şeybe, VI, 364; İbn Abdilberr, II, 411; İbn'ül-Esîr, III, 136; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 411

5- İbn Sa'd, III, 65, 71, VII, 509; İbn Şebbe, IV, 1155, 1303; et-Taberî, II, 663, 665, 668, 670; İbn Abdilberr, II, 411; İbn'ül-Esîr, III, 136; İbn Kesîr, VII, 191

6- Genç sahâbîlerdendir. Ayrıntılı bilgi, yukarıda Mısır olaylarından söz ederken geçmişti. (bk. İbn Abdilberr, III, 342; İbn'ül-Esîr, IV, 64; İbn Hacer, III, 373)

7- İbn Sa'd, III, 84; İbn Şebbe, IV, 1117~1119, IV, 1153~1154, 1307; el-Belâzürî, VI, 164~165; es-Seqafî, I, 124; İbn Abdilberr, III, 342, 353; İbn'ül-Esîr, IV, 64; İbn Ebil-Hadîd, II, 143, VI, 57; İbn Hacer, III, 373; el-Emînî, IX, 143~146

"*Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*" yazarları, Muhammed'in bu çıkışının altında, onun "makam mevki (= vâlîlik) talebinde bulunduğu ve bu talebin halîfe nezdinde kabul görmediği" olgusunun yattığını ileri sürerler. (bk. II, 208) Oysa bu iddialar [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kaynaklı rivâyetlere dayanmaktadır. (bk. et-Taberî, II, 680; İbn Ebil-Hadîd, II, 159) Dolayısıyla kesinlikle uydurmadır.

8- Halîfe Ebûbekr'in oğludur. Vedâ haccı sırasında dünyaya geldi. Babasının ölümünden sonra annesi Esmâ ile Hz. Ali evlendi. O nedenle Hz. Ali'nin terbiyesinde yetişti. Cemel ve Sıffîn savaşlarında babalığının yanında, azgın çeteyle çarpıştı. Hz. Ali tarafından Mısır'a vâlî olarak atandı ve orada Muâviye'nin adamları tarafından hunharca öldürüldü… (Muâviye'nin işlediği cinâyetlere bk.)

Mü'minlerin Emîri Hz. Ali (a.s) onu fazlasıyla över, ona güvenirdi. İbn Abdilberr ile İbn'ül-Esîr onun "fazîlet sâhibi, ibâdet ehli" bir kişi olduğunu belirtirler. O yüzden

Muhâsara günlerinde Halîfe Osman'ın evine kadar girmişti…[1]

21. Amr b. Büdeyl b. Varqâ' el-Huzâî[2]: Muhâsara sırasında halîfe Osman'ın evine kadar girenlerden birisiydi.[3]

22. Cebele b. Amr el-Ensârî[4]: Muhâsara öncesi "Ey Na'sel suratlı! Allah'a yemin olsun ki seni öldüreceğiz!..." diyerek Osman'a karşı çıkmış, onu konuştuğu minberden çekerek alaşağı etmişti![5], Zeyd b. Sâbit'in yardım çağrısına da şiddetle karşı koymuştu.[6]

23. Hişâm b. Velîd el-Mahzûmî[7]: Hz. Ammâr'ın dövülmesine şiddetle karşı çıkmış, "Ey Osman! Şayet ona bir şey olursa, buna karşılık Ümeyye oğullarından iri göbekli birini öldürürüz!" demişti.[8]

24. Amr b. Hazm el-Ensârî[9]: Muhâsara günlerinde Mısırlı muhâliflere ka-

---

İmam Nesâî ile İbn Mâce'nin hadis râvîleri arasında yer alır. (bk. İbn Abdilberr, III, 348~349; İbn'ül-Esîr, IV, 76; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 472, *et-Taqrîb*: II, 157)

1- İbn Sa'd, III, 73; İbn Şebbe, IV, 1232, 1284~1285, 1296~1304, 1307; et-Taberî, II, 665, 671, 677; İbn Abdilberr, III, 77, 349, 353; İbn'ül-Esîr, IV, 76; İbn Ebil-Hadîd, II, 143, 157, VI, 54; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 191, 207

"*Doğuştan Günümüze BİT*" yazarları, "onun Mısır'daki çevresinin tahrikiyle tamahkarlığa kapıldığı; o yüzden Osman'la işlerinin iyi gitmediği için muhâliflerin safına katıldığı…"na ilişkin iddialara yer veriyorlar. (bk. II, 208) Oysa bu iddialar da [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kaynaklı rivâyetlere dayanmaktadır. (bk. et-Taberî, II, 681; İbn Ebil-Hadîd, II, 160) Dolayısıyla kesinlikle uydurmadır.

2- Sahâbedendir. bk. et-Taberî, II, 663; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 525

3- İbn Şebbe, IV, 1307~1308; et-Taberî, II, 663; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 191

4- Uhud savaşına katılan Ensâr'dandır. (bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 223)

5- el-Belâzürî, VI, 160; et-Taberî, II, 661; İbn Ebil-Hadîd, II, 149; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 197; el-Emînî, IX, 130~131. Ayr. bk. İbn Ebil-Hadîd, III, 8

İbn Şebbe (I, 112, IV, 1240 = İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 223~224) onun, Osman'ın Baqî mezarlığına gömülmesine mani olan kişilerin başında bulunduğunu belirtir.

6- İbn A'sem, *el-Fütûh*: II, 424

7- Sahâbedendir. Meşhur Hâlid b. Velîd'in kardeşidir. (bk. İbn'ül-Esîr, IV, 286; İbn Abdilberr, III, 597; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 606)

8- İbn Şebbe, III, 1100; el-Belâzürî, VI, 162; İbn Ebil-Hadîd, III, 49

9- Hazrec kabîlesine mensup sahâbedendir. Muâviye, oğlu Yezîd'e bîat almayı gündeme getirdiğinde, ona şiddetle mukâbele etti. İmam Ahmed, Nesâî, Dârimî ve İbn Mâce, ondan gelen hadislere kitaplarında tereddütsüz yer vermişlerdir.
(bk. İbn'ül-Esîr, III, 365~366; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 532, *et-Taqrîb*: II, 73)

tıldı ve onların Osman'ı öldürmelerine yardım etti.[1]

25. Cehcâh b. Qays el-Ğıfârî[2]: Muhâsara öncesinde halîfe mescitte halka hitap ederken "Ey Na'sel suratlı!" diyerek üzerine saldırdığı gibi; elindeki asayı çekip alarak dizinde kıran… kişiydi.[3]

26. Adiy b. Hâtem et-Tâî[4]: Halîfe'nin muhâliflerindendi.[5] el-Belâzürî, Kûfeli muhâlifler arasında onun da adına yer verir.[6]

27. Ebû Eyyûb el-Ensârî[7]: Osman'ın kuşatma altına alınıp öldürülmesinde yardımı dokunanlardan biriydi.[8]

28. Sehl b. Huneyf[9]: O da Osman'ın muhâliflerindendi. Zeyd b. Sâbit'in halîfeye yardım çağrısına kulak vermediği gibi; ona cevâben "Ey Zeyd! Osman seni Medîne'nin hurmalıklarıyla doyurdu!" diyerek, ona kendisinin yardım etmesini ima ettiği rivâyet ediliyor.[10]

29. Haccâc b. (Amr b.) Ğaziyye el-Ensârî[11]: Halîfenin muhâliflerindendi. O da Zeyd'in halîfeye yardım çağrısına; "Bu sığır ne dediğini bilmiyor!" diyerek karşı çıktı.[12]

1- bk. et-Taberî, II, 664, 671; Ca'fer Sübhânî, *et-Tabaqât*: I, 220

2- Kaynaklar, onun Rıdvân bîatine katılan sahâbeden olduğunu belirtiyor.

3- İbn Şebbe, III, 1110~1112, IV, 1218~1219; el-Belâzürî, VI, 161; et-Taberî, II, 661, 662; İbn Abdilberr, I, 252~253; İbn'ül-Esîr, I, 352; İbn Ebil-Hadîd, II, 149; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 196~197; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 253; el-Emînî, IX, 122~123

4- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

5- İbn'ül-Esîr, III, 234

Hatta Mutezile ulemâsından İbn Ebil-Hadîd, onun Osman'ın en sert muhâliflerinden olduğunu belirtiyor. bk. *Şerhu Nehc'il-Belâğa*: I, 259

6- el-Belâzürî, VI, 151, 197; el-Emînî, IX, 31

7- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

8- İbn Şebbe, IV, 1302. Ayr. bk. et-Taberî, II, 698

9- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

10- İbn Şebbe, IV, 1270; el-Belâzürî, VI, 197; el-Emînî, IX, 124; Aycan, 119

11- Hazrecli, şâir sahâbedendir. Sıffîn savaşında Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin yanındaydı. İmam Mâlik ile İmam Ahmed'in yanı sıra, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, Dârimî ve İbn Mâce, ondan gelen hadislere kitaplarında tereddütsüz yer veriyorlar. (bk. İbn'ül-Esîr, I, 434; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 313, *et-Taqrîb*: I, 156)

12- el-Belâzürî, VI, 210~211; İbn A'sem, II, 424; el-Emînî, IX, 124

Haccâc, muhâsara günlerinde Mervân'la kapıştı ve onu bir kılıç darbesiyle yere serdi![1]

30. Âmir b. Bükeyr el-Leysî[2]: Halîfenin muhâliflerindendi. Muhâsara günlerinde Saîd b. el-Âs'ın kafasına bir kılıç darbesi indiren kişi oydu.[3]

31. Hurqûs b. Züheyr et-Temîmî[4]**:** Halîfeyi ve Kûfe vâlisinin icraatını eleştiren Kûfeli muhâliflerden birisiydi.[5]

32. Süleymân b. Surad[6]**:** Halîfenin ve onun Kûfe vâlîsinin hukuk dışı icraatını yazarak halîfeye gönderen Kûfeli muhâliflerdendi.[7]

33. Hucr b. Adiy el-Kindî[8]**:** O da Süleyman b. Surad ile birlikte, Halîfe Osman'ın ve onun Kûfe vâlîsinin hukuk dışı icraatını toplu halde yazarak halîfeye gönderen Kûfeli muhâliflerden birisiydi.[9]

34. Hâşim b. Utbe b. Ebî Vaqqâs el-Mirqâl[10]**:** Onun Kûfe vâlîsi Saîd ile yaşadıklarına yukarıda değinmiştik. Hâşim, halîfe Osman'ı eleştiren ve onun kitâba aykırı yeni yeni şeyler ihdâs ettiği için bizzat sahâbe ve onların çocukları tarafından öldürüldüğüne inanan birisiydi.[11]

35. Zeyd b. Erqam[12]**:** Halîfe Osman'ı "küfür"le itham edenlerden olduğuna dair bazı rivâyetler var. (bk. İbn Ebil-Hadîd, III, 51)

1- el-Belâzürî, VI, 198; İbn A'sem, II, 428; İbn Abdilberr, I, 346; İbn'ül-Esîr, I, 434; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 313; el-Emînî, IX, 200

2- Bedr'e katılan sahâbedendir. (bk. İbn Abdilberr, III, 4; İbn'ül-Esîr, II, 511)

3- el-Belâzürî, VI, 198~199; el-Emînî, IX, 200

4- Sahâbedendir. "**Zül-Huveysıra**" namıyla meşhurdur. Sıffîn muhârebesinde Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin yanındaydı. Ancak sonradan hâricîlerin başını çekenler arasında yer aldı. (bk. İbn'ül-Esîr, I, 448; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 320, 485)

5- İbn Şebbe, III, 1141; el-Belâzürî, VI, 153; el-Emînî, IX, 31

6- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

7- bk. İbn Şebbe, IV, 1142; el-Belâzürî, VI, 153

8- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

9- bk. İbn Şebbe, IV, 1142; el-Belâzürî, VI, 153

10- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

11- Nasr b. Müzâhim, 354~355; et-Taberî, III, 94; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 190; el-Emînî, IX, 122

12- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

36. Rifâ'a b. Râfi' b. Mâlik el-Ensârî[1]**:** Muhâsara günlerinde o da Mervân'ı bir kılıç darbesiyle yere serdi. Ayrıca Osman'ın evine açılan iki kapıdan birini ateşe vererek içeri girilmesini sağlayan da oydu.[2]

37. Miqdâd b. el-Esved el-Kindî[3]**:** Onun Osman'ın halîfe seçilişine ta baştan karşı olduğunu, şûrâ esnasında yaptığı konuşmalarla ortaya koymuştu. Ayrıca Ammâr, Zübeyr ve Talha'yla bir araya gelerek; halîfenin yanlış icraatını yazıya geçirip ona ulaştıran gruptandı.[4]

38. Qays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî[5]**:** O da halîfe Osman döneminin haksızlıklarla dolu olduğunu savunan, Ali'ye bîat etmekle; artık o dönemin sona erdiğini haykıran biriydi.[6]

39. Ferve b. Amr el-Beyâdî el-Ensârî[7]**:** Kaynaklar, halîfenin öldürülmesinde onun da katkısının olduğunu belirtirler.[8]

40. Ümmü Seleme annemiz[9]**:** O da halîfe Osman'ın muhâliflerindendi. Hz. Ammâr'ın suçsuz yere dövülmesine şiddetle karşı çıkmış, o yüzden Osman'ın azarıyla karşılaşmıştı![10]

Halîfe Osman'ın icraatına karşı çıkan, onu kitap ve sünnetin dışına çıkmak ve önceki halîfelerin yolunu terk etmekle suçlayan muhâlif sahâbe, sadece bu 40 kişilik listeyle sınırlı değil elbette.[11] Bunun için şu tarihî kayıtlara birlikte göz atalım isterseniz:

1- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

2- İbn Şebbe, IV, 1279; el-Belâzürî, VI, 197; et-Taberî, II, 671

3- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

4- el-Belâzürî, VI, 162; İbn Ebil-Hadîd, III, 50; el-Emînî, IX, 16, 114~116

5- Seçkin sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

6- es-Seqafî, I, 129~132; et-Taberî, III, 63, 64; İbn Ebil-Hadîd, VI, 59~61

7- Ensâr'dandır. Akabe bîatlerine ve Bedir savaşına katıldı. Cemel savaşında Ali'nin yanındaydı… (Bir sonraki dipnotta yer alan kaynaklara bak.)

8- İbn Abdilberr, III, 199; İbn'ül-Esîr, III, 455; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 204

9- Seçkin kadın sahâbedendir. Bilgi için son bölüme bak.

10- İbn Şebbe, III, 1100; el-Belâzürî, VI, 162; İbn Ebil-Hadîd, III, 49

11- Sahâbeden Niyâr b. Iyâd el-Eslemî, Abdullâh b. Büdeyl b. Varqâ, Eslem b. Evs el-Hazrecî ve Ebû Habbe el-Mâzinî de halîfe Osman'ın önde gelen muhâliflerindendi. (Muhâsara sonrası çatışma ve Osman'ın defni ile ilgili açıklamalara bk.)

– "Halîfe Osman, Mînâ'da seferî olmasına rağmen namazları tam kılmaya başladığında, Hz. Peygamber'in ashâbından pek çok kişi onu ayıpladı! Hatta bunu gelip onun yüzüne söyleyenler de oldu."[1]

– "Hicrî 34 yılında, Rasûlüllâh'ın ashâbı Osman'ın dîne ters düşen sîretinden şikâyetçi olduklarını bildirmek üzere birbirleriyle yazıştılar, 'Cihâd istiyorsanız, asıl cihâd burada!' diyerek, Medîne'de toplanmalarını istediler…"[2]

– "İnsanlar Osman'ın yaptıklarını görünce, Medîne'deki sahâbîler, diğer vilâyetlerde ve sınır boylarında bulunan öbür sahâbîlere mektuplar yazarak dediler ki: 'Sizler Muhammed'in dînini korumak maksadı ile, Allah yolunda cihâd için oralara gitmiş durumdasınız. Bilesiniz ki, Muhammed'in dîni sizin arkanızdan ifsat edilip bir yana terk edildi! Buyurun gelin de Muhammed'in dînini ayağa kaldırın, düzeltin!' Onlar da gelip halîfeyi katlettiler…"[3]

– Seçkin sahâbeden **Ebut-Tufeyl** (Âmir b. Vâsile) "Muhâcirûn ve Ensâr Halîfe Osman'a yardım etmediler…"[4] diyor.

1- et-Taberî, II, 606; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 173 (H. 29. yılı olayları)

2- el-Belâzürî, VI, 174; et-Taberî, II, 644; İbn Miskeveyh, I, 432; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 43; İbn Ebil-Hadîd, IX, 264; Ebul-Fidâ, *el-Muhtasar*: I, 168; Aycan, 112

Şamlı İbn Kesîr (*el-Bidâye*: VII, 194, 196), bu vb. rivâyetlerde söz konusu edilen mektupların bizzat sahâbe tarafından yazıldığına dair iddiaların "yalan" olduğunu belirtiyor ve bu mektupların "onlar adına başkaları tarafından yazılmış" olduğunu ileri sürüyor! Onun bu gayretini elbette anlıyoruz! Ne var ki, bunlara "İşin ucu Osman'a varıyor!" kaygısıyla "uydurma" deyip geçen ve bununla kendini tatmin etmeye çalışan İbn Kesîr, bu iddianın hemen ardından [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kaynaklı rivâyete yer veriyor ve bunda bir beis görmüyor! Oysa bu yolla gelen rivâyetlerin Ehl-i Sünnet açısından da kesinlikle uydurma olduğunu [sh. 58~64] defalarca dile getirdik. Dolayısıyla bu, ilim ehli birine yakışır tutum değildir!

Kaldı ki, İbn Kesîr'in "uydurma" deyip geçtiği rivâyetlerin senedi, hem "Seyf" yoluyla gelen rivâyetin senedinden kesinlikle; hem de kıyaslanmayacak kadar daha sağlam, hem de diğer Sünnî tarihçilerin yanı sıra, bağımsız Mutezile kaynakları tarafından da doğrulanıyor; ilgili kitaplarda bu rivâyetlere itirazsız yer veriliyor.

3- et-Taberî, II, 662; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 58; İbn Ebil-Hadîd, II, 149; el-Emînî, IX, 161

4- Zübeyr b. Bekkâr, *el-Muvaffaqıyyât*: s. 138~139; el-Belâzürî, V, 101, XI, 97; el-Mes'ûdî, III, 25; İbn Abdilberr, IV, 117~118; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşq*: XXVI, 116; İbn'ül-Esîr, V, 19; es-Süyûtî, *el-Hulefâ*: s. 152; el-Emînî, IX, 139; Aycan, 122

– Abdullâh b. Zübeyr'in oğlu Sâbit "Osman'ı Muhâcirûn ve Ensâr katletti."[1] tespitinde bulunuyor.

– Osman da, yardım talebiyle Muâviye'ye yolladığı mektubunda "Medîne halkının biatlerini bozduğundan…" bahsediyor.[2]

– Abdullâh b. Zübeyr'in oğlu Abbâd diyor ki: "Medîneliler, yaptıklarından ötürü tevbeye davet için Osman'a mektuplar yazdılar…"[3]

– "Ensâr'dan bir grup, Osman'ın cenâze namazının kılınmasına ve Müslümanların kabristanına gömülmesine mani olmaya çalıştı."[4]

– Mücâhid diyor ki: "Medîne halkı Osman'ın yalvarıp yakarmasına aldırış etmedi ve onu katletti. Daha sonra Yezîd, Medînelilerin üzerine bir ordu saldı. Askerler şehri üç gün süresince helâl saydılar ve halka istedikleri her şeyi yaptılar.[5] Allah (a.c.) onlardan fitneye karışarak Osman'ı öldürmüş olanları işte böylece yok etmiş oldu!"[6]

Demek ki; Osman'ın muhâlifleri, sanıldığı gibi 3-5 kişilik "ayak takımından" ibâret değildi. Aksine Medîne halkı, ashâbın ezici çoğunluğu, bilhassa Muhâcirûn ve Ensâr'ın hemen tamamı onun icraatından oldukça rahatsızdı. Hatta İbn Ebî Şeybe (VI, 196, VII, 518) "Mekkelilerin de onu bu yüzden lanetleyip eleştirdiklerini" kaydeder.

1- el-Belâzürî, VI, 350, VII, 134; el-Emînî, IX, 157. krş. Zübeyr b. Bekkâr, 136

2- et-Taberî, II, 662

3- et-Taberî, II, 663

4- et-Taberî, II, 688; İbn Ebil-Hadîd, II, 158; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 213

5- O sırada Medîne, alçak Yezîd'in menfur askerleri tarafından üç gün boyunca yağmalandı, sadece Muhâcirler'den ve Ensâr'dan 700'e yakın kişi katledildi ve hatta çoğu sahâbe eşi ya da kızı olan yüzlerce kadının ırzına geçildi!!!... "**Harra vak'ası**" adıyla bilinen bu meşum olay hakkında ileride kısa bilgi verilecek. [bk. sh. 670~671]

6- İbn Sa'd, III, 68 = Mücâhid'in bu sözüne, sırf, Osman'ın katlinde Medîne halkının doğrudan katkılarının olduğunu itiraf ettiği için yer verdik. Yoksa aklî dengesi yerinde hiçbir kimse, Allah'ın Yezîd'in yanında yer alarak, onların elleriyle Medînelileri öldürttüğünü kabul edemez! Yezîd'in arsız askerlerinin, Medîne'de ırz namus tanımadan üç gün boyunca yaptıkları vahşeti, onların Osman'a yaptıklarına karşılık "ilâhî bir cezâ" gibi sunarak, "meşrû" göstermeye çalışan ve cidden hayâ sınırlarını zorlayan bu zihniyet, ancak Mücâhid'e ve onun gibilere yakışır!

Medîne'de yaşanan bu vahşetin "Osman'ın katline karşılık" olduğunu düşünenlerden birisi de Abdullah b. Ömer'dir! (bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 242)

Osman'ın yanında sahâbeden hiç mi kimse yoktu? diyorsanız; buyurun, yine târihî kayıtlara dönelim:

– "Rasûlüllâh'ın ashâbı olan biten her şeyi görüyor ve duyuyordu. Onlardan –içlerinde:

01. Zeyd b. Sâbit[1],

02. Ebû Üseyd (Mâlik b. Rabîa) es-Sêıdî[2],

03. Ka'b b. Mâlik[3] ve

04. Hassân b. Sâbit'in[4] de bulunduğu çok küçük bir grup dışında– hiç

1- Ensâr'dandır ve Hazrec kabîlesindendir. Hz. Peygamber'in (s.a.a) vahiy kâtiplerindendi. Osman döneminde hazineden sorumlu devlet bakanıydı. (Yukarıda geçen "**Mâlî yolsuzluklar**" başlığına bak.) Halîfeye olan hizmeti, Medîne'de bulunan hurma bahçeleriyle ödüllendirildi! Zeyd, muhâsara günlerinde halîfeye yardım çağrısında bulunduğunda, Sehl b. Huneyf'in ona nasıl bir karşılık verdiğini yukarıda görmüştük. Onun bu çağrısına Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin de benzer karşılık verdiğini et-Taberî (= ayr. bk. Aycan, 119) aktarıyor. Osman'dan sonra, Hz. Ali'nin faziletlerini çok iyi bilmesine rağmen, ona bîat etmedi ve böylece haksızın karşısında haklıyı yalnız bıraktı! Buna rağmen Buhârî ile Müslim dahil pek çok muhaddis, ondan hadis almakta tereddüt etmemişlerdir! (bk. İbn Abdilberr, I, 554; İbn'ül-Esîr, II, 236; İbn Hazm, *el-Fisal*: IV, 159; et-Taberî, II, 698; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 266)

2- Hazrec kabîlesindendir. Rasûlüllâh (s.a.a) ile birlikte, Bedir ve Uhud dahil bütün savaşlara katıldı. İbn Sa'd'ın rivâyetine göre altın yüzük kullanırdı! Buhârî ile Müslim dahil pek çok muhaddis, ondan hadis almakta tereddüt etmemişlerdir! (bk. İbn Sa'd, III, 557~558; Hâkim, III, 515~516; İbn Abdilberr, IV, 8; İbn'ül-Esîr, IV, 19; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 232)

3- Hazrec kabîlesinden; Akabe bîatlerine katılan Ensâr'dandır. Bedir ve Tebûk gazvelerine iştirak etmedi. Aynı zamanda şâir de olan Ka'b, tarihçi et-Taberî'ye göre Osman'ın meddahlarındandı! Onun ölümünden sonra, her nedense Hz. Ali'ye bîat etmeyerek onu haklı davasında yalnız bıraktı! Buna rağmen Buhârî ile Müslim dahil pek çok muhaddis, ondan gelen hadisleri almakta tereddüt etmemişlerdir! (bk. İbn Abdilberr, III, 286; İbn'ül-Esîr, III 537; et-Taberî, II, 694, 698; İbn Hazm, *el-Fisal*: IV, 159; İbn Hacer, III, 302, *et-Taqrîb*: II, 144)

4- Hazrec kabîlesindendir. İnsanların en korkaklarındandı. O yüzden Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile birlikte hiçbir savaşa katılmadı. Âişe annemize "iftirâ" atanlardan birisi de oydu… Aynı zamanda şâir olan Hassân da, tarihçi et-Taberî'ye göre, halîfe Osman'ın meddahlarındandı! Onun öldürülmesinden sonra Hz. Ali'ye bîat etmedi. Buna rağmen Buhârî ile Müslim dahil pek çok hadisçi, ondan hadis almakta tereddüt etmemişlerdir! (bk. İbn Abdilberr, I, 335 vd.; İbn'ül-Esîr, II, 7 vd.; et-Taberî, II, 694, 698; İbn Hazm, IV, 159; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 163)

kimse Osman'ı korumaya ve savunmaya yanaşmıyordu."[1]

05. Mücâşi' b. Mes'ûd: Basra vâlisi İbn Âmir, Osman'ın muhâsara günlerinde vilâyetlerden yardım talebinde bulunduğunu halka duyurduğunda, onun yardımına ilk koşan kişiydi…[2]

06. Abdullâh b. Selâm[3]: Osman'ın akıl hocalarındandı. Ortaya attığı kehânetleriyle onun öldürülmesine mani olmaya çalıştı![4]

07. Ebû Hüreyre: Kendi anlattıklarına bakılırsa, muhâsara günlerinde Osman'a sahip çıkan, hatta o izin verse; kılıcını kuşanıp onu savunmak isteyen birisiydi.[5]

08. Abdullâh b. Ömer: Osman'a yakın duruşu ve onun öldürülmesine şiddetle karşı çıkışı ile biliniyor.[6]

09. Üsâme b. Zeyd b. Hârise[7]: Osman'ın öldürülmesine karşı çıkanlardan birisiydi.[8]

1- el-Belâzürî, VI, 175; et-Taberî, II, 644; İbn Ebil-Hadîd, IX, 264; Algül, II, 420

2- İbn Sa'd, V, 47~48; el-Belâzürî, VI, 188; et-Taberî, II, 663; Aycan, 120

3- Aslen Yahûdîdir. Hadis ve tefsîr tarihinde, İsrâîliyyât'ın (yani dîne sokulan Yahûdî kültürünün) önde gelen kaynaklarından kabul edilir. Osman'ın öldürülmesinden sonra, o da hak imam Hz. Ali'ye bîat etmeyip Şam'ın yolunu tuttu! Böylece haksızın karşısında haklıyı yalnız bıraktı. Buna rağmen Buhârî ile Müslim dahil pek çok hadisçi, ondan gelen hadisleri almakta tereddüt etmemişlerdir! (bk. İbn'ül-Esîr, II, 613; et-Taberî, II, 698; İbn Hacer, II, 320, *et-Taqrîb*: I, 399; Mahmûd Ebû Reyye, 145 vd. [= *Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması*: s. 163 vd.]; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*: s. 253, *Tefsir Tarihi*: I, 120 vd.)

4- İbn Sa'd, III, 71, 81~82; İbn Şebbe, IV, 1175~1186, 1189; İbn Ebî Şeybe, VII, 515, 523; Tirmizî: menâqıb, 36; İbn Abdilberr, III, 79; İbn'ül-Esîr, II, 613

5- İbn Sa'd, III, 70; İbn Şebbe, III, 1110, IV, 1194, 1206~1208, 1214~1215, 1246

6- İbn Ebî Şeybe, VII, 523; İbn Sa'd, III, 71; İbn Şebbe, IV, 1224, 1270, 1281, 1299~1301; İbn Abdilberr, III, 79; Çuhacıoğlu, 389 (= 101~102 nolu hadisler)

7- Kelb kabîlesindendir. Hz. Peygamber'in (s.a.a) azatlısı Zeyd'in oğludur. Daha 17-18 yaşlarındayken, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) tarafından Şam istikametine sevk edilen ordunun başına komutan tayin edildi. [sh. 349] Halîfe Osman'dan sonra o da Hz. Ali'ye bîat etmedi… Buna rağmen Buhârî ile Müslim dahil pek çok muhaddis, ondan hadis almakta tereddüt etmemişlerdir! (bk. İbn Abdilberr, I, 57~59; İbn'ül-Esîr, I, 75~78; İbn Sa'd, IV, 71; Buhârî: fiten, 21; et-Taberî, II, 699; Hâkim, III, 115~116; İbn Hazm, IV, 159; el-Aynî, XX, 93; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 66)

8- İbn Şebbe, IV, 1211, 1281

10. Abdullâh b. Zübeyr: Osman'a yakın duruşuyla biliniyor. Muhâsara sonrası çıkan kavgada onun uğrunda çarpışırken yaralandı.[1]

– Sahâbeden şu kimseler Osman'ı savunurken öldürüldüler:

11. Ziyâd b. Nuaym el-Fihrî[2],

12. Abdurrahmân b. el-Avvâm el-Esedî'nin oğlu Abdullâh[3],

13. Abdullâh b. Ebî Murra (Avf) b. es-Sebbâq[4],

14. Abdullâh (el-Ekber) b. Vehb b. Zem'a el-Esedî[5] ve

15. Muğîra b. Ahnes es-Seqafî[6].

16. Abdullâh b. Ebî Rabîa: Yemen'de Cened vilâyetinin vâlîsiydi. Muhâsara günlerinde ona yardım için yola koyuldu ve Mekke yakınlarında bineğinden düşerek öldü.[7]

– Ensâr'ın bütün engellemelerine rağmen, Osman'ın cesedini gece vakti gömmeyi başaran dört sahâbînin adları şöyle:

17. Cübeyr b. Mut'im,

18. Hakîm b. Hızâm,

19. Niyâr b. Mükrem ve

20. Ebû Cehm b. Huzeyfe.[8]

1- İbn Sa'd, III, 70~71; İbn Şebbe, IV, 1280; et-Taberî, II, 671 …

2- Taberî, II, 671; İbn Abdilberr, I, 566; İbn'ül-Esîr, II, 231; İbn Hacer, I, 559

3- İbn Şebbe, IV, 1280; el-Belâzürî, VI, 199; İbn A'sem, II, 428; İbn'ül-Esîr, III, 141; İbn Hacer, II, 415, III, 62; el-Emînî, IX, 198

4- İbn Şebbe, IV, 1280; el-Belâzürî, VI, 199; İbn'ül-Esîr, III, 86; İbn Hacer, II, 367; el-Emînî, IX, 198

5- İbn Şebbe, IV, 1280; el-Belâzürî, VI, 199; İbn'ül-Esîr, III, 94; İbn A'sem, II, 428; İbn Hacer, II, 381; el-Emînî, IX, 198

6- İbn Şebbe, IV, 1280, 1293, 1306; et-Taberî, II, 670~671; İbn Abdilberr, III, 387; İbn'ül-Esîr, IV, 180; İbn Ebil-Hadîd, II, 156; İbn Hacer, III, 452

7- İbn Abdilberr, II, 299; İbn'ül-Esîr, II, 591. Şûrâ günü Osmân'ın halîfe seçilmesi için neler yaptığını yukarıda gördük.

8- İbn Şebbe, I, 113, IV, 1241; İbn Sa'd, III, 78~79; İbn Abdilberr, III, 563, IV, 32; İbn'ül-Esîr, IV, 265, 407; et-Taberî, II, 688; el-Emînî, IX, 209

Bunların çoğu, "bozacının şâhidi şıracı" kabîlinden zaten sâbıkalı. Onlardan bir kısmına dipnotlarda değindik, bir kısmına[1] da ileride yeri geldikçe değineceğiz. Bir kısmı[2] tuleqâ'dan! Hatta bir kısmının[3] sahâbeden oldukları da hayli şâibeli; çünkü haklarında hemen hiçbir bilgi yok! Ha bir de iktidarın nimetlerinden bolca yararlanan bazı Ümeyye oğullarını da katmak gerek, Osman'a sahip çıkanlar arasına!

Tâbiînden olan muhâlifler:

Halîfe Osman'a muhâlif olan tâbiînin en meşhurları ise; Hukeym b. Cebele el-Abdî[4], Mesrûq b. Ecda'[5], Muhammed b. Amr[6], Yezîd b. Qays el-

1- 5, 7, 8, 10, 16, 17 ve 18 nolu kişilerde olduğu gibi.

2- 13, 14, 16, 18 ve 20 nolu kişilerde olduğu gibi.

3- 11, 12 ve 13 nolu kişilerde olduğu gibi.

4- İbn Abdilberr (I, 324) ile İbn'ül-Esîr (II, 43) diyorlar ki: "Peygamber'in (s.a.a) dönemine yetişti; ancak ondan bir şey duyduğuna ya da onu görmüşlüğüne dair bir bilgimiz yok. Kendisi sâlih, dindar ve kavmi içinde sözü dinlenir birisiydi…"

Halîfeyi eleştiren Basralılardan biridir. Onu muhâsara altına almak ve görevini bırakmaya zorlamak için Basra'dan gelen kalabalık muhâlif heyetin de öncüsüydü. (bk. İbn Sa'd, III, 71; Halîfe, 168; İbn Şebbe, III, 1132, 1147, IV, 1277; et-Taberî, II, 668; İbn Abdilberr, I, 324; İbn Ebil-Hadîd, III, 27; el-Emînî, IX, 148)

"*Doğuştan Günümüze BİT*" yazarları, onun "hırsız birisi" olduğunu belirtiyor. (bk. II, 206) Oysa bu iddia [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kaynaklı rivâyetlere dayanmaktadır. (bk. et-Taberî, II, 639, 701) Dolayısıyla bu, o şahsa kara çalmak amacıyla uydurulan asılsız bir söylentiden ibârettir.

5- Muhadramdır. İbn Sa'd başta, bütün herkes tarafından "siqa" kabul ediliyor. O yüzden İmam Buhârî ile İmam Müslim dâhil bütün muhaddislerin "hadis râvîleri" listesinde yer alıyor. (bk. İbn Sa'd, VI, 76~84; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 249)

Adı, "Osman'ın katline yeşil ışık yakanlar" arasında geçiyor. (bk. Ebû Dâvûd: cihâd, 128; el-Bezzâr, V, 319; Hâkim, II, 124; el-Beyheqî, IX, 65)

Seyf b. Ömer kaynaklı rivâyetlerden birinde Mesrûq'un bu tutumu aynen onaylanırken, öbüründe ise yalanlanıyor ve Hz. Ammâr'a "Osman'ın ölümüne sebep oldukları" için itiraz ediyor!!! (bk. et-Taberî, II, 654, III, 26)

6- Sahâbeden "Amr b. Hazm el-Ensârî"nin oğludur. Rasûlüllâh'ın (s.a.a) vefat ettiği yılda dünyaya geldi. Fıkıh ve fazîlet sâhibi birisiydi. İbn Sa'd ile İmam Nesâî dahil herkes tarafından "siqa" olduğu rapor ediliyor. Aynı zamanda İmam Ahmed, Nesâî, Ebû Dâvûd ve bilhassa Dârimî'nin hadis râvîlerinden birisi. (İbn Sa'd, V, 69; İbn'ül-Esîr, IV, 79; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 476, *et-Tehzîb*: V, 221)

Rivâyetlere göre Osman'ın en sert muhâliflerinden olan üç Muhammed'den biri idi. (bk. İbn Şebbe, IV, 1307; İbn Abdilberr, III, 353; el-Emînî, IX, 129)

Erhabî[1], Abdullâh b. Ukeym[2], Mâlik b. Hâris el-Eşter, Zeyd b. Sûhân el-Abdî, Sa'sa'a b. Sûhân el-Abdî, Alqame b. Qays en-Nehaî, Esved b. Yezîd en-Nehaî, Kümeyl b. Ziyâd en-Nehaî, Sâbit b. Qays en-Nehaî[3] … gibi seçkin simalar örnek verilebilir. Tâbiînden halîfeye destek çıkan meşhur kişiler ise: Mervân b. Hakem[4], Kesîr b. Salt el-Kindî el-Medenî[5] ve Kesîr b. Eflah el-Medenî[6] idi.

1- Muhadram idi. Kabilesi içinde sözü dinlenir, saygın birisiydi. Hz. Ali'nin yakın arkadaşlarındandı. Onun bütün savaşlarında yanında yer aldı ve Rey, İsfahan ve Hemedân bölge vâliliğine atandı. (bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 675) Osman'ın ve Kûfe vâlîsi Saîd'in icraatını sert biçimde eleştiren Kûfeli muhâliflerdendi. (bk. İbn Şebbe, III, 1142; İbn Sa'd, V, 33; el-Belâzürî, VI, 153, 157, 159; et-Taberî, III, 86)

2- Muhadramdır. İmam Müslim başta olmak üzere, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin hadis râvîlerindendir. (bk. İbn Sa'd, VI, 113; İbn Abdilberr, II, 368; İbn'ül-Esîr, III, 41; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 409)

Osman'ın ayıplarını anlatmak sûretiyle onun kanının dökülmesine sebep olduğunu kendisi itiraf ediyor. (bk. İbn Sa'd, III, 80, VI, 115; el-Belâzürî, VI, 226)

3- Sonki isimler için bk. sh. 483 vd.

4- Halîfenin başını yakan "akraba"nın elebaşıydı. Muhâsara günlerinde çok bâriz biçimde halîfeye destek verdi. Detaylı bilgi için, babasının hal tercümesine bk.

5- Halîfe Osman'ın yakın adamlarındandı ve muhâsara günlerinde onun yanındaydı. (İbn Şebbe, IV, 1227; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 204) Halîfe Osman, muhâsaraya gelen Mısırlı muhâliflerle konuşup caydırması için Hz. Ammâr'a teklifte bulunur; ama o bu teklifi kabul etmez. Daha sonra onu bu teklife razı etmek için Sa'd b. Ebî Vaqqâs'ı gönderir. Ardından birini çağırır ve: "Git, Sa'd ile Ammâr'ın neler konuştuğunu dinle; derhal bana gel, haber ver!" der. O da gidip bir delikten gizlice onları dinlemeye koyulduğunda, Hz. Ammâr durumu fark eder ve "Beni mi izliyorsun? Vallâhi, senin olduğunu bilseydim şu sopayla gözünü çıkarırdım! Çünkü Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bunu helal kılmıştır." der. İşte Osman'ın burada tecessüs amaçlı kullandığı kişi Kesîr'dir! (bk. et-Taberî, II, 657~658; İbn Şebbe, III, 1125) Genel kanaate göre, muhâsara sonrası çıkan çatışmada, muhâlif sahâbeden Niyâr el-Eslemî'yi öldüren de oydu. (et-Taberî, II, 670; İbn Ebil-Hadîd, II, 155)

Buna rağmen Ahmed el-Iclî, İbn Hıbbân ve İbn Hacer tarafından "siqa" kabul edilen Kesîr; İmam Ahmed, Nesâî ve Dârimî'nin hadis râvîleri arasında yer alır! (bk. İbn Hacer, III, 310, *et-Tehzîb*: IV, 558, *et-Taqrîb*: II, 140; el-Aynî, V, 379)

6- Halîfe'nin mushaf kâtiplerindendi. Muhâsara günlerinde Abdullâh b. Selâm ile birlikte halîfenin yanındaydı. (bk. İbn Şebbe, III, 1178~1179) Ahmed el-Iclî, Nesâî, İbn Hacer vb. tarafından "siqa" kabul edilen Kesîr b. Eflah, İmam Ahmed, Tirmizî, Nesâî ve Dârimî'nin hadis râvîlerindendir. (İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 553, *et-Taqrîb*: II, 139)

Şam vâlisi Muâviye ile Hz. Ali'nin tutumları:

İleride "Osman'ın kanını" bahane ederek, Sıffîn muhârebesinde **azgın çeten**in başını çekecek olan Muâviye ile, ona karşı hak mücâdelesi verecek olan Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin, "Osman'ın icraatı" karşısında ve "onun kanının dökülmesi" mevzuunda takındıkları tavırlar elbette merak konusudur.

Rahatsız edici icraatındaki ısrarı yüzünden "Medîneli" Müslümanlardan destek bulamayan Halîfe Osman, vilâyetlerden yardım istemek durumunda kalır. Onun bu yardım talebine; sadece Basra ile Şam'dan cevap gelir.[1] Basra vâlîsi İbn Âmir, **Mücâşi' b. Mes'ûd**'u yeteri kadar askerî güçle birlikte yola çıkarır…[2] Şam vâlîsi Muâviye ise, "yardım talebini içeren mektubu eline alıp okuyunca, bir süre bekler ve ashâba ters düşmek istemez!"[3] Ancak sonradan **Yezîd b. Esed el-Qasrî** komutasında bir ordu hazırlayıp Medîne'ye doğru yola çıkarır[4] ve ona şu talimatı verir: "(Medîne yakınlarında bulunan) Zû Huşub mevkiine vardığınızda durun, bekleyin. Daha öte gitmeyin!" Yezîd de oraya varır ve beklemeye koyulur. Nihâyet kendilerine Osman'ın ölüm haberi ulaşır.[5]

Muâviye idâreyi ele geçirdikten sonra, kendisiyle seçkin sahâbeden **Ebut-Tufeyl** (**Âmir b. Vâsile**) arasında şöyle bir konuşma geçer:

– Sen Osman'ın katillerinden değil misin?

1- Halîfe'nin yardım talebine karşılık; Mısır'dan Muâviye b. Hudeyc, Kûfe'den de Qa'qâ' b. Amr komutasında yardım kuvvetleri gönderildiğine dair bir rivâyet de var. (bk. et-Taberî, II, 654, 672; Aycan, 120) Ancak bu rivâyetler [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kaynaklı olduğundan ve öteki kaynaklara doğrulatamadığımız için itibara almadık.

2- İbn Sa'd, V, 47~48; el-Belâzürî, VI, 188; et-Taberî, II, 663; Aycan, 120

3- et-Taberî, II, 663. ayr. bk. İbn Şebbe, IV, 1289; el-Ya'qûbî, II, 175; İbn Ebil-Hadîd, II, 151; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 61

4- İbn Şebbe, IV, 1287; el-Belâzürî, VI, 189; et-Taberî, II, 663; İbn Ebil-Hadîd, II, 151; İbn Kesîr, VII, 202; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 61

5- İbn Şebbe, IV, 1289; Aycan, 121 = İbn Şebbe devamla, Muâviye'nin bu tutumunu anlatan Cüveyriye'nin "O, Osman öldürülsün de kendisi halîfelik iddiasında bulunsun diye böyle hareket etti!" değerlendirmesine de yer veriyor.

Halîfe Osman'ın yardım talebinden sonra Medîne'ye gelen Muâviye ile Osman arasında geçen benzer içerikli bir konuşma için bk. el-Ya'qûbî, II, 175

– Hayır, ama orada bulunup da yardım etmeyenlerdenim.

– Seni ona yardım etmekten alıkoyan neydi?

– Muhâcirûn ve Ensâr yardım etmedi; ben de etmedim!

– Fakat halîfeye yardım etmek onlara vacipti.

– Peki Şam halkı seninle birlikte oldukları halde; seni ona yardım etmekten alıkoyan neydi?

– Benim Osman'ın kanını talep etmem ona yardım değil mi?

Ebut-Tufeyl güler ve şöyle der:

– Sen, tıpkı şâirin "Ben hayattayken gerekli olan yardımı yapmadın; öldükten sonra benim yasımı tutuyorsun!" dediği gibisin.[1]

"Osman'ın kanı" deyip duran Muâviye'yi, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali de "Osman'ı tam da yardıma muhtaç olduğu sırada yalnız bırakmak ve bu konuda elinde imkân varken oyalanmakla" suçluyordu.[2]

Bütün bunların yanı sıra, Halîfe Osman'ın Mısır vâlîsi **İbn Ebî Serh**'in, Hz. Ali'ye bîat etmediği gibi; "Osmân'ın öldürülmesini arzu ettiğini bildiğim birisine bîat edecek değilim ya!" diyerek[3], Muâviye'ye de yanaşmaması apaçık gösteriyor ki; Muâviye, Osman'ın muhâsara edilip öldürülüşüne müdâhale etmemiş, resmen fırsatçılık yaparak olaya âdetâ seyirci kalmıştır…[4] Gelelim Hz. Ali'ye:

1- Kaynakları için bk. sh. 511 (4 nolu dipnot)

2- Şerîf Radıy, III, 38~39, 70 (28 ve 37 nolu mektuplar = İbn Ebil-Hadîd, XV, 183, XVI, 153); Murtazâ el-Mutahharî, *Nehc'ül-Belâğa Üzerine*: s. 164~167

3- İbn Şebbe, IV, 1153; el-Fesevî, *et-Târîh*: I, 254

4- Bu toprakların yetiştirdiği ender tarihçilerden İrfan Aycan da aynı sonuca vararak diyor ki: "Muâviye adeta Hz. Osman'ın dirisinden ziyade, ölüsünden istifade yoluna gitmiştir…" (*Muâviye b. Ebî Süfyân*: s. 122)

Esasen halîfe Osman'ın muhâsara altına alınıp katledilişine seyirci kalan yalnız Muâviye değildir. Halîfenin her şeye rağmen sürekli kayırıp kolladığı yakın akrabasından, Mervân dışında kimsenin ortada görünmeyişi oldukça ilginç! Tarihçiler, hukuk dışı uygulamalarıyla bütün bir ümmeti halîfenin başına yığan akraba'dan birçoğunun "Osman'ın evinden dışarı çıkmadığını" kaydediyorlar. (bk. et-Taberî, II, 659, 671; İbn Ebil-Hadîd, II, 145)

Osman'ı "kitap ve sünnetin dışına çıkmak, akrabasını kayırmak ve yolsuzluk yapmak"la suçlayanlar arasında, elbette Mü'minlerin Emîri Hz. Ali de vardı. Halîfeyi "hadleri tatil"[1], "olmadık şeyler ihdâs"[2] ve yönetimde "berbat bir istibdâd"a saparak her şeyi akrabasına tahsis[3] etmekle suçlayan Hz. Ali, dönemin yolsuzluklarını şöyle dile getiriyordu:

> "… Derken üçüncüsü geldi. İşi gücü karnını doldurmak, yediğini çıkaracağı yerle yiyeceği yer arasında gidip gelmek idi. Onun yanı sıra babasının oğulları da işe koyuldular. Allah'ın malını yeyip semirdiler; tıpkı devenin bahar otlarını yeyip semirdikleri gibi. Nihâyet onun da ipi çözüldü, icraatı kendi ölümüne sebep oldu."[4]

Dinin kötülerin elinde "meta aracı" hâline dönüştüğünü[5] belirten Hz. Ali, "Ben devlet malını yakınlarıma peşkeş çekmedim, kişisel arzularıma da tabi olmadım!" [sh. 500] derken de, ona ima yollu gönderme yapıyordu.

Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali, Mısır halkına hitaben yazdığı mektubunda:

> "Allah'ın kulu ve Mü'minlerin Emîri olan Ali'den, yeryüzünde isyan edildiği, hakların ihlâl edildiği; bunun akabinde zulüm çadırının iyinin de kötünün de, oturanın da yolculuk edenin de üzerini örtüp kapattığı, marufu rahatça işlemeye ve münkerden kaçınmaya imkân kalmadığı bir sırada; Allah için öfkelenen topluma…"[6]

buyurarak; Mısır halkını davalarında haklı ve övgüye lâyık bulurken; o döneme zulüm ve isyânın damgasını vurduğunu ifâde ediyordu.

Ensâr'dan olan, Osman'ın öldürülmesinden sonra Hz. Ali'ye bîat etmeyerek tarafsız(?) kalan sahâbeden Muhammed b. Mesleme'nin, o günlerde halîfeyle konuşurken "Sen de görmektesin ki; dostların seni yalnız bıraktılar!…" demesi (bk. et-Taberî, II, 665) ve halîfe yardım talep edene kadar vâliliklerden –halîfe lehine– hiçbir olumlu hareket görülmeyişi de gösteriyor ki; genelde Ümeyye oğulları da olaya tamamen seyirci kalmışlardır. (Ayr. bk. Aycan, 120)

1- el-Belâzürî, VI, 144; İbn Ebil-Hadîd, III, 19

2- Şerîf Radıy, I, 90, III, 39 (42. hutbe ve 28. mektup = İbn Ebil-Hadîd, II, 322, XV, 183) "Olmadık şeyler"den kasıt dîne sokulan bid'atlerdir.

3- Şerîf Radıy, I, 72 (29. hutbe = İbn Ebil-Hadîd, II, 126)

4- Şerîf Radıy, I, 30 (2. hutbe [**Şıqşıqıyye** hutbesi] = İbn Ebil-Hadîd, I, 197)

5- Şerîf Radıy, III, 105 (= 53. mektup); en-Nüveyrî, *Nihâyet'ül-Ereb*: VI, 25

6- es-Seqafî, I, 170; et-Taberî, III, 127; Müfîd, *el-İhtisâs*: s. 80; Şerîf Radıy, III, 70 (= 38. mektup); İbn Ebil-Hadîd, VI, 77, XVI, 156; Gölpınarlı, 368

Esasen ona göre, Osman'ın hilâfet makamına gelişi de "haklı" değildi. Şâibeli şûrâ olayı akabinde, Osman'a zoraki bîat öncesi sarf ettiği "Hepiniz çok iyi bilmektesiniz ki, benim o işte başkalarından daha fazla hakkım var. Buna rağmen and olsun Allah'a ki, Müslümanların işleri sağ sâlim yürüdüğü ve sadece benim dışımda, hiç kimseye cevir yapılmadığı sürece teslim olurum. Ben bana yapılanların ecrini Allah'tan bekliyorum!"[1] mealli sözler bunu göstermeye yetiyordu. Hz. Peygamber'in (s.a.a), ümmete Ali'nin "riyâset ve rehberlik" etmesi gerektiğine dair talimatlarının üzerinden daha kaç yıl geçmişti ki? Bu durum herkes gibi, Osman tarafından da zaten bilinmekteydi ve "arife tarif gerekmez"di. Bazıları için bu durum, belki Osman aleyhine kullanılabilecek en uygun fırsattı. Ama Ali "fırsatçı" birisi değildi ve bunu gündeme getirme gereği bile duymuyordu.

Hz. Ali, kendisine yapılan haksızlıkların değil, dîne ve ümmete yapılan haksızlıkların peşindeydi. Halîfe Osman'la, daha hilâfetinin ilk yıllarında, temettu' haccıyla kıran haccı mevzuunda ağız dalaşına girdiklerini ve Ebû Zerr'in sürülmesinde ona eşlik ettiği için halîfeye ters düştüğünü önceden görmüştük.[2] Hz. Ali Ebû Zerr'i uğurlarken:

> "Yâ Ebâ Zerr! Sen Allah için öfkelendin, bu yüzden onun lütfunu bekle. Onlar dünyaları için senden korktular, sense onlardan dînin için korktun. Senden korktukları şeyi bırak ellerine, onlardan korktuğun şeyi al kaç yanlarından…"

buyurarak[3]; halîfe ve avânesinin, Allah'ın rızasından ziyâde "dünyalık" hesapların peşinde olduklarını dile getirmekteydi.

Ancak o, yaptığı sayısız hataları ve ardı arkası gelmez hukuk dışı uygulamaları yüzünden "**hammâl'ül-hatâyâ**" (günah hamalı)na benzettiği[4] Osman'ı eleştirirken, hiçbir zaman Âişe, Talha vb. gibi kırıcı, sert ve acımasız yöntemler kullanmıyor, ona "babanın evlâdına şefkati" ile yaklaşıyor ve hep öğüt veriyordu. [sh. 501]

Meselâ, ileride göreceğimiz gibi, muhâsara esnasındaki tutumundan ve dört bir yandan Medîne'ye akın eden muhâliflerle Osman arasında ara-

1- Şerîf Radıy, I, 120~121 (71. hutbe = İbn Ebil-Hadîd, VI, 166)

2- Sırasıyla bk. sh. 462, 479

3- Şerîf Radıy, II, 17~18 (126. hutbe = İbn Ebil-Hadîd, VIII, 252)

4- Zübeyr b. Bekkâr, 489; es-Seqafî, I, 26; İbn Ebil-Hadîd, II, 194, IX, 17

buluculuk yaparken sürekli Osman'ı uyarmasından, buna mukabil muhâliflere hep hak verişinden de apaçık anlaşılmaktadır ki; olup biten tüm gelişmelerden Osman'ın haksız, muhâliflerininse haklı olduğuna inanıyordu. Buna rağmen o, muhâsaracıların –ne maksatla olursa olsun– onu susuz bırakmalarına ve insânî olmayan yöntemlerle taciz etmelerine şiddetle karşı koymuş; hatta bu işin arka plandaki tezgâhtarı olan Talha ile araları o yüzden bozulmuştu. [sh. 499]

Vilâyetlerden Medîne'ye akın eden inkılapçı halk, Osman'ı muhasara altına alarak; yönetimini değiştirmesi yahut istifâ etmesi için ona baskı yaptığında, her iki tarafın da güvendiği, iki taraf arasında elçilik yapan ve her birinin görüşlerini kendi görüşüyle birlikte diğer tarafa aktaran tek kişi **Ali** idi. Aslında Osman'ın bu noktaya gelmesinin tek müsebbibinin kendisi olduğu apaçık ortadaydı.

Onun yaptığı suçların şer'an öldürülmesini gerektirip gerektirmeyeceği her zaman tartışmaya açık bir mevzûdur. Buna rağmen Hz. Ali, onun hilâfet makamında, ona baş kaldıran halk tarafından öldürülmesini İslâm'ın ve Müslümanların maslahatına uygun görmüyordu. O, daha Osman öldürülmeden önce, bunun çok vahim olaylara gebe olacağını sezinliyor, öldürülmesi halinde; bu yüzden "kıyamete kadar sürüp gidecek olan katliam ve savaşlardan, olayın iç yüzü bir türlü aydınlanamayacağı için, ümmetin hak ile bâtılı da ayırt edemeyecek noktaya gelmesinden" korkuyordu.[1] Bu yüzden onun katline karşı çıkıp yasaklamıştı.[2]

O bu olayın tatlıya bağlanarak halledilmesini; bunun için ya halifenin kendine çeki düzen vererek gittiği yoldan dönmesini ve adâlet yolunu tutmasını, ya da istifa ederek veya halk tarafından makamından alınarak bir yerde gözaltında tutulmasını, yerine gelecek salâhiyetli bir devlet başkanı tarafından yargılanarak hakkında gerekli şer'î hükmün verilmesini istiyordu. Kısacası onun bütün çabası kan dökülmeden inkılapçıların meşrû isteklerinin yerine getirilmesi ya da onun istifa ederek kenara çe-

1- el-Belâzürî, VI, 175; et-Taberî, II, 645; Şerîf Radıy, II, 84 (= 159. hutbe); İbn Ebil-Hadîd, IX, 262; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 44; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 188

Osman'ın katlinden itibaren gelişen olaylar, bu yolda dökülen kanlar, savaşlar, İslam ümmetinin parçalanması ve o parçalanmışlığın günümüze dek uzanması, halen aradaki husûmetler… Emîr'ul-Mü'minîn'i (a.s) haklı çıkarmıştır.

2- İbn Şebbe, IV, 1228, 1260; el-Belâzürî, VI, 224; İbn Ebil-Hadîd, II, 126

kilmesi ve işi ehline bırakmasıydı.[1] Mü'minlerin Emîri, şayet oğulları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i Osman'ın evinin kapısında nöbet tutmaya göndermişse[2]; kuşkususz sırf bu yüzden olmalıdır.

Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, işin güzellikle halledilmesi için gerçekten çok çabaladı. Osman'a sürekli öğütler verdi. Ama o, her şeyine ortak edemediği Ali'yi, sırf muhâlif kanadın ona olan derin sevgi ve saygılarından dolayı suçlamaya, onun hakkında sûizanda bulunmaya ve neredeyse olup bitenlerden onu sorumlu tutmaya başladı. Sonunda ondan Medîne'yi terk etmesini istedi. Öte yandan Osman vicdanıyla baş başa kaldığında, Ali'nin kendisi için ne kadar gerekli olduğunu pekâlâ görebiliyordu. Çok geçmeden onun yokluğundan rahatsızlık duydu ve ardından adam göndererek geri çağırdı. Halkın Ali'ye sevgi tezâhürâtını görünce; tekrar, çıkıp gitmesini istedi. Bunun üzerine Hz. İmam şöyle buyurdu:

> "Osman beni su taşıyan deveye çevirmek istiyor; onun için gidip geleyim. Bana haber salıp git diyor, sonra gel diye haber yolluyor, Şimdi yine haber salıyor; git diyor. Allah'a yemin olsun, onu o kadar müdâfaa ettim ki; günahkâr olacağımdan korktum!"[3]

Ama istenen olmadı. Ne Osman geri adım attı, ne de halk sabırla ve teennî ile hareket etti. Mü'minlerin Emîri, bu durumu şöyle anlatıyor: "Osman'ın öldürülmesini emretmiş olaydım kâtil olurdum. Mani olaydım, onu desteklemiş olurdum." (Ardından, her şeye rağmen muhâliflerin, onun destekçilerinden daha hayırlı olduğu mealindeki sözlerinden sonra, konuşmasını şöyle sürdürdü.) "O istibdâd yolunu tutarak, her şeyi akrabasına tahsis etmekle işi berbat etti. Siz de onun hakkında acele ettiniz; iyi etmediniz."[4]

Buna rağmen fırsatçılar tarafından Osman'ın kanında dahli olmakla suçlanan o büyük İmam (a.s), bu işten "berî = temiz" oluşuna; onun kanını dökmek şöyle dursun, öldürülmesine yeşil ışık dahi yakmadığına şu sözlerle açıklık getiriyordu:

1- el-Mutahharî, *Nehc'ül-Belâğa Üzerine*: s. 167~168

2- Burada "… nöbet tutmaya göndermişse" deyişimiz, konuyla ilgili rivâyetlerin oldukça sulu ve şâibeli olmaları hasebiyledir. İlerideki "**Halîfe Osman dönemi olayları, İbn Sebe ve günümüzün tarihçi akademisyenleri**" başlığına bak. [sh. 543]

3- Şerîf Radıy, II, 261 (235. hutbe = İbn Ebil-Hadîd, XIII, 296); el-Mutahharî, a.g.e. 170-171. krş. et-Taberî, II, 660, 668; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 57

4- Şerîf Radıy, I, 71~72 (29. hutbe = İbn Ebil-Hadîd, II, 126)

a) "And olsun Allah'a ki; onu ne ben öldürdüm, ne de öldürülmesini emrettim!"[1]

b) "Allahım! Ben, şüphesiz Osman'ın kanından berîyim. Ne onu öldürdüm, ne de öldürenlere yardım ettim!"[2]

c) "Osman'ın öldürülmesini ne istedim, ne de kerih gördüm. Ne emrettim, ne de mani oldum!"[3]

d) "Allah'a yemin olsun ki; onu ben öldürmedim, öldürülmesini de emretmedim! Öldürülmesine iştirak etmediğim gibi, durumdan hoşlanmış da değilim!"[4]

e) "Allah'a yemin olsun ki; onu ben öldürmedim, öldürülmesini de emretmedim! Öldürülmesine üzülmüş de değilim!"[5]

f) "Osman'ın öldürülmesini ne emrettim, ne mani oldum! Bu durumdan ne hoşlandım, ne de üzüldüm!"[6]

g) "Dünyadaki her şey benim olsa; yine de Osman'ın kanını dökenlere ortak olmazdım!"[7]

Kendisini "Osman'ın kanının dökülmesinde parmağı olmakla" suçlayan Muâviye'ye gönderdiği bir mektubunda da aynen şunları yazıyordu:

h) "Eğer hevâ ve hevesinle değil de aklınla düşünecek olsaydın, Osman'ın kanından en uzak olanın ben olduğumu görürdün."[8]

1- Nuaym b. Hammâd, I, 154, 166, 182; İbn Ebî Şeybe, VII, 517; İbn Sa'd, III, 68, 82; İbn Şebbe, IV, 1222, 1258, 1260, 1262, 1264~1265; Hâkim, III, 106, 191; İbn Abdilberr, III, 76

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 518; İbn Sa'd, III, 68~69, 82; İbn Şebbe, IV, 1219, 1221, 1229, 1263~1265, 1267~1269; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 205, 206

3- İbn Şebbe, IV, 1263; el-Belâzürî, VI, 224; İbn Ebil-Hadîd, III, 65

4- İbn Şebbe, IV, 1264

5- İbn Şebbe, IV, 1263; el-Belâzürî, VI, 221; İbn Ebil-Hadîd, I, 200, III, 65

6- İbn Şebbe, IV, 1263

7- İbn Şebbe, IV, 1268; Hâkim, III, 104~105

8- Nasr b. Müzâhim, 29; Şerîf Radıy, III, 8 (6. mektup = İbn Ebil-Hadîd, XIV, 35. Ayr. bk. III, 76)

Bu ve benzeri sözler, onun Osman'ın kanıyla yakından uzaktan ilgisinin olmadığını apaçık ortaya koymaktadır.[1]

Aslına bakarsanız, Osman'ın kanının dökülmesinde en büyük pay kuşkusuz Ümeyye oğullarınındı. Onlar halîfenin etrafını o derece sarıp kuşatmışlardı ki; ne zaman yaptıklarından geri adım atacak olsa, derhal geri çeviriyorlardı. Bilhassa Mervân, Osman'ı hiçbir şekilde kendi haline bırakmıyor, her defasında fitliyordu. Bu durum Osman'ın karısı Nâi-

1- Buna karşılık Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin, Osman'ın kâtilleri için:

a) "Yazıklar olsun onlara!" dediğine (bk. İbn Sa'd, III, 29; İbn Ebî Şeybe, VII, 517; İbn Şebbe, IV, 1229; el-Beyheqî, III, 246; İbn Abdilberr, III, 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 205; İbn Hacer, IV, 36), **b)** Lanet ve beddua okuduğuna.. (bk. Nuaym b. Hammâd, I, 150, 171; İbn Ebî Şeybe, VII, 539; İbn Şebbe, IV, 1261~1262, 1267~1268; Ahmed, *el-Fedâil*: I, 455; Buhârî, *el-Kebîr*: VIII, 343; et-Taberî, III, 37; Hâkim, III, 371; el-Beyheqî, VIII, 180; İbn Kesîr, VII, 268), **c)** "Cennete Osman'ın katillerinden başkası girmeyecek olsa; o cennete ben de girmem!" (bk. İbn Şebbe, IV, 1268; et-Taberânî, *el-Kebîr*: I, 80) ve **d)** "Şüphesiz Osman'ın katillerinden berîyim!" (bk. İbn Şebbe, IV, 1266; el-Belâzürî, VI, 216~217) … dediğine dair rivâyetler de var.

Bunlardan (**a**) şıklı rivâyetin senedinde **Ebû Ca'fer el-Ensârî** adlı; Yahyâ el-Qattân ile ez-Zehebî'nin "meçhul" dedikleri birisi var. (bk. ez-Zehebî, IV, 511; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 312). (**b**) şıklı rivâyetlerin akışına dikkat edilirse, onun bu lanet ve bedduaları, Cemel ve Sıffîn muhârebelerinde; Âişe, Talha ve Muâviye'nin, kendisini "Osman'ın kanını dökmekle" suçlamalarına karşılık yaptığı görülür. Bunun anlamı "Onun kanının dökülmesinde ikimizden kimin daha çok payı varsa lanet ve beddua onun üstüne!" demektir. (**c**) şıklı rivâyetin senedinde **Mücâlid b. Saîd** var ki durumunu daha önce [sh. 194] görmüştük. Ayrıca rivâyetin baş râvîsi olan **Umeyr b. Zûdî** tamamen meçhul birisi. (bk. el-Heysemî, IX, 117) (**d**) şıklı rivâyetin senedinde ise **Muhammed b. Ubeyd el-Ensârî** ile babası **Ubeyd** var; ki onlar da meçhul. (bk. ez-Zehebî, III, 639; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 198)

Sa'd ile (Talha'nın oğlu) Muhammed'in, "Osman'ın kanında Âişe ve Talha'nın yanı sıra Ali'nin de payının olduğuna" dair söylemlerine [bk. sh. 496] gelince; şayet bununla, onları "Osman'ı koruyup kollamadıkları için, dolaylı yönden" suçluyorlarsa ve bu hakîkaten suç ise; Muhâcirûn ve Ensâr'ın tamamı bu suçta ortaktır. Yok eğer "bizzat kanını dökmek" yahut "kışkırtıcılık"la suçluyorlarsa, o takdirde bu suçlama Âişe ve Talha için gayet yerinde olmakla birlikte, Hz. İmâm'a apaçık bir iftirâdır!

Mü'minlerin Emîri'nin (a.s) "Osman'ı Allah öldürdü; ben de onunla birlikteydim!" (bk. İbn Ebî Şeybe, VII, 518; İbn Şebbe, IV, 1258~1259, 1268) sözlerinden kasıt ise, "Osman ölümünü hazırladı, Allah da ölümüne hükmedip canını aldı. Ben de buna şâhidim!" demektir. Zira insanlar ölürken, onların rûhunu elçileri aracılığıyla Allah alır. **[**bk. Zümer: 42**]**

le'nin bile gözünden kaçmıyordu. Nâile, kocasını sürekli "Ali'ye kulak vermesi" yönünde uyarmasına rağmen, o yönünü hep Mervân'a doğru çevirdi. (bk. Halîfe Osman'ın muhâsara altına alınıp öldürülmesi olayı) Mü'minlerin Emîri (a.s) bir defasında Osman'a hitaben şu vasiyette bulundu: "Yaşını başını almış, ömrünün sonuna gelmişken; Mervân'ın istediği yere sürüp götürdüğü bir mal haline gelme sakın!"[1]

Kısacası, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali (a.s), bütün iyi niyetli çabalarına rağmen, Osman'ın "öğüt dinlemez" oluşu ve zayıf iradeli olması hasebiyle kendisini çıkar-perest akrabasına kaptırması yüzünden, istenmeyen sonun önüne bir türlü geçemedi. O "Allah'a yemin olsun ki; onu ne ben öldürdüm, ne de öldürülmesini emrettim. Ama ne var ki mağlub oldum!" buyururken[2] bunu anlatmaya çalışıyordu.

Halîfe Osmân'ın muhâsara altına alınıp öldürülmesi

Ümmet gerçekleri görüp öğrenmesin diye "karanlıkta" tutulan konulardan birisi de "Osman'ın abluka altına alınıp öldürülmesi" hadisesidir. Son dönem ve bilhassa çağımız tarihçileri, o dönemi, halîfe Osman'a değen dokunan ne varsa hepsini budayarak, bütünüyle "yanlı" ve bilhassa [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kaynaklı "uyduruk" rivâyetlerle anlattıkları için, konuyu kısaca ele almayı uygun gördük. "Kısaca" derken, çok önemli kesitleri atlayacak da değiliz elbet.

Halîfe Osman'ın vilâyetlere atadığı "akraba" vâlîlerin keyfî uygulamaları ve kendisinin "eleştiri kabul etmez, öğüt dinlemez ve muhâlif kanadın elçilerini cezalandırarak, hep vâlîlerini arkalayan" tutumu yüzünden ülkenin her yanı kaynamaya başladı. Başkent Medîne'de de durum farklı değildi. Uhud savaşına katılan sahâbeden Cebele b. Amr el-Ensârî es-Sêıdî, "Ey Na'sel suratlı! Allah'a yemin olsun ki, ya gittiğin yoldan dönersin, yahut seni öldürürüz!..." diyerek Osman'a karşı çıkmış, onu konuştuğu minberden çekerek alaşağı etmişti![3] Rıdvân bîatine katılmış sa-

1- Şerîf Radıy, II, 86 (159. hutbe = İbn Ebil-Hadîd, IX, 262. Ayr. II, 146). Karşılaştır: et-Taberî, II, 659, 660

2- Nuaym b. Hammâd, I, 182; İbn Ebî Şeybe, VII, 517; İbn Sa'd, III, 82; İbn Şebbe, IV, 1260, 1267; el-Belâzürî, VI, 224; Hâkim, III, 191; İbn Abdilberr, III, 76; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 205, 206

3- bk. sh. 507 (**Öncü muhâlif sahâbîler**)

hâbeden Cehcâh el-Ğıfârî de, mescitte halka hitaben konuşan halîfenin üzerine "Ey Na'sel suratlı!" diyerek saldırmış; elindeki asayı çekip alarak dizinde parçalamıştı![1] Mısır vâliliğinden alındığı için içi yanan Amr da Medîne'ye dönmüş; Osman'ı sert biçimde eleştirmeye, önüne geleni ona karşı "doldurmaya" başlamıştı. Öyle ki, bir Ali'nin, bir Talha'nın, bir Zübeyr'in yanına sokuluyor; aklı sıra onları halîfenin üzerine kışkırtmaya çalışıyordu. [sh. 501~502]

Hicretin 34. yılında, birbirleriyle yazışarak cihâd için Medîne'de toplanan ashâbın, Ali'nin elçiliğinde yaptıkları girişimler de fiyaskoyla sonuçlanmıştı. [sh. 492] Halîfenin arkalamasıyla daha da şımaran vâlîler, hukuk ihlâllerine tam gaz devam ettiler. Bu arada Mısır vâlîsi İbn Ebî Serh, halîfenin aksi yönde uyarılarına rağmen, Mısırlı muhâliflerden bir çoğunu sopalattı, içlerinden birini de öldürttü.[2]

Durumun düzeleceğine dair umutları tamamen tükenen Mısırlılar, hicretin 35. yılının sonlarına doğru, 600–700 kişiden oluşan kalabalık bir heyetle, meşhur sahâbeden Amr b. Büdeyl b. Varqâ, Abdurrahmân b. Udeys, Amr b. Hamiq ve Muhammed b. Ebîbekr öncülüğünde Medîne'ye doğru hareket ettiler.[3] Medîne'ye varan Mısırlı muhâlifler, elçiler aracılığıyla, İbn Ebî Serh'in Mısır'da işlediği cinâyetlerden, halka yaptığı zulümlerden şikâyetçi oldular[4] ve halîfeden meşrû olmayan bütün icraatına son vermesini istediler.[5-6]

1- bk. sh. 508 (**Öncü muhâlif sahâbîler**)

2- İbn Şebbe, IV, 1158; İbn Hıbbân, *es-Siqât*: II, 256; es-Süyûtî, *el-Hulefâ*: s. 124; el-Isâmî, *Simt'un-Nücûm*: II, 530; Sırma, 190

3- İbn Sa'd, III, 65; İbn Şebbe, IV, 1158; el-Belâzürî, VI, 219; et-Taberî, II, 657, 663, 665, 666; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 191

4- İbn Şebbe, IV, 1158; el-Belâzürî, VI, 134; et-Taberî, II, 666; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 60; Hâkim, III, 46; es-Süyûtî, *el-Hulefâ*: s. 124; el-Isâmî, II, 530

5- et-Taberî, II, 660, 664~667

6- İhsan Süreyya Sırma Hoca'nın anlattıklarına (s. 191) bakılırsa; Hz. Ali halîfe Osman'ın ricâsıyla Mısırlıları karşılayıp dertlerini sormuş, onlar "mushafların yakılması, önde gelen sahâbîler dururken ehliyetsiz kişilerin tayini ve devletin otlak arazisinin çevrilmesi" gibi şeyler ileri sürünce, Hz. Ali, "bunların tamamında halîfenin haklılığını" savunmuş; onların bütün endişelerini bir bir gidererek, Mısır'a doğru geri dönmelerini sağlamış!

Bu anlatılanların kaynağı İbn Kesîr'in *el-Bidâye*'sidir. (VII, 191~192) İbn Kesîr ise

Durumu öğrenen Talha, Osman'ın huzuruna çıkarak çok ağır laflar etti. Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali de "Onların tek arzusu, zaten birinin kanını dökmüş bir adamı azletmendir!" buyurarak; Âişe ile birlikte ondan Mısır vâlîsinin görevine son verilip yargılanmasını istediler.[1]

Osman hemen Hz. Ali'yi çağırdı. "İnsanların yanında senin büyük itibarın var; sözünü dinlerler." diyerek, ondan muhâlifleri geri çevirmesini ricâ etti. Ali, ne diye çevireceğini sordu. Halîfenin, "Senin gösterdiğin yoldan gideceğim, sözünden hiç çıkmayacağım!" demesiyle; Hz. İmam patladı:

> "Gerçek şu ki, ben seninle defalarca konuştum. Ama her defasında sen beni değil, Mervân'ı ve atadığın vâlîleri dinledin!"

dedi. Osman, bu kez onu dinleyeceğine dair söz verdi! Bunun üzerine Hz. Ali, gidip konuşarak onları razı etti.[2]

Halîfe bir de Muhammed b. Mesleme'yi çağırdı ve "Git söyle onlara; istediklerini yapacağım ve eleştirip durdukları şeylerden elimi eteğimi çekeceğim…" diyerek, onu da Ensâr'dan bir grupla Mısırlıların yanına yolladı. O da giderek, bütün taleplerinin halîfe nezdinde kabul edildiğini söyledi.[3] Muhâliflerin halîfeye güvenleri kalmadığı için, ancak elçilerden İbn Mesleme'nin "Buna ben kefilim." demesiyle şüpheleri giderildi.[4]

Halîfeyle girdikleri sıkı pazarlık sonucu Muhammed b. Ebîbekr'in Mısır'a vâlî olarak tayinini kabul ettiren[5] Mısırlı muhâlifler, Muhammed b. Mesleme'nin[6] "işlerin yoluna gireceğine" dair verdiği teminata güvene-

---

bütün bunları anlatırken "nereden aldığını" belirtmiyor. Üstelik bu, diğer tarih kitaplarının doğrulamadığı, bilinenlere ters düşen, şâz bir anlatımdır. İbn Kesîr'in olayı "Deniliyor ki: …" diyerek anlatması da bunu gösteriyor.

1- İbn Şebbe, IV, 1158; el-Belâzürî, VI, 134; İbn Hıbbân, II, 256~257; es-Süyûtî, *el-Hulefâ*: s. 124; el-Isâmî, II, 530; Sırma, 193~194; Aycan, 117

2- et-Taberî, II, 657; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 54; İbn Ebil-Hadîd, II, 144; el-Mevdûdî, 480 = Osman'ın Sa'd'ı Ammâr'a yollayıp arkalarına bir "gözcü" takması da o esnada oldu. [bk. sh. 517]

3- İbn Sa'd, III, 65; et-Taberî, II, 665, 666; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 54, 60

4- et-Taberî, II, 665, 666, 667; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 60; İbn Ebil-Hadîd, III, 28

5- İbn Şebbe, IV, 1158; es-Süyûtî, *el-Hulefâ*: s. 124; Sırma, 194; Aycan, 117

6- Mısırlılara –İbn Mesleme'nin yanı sıra– Hz. Ali'nin de kefîl olduğuna dair rivâyetler var. (bk. İbn Şebbe, III, 1139, 1151; et-Taberî, II, 664; Aycan, 117)

rek, hiçbir sorun çıkarmadan şehri terk ettiler. Mısır'a doğru yola koyulan muhâlifler, Medîne'den biraz uzaklaşmışlardı ki; her şeyin sonunu getiren o meş'ûm hadise meydana geldi: Halîfenin Mısır'a giden bir kölesinin üzerinde buldukları gizli mektubu gördüklerinde oyuna geldiklerini anladılar ve şiddet hisleriyle dolu olarak Medîne'ye döndüler. Zira mektupta, İbn Ebî Serh'a hitaben "Mısırlı muhâlif kanadın öncülerini idam edip yoluna devam etmesi" yazıyordu![1]

Mısırlılar kızgınlıkla Medîne'ye dönerek, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ashâbını topladılar ve ele geçirdikleri mektubu onlara gösterdiler. Okunan mektup, Medîneli Ensâr ve Muhâcirûn'u da galeyâna getirdi. Öyle ki, meydana gelen bu hadise yüzünden, Medîne'de Osman'a karşı tavır almayan hemen hiç kimse kalmadı. Çoğu Osman'ı yalnız bırakarak evlerine çekildi. Ebû Zerr'e, İbn Mes'ûd'a ve Ammâr b. Yâsir'e önceden yapılanlardan dolayı halîfeye karşı zaten kızgın olan Ğıfâr, Hüzeyl, Zühre ve Mahzûm oğulları, bu defa tamamen çileden çıktılar ve muhâlif hareketin faal üyeleri oldular. Talha muhâliflerin Osman'ın evini basmalarına yardımcı oldu. Âişe de Osman hakkında "çirkin sözler" etmeye başladı.[2]

Osman'la muhâlifler arasında elçilik ve arabuluculuk yapan Muhammed b. Mesleme bile olayı duyduğunda çileden çıktı. Kendisinden Mısırlıları iknâ ederek geri çevirmesini ricâ eden Osman'a Muhammed'in cevabı kesin idi: "Yapamam! Çünkü ben, halkın itirazına konu olan bir takım işlerden el çekeceğine dair onlara kefil oldum. Ama sen onlardan hiçbirini yapmadın!" diyerek Osman'ın yanından ayrılıp gitti.[3]

Öte yandan Mısırlılar, doğrudan Hz. Ali'nin yanına vardılar. Mektubu göstererek "Görüyor musun Allah'ın düşmanının bize neler yaptığını? Artık kanı helal oldu!" dediler.[4] O da yanına sahâbeden birkaçını yanına

1- Köle ve mektup meselesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbn Sa'd, III, 65; İbn Ebî Şeybe, VII, 520~521; İbn Şebbe, IV, 1149~1168; Ahmed, *el-Fedâil*: I, 471; el-Bezzâr, II, 44; et-Taberî, II, 655~656, 662, 664~667; el-Ya'qûbî, II, 175; İbn Ebil-Hadîd, II, 149-150; Algül, II, 432~434; Sırma, 195~199, 203~204

2- İbn Şebbe, IV, 1159~1160; İbn Hıbbân, II, 258; es-Süyûtî, 158; Aycan, 117

Mü'minlerin annesi Âişe'nin ağzından çıkan "çirkin sözler"den kastın neler olduğunu daha önce [sh. 494 vd.] görmüştük.

3- et-Taberî, II, 665

4- İbn Ebî Şeybe, VII, 520; İbn Şebbe, IV, 1150; Ahmed, *el-Fedâil*: I, 471; el-Bezzâr, II, 44; Halîfe, *et-Târîh*: s. 169; et-Taberî, II, 656; Sırma, 198~199

alarak halîfenin huzuruna çıktı. Elindeki mektubu gösterdi, ondan konuyla ilgili açıklama istedi. Halîfe zaten son birkaç yıldır her şeyden habersizdi. Damat Mervân onu parmağında oynatıyor, işleri bildiği gibi yürütüyordu. Onlarla Mervân konuşmak istediyse de halîfe "Çık dışarı! Bu konuda ne söyleyebilirsin ki?" diyerek yanından uzaklaştırdı.[1] Osman olayla bir ilgi ve bilgisinin olmadığını söyleyince, Hz. Ali çıkıştı; "Bu ne iştir? Senin bir kölen, altında senin mührünün bulunduğu bir mektupla, sana ait bir devenin üzerine binmiş gidiyor ve senin bundan haberin yok; öyle mi!?" diyerek oradan ayrıldı.[2]

Muhammed b. Mesleme, bu işin halîfenin sekreterliğini yürüten habis Mervân'ın başının altından çıktığına inanıyordu.[3] Ancak halîfe damadına bir türlü kıyamıyor, onu cezalandırmaya yanaşmıyordu.[4]

Tam o sırada, hem Osmân'ın başına belayı saran kendi takımından hem de Osmân'ın bizzat kendisinden, gerçekten "hayâ" sınırlarını zorlayan bir açıklama geldi: Onlar, olup bitenlerden ve bilhassa mektup meselesinden dolayı Hz. Ali'yi haksız yere suçluyorlardı![5] Oysa, daha önce de gördüğümüz gibi, olayın bu noktaya varmaması için en fazla çırpınan kişi Ali'ydi. Şayet o, bırakın el altından iş çevirmeyi; ta baştan elini eteğini çekip bir kenarda dursaydı; Osman'ın işi şimdiye çoktan bitmişti. Ama gözü dönmüş egoist Ümeyye oğulları ve kendini onların süflî emellerine kaptırmış olan halîfe Osman, bu gerçeği bir türlü görmek ve anlamak istemiyorlardı.

Ertesi gün, Medîne halkı mektuplar yazarak halîfe Osman'ı tevbeye çağırdılar. (bk. et-Taberî, II, 663) O da mescide varıp kıbleye durdu, ellerini kaldırarak tevbe etti.[6] "Bundan böyle eşrâfınız yanıma gelsin, görüşlerini bildirsin. And olsun Allah'a, artık söz dinleyen köleler gibi olacağım! Mervân'ı ve avânesini de yanımdan uzaklaştıracağım!" deyip yeniden

1- et-Taberî, II, 666; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 59; Aycan, 118

2- İbn Şebbe, IV, 1160; İbn Hıbbân, II, 259; es-Süyûtî, 159; Algül, II, 432

3- et-Taberî, II, 666; İbn Ebil-Hadîd, II, 150; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 208

Algül (II, 432, 433), bu mektup işinde İbn Mesleme'nin yanı sıra Hz. Ali'nin de Osman'ın masumiyetine inandığını ileri sürüyorsa da; bu iddianın kaynağı yoktur!

4- İbn Şebbe, IV, 1160; İbn Hıbbân, II, 259; es-Süyûtî, 159; Aycan, 118

5- İbn Şebbe, IV, 1149, 1151, 1154~1155, 1167, 1168; el-Belâzürî, VI, 177, 182, 216, 217

6- et-Taberî, II, 658~659, 660; İbn Ebil-Hadîd, II, 143, 145

söz verdi![1] Sahâbeden Saîd b. Zeyd de, ondan "Allah'tan korkmasını ve verdiği sözlerin tümüne sâdık kalmasını" istedi.[2]

Mervân ve avânesi evde oturmuşlar, halîfenin konuşmasını dinleme gereği bile duymamışlardı! Halîfe eve dönünce Mervân sokuldu. Onu, tam üç gün boyunca fitledi. Altından girip üstünden çıktı. Ona "Yaptığın konuşmalar, verdiğin sözler baskı altında gerçekleşti!" diyerek aklını çeldi. Osman "Halkın huzuruna çıkacak yüzüm yok; çık sen konuş!" dedi. Mervân çıktı; halka sövüp saydı, hakaretler yağdırarak şunları söyledi:

> "Ne o? Sanki talana gelmişsiniz! Berbat suratlılar! Bizim mülkümüzü elimizden çekip almaya mı geldiniz? Çıkın gidin buradan, dönün evlerinize. Vallâhi, hiç kuşkunuz olmasın; bizler elimizdekini korumaktan âciz değiliz!"[3]

Mervân'ın bu küstahça tutumunu haber alan Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, büyük bir öfkeyle Osman'ın yanına vardı. "Mervân, seni dîninden saptırmak ve aklını çelmek istiyor. Tıpkı onun sürüp götürdüğü deveye dönmüşsün. Vallâhi, o senin için dînine ve mürüvvetine güvenebileceğin birisi değil! Artık ben seni uyarmak için bir daha yanına gelmem. Sen şerefini mahvettin!" deyip çıktı. Osman'ın eşi Nâile kocasının yanına vardı; "Ali'nin sözlerini duydun; sana bir daha dönmeyecek. Sense Mervân'a boyun eğdin. O seni dilediği yere sürüyor. Allah'tan kork ve senden önceki halîfelerin yoluna tabi ol. Çünkü sen Mervân'a boyun eğdikçe, o senin ölümünü getirecek. Mervân'ın halk nezdinde hiç bir değeri, saygınlığı ve sevgisi yok. İnsanlar da zaten onun yüzünden seni terk ettiler. Ali'ye haber sal da gelsin. Anlaş onunla! O hem yakının, hem de sözü dinlenir birisi." dedi. Halîfe Osman Hz. Ali'nin ardından adam gönderdiyse de; gelmedi. "Ona bir daha dönmeyeceğimi söylemiştim ben!" buyurdu ve devamında şunları söyledi: "Neûzü billâh! Müslümanlar! Osman; evimde otursam, beni terk ettin, yalnız bıraktın diyor. Varıp konuşsam, Mervân geliyor ve onunla çocuk gibi oynuyor! Adeta onun sürüp götürdüğü bir deveye dönmüş!"[4]

1- el-Belâzürî, VI, 180; et-Taberî, II, 659, 660; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 55; İbn Ebil-Hadîd, II, 145~146; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 193

2- et-Taberî, II, 659; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 193

3- et-Taberî, II, 659; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 56; İbn Ebil-Hadîd, II, 146; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 193; İslamoğlu, 54~55. krş. el-Belâzürî, VI, 180~181

4- et-Taberî, II, 659, 660; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 56~57; İbn Ebil-Hadîd, II, 147; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 193~194; Algül, II, 430; Aycan, 114; Sırma, 201

Bu arada söz konusu müessif hâdiseden sonra, Medîne'de bulunan sahâbe, diğer vilâyetlerde ve sınır boylarında bulunan öbür sahâbeyle mektuplaştılar. "Medîne'ye gelerek; ifsat edilip bir kenara itilen Muhammed'in dînini ayağa kaldırmaları gerektiğini" haber verdiler. [sh. 511] Haber her yana yayıldığında, Kûfeliler Mâlik el-Eşter, Basralılar da Hukeym b. Cebele öncülüğünde yola çıkarak Medîne'ye geldiler.[1] Bunu diğer vilâyetlerden gelen kalabalıklar takip etti.[2]

Osman'la bir de muhâlifler konuştu. Ona İbn Ebî Serh'in Mısır'da yaptıklarından bahsettiler. "Müslümanlara ve zimmet ehline baskı yapıyor, hazîneden keyfî harcamalarda bulunuyor. Kendisine neden böyle yaptığını sorduğumuzda, bize senin yazılı iznini gösteriyor." dediler. Medîne'de ihdas edilen bid'atlere ve önceki halîfelerin yoluna ters düşen icraatına örnekler verdikten sonra şöyle devam ettiler: "Biz Mısır'dan; görevini bırakman, aksi halde kanını dökmek için yola çıktık. Bizi Ali ile Muhammed b. Mesleme geri çevirdi. Hatta Muhammed, senin bütün konuştuklarımızdan el etek çekeceğine dair bize kefil oldu. Sonra bu mektup meselesi ortaya çıktı!"[3] Halîfe mektup meselesinden habersiz olduğunu söyleyince; "Haberim yok derken; şayet yalan atıyorsan, haksız yere katlimize emir vermekle; hal edilmeyi zaten hak ettin demektir. Doğru söylüyorsan, o takdirde yönetimdeki zayıflığın, sendeki bu gaflet ve habis sırdaş (= Mervân) yüzünden hal edilmeyi yine hak etmiş durumdasın… Buna rağmen bizim acelemiz yok! Biz bu mektup meselesinde seni suçlu görsek de; şu dediklerimizi yapıver. Üzerimizdeki fâsık yöneticileri azlet. Yerlerine güvenebileceğimiz kişileri ata. Uğradığımız haksızlıkları da telâfî et." dediler. Halîfe "İstediğiniz adamları atayacak, istemediklerinizi azledeceksem; o takdirde benim burada işim ne?" diyerek onlara karşı çıktı.[4]

Uzlaşmaz tutumunda ısrar eden halîfe Osman'dan, görevinden artık istifa etmesi; aksi halde ölümü göze alması isteniyordu.[5] Lâkin halîfe "Allah'ın giydirmiş olduğu gömleği üzerimden zinhâr çıkarmam!" diye di-

1- İbn Şebbe, IV, 1152; İbn Sa'd, III, 71; el-Belâzürî, VI, 219; et-Taberî, II, 668

2- et-Taberî, II, 662

3- et-Taberî, II, 666; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 60; Algül, II, 433

4- et-Taberî, II, 664, 667; İbn Ebil-Hadîd, II, 150, 152; Sırma, 202

5- İbn Sa'd, III, 72; Halîfe, 170; et-Taberî, II, 664, 667; İbn Ebil-Hadîd, II, 150

retti.[1] (Oysa ona hilâfet gömleğini giydiren Allah Teâlâ değil, Avf'ın oğlu Abdurrahmân idi!) "Ancak tevbe eder, istemediğiniz şeyleri bir daha yapmam!" dedi. Muhâlifler ise, "Bu senin verdiğin ilk söz olsaydı kabul ederdik. Nitekim önceki sözlerini kabul etmiştik. Fakat sen verdiğin sözlerin hiçbirini tutmadın. Artık dönüş yok! Ya işi bırakırsın, yahut bu uğurda kan dökülür!" mealinde sözler söyleyerek çıkıp gittiler. Osman, Muhammed b. Mesleme'den duruma mani olması yönünde tekrar ricâda bulunmuşsa da, "Allah'a yemin olsun, ben bir yılda iki defa yalan söyleyemem!" diyerek teklifini geri çevirdi.[2]

Ölümü iyiden iyiye ensesinde hissetmeye başlayan halîfe, Hz. Ali ile yeniden bir araya geldi. "Olanlardan haberin vardır. Ne olur onları durdur! Aksi halde yemin olsun onları cezalandırırım!" dedi. Hz. Ali ona şu cevabı verdi:

> "Onlar, senin katletmenden ziyâde adaletine muhtaçlar. Bence onlar anlaşmaya razı olacak kimseler. İlk gelişlerinde, eleştirdikleri şeylerin hepsinden vazgeçeceğine dair onlara söz vermiştin. Ama sözüne vefâ etmedin. Şimdi onlarla konuşacağım; ne olur, bu defa beni aldatma!"

Halîfe'nin "Tamam. And olsun Allah'a ki; bu sefer sözümde duracağım!" demesi üzerine görüşmeler yeniden başladı. Mısırlılar "Biz söz değil icraat istiyoruz!" dediler. Halîfe tamam dedi. Ancak verdiği sözleri yerine getirebilmesi için süre istedi. Bunun için Hz. Ali'nin girişimiyle "üç günlük" sürede anlaşıldı. Ensâr ve Muhâcirûn'un ileri gelenleri de tanık oldu. Bu, muhâsaranın başından bu yana verilmiş üçüncü söz idi. Lâkin, verilen süre dolmasına rağmen; ne yazık ki, olumlu yönde en ufak bir adım atılmadı! Bunun üzerine halk galeyâna geldi.[3]

Sonra Osman bir gün, yeni bir sözleşme teklifi ile Hz. Ali'yi ziyârete geldi. "Sözünde duracağını" söyledi. Hz. Ali, "Bütün bu olup bitenlerden sonra mı!?" deyince, Osman arkasını döndü; "Sen beni yalnız bıraktın! Halkı bana karşı cür'etlendirdin!" diyerek çıkıp gitti.[4]

1- İbn Ebî Şeybe, VII, 515; İbn Şebbe, IV, 1286; el-Belâzürî, VI, 182; et-Taberî, II, 664, 667; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 60; İbn Kesîr, VII, 202; Aycan, 118

2- et-Taberî, II, 667; İbn Ebil-Hadîd, III, 28

3- et-Taberî, II, 664; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 61~62; İbn Ebil-Hadîd, II, 152

4- et-Taberî, II, 660; İbn Ebil-Hadîd, II, 147~148; Sırma, 201

Hz. Ali'nin cevabı şu oldu: "And olsun Allah'a ki; insanları etrafından en çok uzak tutan benim. Ancak seninle ne zaman hayrına konuştuysam; beni değil, hep Mervân'ı dinledin! Artık utanır oldum!"[1]

Artık geri dönüşü olmayan bir yola girdiğini anlayan Osman, Şam vâlîsine bir mektup yazdı. "Medîneliler kâfir[2] oldular; itaatten el çekip bîatlerini bozdular!" diyerek, ondan yardım talebinde bulundu…[3]

Derken, halîfenin evi yavaş yavaş kuşatma altına alındı. Kuşatmacıların başında, Mısır muhâlefetinin öncülerinden, Rıdvân bîatine katılan sahâbeden "Abdurrahmân b. Udeys" ve adamları bulunuyordu. Bir ara Talha geldi ve onunla gizlice bir konuşma yaptı. Konuşma bittikten sonra İbn Udeys, etrafındakilere "giriş–çıkışı tutmaları" talimatını verdi. Artık içeri su dahi sokulmadı. "Bu Talha'nın işi!" diyen Halîfe Osman, "Ey Allahım! Benim için Talha'nın hakkından gel; çünkü şu insanları kışkırtıp üzerime salan o!" diyerek beddua etti! [sh. 499]

Ne maksatla olursa olsun, bu tarz yöntemleri "insanlık dışı" bulan büyük insan Hz. Ali, bu yüzden Talha'ya çok bozuldu ve ancak onun girişimiyle su develeri evin avlusuna sokulabildi.[4]

Bir Cuma günü Osman mescide indi. Minbere çıkıp tam konuşacaktı ki, cemaatten "Allah'ın kitâbını uygula artık!" sesleri yükseldi. Osman bu seslere de kulak tıkayınca, cami cemaati onu taş yağmuruna tuttu. Osman o kadar dövüldü ki, baygın vaziyette evine taşındı. Başlarını Mervân'ın çektiği bir grup Ümeyye oğulları, yüzsüzlüklerini burada da

1- et-Taberî, II, 660, 668; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 57; İbn Ebil-Hadîd, II, 148; Sırma, 201-202 [ayr. bk. sh. 528]

2- Kâfir'in meşhur iki anlamı var: a) Allah'ı ya da onun hükümlerini inkâr eden. b) Nankör. Halîfenin bu sözle hangisini kastettiğini ise Allah bilir!

3- et-Taberî, II, 662 = Osman'ın imdat çağrısına Muâviye'nin ve diğer vâlîlerin tepkisini daha önce [sh. 518] gördüğümüz için tekrara gerek duymuyoruz.

Bu çağrıya İbn Ebî Serh'in cevap verecek hâli ise zaten kalmamıştı. Çünkü Mısır muhâlefetinin öncülerinden **Muhammed b. Ebî Huzeyfe** Mısır'a hâkim olmuş, İbn Ebî Serh canını kurtarmak için Filistin bölgesine (Asqalân'a) doğru kaçmıştı. Osman'ın ölüm haberi kendisine orada ulaştı. (bk. İbn Şebbe, IV, 1153; et-Taberî, II, 668; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 53~54; İbn Ebil-Hadîd, II, 143)

4- el-Belâzürî, VI, 188, 211; et-Taberî, II, 660; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 57; İbn Ebil-Hadîd, 148; el-Emînî, IX, 95; Sırma, 204~205; Algül, II, 437

göstererek yine Ali'yi suçladılar! "Ey Ali! Bütün bunlar senin işin. Şayet muradına erecek olursan, dünyayı başına yıkarız!" diyerek tehdit ettiler. Hz. Ali de kızarak Osman'ın yanından ayrıldı.[1]

Bu olay üzerine sahâbenin büyük bir çoğunluğu evlerine çekildi.[2] Osman'ın evi günlerce kuşatma altında tutuldu. Ondan bir açıklama bekleniyor, halkın sabrı git gide tükeniyordu.[3] Gergin bekleyiş sürerken olan oldu. Kavganın fitili Osman tarafından ateşlendi. Sahâbeden **Niyâr el-Eslemî**, oklanarak (yahut; üzerine koca bir taş bırakılarak) şehîd edildi.[4] Bunun üzerine çatışma başladı.[5] Çıkan çatışmada, halîfenin yakın adamlarından Muğîra b. Ahnes[6], seçkin sahâbeden Abdullâh b. Büdeyl tarafından öldürüldü. Bunun yanında, Osman yanlılarından birkaç kişi daha katledildi. İbn Zübeyr birkaç yerinden yaralandı. [sh. 515] Mervân da sahâbeden Haccâc b. Ğaziyye el-Ensârî tarafından bir kılıç darbesiyle ye-

1- et-Taberî, II, 660~661; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 52~53; İbn Ebil-Hadîd, II, 142; Aycan, 118, 122; Algül, II, 430; Sırma, 200

2- İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 198; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 53; Sırma, 200

3- Bu arada Osman işin ciddiyetini anladığında, evini saranlara "Beni öldürmeye mi geldiniz?" diye sorduktan sonra "Üç hal dışında bir Müslümanın katli helal değildir…" mealinde bir hadis okudu; "Bende ise bu üç halden hiçbiri yok!" diyerek kendisini savunmaya çalıştı. (bk. İbn Sa'd, III, 67, 69; İbn Ebî Şeybe, VII, 522; İbn Şebbe, IV, 1186~1188 ...) Osman'ın evini saranlar ise ona karşı çıkarak: "Oysa bizler Kur'ân'da, sözünü ettiğin üç hal dışında, farklı üç hal daha görüyoruz; onlar da sende var!" cevabını verdiler ve o üç hale açıklık getirdiler. (= et-Taberî, II, 678; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 62; İbn Ebil-Hadîd, II, 153)

   Sadece muhâsaranın başından bu yana tam 3 (üç) kez söz verip sözünü çiğneyen, tevbe edip tevbesini bozan; buna rağmen Ali'ye ve Âişe'ye haber salarak "sözleşme" teklif eden birisinin okuduğu hadise ne kadar güvenilebilirdi ki? Muhâlif sahâbenin verdiği karşıt cevap da bunu apaçık ortaya koymuyor mu?

4- Niyâr el-Eslemî'yi öldüren; bir rivâyette Mervân'ın azatlısı Ebû Hafsa el-Yemânî (bk. İbn Şebbe, IV, 1193; et-Taberî, II, 669), bir rivâyete göre de Kesîr b. Salt el-Medenî (bk. et-Taberî, II, 670; İbn Ebil-Hadîd, II, 155) idi.

5- Ahmed Ağırakça (s. 100~101), Halîfe Osman'ın muhâsara altına alındığı günlerde, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin, Rasûlüllâh'ın sarığını sarıp zülfikârını kuşandıktan sonra âsîlerin üzerine saldırarak onları dağıttığını… söylüyor. Oysa Hz. Ali'nin bu davada Osman'ı haksız, muhâlifleri haklı bulan tutumu apaçık ortada! Öyleyse Ali neden böyle bir şey yapsın ki? Dolayısıyla bu, târihî gerçeklere tamamen aykırı ve resmen uydurma!

6- Kişiliği hakkında Hz. İmâm'ın bir konuşması için bk. Şerîf Radıy, *Nehc'ül-Belâğa*: II, 25 (= 131. hutbe); İbn Ebil-Hadîd, VIII, 301

re serildi, seçkin sahâbeden Rifâ'a b. Râfi' tarafından da ağır yaralandı; öldü diye bırakıldı. Bedir savaşına katılan sahâbeden Âmir b. Bükeyr ise, sâbık Kûfe vâlîsi Saîd b. el-Âs'ın kafasına bir kılıç darbesi indirdi… Derken, eve girebilmek için, Osman'ın ev komşusu olan seçkin sahâbeden Amr b. Hazm el-Ensârî, kendi evinin kapısını açarak, bitişikteki eve geçit verdi. Öte yandan Osman'ın evine açılan kapalı iki kapıdan birini ateşe vererek, içeri girilmesini daha da kolaylaştırdı. [sh. 508~510]

Osman'ın evinin etrafında silahlı çatışmanın yoğunlaştığı günlerde, Osman yanlısı olmakla bilinen Zeyd b. Sâbit'in "Osman'a yardım" için Ensâr'a yaptığı çağrıya; Ensâr'ın ileri gelenlerinden ve seçkin sahâbeden olan Sehl b. Huneyf ile Haccâc b. Ğaziyye el-Ensârî'nin nasıl cevap verdiğini [sh. 508]; öte yandan Âişe'nin, "Mü'minlerin Emîri sana selam ediyor. Senden bu insanları başından çekmeni istiyor ve istenen her şeyi yapacağına dair söz veriyor." diyerek, kendisinden halîfenin bu zor anında yardımını esirgememesini isteyen Mervân'ın ricâsını, "hacc için gereken bütün yol hazırlığını yaptığını" ileri sürerek geri çevirdiğini daha önce görmüştük. [sh. 494~495]

Mâlik el-Eşter ile Hukeym b. Cebele; adamlarıyla birlikte kenarda durdular.[1] Evi asıl kuşatma altına alanlar, Rıdvân bîatine katılan sahabeden Abdurrahmân b. Udeys ve adamlarıydı. Sonunda Muhammed b. Ebîbekr, seçkin sahâbeden Amr b. Hamiq, Kinâne b. Bişr ve Sûdân b. Humrân'ın da aralarında bulunduğu bir grup içeri daldı. Muhammed, bir süre Osman'ı tartakladıktan sonra dışarı çıktı. Kinâne onu büyük bir darbeyle yere serdi. Öldürücü darbeyi Sûdân indirdi.[2] Seçkin sahâbeden Amr b. Hamiq, onun ölmüş cesedinin üzerine oturarak tam dokuz hançer darbesi indirdi. "Üçü Allah için, altısı da ona olan öfkemden dolayı!" dedi.[3] Osman'ın katlinde asıl pay sahibi olan Kinâne ile Sûdân oracıkta derhal öldürüldüler.[4]

1- et-Taberî, II, 666, 668. el-Eşter, bir ara Osman'ın yanına kadar vardıysa da; onu savunmasız görünce bırakıp geri çıkmıştı. (bk. el-Belâzürî, VI, 200)

2- İbn Sa'd, III, 73~74; İbn Şebbe, IV, 1231, 1232, 1301; et-Taberî, II, 677, 678; İbn Abdilberr, III, 77; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 67~68; İbn Ebil-Hadîd, II, 157, III, 67; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 207, 211; Algül, II, 439

3- İbn Şebbe, IV, 1232~1233; et-Taberî, II, 677; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 68; İbn Ebil-Hadîd, II, 158; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 207; el-Isâmî, II, 529

4- İbn Sa'd, III, 74; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 210

Böylece 40 gün süren muhâsara, hicrî 18 Zilhicce 35 tarihinde, bu müessif hâdiseyle sona erdi.

Muhâcirlerden Talha ile Ensâr'dan; aralarında Cebele[1], Eslem b. Evs el-Hazrecî[2] ve Ebû Habbe el-Mâzinî'nin[3] de bulunduğu bir grup, halîfe Osman'ın cenâze namazının kılınmasına ve cesedinin Müslümanlara ait "**Baqî**" kabristanlığına gömülmesine mani olmak için ellerinden gelen her şeyi yaptılar! Halîfenin cesedi, üzerindeki kanlı elbiselerle birlikte bir "çöplüğe" atılıp tam üç gün boyunca orada bekletildi.[4] Nihâyet, Ümeyye oğullarının onca nankörlüklerine karşı; yine büyük insan Hz. Ali'nin "arabulucu" girişimi sonucu[5] toprağa verilebildi. Ceset, Baqî kabristanlığından bir duvarla ayrılan ve adına "**Haşşü Kevkeb**" denilen bir Yahûdî mezarlığına defnedildi![6]

Halîfe Osmân'ı öldürenlerin durumu

Halîfe Osman'ı muhâsara altına alıp öldürenler için; günümüz İslâm tarihçilerinden Sırma "âsî, anarşist, terörist kimseler", Algül "âsîler, teröristler", Ağırakça "âsîler, fitneciler, İslâm'ı iyi hazmedememiş grup", İslamoğlu "fesatçılar" tabirlerini kullanıyorlar.[7] Onlar söz konusu kişiler hakkında bu tabirleri kullanırlarken, elbette beslendikleri yerler var! Sözgelimi İbn Hazm, aynı kişiler için "fâsık ve mel'ûndur" diyor. Abdülqâhir el-Bağdâdî daha da ileri gidiyor; sahâbeden oldukları malum olan Rifâ'a

1- Talha ile Cebele için sırasıyla bk. sh. 499, 507

2- İbn Şebbe, I, 113, IV, 1240; et-Taberî, II, 688; İbn'ül-Esîr, I, 88; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 38; es-Semhûdî, *Vefâ'ül-Vefâ*: III, 297

3- et-Taberî, II, 688. el-Isâmî (II, 535) "Mâzinlilerden bir grup…" diyor.

4- İbn Abdilberr, III, 80; el-Halebî, II, 81; et-Taberî, II, 687; İbn Ebil-Hadîd, II, 158; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 69~70; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 213

5- et-Taberî, II, 687; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 70; İbn Ebil-Hadîd, II, 158

6- İbn Şebbe, I, 113, IV, 1240~1241; İbn Sa'd, III, 77, 79; et-Taberânî, I, 78; et-Taberî, II, 687, 688; İbn Abdilberr, III, 80; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 70; İbn Ebil-Hadîd, X, 6~7; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 213; el-Halebî, II, 81; Algül, II, 441

Ancak daha sonra Baqî kabristanlığı Muâviye döneminde genişletildi ve böylece halîfenin mezarı da onun içine alınmış oldu! (bk. İbn Şebbe, I, 113; et-Taberî, II, 687, 688; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 70; İbn Ebil-Hadîd, II, 158, X, 7; İbn Kesîr, VII, 214; Algül, II, 442; Komisyon, II, 221)

7- Sırma, 190, 200; Algül, II, 431, 441; Ağırakça, 86~98, 100; İslamoğlu, 54

b. Râfi', Haccâc b. Ğaziyye, Amr b. el-Hamiq, Abdurrahmân b. Udeys ve Muhammed b. Ebî Huzeyfe'nin de adlarını vererek; hepsinin "katiyen fâsık olduklarına" hükmediyor! en-Nevevî "Onu bir takım fâsıklar öldürmüştür… Sahâbeden onu öldürmeye iştirak eden kimse yoktur. Onu ayak takımı ve kabîlelerin âdî, sefil ve rezil grupları katletmiştir." diyor. Şamlı İbn Kesîr de "fesatçı, hâin, zâlim ve fâcir kişiler" diyor onlar hakkında. İbn'ül-Hümâm, İbn Emîr el-Hâc, Abdül'ali el-Ensârî vb. de aynı yolu takip ediyorlar.[1]

Sormak istiyoruz: Bu zevât, Osman'ı abluka altına alarak ölümüne sebep olanlar hakkında böylesine sefil, aşağılayıcı tabirler kullanırlarken; bunun ucunun nereye vardığını biliyorlar mı? Âsî, anarşist, fâsık, hâin ve fesatçı dedikleri kişiler kimler acaba? Sahâbenin, Muhâcirûn ve Ensâr'ın önde gelenleri değil mi? Osman'ın ve etrafa atadığı sâbıkalı "soydaş" vâlîlerin neler yaptığını yukarıda gördük. Bu durum karşısında; "Öldürün şu Na'sel suratlıyı…" diyen Âişe annemiz mi anarşist? Osman'ı en ağır biçimde eleştiren, halkı onun üzerine kışkırtan, su yolunu kesen Talha mı fitneci? Mısır vâliliğinden azledildiği için sancılanan, bu yüzden gelip gidip herkesi Osman'a karşı fitleyen Amr mı fesatçı? Mısır muhâlefetinin öncülerinden ve "sahâbeden" olduklarında kuşku duyulmayan Amr b. Büdeyl, Amr b. Hamiq ve Abdurrahmân b. Udeys mi rezil ve çapulcu? Çatışmada halîfenin adamlarına karşı kılıç çeken Haccâc b. Ğaziyye el-Ensârî ile Âmir b. Bükeyr mi fâcir? Kendi evini açarak, muhâsaracıların bitişikteki Osman'ın evine atlamalarına olanak sağlayan, öte yandan Osman'ın evine açılan kapalı iki kapıdan birini ateşe veren Amr b. Hazm el-Ensârî mi ayak takımından? Bunlar mı terörist? Bunlar mı anarşist? Bunlar mı İslâm'ı içlerine sindirememiş "hazımsız" kişiler? Bu anarşist fesatçıların içinde etrafa mektuplar yazarak halkı cihâda çağıran, "Muhammed'in dîni sizin arkanızdan ifsat edildi! Buyurun gelin de Muhammed'in dînini ayağa kaldırın!" diyen sahâbe yok mu? Osman'ın cenâze namazının kılınmasına ve Müslümanların kabristanına defnedilmesine mani olanlar "bir grup Ensâr" değil mi? Bütün bunlar fitneci de; yalnız Osman ve avânesi mi temiz? … Allah aşkına, sizler ne dediğinizin farkında mısınız?

1- İbn Hazm, *el-Fisal*: IV, 161; el-Bağdâdî, *Usûl'üd-Dîn*: s. 287~288; en-Nevevî, XV, 148-149 (= Davudoğlu: X, 207); İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 208, 222; İbn'ül-Hümâm, *el-Müsâyera*: s. 271; İbn Emîr el-Hâc, II, 260; el-Ensârî, II, 155

Benzer ifadeler için bk. İbn Teymiyye, *el-Minhâc*: IV, 174, VI, 189

Maksadınız, sadece elini kana bulayan Kinâne ile Sûdân ise; doğrusu onların ikisi de kişilik bakımından pek makbul değiller. Ancak onlar sıradan "tetikçi" konumunda değil mi? Haksız yoldan işlenen bir cinâyette elbetteki tetikçi suçludur. Peki tetikçiyi azmettirenler, onu bu suça teşvik ve tahrik edenler suçsuz mudur? Bu durumda, Osman'ın katli şayet haksız bir cinâyetse, o iki kâtili azmettirenler, halîfeyi kıyasıya eleştiren Muhâcirûn ve Ensâr değil mi?

Tuhaf olan, sahâbenin kâhir ekseriyetini oluşturan "Osman muhâliflerini" fitnecilikle, çapulculukla, âsîlikle ve hâinlikle suçlayanların, "Sahâbenin tamamı udûldür." diyen Ehl-i Sünnet cânibinden olmalarıdır! Ehl-i Sünnet, Osman'a muhâlefet eden her kim varsa; hepsini bir kalemde çizip atarken, "Sahâbenin tamamı udûldür." felsefesini acaba nereye oturtur ve bu felsefeyi halâ ne diye sürdürür?

Öte yandan bu "fesatçı, hâin, fitneci, mel'ûn" adamların taleplerine hiç kulak verdiniz mi? Allah aşkına söyleyin: Onların talepleri arasında bir tek gayr-ı meşrû şey var mı? Lütfen inceleyin! Onlar hakikaten fitneciyse ve taleplerinde haksızsa; neden Âişe, Talha, Zübeyr ve isimlerini yukarıda listelediğimiz saygın sahâbîler Osman'ın karşısına dikildi? Âişe'ye o "ağır" sözleri söyleten sebep neydi? Neden sahâbe birbirleriyle mektuplaşarak "cihâd" çağrısında bulundu? Cihâd kimlere karşı yapılır? Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) mütevâtir yollarla gelen hadisler gereği, "dâima hak ile beraber" olan Hz. Ali'ye göre de; çıkan olaylarda halîfe haksız, muhâlifler haklı değil miydi? Ya muhâsaranın tam kızıştığı sırada Osman'ı "düşmanlarıyla" baş başa bırakıp evlerine çekilen ve hiçbir şeye katılmayan sahâbeye ne demeli? Sizler "Sahâbe, 'emir bil-maruf ve nehiy anil-münker' konusunda Allah'tan başkasından korkmaz, kimsenin kınamasına aldırış etmez!" demez miydiniz? Bu sahâbeye ne oldu da Osman'a karşı yapılan bu haksızlıkta sessizliğe büründü? Haksızlık karşısında susan dilsize ne derler?...

Doğrudur; ortada gerçekten "İslâm'ı iyi hazmetmemiş, fitneci, hâin, fesatçı" bir grup var. Ama bu grup; kitap ve sünneti bir tarafa iten, keyfî uygulamalarıyla herkesin tepkisini çeken, bütün kadroları öteden beri sâbıkalı soydaşlarıyla dolduran, "Cennetin anahtarları elimde olsa; onları bile Ümeyye oğullarına verirdim! Vallâhi onlara vermeye ve kendile-

rini iş başına getirmeye devam edeceğim; birileri çatlasa da!!!" diyecek[1] kadar ileri giden, öncekiler bir tarafa; sadece 40 günlük muhâsaranın yaklaşık yarısına kadar geçen süre içerisinde tam üç kez söz verip sözünü çiğneyen, tevbe edip tevbesini bozan, barış için elinden geleni yapan Hz. Ali'nin (a.s), "Ne olur; bu defa olsun beni aldatma!" diye yalvarmasına karşılık, "tamam" dediği halde, bildiği yoldan şaşmayan, buna rağmen Ali'ye ve Âişe'ye hâlâ haber salarak; yeni bir "sözleşme" teklif edecek kadar pişkin olan Osman ile, atandıkları vilâyetleri babalarının çiftliği gibi gören, halka zulmeden vâlîleri mi; yoksa yapılan haksızlıklara "işler belki günün birinde yoluna girer" umuduyla yıllarca tahammül gösteren, ancak sonunda patlayan muhâlif halk mı? Bunun elbette bir cevabı vardır ve bu cevabı, insaf ve izan sahibi değerli okuyucularımız muhakkak verecektir.

Sahi sizler, halkın "Artık sizi başımızda görmek istemiyoruz!" diyen halka rağmen, koltuğunu bir türlü bırakmayan günümüz politikacılarına hangi gözle bakıyorsunuz? Devletin imkânlarını kendi çıkarı doğrultusunda kullanan, hazîneyi eşine dostuna peşkeş çeken bir devlet başkanı ya da bir bakan hakkında ne düşünürsünüz? Bunları günümüzdeki yöneticiler yaptığında haklı olarak tepkisini ortaya koyanlar, aynı şeyleri halîfe Osman yaptığında neden sessiz kalırlar? Halîfenin böyle şeyler yapmış olacağına hâlâ kuşkuyla bakıyorsanız; verdiğimiz kaynaklara lütfen bir göz atınız!

Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'yi katleden İbn Mülcem'in ve seçkin sahâbî Hz. Ammâr'ı katleden Ebul-Ğâdiye'nin cinâyetlerini "ictihâd" ile izah eden, buna mukâbil "Osman'ı katletmek için ictihâda yer yoktur!" diyen[2] İbn Hazm'a da bir çift sözümüz var:

Ali ile Ammâr, Ehl-i Beyt ve Mutezile yanında, Ehl-i Sünnet Müslümanları açısından da en seçkin sahâbeden değil mi? Onların katlini meşru hale getiren ne gibi bir sebep vardı ki; katledenler bu işi ictihâd ile yaptılar? Bunun için tek bir sebep gösterilebilir mi? Ali ile Ammâr'ı katledenlere; yaptıkları bu işe karşılık en azından bir sevap var da; hata üzerine hata yapan, kitap ve sünnete, daha önemlisi hilâfet makamına otururken

1- İbn Şebbe, III, 1099; Ahmed: I, 62 (412); İbn'ül-Esîr, III, 220; el-Heysemî, IX, 480; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 200

2- İbn Hazm, *el-Muhallâ*: X, 484, *el-Fisal*: IV, 161; Çuhacıoğlu, 294~295

"bağlılık" sözünü verdiği ilk iki halîfenin sîretine ters düşen, barış elçilerini defalarca mahcup eden bir kişiyi katledenler için bu durum neden mevzu bahis değil? Bir adam, Ali'den ve onun yanında yer alan seçkin sahâbeden bu kadar mı nefret eder?

Şamlı ez-Zehebî[1], Talha'nın kışkırtıcılığını "ictihâd"la açıklarken; onun fetva ve ictihâdına dayanarak halîfeyi öldürenler neden suçlanırlar? Hatalı ictihâdda bulunan bir müctehid mazur da; onun ictihâdını izleyen bir mukallid neden ve nasıl mazur sayılmaz ki?!

Osman'ın muhâliflerini "fitneci, âsî, fesatçı, İslâm'ı iyi hazmedememiş" olmakla suçlamanın arka planına bakarsanız; bunun öncelikle bizzat Osman'dan ve onun soydaş vâlîlerinden neşet ettiğini görürsünüz. Kûfe vâlîsi Saîd ile Şam vâlîsi Muâviye'nin, Kûfeli sürgünleri "dîne ta'n etmek" ve "bölücülük" yapmakla suçladıklarını, Osman'ın da kendine muhâlif olan Medîne halkını –ki çoğu Rasûlüllâh'ın sahâbesidir– "kâfirlikle" itham ettiğini yukarıda [sh. 483~484, 534] görmüş, ayrıca halîfenin Ebû Zerr'i de "bölücülükle" suçladığına değinmiştik. [sh. 479] Bunda, halîfenin yanında yer almış olan sicili bozuk, ayyaş, berdoş kimselerin ve bilhassa Osman'ın kan davasını iç politika malzemesi olarak kullanan Ümeyye oğullarının tutumunun da çok büyük etkisi var elbet. Ümeyye oğullarının önlerine koyduğu çanaktan beslenen bir kısım hadisçiler de; kendilerine "ekmek veren el"in hatırına, bu yanlışların "uyduruk" hadislerle İslâm dünyasına pompalanmasına önemli katkılarda bulunmuşlar; sonrakiler de maalesef bu uyduruk hadislerin esiri olmuşlardır.

Muhâlif kesimin böyle aşağılayıcı deyimlerle karalanmasında, [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kaynaklı "asılsız" rivâyetlerin katkısını da teslim etmek zorundayız. İlk nüvesini meşhûr Taberî tarihinin oluşturduğu bu rivâyetler de, Osman'ın muhâliflerine sürekli kara çalmış, onları hep fitneci ve fesatçı olarak takdim etmiştir. (Bu mühim konuyu ileriki başlıkta tekrar ele alacağız.) Günümüzdeki tarihçiler, genellikle, hep Osman ve yandaşlarını haklı çıkaran bu rivâyetleri esas aldıkları için böyle bir yanılgıya düşmüşlerdir.

"Peki, Osman'ın katli gerekli miydi?" sorusuna gelince: Bizce bunun bir dînî, bir de siyâsî cevâbı var. Âişe'nin "Öldürün şu Na'sel suratlıyı!"

1- *Siyeru A'lâm'in-Nübelâ*: I, 35

demesine, Talha'nın acımasız tutumuna, sahâbenin "cihâd" çağrısına, önde gelen sahâbîlerin bu uğurda silahlı çatışmayı bile göze almış ve geri kalan sahâbenin "tarafsızlık" adı altında da olsa, halîfenin kanının dökülmesine göz yummuş olmalarına bakılırsa; sahâbenin kâhir ekseriyetinin "Osman'ın kanını heder gördükleri" pekâlâ söylenebilir. Hz. Ali'nin yukarıda geçen sözlerine [sh. 524] baktığımızda; onun da aynı tavrı sergilediğini görüyoruz. "Onun öldürülmesinden ne hoşlandım, ne de üzüldüm!" sözü bu durumu apaçık ifade ediyor.

Mutezile'ye göre halîfe Osman, evet hatalıydı; ama kanı helâl olacak derecede değildi. O bakımdan kâtilleri haksız, kendisi haklı konumdaydı. Her şeye rağmen, Osman'a muhâlif olan ve çıkan hengâmede onu yalnız bırakan taraf, kendisini destekleyen taraftan daha hayırlıydı. Çünkü onu destekleyen tarafın ekserîsi fâsık idi. Muhâlif olanlar, terk edip yalnız bırakanlar ise Muhâcirûn ve Ensâr'dı.[1]

Aslında Osman'ın bu noktaya gelmesinin tek müsebbibi kendisiydi. Onun yaptığı suçların şer'an öldürülmesini gerektirip gerektirmediği bir yana; iyi niyetli seçkin sahâbenin, halîfenin hukuk dışı icraatına yıllarca sabretmeleri, muhâsara esnasında defalarca aldatıldıkları halde "Bizim acelemiz yok" diyerek yine de çözüm beklemeleri; onların, Osman'ın öldürülmesinin siyâseten sakıncalı olduğuna inandıklarını gösterir. Bilhassa Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, onun hilâfet makamında, ona baş kaldıran halk tarafından öldürülmesine siyâseten karşı çıkıyor; bunu İslâm'ın ve Müslümanların maslahatı açısından yerinde görmüyordu. O, daha Osman öldürülmeden önce, bunun çok vahim olaylara gebe olacağını sezinliyor; o yüzden işi tatlıya bağlamak için canla başla çalışıyordu. Onun beklentisi, halîfenin ya halkın taleplerine kulak vermesi ya da bu görevinden gönüllü çekilmesiydi. Ama öyle olmadı ne yazık ki! Halîfe "Her şey Ümeyye oğulları için!" dercesine, uzlaşmaz bir tavır sergiledi. Ve kaçınılmaz son gelip çattı.

Zaten bir yönetici, halka rağmen görevini sürdürüyorsa; kendisine götürülen bütün iyi niyetli uzlaşma çabalarına sırtını dönüyor, yönetim merkezi halk tarafından basılarak istifaya zorlandığı halde; "Allah'ın sırtıma koyduğu cübbeyi asla çıkarmam!" diyerek, yine de görevini bırakmıyor, bir türlü istifa etmiyorsa; sizce çözüm nedir?

1- bk. İbn Ebil-Hadîd, II, 126, 128, III, 68, 100 VI, 169~171

Halîfe Osman dönemi olayları, İbn Sebe ve günümüzün tarihçi akademisyenleri

Günümüzdeki çoğu tarihçilerin halîfe Osman dönemine ve bilhassa onun kuşatma altına alınıp öldürülmesi olaylarına ilişkin bambaşka anlatımları var. Buna göre: Osman döneminde baş gösteren hemen bütün olayların altında parmağı bulunan İbn Sebe (yahut İbn'üs-Sevdâ), aslen San'alı bir Yahûdîdir. Osman döneminde Müslümanlığını açığa vurur. Bilâhare bozuk fikirlerini İslâm dünyasının her yanına yaymaya başlar. Bunun için Hicâz, Basra, Kûfe, Şam ve Mısır'a yolculuk yapar. Gittiği yerlerde ric'at ve Ali'nin vesâyeti fikirlerini ortaya atar. Böylece ilk Şiî fırkasının temeli atılmış olur!…[1]

Hicrî 34 tarihinde vâlîler Medîne'de toplantı hâlindeyken, Kûfe'de Yezîd b. Qays liderliğinde başlatılan karışıklıkları İbn Sebe ve adamları destekler…[2] İbn Sebe Basra'da, Basra muhâlefetinin öncülerinden Hukeym b. Cebele el-Abdî ile[3], Şam'da Ebû Zerr ile[4], Mısır'da da Hz. Ammâr ile[5] dirsek temasına geçer; onlarla teşrîki mesai yapar! İbn Sebe ve adamları, bütün şehirlere fitne fesat tohumlarını saçtıktan sonra, sağa sola mektuplar yazarak; emir bil-maruf ve nehiy anil-münker amacıyla herkesin Medîne'de toplanmalarını isterler. Medîne'ye gelen isyancılar, halîfenin iknâ edici savunmasıyla geri dönüp giderler![6]

İbn Sebe ve adamları, ertesi sene hac mevsimine yakın Medîne'ye dört bir yandan tekrar bir çıkarma daha yaparlar. Esasen halîfeyi devirmek için yola çıkan ve aralarında İbn Sebe ve adamlarını da barındıran Mısırlı isyancılar, Basralıları ve Kûfelileri de yanlarına alarak Medîne'ye doğru hareket ederler…

Mısırlıların gönlünde Hz. Ali'nin, Basralıların gönlünde Talha'nın, Kûfelilerin gönlünde ise Zübeyr'in halîfe olması vardır… Onların üçü de,

---

1- Sırma, 185~186; Algül, II, 405~406; Komisyon, II, 219 = bk. et-Taberî, II, 647; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 46; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 188

2- Algül, II, 419 = bk. et-Taberî, II, 641~642, 650

3- Komisyon, II, 206 = bk. et-Taberî, II, 639

4- Ayrıntılı bilgi için bk. sh. 474

5- Ayrıntılı bilgi için bk. sh. 491

6- Sırma, 187, 193; Komisyon, II, 210~213 = bk. et-Taberî, II, 650~652

yanlarına sokulan âsîlerin Allah'ın Rasûlü (s.a.a) tarafından lanetlendiklerini bildirirler…[1]

Böylece, halîfe Osman döneminde çıkan bütün fitne hareketlerini İbn Sebe'nin organize ettiğini ısrarla ortaya koymaya çalışan aynı tarihçiler, onun bu sinsi oyunlarına daha sonra da tam gaz devam ettiğini belirtirler. Meselâ, Cemel savaşı esnasında Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, Talha ve Zübeyr ile tam sulha varacakları vakit, hemen İbn Sebe ve adamları devreye girer ve sulha mani olurlar!...[2]

Oysa bütün bu anlatılanlar, Taberî'nin târihinde yer alan [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kaynaklı rivâyetlere dayanmaktadır[3] ve bunların baş mimarı da Seyf b. Ömer'dir. Bu yolla gelen rivâyetlerin Ehl-i Sünnet açısından da sakat sayıldığını daha önce görmüştük. [sh. 58 vd.] Dolayısıyla bu anlatılanların tamamı bilimsel açıdan kesinlikle uydurmadır.

Ali şîasına kara çalmak ve ona karşı olanları aklayıp paklamaktan başka işi gücü olmayan Seyf b. Ömer, bu vesileyle hem halîfe Osman yönetimini haklı ve meşrû göstermeyi, hem de muhâlif halkı fitneci, fesatçı ve âsî olarak takdim etmeyi maalesef başarmıştır!

Oysa Şîa mektebinin fikirleri, iddia edildiği gibi İbn Sebe'den değil; kitap, sünnet ve pâk Ehl-i Beyt imamlarından gelen sahih hadislerden filizlenmektedir. Aklı ve nakli esas alan Şîa inançları, târihî ve sosyal gerçeklerle de mükemmel bir koordine halindedir. Bunun için onların her hangi bir tefsir, hadis, akâid-kelâm yahut müdellel bir fıkıh kitabına bakmak yeterli olacaktır.

Kaldı ki "İbn Sebe" diye birisi de yoktur! Tarihte böyle bir adam yaşamış değildir. Kaynakların hangisinde İbn Sebe'den bahsediliyorsa, bilâ istisnâ hepsi Seyf b. Ömer kanalıyla gelmektedir. Bu hurafenin yayılmasına öncülük eden de maalesef Taberî'dir. Taberî tarihinde İbn Sebe'den (= İbn'üs-Sevdâ) tam 10 yerde söz edilir ve hepsi de [→ Seyf b. Ömer →

1- Algül, II, 428~430; Sırma, 190, 193~195; Ağırakça, 87~90; Komisyon, II, 214 vd. = bk. et-Taberî, II, 652~654; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 50~52

2- Algül, II, 485~486; Komisyon, II, 235 = bk. et-Taberî, III, 32~34; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 124~127

3- Rivâyetlerin yeri, yukarıki dipnotlarda (=) işaretinden sonra verilmiştir.

Şuayb → Seriyy] silsilesiyle rivâyet edilmektedir![1] Sonrakiler de bu rivâyetlere dayanmak sûretiyle, Ali'nin Şîası'nı "İbn Sebe'nin torunları" olmakla suçlamışlar, halen de suçlamaya devam etmekteler. et-Taberî bu bid'atin vebalini nasıl taşır; Allah bilir!

Hem bu aklen de böyle değil midir? İbn Sebe'den bahseden rivâyetlere bir göz gezdirildiğinde; onun sahâbenin ileri gelenlerini parmağının ucunda oynattığını görürsünüz. Sahâbe, onun önüne katıp götürdüğü bir sürü gibi âdeta. Sorarım sizlere: Sahâbe ve onların en ileri gelenleri bir Yahûdî dönmesine nasıl bu kadar kulak kesilebilir? Hiç mi bunların akılları yoktur? Diyelim birkaçını dolduruşa getirip kafaya aldı; peki çoğunluğun onun elinde "oyuncak" haline gelmesini hangi akıl ve hangi sosyolojik veri kabul eder?

Öte yandan bu adam, o günün koşullarında bir Basra'ya, bir Kûfe'ye, bir Şam'a ve oradan da Mısır'a nasıl gidebiliyor ve hemen çevre edinip ortalığı nasıl karıştırabiliyor? Bunun akıl alır tarafı var mı?

O yüzden tekrar ediyor ve diyoruz ki: İbn Sebe, deminki meşhur silsileyle gelen rivâyetler dışında hiçbir rivâyetle varlığı belgelenemeyen, tamamen hayal ürünüdür, kesinlikle bir efsânedir!

Günümüz târihçilerinin Seyf b. Ömer kaynaklı anlatımları bunlarla sınırlı değildir. Ammâr, Muhammed b. Ebî Huzeyfe, Muhammed b. Ebîbekr ve Hukeym b. Cebele hazerâtının Osman'a muhâlif olmalarının altında yatan sebepler[2], Osman'ın olup bitenleri tahkik için vilâyetlere müfettişler göndermesi ve ardından vâlîleriyle bir de hac sezonunda halka açık bir toplantı yapması [sh. 491 vd.], Mısırlıların görünürde "hac (veya umre) kastıyla yola çıktıkları" intibâını vermek istemeleri[3], Hz. Ali'nin, mektup

1- bk. et-Taberî, II, 615, 639, 641, 647, 648, 652, 679, III, 32, 33, 39 (et-Taberî genellikle İbn'üs-Sevdâ adıyla bahseder.)

et-Taberî (II, 702) sadece bir yerde de Sebeiyye'den (İbn Sebe taraftarı olan bir fırka) söz eder.

2- Yukarıda "**Öncü muhâlif sahâbîler**" başlığı altına bak.

3- Algül, II, 428; Sırma, 190, 193; Ağırakça, 87; Komisyon, II, 214 = bk. et-Taberî, II, 652, 673~674; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 51, 64

Farklı yoldan gelen bazı rivâyetlere göre ise; Mısırlıları "iki yüzlülükle" itham eden kişi, bizzat Mısır vâlîsi İbn Ebî Serh'tir! (bk. İbn Şebbe, III, 1125; et-Taberî, II, 657, 668; İbn Kesîr, VII, 191)

meselesi yüzünden Kûfelilerle Basralıları karşısına alıp; "Ey Kûfeliler ve ey Basralılar! Sizler yola çıkıp gitmişken, Mısırlıların karşılaştığı bu hadiseyi nasıl haber aldınız da; böyle hep beraber döndünüz?" diyerek azarlaması[1], bu arada halîfenin Cuma günkü hutbesinde "Sizin Allah'ın Elçisi (s.a.a) tarafından lanetlendiğinizi Medîneliler biliyorlar!" demesi ve Muhammed b. Mesleme ile Zeyd b. Sâbit'in halîfeyi tasdik etmelerinin ardından halîfenin taşlanması[2], muhâsara esnasında Ebû Hüreyre ile Abdullâh b. Selâm'ın âsîleri iknâ için yaptığı konuşmalar[3], âsîlerin Osman'ı katlettikten sonra kadınların üzerindeki kıymetli eşyalara saldırmaları, Medîne'yi talan etmeleri ve hazîneyi yağmalamaları[4], halîfenin ölüm haberini alan Talha, Zübeyr, Ali ve Sa'd'ın; halîfeye rahmet, âsîlere beddua etmeleri[5]… hep aynı silsileyle gelmektedir!

Seyf b. Ömer'in, olayları anlatırken kendisinden başkasının görüp duymadığı kişi adlarına bolca yer verdiğini biliyoruz. Onun uydurduğu sahâbe adlarından bir kısmına daha önce yer vermiştik. Halîfe Osman'ın işini bitirmeye gelen Mısırlı fitnecilerin başında bulunan, halîfenin evine kadar girerek Osman'a elindeki demirle darbe indiren ve önündeki Kur'ân'ı ayağıyla tekmeleyen "Ğâfiqî b. Harb"[6] ile halîfenin kanını dökenler arasında adı geçen "Quteyre es-Sekûnî"[7] de tamamen hayal mahsulüdür! Seyf b. Ömer böyle garip garip isimler uydururken, Osman'ın haklı, karşı tarafın tamamen haksız ve inatçı olduklarını yutturmak için, önde gelen sahâbenin Osman'la olan sürtüşmelerini mümkün olduğunca

1- Sırma, 195; Algül, II, 434; Ağırakça, 88; Komisyon, II, 215 = bk. et-Taberî, II, 653

2- Sırma, 200; Algül, II, 430; Ağırakça, 89 = bk. et-Taberî, II, 654

3- Algül, II, 437; Ağırakça, 95~96 = bk. et-Taberî, II, 675

4- Algül, II, 440; Ağırakça, 98; Komisyon, II, 217 = bk. et-Taberî, II, 676

5- Ağırakça, 103 = bk. et-Taberî, II, 676

6- et-Taberî, II, 652, 676 = Sırma, 194, 212; Algül, II, 428, 439; Komisyon, II, 214, 217; Ağırakça, 97

Bu isme Taberî tarihi dışında hiçbir kaynak yer vermiyor. (İbn'ül-Esîr, İbn Kesîr ve benzerleri de zaten ondan kopya ediyorlar.) Taberî'de de tam 4 (dört) ayrı yerde geçiyor ve hepsi bu sakat silsileyle geliyor! (bk. II, 652, 655, 676, 699)

7- et-Taberî, II, 652, 676 = Algül, II, 439; Ağırakça, 97~98 (Quteyre adı da sadece Taberî tarihinde; yalnız iki yerde geçiyor ve ikisi de aynı silsileyle geliyor!)

Quteyre, muhâsara esnasında halîfenin evine kadar giren Kinâne es-Sekûnî'den tedlîs yoluyla (yani bilinçlice değiştirmek sûretiyle) elde edilmiş bir isim de olabilir. Zira Quteyre, Kinâne'nin dedelerinden biridir! (bk. İbn Şebbe, IV, 1232)

budamaya çalışır. Halîfe Osman'ın yardım çağrısına Basra ile Şam yanında, Mısır ve Kûfe'den da yardımcı kuvvetlerin harekete geçtiğini belirtir. [bk. sh. 518] Talha'yı, Zübeyr'i ve Sa'd'ı Osman'ın destekçileri gibi gösterir. Muhâsara ve defin sırasında Ensâr ve Muhâcirûn'un halîfe Osman'a neler yaptıklarını pas geçer![1]

Seyf b. Ömer, bilinen târihî gerçeklerin aksine, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali (a.s)'ın, "oğulları Hasan ile Hüseyin'i Osman'ın evinin kapısında nöbet tutmaya gönderdiğini ve onun yolunda savaşmak isteyenler arasında Hasan'ın da bulunduğunu" ifade etmek[2] sûretiyle; Hz. Ali'nin de Os-

1- Yaşar Kutluay, Seyf b. Ömer'in bu hayalciliğinden hareketle; "köle ve mektup" olayının da hayal ürünü olabileceğini ileri sürer. (bk. Algül, II, 434~435) Bizce şayet bu olayın kaynağı sadece Seyf olsaydı, o vakit bu iddiaya hak verirdik. Ancak yerinde de gördüğümüz gibi, bu olayın pek çok kaynağı var! Dolayısıyla, Seyf'in rivâyet biçimine itiraz edilebilir, lâkin olayın aslına itiraz mümkün değildir.

2- et-Taberî, II, 654, 672 = Algül, II, 430, 437, 438; Ağırakça, 89, 95

Seyf b. Ömer'in meşhur silsilesiyle gelen bu rivâyet dışında, konuyla alâkalı üç ayrı rivâyet daha var:

– [Saîd b. Müseyyeb → İbn Şihâb ez-Zührî → İbn Ebî Zi'b → Muhammed b. Îsâ b. Sümey' el-Emevî → …] kanalıyla İbn Şebbe (IV, 1303~1305. ayr. bk. es-Süyûtî, 159) rivâyet ediyor. Hz. Ali'nin, Osman'ın katline mani olmadıkları için oğullarını dövdüğüne dair anlatılanlar (bk. Sırma, 205) da bu rivâyete dayanıyor! ez-Zührî ile İbn Müseyyeb'in nasıl birer kişiliğe sahip olduklarını önceden gördük. [sh. 134, 411] **Muhammed**, bu rivâyeti doğrudan İbn Ebî Zi'b'den almış değil. Arada halîfe Ebûbekr'in torunlarından **İsmâîl b. Yahyâ et-Teymî** var. İsmâîl, son derece zayıf, metrûk, hatta bil-ittifak yalancılık ve hadis uydurmakla itham edilen birisi! (bk. İbn Adiy, I, 302; ez-Zehebî, I, 253; İbn Hacer, *el-Lisân*: I, 441; İbn Arrâq, I, 40) O yüzden Muhammed onun adını vermekten ısrarla kaçınarak, doğrudan İbn Ebî Zi'b'den almış gibi gösteriyor ve böylece tedlisçiliğini (hadisin senedinde oynama yaptığını) ortaya koyuyor. Onun bu yaptığını bütün hadis tenkitçileri bilip itiraf ediyor ve o yüzden bu rivâyeti onun münker rivâyetlerinden sayıyorlar. (bk. İbn Adiy, VI, 246; ez-Zehebî, III, 678; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 233) Rivâyette çok hatalar yapıldığını ve isnâdının münker olduğunu İbn Şebbe de itiraf ediyor.

– [**Safiyye'nin azatlısı Kinâne** → …]'den itibâren iki değişik yoldan rivâyet ediliyor. (bk. İbn Şebbe, III, 1131, IV, 1275~1276, 1298~1299; el-Buhârî, *el-Kebîr*, VII, 237; Hâkim, III, 106; İbn Abdilberr, III, 78) Rivâyette Hz. Hasan'ın halîfeyi savunurken yaralandığı ve yaralı şekilde dışarı taşındığı belirtiliyor. el-Ezdî, Kinâne'yi zayıf sayıyor. (bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 576) Ebû Hâtim (*el-Cerh*: VII, 169) bir şey demiyor onun hakkında; dolayısıyla ona göre durumu meçhul birisi. Sadece İbn Hıbbân (*es-Siqât*: V, 339) "siqa" diyor. İbn Hıbbân'ın bu alanda ne kadar gevşek davrandığı ise, hadîs usûlüne vâkıf olan herkes tarafından bilinir.

man'ı bu davada haklı görerek, ev ocak "onun yanında" yer aldıklarını göstermeye çalışır!

Seyf b. Ömer'in tarihî olaylar üzerinde yaptığı tahrîfât, sadece halîfe Osman dönemiyle sınırlı değil elbette. Onun halîfe Ebûbekr ile halîfe Ömer zamanlarına ait tahrîfatına yer yer örnekler vermiştik.[1] Bunun Osman'dan sonra da devam ettiğini ileride göreceğiz.

Burada üzücü olan husus, günümüzde İslâm Tarihi'nin akademisyenliğini yapanların, sorgusuz süalsiz aynı yoldan gittiklerini müşâhede etmemizdir. Algül'ün, Ağırakça'nın, Sırma'nın, Komisyon'un… konuyla ilgili anlattıkları, % 90 [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kaynaklı! Acaba diyoruz; hadis rivâyetinde gösterilmesi gereken hassâsiyet neden bu alanda gösterilmez? Bir hadîsin sahih olup olmadığını anlamak için gözetilen kriterler, konu tarih olunca neden hep unutulur? Sonuçta her ikisi de "haber" değil mi? Hadîsi nakleden de, târihî bir olayı nakleden de "haber nakletmiş" olmuyor mu? Usulcüler, hadîsi merfû, mevqûf ve maktû olmak üzere üç kategoride ele alırlar. Hz. Peygamber'in söz ve davranışları merfû, sahâbe ve tâbiûn'un söz ve davranışları (kısacası yaşantıları) ise mevqûf ve maktû isimleri altında incelenir. Son ikisine "eser" dendiği de vâkidir. Üçüne birden "haber" adı verilir. Buna göre sahâbe ve tâbiûn'un yaşantılarını konu edinen târihî olaylar mevqûf ve maktû hadis grubuna girmiyor mu? Öyleyse târihî olaylar aktarılırken de cerh ve tadil kurallarını işletmek ve onları metin ve senet tenkidine

---

Not: Hâkim'in isnâdında "Kinâne" yerine "Qatâde" denmiş olması hatadır ve bu şayet baskı hatası değilse; Züheyr'den rivâyette bulunan **Hammâd b. Üsâme**'nin işidir. Zira Hammâd tedlisçiliğiyle maruf birisidir. (bk. İbn Sa'd, VI, 395; ez-Zehebî, I, 588; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 194)

– [Ebû Muhammed el-Ensârî → Sa'dân b. Bişr →…] kanalıyla rivâyet ediliyor. (bk. İbn Şebbe, III, 1131, IV, 1275; el-Belâzürî, VI, 217) **Ebû Muhammed** hakkında da, Ebû Hâtim (*el-Cerh*: IX, 433) bir şey söylemiyor. Sadece İbn Hıbbân (*es-Siqât*: V, 589) "siqa" diyor. Yukarıdaki mütâlaa burada da aynen geçerli.

Sonuçta, Hazreti İmâm'ın, oğullarını halîfeyi korumakla görevlendirdiğine dair anlatılanların tümü şâibeli. Şayet bu doğruysa; halîfenin dökülecek kanının siyâseten nelere mal olacağını gördüğü için bu görevlendirmeyi yapmış olabilir.

1- Halîfe Ömer'in, yerine Hz. Ali'yi bırakarak Medîne'den ayrıldığına ve kölesiyle nöbetleşe yer değişerek Kudüs'e girdiğine… dair söylentiler (bk. Ağırakça, *Hz. Ömer*: s. 78; Sırma, 138~139; Algül, II, 297) de [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy →] kaynaklı bir masaldır! (bk. et-Taberî, II, 489)

tabi tutmak icap etmez mi? Usûl kitaplarında "Hadislerin kabul şartları" yerine "Haberlerin kabul şartları" denmesinin altında yatan incelik de bu değil mi?

İnsan, Taberî tarihini bir açıp baktığında, hemen her yerde karşısına çıkan ve okuyucuya resmen sırıtan [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] isnâdının sağlık durumunu merak etmez mi? Seyf b. Ömer nasıl bir adamdır? Şuayb nasıl birisidir? Seriyy kimdir? Ehl-i Sünnet ricâl ulemâsı onlar hakkında ne diyor acaba?... diye; bir araştırmaz, her hangi bir ricâl kitabını açıp bakmayı akıl edinmez mi?[1]

Acaba Taberî'de [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] silsilesiyle verilen uyduruk rivâyetlere dört elle ve büyük bir iştahla sarılan bu târihçi akademisyenler, aynı sayfalarda yer alan; ama muhtelif yollardan gelen rivâyetleri neden göz ardı ederler? Yoksa o rivâyetler biraz canımızı mı acıtıyor? Bizim niyetimiz birine dokunan ya da dokunmayan rivâyetleri mi cımbızlamak, yoksa hakîkati mi ortaya çıkarmak? Bu târihçiler, neden muhtelif rivâyetlerde yer alan muhâlif sahâbe ve tâbiîn'in adlarını by-pas ederler? Neden onlardan birkaçının adını vererek kim olduklarını açıklamazlar? Aynı tarihçiler, Buhârî ile Müslim dahil pek çok Ehl-i Sünnet hadisçisinin, muhâlif kesimden gelen hadisleri –tereddüt etmeden– kitaplarına aldıklarını okuyucularından neden esirgerler? Bu mudur dürüstlük? Bu mudur emânete riâyet?

Keşke bunlar yapılaydı da; "isyancı, fitneci, fesatçı, çapulcu, ayak takımı" olarak karaladıkları kişilerin kimler olduğu bir ortaya çıkaydı! Keşke bunlar yapılaydı da; Ağırakça (s. 104) "Bu isyancıların ve katillerin sonu cehennem azabıdır" derken, kimleri cehenneme sevk ettiği herkes tarafından bilineydi![2]

1- Hoş, bu târihçilerin, târihî olaylarda olduğu gibi, hadis rivâyetinde de bir kriter kullandıkları yok! Bir hadis yeter ki maksada uygun olsun; derhal alıp kitaplarına koyabiliyorlar! Onların Ebûbekr, Ömer, Osman, Âişe, Talha, Zübeyr ve Muâviye'nin fazîletlerine dair sundukları hadislere bir bakıp incelerseniz, birçoklarının Ehl-i Sünnet'e göre de zayıf, hatta uydurma olduğunu görürsünüz.

2- Bu "ibretlik" manzaralar, ne yazık ki onlara öncülük eden eski târihçilerde de var! Örneğin Taberî, "el-Vâqıdî, Mısırlıların Osman'ı muhâsaraya gelişleri… konusunda çok şey anlatıyor; ki onlardan bir kısmı daha önce geçti. Bir kısmıysa çirkinliğinden(?) dolayı anlatılmasını kerih gördüm ve o yüzden anlatmaktan vaz geçtim!" ve "Osman'ı öldürenlerin gerekçelerinden bir çoğunu zikrettik. Birçoğundan

Bütün bu gayretlerin altında yatan tek bir neden var: O da Osman ve avânesine toz kondurmamak, onları aklayıp paklamak! Aksi halde tabulaştırılmış birçok şeyin çöküp gideceğini onlar da biliyorlar! Ama her zamanki gibi İrfan Aycan Bey'i bundan tenzih ediyoruz.

Sonuçta, hangi tarafı haklı görseniz; halîfe Osman dönemi "sahâbenin tamamı udûldür" ilkesini yerle bir eden çarpıcı, zengin örneklerle doludur ve bu durum bütün çıplaklığıyla meydandadır.

Faziletine ilişkin bazı rivâyetler:

Halîfe Osman'ın bütün bu yaptıkları apaçık ortadayken, Sünnî hadis külliyatına bir göz attığınızda; onun fazîletini konu edinen rivâyetlerle dolup taştığını görürsünüz! İşte onlardan bazıları:

1. Osman, İslâmiyet'i ilk kabul edenler arasında yer alır. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ona iki kızını vermiş, o yüzden "zin-nûreyn = iki nurlu" lâkabıyla anılır olmuştur. Sonunda ondan râzı olarak vefat etmiştir. Kendisi "aşere-i mübeşşere"dendir. Halîfe Osman'ın, İslâmiyet'in yayılmasında da kayda değer büyük katkıları olmuştur.

Ömer Nasuhi Bilmen diyor ki: "Osman, ilim ile ameli zatında bihakkın cem etmiş… bir zat idi. Daima Rasûl-i Ekrem'in yolunu takip eder, her fiilini ef'ali nebeviyyeye göre tanzime çalışırdı…"[1]

2. Medîne'de mescid-i nebevînin inşaatı sürerken; Ebûbekr bir taş aldı, getirip duvara koydu. Sonra Ömer bir taş getirip Ebûbekr'inkinin yanına yerleştirdi. Ardından Osman da bir taş aldı; getirip o ikisinin yanına koydu. Bunu gören Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şöyle buyurdu:

---

da, anlatılmamasını gerektiren bir takım sebeplerden dolayı yüz çevirdik!" der. Diğer bir tarihçi İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*'inde konuları [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kaynaklı rivâyetleri esas alarak işler; buna mukâbil diğer muhtelif rivâyetleri "kîl u kâl (= dedi kodu)" şeklinde takdim ederek, "zayıf" intibâı vermeye çalışır! Üstelik Taberî'nin ikinci sözünü o da meâlen tekrar eder! Şamlı İbn Kesîr'e gelince, o da İbn'ül-Esîr'in yolunu izler ve çoğu zaman açıkça belirterek, Taberî'de geçen "Seyf b. Ömer" kaynaklı rivâyetleri esas alır. Hemen her şeyi o çizgide yorumlamaya özen gösterir! Ahmet Cevdet Paşa'nın tutumu da onlardan farklı değildir.

bk. et-Taberî, II, 656, 661; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 46~69, 58; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 194 vd.; Cevdet Paşa, I, 670 vd.; el-Emînî, IX, 67~68

1- Bilmen, I, 441

"İşte; benden sonra halîfe olacak kişiler bunlardır!"[1]

3. Allah'ın Elçisi (s.a.a) bir gün Ebûbekr, Ömer ve Osman'la birlikte Uhud dağına çıkmışlardı. Uhud aniden sallanmaya başlayınca şöyle buyurdu:

"Ey Uhud, sakin ol! Zira senin üzerinde bir peygamber, bir sıddîq ve iki de şehîd var!"[2]

4. Bir gün Ebûbekr Hz. Peygamber'i (s.a.a) ziyâret etti. İçeri girmek için izin istedi. O da ***"İzin verin gelsin; bir de onu cennetle müjdeleyin!"*** buyurdu. Ardından Ömer geldi. Onun için de aynı şeyi söyledi. Peşinden Osman geldi; aynı şeyi onun için de söyledi…[3]

5. Allah'ın Elçisi (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

"Osman'dan melekler bile hayâ eder!"[4]

6. Tebuk gazvesi sıcakların iyice arttığı, kuraklığın baş gösterdiği bir yaz dönemi yapıldı. Bu şartlar altında hazırlanan İslâm ordusuna "ceyş'ül-usra = zor şartların ordusu" denmişti. Hz. Peygamber (s.a.a) ***"Kim bu zorda kalan orduyu teçhiz ederse, ona cennet var!"*** buyurmuş; orduyu Osman teçhiz etmişti.[5] Durumdan fazlasıyla memnun kalan Hz. Peygamber (s.a.a) Osman'ın ardından şu müjdeyi verdi:

"Osman'a, artık bundan sonra yapacağı hiçbir şey zarar vermez!"[6]

7. Hz. Peygamber (s.a.a) Osman'a hitâben şöyle buyurdu:

"Sen benim dünya ve âhiret dostumsun!"[7]

"Cennette her peygamberin bir refîki (= arkadaşı) vardır. Benim cennetteki refîkim ise Osman'dır."[8]

1- Nuaym b. Hammâd, I, 107; Hâkim, III, 13, 96~97

2- Buhârî: menâqıb, 34~36; Ebû Dâvûd: sünnet, 8; Tirmizî: menâqıb, 18 …

3- Buhârî: menâqıb, 34, 36; Müslim: f. sahâbe, 28, 29 …

4- Müslim: f. sahâbe, 26; Ebû Ya'lâ, VIII, 240

5- Buhârî: vasâyâ, 33 (talîq sûretiyle); Dâraqutnî, IV, 199; el-Beyheqî, VI, 167

6- Ahmed: V, 63 (19713); Tirmizî: menâqıb, 18; Hâkim, III, 102

7- Hâkim, III, 97; el-Münâvî, IV, 301

8- Tirmizî: menâqıb, 18; İbn Mâce: muqaddime, 11; el-Münâvî, V, 288 …

8. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şöyle buyurdu:

> "Allah bana şu dört kişiyi sevmemi emretti: Ebûbekr, Ömer, Osmân ve Ali!"[1]

9. Allah'ın Elçisi (s.a.a) ***"İleride fitne ve kargaşa çıkacak!"*** buyurdu ve hemen ardından Osman'ı göstererek şu talimatı verdi:

> "Siz şu emîrin ve dostlarının yolundan gidin!"[2]

Başka bir rivâyette ise; Allah'ın Elçisi (s.a.a) ***"İleride fitne ve kargaşa zuhûr edecek!"*** buyurdu. Tam o sırada, yüzü örtülü vaziyette yanlarından geçmekte olan Osman'a doğru işâret ederek şöyle buyurdu:

> "İşte o gün şu ve adamları hidâyet üzere olacaklar!"[3]

10. Yine bir gün Rasûlüllâh (s.a.a) Osman'a hitaben şu talimatı verdi:

> "Allah sana bir gömlek giydirecek. Eğer münâfıklar senden onu çıkarmanı isterlerse, sakın çıkarma!"[4]

Cevap: Öncelikle bir hadîsin sahih olabilmesi için, içeriğinin akla mantığa ve târihî gerçeklere ters düşmemesi, kitâba ve bütün İslâm mezheplerinin ortaklaşa kabul ettiği "sahih" sünnete muhâlif olmaması gerekir. Lütfen siz karar verin: Bir kişi ki; bütünüyle şâibeli yollardan hilâfet makamına oturuyor. Tüm devlet kadrolarını ve önemli mevkileri, sâbıkalı oldukları kitap ve sünnet tarafından tescilli, seçkin sahâbe tarafından sevilmeyen, ayyaş berdoş akrabasıyla dolduruyor. Döneminde haksız, hukuk dışı uygulamalarla çoklarının canını yakıyor. Sıradan bir Müslümanın rahatça bilebileceği; en basit dînî hükümlerden, ilmihal bilgilerinden bile habersiz! "İnandım" dediği Hz. Peygamber'e (s.a.a) rağmen, yolculuk halindeyken namazlarını tam kılıyor! İbâdetlerin düzeniyle oynuyor. Allah ve Rasûlü'nün izin verdiği temettu haccını yasaklıyor. Soydaşlarına devletin kasasından akıl almaz ödemeler yapıyor, onların yolsuzluklarına göz yumuyor…

1- İbn Adiy, III, 89; ez-Zehebî, II, 218; İbn Hacer, *el-Lisân*: III, 99

2- İbn Şebbe, III, 1105; Ahmed: II, 345 (8185); Hâkim, III, 99, IV, 433~434

3- Rivâyetin kaynakları ileride gelecek.

4- Rivâyetin kaynakları ileride gelecek.

Duruma haklı olarak itiraz eden sahâbeyi takibata alıyor; onları diyar diyar sürgün ediyor, sopalatıyor ve onları fitnecilikle(?) suçluyor. Bununla sahâbenin kâhir ekseriyetinin itirazına ve ayıplamalarına maruz kalıyor. Söz veriyor, yerine getirmiyor; tevbe ediyor, tevbesini bozuyor!...

Eğer bu dînin ilkelerinden birazcık haberdar iseniz; böyle biri nasıl doğrudan cennetlik olabilir? Allah'ın Rasûlü (s.a.a) öyle birisi için "cennetlik" diyebilir mi? Bir insan, yukarıda gördüğümüz bütün yaşanmış târihî gerçeklere rağmen, Osman ve avânesinin "hidâyet üzere" olduğunu söyleyebilir mi? Peki bunu bir peygamber nasıl söyler?

O yüzden Halîfe Osman'ın faziletine ilişkin bu rivâyetler; ***öncelikle*** tarihî gerçeklere ters düşüyor. ***İkincisi***, akla, mantığa ters düşüyor. ***Üçüncüsü***, dînin temelini oyuyor ve Allah'ın adâlet ilkesini tamamen dalgaya alıyor. ***Dördüncüsü***, bunlar, Ehl-i Sünnet'in tek taraflı rivâyetleridir ve hemen hepsi Muâviye'nin meclis arkadaşları ve Osmancı olan Şamlı ve Basralı râvîler kanalıyla rivâyet ediliyor! Oysa onu yeren ve nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu gözler önüne seren rivâyetler, –yerinde de görüldüğü gibi– hem Ehl-i Sünnet, hem Şîa, hem de bağımsız Mutezile kaynakları tarafından ortaklaşa naklediliyor. Bu durumda hangi rivâyetlerin kabulü tercihe daha şâyândır? ***Son olarak***, bütün bu rivâyetler, Ali'yi ve Ehl-i Beyt'i ön plana çıkaran, onlardan kuşkusuz daha yaygın ve daha sahih olan bir **seqaleyn** hadisiyle, bir **menzile** hadisiyle ve hele bir **ğadîr–humm** hadisiyle asla boy ölçüşecek durumda değildir! Gelelim söz konusu rivâyetlerin ayrı ayrı tahliline:

1. İslâmiyet'i ilk kabul edenler arasında yer almak elbette bir fazîlettir. Ancak asıl fazîlet, o imanda ve Rasûlüllâh'a olan sadâkatte sebat edebilmektir. Kaldı ki Osman'a, İslâm'ı ilk kabul edenler arasında yer göstermek de temeli olmayan bir iddiadır.[1] Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) onu iki kızıyla evlendirmiş olduğuna dair haberler de oldukça şâibeli. ***Bir defa*** Osman'ın bu evliliğine dair rivâyetler baştan ayağa çelişkilerle dolu. ***İkincisi***, söz konusu evliliği yaptığı Ruqayye ve Ümmü Gülsüm adlı kızların Hz. Peygamber'in kendi kızları mı, yoksa evlâtlıkları mı olduğu konusu da târihî belgeler açısından oldukça tartışmalı.[2] ***Üçüncüsü***, bir peygambe-

1- Osman'ın İslâmiyet'i kabul edişiyle ilgili söylentiler için bk. sh. 450

2- Bu mevzuuda, değerli araştırmacı **Musa Aydın** Hocamızın bir makalesi için bak. *Kıble Dergisi*; yıl: 2, sayı: 5, Sonbahar 2002: s. 5 vd.

re damat olmak bir yana; onun öz evlâdı olmak bile tek başına büyük bir fazîlet değildir. İman etmeyen peygamber eşlerinden ve çocuklarından; buna mukâbil Firavun'un iman eden hanımından haberi olmayan mı var? Son olarak, Osman'a "**zin-nûreyn**" lâkabını verenler de kendi dostlarıdır; Hz. Peygamber (s.a.a) değil![1]

Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) izâfe edilen ***"Şayet üçüncü bir kızım olaydı, onu da Osman'a verirdim!"*** mealli hadislere gelince; el-Heysemî onların tamamının isnat bakımından zayıf olduklarını belirtiyor.[2]

"Hz. Peygamber'in ondan râzı olarak vefat etmiş olduğu"na dair iddialar ise Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) değil, tümüyle halîfe Ömer'e ait bir söze dayanmaktadır! [sh. 428] Dolayısıyla bir hükmü yoktur.

"**Aşere-i mübeşşere**" hadîsinin sıhhat durumundan daha önce söz ettiğimiz için tekrara hacet görmüyoruz. [sh. 386~389] Ancak burada şunu da belirtelim ki; bu tarz hadislere dayanarak ilgili şahsiyetleri doğrudan cennete sevk etmek, dinle ve peygamberlik makamıyla alay etmekten başka bir şey değildir. Bu ve benzeri rivâyetlere "hadis" diye dört elle sarılanlar, hiç mi tarih okumazlar? Cennetlik denilen kişilerin yaşam biçimlerini hiç mi merak etmezler? İnsan kendi tarihiyle bu kadar mı yabancılaşır? Hayatını Ümeyye oğullarının saâdetine adamış, devletin tüm imkânlarını onların hizmetine seferber etmiş, yalan üzerine yalan konuşan, verdiği sözlerin hiçbirini yerine getirmeyen bir halîfe Osman ile, halîfe seçilirken kendisine verdiği sözü o saat unuttuğu için ona küsüp terk eden bir Abdurrahmân, Osman'ın en sert muhâliflerinden olup halkı onun üzerine kışkırtan, ondan Allah'ın suyunu dahi esirgeyen bir Talha nasıl cennette birlikte olabilirler? Daha önemlisi, hayatında İslâm'ın bir mekrû-

1- Gerçi İbn Abbâs aracılığıyla Rasûlüllâh'a (s.a.a) izâfe edilen bir hadis, bu lâkabın ona Allah'ın Elçisi (s.a.a) tarafından verildiğini gösteriyor. Hadîsin metni şöyle:

"Cennetteki bütün ağaçların yaprağında [**Lâ ilâhe illallâh – Muhammed Rasûlüllâh – Ebûbekr es-Sıddîq – Ömer el-Fârûq – Osmân Zün-Nûreyn**] yazar!"

(bk. Ahmed, *Fedâil'üs-Sahâbe*: I, 423; et-Taberânî, XI, 76; İbn Adiy, V, 215, VI, 325; Hatîb el-Bağdâdî, VII, 337)

Ancak senedinde ittifakla zayıf, metrûk, meçhul, hatta yalancı ve hadis hırsızı denilen râvîler var. Kısacası, ez-Zehebî ile İbn Hacer'in de itiraflarıyla; bâtıl ve uydurma bir hadis! (bk. ez-Zehebî, I, 540, III, 117, IV, 146; İbn Hacer, *el-Lisân*: II, 294, IV, 209, VI, 61; İbn Arrâq, *Tenzîh'üş-Şerîa*: I, 350)

2- bk. İbn Sa'd, III, 56; İbn'ül-Esîr, III, 216; el-Heysemî, IX, 92~93

hunu bile işlememiş bir Ali'nin, onlarla nasıl bir arada olacaklarını makul biçimde izah edebilir misiniz? Selim aklın reddedeceği, dünyadaki sınav anlayışını hiçe sayan, cennet ve cehennem yollarını allak bullak eden, adl-i ilâhîyi âdetâ "lâubâlîleştiren" böyle uyduruk anlatımlara hâlâ "sahih hadis" gözüyle bakanlar, neyin endişesini taşıyorlar? Bu tür yaklaşımlarla dînimizi "tabu" haline sokanlar, bunun hesabını nasıl ödeyecekler?

İslâmiyet'in yayılmasındaki katkılarına gelince; devletin sınırlarının halîfe Osman döneminde hayli genişlediğini herkes kabul ediyor. İhsan Süreyya Sırma Hoca, o dönem gerçekleşen fetihlerden bahsederken "İslâmî Fütûhât Zirveye Ulaşıyor" başlığını atıyor. Lâkin burada fütûhât çalışmalarıyla İslâmiyet'i tebliğ çalışmaları birbirine karıştırılıyor galiba! Sorarım sizlere: Osman'ın vilâyetlere atadığı, fütûhâta öncülük eden vâlîler ve onların atadığı komutanların İslâmiyet'ten nasipleri ne kadar ki; onların "sınır genişletme" çabaları "İslâmî fütûhât" adı altında veriliyor? Bir Muâviye'nin, bir İbn Ebî Serh'in, bir Abdullâh b. Âmir'in, bir Velîd'in ve bir Saîd'in yaşantıları ve halka yaptıkları muameleler kitap ve sünnetin neresinde ki; bu yaptıkları cihâd kabul edilsin? Bu faaliyetlerin altında devletin kasasını doldurma amacı güdülmesin! Osman'ın vâlîleriyle yaptığı Medîne toplantısını hatırlayın: Toplantı sonucunda alınan karar, halk ayaklanmalarını bastırmak için onları "cihâd" ile oyalamak değil miydi?[1] Bu durumda halis niyetten ve Allah rızasından nasıl söz edebilirsiniz? Onlar yine de "İslâmî tebliğ" yaptıklarını düşünüyorlarsa, diyeceğimiz odur ki; onlar başkalarına tebliğde bulunacaklarına önce kendi hallerine baksınlar. Kendisi minnete muhtaç bir dede; nerde kaldı ğayrıya himmet ede!

"Osman, ilim ile ameli zatında bihakkın cem etmiştir…" diyen Ömer Nasuhi Bilmen Hoca'ya sadece acınır! Osman'ın okuduğu Kur'ân'dan bîhaber, en basit ilmihâl bilgilerinden bile yoksun olduğunu yukarıda belgeledik. Döneminde yaşanan hukuk ihlâllerine dair çarpıcı örnekler verdik. Böyle birisi mi ilim ile ameli zatında bihakkın cem etmiş? Daima Rasûl-i Ekrem'in yolunu takip eden bir kişi, onun seferîlikle ilgili sünnetini terk eder mi? Onun açıkça izin verdiği temettu haccını yasaklar mı?

1- Halîfe'nin bu taktiği, hâlen de revâçta olan bir taktiktir. Günümüzde hukukun üstünlüğü ilkesine dayanmayan devletler, halkı oyalamak ve millî bütünlüğü sağlamak için suni düşman oluşturmuyorlar mı? Bir düşmanın "kullanım süresi" dolduğunda, halk arasındaki kıpırdanmaları ve rejime dönük muhâlefet duygularını bastırmak için, derhal yedeğini tedâvüle sokmuyorlar mı?

Her fiilini ef'ali nebeviyyeye göre tanzime çalışan birisi, yalan konuşur mu? Verdiği sözü tutmaz mı? Devletin malını akrabasına peşkeş çeker mi? Atadığı vâlîlerin işlediği cinâyetlere, görev alanını babasının çiftliği gibi kullanmalarına kayıtsız kalabilir mi? Halkın haklı taleplerine rağmen kendi vâlîlerini arkalar mı? Bütün bunlar Hz. Peygamber'in (s.a.a) hangi sünnetinde mevcut? Acaba diyorum; Ömer Nasuhi Hoca'nın tarihten hiç mi haberi yok? Bir dönem Diyanet İşleri başkanlığı görevini ihraz etmiş birisinin bu tutumu, açık konuşmak gerekiyorsa; bizlere "deve kuşu misâlini" hatırlatmıyor mu?

2. Bu türden hadisler, öncelikle Ehl-i Sünnet'in bizzat kendi ilkelerine aykırı. Zira hadislerde Hz. Peygamber'den sonra kimlerin halîfe olacağının, bizzat Peygamber (s.a.a) tarafından isim isim belirlendiği ifade ediliyor. Oysa Ehl-i Sünnet böyle bir şeyi kabul etmez. Öte yandan Şîa ile Mutezile de bu tarz rivâyetlere asla sahih gözüyle bakmaz. Demek ki bu tarz rivâyetlerin Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) âit olamayacağı üzerinde meşhur üç mektebin icmâı var. İkincisi, madem ki kimlerin halîfe olacakları önceden belliydi; o halde halîfe Ömer neden bu işi altı kişilik şûrâya bıraktı? Öyleyse bu mealde hadislerin tümü, bizâtihî Halîfe Ömer'in meşhur uygulamasıyla suya düşmektedir.[1] Gelelim söz konusu hadîsin senet durumuna:

Onlardan biri [Sefîne → Saîd b. Cümhân → **Haşrec b. Nübâte** → …] kanalıyla, ötekisi ise [Âişe → Urve → oğlu Hişâm → …] kanalıyla geliyor. **Saîd b. Cümhân**'ın Buhârî ile Ebû Hâtim dahil çokları tarafından "huccet" kabul edilmediğini önceden [sh. 381] belirtmiştik. **Haşrec** de; bazılarının siqa demesine karşın; Ebû Hâtim, İmâm Buhârî ve İmâm Nesâî tarafından "hâfıza kaybı" yüzünden eleştirilen birisi. Ricâl kitapları onun münker, garip rivâyetleriyle dolu. Zaten o nedenle İmam Buhârî, Sefîne hadisini terslemiş, kabul etmemiştir.[2]

Öteki rivâyetin isnâdında yer alan Âişe'nin Osman konusunda yaşadığı çelişkiler ve Ali'ye karşı tutumu biliniyor! Urve de Ali'ye karşı nefretle

1- Buna rağmen Ahmed b. Hanbel (III, 355, V, 21 / 14293, 19371), Ebû Dâvûd (sünnet, 8) ve Hâkim (III, 71~72, 102) gibi; birçok Ehl-i Sünnet hadisçisinin, kitaplarını başta kendi altlarını oyan bu tarz rivâyetlerle doldurmalarına anlam vermek mümkün değildir. (Bu konuda detaylı bilgi için bk. el-Emînî, V, 333~375)

2- Buhârî, *es-Sağîr*: s. 42; İbn Adiy, II, 439; ez-Zehebî, I, 551

dolu birisi. [sh. 134] Böyle bir kişinin dürüstlüğüne inanmanın, rivâyetlerine güvenmenin yolu yoktur. ez-Zehebî de rivâyetin metin (içerik) bakımından hilâfet konusundaki ilkelerle çeliştiğini belirterek, asılsızlığına hükmediyor. Lâkin ez-Zehebî, sorumluluğu senette yer alan **Ahmed b. Abdirrahmân b. Vehb** adında bir başkasının üzerine yıkıyor ve onun da "münker'ul-hadîs" birisi olduğunu söylüyor.[1]

3. [Enes → Qatâde → Saîd b. Ebî Arûbe → …] kanalıyla gelen bu hadis; ***öncelikle***, "sıddîq" lâkabının Hz. Ali'ye verildiğine dair meşhur hadislerle[2] çelişiyor. ***İkincisi***, Uhud dağının bu sarsıntısını sadece Enes anlatıyor. Şayet olay sırasında başka sahâbîler de varsa onlar neden bu olayı anlatmamışlar? Onlardan başkası yoksa; Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) Ebûbekr, Ömer ve Osman'la birlikte Uhud'un tepesinde ne işleri olabilir? Neden sadece Ebûbekr, Ömer ve Osman? Neden aralarında örneğin, bir Ali yok? Sahâbe arasında; onun kadar Hz. Peygamber'in yanından ayrılmayan[3] bir başkası var mı? ***Üçüncüsü***, aynı içerikte bir hadis Ebû Hüreyre[4] ile Saîd b. Zeyd'den[5] de geliyor; ancak o hadiste hem olayın Hırâ dağında yaşandığından, hem de Ali, Talha, Zübeyr ve Sa'd'ın da orada bulunduğundan söz ediliyor. Bu durumda sıddîq kim, şehîd kim; belli değil! ***Son olarak***, diyelim ki şehitlerden biri Osman. O takdirde, kendi döneminde hukuk dışı uygulamalarıyla sahâbenin ezici çoğunluğunun tepkisini çeken, Ümeyye oğullarını kollamaktan başka bir şey düşünmeyen, söz verip yerine getirmeyen, halka rağmen yöneticiliğini sürdürmeye kararlı olan birisi, bu yolda öldürüldüğünde şehîd oluyorsa; her nasılsa Allah yolunda demektir! Peki o vakit halîfe Osman'ın karşısında yer alan Muhâcirûn ve Ensâr kimin yolunda oluyor?... Bu bakımdan rivâyet akıl almaz çelişkilerle dolu.

1- ez-Zehebî, *et-Telhîs*: III, 97, *el-Mîzân*: I, 113; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 103

Âişe hadîsi hakkında bunları söyleyen ez-Zehebî'nin, aynı içerikteki Sefîne hadîsini Hâkim ile birlikte "sahihlemelerini" (bk. III, 13) ne ile izah edersiniz? Ya Âişe kaynaklı hem bu hadisin, hem de yine Âişe kaynaklı ***"Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şayet yerine birini halîfe bıraksaydı; Ebûbekr ile Ömer'i bırakırdı!"*** hadîsinin (bk. III, 78) ikisine birden "sahih" diyebilen Hâkim'e ne demeli? Acaba Hâkim ile Şamlı ez-Zehebî'nin akıllarında istikrar yok mu ki bu duruma düşebiliyorlar!?

2- bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 58~62

3- Bu hadîsin kaynakları için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 399~400

4- Ahmed: II, 419 (9062); Müslim: f. sahâbe, 50; Tirmizî: menâqıb, 18

5- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, I, 191; İbn Ebî Şeybe, VI, 351; İbn Sa'd, III, 383; Tirmizî: menâqıb, 27; Ebû Ya'lâ, II, 258~259; Hâkim, III, 450

Kaldı ki rivâyetin senedinde bulunan Qatâde'nin tedlisçi bir kişiliğe sahip olduğunu belirtmiştik. [bk. sh. 126] **Saîd** de çok tedlisçi birisi. Hatta Buhârî ile Müslim'in hadis aldığı, Ehl-i Sünnet'in de gayet sağlam dediği Affân b. Müslim, Saîd'in bizzat Qatâde'den duymadığı halde, ondan çok şey rivâyet ettiğini haber veriyor.[1] Üstelik rivâyet tepeden tırnağa Basralı râvîler kanalıyla geliyor. O günlerde Osmancıların yuvalandığı yerlerden birinin de Basra olduğunu herhalde bilmeyenimiz yoktur!

4. Ebûbekr, Ömer ve Osman'ın nasıl bir kişiliğe sahip olduklarını, kendi dönemlerinde neler yaptıklarını çarpıcı örneklerle, üstelik Ehl-i Sünnet'in de kabul ettiği muteber rivâyetlerle belgeledik. Şimdi bütün ön kabullerinizi bir yana iterek, Allah aşkına söyleyin: Bir peygamber böyle kimselerin cennetlik olduklarını söyleyebilir mi? Bu dinle alay etmek değil mi? Kitap ve sünneti terk eden, kitap ve sünnetin izin verdiği birçok şeyi yasaklayan, bir sürü adlî skandallara imza atan, hukuk dışı uygulamalarla birçoğunu mağdur eden, yalan üzerine yalan konuşan, kendisine inanıp güvenmek isteyenleri aldatmaktan hicap duymayan kimseler cennete giderse; kitap ve sünnete uygun yaşamaya gayret gösterenlerin yeri neresidir!? O bakımdan rivâyet, târihî gerçeklerle ve aklın apaçık hükümleriyle çelişki içerisinde.

Hadis, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den; bir [Saîd b. Müseyyeb → **Şerîk b. Ebî Nemir** → …], bir de [Ebû Osmân en-Nehdî → …] kanalıyla geliyor. Ebû Mûsâ'nın, hadîsine güvenebileceğimiz birisi olmadığını ileride göreceğiz. Saîd, Ehl-i Beyt'e düşmanlığı ve Emevîlere yakınlığıyla tanınan birisi. [sh. 411] Şerîk ise, hafıza kaybı yüzünden, rivâyet ettiği hadislerde çokça hatalar yaptığı bilinen bir râvî.[2] **Ebû Osmân en-Nehdî** de Basralı, Emevîler döneminde Basra emniyet teşkilatında görevliydi.[3] Onun kütüb-ü tis'ada; Ömer, Osman, Âişe, Talha, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Ebû Hüreyre ve Amr b. el-Âs gibi; Ehl-i Beyt'e uzak duruşlarıyla bilinen sahâbeden bir çok rivâyet naklettiği bilinirken, tahâreti Kur'ân'la tescilli, Sevgili Peygamberimiz'in (s.a.a) ilminin kapısı olan Hz. Ali'den tek bir rivâyet almamış olması; onun Hz. Ali'ye karşı nefretle dolu olduğunu apaçık ortaya koyuyor. Bizden öyle birisinin hadîsine itimat etmemizi bekleyemezsiniz herhalde.

1- İbn Sa'd, VII, 273; ez-Zehebî, II, 152; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 294

2- ez-Zehebî, II, 269; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 494, *et-Taqrîb*: I, 337

3- İbn Sa'd, VII, 98; ez-Zehebî, *es-Siyer*: IV, 178

5. Hayâ, şeref ve haysiyeti zedeleyen, dînî ve insânî açıdan nâhoş olan işlerden sıkılma, birilerinin kendisini o halde görüp yakalamasından hicâp duymaktır. Bu aslen fıtratla birlikte herkeste var olan, ancak imanla kemâle eren bir duygudur. Bu bakımdan dînin sınırlarını zorlayan, insanlıkla bağdaşmayan ne varsa hayâya zıttır. Çirkin söz ve davranışta bulunmak, yalan konuşmak, verdiği sözde durmamak, hıyânet vb. şeyler hayâ sâhibi kimselerde değil, ancak yüzsüzlerde bulunur. Şimdi gelin; hep birlikte bir kez daha düşünelim:

Mekke'nin fethinde, Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) ölümüne ferman verdiği İbn Ebî Serh'i evinde saklayan kim? Hz. Peygamber'e hıyâneti yüzünden Tâif'e sürgün edilen Hakem'i, sahâbenin itirazlarına rağmen Medîne'ye kim getirdi? Seferîlikteki sünneti kim terk etti? Meşrûiyetinde kimsenin kuşkusu olmayan temettu haccını kim yasakladı? Bayram namazlarında hutbenin yerini kim değiştirdi?

Velîd, İbn Âmir, İbn Ebî Serh gibi zevk ü sefâ düşkünü, dînî hiçbir kaygı taşımayan adamları, sırf soy birlikteliği nedeniyle, ümmetin başına kim musallat etti? Onların bencil, hukuk dışı icraatını kim sâhiplendi, onları kim arkaladı? Hakkı tebliğ dışında hiçbir günahı olmayan Ebû Zerr'i kim Rebeze çölüne mahkûm etti? Sırf muhâlif kanadın elçiliğini yaptığı için Hz. Ammâr'ı kim sopalattı? Halkın haklı şikâyetlerini kim kulak ardı etti? Hilâfet makamına otururken kendisine verdiği sözü unuttuğu için, Avf oğlunu kendine küstüren ve üstelik onu münâfıklıkla itham eden, devletin bütün kasasını Ümeyye oğullarının hizmetine seferber eden, Fâtıma'dan alınan Fedek arazisini habîs Mervân'a veren kim idi?

Akrabayı kayıran siyâsetiyle sahâbenin kâhir ekseriyetinin tepkisini çeken, onları etrafa mektuplar yazarak cihâda çağırmaya mecbur eden, muhâlif Medîne halkını "kâfir olmak ve itaatten el çekmek" ile suçlayan kim idi? Muhâsara günlerinde defalarca söz verip tutmayan, tevbe edip tevbesini bozan, olayın tatlıya bağlanması için var gücüyle çalışan Hz. Ali'yi ve Muhammed b. Mesleme'yi aldatan, onları teminat verdiği halka karşı mahcup eden kim idi? …

"Hayâ" sâhibi birisi bunları yapabilir mi? Bir peygamber, böyle birisini "hayâ timsâli" olarak gösterebilir mi? Yok eğer "Bu davranışların hayâ duygusuyla bağdaşmayacak nesi var?" diyorsanız; pes doğrusu? O vakit daha ne diyebiliriz ki?

Rivâyetin resmen uyduruk olduğu senet yapısından da belli. Zira Âişe annemiz kanalıyla geliyor. Âişe eğer olaya tanık olmuş ve eşinin mübârek ağzından bu sözleri işitmişse, neden halîfe Osman'ın en acımasız muhâlifi oldu? Neden onu Rasûlüllâh'ın sünnetini terk etmekle suçladı? "Öldürün şu Na'sel suratlıyı!..." diyerek; onun katline yeşil ışık yakan kimdi? Birazdan, Âişe annemizin bu tarz rivâyetleri sonradan hatırladığına dair kendi iddiasını duyacaksınız! Acaba bu da mı öyle? Açıkçası, annemizin Rasûlüllâh'a, onun bizlere emâneti olan Ehl-i Beyt mensuplarına, bilhassa İmam Ali'ye karşı menfi tutumu ve siyâsî / ahlâkî tutarsızlığı yüzünden; onun hangi sözüne inanacağımızı bilemiyoruz!

Öte yandan bu rivâyetin en meşhûru, Âişe ile Osmân'ın ikisinden birden [Saîd b. el-Âs → torunlarından Yahyâ → İbn Şihâb ez-Zührî → …] kanalıyla geliyor![1] Saîd, Osman'ın Kûfe vâlîsi! Onun nasıl birisi olduğunu yukarıda gördünüz. Yahyâ (= Emevîlerin cellat komutanlarından Amr el-Eşdaq'ın kardeşi ve yakın adamı) da dedesinin yolundan ayrılmamış![2] ez-Zührî'nin Ali'ye olan düşmanlığını ve Ümeyye oğulları hesâbına çalıştığını daha önce belirtmiştik. Dolayısıyla bu rivâyet bize göre; ya ez-Zührî'nin ya Yahyâ'nın ya da Saîd'in başının altından çıkmıştır! Her hangi ikisi kafa kafaya vermiş de olabilir![3]

6. Ceyş'ül-Usra'nın teçhîzinde Osman'ın yanı sıra başkalarının da katkıları vardı.[4] Bizce tartışmaya açık olan; ama Ehl-i Sünnet tarafından âdetâ destanlaştırılan, kıssacı vâizlerin önemli materyalleri arasında yer alan bazı rivâyetlere göre; (muhtemelen o gün) Ebûbekr malının tamamını, Ömer de malının yarısını getirmişti.[5] Osman'ın bu işte önemli katkıları olmuş olabilir. Ama neden onun adının ön plana çıkarılıp diğerlerinin gizlendiği, mutlaka cevaplanması gereken önemli bir sorudur. ***Bu bir***.

1- Ahmed: I, 71, VI, 155, 167 (484, 24060, 24174); Müslim: f. sahâbe, 27 …

2- Ehl-i Sünnet'in böyle kimselere; bilhassa Saîd'e, onun çocukları ve torunlarına itimat ederek onlardan hadis aldıklarını, Saîd'den bahsederken göreceğiz.

3- Bu anlamda daha başka uyduruk hadisleri ve eleştirilerini topluca görmek için bk. el-Emînî, IX, 274~294

4- el-Halebî, III, 148; Algül, II, 22. Örneğin Hz. Abbâs 90 000 tutarında yardım yapmış; yeğeni olan Hz. Peygamber'in (s.a.a) övgüsünü kazanmıştı. (bk. Hâkim, III, 328; el-Heysemî, IX, 436; el-Emînî, IX, 330)

5- Ebû Dâvûd: zekât, 40; Tirmizî: menâqıb, 16; Dârimî: zekât, 26; el-Bezzâr, I, 263, 394; İbn Ebî Âsım, II, 579; Hâkim, I, 414; el-Beyheqî, IV, 180

İkincisi, onun yaptığı yardımların miktarı konusunda hayli abartılı, birbiriyle çelişkili farklı iddialar var. Kimi Osman'ın bütün orduyu tepeden tırnağa donattığını ileri sürülürken, kimi yarısını, kimi masrafları dâhil sadece 300 deveyi, kimiyse sadece 1000 dinarlık yardımı üstlendiğini iddia ediyor.[1] Sefere çıkan ordunun asker sayısının en yaygın kanaate göre 30 000 civarında olduğu[2] hesaba katıldığında; abartı daha net anlaşılabiliyor.

Üçüncüsü, ***"Kim bu orduyu teçhiz ederse, ona cennet var!"*** deyimi, sadece oradaki dipnotta verilen kaynaklarda geçen "Ebû Abdirrahmân es-Sülemî" kökenli rivâyette yer alıyor. Oysa birazdan göreceğimiz "Ebû Seleme" kökenli rivâyette ***"Kim, Allah tarafından makbul sayılacak bir sadaka infak etmek ister?"***, "Ahnef" kökenli rivâyette ***"Kim bu orduyu teçhiz ederse, Allah onu bağışlayacak!"***, "Abdurrahmân b. Habbâb" kökenli rivâyette sırf Hz. Peygamber'in teşvikine, "Sümâme" kaynaklı rivâyette ise sadece Osman'ın "Usra ordusunu benim teçhiz ettiğimi bilmiyor musunuz?" dediğine yer veriliyor. Yani "cennetle müjdelenme" olayı sadece "es-Sülemî"den gelen rivâyete dayanıyor ve diğer rivâyetlerde böyle bir şey yok. Kaldı ki aynı hadîsi, hem de aynı kişiden; ama biraz farklı yoldan Tirmizî de rivâyet ediyor[3] ve orada da böyle bir deyim bulunmuyor!

Dördüncüsü, es-Sülemî ve Sümâme kaynaklı rivâyetlere göre; halîfe Osman kuşatma altındayken sahâbeden bazı kimselerin (ki Ahnef rivâyetinde onların Ali, Talha, Zübeyr ve Sa'd olduğu açıkça belirtiliyor) huzuruna çıkarak; onlara usra ordusunu teçhiz edenin (ve bu arada Rûme kuyusunu açanın) kendisi olduğunu hatırlatıyor; onlar da hiç tereddüt etmeden, "Tabii ki!" diyerek Osman'ı onayladıkları belirtiliyor! Halbuki Ali ve bilhassa Talha ve Zübeyr onun en önde gelen muhâliflerindendi. Madem onlar Osman'ın böyle yüce erdemlerini ve "cennetlik" olduğunu biliyorlar; öyle ise ne demeye ona karşı çıkıyorlar? Bu durum onların adâlet ve güvenilirliklerini tehlikeye sokmaz mı?

Nihâyet, ***"Osman'a… hiçbir şey zarar vermez!"*** hadîsi akl-ı selîm ile çelişmiyor mu? Buradan, zina etse, kamu malına zarar verse, hatta dinden çıksa; onun bundan zarar görmeyeceği anlaşılır. Olabilir mi böyle bir şey!?

1- Bu iddiaların dayandığı meşhur rivâyetlere birazdan değineceğiz. Geri kalanlarını senet durumlarıyla birlikte topluca görmek için bk. el-Emînî, IX, 329~344

2- İbn Sa'd, II, 166; İbn'ül-Qayyim, *Zâd'ül-Meâd*: III, 3; Algül, II, 23

3- Tirmizî: menâqıb, 18; Nesâî: ihbâs, 4 …

Görüldüğü gibi rivâyetler baştan sona çelişkili. Akla, mantığa, târihî gerçeklere ve dinin ilkelerine ters düşüyor. Gelelim senet durumlarına:

"Zorda kalan orduyu teçhiz edenin cennetlik olduğuna ve ordunun bizzat Osman tarafından teçhiz edildiğine" dair rivâyet, Osman'dan itibâren **Ebû Abdirrahmân es-Sülemî** kanalıyla geliyor. es-Sülemî'nin Ali'ye karşı, "Osmancı" birisi olduğunda şüphe yok.[1] Öte yandan büyük hadis üstâdı Şu'be, onun Osman'dan işitmediğini söylüyor.[2] Ebû Hâtim de aynı kanaatte[3] ve bu kanaatin aksini ortaya koyan bir delil de yok. Bu, hadîsin senedinde kopukluk var, demektir. Zaten dikkat edildiğinde, bu durum hadîsin isnâdından açıkça anlaşılıyor.

Bu arada halîfe Osman'ın muhâsara esnasında sahâbeden bazılarına usra ordusuyla ilgili geçmişte yaşananları hatırlattığına, onların da tereddüt etmeden onay verdiklerine dair, –"es-Sülemî" kaynaklı rivâyet dışında– yine Osman'dan itibâren gelen üç rivâyet daha var:

– Ebû Seleme b. Abdirrahmân'dan [→ Ebû İshâq es-Sebîî → oğlu Yûnus → …] kanalıyla geliyor.[4] (Osman'ın ordunun yarısını teçhîz ettiğine dair iddialar bu rivâyete dayanıyor.) Ebû İshâq es-Sebîî'den itibaren farklı yollardan gelen bütün rivâyetlerde, "Ebû Seleme" yerine "Ebû Abdirrahmân es-Sülemî" adı geçiyor. Şu halde "Ebû Seleme" rivâyeti isnat bakımından kesinlikle hatalıdır. Doğrusu es-Sülemî kaynaklı rivâyettir. Hatayı yapan ise **Yûnus**'tur. Çünkü haddi zâtında siqa ve sadûq bir râvî olan Yûnus'un, babasından rivâyet ettiği hadislerde çokça hatalar yaptığı, ricâl kaynaklarında açıkça belirtiliyor.[5]

– Ahnef b. Qays'tan [→ Amr b. Câvân → Husayn b. Abdirrahmân → …] kanalıyla geliyor.[6] (Osman'ın bütün orduyu tepeden tırnağa donattığına dair iddialar bu rivâyete dayanıyor.) **Amr b. Câvân** Basralı, üstelik durumu meçhul birisi.[7]

1- Durumu için bk. sh. 132

2- İbn Sa'd, VI, 172; Ahmed: I, 58 (389); İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 115

3- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 115

4- Ahmed: I, 59 (394); Nesâî: ihbâs, 4

5- ez-Zehebî, IV, 482~483; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 267

6- İbn Ebî Şeybe, VI, 359, VII, 540; el-Belâzürî, VI, 106; Ahmed: I, 70 (481); Nesâî: cihâd, 44, ihbâs, 4 …

7- ez-Zehebî, III, 250

– Sümâme b. Hazn el-Quşeyrî'den de [→ Saîd b. İyâs el-Cüreyrî → **Yahyâ b. Ebil-Haccâc** → Saîd b. Âmir → …] kanalıyla geliyor.[1] Öncelikle, hadîsin bütün râvîleri tepeden tırnağa Basralı! Yani o günlerde Osmancıların yuvalandığı yerden! Öte yandan **Yahyâ**; İbn Maîn, Nesâî ve Ebû Hâtim tarafından ağır biçimde eleştirilen, hâfıza bakımından berbat birisi.[2]

"Osman'a, artık bundan sonra yapacağı hiçbir şey zarar vermez!" hadîsi ise; Abdurrahmân b. Semura'dan [→ Azatlısı **Kesîr** → Abdullâh b. Qâsim → Abdullâh b. Şevzeb → **Damra b. Rabîa** →] kanalıyla geliyor. (Osman'ın 1000 dinarlık yardım yaptığına dair iddialar bu rivâyete dayanıyor.) ***Bir defa*** râvîlerinin tamamı Basralı. Bunun ne anlama geldiğini yukarıda belirtmiştik. ***İkincisi***, Abdurrahmân b. Semura, ileride gerekçeleriyle birlikte göreceğimiz gibi, zaten menfi davranışları olan sahâbeden! Onun Osmancı ve Ümeyye oğullarına yakın tutumu, rivâyetin, onun başının altından çıkma ihtimâlini akla getiriyor. ***Üçüncüsü***, Kesîr, efendisi Abdurrahmân'ın azatlısı ve onunla kafadar! Ayrıca İbn Hazm ile Abdülhaqq onun durumunun meçhul olduğunu söylüyorlar.[3] Damra da, Ehl-i Sünnet tarafından siqa kabul edilmekle birlikte; arada bir hatalar yaptığı ve münker hadisler rivâyet ettiği de itiraf ediliyor.[4]

Abdurrahmân b. Semura hadîsi, benzer lâfızlarla Abdurrahmân b. Habbâb adında bir sahâbîden; **Ferqad Ebû Talha** kanalıyla da rivâyet ediliyor.[5] (Osman'ın masrafları dâhil 300 deve bağışladığına dair iddialar da bu rivâyete dayanıyor.) ***Bir defa***, hadîsin tepeden tırnağa bütün râvîleri Basralı! ***İkincisi***, Ferqad tamamen meçhul birisi.[6] ***Öte yandan***, Abdurrahmân da sadece bu hadis sayesinde sahâbeden sayılıyor! Bu demektir ki; esasen o da meçhul birisi!

1- Tirmizî: menâqıb, 18; Nesâî: ihbâs, 4; Dâraqutnî, IV, 196 …

2- ez-Zehebî, IV, 368; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 123, *et-Taqrîb*: II, 352

3- ez-Zehebî, III, 410; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 562

Cerh ve tadil konusunda "gevşeklikleriyle" bilinen el-Iclî ile İbn Hıbbân'ın, ona "siqa" demelerinin hiçbir kıymeti yok! Özellikle, İmâm Hüseyin'i ve 72 yârenini Kerbelâ'da katleden Yezîdî ordunun komutanı Ömer b. Sa'd için de "siqa" diyebilen el-Iclî'nin değerlendirmeleri; ne kadar sağlıklı olabilir ki?

4- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 570

5- İbn Sa'd, VII, 78; Ahmed: IV, 75 (16099); Tirmizî: menâqıb, 18 …

6- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 465, *et-Taqrîb*: II, 115

Yani, konuyla ilgili bütün rivâyetler, metin ve senet yönünden şâibeli.

7. *"Sen benim dünya ve âhiret dostumsun!"* hadîsi Hz. Câbir'den rivâyet ediliyor. Senedinde **Talha b. Zeyd er-Raqqî** ile hocası **Abîde b. Hassân el-Anberî** var. Talha er-Raqqî hakkında; Ahmed, Buhârî, Nesâî ve Ebû Hâtim "münker'ul-hadîs", Nesâî ile İbn Hacer "metrûk", Ebû Hâtim ile Dâraqutnî "zayıf", Ahmed, İbn'ül-Medînî ve Ebû Dâvûd "hadis uydurur" diyorlar![1] **Abîde** için de; Ebû Hâtim "münker'ul-hadîs", Dâraqutnî "zayıf", İbn Hıbbân ise "siqa râvîler üzerinden hadis uydurur" diyor! Yani tek kelimeyle güvenemeyeceğimiz birisi.[2]

Kısacası, hadîsin uydurma olduğunda zerre kadar şüphe yok! Bu durumu İbn'ül-Cevzî, ez-Zehebî ve es-Süyûtî de itiraf ediyor.[3] İşin ilginç tarafı; aynı hadîsin, aynı senetle bir de Ömer için düzülmüş olduğudur![4] Bunları uyduranların, [Hz. Peygamber'in (s.a.a) Ali'ye hitâben ***"Sen benim dünya ve âhiret dostumsun!"*** mealli sahih hadîse[5] karşı koymak ve onu gölgelemek] dışında başka hedefleri yoktur!

"Cennette her peygamberin bir refîki vardır!" hadîsine gelince; Tirmizî'nin senedinde **Yahyâ b. Yemân el-Iclî** ile üstâdı "Zühre oğullarından birisi" var. Yahyâ, hâfıza bakımından oldukça berbat birisi. O nedenle Ahmed ile Nesâî dâhil hemen her hadisçi, hadiste çokça hatalar yaptığından "huccet olamayacağını" belirtiyor.[6] Zühre oğullarından olan kişi ise adı sanı belirsiz, hepten müphem / meçhul birisi!

İbn Mâce'nin senedinde ise, halîfe Osman'ın iki kuşak sonraki torunlarından **Osmân b. Hâlid el-Emevî** ile üstâdı **Abdurrahmân b. Ebiz-Zinâd** var. Osmân; bil-ittifâk zayıf ve metrûk bir râvî. Buhârî ile Ebû Hâtim "münker'ul-hadîs" diyorlar onun için.[7] **Abdurrahmân** da hâfıza bakımından çokça eleştirilen, o yüzden İbn Maîn, Ebû Hâtim ve Nesâî tara-

1- ez-Zehebî, II, 338~339; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 13, *et-Taqrîb*: I, 360

2- ez-Zehebî, III, 26; İbn Hacer, *el-Lisân*: IV, 125; İbn Arrâq, I, 83

3- ez-Zehebî, III, 339; el-Münâvî, IV, 302; el-Emînî, IX, 298

4- İbn Adiy, IV, 109; ez-Zehebî, II, 338

5- Hadîsin tahrîci için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 107 = Hadîsin isnât bakımından sahîh olduğunu Hâkim, İbn Abdilberr ve ez-Zehebî de itiraf ediyor.

6- Nesâî: eşribe, 48; ez-Zehebî, IV, 416; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 188

7- ez-Zehebî, III, 32; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 73, *et-Taqrîb*: II, 10~11

fından "huccet olamaz", Ahmed, Ali İbn'ül-Medînî, Nesâî vb. tarafından "zayıf" kabul edilen bir râvî.[1]

Kaldı ki, bu hadislerden ilki, Halîfe Osman'ın en katı muhâliflerinden olan Talha'dan, öbürü ise Ebû Hüreyre'den geliyor. Her ikisinin de ayrı ayrı "rivâyetlerine itimat edilemez" kişilerden olduklarını ileride göreceğiz. Söz konusu hadisler bu açıdan da şâibe altındalar!

Aynı mealde bir hadis, yine Talha'dan rivâyet ediliyor. Buna göre Osman, muhâsara esnâsında Talha'ya seslenerek "Allah aşkına söyle! Sen ve ben falan yerde Rasûlüllâh (s.a.a) ile beraberdik; o sana ***"Ey Talha! Her peygamberin cennette bir refîki vardır. Benimkisi ise Osman'dır!"*** buyurmuştu. Hatırlıyor musun?" diye soruyor. O da "Allah için, evet!" cevabını veriyor![2] Bunun senedinde ise **Qâsim b. Hakem b. Evs el-Basrî** ile **Ebû Ubâde Îsâ b. Abdirrahmân ez-Züraqî** var. Qâsim zayıf bir râvî. Ebû Hâtim onun için "meçhul", Buhârî de "hadîsi sahih değil" diyor.[3] Ebû Ubâde de bil-ittifâk zayıf, metrûk birisi. Buhârî, Nesâî, Ebû Hâtim vb. "münker'ul-hadîs" diyorlar onun için.[4]

Kısacası bu mealde ne kadar hadis varsa; hepsi zayıf, hatta uydurma![5]

8. *"Allah bana şu dört kişiyi sevmemi emretti…"* hadîsi, Abdullâh b. Ömer'den, içinde **Süleymân b. Îsâ b. Necîh**'in de yer aldığı bir senetle rivâyet ediliyor. Süleymân'ın sicilinde el-Cûzcânî ile Ebû Hâtim'in "kezzâb = çok yalancı", İbn Adiy'in "hadis uyduran birisi" raporları var! Geri kalan hadisçiler de aynı durumu itiraf ediyorlar.[6]

Bunun altında da, sahâbeden **Büreyde el-Eslemî**'den sahih yoldan rivâyet edilen şu hadîse[7] karşı koymak ve onu gölgelemekten başka bir amaç yok!

1- ez-Zehebî, II, 575; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 341, *et-Taqrîb*: I, 447

2- Ahmed: I, 74 (521); el-Bezzâr, II, 29~30; Hâkim, III, 97

3- ez-Zehebî, III, 370, *et-Telhîs*: III, 98; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 494

4- ez-Zehebî, III, 317; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 434~435, *et-Taqrîb*: II, 105

5- bk. İbn'ül-Cevzî, *el-Ilel*: I, 205; ez-Zehebî, III, 32; el-Münâvî, V, 288

6- İbn Adiy, III, 89; ez-Zehebî, II, 218; İbn Hacer, *el-Lisân*: III, 99

7- Ahmed: V, 351, 356 (21890, 21936), *el-Fedâil*: II, 648, 689; Tirmizî: menâqıb, 19; İbn Mâce: muqaddime, 24; Hâkim, III, 130; el-Münâvî, II, 214~215

Tirmizî ile İbn Hacer (*el-İsâbe*: III, 455) hadîsin isnâdının "**hasen**", Hâkim, ez-Zehebî ve es-Süyûtî de "**sahih**" olduğuna hükmediyor. el-Münâvî de itiraz etmeyerek onlara katıldığını zımnen belirtmiş oluyor.

"Allah bana şu dört kişiyi sevdiğini haber verdi; bana da onları sevmemi emretti: Ali, Ebû Zerr, Miqdâd ve Selmân!"

9. *"... Siz şu emîrin ve dostlarının yolundan gidin!"* hadîsi [Ebû Hüreyre → **Ebû Habîbe** → …] kanalıyla geliyor. Ebû Habîbe, Zübeyr b. Avvâm'ın azatlısı ve Mûsâ b. Uqbe'nin anne tarafından dedesi. Hadisteki durumu tamamen meçhul birisi! Ebû Hâtim'in onun hakkında lehte ya da aleyhte bir şey söylemeyişine bakılırsa; o da meçhul olduğu kanaatinde. Yalnızca İbn Hıbbân "siqa" diyor. Onun ise bu alanda fazlasıyla gevşek olduğu bilindiğinden; tek başına verdiği hükümler Ehl-i Sünnet hadisçileri tarafından kâle alınmıyor.[1] Kaldı ki bu hadîsin Ebû Hüreyre kaynaklı olması bile, reddedilmesi için tek başına yeterli bir sebep bizce!

"... İşte o gün, şu ve adamları hidâyet üzere olacaklar!" hadîsine gelince; halîfe Osman'ın ve onun adamları olan akrabasının neler yaptıklarını yukarıda ayrıntılı biçimde gördük. Uygulamalarında kitap ve sünneti bir tarafa bırakan, "Cennetin anahtarları elimde olsa; onları bile Ümeyye oğullarına verirdim! Vallâhi onlara vermeye ve kendilerini iş başına getirmeye devam edeceğim; birileri çatlasa da!" diyerek; akrabası dışında bir şey düşünmediğini ortaya koyan, söz verip sözünü çiğneyen, tevbe edip tevbesini bozan… bir halîfe mi hidâyet üzere? Peki onun adamları kim? Mescitte sihirbaz oynatan ve kafayı çekip namaz kıldıran Kûfe vâlîsi Velîd, Irak arâzîlerini babasının çiftliği gibi gören ve Kûfe eşrâfından "emir bil-marûf ve nehiy anil-münker" yapan sâlih kişileri jurnalleyerek sürgüne gönderen yeni vâlî Saîd, halka zulmeden ve devletin hazînesini keyfince kullanan Mısır vâlîsi İbn Âmir ile Şam vâlîsi Muâviye, Osman'ın başına tüm belâyı saran habis Mervân değil mi onun arkadaşları? Onlar mı hak ve hidâyet üzere? Bu ne cür'et Allah aşkına!? Osman ve adamları; devletin nimetlerinden bolca yararlanan Ümeyye oğulları hak ve hidâyet üzereyse; Talha, Zübeyr, Âişe, Ali ve sahâbenin kâhir ekseriyetini oluşturan muhâlefet cephesi zulüm ve dalâlet üzere mi? Osman ve adamları bu yaptıklarıyla hak ve hidâyeti temsil ediyorlarsa, bizler dalâlet ehli olmaya râzıyız! Bu bakımdan hadis, akıl ve mantıkla çelişen, târihî hakîkatlere ters düşen, İslâm'ın temel ilkeleriyle çatışan; öte yandan Ehl-i Sünnet'in "sahâbenin tamamı âdildir" ilkesini de yerle bir eden bir hadistir. Dolayısıyla uydurma olduğu apaçık meydandadır!

1- **Ebû Habîbe** için bk. İbn Sa'd, V, 300; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*: IX, 359; İbn Hıbbân, V, 591

Senet durumuna gelince; adı geçen hadis şu dört sahâbî aracılığıyla Hz. Peygamber'e (s.a.a) dayandırılıyor:

a) Ka'b b. Murra: Ondan [→ Ebû Qılâbe el-Cermî → Eyyûb es-Sehtiyânî → …][1], [→ Ebû Qılâbe el-Cermî → Yahyâ b. Ebî Kesîr → …][2], [→ Cübeyr b. Nüfeyr el-Hımsî → Süleym b. Âmir el-Hımsî → Muâviye b. Sâlih el-Hımsî → …][3] ve [→ Heramî b. Hâris ve Üsâme b. Hureym → Abdullâh b. Şaqîq → …][4] kanallarıyla geliyor. ***Bir defa***, asıl adı Abdullâh b. Zeyd olan **Ebû Qılâbe el-Cermî**, "nasb" ile, yani Hz. Ali'ye düşmanlıkla suçlanan râvîlerden birisi. Ali'ye düşman olmanın nifak alâmetlerinden olduğunu yukarıda belgelemiştik. Ayrıca, çokça "tedlîs" ve "irsâl" yapmakla, yani rivâyet ettiği hadisin senedinde yer alan bazı kusurları örtbas etmek için senette oynama yapmak ve hadîsi bizzat aldığı üstâdının adını –bir nedenle– pas geçerek, hadîsi bir yukarıdaki kişiden işitmiş gibi davranmakla suçlanıyor.[5] Zaten rivâyette Ka'b ile Ebû Qılâbe arasında kopukluk olduğu, dikkatlerden kaçmıyor. Öyleyse arada adı gizlenen kişi kim? İbn Şebbe, Tirmizî ve Hâkim'in [… → Ebû Qılâbe el-Cermî → Eyyûb es-Sehtiyânî → …] kanalıyla değişik yollardan tahriç ettiği rivâyette[6], Ebû Qılâbe ile Ka'b arasında yer alan kişinin **Ebul-Eş'as es-San'ânî** olduğu apaçık görünüyor. Ebul-Eş'as, dâimî ikâmet için kendisine "en uygun" yer olarak "**Şam**"ı seçmiş, Şamlıların teveccühünü kazanmış birisi! Kimlerden rivâyette bulunduğuna bir bakıldığında, onun Ali'ye karşı tutumunu ve "Osmancı" zihniyetini anlamamak mümkün değil! Herhalde o yüzden; el-Iclî ile İbn Hıbbân dışında ona "siqa" diyen yok![7] Onların bu konudaki tutumlarına ise az yukarıda değinmiştik. Gerçi **Yahyâ b. Ebî Kesîr** kanalıyla gelen rivâyette, Ebû Qılâbe'nin bizzat Ka'b'ın konuşmalarını işittiğine dair bazı ipuçları var. Ancak Yahyâ da tıpkı üstâdı Ebû Qılâbe gibi; tedlîs ve irsâl tutkunu birisi![8] Dolayısıyla o rivâyete itibar etmek de zor! ***İkincisi***, Cübeyr kanalıyla gelen rivâyetin bütün râvîleri, o

1- Ahmed: IV, 235 (17367)

2- İbn Şebbe, III, 1102~1103

3- İbn Şebbe, III, 1103; Ahmed: IV, 236 (17373); et-Taberânî, XX, 316

4- Ahmed: V, 33, 35 (19462, 19478); et-Taberânî, XX, 315, 316

5- ez-Zehebî, II, 426; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 140, *et-Taqrîb*: I, 395

6- İbn Şebbe, III, 1102; Tirmizî: menâqıb, 18; Hâkim, III, 102

7- İbn Sa'd, V, 536; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 483

8- ez-Zehebî, IV, 402~403; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 364

günlerde Ali'ye düşman kesilen "nâsıbîlerin" yuvalandığı Hıms'tan! Şu halde onlara güvenmek de mümkün değil! Ayrıca **Muâviye b. Sâlih**, bazılarının siqa demesine karşın; İbn Maîn'in hâfıza bakımından eleştirdiği, Buhârî ile Yahyâ el-Qattân'ın güvenmediği, Ebû Hâtim'in "huccet değil", Ebû İshâq el-Fezârî'nin "kendisinden rivâyette bulunmaya ehil birisi değil" dediği birisi.[1] Öte yandan rivâyette, **Cübeyr b. Nüfeyr**'in Muâviye'nin askerlerinden olduğu belirtiliyor. Bu da onun Muâviye ile kafadar, Osmancı ve Ehl-i Beyt'e hasım olduğunu açıkça gösteriyor. ***Son olarak***, **Abdullâh b. Şaqîq** de "Osmancı", Hz. Ali'ye karşı nefretle dolu, Basralı birisi.[2] **Heramî b. Hâris** ise tümden meçhul birisi. Ricâl kitaplarında onun hakkında tek kelime yok!

b) Ka'b b. Ucra: Ondan da [→ **Muhammed b. Sîrîn** →] kanalıyla[3] geliyor. İbn Sîrîn, genelde Ehl-i Sünnet'in tam güvenini kazanmış, Basralı bir hadisçi. Ancak bizler o kanaatte değiliz! Zira onun karakter dosyasına baktığımızda, Ehl-i Beyt'e uzak, Ümeyye oğullarına yakın duruşunu görmekteyiz. Bunun en büyük kanıtı; onun, Semura b. Cündeb[4] hakkında "Fazlasıyla emin, çok doğru sözlü, İslâm'ı ve İslâm ehlini seven birisi!" diyebilmesidir.[5] Semura, Hz. Peygamber'in kendisine sunduğu cenneti reddeden, halîfe Ömer zamanında şarap ticâreti yapan, Muâviye döneminde de; malum Ziyâd'a vekâleten, (altışar aylık dilimlerle) toplam 18 ay Basra vâliliği yapan, görevi sırasında tam 8000 civârında kelle uçuran kişidir! Muhammed, galiba bu yüzden Ehl-i Sünnet'in güvenini kazanmış olmalı!

c) Zâide (Mezîde) b. Havâle el-Anezî: Ondan da [→ Abdullâh b. Şaqîq → Kehmes b. Hasen el-Basrî → …] kanalıyla[6] geliyor. Bu hadisten dolayı da Abdullâh b. Şaqîq zan altında. Dikkat edilirse bu tarz rivâyetlerde Abdullâh b. Şaqîq'in adı sıkça geçiyor!

1- ez-Zehebî, IV, 135; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 460~461

2- es-Seqafî, II, 384; ez-Zehebî, II, 439~440; İbn Ebil-Hadîd, IV, 94; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 157~158, *et-Taqrîb*: I, 399~400

3- İbn Ebî Şeybe, VI, 359, VII, 440; Ahmed: IV, 242, 243 (17420, 17427); İbn Mâce: muqaddime, 11

4- Semura'nın menfî davranışlarından ileride bahsedeceğiz.

5- Ahmed, *el-Ilel*: II, 365, III, 435; el-Fesevî, *et-Târîh*: I, 542; İbn Abdilberr, II, 77~78; İbn'ül-Esîr, II, 377; İbn Kesîr, VI, 254; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 79, *et-Tehzîb*: II, 430-431; el-Hazrecî, *el-Hulâsa*: s. 132; Ali el-Qârî, *Şerh'uş-Şifâ*: III, 168

6- Ahmed: V, 33 (19463), *el-Fedâil*: II, 895; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 542

d) Abdullâh b. Havâle: Ondan da [→ Cübeyr b. Nüfeyr el-Hımsî → Süleym b. Âmir el-Hımsî → Muâviye b. Sâlih el-Hımsî → …][1] ve [→ Abdullâh b. Şaqîq → Saîd b. İyâs el-Cüreyrî →…][2] kanallarıyla geliyor. Cübeyr, Muâviye ve İbn Şaqîq'i az önce tanıttık.[3]

Görüldüğü gibi; râvîlerin tamamına yakını, ya Basralı ya da Şamlı! Kaldı ki, hadîsi Rasûlüllâh'tan (s.a.a) duyduklarını iddia eden Ka'b b. Murra, Ka'b b. Ucra, Zâide el-Anezî ve Abdullâh b. Havâle de "Osmancı" ve Muâviye'nin yakın dostlarından; dolayısıyla Ali'ye karşı nefret dolu kimseler! Bize göre bu rivâyetin mimarları da muhtemelen onlar! Zira, Osman ve Muâviye lehinde uydurulan birçok hadiste onların da parmağının olduğunu birazdan göreceğiz.

10. Adı geçen rivâyet, Âişe'den itibâren; **a)** [Âişe → Urve → İbn Şihâb ez-Zührî → Muhammed b. Velîd ez-Zübeydî el-Hımsî → **Ferec b. Fedâle el-Hımsî** → …] kanalıyla,[4] **b)** [Âişe → Nu'mân b. Beşîr → Abdullâh b. Âmir ed-Dimaşqî → **Rabîa b. Yezîd** → …] kanalıyla[5] ve **c)** [Âişe → **..?..** → **Saîd b. Amr b. Saîd b. el-Âs** → oğlu İshâq → …] kanalıyla[6] rivâyet ediliyor.

Bir defa, Osman'la Âişe arasında yaşananlar bir yana, bu rivâyetin sırf Âişe kaynaklı olması bile onun reddi için yeterli bir sebep. ***İkincisi***, ilk kanalda yer alan Urve ile ez-Zührî'nin nasıl bir kişiliğe sahip olduklarını görmüştük. [sh. 134~135] **Ferec b. Fedâle**, zayıf, metrûk bir râvî. Ebû Hâtim de "huccet değil", İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Ali İbn'ül-Medînî, Nesâî, Dâraqutnî ve İbn Hacer "zayıf", Buhârî ile Müslim "münker'ul-hadîs" diyorlar onun hakkında.[7] İkinci kanalda "**Nu'mân b. Beşîr**"in bulunması da o rivâyetin reddi için tek başına yeterli aslında. Ayrıca **Rabîa b. Yezîd** Şamlı, Muâviye yanlısı; onun fazîletleri(?) hakkında uydurulan hadislerden; Abdurrahmân b. Ebî Umeyra el-Müzenî kaynaklı ***"Allahım! Onu***

1- İbn Şebbe, III, 1103; Ahmed: IV, 236 (17373); et-Taberânî, XX, 316

2- İbn Şebbe, III, 1104; et-Tayâlisî, II, 578; Ahmed: IV, 109 (16390)

3- Bu rivâyetlerde "Abdullâh b. Havâle" yerine, genellikle sadece "İbn Havâle" denmesine bakılırsa; muhtemelen onlar da Zâide b. Havâle'ye ait. Allah bilir!

4- Ahmed: VI, 75 (23326), *el-Fedâil*: I, 500; Hâkim, III, 100

5- İbn Ebî Şeybe, VI, 362; Ahmed: VI, 86 (23427), *el-Fedâil*: I, 500; Tirmizî: menâqıb, 18; İbn Mâce: muqaddime, 11; İbn'ül-Esîr, III, 222

6- Ahmed: VI, 114 (23693)

7- İbn Sa'd, VII, 327, 469; ez-Zehebî, III, 344; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 463

hâdî ve mehdî eyle!" hadîsinin(!) yayılmasında büyük katkısı olan birisi.[1] Rabîa'nın bu hadîsi, Nu'mân b. Beşîr'den –burada olduğu gibi– bir Abdullâh b. Âmir, bir Abdullâh b. Ebî Qays el-Hımsî aracılığıyla[2] rivâyet etmesi de; hadîsin kendisine birkaç yoldan ulaştığını hissettirme çabasından başka bir şey değildir! Üçüncü kanalda, Âişe hadîsinin Saîd b. Amr'a kimler vâsıtasıyla ulaştığı belli değil. Yani arada meçhul kişi ya da kişiler var! Ayrıca **Saîd b. Amr**, Osman'ın Kûfe vâlîsi Saîd'in torunu, mel'ûn Yezîd'in en zorba vâlî ve komutanlarından "Amr el-Eşdaq"ın oğlu. Yani Saîd, oğlu İshâq ile birlikte, Emevîlerin teveccühünü kazanmış bürokrat bir aileye mensup! Ehl-i Sünnet böyle adamlar için ne kadar "siqa" derse[3] desin; onlara güvenilemeyeceği meydanda.

"Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) böyle bir hadisi işiten Âişe, neden Halîfe Osman'ın en acımasız muhâliflerinden olmuş?" diyecek olabilirsiniz. İşin garibi; bu soru vaktiyle ona da sorulmuş ve şu cevabı vermiş: "Unutmuşum!"[4] Evet, şayet doğruysa, Âişe annemizin verdiği cevap bu! Gerçek şu ki; Âişe annemizin siyâsî alandaki tutarsızlıkları ve Ali'ye karşı kıskanç ve düşmanca tutumu yüzünden, onun hangi sözüne inanacağımızı kestiremiyoruz!

Aynı hadîs, tâbiînden olan Abdurrahmân b. Cübeyr b. Nüfeyr'den itibâren [→ **Ebûbekr b. Abdillâh b. Ebî Meryem → Talha b. Zeyd →** …] kanalıyla[5] mürsel olarak da rivâyet ediliyor. Mürsel hadislerle amel konusunu daha önce ele almış; onlarla amel edilemeyeceği görüşünün daha doğru olduğunu belirtmiştik. Kaldı ki, Ebûbekr bil-ittifâk zayıf, metrûk bir râvî.[6] Talha'nın da bil-ittifâk zayıf, metrûk birisi olduğunu, hatta çokları tarafından "hadis uydurmakla" ithâm edildiğini, az yukarıda [sh. 564] görmüştük.[7]

1- Senedinde onun yer alması bunu gösteriyor.

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 514; Ahmed: VI, 149 (24007)

3- İleride "**Saîd b. el-Âs**"tan bahsederken, hadis alımında Ehl-i Sünnet'in onun soyuna ne kadar teveccüh gösterdiğini gözler önüne sereceğiz.

4- (**b**) şıklı Âişe hadisinin kaynaklarına bk.

5- İbn Sa'd, III, 66

6- ez-Zehebî, IV, 497~498; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 295~296, *et-Taqrîb*: II, 405

7- Ayrıca Abdurrahmân ile Ebûbekr, en katı Ehl-i Beyt düşmanlarının yuvalandığı Hımıs'tan, Talha ise Şam'dan!

Abdurrahmân b. Cübeyr hadîsi [Cübeyr b. Nüfeyr el-Hımsî → oğlu Abdurrahmân el-Hımsî → Safvân b. Amr el-Hımsî → İsmâîl b. Ayyâş el-Hımsî → …] kanalıyla da rivâyet ediliyor.[1] Öncelikle bu da mürsel bir rivâyet; zira Abdurrahmân'ın babası Cübeyr de tâbiînden! İkincisi, az yukarıda Cübeyr'in kişiliği hakkında söz etmiştik. Son olarak, râvîlerin nereli olduklarına bir dikkat edin!

Doğrusunu istiyorsanız; Osman'a giydiği hilâfet cübbesini çıkarmamasını öğütleyen Allah'ın Rasûlü (s.a.a) değil, İbn Ömer'dir![2]

Halîfe Osman'ın fazîletlerini konu edinen uyduruk rivâyetler elbette sadece bunlarla sınırlı değil. Halîfenin öldürüleceğine yakın gördüğü iddia edilen; güya Hz. Peygamber'in ***"Sen, Cuma günü bizimle olacaksın!"*** buyurduğuna[3], yine o gün oruçlu olduğuna ve Hz. Peygamber'in Ebûbekr ve Ömer'le birlikte; onu akşama iftara davet ettiklerine[4] dair uyduruk rüyalardan tutun, Zâlim Haccâc'ın Osman'ı Hz. Îsâ'ya benzetmesine[5] kadar; akla ters düşen, İslâm'ın temel ilkeleriyle bağdaşmayan ve târihî gerçeklerle çelişen daha nice rivâyet var! Ama takdir edersiniz ki, hem yer hem de zaman bakımından, onların hepsini burada ortaya sermenin imkânı yok.[6] Ancak Halîfe Osman ve arkadaşlarını aklayıp paklamak için uydurulan hadisler gözden geçirildiğinde, onlardan birçoğunda: **1.** Ebû Hüreyre,[7] **2.** Semura b. Cündeb,[8] **3.** Abdurrahmân b. Semura,[9] **4.** Saîd

1- Ahmed, *el-Fedâil*: I, 453

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 515; İbn Sa'd, III, 66; Halîfe, 170; İbn Şebbe, IV, 1223~1224, 1226; el-Belâzürî, VI, 194; Ahmed, *el-Fedâil*: I, 473 = İsnâdı, Ehl-i Sünnet'in hadis kriterlerine göre; Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

3- İbn Şebbe, IV, 1226; İbn Sa'd, III, 75; Hâkim, III, 99

4- İbn Ebî Şeybe, VI, 181, 362, VII, 442; İbn Sa'd, III, 74~75; İbn Şebbe, IV, 1227~1228; Hâkim, III, 103

5- Ebû Dâvûd: sünnet, 8

6- Söz konusu rivâyetler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. el-Emînî, IX, 218~396

7- Osman'la ilgili pek çok rivâyetin ondan geliyor olması bunu gösteriyor.

8- Bir kişinin Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) gelerek, "Gökten bir kova sallandı!..." diyerek anlatmaya başladığı; ilk dört halîfenin sırasıyla hilâfete geçeceğine yorulan "rüya" (= bk. İbn Ebî Şeybe, VI, 356; Ahmed: V, 21 / 19371; Ebû Dâvûd: sünnet, 8) muhtemelen onun işi!

9- Kişiliği hakkında ileride söz edilecek. ***"Osman'a artık bundan sonra yapacağı hiçbir şey zarar vermez!"*** hadîsinin ondan geldiğini yukarıda gördük.

b. el-Âs,[1] **5.** Abdullâh b. Havâle,[2] **6.** Zâide el-Anezî, **7.** Ka'b b. Murra, **8.** Ka'b b. Ucra[3] vb. "Osmancı / Muâviye yanlısı" sahâbîlerin önemli katkılarının olduğu görülür.

Bu arada yine Halîfe Osman'ı aklayıp paklamak ve sahâbenin kâhir ekseriyetini suçlamak üzere, seçkin sahâbeye isnat edilen "**uyduruk sahâbe sözleri**" de var! İşte size onlardan çarpıcı birkaç örnek:

İbn Abbâs: "Şayet insanlar Osman'ın öldürülmesinde ittifak etmiş olsalardı; tıpkı Lût kavminde olduğu gibi, üzerlerine gökten taşlar yağardı!"[4]

"Şayet insanlar Osman'ın kanını talep etmeselerdi; üzerlerine gökten taşlar yağardı!!"[5]

Huzeyfe b. Yemân: "Allahım! Osman'ı katledenlere, onunla savaşanlara ve onun hakkında kötü konuşanlara lanet et!"[6]

1- Osman'ın hayâ sâhibi birisi olduğuna dair meşhur rivâyetlerden birisinin ondan geldiğini görmüştük.

2- Osman ve Muâviye için uydurulan birçok hadisin altında onun parmağı var. Yukarıdaki ***"İşte o gün şu ve adamları hidâyet üzere olacaklar!"*** hadîsinin yanı sıra; şu rivâyetlerin de mûcidinin o olduğunda şüphe yok:

> "Kim şu üç şeye bulaşmazsa kurtuluşa erer: Benim ölümüm, deccâl ve haklı olarak sabreden halîfenin öldürülmesi!" (bk. İbn Ebî Şeybe, VII, 490; Ahmed: IV, 105, 109, 110, V, 33, 288 / 16359, 16389, 16392, 16464, 21450; Hâkim, III, 101; İbn'ül-Esîr, II, 583)
>
> "İleride ordulara ayrılacaksınız! Bir ordu Şam'da, bir ordu Irak'ta, bir ordu da Yemen'de olacak. Siz Şam ordusuna katılın!" (bk. Ahmed: IV, 110, V, 33, 288 / 16391, 19465, 21451, el-Fedâil: II, 897; Ebû Dâvûd: cihâd, 3)

3- ***"İşte o gün şu ve adamları hidâyet üzre olacaklar!"*** hadîsinin Zâide, Ka'b b. Murra ve Ka'b b. Ucra tarafından da rivâyet edildiğini az yukarıda gördük.

4- İbn Ebî Şeybe, VI, 360; İbn Sa'd, III, 80; el-Belâzürî, VI, 224; Ahmed, *el-Fedâil*: I, 461; İbn Abdilberr, III, 84 = İsnâdında **Ziyâd b. Ebî Melîh** adında bil-ittifak zayıf bir râvî var. (bk. ez-Zehebî, II, 93; İbn Hacer, *el-Lisân*: II, 496)

5- İbn Sa'd, III, 80; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 205 = İsnâdında tedlisçiliğiyle ünlü **Qatâde el-Basrî** var. [sh. 126] Ayrıca bütün râvîleri Basralı!

Kaldı ki bu sözler, İbn Abbâs'ın, halîfe Osman'ın kanını talep etmenin hak olduğuna inandığını gösteriyor. Oysa o, Ali'nin saflarında, "Osman'ın kanı" deyip duran Cemel ve Sıffîn ordularına karşı savaş vermiş birisi! Bu bakımdan târihî gerçeklere de aykırı, "uydurma" bir rivâyet!

6- İbn Cerîr et-Taberî (II, 629) [→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy] kanalıyla rivâyet ediyor. Dolayısıyla uydurma olduğunda kuşku yok!

Hz. Ali: "Osman, içimizde en takvâ sâhibi olan ve en fazla sıla-i rahim yapan kişidir!"[1]

Evet, Osman Allah'ın Rasûlü (s.a.a) henüz hayattayken onunla bir problem yaşamamış olabilir. Hatta bir takım hayır ve hasenât işlerinde önemli katkılarda bulunmuş da olabilir. Ancak bir kişi hakkında hüküm verirken; evveliyâtına değil, ömrünün son yıllarında ne yaptığına ve nasıl yaşadığına bakılır. Aksi takdirde, dinden çıkan ve o hal üzere ölen bir mürted yine Müslüman sayılır, İslâm'a giren ve o vaziyet üzere ölen bir kâfir, yine de cehennemlik olurdu.

Halîfe Osman işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet, genellikle onu fazîlet sıralamasında sahâbenin üçüncüsü olarak görür ve bütün Sünnî muhaddisler, kitaplarında ondan gelen hadislere hiç tereddüt etmeden yer verirler!

04. Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh

Asıl adı "Âmir b. Abdillâh". Mekke döneminde İslâmiyet'i kabul etti. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile birlikte bütün savaşlara katıldı. Medîne'de "mezar kazıcılığı" ile bilinen iki kişiden biriydi.[2] Ebûbekr'in hilâfete geçmesinde önemli katkıları oldu. Ebû Ubeyde, Şam bölgesini fetheden komutanlardan biriydi. Hattâb'ın oğlu Ömer hilâfete geçince, ordu genel komutanı Hâlid b. Velîd'i görevinden alarak, yerine onu atadı. Ehl-i Sünnet'e göre "aşere-i mübeşşere"den sayılan Ebû Ubeyde, Hicrî 18 yılında Şam topraklarında ortaya çıkan vebâ salgınında öldü.[3]

1- İbn Abdilberr, III, 72; Hatîb el-Bağdâdî, XI, 100

Senedinde **Qatâde** ile hocası **Mutarrif b. Abdillâh b. eş-Şıhhîr** var. Qatâde'nin tedlisçi birisi olduğunu daha önce gördük. Mutarrif de Hz. Ali'ye karşı oldukça mesafeli duran bir Basralı! (bk. es-Seqafî, II, 383~384; İbn Ebil-Hadîd, IV, 94)

Üstelik Hz. Ali, halîfe Osman'ı kitap ve sünnetin dışına çıkmak ve akrabasını kayırmakla suçlayanlardan birisi. O bakımdan târihî gerçeklere de aykırı.

2- Mâlik, cenâiz, 28; İbn Sa'd, II, 295~298; Ahmed: I, 8, 260, 292, III, 139 (38, 2239, 2529, 11965); İbn Mâce: cenâiz, 40, 65; İbn Hişâm, II, 663; et-Taberî, II, 239; İbn Adiy, II, 349; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: V, 287 …

3- İbn Sa'd, III, 409~415; Hâkim, III, 262~268; İbn Abdilberr, III, 2~4; İbn'ül-Esîr, II, 518~520; İbn Hacer, II, 252~254; Bilmen, I, 359

Menfî davranışları:

1. Şarabın haram kılınışından dört yıl kadar sonra, Ebû Talha el-Ensârî'nin bir ziyâfet verdiğini; ziyafette kafaların çekildiğini, davetliler arasında Ebû Ubeyde'nin de bulunduğunu daha önce [sh. 314] görmüştük.

Kaynaklarda, Ebû Ubeyde'nin daha sonra, adına "**tılâ**"[1] denen içkiden içtiği de belirtiliyor.[2]

2. Halîfe Ebûbekr'in olumsuz davranışlarından bahsederken, onun hangi şartlarda hilâfet makamına geçtiğini, Saqîfe günü Rasûlüllâh'ın biricik kızı ve ciğer pâresi Fâtıma'ya yapılanları anlatmıştık. Bu arada Halîfe Ebûbekr'in hilâfeti boyunca işlediği hukuk ihlallerinden de örnekler vermiştik. Ebû Ubeyde, Ebûbekr'in hilâfete geçmesinde önemli hizmetleri dokunan, ona her bakımdan tam destek olan birisiydi. Bu bakımdan onun menfî davranışlarına ortak sayılır.

3. Öte yandan Hattâb oğlu Ömer'in de hilâfeti boyunca neler yaptığını, hangi hukuk dışı uygulamalara imza koyduğunu da işlemiştik. Ebû Ubeyde, halîfe Ömer'in "ordu genel komutanlığı" görevine kadar yükselebildiğine göre; çok iyi anlaşıyorlar demektir. Bu da onu, halîfe Ömer'in kitap ve sünnete aykırı pek çok icraatında suç ortağı yapar.

4. Allah'ın Elçisi (s.a.a) kendisinden sonrakilere yoldan çıkmamaları için kimleri emanet bırakmıştı? Ehl-i Beyt'i değil mi? **Ğadîr–Humm** günü okunan nebevî hutbeyle ümmetin velâyeti kime bırakılmıştı? Hz. Peygamber (s.a.a) ***"Ali'den ayrı kalan benden ayrı kalmış olur!"***, ***"Ali'ye itaat eden bana itaat etmiş, ona karşı çıkan bana karşı çıkmış olur!"*** buyurmuyor mu? Bunlar, sahâbenin Ali'nin yanında yer almalarını emreden açık talimatlar değil mi? **Seqaleyn** hadîsi, yoldan çıkmış olmamak için Ehl-i Beyt'e tâbi olmak gerektiğini apaçık belirtmiyor mu? Ömer'le bir olup hilâfet işini oldu bittiye getiren Ebû Ubeyde ve arkadaşları bu talimatları ne çabuk unutmuşlardı? Ehl-i Beyt'in tamamen bertaraf edildiği bir konuda "doğru yolda" olmaktan kim söz edebilir? ***"Ey Ali! Sen hem dünyada efendisin, hem de ahirette! Seni seven beni sevmiş, beni seven de Allah'ı sevmiş olur…"*** hadîsi[3]

1- Bir tür yaş üzüm şarabı. [bk. sh. 426]

2- İbn Ebî Şeybe, V, 91; Buhârî: eşribe, 10 (cezm yollu talik sûretiyle); el-Aynî, XVII, 307

3- Meali verilen hadisler için bk. sh. 278~279

gereği bu ümmetin efendisi olan Hz. Ali'ye "haber dahi verilmeden" iş bitirenler, yani Ebû Ubeyde ve dostları; Ali'yi sevdiklerinden, onu kendilerine "efendi" kabul ettiklerinden ve onun yanında yer aldıklarından söz edebilirler mi acaba? Bu mu emânete riâyet!? Bu mu Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) sadâkat!?

Öte yandan Hz. Peygamber'in ilminin kapısı kimdi? O kapıya hilâfet gibi en hayâtî önem arz eden bir konuda gidilmeyecek de; ne vakit gidilecek? Ali ve diğer Ehl-i Beyt efrâdına sadece abdest ve namaz konuları mı sorulacak? (Hoş, târihe baktığımızda onlara bu gibi soruları sormak için bile tenezzül etmediklerini görüyoruz!)

Faziletine ilişkin bazı rivâyetler:

Bütün bunlara rağmen Ehl-i Sünnet hadisçileri, yine de onun fazîletine dair bazı hadisler rivâyet etmişlerdir. İşte onlardan birkaçı:

1. Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh "aşere-i mübeşşere"dendir. Yani daha dünyadayken cennetle müjdelenen on kişiden birisidir.

2. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

> "Her ümmetin bir 'Emîn'i vardır. Bu ümmetin Emîn'i ise Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'tır!"[1]

3. Âişe diyor ki: "Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ashâbı arasında en çok sevdiği kişi Ebûbekr idi. Sonra Ömer, sonra Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh idi!"[2]

Cevap: Ebû Ubeyde'nin halîfe Ebûbekr ile halîfe Ömer'in yanında yer aldığı ve Ehl-i Beyt'ten uzak bir yaşam sürdüğü konusunda birazcık tarih bilenler asla tereddüt etmezler. Şimdi bu bölümün başlarında incelediğimiz "**Ehl-i Beyt'e yönelik suçlar**"a ve "**Nifak Alâmetleri**"ne lütfen bir daha göz atın ve siz söyleyin: Allah'ın Rasûlü (s.a.a), ileride Ali'nin ve genel anlamda Ehl-i Beyt'in yanında yer almayacak birisi hakkında böyle şeyler söyleyebilir mi? Bir yandan sahâbesini ve ümmetini Ali'nin ve Ehl-i Beyt'in yanında yer almaya çağıran ve kurtuluşun ancak bu şekilde mümkün olabileceğini haber veren bir peygamber, Ali'nin yanında yer almadığı gibi, ona danışma gereği bile duymayan birileri hakkında "cen-

1- Hadîsin tahrîci az ileride gelecek.

2- Tirmizî: menâqıb, 15; İbn Mâce: muqaddime, 11; Hâkim, III, 73

netlik" diyebilir mi? Onu "Bu ümmetin Emîn'i" olarak nasıl takdim edebilir? "Bu ne perhiz, ne lahana turşusu!" denmez mi? Bu durum o peygamberi çelişkiye sokmaz mı? Bu bakımdan söz konusu hadisler, hem akla, hem de Ali'yi, Fâtıma'yı ve –genelde– Ehl-i Beyt'i ön plana çıkaran çok daha sahih ve daha yaygın hadislere ters düşüyor; üstelik nübüvvet makamını sarsıyor!

Bu hadislerden "**aşere-i mübeşşere**" hadîsi hakkında gerekeni daha önce söylemiştik. O yüzden tekrar etmiyoruz. İkinci hadîse gelince:

Ebû Ubeyde'nin, hilâfet işinin "oldu bittiye" getirildiği gün neler yaptığını; Allah ve Rasûlü'nün Ali ve Ehl-i Beyt ile ilgili onlarca talimatını bir kenara iterek, Ebûbekr'e nasıl koştuğunu; bu arada Ehl-i Beyt'e ve özellikle Peygamberimizin kızı Fâtıma ez-Zehra'ya yapılanları hepimiz biliyoruz. Ebû Ubeyde bu yüzden mi o güzel sıfatı hak etti dersiniz!? Ğadîr – Humm hadîsinin sonlarında[1] yer alan ***"Allahım! Ali'yi terk edeni sen de terk et!"*** mealli nebevî dua, Ali'den ayrı düşmüş olanın; aynı zamanda Allah ve Rasûlü'nden de ayrı düşmüş olacağını gösteriyor! Ali'den ayrı düşmek bir yana; "Ali'den ayrılığın" temelini atanlardan birisi de Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh değil mi!? Onun "**Saqîfe**" günü yaptıklarını kim inkâr edebilir, kim unutabilir?

Hz. Fâtıma'nın o günlerde kendisine yapılanlardan dolayı gazaba geldiğini, Halîfe Ebûbekr'e "dargın" gittiğini bilmeyen mi var? Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) ***"Fâtıma'yı üzen beni üzer!..."*** buyurduğu da malum! Bu durumda Hz. Fâtıma anamızın ve sonuçta Allah'ın Elçisi'nin üzülmesinde Ebû Ubeyde'nin payının olmadığını iddia edebilir misiniz? Bütün bu davranışlar "Emîn"likle nasıl bağdaştırılabilir? Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) "Emîn" dediği birisi bunları yapabilir mi?

Bu durumda ya Allah'ın Elçisi (s.a.a) Ebû Ubeyde'yi "Bu ümmetin emini!" saymakla yanılmış, ya da bu rivâyet; ilk halîfenin hilâfetini pekiştirmek için birileri tarafından uydurulmuş; karar elbette sizin!

Doğrusu, bu derece akla, mantığa ters düşen, nübüvvet makamını sarsan bu gibi rivâyetlerin senet kısmıyla uğraşmak "beyhûde" bir uğraştır. Ama birilerinin yüreğine su serpmiş olmak için yine de birkaç kelime edelim:

1- Son bölümde gelecek olan **Ğadîr – Humm** hadîsine bk.

Bu konudaki hadislerin en meşhûru Enes'ten geliyor.[1] Ondan da [Ebû Qılâbe el-Cermî → Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ' →…] kanalıyla rivâyet ediliyor. **Ebû Qılâbe**'nin Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye karşı düşmanca tutum ve davranış içinde bulunduğunu, ayrıca hadiste tedlis ve irsâl yapmakla da meşhur olduğunu daha önce [sh. 567] görmüştük. **Hâlid**'e gelince; Ehl-i Sünnet nezdinde büyük hadis hâfızlarından kabul edilen Şu'be ile İbn Uleyye ona itibar etmemişler. Ebû Hâtim "huccet olamaz" derken, Hammâd b. Zeyd de onun münker hadislerinin olduğunu ifade ediyor.[2] Ayrıca, onun zâlim yöneticilerin işinde çalıştığı da belirtiliyor.[3] Üstelik her ikisi de Basralı! Böyle bir rivâyete güvenmenin "olur" tarafı var mı?

Kaldı ki bu rivâyet, asıl Emîn'in Mü'minlerin Emîri Hz. Ali olduğuna dair sahih hadislere de ters düşüyor. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şöyle buyuruyor: ***"Ey Ali! Sen benim safiyyim ve emînimsin!"***[4] "**Menzile**" hadisleri de aynı gerçeği ifade ediyor: Çünkü söz konusu hadisler, Hz. Mûsâ'nın yanında Hz. Hârûn hangi yüce makam ve meziyetlere sahipse, Hz. Muhammed'in yanında Hz. Ali'nin de –nübüvvet dışında– aynı makam ve meziyetlere sahip olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Hz. Mûsâ'nın arkadaşları arasında, Hârûn'dan daha çok, hatta onun kadar güvenilir bir başka kimse olabilir mi? "Neden olmasın!" diyebiliyorsanız; mesele yok! "Elbette olamaz!" diyorsanız; o takdirde Hz. Muhammed'in ashâbı içinde Ali'den daha çok, hatta onun kadar Emîn bir başkasının olamayacağını da kabul etmek durumundasınız.

Âişe hadîsine gelince: Öncelikle bu hadisin içerik bakımından târihî gerçeklerle örtüşmediğini ve pek çok sahih hadîs ile çatıştığını daha önce [sh. 377] görmüştük. Öte yandan hadis Âişe annemizden itibâren **Abdullâh b. Şaqîq el-Uqaylî** kanalıyla geliyor. Rivâyetin bir defa Âişe kökenli olması, onun reddi için yeterli aslında! İkinci husus, Abdullâh, Ali ve Ehl-i Beyt düşmanlığıyla meşhur birisi. [sh. 127] Bu durumda rivâyetin uydurma olduğunda zerre kadar şüphe yok. Umarız bu rivâyet Abdullâh'ın başının altından çıkmış olsun!

1- Buhârî: menâqıb, 50, meğâzi, 73, âhâd, 1; Müslim: f. sahâbe, 53~54 …

2- ez-Zehebî, I, 643; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 77

3- İbn Sa'd, VII, 260; ez-Zehebî, I, 643; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 216

4- Hadîsimizin tahrîci ve senet durumu için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 199~200

Safiy, akranları arasından titizlikle seçilmiş, tertemiz, candan dost demektir.

Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sün-net, ilk iki halîfeye sunduğu destek yüzünden ona ziyâdesiyle hürmet ederler ve ona olan azami güvenlerinden dolayı, tarafından gelen hadisleri hiçbir tereddüt göstermeden kabul edip kitaplarına alırlar!

05. Abdurrahmân b. Avf ez-Zührî

Hz. Peygamber'den (s.a.a) on yaş kadar küçük olan Abdurrahmân, tahmînen İslâmiyet'in ilk yıllarında müslüman oldu.[1] Rasûl-i Ekrem'le birlikte Bedir, Uhud ve sâir savaşların tamamında bulundu. Onun vefâtının ardından gerek Ebûbekr'in gerekse Osman'ın hilâfet makamına oturmasında kayda değer, büyük emekleri oldu. Sahâbenin en zengini olan[2] ve Ehl-i Sünnet inancında "aşere-i mübeşşere"den kabul edilen Abdurrahmân, muhâsara olaylarına yaklaşık dört yıl kala vefat etti.[3]

Menfî davranışları:

1. Hz. Ali'nin anlattığına göre; Ensâr'dan birisi, (Baqara sûresinin ilgili âyetiyle şarap haram kılındıktan birkaç yıl sonra) bir ziyâfet veriyor ve sahâbeden içlerinde Abdurrahmân b. Avf'ın da bulunduğu bir grubu davet ediyor. Ziyâfete katılan davetliler kafayı çekiyorlar! Akşam olunca Abdurrahmân öne geçiyor ve onlara "sarhoş" vaziyette bir akşam namazı kıldırıyor… [bk. sh. 313]

Bazı rivâyetlerde, davetliler arasında Hz. Ali'nin de bulunduğu ve ziyâfette ötekilerle birlikte kafayı çektiği; hatta namazı da kendisinin kıldırdığı… belirtiliyor. Oysa Hz. Ali, Ehl-i Beyt'ten birisi. Allah onlardan; rics (= iğrenç, kötü) namına ne varsa hepsini gidermeyi ve onları tertemiz yapmayı murâd ettiğini haber veriyor. Böylesine tertemiz olan kişilerden bu denli süflî davranışlar beklenemez. Bu bir. İkincisi, rivâyet Hz. Ali'den itibâren

---

1- Abdurrahmân'ın Ebûbekr'in öncülüğünde İslâmiyet'i seçtiğine dair söylentilerin asılsız olduğunu daha önce [sh. 450] görmüştük.

2- Kendi ifadesi için bk. Ahmed: VI, 290, 307, 317 (25284, 25404, 25471); Ebû Ya'lâ, XII, 436; et-Taberânî, XXIII, 394; İbn Abdilberr, II, 397, 398

Öldüğünde bıraktığı mirasın boyutları için bk. sh. 473

3- İbn Sa'd, III, 124~137; İbn Abdilberr, II, 393~398; İbn'ül-Esîr, III, 141~145; İbn Hacer, II, 416~417; Bilmen, I, 331~332

[Ebû Abdirrahmân es-Sülemî → Atâ b. es-Sâib → …] kanalıyla gelmekte. Zaten problem de bundan sonra başlıyor: Söz konusu rivâyet Atâ'dan itibâren şu beş yoldan geliyor: Ebû Ca'fer (Îsâ b. Mâhên) er-Râzî, Cerîr ed-Dabbî, Hammâd b. Zeyd el-Basrî, Hâlid el-Vasitî ve Süfyân es-Sevrî. Süfyân'dan itibâren de tam altı değişik yoldan bizlere ulaşıyor. Şöyle ki:

– [Atâ → Ebû Ca'fer er-Râzî →…]: Abd b. Humeyd, Tirmizî, el-Bezzâr, İbn Ebî Hâtim, Ebû Ca'fer et-Tahâvî ve Dıyâ el-Maqdisî

– [Atâ → Cerîr b. Abdilhamîd ed-Dabbî →…]: et-Taberî

– [Atâ → Hammâd b. Zeyd →…]: et-Taberî ile İbn'ül-Münzir

– [Atâ → Hâlid b. Abdillâh el-Vasitî →…]: Hâkim

Bu dört rivâyete göre; daveti Abdurrahmân veriyor. Ali kafayı çekenler arasında yer alıyor ve namazı da o kıldırıyor!

– [Atâ → Süfyân es-Sevrî → Yahyâ el-Qattân → …]: Daveti veren Ensâr'dan biri. Kafayı çekenler arasında Ali de yer alıyor ve namazı da o kıldırıyor! (Ebû Dâvûd, el-Beyheqî ve Dıyâ el-Maqdisî)

– [Atâ → Süfyân es-Sevrî → Abdurrahmân b. Mehdî → …]: Daveti kimin verdiği belirsiz. Ali kafayı çekenler arasında! Ama namazı Abdurrahmân kıldırıyor. (et-Taberî, İbn'ül-Münzir ve Hâkim)[1]

– [Atâ → Süfyân es-Sevrî → Qabîsa b. Uqbe + Fadl b. Dükeyn + Abdullâh b. Velîd + Vekî' b. Cerrâh → …]: Hâkim (IV, 142), konuyla ilgili "**rivâyetlerin en sahîhi bu**" diyor. Bizim esas aldığımız anlatım da bu rivâyete dayanıyor. (Hâkim ile Ebû Ca'fer en-Nehhâs)[2]

Ebû Ca'fer er-Râzî son derece kötü bir hâfızaya sâhip. O yüzden zayıf.[3] Öte yandan **Atâ b. es-Sâib** esasen siqa birisi. Ancak ilerleyen yaşlarda kafasının iyice karıştığı belirtiliyor. O yüzden Ehl-i Sünnet hadisçileri, onun önceki rivâyetlerinin sağlam olduğunu söylüyorlar. Ondan henüz aklı ka-

1- Ebû Dâvûd: eşribe, 1; Tirmizî: tef. Nisâ, 12; el-Bezzâr: II, 211; et-Taberî, *et-Tefsîr*: VIII, 376; Ebû Ca'fer et-Tahâvî, *Müşkil'ül-Âsâr*: XII, 237; İbn'ül-Münzir, *et-Tefsîr*: II, 719~720; Hâkim, IV, 142; el-Beyheqî, I, 389; İbn Kesîr, I, 500

2- Hâkim, II, 307, IV, 142; en-Nehhâs, *en-Nâsih vel-Mensûh*: I, 338. Ayr. bk. el-Cessâs, III, 165

3- ez-Zehebî, III, 320; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 312~313, *et-Taqrîb*: II, 411

rışmadan önce hadis alanlar arasında ise sadece Şu'be, Süfyân es-Sevrî, Hammâd b. Zeyd, Zâide ve Züheyr var![1] Bu durumda Ebû Ca'fer'in Atâ'dan rivâyeti, sonraki döneme rastladığı için; ilk rivâyetin isnat bakımından zayıflığı ortaya çıkmış oluyor.

Cerîr ed-Dabbî de Atâ'dan son dönemlerde rivâyette bulunan kişiler arasında.[2] O halde bu da isnat bakımından sağlam değil.

Hammâd ile **Hâlid**'in isnâdında, es-Sülemî'nin bu olayı kimden duyduğu belirtilmiyor. Yani arada kimliği belirsiz, meçhul biri var. Üstelik Hâlid, Atâ'dan sonraki döneminde rivâyette bulunanlardan birisi.[3] O yüzden bu iki rivâyet de isnat bakımdan zayıf.

Gelelim **es-Sevrî** yoluyla gelen son üç rivâyete; onlardan Yahyâ el-Qattân ile Abdurrahmân, rivâyet ettikleri hadîsin içeriği bakımından hem kendi aralarında ihtilâfa düşmüşler, hem de ikisi birden, aynı hadîsi Süfyân'dan rivâyet eden diğer dört hadisçiye muhâlefet etmiş durumdalar. Bu durumda Yahyâ ile Abdurrahmân'ın rivâyetleri, usûl açısından şâz sayılır ve huccet değildir. Öyleyse bu konuda doğru olan sonuncu rivâyettir.[4]

2. Ebûbekr'in hilâfet makamına oturmasında az emeği olmadı. O gün Hz. Fâtıma'nın (a.s) evini basanlar arasında o da vardı. [sh. 352] Halîfe Ebûbekr'e olan desteğini her dâim sürdüren Avf oğlu, ne var ki onun yerine Ömer'i bırakmasına karşı çıkanlardan idi. [sh. 399]

3. Şûrâ günü hakemlik ondaydı. Hakkı tercih edeceğine, duygularının tesiri altında kalmayacağına, akrabasına iltimas geçmeyeceğine ve ümmetin maslahatını gözeteceğine dair söz vermesine rağmen; sözünde durmadı! Ali'yi diskalifiye etmek için tuzak kurdu. Allah'ın kitâbında, Rasûlü'nün sünnetinde yeri olmayan şartlar ileri sürdü. Zira kitap ve sünnette "ilk iki halîfenin sîretine bağlı kalmak" diye bir şey yoktu. Hz.

1- İbn Sa'd, VI, 338; ez-Zehebî, III, 71; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 126~128

2- İbn Adiy, V, 362; en-Nevevî, I, 51; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 126~128

3- İbn Adiy, V, 362; en-Nevevî, I, 51; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 126~127

4- Zaten Hâkim (II, 307) de hadîsin isnâdının sahih olduğunu belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyor: "Bu hadiste büyük bir fayda var. Şöyle ki; Ali karşıtları, sarhoşluğu ve o vaziyet namaz kıldırma işini, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye nisbet ediyorlar. Gerçek şu ki; Allah onu bu rivâyet ile temize çıkarmıştır!" eş-Şevkânî (X, 102) ile Şemsülhaqq (X, 107) da aynı sözleri tekrar ediyorlar.

Ammâr ve Hz. Miqdâd gibi seçkin sahâbenin tavsiyelerine aldırmadı; İbn Ebî Serh ve İbn Ebî Rabîa gibi sicili bozuk adamların telkinlerine kulak vererek, Osman'ın halîfe olmasını sağladı. Buna rağmen "Gördüm ki; halk hiç kimseyi Osmân'a denk tutmuyor!" diyerek yalan konuşmaktan bile çekinmedi! [sh. 453~458]

4. Şûrâ günü iş Osman'ın lehine sonuçlandırıldığında, hakîkat dolu sözlerle sitem eden Hz. Ammâr ile Hz. Miqdâd'ı fitne çıkarmak ve bölücülükle suçladı. [sh. 457~458] Demek ki Avf'ın oğluna göre gerçekleri dile getirmek "fitne" ve "bölücülük" idi!

5. Ama çok geçmeden, Halîfe Osman onu bütün bu yaptıklarına pişman etti! Abdurrahmân b. Avf, halîfeyi ağır biçimde eleştirmeye başladı. Onu kendine verdiği sözleri çiğnemekle suçladı. Abdurrahmân'ın bu tutumu karşısında çileden çıkan halîfe Osman da onu "münâfıklıkla" itham etti! Sonunda halîfe Osman'la araları iyice açıldı, ona küstü ve ölene dek onunla bir daha konuşmadı. [sh. 497~498]

6. Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye karşı kin ve nefretle doluydu. Bu durum, onun "Saqîfe" günü yaptıklarından, Ali'yi ve sâir Ehl-i Beyt dostlarını hiçe sayarak Ebûbekr'in hilâfetini pekiştirme çabalarından, sözde "şûrâ" olayında Mü'minlerin Emîri'ne kabul etmeyeceğini çok iyi bildiği şartlar ileri sürerek; ona karşı apaçık tuzak kurmasından rahatça anlaşılıyor. Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) Ali'yi sevmeyen, onu terk eden, Fâtıma'yı rahatsız edenlerle ilgili hadislerini [sh. 278 vd.] dikkate alarak düşündüğümüzde; ***"Bazı kişilerin kalplerinde Ali'ye karşı duydukları kin ve nefret var; …"*** hadîsinde [sh. 293] bahis konusu edilen müphem kişilerden birisi de o olabilir!

Abdurrahmân, evlâdını da bu duygularla terbiye etti. Meşhur oğlu Ebû Seleme buna örnek verilebilir. [sh. 443~444]

Faziletine ilişkin bazı rivâyetler:

1. Abdurrahmân b. Avf "**aşere-i mübeşşere**"den idi. Ve Hz. Peygamber'in (s.a.a) kendilerinden razı olarak irtihâl buyurduğu altı kişiden birisiydi.

2. Hz. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

> "Abdurrahmân'ı cennete emekleyerek girerken gördüm!"[1]

1- Ahmed: VI, 115 (23698); et-Taberânî, *el-Kebîr*: I, 129, VI, 27

"Abdurrahmân gökte de emindir, yerde de emindir!"[1]

Cevap: Avf oğlunun nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu gördünüz. Cennetlik olacak birisi, şarap içip o vaziyette namaz kıldırır mı? Olay, şarap henüz haram kılınmadan önce olsa bile; cennetlik olacak kadar yüksek meziyetlere sahip birisi, böyle süflî işlere bulaşabilir mi? Bulaşmışsa –ki öyledir– o kişi cennetle ödüllendirilebilir mi? Hz. Ali'ye ve Hz. Fâtıma'ya düşman olan, onlarla bağını koparan, ümmet için hayâtî önem taşıyan hilâfet konularında bile hile yapmaktan, yalan konuşmaktan çekinmeyen birisi, nasıl "cennetlik" olabilir? Hile, desîse, akrabâdan yana tavır koyma, yalan konuşma, verdiği sözde durmama gibi kötü hasletlerin "emin" olmakla bağdaşır yanı var mı? O yüzden bu hadisler akla, mantığa, yaşanmış târihî gerçeklere ve İslâm'ın adâlet anlayışına ters düşer.

1. "**Aşere-i mübeşşere**" hadîsinin metin ve senet tenkidini yapmış, onun kitap, sünnet, akıl ve târihî gerçeklerle çeliştiğini ortaya koymuştuk. [bk. sh. 386 vd.] "Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) kendilerinden razı olarak irtihâl buyurduğu altı kişiden birisi" olduğuna dair iddialar da Hz. Peygamber'e değil, halîfe Ömer'e âit bir söze dayanıyor! [sh. 428]

2. ***"Abdurrahmân'ı cennete emekleyerek girerken gördüm!"*** hadisi, Âişe annemizden geliyor. Onun nasıl bir kişiliğe sâhip olduğunu ileride açıklayacağız. O nedenle, aslında sadece bu bile adı geçen hadîsin reddi için yeterli. Öte yandan senedinde **Umâra b. Zâzân** adında birisi var. Berbat bir hâfızaya sâhip bir hadis râvîsi. Pek çok hadis tenkitçisi onu bu yüzden eleştiriyor ve "münker hadis rivâyet eden" zayıf birisi olduğunu belirtiyor.[2] Bu da onun zayıf, münker hadislerinden birisi. Münker bir hadis olduğunu Şamlı ez-Zehebî de itiraf ediyor. Hatta Beyrutlu Dervîş el-Hût, uydurma olduğu kanaatinde![3]

3. Hadis, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye izâfe ediliyor! Güya o şûrâ günü Abdurrahmân'ın verdiği son hükme râzı olmuş; "Bu hükme râzı olan ilk kişi benim." diyerek bu hadisi okumuş! Oysa bunun târihî hakîkatlere tamamen ters düştüğünü yerinde görmüştük.

1- İbn Sa'd, III, 134; el-Belâzürî, X, 36; İbn Ebî Âsım, II, 616; Hâkim, III, 309-310; İbn Abdilberr, II, 395; İbn'ül-Esîr, III, 143

2- ez-Zehebî, III, 176; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 55

3- ez-Zehebî, *es-Siyer*: I, 76~77; el-Hût, 138

Kaldı ki hadîsin senedinde **Ebul-Muallâ el-Cezerî (**Fürât b. Sâib**)** var: İbn Maîn "Bir şey etmez!", yine Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim ve İmam Buhârî "münker'ul-hadîs" diyor. İmam Nesâî, Dâraqutnî vb. "metrûk" olduğuna hükmediyor! Hatta Ahmed b. Hanbel "yalancılıkla ve hadis uydurmakla" suçluyor![1] Dolayısıyla bu da asılsız, münker bir hadis. Zaten Şamlı ez-Zehebî de *Telhîs*'inde gerekli uyarıyı yapmış.

Abdurrahmân b. Avf işte böyle birisiydi. Buna rağmen Buhârî ile Müslim dâhil bütün Ehl-i Sünnet hadisçileri, ona sonsuz güven duyarlar ve ondan gelen hadislere kitaplarında tereddütsüz yer verirler.

06. Talha b. Ubeydillâh et-Temîmî

İslâmiyet'in ilk yıllarında müslüman olduğu tahmin ediliyor.[2] Bedir hâriç[3] bütün savaşlarda Hz. Peygamber'in (s.a.a) yanında yer aldı. İlk iki halîfeye yakınlığıyla biliniyor. O yüzden vasiyet edilen altı kişilik şûrada o da vardı. Osman döneminde onun en acımasız muhâlifleri arasında yer aldı. Sahâbenin en zenginlerinden olan [sh. 473] ve Ehl-i Sünnet'e göre "**aşere-i mübeşşere**"den sayılan Talha, Âişe'nin başlattığı Cemel savaşına Âişe'nin yanında katıldı ve o savaşta, kendisiyle aynı safta yer alan Mervân tarafından oklanarak öldürüldü.[4]

1- İbn Adiy, VI, 22~24; ez-Zehebî, III, 341; İbn Hacer, *el-Lisân*: IV, 430

2- Talha'nın Ebûbekr'in davetiyle İslâmiyet'i seçtiğine dair söylentilerin asılsız olduğunu daha önce [sh. 450] görmüştük.

3- Bazıları, Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) onu Şam tarafına câsûs olarak gönderdiğini iddia ederek; Talha'nın durumunu kurtarma çabası içine giriyorlar! Oysa Talha o sırada Şam'da "ticâret" kastıyla bulunuyordu! Ehl-i Sünnet'in büyük güven duyduğu İbn Şihâb ez-Zührî ile Zübeyr'in torunlarından olan meşhur tarihçi Zübeyr b. Bekkâr da bu kanaatte. (bk. İbn Abdilberr, II, 219)

Câsûsluk iddiaları ise el-Vâqıdî'nin **Ebûbekr b. Abdillâh b. Ebî Sebra** kanalıyla rivâyet ettiği bir habere dayanıyor. (bk. İbn Sa'd, III, 216, 382) Ebûbekr'in ittifakla zayıf, metrûk; hatta hadis uydurmakla suçlanan birisi olduğunu yukarıda görmüştük. [sh. 399] Senette ayrıca **Abdullâh b. Miknef** adında; yine bil-ittifâk "zayıf" raporu almış bir râvî var. Hatta ez-Zehebî (II, 507) ile İbn Hacer (*et-Taqrîb*: I, 425) onun için "meçhul" diyorlar. Artık el-Vâqıdî'den söz etmeye hâcet var mı?

Şam dönüşü, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) onu savaş gâzîleriyle bir tutarak; ona da ganîmetten pay verdiğine dair iddialar da bu sakat rivâyetten besleniyor!

4- İbn Sa'd, III, 214~225; İbn Abdilberr, II, 219~225; İbn'ül-Esîr, II, 490~493; İbn Hacer, II, 229~230; Bilmen, I, 461

Menfî davranışları:

1. "Allah'ın Elçisi'ne eziyet vermeniz ve kendisinden sonra onun eşleriyle nikahlanmanız, size ebedî yakışmaz. Böyle bir şey Allah katında büyük bir vebaldir." [Ahzâb: 53**]** âyet-i celîlesi, "Allah'ın Elçisi öldüğünde, hanımlarından Âişe ile evleneceğim!" diyen bir sahâbî hakkında nâzil olmuştur. Bu sahâbînin, meşhur "**Talha b. Ubeydillâh**" olduğu konusunda rivâyetler var.[1] Allah (a.c) böyle bir girişimi iman sahibi olanlara hiç mi hiç yakıştıramıyor, bunun aziz peygamberine ezâ ve cefâ vereceğini ve kendi katında büyük bir vebale sebep olacağını haber veriyor.

2. Talha, Halîfe Osman'ın en katı, en acımasız muhâliflerindendi. Öyle ki, onun su yolunu kesen ve cesedinin Müslümanların kabristanlığına gömülmesine mani olanlardan birisiydi! [sh. 498~500]

3. Talha, Osman'ın olduğu kadar, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin de en katı muhâliflerindendi. O, Ali'ye olan husûmetini çok önceleri ima etmişti. Şûrâ günü takındığı hasedine tavır [sh. 455~456] da bunun göstergesiydi. Talha, imama karşı içinde besleyip durduğu bu menfî duygularını, asıl onun halîfe seçildiği günlerde belli etti.

Talha, halîfe Osman'ın katledilmesinden sonra Zübeyr'le birlikte gelerek Hz. İmâm'a (a.s) ilk bîat edenlerdendi. Hz. İmam "Bu, sonradan bozulacak bir bîat!" buyurarak[2]; onun kalpten bîat etmediğini dile getirmişti! Zaten Talha ile Zübeyr'in kerhen bîat ettikleri hallerinden belliydi.[3]

1- bk. İbn Sa'd, VIII, 201; el-Belâzürî, X, 123; el-Qummî, II, 195; el-Cessâs, V, 242; et-Tabresî, IV, 574; er-Râzî, XXV, 225; İbn Ebil-Hadîd, XIII, 287; İbn Kesîr, III, 505-506; İbn Hacer, *el-Kâfî*: s. 137; el-Aynî, XV, 382; es-Süyûtî, *el-Lübâb*: s. 196; el-Emînî, X, 127; et-Tabâtabâî, XVI, 343

İbn'ül-Esîr (II, 493) ile İbn Hacer'in (II, 230), âyete konu olan Talha'nın, yine Teym kabilesinden olan bir başka **Talha b. Ubeydillâh** olduğuna dair bir ihtimalden bahsetmelerini elbette anlamıyor değiliz! Ancak bu ihtimalden söz eden İbn'ül-Esîr ile İbn Hacer, bu aykırı iddianın dayandığı rivâyetin senedini vermiyorlar. Hatta İbn Hacer bu rivâyetin senedinin olmadığını açıkça itiraf ediyor!

Şu halde rivâyet, kendilerinin "aşere-i mübeşşere"den saydıkları Talha'yı temize çıkarma gayretiyle uydurulan, aslı esası olmayan bir rivâyettir ve sahâbe arasında, şu bilindik Talha dışında başka bir "Talha b. Ubeydillâh" yoktur!

2- Hâkim, III, 114; Gölpınarlı, *Hz. Ali*: s. 96

3- bk. et-Taberî, II, 697~699; İbn Ebil-Hadîd, I, 232; Sırma, 230~231

Hz. İmam, Talha ile Zübeyr hakkında şöyle diyordu:

> "O ikisi gelip bana bîat ettiler. Oysa yüzlerindeki ihâneti, gözlerindeki vefâsızlığı fark ediyordum!"[1]

Talha ile Zübeyr, bîat olayından sonra Hz. Ali'nin kendilerine danışmadan iş yaptığından ve hazîneden halka verilen âidatta kendilerini başkalarıyla denk tuttuğundan "sitem" etmişlerdi. Durumu öğrenen Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali, onları yanına çağırarak şöyle buyurdu:

> "Söyleyin bana; hangi şey hakkınızdı da onu size vermedim? Veya hangi taksimatta kendimi sizden önde tuttum? Yahut hangi hak için Müslümanlardan biri bana baş vurdu da; onu yerine getirmekten aciz oldum, bilmedim ya da yanlış hüküm verdim?
>
> Vallâhi benim ne halîfeliğe rağbetim vardı, ne de yöneticiliğe hevesim! Ancak siz beni bu işe çağırdınız. Siz beni ona bindirdiniz! Bu iş bana verilince de, Allah'ın kitabına baktım; bizim için ne vaz etmişse ve neyle hükmetmemizi istemişse, ona tâbi oldum. Ve Peygamber'in (s.a.a) sünnetine uydum… Herkese eşit verdiğime dâir sözünüze gelince; bu benim kendi reyimle hükmettiğim bir iş, kendi hevâ ve hevesimle verdiğim bir karar değil ki! …"[2]

Aslında Talha ile Zübeyr'in gönüllerinde Basra ve Kûfe valilikleri vardı! Sonunda Hz. İmâm'a gelerek bu isteklerini dile getirdiler! Ancak Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali (a.s) onların bu isteklerini geri çevirerek şöyle dedi:

> "Allah'ın taksimatına razı olun; ta ki düşüneyim. Ancak bilin ki dînine diyânetine inanıp güvendiğim arkadaşlarım dışında, kimseyi bu işe ortak etmeyi düşünmüyorum!"[3]

Talha ile Zübeyr umduklarını elde edemeyince, Hz. Ali'ye gelerek "umre" kastıyla Medîne'den ayrılmak istediklerini bildirdiler. Onların gerçek niyetlerini gözlerinden okuyan Mü'minlerin Emîri Hz. Ali (a.s) "Sizin maksadınız umre yapmak değil!" buyurdu. Yemin ettiler; bunun dışında bir maksatlarının olmadığını söylediler.[4]

1- Şeyh Müfîd, *el-Cemel*: s. 268; İbn Ebil-Hadîd, I, 310

2- Şerîf Radıy, II, 210~211 (= 200. hutbe); İbn Ebil-Hadîd, VII, 41, XI, 7~8

3- et-Taberî, II, 697; el-Ya'qûbî, II, 180; İbn Ebil-Hadîd, I, 231~232, XIX, 22; İbn Kesîr, VII, 253, 255

4- el-Mes'ûdî, II, 374; Müfîd, *el-Cemel*: s. 268; İbn Ebil-Hadîd, I, 231~233, 310

Ancak büyük İmam'ın dediği doğru çıktı; umre diye yola çıkan Talha ile Zübeyr, yollarını değiştirip "Osman'ın kanı"nı gündem yapan Âişe'nin saflarına katıldı![1]

Oysa onlar, Osman'ın en sert muhâlifleri arasında bulunuyorlardı. Dolayısıyla "Osman'ın kanı" diyecek olanların sonuncuları olmak bile onların hakkı değildi! O nedenle Hz. İmam (a.s) şöyle buyurdu:

> "Onlar terk ettikleri hakkı, döktükleri kanı talep etmekteler!" [sh. 500]
>
> "Bana ilkin bîat edenler onlardı. İlkin hâinlik edenler de onlar oldu!"[2]

Hz. Ali, bu yapılanlara makul bir anlam veremeyişini şöyle anlatıyor:

> "Talha ile Zübeyr gelip bana bîat ettiler; peşinden bîatlerini bozdular! Halkı üzerime kışkırttılar! Onların, Ebûbekr ile Ömer'e itaat ettikleri halde bana gelince isyan etmelerine şaşılır doğrusu! Vallahi onlar benim öncekilerden geri kalır birisi olmadığımı pekâlâ bilmekteler!"[3]

Sonunda ellerini göğe kaldırarak şöyle dua etti:

> "Allahım! O ikisi benimle olan akrabalık bağlarını kopardılar. Bana zulmettiler. Bana olan bîatlerini bozdular! Halkı üzerime kışkırttılar! Ey Allahım! Artık çöz onların attığı düğümleri! Boz onların kararlarını! Umup yaptıkları şeydeki kötülüğü göster onlara!"[4]

Esasen hayal edip durduğu vâliliği elde edemeyen Talha'nın "umre" bahanesiyle çabucak Mekke'ye kaçarak "Osman'ın kanı!" demesinin altında, sorgulanma korkusu, mesuliyetten arınma duygusu ve zihinleri bulandırma niyeti vardı! Zira Osman'ın kanının dökülmesinde azmettiricilerden ve öncelikli zanlılardan biri oydu![5]

1- İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: XIII, 54; Gölpınarlı, *Hz. Ali*: s. 96

2- et-Taberî, III, 36; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 121

Talha ile Zübeyr'in "Osman'ın kanını talepleri"ne karşı, Hz. Ali'nin en yakın dostlarından Mâlik el-Eşter'in bir konuşması için bk. İbn Ebil-Hadîd, I, 310~311

3- et-Taberî, III, 24; Şeyh Müfîd, *el-Cemel*: s. 268; İbn Ebil-Hadîd, I, 310, XIV, 18; Ebul-Fidâ, *el-Muhtasar*: I, 173; Gölpınarlı, *Hz. Ali*: s. 96

4- et-Taberî, III, 24; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 117; Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*: I, 250; Şerîf Radıy, II, 28 (133. nolu hutbe); İbn Ebil-Hadîd, I, 310, IX, 38, XIV, 18

5- Şerif Radıy, II, 107 (= 169. hutbe); Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Emâlî*: s. 169; İbn Ebil-Hadîd, X, 3; Gölpınarlı, *Nehc'ül-Belâğa Tercümesi*: s. 206; Aycan, 129~130

Mü'minlerin Emîri Hz. Ali (a.s) bir de mektup yazarak, onları son kez uyardı. Mektubunda şöyle buyuruyordu:

> "Siz gizleseniz de pekâlâ bilmektesiniz ki; halk beni istemedikçe, ben onları istemedim. Onlar bana bîat etmedikçe, ben onlardan bîat almadım. Siz, ikiniz de beni isteyip bîat edenlerdendiniz. Bana bîat edenler, karşı konulmaz bir baskı yüzünden ya da mal mülk hırsıyla bîat etmedi.
>
> Şimdi siz ikiniz, eğer bana içinizden gelerek bîat ettiyseniz; tez elden dönün, Allah'a tevbe edin. Yok eğer kerhen bîat ettiyseniz; bu durumda isyanı gizleyip itaati izhâr etmekle, size karşı hareket etmek için benim elime koz verdiniz…"[1]

Talha sonunda Osman hakkında iki yüzlü davrandığını itiraf etmiş ve bu itirafın ardından; kendisiyle aynı safta yer alan Mervân tarafından oklanarak öldürülmüştür. [sh. 500][2]

4. Kaynaklar, Talha'nın kendi çocuklarını da rahat bırakmadığını ortaya koyuyor. Örneğin oğlu Muhammed, Emîr'ul-Mü'minîn'i seven birisiydi. Ama Talha, oğlunun duygu ve düşüncesini hiçe sayarak; yanı sıra onu da sürükledi ve Ali'ye karşı savaşa zorladı![3]

Babalarının terbiyesiyle yetişen **Mûsâ** ve **İshâq** da, Emevîlere desteklerini eksik etmeyen, Ali ve dostlarına karşı nefret dolu kimselerdi. Seçkin sahâbî Hucr ve arkadaşları aleyhine tanıklık yaparak Muâviye tarafından öldürülmelerine sebep olanlar arasında onlar da vardı![4]

5. Talha, Cemel harbinde kendisine isâbet eden bir okla öldürülmüştü. Ölmeden önce "Bu bana Allah'ın gönderdiği bir oktur!"[5] demesi, kendisinin cebirci bir kader anlayışına sâhip olduğunu gösterir. Zira o oku atan Allah değil, kendisiyle aynı safta bulunan "**Mervân**" idi!

1- Şerif Radıy, III, 122 (= 54 nolu mektup); İbn Ebil-Hadîd, XVII, 131

2- Talha ile Zübeyr'in Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerine karşı yalan ve ihânetleri, elbette sadece bunlarla sınırlı değil. Ayrıntılı bilgiyi, ilerideki "**Âişe bt. Ebîbekr**" başlığına (= Cemel muhârebesi) bırakıyoruz.

3- İbn Abdilberr, III, 351; İbn'ül-Esîr, IV, 73; ez-Zehebî, *es-Siyer*: IV, 365

4- el-Belâzürî, V, 262; et-Taberî, III, 226; İbn Kesîr, VIII, 56; Aycan, 242

5- İbn Sa'd, III, 223; İbn Ebî Şeybe, VI, 190, VII, 536, 542; el-Belâzürî, III, 43, X, 126, 127; İbn Abdilberr, II, 223 = Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

6. Cemel savaşında ölü bulunduğunda parmağında altın bir yüzük vardı.[1] Bu da gösteriyor ki; Allah'ın Rasûlü (s.a.a) altını erkeklere yasaklamış olmasına rağmen, o yine de kullanmaya devam etmişti.

Faziletine ilişkin bazı rivâyetler:

1. Talha "aşere-i mübeşşere"den idi. Rasûlüllâh'ın (s.a.a) kendilerinden râzı olarak irtihal buyurduğu altı kişiden biriydi.

2. Uhud savaşında sebat edip büyük kahramanlıklar gösterdi. Tam yirmi dört yerinden yaralandı. Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) korurken işâret parmağı koptu.[2] O yüzden Allah'ın Rasûlü (s.a.a) tarafından kendisine o vakit "Talha'tül-Hayr", Uşeyra gazvesinde "Talha'tül-Feyyâz" ve Huneyn günü ise "Talha'tül-Cûd" lâkapları[3] verildi.[4]

Yine Uhud harbinde gösterdiği başarılar yüzünden Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu:

> "Talha cenneti hak etti!"[5]

3. Bunların yanı sıra, Hz. Peygamber'in (s.a.a) onun hakkında daha başka hadisleri var. En meşhurları şunlar:

> "Kim yeryüzünde gezip dolaşan bir şehîde bakmak istiyorsa; şuna, Talha'ya baksın!"[6]
>
> "Talha ile Zübeyr cennette benim komşularımdır!"[7]
>
> "Talha, Allah'a verdiği söze sadâkatle bağlı kalanlardan birisidir!"[8]

1- İbn Sa'd, III, 220; el-Belâzürî, X, 123

2- İbn Ebî Şeybe, VI, 376; İbn Sa'd, III, 217~218; Hâkim, III, 25~26

3- **Hayr**: Hayırlı, **Feyyâz**: Feyizli, bereketli, **Cûd**: Cömert, eli açık

4- et-Taberânî, I, 112, 117; Hâkim, III, 374; İbn'ül-Esîr, II, 491

5- İbn Ebî Şeybe, VI, 376; İbn Sa'd, III, 218; Ahmed: I, 165 (1343); Ebû Ya'lâ, II, 33; el-Bezzâr, III, 188; Tirmizî: cihâd, 17, menâqıb, 21; Hâkim, III, 25, 374 …

6- Tirmizî: menâqıb, 21; İbn Mâce: muqaddime, 16; Hâkim, III, 376

7- Tirmizî: menâqıb, 21; Ebû Ya'lâ, I, 395; el-Bezzâr, III, 60~61; İbn Adiy, VII, 23; Hâkim, III, 364; İbn'ül-Esîr, II, 491

8- Tirmizî: tef. Ahzâb, 4, menâqıb, 21; Ebû Ya'lâ, II, 26; İbn'ül-Esîr, II, 491

Cevap: Talha'nın nasıl bir kişiliğe sâhip olduğunu gördünüz. Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) kendilerine (ve tabii ki bizlere) emânet ettiği Ehl-i Beyt'ten ayrı düşen, Ehl-i Beyt'e karşı oluşturulan ittifaklarda yer alan, Osman'ın en acımasız ve en ölçüsüz muhâlifi olmasına rağmen, sırf umduğuna nâil olamadığı için Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye ettiği bîati bozarak "Osman'ın kanını yerde bırakmayız!!!" diyenlerin arasına katılan bir kimseye ne kadar güvenirsiniz? Bu hususta iki yüzlülük yaptığını bizzat itiraf eden, hak hâlîfe Hz. Ali'ye (a.s) savaş açan bir kimse nasıl cennetlik olabilir? Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Ali'ye karşı duranın kendisine karşı durmuş olacağını, ona savaş açanların kendisine karşı savaş açmış olacağını haber vermiyor mu? Nefsine uyduğu apaçık belli olan, bu durumda olacağı ilm-i ilâhîde bilinen bir kimsenin "cennetle müjdelenmiş olması" düşünülebilir mi?...

1. "Aşere-i mübeşşere" hadîsinin metin ve senet durumlarını incelemiş; onun kitap, sünnet, akıl ve târihî gerçeklerle çeliştiğini ortaya koymuştuk. [sh. 386~389, 554~555] "Rasûlüllâh'ın (s.a.a) kendilerinden razı olarak irtihâl buyurduğu"na dair iddialar da Rasûlüllâh'a değil, halîfe Ömer'e âit bir söze dayanıyor! [sh. 428]

2. Uhud savaşında büyük kahramanlıklar gösterdiğine … dâir anlatılan haberler, başlıca Âmir eş-Şa'bî'den, Qays b. Ebî Hâzim'den ve Talha'nın oğlu Mûsâ'dan; hepsi de mürsel biçimde rivâyet ediliyor! Mürsel rivâyetlerin zayıf sayılacağını daha önce izah etmiştik. Ayrıca Mûsâ babasının oğludur; dolayısıyla burada taraftır. Âmir ile Qays ise Ehl-i Beyt'e düşmanlığıyla bilinen kişilerden! [sh. 262, 439]

Kendisine adı geçen lâkapların verildiğine dâir haber ise [Talha → oğlu Mûsâ → torunu Süleymân b. Îsâ → oğlu Eyyûb → oğlu Süleymân → …] kanalıyla geliyor. Yani bizâtihî Talha'nın kendisinden! Ve çocukları ve torunlarından teşekkül eden bir isnatla! Bu bakımdan şâibelerle dolu.

Ayrıca **Süleymân b. Eyyûb**; Ebû Zür'a ile İbn Adiy tarafından eleştirilen, ez-Zehebî ile İbn Hacer'in "münker hadisler rivâyet eden birisi" dediği bir râvî.[1] O yüzden zayıf, münker bir rivâyet. Zaten İbn Adiy, ez-Zehebî ve İbn Hacer, bu rivâyeti onun münkerleri arasında sayıyorlar! **Eyyûb b. Süleymân** ile **Süleymân b. Îsâ** da durumları meçhul kişiler. Hâfız el-

1- İbn Adiy, III, 284; ez-Zehebî, II, 197; İbn Hacer, *el-Lisân*: III, 77

Heysemî'nin "Ayrıca, senette tanımadığım kişiler var!" derken kastettiği kişiler galiba onlar!

"Talha cenneti hak etti!" hadîsi, Zübeyr'den itibaren [oğlu Abdullâh → oğlu Abbâd el-Esedî → oğlu Yahyâ b. Abbâd → …] kanalıyla geliyor. Gerek Zübeyr'e, gerekse oğlu Abdullâh'a zâten güvenemeyeceğimizi ileride ayrıntılı biçimde göreceğiz. Üstelik ikisi de Talha'yla birlikte aynı safta yer almışlar; yani Talha'dan taraflar! Bu yüzden onlara itimat etmemiz mümkün değil. Öte yandan **Abbâd** da babasının yolundan giden, onun iktidârı döneminde Mekke kadılığı yapan birisi![1]

3. ***"Kim yeryüzünde gezip dolaşan …!"*** hadîsi, Hz. Câbir vasıtasıyla Peygamber Efendimiz'e izâfe ediliyor. Senedinde **Salt b. Dînâr el-Ezdî** adlı birisi var: Hem bütün Ehl-i Sünnet hadis tenkitçileri tarafından zayıf, metrûk olmakla suçlanıyor, hem de Hz. Ali'ye karşı nefretiyle tanınıyor![2] Dolayısıyla zayıf, hatta uydurma bir hadis!

4. Hz. Ali'nin adı kullanılarak Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) izâfe edilen ***"Talha ile Zübeyr cennette benim komşularımdır!"*** hadîsi, [Ali → Uqbe b. Alqame el-Yeşkurî → Ebû Abdirrahmân Nadr b. Mansûr el-Anezî → …] kanalıyla rivâyet ediliyor. **Uqbe b. Alqame** ittifakla zayıf birisi.[3] **Ebû Abdirrahmân el-Anezî** de bil-ittifâk zayıf, metrûk birisi. Yahyâ b. Maîn, Buhârî ve Ebû Hâtim "münker'ul-hadîs" diyorlar onun için. Hatta Ebû Hâtim ile Ebû Dâvûd "meçhul" sayıyorlar![4]

5. ***"Talha, Allah'a verdiği söze sadâkatle..."*** hadîsi, Talha'nın bizâtihî kendisinden [oğulları Mûsâ ile Îsâ → Talha'nın torunu Talha b. Yahyâ → Yûnus b. Bükeyr → …] kanalıyla rivâyet ediliyor. Bir defa rivâyetin bizzat Talha kökenli olması onun reddi için yeterli! Öte yandan, torun **Talha b. Yahyâ** hâfıza yönüyle zayıf. O nedenle İmâm Buhârî onu "münker'ul-hadîs" olmakla suçluyor![5]

1- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 63~64

2- İbn Sa'd, VII, 279; ez-Zehebî, II, 318; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 352

3- ez-Zehebî, III, 87; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 31

4- ez-Zehebî, IV, 264; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 609, *et-Taqrîb*: II, 307~308

O nedenle Şamlı Hâfız ez-Zehebî, Hâkim'in "İsnâdı sahih bir hadis" hükmüne; "Hayır!" diyerek karşı çıkıyor.

5- ez-Zehebî, II, 343; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 20~21

Görünen o ki, bu da torun Talha'nın başının altından çıkan münker hadislerden birisi![1]

Aynı hadis; Âişe[2] ile Muâviye'den[3] de rivâyet edilmektedir. Bunlardan Âişe kaynaklı olanı [Âişe → Talha'nın kızı Âişe → Talha'nın torunu Muâviye b. İshâq → Talha'nın oğlu İshâq'tan torunu: Sâlîh b. Mûsâ → …], Muâviye kaynaklı olanıysa; [Muâviye → Talha'nın oğlu Mûsâ → Talha'nın torunu İshâq b. Yahyâ → …] yoluyla gelmektedir. Yani hep yine Talha'nın çoluğu çocuğu aracılığıyla!

Bir defa, bu rivâyetlerin Âişe ve Muâviye kaynaklı olması; Mü'minlerin Emîri'ne karşı kin ve nefretlerinden dolayı, o rivâyetlerin reddi için yeterli! İkincisi, **Sâlîh b. Mûsâ et-Talahî**, Yahyâ b. Maîn'in "bir şey etmez", Ebû Hâtim'in "zayıf", yine Ebû Hâtim ile Buhârî'nin "münker'ul-hadîs", Nesâî'nin "zayıf ve metrûk", İbn Hıbbân'ın "siqa râvîler üzerinden sulu hadisler nakleder" dedikleri; bil-ittifâk sakat bir kişi![4] **İshâq b. Yahyâ**'nın da bil-ittifak zayıf, metrûk bir râvî olduğunu önceden [sh. 471] görmüştük. Dolayısıyla her iki rivâyet, senet bakımından da berbat!

Evet, cennetle müjdelendiği ileri sürülen meşhur Talha işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet onu her konuda baş tâcı eder, Buhârî ile Müslim dâhil bütün Sünnî hadisçiler, ondan gelen hadislere hiçbir tereddüt göstermeden kitaplarında yer verirler!

1- Kaldı ki, İbn Ebî Şeybe (VI, 376), İbn Ebî Âsım (II, 612), et-Taberî (*et-Tefsîr*: XX, 238) vb. söz konusu hadîsi, Talha'nın oğlu Îsâ'dan [Îsâ → Talha'nın torunu Talha b. Yahyâ → Abdullâh b. İdrîs →…] kanalıyla; sahâbeden Talha'yı atlayarak, yani mürsel biçimde rivâyet ediyor. Doğrusu da bu olsa gerek.

Zira **Yûnus** da hâfıza bakımından çokça eleştirilen; o yüzden hadis rivâyetinde hatalar yaptığı ileri sürülen bir râvî. (bk. ez-Zehebî, IV, 477; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 267, *et-Taqrîb*: II, 394) **Abdullâh b. İdrîs el-Evdî** ise; herkes tarafından huccet, hâfıza bakımından sıkı ve hadis rivâyetinde siqa kabul edilen; hatta "Osmancı" olarak tanıtılan bir hadisçi. (bk. İbn Sa'd, VI, 389; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: III, 91~92, *et-Taqrîb*: I, 382)

Bu durumda elbette Abdullâh'ın rivâyeti Yûnus'unkine tercih edilir. O da mürsel olduğuna göre; sonuçta bunlardan hiçbirinin itibara alınacak yanı yoktur!

2- bk. İbn Sa'd, III, 218; Hâkim, II, 415, III, 376

3- bk. İbn Sa'd, III, 218~219; Tirmizî: tef. Ahzâb, 4, menâqıb, 21; İbn Mâce: muqaddime, 16; et-Taberânî, XIX, 324

4- ez-Zehebî, II, 302; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 535, *et-Taqrîb*: I, 347

07. Zübeyr b. Avvâm el-Esedî

Anne tarafından Rasûl-i Ekrem (s.a.a) ile Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin halasının, baba tarafından da Hadîce annemizin erkek kardeşinin oğluydu. Nübüvvetin daha ilk yıllarında Müslüman oldu. Öyle ki, İslâmiyet'i kabul edenlerin dördüncüsü yahut beşincisi idi.[1] Mekke'de Allah yolunda ilk kılıç çekenlerden biri olduğu belirtilir. Hz. Peygamber'in (s.a.a) yanında Bedir dâhil, bütün savaşlara katıldı. Bir vesîleyle "Rasûlüllah'ın havârîsi = yardımcısı" unvânını aldı. Hz. Peygamber'in vefâtının ardından baş gösteren olaylarda "Ali" tarafını tutarak, halîfe Ebûbekr'e bîat etmedi. [sh. 352~353] Halîfe Ömer'in vasiyet ettiği altı kişilik şûrada o da vardı. Osman döneminde muhâlefetin başını çekenlerdendi.

Sahâbenin en zenginleri arasında yer alan [sh. 473] ve Ehl-i Sünnet'e göre "cennetle müjdelenen on kişi"den biri sayılan Zübeyr, Talha'yla birlikte Âişe'nin başlattığı Cemel savaşına, Âişe'nin saflarında katıldı ve o savaşta öldürüldü.[2]

Menfî davranışları:

Zübeyr'in, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin hilâfetine kadar, kayda değer bir hatası yok. O Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile birlikte katıldığı savaşlarda önemli kahramanlıklar gösteren, başlangıçta Hz. Ali'nin tarafını tutan, onun imâmetini destekleyen; o yüzden de halîfe Ebûbekr'e "cebren" bîat ettirilenlerden biri de oydu. Hattâb oğlu ve arkadaşları Hz. Fâtıma'nın evini basarak; evi içindekilerle birlikte ateşe vermek istedikleri vakit onun gösterdiği cesâret herkesin malumudur…

Zübeyr bu istikrarını sonra da sürdürdü. Halîfe Osman döneminde muhâlefetin başını çekenler arasında yer aldı. [sh. 500~501] Ancak her ne olduysa oldu; Osman'ın öldürülmesinden sonra bîat ettiği halîfe Hz. Ali'ye karşı bîatini bozarak; "Osman'ın kanını yerde koymayacağız!" diyenlerin arasına karıştı!

1- Zübeyr'in, Ebûbekr'in davetiyle İslâmiyet'i seçen beş kişiden biri olduğuna dair söylentilerin asılsız olduğunu daha önce [sh. 450] görmüştük. Zübeyr'in İslâm'ı kabul ettiği günlerde, Ebûbekr'in İslâmiyet'le tanışmasına daha birkaç yıl vardı!

2- İbn Sa'd, III, 100~113; İbn Abdilberr, I, 580~585; İbn'ül-Esîr, II, 209~212; İbn Hacer, I, 545~546; Bilmen, I, 472

Yukarıda Talha'nın olumsuz davranışlarından söz ederken; onunla birlikte Zübeyr'in de nefsine uyarak makam mevki hırsına kapıldığını ve Emîr'ul-Mü'minîn'e (a.s) karşı cephe aldığını belirtmiştik. Hz. Ali, o ikiliyi yollarından çevirmek için kendileriyle defalarca konuştu. Halîfe Osman'ın dökülen kanında birinci dereceden zanlı olanların, onun kanını talep etmeye haklarının olmadığını belirtti, mektuplar yazdı... Ama onları bu sevdalarından bir türlü vazgeçiremedi. [sh. 584~587]

İçtenlikle bîat etmedikleri besbelli olan o ikiliden, Talha biraz sert mizaçlıydı. Zübeyr ise ona oranla daha yumuşak ve daha anlayışlıydı. Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali (a.s), amcasının oğlu Abdullâh'ı, Zübeyr'e bir umutla, bir kez de özel olarak gönderdi ve ona şu talimatı verdi:

> "Sakın ha Talha'yla karşılaşma! Zira onunla karşılaşırsan, görürsün ki; o boynuzuyla vurmaya hazır bir boğadır sanki... Sen Zübeyr'le buluşmana bak. Çünkü o daha yumuşak tabiatlıdır. De ki ona: Dayının oğlu sana diyor ki: Beni Hicaz'da tanıdın, Irak'ta karşı çıktın; ne gördün de ters döndün!?"[1]

Ancak, Hz. İmam'ın bu yapıcı girişimlerinden hiçbirisi, maalesef sonuç vermedi. Cemel muhârebesi başladı ve o esnada öldürüldü.[2]

Zübeyr, hayatını Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye karşı bu haksız ve samimiyetten uzak çıkışıyla noktaladı. Halbuki Allah'ın Rasûlü (s.a.a) onu ve herkesi, Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e karşı uyarmış, onların daima hak ve hakikat üzere olacaklarını, her zaman Kur'ân'ın yanında duruş sergileyeceklerini haber vermişti. [sh. 283~292] Ali'ye karşı gelmenin kendisine karşı gelmek, ona düşman olmanın kendisine düşman olmak ve ona karşı savaş açmanın kendisine karşı savaş açmak anlamına geldiğini söylemişti. [sh. 278~283]

Üstelik, Allah'ın rahmet elçisi (s.a.a), Zübeyr'e, Ali'ye karşı haksız yere savaş açacağını çok önceden haber vermiş; onu özellikle uyarmıştı! Bir gün Ali ve Zübeyr ile beraberken; Zübeyr'e hitaben şöyle buyurmuştu:

1- Şerîf Radıy, I, 72 (= 30 nolu hutbe); Zübeyr b. Bekkâr (= İbn Ebil-Hadîd, II, 169); el-Câhız, *el-Beyân vet-Tebyîn*: III, 151; İbn Quteybe, *Uyûn'ül-Ahbâr*: I, 292; İbn Abdirabbih, V, 64; İbn Hallikân, *Vefeyât'ül-A'yân*: V, 8

2- Zübeyr'in, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye (a.s) karşı daha başka yanlışlarını, ileride "**Âişe**" başlığı altında, Cemel muhârebesini işlerken göreceğiz.

> "Ey Zübeyr! (Gün gelecek;) sen Ali ile savaşacaksın! Üstelik ona karşı haksız olacaksın!"[1]

Söz konusu rivâyete göre; Mü'minlerin Emîri Hz. Ali (a.s) Cemel Savaşı sırasında, bir ara Zübeyr'le bir araya geliyor, ona Allah Elçisi'nin (s.a.a) bu uyarısını hatırlayıp hatırlamadığını soruyor. Zübeyr "Aman Allahım; evet hatırlıyorum! Ancak unutmuştum!" diyor ve geri dönüyor...[2]

Hz. Ali, Zübeyr'deki bu değişimin altında oğlu Abdullah'ın yattığını şu veciz sözlerle dile getiriyor:

> "Zübeyr bizden, Ehl-i Beyt'e yakın birisiydi. Nihâyet oğlu Abdullâh yetişti ve onu ifsat etti!"[3]

Gerçekten de öyle. İleride "**Âişe**" başlığı altında Cemel muhârebesini işlerken de göreceğimiz gibi; Zübeyr'i eski dostu Ali'den koparıp karşısına çıkaran en büyük etken, kuşkusuz Abdullâh idi. Mü'minlerin Emîri'ne karşı korkunç bir kin ve nefretle dolu olan Abdullah, her defasında babasını tahrik etti, zaman zaman onu korkaklıkla suçlayarak damarına bastı! Ali ile buluşmasından ve Allah Rasûlü'nün (s.a.a) deminki uyarısını hatırladıktan sonra, hatasını anlayıp savaşı bırakacağına dâir yeminle söz verdiğinde; yemininin keffâretini ödeyerek çarpışmaya devam etmesini sağlayan da oydu![4] Bu işte baldızı olan Âişe annemizin katkısı da elbette yok değildi! Lâkin aklı başında birisi için, şunun bunun etkisi altında kalmak elbette mazeret değildir.

1- Çeşitli yollardan: Abdürrazzâq, XI, 241; İbn Ebî Şeybe, VII, 545; Ebû Ya'lâ, II, 29; el-Belâzürî, III, 50; et-Taberî, III, 37, 41; Hâkim, III, 366~367; el-Beyheqî vb. = Hâkim o yollardan bazıları için "**isnâdı sahih**" diyor; ez-Zehebî de onaylıyor.

(Ayr. bk. el-Mes'ûdî, II, 380; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Emâlî*: s. 137; İbn Abdilberr, I, 584; İbn'ül-Esîr, II, 212; İbn Ebil-Hadîd, I, 233~234, II, 167; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VI, 237-238, VII, 268~269; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 546, *el-Feth*: VI, 229, XIII, 55, *el-Kâfî*: s. 69; el-Halebî, III, 322; el-Emînî, III, 191; Sırma, 242; Çuhacıoğlu, 476~477)

2- Şâfiîlerden el-Beyheqî (*Delâil'ün-Nübüvve*: VI, 414~415) ile A. Zeynî Dahlân (*es-Sîra*: III, 206) ve Mâlikîlerden Qâdî Iyâd (*eş-Şifâ*: III, 165) bu hadisimizi, Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) geleceğe yönelik gaybî mucizelerinden sayarlar.

3- İbn Abdilberr, II, 302; İbn'ül-Esîr, II, 599; Şeyh Sadûq, *el-Hısâl*: s. 157; Şerîf Radıy, III, 260; İbn Ebil-Hadîd, I, 23, II, 167, IV, 79, VI, 11, XI, 14, XX, 102, 104

4- et-Taberî, III, 37, 41; Hâkim, III, 366; İbn Ebil-Hadîd, I, 234; İbn Kesîr, VI, 238, VII, 269; Ali el-Qârî, *Şerh'uş-Şifâ*: III, 165; Z. Dahlân, III, 206; Sırma, 242

Evet, Rasûlüllâh'ın halasının oğlu Zübeyr, hakîkaten güzelliklerle dolu bereketli yaşamını, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'ye (a.s) karşı savaş açmak ve binlerce masumun kanının dökülmesine sebep olmakla; büyük yanlışlar yaparak noktaladı. (Hakem elbette Allah'tır!)

Not: Zübeyr'in Hz. Ali'ye karşı bu son tutumunu, evlatları da sürdürdü. Kendisini ifsat eden oğlu **Abdullâh**'ı, ileride özel bir başlık altında göreceğiz. **Urve**'nin de ne tür bir kişiliğe sâhip olduğunu önceden [sh. 134] görmüştük. Bir diğer oğlu **Münzir** de; seçkin sahâbî Hucr b. Adiy ve arkadaşları aleyhinde tanıklık yaparak Muâviye tarafından öldürülmelerine sebep olanlardan birisi.[1]

Faziletine ilişkin bazı rivâyetler:

Zübeyr'in fazîletlerine ilişkin rivâyetlerden bir kısmı, halîfe Ebûbekr ile Talha'nın fazîletlerine dâir rivâyetler arasında geçti. Ayrıca;

1. Zübeyr "aşere-i mübeşşere"den idi. Rasûlüllâh'ın (s.a.a) kendilerinden râzı olarak irtihal buyurduğu altı kişiden biriydi.

2. Uhud muhârebesinde Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) yanında sebat edenlerden birisiydi. O savaşta büyük kahramanlıklar gösterdi. Baldızı olan Âişe annemizin de dediği gibi; "Kendilerine yara isâbet ettikten sonra, Allah ve Rasûlü'ne icâbet edenlerden birisi de oydu."[2]

3. Cemel savaşı sürüp giderken İbn Cürmûz adlı biri Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin çadırına gelerek Zübeyr'i öldürdüğünü ve durumu Mü'minlerin Emîri'ne "müjdelemek" istediğini söyledi. Durumu öğrenen Mü'minlerin Emîri (a.s) şöyle buyurdu:

> "Siz de onu cehennem ateşiyle müjdeleyin!"[3]

Cevap: Zübeyr'in nasıl bir kişiliğe sâhip olduğunu gördünüz. Önceleri gözle görünür, bâriz bir kusuru yoktu. Hatta İslâm'ın önüne çıkan engellerin aşılmasında önemli hizmetleri olmuş, Ehl-i Beyt'e yakın duruşuyla tanınmıştı. Ancak bu dünyadan ebediyete bu hal üzere göç edemedi. Bir an

1- el-Belâzürî, V, 262; et-Taberî, III, 226; İbn Kesîr, VIII, 56; Aycan, 242

2- İbn Sa'd, III, 104; Müslim: f. sahâbe, 51~52; Hâkim, III, 363 …

3- et-Taberî, III, 41; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 278; Algül, II, 487

geldi; nefsine kapıldı ve haksız yere dayısının oğluna karşı kılıç çekti. Hem de samîmiyetle bağdaşmayacak bir şekilde! Zira Osman'ın önde gelen muhâlifleri arasında bizzat bulunan bir kişinin "Osman'ın kanı" deyip durması samimiyetle bağdaşmazdı. Sırf umduğuna nâil olamadığı için Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'ye yaptığı bîati bozan, Basra'da işlenen bir dizi katliamın sorumluları arasında yer alan; bu davranışıyla nefsine uyduğunu apaçık belli eden, Ali'ye karşı durmakla Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) karşı durmuş, ona karşı savaş açmakla yine Allah'ın Elçisi'ne karşı savaş açmış olan [sh. 278~283]; âkıbetinin bu şekilde olacağı ilm-i ezelîde bilinen bir kimse nasıl doğrudan "cennetle" müjdelenir ve ne diye cennette Allah'ın Elçisi (s.a.a) ile komşu olur!? Böyle bir kimsenin sorgusuz süalsiz cennetle ödüllendirilmesi; hem Allah'ın adâletine terstir, hem de böyle bir yargı sonucunu akıl, mantık ve vicdan kabul etmez. Öyleyse onun "doğrudan" cennetlik olduğuna dair rivâyetlerin, Hz. Peygamber (s.a.a) ile hiçbir ilgisi olamaz! Gelelim rivâyetlerin ayrı ayrı tahlîline:

1. "Aşere-i mübeşşere" hadîsinin metin ve senet durumlarını daha önce incelemiş; onun kitap, sünnet, akıl ve târihî gerçeklerle çeliştiğini ortaya koymuştuk. [sh. 386~389, 554~555] "Rasûlüllâh'ın (s.a.a) kendilerinden razı olarak irtihâl buyurduğu"na dair iddialar da, Rasûlüllâh'a değil, halîfe Ömer'e âit olan bir söze dayanıyor! [sh. 428]

2. Zübeyr'in Uhud muhârebesinde Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) yanında "sebat edip kaçmayanlar" arasında yer aldığına ve o gün büyük yararlıklar gösterdiğine kimsenin itirazı yok. Az yukarıda da belirttiğimiz gibi, Zübeyr'in önceki hayatı temiz. En azından görünürde öyle. Bizler bir şahsiyeti yargılarken önceki hayatına değil, sonraki hayatına bakıyoruz. Bizi onun önceden ne yaptığı değil, sonradan ne yaptığı ve dünya hayatına nasıl vedâ ettiği ilgilendiriyor. Doğru olan da bu değil mi? Aksi halde önceden kâfirken, sonradan hidâyete ermiş ve son nefesini imanla noktalamış bir kimse nasıl cennetlik olacak? Ya da önceden imanlıyken, sonradan yoldan çıkıp küfre sapmış kimseler cehennemlik olabilir mi? Bizler onun son anlarına bakıyor; dünyalık menfaatler yüzünden, Ali'nin şahsında Hz. Peygamber'i (s.a.a) karşısına almış olarak görüyoruz. Bunu da başta Ehl-i Sünnet dünyasının muteber kaynaklarında yer alan sahih hadislere istinâden söylüyoruz.

Âişe annemiz, şayet bu sözüyle **"Kendilerine yara isâbet ettikten sonra; Allah ve Rasûlü'nün çağrısına icâbet edenler var ya! İşte onlardan güzel**

işler yapıp takvaya sarılanlar için büyük bir ödül vardır." [Âl-i Imrân: 172**]** âyetine gönderme yapıyor ve bu âyetle, büyük ödülü Zübeyr'in de "hak etmiş" olacağını ileri sürüyorsa; diyeceğimiz şudur:

Söz konusu âyetin metninde, vaad edilen ödülün, çağrıya icâbet edenlerin hepsine verileceğine dâir en ufak bir kayıt yok! Aksine âyet, o büyük ödülün, onlardan sadece "**güzel işler yapıp takvaya sarılan**" kimselere verileceğini apaçık ifade ediyor. Âyette yer alan "**onlardan**" sözcüğü onların hepsini değil, onların bir kısmını ifâde noktasında yeteri kadar açıktır ve nettir. Eğer Zübeyr'in âhir ömründe yaptıklarını "**güzel iş**"le ve "**takva**"yla bağdaştırabiliyorsanız; o vakit diyeceğimiz yoktur!

Kaldı ki, bu söz Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) âit bir söz değildir. Hz. Ali'ye karşı Cemel muhârebesini başlatan Âişe'ye âittir! O da bu konuda, hem Zübeyr'in baldızı olması hasebiyle, hem de onunla aynı safta yer almış olması dolayısıyla; taraftır. Ayrıca kişisel bakımdan tutarsız olduğu kadar; Allah ve Rasûlü'nü (s.a.a) de derinden üzen davranışları yüzünden ona güvenmemiz mümkün değildir.

Rivâyet'in, Âişe'den yeğeni (artı, aynı zamanda Zübeyr'in de oğlu) olan **Urve** kanalıyla geliyor olmasından; bu işin Urve'nin başının altından çıkmış olabileceği anlamı çıkarılabilir. Zira Urve, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye karşı korkunç derecede kin ve nefretle dolu birisiydi. [sh. 134] Üstelik Urve, babası ve teyzesi dolayısıyla, burada taraftır. Böyle bir kişiliğe sâhip olan birisinin, Hz. Ali'nin karşısında yer alan herkesi –bilhassa o kişi babası olduktan sonra– aklayıp paklamak için her yola başvurabileceği beklenir. O nedenle bu rivâyete itibar etmek mümkün görünmemektedir.

3. İşte size, tüm değer yargılarını alt üst eden, ilâhî adâleti anlamsız ve beyhûde kılan, aklı ve mantığı tatil eden bir rivâyet daha! ***Bir defa***, Ehl-i Sünnet bu kavgada Hz. Ali ve taraftarlarının haklı, Âişe ve taraftarlarının haksız olduğu konusunda ittifak etmiş durumdalar. Ehl-i Beyt mektebiyle Mutezile mektebinin de bu konuda aynı görüşte olduklarını belirtmeye bilmem gerek var mı? Bu durumda haklı taraftan birisi, haksız taraftan birisini öldürdüğünde; o kişi nasıl cehennemlik olabilir? Bunun makul bir açıklaması yapılabilir mi? Böyle bir sonucu İslâm'ın hak ve adâlet kavramlarıyla nasıl izah edebilirsiniz? ***İkincisi***, o savaşta gerek Talha gerekse Zübeyr, Âişe'nin öncülüğünde, haklı taraftan binlerce masum insanın kanını döktüler; en azından dökülmesine sebep oldular.

Haklı tarafta yer almış birisi Zübeyr'i katlettiğinde "cehennemlik" oluyorsa; ta başından beri haksız ve üstelik uzlaşmasız olan Talha, Zübeyr ve onlara öncülük eden Âişe, haklı taraftan binlerce insanı öldürmüş olmakla nereye giderler? ***Üçüncüsü***, Zübeyr'in bizâtihî kendisi, savaş sırasında oğlu Abdullâh'ı yanına çağırarak; ona "Bugün ya zâlim ya da mazlûm olan öldürülecek" demişti.[1] Yani taraflardan birinin zâlim, ötekinin mazlûm olduğunu o da biliyordu. O takdirde çıkan bu kavgada hem haklının hem haksızın, hem zâlim hem de mazlum tarafın "cennetlik" yahut "cehennemlik" olmasını hangi akıl, hangi vicdan kabul eder? Bu adl-i ilâhîyi düpedüz dalgaya almak değil midir? Her şeyde hikmeti gözeten, Hakîm olan bir yaratıcı, nasıl olur da böyle keyfî olabilir? Bu Allah ve Rasûlü'ne apaçık bir iftirâ değil midir? ***Son olarak***, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali (a.s), savaş sırasında bir ara Zübeyr'le buluşup, ona "hatalı" olduğunu söylediğinde; Zübeyr'in hatasını anlayarak vazgeçtiğini görerek ona "emân" vermiş ve ona bu emânın verildiğini bilen birisi, buna rağmen onu öldürmüş olsaydı; o takdirde bunun mantığını izah edebilirdik. Zira emân verilen bir kimsenin canına, malına dokunmak elbette haramdır ve bunun aksine davranışların mazur görülecek bir tarafı yoktur. Bu durumda kâtilin elbette cehennemlik bir suç işlemiş olduğu söylenebilir. (İslâm hukukunda eman verilen kişi gayr-ı Müslim de olsa hüküm aynı olduğundan, kâtilin cehennemlik bir suç işlediğinden hareketle; tersten giderek maktûlün de "Cennetlik" olacağı sonucuna da varılamaz.) Peki, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin ona eman vermiş olduğuna dâir bir rivâyet, bununla ilgili tarih kitaplarında en ufak bir kayıt, bir ipucu var mı?… O yüzden diyoruz ki; bu rivâyet akıl, mantık ve adâlet mefhumuyla çatışan, tüm değer yargılarını alt üst eden bir rivâyettir.[2]

Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin, Zübeyr'in kâtilinin "cehennemlik" olduğuna hükmettiğine dâir söz konusu haber, İbn Şihâb ez-Zührî'den **Yûnus b. Yezîd el-Eylî** yoluyla, mürsel biçimde gelen uzunca bir rivâyete dayanıyor. ez-Zührî ile kafadar öğrencisi Yûnus'un nasıl bir kişiliğe sâhip olduklarını daha önce [sh. 134, 412] görmüştük. Üstelik ez-Zührî, bu haberi kimden aldığını da belirtmiyor. Yani arada meçhul kişi (ya da kişiler) var! Doğrusu, rivâyetin bu bölümü, dolaylı yönden Zübeyr'e (yani Âişe ve

1- İbn Sa'd, III, 108; Buhârî: humüs, 12; Hâkim, III, 365

2- Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin İbn Cürmûz'ü öldürmeyişi ile Zübeyr'in çocuklarının kan davâsı gütmeyişleri de bizi bu kanaate iten sebeplerdendir.

Talha dâhil bütün Cemel ordusuna) karşı Hz. Ali ve taraftarlarını mahkûm edip haksız göstermek kastıyla; onlardan birisinin yahut her ikisinin başının altından çıkmış olabilir.

Söz konusu rivâyet Hz. Ali'den [Zirr b. Hubeyş → **Âsım b. Ebin-Necûd** → …] kanalıyla da rivâyet ediliyor.[1] **Âsım**, kıraat ilminde "üstat" kabul edilmesine rağmen, hadis alanında çok itibara alınmayan birisi. İbn Sa'd "Siqadır, ama hadiste çok hatalar yapıyor.", Yahyâ el-Qattân ile Nesâî "hâfızası berbat", Ebû Hâtim "Siqa denecek konumda değil" diyorlar onun hakkında. [sh. 128] Âsım'ın rivâyeti, şayet akıl, mantık ve adl-i ilâhî ile çelişmeseydi; isnâdı için "hasen" diyebilirdik. Çeliştiğine göre; kesinlikle reddedilmesi gerekir.

Evet, cennetle müjdelendiği ileri sürülen Zübeyr işte böyle birisi. Bununla birlikte, Ehl-i Sünnet onu her konuda baş tâcı eder, Buhârî ile Müslim dâhil bütün Sünnî hadisçiler, ondan gelen hadislere hiçbir tereddüt göstermeden kitaplarında yer verirler!

08. Hâlid b. Velîd el-Mahzûmî

Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) –Meymûne annemizden– baldızının, Abdullâh b. Abbâs'ın da teyzesinin oğluydu. Babası Velîd b. Muğîra, Hz. Peygamber'in (s.a.a) en katı düşmanlarından biriydi. Kendisi de babasından devren, Allah'ın Rasûlü'nün en katı düşmanları arasında yerini aldı. Bedir, Uhud ve Hendek muhârebelerinde Mekkeli putperestlerin en gözde komutanlarından birisiydi. Sonunda Mekke'nin fethine yakın Müslüman oldu. Lâkin "Huylu huyundan vazgeçmez!" hesabı, önceki kişiliğinden fazla bir şey kaybetmemişti. Askerî alanda yoğun tecrübesi yüzünden bazı emir ve komuta görevlerine getirilen Hâlid, kendisini bu göreve getiren Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) bile yer yer mahcup etmekten çekinmedi! Halîfe Ebûbekr'in en büyük destekçilerindendi. Onun döneminde de birçok katliam ve ırza tecâvüzün sorumlusu oldu. Halîfe Ömer döneminde ordu genel komutanlığı görevine son verilen Hâlid, hicretin 21. yılında Hıms'ta öldü.[2]

1- et-Tayâlisî, I, 137; İbn Sa'd, III, 105; Ahmed: I, 89, 102~103 (642, 643, 760, 772); İbn Ebî Âsım, II, 610; Hâkim, III, 367; el-Aynî, XII, 191

2- İbn Sa'd, VII, 394~398; İbn Abdilberr, I, 405~410; İbn'ül-Esîr, II, 98~101; İbn Hacer, I, 413~415; Bilmen, I, 369

Menfî davranışları:

1. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Mekke'nin fethinden sonra Hâlid'i 350 kişilik bir birlikle **Cezîme oğulları**na göndermişti. Aslî görevi onlarla savaşmak değil, onları yalnızca "İslâm'a davet" idi.

Cezîmeliler uzaktan bir birliğin kendilerine doğru gelmekte olduğunu görünce hemen silahlarını kuşandılar ve beklemeye başladılar. Hâlid bölgeye vardığında, Müslüman olduklarını söyleyen Cezîmelilere sordu:

– Öyleyse üzerinizdeki şu silahlar da n'oluyor?

– Bazı Arap kabîleleriyle aramızda husûmet var. Sizleri onlar sandık; o yüzden silahlandık!

– Öyleyse korkacak bir durum yok; bırakın silahlarınızı!

Cezîme oğulları silahlarını bırakır bırakmaz, derhal tutuklandılar. Hâlid "Herkes elindeki esirin boynunu vursun!" emrini verdi. Bunun üzerine askerler, ellerindeki esirlerin boyunlarını birer birer vurmaya başladılar! Birlikte görevli asker sahâbîlerden bazıları onun bu talimatına kulak vermeyerek, esirlere dokunmadılar. Ama yine de Hâlid'in emriyle epeyce masumun kanı döküldü! Durumu haber alan Allah'ın Rasûlü (s.a.a) mübârek ellerini göğe doğru kaldırarak şöyle buyurdu:

> "Ey Allahım! Hâlid'in yaptıklarından sana sığınırım!"[1]

Sonra Ali'yi çağırdı. Onu yeteri kadar mal ile Cezîme oğullarına göndererek mağdur olan herkese diyetlerini fazlasıyla ödedi.[2]

Seferden dönen Hâlid b. Velîd, amcasının oğlu Abdurrahmân b. Avf'ın da ağır eleştirisiyle karşılaştı. Onu "câhiliyye döneminden kalma işler yapmakla" suçladı. Hâlid "Oysa ben senin babanın intikâmını aldım!" dese de; Abdurrahmân "**Yalan!**" dedi ve ekledi:

1- İbn Sa'd, II, 147~148; Abdürrazzâq, V, 221~222, X, 174; Ahmed: II, 150~151 (6093); Buhârî: meğâzî, 60, ahkâm, 35; Nesâî: qudât, 17; et-Tahâvî, *Müşkil'ül-Âsâr*: VIII, 268; et-Taberî, II, 164; İbn Abdilberr, I, 407; İbn'ül-Qayyim, II, 167~168

Bazı rivâyetlere göre Hz. Peygamber (s.a.a) bu sözü tam üç kez tekrar ediyor!

2- İbn Sa'd, II, 148; İbn Hişâm, II, 429; et-Taberî, II, 164; İbn'ül-Esîr, II, 99; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 358; İbn'ül-Qayyim, II, 168; el-Aynî, XIV, 328

> "Ben babamın kâtilini vaktiyle öldürmüştüm. Sen asıl amcan Fâkih'in intikâmını aldın!"[1]

2. Hz. Ammâr, sahâbe arasında temizliği, dürüstlüğü ve hakkâniyetiyle bilinen, "tepeden tırnağa imanla dolu" seçkin bir kişiliğe sâhipti. Hâlid günün birinde işte böyle bir zâta sataştı ve ona hakâretler etmeye başladı. Durumu haber alan Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Hâlid'i yanına çağırarak şöyle buyurdu:

> "Kim Ammâr'a sebbederse, Allah da ona sebbeder. Kim ondan nefret ederse Allah da ondan nefret eder. Kim onu aşağılarsa Allah da onu aşağılar!"[2]

3. Hâlid b. Velîd, Mâlik b. Nüveyra olayında, yine bir dizi katliam yaptı ve Mâlik'in güzel eşini yatağına attı! [sh. 364~369]

Hâlid b. Velîd'in o günkü cinâyetlerine ortak olan ve onun emriyle Mâlik b. Nüveyra'nın kafasını kesen kişi de bir sahâbî idi ve adı da **Dırâr b. el-Ezver** idi! [sh. 366]

Lâkin Ebûbekr'in hilâfeti döneminde Hâlid'i recmetmeye oldukça kararlı görünen Hattâb oğlu Ömer, iş başına geçtiğinde onu sadece ordu komutanlığından azletmekle yetindi.

1- İbn Hişâm, II, 431; et-Taberî, II, 164~165; İbn'ül-Esîr, II, 99; İbn Seyyidinnâs, II, 209-210; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 359

Abdurrahmân ile Hâlid amca oğullarıdır. Kaynakların verdiği bilgiye göre; İslâm öncesi câhiliyye devrinde, Abdurrahmân'ın babası Avf ile Hâlid'in amcası Fâkih, Yemen'den ticâret kervanlarıyla dönerlerken, Cezîme oğullarının saldırısına uğramış; her ikisi de öldürülerek mallarına el konmuştu…

İslâm kendinden öncekileri silip süpürdüğü halde, Hâlid'in buna rağmen katliam yapması; onun hâlâ câhiliyye devrinden kalma intikam duygularıyla dop dolu olduğunu gösteriyor.

2- İbn Ebî Şeybe, VI, 386; Ahmed: IV, 89, 90 (16211, 16218); et-Tayâlisî, II, 473; en-Nesâî, *el-Kübrâ*: V, 73~74; Ebû Ya'lâ, *el-Mu'cem*: s. 194; et-Taberânî, IV, 112~113; İbn Hıbbân, XV, 556; et-Tahâvî, *Müşkil'ül-Âsâr*: VIII, 271; Hâkim, III, 389~391; Hatîb el-Bağdâdî, I, 152; İbn'ül-Esîr, III, 310; el-Emînî, I, 331~332, IX, 27~28 …

Hâkim, birbirine yakın lâfızlarla, Hâlid b. Velîd'in bizzat kendisinden değişik yollardan gelen bu hadîsin isnatlarından biri için "**Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih**", diğerlerinden her biri içinse "**İsnâdı sahih bir hadis**" diyor; Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor. Hâfız el-Heysemî (IX, 481~482) de aynı kanaatte.

Günümüzdeki kimi tarihçiler, Halîfe Ömer'in Hâlid'in işine son verirken "Onu bir ihâneti dolayısıyla azletmiş değilim…" dediğini iddia ederek[1]; güya Hâlid'i temiz göstermeye çalışırlar. Oysa Ömer'in öyle bir söz sarf ettiğine dâir söylentiler, tamamen […→ Seyf b. Ömer → Şuayb → Seriyy →…] kaynaklı bir rivâyete dayanıyor.[2] Dolayısıyla uydurma bir haber!

4. Rivâyete göre; Hâlid b. Velîd, Mâlik b. Nüveyra'nın boynunun vurulması emrini verdiğinde, Mâlik güzel karısını göstererek, "Benim öldürülmeme asıl sebep şudur!" deyince, Hâlid ona şu cevabı vermiş: "Hayır! Bilakis seni öldürecek olan Allah'tır!"[3] Hâlid'in bu davranışı, onun da cebirci kader anlayışına sahip olduğunu gösteriyor.

5. Kan döküp can yakmaktan büyük zevk alan Hâlid, bu alışkanlığını ilerleyen günlerde de sürdürdü. Halîfe Ebûbekr tarafından Süleym oğullarını yola getirmekle görevlendirildiğinde; kabîlenin erkeklerini bir araya toplayarak ateşe verdi; onları diri diri yaktı![4]

6. Kaynaklarda, Hâlid'in adına "**tılâ**"[5] denen bir tür içki kullandığı da belirtiliyor. (bk. İbn Ebî Şeybe, V, 91)

7. Hâlid b. Velîd, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye (a.s) karşı da kin ve nefretle dolu birisiydi. Onun, Hz. Ali'yi dışlayan, Rasûlüllâh'ın kızı Fâtımâ'yı derinden yaralayan Ebûbekr hukûmetinin en gözde adamlarından olması da apaçık bunu gösteriyor. Hâlid'in Ali'ye karşı oluşu, çok öncelere dayanıyor. Zira Allah'ın arslanı Hz. Ali, Bedir savaşında onun akrabalarından bir çok kâfiri tepelemiş, cehenneme yollamıştı. Kardeşi Ebû Qays, amca oğullarından Abdullâh b. Ebî Rifâa, Hâciz b. Sâib, Uveymir b. Sâib ve Mes'ûd b. Ebî Ümeyye buna örnek verilebilir.[6]

1- Sırma, 95; Algül, II, 254; Ağırakça, 76; Komisyon, II, 92

2- bk. et-Taberî, II, 492; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 87, 93, 115

3- İbn A'sem, I, 20; ez-Zehebî, *et-Târîh*: III, 34; Ali el-Qârî, IV, 339

4- Ömer yine Ebûbekr'e gelerek olaya tepki gösterdi ve "Allah'ın azâbıyla azap eden şu adamı azlet!" dedi. Ebûbekr gösterilen tepkiye yine kulak vermedi ve Mâlik b. Nüveyra olayında söylediği sözleri tekrar etmekten başka bir şey yapmadı!…
(Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih isnatla gelen bu rivâyet için bk. İbn Ebî Şeybe, VI, 547; İbn Sa'd, VII, 396; ez-Zehebî, *es-Siyer*: I, 372)

5- Bir tür yaş üzüm şarabı. [bk. sh. 426]

6- İbn Hişâm, I, 711~712; İbn Ebil-Hadîd, XIV, 210~211

Hâlid'in Ali'ye olan husûmetini henüz Allah'ın Rasûlü (s.a.a) hayattayken açığa vurduğu anlar da olmuştur.[1] Zübeyr b. Bekkâr der ki:

> "Hâlid Ebûbekr'in şîasındandı ve Ali'den yan çizip sapmıştı!"[2]

Ehl-i Sünnet'in ünlü ve gözde tarihçilerinden birine ait bu söz gösteriyor ki; Hâlid şayet Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin hilâfetine yetişseydi; hangi tarafta yer alacağı apaçık belliydi.

Hâlid b. Velîd'in, yine sahâbeden sayılan **Abdurrahmân** ve **Muhâcir** adlarında iki oğlu vardı. Bunlardan Abdurrahmân, babasının yolunu tuttu. Halîfe Osman döneminde Şam vâlisi Muâviye'ye bağlı Hıms kaymakamıydı. (Hıms'ın neden Ali'ye kin ve nefret dolu adamların yuvası haline geldiği böylece daha bir netleşmiş oluyor!) Daha sonra Muâviye'nin başını çektiği "azgın çete" içinde yerini alarak Hz. Ali'ye karşı savaştı.[3]

Muhâcir ise Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin şîasındandı. Onu sevdi ve hep onunla birlik oldu. Cemel ve Sıffîn muhârebelerine Ali'nin yanında katıldı ve Sıffîn'de şehîd düştü.[4]

Not: Hâlid b. Velîd'in nasıl bir kişiliğe sâhip olduğunu gördünüz. Ehl-i Sünnet ulemâsı, bunlara rağmen –muhtemelen halîfe Ebûbekr'e olan büyük desteği yüzünden– ona hayranlık duyar ve Allah'ın Elçisi (s.a.a) tarafından "**Seyfullâh**" (= Allah'ın kılıcı) lâkabıyla ödüllendirildiğini iddia eder. Rivâyete göre, Hz. Peygamber, Mûte'de yaşananları Medîne'den görmüş; Zeyd b. Hârise, Câfer-i Tayyâr ve Abdullâh b. Ravâha'nın bir biri ardına şehîd düştüklerini anlattıktan sonra şöyle buyurmuş:

> "Ardından sancağı Allah'ın kılıçlarından biri, Hâlid b. Velîd aldı ve Allah ona fethi nasip etti."

1- bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 323~324, 369~370 (**87** ve **94** nolu hadisler)

2- *el-Muvaffaqiyyât*: s. 465; İbn Ebil-Hadîd, VI, 22

3- Ancak Muâviye bu; ne zaman ne edeceği belli mi olur! Abdurrahmân'ın kendisine çok yakında rakip çıkabileceği ihtimâlini hesâba katan Muâviye; onun rahatsızlandığı sırada yanına Hıristiyan bir doktoru göndererek zehirletti! (bk. el-Ya'qûbî, II, 223; et-Taberî, III, 202; İbn Ebil-Hadîd, XVIII, 307; Sırma, *Hilâfetten Saltanata*: s. 24; Aycan, 201~202. Ayrıca bir sonraki dipnotta yer alan kaynaklara bak.)

4- İbn Abdilberr, II, 408~409, III, 436~437; İbn'ül-Esîr, III, 111, IV, 201~202; İbn Hacer, III, 67~68, 480~481; İbn Ebil-Hadîd, XI, 69

Oysa rivâyete dikkat edilirse, Hâlid'in dışında da "Allah'ın kılıcı" olduğu apaçık anlaşılıyor. Bu durumda Hâlid'in ön plana çıkarılarak, neden diğerlerinin ört bas edildiği, cevaplanması gereken bir soru! Bu bir. İkincisi, rivâyette fetihten söz ediliyor. Maksat eğer Mûte'nin fethi ise; böyle bir şey olmamıştır. Zira Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hedefi Mûte'yi fethetmek değil, gönderdiği elçiyi öldürmek sûretiyle, uluslar arası teamülleri ayaklar altına alan Bizanslılara bir "ders" vermekti.[1] Yani bir bakıma savunma savaşıydı.

Üstelik Mûte, Kudüs yakınlarında bulunan "**Belqâ**" beldesine bağlı bir köydür ve o bölge, bilindiği gibi Halîfe Ömer zamanında fethedilmiştir. Yok eğer maksat Müslümanların savaşta kazandıkları zafer ve gâlibiyet ise; tarihçiler Mûte savaşında İslâm ordusunun hezîmete uğradığını[2] ve askerler Medîne'ye döndüklerinde, halk tarafından yüzlerine toprak serpilerek karşılandıklarını ve kendilerinin "ardını dönüp kaçmakla" suçlandıklarını belirtiyorlar.[3] Bu açıdan Mûte'de yaşanan ortamın rûhu, Hâlid'e "seyfullâh" lâkabının verilmesi için münâsip görünmüyor; dolayısıyla tarihi hakîkatlere de aykırı. Son olarak, Allah'ın kâfirlere karşı çekip çıkardığı bir kılıç, Müslüman kanı döker, haksız yere katliam yapar mı? Öldürdüğü kişinin eşini yatağına atar mı? Suçlu dahi olsalar, insanları diri diri ateşe verir mi? Hz. Peygamber (s.a.a) öyle bir kılıcın yaptıklarından Allah'a sığınır mıydı? Hattâb oğlu Ömer, halîfe Ebûbekr'e "Azlet şu adamı; Müslüman birini öldürüp karısının üzerine çıktı!" der miydi? O bakımdan akla ve adl-i ilâhîye de ters. Dolayısıyla kabûlü imkânsız!

1- bk. İbn Sa'd, II, 128; İbn'ül-Esîr, I, 388; İbn'ül-Qayyim, II, 155 …

2- Yaşanan bu hezîmetten sonra Hâlid b. Velîd'in sancağı kaparak Bizans ordusunu o ana kadar tatmadıkları bir katliamla görülmedik bir bozguna uğrattığına dâir söylentiler (bk. el-Aynî, XIV, 277; el-Halebî, III, 78), İbn Sa'd'ın (II, 129~130) **Muhammed b. Abdirrahmân b. Ebî Leylâ** kanalıyla rivâyet ettiği bir habere dayanıyor. Daha çok, kısaca **İbn Ebî Leylâ** adıyla bilinen Muhammed, hâfıza bakımından oldukça berbat olan; o yüzden sıkça yaptığı hatalar sonucu, Ehl-i Sünnet tarafından bilittifâk zayıf, münker ve maklûb (ters yüz edilmiş) hadisler rivâyet etmekle suçlanan birisi. Ayrıca hem Emevîler hem de Abbâsîler döneminde Kûfe kadılığı yapacak kadar; her iki despot rejimle de iyi geçinebilen, "Nebîz içmeyenin şâhitliğini kabul etmem!" diyecek kadar ileri gitmiş bir fıkıhçı! (bk. İbn Sa'd, VI, 358; ez-Zehebî, III, 613~616; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 181, *et-Taqrîb*: II, 193~194)

3- İbn Sa'd, II, 129; İbn Hişâm, II, 382; et-Taberî, II, 152; İbn Ebil-Hadîd, XV, 68, 70; el-Hamevî, V, 220; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 283, 289

Kaldı ki, söz konusu rivâyet Enes b. Mâlik'ten [Enes → Humeyd b. Hilâl → Eyyûb b. Ebî Temîme → Hammâd b. Zeyd el-Ezdî el-Basrî → Ahmed b. Vâqıd el-Harrânî →…] kanalıyla geliyor.[1] Oysa aynı rivâyet Eyyûb'tan itibâren Abdülvâris b. Saîd[2] ile İsmaîl b. Uleyye[3] kanallarıyla da geliyor ve onların rivâyetinde ***"Allah'ın kılıçlarından biri"*** tabiri yer almıyor!

Anlayacağınız bu katkı Basralı Hammâd'ın işi! Çünkü bu **Hammâd**, Ehl-i Beyt'e mesafeli duruşuyla bilinen, Hz. Ali ve dostları hakkında çirkef sözler sarf eden "Osmancı" birisi![4] Yahut onun tilmîzi **Ahmed b. (**Muhammed b.**) Vâqıd**'in işi de olabilir. Zira Ahmed, bizâtihî aralarında yaşadığı Harrân halkı tarafından güvenilmeyen, Abdullâh b. Nümeyr'in "metrûk" gördüğü birisi.[5] Karar elbette sizin![6]

O yüzden bağımsız Mu'tezile âlimlerinden olan ve taraflar arasında yer yer insaflı hakemliği ile bilinen İbn Ebil-Hadîd (XVI, 159) bile "Doğrusu ona Seyfullâh lâkabını veren Allah'ın Rasûlü (s.a.a) değil, Ebûbekr'dir." diyor.

Hâlid b. Velîd işte böyle birisiydi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet âlimleri ona karşı sevgi ve saygıda kusur etmezler. Adını her andıklarında yanından "Seyfullâh" lâkabını eksik etmezler. Aynı zamanda Buhârî ile Müslim dâhil bütün hadisçiler, ona sonsuz derecede itimat ederler ve onun Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) rivâyet ettiği hadisleri tereddütsüz kabul ederek kitaplarına alırlar.

1- Buhârî: menâqıb, 55, meğâzî, 46

2- Buhârî: cenâiz, 5

3- Ahmed: III, 113, 117 (11671, 11728); Buhârî: cihâd, 7, 183 …

4- İbn Sa'd, VII, 286; İbn Ebil-Hadîd, IV, 103

5- İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 104

6- Hâlid'e "Seyfullâh" lâkabının verilişine dair daha başka rivâyetler de yok değil. Ancak Ehl-i Sünnet'in gözünde en sağlamı olan Enes hadîsinin durumu bu olunca; diğerlerinin durumunu varın siz hesap edin!

Mûte'de Hâlid b. Velîd'in elinde tam dokuz kılıcın kırıldığına dair rivâyete (bk. İbn Ebî Şeybe, IV, 217, VI, 426, VII, 414; İbn Sa'd, VII, 395; Buhârî: meğâzî, 46; Ebû Ya'lâ, XIII, 142; et-Taberânî, IV, 104; Hâkim, III, 42) gelince; o da bizâtihî Hâlid'in kendisinden geliyor; başkasından değil! Bu da hiç kuşkusuz rivâyetin sıhhatine gölge düşürür. Üstelik ondan da **Qays b. Ebî Hâzim** adında; Ehl-i Beyt düşmanlığıyla tanınan bir râvî [= sh. 439] kanalıyla rivâyet ediliyor!

09. Velîd b. Uqbe b. Ebî Muayt

Ümeyye oğullarındandır. Halîfe Osman'ın anne bir kardeşidir. İki kardeşi Hâlid ve Umâra ile beraber, Mekke'nin fethinde Müslüman oldu. Anlayacağınız üçü de "**tuleqâ**"dan! Zekât memurluğuna görevlendirildiğinde Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) aldatmaya kalktı! Olay üzerine inen Hucurât sûresinin ilgili âyetiyle "**fâsık**" unvânını hak etti! Artık o gün bu gün "fâsık" unvânıyla etrafa şöhret salan Velîd, halîfe Osman tarafından Kûfe vâliliğine getirildi. Şarap içip namaz kıldırdığı tespit edilince görevine son verilip merkeze alındı. Osman'ın öldürülmesinden sonra Basra'ya, oradan da şimdiki Sûriye'de, Fırat nehri kıyısında bulunan Raqqa beldesine çekildi ve Muâviye döneminde orada öldü.[1]

Menfî davranışları:

1. Kaynaklar, **"Hiç mü'min olan birisi, fâsık (**yoldan çıkmış**) olan birisi gibi olur mu!? Elbette eşit olmazlar." [**Secde: 18**]** âyetinde geçen mü'minden kastın Hz. Ali, fâsıktan kastın ise Velîd olduğunu belirtiyorlar.[2]

2. Kendisini Mustaliq oğullarının zekâtlarını tahsil etmekle görevlendiren Allah'ın Rasûlü'nü (s.a.a) aldatmaya kalktı. Olay üzerine **"Ey iman edenler! Fâsık (**yoldan çıkmış**) biri size bir haber getirdi mi; hemen araştırın. Yoksa bilgisizlikle bir topluluğun başına iş açarsınız da; sonradan yaptığınıza pişman olursunuz." [**Hucurât: 6**]** âyeti indi.[3] Kur'ân böylece Velîd'i "**fâsık**" adıyla tescillemiş; foyasını ortaya çıkarmış oldu. [sh. 464]

1- İbn Sa'd, VI, 24~25; İbn Abdilberr, III, 631~637; İbn'ül-Esîr, IV, 315~317; İbn Hacer, III, 637~638; İbn Ebil-Hadîd, XVII, 227~245

2- Ahmed, *el-Fedâil*: II, 610; el-Vâhıdî, *Esbâb'ün-Nüzûl*: s. 349~350; İbn Adiy, VI, 118; et-Taberî, *Tefsîr*: XX, 187~188; Hatîb el-Bağdâdî, XIII, 321; İbn Abdilberr, III, 632~633; İbn Ebil-Hadîd, III, 18, IV, 80, VI, 292, XVII, 238~239; el-Qurtubî, XIV, 105; İbn Hacer, *el-Kâfî*: s. 131; eş-Şevkânî, *et-Tefsîr*: IV, 255

3- İbn Sa'd, II, 161; Ahmed: IV, 279 (17731); et-Taberânî, III, 274, XVIII, 6, XXIII, 401; İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd*: IV, 309~310; İbn Hişâm, II, 296; et-Taberî, *et-Tefsîr*: XXII, 286~289; el-Beyheqî, IX, 54~55; el-Cessâs, V, 278; İbn Abdilberr, III, 632; er-Râzî, XXVIII, 119; İbn'ül-Esîr, I, 380, II, 280, IV, 316; el-Heysemî, VII, 238~242; İbn Ebil-Hadîd, XVII, 238~239; el-Qurtubî, XVI, 311; İbn Seyyidinnâs, II, 84; İbn Kesîr, IV, 208~210, *el-Bidâye*: VIII, 234; İbn Hacer, I, 281, II, 506, III, 637; es-Süyûtî, *el-Lübâb*: s. 216; Elmalılı, VI, 4457; İslamoğlu, 52~53; Algül, II, 394~395

Bütün hadis, tefsir ve târih ulemâsı, âyetin Velîd b. Uqbe hakkında nâzil olduğunda ittifak hâlindeler. O yüzden Ehl-i Sünnet'in otorite hadisçi ve hukukçularından olan İbn Abdilberr "Bildiğim kadarıyla, Kur'ân'ın yorumunu bilen ilim ehli arasında, söz konusu âyetin Velîd b. Uqbe hakkında nâzil olduğu konusunda ihtilaf yok." diyor.[1]

Ehl-i Beyt ile Mu'tezile mektepleri bir yana; görüldüğü gibi Ehl-i Sünnet ulemâsının da ittifakla kabul ettikleri bu olguya şüphe sokmaya çalışanlar da yok değil.[2] Ancak bütün bu çabalar nâfile!

1- İbn Abdilberr, III, 632. Ayr. bk. İbn'ül-Esîr, IV, 316; İbn Hacer, III, 637

2- İmâm Hüseyin'in Yezîd tarafından "şerîatın hükümleri gereği" öldürüldüğünü iddia edecek kadar çıldıran **İbn'ül-Arabî** ile, aynı yolu izleyerek bütün Ümeyye oğullarını aklayıp paklayan Mısırlı "Yezitçi" yazarlardan **Muhibbüddîn el-Hatîb** onlardan! Muhibbüddîn, Mekke'nin fethinde Velîd'in çocuk yaşlarda olduğuna dâir rivâyete (= Ahmed: IV, 32 / 15784; Ebû Dâvûd: teraccül, 7; et-Taberânî, XXII, 150; Hâkim, III, 100) "sahih" gözüyle bakarak, "O gün çocuk yaşlarda olan birisi zekât tahsili için nasıl gönderilmiş olabilir?" diyor; ardından âyetin Velîd hakkında indiğine dair bütün rivâyetleri bir çırpıda kaldırıp atıyor. Bu arada konuyla ilgili özellikle zayıf yollarla gelen rivâyetlerden seçmeler yapmak sûretiyle "sağlam tek rivâyet olmadığını" ima ediyor! (bk. *el-Avâsım*: s. 90~93 = dipnotlarla birlikte)

Oysa Velîd'in Mekke'nin fethinde çocuk yaşlarda olduğuna dâir rivâyet, bizzat Velîd'in kendisinden geliyor. Velîd zaten tartıştığımız kişi olduğuna göre; onun beyanını kabul etmek usûlen mümkün değildir. Öte yandan rivâyet, ondan **Ebû Mûsâ Abdullâh el-Hemedânî** kanalıyla geliyor. Ebû Mûsâ hakkında İmam Buhârî "Hadîsi sahih değil", İbn Hacer "meçhul birisi" diyor. (bk. ez-Zehebî, II, 529; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 433) O nedenle İbn Abdilberr "Ebû Mûsâ meçhuldür; hadis de münker ve muzdariptir, sahih değildir. Hz. Peygamber (s.a.a) zamanında, Mekke'nin fethedildiği günlerde zekât tahsili için gönderilen bir adamın, aynı günlerde çocuk olması mümkün değildir!" diyor. (bk. İbn Abdilberr, III, 631. Ayr. bk. İbn'ül-Esîr, IV, 316; İbn Hacer, III, 638) Dolayısıyla bu rivâyet tamamen asılsızdır.

Hucurât sûresinin 6. âyetinin **Velîd** hakkında indiğine dair rivâyetlere gelince; elbette onların tamamının isnat bakımından sahih olduğunu iddia eden yok! Ancak:

Bir defa, bütün Ehl-i Sünnet ulemâsı söz konusu âyetin bu adam hakkında inmiş olduğu konusunda ittifak etmiş durumdalar. ***İkincisi***, Kur'ân tefsirlerinden hangisine bakarsanız bakın; konuya ilişkin bir yığın rivâyet görürsünüz, hem de itirazsız. Yani o derece şöhret bulmuş. ***Üçüncüsü***, bu hususta Ehl-i Sünnet ulemâsının "râvîlerinin tamamı siqa, isnâdı sahih" dediği rivâyetler de yok değil. (bk. el-Heysemî, VII, 239; es-Süyûtî, 216) Yine Hâfız el-Heysemî (VII, 240), sahâbeden Alqame b. Nâciye'den gelen hadîs için; "**Ya'qûb b. Humeyd b. Kâsib** dışında bütün râvîleri siqa; Onu da İbn Hıbbân siqa sayıyor." diyor. Doğrusu Ya'qûb "sadûq" birisi; ancak hâfıza bakımından çok iyi değil. (bk. ez-Zehebî, IV, 450; İbn Hacer, *et-*

3. Fâsık Velîd'in Halîfe Osmân tarafından sürpriz bir kararla Kûfe vâliliğine atanmasıyla yerinden olan Sa'd, yeni vâliye hayretini ifâde ettiğinde; ondan şu cevabı aldı:

> "Sızlanmayı bırak ey Sa'd! Bu bir saltanattır; sabahleyin bu saltanatın tadını birileri çıkarır, akşamleyin de başkaları!" [sh. 464]

Bu söz, gerek Velîd'in, gerekse onu Kûfe'ye yollayan yönetimin zihniyetini ortaya çıkarması bakımından oldukça manidardır.

4. Kûfe vâliliğine atanan Velîd, Kûfe mescidinde sihirbaz oynatıyor, mabedin içinde süflî eğlenceler tertip ediyordu… [sh. 482]

5. Fâsık Velîd, Kûfe hazînesinden borç olarak aldığı 100 000 dirhemi ödemedi. Sonunda halîfe o borcun üzerini çizdi. [sh. 469, 470]

6. Zevk ü sefâ adamı olan Velîd, bir akşam adam akıllı demlendi. O vaziyet kıldırdığı sabah namazını, tam "**dört rekat**" çektikten sonra; cemâate döndü ve şöyle dedi:

> "Ne dersiniz; biraz daha artırayım mı?!"

Şikâyetlerin artması üzerine Medine'ye getirilip cezası infaz edildi.[1]

Yine İbn Abdilberr diyor ki:

> "Velîd'in sarhoş vaziyette namaz kıldırdığına ve sabah namazını dört rekat kıldırdıktan sonra cemâate dönerek "Biraz daha artırayım mı!?"

Taqrîb: II, 384) Böyle râvîlerin hadîsleri, meşhur rivâyetlerle çelişmediği ve târihî gerçeklere uygun düştüğü sürece; Ehl-i Sünnet'in "hasen" olarak değerlendirdiğini biliyoruz. Burada da diğer rivâyetlerle tam bir mutabakat var. ***Son olarak***, bazı rivâyetlerin –bütün râvîleri siqa olmak kaydıyla– mürsel olması bize göre zayıflık belirtisidir; ama Ehl-i Sünnet'in çoğunluğunun bu tarz rivâyetlere itibar ettiğini yerinde gördük. Örneğin Qatâde ile Mücâhid'in rivâyetleri mürseldir; ama ikisinin de senedi gayet sağlamdır.

Şimdi Muhibbüddîn'in bu yaptıklarına ne denir sizce!?

1- bk. İbn Şebbe, III, 972~976; Ahmed: I, 144 (1167), *el-Fedâil*: II, 667; Buhârî: menâqıb, 36, 96; Müslim: hudûd, 38; Ebû Dâvûd: hudûd, 36; Nesâî, *el-Kübrâ*: III, 248; Ebû Ya'lâ, I, 389; el-Belâzürî, VI, 142~144; et-Taberânî, III, 209; et-Tahâvî, III, 152; Dâraqutnî, III, 206; el-Beyheqî, VIII, 316, 318; İbn Abdilberr, III, 633~635; İbn'ül-Esîr, IV, 316~317; İbn Ebil-Hadîd, III, 18~20, XVII, 229~234; İbn Hacer, III, 638; el-Emînî, VIII, 122~125; el-Mevdûdî, 136-139; İslamoğlu, 53; Algül, II, 393-394

dediğine dâir anlatılanlar, güvenilir hadisçi ve tarihçiler tarafından rivâyet edilen meşhur bir haberdir."[1]

Zaten İbn Abdilberr ile İbn'ül-Esîr; Esma'î, Ebû Ubeyde, el-Kelbî ve daha başkalarının "Velîd fâsık, çok şarap içen biriydi!" dediklerini naklediyorlar ve bir itirazda bulunmuyorlar.[2]

Halîfe Osman bu olay üzerine Fâsık Velîd'in görevine son vererek yerine amcasının torunu olan **Saîd b. el-Âs**'ı atadı. Kûfe'ye yeni vâlî olarak ayak basan Saîd, Velîd'in mescitte halka hitâb etmek için çıkıp oturduğu kürsüyü yıkatmakla işe başladı ve şunları söyledi: "O kürsü yıkanmadan oraya çıkıp oturmam. **Zira Velîd necis birisiydi!**"[3]

7. Velîd, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye (a.s) karşı da kin ve nefretle dolu idi.[4] O yüzden halîfe Osman'ın öldürülmesinden sonra kenara çekildi. Mü'minlerin Emîri'ne bîat etmedi. Muâviye'nin saflarına da katılmadı; ama el altından Muâviye'ye desteğini eksik etmedi![5] Bu nedenle Mü'minlerin Emîri (a.s) beddua edip lanetlediği kişilerin arasına onu da kattı.[6] Ali'yi sevmeyen, onunla yolunu ayıran ve ona hasım olan kimselerin dî-

1- İbn Abdilberr, III, 634. Ayr. bk. İbn'ül-Esîr, IV, 316; İbn Hacer, III, 638

Bu arada İbn Abdilberr (III, 635), Kûfe halkından bazılarının yeni vâliyi çekemedikleri için; "şarap içtiği" yönünde aleyhinde yalan yere tanıklık yaptıklarına dâir bir iddiaya da yer veriyor ve ardından şöyle devam ediyor: "Bu haber hadisçilerce sahih değildir ve ilim ehline göre aslı esası yoktur. Sahih olan, onun şarap içip kustuğu ve namazı o vaziyet kıldırdığıdır…" (Ayr. bk. İbn'ül-Esîr, IV, 317; İbn Ebil-Hadîd, XVIII, 245)

2- İbn Abdilberr, III, 633; İbn'ül-Esîr, IV, 316; İbn Ebil-Hadîd, XVII, 230

3- İbn Sa'd, V, 32; el-Mes'ûdî, II, 354; Hâkim, III, 101; İbn Ebil-Hadîd, XVII, 242; el-Aynî, XIII, 276

4- İbn Ebil-Hadîd, II, 8, IV, 80~82, VI, 292

Babası Uqbe b. Ebî Muayt, Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) en belâlı düşmanlarındandı. Bedir'de onun leşini yere seren, bir rivâyete göre Hz. Ali idi. (bk. İbn Hişâm, I, 708~709; İbn Ebil-Hadîd, II, 8; el-Aynî, III, 56) Şayet bu doğruysa, Fâsık Velîd'in Hz. Ali'den nefret ediyor olmasına bu durum etki etmiş olabilir.

Şarap içtiği için yargılanıp cezalandırılmasında ve 'vâlilik' makamının elinden alınmasında yine Hz. Ali'nin etkin olması da onun içindeki düşmanlık ateşini sürekli körüklemiştir.

5- İbn Sa'd, VI, 25; İbn Abdilberr, III, 636; İbn'ül-Esîr, IV, 317; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 234; İbn Hacer, III, 638

6- Nasr b. Müzâhim, 552; et-Taberî, III, 313; İbn Ebil-Hadîd, II, 260, IV, 79

nî açıdan ne durumda olduklarını daha önce [sh. 277 vd.] gördüğümüzden, tekrara gerek duymuyoruz.

Velîd'in ne berbat bir kişiliğe sahip olduğu böylece ortaya çıkmış oluyor. Zaten Ehl-i Sünnet'in –Mâlikî mezhebine mensup– en saygın ilim adamlarından olan İbn Abdilberr (III, 633) "Velîd'in çirkin ve iğrenç işler çevirdiğine dâir öyle haberler var ki; bütün bunlar onun berbat bir kişiliğe sâhip olduğunu kesinleştiriyor." diyor.[1]

Mutezile ulemâsı da Velîd'in fâsık, fâcir, günahları açıktan işleyecek kadar pervâsız, münâfık birisi olduğunu söylerler ve onu ilhâd ve zındıklıkla itham ederler. Onlara göre Velîd'in Hz. Peygamber ve evlâdına olan bu düşmanlığı babasından miras kalmıştır.[2]

Velîd işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet, sırf sahâbeden oluşu nedeniyle onun hakkında konuşmamayı yeğler ve hadis rivâyetinde ona itimad eder. O nedenle Ahmed ile Ebû Dâvûd, ondan gelen uyduruk bir hadise kitaplarında yer vermekten çekinmezler!

Not: Önceden belirttiğimiz gibi, Velîd'in kardeşi **Umâra** da sahâbedendir ve karakter olarak ondan pek bir farkı yoktur. Mü'minlerin Emîri Hz. Ali döneminde, Kûfe'de Muâviye adına casusluk yapardı.[3] Amr b. Hamiq adlı seçkin bir sahâbînin, Kûfe'de Ali taraftarlarıyla bir araya gelerek gizli toplantılar yaptığını, Muâviye'nin Kûfe vâlîsi babasının oğlu Ziyâd'a ihbâr ederek ölümüne sebep olan kişi işte bu Umâra'dır![4] Yine seçkin sahâbeden Hucr b. Adiy ve arkadaşları aleyhinde tanıklık yaparak Muâviye tarafından idam edilmelerine sebep olanlardan birisi de oydu![5] Ayrıca, İmâm Hüseyin (a.s) ve yârenlerine baskı yapmaktan imtina eden ve bu konuda biraz çekimser duran Nu'mân b. Beşîr'i melun Yezîd'e şikâyet etmek ve onun yerine daha sert ve daha etkin yeni bir vâlî göndermesi için mektup yazanlar arasında da bulundu.[6]

1- İbn Abdilberr'in bu onurlu ve realiteye uygun çıkışından hayli rahatsız olduğunu belli eden İbn Hacer diyor ki: "Adam'ın sahâbîliği sâbit olmuştur. Günahları Allah'a kalmıştır ve en doğrusu susmaktır!" (*et-Tehzîb*: VI, 91)

2- bk. İbn Ebil-Hadîd, II, 9, IV, 81

3- el-Belâzürî, III, 156~157; es-Seqafî, II, 290~291; İbn Ebil-Hadîd, II, 114~115

4- el-Ya'qûbî, II, 230; et-Taberî, III, 208; Aycan, 235

5- el-Belâzürî, V, 262; et-Taberî, III, 226; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 333

6- et-Taberî, III, 280; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 387; Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*: II, 42

10. Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh

Âmirî kabîlesindendir. Halîfe Osman'ın süt kardeşidir. Mekke'nin fethinden önce Müslüman olup Medîne'ye geldi. Rasûlüllâh'ın (s.a.a) yanında bir ara vahiy kâtipliğinde bulundu. Ancak daha sonra mürted olarak Mekke'ye kaçtı ve hâince faaliyetlerde bulundu! Fetih sırasında üç beş kişi dışında herkese emân verilmişti ve istisnâ edilenler arasında İbn Ebî Serh da vardı. Ancak Osman aracılığıyla tekrar Müslüman oldu! Halîfe Osman döneminde Mısır vâliliğine getirildi ve hukuk dışı birçok icraatta bulundu. Osman'ın öldürülmesinden sonra kenara çekildi ve Sıffîn muhârebesinin yapıldığı yıl Filistin'de öldü.[1]

Menfî davranışları:

1. "Yalan düzerek Allah'a iftirâ eden, yahut kendisine bir şey vahyedilmediği halde 'Bana vahyedildi!' diyen kişi ile 'Allah'ın (âyet**) indirdiği gibi ben de indireceğim!' diyen kimseden daha zâlim kim olabilir?..." [**En'âm: 93**]** âyetinde sözü edilen küstah herifin "**İbn Ebî Serh**" olduğu rivâyet ediliyor: Bu adam bir süre vahiy kâtipliği yapıyor. Ancak çok geçmeden irtidâd ederek (= dinden çıkarak) Mekke'ye kaçıyor; önceden yazdığı âyetlerle Mekkeli putperestler arasında dalga geçmeye başlıyor. "Muhammed'i parmağında oynattığını" söylüyor[2]; "Muhammed'e geldiği gibi bana da vahiy geliyor!", "Ben de o âyetlerden yazabilirim!" diyerek âdeta peygamberlik iddiasında bulunuyor. Bunun üzerine söz konusu âyet nâzil oluyor.[3]

2. Rasûlüllâh (s.a.a) fetih için Mekke'ye girerken şu talimatı verdi: ***"Herkes eman altındadır. Yalnız şu dört kişiyi, kâbenin örtüsüne tutunmuş vaziyette eman dilerken görseniz bile öldürün!"*** O dört kişiden biri de, ihâneti dolayısıyla **İbn Ebî Serh** idi… [sh. 465~466][4]

1- İbn Sa'd, VII, 496~497; İbn Abdilberr, II, 375~378; İbn'ül-Esîr, II, 610~611; İbn Hacer, II, 316~318

2- bk. İbn Abdilberr, II, 375; İbn'ül-Esîr, II, 610

3- Hâkim, III, 45~46; et-Taberî, *et-Tefsîr*: XI, 533~534; İbn Ebil-Hadîd, XVIII, 12; er-Râzî, XIII, 84; el-Qurtubî, VII, 40; İbn Hacer, *el-Kâfî*: s. 62; es-Süyûtî, *el-Lübâb*: s. 109~110; eş-Şevkânî, *et-Tefsîr*: II, 141; İslamoğlu, 50~51

4- Diğerleri ve akıbetleri için bk. İbn Hişâm, II, 409-411; et-Taberî, II, 160-161; İbn Ebil-Hadîd, XVIII, 7~16; İbn Seyyidinnâs, II, 195-196; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 340~342; el-Halebî, III, 94

3. İbn Ebî Serh, şûrâdan süt kardeşi Osman'ın halîfe çıkması için elinden geleni yaptı; bu uğurda ağız dalaşına bile girdi! [sh. 457]

4. Onun bu yaptıkları elbette boşa gitmedi: Halîfe Osman, Amr'ı Mısır vâliliğinden azlederek yerine işbu adamı atadı. Vâliliği sırasında bir çok mezâlime, hukuka aykırı icraata imza attı. [sh. 527] O nedenle Mısır halkının yoğun ve etkin muhâlefetiyle karşılaştı. İç muhâlefetin bastırılmasında halîfeye para kullanılmasını teklif etti. [sh. 491]

5. Osman'ın öldürülmesinden sonra Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye bîat etmedi. Bu durumun yanı sıra, onun sürekli Osman'ın yanında yer almış olması; onun da Hz. Ali'nin önde gelen hasımlarından olduğunu gösteriyor. "Osman'ın kanından sorumlu" tuttuğu için Muâviye'ye de yanaşmadı. [sh. 519] O yüzden Sıffîn muhârebesine katılmadı.[1]

11. Ebû Mûsâ el-Eş'arî

Asıl adı Abdullâh b. Qays'tır. Yemen'in "**Eş'ar**" kabîlesindendir. Hicretten evvel Mekke'ye gelerek Müslüman olup Yemen'e döndü. Daha sonra Hayber'in fethinde, kendi kabilesinden kalabalık bir heyetle Medîne'ye geldi. Hz. Peygamber (s.a.a) zamanında (Yemen'in) Zebîd ve Aden bölge vâliliği yaptı. Halîfe Ömer döneminde Muğîra'nın zinâ dâvâsı sonucu boşalan Basra vâliliğine atandı. Osman döneminde azledilerek yerine Abdullâh b. Âmir görevlendirilince, Kûfe'ye gelip yerleşti. Velîd'in ardından Kûfe vâliliğine atanan Saîd'i, Medîne vâlîler zirve toplantısı dönüşü şehre sokmayan Kûfe halkı, başlarına geçirdikleri Ebû Mûsâ'nın vâliliğini; yoğun talep sonucu Osman'a onaylatmayı başardılar. Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali, onun Kûfe vâliliğine evvelâ dokunmadı. Ancak çıkan iç savaşlarda kendisine destek olmadığı gibi, halka da "destek vermemeleri" yönünde telkinlerde bulunması üzerine görevinden alındı. Sıffîn muhârebesinde Ali

1- İbn Abdilberr, II, 378; İbn'ül-Esîr, II, 610~611; İbn Hacer, II, 317

Not: İbn Abdilberr (II, 376) ile İbn'ül-Esîr (II, 610) "İbn Ebî Serh, Mekke'nin fethinde yeniden İslâm'a girdikten sonra iyi bir Müslüman oldu ve bir daha nahoş bir şey yapmadı!" diyorlar. Anlaşılan onlar, Kuzey Afrika'nın onun elinde fethedilmesini yeterli görüyorlar. Öyle ya; önemli olan, bir yerleri fethedip memleketin sınırlarını genişletmek! Yoksa o fethin ne maksatla ve nasıl yapıldığının; o sırada işlenen cinâyetlerin, Mısır halkına yapılan mezâlimin; husûsen Hz. Ali'ye olan düşmanlığın ne önemi var! Oysa Allah'ın Rasûlü (s.a.a) böylelerini nifakla suçluyor!

tarafının hakemliğini üstlenen Ebû Mûsâ, Muâviye döneminin ilk yarısında Kûfe'de öldü.[1]

Menfî davranışları:

1. Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, yanına Talha ile Zübeyr'i de alarak Cemel savaşını başlatan Âişe annemize karşı sefer hazırlıkları yaparken, Kûfelilerden de destek almak maksadıyla Hz. Ammâr'ı Kûfe'ye yollamıştı. Ebû Mûsâ el-Eş'arî, halîfe Osman döneminin çalkantılı yıllarından kalma "vâlilik" görevine hâlâ devam ediyordu. Ebû Mûsâ, gelen elçiyi bu işe giriştiği için kınadı ve tarafsız kalacağını ifâde etti.[2] Halka da "Bu kör ve sağır bir fitnedir. Yani bu olayda haklı ile haksız belirsizdir!"[3] Dolayısıyla "Murâdınız Âhireti kazanmak ise, yerinizde oturun! Yok eğer dünyanın yolunu tutmak istiyorsanız çıkıp savaşın! Siz bilirsiniz!"[4] dedi. Böylece Kûfe vâlîsi, Hz. İmâm'ın âsîlere karşı "yardım" çağrısına olumsuz karşılık vermesi bir yana, Kûfe halkına da "Ali'ye uyup da savaşa katılmamaları, bu işte tarafsız kalmaları" yönünde telkinlerde bulundu.[5] Onun bu tutumu, doğal olarak Kûfe vâliliğinden azledilmesine sebep oldu.[6] Bundan böyle Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye karşı sürekli dargın kaldı.[7]

Ebû Mûsâ el-Eş'arî, "haklıdan yana olmayan" ve dolaylı yönden "haksıza göz kırpan" bu duruşu yüzünden birçokları tarafından da ağır biçimde eleştirildi. Hz. Ammâr onu açıkça kınadı, ağır sözler söyledi.[8] Ona ağır sözler sarf edenler arasında Muhammed b. Ebîbekr ile Muhammed b. Ca'fer de var.[9] Mâlik el-Eşter yemin ederek, onun eskiden beri münafık birisi olduğunu yüzüne haykırdı! Abdühayr b. Yezîd de: "Ey Ebû Mûsâ!

1- İbn Abdilberr, II, 371~373, IV, 173~175; İbn'ül-Esîr, III, 62~63, V, 110~111; İbn Hacer, II, 359~360; Bilmen, I, 356

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 469, 546; Buhârî: fiten, 19; Hâkim, III, 117, 466

3- et-Taberî, III, 28; İbn Ebil-Hadîd, XIV, 15, 19

4- et-Taberî, III, 23; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 118; İbn Ebil-Hadîd, XIV, 9, 16

5- Öncekilerle birlikte: el-Belâzürî, III, 29, 31; Hâkim, III, 117; İbn'ül-Esîr, V, 111; İbn Ebil-Hadîd, XIII, 311~312, XVII, 246~248; Algül, II, 484; Komisyon, II, 233

6- el-Belâzürî, III, 29, 31; et-Taberî, III, 36; Hâkim, III, 117; İbn'ül-Esîr, V, 111

7- İbn Abdilberr, II, 372; İbn'ül-Esîr, III, 62~63

8- İbn Ebî Şeybe, VII, 469, 546; Buhârî: fiten, 19; et-Taberî, III, 28; Hâkim, III, 117, 466

9- et-Taberî, III, 23; İbn Ebil-Hadîd, XIV, 9, 16

Talha ile Zübeyr'in Ali'ye bîat ettikten sonra, hangi sebeple ondan ayrılarak savaş vaziyeti aldıklarını; sen bilip anlayana dek seni terk ediyoruz!" diyerek; Hz. Ali'nin yanında saf tuttu.[1]

Kûfe vâlîsinin yaptıklarına Hz. İmâm da fazlasıyla içerledi ve kendisine şu mealde bir mektup yazıp yolladı:

> "Bana senden öyle bir söz ulaştı ki; hem lehine, hem aleyhine![2] Sana elçim gelir gelmez eteğini topla, belini bağla ve deliğinden çık! Beraberinde olanları da çağır. Bu işin hak olduğuna inanmışsan yürüt. Korkuyorsan uzak dur… Bu sandığın kadar kolay bir iş değil. Öylesine büyük bir belâ ki; devesine binmek, zorunu yenmek ve dağını düz etmek gerek. Aklını başına al; işinin başına geç, payını da al. Şayet bu işten hoşlanmıyorsan uzaklaş! … Vallâhi bu iş, haklı olanın yanında yapılacak hak bir iştir. İlhâda düşüp yoldan sapanların ne yaptığı ise ilgilendirmez onu! Vesselâm!"[3]

Hz. Ali oldu bitti ona güvenmiyor, hatta ilk elden onu da görevinden azletmeyi düşünüyordu. Ancak Kûfe halkının ona olan sempatisi nedeniyle, Mâlik el-Eşter'in de önerisiyle yerinde bıraktığını söylüyordu.[4]

İbn Abdilberr, Ebû Mûsâ el-Eş'arî hakkında Huzeyfe b. Yemân'ın da bir sözünün olduğundan bahsediyor. Ama "Burada o sözü anmak hoşuma gitmiyor!" diyor. İbn Abdilberr'in "… dokunur" kaygısıyla söylemekten çekindiği o sözü, Mutezile ulemâsından İbn Ebil-Hadîd'den öğreniyoruz: Huzeyfe'nin yanında Ebû Mûsâ'nın dindar birisi olduğundan söz edilince "Siz böyle söylüyorsunuz. Oysa ben tanıklık ederim ki; o Allah ve Rasûlü'nün düşmanıdır, hem dünya hayatında hem de tanıkların kurulup zâlimlere hiçbir mazeretin fayda vermeyeceği günde; Allah ve Rasûlü ile harp halindedir…"[5]

1- Mâlik ile Abdühayr'ın sözleri için bk. et-Taberî, III, 28; İbn Ebil-Hadîd, XIV, 20~21

2- Ebû Mûsâ el-Eş'arî Kûfelilere "Ali hidâyet imâmıdır ve ona yapılan bîat sahihtir. Ancak onun yanında kıble ehline karşı savaş açmak câiz değildir!" diyordu. Bu sözün ilk yarısı doğru, ikinci yarısı ise yanlıştı. (İbn Ebil-Hadîd)

3- Şerîf Radıy, III, 133~134 (= 63. mektup); İbn Ebil-Hadîd, XVII, 246

4- et-Taberî, III, 35; İbn Ebil-Hadîd, XIV, 10. Ayr. bk. el-Belâzürî, III, 29

5- İbn Abdilberr, II, 372; İbn Ebil-Hadîd, XIII, 314~315

Bu arada Huzeyfe'nin, Allah'ın Rasûlü (s.a.a) tarafından münâfıkların isim listesinin verildiği seçkin bir sahâbî olduğunu da hatırdan uzak tutmayalım.

Kısacası Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin Mü'minlerin Emîri Hz. Ali ile arası iyi değildi. İbn Abdilberr'in deyimiyle "Ali'den inhiraf etmiş birisiydi."[1] Ali'yi sevmeyen, ondan yan çizip ayrılan, yanında yer almayan ve onu incitip duran kimseler hakkında, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) ne buyurduğu malum. [sh. 278 vd.] Öte yandan Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin dâima Kur'ân'ın yanında, hep hak ve hakîkatle birlikte olacağına ve aldığı tüm kararlarda "haklılığı" ve "isâbeti" tartışmasız olduğuna dâir meşhur nebevî hadislerden [sh. 283 vd.] biri olsun; Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin kulaklarına ulaşmamış mıdır acaba!?

2. Sıffîn muhârebesinde Muâviye'nin işi tam da bitmek üzereyken ortaya atılan "**tahkîm**" hâdisesinde, Hz. Ali tarafının hakemliğini yaptı. Ancak, hakemliği zaten çaresiz kabul edilen Ebû Mûsâ, azgın çetenin hakemi Amr ile "Allah'ın kitâbı ve Rasûlü'nün sünneti" üzerine anlaşmış olmalarına ve Amr'ın sinsi oyunlarına karşı uyanık olması yönünde uyarıldığı halde; hem Mü'minlerin Emîri'nin karşı çıkmasına rağmen; sırf başını Eş'as'ın çektiği bir grup beyinsizin dayatmasıyla hakemliği kabul etti; hem Amr'la şartnâmeyle bağdaşmayan bir anlaşma yaptı, hem de umursuz ve dalgın duruşu yüzünden Amr'ın oyununa geldi. Böylece İslâm âleminde tedâvîsi hâlen mümkün görünmeyen derin yaraların açılmasına neden oldu.[2]

Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin bu beceriksizliği yüzünden daha bir müşkül durumda kalan, üstelik kendisine onun hakemliğini zoraki dayatan Yemen kökenli Hâricî çetesiyle uğraşmak zorunda bırakılan Hz. Ali, kendisini derinden üzen Muâviye ve Amr'ın yanı sıra; Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye de lanet ve beddua etmeye başladı.[3]

3. Kaynaklar, Ebû Mûsâ'nın "**tılâ**"[4] adı verilen bir içkiden içtiğini haber veriyor.[5]

1- İbn Abdilberr, IV, 175

2- Ayrıntılı bilgi için bk. Muâviye'nin menfî davranışları: Sıffîn muhârebesi / Tahkîm hâdisesi

3- bk. Nasr b. Müzâhim, 552; Qâdî Abdülcebbâr, *Şerh'ul-Usûl'il-Hamse*: s. 141; İbn Ebil-Hadîd, II, 260, IV, 79, XIII, 315, XVI, 137; İbn'ül-Murtazâ, *el-Münye*: s. 111

4- Bir tür yaş üzüm şarabı. [bk. sh. 426]

5- Nesâî: eşribe, 53; eş-Şevkânî, X, 120

Ebû Mûsâ el-Eş'arî hakkında, **Mu'tezile** mektebinin görüşü de bütünüyle olumsuz. Mektebin önde gelen simalarından İbn Ebil-Hadîd, onun ashâb-ı kebâirden olduğuna ve şayet tevbe etmeden ölüp gitmişse; ebedî cehennemlik olacağına hükmediyor.[1]

Ebû Mûsâ el-Eş'arî işte öyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona ziyâdesiyle güvenir ve sahâbenin fukahâsından kabul eder! O nedenle Buhârî ile Müslim dâhil; bütün Ehl-i Sünnet hadisçileri, ondan gelen hadisleri almakta hiçbir tereddüt göstermezler.

Not: "Azgın çete"nin başını çeken Muâviye evvelâ bir mektup yazarak Ebû Mûsâ'yı satın almaya çalıştıysa da bunu başaramadı. Ama o buna rağmen Ebû Mûsâ'nın Hz. Ali'ye sırtını dönmesini değerlendirdi ve yanında oturmakta olan Ebû Mûsâ'nın oğlu Ebû Bürde'yi göstererek oğlu Yezîd'e şu talimatı verdi: "İş başına geçtiğinde şuna iyi davran. Zira onun babası benim dostumdu!"[2]

Ebû Bürde de babasının yolunu izledi. Ali ve şîası hakkında çirkin sözler sarf ederdi. Ayrıca Kûfe'de yaşayan seçkin, temiz şahsiyetleri yetkili mercilere ihbâr ederek ne biçim bir karaktere sahip olduğunu gösterdi. Emevîlere olan bu sadâkatiyle rüşdünü tamamladı ve çok geçmeden Kûfe'de (Zâlim Haccâc vâliliğinde) hem mal müdürlüğü, hem de sekiz yıl boyunca kadılık görevinde bulundu! [sh. 135]

Diğer oğlu **Ebûbekr** de, Haccâc-ı Zâlim'in Irak vâliliği esnasında; kardeşi Ebû Bürde'nin ardından tam dokuz yıl Kûfe kadılığı yaptı. Haccâc'ın ölümünden sonra da; aynı görevi aralıksız dört yıl daha sürdürdü.[3]

12. Qudâme b. Maz'ûn el-Cumahî

Mekke'de ilk dönem Müslüman olanlardan sayılır. Bedir, Uhud vs. bütün savaşlara Hz. Peygamber (s.a.a) ile birlikte katıldı. Hem eniştesi hem de kayın birâderi olan halîfe Ömer[4] tarafından Bahreyn vâliliğine atandı.

1- *Şerhu Nehc'il-Belâğa*: XIII, 315~316. Ayr. bk. Qâdî Abdülcebbâr, 140~141

2- İbn Sa'd, IV, 111~112; et-Taberî, III, 266; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 401

3- et-Taberî, III, 675, 684, IV, 25, 43; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IX, 87 = Ayrıca Hz. Ammâr'ın kâtiline büyük saygı gösterirdi. (bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 302)

4- Zira halîfe Ömer, Qudâme'nin kız kardeşi Zeyneb'le evliydi. Oğlu Abdullâh ile kızı Hafsa ondan oldu. Öte yandan Qudâme de Ömer'in kız kardeşi Safiyye ile ev-

Fakat şarap içtiği tespit edilince görevinden alındı. Hz. Ali'nin hilâfetinin ilk yılında öldü.[1] Gelelim menfî davranışlarına:

1. Qudâme'nin Bahreyn vâliliği sırasında şarap içtiği tespit edildi. Başkent Medîne'ye getirilerek cezâsı infaz edilip görevine son verildi. Bunun üzerine halîfe Ömer'le arası açıldı…[2]

2. Qudâme sırf şarap içmiş olmakla kalmıyor; aynı zamanda şarabın helâl olduğuna da inanıyordu![3]

3. Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye bîat etmeyip Şam'ın yolunu tutanlar arasında, rivâyete göre Qudâme de vardı.[4]

13. Sa'lebe b. Hâtıb el-Evsî el-Ensârî

Medîneli Ensâr'dandır. Bedir ve Uhud savaşlarına katıldı ve halîfe Osman döneminde öldü.[5]

Sa'lebe el-Ensârî, bir gün Hz. Peygamber Efendimiz'e (s.a.a) gelerek; Allah'tan kendisine bol miktarda mal mülk vermesi için dua etmesini ricâ etti. Hz. Peygamber ***"Yazık ey Sa'lebe! Şükrü edâ edilen az mal, şükrünü edâ edemeyeceğin çok maldan daha hayırlıdır."*** buyurdu. Sa'lebe bu işin arkasını bırakmadı. Tekrar geldi. Yine aynı ricâda bulundu. Üçüncü gelişinde yine yalvardı. "Yemin olsun, eğer bu iş olursa; her hak sâhibine hakkını vereceğim!" dedi. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ellerini kaldırarak ***"Ey Allahım! Sa'lebe'ye mal mülk ver!"*** diye dua etti. Allah da bu duayı kabul etti ve ona bol miktarda mal mülk verdi. İlk zamanlarda öğle ikindi namazlarını Hz. Peygamber (s.a.a) ile birlikte kılan Sa'lebe,

---

liydi. Dolayısıyla Qudâme, Ömer'le karşılıklı hem enişte hem de kayın birader oldukları gibi; Abdullâh'ın da hem dayısı hem de halasının kocası oluyor.

1- İbn Abdilberr, III, 258~262; İbn'ül-Esîr, III, 478~479; İbn Hacer, III, 228~229

2- Yukarıdaki kaynakların yanı sıra bk. Abdürrazzâq, IX, 240~242; İbn Sa'd, V, 560-561; İbn Şebbe, II, 842~849; Nesâî, *el-Kübrâ*: III, 252, 253; Dâraqutnî, III, 166; Hâkim, IV, 376; el-Beyheqî, VIII, 315, 320; el-Cessâs, IV, 128~129; Ebû Ya'lâ, *el-Udde*: II, 495; İbn Qudâme, *el-Muğnî*: X, 83~84, 321~322; Yâqût el-Hamevî, I, 348; el-Qurtubî, VI, 297; ez-Zehebî, *es-Siyer*: I, 161; el-Aynî, XIV, 107

3- Yukarıdaki kaynakların yanı sıra bk. el-Belâzürî, X, 259, 261

4- et-Taberî, II, 698; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 253; Algül, II, 471

5- İbn Abdilberr, I, 200~201; İbn'ül-Esîr, I, 272~273; İbn Hacer, I, 198

yalnız Cuma namazlarına gelir oldu. Ardından Cumalarda da görünmez oldu. Daha sonra, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) kendisine gönderdiği zekât memurlarına zekâtını vermeyerek, eli boş çevirdi. Memurlar durumu Hz. Peygamber'e (s.a.a) haber verdiklerinde ***"Yazık oldu Sa'lebe'ye!"*** buyurdu ve peşinden **"Onlardan kimi de 'Eğer Allah lütfundan bize verirse elbette sadaka dağıtacağız ve elbette biz sâlihlerden olacağız!' diyerek Allah'a and içtiler. Allah onlara lütfundan verdiği vakit ise cimrilik ettiler…" [**Tevbe: 75~77**]** âyetleri nâzil oldu.

Gelişmeleri haber alan Sa'lebe, büyük bir telaşla Rasûlüllâh'ın (s.a.a) huzuruna gelerek bütün zekâtını hemen teslim edeceğini bildirdi. Ancak Allah'ın Rasûlü (s.a.a) onun bu isteğini geri çevirdi; zekâtını kabul etmedi. Sa'lebe, daha sonra zekâtını sırasıyla Halîfe Ebûbekr'e, Ömer'e ve Osman'a da getirdi; onlar da kendisini geri çevirdiler!...[1]

Çoğu kaynaklar, "**mescid-i dırâr**"ı inşâ eden münâfıklar arasında onun adına da yer verirler.[2]

14. Hâtıb b. Ebî Belte'a

Hicretten önce Müslüman olan ve Bedir, Uhud, Hendek vs. bütün savaşlara iştirak eden sahâbedendir. Hicrî 30 yılında halîfe Osman döneminde Medîne'de öldü.[3]

İslâm Peygamberi (s.a.a) Mekke'yi fethe hazırlanıyordu. Hâtıb b. Ebî Belte'a'nın kardeşleri ve çoluk çocuğu hâlâ Mekke'de yaşıyorlardı. Mekkeli kâfirleri durumdan haberdar etmek için bir mektup yazıp bir kadınla âcilen gönderdi. Tabii ki çok geçmeden durum Hz. Cebrâîl tarafından deşifre edildi. Hz. Peygamber (s.a.a), Mekke'nin yolunu tutan o kadının peşinden; Ali, Zübeyr ve Miqdâd'ı gönderdi. Mektubu alıp Hz. Peygambere geldiler. Mektup açılıp okunduğunda, Hâtıb tarafından yazıldığı ortaya çıktı! Böylece Bedir muhârebesine katılan sahâbeden olan Hâtıb b.

1- Yukarıdaki kaynakların yanı sıra bk. et-Taberânî, VIII, 218~219; et-Taberî, *et-Tefsîr*: XIV, 370-373; el-Qurtubî, VIII, 209; İbn Kesîr, II, 373~374; er-Râzî, XVI, 138; el-Münâvî, IV, 527; es-Süyûtî, 130; Elmalılı, IV, 2592~2593

2- İbn Hişâm, I, 522; et-Taberî, II, 186; İbn Kesîr, II, 388; İbn Hacer, I, 198

3- bk. İbn Sa'd, III, 114; İbn Abdilberr, I, 348~351; İbn'ül-Esîr, I, 410~411; İbn Hacer, I, 300

Ebî Belte'a'nın, Mekkeli kâfirler adına casusluk yapmak sûretiyle Hz. Peygamber'e (s.a.a) ihâneti apaçık belgelenmiş oldu. Olay üzerine Mümtehıne sûresinin ilk âyetleri nâzil oldu.[1]

15. Zül-Huveysıra et-Temîmî

Asıl adının Hurqûs b. Züheyr olduğunu söyleyenler var. Kaynaklarda ne vakit Müslüman olduğuna dâir en ufak bir kayıt yok. Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) ezâ cefâ veren, kaba saba biriydi. Halîfe Osman'ı ve Kûfe vâlisini eleştiren Kûfeli muhâliflerdendi. [sh. 509] Sıffîn muhârebesinde Hz. Ali'nin yanındaydı. Ancak sonradan Hâricî hareketinin öncülerinden oldu ve Nehrevân'da öldürüldü.[2] Sâbıkalarına gelince:

1. Bir ganimet taksimi sırasında "Âdil ol ey Allah'ın Elçisi!" diyerek kabalık yaptı. Durumdan oldukça incinen Allah'ın Elçisi (s.a.a) şöyle buyurdu: ***"Yazıklar olsun sana! Ben âdil olmazsam kim âdil olacak?"*** Bunun üzerine Ömer, onun boynunu vurmak istedi… Olay üzerine **"Onlardan, sadakalar konusunda sana laf dokunduranlar var…" [**Tevbe: 58**]** âyeti nâzil oldu.[3]

2. Sıffîn'de Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin yanında bulunmasına rağmen, "**hakem**" olayından sonra yan çizip ayrılan Hâricîlerin öncülerinden oldu. Mü'minlerin Emîri'ni tevbeye çağıracak kadar ahmaklaştı. Sonunda kendileriyle yapılan Nehrevân savaşında öldürüldü.[4]

1- Ahmed: I, 79, 105, II, 109, III, 350 (566, 786, 5611, 14247); Buhârî: cihâd, 141, 195, meğâzî, 9, 48, tef. Mümtehıne, 1, isti'zân, 23, istitâbe, 8; Müslim: f. sahâbe, 161; Tirmizî: tef. Mümtehıne, 1; Ebû Dâvûd: cihâd, 108; Ebû Ya'lâ, I, 316~321; el-Bezzâr, II, 162-164; et-Taberânî, III, 184; İbn Hişâm, II, 398-399; et-Taberî, II, 155; el-Beyheqî, IX, 146-147; Hâkim, II, 485, III, 301~302, IV, 77; el-Cessâs, V, 325; İbn Abdilberr, I, 4, 349; İbn'ül-Esîr, I, 410~411; İbn'ül-Qayyim, II, 162; İbn Kesîr, IV, 344~347; İbn Hacer, I, 300; es-Süyûtî, 230~231; Elmalılı, VII, 4890~4892 …

Hadîsin son taraflarında yer alan "yamalar" için bk. sh. 105~106, 119~122

2- İbn'ül-Esîr, I, 448~449, II, 148; İbn Hacer, I, 320; el-Aynî, XIII, 206

3- İbn Ebî Şeybe, VII, 562; Abdürrazzâq, X, 146; Ahmed: II, 219, III, 56, 65, (6741, 11112, 11195); Buhârî: menâqıb, 25, edeb, 95, istitâbe, 7; Müslim: zekât, 142, 148; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*: II, 449~455; Nesâî, *el-Hasâis*: 170 ve 171 nolu hadisler / Çuhacıoğlu, 500~502; İbn Mâce: muqaddime, 12; İbn Hişâm, II, 496~497; et-Taberî, II, 176; el-Beyheqî, VIII, 171; İbn Kesîr, II, 363

4- et-Taberî, III, 113~114, 122; İbn'ül-Esîr, I, 449; İbn Ebil-Hadîd, II, 268; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 315, 320; Algül, II, 513~519

16. Ebû Süfyân el-Emevî

Asıl adı Sahr b. Harb. Ümeyye oğullarının en önde gelen ismi. Fîl vak'asından 10 yıl önce doğdu.[1] Halîfe Osman ile yakın kan bağı var. **Azgın çete**'nin imâmı olacak Muâviye'nin de babası. Annesi, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) hanımlarından Meymûne annemizin halası oluyor. Öte yandan Ümmü Habîbe annemizden ötürü, Hz. Peygamber'in kayınpederlerinden birisi. Ebû Süfyân, Hz. Muhammed (s.a.a) elçilik görevini ifa etmeye başladığında, sadist ruhlu karısı Hind'le birlikte karşısına dikilen, en katı ve en acımasız "öncü" düşmanlarından birisiydi. Hatta Mekkeli müşrikleri organizeli biçimde Hz. Peygamber'e karşı kışkırtan, ona en çok ezâ cefâ verenlerin başında bulunuyordu.[2] Onun Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) karşı bu düşmanca tutumu, ta Mekke'nin fethine kadar sürdü. Fetih günü çaresiz âilece Müslüman oldular! Yani hem kendisi, hem karısı ve hem de iki oğlu Yezîd ile Muâviye; hepsi tuleqâ'dan! [**tuleqâ** = sh. 462] Bundan böyle "müellefe-i kulûb" kapsamına alındılar. Hz. Peygamber'in irtihâlinden sonra, oğlu Yezîd'in komutası altında, Şam topraklarının fethinde bulundu. Halîfe Osman döneminin sonlarına doğru, Hicrî 32 yılında, 88 yaşında öldü.[3]

Menfî davranışları:

1. Ebû Süfyân âilece **tuleqâ**'dan![4] O, az önce de belirttiğimiz gibi; Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) düşmanlıkta sınır tanımayan sayılı adamlardandı. Sadist ruhlu karısı Hind ile birlikte, Allah'ın dînini söndürmek için yıllarca didinip durdu. Bu durum Mekke'nin fethine dek sürdü… Bu kişiliğe sâhip olan Ebû Süfyân, ne oldu da fetih günü âilece Müslüman oldular! Onlar Allah'ın Peygamberi'ni (s.a.a) yeni mi tanıdılar dersiniz? Onun doğru dürüst birisi olduğunu yeni mi keşfettiler? Yeni mi anladılar hak ile bâtılın ne olduklarını? Elbette hayır! Onlar ta baştan işin farkındaydılar. Muhammed'in dürüstlüğünde, güvenilirliğinde en ufak kuşkuları

1- Bu durumda Hz. Peygamber'den (s.a.a) on yaş büyük oluyor.

2- Diğerlerinin adları için bk. İbn Hişâm, I, 295; İbn Sa'd, I, 200~201

3- İbn Abdilberr, II, 190~191, IV, 85~88; İbn'ül-Esîr, II, 442~443, IV, 472~473; İbn Hacer, II, 178~180

4- İbn Abdilberr, II, 190, III, 395, 649, IV, 85, 424; İbn'ül-Esîr, II, 442, IV, 154, 341, 472, V, 416; İbn Hacer, II, 179, III, 656, IV, 425; Aycan, 45~47

yoktu. Ona henüz peygamber olmadan önce "**Emîn**" lâkabını verenler de kendileri değil miydi?

Doğrusu, Mekke'nin fethiyle birlikte bütün Arap kabîleleri, gruplar halinde Hz. Peygamber'e (s.a.a) gelerek Müslüman oluyorlardı. Bu şu demekti: Mekke'nin fethiyle birlikte, Ebû Süfyân ve âilesinin manevra alanları iyice daralmış; etrafında söz / diş geçirecekleri hiç kimse kalmamıştı. Artık başka yapacakları bir şey olmadığı için; "âilece" ve bir yerde "kerhen" Müslüman olmuşlardı!

Onun İslâm'a giriş öyküsüne bir göz attığımızda, bu durum ayan beyan görünür. Hz. Abbâs, Ebû Süfyân'ı yanına alarak Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) getirir. Peygamber Efendimiz ona, Müslüman olma vaktinin hâlâ gelip gelmediğini sorar. Ebû Süfyân "Allah'tan başka ilâh olsaydı faydasını görürdüm. Ancak senin peygamber olup olmadığında hâlâ endişelerim var!" der. Bunun üzerine, aralarında câhiliyye devrinden kalma özel arkadaşlık hukuku bulunan Abbâs, "Boynun vurulmadan Müslüman ol!" deyince, Müslüman olur.[1]

2. Ebû Süfyân, iki oğluyla birlikte "**müellefe-i kulûb**"tan idi. O kadar ki, kaynaklar Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) Huneyn günü onların her birine 100'er deve verdiğini belirtiyor.[2] Allah'ın Elçisi (s.a.a) onların çaresiz, yani "kerhen" Müslüman olduklarının bilincindeydi. Onların bu iç dünyalarını çok iyi bildiği içindir ki; İslâm'ı ve Müslümanları kendilerinden gelebilecek kötülüklerden korumak için "sus payı" verdiği kimselerin arasına Ebû Süfyân ve oğullarını da katmıştı!

3. Sahâbeden **Âsım el-Leysî**'nin anlattıklarına göre; Allah'ın Elçisi (s.a.a) mescitte minbere çıkmış halka hitâp ediyordu. O sırada birisi ayağa kalktı, oğlunu da peşine takarak dışarı çıkıyordu. Ki Peygamber Efendimiz (s.a.a) şöyle buyurdu:

1- et-Taberî, II, 157; İbn Abdilberr, IV, 86; İbn Ebil-Hadîd, XVII, 269 / Olayın tahrife uğramış rivâyetleri için bk. İbn Hişâm, II, 403; et-Taberânî, VIII, 11~12; et-Tahâvî, III, 321; İbn'ül-Qayyim, II, 163; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 331 …

2- İbn Hişâm, II, 492-493; İbn Sa'd, II, 152, VII, 406; İbn Habîb, *el-Muhabber*: s. 473; et-Taberî, II, 175; İbn Abdilberr, II, 190, III, 395, 649, IV, 86; İbn'ül-Esîr, II, 442, IV, 154~155, 341, 472; İbn'ül-Qayyim, II, 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 413; İbn Hacer, II, 179; el-Aynî, XII, 214; Davudoğlu, V, 495; Aycan, 47

> "Allah hem öndekine, hem de arkasındakine lanet etsin! Koca kıçlı şu adamdan ötürü; vay bu ümmetin hâline!"

Bunun üzerine orada bulunan sahâbe "Hem Allah'ın, hem de Rasûlü'nün gazabından Allah'a sığınırız!" demeye başladılar.[1]

Hadiste sözü edilen kişiler Ebû Süfyân ile oğlu Muâviye'dir.[2]

4. Yine bir gün Ebû Süfyân bir deveye binmiş; oğlu Muâviye deveyi önden çekiyor, diğer oğlu Yezîd de arkadan sürüyordu. O vaziyet Rasûlüllâh'ın (s.a.a) yanından geçiyorlardı. Rasûlüllâh onları görünce şöyle buyurdu:

> "Allah önden çekene, arkadan sürene ve binmiş olana lanet etsin!"[3]

5. Ebûbekr'in hâlîfe olduğu "Saqîfe" günü "Bu durumu ancak kan temizler! Nerede o iki muztazaf, ezilmiş iki adam, Ali ile Abbâs?" diyerek Hz. Ali'nin yanına vardı ve "Uzat elini bîat edeyim! And olsun Allah'a, eğer istersen burasını sana destek verecek muhafızlarla doldururum!" dedi. Ebû Süfyân'ın durumdan yararlanarak fitne çıkarmak ve ortalığı karıştırmak istediği belliydi. Bu durum onu yakînen bilenlerin gözünden kaçacak gibi değildi. Hz. Ali onu tersleyerek şöyle buyurdu:

> "Ey Ebû Süfyân! Senin murâdın fitne çıkarmaktır. Vallâhî sen hâlâ İslâm'a zarar verme peşindesin! Senin yardımına ihtiyacımız yok!"[4]

1- İbn Sa'd, VII, 78; İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd*: II, 192; et-Taberânî, XVII, 176; İbn'ül-Esîr, II, 510; İbn Abdilberr, III, 135~136; İbn Ebil-Hadîd, IV, 79; İbn Hacer, II, 247 = el-Heysemî (V, 437) "hadîsin bütün râvîleri siqa" diyor.

2- İbn Sa'd ile Mu'tezile'den İbn Ebil-Hadîd dışında hiç kimse, burada lânete uğrayanların kimler olduklarını belirtmiyor. Genelde "falan" sözcüğüyle geçiştiriliyor! İbn Sa'd da Rasûlüllâh'ın (s.a.a) lanetine yer vermiyor; onun yerine "… bir söz söyledi." deyip kesiyor! Yani herkes pür telaş; bir şeyleri ümmetin gözünden kaçırmaya çalışıyor! Kaldı ki "koca kıçlı adam"dan kastın "**Muâviye**" olduğu biliniyor. (bk. İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*; İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*: **[s-t-h]** maddesi)

3- el-Bezzâr, IX, 286 = el-Heysemî'nin (I, 308) "bütün râvîleri siqa" dediği hadîsin metninde, tıpkı yukarıdaki gibi, o şahısların kimler oldukları belirtilmiyor! Lâkin el-Belâzürî (V, 136), et-Taberî (V, 622) ve Mu'tezile'den İbn Ebil-Hadîd (VI, 289, XV, 175) şahıs adlarına da yer veriyorlar! Ayr. bk. Aycan, 59

Şîa târihçilerinden Nasr b. Müzâhim (*es-Sıffîn*: s. 220) ile Şeyh Sadûq (*el-Hısâl*: s. 191) da aynı hadîsi, şahıs adlarını belirterek rivâyet ediyorlar.

4- Abdürrazzâq, V, 451; et-Taberî, II, 237; Hâkim, III, 78; İbn Abdilberr, II, 254, IV, 87; İbn Ebil-Hadîd, I, 221, II, 45, VI, 40; Algül, II, 211

6. İbn Abdilberr'in (IV, 87) anlattığına göre Zübeyr, Ebû Süfyân'ı Yermûk savaşı başlamadan önce sarf ettiği bazı sözler nedeniyle eleştiriyor, "Allah canını alsın onun! Nifakta direnip durmakta!" diyor.

7. Hilâfet Osman'ın eline geçtiğinde, Ebû Süfyân onun yanına gelerek; "Hilâfet Teym ve Adiy boyundan sonra sana geçti. Onu top gibi evir. Kazıklarını da Ümeyye oğullarından yap. Şüphesiz bu bir saltanattır; cennet nedir, cehennem nedir bilmem!" deyince, Osman "Defol git yanımdan! Allah sana ne yapacaksa yapsın!" dedi.[1]

Buna rağmen halîfe Osman, hilâfetinin bütün kazıklarını Ümeyye oğullarından seçtiği gibi, onu hazîneden yaptığı tahsisattan da mahrum bırakmadı. Ona tam 200 000 dirhem bağışta bulundu.[2]

8. Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin Ebû Süfyân hakkındaki görüşleri ise tümden olumsuz! Hz. Ali, Muâviye'den söz ederken; "Talîq oğlu talîq.[3] Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) harp açan hiziplerden bir hizip! O ve babası Allah'a, Rasûlü'ne ve Müslümanlara hep düşman oldular. Ve nihâyet kerhen İslâm'a girdiler!" diyor.[4] Muâviye'ye gönderdiği mektubunda, ona "Lanetlik herifin oğlu"[5], Muhammed b. Ebîbekr'e gönderdiği mektupta ise "Fâcir oğlu fâcir"[6] deyimlerini kullanıyor![7]

9. İbn Abdilberr, Ebû Süfyân'ın durumu hakkında ihtilâf olduğunu belirttikten sonra: "Bir grup onun iyi bir Müslüman olduğunu rivâyet ederken, diğer bir grup da onun İslâm'a girdikten sonra da '**münâfıkların sığınağı**' hâline geldiğini rivâyet ediyor…" diyor. Birinci görüşün Ebû Süfyân'ın Yermûk savaşında "Ey Allah'ın yardımı! Çabuk gel!" vb. sözlerine dayandığını belirtmekle yetinen İbn Abdilberr, diğer görüşün delillerini detaylandırıyor; bu arada Ebû Süfyân'ın yukarıda geçen İslâmi-

1- İbn Abdilberr, IV, 87. Ayr. bk. İbn Ebil-Hadîd, II, 45; el-Emînî, X, 83

2- bk. İbn Ebil-Hadîd, I, 199; el-Emînî, VIII, 277; Aycan, 103

3- Talîq, Arapça'da tuleqâ'nın tekilidir. Mü'minlerin Emîri Hz. Ali bu sözüyle o ikisinin babalı oğullu tuleqâ'dan olduklarını ifade ediyor.

4- Nasr b. Müzâhim, 201; et-Taberî, III, 80; İbn Ebil-Hadîd, IV, 24

5- İbn Ebil-Hadîd, XV, 82

6- et-Taberî, III, 131; Muhammed Rızâ, *Ali b. Ebî Tâlib*: s. 225

7- Ebû Zerr hazretlerinin Şam'da Muâviye'yle ters düştüğü günlerde, ona hitâp ediş biçimini ve Muhammed b. Ebîbekr'in Muâviye'ye yazdığı bir mektupta kullandığı ifâdeleri, ileride Muâviye'den bahsederken göreceğiz.

yet'e giriş öyküsünü, Zübeyr'in yaklaşımını ve Ebû Süfyân'ın halîfe Osman'a söylediği sözleri aktarıyor. Ardından şöyle devam ediyor:

> "Onunla ilgili benim buraya almadığım, ancak habercilerin bahsettiği; bu türden daha nice berbat haberler var. Onlardan bir kısmı Ebû Süfyân'ın Müslümanlığının sâlim (şâibesiz) olmadığına dâir işâretler taşıyor. Fakat onun "Ey Allah'ın yardımı!..." sözü, Müslümanlığının sahih olduğunu gösteriyor!" (bk. *el-İstîâb*: IV, 86~88)

Ötekilerin anlatmaktan korkup kaçtığı bu satırları kitabına alabilecek kadar "yürekli" olduğunu gösteren İbn Abdilberr, her nedense "Ey Allah'ın yardımı!..." vb. sözlerin bir münâfığın ağzından çıkabileceğini ihtimal dâhilinde görmüyor!

Bu arada genel olarak "**Benî Ümeyye** = Ümeyye oğulları" soyunu zemmeden hadisler de var. İşte onlardan birkaçı:

1. Ebû Berze el-Eslemî diyor ki: "Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) en çok nefret ettiği kabîleler, Benî Ümeyye, Benî Hanîfe ve Saqîf idi!"[1]

2. Mü'minlerin Emîri, **"Allah'ın nimetini küfürle değiştiren ve toplumlarını helâk yurduna konduran kimseleri görmedin mi?" [**İbrâhîm: 28**]** âyetini şöyle yorumluyordu: "Onlar, Qureyş'ten olan fâcir iki kabîledir; yani **Benî Ümeyye** ile **Benî Muğîra**'dir. Allah, Bedir'de benî Muğîrâ'nın sonunu getirdi. Benî Ümeyye'ye gelince; onlar bir müddet daha beslenecekler!"[2]

3. Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in reyhan kokulu torunlarından İmam Hasan anlatıyor: Allah'ın Rasûlü (s.a.a) rüyasında, Ümeyye oğullarının birer birer sıçrayıp minberine çıktıklarını görmüş! Bu duruma ziyâdesiyle üzülünce Kevser sûresiyle Qadr sûresinin ilk âyetleri indi…[3]

1- Ebû Ya'lâ, XIII, 417; Hâkim, IV, 480~481 = Hâkim "İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih bir hadis" diyor, ez-Zehebî de aynen onaylıyor. Doğrusu: İsnâdı sahih bir hadis. el-Heysemî (X, 64) de "Bütün râvîleri siqa." diyor.

Aynı hadîsi Nuaym b. Hammâd (I, 132) ile et-Taberânî (XVIII, 229) Imrân b. Husayn'dan da rivâyet ediyor. Ancak isnâdı zayıf.

2- et-Taberî, *et-Tefsîr*: XVI, 5~6; Hâkim, II, 352; İbn Kesîr, II, 538; İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: VIII, 303, 378 = Hâkim isnâdı için "sahih" diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor. Ama "hasen" demek daha doğru olsa gerek.

3- Tirmizî: tef. Qadr, 1; et-Taberî, XXIV, 533; et-Taberânî, III, 89; Hâkim, III, 170~171; İbn Kesîr, IV, 529~530; Elmalılı, IX, 5972~5978 = Hâkim "İsnâdı sahih" diyor. ez-

4. Ebû Hüreyre'den gelen bir rivâyete göre Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şöyle buyuruyor:

"Bu ümmet Qureyşli bir takım ğılmanların[1] eliyle helâk olacak!"[2]

Ehl-i Sünnet, hadiste sözü edilen "Kureyşli ğılmanlar"dan kastın Yezîd ve bir de Emevîler'in bilhassa son dönemlerine damgasını vuran Mervân oğulları olduğunu söylerler. Oysa fitne ve fesâdın, târihî açıdan Ümeyye oğullarının belirgin biçimde idareye el koydukları halîfe Osman dönemi ile birlikte, bilhassa Muâviye'nin hile ve entrika sonucu yönetimi ele geçirmesiyle yayılmaya başladığı dikkate alınırsa; maksadın sadece onlar olmadığı; aksine hemen bütün Emevî kökenli idârecilerin hadisin kapsama alanına girdiği rahatlıkla söylenebilir.

Ebû Süfyân'ın durumu bu merkezdeyken Ehl-i Sünnet ona sırf sahâbeden olduğu için güvenir ve Buhârî ile Müslim dahil pek çok hadisçi, ondan gelen şâibeli bir hadîse kitaplarında rahatlıkla yer verir.[3]

Not: *Sahîh-i Müslim*'de [f. sahâbe, 168 = Ebû Süfyân'ın fazîletleri(!)] başlığı altında bir hadis var. Buna göre Ebû Süfyân Hz. Peygamber'e (s.a.a) gelerek ondan üç ricada bulunur: **1**. Arabın en güzeli olan, kızı Ümmü Habîbe ile evlenmesini. **2**. Oğlu Muâviye'yi yanına kâtip almasını. **3**. Vaktiyle Müslümanlarla nasıl savaştıysa, şimdi de kâfirlerle savaşmak üzere kendisine komutanlık vermesini. Hz. Peygamber onun bu üç ricâsının üçüne de "Tamam!" der!

Bir defa, Ebû Süfyân'ın Mekke'nin fethinde İslâm'a girmiş olduğu, Hz. Peygamber'in (s.a.a) Ümmü Habîbe ile evliliğinin ise bundan üç dört yıl önce vuku bulduğu tartışmasızdır. ***İkincisi***, siyer ve meğâzî kitaplarına

---

Zehebî de râvîlerinin siqa olduğunu itiraf ediyor. Buna rağmen "Âfet nereden geliyor; bilmiyorum!" diyerek, zihinleri bulandırmaya çalışıyor!

1- Ğılmân esasen "çocuk" demek olsa da; burada ehliyetsiz, liyâkatsiz ve çocuklar gibi "sorumsuz" davranışlar sergileyen kimseler anlamında kullanılmaktadır.

2- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, IV, 244; Nuaym b. Hammâd, I, 130; Ahmed: II, 288, 299, 304, 324, 328, 485, 520, 536 (7532, 7633, 7690, 7953, 7997, 9902, 19320, 10507); Buhârî: menâqıb, 25, fiten, 3; Müslim: fiten, 74 (= benzer içerikte); Ebû Ya'lâ, X, 480; Hâkim, IV, 470, 479, 527

3- İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 348 = Söz konusu şaibeli hadîsin tahlili için bk. Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerîm'in Evrensel Mesajına Çağrı*: s. 60~71, İst. 1990

baktığımızda, Allah'ın Elçisi'nin Ebû Süfyân'a görev vererek düşman üzerine saldığına dair en ufak bir kayıt yok! Şayet yukarıdaki rivâyeti doğrularsak, o vakit Allah'ın Elçisi Ebû Süfyân'a verdiği sözü yerine getirmemiş demektir ki; bu durum nübüvvet makamına halel getirir. Bu bakımdan rivâyet akla ve târihî gerçeklere terstir.

O yüzden Ehl-i Sünnet ulemâsı bile bu rivâyette "sorun" olduğunu kabul ederler. Örneğin İbn'ül-Esîr hadiste "vehim" olduğunu söyler. en-Nevevî "hadîsin Müslim'de bulunan müşkil olmasıyla meşhur hadislerden birisi olduğunu" belirtir. İbn Hazm hadîsin hatalı, hatta uydurma olduğuna hükmeder. Hâfız ez-Zehebî de "münker" der.[1]

17. Muâviye b. Ebî Süfyân el-Emevî

Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) en katı ve en acımasız düşmanlarından olan Ebû Süfyân'ın oğludur. Halîfe Osman ile de çok yakın akraba. Ayrıca "**Ümmü Habîbe**" annemizden ötürü, Hz. Peygamber'in kayınbirâderi oluyor. Babası ve sadist ruhlu anasıyla birlikte Hz. Peygamber'e karşı savaş açtı ve bu durum ta Mekke'nin fethine dek sürdü. Fetih günü çaresiz hep birlikte, "âilece" Müslüman oldular! Hz. Peygamber'in irtihâlinden sonra, kardeşi Yezîd ile birlikte Şam topraklarının fethinde bulundu. Halîfe Ömer zamanında, kardeşi Yezîd'in ölümü üzerine, Şam bölgesine vâli olarak atandı. Osman zamanında Ürdün, Filistin, Lübnan, Cezîre… toprakları da onun emrine verildi. [sh. 466~468] Halîfe Osman'ın katlinden sonra Emîr'ul-Mü'minîn'e biat etmedi. Osman'ın kanı bahanesiyle onunla savaştı; Sıffîn'de azgın çetenin başını çekti! Hz. Ali'nin şehâdetinden sonra Hz. Hasan ile de ters düştü. Ardından baskı, tahakküm, entrika ve kan kokan **Emevîler** devri bilfiil başlamış oldu. Sonunda H. 60 yılında, 78 yaşlarında öldü.[2]

1- İbn'ül-Esîr, V, 287, 434; en-Nevevî, XVI, 63; ez-Zehebî, III, 93; Davudoğlu, X, 413-414

İbn Hazm, hadisteki bu çelişkilerin "**Ikrime b. Ammâr el-Yemâmî**" adlı bir râvîden kaynaklandığını ileri sürer ki doğrudur. Zira Ikrime, Ehl-i Sünnet hadisçileri tarafından siqa sayılmakla birlikte; hâfıza kaybı yüzünden sıkça eleştirilen ve o yüzden de hadis rivâyetinde hatalar yaptığı, münker (gerçek dışı) hadisler rivâyet ettiği açıkça belirtilen bir râvî. [sh. 133, 442]

2- İbn Abdilberr, III, 395~403; İbn'ül-Esîr, IV, 154~57; İbn Hacer, III, 433~34

Menfî davranışları:

1. Muâviye'nin âilece **tuleqâ**'dan olduklarını yukarıda gördük. [sh. 620] Yani bir yerde kerhen / zoraki Müslüman olmuşlardı![1]

2. Onun –yine aile boyu– **müellefe-i kulûb**'tan olduğunu da yukarıda [sh. 621] belirtmiştik. Gerçi "*el-Avâsım minel-Qavâsım*" adlı yapıtıyla, "**Yezîdî**" bir çizgide olduğunu cümle âleme gösteren İbn'ül-Arabî ile el-Qurtubî, Muâviye'nin bu kapsamda ele alınışına karşı çıkıyor olsalar[2] da; Ehl-i Sünnet ulemâsından onlara itibar eden olmamıştır!

3. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bir gün İbn Abbâs'ı Muâviye'ye göndererek onu yanına çağırdı. O yemek yediğini söyleyerek çağrıya icâbet etmedi. Bu çağrı tam üç kez tekrarlandı; ama o her seferinde aynı bahaneyle gelmedi. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şöyle buyurdu:

> "Allah onun karnını bir daha doyurmasın!"[3]

1- Muâviye'nin, Mekke'nin fethinden bir yıl kadar önce yapılan kaza umresi sırasında Müslüman olduğuna; ancak bu durumu "babasından korkusuna" gizlediğine dair bir söylenti de yok değil. Lâkin bu söylentinin kaynağı bizzat Muâviye'nin kendisi! (bk. İbn Sa'd, VII, 406; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 122) Üstelik senedinde Ehl-i Sünnet'in ittifakla zayıf, metrûk; hatta hadis uydurmakla suçladığı **Ebûbekr b. Ebî Sebra** adlı birisi var. [bk. sh. 399] Dolayısıyla senedi sakat bir rivâyet. Öte yandan Muâviye'nin tuleqâ'dan olduğu sahâbe arasında da herkes tarafından biliniyor. Bunun için tarihe, muârızlarının onun hakkında söylediği sözlere bakmak kâfî. Meselâ Halîfe Ömer, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali, Abdurrahmân b. Ğanim el-Eş'arî vb. onun "**tuleqâ'dan**" olduğunu hep haykırıp durmuşlardır. (İleride sahâbenin Muâviye hakkındaki tutumuna bak.) Onun İslâm'a girişini "erkene" almaya çalışan işgüzârlara karşı çıkanlar arasında, ilk nesilden Sa'd b. Ebî Vaqqâs da var. (bk. Müslim: hacc, 164; Davudoğlu, VI, 458) Bu bakımdan târihî gerçeklere de ters. O yüzden itibara alınacak yanı yok. Zaten İbn Abdilberr, İbn'ül-Esîr, ez-Zehebî (*es-Siyer*: III, 120, 122) ve el-Aynî (I, 430) gibi âlimler bu tarz söylentileri kâle almayarak; onun –ailece- Mekke'nin fethinde Müslüman olduğunu söylüyorlar. İmam en-Nevevî (VIII, 205; Davudoğlu, VI, 458) "Sahih olan da bu." diyor.

Esasen bu tarz girişimler, Muâviye'yi bir yerde kerhen / zoraki Müslüman olmuşluğu ifade eden **tuleqâ** ve **müellefe-i kulûb** kavramlarından berî kılmak isteyenlerin çabası / ürünüdür ve buna, -zorlama tevillerle- İbn Hacer dışında itibar eden de yoktur. Ayrıntılı bilgi için bk. Aycan, 45~47

2- İbn'ül-Arabî, III, 966; el-Qurtubî, VIII, 181

3- Müslim: birr, 96; Ahmed: I, 291, 335 (2519, 2939); el-Belâzürî, V, 133

Rasûlüllâh'ın bu bedduası yüzünden Muâviye'nin karnının bir daha doymadığı ve bu yolda çok zahmetler çektiği rivâyet edilir. Öyle ki günlük yedi öğüne kadar yemek yermiş. Her öğün yağlı et ve bol miktarda soğan dolu tepsiyi silip süpürürmüş![1] Bu arada iki üç havluyu kirletirmiş.[2] Sonunda sırt üstü uzanarak, "Hizmetçi! Kaldır şu sofrayı. Allah'a yemin olsun doymadım; ancak bıktım, yoruldum!" dermiş.[3]

4. Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) mescitte halka hitâp ederken, konuşmasını dinlemeyip dışarı çıkan Ebû Süfyân ile oğlu Muâviye'yi lanetlediğine dair **Âsım el-Leysî** hadîsini daha önce görmüştük! [sh. 621~622]

5. Yine bir gün Ebû Süfyân bir deveye binmiş; oğlu Yezîd onu arkadan sürüyor, diğer oğlu Muâviye de önden çekiyorken; Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) lanetine uğramışlardı… [sh. 622]

6. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Ebû Süfyân ve âilesinin hâlisâne iman etmediklerini biliyor; bunu onların gözlerinden okuyordu. Zaten onların tuleqâ olmaları ve müellefe-i kulûb kapsamına alınmaları hep bunun işâretçileriydi. Bu arada o hep "ümmetini" düşünüyor; gelecekte olup bitecek, ümmeti yakından ilgilendirecek konularda uyarılarda bulunuyordu. Öte yandan bir "elçi" olması hasebiyle de elbette haberdar ediliyor; Ümeyye oğullarının, husûsen Muâviye'nin ümmetin başına tasallutunun, onlar için bir yıkımın başlangıcı olacağını bildiriyordu.[4] Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) o söz konusu uyarılarından birisi de şudur:

"Muâviye'yi minberime çıkmış görürseniz derhal öldürün!"

1- el-Belâzürî, *el-Ensâb*: V, 133, *Fütûh'ul-Büldân*: s. 459; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 128; İbn Ebil-Hadîd, XVIII, 398; en-Nüveyrî, *Nihâyet'ül-Ereb*: III, 314

2- bk. İbn Ebil-Hadîd, XVIII, 398

3- bk. İbn Ebil-Hadîd, IV, 55, XVIII, 398; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 128

Şamlı ez-Zehebî (*es-Siyer*: III, 124) Muâviye'nin "oburlardan" olduğunu belirtir. İbn Ebil-Hadîd (IV, 54) de "Muâviye yemeğe düşkünlüğü ve çok yemesi ile nitelenmiş biriydi. Karnı büyüktü. Öyle ki, oturduğunda karnı dizlerine kadar yayılırdı!" diyerek onun portresini çizer.

Buna rağmen eski Şam zihniyetli İbn Kesîr (*el-Bidâye*: VIII, 127~128), Muâviye'nin hem bu dünyada hem de öbür dünyada bu duadan yarar sağladığını, her kralın böyle doyumsuz mideye hasret çektiğini ve dolayısıyla hadîsin onun fazîletine delil olduğunu söyler! Takdir sizin…

4- Halîfe Ömer de şûrâ öncesi Osmân'a tavsiyelerde bulunurken, "Sakın ha Ümeyye oğullarını bu ümmetin başına musallat etme!" diyerek, onu uyarmamış mıydı?

Hadis başlıca şu beş yoldan rivâyet ediliyor:

a) Abdullah b. Mes'ûd: Kendisinden [→ Zirr b. Hubeyş → Âsım b. Ebin-Necûd → Şerîk en-Nehaî → Abbâd b. Yaqûb → …] yoluyla geliyor.[1] **Zirr** bil-ittifak siqa birisi. **Âsım** meşhur kırâat imâmı. Sadûq olduğunda şüphe yok; ancak kendisinde hâfıza zayıflığı var. [sh. 128] **Şerîk**'in siqa ve sadûq bir hadis ve fıkıh âlimi olduğu da tartışmasız. [sh. 265] **Abbâd**, Hz. Ali'nin şîasından olduğu bilinmekle beraber, yine de siqa ve sadûq sayılan; üstelik Buhârî'nin hadis aldığı bir kişi. [sh. 266] Bu durumda sırf Âsım yüzünden isnâdı hasendir denebilir.[2]

b) Ebû Saîd el-Hudrî: Kendisinden [→ Ebû Nadra → Ali b. Zeyd b. Cüd'ân → …] kanalıyla değişik yollardan geliyor.[3] **Ali b. Zeyd**'in hadisteki durumuna [sh. 191] binâen, isnâdı hasen denebilir.[4]

c) Sehl b. Huneyf: Kendisinden oğlu Ebû Ümâme kanalıyla geliyor.[5] Hadîsimiz Seleme el-Ebraş dolayısıyla [sh. 288] hasen sayılır.

d) İmâm Ca'fer es-Sâdık mürseli: Kendisinden [→ Süleymân b. Bilâl → Hâlid b. Mahled →…] yoluyla geliyor.[6] **Süleymân** Buhârî ile Müslim'in hadis aldığı bil-ittifak siqa birisi. **Hâlid** –Ali'nin şîasından olduğu bilin-

---

1- el-Belâzürî, V, 137; İbn Hıbbân, *K. el-Mecrûhîn*: II, 172; ez-Zehebî, II, 380

2- Hadis […→ Âsım → Hakem b. Zuheyr → Abbâd →…] kanalıyla da rivâyet ediliyor. (bk. el-Belâzürî, V, 138; İbn Adiy, II, 209; ez-Zehebî, I, 572; İbn Arrâq, II, 8) **Hakem**, sırf rivâyet ettiği kimi hadisler yüzünden, genelde "zayıf" kabul ediliyor. (bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 637) Oysa İbn Ebî Şeybe'ye göre hâfıza yönünden zayıf, aslen "sadûq" birisi. İbn Şâhin de bu kanaatte. (bk. İbn Şâhîn, *es-Siqât*: s. 63)

Buradan, Abbâd'ın söz konusu hadîsi Âsım'dan iki ayrı kanaldan rivâyet ettiği söylenebilir. Zaten Abbâd'ın çağdaşlarından Nasr b. Müzâhim de aynı hadîsi Hakem yoluyla rivâyet etmiştir. (bk. *Vaq'atü Sıffîn*: s. 216; İbn Ebil-Hadîd, IV, 32)

3- el-Belâzürî, V, 136; İbn Adiy, II, 146, V, 200, 314; ez-Zehebî, II, 613~614, *es-Siyer*: III, 149; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 196; İbn Arrâq, II, 8

4- Hadis [Ebû Saîd → Ebul-Veddâk → Mücâlid b. Saîd → …] yoluyla da gelmekte. (bk. İbn Adiy, VI, 422, VII, 83; İbn Arrâq, II, 8) **Ebul-Veddâk** sadûq; ama hâfıza bakımından zayıf olan Müslim râvîlerinden. (= İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 130) **Mücâlid** de tıpkı onun gibi. [sh. 194] Şu halde bunun da isnâdı hasen sayılır.

5- İbn Adiy, VI, 112 = […→ oğlu Ebû Ümâme → Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî → İbn İshâq → Seleme b. Fadl el-Ebraş → …] yoluyla.

6- İbn Adiy, III, 419; ez-Zehebî, II, 172 = İmâm Ca'fer'in Hz. Câbir'den naklen rivâyetine dâir zayıf bir isnat da var. (bk. İbn Adiy, III, 419; ez-Zehebî, II, 172)

mesine rağmen– Buhârî ile Müslim'in hadis aldığı siqa ve sadûq birisi.[1] İmâm Ca'fer'i anlatmaya zaten gerek yok! Bu durumda hadîsin mürsel olması dışında bir sorun kalmıyor. Mürsel hadislerinse, mürsili siqa olmak kaydıyla; Hanefîler, Mâlikîler ve Hanbelîlerce makbul olduğunu daha önce [sh. 240] görmüştük.

e) Hasen el-Basrî mürseli: Ondan itibâren [→ İsmâîl b. Ebî Hâlid ile el-A'meş → Cerîr b. Abdilhamîd → **Yûsuf b. Mûsâ el-Qattân** →] kanalıyla geliyor.[2] Bunların Yûsuf dışında hepsi siqa; Buhârî ile Müslim'in hadis aldığı râvîler. Yûsuf da bil-ittifâk siqa; üstelik Buhârî'nin hadis aldığı bir kişi.[3] Şu halde isnâdı sahih bir rivâyet. Geriye sadece mürsel olması kalıyor ki onun da hükmünü az önce ifâde ettik.[4]

Hasen el-Basrî şöyle diyor: "Allah'a yemin olsun ki, Rasûlüllâh'ın bu talimatını yerine getirmediler. O yüzden de iflâh olmadılar!"[5] Yine sahâbeden Ebû Saîd el-Hudrî'nin şöyle dediği gelen rivâyetler arasında: "Bu talimatı yerine getirmedik. O nedenle de iflâh olmadık!"[6]

Ehl-i Sünnet âlimlerinin bu hadisler karşısında takındığı tavır hakîkaten ilginçtir. Kimisi "Hadis hiç şüphesiz yalandır. Şayet sahih olsaydı sahâbe Muâviye'yi öldürmek için birbirleriyle yarışırdı! Zira onları hiçbir kınayanın kınaması alıkoymazdı!" diyerek reddeder. İbn Kesîr'in yaklaşımı böyle.[7] Kimisi "râvîlerinin zayıf ve şîadan olmalarını" bahane ederek ve çoğu kere de "isnâdı hakîkaten zayıf olanları öne çıkararak" kara çalar. Genelde deminki İbn Kesîr, ez-Zehebî, İbn Hacer, es-Süyûtî ve benzerlerinin tutumu bu şekilde.

1- ez-Zehebî, I, 640; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 216

2- el-Belâzürî, *el-Ensâb*: V, 136; el-Emînî, X, 143; Aycan, 58 = İsmâîl'den itibâren değişik yollardan Nasr b. Müzâhim de rivâyet ediyor. (bk. *Vaq'atü Sıffîn*: s. 216, 221; İbn Ebil-Hadîd, IV, 32)

3- bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 261, *et-Taqrîb*: II, 392

4- Aynı hadis, Hasen el-Basrî'den itibâren Amr b. Ubeyd (= İbn Adiy, V, 101, 103; Hatîb el-Bağdâdî, XII, 180; ez-Zehebî, III, 277; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 346; İbn Arrâq, II, 8) ve Yûnus b. Ubeyd el-Basrî (= Ahmed, *el-Ilel*: II, 414) kanalıyla da gelmekte. Ancak isnatlarının zayıf olduğu belirtiliyor.

5- Nasr b. Müzâhim, 216; el-Belâzürî, V, 136; İbn Ebil-Hadîd, IV, 32

6- Nasr b. Müzâhim, 216. Ayr. bk. el-Belâzürî, V, 136; Aycan, 58

7- *el-Bidâye*: VIII, 141. Benzer yaklaşım için bk. el-Heytemî, *et-Tathîr*: s. 29

Kimisi de konuyla ilgili "alternatif rivâyetlere"[1] yer vererek okuyucuyu bocalatır. İbn Arrâq gibi…[2] Oysa bizler bu hadîsin zayıf isnatlarının olduğunu inkâr etmiyoruz ve zaten onlardan birçoğuna dipnotlarda yer verdik. Yukarıdaki rivâyetlerin senedinde ise en çok hâfızası yüzünden eleştirilen râvîler var. Ali şîasından olan râvîlerinse; kendi hevâ ve hevesleri için hadis uydurmayacak kadar dürüst oldukları Ehl-i Sünnet tarafından da rapor ediliyor.

Üstelik Sünnî hadis külliyâtında, sadûq olan pek çok şiî hadis râvîsinin bulunduğu da bir gerçek. Öte yandan bu tarz rivâyetler, Ali'nin şîasından değil de; Muâviye'nin şîasından mı gelecekti!? Öyleyse bunları bahane ederek ve hele sırf zayıf ya da temelsiz alternatif rivâyetleri öne çıkararak bu hadîsi karalamak ciddî bir ilim adamının işi değildir.

İbn Kesîr ve onun gibi düşünenler "sahâbe"yi olduklarından farklı sunmayı âdet edinmişler bir defa! Onlar sahâbeden birçoklarının menfî tutumlarını ortaya koyan Kur'ân âyetlerinden, sahih hadislerden ve târihî hakîkatlerden habersiz de değiller! Bu durumda hiç mi düşünmezler!? ***"İki halîfeye bîat edildiğinde sonuncusunu öldürün!"***, ***"Siz bir kişinin etrafında toplanmış, işleriniz derli topluyken; biri çıkıp da aranıza tefrika sokmak isterse; kim olursa olsun boynunu vurun!"*** vs. hadisler[3] de zaten söz konusu hadîsi destekler nitelikte değil midir? Muâviye, ortada meşrû ve hak halîfe varken ortaya çıkan "âsî halîfe" değil midir? Buna göre onun öldürülmesi gerekmez miydi? Peki sahâbe bu sahih hadislere dayanarak neden Muâviye'yi öldürmediler!?

Sonuçta bu hadislerin isnatları hasendir ve hatta birbirlerini takviye ederek sahîh derecesine bile yükselebilirler. Zira Ehl-i Sünnet, yalancılığı

1- Onlardan biri, Hz. Câbir üzerinden, ***"öldürün!"*** yerine ***"kabul edin!"*** sözcüğü konularak nakledilen hadistir. Ki ona kitabında ilk yer veren Hatîb el-Bağdâdî (I, 259) bile "Senedi meçhul râvîlerle dolu!" diyerek çürütür. Rivâyetin "isnâdı karanlık" ve "yalan" olduğunu söyleyenler arasında, Şamlı ez-Zehebî (*es-Siyer*: III, 149~150) de var. İbn Kesîr (VIII, 142) de "Senedi meçhul" diyor. Ötekisi ise, öldürülmesi gereken kişinin meşhûr Muâviye b. Ebî Süfyân değil; "Muâviye b. Tâbût" adlı bir münâfık olduğuna dair rivâyettir. Ki İbn'ül-Cevzî bu iddianın kaynağının belirsiz olduğunu ileri sürer. (bk. İbn Arrâq, II, 8; el-Emînî, X, 145~147)

2- Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. es-Süyûtî, *el-Leâlî el-Masnûa*: I, 388~389; İbn Arrâq, *Tenzîh'üş-Şerîa*: II, 8; el-Emînî, X, 142~148

3- Bu mealde hadislerin kaynakları için bk. sh. 666

tespit edilmeyen râvîlerin rivâyet ettiği ortak mesajlı hadislerin; her biri zayıfsa hasen derecesine, hasense sahih derecesine yükseleceğini kabul ederler. [bk. sh. 146] Burada da durum aynen böyledir.[1]

7. Bir gün İmam Hasan'ın (a.s) da bulunduğu bir mecliste, Amr b. el-Âs ile Muğîra b. Şu'be, Muâviye'yi arkalarına alarak ayağa kalkarlar ve Hz. Ali'ye sataşırlar. Ardından Hz. İmâm'ı (a.s) konuşmaya çağırırlar. "Konuşurum; ancak doğruyu söylersem hak vereceksiniz!" der. Onlar "Peki!" deyince; Hz. Peygamber'in (s.a.a) onların her üçünü de muhtelif yerlerde lanetlediğini anlatır! Onlar da "Evet doğru!" diyerek Hz. İmâm'ı tasdik ederler…[2]

8. Hz. Peygamber'in (s.a.a) şu hadisini herhalde hepimiz biliyoruz:

> "Yazık olacak Sümeyye'nin oğlu Ammâr'a; onu azgın bir çete öldürecek. Ammâr onları cennete davet ederken, onlar Ammâr'ı cehenneme çağıracak!"[3]

Hz. Ammâr'ı öldüren azgın (bâğî) çete, Muâviye'nin çetesi olduğuna göre; buradan azgın çetenin "cehennem davetçisi" olduğu ve Muâviye'nin de o davetçilerin öncüsü olacağı… apaçık ortaya çıkıyor.

9. Muâviye'nin halîfe Ömer döneminde Şam'da; nasıl bir debdebe ve sefahat içinde yaşadığını… [sh. 468] ve **Ubâde** ile "ribâ" konusunda münâkaşaya girdiğini… daha önce görmüştük. [sh. 489]

10. Muâviye yine aynı dönemde bir kez daha ribâlı alışverişte bulunur. Bu kez sahâbeden **Ebüd-Derdâ** ile karşılaşır. Ebüd-Derdâ onu uyarır ve

---

1- Esasen onu Hz. Peygamber'in (s.a.a) minberine çıkaran Halîfe Ömer'dir. Zira Muâviye'ye ve onunla birlikte tüm Ümeyye oğullarına saltanatın kapılarını aralayan ilk kişi odur. Halîfe Osman ise o kapıyı sonuna dek açmıştır. [bk. sh. 467~468]

2- et-Taberânî, III, 71 = el-Heysemî (VII, 495) "**Zekeriyyâ es-Sâcî** hâricinde, bütün râvîlerinin siqa olduğunu" belirtiyor ve Zekeriyyâ hakkında ez-Zehebî'nin "Sıkı bir hadisçi. Onun hakkında olumsuz bir şey bilmiyorum." ve Yahyâ el-Qattân'ın "Hadiste tartışmalı birisi; birileri siqa sayarken, diğerleri zayıf sayıyor." dediklerine yer veriyor. ez-Zehebî onun hakkında ayrıca "hâfız", İbn Hacer de "Siqa, fakih birisi." diyor. (bk. ez-Zehebî, II, 79; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 257) İbn Hacer (*el-Lisân*: II, 488) ayrıca "Kimse el-Qattân'ın sözlerine aldanmasın! ez-Zehebî'nin de belirttiği gibi onu zayıf sayan kimse yok!" diyor.

3- Buhârî: salât, 63, cihâd, 17 = Hadisin hangi sahâbîlerden hangi yollarla geldiği ve her birinin sağlık durumları… için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 481~486

kendisine yaptığı işin "ribâ" olduğunu ve bu durumu Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) yasakladığını söyler. Muâviye "Bana göre bunda bir beis yok!" diyerek Ebüd-Derdâ'ya kulak vermez. Bunun üzerine Ebüd-Derdâ şöyle der:

> "Şimdi kim Muâviye'den benim hakkımı alıp bana verecek? Yahu ben ona Allah'ın Rasûlü'nden haber veriyorum, o ise kalkmış bana kendi düşüncesinden bahsediyor!"…[1]

11. Osman döneminde onun daha bir rahat hareket ettiğine; yolsuzluk ve haksızlıkları –halîfenin bilgisi dâhilinde– daha da artırdığına [sh. 489, 492], Ebû Zerr'e yaptıklarına [sh. 477~478], Kûfeli sürgünleri "bölücülükle" itham ettiğine [sh. 483] de yukarıda değinmiştik.

12. Halîfe Osman'ın katlinden sonra Muhâcirûn ve Ensâr'ın ricâsıyla ve meşrû yoldan iş başına gelen Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali, ilk iş olarak uzun zamandır devletin içinde bulunduğu huzursuzluk ve çalkantıların asıl sebebi olarak gördüğü şu "vâlîler" meselesini halletmek istiyordu. Bu kabilden olmak üzere Şam vâlisi Muâviye derhal azledilip[2] yerine Ensâr'ın ileri gelenlerinden **Sehl b. Huneyf** atandı.[3] Lâkin daha Şam top-

---

1- Mâlik: büyû', 33; Ahmed: VI, 448 (26255); Nesâî: büyû', 47; el-Beyheqî, V, 280; el-Bâcî, *el-İhkâm*: s. 489; İbn Ebil-Hadîd, XX, 27; el-Münâvî, VI, 234

2- "Hz. Ali şu vâliler meselesini bir süreliğine askıya alamaz mıydı?" denebilir. Oysa; ***birincisi***, halkın ayaklanarak halîfe Osman'ı öldürmelerinin en önemli sebeplerinden birisi vâlîlerdi. Dolayısıyla kıyâm eden halkın onları hâlâ yerlerinde görmeye zaten tahammülleri kalmamıştı. ***İkincisi***, onları bütün yaptıklarına rağmen yerinde bırakmak, ancak "dünyalık" peşinde koşan, "siyâsî ikbal" dışında bir şey düşünmeyen; sorumsuz ve umursuz yöneticilerin işidir. Ali ise asla öyle biri değildi…

3- Bazı kaynaklar (örn. bk. Cevdet Paşa, II, 8; Algül, II, 475; Aycan, 127 …) İbn Abbâs'ın Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye gelerek "Sen Muğîra'nın tavsiyesini tut; en azından Muâviye'yi bir süreliğine yerinde bırak…" diyerek ona yol gösterdiğini belirtirler. Oysa bu iddialar tamamen Taberî târihinde (II, 703~704) yer alan üç rivâyete dayanıyor: Bunlardan ilki [Seyf → Şuayb → Seriyy] kanalıyla geliyor. Bu yolla gelen rivâyetlerin uydurma olduğunu daha önce [sh. 58~64] gördük. İkincisinin senedinde **İbn Ebî Sebra** var ki; onun da makbul birisi olmadığını daha önce [sh. 399] belirtmiştik. Üçüncüsünün senedinde ise belirgin bir kopukluk var. O yüzden bu iddianın yersiz olduğuna; bunun İbn Abbâs gibi "Ali terbiyesi" almış bir Kur'ân tercümânına yakışmadığına inanıyoruz.

Hz. Ali'nin Şam vâliliğine önce İbn Abbâs'ı atadığına; lâkin onun özür beyanı ile bu görevi kabule yanaşmadığına ilişkin anlatım (bk. ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 139, 349; Aycan, 127) da deminki **İbn Ebî Sebra** kökenli rivâyete dayanıyor!

raklarına girmeden Şamlıların engellemesine maruz kalan Sehl, şehre bile giremeden geri dönmek mecburiyetinde kaldı.[1] Daha sonra Muâviye, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali tarafından kendisine gönderilen mektupları cevaplamaya bile tenezzül etmedi…

Sıffîn muhârebesi

Şam vâlisinin bu kaba tutumundan, onun yeni yönetimi tanımadığı ve kendi isteğiyle boyun eğmeyeceği kesinlikle anlaşılmıştı. Zaten bu durum olayların seyrinden belliydi. Mü'minlerin Emîri Hz. Ali Şam'a doğru tam da yola koyulmak üzereyken; Âişe'nin başını çektiği Cemel topluluğunun araya girmesi, Muâviye'yi itaate zorlayacak bütün harekât planlarının tehirine neden olmuştu… Cemel savaşından[2] zaferle çıkan Hz. İmâm, bu defa Muâviye ile hesaplaşmak üzere bütün hazırlığını yapar ve Şam ordusuyla Sıffîn bölgesinde karşılaşır…

Burada, Sıffîn muhârebesini bütün boyutlarıyla ele alarak; siz değerli okuyucularımızı sıkmak niyetinde değiliz. Biz burada, sadece önemli gördüğümüz ve konumuzla da çok yakından ilgili olduğuna inandığımız bazı anekdotlar sunmakla yetineceğiz:

a) Karşılıklı olarak gönderilen elçiler ve mektuplar vasıtasıyla Hz. Ali ile Muâviye arasında geçen yazışmaların ve sonuçta Sıffîn muhârebesinin temelini; Hz. Ali'nin Muâviye'den yeni idâreyi tanıması ve bîat etmesi isteği, buna karşılık Muâviye'nin ise halîfe Osman'ın katlinde Ali'nin de payının olduğunu iddia etmesi ve Osman'ın kâtillerinin teslimini istemesi oluşturur. Oysa ***evvelâ***, Osman'ın katlinde Hz. Ali'nin en ufak katkısı yoktu. O bir halîfenin -hak etse bile- bu şekilde öldürülmesine karşı çıkıyor, bunun gelecekte büyük olaylara gebe olacağını biliyordu. O yüzden olayı tatlıya bağlamak ve sulh yoluyla halletmek için var gücüyle çalışmıştı… [sh. 520~537] ***İkincisi***, Osman'ın öldürülüşünde doğrudan olmasa da; dolaylı yönden Muâviye'nin kendisinin de payının olduğunu yukarıda gördük. [sh. 518~519] Bunda onun bölge halkına yaptığı haksızlıkla-

1- İbn Kesîr, VII, 256; İslamoğlu, 58; Aycan, 127~128; Algül, II, 477

2- Muâviye Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin Âişe'nin başını çektiği Cemel ordusuyla kapışmasına seyirci kaldı… Zira bu Şam vâlisi için bulunmaz bir fırsattı; savaşta kim yenik düşerse, kalan zaten yorgun olacağından, işini bitirmek hiç de zor olmayacaktı. (bk. Aycan, 131~132, 142)

rın ve yasa dışı uygulamalarının da etkisi yok değildi. ***Üçüncüsü***, onun Osman'ın öldürülüşünde payının olduğuna inananlar arasında; Hz. Ali bir yana, sahâbeden Ebut-Tufeyl, İbn Ebî Serh [sh. 518~519], Misver b. Mahrame[1] ve Muhammed b. Mesleme[2] de vardı… O yüzden Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali ona gönderdiği bir mektubunda şöyle diyordu:

> "Eğer hevâ ve hevesinle değil de aklınla düşünecek olsaydın, Osman'ın kanından en uzak olan kişinin ben olduğumu görürdün." [sh. 524]

"Osman'ın kâtilleri" meselesine gelince; ***bir defa*** onun katline karışanlar birkaç kişiyle mahdut değildi. Neticede o gün bir halk hareketi olmuş; onların bir kısmı diğerlerini halîfenin üzerine bizzat tahrik etmiş, bir kısmı cinâyete bilfiil karışmış, bir kısmı onları desteklemiş ve bütünleşmişlerdi. Bunların bütün eyaletlerde taraftarları da vardı. Yani anlayacağınız hâdise tam manasıyla "anonim" haline gelmişti. Böyle bir durumda hakkın tecellisi, merkezî yönetimin sâlim kafayla durgun bir ortamda soruşturmayı derinleştirmesiyle mümkündür. Kayda değer bir kalabalığın otoriteyi tanımaması ve isyana kalkışması bunu elbette imkânsız kılacaktır.[3] ***İkincisi***, Osman'ın çocukları yani onun kanını talep edecek birinci dereceden yakınları dururken, Muâviye'nin bu işi üstlenmesinin iyi niyetle bağdaşır tarafı yoktur. "Benim de akrabamdır." diyerek üstlense bile, bunun yolu önce meşrû yönetimi tanımak ve ardından hak aramaktır.[4] Muâviye'nin niyeti "üzümü yemek" değil, "bağcıyı dövmek" olduğundan böyle bir yola asla yanaşmadı. ***Üçüncüsü***, merkezî otoriteden hak talebinde bulunacak bir eyâlet vâlisi, bu iş için önce otoriteye karşı isyan bayrağını açarsa; bunun akılla, mantıkla, hukûkî ve siyâsî teâmüllerle izah edilir bir yanı olabilir mi? Her eyâlet vâlisi hakkını elde etmek için aynı yolu izlese durum nereye varır? ***Dördüncüsü***, halkın meşrû taleplerine tümden kulak tıkayan, halka rağmen yönetimde kalmaya ısrar eden; neticede o halkın haklı ve meşrû ayaklanması sonucu öldürülen bir yöneticinin "kanı" mı olur?[5] ***Son olarak***, ellerini Osman'ın kanına bulaştı-

1- İbn Şebbe, IV, 1289

2- Nasr b. Müzâhim, 77; İbn Ebil-Hadîd, III, 115; Algül, II, 504

3- Algül, II, 490

4- Aycan, 137

5- Kanaatimize göre, Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin Osman'ın öldürülmesine karşı çıkışının ardında da tamamen politik nedenler, ümmetin ileriye dönük maslahatı yatıyordu. [bk. sh. 537 vd.]

ranlar sadece iki kişiydi: **1.** Sûdân b. Humrân, **2.** Quteyre b. Vehb. Bunların ikisi de "dâr" günü, yani Osman'ın evinin kuşatma altına alındığı sırada zaten öldürülmüşlerdi.[1] Öyleyse Muâviye'nin hesâbı neydi? Şayet onun derdi bizzat kâtillerse; onlar çoktan öbür dünyayı boylamışlardı. Yok işin tahrikçileri ise; onların başında Âişe, Talha, Zübeyr gibi ileri gelen pek çok sahâbî vardı. Bu durumda makul olan, onun yeni yönetimin yanında, "Cemel ordusuna karşı savaş açması" değil miydi? Ya Mısır vâliliğinden azledildiği için içi yanan, o yüzden de Osman'ın aleyhine geçerek resmen kışkırtıcılık yapan Amr'ın Muâviye'nin yanında işi neydi!!?

b) Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin Şam'a yolladığı elçi, Cerîr el-Becelî'nin orada karşılaştığı manzara da ilginçtir. Muâviye önce onu aylarca oyaladı. Sonunda onunla tartışmak üzere, ileride Hıms vâliliğine getireceği Şurahbîl b. Simt'i –ki Hz. Ali'nin en katı düşmanlarından biriydi– çağırdı. Yoluna "Osman'ı Ali'nin katlettiğine dâir" tanıklık edecek 40 kadar yalancı şâhit[2] koydu! Şurahbîl, Cerîr ile "Osman'ı Ali'nin öldürdüğü" konusunda tartıştıktan sonra, şehir şehir dolaşarak; asıl kâtilin Ali olduğunu anlatmaya, halkı galeyana sokarak Osman'ın kanını yerde koymamak üzere harekete geçmeye çağırdı…[3]

Bu durum Muâviye'nin, kendisini arzuladığı hedefe ulaştıran her şeyi mübah addettiğini göstermiyor mu?

c) Nu'mân b. Beşîr, halîfe Osman'ın kanlı gömleğini ve karısı Nâile'nin kesik parmaklarını Şam'a götürmüştü. Muâviye onları –Amr'ın da telki-

---

1- et-Taberî, II, 676; İbn Ebil-Hadîd, II, 157~158, IV, 16; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 210~211; Ağırakça, 98

2- Bunlar arasında, Muâviye'nin en yakın adamlarından Büsr b. Ebî Ertât, Yezîd el-Qasrî, Ebul-A'ver es-Sülemî, Hâbis b. Sa'd et-Tâî… gibi mimli isimler vardı.

3- İbn Abdilberr, II, 142; İbn'ül-Esîr, II, 420; İbn Ebil-Hadîd, II, 71; İslamoğlu, 59; el-Mevdûdî, 173~174; Aycan, 135

Şurahbîl'i Ehl-i Sünnet'ten çokları "sahâbeden" sayar. Bu karakterde bir adamdan Ahmed, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî'nin çekinmeden hadis aldığını sizlere haber versek, ne dersiniz? Üstelik bunlardan Nesâî, Ali'nin fazîletleri konusunda ölümsüz bir eser –ki ***Peygamberimizin Dilinden Hz. Ali*** adlı çalışmamız söz konusu eserin tercüme ve şerhidir– bırakan, Muâviye'nin fazîletine dâir "hadis" bulup buluşturmadığı için Şamlılar tarafından komaya sokulan birisi. Gerçekten bu ne basîretsizlik! "Hadisçiler sadece hadis hâfızıdır; onlar hıfzettikleri hadislerin içeriğinden çoğu kez habersizdir." diyen ne kadar doğru söylemiş!

niyle– merkez câmiinin minberinde yüksekçe bir yere koyarak ziyârete açıyor; medyanın (şâir ve hatipler) da desteğiyle; halkı maktul halîfenin intikâmını almaya çağırıyordu. Bu suni atmosferden oldukça etkilenen halk galeyana geliyor; "İntikam!" deyip ağlaşıyorlardı…[1]

Bu olaylar, Muâviye ve adamlarının "gürültülü" propagandaya ne kadar büyük önem verdiklerini gösteriyor.

d) Bu arada Muâviye'nin bazı şahsiyetleri satın alma girişiminde bulunduğuna da tanık oluyoruz! Örneğin halîfe Osman'ın muhâsarasından sonra Medîne'yi terk ederek Filistin'e yerleşen **Amr b. el-Âs**'ı, Ali'ye gâlip geldikleri vakit "Mısır vâliliğini" teklif ederek yanına almayı başardığı[2] gibi, **Ebû Mûsâ el-Eş'arî**'ye yolladığı bir mektubunda "… Allah'a yemin olsun ki; sen de Amr gibi yapıp bir şey karşılığında bana bîat edersen, oğullarına Basra ve Kûfe vâliliklerini veririm!" dedikten sonra; artık önünde hiçbir kapının kapalı, hiçbir ihtiyacının çözümsüz kalmayacağını belirtiyordu.[3]

Öte yandan, Hz. Ali'nin Mısır'a vâli olarak tayin ettiği **Qays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî**'ye de el atıyor; yazdığı mektupta onu tevbeye çağırarak, Kûfe ve Basra vâliliğini önüne koyuyor; istediği yakınlarına da Hıcaz vâliliğini öneriyordu. "Daha ne dilersen dile benden; dilediğin her şey verilecek!" diyordu…[4]

1- ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 139; İbn Kesîr, VII, 255; İbn'üş-Şıhne, 113; Gölpınarlı, *Hz. Ali*: s. 81, 138; el-Mevdûdî, 169; Algül, II, 479; Aycan, 134, 136

Osman'ın kanlı gömleği altında ağlayıp duranların 70 bine vardığı belirtilir. bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 256; el-Halebî, III, 321; İslamoğlu, 58; Aycan, 136

2- Nasr b. Müzâhim, 38~40; el-Belâzürî, III, 71; et-Taberî, III, 128; el-Mes'ûdî, II, 420; İbn Ebil-Hadîd, II, 65~68, XVI, 160; Ebul-Fidâ, I, 174~175; Gölpınarlı, 136

Emîr'ul-Mü'minîn (a.s) "O, Muâviye'ye bîatine karşılık bir bedel almadan bîat etmedi..." derken buna işâret ediyordu. (bk. Şerîf Radıy, I, 63 = 25 nolu hutbe)

3- İbn Sa'd, IV, 111~112; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 396

4- Türlü ayak oyunlarıyla Qays'ı elde edemeyen Muâviye, buna rağmen onunla yazışmaya devam etti. Etrafa, Qays'ın kendileriyle birlikte olduğu şayiasını bilinçlice yaydı… Esasen, **Hz. İmâm'ın ona olan güveni tamdı.** Ne var ki; etrafını saran beyinsizlerin dayatması sonucu; nihayet Mısır vâliliğinden alındı. Böylece Muâviye de murâdına ermiş oldu! (bk. es-Seqafî, I, 131~135; el-Belâzürî, III, 173; et-Taberî, III, 64~65; el-Kindî, *el-Vulât*: s. 20; İbn Ebil-Hadîd, VI, 60~63; İbn Kesîr, VII, 280-281; Aycan, 139~141; Algül, II, 502; Komisyon, II, 257~258)

e) Muâviye, kendisini desteklemeleri amacıyla Medînelilere; hâssaten Sa'd b. Ebî Vaqqâs'a, Muhammed b. Mesleme'ye ve Abdullâh b. Ömer'e de mektuplar yazar; ama hiçbirinden olumlu yanıt alamaz.[1]

f) Cemel topluluğunun araya girmesiyle ertelenen sıcak savaş, artık gelip çatmıştı. Muâviye, Sıffîn'e[2] Irak ordusundan[3] daha erken vararak Fırat'ın bütün su yollarını tutmuştu. Muâviye –Amr'ın aksi yönde telkinlerine rağmen– hilâfet ordusuna su vermedi. Maksat Ali tarafını susuz bırakarak zora sokmak, onları taciz etmek idi. Mü'minlerin Emîri (a.s) anlaşma teklif etti; Muâviye buna da yanaşmadı.

Şamlıların Irak ordusuna su yolunu açmamakta inat etmesi üzerine ilk çatışma su yüzünden çıktı. Çatışma sonucunda Irak ordusu suyu ele geçirdi. Ancak Emîr'ul-Mü'minîn hazretleri, Muâviye'nin aksine, suyu her iki tarafın istifadesine açık tuttu…[4]

Bu olay, Hz. Ali'nin düşmanlarının ne kadar katı, acımasız ve ne kadar vicdansız olduklarını; buna mukâbil Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) bizlere emânet edip örnek gösterdiği Ehl-i Beyt'in, kendilerine kasteden en acımasız, en şerefsiz düşmanlarına karşı bile ne kadar şefkatli, ne kadar merhametli olduğunu gösteren enteresan bir örnektir.[5]

g) Su meselesi bu şekilde halledildikten sonra her iki tarafın elçileri karşılıklı gidip gelmeye başladı. Hz. Ali, Muâviye'yi bîate çağırıyor, Muâviye ise "Evvelâ maktûl halîfenin katillerini bize teslim etmelisin!.." deyip duruyordu. Bu bir süre devam etti. Sonunda her iki taraf da savaş vaziyeti aldı. Çarpışmalar başladı…

1- bk. İbn Ebil-Hadîd, III, 113~115; Aycan, 137~139; Algül, II, 503~504

2- **Sıffîn** Sûriye'de, Raqqa yerleşim birimine çok yakın bir yerde, Fırat nehrinin batı yakasında geniş bir alanın adıdır.

3- Hz. İmâm (a.s), merkezî otoriteyi sağlamak ve muârızlara karşı harekâtı daha güçlü bir merkezden yürütmek için; idâreyi Medîne'den Kûfe'ye taşıdı.

4- Nasr b. Müzâhim, 160~172; et-Taberî, III, 74~76; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 284 vd.; İbn Ebil-Hadîd, I, 23~24; Algül, II, 505~507; İslamoğlu, 59; Aycan, 145

5- İşte Ali ile hasımlarının farkı budur. Ehl-i Beyt'in yolcusu olan bizler de, bizi öldürmeye kasteden düşmanlarımızdan bile bir yudum suyu esirgemeyiz. Varsın başkaları esirgesin! Bırakın Muâviyeler, Yezidler Rasûlüllâh'ın çocuklarına bir damla suyu çok görsün! Unutmayın ki bu ancak onlara yakışır! Biz de onların yaptığını yapacak olursak; o takdirde onlardan ne farkımız kalır?

Bu arada Hz. Ali'nin saflarında bulunan, 95'lik yaşına aldırmadan düşmana hücum eden "İhtiyar delikanlı" Hz. Ammâr'ın şehâdeti, karşı tarafı perişan etti. Zira Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bir mucizevî haberinde ***"Yazık olacak Sümeyye'nin oğlu Ammâr'a; onu azgın bir çete öldürecek. Ammâr onları cennete davet ederken, onlar Ammâr'ı cehenneme çağıracak!"*** buyurmuştu. [sh. 632] Bu nebevî hadis, bir sırrı çözerek hak ile bâtılın ve "azgın çete"nin belirmesine kılavuzluk ediyor; Ammâr'ın yer aldığı hilâfet ordusunun cennete, Muâviye'nin başını çektiği Şam ordusunun ise cehenneme yolcu olduklarını ortaya koyuyordu. Bu durum Şamlılarca da net olarak anlaşıldığı için, Muâviye ile Amr'ı bir telaş almış, orduda panik başlamıştı…[1]

h) Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin yiğitleri, Muâviye ve ordusuna nihâyet en ağır darbeyi indirdi. Mücâhidler Şamlıları yerlerinden söküp attılar. Öyle ki ta Muâviye'nin çadırına kadar vardılar. Hz. Ali'nin savaşçı askerlerinin bu şiddetli hücumu karşısında neye uğradıklarını anlayamayan; dağılmaya yüz tutan Şam ordusu[2], nihâyet çaresiz kalmıştı. Artık "kanlı gömlek" de bir işe yaramıyor; orduyu toparlamaya yetmiyordu. Sonunda Muâviye, Amr'ın "şeytânî" telkiniyle askerlere emir vererek; Kur'ân sayfalarını mızraklarının ucuna taktırmış, güya Ali'yi Allah'ın kitabının hakemliğine davet etmişti…

Bununla Muâviye ile Amr bir hileye başvurmuşlar, mücâdeleyi er meydanından başka zeminlere kaydırmışlardı. Aslında Şamlıların asıl hedeflerinin ne olduğu apaçıktı. Mü'minlerin Emîri Hz. Ali askerlerini derhal uyardı; bunun Muâviye ve Amr'ın bildik oyunlarından biri olduğu, dolayısıyla "şeytânî bir komplo" ile karşı karşıya oldukları uyarısında bulundu; savaşa ara vermeden devam etmeleri talimatını verdi:

> "Ey Allah'ın kulları! Muâviye ve adamları din ve Kur'ân ehli kimseler değiller! Ben onların küçüklüklerini de bilirim, büyüklüklerini de! Bu işte hile, desîse ve oyun var. O nedenle hakkınızı almaya, düşmanla çarpışmaya devam edin!"[3]

1- Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 484, 495~496

2- Bu başarıda, bilhassa eşsiz komutan Mâlik el-Eşter ile Hâşim b. Utbe b. Ebî Vaqqâs el-Mirqâl'in (= Sa'd b. Ebî Vaqqâs'ın yeğeni) önemli katkıları olmuştur.

3- Nasr b. Müzâhim, 489; et-Taberî, III, 37; es-Seqafî, I, 207; Müfîd, *el-İrşâd*: I, 270; el-Mes'ûdî, II, 409; İbn Ebil-Hadîd, VI, 97; İbn Kesîr, VII, 303; Aycan, 147~148

> "Bu öyle bir iş ki; görünüşte iman, iç yüzünde düşmanlık var. Başı rahmet gibi, ancak sonu nedâmet! Yolunuza yürüyün, dişlerinizi sıkıp savaşa devam edin!"[1]

Ne var ki İmam Ali'nin saflarında, o gün için başlarında **Eş'as b. Qays el-Kindî**'nin bulunduğu, iyi niyetli görünümlü, ama aklı kıt, beyinsiz bir grup vardı. Daha sonra "Hâricîler" adını alacak olan bu grup yan çizmeye başladı. "Biz Kur'ân'ı hakem yapalım diyenlere kılıç çekemeyiz!" diyerek mücadeleye ara verdiler ve Hz. İmam'ı hakem olayını kabule zorladılar! Hz. İmam'ın olanca uyarılarına rağmen taraflar ayrıldı… Sonunda Hz. Ali hakem işini mecbûren kabul etti.

Böylece târihî **"Tahkîm Hâdisesi** & **Hakem Olayı"** vuku buldu. Karşı tarafın tek adayı vardı ve o da belliydi: Amr. İmam Ali (a.s) İbn Abbâs'ı göndermeye niyetliydi. Lâkin Eş'as'ın başını çektiği aynı grup, memleketlileri (Yemenli) Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin hakem olmasını istediler. Ebû Mûsâ İmam Ali'den ayrılmış, onun yanında yer almamış bir kimseydi. Hz. İmam:

> "Benim ona güvenim yok! O beni bu haklı davamda terk etti ve aklı sıra beni uyarmaya kalktı!"

buyurarak karşı çıktı. Aynı beyinsizlerin bastırmasıyla zaten fiziki gücü kuvveti tükenen Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, çaresiz bunu da kabul etmek zorunda kaldı. O vakit şöyle buyurdu:

> "Düne kadar Mü'minlere emîr idim; bugünse memur oldum! Yasak koyan idim; yasaklanan oldum!"[2]

Ardından hem kendisi, hem İbn Abbâs; Ebû Mûsâ'yı çağırarak sıkı sıkıya telkinlerde bulundu ve onu Amr'ın hile ve desiseleri karşısında uyanık olması ve onun şeytânî oyununa gelmemesi için uyardı.

Taraflar uzunca müzakerelerin ardından "Allah'ın kitabıyla hükmetmek" üzerinde anlaştılar. Sıra anlaşma metninin yazımına gelmişti. **"**Bu, Mü'minlerin Emîri Ali b. Ebî Tâlib ile Muâviye b. Ebî Süfyân arasındaki antlaşmadır**"** denince Amr hopladı; itiraz ederek "Şayet sen Mü'minlerin Emîri isen biz neden seninle savaşıyoruz ki!? Metinden **[**Müminlerin Emîri**]** kısmını kaldırın!" dedi. Bunu duyan çilekeş İmam tekbir getirdi:

1- Şerîf Radıy, II, 2 (118 nolu hutbe = İbn Ebil-Hadîd, VII, 297)

2- Nasr b. Müzâhim, 484; el-Mes'ûdî, II, 409; İbn Ebil-Hadîd, II, 219~220

"Allâhü Ekber!" Amr'a, Hudeybiye antlaşması sırasında yaşanan olayları anlattı ve Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) şöyle buyurduğunu hatırlattı:

> "Bunun bir benzeri senin de başına gelecek! Ve sen onu yapmaya mecbur kalacaksın!"[1]

Duydukları karşısında moraran Amr "Ne o ey Ebû Tâlib'in oğlu! Bizi kâfirlere mi benzetiyorsun!?" deyince, Hazreti İmam cevabı yapıştırdı:

> "Ey Amr! Sen ne vakit mü'minlere düşman, kâfirlere dost olmadın!?"[2]

Sonunda zaten bu yola mecburen girmiş bulunan Hz. İmam (a.s), aynen Allah'ın Rasûlü (s.a.a) gibi bunu da kabul etmek zorunda kaldı; anlaşma metni taraflarca imzalandı…

Sıra antlaşmanın duyurulmasına gelmişti. Ebû Mûsâ tekrar tekrar uyarıldı; dikkatli olması istendi. Nihayet hakemler meşhur **"Ezruh"** denen yerde bir araya geldi. Taraflarca kabul edilmiş antlaşma metnini bir tarafa iterek yeni ve keyfî bir karar üzerinde anlaştılar. Buna göre her biri kendi emîrini azledecek; sonunda millet kimde karar kılarsa o emîr olacaktı. Amr "Sen şöylesin, sen böylesin; benden daha yaşlısın, İslâm'ı kabulde benden önceliğin var!" gibi sinsi taltiflerle önce Ebû Mûsâ'yı konuşturdu. Ebû Mûsâ yüksekçe bir yere çıkıp gerekeni yaptı; Ali'yi görevinden azletti. Söz sırası Amr'a gelmişti; kendisinden bekleneni yaparak: "Duydunuz; Ebû Mûsâ kendi emîrini azletti. Bense Muâviye'yi emîr olarak atıyorum! Zira o maktûl halîfenin velîsi, kanının takipçisidir; o yüzden onun yerine lâyık olan odur!" dedi.

Ebû Mûsâ nihâyet uyanabilmişti. Amr'a dönerek şöyle dedi: "Sen tıpkı, üzerine varsan da dilini sarkıtıp soluyan, kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp soluyan bir köpek gibisin!" Amr şu karşılığı verdi: "Sen de tıpkı koca koca kitaplar taşıyan eşeğe benziyorsun!"[3]

1- Hadis için bk. Nesâî, *el-Hasâis*: hadis no: 186 (= Çuhacıoğlu, 513)

2- Nasr b. Müzâhim, 508; et-Taberî, III, 103; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 195; İbn Ebil-Hadîd, II, 232~233, 275; el-Halebî, III, 23~24; Dahlân, II, 212~213; eş-Şeblencî, 108; Gölpınarlı, *Hz. Ali*: s. 37, 225~226, 254; Aycan, 151

3- Hakemler arasında geçen bu sataşmalar için bk. Nasr b. Müzâhim, 546; el-Ya'qûbî, II, 190; İbn Sa'd, IV, 257; el-Belâzürî, III, 125; et-Taberî, III, 113; el-Mes'ûdî, II, 418; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 210; İbn Ebil-Hadîd, II, 256 (Ebû Mûsâ'nın sözü A'râf sûresinin 176, Amr'ınki ise Cum'a sûresinin 5. âyetinden mülhemdir.)

Ortalık tekrar karışmıştı. Çilekeş İmam'ın (a.s) bütün bu çektikleri yetmezmiş gibi, onu hakemlik olayına zorlayan, gönderilecek hakemi de kendileri belirleyen beyinsizler bir çatlak daha yaptı. Hz. Ali'yi bu olumsuz gelişmelerden dolayı suçlamaya başladılar. "Allah'ın hükmü dururken, sen insanları hakem tuttun; onların hükmüne başvurdun; dolayısıyla kâfir oldun!" diyerek ondan ayrılıp karşısına geçtiler…[1]

i) Irak ve Şam ordularının toplam asker sayısı 200 bin civarındaydı. **Kaynaklar, Hz. Ali'nin ordusunun, Muâviye'ninkinin aksine, Muhâcirûn ile Ensâr'ın hemen tamamını bünyesinde toplamış olduğunu belirtir. Kayıtlara göre Bedir savaşına katılmış 70 ilâ 80, Rıdvân bîatine katılmış 700 ilâ 800; bunun yanında Ensâr ve Muhâcirûn'dan da 400 kadar sahâbî, Emîr'ul-Mü'minîn'in safında yer almıştır.**

Buna karşılık Muâviye tarafında, Nu'mân b. Beşîr ile Mesleme b. Muhalled gibi; yalnız Ensâr'(ın çocukların)dan bir iki kişi dışında kimse yoktu.[2]

j) Muâviye ve adamları, Ali'ye karşı savaş açmakla, sahih yollardan gelen hadisler [sh. 278~283] uyarınca; Allah ve Rasûlü'nü karşılarına almış; âdeta onlara karşı savaş açmış oldular. Öte yandan "Ali düşmanlığı"nın yanında; yalan konuşmanın, verilen sözde durmamanın da nifak alâmetlerinden olduğunu önceden [sh. 317 vd.] görmüştük. Şimdi Muâviye'nin ve onun sırdaşı olan Amr'ın bütün bu yaptıklarını nereye koymak gerekir? Yalancı şâhit tutmak, halkı aldatmak nifak değil midir?

Buradan pekâlâ anlaşılıyor ki; Muâviye'nin saltanata giden yoldaki tüm kazanımları yalan, hîle, desîse ve entrika üzerine kuruluydu.

Bir de bu savaşla, Hz. Peygamber'in (s.a.a) "Ali'nin nâkisûn, qâsitûn ve mâriqûn ile savaşacağına" dâir [sh. 285~291] mucizevî haberi de tecellî etmişti. Zirâ qâsitûn Muâviye'nin çetesinden başkası değildi.

1- Hakem olayı için bk. el-Ya'qûbî, II, 188~190; İbn Sa'd, IV, 255~257; et-Taberî, III, 101~113; İbn Ebil-Hadîd, II, 206~260; İbn Kesîr, VII, 306~308, 313~314; Gölpınarlı, 218~239; Aycan, 147~159; Algül, II, 509~513; Çuhacıoğlu, 516~519

2- Nasr b. Müzâhim, 236, 238; el-Ya'qûbî, II, 188; el-Mes'ûdî, II, 369; Hâkim, III, 104; İbn Abdilberr, II, 478; İbn Hacer, II, 389; ez-Zerqânî, *Şerh'ul-Mevâhib*: X, 144; el-Halebî, II, 78; el-Emînî, IX, 362~368; Aycan, 144; Çuhacıoğlu, 26~27

el-Mes'ûdî (*el-Murûc*: II, 413, *et-Tenbîh vel-İşrâf*: s. 256) ile Yâqût (III, 414) bu savaşta 25 Bedirli sahâbînin şehîd düştüğünü belirtirler.

13. Sıffîn muhârebesinden bir süre sonra vuku bulan bu netameli hakem olayının hemen ardından Muâviye, savunmadan taarruza geçti. Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin hâkimiyeti altında bulunan topraklara ani baskınlar düzenledi. Zira Hz. Ali'nin hakem olayından sonra bir de "Hâricî" belâsıyla uğraşmak zorunda kalması, Muâviye'nin tam aradığı fırsattı. Fırsatçılık onun adeta karakterinin bir parçası olmuştu.

– Muâviye'nin komplosu sonucu Qays b. Sa'd'ı Mısır vâliliğinden alan Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, onun yerine Muhammed b. Ebîbekr'i atadı. Sıffîn muhârebesinin bilfiil sona erdiği "Kur'ân sayfalarını mızrak uçlarına geçirme" ameliyesiyle ertesi yıl gerçekleşen hakem olayı arasında; Muhammed, idârî acemiliği yüzünden görevinden alınarak, yerine Mâlik el-Eşter tayin edildi.

el-Eşter Hz. Ali'nin en sadık dostlarının başında geliyordu. Onun sağ koluydu. Ancak Mâlik'in daha Mısır'a varmadan, **Qulzüm** denen mevkide, kendisine sunulan bir tas "bal şerbeti" ile zehirlenmesi[1] sonucu; iş yine Muhammed'e kaldı.

Olaylar üzerine Mısır'a olan iştahı giderek kabaran Muâviye, **Amr b. el-Âs** komutasında altı bin kişilik bir kuvveti derhal bölgeye sevk etti… Amr'ın askerleri arasında, Mısır'da kendilerine katılacak olan Muâviye b. Hudeyc ile Mesleme b. Muhalled de vardı… Çatışma sonucunda Muhammed b. Ebîbekr'in ordusu dağıldı. Muhammed'i saklandığı yerden çıkaran **Muâviye b. Hudeyc**, önce onu öldürdü; sonra bir eşek leşinin içine koyarak ateşe verdi![2]

Amr komutasında Mısır'a sevk edilen askerler arasında, Muhammed b. Ebîbekr'in "baba bir" kardeşi "**Abdurrahmân**" da bulunuyordu. Orada kardeşi Muhammed'in yakılarak öldürülüşüne seyirci kaldı![3]

1- Kuşkusuz, bu işin altında da Muâviye'nin parmağı vardı! (bk. el-Belâzürî, III, 168; et-Taberî, III, 127; el-Mes'ûdî, II, 429; Aycan, 162; Komisyon, II, 258)

Emîr'ul-Mü'minîn'in yanında Mâlik el-Eşter'in yeri için bk. sh. 484~485

2- el-Belâzürî, III, 163~173; es-Seqafî, I, 175~187; el-Ya'qûbî, II, 194; et-Taberî, III, 126-133; İbn Ebil-Hadîd, VI, 65~88; İbn Kesîr, VII, 347~349; Aycan, 159~164; Algül, II, 522~523; İbn Abdilberr, III, 348~349, 406; İbn'ül-Esîr, IV, 76, 152

3- el-Belâzürî, III, 171; es-Seqafî, I, 186; el-Ya'qûbî, II, 194; et-Taberî, III, 132; İbn Ebil-Hadîd, VI, 86~87; İbn Kesîr, VII, 348~349; Gölpınarlı, 249; Algül, II, 523

Âişe annemizin, Muâviye ile Amr'a –kardeşi Muhammed'in o şekilde öldürülmesine sebep oldukları için– her namazın ardından lânet okuduğu rivâyet edilir.[1]

– Mısır'ı ele geçiren Muâviye, bu defa Irak topraklarına göz dikti ve **Abdullâh (b. Amr) İbn'ül-Hadramî** komutasında bir orduyu Basra'ya saldı. İbn Abbâs'ın kısa bir süreliğine vilâyetten ayrıldığı sırada gerçekleşen bu baskın, Kûfe'den **Câriye b. Qudâme** komutasında sevk edilen bir ordu sayesinde, sonuçsuz kaldı. İbn'ül-Hadramî ve adamları teslim olmayınca, kıstırıldıkları kale ateşe verilerek öldürüldü.[2]

– Muâviye Basra'daki bu başarısız girişiminden sonra Kûfe civârına yöneldi. Bu amaçla **Nu'mân b. Beşîr**'i iki bin kişilik bir kuvvetle Ayn'üt-Temr'e sevk etti. Ancak bu baskın da sonuç vermedi.[3]

– Bu arada Muâviye, **Dahhâq b. Qays**'ı da Qutqutâne'ye yolladı. Üç bin kişilik bir kuvvetle yola çıkan Dahhâq, "aldığı emir" gereği yol üzerinde Ali'yi seven kimler varsa; hepsini öldürdü, mallarını yağmaladı. Ancak Hz. Ali'nin **Hucr b. Adiy** komutasında yola çıkardığı ordu ile karşılaşınca; zayiatla birlikte apar topar Şam'a geri döndü.[4]

– Şam vâlîsi Muâviye, **Süfyân b. Avf el-Ğâmidî**'yi de altı bin kişilik daha büyük bir kuvvetle Hît, Enbâr ve Medâin bölgelerine sevk etti. Ani baskınla karşılaşan bölge halkı kılıçtan geçirildi. Enbâr'ın bütün zenginlikleri talan edilerek Şam'a götürüldü…[5]

– Muâviye, **Abdullâh b. Mes'ade el-Fezârî**'yi de bin yediyüz kişilik süvâri birliği ile Hıcaz bölgesine gönderdi. Kutsal Mekke ve Medîne'ye kadar

1- es-Seqafî, I, 187; et-Taberî, III, 132; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 230; İbn Ebil-Hadîd, VI, 88; İbn Kesîr, VII, 349; Gölpınarlı, 248; Aycan, 164; Algül, II, 523

2- es-Seqafî, II, 255~284; et-Taberî, III, 136; İbn Kesîr, VII, 350; el-Aynî, XX, 72; İbn Ebil-Hadîd, IV, 34~53; Gölpınarlı, 249~250; Aycan, 165~166; Algül, II, 526

3- es-Seqafî, II, 307~312; el-Ya'qûbî, II, 195; et-Taberî, III, 149; İbn Ebil-Hadîd, II, 303-305; İbn Kesîr, VII, 354; Aycan, 166~167; Komisyon, II, 259

4- el-Belâzürî, III, 197-199; es-Seqafî, II, 288-294; el-Ya'qûbî, II, 195-196; İbn Ebil-Hadîd, II, 113~125; et-Taberî, III, 150; İbn Abdilberr, II, 205; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 246; İbn Kesîr, VII, 355; Gölpınarlı, 250~252; Aycan, 167; Komisyon, II, 260

5- es-Seqafî, II, 320~325; el-Ya'qûbî, II, 196; et-Taberî, III, 149~150; Hâkim, III, 446; İbn Ebil-Hadîd, II, 85~90; İbn Kesîr, VII, 354; İbn Hacer, II, 56; Aycan, 167

varmasını; yolu üzerinde kime rastlarsa malının zekâtını almasını, zekâtını vermeyenlerin öldürülmelerini emretti. Hz. İmam, İbn Mes'ade'ye karşı, onunla aynı kabîleden olan **Müseyyeb b. Necebe**'yi yolladı. Ve İbn Mes'ade hedefine ulaşamadan, geri dönmek zorunda kaldı.[1]

– İbn Mes'ade'nin sonuçsuz Hıcâz seferinden sonra, Muâviye, bu defa yine aynı bölgeye **Yezîd b. Şecere er-Rahêvî**'yi yolladı. (H. 39)[2] Muâviye'nin Yezîd'i yola koyarken "kan dökmemesi" için özellikle uyardığı belirtilir. Maksat hem bir "gövde gösterisi" yapmak hem de Muâviye'nin gerçek yüzünü henüz bilmeyenlere karşı "şirin" görünmektir. Sonuçta tehdit-vârî girişimlerle, Ali ve Muâviye taraftarlarının ortak kararı sonucu bir kişi seçilir, haccı o yaptırır…[3]

– Bu arada Muâviye'nin bizzat **kendisi** de baskınlara katıldı. Kaynaklar onun Dicle nehrine kadar ilerlediğini kaydederler.[4]

– Muâviye'nin, Mısır, Irak ve Cezîre bölgelerine yaptığı ardı arkası kesilmeyen saldırılar, baskınlar Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'yi, kelimenin tam anlamıyla iyice bunaltmıştı. Bir yandan Hâricî belâsı, öte yandan Muâviye, Hz. Ali'nin yönetimini ciddî manada sallamaya başlamıştı. Öyle ki; Emîr'ul-Mü'minîn, sözde kendi taraftarlarının acizliği / tembelliği yüzünden Şam'ın "çapulcu" askerlerine yetişemez, onlarla baş edemez hale gelmişti. İşte tam bu sırada Muâviye, Hz. Ali'nin idâresine vurulacak son darbeyi indirmek üzere bir ordu daha hazırladı; başına da en gaddar adamlarından **Büsr b. Ebî Ertât**'ı getirdi. Hıcaz, oradan da Yemen üzerine salıverilen bu ordunun görevi, bölge halkından Muâviye'ye bîat almak, ondan kurtuluşun olmadığını hissettirmek ve Ali'ye itaatte ısrarcı olanları kılıçtan geçirmek idi.

Beraberindeki askerlerle yola çıkan Büsr, Medîne, Mekke ve Tâif vilâyetlerine uğradı. Bölge halkını kılıçtan geçirip malları talan edildikten son-

1- el-Ya'qûbî, II, 196~197; et-Taberî, III, 150; İbn Kesîr, VII, 354; Aycan, 169

2- Görünürde Muâviye'nin amacı insanlara hac yaptırmaktır. Ancak gerçekte bu durum, Hz. Ali'ye karşı düzenlenen diğer baskınlardan daha önemlidir. Çünkü Kâbe'de hac vazifesini idâre etmenin, devlet siyâsetiyle sıkı bir bağlantısı vardır.

3- es-Seqafî, II, 344~351; et-Taberî, III, 151; İbn Abdilberr, II, 430, III, 653; İbn'ül-Esîr, III, 173, IV, 344; İbn Hacer, III, 659; Gölpınarlı, 273~274; Aycan, 170~171

4- et-Taberî, III, 150; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 246; İbn Kesîr, VII, 355

ra; Medîne'nin başına **Ebû Hüreyre**'yi, Mekke'nin başına da **Şeybe b. Osmân**'ı koydu! Ardından Yemen'e indi. Büsr'ün tüyler ürperten, en elem verici katliamları bu bölgede meydana geldi. Yapılan katliamın bilançosunun takriben 30 bin kişi olduğu belirtilir…[1]

Büsr ayrıca Hemedân'ı da bastı; orada da bir dizi katliamdan sonra Müslüman kadınları câriye niyetine esir aldı! İslâm tarihinde câriye niyetiyle esir alınan ilk kadınların bunlar olduğu belirtilir.[2]

Bu baskınlar[3] sırasında, Muâviye'nin sadist ruhlu komutanlarının yaptığı barbarlıklar, cinâyetler ve talanlar; gerçekten kelimelerle anlatılacak gibi değil. Mu'tezile'den İbn Ebil-Hadîd'in (II, 18) de tespiti veçhile;

> "Yezîd'in Müslim b. Uqbe'si ve onun Harra vak'asında Medîne'de yaptıkları ile, Muâviye'nin Büsr'ü ve onun Hıcaz ve Yemen'de yaptıkları arasında hiçbir farkı yoktu!"[4]

Emîr'ul-Mü'minîn'in bunlara karşı koyacak gücü yoktu! Cemel ve Sıffîn savaşları, ardından "Hâricî" belâsı derken, bir de fırsatçı Muâviye'nin ilke tanımaz ordularına karşı asker sevk etmek istedi; ama nâfile! Yerle-

---

1- Kaynaklar, Büsr'ün Hz. Ali'nin bölge vâlisi Ubeydullâh b. Abbâs'ın iki körpe çocuğunu, analarının yaşlı gözleri önünde boğazladığını da özellikle belirtirler.

bk. el-Belâzürî, III, 211~217; es-Seqafî, II, 404~435; el-Ya'qûbî, II, 197~199; İbn A'sem, *el-Fütûh*: IV, 231~240; et-Taberânî, XXII, 48; et-Taberî, III, 153~154; İbn Abdilberr, I, 155~157; İbn'ül-Esîr, I, 208, *el-Kâmil*: III, 250 vd; el-Bürrî, *el-Cevhera*: II, 31~33; İbn Ebil-Hadîd, II, 3~18; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 148; İbn Kesîr, VII, 356-357; el-Münâvî, II, 103; Şerafuddîn, *en-Nass*: s. 469~471; el-Emînî, XI, 16~28; Aycan, 171~174; Algül, II, 527; İslamoğlu, 76, 139; Komisyon, II, 260

2- İbn Abdilberr, I, 157; İbn'ül-Esîr, I, 208; el-Mevdûdî, 238; İslamoğlu, 76

3- Muâviye ayrıca **Hâris b. Münzir et-Tenûhî** ile **Abdurrahmân b. Qubâs b. Üşeym**'i Cezîre'ye, **Züheyr b. Mekhûl**'ü de Semâve halkı üzerine salıverdi. (bk. el-Belâzürî, III, 227, 231; Gölpınarlı, 274~275; Aycan, 168~169)

4- Psikopat Sırpların, 92'li yıllarda Boşnak Müslümanlara yaptığı vahşeti bütün dünya kamuoyu biliyor. Dahhâq'ın, Süfyân'ın ve özellikle de Büsr'ün Yemen halkına yaptıklarının, Sırpların Boşnaklara yaptıklarından geri kalır yanı yok maalesef! İşin ilginç yanı, gerek Muâviye'nin, gerekse Ali'yi seven halkı katliama sevk edilen komutanların hepsinin, hemen her konuşmalarında Kur'ân'dan ayetler okumaları, Allah'ı ve peygamberini anmalarıdır! İlginç olan diğer bir husussa, Ehl-i Sünnet'in bu eli kanlı kâtillere –sırf sahâbeden oldukları için– güvenmeleri ve onlardan gelen hadislere(?) kitaplarında –çekinmeden– yer vermeleridir!

rinden bir türlü oynatamadığı Iraklıları; kâh "kovuğuna saklanan kelere, inine dalıp saklanan sırtlana"[1], kâh "düşük yapmış hâmile kadınlara"[2], kâh "sancısı gelmiş, cır cır edip duran develere"[3], kâh "adama benzer, adam olmadık kişilere"[4], kâh "ruhsuz cesetlere, bakar körlere, kulağı duyan sağırlara, konuşabilen dilsizlere"[5] benzetiyor; onların bu tutumu yüzünden hayıflanıyor, kahroluyordu.[6] "Ey bedenleri burada, akılları dışarıda olanlar! İstekleri farklı, emîrlerini belâya sokan adamlar! Sizin emîriniz Allah'a itaat ettiği halde siz ona isyan ediyorsunuz. Şamlıların emîri Allah'a isyan ettiği halde onlar ona itaat ediyorlar!"[7], "Keşke öleydim, keşke sizi hiç tanımasaydım!"[8], "Yuh olsun sizlere!"[9] diyordu. Bu arada, bizzat kendi yakınlarının, kendisine dost görünenlerin ihânetine uğruyordu.[10]

Üstelik Mü'minlerin Emîri Hz. Ali (a.s), Muâviye'ye karşı koymak için onun yöntemlerini asla kullanamazdı. Zira Muâviye yaptıklarında hiçbir zaman ilke tanımazken, Hz. Ali ilkeli hareket ediyor; Allah'ın çizdiği sınırları taşmamaya (takvâ) özen gösteriyordu. Muâviye'nin elde ettiği başarılar(!) yüzünden kendisinden daha dâhî olduğunu söyleyenlere karşı, yaptığı şu açıklama ile bir gerçeğin altını çizmiş oluyordu:

> "Andolsun Allah'a, Muâviye benden daha dâhî birisi değil! Lâkin o ğadr ediyor, fücûr işliyor. Şayet ğadr'in kötülüğü olmasaydı, hakîkaten insanların en dâhîsi ben olurdum …"[11]

1- es-Seqafî, II, 312; et-Taberî, III, 149; Şerîf Radıy, I, 113 (= 66. hutbe)

2- Şerîf Radıy, I, 115 (= 68. hutbe)

3- Zübeyr b. Bekkâr, 288; el-Belâzürî, III, 172; es-Seqafî, I, 195; et-Taberî, III, 135; Şerîf Radıy, I, 86, 189 (= 38 ve 93 nolu hutbeler); İbn Ebil-Hadîd, VI, 92

4- el-Belâzürî, III, 202; es-Seqafî, II, 328~329; Şerîf Radıy, I, 65 (= 26. hutbe)

5- es-Seqafî, II, 338, 429; et-Taberî, III, 149; Şerîf Radıy, I, 207, 230 (= 104 ve 115 nolu hutbeler); Komisyon, II, 260

6- el-Belâzürî, III, 154~155; es-Seqafî, I, 191~196, II, 312~317, 326~338, 428~430, 437~438; Şerîf Radıy, I, 60~61, 64~66, 69~71, 86, 188~190, 230~232, II, 121~122, III, 67 (= 24, 26, 28, 38, 93, 115 ve 175 nolu hutbeler ile 35 nolu mektup)

7- Şerîf Radıy, I, 189 (= 93. hutbe)

8- es-Seqafî, II, 329; Şerîf Radıy, I, 65 (= 26. hutbe)

9- es-Seqafî, II, 313; Şerîf Radıy, I, 78 (= 33. hutbe)

10- Devletten aşırdığı mallarla Muâviye'ye iltihak eden **Masqale b. Hübeyra** ile **Yezîd b. Huceyye**'yi buna örnek verebiliriz. (es-Seqafî, I, 246~251, II, 360~362; İbn Ebil-Hadîd, II, 262, III, 144~147, IV, 83~85; et-Taberî, III, 145~147; Aycan, 174)

11- Şerîf Radıy, II, 206 (= 195. hutbe); İbn Ebil-Hadîd, I, 28, X, 211

14. Muâviye, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin şehâdetinden sonra, yerine geçen oğlu Hz. Hasan'ın bîat çağrısını reddettiği –zaten reddedeceği belliydi– gibi, "Asıl sen bana biat etmelisin! Yoksa aramızda kılıç var!" diyerek; Iraklılara nihâi darbeyi indirmek üzere altmış bin kişilik mücehhez bir orduyla **Meskin** civârında kamp kurdu. Şam ordusunun yakınlarına kadar sokulduğunu öğrenen İmâm Hasan (a.s), cihâd için ordu hazırlayıp yola çıktı. Medâin önlerini karargâh edinen Hz. İmâm, ordunun başına amca-oğlu Ubeydullâh b. Abbâs'ı getirerek, **Meskin**'e doğru hareket etmesini emir buyurdu.[1]

Meskin'de düşmana karşı konuşlanan Irak ordusu içinde, bir yandan "Hz. Hasan'ın barış görüşmelerine çoktan başladığı"[2], bir yandan "Qays b. Sa'd'ın düşmana satıldığı"na[3] ilişkin asılsız haberlerin hızla yayılması[4]; hemen bunların ardından, karşı taraftan gelen câzip vaatler karşısında kendini tutamayan Ubeydullâh'ın[5], yanına aldığı sekiz bin askerle birlikte Muâviye'nin saflarına katılması[6], ordunun dağılmasına ve moralmen çöküşüne neden oldu…

Esasen İmam Hasan (a.s), Iraklıların sürekli renk değiştirdiğini ve onlarla asla yola çıkamayacağını çok iyi biliyordu.[7]

1- Ebul-Ferec, *Meqâtil'üt-Tâlibiyyîn*: s. 35~37, 39~41; et-Taberî, III, 164~165; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 24~26, 33~40; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 271; Aycan, 176; Şeyh Râdî, *İmam Hasan'ın Barışı*: s. 99~120

2- Ebul-Ferec, 41; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 41; Şeyh Râdî, 153~154, 163

Aynı târihî kaynaklar, tam bu sırada İmâm Hasan'a bir hâricînin başarısız bir suikast girişiminde bulunduğunu da kaydederler. (Bu suikast girişimi için ayr. bk. el-Belâzürî, III, 282; Hâkim, III, 174; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 263)

3- el-Ya'qûbî, II, 214; Aycan, 177. krş. ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 263

4- Bu şâyia, Muâviye dışında kimin başının altından çıkmış olabilirdi ki!

5- Ubeydullâh'ın Muâviye tarafından satın alınışına birazdan değineceğiz.

6- el-Ya'qûbî, II, 214; Şeyh Râdî, 161~171

7- Hz. İmâm'a bîat eden Iraklılar ve yanında savaşa katılacak ordu, eğilimleri farklı çeşitli gruplardan oluşuyordu. İçlerinde Hz. İmâm'ın samîmî dostlarının yanı sıra, münâfıklar, fırsatçılar, hâricîler… de vardı. (bk. Şeyh Râdî, 83~97, 147~159)

Üstelik İmâm, şehîd babasının "cihâd" çağrısına karşı Iraklıların ne kadar ağır davrandıklarını yakından görmüş, birkaç gün önce Şam ordusuna karşı hareket emri verdiği vakit de benzer durumla karşılaşmıştı. (bk. Ebul-Ferec, 39; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 38-39; Şeyh Râdî, 121~123, 155; Aycan, 177)

Sonunda İmâm Hasan, Muâviye tarafından[1] gelen barış teklifini çaresiz kabul etmek zorunda kaldı. Meskin'de taraflarca imzalanan antlaşmada başlıca şu maddelere yer veriliyordu:

1. Yönetim, Allah'ın kitâbına ve Rasûlü'nün sünnetine göre amel etmesi koşuluyla Muâviye'ye bırakılacak. **2.** Muâviye'den sonra yönetim Hasan'a devredilecek; onun dışında bir başkası adına bîat alınmayacak. **3.** Muâviye, epeydir başlattığı "Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye sövgü ve lanet" alışkanlığına son verecek, onu hayırla yâd edecek. **4.** Halktan hiç kimse geçmişi yüzünden yargılanmayacak. **5.** Ali'nin şîasına hiçbir kötülük yapılmayacak, takibata alınmayacak… vs.[2] Böylece iki taraf arasında kan dökülmeden barış sağlanmış oldu.[3]

Muâviye, ***birincisi***, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) bizlere emânet bıraktığı Ehl-i Beyt'in bir ferdi olan İmâm Hasan'a bîat etmeyip karşı çıkmak ve ona karşı savaş açmış olmakla, bizzat Allah'ın Rasûlü'nü karşısına almış; ona karşı savaş açmış durumdaydı. [sh. 281~282'deki hadislere bk.] ***İkincisi***, Muâviye, gerek Hz. Ali döneminde, gerekse şimdiki Hz. Hasan'ın imâmeti zamanında vâliliğine resmen son verilmiş, şer'an meşrûluğu tartışmasız bir yönetime karşı gelmekle "bâğî" adını almış durumdadır. Bununsa haram olduğu meydandadır. ***Üçüncüsü***, Meskin olayında da hile ve desîseye baş vurmuş, insanları satın almak için pazar kurmuştur. ***Son olarak***, Muâviye bu ümmetin en büyük "**Barış Elçisi**"ne[4] verdiği sözleri de unuttu; hem de hemen!

1- Hem Muâviye'nin Hz. İmâm'a gönderdiği mektuplar (bk. Ebul-Ferec, 38; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 37; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 272; Algül, II, 555), hem de Hz. İmâm'ın halka hitâben yaptığı bir konuşma (bk. İbn'ül-Esîr, II, 17; Şeyh Râdî, 256, 266); teklifin önce Muâviye tarafından geldiğine apaçık delildir. İmâm söz konusu konuşmasında şöyle buyurmuştu:

> "Biliniz ki Muâviye bizi haysiyet ve insaftan yoksun bir işe dâvet ediyor. Eğer ölmeye hazırsanız; ona redd cevâbı verelim…"

2- el-Belâzürî, III, 287; Ebul-Ferec, 43; İbn Abdilberr, I, 370~371; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 22, 44; İbn'ül-Esîr, II, 17; İbn Kesîr, VIII, 45~46; Şeyh Râdî, 309~313; Algül, II, 553

3- İmâm Hasan'ın Muâviye ile yaptığı barış ve bu barışın arka planı ile ilgili etraflıca bilgi için bk. Şeyh Râdî, *İmâm Hasan'ın Barışı*, İstanbul, 2002, Kevser yay.

4- ***"Benim şu oğlum seyyiddir. Allah Müslümanlardan iki büyük grubun arasında onun eliyle barış sağlayacaktır."*** (İbn Ebî Şeybe, VI, 378, VII, 477; Ahmed: V, 38, 44, 49, 51 (19497, 19550, 19595, 19611); Buhârî: sulh, 9, menâqıb, 52, fiten, 21; Ebû Dâvûd: sünnet, 12; Tirmizî: menâqıb, 30; Nesâî: cum'a, 27 …)

Târihî kaynaklar, onun, yönetimi devralmak için Kûfe'ye girdiği daha ilk gün halka şöyle hitâb ettiğini kaydederler:

> "Peygamberlerinden sonra ayrılığa düşen her ümmette, sürekli, bâtıl hakka galebe çalmıştır!!! (Ağzından çıkanı ancak fark eden Muâviye, hemen kendisini toparlar ve şöyle devam eder.) "Ancak bu ümmet müstesnâ!... Bilin ki, Hasan'la yapmış olduğum antlaşmanın tüm şartları şu iki ayağımın altındadır!
>
> Sizler, benim sizinle namaz kılmanız, oruç tutmanız… için savaştığımı mı sanıyorsunuz?! Heyhât! Sizler zaten bunları yapmaktasınız. Ben sizlerle, asıl size hükmetmek için savaştım!..."[1]

Muâviye, Kûfe câmiinde yaptığı konuşmasını Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'ye ve ardından yanı başında oturmakta olan Hz. Hasan'a sataşarak bitirir. Bunun üzerine Hz. Hasan ayağa kalkar; ona ağzının payını verdikten sonra, konuşmasını şu sözlerle noktalar:

> "Ey Ali'nin adını ağzına alan adam! Ben Hasan'ım, babamsa Ali'dir. Sen Muâviye'sin, babansa Sahr (= yani Ebû Süfyân)'dır. Benim annem Fâtıma, senin annense Hind'tir. Benim ceddim Rasûlüllâh, senin ceddin ise Utbe'dir. Benim ninem Hadîce, senin ninen ise Fetîle'dir. Şimdi, hangimizin adı sanı daha alçak, soyu sopu daha berbat, geçmişi ve şimdisi daha çok kötülüklerle dolu ve yine hangimiz küfür ve nifakta daha öncelikli ise; Allah ona lanet etsin!"

Câmi cemaati hep bir ağızdan "Âmîn!" diye bağırırlar.[2]

Muâviye'nin, her fırsatta Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye sövüp lanet ettiği, bunu camilere taşıdığı, vâlilerine bu doğrultuda talimatlar verdiği, çoklarına bu yönde baskı yaptığı, Hz. Ali'ye gönül veren temiz şahsiyet-

---

1- Sadece bu paragraf için bk. İbn Ebî Şeybe, VI, 187; el-Fesevî, III, 318; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 147; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 140

2- Ebul-Ferec, 45~46; Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*: II, 14~15; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 15, 46~47; Şeyh Râdî, 338~343

Bu târihî olayı anlatan Yahyâ b. Maîn "Ben de Âmîn diyorum!" der. Ondan aktaran Fadl b. Hasen el-Basrî "Ben de Âmîn diyorum!" der. Fadl'dan nakleden Ebû Ubeyd "Ben de Âmîn diyorum!" der. Olayı bu kanaldan rivâyet eden Ebul-Ferec el-İsfehânî "Ben de Âmîn diyorum!" der. Hâdiseyi kitabına alan İbn Ebil-Hadîd ile Şeyh Râdî de "Ben de Âmîn diyorum!" derler.

Evet, biz de aynı duayı tekrarlıyor ve "**ÂMÎN**!" diyoruz.

lerin boyunlarını vurdurduğu, oğlu Yezîd'e bîat aldığı, İmam Hasan'ın zehirletilerek öldürülmesi olayında doğrudan parmağının bulunduğu[1] … da bize kadar ulaşan târihî kayıtlar arasında yer alıyor. (İlerleyen sayfalara bk.) Buradan da anlaşılıyor ki; Muâviye gerçekten "Barış Elçisi"ne verdiği tüm sözleri çoktan ayaklarının altına almış!

15. Muâviye'nin düşmanlarını alt etmede kullandığı en etkili silahlardan birisi, onları **rüşvet vererek satın alma** girişimidir. Zira düşmanın zaafından "yararlanma" hususunda Muâviye'nin üstüne yoktu! Târihî kayıtlara göre Muâviye'nin yanına çekebilmek için pazar kurup kesenin ağzını açtığı kişilerden bazıları şunlar:

– Ebû Mûsâ el-Eş'arî [sh. 637]

– Abdullâh b. Ömer,[2]

– Qays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî,[3]

1- el-Belâzürî, III, 295; Ebul-Ferec, 31, 48; el-Mes'ûdî, III, 6~7; Hâkim, III, 176; Müfîd, II, 16; İbn Abdilberr, I, 375; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 17, 29, 49~50; İbn Kesîr, VIII, 47; Şeyh Râdî, 440~445; el-Emînî, XI, 8~15; Aycan, 248; İslamoğlu, 71

2- Muâviye, oğlu Yezîd'in bîat işini zoraki halletmek için ona 100 000 dirhem göndermişti. İbn Ömer bu parayı reddederek şunları söyledi: "Bu adam benim dinimi bu kadar ucuz mu zannediyor!?" (bk. İbn Sa'd, IV, 182; el-Beyheqî, VIII, 159; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 351; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 225; İbn Hacer, *el-Feth*: XIII, 70; el-Mevdûdî, 198; İslamoğlu, 82; Sırma, *Hilâfetten Saltanata*: s. 27)

3- Muâviye onu iki defa satın alma girişiminde bulundu. İlki Qays'ın, Sıffîn savaşı öncesi Hz. Ali adına Mısır vâliliği yaptığı sıradaydı... Qays yazdığı cevâbî mektubunda Muâviye'ye demediğini bırakmadı. Onu "çok yalancı, çok sapık, Allah ve Elçisi'nin yolundan hayli uzakta olmakla" suçladı... [Olayın kaynakları için bk. sh. 637]

Muâviye, Hz. Hasan'la yapılan barış antlaşmasından sonra Qays'ı ikinci kez satın almak istedi. Qays ona bu sefer zehir zemberek bir mektup yazdı: "Ey Muâviye! Sen ancak put oğlu putsun. İslâm'a zaten kerhen girdin ve ondan gönüllü çıktın… Allah ve Rasûlü'ne karşı sürekli harp halinde, müşriklerin hiziplerinden bir hizip olarak bulundun. Allah'a, peygamberine ve mü'min kullarına hep düşman oldun…" (bk. el-Belâzürî, III, 285, V, 40; Ebul-Ferec, 42~43; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 43)

Aradan biraz zaman geçince, ona bu sefer altı mühürlü üstü boş bir kâğıt göndererek "Bu kâğıda ne yazarsan senindir!" dedi… Barıştan sonra yapılacak bir şeyin kalmadığını anlayan Qays, yine de sırf kendi çıkarını düşünmedi; ancak "askerleriyle birlikte kendilerinin ve tüm Hz. Ali taraftarlarının can ve mal güvenliğini" yazılı bir teminatla garanti altına aldıktan sonra teslim oldu. (bk. İbn Ebî Şeybe, VII, 472; Abdürrazzâq, V, 462; et-Taberî, III, 168; İbn Abdilberr, III, 228; İslamoğlu, 71)

– Ubeydullâh b. Abbâs,[1]

– Abdurrahmân b. Ebîbekr.[2]

Örneklerden bu kadarı bile gösteriyor ki; Muâviye'nin, siyâsî emellerine ulaşabilmesi için başvurmayacağı yol yoktur! Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, Ziyâd'a yazdığı bir mektupta onu ne güzel tasvir eder:

> "O öyle bir şeytandır ki; adamın önünden ardından, sağından solundan yanına sokulur, onu gafil avlamak, boşluğunu yakalamak ister…"[3]

16. Muâviye'nin, Allah ve Rasûlü'nü hedef alan bir durum [sh. 277 vd.] olmasına, üstelik verdiği sözlere rağmen; Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye sövüp lanet ettiği; hatta bu iş için değişik şehirlere hatipler tayin ederek, sövgü ve laneti câmilerin kürsü ve minberlerine, Cum'a ve bayram hutbelerine sokup sünnetleştirdiği, inkârı kâbil olmayan târihî hakikatler[4]

1- Muâviye, Hz. Hasan'la barış masasına oturmadan, Meskin ordusunun genel komutanı Ubeydullâh'a gizlice haber salarak "Yanıma şimdi gelirsen metbû (önder, söz sahibi) olursun; aksi halde sıradan bir tâbî durumunda kalırsın!" dedi ve önüne tam bir milyon dirhem koydu! Ubeydullâh bu câzip teklife karşı dayanamayıp; hem Hz. Hasan'a, hem de kendine güvenen binlerce askerine ihânet ederek Muâviye'nin saflarına katıldı. (bk. Abdürrazzâq, V, 461~462; Ebul-Ferec, 42; el-Ya'qûbî, II, 214; et-Taberî, III, 168; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 42; Şeyh Râdî, 165~166)

2- Muhtemelen kardeşi Muhammed b. Ebîbekr'in, Muâviye'nin askerlerinden olan Muâviye b. Hudeyc tarafından; bir eşek leşinin içine konarak yakılmasından [sh. 643] sonra Muâviye ile yolları ayrılmış olacak ki; Muâviye oğlu Yezîd'e bîat alırken, ona 100 bin dirhem gönderdi. Fakat Abdurrahmân "Ben dînimi dünyalık şeyler karşılığında satamam!" diyerek bu çirkin teklifi geri çevirdi. (bk. Hâkim, III, 476; İbn Abdilberr, II, 401; İbn'ül-Esîr, III, 132; İbn Kesîr, VIII, 96; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 408)

3- Şerîf Radıy, III, 77 (= 44. mektup); İbn Abdilberr, I, 570; İbn'ül-Esîr, II, 229; Komisyon, II, 294

4- İbn Teymiyye, IV, 164, 468; İbn Hazm, *el-Muhallâ*: V, 86; İbn'ül-Esîr, I, 156~157; İbn Ebil-Hadîd, IV, 56~58, XI, 44, XIII, 220~222; es-Serahsî, *el-Mebsût*: II, 37; el-Kâsânî, I, 276; el-Hamevî, III, 191; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 77; İbn'üş-Şıhne, 118; Şerafuddîn, *en-Nass*: s. 495~496; el-Mevdûdî, 234; Sırma, 33; İslamoğlu, 77~78

Kaynaklar, onun Ali'ye olan kin ve nefretini daha da ileri götürerek; bu işi kıldığı(!) namazlara da bulaştırdığını; namazda kunut yaparken, İmam'a sövüp lanet ettiğini haber veriyorlar. (bk. et-Taberî, III, 113; İbn Hazm, *el-Muhallâ*: IV, 145; İbn Ebil-Hadîd, I, 22, 338, II, 260, IV, 72, V, 131, XV, 98, XVI, 137; İbn Teymiyye, IV, 468; ez-Zeyle'î, *Nasb'ur-Râye*: II, 131; el-Emînî, II, 132~133)

arasında yer alır. Câmilerde yaklaşık 60 yıl süregelen bu iğrenç geleneğe Ömer b. Abdilazîz tarafından son verildiği de malumdur.[1]

Muâviye bununla da kalmadı; sahâbe ve tabiiinden bazılarını tehdit ya da rüşvet karşılığında Ali'ye sövmeye zorladı. Kimileri bu yöndeki baskılara boyun eğerken, kimileri de –her şeye rağmen– yapılan baskılara direndi. Onun ya da diğer Emevî vâlilerinin bu yöndeki baskılarına boyun eğmeyen isimlerden bazıları şunlar:

– Sa'd b. Ebî Vaqqâs (Muâviye zorladı.)[2]

– Sehl b. Sa'd el-Ensârî (Medîne vâlisi Mervân zorladı.)[3]

– Hucr b. Adiy el-Kindî (Kûfe vâlisi Muğîra zorladı.)

– Sa'sa'a b. Sûhân el-Abdî (Kûfe vâlisi Muğîra zorladı.)[4]

– Sayfî b. Fesîl eş-Şeybânî (Kûfe vâlisi Ziyâd zorladı.)[5]

– Atıyye el-Avfî (Haccâc bu yüzden ona tam 400 kırbaç attırdı!)[6]

– Misda' Ebû Yahyâ (Kûfe vâlisi Bişr b. Mervân zorladı…)[7]

– Hucr b. Qays el-Mederî[8] – Yezîd b. Ümeyye ed-Düelî.[9]

17. Muâviye, bir yandan Ali dostlarını parayla, makam ve mevkiiyle satın almaya çalışırken, öte yandan yapılan baskılara, Ali'ye sövgü "sünnetine" sesini yükselterek karşı çıkan seçkin şahsiyetleri bir bir **tasfiye harekâtı**na girişmiştir. İşte buna dâir birkaç örnek:

1- İbn Sa'd, V, 393; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: IV, 314; İbn Teymiyye, IV, 468; İbn Ebil-Hadîd, IV, 58~60; Şerafuddîn, *en-Nass*: s. 496; el-Emînî, X, 266; İslamoğlu, 77

2- Müslim: f. sahâbe, 32; Tirmizî: menâqıb, 20; Nesâî, *el-Hasâis*: 9 ve 52 nolu hadisler (= Çuhacıoğlu, 66, 151~152); Ebû Ya'lâ, II, 14; Hâkim, III, 108 …

3- Müslim: f. sahâbe, 38; et-Taberî, II, 15; İbn Abdilberr, III, 54 …

4- **Hucr** = İbn Ebil-Hadîd, IV, 58; **Sa'sa'a** = İbn Ebil-Hadîd, XV, 257

5- el-Belâzürî, V, 260; et-Taberî, III, 225 (Sonradan Hucr'la birlikte katledildi.)

6- İbn Sa'd, VI, 304; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 139

7- el-Iclî, *es-Siqât*: II, 280, 437; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 427

8- Hâkim, II, 358; İbn Hacer, *el-Lisân*: IV, 122. krş. el-Iclî, *es-Siqât*: s. 288; ez-Zehebî, *Târîh'ul-İslâm*: VI, 470; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IX, 95

9- Buhârî, *el-Kebîr*: VIII, 319, *es-Sağîr*, I, 206; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 193
Konuyla ilgili başka örnekler için bk. Şerafuddîn, *en-Nass*: s. 495~499

a) İbn Hacer (*el-İsâbe*: II, 200), deminki **Sa'sa'a**'nın, Muâviye'nin emriyle Kûfe vâlisi Muğîra tarafından sürüldüğünü belirtiyor.

b) "**Ali'ye sövmekten, Osman'ı sevmekten geri kalma!**" talimatıyla[1] Kûfe'ye vâli olarak atanan Muğîra b. Şu'be, görev mahalline varır varmaz Kûfe mescidinde Hz. Ali'ye sövüp lanet etmeye başladı. Bunu duyan seçkin sahâbî **Hucr b. Adiy el-Kindî**, "Allah'ın lanetine bilakis siz daha müstehaksınız!" diyerek karşı çıktı. Vâlî "Ben senin vâlinim ey Hucr! Sultandan kork; çünkü onun gazabı senin gibileri yok edebilir!" dedi...

Artık hemen her Cuma sık sık yaşanan bu manzara karşısında, "Hucr'u öldür!"mesi yönünde gelen baskılara "Muâviye dünyada saltanat sürsün diye Muğîra âhirette azap çekemez!" diyerek kulak asmayan Muğîra, o ve arkadaşlarının hazîneden aldıkları maaşı kesmek ve biraz evvel de belirttiğimiz gibi, ona sadece baskı yapmakla yetindi. Bu durum yaklaşık dokuz yıl bu şekil sürüp gitti.[2]

Muğîra'nın ölmesiyle boşalan vilâyete, "Babasının oğlu" Ziyâd atanınca, Kûfe'nin havası birden değişti. Önceki vâliye nazaran daha sert ve acımasız olan Ziyâd'ın ilk icraatı, Hucr ve altı arkadaşını zincirletip Şam'a göndermek oldu. Muâviye suçları "vâliyi edeplice(!) dinlememek ve Hz. Ali'ye sövmemek" olan Hucr ve arkadaşlarının kafalarını, Şam yolu üzerinde, **Merc-i Azrâ** denilen mevkide vurdurdu![3]

Günün Kûfe kadısı Şüreyh'in "Hucr'un kanı ve malı haramdır!" demesi de bir işe yaramadı. Zira çalınacak minarenin kılıfı çoktan hazırlanmış; Hucr ve arkadaşlarının "yönetime baş kaldırıp fitne çıkardığına" dâir yeterince "şâhit" tutulmuştu![4]

1- el-Belâzürî, *el-Ensâb*: V, 252; et-Taberî, III, 218; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 326; İslamoğlu, 78

2- et-Taberî, III, 218~219; İbn Kesîr, VIII, 55; İslamoğlu, 78~79; Aycan, 229

3- Bu kafileden Abdurrahmân b. Hassân el-Anezî'nin âkıbeti çok daha da feci oldu. Muâviye onun cezasını Ziyâd'a bırakınca, Ziyâd onu diri diri toprağa gömdü!

4- Toplam 70 kişilik bu "tanıklar" listesinde, şu isimler hayli dikkat çekiyor:
Hanzale b. Rabî' et-Temîmî -sahâbeden- [AH-M-T-N-C]
Hâlid b. Urfuta el-Leysî -sahâbeden- [AH-T-N]
Âmir b. Mes'ûd b. Ümeyye el-Cumahî -sahâbeden- [AH-T]
Ubeydullâh b. Müslim el-Hadramî -sahâbeden- [AH-C]

Hucr ve arkadaşları bu sahte tanıklığın ve iftiranın kurbanı oldular…[1]

Hucr ve arkadaşlarının maruz kaldığı muameleyi duyan Âişe, bundan oldukça rahatsız olur ve bir ara Muâviye'ye şöyle çıkışır:

> "Ey Muâviye! Hucr ve arkadaşlarını öldürürken hiç mi Allah'tan korkmadın?"[2]

c) Kûfe'de Ziyâd'ın takibatına uğrayan Ali dostlarından birisi de **Amr b. Hamiq el-Huzâî** idi. Bir ara, Kûfe'de Hz. Ali'nin şîasıyla bir araya gelerek gizli toplantılar yaptığı, Fâsık Velîd'in kardeşi **Umâra** tarafından Ziyâd'a ihbâr edilen [= sh. 610] Amr b. Hamiq, Hucr ve arkadaşlarının idam edildiği günlerde daha sert baskılara maruz kaldı ve arkadaşı Rifâa b. Şeddâd el-Becelî ile kaçıp Medâin'e, oradan da Musul'a sığındı. Saklandıkları yer öğrenildiğinde Rifâa bir yolunu bulup kaçarak kurtuldu. Ancak o sırada zaten ağır hasta olan Amr, tutuklanarak Musul vâlisi Abdurrahmân b. Ümmil-Hakem'in huzuruna getirildi ve Muâviye'nin emriyle kafası kesilerek idam edildi. Kesik başı Ziyâd'a, oradan da Muâviye'ye yollandı ve ibret olsun diye, şehir şehir dolaştırılarak halka teşhir edildi.

Umâra b. Uqbe b. Ebî Muayt -sahâbeden-

Vâil b. Hucr el-Hadramî -sahâbeden- [AH-M-D-T-N-C-DY]

İshâq b. Talha b. Ubeydillâh [T-C]

Şebes b. Rib'î el-Kûfî (D-N)

Ömer b. Sa'd b. Ebî Vaqqâs [AH-N]

Münzir b. Zübeyr b. el-Avvâm [AH]

Mûsâ b. Talha b. Ubeydillâh [AH-B-M-D-T-N-C-DY]

Heysem b. Esved en-Neha'î [Buhârî *el-Edeb'ül-Müfred*'de]

Ebû Bürde (Âmir) b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî [AH-B-M-D-T-N-C-DY]

(bk. el-Belâzürî, V, 262; et-Taberî, III, 226; İbn Kesîr, VIII, 56; Aycan, 242)

Not: İsimlerin sonunda yer alan simgelerin anlamları için bk. sh. 260

1- Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bak. İbn Sa'd, VI, 218~219; el-Belâzürî, V, 251~279; el-Ya'qûbî, II, 230~231; et-Taberî, III, 218~235; Hâkim, III, 468~470; İbn Abdilberr, I, 356~358; İbn'ül-Esîr, I, 437; İbn Kesîr, VIII, 55~57; Algül, III, 16~18; Aycan, 204, 235-245; İslamoğlu, 78~80; Şeyh Râdî, 388~410; Sırma, 33~35

Hz. Ali'nin "Hucr ve arkadaşlarının öldürüleceğini" önceden haber verdiğine dair bk. el-Fesevî, III, 320; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VI, 252; et-Tabresî, *İ'lâm'ül-Verâ*: s. 33

2- et-Taberî, III, 232; Hâkim, IV, 352; İbn Kesîr, VI, 253, VIII, 57; el-Mevdûdî, 221; İslamoğlu, 80 (Bu hususta Hasen el-Basrî'nin sözü ileride gelecek.)

İslâm târihinde kesik başı şehir şehir dolaştırılan ilk kimsenin, Amr b. Hamiq olduğu söylenir.[1]

d) Ziyâd'ın, Kûfe câmiinde Ali'ye sövdüğü için kendisini taşlayan **30 kişi**nin (80 olduğu da söyleniyor) elini kestirdiği belirtiliyor.[2]

e) Yine Muâviye'nin bir Basra vâlisinin, minbere çıkıp Ali'ye sataştığı için kendisini taşlayan bir kişinin elini kestirdiği de biliniyor.[3]

Bütün bu yapılanlar, sırf Ümeyye oğulları saltanatının bekâsı içindi. Ancak burada ilgimizi çeken husus, Ehl-i Sünnet hadis âlimlerinin hem sırf "Ali'ye sövülmesine" karşı çıktığı için Hucr ve arkadaşlarını katleden, Amr'ın kesik başını şehir şehir dolaştıran Muâviye ve adamlarından, hem de Hucr ve arkadaşlarının aleyhinde yalancı şâhitlik yapan kişilerden hadis almaları ve onların üzerine din inşâ etmeleridir!

18. Muâviye'nin en çok eleştirilen icrâatlarından biri de, **Babasının oğlu Ziyâd**'a bir "baba" bulması, onu kendi soyuna ilhâk etmesidir.

Ziyâd, hicret yılında doğmasına rağmen Hz. Peygamber'le karşılaşamadı. Önceleri kendisine "**Ziyâd b. Ubeyd es-Seqafî**" deniyordu. Yani babası Ubeyd, annesinin adıysa Sümeyye idi. Mü'minlerin Emîri Hz. Ali döneminde Fâris diyârının vâlisiydi. Oldukça zekî, siyâseti iyi bilen biriydi. Hz. Ali'nin şehâdetinden ve İmâm Hasan ile yapılan barış antlaşmasından sonra, Muâviye onu kazanmanın yollarına baktı. Zira onunla birlikte otoritesinin daha da güçleneceğini biliyordu.

Derken, Halîfe Ömer zamanında Ebû Süfyân'ın "Ziyâd'ı anasının rahmine kimin koyduğunu ben çok iyi biliyorum!" diyerek; câhiliyye devrinde onun anasıyla yattığını ve bununla Ziyâd'ın kendisinin gayr-ı meşrû çocuğu olduğunu ifâde ettiğini... hatırladı. Bunun üzerine Ziyâd ile girişimlere başladı. Bu arada "Sümeyye'nin bir vakit Tâif'te fâhişelik yaptığına ve onu Ebû Süfyân'ın koynuna verdiğine" dâir tanıklık yapa-

1- bk. İbn Sa'd, VI, 25; İbn Habîb el-Bağdâdî, *el-Muhabber*: s. 292; el-Belâzürî, V, 281-282; el-Ya'qûbî, II, 231~232; et-Taberî, III, 224; İbn Abdilberr, II, 524; İbn'ül-Esîr, III, 367~368; İbn Kesîr, VIII, 52; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 533; Algül, III, 16~18; Şeyh Râdî, 410~413; el-Mevdûdî, 239; İslamoğlu, 77; Aycan, 240~241

2- et-Taberî, III, 207; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 317; İslamoğlu, 78

3- et-Taberî, III, 245; İbn Kesîr, VIII, 77; el-Mevdûdî, 236; İslamoğlu, 76

cak şarap tâciri bir adam bulundu! Böylece Muâviye Ziyâd'ı kendi nesebine katarak onu "kardeş" ilan etti. Bu olaydan sonra Muâviye, Ziyâd'ı Basra vâliliğine getirdi. Çok geçmeden Kûfe'yi de katarak, bu iki büyük kentin sorumluluğunu ona bıraktı.[1]

Oysa Allah'ın Elçisi (s.a.a):

> "Çocuk yatağa aittir..."[2]
>
> "İslâm'da, kim kendi babası dışında birinin 'babası' olduğunu iddia ederse, cennet ona haramdır."[3]

buyurmuştu. Ziyâd ise Ubeyd'in yatağında dünyaya gelmişti.

Muâviye, Ziyâd'ı kendi soyuna ilhak etmekle, bilindik şer'î nesep hükümlerini tümden alt üst etmiş; o yüzden Muâviye'nin bu girişimi, toplumun farklı kesimlerinden büyük tepki almıştı.[4] Örneğin Ziyâd'ın bizzat ana bir kardeşi olan Ebûbekra es-Seqafî, "Bu bir zinâ itirafıdır. Oysa Allah'a and olsun ki; Sümeyye, bildiğim kadarıyla Ebû Süfyân'ı hayatında hiç görmemiştir!" demişti.[5]

19. Muâviye, Kûfe vâlisi Muğîra'nın telkiniyle[6], ölümünden sonra yerine oturacak kişiyi belirlemek üzere, oğlu **Yezîd'i "veliahd" tayin ederek**, halktan biat topladı.[7]

Bu "veliahd"lık sistemini halka kabul ettirmek hiç de kolay olmadı elbette. Zira bu, hem İslâm öncesi Arabın yönetim sistemine yabancıydı, hem de bizzat Muâviye'nin iktidar için mücâdele verirken "halîfenin şûrâ ile seçilmesi" yönündeki ısrarıyla tezat oluşturuyordu. O yüzden Muâviye,

---

1- İbn Abdilberr, I, 567~570; İbn'ül-Esîr, II, 228~229; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 580

2- Mâlik: aqdıye, 20; Buhârî: büyû', 3, 100, vasâyâ, 4, meğâzî, 55, ferâiz, 18, 28, hudûd, 23 (= muhâribîn, 9), ahkâm, 29; Müslim: radâ', 36~37 …

3- Buhârî: meğâzî, 58, ferâiz, 29; Müslim: îmân, 112~114 …

4- İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 302; Aycan, 198; Sırma, 23

5- İbn Abdilberr, I, 570 (Bu hususta Hasen el-Basrî'nin sözü az ileride gelecek.)

6- Kaynaklarda Yezîd'in veliahd tayin edilmesi işini Muâviye'ye çıtlattıktan ve onun bu işe yeşil ışık yaktığını gördükten sonra vilâyete dönen Muğîra'nın, Yezîd'e bîatin alt yapısını hazırlamak üzere, Kûfe'nin ileri gelenlerinden on kişi bularak; onları 30 000 dirheme satın aldığı belirtilir. (bk. İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 350; Sırma, 28; el-Mevdûdî, 196; İslamoğlu, 81~82)

7- et-Taberî, III, 247; İbn Kesîr, VIII, 86; Aycan, 246~251; İslamoğlu, 81~86

bu işi halledebilmek için akla gelebilecek her yolu denedi… Kimileri parayla[1], kimileri de tehdit yollu iknâ edildi!

Muâviye'nin İmâm Hasan (a.s) ile imzaladığı barış antlaşmasında, onun kendinden sonra yönetimi İmâm'a devredeceğine ve yerini başka kimseye bırakmayacağına dair bir madde de vardı. Kaynaklarda, "Hasan" engelinin aşılması için Muâviye tarafından bir komplo hazırlandığı ve bu komplo sonucu İmam Hasan'ın "zehirletilerek" öldürüldüğü… üzerinde durulur. [sh. 651]

Yezîd, hafif meşrepli, ava meraklı, şaraba düşkün; tam bir eğlence adamıydı. Dînî kaygı taşımayan, namaza ehemmiyet vermeyen biriydi.[2] Muâviye yerini böyle bir adama bırakmakla, zulüm, kahır ve kan kokan Emevî saltanatının doksan yıl ayakta kalmasını sağlamış oldu.

20. Bütün bunların yanı sıra, Muâviye'nin İslâm'ı algılayış biçimine ve dînî yaşantısına dâir ilginç örnekler de var:

– Hac maksadıyla geldiği Mekke'de önceleri Rasûlüllâh'ın sünnetine ve ilk iki halîfenin yoluna tâbi olup namazlarını kısaltan Muâviye, daha sonra Mervân b. Hakem ile Amr b. Osmân'ın "Senin amcanın oğluna (= Halîfe Osman'a) muhâlefet etmen ayıp olmuyor mu?" demeleri üzerine; daha sonra namazlarını -Osman'ın sünnetine uyarak- tam kılmaya başladı.[3]

– Muâviye döneminde bayram namazları hutbeden sonraya bırakılır oldu. Medîne vâlisi Mervân, buna gerekçe olarak "Halk namazdan sonra kalıp bizi dinlemiyor; o yüzden hutbeyi öne aldım!" diyordu.[4]

– Cuma günü ilk defa hutbeyi oturarak okuyan Muâviye'dir![5]

1- Sahâbeden Abdullâh b. Ömer ile Abdurrahmân b. Ebîbekr'in de "Yezîd'e bîat için" satın alınmak istendiğini… daha önce [sh. 651, 652] görmüştük.

2- İbn Ebil-Hadîd, V, 131; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 252 vd.

3- Ahmed: IV, 94 (16254) = el-Heysemî (II, 361) "râvîleri siqa" diyor.

4- Buhârî: îdeyn, 6; el-Aynî, V, 380 = Halkın okunan hutbeyi dinlemeden çıkıp gitmelerinin sebebi ise, onların hutbe esnasında Hz. Ali'ye sataşmalarıydı. (bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ*: V, 86; es-Serahsî, II, 37; el-Kâsânî, I, 276)

5- İbn Ebî Şeybe, I, 448, VII, 252; İbn Hacer, *el-Feth*: II, 401; el-Aynî, V, 308

– Hacda okunan telbiye marşını ilk defa yasaklayan da odur![1]

– Bilindiği gibi, temettu haccını ilk yasaklayan Halîfe Ömer idi ve Osman da o yolu izlemişti. Muâviye de aynı yoldan yürüdü…[2]

– Hadis kaynakları, onun şarap içtiğine de yer veriyor.[3]

– Muâviye, Hz. Peygamber'in (s.a.a.) "kayıp eşyasını başkasının yanında bulan adam" hakkında verdiği hükmü de reddetmişti.[4]

– İslâm'da ganimetin beşte dördü muhâriplere pay edildikten sonra, kalan beşte biri hazîneye devredilirdi. Ancak Muâviye böyle yapmamış, ganimet henüz taksim edilmeden, içinde bulunan altın, gümüş vb. değerli eşyaları kendine ayırmıştı.[5]

1- Ahmed: I, 217 (1773~1774); Nesâî: menâsik, 197; Hâkim, I, 464~465 …

Hâkim "Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih" diyor, ez-Zehebî onaylıyor. Nesâî ile Hâkim'in rivâyetinde İbn Abbâs, Muâviye'nin bunu sırf Ali'ye olan kininden dolayı yaptığını belirtiyor, Ahmed'inkinde ise "Allah ona lanet etsin!" diyor!

2- İbn Ebî Şeybe, III, 228; Ahmed: I, 292, 313, 314 (2532, 2718, 2729); Nesâî: menâsik, 50; Tirmizî: hac, 12… (İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.)

3- Ahmed: V, 347 (21863); İbn Ebî Şeybe, VI, 188; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâm'in-Nübelâ*: V, 52; el-Heysemî, V, 54 = İsnâdı sahihtir.

Sahâbeden Abdurrahmân b. Sehl el-Ensârî'nin, Halîfe Osman döneminde, Şâm vâlisi Muâviye'ye şarap taşıyan develerin önünü çevirerek; tulumları yarıp içindeki şarapları yere boşaltmaya çalıştığı belirtiliyor! (bk. İbn Abdilberr, II, 420; İbn'ül-Esîr, III, 125; İbn Hacer, II, 401; el-Münâvî, V, 463)

İbn Hacer senedinde bulunan **Büreyde b. Süfyân el-Eslemî** yüzünden rivâyetin zayıf olduğuna işâret ediyor. Oysa onun Osman'ı eleştirmekten başka suçu günahı yok! Ki onu eleştirenlerin başında sahâbenin bulunduğunu yukarılarda görmüştük. Üstelik hadis tenkitçileri arasında onunla ilgili oturmuş kanaat, "kavî olmadığı" yönünde. (bk. Nesâî: imâmet, 18; ez-Zehebî, I, 306; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 332, *et-Taqrîb*: I, 105) Bu da onun haddi zatında güvenilir; ancak hâfızasının zayıf olduğunu ifâde eden bir deyimdir. Kaldı ki, İbn Adiy (II, 61) "Onun cidden münker olacak hiçbir rivâyetini görmedim!" diyor. Bir de Hâkim ile ez-Zehebî (III, 37), onun kanalıyla gelen bir hadis için "İsnâdı sahih" diyorlar. Şu halde rivâyetimizin isnâdı için rahatlıkla "hasendir" diyebiliriz.

4- Abdürrazzâq, X, 201; Ahmed: IV, 226 (17303); Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*: s. 174~175; Nesâî: büyû', 96 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahihtir.

5- bk. İbn Ebî Şeybe, VI, 201; İbn Sa'd, VII, 28; el-Fesevî, III, 25; Hâkim, III, 442; İbn Abdilberr, I, 315; İbn'ül-Esîr, II, 39; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 475; İbn Kesîr, VIII, 51; İslamoğlu, 76 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahihtir.

– Tıpkı öncekilerin yaptığı gibi; o da Hâşim oğullarını humüsteki hakkından mahrum bıraktı.[1]

– Savaşta ölülere işkence etme âdeti de onunla birlikte başladı.[2]

– Halk artık Muâviye'nin yanında doğruyu konuşmaktan bile korkar olmuştu. **Ahnef b. Qays** ona hitâben şöyle diyordu:

"Doğru konuşursam senden, yalan konuşursam Allah'tan korkarım!"[3]

– Muâviye'nin kendi yerini pekiştirmek için her yola başvurduğu gibi, bu yolda "hadis rivâyetine" de el attığını görüyoruz. Örneğin Kûfe vâlisi Muğîra'nın, Sa'sa'a b. Sûhân'ı yanına çağırdığı; "Osman'ı halk arasında eleştirmekten ve Ali'nin faziletlerini alenen anlatmaktan uzak dur! Esasen bilmediğimiz şeyleri anlatıyor değilsin sen. Ama şu sultan çıktı çıkalı; onun ayıplarını açığa vurduğumuzda bizi hesaba çekiyor…" diyerek[4], onun "kulağını çektiği" biliniyor.

Muâviye'nin sağ kolu olan Amr'ın oğlu ve kısa bir dönem Mısır vâliliği yapmış olan Abdullâh bile, emîre dokunan bazı hadisler rivâyet ettiğinde azarlanarak "câhil" damgası yiyor,[5] Yezîd'e bîat toplandığı günlerde "Ümerâ bizleri hadis rivâyetinden men ediyor!" diyordu.[6] Muâviye "Ömer döneminde bilinenler dışında" hadis rivâyetine karşı çıkıyordu.[7]

Anlaşılıyor ki, o dönem insanların "hadis rivâyeti" konusunda can güvenlikleri yoktu.[8] Ümeyye oğulları hesâbına çalıştığı bilinen meşhur ha-

1- bk. İbn Sa'd, V, 391

2- Mısırda Muhammed b. Ebîbekr'e yapılanları, Büsr'ün Yemen ve Hemedân baskınlarında çocuklara ve Müslüman kadınlara yaptıklarını ve seçkin sahâbeden Amr b. Hamiq'ın kesik başının başına gelenleri buna örnek verebiliriz.

3- İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 352; İslamoğlu, 84; Komisyon, II, 309

4- et-Taberî, III, 182; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 290; Şeyh Râdî, 392

5- Ahmed: IV, 94 (16249); Buhârî: menâqıb, 3, ahkâm, 2

6- Hâkim, IV, 486~487 = İsnâdı Müslim'in şartlarına göre sahih bir hadis.

7- Ahmed: IV, 99 (16305); Müslim: zekât, 98; et-Taberânî, XIX, 370

8- Muâviye, Hz. Hasan'la yapılan barış sözleşmesinden sonra vilâyetlere gönderdiği fermanda "Ali ve âilesinin fazîletleri konusunda hadis rivâyet edenlerin can güvenliğini kaldırdım!..." diyordu. (bk. İbn Ebil-Hadîd, XI, 44; Şeyh Râdî, 373)

Bir ara Abdullâh b. Ömer'e de haber salmış; "Hadis okuduğun bana bir ulaşırsa boynunu vururum!" demişti. (bk. Nasr b. Müzâhim, 220)

disçi İbn Şihâb ez-Zührî bile "Vallâhi, bende Ali'nin fazîletlerine dâir öyle hadisler var ki; onları bir okusam öldürülürüm!" diyerek[1], o günlerin korku dolu karanlık atmosferini gözler önüne seriyordu.[2]

Mevzû hadislerin en çok kök salıp yeşerdiği dönemin "Emevîler" dönemi olduğu, birazcık hadis târihi bilen herkesin malumudur. Özellikle bağımsız Mu'tezilî kaynaklar, Muâviye'nin vilâyetlere yolladığı bir fermanında, Osman ve avânesinin lehinde, Ali ve dostlarının aleyhinde hadis uydurulmasını bizzat emrettiğini,[3] hatta bunun için adam kiraladığını açıkça belirtirler.[4]

– Muâviye, bütün bunların yanında, sakat "**cebirci kader**" anlayışının da en önde gelen mümessillerindendir. Muâviye türlü entrikalarla elde ettiği saltanatın "Allah vergisi!" olduğunu[5] ifâde ediyor, oğlu Yezîd'in işinin de "yukarıdan bitmiş bir kaza" olduğunu[6] ileri sürüyordu. Ebû Hilâl el-Askerî de "*el-Evâil*"inde (s. 182) "Allah kullarının bütün fiillerini irâde buyurur!" diyen ilk kişinin Muâviye olduğunu belirtir.[7]

Sahâbeden bazılarının Muâviye ile ilgili sözleri:

– **Halîfe Ömer**, Şam'ı ziyaretinde Muâviye'nin büyük bir debdebe ve sefahat içinde yaşadığını görmüş; "Kapında ihtiyaç sahipleri dururken ne bu hal?" diyerek onu azarlamıştı… [sh. 468] Öte yandan, yönetim işinde "tuleqânın hiçbir hakkının olmadığını" da belirtmişti. [8]

1- İbn'ül-Esîr, I, 351 (Cende' el-Evsî el-Ensârî'nin biyografisi); el-Emînî, I, 24

2- Burada, "Benim ne vakit 'Rasûlüllâh (s.a.a) şöyle buyurdu' dediğimi duysan; bil ki o Ali kaynaklıdır. Ancak bildiğin gibi Ali'nin adını anmaya cesaret edemediğimiz bir dönemde yaşıyoruz!" diyen Hasen el-Basrî örneğini de anabiliriz.
(bak. Celâl es-Süyûtî, *Tedrîb'ür-Râvî*: I, 204; el-Halebî, II, 95; el-Heytemî, *el-Fetâvâ el-Hadîsiyye*: s. 129)

3- bk. İbn Ebil-Hadîd, XI, 44~46, XVIII, 65

4- İbn Ebil-Hadîd, IV, 63~64, 73 (= Burada örnek olarak Ebû Hüreyre, Amr b. el-Âs, Muğîra b. Şu'be, Semura b. Cündeb ve Urve b. Zübeyr'in adları veriliyor.)

5- et-Taberî, III, 267; İbn'ül-Murtazâ, 86~87; İslamoğlu, 80

6- Bu sözün kaynakları için bk. sh. 342

7- Ca'fer Sübhânî, I, 510

8- İbn Sa'd, III, 342; el-Belâzürî, X, 434~435; İbn'ül-Esîr, IV, 157; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 305

– **Mü'minlerin Emîri Hz. Ali** ise onun tuleqâdan olduğunu; kerhen İslâm'a girdiğini belirtiyor, ona gönderdiği mektupta "Lanetlik herifin oğlu", Muhammed b. Ebîbekr'e gönderdiği mektupta ise "Fâcir oğlu fâcir" deyimlerini kullanıyordu onun hakkında! [sh. 623] Muâviye ve adamlarının "Din ve Kur'ân ehli kimseler olmadıklarını" [sh. 639] belirten Hz. İmâm, onları "cevir ve zulüm ehli fâcirler" diye[1] niteledikten sonra, yeminle şöyle diyordu:

> "Onlar müslüman olmadılar, müslüman göründüler! Küfrü gizlediler. Küfürlerini destekleyecek adamlar buldukları anda açığa vurdular!"[2]
>
> "Bizim hizbimiz Hizbullâh, azgın çetenin hizbi ise Hizbüşşeytan'dır. Bizimle düşmanlarımızı aynı seviyede görenler bizden değildir."[3]

Muâviye'nin Ziyâd'ı yanına çekme girişimleri sırasında Ziyâd'a yolladığı mektupta da şunları söylüyordu: [bk. sh. 652]

> "O öyle bir şeytandır ki; adamın önünden ardından, sağından solundan yanına sokulur, onu gafil avlamak, boşluğunu yakalamak ister…"

Muhtelif kaynaklar, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin (a.s) kunut yaparken Muâviye ve arkadaşlarına lanet ettiğini de kaydederler.[4]

– **Âişe**'nin de –kardeşi Muhammed'in katledilmesine sebep olduğu için– her namazın ardından onu lânetlediği rivâyet edilir. [sh. 644]

– **Hz. Ammâr**, Muâviye tarafı için, tıpkı Hz. Ali gibi, "Vallahi onlar Müslüman olmadılar. Sadece Müslüman görünerek küfürlerini gizlediler; küfürlerine destekçiler bulunca da açığa vurdular!" diyordu.[5] Benzer sözler, **Ebû Zerr el-Ğıfârî** ile **Muhammed b. Ebîbekr**'den de rivâyet ediliyor.[6]

1- bk. es-Seqafî, I, 195; et-Taberî, III, 134; Şerîf Radıy, II, 131 (= 177. hutbe); İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 231; İbn Ebil-Hadîd, VI, 91~92

2- Şerîf Radıy, III, 18 (= 16. mektup)

3- el-Qatî'î, *ez-Zevâid alel-Fedâil li-Ahmed*: II, 679; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşq*: XLII, 459; es-Sehâvî, *el-İsticlâb*: s. 561; el-Heytemî, 238

4- Nasr b. Müzâhim, 552; el-Belâzürî, III, 126; es-Seqafî, II, 442; et-Taberî, III, 113; Qâdî Abdülcebbâr, *Şerh'ul-Usûl'il-Hamse*: s. 140~141; İbn Abdilberr, IV, 14; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 210; İbn Ebil-Hadîd, II, 18, 260, IV, 79, XIII, 315, XV, 98, XVI, 137; İbn'ül-Murtazâ, 111; İbn Kesîr, VII, 314; ez-Zeyle'î, II, 131 …

5- el-Heysemî (I, 308) et-Taberânî'nin rivâyet ettiğini belirtiyor.

6- Ebû Zerr = İbn Ebil-Hadîd, VIII, 257; el-Emînî, VIII, 304
Muhammed b. Ebîbekr'in mektubunun içeriği ve kaynakları için bk. sh. 772

– **İbn Abbâs** da onun, haccın zîneti olan telbiye marşını yasakladığı için, şöyle beddua ediyordu:

> "Allah lanet etsin onlara! Bu sünneti, sırf Ali'ye olan kinlerinden dolayı terk ettiler!"[1]

– **Qays b. Sa'd b. Ebî Vaqqâs** ise, Muâviye ve babası hakkında "Put oğlu put!..." diyordu. [sh. 651] Onu "yalancı, sapık, Allah ve Rasûlü'nün yolundan hayli uzak" olmakla, yanındakileri de "Dâl ve mudil adamlar! İblîs'in tâğûtlarından birer tâğût!" olmakla suçluyordu.[2]

– Muâviye'ye yıllarca hizmet eden **Semura b. Cündeb**'se şöyle diyordu:

> "Allah Muâviye'ye lanet etsin! Eğer ona itaat ettiğim gibi Allah'a itaat etmiş olsaydım, ebediyyen bana azap etmezdi!"[3]

– **Ubâde b. es-Sâmit**, Muâviye'nin Şam vâliliği sırasında, ondan "münkeri maruf, marufu münker bilen" bir adam olarak söz eder. [sh. 490]

– Muâviye döneminde kısa bir süreliğine Mısır vâliliği yapan **Abdullâh b. Amr**, ***"Bir imâma bîat edilmişken başka biri çıkıp onunla çekişirse; onun boynunu vurun!"*** hadisini okur. Orada bulunanlardan biri "Bunu Allah'ın Rasûlü'nden sen mi işittin!?" diye sorunca, Abdullâh "Tabii!" der. Aynı kişi: "Ama senin amcaoğlun Muâviye bize birbirimizin mallarını bâtıl yollardan yememizi ve birbirimizi katletmemizi emrediyor!" deyince, Abdullâh bir süre susar; sonra şöyle der: "Sen de ona Allah'a itaat hususunda itaat, Allah'a isyan hususunda da isyan et!"[4]

– Seçkin sahâbeden **Abdullâh b. Büdeyl**, Sıffîn muhârebesi esnasında, savaşın tam kızıştığı sırada arkadaşlarına şöyle haykırıyordu[5]:

> "Muâviye kendisine ait olmayan bir şeyi istemiş, yönetim işinde ehli olanla çekişmeye girmiştir… Vallâhi; sizler haklı ve Rabbinizden nûr ve bürhân üzeresiniz. Savaşın; şu kaba (= cüfât), azgın (= tuğât) adam-

1- Ahmed: I, 217 (1774); el-Beyheqî, V, 113 [Bu konuya sh. 659'da da değinilmişti.]

2- bk. es-Seqafî, I, 133~134; et-Taberî, III, 64~65; İbn Ebil-Hadîd, VI, 61

3- el-Belâzürî, V, 248; et-Taberî, III, 240; İbn Kesîr, VIII, 73; Aycan, 205

4- Ahmed: II, 161 (6503); Müslim: imâra, 46; el-Beyheqî, VIII, 169 …

5- Nasr b. Müzâhim, 234; et-Taberî, III, 85; İbn Abdilberr, II, 270; İbn Ebil-Hadîd, V, 186~187; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 281; el-Halebî, II, 78

lara karşı!... Onlarla, Allah'ın Elçisi'yle birlikte de savaşmıştınız. Vallâhi onlar bu defa öncekinden daha temiz değiller!…"

– **Abdurrahmân b. Ğanm el-Eş'arî** de şöyle diyor:

"Muâviye, kendileri için hilâfetin câiz olmadığı **tuleqâ**dandır."[1]

– Muâviye hakkında **Hasen el-Basrî**'nin yargısı ise "bitirici" türden:

"Muâviye'nin yaptığı dört iş var ki; bunlardan sadece birisi bile onu helak etmeye yeter!

1. Sahâbeden hayatta kalan, fazîlet sâhibi kişiler dururken; kimse ile meşveret etmeden, süfehâyı da yanına alarak bu ümmetin üzerine çıkması ve yönetimi zorla ele geçirmesi.

2. Sarhoş, ayyaş olan, ipek giyip alem yapan oğlunu kendine halef tayin etmesi.

3. Hz. Peygamber'in (s.a.a) ***"Çocuk yatağa aittir..."*** [sh. 657] hadîsine rağmen, Ziyâd'ı kendi nesebine ilhâk etmesi.

4. Hucr ve arkadaşlarını katletmesi."[2]

– Bir de **Muâviye'nin** "Yezîd'den olma" **torunu Muâviye**'yi dinleyelim:

"Ceddim Muâviye bu hilâfet işinde, o işin ehli ve gerçekten hak sâhibi olan Ali b. Ebî Tâlib ile çekişti; sizi bildiğiniz yerlere sürükledi ve sonunda emeline ulaştı. Şimdi o kabrinde günahlarıyla baş başa! Bir de yerine babamı bıraktı ki; o da bu işin ehli değildi. O da Rasûlüllâh'ın kızının oğluyla çekişmeye girdi. Sonunda o da şu an kabrinde günahlarıyla baş başa bulunuyor." (Bu sırada ağlayıverdi. Peşinden toparlanarak konuşmasını şöyle sürdürdü) "Bizim için en feci durum, onun dönüp dolaşıp vardığı yerin çok kötü olduğunu bilmiş olmamızdır. Kuşkusuz o Rasûlüllâh'ın temiz soyunu katletti. Şarabı kendine mübâh kıldı ve kâbeyi tahrip etti…"[3]

1- İbn Abdilberr, II, 425; İbn'ül-Esîr, III, 147

2- Zübeyr b. Bekkâr, *el-Muvaffaqıyyât*: s. 460; et-Taberî, III, 232; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 337; İbn Ebil-Hadîd, II, 262; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûm*: I, 141; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 139; el-Mevdûdî, 221~222; Aycan, 245; İslamoğlu, 80

3- el-Ya'qûbî, II, 254; el-Heytemî, *es-Savâiq*: s. 224; İslamoğlu, 92

Muâviye ve azgın çetesi

Yukarıda, Muâviye'nin nasıl bir kişiliğe sâhip olduğunu yakından gördünüz. Böylesine ilkesiz, kitap ve sünneti hiçe sayan ve kendisini emeline ulaştıracak her yolu mübah addeden bir kişi cennetlik olabilir mi? Önceden gördüğümüz [sh. 278 vd.] meşhur hadisler gereği "Ali'yi karşısına almakla, doğrudan Allah ve Rasûlü'nü karşısına almış olduğunu" da eklerseniz; Muâviye'nin durumunu ve âhirette varacağı yeri varın siz hesap edin…

Tüm mezhebî kaygı ve ön kabullerimizi bir yana iterek, kendi aklımızla düşünecek olursak, Buhârî'nin (salât, 63, cihâd, 17) ***"... onlarsa Ammâr'ı Cehenneme davet edecek!"*** mealindeki "**azgın çete**" hadîsiyle, halkı cehenneme çağırdıkları şehâdet-i nebeviyye ile kesinleşen Muâviye ve hâlis dostları, nasıl "cennetlik" olabilir? Zira Hz. Ammâr'ı katleden tarafın "Muâviye ve çetesi" olduğu târîhen sâbittir. **Ehl-i Beyt** ile **Mu'tezile** mekteplerinin yaklaşımları budur.[1]

Muâviye ve azgın çetesinin uhrevî âkıbetini Hz. Ammâr'ın şu sözleri de belirliyor: "And olsun, şu sancağın sahiplerine karşı Hz. Peygamber'in (s.a.a) yanında tam üç sefer savaştım. Bu dördüncüsü! Bu sonuncusunun öncekilerden hiç farkı yok!" "Bizi tümüyle kılıçtan geçirseler bile, yine de benim hak, onların da batıl üzere olduklarını biliyorum!"[2]

Esasen bizzat Muâviye ile onun sağ kolu Amr b. el-Âs da kendilerinin cehennemlik olduklarının farkındadır. Onların Hz. Ammâr'ın öldürüldüğünü ilk haber aldıklarında gösterdikleri panik; sonra "Canım onu biz değil; bu meydana getirip mızraklarımızın önüne koyanlar öldürmüştür!" gibi sinsî ve şeytânî manevralar, onların bu büyük akıbetten haberdar olduklarını gösterir.

Buna rağmen **Ehl-i Sünnet**, Muâviye ve adamlarının meşrû imam olan Hz. Ali'ye karşı savaşmakla "hatalı" olduklarını; ancak onların her birinin "müctehid" sıfatıyla hareket etmeleri hasebiyle; hata etmiş olsalar da

1- Mu'tezile ulemâsının yaklaşımları için bk. İbn Ebil-Hadîd, I, 9, 201, II, 187, VI, 325, XX, 220~221

2- "Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih" olan bu hadislerin yer aldığı kaynaklar için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 496~497

"bir sevap" alacaklarını ileri sürer. Ehl-i Sünnet, Hz. Ali ile savaşan bütün sahâbîler için aynı hükmü verir![1]

Oysa Muâviye ve adamlarının "sahâbî" olmaları dışında, kitap ve sünnetle ne gibi alâkaları var!? Bunlar hangi ayetten ya da hangi hadisten hareketle ictihad ettiler de; o ictihâdları kendilerini Hz. Ali'ye karşı savaşa mecbur etti? Ehl-i Sünnet hadisçileri Muâviye'den gelen hadislerin, sahihiyle zayıfıyla toplam sayısının 163 olduğunu belirtiyorlar.[2] Bunların ekseriyetinin Ehl-i Sünnet açısından da zayıf ve hatta bir çoğunun uydurma olduğu araştırıldığında görülecektir. Hem tamamı sağlam olsa ne çıkar? Bunların çoğu ahkâmla ilgili olmadığına göre; bu kadarcık hadisle "ictihâd" yapılabileceğini, hangi akıl ve ilim sâhibi iddia edebilir?

Diyelim ki bu kadarıyla "müctehid" olunur. Peki **"Mü'minlerden iki tâife birbirleriyle savaşırlarsa, aralarını bulun. Şayet biri ötekine saldırırsa, saldırgan tarafla Allah'ın emrine dönene dek savaşın..." [**Hucurât: 9**]** îlâhî hükmünü hangi "ictihâd" geçersiz kılabilir? ***"Meşrû bir imâma bîat edilmişken; ona karşı çıkıp onunla çekişen ikinci kişinin mutlaka boynunun vurulmasını"*** emir buyuran sahih hadisler[3] gereği, Muâviye'nin katli zaten vâcip iken; Muâviye bu nebevî talimata karşılık hangi delile dayanmıştır acaba?

Öte yandan şarap içmenin, ribâlı alış veriş yapmanın, yalanın, sözünde durmamanın, insanları parayla satın almanın, toplu katliamın, çocukları bile öldürmenin, ölülere işkence etmenin, Müslüman kadınları câriye niyetiyle alıp götürmenin, herkesçe bilinen sünnete rağmen temettu haccını, hac marşı telbiyeyi yasaklamanın, şarap delisi Yezîd'i halef tayin etmenin, Ziyâd'ı soyuna ilhâk etmenin neresi ictihâddır Allah aşkına? Ali'ye sövüp lanet ederek, bunu dört bir yana atadığı vâlîlere emretmek ve

---

1- Ehl-i Sünnet'in bu görüşünün kaynakları için bk. Çuhacıoğlu, 497

2- bk. el-Aynî, I, 430 (= Buhârî: ilim, 13); Bilmen, I, 429

Onun kanalıyla rivâyet edilen hadislerden 113'ü Ahmed'in "*Müsned*"inde (IV, 91~102) yer alıyor. Ancak onların da mükerrerleri çıkıldığında geriye sadece 60 kadar hadis kalıyor! Bunların topu ahkâm hadîsi olsa ve yekünü sahih yollarla bize ulaşmış olsa bile; Allah için söyleyin: Bu kadar hadisle müctehid mi olunur?

3- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, II, 551; Ahmed: II, 161, IV, 261, 341, V, 23 (6503, 17579, 18229, 19396); Müslim: imâra, 46, 59~61; Nesâî: tahrîm'üd-dem, 6, bey'at, 25; Ebû Dâvûd: sünnet, 29; et-Taberânî, XVII, 141~145; Hâkim, II, 156 …

bu uygulamaya karşı sesini yükseltenleri âdîce tasfiye etmek… hangi âyet ya da hadîse dayandırılabilir?

Üstelik Muâviye'nin düşmanlık edip kendisine kılıç çektiği "Ali" kimdir? ***"Ali'yi sadece mü'minler sever, ondan sadece münâfıklar nefret eder!"***, ***"Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş; bana karşı çıkan Allah'a karşı çıkmış olur! Ali'ye itaat eden bana itaat etmiş, ona karşı çıkan bana karşı çıkmış olur!"***, ***"Kim Ali'yi incitirse, beni incitmiş olur!"***, ***"Kim Ali'ye söverse, bana sövmüş olur."***, ***"Kim Ali'ye düşman olursa, Allah da ona düşman olur!"***, ***"Sizinle harp edenlerle ben de harp halindeyim! …"***, ***"Bir kimse namaz kılsa, oruç tutsa; sonra da Muhammed'in Ehl-i Beytinden nefret eder bir şekilde Allah'ın huzuruna çıkarsa, cehennem ateşine girer!"*** vb. hadisler [sh. 278 vd.] karşısında ictihâd yapılabilir mi? Bunlar apaçık nass değil mi? Nass varken ictihad yapılamayacağını bilmeyen mi var?

Muâviye, ya "**seqaleyn**", "**sefîne**", "**menzile**" ve bilhassa "**ğadîr – humm**" hadîslerinin ifâde ettiği siyâsî mesajları, hangi âyet ya da hadîse dayandırdığı ictihadla def edebilmiştir? Acaba Muâviye ***"Ali sürekli Kur'ân / hak ile, Kur'ân / hak da Ali ile beraberdir."*** hadîsine[1] ve özellikle ***"Ben nasıl Kur'ân'ın tenzîli için savaştıysam, Ali de onun tevili için savaşacaktır!"*** hadîsine [sh. 284] karşı, meşhur "akıl hocası" Amr'ın hangi telkiniyle, nasıl bir "haklı" çözüm bulmuştur?

Allah ve Rasûlü karşısında böylesine "inatlaşan" bir adamın bütün yaptıklarını ictihâd ile açıklamak, olaylardan sevapsız-günahsız sıyrılması yetmezmiş gibi, üstelik bir de sevap vermek de ne demek? Bu Allah'a iftirâ, bu dîne yapılmış büyük bir hakaret değil midir?[2]

Oğlu Yezîd'in mel'anetleri

Muâviye'nin ümmetin başına musallat ettiği oğlunun mel'anetleri saymakla tükenmez. Ancak biz konuyu fazla dağıtmamak için, sadece ikisi üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

1- Bu hadislerin tahrîci için kitabımızın V. Bölümüne bak.

2- Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 493~498

Ehl-i Sünnet'ten "**azgın çete**" hadisleri karşısında huzuru kaçan ve ne yapacağını bilemeyen İbn Hacer el-Heytemî'nin aklı, mantığı hiçe sayan çıkışı ve ona verilen cevap için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 494~495

– **Kerbelâ fâciası:** Yezîd'in Irak Kerbelâ'sında yaktığı canlar, döktüğü kanlar, kendisini boğmaya yetecek ve artacak düzeydedir! Bunun için tarih kitaplarının ilgili yerlerinde yeterince bilgi bulunabilir.

Fırat'ın kıyısında, o kızgın çöllerde "bir damla" sudan mahrum bırakılan, dostları, yakınları ve körpecik masum bebeleri hunharca kılıçtan geçirilen zât kimdi? Hüseyin değil miydi? Ya Hüseyin, şu Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) torunu, Fâtıma'nın ciğer-pâresi değil miydi? Zaten o bizzat dedesi tarafından bizlere emânet edilen "**Ehl-i Beyt**"in bir parçası değil miydi? Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Hasan ve Hüseyin hakkında ***"Kim bu ikisini severse beni sevmiş, kim de onlardan nefret ederse benden nefret etmiş olur!"*** [sh. 281], ***"Bu ikisi benim reyhanlarımdır!"***, ***"Hüseyin benden, ben de Hüseyin'denim. Hüseyin'i kim severse Allah da onu sever!"*** buyurmamış mıydı? Sahi o ikisi ***"Cennetlik gençlerin efendileri"*** değil miydi?[1]

O sırada Kûfe vilâyetinin başında, yukarıda gördüğümüz "Babasının oğlu" Ziyâd'ın oğlu Ubeydullâh bulunuyordu. Peki, Kerbelâ'yı Hüseyin ve yârenlerinin kanına bulayan o hoyratların başında kim vardı? **Ömer b. Sa'd**! Bu orduda şu isimler de dikkatimizi çekmiyor değil:

– **Abdurrahmân b. Ebî Sebra el-Cu'fî**: Bölük komutanlarından.

– **Şebes b. Rib'î**: Piyâde birliğinin komutanı.

– **Amr b. Haccâc ez-Zübeydî**: Bölük komutanlarından ve evvelce 500 kadar atlısıyla Fırat'ın kıyısına set oluşturarak, İmâm Hüseyin ve yârenlerini bir damla sudan mahrum bırakan… adam.

Ya İmâm Hüseyin'in kesik başı Yezîd'e getirildiği vakit, onun sarayında, Yezîd'in yanı başında oturan kimdi? **Nu'mân b. Beşîr**![2]

Ömer b. Sa'd, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin üstünlüklerini en iyi bilenlerden olmasına rağmen, onu haklı davasında yalnız koyan Sa'd b. Ebî Vaqqâs'ın oğluydu ve sırf "Rey vâliliği" uğruna bu tehlikeli görevi kabul etmiş; dînini dünyâsına değişmişti!… Buna rağmen Ömer; Hz. Ali'nin fazîletleri konusunda yazdığı "*Hasâisu Emîr'il-Mü'minîn*" adlı eseri nedeniyle Şamlılarca komaya sokulan İmâm Nesâî'nin ve Ahmed'in hadis

1- Bu hadislerin kaynakları için bk. Çuhacıoğlu, 437~445

2- bk. et-Taberî, III, 311, 317, 339

râvîleri arasında bulunuyor! Bir de Ahmed el-Iclî bu adam için "siqa", ez-Zehebî "aslında töhmet altında bulunan birisi değil!", İbn Hacer de "haddi zâtında sadûq birisi" diyor!!! [bk. sh. 260]

Abdurrahmân b. Ebî Sebra ise sahâbeden![1] Yani Ehl-i Sünnet'e göre "âdil" birisi! Üstelik İmâm Ahmed ondan gelen hadise de kitabında yer vermiş! **Şebes** hakkında gelin, İbn Hacer'e (*et-Taqrîb*: I, 332) bir kulak verelim:

> "Yalancı peygamber Secâh'ın müezziniydi. Sonra İslâm'a girdi. Sonra Osman'a karşı gelenler arasında bulundu. Sonra Ali'nin yanında yer aldı. Ardından hâricîlere katıldı. Sonra tevbe etti. Sonra Hüseyin'in katline karıştı. Ardından Hüseyin'in kanını yerde koymamak için ayaklananlara katıldı…"

Artı, yukarıda da gördüğümüz gibi, Hucr ve arkadaşları aleyhine yalancı şâhitlik yapanlar arasında o da vardı! Görüldüğü gibi oldukça kaypak, istikrarsız bir kişiliğe sâhip! Buna rağmen Ebû Dâvûd ile Nesâî'nin hadis râvîleri arasında çoktan yerini almış! **Amr** "muhadram"dan[2]. Ayrıca onu İbn'ül-Esîr ile İbn Hacer "övgüye değer" buluyorlar![3] **Nu'mân** da Buhârî ile Müslim dahil bütün Ehl-i Sünnet hadisçilerinin "hadis aldığı" sahâbeden! Onun kişiliği hakkında ileride geniş bilgi vereceğiz.

İşte, Rasûlüllâh'ın kızının ciğer-pâresi Hüseyin'in ve çocuklarının kanını döken adamlara karşı Ehl-i Sünnet'in tutumu. Bu da bir şey mi? Mâlikî mezhebinin otorite hukukçularından Ebûbekr İbn'ül-Arabî, işi daha da ileri götürerek; "**Hüseyin'in, dedesinden gelen hadislerden hareketle, te'vîl ile öldürüldüğünü**" savunur![4]

Dedesinden gelenler de elbette yukarıda verdiğimiz "Bir imama bîat edilmişken ve ümmetin işleri derli topluyken, ümmeti bölmek amacıyla ortaya çıkan" anarşistlerle ilgili hadislerdir. Usulden birazcık anlayanlar, buradaki te'vîlin ictihâd anlamında kullanıldığını bilecektir. Yani İbn'ül-Arabî'ye göre hem İmâm Hüseyin bölücüdür, hem de Yezîd ve askerleri bu işi te'vîl ile yaptıkları için; hatalı olsalar bile bir sevap alacaklardır!!!

1- İbn Abdilberr, II, 410~411; İbn'ül-Esîr, III, 121; İbn Hacer, II, 399

2- Yani, Hz. Peygamber zamanında Müslüman olmasına rağmen; konumu itibariyle onu göremeyenlerden.

3- İbn'ül-Esîr, III, 364; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 113

4- İbn'ül-Arabî, *el-Avâsım minel-Qavâsım*: s. 232

Resmen "Yezîdî" ve Ehl-i Beyt'e karşı "kin ve nefret" kokan bu ifadeleri yüzünden, İbn'ül-Arabî'nin ağzının payını bir kısım Ehl-i Sünnet âlimi zaten vermiş olduğundan[1]; cevap vermeye değer görmüyoruz.

– **Harra vak'ası:** Yaşanan bu fâciadan iki yıl kadar sonra, Yezîd'in ve Medîne vâlisinin mel'anetlerine dayanamayan Medîne halkı, Yezîd'e olan bîatlerini atarak ve başlarındaki vâliyi de kovarak; Uhud harbinde şehîd düştüğünde "melekler tarafından yıkanan" Hanzale'nin oğlu Abdullâh'ı başlarına getirdiler.

Yezîd önce Medîne'ye salacağı ordunun başına komutan bulmakta güçlük çekti. Bu sırada deminki Nu'mân b. Beşîr öne çıkarak "Oraya beni gönder!" dediyse[2] de, Yezîd kabul etmeyerek Müslim[3] b. Uqbe'yi 12 000 kişilik bir orduyla yola çıkardı.

Komutanın emriyle, Medîne, Yezîd'in menfur askerleri tarafından tam üç gün boyunca yağmalandı, "âsî" halk kılıçtan geçirildi. Bu arada sadece Muhâcirûn ve Ensâr'dan 700 kadar erkek öldürüldü. Hatta çoğu sahâbe eşi ya da kızı olan yüzlerce kadının ırzına geçildi!!![4]

Şam ordusunun bölük komutanları arasında, Abdullâh b. Mes'ade ile Ravh b. Zinbâ'[5]; Medîne ordusunun bölük komutanları arasında ise Ma'qıl b. Sinân el-Eşca'î ile Abdullâh b. Mutî' el-Adevî bulunuyordu.[6]

İbn Mes'ade sahâbeden! **Ravh**'ın nasıl bir adam olduğunu daha önce [sh. 137] görmüştük. Buna rağmen Ahmed b. Hanbel'in hadis râvîlerinden![7]

1- "Bu kadarı da fazla!" diyerek, İbn'ül-Arabî'yi Ehl-i Beyt'in hakkını yemekle suçlayan Ehl-i Sünnet âlimlerine; **1**. İbn Haldûn'u, **2**. İbn Hacer el-Heytemî'yi, **3**. eş-Şevkânî'yi, **4**. Müfessir el-Âlûsî'yi ve **5**. el-Münâvî'yi (I, 205) örnek olarak gösterebiliriz. (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Seyyid Hasan Hüseynî, *en-Nisâl'ül-Hâriqa li-Nuhûr'il-Mâriqa*: s. 218~219)

2- İbn Kesîr, VIII, 239

3- Harra vak'asından sonra Müslim'e "Müsrif" ve "Mücrim" denir olmuştur.

4- el-Fesevî, III, 325; el-Beyheqî, *ed-Delâil*: VI, 474; et-Taberî, III, 352~358; İbn Kesîr, VIII, 238~242; İbn'ül-Esîr, II, 582; ez-Zerqânî, *Şerh'ul-Mevâhib*: X, 142; el-Mevdûdî, 247; İslamoğlu, 90; Sırma, *Hilâfetten Saltanata*: s. 48~49

İbn Ömer ile Mücâhid'in konuya ilişkin değerlendirmeleri için bk. sh. 512

5- bk. İbn Kesîr, VIII, 239; İbn'ül-Esîr, III, 73

6- bk. et-Taberî, III, 355; İbn'ül-Esîr, III, 80, IV, 169

7- Onun kanalıyla gelen bir hadis için bk. sh. 107, 137 (= Ubâde hadîsi)

Ma'qıl b. Sinân da meşhûr sahâbeden. Artı, Ahmed, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî'nin hadis râvîlerinden.[1] **Abdullâh b. Mutî'** ise Ahmed, Müslim ve Dârimî'nin, hatta –*el-Edeb'ül-Müfred*'de– Buhârî'nin hadis râvîlerinden.[2] Genel komutan **Abdullâh b. Hanzale** de küçük sahâbeden ve Ahmed, Ebû Dâvûd ve Dârimî'nin hadis râvîleri arasında bulunuyor.[3] … Yani Ehl-i Sünnet iki taraftan da endişe etmeden hadis alabiliyor! Anlayışa bakın! Peki, Şam'ın Allah'tan korkmaz, ar namus bilmez askerleri şehri yağmalayıp kadınlara tecâvüz ederken; İbn Mes'ade ile Ravh boş mu duruyorlardı!?

Oysa Medîne'nin kudsiyeti, şu hadislerle çok önceden tescillenmişti:

> "Medîne halkını kim zulümle korkutursa; Allah da onu korkutsun. Ve Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun!"[4]

> "Kim Medîne halkına bir kötülük dilerse, Allah onu tuzun suda eridiği gibi eritir!"[5]

Yezîd'in Sırp askerlerini aratmayan arsız ordusu, hızını alamamış olacak ki, Medîne'yi üç gün boyunca talan ettikten sonra Mekke'ye yöneldi. Günlerce Mekke'yi ve tabii ki Kâbeyi mancınıklarla taşa ve ateşe tuttu… Yezîd için bunların hiçbir önemi yoktu. Mühim olan saltanatın bekâsıydı. Ama onun da saltanatı yıkıldı; tam da o sırada Yezîd'in ölüm haberi geldi…[6]

Yukarıdaki hadislerin "birinci dereceden" muhatabı olan, işledikleri her mel'aneti, bütün adamlarıyla birlikte, el birliğiyle "kadere fatura" ederek [sh. 343] Allah'a iftirâ etmekten çekinmeyen Yezîd'e, "lanet edilir mi"nin tartışmasını[7] Ehl-i Sünnet hâlâ sürdüre dursun; biz işimize bakalım.

1- İbn'ül-Esîr, IV, 169; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 270

2- İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 424

3- İbn'ül-Esîr, II, 582; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 389

4- Ahmed: IV, 55~56 (15962, 15964, 15967, 15970); Nesâî, *el-Kübrâ*: II, 483; et-Taberânî, VII, 143~144

5- Abdürrazzâq, IX, 263~264; Ahmed: I, 180, 183, 184, II, 279, 309, 330, 357 (1476, 1507, 1520, 7428, 7743, 8023, 8333); Müslim: hac, 460, 492~495; İbn Mâce: menâsik, 104; Hâkim, IV, 542 …

6- et-Taberî, III, 360~362; İbn Kesîr, VIII, 246~247; Sırma, 50; İslamoğlu, 91

7- Seyyid Hasan Hüseynî'nin "*en-Nisâl'ül-Hâriqa li-Nuhûr'il-Mâriqa*" adlı kitabında Ehl-i Sünnet'in yaklaşımına dâir yeteri kadar doyurucu bilgi bulabilirsiniz.

Faziletine ilişkin bazı rivâyetler:

Emeline ulaşmak için yalan, iftirâ, hile, entrika ve rüşvet dâhil akla gelebilecek her yolu deneyen ve sonunda zorbalıkla idâreyi ele geçiren; şarap içen, Rasûlüllâh'ın sünnetine rağmen Osman'ın sünnetine tâbi olan, Ali'ye olan kininden dolayı nebevî sünneti terk eden, Ali'ye sövgü ve laneti mescitlere kadar taşımak sûretiyle ***"Ali'ye söven bana sövmüş olur!"*** hadîsi gereği Peygamber Efendimiz'e sövmüş bulunan ve ***"Ali'yi sadece mü'minler sever, ondan sadece münâfıklar nefret eder!"*** hadîs-i nebevîsi ile, pozisyonu adam akıllı netleşen… bir adamın fazîleti mi olurmuş diyeceksiniz! Evet, bütün bunlara rağmen Ehl-i Sünnet, şunlara dayanarak Muâviye'nin fazîletinden söz eder:

1. Muâviye "ashâbı güzînden ve Resûli Ekremin vahiy kâtiplerindendir."[1] Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) kendisine, vahiy gibi kutsal emâneti güvendiği bir kişi, elbette saygındır, değerlidir.

2. Muâviye dehâsıyla ünlü üç beş kişiden birisidir. Ayrıca hilmi ile de meşhurdur.

3. Onun hakkında kaynaklarda başlıca şu hadislere yer verilmiştir:

a) "Allahım! Sen Muâviye'yi hâdî ve mehdî eyle!"[2]

b) "Eğer yönetime geçersen Allah'tan sakın ve âdil ol!"[3]

c) "Allahım! Muâviye'ye kitâbı ve hesâbı öğret. Onu azaptan koru!"[4]

4. İbn Abbâs onun hakkında "O bir fakihtir." diyor.[5]

Şimdi bunlara sırasıyla **cevap** vermeye çalışalım:

1. Muâviye'nin, yukarıda verilen târihî bilgi ve belgelerden sonra; "ashâb-ı güzînden" (güzîn = seçkin) olup olmadığına, artık sizler karar verirsiniz. Vahiy kâtipliği meselesine gelince: Onun Hz. Peygamber'in (s.a.a) huzu-

1- Bilmen, I, 429

2- İbn Sa'd, VII, 418; Ahmed: IV, 216 (17222); Buhârî, *el-Kebîr*: V, 240, VII, 326; Tirmizî: menâqıb, 47; İbn'ül-Esîr, III, 140 …

3- Ahmed: IV, 101 (16325); Ebû Ya'lâ, XIII, 370; İbn Hacer, III, 433

4- Ahmed: IV, 127 (16526); et-Taberânî, XVIII, 251; İbn Adiy, VI, 406

5- Buhârî: menâqıb, 58; İbn Hacer, III, 433

runda kâtiplik yaptığında bütün kaynaklar ittifak hâlindedir. Lâkin kaynaklardan bir kısmı bu kâtipliği mutlak bırakarak; kâtipliğin niteliğine değinmez, ne tür kâtiplik yaptığını belirtmezken[1], bir kısmı söz konusu kâtipliğin "vahiy kâtipliği" olduğunu belirtir.[2] Buna mukâbil öteki kaynaklar ise; Muâviye'nin resmî yazışmalarda görev almış, sadece bir "kâtip" olduğunun altını çizerler.[3]

Meşhur târihçilerden el-Mes'ûdî ise Hz. Peygamber'in hemen bütün kâtiplerini ne iş yaptıklarıyla birlikte verdikten sonra, Muâviye'nin sadece birkaç kez kâtiplik yapmış olduğundan hareketle; onu "kâtip" saymanın bile yersiz olacağından söz eder.[4]

Muâviye'nin "vahiy kâtipliğine" alt yapı oluşturacak delillerin neler olduğunu bir araştıracak olursak; "Cebrâîl'in onun vahiy kâtipliğini tasdikine ilişkin" rivâyetlerle, "âyet'ül-kürsîyi yazdığına dâir" rivâyetler hâricinde hiçbir bilgi bulamayız kaynaklarda.[5] Bu rivâyetlerin hepsine kitabında yer veren Hâfız ez-Zehebî, onların topunun bâtıl ve uydurma olduğuna hükmediyor! Kaldı ki, hicretin ilk yıllarında nâzil olduğu müfessirlerce ittifakla kabul edilen[6] âyet'ül-kürsî'nin, o günlerde henüz Müslüman bile olmamış Muâviye tarafından yazılmış olmasının târîhen de imkân ve ihtimâli yoktur. Fakat ne hikmetse, vahiy müddeti boyunca vahiy kâtipliği yapan kâtipler için bu tarz rivâyetler mevcut değildir. Bunlar olsa olsa, Muâviye'ye dönük menfî duyguları silmek ve onu aklayıp paklamak maksadıyla uydurulmuşlardır!

Sonuçta Muâviye'nin Hz. Peygamber'in (s.a.a) huzurunda kâtiplik yaptığında şüphe yoktur. Ancak bu kâtipliğin vahiy kâtipliği olduğunu or-

1- İbn Sa'd, VII, 406; Ahmed: I, 291, 335 (2519, 2939); et-Taberânî, V, 108; el-Belâzürî, II, 193; et-Taberî, II, 218; el-Ya'qûbî, II, 80; Hatîb el-Bağdâdî, I, 207; İbn Abdilberr, I, 51, III, 395; İbn'ül-Esîr, I, 58, IV, 155; İbn Seyyidinnâs, II, 401; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: V, 376; el-Heysemî, I, 382, IX, 596; İbn Hacer, III, 433

2- İbn Kesîr, VIII, 125~126; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 265; el-Aynî, I, 430

3- et-Taberî, III, 533; el-Cehşiyârî, *el-Vüzerâ vel-Küttâb*: s. 12; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 123; İbn Ebil-Hadîd, I, 338; İbn Hacer, III, 434

4- el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh vel-İşrâf*: s. 245~246; Aycan, 64

5- Söz konusu rivâyetleri topluca görmek için bk. ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 129~130; el-Emînî, V, 304~306, XI, 76~77; Aycan, 50~51

6- İbn Kesîr, *Tefsîr*: I, 35; es-Süyûtî, *el-İtqân*: I, 14; Elmalılı, I, 146

taya koyan deliller de tümden asılsızdır. Bu durumda geriye sadece resmî yazışmalarda görevli bir kâtip olduğu seçeneği kalır ki; Mutezile'den İbn Ebil-Hadîd, muhakkik (hak olan bilgiyi araştıran) siyercilerin de bu görüşte olduklarını belirtiyor.[1]

2. Muâviye'nin "Arab'ın meşhur dâhîlerinden" birisi olduğu doğrudur.[2] Ancak bu övgüye ya da yergiye değecek bir durum değildir. Mühim olan bu dehânın nerelerde kullanıldığıdır. Yukarıda da gördük ki; Muâviye bu dehâsını hiçbir zaman Allah yolunda kullanmamıştır. Bütün icraatı hile, entrika, rüşvet ve kan kokan birisinin dehâsı, bu durum hesap gününde onun başına büyük belâ açacağı için; olsa olsa yergiye sebep olur. Kaldı ki "dehâ" daha çok mekir ve hile ile birlikte kullanılan, genellikle "şeytânî zekâyı" ifâde eden bir sıfattır ve sâlih kişilerin bu gibi sıfatlarla işi yoktur. O nedenle örneğin peygamberler, akla gelebilecek her tür hile ve entrikayı ilimleriyle kuşatmış olmalarına rağmen, bu sıfatla anılamazlar ve bununla övülemezler.[3]

1- İrfân Aycan da konuyu bir güzel tartıştıktan sonra aynı sonuca varıyor.

2- Bazı kaynaklar; **1.** Amr b. el-Âs, **2.** Muâviye, **3.** Muğîra b. Şu'be ve **4.** Ziyâd b. Ebîhi'yi Dühât-ı Arab'tan, Arab'ın meşhur dâhîlerinden sayar. eş-Şa'bî'den gelen rivâyet bu şekildedir. (bk. İbn Sa'd, II, 351; Ahmed, *el-Ilel*: II, 127; İbn Abdilberr, III, 389; İbn'ül-Esîr, IV, 181; es-Seâlibî, *Simâr'ul-Qulûb*: s. 88; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 58; İbn Kesîr, V, 359, VIII, 53; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 337; Aycan, 65)

Bir kısım kaynaklar ise şu beş kişiyi gösterir: **1.** Muâviye, 2. Amr, 3. Muğîra, **4.** Qays b. Sa'd ve **5.** Abdullâh b. Büdeyl. Bunlardan Amr ile Muğîra Muâviye'nin, Qays ile Abdullâh da Hz. Ali'nin yanında yer almışlardır. ez-Zührî'den gelen rivâyet de bu şekildedir. (bk. Abdürrazzâq, V, 463; et-Taberî, III, 168; İbn'ül-Esîr, III, 498; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 108; İbn Kesîr, V, 359, VIII, 53, 109)

3- bk. İbn Ebil-Hadîd, X, 229~230, XV, 270

Dehânın kötü anlam çağrıştırdığı Hz. Ali'nin şu sözünden de anlaşılabilir: "Şayet din ve takvâ olmasaydı, Arapların en dâhîsi ben olurdum!" (bk. el-Harrânî, *Tühaf'ül-Uqûl* (Çevirisi): s. 98; İbn Ebil-Hadîd, I, 28, X, 211. krş. el-Küleynî, II, 336)

Qays b. Sa'd da şöyle derdi: "Şayet Allah Rasûlü'nün (s.a.a) ***"Hile ve aldatma cehennemliktir."*** buyurduğunu işitmemiş olaydım, bu ümmetin en hilebazı ben olurdum!" (el-Kindî, *el-Vulât*: s. 20; İbn Adiy, II, 162; el-Beyheqî, *Şuab'ul-Îmân*: VII, 209; İbn'ül-Esîr, III, 498; ez-Zehebî, *Siyer*: III, 107; İbn Kesîr, VIII, 109; İbn Hacer, *el-Feth*: IV, 356; el-Aynî, IX, 356; el-Münâvî, VI, 275. krş. İbn Abdilberr, III, 226)

Şu halde, ez-Zührî rivâyetinde Qays ile Abdullâh b. Büdeyl'in de Arab'ın meşhur dâhîlerinden sayılmaları; ancak onların Muâviye ve adamlarının kurduğu tuzaklarını önceden sezinleyip kendi başlarına geçirmiş olmalarıyla açıklanabilir.

Hilmine gelince: Bu durum sırf Şamlılar, kendi adamları için geçerli olsa gerektir. Yoksa Mü'minlerin Emîri'ne karşı savaş açan, ona sövüp sayan, Ali'ye gönül verenleri acımadan yok eden (= Hucr ve arkadaşlarına yapılanları hatırlayın.), savunmasız insanlara karşı girişti̇ği taarruzlarda bile ilke tanımayan (= Hz. Ali'yi seven şehir ve kasabalara dönük baskınlarda yaşananları hatırlayın.), ölmüş insanların cesetleriyle oynayan (= Amr b. Hamiq'ın kesik başının başına gelenleri hatırlayın.)… bir adamın hilmi mi olurmuş Allah aşkına? Kaldı ki Muâviye, kullanım süresi dolan en yakın adamlarını bile, bir çırpıda harcamış birisidir.[1]

Kaldı ki, bu sıfat da Hz. Ali'den çalıntıdır. Zira Allah'ın Elçisi, "**en büyük hilim sâhibi**" olarak bizzat Ali'yi göstermiştir. [sh. 845. ayr. sh. 754]

Hadis ve fıkıh üstatlarından **Şerîk en-Nehaî**'nin, Muâviye'nin hilim sahibi oluşuna dâir söylediği şu söz ne kadar anlamlı:

> "Haktan sapan ve Ali b. Ebî Tâlib ile savaşan bir adam hilim sahibi olamaz!"[2]

3. Hâdî başkaları için hidâyet klavuzu, **Mehdî** ise hidâyete erdirilmiş kişi demektir. Şimdi Muâviye'nin hayatını bir daha gözden geçirelim ve bakalım; onun hayatından, "hâdî olmakla" bağdaşan bir örnek bulabilecek miyiz? Bakalım; o hâdîliğe yaraşır ne yapmış? Acaba Allah Rasûlü (s.a.a) "hâdî ve mehdî" olduğu için mi onu lanetlemiş, minberinin üzerinde görüldüğü vakit öldürülmesini emir buyurmuştu? ***"Ammâr onları cennete, onlar Ammâr'ı cehenneme çağıracak!"*** hadisi gereği nerenin yolcusu olduğu apaçık belli olan bir kişi nasıl hâdî ve mehdî olacak? Yaptığı bir muâmelenin Hz. Peygamber'in yasakladığı "ribâ" kapsamına girdiği kendisine hatırlatıldığında; "Bana göre bunda bir beis yok!" diyenin hâdîlikle, mehdîlikle ne işi olabilir?

Halkı aldatmak, yalancı şâhit tutmak, verdiği sözde durmamak, hile ve desîse; ne zamandır "nifak" alâmeti olmaktan çıkıp, "mehdîlik" alâmeti oldu? İmam Hasan'la yaptığı antlaşmanın bütün şartlarını, o saat ayaklarının altına alan, şarap içen, insanları rüşvetle satın alan, ***"Çocuk yatağa aittir."*** hadîsine rağmen, Ziyâd'ı kendi nesebine ilhak edebilen, şarapçı Yezîd'i veliaht yapan, Ahnef'in "Doğru konuşursam senden, yalan ko-

1- Abdurrahmân b. Hâlid'e yaptıklarını hatırlayın. bk. sh. 603

2- bk. sh. 265 (Benzeri el-A'meş'ten de naklediliyor. bk. el-Belâzürî, V, 137)

nuşursam Allah'tan korkarım!" dediği birisi nasıl "hâdî" olabilir? Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'ye sövgüyü camilere taşıyarak gelenekleştiren, ***"Kim Ali'ye söverse bana sövmüş olur!"*** hadîsi gereği, Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) sövmüş bulunan… bir adamın mehdî olabileceğini söylerken; Allah'tan korkmak gerekmez mi? Birbirlerine amansız hasım olan Muâviye ile Ali'nin, ikisi birden aynı anda mehdî olmaları aklen söz konusu olamayacağına, Muâviye de "mehdî" sayıldığına göre; Emîr'ul-Mü'minîn ve yanındaki Bedirli, Rıdvânlı sahâbe, Muhâcirûn ve Ensâr'dan olan binlerce seçkin sahâbinin durumu ne olacak? Onlar mı yoldan çıkmış, hidâyetten uzaklaşmışlar?...

Muâviye, acaba bu "hâdî" sıfatıyla, kimlerin hidâyet bulmasına vesîle olmuştur? "Mısır vâliliğinden azledildiği" için halkı Osman'ın aleyhine kışkırtan, hakem olayında sözünü tutmayarak emânete ihânet eden, dînini Mısır vâliliği ile değişen **Amr'ın mı**? Qutqutâne baskınında Ali'yi seven herkesi öldürüp mallarını yağmalayan **Dahhâq b. Qays'ın mı**? Hît, Enbâr ve Medâin halklarını kılıçtan geçiren **Süfyân b. Avf'ın mı**? Hıcaz baskınında yolda rastladığı herkesten zekât alması ve zekâtını vermeyenleri öldürmesi istenen **İbn Mes'ade'nin mi**? Daha sonra Hıcaz ve Yemen baskınlarında; bölgede Sırpları aratan bir vahşetle, tam otuz bin civârında kafa kesen, Hemedân'da da yine bir dizi katliamdan sonra Müslüman kadınları câriye niyetine alıp götüren gaddar **Büsr b. Ebî Ertât'ın mı**? Yoksa Nu'mân b. Beşîr'in, Semura b. Cündeb'in, babasının oğlu Ziyâd'ın, kendi oğlu Yezîd'in … hidâyeti(!) bulmaları hep onun sayesinde mi olmuş?

Bu saçma sapan sözü Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) söyletenlerin, belli ki Allah korkuları yok! Peki onu "hadis" diye kitaplarına alanlar da mı Allah'tan korkmazlar? Bir peygamber, böyle birisini nasıl "hâdî ve mehdî" olarak tanımlayabilir? Hiç mi akıl edip düşünmezler?

Şayet "Onun döneminde yapılan fetihler[1] sonucu, yeni bölge halklarının onun sayesinde İslâm'la tanışmış olmaları onun hâdîliğine örnek teşkil etmez mi?" denecek olursa; diyeceğimiz şudur: Osman dönemi olaylarını işlerken, Medîne toplantısında "İç muhâlefetin bastırılması için halkı cihâda(?) sevk etme" kararının alındığını belirtmiştik. [sh. 491] O toplantıda Muâviye de vardı; sonuçta o da bu kararı kendince –siyâseten– doğru bulmuştu. Öyleyse yapılan fetihleri bu çerçevede değerlendirmek; bu

1- Onun döneminde yapılan fetih hareketleri için bk. Aycan, 253~271

arada hazînenin gelirini artırmak gayesinin de güdüldüğü mümkündür. ***Bu bir. İkincisi,*** İslâmî değerlerden nasîbi olmayan Muâviye ve adamları, şayet birilerinin bir şekilde İslâm'laşmasına sebep olmuşlarsa; bu, ancak ***"Allah, muhakkak bu dîni fâcir adamların eliyle de kuvvetlendirecektir!"***[1] hadîsiyle açıklanabilir. ***Son olarak,*** yeni halkları bu nasipsizlerin eline bırakmamak için, bu seferlere seçkin şahsiyetler de katılıyor; bizce onların İslâm'la tanışması öncelikle bu gönül erlerinin eliyle gerçekleşiyordu.

Doğrusunu isterseniz, bu "hâdi ve mehdî olma" sıfatı, resmen Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'den çalıntıdır! Zira bu sıfat ona ve genelde Ehl-i Beyt'e âit bir sıfattır. Bunun böyle olduğuna "seqaleyn", "râşid – mehdî halîfeler"[2], ***"Şüphesiz Allah Ali'nin kalbini hidâyet edecek, dilini sâbit kılacaktır!"***[3] ve ***"Eğer başınıza Ali'yi getirecek olursanız, onun hâdî ve mehdî olduğunu göreceksiniz!"***[4] hadisleri apaçık delil olduğu gibi, onların hayatları da bunun en bâriz kanıtıdır.

(**b**) şıklı rivâyetin Muâviye'nin fazîletiyle bir ilgisinin olmadığı bir yana; onun hayatı, Hz. peygamber'in bu vasiyetine hiç de kulak vermediğini apaçık ortaya koymuştur. O bakımdan rivâyet, bu hâliyle onun lehinden çok, bizzat aleyhine delildir.

(**c**) şıklı rivâyette geçen ***kitap***tan kasıt Kur'ân değil, yazı yazmaktır. Bunun ipucu "***hesâbı***" sözcüğüdür. Buna göre hadîsin anlamı "ona yazmayı ve muhâsebeyi öğret!" demektir ki; Muâviye Rasûl-i Ekrem'in huzurunda zaten bu işlerde görevlendirilmiştir. Muâviye İslâm'a girdiğinde okuma yazmayı zaten bilen birisi olduğuna göre; bu duanın ne kadar yersiz olduğu açıktır. Maksat Kur'ân ise; onun bu duânın ardından Kur'ân'ı ne kadar tanıdığını, kendisinin Kur'ân'a muhâlif yaşantı ve icraatı apaçık göstermiştir. Bu da söz konusu duânın düzme olduğu anlamına gelir.

"Onu azaptan da koru!" duâsının Allah indinde "kabule şayan" olduğunu varsayarsak; bilhassa son 24 yıllık hayatında kitap ve sünneti tamamen arkasına atan, binlerce masum insanın kanını döken, her türden ya-

1- Buhârî: cihâd, 182, meğâzî, 40, qader, 5; Müslim: iman, 178 …

2- Hadislerin tahrîci için son bölümün başlarına bakınız.

3- Hadîsin detaylı bir tahrîci ve yorumu için bk. Çuhacıoğlu, 119~127

4- Ahmed: I, 109 (817); el-Bezzâr, III, 33; Hâkim, III, 70… Hadîsin durumu ve metninde yer alan münker ilâveler için bk. Çuhacıoğlu, 310

lan ve hilenin, entrikanın ocağı haline gelen bir adam cehennem azabından uzak tutulursa, merak ediyoruz; cehennem azâbını hangi suçlular tadacaktır? Bu durum ilâhî adâleti hiçe sayan, cennet ve cehennemin varlık sebebini târ u mâr eden bir anlayış değil midir?

Esasen akla, tarihe ters düşen, Hz. Peygamber'i ne dediğini bilmez hâle sokan böyle rivâyetleri, senedine bakmadan kaldırıp atmak gerekir. Ama biz yine de onların senetlerine ilişkin birkaç kelime edelim:

a) ***"… Muâviye'yi hâdî ve mehdî eyle!"*** rivâyeti, Muâviye'nin en yakın adamlarından **Şamlı** Abdurrahmân b. Ebî Umeyra, ondan **Şamlı** Rabîa b. Yezîd, ondan da yine **Şamlı** Saîd b. Abdilazîz … kanalıyla geliyor! Ve bu hadîs, başka İslâm coğrafyalarında yaşayan sahâbe ve tâbiîn tarafından hiç bilinmiyor! Bunun ne anlama geldiğini söylemeye hâcet yok sanırız. Öte yandan İbn Abdilberr ile İbn'ül-Esîr, "Hadîs muzdariptir ve İbn Ebî Umeyra'nın sahâbeden oluşu sâbit değildir." diyorlar.[1]

b) ***"Eğer yönetime geçersen…"*** rivâyeti Muâviye kaynaklıdır ve ondan itibâren [→ Saîd b. Amr el-Emevî → torunu Amr b. Yahyâ b. Saîd el-Emevî →] kanalıyla gelmektedir. Bir defa bunun Muâviye kaynaklı olması, onun kaldırılıp atılması için yeterli bir nedendir.[2]

Aynı rivâyet, yine Muâviye'den farklı bir kanaldan da geliyor.[3] Senedinde **İsmâîl b. İbrâhîm b. Muhâcir el-Becelî** var; ki ittifakla zayıf birisi.[4]

1- İbn Abdilberr, II, 407; İbn'ül-Esîr, III, 140

Öte yandan **Saîd b. Abdilazîz et-Tenûhî**'nin, Muâviye'nin en has adamlarından olan -ileride göreceğimiz- Habîb b. Mesleme el-Fihrî hakkında övgüler yağdırması (bk. İbn Abdilberr, I, 329; İbn Hacer, I, 309; el-Aynî, XIV, 186), bu arada kendisinin de nasıl bir kişiliğe sâhip olduğunu ele vermektedir.

Bize göre bu rivâyet, Muâviye'nin yakın ahbaplarından olan Abdurrahmân b. Ebî Umeyra'nın başının altından çıkmadır! ***"Kudüs'te bir gün hidâyet bîati gerçekleşecektir!"*** hadîsini (bk. İbn Sa'd, VII, 417) ortaya atarak; velî–nimetini aklı sıra temize çıkarmaya çalışan da odur. Buna rağmen Ehl-i Sünnet'ten Ahmed ile Tirmizî, ondan gelen hadislere yer vermekten çekinmemişlerdir.

2- Ayrıca, diğer râvîlerin her ikisi de; Osman'ın Kûfe, Muâviye'nin de Medîne vâlisi olan Saîd b. el-Âs'ın torunlarındandır. Bunların âilece hep Ümeyye oğullarının yanında yer aldıklarını, ileride "**Saîd b. el-Âs**"tan söz ederken göreceksiniz.

3- İbn Ebî Şeybe, VI, 207; et-Taberânî, XIX, 361

4- ez-Zehebî, I, 212; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 78

c) ***"Muâviye'ye kitâbı ve hesâbı öğret…"*** rivâyeti Irbâd b. Sâriye'den geliyor. Senedinde **Hâris b. Ziyâd** adında meçhûl birisi var.[1]

Muâviye'nin fazîletine dâir daha başka hadisler(!) de var[2] elbette. Ancak hiçbirinin aslı esası yok. O nedenle meşhur Ehl-i Sünnet hadisçilerinden İbn Hacer ile el-Aynî diyorlar ki:

> "Muâviye'nin fazîleti konusunda pek çok hadis var. Ama içlerinde isnâdı sahih olan tek bir hadis yok! İshâq b. Râheveyh, İmâm Nesâî ve daha başkaları da kesinlikle bu kanaatteler."[3]

el-Fîrûzâbâdî, el-Aclûnî ve eş-Şevkânî de aynı görüşte.[4] O yüzden bu hadislerin hiçbirini Buhârî'de ve Müslim'de bulamazsınız.

4. İbn Abbâs'ın Muâviye ve adamlarına nasıl lanetler yağdırdığını yukarıda görmüştük. [sh. 663] Bu durumda Buhârî'de yer alan o sözün, aslının olduğunu düşünmemiz mümkün değildir. Söz konusu rivâyet büyük ihtimalle rivâyetin başında bulunan İbn Ebî Müleyke'nin işidir.[5]

Muâviye b. Ebî Süfyân işte böyle birisiydi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet onu hâlâ ashâb-ı güzînden sayarak kendisine ziyâdesiyle güvenir ve Buhârî ile Müslim dâhil; bütün Ehl-i Sünnet hadisçileri, ondan gelen hadisleri alıp kabul etmekte hiçbir sakınca görmezler!

1- İbn Abdilberr, III, 401; ez-Zehebî, I, 433

Rivâyet daha başka yollardan da geliyor; ama hepsinin senedi sakat. (bk. İbn Adiy, V, 162; İbn'ül-Cevzî, I, 272~274; ez-Zehebî, I, 388, III, 43, 47, IV, 68)

2- Bu hadisleri ve Sünnî hadisçilerin onlar hakkında verdiği hükümleri topluca görmek için bk. İbn'ül-Cevzî, I, 276~280; İbn Arrâq, II, 19~24; el-Emînî, XI, 76~102

3- İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: VII, 104; el-Aynî, XIII, 324~325

İmâm Nesâî "*Hasâisu Emîr'il-Mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib*" adlı eserini (ki bizim *Hz. Ali* adlı çalışmamız söz konusu eserin tercüme ve şerhidir) yazdıktan sonra bir gün yolu Şam'a düşüyor. Eserden haberdar olan Şamlılar, Muâviye'nin fazîletine dâir de hadis okumasına istiyorlar ondan. Nesâî "Başa baş kurtulmak Muâviye'ye yetmiyor mu da; bir de fazîletine dâir rivâyet olsun!" deyince, imamı feci biçimde sopalayarak komaya sokuyorlar. Ve bunun üzerine Filistin'in Remle kentine kaldırılıyor ve orada vefât ediyor. (bk. Hâkim, *Ma'rifetü Ulûm'il-Hadîs*: s. 83; Yâqût, V, 282; İbn Kesîr, XI, 140~141; el-Münâvî, I, 25; Kâtip Çelebi, *Keşf'üz-Zunûn*: I, 706; Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 21)

4- bk. el-Aclûnî, II, 583; el-Emînî, XI, 75

5- Zira o Ehl-i Beyt düşmanlığıyla bilinen birisi. bk. Çuhacıoğlu, 360

18. Amr b. el-Âs es-Sehmî

Kureyş'in Benî Sehm kolundandır. Annesi, zamanının meşhur fâhişelerinden **Nâbiğa** idi.[1] Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) karşı uzun yıllar katı bir düşmanlıktan sonra, Mekke'nin fethine yakın İslâm'a girdi. Halîfe Ömer döneminde Mısır'ı fethetti… Hz. Peygamber (s.a.a.) döbeminde Umân, Ömer döneminde Filistin ve Mısır vâliliklerinde bulundu. Halîfe Osman'ın öldürülmesinden sonra Şam'ın yolunu tutarak, has adamı Muâviye'nin yanına göç etti… Arab'ın meşhur dâhîlerinden sayılan Amr, H. 43 yılında Mısır'da ölene kadar, hep onun yanında yer aldı.[2]

Menfî davranışları:

1. Amr, çok geçmeden Osmân tarafından Mısır vâliliğinden alınarak, yerine İbn Ebî Serh atandığında; duruma bozuldu ve halîfenin hasımlarına katıldı. [sh. 501~502] Ardından Muâviye'ye yanaşarak; halîfenin kanını talep ve Muâviye'yi buna tahrik etmeye başladı![3]

2. Hz. Ali'ye bîat etmediği yetmiyormuş gibi, Muâviye ile birlikte ona karşı savaş açtı. Bunun ne anlama geldiğini daha önce görmüştük.

3. Amr, Hz. Ali'ye savaş açtıkları vakit Muâviye'ye şöyle demişti: "Seninle birlikte maktûl halîfenin kanını talep için savaşsak da; içimde bir sıkıntı var! Zira biz İslâm'daki önceliğini, Allah katındaki fazîletini ve Rasûlüllâh'a yakınlığını senin de bildiğin birisiyle savaşmaktayız. Ancak

---

1- Nâbiğa, annesi Selmâ'nın lâkabıydı. Soy bilimçilerine göre Nâbiğa ile; el-Âs b. Vâil, Ebû Leheb, Ümeyye b. Halef, Hişâm b. Muğîra ve Ebû Süfyân; yakın aralıklarla yatmışlar ve bu kolektif ilişkiden Amr doğmuş! Bunun üzerine el-Âs ile Ebû Süfyân, yeni doğan Amr'ı sahiplenmek üzere Nâbiğa'ya gelmişler. Nâbiğa el-Âs'ı tercih etmiş ve böylece Amr'ın nesebi ona bağlanmış. Sonraları Nâbiğa'ya neden el-Âs'ı tercih ettiği sorulduğunda "el-Âs kızlarımın nafakasıyla ilgileniyor. Ebû Süfyân ise pintinin teki!" cevabını vermiş. (bk. Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, *el-Ensâb*; ez-Zemahşerî, *Rabî'ul-Ebrâr*: IV, 275; Sibt b. el-Cevzî, *et-Tezkira*: s. 205; İbn Ebil-Hadîd, VI, 283~285; el-Halebî, I, 51; el-Emînî, II, 121~124)

Hemen aynı kaynaklar, Amr'ın Ebû Süfyân'a çok benzediğini de belirtiyorlar. Şu halde Muâviye, Ziyâd'ın yerine Amr'ı kendi nesebine ilhâk etmeliydi!!!

2- İbn Abdilberr, II, 508~515; İbn'ül-Esîr, III, 384~386; İbn Kesîr, VIII, 28~30; İbn Hacer, III, 2~3; Bilmen, I, 336

3- İbn Sa'd, IV, 254; et-Taberî, III, 70; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 158

ne var ki bizler kuşkusuz şu dünyanın peşindeyiz!"[1] Amr, "Mısır vâliliği" karşılığında onun yanında yer almıştı. [sh. 637]

4. Sıffîn muhârebesinde Amr bir ara Hz. Ali ile karşılaştı! Korkusundan altına kaçıran Amr, sonunda bir "çözüm" buldu: Anadan uryan soyundu; böylece Hz. Ali'nin utanarak dönüp gitmesini sağladı![2]

5. Hz. Ammâr'ı mızrağıyla yere düşüren Ebul-Ğâdiye ile, hemen üzerine çullanıp mübârek kafasını kesen bir başka adam Muâviye ile Amr'ın yanına koştular. Her biri "Onu ben öldürdüm!" diyerek çekişmeye başladılar. Amr dedi ki: "Vallâhi cehennem ateşi uğruna çekişiyorlar!" Bu sözleri duyan Muâviye "Sen ne yapıyorsun! Adamlar bizim uğrumuza canlarını veriyorlar; sense kalkmış 'ikiniz de cehennem ateşi uğruna çekişiyorsunuz!' diyorsun." deyince Amr şu cevabı verdi: "Vallâhi bu böyle! Ve vallâhi bunun böyle olduğunu sen de çok iyi biliyorsun! Keşke bundan yirmi yıl önce öleydim!"[3]

6. Şamlılar Sıffîn'de kesin yenileceklerini anladıklarında, Kur'ân sayfalarını mızraklara takılması… fikrinin mûcidi oydu. [sh. 639]

7. Hakem olayında Muâviye'nin adamı Amr idi ve o gün sözünde durmamıştı! [sh. 640~641] Bununsa nifak alâmeti olduğu malumdur.[4]

1- et-Taberî, III, 70; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 158

2- el-Belâzürî, III, 104; İbn Abdilberr, I, 160~162 (= Büsr md.); İbn Kesîr, IV, 23, VII, 292~293; İbn Ebil-Hadîd, VI, 312~317; el-Halebî, II, 236; el-Emînî, II, 158~166

3- İbn Sa'd, III, 259; Hâkim, III, 385~386

Amr, gerek ***"Ammâr'ı azgın bir çete öldürecek!"***, gerekse ***"Ammâr'ın kâtili ve nesi varsa soyan cehennemliktir!"*** hadislerinden haberdar idi. (Her iki hadîsin ve Amr'dan gelen **gayet sahih** rivâyetlerin tahrîci için bak. Çuhacıoğlu, 484~486, 489) O nedenle bilhassa Hz. Ammâr'ın şehâdetinin ardından, Amr ile Muâviye'nin büyük bir telaş içine düştüklerini görüyoruz. bk. Çuhacıoğlu, 484, 495~496

4- İbn Kesîr (VII, 314), Amr'ın yaptığı bu ihâneti "ictihâd"la açıklıyor! "İctihâd eden hata da edebilir, isâbet de!" diyor. Ve aklı sıra ona "bir ecir" vermeye çalışıyor! Sanki ecir kesesi kendi elinde! Oysa Amr'ın yaptığı "sözünde durmamak" ve ümmet adına kendisine verilen emânete "ihânet"tir. Bu apaçıktır.

İbn Kesîr'in bizzat kendisi (VIII, 65) bile Amr'ın Ebû Mûsâ'yı "aldattığını" kabul ediyor! Üstâdı ez-Zehebî (*es-Siyer*: III, 137) de "Bu Amr'ın bir hilesi idi!" diyor. Sözünü çiğneyip karşı tarafı aldatmayı ve emânete hıyânet etmeyi Allah'ın Peygamberi (s.a.a) "nifâk" alâmetlerinden sayarken [sh. 317~318], İbn Kesîr "ictihâd" alâmetlerinden sayıyor!!!

8. Bu netameli hakem olayının hemen ardından, Muâviye'nin emriyle Mısır'a girdi; orada insanlıkla bağdaşmayan işler yaptı. [sh. 643]

9. Amr b. el-Âs hakkında; "kâfir oğlu fâcir"[1] ve "Yalan konuşur! Söz verir, sözünde durmaz!"[2] diyen Emîr'ul-Mü'minîn, yine Mısır'ı basan Amr ve askerlerini "cevir ve zulüm ehli fâcirler" olarak[3] niteliyordu.

Muhtelif kaynaklar, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin (a.s), kunut yaparken Muâviye'nin yanı sıra Amr'a da lanet ettiğini kaydederler.[4]

10. Âişe de ona –kardeşi Muhammed b. Ebîbekr'i Mısır'da öldürdüğü için– her namazın ardından lânet okurdu! [sh. 644]

Âişe bir gün "Züs-sedye"nin kim tarafından öldürüldüğünü araştırır. Onu Ali'nin öldürdüğünü kesin olarak öğrenince "Allah Amr'a lânet etsin! Bana onu kendisinin öldürdüğünü söylemişti!" der.[5]

11. Bir gün Muâviye'nin yanında Muğîra'yla birlikte Ali'ye sataştı ve orada bulunan İmam Hasan'dan ağzının payını aldı. [sh. 632]

12. Amr diyor[6] ki: Allah'ın Elçisi'ni (s.a.a) şöyle buyururken işittim:

1- et-Taberî, III, 131; Muhammed Rızâ, *Ali b. Ebî Tâlib*: s. 225

2- el-Belâzürî, II, 367, 379, 381; Şerîf Radıy, I, 145 (= 80 nolu hutbe)

3- es-Seqafî, I, 195; et-Taberî, III, 134; İbn Ebil-Hadîd, VI, 91~92

Ayrıca hakem olayında antlaşma metni taraflarca imzalanırken, ona şöyle demişti:

"Ey Amr! Sen ne vakit mü'minlere düşman, kâfirlere dost olmadın ki!?" [sh. 641]

4- Nasr b. Müzâhim, 552; el-Belâzürî, III, 126; es-Seqafî, II, 442; et-Taberî, III, 113; Qâdî Abdülcebbâr, 140~141; İbn Ebil-Hadîd, II, 18, 260, IV, 79, XIII, 315, XV, 98, XVI, 137; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 314; İbn'ül-Murtazâ, 111

5- Hâkim (IV, 13) rivâyet ediyor ve isnâdının **Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh** olduğunu söylüyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

6- bk. İbn Ebil-Hadîd, IV, 64

Rivâyet Buhârî (edeb, 14) ile Müslim'de (îmân, 366) de yer alıyor; lâkin bunun Amr'ın saygınlığına halel getireceğini gördüklerinden ***"Ebû Tâlib"*** yerine ***"Falan"*** sözcüğünü koyuyorlar! Bunun ardından kolları sıvayan şârihler "falan"dan kastın kim olduğunu tayin etmeye çalışıyorlar ve o dönemin siyâseti ve Amr'ın kişiliği ile bağdaşmayan bir sürü dedikoduya yer veriyorlar. (bk. İbn Hacer, X, 419~420; el-Aynî, XVII, 130~131; Davudoğlu, II, 247~248) Ancak İbn Hacer, "falan"ın yerinde "Ebû Tâlib"in bulunduğuna dâir bir hadîse de yer veriyor ve Ebûbekr b. el-Arabî'nin de kesinlikle bu kanaatte olduğunu belirtiyor.

> "Ebû Tâlib'in çocukları benim velîlerim değildir. Benim asıl velim, Allah ve mü'minlerin sâlihidir!"

Bu rivâyet, "Ali'nin aleyhinde hadis uydurma" furyasına Amr'ın da katıldığını belgeleyen enteresan bir örnektir.[1]

13. Amr'ı bir de "Amr'ın kendisinden" dinleyelim:

a) Amr "Seni Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) sevdiğini sanıyoruz. Zira sana görev veriyordu." diyenlere şu cevabı verir: "O bunu beni sevdiğinden mi, yoksa müellefe-i kulûb kapsamına sokarak mı yapıyordu; Allah bilir! Ancak onun (s.a.a) gerçekten sevdiğini düşündüğümüz birisi vardı: Ammâr b. Yâsir!" Oradakiler "Fakat onu Sıffîn muhârebesinde siz öldürdünüz!" deyince Amr şu karşılığı verir: "Vallâhi, hakîkaten onu biz öldürdük!"[2]

b) Amr ölümün pençesine düştüğünde "Allahım! Sen emir verdin, biz tutmadık. Nehyettin, biz çiğnedik! Suçsuz değilim ki özür beyan edeyim. Gücüm yok ki ondan yardım alayım. Bizi ancak senin mağfiretin kuşatır…" diyerek sızlanıp dururken rûhunu teslim etti.[3]

c) Amr kendisini ziyârete gelen İbn Abbâs'a der ki: "Dünyamdan az şeyi düzene koydum. Dînimden ise çok şeyi ifsat ettim. Şayet düzene koymuş olduklarım ifsat ettiklerim, ifsat etmiş olduklarım da düzene koyduklarım olaydı; kesin kurtulurdum!..."[4]

d) Amr ölüm döşeğine düşüp ağlamaya başladığında, oğlu Abdullah onu yaptığı şeylerle tesellî etmeye çalışır. Amr şöyle der:

> "**Ancak ben onlardan daha üstününü, kelime-i şehâdeti terk ettim!** Benim hayatım üç bölümden ibarettir:
>
> – Önceleri kâfir idim ve Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) en katı düşmanlarındandım. O vakit öleydim cehennemliktim.
>
> – Sonra ona bîat edip Müslüman oldum ve ondan çok hayâ ettim. O vakit öleydim; umarım cennetlik olurdum.

1- Muâviye döneminde para karşılığında hadis uyduranlar için bk. sh. 661

2- İbn Sa'd, III, 263; Nesâî, *el-Kübrâ*: V, 74; Hâkim, III, 392 …

3- Ahmed: IV, 199 (17113); İbn Sa'd, IV, 260, VII, 494; İbn Abdilberr, II, 512; İbn'ül-Esîr, III, 386; el-Mes'ûdî, III, 33; İbn Ebil-Hadîd, VI, 323

4- İbn Abdilberr, II, 513; İbn Ebil-Hadîd, VI, 323~324

– Ardından öyle işler yaptık ki aleyhimize midir, lehimize midir; bilmiyorum!...[1]

Amr bu sözlerle âdetâ "günah çıkarıyor"du. Ama artık ne yazık ki; iş işten geçmişti! Zira o sırada pişmanlığın hiçbir değeri yoktu.

Faziletine ilişkin bazı rivâyetler:

Kendi döneminde yapmadık rezâlet bırakmayan Muâviye hakkında hadis(!) olur da; onun en büyük yoldaşı ve akıl hocası Amr hakkında olmaz mı! Elbette olur ve işte onlardan bir kaçı:

1. Uqbe b. Âmir el-Cühenî'ye göre; Allah'ın Elçisi (s.a.a) şöyle demiş:

"İnsanlar islâm olmuşlardır. Amr ise îmân etmiştir!"[2]

2. Talha'dan gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuş:

"Amr b. el-Âs Kureyş'in sâlihlerindendir!" [3]

Rivâyetlere şu şekilde **cevap** verilebilir: ***Öncelikle***, Amr'ın nasıl bir kişiliğe sâhip olduğunu yukarıda gördük. Muâviye ile birlikte Hz. Ali'ye karşı kılıç çeken, verdiği sözde durmamaktan zerre kadar haya etmeyen, dînini dünyasıyla değişen… bir adamın îmânı mı olurmuş? ***İkincisi***, Hz. Peygamber (s.a.a) Ali'ye düşman olmayı "nifak alâmetlerinden" sayarken, aynı peygambere ***"Amr sâlihlerdendir"*** dedirtenler hiç mi sıkılmazlar? Ve nifak ile salâhı nasıl bağdaştırırlar? Bu bakımdan mezkur şahsın fâzîletine ilişkin bütün rivâyetlerin uydurma olduğu akl-ı selîm olan herkes için âşikârdır. Gelelim senet durumlarına:

1. Rivâyet [Uqbe → Mişrah b. Hê'ân →] kanalıyla geliyor. Uqbe, ileride de göreceğimiz gibi; sâbıkalı sahâbeden. **Mişrah**'ın da sâbıkalı birisi ol-

---

1- İbn Sa'd, IV, 258~259; Ahmed: IV, 199 (17112); Müslim: îmân, 192; İbn Abdilberr, II, 514; İbn'ül-Esîr, III, 386; İbn Ebil-Hadîd, VI, 324 = Ancak kalın puntolu sözler İbn Sa'd ile Müslim'de şu şekilde yer almış: "Benim için saydıklarının en üstünü kelime-i şehâdettir!" Bir defa Abdullâh, onun Rasûlüllâh'a "sahâbî" oluşu, Şam ve Mısır'ın fethinde bulunuşu dışında bir şey söylemiyor. Öte yandan bu ifade olayın akışıyla da pek bağdaşmıyor. Kısacası bizce o ikisinin rivâyetinde, Amr'ın saygınlığını(!) korumaya dönük tahrifat var!

2- Ahmed: IV, 155 (16772); Tirmizî: menâqıb, 48; İbn'ül-Esîr, III, 385

3- Tirmizî: menâqıb, 48; el-Bezzâr, III, 173; Ebû Ya'lâ, II, 18~19 …

duğunu önceden [sh. 446] görmüştük. Dolayısıyla isnâdı zayıf. Tirmizî bile rivâyetin ardından "isnâdı sağlam değil!" diyor.

2. Rivâyet [Talha → **İbn Ebî Müleyke** → …] kanalıyla geliyor. İbn Ebî Müleyke Ehl-i Beyt düşmanlığıyla tanınan birisi.[1] O yüzden rivâyetine güvenmemiz mümkün değil. Ayrıca, kendisiyle Talha arasında isnat kopukluğu var. Ki Tirmizî ile İbn Hacer de aynı şeyi söylüyor. Bu açıdan da zayıf. Son olarak, Talha zaten mutemet birisi değil![2]

Amr işte budur! Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona fazlasıyla güvenir; böyle bir adamın Hz. Peygamber'e (s.a.a) yalan isnat etmeyeceğine inanır! O yüzden Buhârî ile Müslim dâhil, bütün Ehl-i Sünnet hadisçileri, ondan gelen hadisleri kabul ederek "dîni" onun üzerine ikâme ederler!

19. Muğîra b. Şu'be es-Seqafî

Saqîf kabîlesindendir. Hendek savaşının yapıldığı sene İslâm'a girdi ve Hudeybiye'de bulundu. Halîfe Ömer döneminde Basra, Muâviye döneminde ise Kûfe vâliliği görevlerine getirildi. Arabın meşhûr dâhîlerinden sayılan [sh. 674] ve Ebû Süfyân'ın da damadı olan[3] Muğîra, H. 50 yılında Kûfe vâlisiyken öldü.[4]

Menfî davranışları:

1. Muğîra câhiliyye döneminde yol arkadaşlarını öldürmüş, mallarına da el koyup İslâm'a girmişti!… O nedenle amcası Urve b. Mes'ûd es-Seqafî, Hudeybiye günlerinde, kendi yeğenine "Ey hâin!" diye hitap etmişti![5]

2. Basra vâlisiyken içine düştüğü zina davasını daha önce [sh. 402 vd.] görmüştük. Kaynaklar onun kadınlara düşkünlüğünü apaçık ortaya koyuyor. Muğîra dört kadınla birden evlenir, sonra da beyhude yere dör-

1- bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 360

2- İbn Hacer (*el-İsâbe*: III, 3) Amr'a âit iki menkıbeye daha yer veriyor. Ancak ne garip ki; ikisi de Amr'ın bizzat kendisinden geliyor!

3- el-Belâzürî, XIII, 345; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 30; Aycan, 194

4- İbn Abdilberr, III, 388~391; İbn'ül-Esîr, IV, 181~182; İbn Hacer, III, 452~453

5- Abdürrazzâq, V, 336; Ahmed: IV, 329 (18166); Buhârî: şurût, 15; et-Taberî, II, 119; Ebû Dâvûd: cihâd, 167; et-Taberânî, XX, 12; el-Aynî, XI, 240

dünü birden boşarmış![1] Onun Müslüman olduktan sonra 300 kadar kadınla neden ve nasıl evlenebildiğini[2] şimdi daha iyi anlıyoruz!

3. Muğîra, görüldüğü kadarıyla gerek halîfe Osman'ın öldürülmesinde, gerekse ondan sonraki olaylarda etliye sütlüye karışmadı. Meşrû yoldan iş başına gelen Emîr'ul-Mü'minîn'e (a.s) bîat etmedi.[3]

4. Hz. Ali'nin şehâdetinin hemen ardından, "yerini belli etmenin" zamanının geldiğini görmüş ve "Muâviye'nin ağzından uydurduğu bir mektup" ile hicrî 40 yılının haccını yaptırmak[4] sûretiyle Muâviye'ye yeşil ışık yakmıştı. İmâm Hasan (a.s) ile yapılan barış antlaşmasından sonra da bilfiil kayın biraderi Muâviye'nin safına geçti.

5. Barıştan sonra Abdullâh b. Amr'ın Kûfe'ye atanmasını hazmedemedi ve Muâviye'ye gelerek sitem etti. Bunun üzerine Muâviye onu görevine henüz başlamadan azlederek enîştesini atadı.[5] Bunu haber alan Amr da Muâviye'ye gelerek Muğîra'yı karaladı. "Sen onu Kûfe gelirlerinin başına getiriyorsun ama; o devlet mallarını aşırıp ortadan kaybolabilir! Bir daha da ondan hiçbir şeyi geri tahsil edemezsin!" dedi. Bunun üzerine Muâviye yalnız şehrin gelirlerini başkasına devretti ve enîştesinin vâlilik görevine dokunmadı.[6] Muğîra ölene dek o görevde kaldı.

6. "Ali'ye sövmekten, Osman'ı sevmekten geri kalma!" talimatıyla[7] Kûfe vâliliğine atanan Muğîra'nın da Emîr'ul-Mü'minîn'e sataştığı[8], ona sö-

---

1- el-Belâzürî, XIII, 345~346; İbn Asâkir, LX, 55; Ebul-Ferec, *el-Eğânî*: XVI, 96; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 31, *et-Târîh*: IV, 123; İbn Kesîr, VIII, 54

2- İbn Abdilberr, III, 389; İbn'ül-Esîr, IV, 181; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 54

3- et-Taberî, II, 698; İbn Abdilberr, III, 390; İbn'ül-Esîr, IV, 181; Aycan, 193

Cemel olayında ilk başta o da Âişe'den taraftı. Ancak tıpkı Saîd b. el-Âs gibi; o da Osman'ın kâtillerinin kendi önlerinde olduğuna inandığı için, adamlarıyla birlikte oradan ayrılarak Tâif'e çekildi… (bk. İbn Sa'd, V, 35; et-Taberî, III, 9)

4- et-Taberî, III, 166; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 267; Aycan, 193

5- et-Taberî, III, 169; İbn'ül-Esîr, IV, 181~182; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 29

6- Bu talimatın kaynakları için bk. sh. 654

7- et-Taberî, III, 218; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 326; İslamoğlu, 78

8- et-Tayâlisî, I, 192; Ahmed: I, 188 (1545, 1550, 1551); Ebû Ya'lâ, II, 259; Hâkim, III, 450; ez-Zehebî, *es-Siyer*: I, 104~105, III, 31 = Hâkim "**İsnâdı Müslim'in şartlarına göre sahih**" diyor; Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor. Olayı Ebû Dâvûd (sünnet, 8) da rivâyet ediyor. Ama okuyucuların Muğîra hakkında olumsuz düşüncelere kapılmasını önlemek için onun adını vermiyor; yerine "falan kişi" diyor!

vüp lanetler ettiği[1], hatta sırf Ali'ye sövmeleri için Kûfe'de hatipler(!) görevlendirdiği[2]; bütün kaynaklarca ittifakla belirtiliyor. Öyle ki, Mu'tezile ulemâsından İbn Ebil-Hadîd (XX, 10) "Onun, Ali'ye minberler üzerinde sövüp saydığı, mütevâtir haberlerdendir." diyor.

7. Ayrıca, huzurunda Hz. Ali'ye sövülüp lanet edilmesine göz yumdu.[3] Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'ye "lanet etmesi" için, seçkin sahâbeden olan Hucr'a ve Sa'sa'a b. Sûhân'a baskı yaptı.[4] Hz. Ali'nin taraftarlarının Kûfe hazînesinden aldıkları maaşı kesti. [sh. 654]

8. Muğîra b.Şu'be, Muâviye'nin aynı zamanda akıl hocalarından birisiydi. Muâviye'ye ölmeden yerine oğlu Yezîd'i velî-ahd atamasını ve bunun için halktan biat alması gerektiğini telkin eden oydu! O Kûfe'de bu işin alt yapısını hazırlamak için halka rüşvet bile dağıttı! [sh. 657] Ehl-i Sünnet ulemâsı, zaten bu ve benzeri nedenlerle, Muğîra'yı "ilk rüşvet veren kişi" olarak[5] takdim ederler.

9. Muğîra "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bize zekâtlarımızı ümerâya vermemizi emretti. Hesabı onlara kalmış!" diyerek[6]; Müslüman halkın zekâtlarını toplamaya çalışıyordu.

10. Muğîra, Hz. Peygamber'in defninde, onun kabrinden en son çıkanın kendisi olduğunu iddia ediyor, bunu kendine fazîlet addediyordu.[7]

1- İbn Ebî Şeybe, III, 45; Ahmed: IV, 369, 371 (18485, 18510); et-Taberânî, V, 168; et-Taberî, III, 218; Hâkim, I, 385; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 31; İbn Ebil-Hadîd, IV, 69, 71, VI, 288; el-Ya'qûbî, II, 230; İbn Kesîr, VIII, 55; Aycan, 228 = Hâkim isnâdının **Müslim'in şartlarına göre sahih** olduğunu söylüyor; Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor. Ancak İbn Ebî Şeybe ile Taberânî, Muğîra yerine "Bir emîr" diyor!

2- Ahmed: I, 189 (1557); Nesâî, *el-Kübrâ*: V, 55; el-Bezzâr, IV, 91; Hâkim, III, 450; el-Emînî, X, 263 = Hadiseyi Ebû Dâvûd da (sünnet, 8) rivâyet ediyor ve aynı gerekçelerle Muğîra'nın adını gizliyor!

3- Ahmed: I, 187 (1543); Ebû Dâvûd: sünnet, 8 (= Ebû Dâvûd yine aynı gerekçeyle Muğîra yerine "falan" diyor.)

4- İbn Ebil-Hadîd, IV, 58, XV, 257 = Ancak Hucr bir edebî sanat ile Muğîra'ya la'net etti; durumu Muğîra'ya fark ettirmeden minberden inmeyi başardı!
Hucr'la olan kavgasını daha önce [sh. 654] ayrıntılı biçimde vermiştik.

5- bk. İbn'ül-Esîr, IV, 182; İbn Hacer, III, 453

6- el-Beyheqî, IV, 115; el-Emînî, VIII, 256

7- İbn Sa'd, II, 303; et-Taberânî, XX, 370; et-Taberî, II, 239 …

Oysa Hz. Ali onu bu iddiasından dolayı yalanlamıştı![1]

Muğîra işte böyle birisiydi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona da güvenir ve Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, onun hadislerini de kabul ederler ve "dîni" onun üzerine ikâme etmekte bir beis görmezler.

20. Semura b. Cündeb el-Fezârî

Aslen Basralıdır. Çocuk yaşlarda annesiyle Medîne'ye gelerek İslâmiyet'e girdi. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile birlikte birçok gazalara katıldı. Bilahare Basra'ya dönüp yerleşti. H. 59'da Basra'da öldü.[2]

Menfî davranışları:

1. Ensâr'dan birisinin bahçesinde, Semura'ya ait bir hurma ağacı vardı.[3] Semura kendi ağacı için bahçeye her girişinde Ensârî'nin eşi ve çocukları bu durumdan rahatsız oluyordu. Derken Ensârî, Semura'dan hurma ağacını kendisine satmasını rica etti. Semura diretti. Ona bir başka yerden ona denk bir hurma ağacı vermeyi teklif etti. Semura yine diretti. Bunun üzerine Ensârî, sorunun çözümü için Hz. Peygamber'e (s.a.a) başvurdu. Bu defa Semura'ya ağacını Ensârî'ye satmasını Hz. Peygamber (s.a.a) önerdi. Semura diretti! ***"O halde bu sana bir başka yerden denk bir hurma ağacı versin."*** dedi. Semura yine diretti! Hz. Peygamber (s.a.a) ***"Gel sen şu ağacı bu adama hibe et; buna karşılık sana cennet var!"*** buyurdu. Semura bu kez de diretti! Bunun üzerine Allah'ın Elçisi (s.a.a) ona ***"Sen muzır bir adamsın!"*** dedi ve Ensârî'ye dönerek ***"Git, bu adamın ağacını sök at!"*** buyurdu.[4]

1- Ahmed: I, 100 (748); et-Taberî, II, 239; İbn Hişâm, II, 665; İbn Ebil-Hadîd, XIII, 41; İbn Kesîr, V, 290. krş. İbn Sa'd, II, 303; Hâkim, III, 448

2- İbn Abdilberr, II, 77~79; İbn'ül-Esîr, II, 376~377; Bilmen, I, 453

3- Bu durum, Hatay'da çalıştığım yıllarda, birinin bahçesinde başkasına ait zeytin ağacının olduğunu öğrendiğim ana kadar biraz garibime gitmişti. Meğer Araplarda bu durum hiç de garipsenecek bir olay değilmiş.

4- Ebû Dâvûd: şehâdât, 32; el-Beyheqî, VI, 157 = Hadîsin bütün râvîleri siqa ve sadûq. Yalnız İmam Muhammed el-Bâqır (a.s) ile Semura arasında isnat kopukluğu var. Usûl açısından bu tür hadislerin "mürsel hadisler" kapsamında ele alındığı malum. İmâm el-Bâqır'ın siqalığı zaten tartışmasızdır. Mürsel hadisler, mürsili siqa ve sadûq olduğu takdirde; Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîlerce makbul sayılır. [sh. 240]

2. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Ebû Hüreyre, Semura ve müezzin Ebû Mahzûra hakkında şöyle buyurmuştu:

"En son ölenniniz cehennemliktir!"[1]

Hadis, hiçbir yoruma gitmeden, açık ifadesiyle, içlerinden en son ölenin cehennemlik olacağına delildir.[2] Bu arada diğerlerinin cehennemlik olmadıkları anlamına da gelmez. Aksi halde ötekiler suçsuz yere töhmet altına sokulmuş olurdu. Oysa hikmet sâhibi bir peygamber ne dediğini çok iyi bilir ve suçsuz bir adamı beyhûde yere töhmet altına sokmaz.[3]

Hadis Şîa ve Mu'tezile kaynaklarında da yer almaktadır. (bk. el-Küleynî, V, 292; Şeyh Sadûq, III, 59; Ebû Ca'fer et-Tûsî, VII, 147; İbn Ebil-Hadîd, IV, 78)

1- İbn Ebî Şeybe (*Müsned*'inde), Buhârî (*es-Sağîr*: I, 106) ve et-Taberânî (VII, 177) Ebû Mahzûra'dan; Buhârî (*es-Sağîr*: I, 107), el-Fesevî (III, 356) ve et-Taberânî (*el-Evsat*: VI, 208) Ebû Hüreyre'den rivâyet ediyor. Ayr. bk. el-Belâzürî, X, 267; el-Beyheqî, *ed-Delâil*: VI, 458~460; İbn Abdilberr, II, 78; İbn Ebil-Hadîd, IV, 78; İbn Kesîr, VI, 253-254; İbn Hacer, II, 79, *et-Tehzîb*: II, 431, VI, 422; Ali el-Qârî – el-Haffâcî, III, 167-168; İbn Cemâa, *es-Sîra*: s. 78; Zeynî Dahlân, III, 209 …

Buhârî ile el-Fesevî'nin Ebû Hüreyre kaynaklı hadîsi, tamamen siqa râvîler kanalıyla geliyor. el-Heysemî (VIII, 514~515) et-Taberânî'nin Ebû Hüreyre hadîsi için ise "**Ali b. Zeyd b. Cüd'ân** dışında bütün râvîleri sahih hadis râvîleridir. Ali ise siqa sayılmıştır; ancak kendisinde zayıflık da var." diyor. Doğrusu, İbn Cüd'ân'ın "hadîsi hasen olan bir râvî" olduğunu daha önce [sh. 191] görmüştük. Bu durumda hadîsin isnâdı en azından hasendir. Buna Ehl-i Sünnet âlimlerinin genel kabulünü de katacak olursak "hükmen sahih" bile denebilir.

2- Lâkin Ehl-i Sünnet genellikle bu hadîsi gelecekten haber veren nebevî mucizeler arasında zikrederek, bunun "ateş üzerinde kaynamakta olan büyük bir kazanın içine düşerek ölen" Semura'ya işâret olduğuna hükmediyorlar. Halbuki hadîsin metni gayet açıktır ve bu sözü kim duysa; ondan "son kişinin cehennemlik olacağı" dışında bir anlam çıkarmaz.

Aynı Ehl-i Sünnet âlimleri, Ebû Hüreyre, Semura ve Ebû Mahzûra'nın sürekli birbirlerini istihbarat ile yoklayıp durduklarını; birinin hayatta olduğunu duyan öbürünün rahatladığını, hatta birilerinin Ebû Hüreyre'ye "eşek şakası" yaparak, "diğerleri öldü; geride yalnız sen kaldın!" demek sûretiyle bayılmasına sebep olduklarını da anlatıyorlar. Bütün bunlar size neyi gösteriyor!?

3- Bu arada hadiste, diğer sahâbe (ve elbette ümmet) için irşâd da var. Allah Rasûlü (s.a.a) o üç kişi hakkında böyle buyurduğuna ve o vakit üçü de hayatta olduğuna göre, henüz hangisinin en son öleceği de bilinmediğinden; diğer Müslümanlar onlara karşı hep temkinli olacak ve onların hiçbir sözüne kulak vermeyecektir. İşin garîp tarafı, yaygın kanaate göre onların üçü de Hicrî 59 senesinde ölmüştür ve hangisinin önce ya da sonra öldüğü de net olarak belli değildir!

3. Semura, Halîfe Ömer döneminde şarap ticâretiyle meşguldü. Bu durum halîfeye bildirilmesine rağmen, onun "Allah o Semura'ya lanet etsin! O, kendilerine iç yağı haram kılındığında, onu eritip satarak parasını yiyen yahûdîlerin Allah'ın Peygamberi (s.a.a) tarafından lanetlendiğini bilmiyor mu?!" demek[1] dışında bir şey yaptığı bilinmiyor.[2]

4. Muâviye, Basra'nın yanında Kûfe'yi de Ziyâd'ın emrine verdiğinde; Ziyâd altı ay birini, altı ay da öbürünü idâre ederdi. Kûfe'ye hareket ettiği vakit Basra vâliliğine –vekâleten– Semura bakardı![3]

5. Kaynaklar, onun vekâleten Basra vâliliği yaptığı sırada, otoriteyi sağlamak için binlerce kişinin kanını döktüğünü kaydeder.[4]

6. Yıllarca Muâviye'ye kul köle olduktan sonra, görevinden el çektirilen Semura'nın tepkisi sert oldu:

"Allah Muâviye'ye lanet etsin! Eğer ona itaat ettiğim gibi..." [sh. 663]

1- bk. Abdürrazzâq, VI, 75, VIII, 195~196; Ahmed: I, 25 (165); Buhârî: büyû', 103, enbiyâ, 51; Müslim: müsâqât, 72; Nesâî: fer', 9; İbn Mâce: eşribe, 7; Dârimî: eşribe, 9; Ebû Ya'lâ, I, 178; el-Beyheqî, VI, 12, VIII, 286; el-Bâcî, *el-İhkâm*: s. 499; İbn'ül-Qayyim, IV, 239; İbn Kesîr, *Tefsîr*: II, 185 = Ancak Buhârî'nin "saygınlığına gölge düşmesin" diye, Semura yerine "falan" dediğini görüyoruz!

2- Ehl-i Sünnet ulemâsının Semura'nın "şarap ticâreti yaptığı" olgusu karşısında onu aklamak için; hadîsin apaçık metniyle bağdaşmayan ne gibi ihtimaller üzerinde durduklarını ileride göreceğiz. (bk. "**Ulemânın Tutumu**" başlığı)

3- İbn Sa'd, VI, 34, VII, 50; et-Taberî, III, 208, 209, 240; İbn Abdilberr, II, 77; İbn'ül-Esîr, II, 377; İbn Hacer, II, 79; el-Aynî, III, 225; Aycan, 203

4- Semura'nın Hâricîlere karşı sert ve çok acımasız bir tutumu vardı. (bk. İbn'ül-Esîr, II, 377; İbn Abdilberr, II, 77; İbn Kesîr, VI, 254; Bilmen, I, 453)

O nedenle Semura'nın Muâviye'nin saltanatını ayakta tutmak için kestiği kafaların haddi hesabı yoktur. Muhammed b. Sîrîn'in kardeşi olan Enes, Semura'nın kestiği toplam kafa sayısının belli olmadığını, sadece bir altı aylık vekâletinde tam 8000 kişiyi katlettiğini ve Ziyâd kendisine "Suçsuz birini öldürmüş olmaktan korkmuyor musun?" dediğinde "Onlara bir o kadar daha eklesem hiçbir korkum yok!" dediğini anlatıyor. Buhârî ile Müslim'in ortak hadis râvîlerinden olan Ebû Sevvâr el-Adevî, "Semura sadece bir günde, benim kabîlemden Kur'ân'ı cem etmiş 47 kişiyi katletti!" diyor...

Kısacası Semura, pek çok masum kişiye "Hâricî" damgasını vurarak darağacına gönderiyor, bu yolda "umursuz" bir tavır sergiliyordu. (bk. et-Taberî, III, 208~209, 240; İbn Ebil-Hadîd, IV, 77~78; Aycan, 203)

7. İbn Ebil-Hadîd, onun Yezîd döneminde Ubeydullâh b. Ziyâd'ın Kûfe vâliliği sırasında, Kûfe emniyet âmirliği görevinde bulunduğunu ve halkı İmâm Hüseyin'le savaşmaya kışkırttığını belirtiyor.[1]

8. Yine İbn Ebil-Hadîd (IV, 73), para karşılığında hadis uydurma faaliyetine katılan isimler arasında Semura'ya da yer verir![2]

9. Bütün bu gelişmeler onun Ehl-i Beyt'e ve husûsen Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye karşı kin ve nefretle dolu olduğunu gösteriyor.

Evet, Semura b. Cündeb işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona da güvenir ve Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, ondan gelen hadisleri kabul edip onlarla amel etmekte bir beis görmezler.[3]

21. Zül-Kelâ' el-Hımyerî

Önceki yaşamıyla ilgili, sahâbeden oluşu ve kabîlesinin önde gelenlerinden birisi olduğu dışında, hakkında fazla bilgiye sâhip değiliz. Bilinen şu ki; Hz. Peygamber'den (s.a.a) sonra Şam'ın yolunu tuttu ve Hz. Ali ile Muâviye arasında çıkan olaylarda Muâviye'nin yanında yer aldı ve onun en yakın meclis arkadaşlarından oldu.

Sıffîn muhârebesinde, Şam tarafının bütün işlerini çekip çeviren oydu. Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin, halîfe Osman'ın kanıyla bir ilgisinin olmadığını bile bile "azgın çete"nin içinde yer aldı! Er meydanında bir ara Mâlik el-Eşter ile kapıştı ve el-Eşter onu gideceği yere gönderdi![4]

1- İbn Ebil-Hadîd, IV, 78~79 (= Semura'nın kişiliğine uyan, ancak onun ölüm tarihine ilişkin genel kanaatle bağdaşmayan bu rivâyet doğru olduğu takdirde; onun ileriki yıllara kadar yaşadığı söylenebilir.)

2- Semura kanalıyla gelen uydurma rivâyetlerden biri için bk. sh. 571

3- Muhammed b. Sîrîn ile Hasen el-Basrî'nin onun hakkında "güvenilir" raporu vermeleri [sh. 568'deki İbn Sîrîn ile ilgili kaynaklara bak.]; Semura'nın lehine değil, aksine onların kendilerinin aleyhine bir durumdur!

4- bk. İbn Abdilberr, I, 485~487; İbn'ül-Esîr, II, 152; İbn Hacer, I, 492

Rivâyete göre Zül-Kelâ' savaş meydanında "azgın çete" hadîsini duyar duymaz Amr ile Muâviye'nin yanına varmış; "Öyleyse biz Ali ve Ammâr ile neden savaşıyoruz!?" diyerek, ortalığın karışmasına sebep olmuştu. Zül-Kelâ' öldürülünce Muâviye ferahlamış, Hz. Ammâr'ın şehâdetinin ardından "Şayet Zül-Kelâ' şimdi hayatta olaydı, Şam ordusunun yarısını koparıp Ali'nin saflarına katılırdı!" demiştir.

22. Habîb b. Mesleme el-Fihrî

Allah'ın Elçisi (s.a.a) vefât ettiğinde Habîb 12 yaşlarındaydı. Halîfe Ömer döneminde Cezîre vâliliği yaptı ve Ermenistan ile Azerbaycân da ona bağlandı. [Halîfe Osman devrinde Şam vâlisi Muâviye'yi Ebû Zerr'e karşı uyaran da oydu. = sh. 478]

Habîb hayatı boyunca Muâviye'nin yanında yer alan, ona en yakın meclis arkadaşlarından birisiydi. Gerek Sıffîn, gerekse diğer savaşlarda, hep onun yanında bulundu. Daha sonra Muâviye tarafından Ermenistan vâliliğine atandı ve H. 42 senesinde orada öldü.[1]

Muhtelif kaynaklar, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin (a.s), kunut yaparken Muâviye'nin yanı sıra Habîb'e de lanet ettiğini kaydederler.[2]

Habîb işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona güvenir. Ahmed, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce gibi hadisçiler, ondan gelen hadisleri kitaplarına alıp onlarla amel etmekte bir sakınca görmezler.

23. Dahhâq b. Qays el-Fihrî

Dahhâq yaşça küçük olan sahâbeden sayılıyor. O da Habîb gibi âit olduğu safta yerini almış; Muâviye'nin en yakın dostlarından olmuştu. Onun Şam emniyet âmiriydi. Sıffîn muhârebesinde Muâviye'nin başını çektiği "azgın çete"de yer alarak Hz. Ali'ye karşı savaştı ve orduda aktif görev aldı! Muâviye'nin emriyle, Emîr'ul-Mü'minîn'e bîatli halkın yaşadığı topraklara ani baskınlar düzenleyerek herkesi kılıçtan geçirdi, mallarını yağmaladı. [sh. 644] Muâviye, Ziyâd'ın ölümünü takiben onu Kûfe'ye vâli tayin etti. Dört yıl sonra oradan alıp Şam vâliliğine getirdi. Dahhâq bu görevini Yezîd döneminde de sürdürdü.

Muâviye'den sonra oğlu Yezîd ile onun oğlu Muâviye'den de hiçbir zaman ayrılmadı. Torun Muâviye'in ardından, Şam halkını Abdullâh b. Zübeyr adına bîata çağırdı ve onun tarafından Şam vâliliğine atandı. Ancak o sırada Ümeyye oğullarının bîatini toplamış bulunan Mervân b.

1- İbn Sa'd, VII, 410; İbn Abdilberr, I, 328~329; İbn'ül-Esîr, I, 425

2- Nasr b. Müzâhim, 552; et-Taberî, III, 113; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 210; İbn Ebil-Hadîd, II, 260, IV, 79, XV, 98, XVI, 137; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 314

Hakem ile kapıştı. Bu kapışma sonucunda, H. 64'te Merc-i Râhit'ta öldürüldü.[1]

Muhtelif kaynaklar, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin (a.s), kunut yaparken Muâviye'nin yanı sıra Dahhâq'a da lanet ettiğini kaydederler.[2]

Dahhâq işte böyle biri. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona güvenir ve Mâlik, Ahmed ve Nesâî gibi hadisçiler, ondan gelen hadisleri kitaplarına almakta ve onlarla amel etmekte bir sakınca görmezler.

24. Büsr b. (Ebî) Ertât el-Âmirî

Allah'ın Elçisi (s.a.a) vefât ettiğinde çok küçüktü. O da yukarıdakiler gibi "Şam" diyârını tercih etti ve oraya yerleşti. Muâviye'nin en yakın adamlarından ve en gaddar, en acımasız komutanlarındandı. Hz. Ali'nin de en katı düşmanlarındandı. O yüzden Sıffîn muhârebesinde Muâviye'nin başını çektiği "azgın çete"nin içinde yerini aldı!

Muâviye'nin Hz. Ali'nin idâresine vuracağı son darbeyi indirmek üzere; Hıcaz ve Yemen üzerine saldığı ordunun komutanı oydu. Büsr bu saldırı sırasında çoluk çocuk demedi; herkesi kılıçtan geçirdi. Daha sonra Hemedân'ı bastı; orada da bir dizi katliamdan sonra, Müslüman kadınları câriye niyetine esir aldı! [sh. 645~646]

Büsr, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye karşı savaş açmakla kalmadı; aynı zamanda ona bol bol sövdü, minber üzerinden lanetler okudu![3]

Kaynaklar, aynı zamanda –İbn Sa'd'ın deyimiyle– "Osmancı" olan Büsr b. Ebî Ertât'ın, ileriki yıllarda, Emîr'ul-Mü'minîn'in bir bedduası sonucu aklını yitirip bunadığını kaydederler.[4] Sonunda o da gideceği yeri boyladı ve bir görüşe göre Muâviye döneminde Medîne'de öldü.[5]

1- İbn Sa'd, VII, 410; İbn Abdilberr, II, 205~206; İbn'ül-Esîr, II, 468; İbn Kesîr, VIII, 265~267; İbn Hacer, II, 207

2- Nasr b. Müzâhim, 552; el-Belâzürî, III, 126; et-Taberî, III, 113; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 210; İbn Ebil-Hadîd, II, 260, IV, 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 314

3- es-Seqafî, II, 447; et-Taberî, III, 170, 267; Aycan, 228

4- es-Seqafî, II, 442; İbn Ebil-Hadîd, II, 18; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 333

5- İbn Sa'd, VII, 409; İbn Abdilberr, I, 154~163; İbn'ül-Esîr, I, 207~208

Muhtelif kaynaklar, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin (a.s), kunut yaparken Muâviye'nin yanı sıra Büsr'e de lanet ettiğini kaydederler.[1]

Yahyâ b. Maîn onu sahâbeden saymayıp "O kötü bir adamdır!" derken, Dâraqutnî onu sahâbeden sayar ve "Hz. Peygamber'den (s.a.a) sonra istikâmet sâhibi birisi değildi!" der.[2]

Sormak lâzım Yahyâ b. Maîn ile Dâraqutnî'ye ve onlar gibi düşünenlere: Büsr kötü bir adamsa ve yoldan çıkmış birisiyse; ona bütün o kötülükleri yaptıran, Hıcâz ve Yemen'de tüyler ürperten cinâyetler işlemesine sebep kimdi? Ona bütün bu yaptıklarını emreden "Muâviye" değil miydi? Büsr sonuçta "memur" değil mi? Neden memur hakkında dediklerinizin bir benzerini "âmir" için de söyleyemiyorsunuz?

Büsr işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet, pratikte ona güvenir ve Ahmed, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve Hâkim gibi hadisçiler, ondan gelen hadisleri kitaplarına almakta bir sakınca görmezler.[3]

25. Süfyân b. Avf el-Ğâmidî

Önceki yaşamı hakkında, sahâbeden oluşu dışında fazla bilgi yoktur.[4] Süfyân'ın, Muâviye'nin emriyle Hît, Enbâr ve Medâin'i basarak bölge halkını kılıçtan geçirdiğini ve Enbâr'ın bütün zenginliklerini talan ederek Şam'a döndüğünü yukarıda [sh. 644] görmüştük.

26. Abdullâh b. Mes'ade el-Fezârî

Küçük sahâbedendir. Fezâra esirlerindendi. Allah'ın Elçisi (s.a.a) onu kızı Fâtıma'ya bağışlamış, o da onu büyütüp azât etmişti. Sonuçta Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin terbiyesi altında büyümüş olmasına rağmen Muâviye tara-

1- es-Seqafî, II, 442; İbn Ebil-Hadîd, II, 18, IV, 79, XV, 98

2- İbn Abdilberr, I, 155, 156; İbn'ül-Esîr, I, 208; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 333

3- Ehl-i Sünnet'in hadis alımında Büsr'ün torunlarına da yeterince ilgi gösterdiklerini görüyoruz. İşte onlardan bir kaçı: 1. Ahmed b. İbrâhîm el-Büsrî [N], 2. Ahmed b. Abdirrahmân el-Büsrî [T-N-C-DY], 3. Muhammed b. Velîd el-Büsrî [B-M-N-C] İlginçtir; Nesâî üçü için de "siqa" diyor!

4- Hâkim, III, 446; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 56

fını tuttu. Sıffîn'de onun yanındaydı. Hz. Ali'nin en katı düşmanlarından birisiydi.[1] Muâviye'nin "yoluna çıkan bütün halktan zekât alması, vermeyenleri öldürmesi" emriyle, Hıcaz bölgesine baskın düzenledi. [sh. 644]

Harra vak'asında, Medîneli Müslüman kadınların ırzına geçen Şam ordusunun bölük komutanlarındandı![2] Mervân dönemine kadar yaşadı.

İbn Mes'ade işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona güvenir ve Abdürrazzâq ve Taberânî gibi hadisçiler ondan gelen hadisleri kitaplarına almakta bir sakınca görmezler.

27. Muâviye b. Hudeyc es-Sekûnî

İbn Sa'd (VII, 503), et-Taberî (III, 47) ve İbn Kesîr'in (VIII, 66) deyimiyle; "Osmancı" sahâbedendi. Osman'dan sonra hep Muâviye tarafında yer aldı. Muâviye'nin emriyle Mısır'ı basan Amr b. el-Âs komutasındaki orduda o da vardı. Amr'ın talimatı sonucu, Muhammed b. Ebîbekr'i öldürüp bir eşek leşiyle birlikte yakan kişi budur. [sh. 643]

Muâviye döneminde, Abdullâh b. Amr'ın azlinden sonra Mısır vâliliğine atandı. Üç yıl sonra azledilerek, yerine Mesleme b. Muhalled tayin edildi.[3] Sonunda Mısır'da H. 52 yılında öldü.

es-Seqafî ile İbn Ebil-Hadîd bu Muâviye hakkında "Mel'ûn, habîs bir adamdı. Ali b. Ebî Tâlib'e sövüp sayardı!" diyorlar.[4]

Muâviye işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona güvenir. Ahmed, Ebû Dâvûd, Nesâî, Dârimî ve İbn Mâce gibi hadisçiler, ondan gelen hadisleri kitaplarına almakta hiçbir sakınca görmezler.

28. Saîd b. el-Âs el-Emevî

Halîfe Osman ile aynı kabîledendir. Hicret yılında dünyaya geldi. Babası Bedir muhârebesinde öldürüldükten sonra Osman'ın kucağında büyü-

1- İbn'ül-Esîr, III, 73; İbn Kesîr, *Tefsîr*: I, 468, III, 285; İbn Hacer, II, 367

2- İbn'ül-Esîr, III, 73; İbn Kesîr, VIII, 239; İbn Hacer, II, 367

3- et-Taberî, III, 204, 210; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 66; Aycan, 200~201

4- es-Seqafî, I, 188; İbn Ebil-Hadîd, VI, 88. Şamlı ez-Zehebî (*es-Siyer*: III, 39) de onun Hz. Ali'ye çok söven birisi olduğunu kaydediyor.

dü. O nedenle sıkı bir "Osmancı" olan Saîd, halîfe Osman döneminde Fâsık Velîd'in azlinden sonra Kûfe vâliliğine atandı.

Saîd de aynen Velîd gibi zevk ü sefâya düşkünlüğüyle bilinen bir gençti. Saîd, işi Velîd'in bıraktığı yerden devralarak halk üzerinde terör estirmeye başladı. Ramazan bayramı hilâlini gördüğüne dair tanıklık eden **Hâşim b. Utbe el-Mirqâl** adlı saygın bir sahâbînin Allah yolunda kaybettiği tek gözüyle alay etti! Bayram yaptığını duyunca da adam gönderip sopalattı, evini ateşe verdi… [sh. 465]

Saîd bununla da kalmadı; Kûfe'nin ileri gelen şahsiyetlerini takibata aldı. Halîfe Osman Kûfelilerin şikâyetlerini dinlemediği gibi; onları azarlayarak valisini arkaladı. Bununla daha da şımaran Saîd, "Irak arazisinin kendi çiftlikleri" olduğunu iddia etti ve bu hezeyânına itiraz eden bir çok temiz şahsiyeti halîfenin de emriyle Şam'a sürgün etti.[1]

Ayıpları Huzeyfe'ye de şikâyet edilen[2] Saîd, halîfeye olan sadâkatinden dolayı; Hz. Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Abdurrahmân'ın itirazlarına rağmen, Halîfe tarafından 100 bin dirhemle ödüllendirildi![3]

Osman'ın katlinden sonra Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye bîat etmedi. Cemel ve Sıffîn muhârebelerine katılmadı. Üstelik Saîd, Cemel harbini yönlendirenlerin Osman'ın kanından sorumlu olanların ta kendileri olduğuna inananlardan idi. O şöyle demişti:

> "Şayet siz Osman'ın kanını yerde koymamak için çıkmışsanız; Osman'ın kâtilleri şu Cemel ordusunun önlerinde bulunuyor! Önce onların işini bitirin!"[4]

Onun Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye bîat etmeyişi ise, ona olan kin ve düşmanlığına dayanıyor; bu da, ta Bedir savaşına kadar iniyordu. Zira Saîd'in babasını Bedir'de cehenneme yollayan Hz. Ali'ydi![5]

1- Ayrıntılı bilgi için bk. sh. 465, 483 vd.

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 475; Hâkim, IV, 503

3- el-Belâzürî, VI, 137; el-Emînî, VIII, 269

4- İbn Sa'd, V, 35; et-Taberî, III, 9; İslamoğlu, 57

5- İbn Hişâm, I, 708; İbn Abdilberr, II, 9; İbn'ül-Esîr, II, 328; İbn Ebil-Hadîd, XIV, 208; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 91; İbn Hacer, II, 47

Yönetim Muâviye'nin eline geçtikten sonra Şam'a gitti! Muâviye devrinde, Mervân'la dönüşümlü iki kez Medîne vâliliği yaptı. Öyle ki; Muâviye onlardan birini azlettiğinde yerine ötekini atıyordu.[1] "Fazlasıyla kibirli"[2] olarak bilinen Saîd, H. 58/59 yılında Medîne'de öldü.[3]

Saîd işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona ziyâdesiyle güvenir ve Ahmed, Buhârî (*el-Edeb*'te), Müslim ve Nesâî gibi hadisçiler, ondan gelen hadisleri kitaplarına almak ve üzerlerine hüküm binâ etmekte hiçbir sakınca görmezler.[4]

1- Muâviye, Medîne vâlisi Saîd ile onun kayın biraderi Mervân'ı birbirine düşürme politikası izledi. Rivâyetlere göre Muâviye Saîd'e bir mektup yazar ve ondan Mervân'ın mallarına el koyarak evini yıkmasını ister. Ama Saîd verilen emre kulak vermez. Bunun üzerine onu görevden alır ve yerine Mervân'ı tayin eder! Bu defa Mervân'a bir mektup yazar ve ondan aynı şeyi (enişîesi) Saîd'e yapmasını ister! (bk. et-Taberî, III, 241~242; el-Belâzürî, V, 39; İbn Kesîr, VIII, 72; Aycan, 205-206)

2- İbn'ül-Esîr, II, 329

3- İbn Sa'd, V, 30~35; İbn Abdilberr, II, 8~11; İbn'ül-Esîr, II, 328~329; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 91; İbn Hacer, II, 47~48

Buna rağmen İbn Kesîr, Saîd'in "sîreti güzel, saygın, cömert ve övgüye değer" birisi olduğunu söyleyebiliyor!

4- Ehl-i Sünnet hadisçilerinin hadis alımında Saîd'in soyuna da büyük teveccüh gösterdiklerini görüyoruz. İşte, *kütüb-ü tis'a* olarak bilinen meşhur dokuz hadis kitabını bir "ağ" gibi saran, Saîd'in soyundan olan hadis râvîlerinin isim listesi:

İshâq b. Saîd b. Amr b. **Saîd** [AH-B-M-D-C]

İsmâîl b. Ümeyye b. Amr b. **Saîd** [AH-D-T-N-DY]

İsmâîl b. Amr b. **Saîd** [C]

Ümeyye b. Amr b. **Saîd** [AH]

Eyyûb b. Mûsâ b. Amr b. **Saîd** [MA-AH-B-M-D-T-N-C-DY]

Hâlid b. Saîd b. Amr b. **Saîd** [AH-B-D]

Hâlid b. Amr b. Muhammed b. Abdillâh b. **Saîd** [D-C]

Saîd b. Amr b. **Saîd** [AH-B-M-D-N-C]

Saîd b. Yahyâ b. Saîd b. Ebân b. **Saîd** [AH-B-M-D-T-N]

Abdülazîz b. Ebân b. Muhammed b. Abdillâh b. **Saîd** [T]

Ubeyd b. Saîd b. Ebân b. **Saîd** [M-N-C]

Imrân b. Mûsâ b. Amr b. **Saîd** [D-T]

Amr b. **Saîd** el-Eşdaq [AH-M-T-N-C]

Amr b. Yahyâ b. Saîd b. Amr b. **Saîd** [AH-B-C]

29. Abdullâh b. Âmir el-Quraşî

Küçük sahâbeden sayılır. Halîfe Osman'ın dayı-oğludur. Osman, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi Basra'da dört yıl tuttuktan sonra azlederek yerine onu tayin etti. O da Âmir b. Abdi(l)qays el-Anberî'yi beyhûde yere "Şam"a sürgün etti.[1] Medîne vâlîler zirvesinde, yönetime baş kaldıran halkı bastırmak için "**halkın cihâd**(?) **ile meşgul edilmesi**" fikrinin mûcidi oydu! [sh. 491] İbn Âmir, Osman'ın muhâsarası sırasında ona destek olmak için askerî bir kuvvet hazırlayıp **Mücâşi' b. Mes'ûd** ile birlikte yola koymuştu…[2] Osman öldürülene dek görevinde kaldı.

Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'yi hiç mi hiç sevmezdi. O yüzden hilâfetini tanımadı. Osman'ın öldürülmesinin akabinde Basra hazînesinde bulunan malları da alarak, Mekke'de Cemel ordusuna katıldı.[3] Âişe ile birlikte Emîr'ul-Mü'minîn'e (a.s) karşı kılıç çekti.

Ardından Şam tarafına geçti. İmam Hasan'la yapılan barış antlaşmasından kısa bir süre sonra Muâviye'ye gelerek Basra'ya tayinini istedi.[4] Bunun üzerine tekrar Basra'ya vâli oldu. Üç yıllık görevden sonra Muâviye onu görevden almak istedi. Fakat o "zimmetine geçirdiği devlet mallarının yanında kalması şartıyla"[5] görevden istifâsının kabulünü sağladı. Ardından Muâviye'nin "Hind" adlı bir kızıyla evlenerek[6] Medîne'ye yerleşen İbn Âmir, H. 57 yılında öldü.[7]

Anbese b. **Saîd** [B-M-D]

Anbese b. Abdirrahmân b. Anbese b. **Saîd** [T-C]

Anbese b. Abdilvâhid b. Ümeyye b. Abdillâh b. **Saîd** [B-D]

Mûsâ b. Amr b. **Saîd** [AH-T]

Yahyâ b. **Saîd** [AH-M]

Yahyâ b. Saîd b. Ebân b. **Saîd** [AH-B-M-D-T-N-C-DY]

(İsimlerin sonunda yer alan simgelerin anlamları için bk. sh. 260)

1- Sürgün hâdisesi ve kaynakları için bk. sh. 488~489

2- İbn Sa'd, V, 47~48; el-Belâzürî, VI, 188; et-Taberî, II, 663; Aycan, 120

3- İbn Sa'd, V, 48; İbn'ül-Esîr, III, 7; İbn Hacer, III, 61

4- İbn Sa'd, V, 49; et-Taberî, III, 171; İbn Kesîr, VIII, 25; İbn'ül-Esîr, III, 7

5- et-Taberî, III, 195; İbn Kesîr, VIII, 31; Aycan, 198

6- et-Taberî, III, 195; Hâkim, III, 639; İbn Kesîr, VIII, 31

7- İbn Abdilberr, II, 359~360; İbn'ül-Esîr, III, 6~7; İbn Hacer, III, 61

30. Ebul-A'var es-Sülemî

Asıl adı Amr b. Süfyân'dır. Hz. Peygamber'in (s.a.a) lanetine[1] uğrayanlardan birisidir. Muâviye'nin yanında bulunanlar içinde Mü'minlerin Emîri'ne (a.s) en çok kin ve düşmanlık besleyenlerden biriydi. Hz. Peygamber'in (s.a.a) ***"Sultanların kapısından uzak durun!"*** buyurduğunu rivâyet etmesine[2] rağmen Muâviye'nin çok özel dostlarındandı. Sıffîn muhârebesinde harbin hemen bütün yükü onun üzerindeydi.[3] Muâviye'nin emriyle Mısır'ı basan [sh. 643] Amr komutasındaki orduda o da bulunuyordu![4] Ölüm tarihi bilinmemektedir.

Muhtelif kaynaklar, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin (a.s), kunut yaparken Muâviye'nin yanı sıra ona da lanet ettiğini kaydederler.[5]

31. Ebul-Ğâdiye el-Cühenî

Yaşça küçük olan sahâbedendir. İbn Hazm'a (IV, 161) göre rıdvân bîatine da katılmıştır. Halîfe Osman'ın müfrit şîasındandı; ardından Muâviye'nin şîası oldu! O yüzden Sıffîn muhârebesinde "azgın çete" içinde yer aldı... Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) ***"Ammâr'ı öldüren cehennemliktir!"*** buyurduğunu işittiği[6] halde; Sıffîn'de Hz. Ammâr'ı öldüren oydu.[7] Üstelik o, Hz. Peygamber'in (s.a.a) ***"Kanlarınız, mallarınız, Rabbinize kavuşuncaya dek sizlere haramdır!..."*** hadîsini de bizzat duyanlardandı.[8]

Sonraları Muâviye'nin huzuruna gireceği vakit "Âmmâr'ın kâtili kapıda bekliyor!" diyerek içeri girer; onu nasıl katlettiğini "böbürlenerek" anla-

---

1- bk. İbn Ebî Şeybe, II, 108; et-Taberânî, III, 72; el-Heysemî, IX, 283

2- bk. el-Münâvî, III, 120~121

3- İbn Abdilberr, II, 532, IV, 14; İbn'ül-Esîr, III, 376, IV, 374; İbn Hacer, II, 540~541 = Sıffîn'de Hz. Ali'nin Fırat'a giden su yolunu kesen komutan buydu!

4- et-Taberî, III, 133; İbn Kesîr, VII, 349

5- el-Belâzürî, III, 126; et-Taberî, III, 113; Qâdî Abdülcebbâr, 141; İbn Abdilberr, IV, 14; İbn'ül-Esîr, IV, 374, *el-Kâmil*: III, 210; İbn Ebil-Hadîd, II, 260, IV, 79, XIII, 315, XV, 98, XVI, 137; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 314

6- İbn Adiy, II, 300; ez-Zehebî, I, 488; İbn Hacer, *el-Lisân*: II, 204

7- İbn Sa'd, III, 260~261; Ahmed: IV, 76; İbn Abdilberr, IV, 151; İbn'ül-Esîr, V, 59; ez-Zehebî, *es-Siyer*: I, 425, II, 544; İbn Hacer, IV, 150~151

8- bk. Ahmed: IV, 76 (16101); İbn'ül-Esîr, V, 59; İbn Hacer, IV, 151

tırdı![1] Zâlim Haccâc'ın yanında da aynı şeyleri anlatıp dururdu. Haccâc kendisini övünce ondan dünyalık ister, alamayınca da şöyle derdi:

> "Biz onların ayaklarının altına dünyayı sererken, onlar bizim isteklerimize kulak vermiyorlar. Allah'a and olsun ki, Ammâr'ı bütün dünya halkı katletseydi; muhakkak cehennemi boylarlardı!"[2]

Ebul-Ğâdiye işte böylesine pervâsız, küstah birisiydi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet sırf sahâbeden olduğu için ona güvenir.[3] Ahmed ile et-Taberânî gibi hadisçiler ondan gelen rivâyetleri kitaplarına almaktan çekinmezler.

32. Uqbe b. Âmir el-Cühenî

Meşhur sahâbedendir. Halîfe Osman'ın hukuk dışı icraatını eleştiren Hz. Ammâr'ı, halîfenin talimatıyla feci biçimde döven oydu. [sh. 482'deki ilgili kaynaklara bk.] Sonraki olaylarda o da diğerleri gibi Muâviye tarafını tuttu. Sıffîn muhârebesinde onun yanındaydı. Hatta bir rivâyete göre Ammâr'ı o öldürdü; ya da onun katline ortak oldu![4]

1- İbn Abdilberr, IV, 151; İbn'ül-Esîr, V, 59; İbn Hacer, *et-Ta'cîl*: s. 509~510. Ayr. bk. İbn Sa'd, III, 260; Hâkim, III, 386; İbn Kesîr, VI, 240

2- İbn'ül-Esîr, V, 59; İbn Hacer, IV, 151

3- İbn Hazm (IV, 161) ile İbn Hacer (IV, 151), kâtil Ebul-Ğâdiye'yi savunur ve onun Hz. Ammâr'ı "ictihâd" ile katlettiğini; o yüzden hatalı da olsa bir sevabı hak ettiğini söylerler! Pes doğrusu! Hz. Peygamber'den (s.a.a) mütevâtir yollarla gelen "azgın çete" hadisleri, ***"Ammâr ne zaman iki şey arasında kalsa; mutlaka onların en doğru olanını seçer."***, ***"Ammâr tepeden tırnağa imanla doludur."***, ***"Ammâr'ın kâtili cehennemliktir!"*** ... hadisleri (Bu vb. hadislerin tahrîci için bk. Çuhacıoğlu, 484~490) karşısında ictihâdın lafı mı olur? Nass karşısında ictihâda gitmek kesinlikle haram değil mi? Hz. Ammâr'ı katlettiği için böbürlenen ve gittiği yerlerde, işlediği bu büyük cinâyeti sıkılmadan, göğsünü gererek anlatan bir adamın esasen imânından kuşku duymak gerekirken; sevap da ne oluyor!

Hazm ile Hacer oğulları, Hz. Ali ile Hz. Ammâr'ın kâtillerini "ictihâd"la ödüllendirirken; söz Halîfe Osman'ın kâtillerine geldi mi; acep neden onlara veryansın edip lanetlerler! (Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, 294~295) Bu ne "sinsi" Ali düşmanlığı!

Ebul-Ğâdiye'ye, Hz. Ammâr'ı katlettiği için büyük hürmet eden "Şam zihniyetli" kişiler arasında, Buhârî ile Müslim'in ortaklaşa hadis aldığı meşhur râvîlerden **Ebûbekr b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî** de var! (bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: VI, 302)

4- İbn Sa'd, III, 259; Hâkim, III, 386

Daha sonra Muâviye döneminde, bir ara üç yıl Mısır vâliliği yaptı. Ardından H. 58 yılında Mısır'da öldü.[1]

Kaynaklar, sahâbeden Ebû Mûsâ el-Ğâfiqî'nin, onu ima yollu "hadis uydurmakla" suçladığını da ortaya koyuyor![2]

Evet, Uqbe işte böyle birisiydi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona güvenir ve Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, ondan gelen hadisleri kabul edip onlarla amel etmekte bir sakınca görmezler.

33. Abdullâh b. Zübeyr el-Esedî

Babası Zübeyr b. el-Avvâm, annesi Esmâ bt. Ebîbekr'dir. Hicretin ilk yılında dünyaya geldi. Muhâcirlerin Medîne'de dünyaya gelen ilk çocuğuydu. O bakımdan küçük sahâbeden sayılır.

Abdullâh, Hz. Peygamber'in (s.a.a) bir yere dökmesi için kendisine verdiği mübârek kanını gizlice içmiş; bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.a): "***Senin yüzünden vay geldi şu insanların hâline! İnsanlar yüzünden vay geldi senin hâline!***" buyurmuştu.[3] Bununla halkın ondan, onun da halktan çekeceğinin olduğunu haber vermişti.

Osman'a yakın duruşuyla bilinen [sh. 515] Abdullâh b. Zübeyr, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin (a.s) hilâfetini tanımadı. Üstelik, teyzesi Âişe ile birlikte ona karşı savaş açtı! Babasının aklına girerek, onu da peşinden sürükledi. O yüzden Hz. Ali şunu derdi[4]:

1- Hâkim, III, 467; İbn'ül-Esîr, III, 259~260; İbn Hacer, II, 489

2- Ahmed: IV, 334 (18182); et-Taberânî, XIX, 295~296; Hatîb, IV, 198~199; İbn'ül-Esîr, V, 112 = el-Heysemî (I, 365~366) "bütün râvîleri siqa" diyor.

3- el-Bezzâr, VI, 169; Ebû Ya'lâ (= ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 366; İbn Hacer, II, 310); İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd*: I, 414; Dıyâ el-Maqdisî, *el-Ehâdîs'ül-Muhtâra*: IX, 308~309; Hâkim, III, 554; el-Beyheqî, VII, 67; Dâraqutnî, I, 228; Qâdî Iyâd, *eş-Şifâ*: I, 359, III, 167; el-Qurtubî, II, 103; el-Münâvî, V, 198; el-Halebî, II, 248; A. Zeynî Dahlân, III, 208 = el-Heysemî (VIII, 482-483) hadîsin isnâdıyla ilgili "**Hüneyd b. Qâsim** dışında bütün râvîleri sahih hadis râvîleridir. Hüneyd de siqa birisi." diyor. Şamlı ez-Zehebî de Hüneyd hakkında olumsuz bir rapor görmediğini belirtiyor.

4- İbn Abdilberr, II, 302; İbn'ül-Esîr, II, 599; Şeyh Sadûq, *el-Hısâl*: s. 157; Şerîf Radıy, III, 260; İbn Ebil-Hadîd, I, 23, II, 167, IV, 79, VI, 11, XI, 14, XX, 102, 104

> "Zübeyr bizden, Ehl-i Beyt'e yakın olan biriydi. Nihâyet oğlu Abdullâh yetişti ve onu yoldan çıkardı!"

Cemel ordusunu çekip çeviren oydu. O gün neler yaşadığını, ileride teyzesi Âişe'den söz ederken göreceğiz.

Sıffîn muhârebesinde tarafsız kalan İbn Zübeyr, Muâviye devrinde sessiz sedasız bir köşede bekledi. Yezîd'e bîat etmeyen İbn Zübeyr, Harra vak'asından sonra Mekke'de kuşatıldı. Mekke ve kâbe mancınıklarla dövülüp yakılırken melun Yezîd'in ölüm haberi ulaştı. O sırada Yezîdî ordunun asıl komutanı Müsrif b. Uqbe'nin ölümüyle yerine geçen Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'nin "Şam'a gelmesi şartıyla" bîat teklîfini de kabul etmeyen İbn Zübeyr, Mekke'de kalmayı tercih etti.

Yezîd'in ölümünden sonra Hıcaz, Irak, Yemen ve Horasan bölgeleri İbn Zübeyr'e, Şam ile Mısır tarafları da Yezîd'in yerine oturan Mervân b. Hakem'e bîat etti. İbn Zübeyr, sadece altı yahut sekiz aylık yönetimden sonra ölen Mervân'ın ardından, yedi yıl boyunca da onun yerine geçen oğlu Abdülmelik b. Mervân ile sürtüştü. Sonunda zâlim Haccâc tarafından Mekke'de kıstırılan İbn Zübeyr, H. 73 yılında, bu kuşatma sırasında öldürülüp şehrin meydanına asıldı.[1]

Cimriliği, kötü huylu oluşu ve kıskançlığı ile tanınan[2] İbn Zübeyr, Hz. Ali'ye ve genel anlamda Ehl-i Beyt'e karşı da kin ve nefretle dolu idi. Hz. Ali hakkında berbat konuşurdu![3] Muhammed b. Hanefiyye'yi yanındaki Hâşimîlerle birlikte kendisine "bîata" zorlamış, aksi halde kendilerini sığındıkları yerle birlikte yakmak ve hepsinin boyunlarını vurmakla tehdit etmişti...[4] Abdullâh b. Abbâs ile de birçok konuda ihtilâfa düşmüş, sonunda onu Tâif'e sürgün etmişti.[5]

1- İbn Abdilberr, II, 300~307; İbn'ül-Esîr, II, 597~600; İbn Hacer, II, 309~311

2- İbn Abdilberr, II, 302; İbn Ebil-Hadîd, XX, 103

3- el-Mes'ûdî, III, 93; İbn Ebil-Hadîd, I, 22, IV, 61~63, 79, XX, 148

4- el-Ya'qûbî, II, 261~262; İbn Sa'd, V, 100~102, 106; et-Taberî, III, 473; İbn Abdilberr, II, 302; İbn Kesîr, VIII, 306; el-Mes'ûdî, III, 89~90; İbn Ebil-Hadîd, XX, 103, 123~124, 146~147; Ca'fer Sübhânî, *el-Huccet'ül-Ğarrâ'*: s. 70~71; Sırma, 62

5- İbn Abdilberr, II, 302; İbn Ebil-Hadîd, XX, 103, 124, 148; Sırma, 62

Abdullâh b. Zübeyr'in "müt'a nikâhı" konusunda İbn Abbâs'la yaptığı tartışma için bk. Çuhacıoğlu, *Müt'a Nikâhı*: s. 42~44, 53, 99

Bu durumdan olsa gerek; Cuma hutbelerinde çoğu zaman Allah'ın Peygamberi'nin (s.a.a) adını bile anmaz, ona salâvat getirmezdi... Soranlara; bazen "Bunu duyan Hâşimîlerin burnu yukarı kalkmasın!", bazen de "Onu ben içimden söylüyorum!" diyerek cevap verirdi.[1]

Bu durumda, meşhur sahâbeden Ebû Berze el-Eslemî'nin, Mervân ile Abdullah b. Zübeyr'in kapışmasını yorumlarken; her iki tarafı da "dünyalık için savaşmakla"[2] suçlayan tespiti, bizce de yerindedir. Aynı tespit, ileride İbn Ömer ile İbn Hanefiyye tarafından, Abdülmelik b. Mervân ile İbn Zübeyr'in kavgası için de yapılacaktır.[3]

Evet, İbn Zübeyr işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona güvenir ve Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, ondan gelen hadisleri kabul edip onlarla amel etmekte bir sakınca görmezler.[4]

1- el-Ya'qûbî, II, 261; el-Mes'ûdî, III, 93; İbn Ebil-Hadîd, IV, 62, XX, 127~128

2- İbn Sa'd, IV, 171; Buhârî: fiten, 22; Hâkim, IV, 470; el-Beyheqî, VIII, 193

3- İbn Sa'd, V, 106. İbn Ömer'in tespiti için "**Abdullâh b. Ömer**" mad. bk.

4- Ehl-i Sünnet hadisçileri, hadis alımında İbn Zübeyr'in kardeşlerine ve bizzat kendi soyundan gelenlere de büyük teveccüh göstermişlerdir. Şöyle ki:
İbrâhîm b. Hamze b. Muh. b. Hamze b. Mus'ab b. Abdillâh b. Zübeyr [AH-B-D-N]
Hubeyb b. Abdillâh b. Zübeyr [AH-N]
Zübeyr b. Bekkâr b. Abdillâh b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdillâh b. Zübeyr [C]
Âsım b. Münzir b. Zübeyr [AH-D-C]
Âmir b. Abdillâh b. Zübeyr [MA-AH-B-M-D-T-N-C-DY]
Abbâd b. Hamze b. Abdillâh b. Zübeyr [AH-B (*el-Edeb*'te)-M-D-N]
Abbâd b. Abdillâh b. Zübeyr [MA-AH-B-M-D-T-N-C-DY]
Abdullâh b. Urve b. Zübeyr [AH-B-M-T-N-C-DY]
Abdullâh b. Nâfi' b. Sâbit b. Abdillâh b. Zübeyr [N-C]
Abdülvâhid b. Hamze b. Abdillâh b. Zübeyr [AH-M-T-N]
Osmân b. Urve b. Zübeyr [AH-B-M-D-N-C-DY]
Urve b. Zübeyr [MA-AH-B-M-D-T-N-C-DY]
Ömer b. Abdillâh b. Urve b. Zübeyr [AH-B-M-N-DY]
Ömer b. Muhammed b. Hasen b. Zübeyr [B-N]
Muhammed b. Ca'fer b. Zübeyr [AH-B-M-D-T-N-C-DY]
Muhammed b. Hasen b. Zübeyr [B-N-C]
Muhammed b. Urve b. Zübeyr [T]
Muham. b. Ya'qûb b. Abdilveh. b. Yahyâ b. Abbâd b. Abdillâh b. Zübeyr [N]
Mus'ab b. Sâbit b. Abdillâh b. Zübeyr [AH-D-N-C]

34. Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî

Ensâr'dan Halîfe Ebûbekr'e ilk bîat eden Hazrecli Beşîr b. Sa'd'ın oğludur. Hz. Peygamber'in (s.a.a) vefâtında 8,5 (sekiz buçuk) yaşlarındaydı. Ensâr'ın hicretten sonra dünyaya gelen ilk çocuğudur. O yüzden –her ne hikmetse– Ensâr'dan sayılır! Muâviye'nin sıkça kullandığı, maktûl halîfe Osman'ın kanlı gömleğini ve onun karısı Nâile'nin kesik parmaklarını Şam'a götüren oydu. [sh. 636] Zira Nu'mân, İbn Sa'd ile et-Taberî'nin de deyimleriyle "Osmancı" birisiydi.

Nu'mân, Ali'ye karşı düşmanlığıyla tanınan birisiydi![1] O nedenle, o da diğerleri gibi âit olduğu yeri bulmakta gecikmedi: Hz. Ali'ye bîat etmedi.[2] Onunla Muâviye arasında çıkan olaylarda Muâviye tarafını tutan bir iki Ensârî'den –tabii ki sayılırsa– biri oydu. [sh. 642] Nu'mân, Muâviye'nin acımasız komutanlarından biriydi. Onun emri ile Ayn'üt-Temr'i bastığını yukarıda [sh. 644] görmüştük.

İbn'ül-Esîr'in deyimiyle "Muâviye ve oğlu Yezîd ile sürekli gönül birliği içinde olan" Nu'mân, Muâviye tarafından, Fedâle b. Ubeyd'in ölümü üzerine, ondan boşalan Şam kadılığına getirildi. Ardından sırasıyla Kûfe ve Hıms vâliliğine atandı! Yezîd döneminde de Kûfe vâliliğine getirildi. Ancak Kûfe'ye doğru harekete geçen İmâm Hüseyin'e (a.s) karşı yeterince sert ve etkin politika takip etmediği gerekçesiyle [sh. 610] azledilerek, yerine Babasının oğlu Ziyâd'ın oğlu Ubeydullâh tayin edildi. Boşta kalan Nu'mân ise tekrar Hıms vâliliğine atandı.

Seçkin sahâbeden **Qays b. Sa'd el-Ensârî**'nin "dâl ve mudil" olarak nitelediği[3] Nu'mân b. Beşîr, İmâm Hüseyin'in mübârek kesik başı Yezîd'e

---

Mus'ab b. Abdillâh b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdillâh b. Zübeyr [AH-N-C]
Hişâm b. Urve b. Zübeyr [MA-AH-B-M-D-T-N-C-DY]
Yahyâ b. Abbâd b. Abdillâh b. Zübeyr [AH-B (*el-Qırâet*'te)-D-T-N-C-]
Yahyâ b. Urve b. Zübeyr [AH-B-M-D]
Fâtıma bt. Münzir b. Zübeyr [MA-AH-B-M-D-T-N-C-DY]
Ümmü Amr bt. Abdillâh b. Zübeyr [AH-B-N]
(İsimlerin sonunda yer alan simgelerin anlamları için bk. sh. 260)

1- el-Belâzürî, III, 369; İbn Ebil-Hadîd, IV, 77

2- et-Taberî, II, 698; İbn Kesîr, VII, 253; Algül, II, 471; Aycan, 126

3- bk. sh. 663 = ayr. bk. el-Emînî, IX, 264

getirildiği vakit onun sarayında, Yezîd'in hemen yanı başında oturuyordu. [sh. 668] Yine Yezîd, meşhur Harra vak'ası arefesinde, Medîne'ye salacağı ordunun başına komutan ararken; "Oraya beni gönder!" diyen [sh. 670] de oydu!

Yezîd oğlu Muâviye'nin ölümünün ardından, Şam'da Abdullâh b. Zübeyr adına bîat toplamaya kalktı. Ancak o sırada vâlisi bulunduğu Hıms halkı buna razı olmadı. Peşine düşen Hımslılar tarafından yakalandı ve H. 64 yılında kafası kesilerek öldürüldü.[1]

Evet, Nu'mân b. Beşîr işte böyle birisiydi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona güvenir ve Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, ondan gelen hadisleri kabul edip onlarla amel etmekte bir sakınca görmezler.

35. Hakem b. Ebil-Âs el-Emevî

Halîfe Osmân'ın amcasıdır. Mekke'nin fethinde "Müslüman" olan "**tuleqâ**"dan sayılan Hakem, Hz. Peygamber'e (s.a.a) olan düşmanlığını içinden söküp atamadı! Onun yürüyüşünü, hareketlerini arkasından alaylı biçimde temsil eder[2], gizlice onun evini gözetlerdi. Sırlarını ifşâ etmekten çekinmezdi! O yüzden Allah'ın Rasûlü (s.a.a) onu lanetleyerek; yedi yaşındaki oğlu Mervân'la birlikte Tâif'e sürdü.

Osman, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) irtihâlinden sonra durumu fırsat bilip hem Ebûbekr'den, hem de Ömer'den amcasının "sürgün" kararının iptalini ve Medîne'ye dönmesine izin vermelerini ricâ ettiyse de bundan bir sonuç alamadı. Kendisinin iş başına geçmesiyle amcasının sürgün kararını kaldırıp Medîne'ye getirdiğini ve bu durumun onun eleştirilmesine neden olduğunu daha önce [sh. 462~463] görmüştük.

1- İbn Sa'd, VI, 53~54; İbn Abdilberr, III, 550~555; İbn'ül-Esîr, IV, 235~236; ez-Zehebî, *Siyer*: III, 412; İbn Kesîr, VIII, 268; İbn Hacer, III, 559, *Tehzîb*: V, 610~611

2- Rivâyetlere göre, Hz. Peygamber (s.a.a), arkasından hareketlerini Hakem'in alaylı biçimde tekrar edip titrediğini gördüğünde ***"Öyle oluver!"*** buyurmuş; bu nebevî beddua sonucu Hakem titrek oluvermiş; ölünceye kadar sağa sola salınmadan yürüyemez hale gelmiştir.

bk. İbn Abdilberr, I, 318; Qâdî Iyâd, *eş-Şifâ*: III, 128~129; İbn'ül-Esîr, II, 38; İbn Hacer, I, 345; el-Halebî, I, 354; Dahlân, I, 228 = el-Haffâcî, bu hadîsi el-Beyheqî'nin sahih yollardan rivâyet ettiğini belirtiyor.

Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) "Hakem ve çocukları" konusunda şöyle buyurduğu bilinmektedir:

> "Rüyamda Ebul-Âs oğlu Hakem'in çocuklarını, minberime tıpkı maymunlar gibi sıçrayıp çıkarlarken gördüm!" [1]
>
> "Ebul-Âs oğulları 30 kişiyi bulduklarında, Allah'ın kullarını köleleştirirler, Allah'ın malını kendi tekellerine alırlar ve Allah'ın dînini bozarlar!"[2]
>
> "Şu adamın (= Hakem'in) soyundan gelecek olanlar yüzünden, vay ümmetimin hâline!"[3]

Hz. Peygamber'in (s.a.a) ***Hakem ve çocuklarını lanetleyip yanından kovduğunu***; sahâbeden şu kişiler anlatıyor:

1. Abdurrahmân b. Avf[4], **2.** Âişe[5],

3. Abdullâh b. Zübeyr[6], **4.** Abdullâh b. Amr[7],

1- İbn Ebî Hayseme, III / II, 74, 77; Ebû Ya'lâ, XI, 348; Hâkim, IV, 480; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 284, X, 54 = Hâkim "Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih" diyor. ez-Zehebî ise düzelterek, sadece Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu belirtiyor. el-Heysemî (V, 339) de Ebû Ya'lâ'nın hadîsi için: "Mus'ab b. Abdillâh ez-Zübeyrî dışında bütün râvîleri, sahîh hadis ravîleri; o da siqa birisi." diyor.

2- Hadis için bk. sh. 479 (dipnot)

3- et-Taberânî, *el-Evsat*: II, 144; İbn'ül-Esîr, II, 37; el-Heysemî, V, 435; İbn Hacer, I, 346; el-Haffâcî, III, 129; İbn Hamze, III, 203~204; el-Heytemî, *Tathîr'ul-Cinân*: s. 63; el-Halebî, I, 355

4- Nuaym b. Hammâd, I, 131; Hâkim, IV, 479

5- İbn Ebî Hayseme, III / II, 70; Nesâî, *el-Kübrâ*: VI, 458; Hâkim, IV, 481; İbn Abdilberr, I, 318; İbn'ül-Esîr, II, 38; İbn Kesîr, IV, 159; İbn Hacer, *el-Kâfi*: s. 149; el-Aynî, XVI, 12; el-Heytemî, 181 = Hâkim "İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih." diyor. İbn'ül-Esîr de bu rivâyetin yollarının çokluğundan bahsediyor.

6- Ahmed: IV, 5 (15543); el-Bezzâr, VI, 159; Hâkim, IV, 481; Dıyâ el-Maqdisî, IX, 310-311; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 108, *Târîh*: III, 368; İbn Kesîr, VIII, 308 ... = Ahmed'in isnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih. ez-Zehebî (*Târîh*'inde) ile el-Heysemî (V, 434) de aynı isnat için "**sahihtir**" diyorlar. el-Bezzâr ile Dıyâ da Ahmed'in isnâdıyla rivâyet ediyor. Ancak bunlardan sadece Ahmed, ne hikmetse "Hakem"in adını vermiyor; onun yerine "falan" diyor!

7- İbn Ebî Hayseme, III / II, 71; Ahmed: II, 163 (6233); el-Bezzâr, VI, 344; et-Taberânî, *el-Evsat*: VII, 160; İbn Abdilberr, I, 318~319 = el-Heysemî (I, 307, V, 435) ile el-Heytemî (*et-Tathîr*: s. 63) "Râvîlerinin tümü sahih hadis râvîleridir." diyor.

5. İmâm Hasan[1] ve **6.** Amr b. Murra el-Cühenî[2]...[3].

Yine sahâbeden Hassân b. Sâbit'in oğlu Abdurrahmân da, söz konusu Hakem'in bir oğlunun (=Abdurrahmân'ın) yüzüne karşı, babasının lanetlik olduğuna dâir şiirler okuyordu.[4]

Velînimeti halîfe Osman'ın hazîne tahsisatına da mazhar olan [sh. 469] Hakem, yine onun hilâfetinde, H. 32 yılında Medîne'de öldü.[5]

Mervân b. Hakem

Hakem'in evlatları arasında "Mervân" adında meşhur birisi vardı. Sürgün edilen babasıyla birlikte, küçük yaşta Tâife giden Mervân, kayınpederi Halîfe Osman tarafından baş kâtiplik görevine getirildi. Hoş, Osman'ın başını yiyenlerin elebaşı oydu! Halîfe Osman hem onu hem de onun kardeşi Hâris'i damat edinmiş, her birine devlet hazînesinden bol miktarda ödeme yapmıştı! [sh. 469] Ebû Zerr'in **Rebeze**'ye sevki işini de halîfenin emriyle o gerçekleştirmişti... [sh. 479]

Mervân, muhâsara günlerinde de aktifti. Âişe'den Osman'a yardım talebinde bulundu. [sh. 494] O günlerde Osman'ı sürekli fitledi; aklını çelerek, verdiği sözden caydırdı, evi saran halka hitaben berbat, "aşağılayıcı" bir konuşma yaptı. [sh. 525, 531] "Köle ve mektup" meselesi de kendi başının altından çıkmış olmasına [sh. 529~530] rağmen, bütün bu gelişmelerden "Ali'yi" sorumlu tutacak kadar rezilleşti! [sh. 530, 535] Neticede çıkan kavgada sahâbeden Haccâc el-Ensârî tarafından bir kılıç darbesiyle yere serilen Mervân, seçkin sahâbeden Rifâa b. Râfi' tarafından da ağır yaralandı; öldü diye bırakıldı. [sh. 509, 510]

1- İbn Ebî Hayseme, III / II, 70; Ebû Ya'lâ, XII, 135; el-Heysemî, V, 433; İbn Kesîr, VIII, 284; el-Heytemî, *Tathîr'ul-Cinân*: s. 63 = İsnâdı hasen bir hadistir.

2- el-Belâzürî, VI, 256; Hâkim, IV, 481; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: X, 54; el-Heytemî, *es-Savâiq*: s. 181

3- İbn Hacer (*el-Feth*: XIII, 11) "Hakem ve çocuklarının lanetlendiğine dair çok hadis var. Ancak ekserisi sorunlu; bazılarının isnâdı ise sağlam." diyor. İbn'ül-Esîr (II, 38), el-Aynî (XX, 63) ve el-Münâvî (VI, 355) de bu konuda birçok hadisin bulunduğunu itiraf ediyor. Ancak el-Heytemî (s. 181) "Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) bu laneti Hakem'e de, oğluna da zarar vermez!" diyor!!!

4- İbn Abdilberr, I, 318; İbn'ül-Esîr, II, 38. krş. el-Belâzürî, I, 151

5- İbn Abdilberr, I, 317~319; İbn'ül-Esîr, II, 37~38 ...

Görüldüğü gibi, Halîfe Osman'ın başını yiyenlerin elebaşı, hiç kuşkusuz Mervân'dı! Zaten halîfe Osman'ın Mervân'a o görevi vermesi, seçkin sahâbenin de hoşuna gitmemişti.

Mervân'ın biyografisinden bahseden Ehl-i Sünnet âlimleri, onun işbaşı yaptıktan sonra "Osmân'ı istîlâ ederek tamamen kontrolü altına aldığını" ve neticede "onun ölümüne sebep olduğunu" açıkça belirtirler. İbn Kesîr (VIII, 284) "Osman'ın kuşatma altına alınmasına en büyük sebep Mervân idi! Çünkü o halîfenin diliyle Mısır'a mektup yazmış ve gelen heyetin öldürülmesini emretmişti!" diyor. Zaten Osman'ın karısı Nâile de, Mervân'ın, kocası Osman'ın ölümünü hazırlamakta olduğunu görmüş; bu yüzden kocasını, Mervân'a değil, Ali'ye kulak vermesi yönünde uyarmıştı! [sh. 531]

Böylece halîfe Osman'ın başını yiyen Mervân, hilâfet makamına Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin (a.s) geçtiğini görünce, "Osman'ın kanını yerde koymamak" iddiasıyla yola çıkan Âişe tarafında yer aldı! Ama onun asıl planı, "iki tarafı birbirine kırdırmak ve sonuçta zayıf düşecek olan gâlip tarafın üzerine çullanmak" idi. [sh. 499]

Mervân, Talha'nın "Osman'ın en katı hasımlarından olduğu" kanaatini taşıyordu. O sebeple Cemel harbinde, kendisiyle aynı safta yer almasına rağmen, Talha'yı oklayarak öldüren oydu! [sh. 500] Savaşın akabinde esir alınmasına rağmen, hasımlarına karşı bile engin merhamet ve hoşgörü sâhibi olan Hz. İmam, onu bağışlayıp salıverdi. Ona Mervân'ın bîat edip etmediği sorulduğu vakit ise şöyle buyurdu:

> "Onun bîatine hâcetim yok! Hem o bir Yahûdîce eldir; şimdi eliyle bîat etse bile arkasından hâinlik eder. Dikkat edin! O, köpeğin burnunu yalaması kadar saltanat sürecek! Ve bu ümmet, ondan ve çocuklarından kızılca günler görecek!"[1]

Sıffîn muhârebesinde de Muâviye'nin başını çektiği "**azgın çete**" içinde yerini aldı. Muâviye döneminde Medîne vâliliği yaptı. Ardından Mekke ile Tâif'in yönetimi de ona verildi. Daha sonra görevinden alınıp, yerine (Mervân'ın eniştesi) Saîd atandı.[2] Ve onunla dönüşümlü iki kez Medîne

1- el-Belâzürî, III, 57~58; Şerîf Radıy, I, 120 (= 70 nolu hutbe); İbn Ebil-Hadîd, VI, 146. krş. İbn Sa'd, V, 43; İbn Abdilberr, III, 425; İbn'ül-Esîr, IV, 107

2- Muâviye'nin Saîd ile Mervân'ı birbirine düşürme politikası için bk. sh. 697

vâliliği yaptı. [sh. 697] Mervân Medîne vâlisiyken, "Halk namazdan sonra kalıp bizi dinlemiyor!" diye bayram namazlarını hutbeden sonraya bırakıyordu! [sh. 658]

Mekke'de önceleri Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ve ilk iki halîfenin yoluna tâbi olup namazlarını kısaltarak kılan Muâviye'ye, "Senin amca oğlun Osman'a muhâlefet etmen ayıp olmuyor mu?" diyerek; onu Osman'ın sünnetine uymaya çağıran da Mervân'dı! [sh. 658] Demek ki ona göre Osman'ın sünneti, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) sünnetinin bile önündeydi!

Mervân, Ehl-i Beyt'e karşı kin ve nefret besleyenlerin en katılarındandı.[1] Muâviye döneminde Medîne vâlisiyken her Cuma minbere çıkar, Hz. Ali'ye sövüp sayardı![2] Kendisine neden bunu yaptığı sorulduğunda şu cevabı verirdi: "İşimiz ancak bununla düzene giriyor!"[3] Mervân ayrıca Sehl b. Huneyf el-Ensârî'yi de Ali'ye sövmesi için baskı yaptı! [sh. 653]

Yezîd'in, kendisine bîatini bozan Medîne halkı üzerine saldığı, eli kanlı kâtillerden Müsrif b. Uqbe'nin askerleri arasında; onun hemen yanı başında Mervân da vardı![4] Yezîd'in arsız askerleri, tam üç gün boyunca Medîne'nin altını üstüne getirirken, dahası yüzlerce kadına tecâvüz ederken, Mervân acaba ne işle meşguldü?

Yezîd oğlu Muâviye, yerine birini bırakmadan ölüverince, Şam halkı Mervân'a bîat etti. Bölgede İbn Zübeyr adına bîat toplayan Dahhâq b. Qays ile kapıştı. Bu kapışma, meşhur sahâbeden Ebû Berze'nin de dediği gibi, sırf "dünya saltanatı" içindi. [sh. 703] Dahhâq hile ile sulha çağrılarak kafası kesildi. Mısır'da da büyük katliam yaptıktan[5] sonra; Şam ve Mısır'ı tekrar denetimine sokan Mervân, "**tevvâbûn**"[6] hareketine de ağır

1- el-Heytemî, *es-Savâiq*: s. 181

2- İbn Sa'd, *İmam Hüseyn* (*et-Tabaqât*): s. 33; Ahmed, *el-Ilel*: III, 176; ez-Zehebî, *Siyer*: III, 447; İbn Kesîr, VIII, 91, 284; es-Süyûtî, *el-Hulefâ*: s. 146; el-Heytemî, *et-Tathîr*: s. 63 = el-Heytemî senedinin sıhhatine işâret ediyor. [ayr. bk. sh. 653, 658]

3- el-Belâzürî, II, 407; el-Heytemî, *es-Savâiq*: s. 55; el-Emînî, VII, 147

4- İbn Sa'd, V, 67, 70; et-Taberî, III, 357; İbn Kesîr, VIII, 240~241

5- İbn Kesîr, VIII, 281

6- İmâm Hüseyin'i (a.s.) Kûfe'ye çağıran, ardından onu terk ederek Kerbelâ'da öldürülmesine sebep olmakla, büyük günah işlediklerine inanan ve o yüzden "tevbe" ederek, İmâm Hüseyin'in (a.s.) öcünü almak üzere kıyam edenlere verilen addır.

darbe indirdi. Hareketin öncüsü, seçkin sahâbeden Süleymân b. Surad[1] ile arkadaşı Müseyyeb b. Necebe'nin kafaları kesilerek Mervân'a getirildi.[2] Bu dünya ona da kalmadı ve yaklaşık sekiz dokuz aylık saltanatın ardından, H. 65'te "kadınlar" tarafından öldürüldü![3]

Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, Mervân'ı "dînine ve mürüvvetine güvenilemeyecek birisi" [sh. 531] olarak tavsif ediyordu. İbn Ebil-Hadîd (IV, 79), onun; Muâviye'nin yanı sıra Mervân'a da lanet ettiğini kaydeder.

Mervân için "**bâtıl ip**" derlermiş![4] Demek ki, "onun ipiyle kuyuya inilemeyeceği" herkes tarafından çok iyi biliniyordu![5]

İşte size Hakem ve namlı oğlu Mervân! Buna rağmen Ehl-i Sünnet âlimleri Hakem'i "sahâbeden" sayarlar! Mervân'ı sahâbeden sayıp saymamakta tereddüt etseler de; Buhârî ile Müslim (münâfiqîn, 8) dâhil bütün hadisçiler, onun eliyle gelen hadisleri alıp kitaplarına koymakta hiçbir zaman tereddüt etmezler![6]

1- Süleymân'ın nasıl bir şahsiyet olduğunu son bölümde göreceğiz.

2- İbn Abdilberr, II, 64; İbn'ül-Esîr, II, 373; İbn Kesîr, VIII, 278~280

3- İbn Abdilberr, III, 425~429; İbn'ül-Esîr, IV, 107~108; İbn Ebil-Hadîd, VI, 148~165; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 282~285; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 477~478

4- el-Belâzürî, VI, 256; İbn Abdilberr, III, 425; İbn'ül-Esîr, IV, 108

5- Muâviye, durumu bundan ibâret olan Mervân hakkında "Allah'ın kitabını bilen, dinde fakih, Allah'ın sınırları konusunda çok sıkı" diyordu! Şamlı İbn Kesîr de onun "Kureyş'in efendilerinden ve fazîletli kimselerinden" olduğunu söylüyordu. (bk. İbn Kesîr, VIII, 283) Onu bir de Urve övüyor, onun için "hadiste itham edilecek, şüpheli birisi değil" diyordu! [sh. 134] Zira Mervân, Urve'nin kayınbirâderi idi! (bk. İbn Sa'd, V, 178; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 87; İbn Ebil-Hadîd, XX, 144) Oysa Şamlı ez-Zehebî (IV, 89) "Onun yaptığı helak edici işler var!" diyor!

6- Ehl-i Sünnet, hadis alımında iş bu Mervân'ın yanında; onun soyundan gelenlere de büyük ilgi göstermiş! İşte Mervânîlerden olan bazı hadis râvîleri:

Esed b. Mûsâ b. İbrâhîm b. Velîd b. Abdilmelik b. Mervân [B-D-N-DY]

Saîd b. Mesleme b. Hişâm b. Abdilmelik b. Mervân [AH-T-C-DY]

Abdullâh b. Saîd b. Abdilmelik b. Mervân [AH-B-M-D-T-N]

Abdülazîz b. Ömer b. Abdilazîz b. Mervân [AH-B-M-D-T-N-C-DY]

Abdülazîz b. Mervân [AH-D]

Abdülmelik b. Mervân [MA-AH-B (*el-Edeb*'te)-DY]

Ömer b. Abdilazîz b. Mervân [MA-AH-B-M-D-T-N-C-DY]

36. Mücâşi' b. Mes'ûd es-Sülemî

Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olan ve halîfe Osman döneminde çıkan olaylarda "Osman" tarafını tutan sahâbedendir. Yukarıda [sh. 514], Osman'ın kuşatıldığı günlerde, Basra vâlisi İbn Âmir'in ona destek için Mücâşi' komutasında bir ordu yolladığını görmüştük.

Halîfe Osman döneminde bir ara İbn Âmir tarafından Kirmân emirliğine de atanan[1] Mücâşi', Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin hilâfetini tanımadı! Âişe'nin yanında, ona karşı kılıç çekti! Basra'da Ali'nin taraftarlarıyla Âişe tarafını tutanlar arasında çıkan çatışmada; Hz. Ali'nin Basra vâlisi, seçkin sahâbeden Osmân b. Huneyf esir düştü. Ona tam 40 sopa çektiler! Saçını, sakalını, kaşlarını ve kirpiklerini yoldular! Ardından bir yere hapsettiler! Ona bu şekilde eziyet etme fikrinin mûcidi kuşkusuz "Mücâşi" idi![2] Ve sonunda Mücâşi', Basra'da çıkan o çatışma sonucunda, Ali'yi sevenler tarafından öte dünyaya gönderildi![3]

İşte Mücâşi' böylesine sadist ruhlu birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona da saygıda kusur etmez! Buhârî ile Müslim dahil pek çok hadisçi, ondan gelen hadisleri almakta asla tereddüt etmez!

37. Abdullâh b. Amr b. el-Âs

Yukarıdaki 18 numaralı **Amr b. el-Âs**'ın oğludur. Babasından sadece 12 yaş küçük olan Abdullâh, babasından önce İslâm'a girdi. Eski kutsal kitapları okuyabilen birisiydi. Hz. Peygamber'den aldığı izinle, henüz o hayattayken bir takım hadisleri yazmaya başladı.

Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali ile de arası bozuk olan Abdullâh, Sıffîn muhârebesinde babasıyla birlikte Muâviye'nin yanında yer aldı. O gün Şam ordusunun sağ kanadını kontrol ediyor; ancak karşı tarafla birebir mücâdeleden çekiniyordu! Bunu gören babası Amr, ona kılıcını kuşanıp karşı tarafa saldırmasını emretti. Oğul, Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) verdiği bazı sözlerden dolayı bunu yapamayacağını söyleyince; Amr, "Peki sen Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) senin elini benim elime koyarak ***"Babana itaat***

1- el-Belâzürî, XIII, 309; et-Taberî, II, 625; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 18

2- et-Taberî, III, 18; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 108. krş. İbn'üş-Şıhne, 114

3- İbn Abdilberr, III, 520; İbn'ül-Esîr, IV, 45; İbn Hacer, III, 362

et!" buyurduğunu hatırlamıyor musun!?" dedi.[1] Abdullâh hatırladığını söyledi. "O halde ben baban olarak; çıkıp onlarla savaşmanı istiyorum!" deyince, Abdullâh kılıcını kaptığı gibi hücûma geçti![2]

İmâm Hasan'la (a.s) yapılan barış antlaşmasından sonra Muâviye tarafından bir Kûfe [sh. 686], bir de ileride babasının ölmesi üzerine, onun yerine üç yıllığına Mısır vâliliğine atanan[3] Abdullâh, genel kanaate göre H. 63 yılında, Harra vak'asının yaşandığı günlerde öldü.[4]

Sormak gerekir: Hz. Peygamber'in (s.a.a) ***"Babana itaat et!"*** tavsiyesine sığınan Abdullâh, aynı peygamberin ***"Ey Ammâr! Seni azgın bir çete katledecek!"*** buyurduğunu da bizzat işitmemiş miydi!?[5] Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.a), gerçekten ona "babasına itaat etmesini" emretmiş olsa bile; bu itaat mutlak bir itaat mıdır? Amr "masum" birisi midir ki; bu itaat mutlak olarak algılansın?

Yine aynı peygamber (s.a.a) ***"Yaratıcıya masiyet teşkil eden konularda hiç kimseye itaat yoktur!"*** buyurmamış[6] mıydı? Hz. Ali'ye düşman olmak, ona karşı savaş açmak; ***"Ali'yi sadece mü'minler sever, ondan sadece münâ-***

1- Bu rivâyette, oğul Abdullâh'ın Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) verdiği sözün ne olduğu belirtilmese de, bundan kastın "**azgın çete**" hadisi olduğu muhakkaktır.

2- Hadis(!) için bk. İbn Ebî Şeybe, VII, 548; İbn Sa'd, III, 253; Ahmed: II, 164, 206~207 (6252, 6634); Buhârî, *el-Kebîr*: III, 39; Hâkim, III, 527; İbn Abdilberr, II, 348; İbn'ül-Esîr, III, 50; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 92; el-Heysemî, VII, 483, 490

3- et-Taberî, III, 178, 204; Aycan, 193, 200

4- İbn Sa'd, IV, 261~268; İbn Abdilberr, II, 346~349; İbn'ül-Esîr, III, 49~51

5- Kaynaklar bu mucizevî hadisi Abdullâh b. Amr'ın da duyduğunu, hatta bu hadisi Sıffîn muhârebesinde okuyarak, Muâviye'yi de zora soktuğunu ortaya koymaktadır. (bk. İbn Ebî Şeybe, VII, 548; İbn Sa'd, III, 253; Ahmed: II, 161, 164, 206 (6211, 6252, 6634); Buhârî, *el-Kebîr*: III, 39; el-Bezzâr, VI, 358; Nesâî, *el-Hasâis*: 159~162 nolu hadisler; et-Taberî, III, 99; Hâkim, III, 387; Çuhacıoğlu, 482~484)

6- Hadis için bk. İbn Ebî Şeybe, VI, 543; Abdürrazzâq, II, 383; Ahmed: I, 82, 94, 124, 131, 409, II, 17, 142, V, 66 (588, 686, 969, 1041, 3694, 4439, 5996, 19732, 19735); Buhârî: cihâd, 108, meğâzî, 61, ahkâm, 4, temennî, 10 (= âhâd, 1); Müslim: imâra, 39; Ebû Dâvûd: cihâd, 96; Tirmizî: cihâd, 29; Nesâî: bey'at, 34; Hâkim, III, 443; el-Münâvî, VI, 432 ...

Rivâyete göre ona bu hadîsi, nice sonra Hz. Hasan (a.s) da hatırlatıyordu! bk. el-Bezzâr; et-Taberânî, *el-Evsat*: IV, 181; İbn'ül-Esîr, III, 51 = el-Heysemî (IX, 282, 299) bilhassa el-Bezzâr'ın bütün râvîlerinin siqa olduklarını belirtiyor. Ancak baskı hatası mıdır bilinmez; İbn'ül-Esîr'de hadîsin son kısmında bâriz bir makaslama var!

fıklar nefret eder!", ***"Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş; bana karşı çıkan Allah'a karşı çıkmış olur! Ali'ye itaat eden bana itaat etmiş, ona karşı çıkan bana karşı çıkmış olur!"***, ***"Kim Ali'yi incitirse, beni incitmiş olur!"*** ... [sh. 278 vd.] hadisleriyle, ***"Ali hep Kur'ân / hak ile, Kur'ân / hak da Ali ile beraberdir."*** hadîsi[1], "**seqaleyn**", "**sefîne**", "**menzile**" ve bilhassa "**Ğadîr–Humm**" hadîsleri uyarınca; haram olması bir yana, imanı tehlikeye sokan bir durum değil miydi!? Acaba ***"Ben nasıl Kur'ân'ın tenzîli için savaştıysam, Ali de onun tevili için savaşacaktır!"*** hadîsi [sh. 284] ne anlama geliyordu? Abdullâh niçin bunları hiç hesaba katmadı!?

Hem iddia ettiği nebevî talimat gereği babasına itaat ederek, Sıffîn muhârebesinde Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin karşısında yer alan Abdullâh, neden daha sonra bundan büyük pişmanlık duydu? Nice sonra "Benim neyimeydi Sıffîn'de bulunmak! Neyime gerekti Müslümanlarla savaşmak! Keşke o hâdiseden on yıl önce öleydim!..."[2] ve "Şu direğin yerinde ben olmak isterdim!" diyen[3] ve bu günahından dolayı Allah'tan (a.c) bağışlanma dileyen[4] o değil miydi?

Ehl-i Sünnet, Abdullâh'ı "zühd ve takvâ sâhibi, Kur'ân'ı çok okuyan, büyük ilim sâhibi" birisi olarak takdim ederse de, bizce bunun bizâtihi "fazîlet" oluşturacak yanı yoktur. Zira ibâdet ve tâatte, harıl harıl Kur'ân okumada "Hâricîler" de meşhurdur! Onların Kur'ân'dan ne anladıkları (yahut ne anlamadıkları) ise malumdur!

Hem o ne biçim Kur'ân okuyuş ki; okuduğu Kur'ân, Ehl-i Beyt'in tahâretini apaçık ortaya koyarken; o Ehl-i Beyt'in değil, Ehl-i Beyt'in hasımlarının yanında yer alıyor? Yine her altı yedi günde bir Kur'ân'ı hatmettiği söylenen Abdullâh, acaba "âdil yöneticiye başkaldıran bâğî tarafa karşı savaş" emri veren Kur'ân âyetini **[**Hucurât, 9**]** hiç mi görmedi!? Görünen o ki; Abdullâh okuduğu Kur'ân'dan habersizdi!

1- Bu hadislerin tahrîci için kitabımızın V. Bölümüne bak.

2- İbn Sa'd, IV, 266, VII, 495; İbn Abdilberr, II, 348~349; İbn'ül-Esîr, III, 50; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâm'in-Nübelâ*: III, 92

Abdullâh'ın "Sıffîn harbinde bulunmakla birlikte karşı tarafla savaşmadığına" ilişkin sözlerini İbn'ül-Esîr kâle almıyor. Hem öyle olsa bile bu neyi değiştirir ki? O yine de hakka karşı, haksız tarafta yer almış olmuyor mu? Bu ona yetmez mi?

3- İbn Ebî Şeybe, VII, 129; İbn Sa'd, IV, 267

4- İbn Abdilberr, III, 348

Bizce Abdullâh'ın bu kadar şişirilmesi; onun Şam tarafını tutması, eski kutsal metinleri okuyabilmesi ve birde İsrâîliyyâtın öncülerinden Ka'b'ul-Ahbâr'la yakın ilişkisinden[1] kaynaklanıyor olabilir.

Not: Abdullâh'ın kardeşi "**Muhammed**" de yaşça küçük sahâbedendi ve Sıffîn muhârebesinde o da Muâviye'nin yanındaydı![2]

Amr'ın oğlu Abdullâh işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona güvenir ve Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, ondan gelen hadisleri kabul etmekte hiçbir tereddüt göstermezler!

38. Abdullâh b. Ömer el-Adevî

Halîfe Ömer'in oğludur. Babasıyla birlikte küçük yaşta Müslüman oldu. Küçük oluşu nedeniyle Bedir ve Uhud savaşlarına alınmadı. İlk olarak Hendek ve daha sonra Mûte savaşlarına katıldı. Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) "çok hadis" rivâyet etmesiyle tanınan Abdullâh, Hicrî 73 yılında, Abdülmelik b. Mervân döneminde Medîne'de öldü.[3]

Menfî davranışları:

1. Abdullâh b. Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.a) düşmana karşı sevk ettiği bir askeri birlikte kendisinin de bulunduğunu ve bir grupla savaş meydanından arkalarını dönüp firar ettiklerini... anlatıyor![4]

2. İbn Ömer, halîfe Osman'a yakın duruşu ve onun öldürülmesine şiddetle karşı çıkışıyla bilinen "Osmancı" sahâbedendi! [sh. 514]

3. O yüzden de; tıpkı diğer "Osmancılar" gibi, Emîr'ul-Mü'minîn (a.s) ile arası iyi değildi! O yüzden onun yönetimini tanımadı. Ona bîat etmedi. Cemel, Sıffîn ve Nehrevân muhârebelerinde onu yalnız bıraktı![5] Gerek-

1- İbn Amr – Ka'b el-Ahbâr "yakın" diyalogu için bak. İbn Ebî Şeybe, V, 312, VI, 70; Abdürrazzâq, V, 38; İbn Sa'd, IV, 268; Hâkim, III, 528

2- İbn Abdilberr, III, 346; İbn'ül-Esîr, IV, 80; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 381

3- İbn Abdilberr, II, 341~346; İbn'ül-Esîr, III, 42~46; İbn Hacer, II, 347~350

4- İbn Ebî Şeybe, VI, 341; İbn Sa'd, IV, 145; Ahmed: II, 70, 86, 100, 110~111 (5128, 5334, 5492, 5629); Ebû Dâvûd: cihâd, 106; Tirmizî: cihâd, 36 ...

5- et-Taberî, II, 699; İbn Abdilberr, I, 59; İbn'ül-Esîr, III, 44, 297 ...

çesine gelince; Âişe, Muâviye ve taraftarları karşı çıktıkları için "Ali'ye bîatte ittifak sağlanmamıştı!"[1]

Sormak lâzım Ömer'in oğluna: Acaba Ebûbekr'in hilâfetini bütün İslâm ümmeti onaylamış mıydı? O gün ona bîat edenlerin hangi koşullar altında bîat ettiğini ne çabuk unutmuştu? Yoksa babasının, sevgili peygamberimizin kızı ve emâneti Hz. Fâtıma'nın evini basarak; dışarı çıkıp bîat etmedikleri takdirde, evi içindekilerle birlikte yakmakla tehdit ettiğini hatırlamıyor muydu?

Öte yandan, babası Ömer'in hilâfetinin temelini atan da; bilindiği gibi Ebûbekr idi. Osman'ın hangi şartlar altında hilâfet makamına geçtiği de malum! Abdullâh acaba neden onlara bîat etmişti de o bîati Hz. Ali'den esirgemişti? Sahi, şehir halkları Osman'a bîatini bozarak Medîne'ye yürüdükleri vakit; Abdullâh ona olan bîatini bozmuş muydu? Yoksa ona "hilâfet cübbesini asla çıkarmaması" yönünde telkinlerde [sh. 571] mi bulunuyordu!? Hem bütün herkesin bîat ettiği yönetim târihte nerede görülmüştür ki; İbn Ömer bunu şart koşmaktadır?

Demek ki Abdullâh, ***birincisi***, işine geldiği yerde bütün Ümmet-i Muhammed'in oybirliğini aramıyor! ***İkincisi*** ve daha önemlisi, o hilâfet makamına geçen kişide "ehliyet" arayacağına, bütün herkesin ona "Evet!" deyip demediğine bakıyor! İşte size kitap ve sünnette yeri olmayan, tipik bir "bîat" ölçüsü! Halbuki Ehl-i Sünnet ulemâsı, imâmet şartlarını taşıyan bir kimseye, ehil olan üç beş kişinin bîat etmesiyle de bu işin şer'an bitmiş olacağı... konusunda ittifak etmiş durumda.[2]

Kaldı ki, Hucurât sûresinin **"Eğer mü'minlerden iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını barıştırın. O iki taraftan birisi ötekine saldırırsa, saldıran tarafla; Allah'ın hükmüne dönünceye kadar savaşın!"** âyeti, siyâsî olaylarda "**mü'minim**" diyen herkese görev yüklemiyor muydu? Acaba halîfe Ömer'in oğlu bu görevden muaf mıydı? ***"Meşrû bir imâma bîat edilmişken; onun karşısına çıkıp onunla çekişen ikinci kişinin mutlaka boynunun vurulması"*** yönündeki nebevî talimatlardan [sh. 666] biri olsun, Abdullâh'a ulaşmamış mıdır? Uzun zaman birlikte olduğu Hz. Peygam-

1- İbn Abdilberr, III, 397; İbn Hacer, *el-Feth*: V, 24, XIII, 195; el-Aynî, X, 187

2- bk. el-Bağdâdî, *Usûl'üd-Dîn*: s. 280~281; İbn Hazm, *el-Fisal*: IV, 167~171; el-Âmidî, *Ğâyet'ül-Merâm*: s. 381; İbn'ül-Hümâm, *el-Müsâyera*: s. 281~282 ...

ber'den (s.a.a) "**Ali**" konusunda hiç mi bir şey duymamıştı!? "**Seqaleyn**", "**menzile**" ve bilhassa "**ğadîr–humm**" hadîslerinden hiç mi haberi yoktu? ***"Ali'yi sadece mü'minler sever, ondan sadece münâfıklar nefret eder!"***, ***"Ey Ali! Kim benden ayrı kalırsa, Allah'tan ayrı kalmış olur; kim de senden ayrı kalırsa, benden ayrı kalmış olur!"***, ***"Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş; bana karşı çıkan Allah'a karşı çıkmış olur! Ali'ye itaat eden bana itaat etmiş, ona karşı çıkan bana karşı çıkmış olur!"*** ... [sh. 278 vd.], ***"Ali sürekli hak ile, hak da sürekli Ali ile beraberdir."***[1] ve ***"Ben nasıl Kur'ân'ın tenzîli için savaştıysam, Ali de onun tevili için savaşacaktır!"*** [sh. 284] hadislerinden de mi bütünüyle habersizdi!?

Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'ye bir bîati çok gören Abdullâh, birazdan göreceğimiz gibi, Muâviye'ye, oğlu Yezîd'e ve Abdülmelik b. Mervân'a; acaba hangi yüzle bîat edebildi? Muâviye'ye bütün Müslümanlar "gönülden" mi bîat ettiler? Ya Yezîd! Onun üzerinde ne zaman oybirliği sağlandı? İmâm Hüseyin ile İbn Zübeyr ona hep muhâlif değil miydi?... Ömer'in oğlu neden Muhâcirûn ve Ensâr'ın, bütün önde gelen sahâbenin Ali'ye bîatini yetersiz gördü de; fıskı meşhur adamların Muâviye'ye, Yezîd'e ve Abdülmelik'e biatlerine "kâfîdir" dedi!?

Ancak, sonraları o da Muâviye'nin başını çektiği "azgın çeteye" karşı; Emîr'ul-Mü'minîn'in (a.s) yanında yer almadığı için çok pişman oldu. Tabii ki iş işten geçtikten sonra! Ömer'in oğlu "ölüm gelip çattığı vakit" hayıflanarak şöyle diyordu:

> "Şu dünyada, Ali'nin yanında azgın çeteye karşı savaşmamış olmam kadar, hiçbir şeye yanmam!"[2]

Abdullâh b. Ömer'in Hz. Ali ile arasının iyi olmadığını, şu târihî anekdotlardan çıkarmak da mümkün:

a) Abdullâh b. Ömer "Hz. peygamber (s.a.a) henüz hayattayken hiç kimseyi Ebûbekr'e, sonra Ömer'e, daha sonra da Osman'a denk görmediklerini..." [sh. 372] söylüyor; Ali'nin adını bile ağzına almıyordu! Yani o,

---

1- Bu hadisin ve seqaleyn, menzile vb. hadislerin tahrîci için son bölüme bak.

2- İbn Sa'd, IV, 185, 187; Hâkim, II, 463, III, 115~116; İbn Abdilberr, II, 345, III, 53; el-Beyheqî, VIII, 172; İbn'ül-Esîr, III, 44, 298~299; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 231~232; el-Halebî, II, 78 = Hâkim isnâdı için **"Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih"** diyor; Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

Ehl-i Sünnet'in klasik fazîlet sıralamasında Hz. Ali'ye tanıdığı "dördüncü basamağı" bile ona çok görüyordu![1] Onun bu sözüne karşı Bağdatlı Ali b. el-Ca'd el-Cevherî[2] bile hayretler içinde şöyle diyordu:

> "Bakın şu velede! Daha karısını sünnete göre boşamasını dahi bilmezken; çıkmış "Biz şunu şuna üstün tutardık." diyor!"[3]

b) İbn Ömer; Ebûbekr, babası Ömer ve Osman hakkında daha başka pek çok "hadis"[4] rivâyet etmesine rağmen, onun Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'in (a.s) fazîletleri hakkında dişe dokunur tek bir hadisi yok! "Çok hadis rivâyet eden sahâbeden" addedilmesine karşılık; tevâtür derecesine varan râye, menzile, seqaleyn, ğadîr–humm, "azgın çete" ... hadislerinden, ondan bize "sağlam kanallardan" ulaşan tek bir hadis yok! Doğrusu "yüzüne bakılabilir" bir senetle gelen sadece bir hadis var. Rivâyete göre Abdullâh şöyle diyor: "Bizler peygamber (s.a.a) hayattayken "Allah'ın Rasûlü insanların en hayırlısıdır. Sonra Ebûbekr, sonra Ömer, sonra Osman!" derdik. Ali b. Ebî Tâlib'e de üç şey verildi ki; onlardan birini kızıl tüylü develere değişmem: Rasûlüllâh'ın kızıyla evlendi ve ondan çocuğu oldu. Mescidin tüm kapıları kapatılırken; sadece onunki açık bırakıldı. Hz. Peygamber (s.a.a) Hayber günü sancağı ona verdi."[5]

Böylece Abdullâh, Ali'nin fazîletinden bahsettiği rivâyete hem ilk üç halîfeyi de katmadan edememiş, hem de söz konusu fazîletleri iyice budamış. Örneğin meşhur sancak (= râye) hadîsinin hemen bütün rivâyetlerinde Hz. Peygamber (s.a.a) ***"O Allah ve Rasûlü'nü, Allah ve Rasûlü de onu seviyor!"*** buyurmuştu.[6] Anlaşılan o, Ali'nin "Allah ve Rasûlü" tarafından sevildiğini haber vermekten bile çekinmişti!

1- İbn Ömer'in bu sözünün eleştirisini daha önce yapmıştık. [sh. 376]

2- Buhârî ile Ebû Dâvûd'un hadis üstatlarındandır. İbn Maîn, Ebû Hâtim, Ebû Zür'a, Nesâî, Sâlih Cezera, ed-Dâraqutnî, İbn Adiy vs. onu siqa ve sadûq sayıyorlar. İbn Hacer onun hakkında "siqa, sıkı birisi" diyor. [Kaynakları için bk. sh. 152]

3- Hatîb, XI, 363; ez-Zehebî, *es-Siyer*: X, 463~464; el-Emînî, X, 5

4- Onlardan biri de şu: ***"Rüyamda ... terâzînin bir kefesine ben, diğer kefesine ümmetim kondu. Tartıldık; ben ağır geldim. Sonra Ebûbekr ile ümmetim tartıldı; Ebûbekr ağır geldi. Sonra Ömer tartıldı. O da ağır geldi. Ardından Osman tartıldı; o da ağır geldi. Akabinde terâzî göğe yükseldi!"*** bk. Ahmed: II, 76 (5212)

5- Ahmed: II, 26 (4566); Ebû Ya'lâ, IX, 452~453 = İbn Hacer (*el-Feth*: VII, 15) isnâdının hasen olduğunu söylüyor. (Ayr. bk. Çuhacıoğlu, 134)

6- bk. Çuhacıoğlu, 65~82

c) Birisi İbn Ömer'e Osman ve Ali'den sorar. İbn Ömer şu cevabı verir: "Allah onu Uhud savaşındaki firârından dolayı affetti; ancak siz bu durumdan hoşlanmadınız! Ali'ye gelince; o Rasûlüllâh'ın amcasının oğlu ve damadıdır. Evi de işte şurada!"[1] İbn Ömer Osman hakkında "Allah'ın onu affettiğini" söylerken, Ali hakkında sadece Peygamber (s.a.a)'in amcasının oğlu ve damadı olduğunu söylemekle yetindi. Oysa, örneğin "**tathîr**" âyetini okuyabilirdi. Yahut en azından onun "Allah ve Elçisi tarafından sevildiğini" belirtebilirdi!...

d) Kaynaklar, Hz. Peygamber'in (s.a.a) irtihâlinde henüz genç yaşta olan Abdullâh'ın, kendilerinden hadis aldığı büyükler arasında; Ebûbekr'in, babası Ömer'in, Osman'ın, Ebû Hüreyre'nin, Zeyd b. Sâbit'in, Âişe'nin... adlarını verirler.[2] Ama her ne hikmetse, onlar arasında Hz. Peygamber'in (s.a.a) ilminin kapısı olan zât (= **Hz. Ali**) yer almaz!

Bu örnekler, Abdullâh'ın Emîr'ul-Mü'minîn'le arasının iyi olmadığı bir yana; ona karşı kin ve nefret dolu olduğunu da gösteriyor!

4. Emîr'ul-Mü'minîn'e bir bîati çok gören İbn Ömer, Muâviye'ye, lanetlik oğlu Yezîd'e ve Abdülmelik b. Mervân'a bîat etmekte bir an bile tereddüt etmedi. Medîneliler Yezîd'e olan bîatlerini bozduğunda, o çoluğunu çocuğunu başına toplamış; onlara şöyle demişti:

> "Kıyâmet günü her hâin adına bir bayrak dikilir. Biz kuşkusuz bu adama bîat ettik. Bence, bir adama Allah'ın kitâbı ve Rasûlü'nün sünneti üzere bîat edip de ardından onunla savaşa koyulmak kadar büyük hâinlik yoktur! Sizden kimin ona olan bîatini bozup başkasına bîat ettiğini duyarsam; onunla aramdaki tüm bağları koparırım!"[3]

Ayrıca, Yezîd'e karşı ayaklanan Abdullâh b. Zübeyr'in Mekke vâlisi olan Abdullâh b. Mutî'in yanına vararak onu uyarmış; bu şekilde öldüğü takdirde "câhiliyye" ölümüyle ölmüş olacağını söylemişti![4]

1- Buhârî: tef. Baqara, 21, tef. Enfâl, 6. krş. Abdürrazzâq, V, 450; en-Nesâî, *el-Hasâis*: 101~103. hadisler; Çuhacıoğlu, 389~390

2- İbn'ül-Esîr, III, 45; İbn Hacer, II, 347

3- İbn Sa'd, IV, 182~183; Ahmed: II, 48, 96 (4844, 5451); Buhârî: fiten, 22; el-Beyheqî, VIII, 159; İbn Kesîr, II, 584

4- bk. İbn Sa'd, V, 144; Ahmed: II, 83, 97, 133, 154 (5292, 5460, 5890, 6135); Müslim: imâra, 58; el-Beyheqî, VIII, 156

Oysa Muâviye'nin, oğlu Yezîd'in bîat işini halletmek için kendisine yolladığı 100 000 dirhemlik rüşveti reddeden de oydu! [sh. 651]

Abdullâh b. Ömer, **Abdülmelik b. Mervân**'a da bir mektup yazıp çocuklarıyla birlikte kendisine bîat ettiklerini haber veriyordu![1] Oysa şimdi bîat ettiği Abdülmelik, kan dökmekle ünlü bir adamdı.[2]

5. İbn Ömer, İbn Zübeyr ile Abdülmelik arasında çıkan kavganın "fitne" amaçlı olduğunu belirtiyor; her iki tarafın ana hedefinin "dünya saltanatı" olduğuna inanıyordu.[3] O nedenle İbn Zübeyr'e bîat etmesi yönünde gelen davetleri geri çeviriyor; "Kılıçlarınız Müslüman kanı dökmek üzere sıyrılmışken size bîat edemem!" diyordu.[4] (Müslüman kanı döküp döktürmekle ünlü **Abdülmelik**'e bîat ederken ne düşünüyordu acaba!) Ama ne olduysa olmuş; hâricî öncülerinin İbn Zübeyr'e bîat etmelerinin ardından, o da bîat etmişti![5] Buradan da anlaşılıyor ki; İbn Ömer siyâsette istikrar sâhibi birisi değildi.

6. Ömer'in oğlu "Allah başınıza kimi getirmişse malınızın zekâtını ona verin!" diyordu.[6] Onun karışık günlerde temel felsefesi şuydu:

1- Mâlik: bey'at, 3; Abdürrazzâq, VI, 6; İbn Sa'd, IV, 152, 183~184; Buhârî: ahkâm, 43, i'tisâm, 1; el-Beyheqî, VIII, 147; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 231

2- Onun sadece Irak'ın başına musallat ettiği Haccâc'ın kestiği kafa sayısının, 100 bini aştığı belirtiliyor. (bk. Tirmizî: fiten, 44; et-Taberî, III, 648; İbn'ül-Imrânî, *el-İnbâ fî Târîh'il-Hulefâ*: s. 50; İbn Kesîr, IX, 156; İbn'üş-Şıhne, 128; Ali el-Qârî – el-Haffâcî, III, 169)

Hanefîlerin en büyük otoritelerinden **el-Cessâs** diyor ki:

> "Araplar ve Mervân oğulları içinde Abdülmelik'ten daha zâlim, daha kâfir ve daha fâsık bir başkası olmadığı gibi; onun valileri arasında da Haccâc'tan daha zâlim, daha kâfir ve daha fâsık bir başkası yoktur!..." (bk. *Ahkâm'ul-Qur'ân*: I, 87)

ez-Zehebî (II, 664) de onun hakkında şu hükmü vermiş:

> "Kanlar dökmüş, birçok kötü işler yapmışken; adâlet onun neresinde!"

Buna rağmen Mâlik ona güvenir, *Muvatta*'ında onun fetvâlarına(!) yer verir. Buhârî de "*Edeb*"inde ondan rivâyette bulunmuştur!

3- Ahmed: II, 70, 94 (5125, 5432); Buhârî: tef. Baqara, 21, tef. Enfâl, 6, fiten, 16; el-Beyheqî, VIII, 192; İbn Kesîr, I, 227, II, 308~309

4- Nuaym b. Hammâd, I, 161; el-Beyheqî, VIII, 192

5- el-Beyheqî, VIII, 193; İbn Hacer, *el-Feth*: XIII, 195

6- İbn Ebî Şeybe, II, 384; el-Beyheqî, IV, 115 = Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih isnatla rivâyet ediliyor.

> "Fitne günlerinde savaşmam. Önüme geçen emîrin arkasında namaz kılar, malımın zekâtını ona veririm!"[1]

Bu anekdot da; onun nasıl bir kişiliğe sâhip olduğunu ele vermesi bakımından ilginçtir. Oysa seçkin sahâbî Huzeyfe b. Yemân şöyle diyordu:

> "Sen dînini iyi bildiğin sürece fitne sana zarar veremez. Fitne, asıl sen hak ile bâtılı ayırt edemediğin zaman baş gösterir!"[2]

7. Abdullâh b. Ömer, dînimize ilişkin birçok hükümden de habersiz görünüyordu. Örneğin:

– "Öpücük abdesti bozar" diyordu![3] Oysa Allah'ın Rasûlü (s.a.a) hanımlarını öptüğü halde abdestini yenilemiyordu.[4]

– Müt'a nikâhı konusunda babasının yolunu izledi. Kitap, sünnet ve sahâbenin ekserisi ona yeşil ışık yakarken; o "haram" diyordu![5]

– Karısını "sünnete göre" boşamasını bilmiyordu ve bu konuda bir "ahmaklık" yaptığını, kendisi de açıkça itiraf ediyordu![6]

– "Farz olan tavâfı yaptıktan sonra âdet olan kadın, temizlenene kadar bekler ve ondan sonra vedâ tavafı yapar!" diyordu. Oysa sünnete ve icmâa göre bu durumda olan kadından vedâ tavafı düşer.[7]

8. İbn Ömer sanılanın aksine, fıkıhta olduğu kadar hadis rivâyetinde de oldukça kötüydü. Aktardığı hadislerde sık sık hatalar yaptığı için, özellikle Âişe'nin itiraz ve düzeltmeleriyle karşılaştı. Örneğin:

1- İbn Sa'd (IV, 149) değişik yollardan; **Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih** isnatlarla rivâyet ediyor. (ayr. bk. İbn Kesîr, IX, 8; el-Emînî, X, 46~50)

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 468; İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: XIII, 49

3- Abdürrazzâq, I, 132; Dâraqutnî, I, 136, 144, 145

4- Abdürrazzâq, I, 135; Dâraqutnî, I, 135~138; ez-Zeyle'î, I, 71~75; İbn Hacer, *ed-Dirâye*: I, 43~46

5- bk. Çuhacıoğlu, *Kitap ve Sünnet Işığında Müt'a Nikâhı*: s. 98~99

6- bk. Buhârî: talâq, 1~3, iddet, 8; Müslim: talâq, 1~14 ...

7- Buhârî: hayz, 27, hac, 146; en-Nevevî, IX, 79; el-Aynî, VIII, 269~271
Bu konuda da Rasûlüllâh'ın değil, babasının sünnetine tâbi olan İbn Ömer, ölümüne sadece bir yıl kala bu görüşünden dönmüş!

– "Öpücük abdesti bozar" diyordu! Bunu duyan Âişe, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) hanımlarını öptüğü halde abdest tazelemediğini söyleyerek düzeltme yaptı.[1]

– ***"Ölü, ardından âile efrâdının ağlaması yüzünden azaba çekilir!"*** diye bir hadis okuyordu. Bunu duyan Âişe, onu "hata" yapmakla suçladı ve doğrusunu şöyle anlattı: Allah'ın Elçisi (s.a.a) üzerine ağlanan bir "yahûdî kadın" mezarına uğradı. ***"Şuna bakın! O kadın mezarında azap çekerken; bunlar oturmuş ona ağlıyorlar!"*** buyurdu.[2]

– Hz. Peygamber'in (s.a.a) "Recep" ayında umre yaptığını iddia ediyordu. Âişe onu uyararak; Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) Recep ayında hiç umre yapmadığını söyledi.[3]

– Hz. Peygamber'in (s.a.a) ***"(Kamerî) ay 29 çeker!"*** buyurduğunu söyleyerek oruçlarını da buna göre tutuyordu. Âişe asıl hadîsin ***"(Kamerî) ay 29 da çeker!"*** şeklinde olduğunu bildirerek; onu bu konuda da düzeltmişti.[4]

1- Dâraqutnî, I, 136; ez-Zeyle'î, I, 75; İbn Hacer, *ed-Dirâye*: I, 45

2- Müslim: cenâiz, 25~27; Tirmizî: cenâiz, 24; Nesâî: cenâiz, 15 ...

Âişe, daha önce onun babası Ömer'in aynı konulu hadîsini de düzeltme yoluna gitmişti. (bk. Buhârî: cenâiz, 32; Müslim: cenâiz, 20, 22 ...) Demek ki Abdullâh bu konuda da babasının yolunu sürdürmekte ısrarlıydı!

Esasen babası "ölünün ardından ağlanmasına" şiddetle karşıydı. O bu tutumunu ölen birisinin ardından ağlayan kadınlara –Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) huzurunda– sert çıkarak göstermiş, Allah'ın Elçisi (s.a.a) de ***"Bırak onları ağlasınlar yâ Ömer! ..."*** buyurmak sûretiyle onu uyarmıştı. Hadis Ebû Hüreyre'den (bk. et-Tayâlisî, IV, 327; Ahmed: II, 110, 273, 333, 408, 444 / 5623, 7366, 8050, 8925, 9354; Nesâî: cenâiz, 16; İbn Mâce: cenâiz, 53; Hâkim, I, 381) ve İbn Abbâs'tan (bk. İbn Sa'd, III, 398~399, VIII, 37; Ahmed: I, 237, 335 / 2020, 2938; Hâkim, III, 190) rivâyet ediliyor. = Hâkim, Ebû Hüreyre hadîsi için "İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih" diyor; Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor. İbn Abbâs hadîsinin isnâdı ise **Ali b. Cüd'ân** [sh. 191] dolayısıyla hasendir. Zaten ez-Zehebî de "İsnâdı sâlihtir." diyor.

Kaynaklar, Hz. Peygamber'in (s.a.a) bu özel uyarısına rağmen, Ömer'in bildiği yoldan şaşmadığını apaçık ortaya koymaktadır! (bk. Abdürrazzâq, III, 556~557; İbn Sa'd, III, 208~209; Buhârî: cenâiz, 44; et-Taberî, II, 349)

3- Buhârî: umre, 2; Müslim: hac, 219~220 ...; el-Emînî, X, 66~67

4- İbn Ebî Şeybe, II, 332; Ahmed: II, 5, 13, 31, 56 (4258, 4382, 4634, 4935)

Âişe'nin İbn Ömer'e dönük "istidrâkâtı = düzeltmeleri" elbette sadece bunlarla sınırlı değil. Ayrıntılı bilgi için bk. el-Emînî, X, 40~45, 64~66

9. İbn Ömer, kader konusunda "cebirci" yaklaşımıyla tanınan birisiydi. Osmân'ın hilâfetini doğrudan kadere bağlıyor, "Allâh'ın hükmü Osmân üzerine tecellî etti!" diyordu.[1] O "Allah başınıza kimi getirirse zekâtınızı ona verin!" derken de aynı düşünceyi ifade ediyordu.

İbn Ömer, Harra vak'asında "arsızca" işlenen cinâyet ve tecâvüzlerin de "Osman'ın öldürülmesine karşılık" olduğuna inanıyordu!!![2]

Not: Ehl-i Sünnet Abdullâh b. Ömer'in **fazîlet**lerinden bahisle der ki: "Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) âsârına çok ittibâ eden biriydi!"[3], "Dinde çok ihtiyatlı, fetva verirken dikkatliydi. O nedenle Ali ile Muâviye arasında çıkan olaylarda Ali'nin yanında bile yer almadı!"[4]

İmâm Muhammed el-Bâqır şöyle diyor: "Ashâb arasında Allah'ın Elçisi'nden (s.a.a) bir hadis duyup da; onda bir fazlalık ya da noksanlık yapmamak için, İbn Ömer kadar titiz davranan biri yoktu!"[5]

Âmir eş-Şa'bî de şöyle diyor: "İbn Ömer hadiste ceyyid (iyi) birisiydi. Ancak fıkıhta ceyyid değildi!"[6]

Cevap: ***Öncelikle*** bu "fazîletlerin" yukarıda anlatılanlar yanında ne kadar havada kaldığını görüyorsunuz. Gördüğümüz örnekler, onun Hz. Peygamber'in (s.a.a) âsârından ziyâde, babası Ömer'in âsârına ittibâ eden birisi olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Kaldı ki, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) âsârına bağlı bir kişi, Osman ve soydaşlarına nasıl destek olur? Ve neden Hz. Ali'ye bîat etmez de; Muâviye, Yezîd ve Abdülmelik gibi adamlara bîat eder? "**Seqaleyn**" hadîsine göre, yoldan çıkmamanın tek ilacı, Kitap ile birlikte Ehl-i Beyt'e tâbi olmak değil mi? Hz. Peygamber (s.a.a) sünnetine sıkı sıkıya bağlı bir kişi, nasıl Emevî hattın durağında bekler![7]

1- İbn Şebbe, III, 929; et-Taberî, II, 583

2- İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 242

3- İbn Sa'd, IV, 145; İbn Abdilberr, II, 342; İbn'ül-Esîr, III, 43

4- İbn Abdilberr, II, 342, 343; İbn'ül-Esîr, III, 44

5- İbn Ebî Şeybe, VII, 193; İbn Sa'd, II, 373, IV, 144; Hâkim, III, 561

6- İbn Sa'd, II, 373; İbn'ül-Esîr, III, 44; Bilmen, I, 329

7- Bu durum, halîfe Osman'ın öldürülmesinden sonra, Mervân'ın bir ara "Şam halkı seni istiyor!" diyerek, ona hilâfeti teklif etmesinden de rahatlıkla anlaşılıyordu. (bk. İbn Abdilberr, II, 343; İbn'ül-Esîr, III, 44)

İkincisi, dinde ihtiyât, apaçık naslara ters düşmediğiniz ve gerçekten içiniz mutmain olmadığı durumlarda söz konusudur. Azgın çetenin reîsi Muâviye'ye karşı "Ali'nin" yanında yer almak kesinlikle farzdır ve bunu terk etmek ihtiyât değil; en azından haramdır. Bu konuda tarafsız kalmak, Hz. Muhammed'i haklı mücâdelesinde yalnız bırakmaktan farksızdır.[1]

Üçüncüsü, onun hadiste ne kadar titiz(!) olduğunu az önce hep birlikte gördük! Hadislerde sık sık hatalar yapan, hadîsi başından ya da sonundan kırparak nakleden birisinin hadis rivâyetinde "titiz" ya da "ceyyid" olduğu[2] söylentileri, târihî gerçeklerle örtüşmez. Bu bakımdan İmâm el-Bâqır (a.s) bu işe resmen "âlet" edilmiş; bu asılsız menkıbe onun mübârek adı üzerinden düzülmüştür!

En son olarak, onun fıkıhtaki düzeyini de gördünüz. Fâsık Mervân bile "O benden daha fakîh değildir!" diyordu.[3] Bu durumda, onun sahâbenin meşhûr fakîhlerinden sayılmasının da "babasının oğlu" olması dışında ciddî bir temeli yoktur!

Not: Abdullâh'ın kardeşi **Ubeydullâh** da sahâbedendir ve Sıffîn harbinde "azgın çete"nin reisi Muâviye'nin yanında can vermiştir![4]

Abdullâh b. Ömer işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona ziyâdesiyle güvenir ve o yüzden Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, onun kanalıyla gelen hayli bol miktarda hadis aktarırlar!

1- Hucurât sûresinin ilgili âyetinin yanı sıra; ***"Ey Ali! Kim benden ayrı kalırsa, Allah'tan ayrı kalmış olur; kim de senden ayrı kalırsa, benden ayrı kalmış olur!"***, ***"Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş; bana karşı çıkan Allah'a karşı çıkmış olur! Ali'ye itaat eden bana itaat etmiş, ona karşı çıkan bana karşı çıkmış olur!"*** [sh. 278 vd.], ***"Ali sürekli hak ile, hak da sürekli Ali ile beraberdir."*** ve ***"Ben nasıl ki Kur'ân'ın tenzîli için savaştıysam, Ali de onun tevili için savaşacaktır!"*** [sh. 284] hadisleri bu gerçeği apaçık bir dille ifade etmektedir.

2- Âmir eş-Şa'bî'ye Abdullâh b. Ömer'in hadiste "ceyyid" olduğunu söyletenler, aynı eş-Şa'bî'nin "İbn Ömer'le iki yıl kadar birlikte oldum. Ondan tek bir hadis dışında bir şey duymadım!" demesi [bk. Ahmed: II, 157 (5309); Dârimî: muqaddime, 28; et-Taberânî, XXIII, 213] karşısında ne yapacaklar acaba? Âmir eş-Şa'bî'den sahih yolla gelen bu rivâyet, İbn Ömer kanalıyla gelen pek çok hadîsin de "uydurma" olabileceği ihtimâlini akla getirmiyor mu?

3- İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: VIII, 260; el-Aynî, XV, 107

4- et-Taberî, II, 564; İbn Abdilberr, II, 431~433; İbn'ül-Esîr, III, 175~176

39. Eş'as b. Qays el-Kindî

Yemen'in Kinde kabîlesindendir. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) vefâtına yakın, kabîlesinden bir heyetle Medîne'ye gelerek İslâm'a girdi. Hz. Peygamber'in (s.a.a) irtihâlinden hemen sonra irtidâd etti! Tutuklandıktan sonra tekrar Müslüman oldu ve Ebûbekr'in kız kardeşi Ümmü Ferve ile evlendi. Halîfe Osman döneminde Azerbaycan vâliliği yaptı.

Sonra Hz. Ali'nin yanında yer aldı; ancak onu arkadan vurmak için hep fırsat kolladı. O fırsatı da Sıffîn'de yakaladı ve arkasına aldığı beyinsiz bir kitle (= hâricîler) ile Emîr'ul-Mü'minîn'i "hakem" olayına zorladı. Bu hareketiyle Şam tarafını bitip tükenmekten kurtarmış oldu. [sh. 640]

İmâm Hasan'ı, "**Ca'de**"[1] adlı kızıyla evlendiren Eş'as, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali tarafından lanetlenmiş, "münafık" olarak ilan edilmiştir![2] İbn Ebil-Hadîd (I, 297) onun hakkında şu târihî tespitte bulunuyor:

> "Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) ashâbı içinde Abdullâh b. Übey b. Selûl'ün durumu ne ise, Hz. Ali'nin ashâbı içinde Eş'as'ın durumu oydu!"

Emîr'ul-Mü'minîn'in kâtili İbn Mülcem'i –cinâyet öncesi– evinde sakladığı[3] da bilinen Eş'as, hicrî 40 ya da 42 yılında Kûfe'de öldü.[4]

Eş'as işte böyle birisiydi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona da güvenir ve Buhârî ile Müslim dahil pek çok hadisçi, onun aracılığıyla gelen hadislere kitaplarında yer verirler!

40. Misver b. Mahrame ez-Zührî

Babası müellefe-i kulûbtan idi.[5] Hicretin ikinci yılında Mekke'de doğdu. Şûrâ hâdisesinde dayısı Abdurrahmân b. Avf'ın yanındaydı! Osman'ın

---

1- Muâviye'nin tertibiyle Hz. Hasan'ı (a.s) zehirleyen kadın, işte bu kadındı ve onun anası deminki Ebûbekr'in kız kardeşi Ümmü Ferve idi!

2- Şerîf Radıy, I, 51~52 (= 18. hutbe)

3- el-Belâzürî, III, 254; İbn Sa'd, III, 36; İbn Ebid-Dünyâ, *el-Maqtel*: s. 37; ez-Zehebî, *Siyer'ul-Hulefâ*: s. 285; Murtazâ el-Âmilî, *Ali vel-Havâric*: II, 334

4- İbn Sa'd, VI, 22; İbn Abdilberr, I, 109~111; İbn'ül-Esîr, I, 115~116; İbn Ebil-Hadîd, I, 292~297; İbn Hacer, I, 51

5- Hâkim, III, 489; İbn Abdilberr, III, 415; İbn'ül-Esîr, IV, 93

öldürülmesinden sonra çıkan olaylara karışmadı. Mekke'ye çekildi ve Muâviye ölene dek oradan çıkmadı. Yezîd'e karşı Abdullâh b. Zübeyr'i destekledi. Harra vak'asından [sh. 670 vd.] sonra vuku bulan Mekke kuşatmasında mancınıktan fırlayan bir taşın kendisine isâbet etmesi sonucu; H. 64 yılında öldü.[1]

Osman sonrası çıkan olaylara karışmaması, Emîr'ul-Mü'minîn ile onun da "problemli" olduğunu gösteriyor! Hadis külliyâtında yer alan birçok hadîsin Mervân – Misver ikilisinden aynı senetle geliyor olması da, bu duruma ışık tutar mahiyettedir.

Maktûl halîfenin kanında, Muâviye'nin de payının olduğunu düşünen[2] Misver, bir ara onun yanına varıp görüştükten ve dünyevî hâcetini giderdikten[3] sonra; onun adını her anışında ona salâvat getirirdi!!![4]

Misver işte böyle birisiydi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona güvenir ve Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, onun kanalıyla gelen hadislere kitaplarında bol bol yer verirler!

41. Abdurrahmân b. Semura el-Abşemî

Mekke'nin fethinde İslâm'a girdi. Yani **tuleqâ**dandı! Osman döneminde Basra valisi Abdullah b. Âmir'in[5] emriyle Sicistân'ı alarak oraya emîr olarak atandı. "Osmancı" bir tutum izleyen Abdurrahmân, onun katlinden sonra çıkan olaylarda, Hz. Ali'ye karşı Muâviye tarafını tuttu! Hz. Hasan döneminde de pozisyonunu bozmadı; Muâviye'nin Hz. İmâm'ı barışa davet için gönderdiği iki kişiden biri oydu![6] (Diğeri de İbn Âmir idi.)

Osman'dan sonra baş gösteren karışıklıkta elden çıkan Sicistân, daha sonra Muâviye'nin Basra valisi İbn Âmir'in emriyle yine Abdurrahmân tarafından tekrar ele geçirildi ve bu defa Muâviye tarafından bölgede vâlî olarak bırakıldı. Fakat dört yıl kadar sonra azledilerek yerine Rabî' b.

1- İbn Abdilberr, III, 416~417; İbn'ül-Esîr, IV, 130; İbn Hacer, III, 419~420

2- İbn Şebbe, IV, 1289

3- İbn Abdilberr, III, 402; Hatîb, I, 208; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 151, 391

4- ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 151, 392; es-Sâib, *İbn Teymiyye*: s. 36

5- İbn Âmir, Abdurrahmân'ın amca-oğlunun torunuydu!

6- et-Taberî, III, 165; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 43~44; İbn Kesîr, VIII, 18

Ziyâd el-Hârisî tayin edildi. Azil olayından sonra Basra'ya dönüp yerleşen Abdurrahmân, Babasının oğlu Ziyâd'ın politikalarına destek oldu.[1] Ve sonunda H. 50 yılında Basra'da öldü.[2]

Abdurrahmân işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona itimat eder; Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, onun kanalıyla gelen hadislere kitaplarında yer verirler!

42. Cübeyr b. Mut'im en-Nevfelî

Tuleqâ'dandır![3] Ümeyye oğullarına mensup olan anası vasıtasıyla, halîfe Osman'la akrabâdır. Aynı zamanda onun Kûfe vâlisi Saîd b. el-Âs'ın da kayın pederidir![4] Muhâsara günlerinde halîfenin yanı başından ayrılmayan[5] ve Ensâr'ın bütün engellemelerine rağmen maktûl halîfenin cesedini gece vakti mezara koymayı başaran dört sahâbîden biri de oydu! [sh. 515] O nedenle "Osmancı" sahâbeden sayılır.

İslâm öncesi Hz. Peygamber'in (s.a.a) en katı düşmanları arasında yer alan ve adını "müellefe-i kulûb" listesine yazdıran[6] Cübeyr, adının Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali (a.s) ile birlikte anılmasına gönlü rıza göstermemiş[7] olacak ki; daha sonra doğruca Muâviye'nin yanına çekildi![8] Ve H. 59 senesinde bu dünyadan ayrıldı.[9]

Cübeyr işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona güvenir; Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, onun kanalıyla gelen hadisleri alıp kitaplarına koymakta tereddüt etmezler!

1- et-Taberî, III, 199; Aycan, 264

2- İbn Abdilberr, II, 402; İbn'ül-Esîr, III, 122~123; İbn Hacer, II, 401

3- İbn Abdilberr, I, 230; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 95; es-Süyûtî, *el-İs'âf*: s. 9

4- İbn Sa'd, V, 30

5- et-Taberî, II, 658; İbn Ebil-Hadîd, II, 145; Algül, II, 431

6- İbn Abdilberr, I, 231; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 97. Ayrıca daha önce sunduğumuz "**müellefe-i kulûb**" listesine de bk. [sh. 171~172]

7- Bunun sebebi, Hz. Ali'nin Bedir muhârebesinde onun amcası Tuayme'yi cehenneme yollamış olması olabilir! (bk. İbn Ebil-Hadîd, I, 243, XIV, 145; İbn Kesîr, IV, 12) Onu Hz. Hamza'nın öldürdüğüne dair rivâyetler de var.

8- ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 96

9- İbn Abdilberr, I, 230~231; İbn'ül-Esîr, I, 310

43. Abdullâh b. Ebî Rabîa el-Mahzûmî

Ebû Cehil ile ana bir kardeş idi. Hz. Peygamber'in (s.a.a) acımasız düşmanlarındandı. Nihâyet Mekke'nin fethinde "Müslüman" oldu. Yani, **tuleqâ**'dandır. Hz. Peygamber (s.a.a) onu Yemen'in Cened vilâyetine tayin etti. Ömer öldürülene dek görevinde kalan Abdullâh, şâibeli şûrâ olayında heyete başkanlık eden Abdurrahmân'a "Osmân'ı" işâret eden iki kişiden biriydi! [sh. 457] Yani kelimenin tam manasıyla "Osmancı" birisiydi. Onun bu tutumu, hilâfet makamına oturan Osman tarafından elbette takdir edildi ve tekrar Cened vâlîliğine atandı. Halîfe'nin muhâsara altına alındığı günlerde, ona yardım için yola koyulan Abdullâh, Mekke yakınlarında bineğinden düşerek öldü! [sh. 515][1]

Abdullâh b. Ebî Rabîa işte böyle birisiydi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona itimat eder; Ahmed, Nesâî ve İbn Mâce dahil birçok hadisçi, onun kanalıyla gelen hadisleri kitaplarına koymakta tereddüt etmezler!

44. Abdurrahmân b. Ebîbekr

Halîfe Ebûbekr'in oğludur. Mekke'nin fethinden az evvel İslâm'a girdi. Hz. Ali ile arası bozuktu! O nedenle Halîfe Osman'ın katlinden sonra çıkan olaylarda; Hz. İmâm'a (a.s) karşı, kız kardeşi Âişe'nin yanında yer aldı. Onunla birlikte Cemel savaşına katıldı! Diğer kardeşi Muhammed b. Ebîbekr ise Hz. Ali ile beraberdi.

Sonra Muâviye tarafına geçti ve Amr'ın komutasında Mısır'ı işgal eden askerlerin arasında bulundu. Orada, kardeşi Muhammed'in cânîce (yakılarak) öldürülüşüne seyirci kaldı! [sh. 643] Galiba ondan sonra Muâviye ile arasını açan Abdurrahmân, Yezîd'in veliahtlığı meselesine karşı çıktı. Muâviye'nin kendisini râzı etmek için gönderdiği 100 bin dirhemlik rüşveti de reddeden [sh. 652] Abdurrahmân, o günlerde, genel kanaate göre H. 53 yılında Mekke'de öldü.[2]

1- İbn Abdilberr, II, 298~299; İbn'ül-Esîr, II, 591; İbn Hacer, II, 305

Şîa ulemâsından Müfîd (*el-Cemel*: s. 231~232) İbn Ebî Rabîa'nın o düşmesiyle ölmediğini; sadece yaralandığını ve daha sonra Âişe'nin saflarına katılarak Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'ye karşı savaştığını belirtiyor! (Allah bilir.)

2- İbn Abdilberr, II, 399~402; İbn'ül-Esîr, III, 131~133; İbn Hacer, II, 407~408

Abdurrahmân işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona güvenir; Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, onun kanalıyla gelen hadisleri alıp kitaplarına koymakta tereddüt etmezler!

45. Mesleme b. Muhalled ez-Züraqî

Yaşça küçük sahâbedendir. Medîneli olduğundan "el-Ensârî" sıfatıyla da anılır! Peygamber Efendimiz'den (s.a.a) sonra Mısır'ın fethinde bulundu. "Osmancı" sahâbedendir. O nedenle yasal yoldan hilâfet makamına geçirilen Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'ye bîat etmedi![1]

Muâviye'nin yakın ashâbından olan Mesleme, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali (a.s) ile Muâviye arasında yaşanan olaylarda, Muâviye tarafını tutan bir iki "Ensârî"den –tabii ki sayılırsa– birisiydi! [bk. sh. 642] Sıffîn harbinde Muâviye'nin bölük komutanlarındandı! Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin Mısır valisi Muhammed b. Ebîbekr'in, Amr b. el-Âs'ın işgalci askerleri tarafından cânîce katledilişine şahit oldu! [sh. 643]

Daha sonra bir ara Muâviye tarafından, Muâviye b. Hudeyc'in azlinden sonra Mısır vâliliği ile ödüllendirildi! [sh. 695] Çok geçmeden Mağrib'in yönetimi de onun eline verildi.[2] Görevini Yezîd döneminde de sürdüren Mesleme, H. 62 yılında Mısır'da öldü.[3]

Mesleme işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona yine de güvenir; Ahmed, et-Taberânî gibi hadisçiler, onun kanalıyla gelen hadisleri alıp kitaplarına koyarlar!

46. Vâil b. Hucr el-Hadramî

Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) vefâtından az evvel Medîne'ye bir heyetle gelerek Müslüman oldu ve Hadramevt'e vâli tayin edildi.[4] Daha sonra

1- et-Taberî, II, 698; İbn Kesîr, VII, 253, 347; Algül, II, 471; Aycan, 126

2- el-Belâzürî, *el-Fütûh*: s. 230; et-Taberî, III, 210; Hâkim, III, 495; Aycan, 201

3- İbn Abdilberr, III, 463~464; İbn'ül-Esîr, IV, 129; İbn Hacer, III, 418~419

4- Allah'ın Rasûlü (s.a.a) onu yeni görevine uğurlarken, yanına da "yaver" olarak Muâviye'yi kattı. Yolculukta Vâil devesinin üzerinde, Muâviye ise yaya ve yalın ayaktı. Çölü geçerken kızgın kumlardan ayaklarının altı pişen Muâviye, yeni vâliden ayakkabılarını ricâ etti. Vâil "Senin giydiğin ayakkabıları ben bir daha giyemem!"

gelip Kûfe'ye yerleşti.[1] Emîr'ul-Mü'minîn'le yollarını çoktan ayıran[2] ve doğruca Muâviye'ye göç eden Vâil, Şam'da izzet ikramla karşılandı! Ve Muâviye döneminde öldü.[3]

Kaynaklar, onun Muâviye'ye bîat ederek[4]; henüz Hz. Ali'nin egemenliği altında bulunan Hıcaz ve Yemen'i Muâviye'nin emriyle basan Büsr ile Hadramevt'te "**işbirliği**" yaptığını[5], Kûfe vâlisi Muğîra ile de yakın temas halinde bulunduğunu[6] ve seçkin sahâbeden **Hucr b. Adiy** ve arkadaşları aleyhine tanıklık yaparak Muâviye tarafından öldürülmelerine sebep olanlar arasında yer aldığını[7] da belirtirler!

Vâil işte böyle birisi. Onun Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ile birlikteliği birkaç günü geçmezken; Ehl-i Sünnet yine de ona güvenir[8]; Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve daha pek çok hadisçi, onun kanalıyla gelen hadisleri alıp kitaplarına koymaktan çekinmezler!

47. Muhammed b. Mesleme el-Ensârî

Meşhûr Evs kabîlesindendir. Hicretten önce Medîne'de Müslüman oldu. Allah'ın Elçisi (s.a.a) ile birlikte Bedir, Uhud vs. bütün savaşlara katıldı.

---

dedi. "O zaman beni de ardına al." dedi. Vâil "Sen meliklerin ardına binebilecek bir adam değilsin!" cevabını verdi ve ekledi: "Ancak istersen devemi yavaş süreyim de onun gölgesinden gel!" Bunun üzerine Medîne'ye dönen Muâviye durumdan şikâyetçi oldu. Şikâyeti dinleyen Allah'ın Elçisi (s.a.a) ***"Kuşkusuz onda câhiliyye döneminden kalma kibir ve gurur var!"*** buyurdu. (bk. İbn Sa'd, I, 349, 351; Ahmed: VI, 399 / 25979; Buhârî, *el-Kebîr*: VIII, 175; et-Taberânî, XXII, 13, 47; el-Beyheqî, VI, 144; İbn Abdilberr, III, 642; İbn'ül-Esîr, IV, 306; İbn Kesîr, V, 93~94 = Ancak Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) onunla ilgili son yargısına, sadece İbn Sa'd yer veriyor!)

1- Bu arada, İbn'ül-Esîr'in, onun Sıffîn muhârebesinde Hz. Ali'nin yanında yer aldığına dâir iddiasını, konuyla ilgili hiçbir târihî kaynak doğrulamamaktadır. Zaten ez-Zehebî (*es-Siyer*: II, 574) de bu rivâyetin zayıflığına işâret etmektedir.

2- es-Seqafî, II, 357, 382; İbn Ebil-Hadîd, IV, 94

3- İbn Abdilberr, III, 642~643; İbn'ül-Esîr, IV, 305~3306; İbn Hacer, III, 628~629

4- ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 574; Şemsülhaqq, II, 413

5- es-Seqafî, II, 432~434; İbn Ebil-Hadîd, IV, 94

6- et-Taberî, III, 196; İbn Kesîr, VIII, 32

7- el-Belâzürî, V, 262~263; et-Taberî, III, 226~228; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 56

8- Örneğin İbn Hacer (*et-Taqrîb*: II, 335) ile el-Münâvî (IV, 205, V, 198) onun hakkında "Celîl = saygın bir sahâbîdir." derler!

Bir Tebûk seferinde bulunmadı. Hz. Peygamber (s.a.a) bazı seferlere çıkarken, onu yerine vekâleten Medîne'de bırakırdı.

Hz. Peygamber'in (s.a.a) irtihâlinden sonra, Ebûbekr'in halîfe olmasında önemli katkıları oldu. O gün Ömer'le birlikte Hz. Fâtıma'nın evini basanlar arasında o da vardı ve o sırada Zübeyr'in elindeki kılıcı çekip alan ve taşa vurup kıran oydu! [sh. 352] Halîfe Ömer döneminde ise vâlileri teftişle görevliydi. Görevli bütün vâlilerin mal varlıklarının yarısına "devlet adına" el koymak üzere gönderilen oydu.[1]

"Osmancı" sahâbedendi. Muhâsara günlerinde Osman'la muhâlifleri arasında barış elçiliği yapanlardan birisiydi. [sh. 528~533] Onun katlinden sonra Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'ye biat etmedi![2] Dolayısıyla Cemel, Sıffîn ve Nehrevân muhârebelerinde onu yalnız bıraktı.[3]

Muâviye'nin, kendisini Hz. Ali'ye karşı desteklemeleri gayesiyle mektup yazdığı; ama kendilerinden hiçbir olumlu cevap alamadığı kişilerden biri de Muhammed b. Mesleme idi. [sh. 638][4] Zira maktûl halîfenin kanında Muâviye'nin de payının olduğuna inananlar arasında o da vardı. [sh. 591] Sonunda Muâviye döneminde; genel kanaate göre H. 43 yılında Medîne'de öldü.[5] Rivâyetlere göre Muâviye'yi desteklemediği için Şamlıların cinâyetine kurban gitmişti![6]

İbn Mesleme, Hz. Peygamberin (s.a.a) kendisine bir kılıç vererek:

> "Bununla müşriklere karşı savaş. Müslümanlar ihtilâfa düştüklerinde kır bu kılıcı ve evine çekil!"

1- İbn'ül-Esîr, IV, 84; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 370; İbn Kesîr, VIII, 30 ...

2- et-Taberî, II, 698, 699; Hâkim, III, 115; İbn Hazm, *el-Fisal*: IV, 159; İbn Kesîr, VII, 253; İbn Ebil-Hadîd, IV, 9; Algül, II, 471; Aycan, 126

3- İbn Abdilberr, III, 336; İbn'ül-Esîr, IV, 84; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 369; İbn Teymiyye, VII, 473, VIII, 146; İbn Kesîr, VIII, 30; İbn Hacer, III, 384

4- İbn Mesleme cevâbî yazısında şu satırlara yer veriyordu: "... Sen bu çıkışınla dünyalık peşindesin! Hevâ ve hevesine tâbi olmuşsun! Şimdi ölmüş Osman'a yardım ediyor görünsen bile; onu kendisi hayattayken terk eden de sendin!" (bk. Nasr b. Müzâhim, 77; İbn Ebil-Hadîd, III, 115; Algül, II, 504)

5- İbn Sa'd, III, 443~445; İbn Abdilberr, III, 334~336; İbn'ül-Esîr, IV, 83~85; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 369~373; İbn Hacer, III, 383~384

6- ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 373; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 271

buyurduğunu[1] iddia ile, Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin "bîat" isteğini geri çevirmişti. Sormak gerekir: Müslümanlar ihtilâfa düşüp birbirlerine kılıç çektiklerinde kitap ne diyor? "Çekilin bir kenara; etliye sütlüye karışmayın!" mı diyor, yoksa "azgınlaşan tarafa" karşı "yola gelene dek" top yekün savaşılmasını mı istiyor? Hucurât sûresinin ikinci yolu önerdiği biliniyor. Peki bu durumda bir peygamber, insanlara, Allah'ın kitâbına ters düşen bir vazife yükleyebilir mi?! Aynı peygamber ***"Sizlere iki paha biçilmez emânet bırakıyorum; o ikisine sımsıkı tutunduğunuz sürece asla yoldan çıkmazsınız: Allah'ın kitâbı Kur'ân ve benim Ehl-i Beytim!"*** buyurmuyor muydu? Ali, Ehl-i Beyt'in en büyük parçası değil mi?

Yine aynı peygamber **"**Ali'nin dâima hak üzere olduğunu, hak ve hakîkatten hiçbir şekilde ayrılmayacağını**"** da haber vermemiş miydi? "İlmin kapısı" o değil miydi? ***"Kim benden ayrı kalırsa Allah'tan ayrı kalmış; kim de Ali'den ayrı kalırsa, benden ayrı kalmış olur!"*** ve ***"Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş; bana karşı çıkan Allah'a karşı çıkmış olur! Ali'ye itaat eden bana itaat etmiş, ona karşı çıkan bana karşı çıkmış olur!"*** buyurarak [sh. 278~279] bütün Müslümanlara –ki buna Muhammed b. Mesleme de dâhildir– Ali'ye itaat etmeyi farz kılan da aynı peygamber değil miydi? İbn Mesleme, vedâ haccı dönüşünde îrâd buyurulan "**Ğadîr – Humm**" hadîsini ne tez unutmuştu?

Müslümanlar arasında çıkan ilk ciddî kargaşa, Osman döneminde değil miydi? Ve ondan sonraki olaylar da oradan beslenmiyor muydu? Peki Muhammed b. Mesleme, o günlerde neden evinde oturmamıştı!? Yoksa adı geçen "hadîsi" Halîfe Osman öldürülünce mi hatırladı? Muâviye'nin ne adam olduğunun farkındaydı; o nedenle tarafına geçmemekte haklıydı. Ya Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin suçu günahı neydi? Osman dönemindeki olayların, kan dökülmeden tatlıya bağlanması için kendisiyle birlikte canla başla çalışan o değil miydi?[2]

Görünen o ki; İbn Mesleme, Ali'ye ve genel anlamda Ehl-i Beyt'e karşı taşıdığı olumsuz duyguların etkisi altındaydı ve ona itaatsizliğini de "tarafsızlık" ile perdelemeye çalışıyordu.

1- İbn Ebî Şeybe, VII, 452, 457, 462; İbn Sa'd, III, 444, 445; Ahmed: IV, 225 (17296); İbn Mâce: fiten, 10; Hâkim, III, 117~118; İbn'ül-Esîr, IV, 84

2- Sonuçta, İbn Mesleme'nin Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) izâfe ettiği söz konusu hadisin kitap ve sünnette yeri yurdu yoktur. Umarız o hadisi, İbn Mesleme'yi temize çıkarmak için "sonrakiler" uydurmuş olsunlar!

Kısacası Muhammed b. Mesleme vb.nin çıkan olaylarda "tarafsız" kalmasının ne aklî, ne de şer'î; hiçbir mazereti yoktur! Tarafsızlık, sadece hak ile bâtılın ayırt edilemediği ya da tarafların hedefi sırf "dünya saltanatı" olduğu zaman meşrû ve geçerli bir mazerettir.[1]

Muhammed b. Mesleme işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona güvenir; Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, onun kanalıyla gelen hadisleri alıp kitaplarına koymakta tereddüt etmezler!

48. Ya'lâ b. Ümeyye et-Temîmî

Mekke'nin fethinde İslâm'a girdi. Dolayısıyla **tuleqâ**dandır! Halîfe Ömer ile Osman dönemlerinde Yemen'e vâli tayin edildi. (Annesi Münye, halîfe Osman ile Ebû Hüreyre'nin baldızlarıydı.) Osman'ın en yakın adamlarındandı. Onun "öldürüldüğü" haberini aldığında hemen yola koyulan Ya'lâ, yolda devesinden düşerek bacağı kırıldı.

Sıkı Osmancılardan olan Ya'lâ, velînimetinin katlinden sonra, Hz. Ali'nin karşısında, Âişe'nin yanında yer aldı. "Osman'ın kanı için yola çıkan her kim olursa; bütün masrafları bana âit!" diyerek, servetini bu yolda seferber etti. Âişe'nin bindiği devenin finansmanı da oydu! Cemel harbinde hezîmete uğramalarının ardından[2] Mekke'ye kaçtı ve on onbeş yıl daha yaşadıktan sonra orada öldü.[3]

Ya'lâ b. Ümeyye işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona güvenir; Buhârî ile Müslim dahil bütün hadisçiler, onun kanalıyla gelen hadisleri alıp kitaplarına koymakta tereddüt etmezler!

1- Huzeyfe b. Yemân'a izâfe edilen "Ben öyle birini tanıyorum ki; fitne ona asla zarar vermez (ya da ondan bir şey eksiltmez). O kişi Muhammed b. Mesleme'dir!" (bk. İbn Sa'd, III, 444; Hâkim, III, 433; İbn'ül-Esîr, IV, 84) sözünün de Huzeyfe ile bir ilgisinin olmadığını düşünüyoruz. Bu uydurmanın müsebbibi, rivâyetin senedinde yer alan Ebû Bürde olabilir. Onun nasıl birisi olduğunu daha önce [= sh. 135, 616] görmüştük. Üstelik Ebû Bürde'nin babası da sözde "tarafsız" kalanlardandı!

2- İbn Abdilberr ile İbn'ül-Esîr, onun daha sonra Sıffîn muhârebesinde Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin yanında yer aldığını belirtiyorlarsa da; konuyla ilgili hiçbir târihî kaynak bu bilgiyi doğrulamamaktadır.

3- İbn Abdilberr, III, 661~664; İbn'ül-Esîr, IV, 361; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 100~101; İbn Hacer, III, 668

49. Âişe bt. Ebîbekr

Halîfe Ebûbekr'in kızı, Hz. Peygamber'in (s.a.a) eşlerinden birisidir. Benî Mustaliq gazâsı dönüşünde maruz kaldığı "ifk" hâdisesinden (zinâ iftirâsından) temiz çıktı.[1] Emîr'ul-Mü'minîn'e karşı Cemel harbini başlattı. H. 57 yılında 65 yaşlarındayken Medîne'de öldü.[2]

Menfî davranışları:

1. Âişe'nin Hz. Peygamber'e (s.a.a) karşı nâhoş bir tutumu vardı. Bir gün Hafsa'yla aralarında anlaşarak kocalarına bir "oyun" hazırlarlar. Âişe anlatıyor: "Peygamber (s.a.a) Zeyneb bt. Cahş'ın odasında eğlenir ve onun yanında bal şerbeti içerdi. Bunun üzerine Hafsa ile anlaştım ve ona şöyle dedim: O şimdi hangimizin yanına gelirse; "Ben sende meğâfîr kokusu duyuyorum; meğâfîr mi yedin?" desin!

Derken, Hz. Peygamber (s.a.a) ikimizden birinin yanına uğradı ve o da aramızda belirlediğimiz sözü kendisine söyledi. Allah'ın Rasûlü (s.a.a):

> "Hayır! Zeyneb'in yanında bal şerbeti içmiştim! Ama madem ki öyle; bir daha asla bal şerbeti içmem!"

buyurdu. Bu hâdise üzerine **"Ey peygamber! Eşlerinin gönlünü almak için, Allah'ın sana helal kıldığı şeyden niçin kendini mahrum ediyorsun? ..."** âyetiyle başlayan **Tahrîm** sûresi nâzil oldu.[3]

Allah (a.c) **[Tahrîm: 2]** âyetiyle sevgili Rasûlü'ne yaptığı yemini bozmasını öğütlerken, sözü, sırt sırta vererek kocalarına karşı komplo kuran Âişe ile Hafsa'ya getiriyor. Onları şiddetle azarlayarak şöyle buyuruyor: **"Eğer ikiniz Allah'a tevbe ederseniz ne ala; zira gerçekten kalpleriniz kaymış durumda!" [**Tahrîm: 4**]**

Ardından, onlar yine de birbirleriyle Rasûlü'ne karşı dayanışmaya girerek onu incitmeye devam etmeleri halinde Rasûlü'nü yalnız koymayaca-

---

1- Meşhûr "**ifk**" hâdisesi ve kaynakları için bk. sh. 179~180

2- İbn Sa'd, VIII, 58~81; İbn Abdilberr, IV, 356~361; İbn'ül-Esîr, V, 341~344; İbn Kesîr, VIII, 99~101; İbn Hacer, IV, 359~361

3- İbn Sa'd, VIII, 107; Ahmed: VI, 221 (24668); Buhârî: tef. Tahrîm, 1, talâq, 8, eymân, 25; Müslim: talâq, 20; Ebû Dâvûd: eşribe, 12; Nesâî: talâq, 17, eymân, 20, 'ışret, 4; Ebû Ya'lâ, XII, 360; el-Beyheqî, VII, 353; İbn Kesîr, IV, 387

ğını belirtiyor. **[Tahrîm: 4**'ün devamı**]** Hatta rasûlü, söz gelişi onları boşayacak olursa, kendisine onlardan "daha hayırlı" eşler nasip edeceğini haber veriyor. **[Tahrîm: 5]**

İlerleyen âyetlerde ise çok ciddi bir uyarıda bulunuyor ve bir benzetme yapıyor: Âişe ile Hafsa'ya Nûh peygamber ile Lût peygamberin hanımlarının kocalarına karşı ihânette bulunduklarını ve o yüzden cehennemi boyladıklarını **[Tahrîm: 10]**, buna mukabil Firavun'un eşi Âsiye ile Imrân kızı Meryem'in; Allah'a iman ettikleri ve sadâkat sahibi oldukları için "cennetlik" olduklarını **[Tahrîm: 11~12]** vurguluyor.

Tahrîm sûresinin inişine sebep[1] olan "**meğâfîr**"[2] hâdisesi şu hakîkatleri ortaya çıkarmıştır:

a) Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimize bu oyunu tertipleyenler, kuşkusuz Âişe ile Hafsa idi. Bu hususu Halîfe Ömer'in –İbn Abbâs kanalıyla gelen– şu sözü de desteklemektedir: "Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) karşı birbirine arka çıkan o iki kadın, Âişe ile Hafsa'ydı!"[3]

b) Âişe yapısı itibariyle kıskanç bir tabiata sahipti. Hz. Peygamber'in (s.a.a) bütün hanımları arasında adâleti titizlikle koruduğunu bilmesi gerekirken, ona bu oyunu kurmuş; işine Hafsa'yı da dâhil etmişti.

c) Olayın gelişiminden de anlaşılacağı gibi, Allah'ın Elçisi (s.a.a) bu durumdan fazlasıyla incinmişti. Oysa onu üzmek, incitmek dünya ve âhirette Allah'ın lânetine uğramaya[4] ve yine âhirette elem verici bir azâba maruz kalmaya[5] sebepti.

d) Âişe ile Hafsa'nın bu oyunu, bir şaka yahut latîfe değil, resmen **yalan** üzerine kurulu bir tertip idi.

1- Ehl-i Sünnet sahih olan görüşün bu olduğunu belirtiyor. bk. İbn'ül-Arabî, IV, 1846; en-Nevevî, X, 77; İbn Kesîr, *et-Tefsîr*: IV, 387; el-Aynî, XVI, 102, XVII, 23; Davudoğlu, VII, 451

2- **Muğfûr**'un çoğuludur. **Urfut** adında, geniş yapraklı ve dikenli bir ağaçtan sızan, tatlı ama fena kokulu bir zamktır. Kimileri bunu suyla karıştırıp içermiş.

3- Buhârî: mezâlim, 25, tef. Tahrîm, 2~4, libâs, 34; Müslim: talâq, 30~34 ...

4- Ahzâb: 57

5- Tevbe: 61

e) Ancak Âişe bu olaydan pek ders almamış olacak ki; Peygamber Efendimiz'e (s.a.a) karşı aynı oyunu bir kez daha oynamış; bu seferki oyununa Sevde ile Safiyye'yi de âlet etmişti![1]

Ehl-i Sünnet'ten kimileri olayın vahâmetini perdelemek için, yapılan bu tertîbi "latîfe"[2] yahut "kumalar arasında görülen doğal kıskançlık sâikası"[3] olarak değerlendirirken, kimileri de bu hâdiseden Âişe'ye "fazîlet" çıkarmakta; "Hadis, Âişe'nin peygamberimiz (s.a.a) nezdinde yüksek itibar ve derecesine delildir. Öyle ki; kumaları bile onun bütün isteklerine boyun eğerlerdi."[4] demektedirler! Halbuki Kur'ân, elçisine yapılan bu oyunla, Âişe ile Hafsa'nın kalplerinin kaydığını haber vererek tevbeye çağırmak, Rasûlü'ne onları boşaması konusunda yeşil ışık yakmak ve ilerleyen âyetlerde; o ikisine Hz. Nûh ile Hz. Lût peygamberlerin hanımlarının kocalarına karşı ihânetleri yüzünden cehennemi boyladıklarını... haber vererek onları uyarmak sûretiyle; Âişe ve Hafsa'ya yönelik bütün bu "temizlik" harekâtını boşa çıkarmaktadır.

Kaldı ki Rasûlüllâh'ın hanımları Âişe, Hafsa, Sevde ve Safiyye bir tarafta, Ümmü Seleme, Zeyneb ve diğerleri öbür tarafta olmak üzere; iki hizip halindeydiler.[5] Bu durumda Âişe, olsa olsa kendi hizbindekilere söz geçiriyordu. Öte yandan, bu olaydan Âişe'ye pay çıkaran Sahîh-i Buhârî şârihlerinden İbn Hacer ile el-Aynî, Âişe'nin (**e**) şıklı hadiste geçen "Vallâhi ona **hile** yapacağız!" sözü ve Buhârî'nin bu olayı "Kadının kocasına ve kumasına hile yapmasının mekruh oluşu" başlığı altında ele almış olması karşısında nasıl böyle bir değerlendirmeye gidebilmişlerdir!?

Üstelik, İbn Abbâs kanalıyla gelen yukarıdaki hadiste, Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimiz'in kendisine yapılan bu komplo üzerine çok incindiği,

---

1- İbn Sa'd, VIII, 85; Ahmed: VI, 59 (23180); Buhârî: talâq, 8, hıyel, 12; Müslim: talâq, 21; Ebû Dâvûd: eşribe, 12; Ebû Ya'lâ, VIII, 300; el-Beyheqî, VII, 354

Bu olayda Tahrîm sûresinin inişine "sebep" olacak en ufak bir ipucu olmadığını gözlemleyen Ehl-i Sünnet ulemâsı, sonuçta bu olayın birkaç kez vuku bulmuş olabileceğini belirtirler. (= İbn Kesîr, IV, 388; el-Aynî, XVII, 24; Davudoğlu, VII, 451)

2- Elmalılı, *Hak Dini*: VII, 5094, 5096

3- el-Aynî, XVI, 104; Davudoğlu, VII, 450

4- İbn Hacer, *el-Feth*: IX, 380; el-Aynî, XVII, 25; Davudoğlu, VII, 452

5- Buhârî: hibe, 7; et-Taberânî, XXIII, 50; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 143; el-Aynî, XI, 38, XVI, 104; Davudoğlu, VII, 451

Hafsa'nın bununla Hz. Peygamber'e (s.a.a) "kafa tuttuklarını" itiraf ettiği, hatta o sırada Ömer'in "Allah'ın Rasûlü (s.a.a) şayet izin verirse; kızım Hafsa'nın boynunu vururum!" dediği de kaydediliyor!

Âişe'nin, Allah'ın rahmet elçisine karşı edebe muğâyir davranışları sadece bununla sınırlı değil elbette. İşte onlardan birkaçı daha:

– Âişe ile Hafsa, Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) "çocuk" dünyaya getiren Mâriye'yi de kıskanıyorlar ve Rasûlüllâh'ı bu konuda da rahatsız etmeye başlıyorlar. Verdikleri rahatsızlık haddi aşınca, Mâriye'ye bir daha yaklaşmayacağına dair söz veriyor. Bunun üzerine Tahrîm sûresinin ilk âyeti nâzil oluyor.[1]

– Âişe'nin anlattığına göre; kendisini bir gün kıskançlık krizi tutar. Bunun üzerine Rasûlüllâh (s.a.a) şöyle buyurur: ***"Yine şeytanın mı geldi!"***[2]

– Yine bir gün kıskançlık krizine yakalanan Âişe, Ümmü Seleme annemizin gönderdiği yemek dolu tabağı, eşi Rasûlüllâh'ın (s.a.a) huzurunda hizmetçinin eline vurarak düşürüp kırmıştı![3]

– Bir gün Allah'ın Elçisi (s.a.a) kayınpederi Ebûbekr'e ***"Yâ Ebâbekr! Beni şu kızın Âişe'den kurtarmayacak mısın?"*** deyince, Ebûbekr kızının göğsüne şiddetli bir darbe indirir...[4]

– Bir gün Âişe öfkelendi ve kocasına (s.a.a) "**Sen mi Allah'ın peygamberi olduğunu iddia ediyorsun? Âdil olsana!**" deyince, babası Ebûbekr hiddetle kızının üzerine yürüdü ve yüzüne vurdu.[5]

1- Nesâî: 'ışret, 4; Hâkim, II, 493; İbn Kesîr, IV, 386 = Hâkim rivâyetin isnâdı için "Müslim'in şartlarına göre sahih" diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

Ancak bu hâdisenin Tahrîm sûresinin âyetlerinin inişine "sebep" olduğu doğru değildir. (bk. en-Nevevî, X, 76, 77; el-Aynî, XVII, 23; Davudoğlu, VII, 451) Bu durumda ya rivâyetin son kısmında hata var, ya da Allah (a.c), rasûlünü kendisine yazık etmemesi için aynı ayetle bir kez daha uyarmış olabilir.

2- Ahmed: VI, 115 (23701); Müslim: münâfiqîn, 70

3- Buhârî: mezâlim, 34, nikâh, 107; Ebû Dâvûd: büyû', 92 = icâra, 56; Tirmizî: ahkâm, 23; Nesâî: 'ışret, 4; İbn Mâce: ahkâm, 14; el-Aynî, X, 358, XVI, 412

4- İbn Sa'd, VIII, 81

5- Ebû Ya'lâ, VIII, 129; el-Heysemî, IV, 591; el-Ğazzâlî, *el-İhyâ*: II, 44; el-Münâvî, III, 496

– Yine bir gün Hz. Peygamber (s.a.a) ile karısı Âişe arasında tatsız bir olay geçti ve kayın pederi Ebûbekr'i çağırarak aralarında hakemlik yapmasını istedi. Âişe'nin Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimiz'e "Evvelâ sen konuş; ama gerçek dışı bir şey söyleme!" demesi üzerine babasından bir tokat yedi; ağzı burnu kan içinde kaldı![1]

– Allah'ın Elçisi (s.a.a) Esmâ bt. Nu'mân ile evlenmiş, gerdek hazırlıkları yapılıyordu. Onu gerdeğe hazırlayanlar Âişe ile Hafsa'ydı. O ikisinden biri "Ey Esmâ! Hz. Peygamber (s.a.a) yanına girdiği kadının [Ben senden Allah'a sığınırım!] demesinden hoşlanır!" dedi. Esmâ da kendisine telkin edileni aynen uyguladı. Bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.a) ağırına gitti ve derhal onu boşayıp âilesine yolladı![2]

– Âişe, Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimiz'in ilk eşi Hadîce annemizi de çok kıskanıyor, "Ben Hadîce'yi kıskandığım kadar Rasûlüllâh'ın hanımlarından hiçbirini kıskanmadım!" diyordu.[3] O bu kıskançlığını Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) baldızı Hâle –ki Hadîce'nin kız kardeşidir– geldiği zaman da hemen belli ediyordu.[4]

Âişe'nin Hadîce'yi kıskanması elbette boşuna değildi. Zira Rasûl-i Ekrem (s.a.a) onun adını sıkça anıyor, hatıralarını yâd ediyordu. Ama Hadîce annemiz de bunu gerçekten hak ediyordu. O, Hz. Peygamber'e (s.a.a) daha ilk günlerde îmân etmiş, onu en zor anlarında desteklemişti. Üstelik Âişe'den yaklaşık sadece üç yaş küçük olan Fâtıma da onun kızıydı ve Hz. Peygamber'in (s.a.a) Fâtıma'ya (ve bu arada elbette Hz. Ali'ye) olan yakın / özel ilgisi, Âişe'nin gözlerinden kaçmıyordu!

Âişe'nin Hz. Peygamber'e (s.a.a) verdiği eziyet öyle "üç beş defa" ile sınırlı değildi. Rasûlüllâh'a (s.a.a) kendilerini bağışlayan kadınlar hakkında **[**Ahzâb: 51**]** indiğinde "Görüyorum ki; Rabbin senin **hevâ ve hevesin** doğrultusunda çarçabuk karar veriyor!"[5] diyecek kadar edebini yerlere düşüren Âişe, Allah'ın Elçisi'ne (s.a.a) darıldığı vakit, onun mübârek a-

1- Hatîb, XI, 239; İbn Adiy, IV, 66; el-Ğazzâlî, II, 44; el-Münâvî, III, 496
Benzer bir rivâyet için bk. İbn Sa'd, VIII, 81; Ahmed, *el-Fedâil*: II, 869

2- İbn Sa'd, VIII, 145~146; Hâkim, IV, 37; el-Aynî, XVII, 10

3- Buhârî: menâqıb, 80, nikâh, 108; Müslim: f. sahâbe, 74~77

4- Buhârî: menâqıb, 80; Müslim: f. sahâbe, 78

5- Buhârî: tef. Ahzâb, 5, nikâh, 30; Müslim: radâ', 49~50 …

dını bile ağzına almıyordu![1] Öyle ki, Allah'ın Elçisi'nin ona ***"Yine şeytanın mı tuttu!?"*** buyurduğunun[2] haddi hesâbı yoktu!

Oysa Allah'ın Elçisi (s.a.a) yanında avazını yükseltmek, ona karşı bağırarak konuşmak kesin biçimde haram kılınmıştı ve ilgili âyetlerin inişine sebep de babalarıydı! [sh. 347~348] İşin ilginci, Âişe ile Hafsa arasında görülen bu yakın ilişki ve dayanışmanın onların babaları olan Ebûbekr'le Ömer arasında da çok bâriz biçimde görülmesiydi! Onların her ikisinin de büyük bir dayanışma içinde Rasûlüllâh'ı zaman zaman üzmüş ve bilhassa kızı Fâtıma'ya ve ilminin vârisi Ali'ye karşı menfî tutum içine girmiş olduklarını daha önce yerinde görmüştük. Ne var ki Âişe ile Hafsa ikilisinin zayıfı Hafsa ve çekip çevireni, olaylara sürükleyeni Âişe iken, babalarında durum tersine idi. Yani bu ikilinin zayıfı Ebûbekr, çekip çevireni ve olaylara sürükleyeni ise Ömer idi!

Hatta Hafsa'nın, Âişe'nin yüzüne karşı "Anlaşılan ben senden hayır namına bir şey göremeyeceğim!" demesi[3], onun bile bu yakın ilişkiden sıkılıp bunaldığına işârettir.

2. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bir gün Âişe'nin evinden çıktı ve "onun evine doğru" işâret ederek, tam üç kez şöyle buyurdu:

> "Fitne şuradan, şeytanın boynuzunun doğduğu şu yerden çıkacak!"[4]

3. O yüzden Allah'ın Peygamberi (s.a.a) Âişe'nin kendisinden sonra hayatta kalmasını, hem onun bizâtihî kendisi, hem de ümmetin maslahatı için uygun görmemiş olacak ki; şöyle demişti:

> "Sen ölsen ve ben de hayatta kalsam da; senin için istiğfarda bulunsam, dua etsem!..."[5]

1- Buhârî: nikâh, 108; Müslim: f. sahâbe, 80

2- bk. Nesâî: 'ışret, 4; Hâkim, I, 228~229; el-Beyheqî, II, 116 = Hâkim "İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih" diyor; ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

3- Mâlik: sefer, 83; İbn Sa'd, III, 180; Buhârî: ezân, 46, 69, i'tisâm, 6 ...

4- Buhârî: humüs, 4; Müslim: fiten, 48 = Abdullâh b. Ömer kaynaklı bu hadîsin bazı rivâyetlerinde, Âişe'nin adının saklanması ve Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) bu sözü "doğuya doğru işâret ederek" söylediğinin belirtilmesi; Âişe'yi koruma çabalarından başka bir şey değildir. Kaldı ki Âişe'nin başını çektiği "Cemel" fitne hareketi Basra'dan başlamıştır ve Basra da Medîne'nin kuzey-doğusuna düşer!

5- Buhârî: merdâ, 16, ahkâm, 51

4. Âişe, halîfe Osman'ın en sert muhâliflerinden ve işlenen cinâyetin azmettiricilerinden birisiydi. Ancak ne var ki; daha sonra onun kanı için Hz. Ali'ye karşı ayaklanan da oydu! [sh. 494 vd.]

5. Âişe, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'ye karşı gayet olumsuz duygular taşıyor, ona karşı menfî tavır içinde bulunuyordu. Şöyle ki:

– Âişe, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) rahatsızlığının iyice arttığı son günlerde, biri Abbâs; iki kişi arasında, "**ayakları yere çizgi çekerek**" mescide vardığını... anlatıyor. Hz. Abdullâh b. Abbâs, olayı Âişe'den nakleden Ubeydullâh b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd'a, Âişe'nin adını vermediği öbür kişinin kim olduğunu bilip bilmediğini soruyor. Ubeydullâh bilmediğini söyleyince; İbn Abbâs "O kişi **Ali b. Ebî Tâlib**'tir!" buyuruyor.[1]

Buhârî ile Müslim, "zülfü yâre dokunur" kaygısıyla, hadisi burada kesiyor! Oysa hadîsi aynı isnatla rivâyet eden pek çok hadisçi, İbn Abbâs'ın deminki sözüne devamla şu açıklamayı yaptığını da belirtiyor:

"Çünkü Âişe, Ali'ye karşı temiz duygular taşımıyordu!"[2]

– Ebûbekr, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) huzuruna girmek için izin alacaktı ki, kızı Âişe'nin Rasûlüllâh'a karşı olanca avazıyla bağırarak "Allah'a yemin olsun ki; senin Ali'yi babamdan daha çok sevdiğini biliyorum!" dediğini duydu. İçeriye öfkeyle dalan Ebûbekr "Ey falan kadının kızı! Demek Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) karşı sesini yükseltirsin ha!" dedi ve kızını dövmeye kalktı...[3]

– İleriki yıllarda, bir gün Âişe'nin yanında, birisi Ali ile Ammâr'a atıp tutmaya başlar. Âişe "Ali için bir şey diyemem! Lâkin Ammâr hakkında

---

1- Buhârî: ezân, 39; Müslim: salât, 90~92

2- Abdürrazzâq, V, 430; İbn Sa'd, II, 232; Ahmed: VI, 34, 228 (22932, 24725); et-Taberî, II, 226; el-Aynî, IV, 368

3- Ahmed: IV, 275 (17694), *el-Fedâil*: I, 75; Ebû Dâvûd: edeb, 93; Nesâî, *el-Hasâis*: hadis no: 107; el-Bezzâr, VIII, 223; el-Heysemî, IX, 170, 325; Çuhacıoğlu, 392 = Hatta el-Heysemî (IX, 325), Âişe'nin sözünü "Allah'a yemin olsun ki; senin Ali'yi babamdan, Fâtıma'yı da benden daha çok sevdiğini biliyorum!" şeklinde veriyor. Lâkin Ebû Dâvûd Âişe'nin durumunu kurtarmak için onun sözlerine yer vermezken, hadîsi "mizah" bölümüne koymak sûretiyle olayı saptırmaya çalışıyor!

Hadîsimizin isnâdı Müslim'in şartlarına göre sahih. "Sahihtir" diyenler arasında el-Heysemî ile İbn Hacer (VII, 27 = el-Münâvî, I, 168) de var.

Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) ***"Ammâr ne vakit iki şey arasında kalsa, her zaman doğru olanı seçer."*** buyurduğunu işittim" der.[1]

Mü'minlerin annesine sormak gerekmez mi?... Hz. Ammâr elbette büyük bir şahsiyettir ve ona saygı ve sevgimiz sonsuzdur. Ancak ey anamız! Onun hakkında Allah'ın Elçisi'nden (s.a.a) bu hadîsi duydunuz da; Ali hakkında hiç mi bir şey duymadınız! Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) onun hakkında, Hayber'de ***"Yarın bu sancağı öyle birinin eline vereceğim ki; o Allah ve Rasûlü'nü, Allah ve Rasûlü de onu seviyor!"***, ***"Ali benim yanımda, Mûsâ yanında Hârûn'un makamına sâhiptir."***, ***"Ben kimin mevlâsıysam, Ali de onun mevlâsıdır!"*** buyurduğunu bilmiyor musunuz?

Ya eşiniz olan Hz. Peygamber'in ***"Ali'yi ancak mü'minler sever, ondan ancak münâfıklar nefret eder!"*** buyurduğundan da mı haberiniz yok? Sahiden, şu meşhur "**seqaleyn**" hadîsini de mi duymadınız? O, Allah'ın tertemiz kıldığı Ehl-i Beyt'ten biri, eşinizin ilminin kapısı değil mi? Hem madem ki Ammâr iki şey arasında kaldığında mutlaka o iki şeyin en doğru olanını seçen birisidir; peki Ali ile aranızda çıkan müessif olayda o hazret kimin tarafını tutmuştu? Okuduğunuz hadis, sizce de Ali'nin hak üzere olduğuna apaçık tanık değil mi? Durum böyleyken, neden ona karşı savaş açtınız? Yoksa o sırada bu hadisi hatırlamadınız mı? ...

Bizler onun, eşinden (s.a.a) Hz. Ali hakkında bir şey duymadığını kabul edemiyoruz. Gerçek şu ki; o Ali'ye karşı nefretle doluydu. O yüzden yanı başında ona sövülmesine bile göz yumuyordu!

– Muhtelif kaynaklar, Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin ölüm haberini alan Âişe'nin, duruma sevinerek **şükür** secdesine kapandığını haber veriyor![2] (Ali'yi öldürmekle, bu olaya sevinmenin farkı nedir?)

– Önceleri Osman'ın en sert muhâliflerindenken, hilâfet makamına Ali'nin geçirildiğini duyar duymaz, bir anda **U** dönüşü yapan Âişe, Allah ve Rasûlü'nün çeşitli uyarılarına rağmen; kanlı Cemel hareketinin öncülüğünü yaptı, Emîr'ul-Mü'minîn'e (a.s) karşı savaş açtı.

1- Ahmed: VI, 113 (23676) = **Abdullâh b. Habîb el-Esedî** hâriç bütün râvîleri Buhârî ile Müslim'in ortak hadis râvîlerinden. Abdullâh ise siqa bir Müslim râvîsi. (bk. İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 388) Şu halde isnâdı sahih bir hadis.

2- İbn Sa'd, III, 40; et-Taberî, III, 159; Ebul-Ferec, 26~27; Müfîd, *el-Cemel*: s. 159; İbn Şedqam, *el-Cemel*: s. 26; Murtazâ el-Âmilî, *Ali vel-Havâric*: I, 250~251

Cemel muhârebesi

Âişe, halîfe Osman'ın muhâsara altına alındığı günlerde hac yolculuğuna çıkmıştı. [sh. 495] Ancak Mekke'de, Halîfe Osman'ın öldürüldüğünü haber aldığında "Allah belâsını versin! Bu onun kendi elleriyle yaptıklarının karşılığıydı. Allah kullarına zulmetmez." dediği[1] rivâyet olunan Âişe, maktûl halîfenin yerine Hz. Ali'nin seçildiğini öğrenir öğrenmez; Mekke'de kalmayı tercih etti, dört ay kadar sonra, umduklarını elde edemeyen Talha ile Zübeyr de Mekke'ye doğru hareket etti. Mekke'de Âişe'yle bir araya gelen Talha ve Zübeyr, "Osman'ın kâtillerine bu yaptıklarının hesâbını soralım!"da karar kıldılar ve yapılan istişâre sonunda Basra'ya doğru hareket ettiler.

Maktul halîfenin sâbık Yemen vâlisi ve Zübeyr'in de damadı olan Ya'lâ b. Ümeyye, devlet hazînesinden aşırdığı altmış bin dinar altın ve altıyüz deve ile onlara katıldı. Âişe'ye de "Asker" namında, kızıl bir deve satın aldı. [sh. 732] Talha ordunun teçhîzine kırk bin dinarla katıldı. Sâbık Basra valisi İbn Âmir de bu yolda büyük harcama yaptı.[2]

Yaklaşık 3000 kişiye varan Cemel ordusu, başlıca şu iki kanattan oluşmaktaydı: **1.** Âişe, Talha, Zübeyr vb.; önceleri Osman'ın "en katı" muhâlifleri. **2.** Çoğu Emevî kökenli; Mervân b. Hakem, Velîd b.Uqbe, Saîd b. el-Âs, Abdullâh b. Âmir, Ya'lâ b. Ümeyye, Muğîra b. Şu'be gibi; Osmancılığıyla ön plana çıkan grup.[3]

Bu ikinci grupta, Osman'ın kanının dökülmesinde, birinci kanadı oluşturanların baş müsebbip olduklarına inananlar da vardı: Mervân ve Saîd gibi.[4] Görüldüğü gibi, Cemel topluluğu Osman'ın katlinden önce birbirlerine karşı iyi hisler beslemeyen kimselerden oluşmuştu. Görünürde

1- bk. İbn Ebil-Hadîd, VI, 216; el-Emînî, IX, 82

2- et-Taberî, III, 8~9; el-Aynî, XII, 189; el-Halebî, III, 321; Aycan, 130

3- Muâviye bu savaşa hiçbir şekilde karışmamıştı ve bununla onun elbette değişik hesapları vardı. (bk. Aycan, 131~132)

4- O yüzden bu ikinci kanadı oluşturanlar Mekke yakınlarında bir araya gelerek tekrar bir durum değerlendirmesi yaptılar. Saîd, Ali'ye karşı savaşa başlamadan önce, evvelâ birinci kanadın önde gelenlerinin öldürülmelerini teklif etti! Mervân ise "Hayır! Bence onları Ali ile karşı karşıya getirelim!..." dedi. Topluluğa Mervân'ın görüşü hâkim olunca, Saîd ile onun fikrini doğru bulan Muğîra b. Şu'be; yanlarına kendi adamlarını da alarak Cemel ordusundan ayrıldılar! [bk. sh. 499, 696]

herkes Osman'ın kanını aramakta; ancak hakîkatte hepsi bir şeylerin peşindeydi.[1]

Cemel ordusu Basra yolu üzerinde; sulak bir vadiden geçerken civar köpekleri Âişe'nin devesine saldırıp ürümeye başlarlar. Telaşlanan Âişe, yanındakilere buranın adını sorar. "**Hav'eb**'tir." denilince; "İnnâ lillâh...! Ben o kadınım galiba!" der ve şu olayı hatırlar:

> "Rasûlüllâh'ın (s.a.a) bir gün hanımlarına hitaben: ***"Kim bilir hanginize Hav'eb diyârının köpekleri ürüyecek!"*** buyurduğunu işitmiştim!"[2]

Bununla korkuya kapılan Âişe yarı yoldan dönmeyi aklına koyunca; yeğeni Abdullâh b. Zübeyr hemen devreye girer; o yerin "Hav'eb" olduğunu söyleyen kişinin yalan söylediğini iddia ederek[3] kendisi yalan söyler! Hatta kaynaklarda Abdullâh'ın babası Zübeyr ile Talha'nın da; bölgenin "Hav'eb" olmadığına dair, para karşılığı 50 kadar yalancı şâhit tuttukları belirtilir![4]

"Cemel" ordusu böylece kaldığı yerden yola devam eder ve Basra'ya varır. Basra'da, Emîr'ul-Mü'minîn hazretleri tarafından vâlî olarak atanan, seçkin sahâbeden **Osman b. Huneyf el-Ensârî**[5] vardı. Osman Basra hâricinde Âişe, Talha ve Zübeyr'i karşılar ve "Hayrola! Yoldaşınızın (yani Emîr'ul-Mü'minîn) hangi yanlışını gördünüz de ona karşı ayaklandınız? O kişi beni buraya tayin etti. Ona mektup yazıp durumunuzu haber vereyim de, cevabı gelene dek bekleyelim!" der. Ateşkes yapılır.

Lâkin âsîler iki gün sonra yatsı namazı vakti aniden Basra'ya saldırırlar! Çıkan çatışmada vuku bulan katliamın ardından, tutuklanan **Basra vâlisi Osman b. Huneyf'e tam 40 kırbaç attıktan sonra; saçını, sakalını ve hatta**

1- Aycan, 129~131. Ayrıca söz konusu kişilerin yukarıda geçen hallerine bk.

2- et-Taberî, III, 11, 18; Yâqût, II, 314; İbn Kesîr, VII, 258; İbn Ebil-Hadîd, VI, 225, IX, 310~311; el-Aynî, XII, 189; el-Halebî, III, 321; Algül, II, 483

3- el-Belâzürî, III, 24; et-Taberî, III, 18; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 103; İbn Kesîr, VII, 258; Ebul-Fidâ, I, 173; Gölpınarlı, *Hz. Ali*: s. 98; Algül, II, 483

4- el-Mes'ûdî, II, 375; el-Halebî, III, 321; İbn Ebil-Hadîd, VI, 225, IX, 311 = el-Hamevî (II, 314) demagoji ile; orasının "Hav'eb" olmadığına dâir edilen yalan yemin sonucu Âişe'nin kandırıldığını" söyler. Ancak, bu işi kimlerin organize ettiğini belirtmez! Gölpınarlı (98~99) bunun da İbn Zübeyr'in tertîbi olduğunu belirtir.

5- Hakkında kısa bilgi için son bölüme, "**Sehl b. Huneyf**" maddesine bk.

kaşlarını yolup hapsederler ve ardından salıverirler![1] Basra böylece kontrol altına alınıp bîatler(!) tazelenir ve Basra mâliyesinin başına, oy birliğiyle **Abdurrahmân b. Ebîbekr** oturtulur![2] Ardından Zübeyr, Basralılardan, gece yahut sabaha doğru ani bir baskınla "Ali'nin hakkından gelecek" 1000 tane gönüllü ister![3]

Bu arada Basra vâlisine yapılanları duyan **Hukeym** (ya da Hakîm) **b. Cebele** adlı bir yiğit, bir grup gönüllüyle onu kurtarmaya gelir. Abdullâh b. Zübeyr'e "Neden kan döküyorsunuz?" diye sorar. "Osman'ın kanına karşılık!" cevabını alınca şöyle der: "Osman'ı öldürenler onlar mı ki? Hiç mi Allah'ın gazabından korkmuyorsunuz?" Sonra "Allahım! Sen âdil hakemsin; şâhit ol!" diyerek hücûma geçer. Çıkan çarpışma sonucunda, bu sâdık komutan bacağını vererek şehîd düşer.[4]

O sırada Emîr'ul-Mü'minîn; kendisine bîati reddeden Muâviye'ye karşı Şam'a doğru sefer hazırlığı içindeyken; "Cemel" grubunun Basra'ya doğru yürüdüğünü ve orada işlediği cinâyetleri haber alınca; yerine Ensâr'ın ileri gelenlerinden Sehl b. Huneyf'i Medîne'de bırakarak Basra'ya doğru hareket eder. Rebeze'de, saçı başı yolunan Basra vâlisiyle karşılaşır! Vâlinin bu halini gören Emîr'ul-Mü'minîn onu tesellîden sonra şu konuşmayı [sh. 586] yapar:

"Talha ile Zübeyr gelip bana bîat ettiler; sonra bîatlerini bozdular!..."

Ardından Kûfelilerden destek almak için bir mektup yazar ve önce Muhammed b. Ebîbekr ile Ca'fer-i Tayyâr'ın oğlu Muhammed'i, sonra oğlu Hz. Hasan ile Ammâr'ı, ardından Mâlik el-Eşter ile Hâşim b. Utbe'yi Kûfe'ye yollar. Ancak, o sırada Halîfe Osman döneminden kalma Kûfe vâliliği görevini sürdüren Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin (a.s) teklifini geri çevirir ve halkı bu işte tarafsız olmaya çağırır!

1- el-Belâzürî, III, 24~26; et-Taberî, III, 18; el-Mes'ûdî, II, 375; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 108; İbn Ebil-Hadîd, IX, 319~321 = Taberî ile İbn'ül-Esîr'e göre, Âişe önce vâlinin öldürülmesini önerir. Ancak oralı bir kadının "Sen ne yapıyorsun Allah aşkına? O Rasûlüllâh'ın sahâbesinden değil mi?" deyince, fikrinden vaz geçer. Sonra **Mücâşi' b. Mes'ûd**'un önerisiyle ona bu yapılanlar yapılır! (Mücâşi' için bk. sh. 711]

2- et-Taberî, III, 21; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 260; Gölpınarlı, 103

3- et-Taberî, III, 22; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 112

4- et-Taberî, III, 21; İbn Abdilberr, I, 325; İbn'ül-Esîr, II, 43; İbn Ebil-Hadîd, IX, 322; İbn Kesîr, VII, 260 [Hukeym'in kişiliği hakkında bilgi için bk. sh. 516]

[sh. 613] O yüzden Emîr'ul-Mü'minîn onu Kûfe vâliliğinden alarak yerine Ensâr'dan **Qaraza b. Ka'b**'ı[1] tayin eder.[2]

Asker sayısı, Zîqâr denilen yerde kendisine katılan binlerce Kûfeli gönüllüyle onbini aşan Emîr'ul-Mü'minîn (a.s), Basra yakınlarında bir süre kamp kurduktan sonra şehre doğru hareket eder. İki ordu karşılaştığında; fırsat bulup Talha ve Zübeyr ile bir araya gelen Hz. Ali, onlara:

> "Ben sizin din kardeşiniz değil miyim; önceleri birbirimizin kanını haram saymaz mıydık? Şimdi ne oldu da kanımı helal gördünüz!?"

diye sorar. Talha "İnsanları Osman'ın üzerine kışkırtan sensin!" deyince; **"O gün Allah onlara hak (**ettikleri**) cezayı verecek..." [**Nûr, 25**]** âyetini okur ve "Allah Osman'ın katillerine lanet etsin!" buyurur.[3]

Sonra Zübeyr'e döner ve der ki:

> "Sen, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) sana hitaben ***"Ey Zübeyr! (Gün gelecek;) sen Ali ile savaşacaksın; üstelik ona karşı haksız olacaksın!"*** buyurduğunu hatırlamıyor musun?"

Zübeyr "Şimdi hatırladım! Şayet bunu daha önce hatırlasaydım buralara kadar gelmezdim!" der ve "Allah'a yemin ederek" savaştan çekilir...[4]

Ancak hemen oğlu Abdullâh devreye girer ve onu "Ali'nin yiğitlerini görünce korkup kaçmakla" suçlar. Zübeyr olayı anlatıp Ali ile cenk etmeyeceğine dair yemin ettiğini söylese de; ona yemininin keffâretini verdirerek savaşa devam etmesini sağlar! [sh. 594]

Bu arada Emîr'ul-Mü'minîn (a.s) çeşitli konuşmalar yapar. Onları, mektuplar ve elçiler göndererek uyarır. Yaptıkları işin yanlış olduğunu belgeleyerek, onları iknâ etmeye ve bu davalarından vazgeçirmeye çalışır.[5] Emîr'ul-Mü'minîn hazretleri, örneğin Âişe'ye şu mektubu gönderir:

1- Hazrec kabîlesinden seçkin bir sahâbîdir. Sıffîn ve Nehrevân'da Hz. Ali'nin yanında çarpıştı... (bk. İbn Abdilberr, III, 265; İbn'ül-Esîr, III, 482) Nesâî, Dârimî, İbn Mâce, Hâkim vb. ondan gelen bir iki hadise kitaplarında yer vermişlerdir.

2- el-Belâzürî, III, 29, 31; et-Taberî, III, 36; el-Mes'ûdî, II, 376; Hâkim, III, 117

3- et-Taberî, III, 37; İbn Kesîr, VII, 268; Algül, II, 485; Gölpınarlı, 109

4- et-Taberî, III, 37, 41; İbn Kesîr, VII, 268 [= Hadis için bk. sh. 594]

5- Bu konuşma ve mektuplar için bk. sh. 500~501, 584~587, 593

> "İddiana bakılırsa Osman'ın kanını talep etmektesin. Oysa daha düne kadar ona saldırıyor, ashâbın arasında [**Öldürün şu Na'sel suratlıyı; o gerçekten kafir oldu! Allah onun canını alsın!**] diyordun. Bugünse çıkmış onun intikamı peşindesin. Allah'tan kork! Allah rezil kepâze etmeden dön evine, iffetini koru..." [sh. 496]

Bütün bu gayretlerin nâfile olduğunu gören Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali, eline bir mushaf alır ve ashâbına dönerek sorar: "İçinizden kim bu mushafı alıp karşı tarafı onunla amel etmeye çağıracak ve bu yolda öldürülecek?" Kûfeli genç bir yiğit öne çıkarak "Ben!" der. Hz. Ali aynı şeyi üç defa tekrarlayıp; her defasında o gencin "Ben!" demesiyle karşılaşınca, mushafı ona verir. Genç mushafı alıp Cemel tarafına yaklaşır ve onları mushafa davet eder. Ancak önce sağ kolu, sonra sol kolu kesilen genç, parçalanarak katledilir! Emîr'ul-Mü'minîn "Onlarla savaşmak, işte şimdi helâl oldu!" der[1] ve hücûm emri verir.

Ardından taraflar arasında çok şiddetli çarpışmalar başlar. Sonuçta Cemel ordusu, başı çeken Âişe'nin bindiği devenin, sahâbeden **A'yen b. Dubey'a** adlı birisi tarafından boğazlanarak öldürülmesiyle[2], tamamen bozguna uğrar. Talha, kendi safında yer alan Mervân'ın oklarıyla can verir! [sh. 500] Zübeyr de katledilir...

Sona eren muhârebeyi takiben Basra'ya giren Emîr'ul-Mü'minîn hazretleri (a.s), genel af ilan eder ve halktan tekrar bîat alır. Savaş cephesinden içinde bulunduğu hevdeciyle birlikte Basra'ya getirilen Âişe de; Emîr'ul-Mü'minîn tarafından, Hz. Peygamber'in (s.a.a) kendisine özel tavsiyesi üzere, özenle hazırlanır. Kardeşi Muhammed b. Ebîbekr riyâsetinde güvenli bir kafileyle Medîne'ye uğurlanır. Binlerce kişinin kanına mal olan Cemel fitnesi, böylece bertaraf edilmiş olur.[3]

Değerlendirme:

a) Cemel harbinin öncülerinden Âişe, Talha ve Zübeyr'in; maktul halîfe Osman'ın en katı hasımlarından olduklarını, onu sert biçimde eleştirerek

1- el-Belâzürî, III, 37; et-Taberî, III, 42; Müfîd, 339; İbn Ebil-Hadîd, IX, 112

2- İbn Abdilberr, I, 119; İbn'ül-Esîr, I, 122; İbn Hacer, I, 55

3- Cemel muhârebesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. el-Belâzürî, III, 21~64; et-Taberî, III, 8~61; Müfîd, *el-Cemel*: s. 225~238; İbn Ebil-Hadîd, IX, 310~323; İbn Kesîr, VII, 257~275; Gölpınarlı, 93~124; Algül, II, 481~488

bir yerde öldürülmesine zemin hazırladıklarını daha önce görmüştük. [sh. 494~497] Öyleyse, "Öldürün şu Na'sel suratlıyı..." diyen bir Âişe'nin, kuşatma altındaki halîfeye bir damla suyu bile çok gören ve cesedini yahûdî mezarlığına gömdüren bir Talha'nın ve onun iş ortağı Zübeyr'in; "Maktûl halîfenin kanı" diyerek, Emîr'ul-Mü'minîn'e karşı isyan etmelerinin, makul nasıl bir gerekçesi olabilir ki? Hatırlamaya çalışın: "Osman konusunda iki yüzlü davrandık..." diyen [sh. 500] kimdi?

Hem kâtillere şer'î cezalarının verilmesini istemenin yolu, Medîne'ye gelerek, durumu mevcut halîfeye arz etmek değil midir? Böyle bir girişimde bulunmak yerine, önce Mekke'ye kaçarak etrafına topladıkları adamlarla Basra üzerine yürüyen ve sonra Basra'da belki yüzlerce masum insanın kanını döken Cemel grubunun iyi niyetinden nasıl söz edilebilir? Bir konuda halîfeden talepte bulunmanın yolu yordamı, ona evvelâ isyan etmek midir? Kaldı ki, önceden de belirttiğimiz gibi, maktul halîfenin bizâtihî kâtilleri, zaten o günkü çatışmada öldürülmüşlerdi! [sh. 636] Şayet Cemel grubunun derdi kâtiller değil de onların tahrikçileri ise; onların başında da Âişe, Talha ve Zübeyr vardı!

Doğrusu, onların bu çıkışlarının arka planında Ali'ye karşı güttükleri menfî duygular, kıskançlık ve dünyalık beklentiler yatıyordu! Esasen **onlar**, Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin de buyurduğu gibi, **terk ettikleri hakkın, döktükleri kanın peşindeydiler!** [sh. 500]

b) Cemel grubunun kendisine baş kaldırdıkları Hz. Ali, Ahzâb sûresinin 33 numaralı "**tathîr**" âyetiyle pâk kılınmış Ehl-i Beyt'in fertlerinden birisi[1] değil miydi? Allah'ın rahmet elçisi (s.a.a) ***"Ali'yi sadece mü'minler sever, ondan sadece münâfıklar nefret eder!", "Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş; bana karşı çıkan Allah'a karşı çıkmış olur! Ali'ye itaat eden bana itaat etmiş, ona karşı çıkan bana karşı çıkmış olur!"*** buyurmamış mıydı? Ali'ye muhabbet besleyenlerin, ona karşı savaş açmaları düşünülebilir mi? Peygamber (s.a.a) kimler hakkında ***"Sizinle harp edenlerle ben de harp halindeyim!"*** buyurmuştu? [sh. 278 vd.] Yine aynı peygamber, ***"Ali hak ile, hak da Ali ile beraberdir; bu ikisi hiçbir zaman birbirlerinden ayrılma-***

1- **Tathîr** âyetinin Hz. Ali, eşi Fâtıma ve çocukları Hasan ile Hüseyin hakkında nâzil olduğunu Rasûlüllâh'tan (s.a.a) işitip rivâyet edenlerden birisi de bizzat Âişe idi! (bk. İbn Ebî Şeybe, VI, 370; Müslim: f. sahâbe, 61; Hâkim, III, 147; İbn Kesîr, *Tefsîr*: III, 485; Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 91)

***yacaktır*!"** buyurarak, Ali'nin dâima hak üzere olduğunu, onun hak ve hakîkatten hiçbir şekilde ayrılmayacağını haber vermemiş miydi? Meşhûr **seqaleyn** hadîsi de aynı şeyi apaçık ifade etmiyor muydu?

Cemel grubu, bu nebevî talimatların yanı sıra; Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin **Nâkisûn**, **Qâsitûn** ve **Mâriqûn** adlarında üç ayrı çeteyle savaşmakla emrolunduğuna dair [sh. 285~291] uyarılardan da mı hepten habersizdi? **Nâkisûn**'dan kasıt, sahâbenin de itirafıyla Cemel ordusu değil miydi? Peki onların şu hadisten de mi haberleri yoktu?

> "Ben nasıl ki Kur'ân'ın tenzîli (indirilmesi) için savaştıysam, Ali de onun tevili için savaşacak!" [sh. 284]

Talha ile Zübeyr, Ali'ye kerhen[1] bîatleşmiş olsalar bile; sonuçta bîat edip onunla ahitleşmişlerdi. Sürekli okuyup durdukları Kur'ân **"Kim ahdini bozarsa, (**bilsin ki**) kendi aleyhine bozmuş olur!" [**Fetih: 10**]** buyurmuyor muydu? Öte yandan şu talimat kime ait idi?:

> "Siz bir kişinin etrafında toplanmış, işleriniz derli topluyken; biri çıkıp da aranıza tefrika sokmak isterse; kim olursa olsun boynunu vurun!"[2]

c) Öte yandan Allah Teâlâ **"Ey peygamberin hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz!... □ Evlerinizde vakarla oturun…" [**Ahzâb: 32~33**]** buyurmuştu. Hz. Peygamber (s.a.a) de hanımlarını, onlardan da bilhassa Âişe'yi defalarca uyarmıştı. İşte onlardan bir kaçı:

– Allah'ın Rasûlü (s.a.a) vedâ haccını yaparken, hanımlarına hitaben şu talimatı verdi:

> "Bu haccı bitirin, sonra da hasırlarınızın üzerinde oturun!"[3]

– Bir gün Allah'ın Elçisi (s.a.a) hanımlarına dönüp şöyle buyurdu:

1- Kerhen bîat etmekle, mükreh (baskı altında) bîat etmek farklı şeylerdi.

2- Bu mealde hadislerin kaynakları için bk. sh. 666

3- Pek çok sahâbîden **sahih** yollardan rivâyet ediliyor. bk. et-Tayâlisî, III, 219, IV, 73; İbn Sa'd, VIII, 55, 208; Abdürrazzâq, V, 8; Ahmed: II, 446, V, 218, 219, VI, 324 (9389, 20899, 20903, 25526); Ebû Dâvûd: menâsik, 1; Ebû Ya'lâ, III, 32, XII, 312, XIII, 80, 88; İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd vel-Mesânî*: II, 168; et-Taberânî, III, 252, XXIII, 313, XXIV, 33; el-Beyheqî, IV, 327, V, 228; Hatîb, III, 326, VII, 109; İbn'ül-Esîr, V, 295; el-Heysemî, III, 490; İbn Kesîr, *et-Tefsîr*: I, 385; İbn Hacer, *el-Feth*: IV, 74

> "İçinizden birisine Hav'eb diyarının köpekleri ürüyecek! Dikkat et ey Âişe; sakın ha o sen olmayasın!!!"

"**Hav'eb hadîsi**" adıyla meşhur olan bu hadis, bizzat Âişe'nin kendisinden rivâyet edilmektedir.[1]

İbn Abbâs'tan gelen rivâyet ise aynen şöyle:

> "Vay başıma gelene! Kim bilir hanginiz o devenin sâhibi olacak! Dışarı çıkacak ve ona Hav'eb diyârının köpekleri ürüyecek; sağında ve solunda büyük katliam olacak! Sonunda kendisi ölümün eşiğinden dönecek."[2]

Hadîsi el-Beyheqî, İbn Abdilberr, Qâdî Iyâd, İbn Kesîr, el-Halebî, Zeynî Dahlân vb. Hz. Peygamber'in (s.a.a) "nübüvvet" alâmetlerinden ve onun gelecekten haber veren gaybî mucizelerinden sayarlar.[3]

– Hz. Peygamber (s.a.a) bir gün, Âişe hakkında, Hz. Ali'ye ***"Seninle Âişe arasında bir olay vuku bulacak!"*** buyurdu. Ali "Haksız taraf ben mi olacağım yâ Rasûlallâh?" deyince, ona şu cevabı verdi:

> "Hayır; ama o gün gelirse kendisini emin olacağı bir yere götür!"[4]

1- İbn Ebî Şeybe, VII, 536; Nuaym b. Hammâd, I, 83~84; Ahmed, VI, 52, 97 (23120, 23513); Ebû Ya'lâ, VIII, 282; el-Bezzâr; İbn Adiy, IV, 320; Hâkim, III, 120 = İbn Kesîr (*el-Bidâye*: VI, 236) "İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih." diyor. ez-Zehebî (*es-Siyer*: II, 177~178), el-Heysemî (VII, 474) ve İbn Hacer (*Feth'ul-Bârî*: XIII, 55) de isnâdının sahih olduğuna hükmediyorlar.

Aynı hadis, tâbiînden Tâvûs b. Keysân'dan da sahih yoldan mürsel olarak rivâyet edilmektedir. (bk. Nuaym b. Hammâd, I, 84)

2- İbn Ebî Şeybe, VII, 538; el-Bezzâr, XI, 73 (= İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VI, 236); İbn Abdilberr, IV, 361; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 198; İbn Ebil-Hadîd, IX, 311; el-Emînî, III, 189 = İbn Abdilberr, el-Heysemî (VII, 474), İbn Hacer (*Feth'ul-Bârî*: XIII, 55) ve el-Haffâcî (III, 166) isnâdının sahih olduğuna hükmediyorlar.

Gerçekten de Cemel harbinde binlerce insanın kanının döküldüğünü tarih kitapları ortaya koymaktadır. bk. et-Taberî, III, 61

3- el-Beyheqî, *ed-Delâil*: VI, 410; İbn Abdilberr, IV, 36; Qâdî Iyâd, *eş-Şifâ*: III, 165~166; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VI, 236; el-Halebî, III, 320; Dahlân, III, 207

4- Ebû Râfi'den rivâyet ediliyor: Ahmed: VI, 393 (25943); el-Bezzâr, IX, 326; et-Taberânî, I, 332 = el-Heysemî (VII, 474) bütün râvîlerinin siqa olduklarını belirtiyor. Ama doğrusu isnâdı hasen bir hadistir. İbn Hacer (XIII, 55) de aynı kanaatte.

– Ümmü Seleme annemiz anlatıyor: Allah'ın Rasûlü (s.a.a) hanımlarından birisinin isyan edeceğini söyleyince, Âişe başlıyor gülmeye! Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ona dönerek ***"Bak ey Humeyrâ! Sakın ha o sen olmayasın!"*** diyor. Ardından Ali'ye dönüyor ve ***"Onu tamamen kontrol altına aldığında, kendisine iyi davran!"*** buyuruyor.[1]

Âişe, Allah ve Rasûlü'nün bu özel uyarılarını sanki tümden unutmuş gibiydi! Üstelik o **"Ey peygamberin hanımları! Sizden kim apaçık bir edepsizlik yaparsa, onun azabı iki katına çıkartılır!" [**Ahzâb: 30**]** ilâhî uyarısını da pek dikkate almamıştı!

Oysa, örneğin **Sevde** annemizden, –hac ve umre için de olsa– bir dışarı çıkması istendiğinde, o "Haccımı umremi yaptım; sonra Allah bana evimde kalmamı emir buyurdu. O nedenle, hiçbir canlı beni yerimden oynatamaz!" demiş; vefatına kadar da dışarı çıkmamıştı![2] Benzer durum **Zeyneb** annemiz için de söz konusuydu.[3]

Emîr'ul-Mü'minîn hazretleri Cemel ordusuna karşı Basra'ya doğru hareket ederken, **Ümmü Seleme** annemizin yanına uğrayarak onunla vedalaşmak istediğinde; annemiz şöyle buyurmuştu:

> "Allah'ın muhafaza ve koruması altında yürü! **Vallahi sen hak üzeresin; hak seninle beraber.** Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bizlere evimizde oturmamızı emretti. Şayet Allah ve Rasûlü'ne (s.a.a) âsî olma korkum olmasaydı seninle gelirdim! Vallahi bana göre daha üstün ve benim için canımdan daha değerli birisini, oğlum Ömer'i seninle yolluyorum!"[4]

– O sırada "tarafsızlığıyla" bilinen Basralı sahâbeden Ebûbekra es-Seqafî, "Şayet Hz. Peygamber'den (s.a.a) işittiğim bir hadisi son anda hatırlama-

---

1- Hâkim, III, 119; el-Beyheqî, *ed-Delâil*: VI, 410 (= İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VI, 237); İbn Ebil-Hadîd, VI, 217~218 = Bütün râvîleri gayet siqa; o yüzden isnâdı sahih. Hâkim, ez-Zehebî ve ez-Zerqânî (*Şerh'ul-Mevâhib*: X, 145) de aynı kanaatte.

2- İbn Sa'd, VIII, 55, 208; Abd b. Humeyd; İbn'ül-Münzir; el-Cessâs, V, 229; el-Qurtubî, XIV, 180; es-Süyûtî, *ed-Dürr'ul-Mensûr*: Ahzâb: 33'ün tefsîri = Ayrıca bir sonraki dipnotta yer alan kaynaklara da bk.

3- İbn Sa'd, VIII, 55, 208; Ahmed, VI, 324 (25526); et-Tayâlisî, III, 219, IV, 74; Ebû Ya'lâ, XIII, 88; Taberânî, XXIV, 33; el-Beyheqî, V, 228; el-Heysemî, III, 490

4- Hâkim, III, 119; et-Taberî, III, 8; İbn Ebil-Hadîd, VI, 219 = Hâkim "**Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih**" diyor, Şamlı ez-Zehebî de onaylıyor.

saydım; az kalsın Cemel tarafına katılacaktım!" diyerek ***"İşlerinin başına kadını geçiren topluluk iflah olmaz!"*** hadîsini okuyor; o bununla, âdetâ Âişe'yi de bu hadîsin kapsamına sokuyordu![1]

Açıkçası, Âişe'nin bu çıkışı "büyük bir olay" idi! O yüzden seçkin sahâbeden Huzeyfe b. Yemân, "Bize hadis okusana!" diyenlere "Şimdi size, annelerinizden birisinin sizinle savaşacak ve boyunlarınızı kılıçla vuracak olduğunu söylesem; bana inanmazsınız!" demişti. Dinleyenler "Sübhânallâh! Bu konuda sana kim inanır ki!" deyince, "Bakın işte, Humeyrâ bir bölük askerle üzerinize geliyor!" demişti.[2]

Sonuçta bu, hem Âişe için, hem de o gün yaşayanlar için çetin bir sınavdı! **Hz. Ammâr'ın da ifadesiyle; insanlar o gün Allâh'a mı, yoksa Âişe'ye mi itaat edecekleri konusunda sınanıyorlardı!**[3]

d) Âişe, Talha ve Zübeyr'in bu yolda bazı kişilerin itirazına uğramaları da onların gerçek niyetlerini ortaya çıkarır niteliktedir:

– Âişe, yanına Ümmü Seleme annemizi de alıp yola çıkmak ister. Ancak aklıyla ve basîretiyle hareket eden Ümmü Seleme ona şu cevabı verir:

> "Sen daha dün insanları Osman'ın üzerine kışkırtıyor ve onun hakkında en ağır sözleri sarf ediyordun. Senin nezdinde onun "**Na'sel**" dışında bir adı da yoktu…" [sh. 495]

– Âişe Basra'ya vardığında, **Zeyd b. Sûhân**'a bir mektup yazarak ondan kendi saflarına katılmasını ve halkı Ali'den uzaklaştırmasını ister. Zeyd b. Sûhân ona şu cevabı verir:

> "Bu işi bırakıp evine dönersen ne âlâ! Aksi halde senin karşına dikilecek ilk kişi ben olurum!"

1- Buhârî: meğâzî, 82, fiten, 18; Tirmizî, fiten, 75; Nesâî, qudât, 8; Hâkim, III, 119, IV, 291, 525; İbn Ebil-Hadîd, VI, 227

Ebûbekra kanalıyla Hz. peygamber'e izâfe edilen, aynı konulu ***"Komutanı kadın olan, helâk olup iflah olmaz bir topluluk çıkacak. Ancak komutanı cennetliktir!"*** hadisinin (bk. İbn Ebî Şeybe, VII, 538) ise isnâdı zayıf. Zira senedinde **Ömer b. Hecna'** adında, meçhul biri var. (bk. ez-Zehebî, III, 232; İbn Arrâq, I, 422) Zaten İbn Kesîr (*el-Bidâye*: VI, 237) de "Cidden münker!" diyor.

2- et-Taberânî, *el-Evsat*: II, 35; Hâkim, IV, 471 = Hâkim "Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih." diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

3- İbn Ebî Şeybe, VI, 390, VII, 538; Buhârî: menâqıb, 60, fiten, 18 …

Zeyd b. Sûhân şöyle derdi:

> "Mü'minlerin anasına Allah rahmet etsin! O evinde kalmakla emrolundu, bizlerse savaşmakla. O kendisine emredileni terk edip bize onu emretti, bize emredileni yapıp bizi ondan menetti!"[1]

– Abdiqays oğullarından bir adam; Âişe, Talha ve Zübeyr'e hitaben şunları söyler: "Sizler halîfeler seçtiniz; bize danışmadınız. Seçtiğiniz birisini, Osman'ı kınadınız ve bize danışmadan öldürüverdiniz. Derken yine bize danışmadan Ali'ye bîat ettiniz. Şimdi onun ne kusurunu gördünüz de ona karşı savaşalım!? Devlet hazînesini yakınlarına mı peşkeş çekti? Haksız bir iş mi yaptı? ... Nedir bu hâliniz!?"[2]

– Yine Basralı birisi, Talha'yla Zübeyr'e; Basra'da ne işlerinin olduğunu sorar. Talha susma hakkını kullanır! Zübeyr ise şu cevabı verir:

> "Duyduk ki burada dinarlar dirhemler varmış; size ortak olalım istedik!"[3]

– Basra'nın ileri gelenlerinden Ahnef b. Qays et-Temîmî, hac yolculuğuna çıkmış, Osman'ın kuşatma altına alındığı sırada Medîne'ye uğramıştı. Olacakları sezen Ahnef, ayrı ayrı Âişe, Talha ve Zübeyr'e baş vurarak; "Osman'dan sonra kime bîat edeyim?" diye sormuş, her üçünden de "Ali'ye!" cevabını almıştı.

Sonra her üçünün de Basra'ya gelip, kendisini Hz. Ali'nin aleyhine ayaklanmaya çağırınca şaşırdı! Onlara yukarıdaki sözlerini hatırlattı ve "Vallâhi ben Ali'ye bîat ettim ve bîatimden asla dönmem. Mü'minlerin anasıyla da savaşmam. Ben bir kenara çekilirim." dedi.[4]

Bir rivâyette ise, Âişe Basra'ya varır ve Ahnef'e, neden anasının yanında; halîfenin kâtillerine karşı savaştan çekindiğini sorar. Ahnef şu cevabı ve-

---

1- et-Taberî, III, 22; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 109; İbn Ebil-Hadîd, VI, 226~227; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 261; Gölpınarlı, *Hz. Ali*: s. 104~105

2- Cemelciler, bu köklü ve mantıklı sorularla kendilerini zora sokan o adamın üzerine yürüyüp öldürmek istedilerse de; kabîlesi buna mani oldu. Ancak onun bu konuşması pahalıya mal oldu; ertesi sabah o adamın kabîlesinden, kendisiyle birlikte tam 70 kişi katledildi! (bk. et-Taberî, III, 18; Gölpınarlı, 101~102)

3- İbn Ebî Şeybe, VII, 544; el-Belâzürî, III, 62; et-Taberî, III, 21~22

4- İbn Ebî Şeybe, VI, 197, VII, 540~541; et-Taberî, III, 34~35; Gölpınarlı, 108

rir: "Ey mü'minlerin anası! Sen Osman hakkında ileri geri konuşuyor, onu hep eleştiriyordun!" [sh. 496][1]

e) Cemel muhârebesinde iki tarafta da sahâbeden bilindik isimler vardı. Meselâ; Ammâr b. Yâsir, Berâ b. Âzib el-Ensârî, Huzeyme b. Sâbit, Rifâ'a b. Râfi' el-Ensârî, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Ebû Qatâde el-Ensârî, Ebû Leylâ el-Ensârî, Abdullâh b. Abbâs vb. Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin yanında saf tutan seçkin sahâbedendi. Kaynaklar, Bedir savaşına katılan 130, Rıdvân bîatine katılmış 400 ve Ensâr'dan da yaklaşık 800 sahâbînin onun tarafında yer aldıklarını kaydediyor.[2] Buna mukâbil, ünlü sahâbeden sadece Talha ile Zübeyr Âişe'nin yanında yer tutmuşlardı!

Bu arada Hz. Ali'ye hiç bîat etmeyen sahâbe dışında; Imrân b. Husayn, Ebûbekra es-Seqafî gibileri de tarafsızlığı seçmişlerdi!

f) Hz. Ali'yi "insanları Osman'ın üzerine kışkırtmakla" suçlayan Talha [sh. 744], resmen "yavuz hırsız"ı oynamıştı! Zira insanları maktul halîfenin üzerine kışkırtanların elebaşlarından birisi, Talha'nın bizzat kendisiydi! Hz. Ali kuşkusuz Osman'ı eleştirmişti ama; asla insanları onun üzerine salmamıştı ve bunu herkes biliyordu!

Öte yandan Zübeyr'in yaptığı yemin ve keffâret olayı da son derece ilginçtir. Çünkü Ali'ye karşı gelmek zulümdür ve haramdır. Bunun böyle olduğunu, unuttuğunu söylediği mûcizevî hadis de apaçık ortaya koymaktadır. Zübeyr, sıradan birisi değildir ve bir haramdan uzak durmak için yapılan yeminin asla bozulmaması gerektiğini; aksi halde bunun vebalinin keffâretle savuşturulamayacağını da pekâlâ bilmelidir. Bütün bu olan bitenlere, "rüşvet karşılığı 50 kadar yalancı şâhit tutma" olayını ve Zübeyr'in oğlu Abdullâh'ın çevirdiği dolapları da eklersek; Cemel grubunun esâsen hâlis niyet taşımadıkları daha bir anlaşılır.

g) İki tarafı bir de savaş hukuku ve insanlık bakımından karşılaştıralım:

1- Ahnef'in kişiliği ve tarafsızlığı hakkında kısa bilgi için bk. sh. 496

2- Halîfe, 184; et-Taberî, III, 36, 48; ez-Zehebî, *Târîh*: III, 484, *el-Hulefâ*: s. 253; el-Aynî, XII, 189, XX, 89; Algül, II, 486 …

Bu durumda Âmir eş-Şa'bî'nin "Cemel harbine; Ali, Ammâr, Talha ve Zübeyr dışında muhâcirûn ve ensârdan kimse katılmadı. Eğer beşincisini bulup getirirlerse, ben yalancıyım!" sözü (bk. İbn Ebî Şeybe, VII, 538; el-Belâzürî, III, 61; Ahmed, *el-Ilel*: III, 45) tamamen havada kalır!

Âişe grubunun, Basra vâlisi Osman b. Huneyf ile "Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'den haber gelene kadar" ateşkes yaptıkları; buna rağmen iki gün sonra ani bir baskınla, Basra mescidinde toplanan "Ali şîasından" tam 40 kişiyi "**mescidin içinde**" katlettikleri malumdur.[1] Onların Basra vâlisi Osman b. Huneyf'e neler yaptıkları da meydandadır. Oysa bu yapılanlar vefâsızlıktır, "müsle"dir. Vefâsızlığın nifâk alâmetlerinden olduğunu hatırlatmaya gerek yok sanırız. İnsanlık dışı, vahşî bir tutum olan müsle[2] ise, İslâm'a göre "savaş suçu" sayılmış ve Rahmet Elçisi (s.a.a) tarafından kesinlikle yasaklanmıştır.[3] Hz. Peygamber'in ***"Öldüreceğiniz kuduz bir köpek bile olsa; müsleden sakının!"*** buyurduğu[4] da biliniyor. Ölü düşman askerine yapılması yasaklanan bu çirkin davranışı, Âişe'nin adamları, Basra vâlisine diri diri uygulamışlardır!

Gelelim Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin cephesine:

Hz. İmâm (a.s); ***öncelikle***, karşı tarafa hucceti tamamlamaya büyük özen gösterir; konuşarak ve yazışarak onların bütün şüphelerini bertaraf ederdi. Cemel harbi öncesi de aynı şeyi yaptı; onlarca konuşma ve mektupla, karşı tarafın haksızlığını belgeledi. ***İkincisi***, sıcak savaşı başlatmadan önce askerlerine hitâben:

> "Savaşı evvelâ siz başlatmayın! Kaçanların ardına düşmeyin. Yaralılara dokunmayın, onlara eziyet etmeyin. Evlere girmeyin. Kimsenin malı ganimet, canı esir alınmayacaktır!"[5]

buyurarak önemli bir savaş hukukunu icra etmişti. Bu emir, savaş bittikten sonra da aynen tekrar edilmişti. ***Üçüncüsü***, Emîr'ul-Mü'minîn savaşı başlatan taraf olmadı. Yukarıda da görüldüğü gibi, karşı tarafı Kur'ân'a çağıran Kûfeli gencin, onlar tarafından feci biçimde öldürülmesi üzerine;

1- İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 108; Şeyh Müfîd, *el-Cemel*: s. 281; İbn Kesîr, VII, 260; Gölpınarlı, 101

2- **Müsle**, savaşta ölmüş düşman askerine; kulaklarını keserek, kolunu bacağını kırarak, karnını yararak, saçını sakalını yolarak… işkence etmektir.

3- et-Tayâlisî, II, 50, 174, 398; Buhârî: mezâlim, 30, meğâzî, 38, zebâih, 25 …

4- et-Taberânî, I, 100; et-Taberî, III, 158~159; Şerîf Radıy, III, 87 (= 47 nolu mektup); el-Hurr el-Âmilî, *Vesâil'üş-Şîa*: XXIX, 128; İbn Ebil-Hadîd, XVII, 6;

5- İbn Ebî Şeybe, VII, 537~538, 546; İbn Sa'd, V, 93; el-Belâzürî, III, 36, 57; et-Taberî, III, 31; Müfîd, 341, 405; İbn Ebil-Hadîd, VI, 228; ez-Zeyle'î, III, 463; Algül, II, 488; Gölpınarlı, 108, 118. Ayr. bk. Şerîf Radıy, III, 16 (= 14 nolu mektup)

Hz. Ali'nin hücûm emri verdiğini[1] görüyoruz. ***Dördüncüsü***, büyük İmâm, esirlere de hep rahmetle, merhametle yaklaştı. Örneğin Âişe'ye gösterdiği sıcak ilgi dikkate şâyandır! Son olarak Basra halkının belirgin ihânetine rağmen, onları yine de bağışladı, genel af ilan etti.[2]

Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin bütün muhârebelerinde uyguladığı bu savaş hukukunun küçük bir örneğini, ne Cemel tarafında görebilirsiniz, ne de Sıffîn tarafında! Tarih, örneğin bir Âişe'den, bir Talha'dan yahut Zübeyr'den; savaş hukukuna dâir böylesine "insânî" bir mesaj, bir uygulama kaydetmiş değildir. Muâviye'yi ve Amr'ı anlatmaya ise ne hâcet! Bilhassa "su" konusunda; Talha'nın Osman'a, Muâviye'nin Sıffîn'de Hz. Ali'ye ve mel'ûn Yezîd'in Kerbelâ'da İmâm Hüseyin'e yaptıkları ortadadır! Merak ediyoruz; acaba savaşın kaderi değişse ve Âişe, Hz. Ali'yi kıs kıvrak esir alsaydı; ona nasıl davranırdı?

Hz. Ali'nin bu **insânî** ve **ilkeli** tutumu, Rasûlüllâh'ın ilminin gerçek vârisi olduğunu ve hiçbir şekilde haktan asla sapmadığını gösteriyor. Zaten Emîr'ul-Mü'minîn, Ehl-i Beyt'i, yani bizzât kendilerini tanıtırken:

> "Onlar ilmin hayatıdır, cehâletinse ölümü! Onların hilimleri ilimlerinden haber verir sizlere…"

buyurarak[3]; asıl hilim sâhiplerinin kendileri olduğunu, bunun da ilimlerinden kaynaklandığını haber vermiyor muydu? Şu işe bakın ki; buna rağmen bazı çevrelerde "hilim" denince Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali değil, "Muâviye" akla gelir olmuştur!

h) Zaten Âişe'nin ilerleyen yıllarda "Ali'ye karşı savaş açtığı" için büyük pişmanlık duyduğu rivâyet edilir. İşte sözlerinden bir kaçı:

> – "Keşke hiç yaratılmasaydım! Keşke Allah'ı tesbih eden ve üzerine düşeni yapan bir ağaç olsaydım!"[4]

1- Hatta bazı rivâyetlerde, Hz. Ali'nin, üç yiğit askerinin peşi peşine oklanarak öldürülmesinin ardından; "Şâhit ol Yâ Rab!" dedikten sonra mushafı o gence verdiği ve onun da şehîd düşmesiyle sıcak çatışmayı başlattığı belirtilir. (bk. İbn Ebil-Hadîd, IX, 111; Gölpınarlı, 112~113)

2- el-Belâzürî, III, 58, 64; Müfîd, 407~408, *el-İrşâd*: I, 257; Gölpınarlı, 118~120

3- bk. Şerîf Radıy, II, 259 (= 234 nolu hutbe);

4- Üç ayrı rivâyet için bk. İbn Ebî Şeybe, VII, 131; İbn Sa'd, VIII, 74

– "Keşke şu ağaçtan çıkan bir yaprak olsaydım!"[1]

– "Keşke yerdeki bitkilerden bir bitki olsaydım! Keşke hatırlanacak bir şey olmasaydım!"[2]

– "Keşke unutulup giden bir şey olsaydım!"[3]

– "Keşke o gün diğer oturanlar gibi ben de otursaydım!"[4]

– "Bu ümmet, bilhassa **"Mü'minlerden iki tâife birbirleriyle savaşırsa aralarını bulun…" [**Hucurât: 9**]** âyetinin icabını yerine getirmemiştir!" (Meâlen)[5]

Âişe **"Evlerinizde vakarla oturun…" [**Ahzâb: 33**]** âyetini okuduğunda, başörtüsü ıslanana dek ağlarmış![6]

i) Günümüz tarihçilerinden birçoğunun Cemel olayı anlatımlarına, "Seyf b. Ömer'in yalanlarının" damgasını vurduğunu görüyoruz. Şöyle ki:

Söz konusu tarihçiler der ki: Osman'ın ölümüne sebep olan âsîler, duruma hâkimdi. Halîfeliği Ali'ye, Talha'ya ve Zübeyr'e teklif ettilerse de; onların üçü de bu teklifi şiddetle geri çevirdi![7]

Ardından Medînelilere "Siz şûrâ ehlindensiniz; hilâfet için birini bulun da biz de ona uyalım!" dediler.[8] Rivâyete göre onlara iki gün mühlet verdiler. Süre dolduğunda halîfe seçemezler ise; Ali, Talha ve Zübeyr'in boyunlarını vurmakla tehdit ettiler.[9]

1- İbn Ebî Şeybe, VII, 132; İbn Sa'd, VIII, 74~75; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 189

2- İbn Sa'd, VIII, 76

3- İbn Ebî Şeybe, VII, 131; İbn Şebbe, IV, 1234~1235; İbn Sa'd, VIII, 74, 75; Ahmed: I, 276, 349 (2366, 3092); Buhârî: tef. Nûr, 9; Ebû Ya'lâ, V, 57; Hâkim, IV, 8~9; Hatîb, V, 54, IX, 185 = Bu sözleri ölüm döşeğindeyken söylüyordu!

4- et-Taberânî (= el-Heysemî, VII, 480; İbn Hacer, *el-Feth*: XIII, 55)

5- Hâkim, II, 156; el-Beyheqî, VIII, 172 = Hâkim "İsnâdı Müslim'in şartlarına göre sahih" diyor; ez-Zehebî de sükut ile onaylıyor. Bu ayetin icabını yerine getirmeyen ümmet elbette suçluydu. Peki bu suça kendisi de ortak değil miydi?

6- İbn Sa'd, VIII, 281; Hatîb, IX, 185; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 177

7- Algül, II, 469; Sırma, 229~230 = bk. et-Taberî, II, 699

8- Algül, II, 469 = bk. et-Taberî, II, 700

9- Algül, II, 469 = bk. et-Taberî, II, 700

Ertesi gün, yine âsîlerin isteğiyle; Talha ile Zübeyr bir grup askerle zorla mescide getirildi ve böylece Hz. Ali'ye bîat başladı. Talha ile Zübeyr de baskı altında, kılıç tehdîdi ile biat etti![1] Ali mescidden çıkıp evine gidince; ardından Talha ile Zübeyr geldiler ve "Ey Ali! Biz sana hudûdun ikâmesi şartını ileri sürmüştük. Ortalıkta dolaşan şu adamların Osman'ın kanında payları var!" dediler. Mü'minlerin Emîri: "Ey kardeşlerim! Sizin bildiklerinizi ben bilmiyor değilim. Ama ne var ki o işi yapanlar şu an bize hâkim durumda! O yüzden onları cezalandırmaya gücüm yok!" buyurdu…[2]

Hz. Ali, bîatinin üçüncü günü asileri şehirden kovuyorsa da; başta İbn Sebe fırkası, şehri terk etmiyorlardı.[3] Talha ile Zübeyr, bunun için Hz. Ali'ye Basra ile Kûfe'den yeteri kadar asker toplamayı teklif ettilerse de; o bir müddet daha beklemekten yana olduğunu söyledi.[4]

Cemel vak'asında Âişe'nin hareketinin mesnedi **"Onların fısıldaşmalarının bir çoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka vermeyi, ya bir iyiliği yahut insanlar arasında barış sağlamayı emredenler müstesnâ." [**Nisâ: 114**]** âyeti idi.[5]

Cemel ordusu Basra'ya vardığında, ilin vâlisi Osman b. Huneyf'in adamları Talha ile Zübeyr'e halîfeye bîat ettiklerini hatırlatmışlar; onlar ise bu işi tehdit karşısında yaptıklarını ifade etmişlerdi.[6]

Zîqâr denilen yerde konaklayan Hz. Ali, Qa'qâ' b. Amr'ı, Âişe ve yakınlarıyla konuşmak üzere Basra'ya elçi olarak gönderdi. Elçi Âişe, Talha ve Zübeyr ile birer birer görüştü. Onlara Hz. Ali'nin düşüncelerini aktardı. Onlar "Ali böyle düşünüyorsa, fesat ortadan kalkar!" dediler. Böylece el-

1- Algül, II, 470; Komisyon, II, 224 = bk. et-Taberî, II, 700~701

2- Algül, II, 473, 490~491; Komisyon, II, 226 = bk. et-Taberî, II, 702 [Şu halde Şerîf Radıy'in (II, 98 = 163 nolu hutbe = İbn Ebil-Hadîd, IX, 291) Hz. Ali'ye izâfe ettiği hutbe de; aynı kaynaktan beslendiği için şâibelidir!]

3- Algül, II, 474, 491 = bk. et-Taberî, II, 702

4- Algül, II, 474 = bk. et-Taberî, II, 703

5- Sırma, 241; Komisyon, II, 230 = bk. et-Taberî, III, 14

6- Algül, II, 483~484; Komisyon, II, 230 = bk. et-Taberî, III, 14

Algül (II, 484) Basra'da çıkan çatışmada ağır kayıp vererek yenilen vâli Osman b. Huneyf'in kendisine "dokunulmadığını" ileri sürüyor. Ona neler yapıldığını yukarıda gördük. Algül'ün dört elle sarıldığı "Seyf b. Ömer" kaynaklı rivâyetlerde bile; "yüzünde tek bir kıl bırakılmadığı" apaçık belirtiliyor. (bk. et-Taberî, III, 17)

çi oradan sulh müjdesiyle döndü. Halîfe de bu ani gelişmeden çok memnun oldu. Ertesi gün sulh beklentisiyle Basra'ya hareket etti. Herkes sulha "oldu-bitti" gözüyle bakıyordu. [1]

Konu bu şekilde sulh noktasına gelince; **Abdullah b. Sebe** ve adamları bir araya gelerek, sulha nasıl mani olabileceklerini görüştüler. Bunlardan Eşter, tıpkı Osman'a yaptıkları gibi; Ali'ye de suikast düzenlemeyi teklif etti. İbn Sebe, Ali'nin etrafında çok sayıda kuvvet bulunduğunu belirterek bu görüşün yerinde olmadığını ifade etti. 'Ilbâ b. Heysem ile Adiy b. Hâtem'in görüşleri de taraftar bulmadı. Sâlim b. Sa'lebe "İşi öyle bir noktaya vardıralım ki; iki tarafın da işi kılıca kalsın!" deyince; İbn Sebe "İşte bu!" dedi ve ekledi: "Şimdi öyle bir bozgunculuk planlayın ki; iki taraf savaşa mecbur kalsın!"[2]

İbn Sebe ve adamları, o gece bir toplantı daha yaptılar ve sabahın erken saatlerinde, iki tarafa da hücum etmeyi kararlaştırdılar. Âsîler, sabah erkenden, aynı anda iki tarafa birden saldırınca; taraflardan her biri saldırının karşıdan geldiğini düşünerek savaş vaziyeti aldılar…[3]

Çatışma sonucunda hezîmete uğradığını gören Âişe, devesinin yularını tutan Ka'b b. Sûr'a bir mushaf vererek; karşı tarafı mushafa uymaya çağırmasını istedi. Ancak Ka'b elinde mushaf olduğu halde, Hz. Ali'nin hücuma geçmiş askerleri tarafından öldürüldü![4]

Cemel vak'asının acı sonunu gören Âişe'nin, o sırada "Keşke yirmi yıl evvel öleydim!" dediği rivâyet olunur.[5] vs.

Bu alıntıların tamamı [→ Seyf b. Ömer et-Temîmî → Şuayb b. İbrâhîm → Seriyy b. Yahyâ →] yoluyla gelmektedir.[6] Bu kanalla gelen rivâyetlerin tümüyle sakat ve uydurma olduğunu daha önce [sh. 58 vd.] detaylıca

1- Algül, II, 484~485; Komisyon, II, 234~235 = bk. et-Taberî, III, 29~30

2- Algül, II, 485~486; Komisyon, II, 235 = bk. et-Taberî, III, 32~33 (Algül'ün burada, aleyhinde suikast planlanan kişinin "Talha" olduğunu belirtmesi hatadır.)

3- Algül, II, 486; Sırma, 243; Komisyon, II, 235 = bk. et-Taberî, III, 39~40

4- Algül, II, 487~488 = bk. et-Taberî, III, 43, 52

5- Algül, II, 492 = bk. et-Taberî, III, 57 (Aynı sözü Hz. Ali'den de naklediyor.)

6- Zaten Algül (II, 488) de "Biz en yaygın rivâyeti esas alarak anlattık. Cemel vakasını başka türlü anlatan ve İbn Sebe grubuna ağırlık vermeyen rivâyetler de vardır." diyerek; olayı "Seyf" merkezli işlediğini bizzat kendisi itiraf etmektedir.

görmüştük. Seyf b. Ömer bu yalanları ile; başta Hz. Emîr'ul-Mü'minîn'e yapılan bîatin 'baskı altında' yapıldığını sunmakla, onun hilâfetini "zan" altına sokmakta, öte yandan Hz. Ali'nin en yakın dostlarından olan, temiz ve onurlu şahsiyetleriyle bilinen Mâlik el-Eşter ile Adiy b. Hâtem'in esasen ona "sinsi birer düşman" olduklarını, Âişe ve ekibinin cidden iyi niyetli, barıştan yana olduklarını, yaşanan acı olayların İbn Sebe'nin[1] başının altından çıktığını… göstermeye çalışmaktadır. Artı, Mü'minlerin Emîri Hz. Âli'nin de aslında maktûl halîfenin kâtillerine kısas uygulamaktan yana olduğunu[2] belirtmek sûretiyle; maktul halîfenin mazlûmiyetine kapı açmaktadır. "Ka'b b. Sûr ve mushaf" olayının da; yukarıdaki [sh. 745) "Kûfeli genç ve mushaf" olayına alternatif olarak düzüldüğü apaçık ortadadır.

Seyf b. Ömer'in Cemel olayına yönelik "tahrifâtı" sadece bunlarla sınırlı değildir. Örneğin **ona göre**; Hz. Peygamber'in bütün hanımları Âişe'nin yanında yer almışlardı; ancak Âişe Medîne yerine Basra'ya yolunu çevirince vaz geçmişlerdi.[3] İbn Sebe ve adamları bu olayda her yanda cirit atıyorlardı.[4] Hz. Ali'nin safında yer alan Huzeyme b. Sâbit, şâhitliği iki şâhitlik yerine geçen Huzeyme b. Sâbit değildir. O halîfe Osman döneminde ölmüştü![5]

Hav'eb'in köpeklerinin havladığı kadın da Âişe değil; Âişe'nin azatlısı "Selmâ bt. Mâlik" idi! Allah'ın Elçisi (s.a.a) onu uyarmış; ama o Allah'ın Elçisi'nin vefatının hemen ardından mürtedler kervanına katılmıştı![6]

Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, savaşın bitiminde, "tarafsız" kalan sahâbeden Ebûbekra es-Seqafî'yi hasta yatağında ziyâret ederek özrünü kabul eder ve ona Basra vâliliğini teklif eder![7] vs.

1- Oysa muhtemelen İbn Sebe de onun uydurduğu bir "hayâlet" idi! [bk. sh. 61]

2- Oysa Hz. Ali'nin "Halk ona karşı Kur'ân'ı te'vîl ederek ayaklandı. Tefrika çıktı ve onu makamında öldürdüler. Bu gibi durumlarda kısas olmaz!" buyurduğu belirtilir. (bk. Nasr b. Müzâhim, 189; İbn Ebil-Hadîd, IV, 16; İbn Kesîr, VII, 288)

3- et-Taberî, III, 8; İbn Kesîr, VII, 257~258 = Oysa Ümmü Seleme, Zeyneb ve Sevde annelerimizin tutumlarını yukarıda [sh. 749] görmüştük.

4- et-Taberî, III, 9, 32~33, 39, 43, 59, 60; İbn Kesîr, VII, 266~267, 270, 273

5- et-Taberî, III, 6; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 261 = bk. İbn Hacer, I, 426

6- et-Taberî, II, 265; Yâqût, II, 314; İbn Hacer, IV, 332

7- et-Taberî, III, 60; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 273~274

Pek çok İslâmcı yazar ve tarihçinin bu yalanlara kanması, Seyf b. Ömer'in bu yalanları ortaya atmasından çok daha üzücüdür bizce.[1] Bir diğer üzücü olan ise; olayları Seyf b. Ömer'in hurafeleriyle yoğurmayı âdet hâline getiren İbn Kesîr'in[2], tarih konusunda Şîaya serzenişte bulunarak: "İbn Cerîr et-Taberî'nin bu işin üstatlarından naklen anlattıklarının hulâsası budur. Bunda, hevâsına tâbi olan Şîa ve daha başkalarının sahâbe hakkında uydurduğu anlatımlar yoktur. Onlar hakka çağırıldıkları vakit aldırış etmezler!..." demesidir. Oysa yukarıdaki anlatımımız, tamamen Ehl-i Sünnet kaynaklarının ortaya koyduğu, Şîa ve Mu'tezile tarafından da aynen desteklenen anlatımdır. (Yazık ki bizim anlatımımızda Seyf b. Ömer'in uydurmalarına yer yoktur!) Bu durumda hakka çağırıldıkları halde "kulaklarını tıkayanlar" kimlerdir!?

Burada anlamakta güçlük çektiğimiz bir diğer konu ise; "**Ashâb-ı Cemel'in hareketinde, Hz. Ali'nin meşrû hilâfetine karşı bir tavır takınma durumu olduğu anlaşılıyor.**" diyerek, esaslı bir tespit yapan Hüseyin Algül'ün (II, 490), iki sayfa öncesinde (II, 488), "Hz. Ali askerlerinin ön saflarında olduğu sanılan âsîler, Hz. Âişe'nin bizzat canına kastetmeyi niyetlerine almışlar ve onun devesini ok yağmuruna tutmuşlardı." demesi, bir de bu fâciayı "takdîri ilâhî"ye bağlama çabasıdır. (II, 493) Halbuki bu takdîr-i ilâhî değil; "Takdîr-i Âişevî", yahut "Takdîr-i Talahî"dir! Bu müessif olayın takdîrini Allah'a ircâ ederek, asıl sorumluları görmezden gelmenin bir manası yoktur.

j) Cemel muhârebesinde çok ilginç kahramanlıklar da yaşanmıştı. Örneğin, er meydanında bir ara yiğit Mâlik el-Eşter ile kapışan Abdullâh b. Zübeyr, neye uğradığını şaşırmıştı!...[3]

Not: İfk hâdisesi akabinde, Rasûlüllâh (s.a.a) günlerce bunun sıkıntısıyla iyice bunaldığında; Hz. Ali tesellî maksadıyla "Ondan başka kadın mı yok?" diyerek, ona "gerekirse eşini boşamasını" işâret etmişti.[4] Âişe'nin

1- İhsan Süreyya Sırma Hoca'nın (s. 243) **Muhammed Hamîdullah**'tan naklen aktardığı; "Âişe'nin Cemel harbinin sonunda üzülerek Hz. Ali'den özür dilediğine, hatta Muâviye'ye karşı "yardım" teklifinde bulunduğuna; buna karşılık Hz. Ali'nin ona teşekkür ettiğine…" ilişkin iddianın asıl kaynağına ise, bir türlü ulaşamadık!

2- İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 275

3- et-Taberî, III, 47, 48; İbn Kesîr, VII, 272; Gölpınarlı, 116

4- Buhârî: şehâdât, 15, meğâzî, 36, tef. Nûr, 6, i'tisâm, 29; Müslim: tevbe, 56

Emîr'ul-Mü'minîn'e olan kin ve nefretini ta bu hâdiseye dayandırma temayülleri var. Oysa; ***bir defa***, Hz. Ali'nin kastı, yanıp yakınan Allah'ın Habîbi'ni (s.a.a) bir nebze teselli etmek idi. Yoksa bunu Âişe'ye olan düşmanlığından söylemiş değildi. Rivâyete şerh düşen âlimler bile olaya aynı şekilde yaklaşıyor ve onun bu önerisini "doğru" ve yerinde buluyorlar.[1] ***İkincisi***, Âişe'nin Hz. Ali'ye nefreti şayet onun bu telkinine dayanıyorsa, Tahrîm sûresinde de görüleceği gibi **[**âyet 5**]**; aynı telkini Allah da yapıyor ve habîbine, bal şerbeti tuzağını kuran eşlerini boşayabileceğini işâret ediyor. Bu durumda acaba "Âişe'nin Rabbine karşı da nefreti var!" denebilir mi? ***Üçüncüsü***, Âişe'nin anlatımına bakılırsa, kendisinden Allah'ın Elçisi de şüphe etmiş; varsa bir durum, onu "tevbeye" çağırmıştı! Bu durumda Âişe, kocası olan Allah'ın Elçisi'ne de kızgın ve dargın olmalı! ***Dördüncüsü***, rivâyet doğrudan Âişe'nin kendi anlatımına dayanıyor. Dolayısıyla bu telkin, Ali'ye bilinçlice yüklenmiş, asılsız bir şey olabilir. Bunun sorumlusu da ya Âişe'nin bizzat kendisi –zira onun Ali'ye karşı hangi duygularla dopdolu olduğu meydanda–, ya da bütün rivâyet yollarının kendisinde birleştiği İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Onun da Ali'ye karşı nefretle dolu ve Emevîler hesâbına çalışan bir hadisçi olduğunu daha önce [sh. 134] görmüştük. Umarız ki bu onun başının altından çıkmış olsun! ***Beşincisi***, ez-Zührî kanalıyla gelen bu geniş anlatım, baştan sona şâibelerle doludur ve bu olayın, Nûr sûresinin ilgili âyetlerine mutâbık düşmeyen pek çok yönleri vardır. Dolayısıyla hayli tartışmalıdır.[2] Gerekli görmediğimizden bu tartışmaya şimdilik girmiyoruz.

Doğrusu, Âişe'nin Ali'ye olan tavrı kesinlikle bu olaya değil; Hz. Peygamber'in Ali'ye gösterdiği özel ilgiye dayanıyordu. Sonuçta bu söz konusu iddia, hedef saptırmaktan başka bir amaca hizmet etmiyor.

6. Âişe, İmâm Hasan'ın, ceddi Rasûlüllâh'ın (s.a.a) yanına defnedilmesine de şiddetle karşı çıkanlardandı. O sırada boz bir katıra binerek bu işe öncülük etmek istediyse de, yeğeni Qâsım (= Muhammed b. Ebîbekr'in oğlu) onun önüne çıkıp şöyle dedi:

> "Halacığım! Biz henüz **kızıl deve** olayından temizlenmemişken; buna birde **boz katır** gününü mü eklemek istiyorsun?"

1- bk. en-Nevevî, XV, 108; İbn Hacer, VIII, 468; el-Aynî, XI, 144, XIV, 212, XV, 339; Davudoğlu, XI, 155

2- Bu konuda şimdilik başvurulabilecek birkaç kaynak için bk. sh. 180

Bunun üzerine Âişe bu işten vaz geçti.[1]

7. Âişe, Muâviye'nin Medîne vâlisi Mervân'a hitaben yaptığı bir konuşmada "Allah, Kur'ân'da bizim hakkımızda, ifk hâdisesinde beni temize çıkarmak için indirdiği âyet dışında, hiçbir âyet indirmedi!" diyordu.[2] Halbuki babası hakkında Hucurât sûresinin ilk âyetleri, kendisi hakkında da Tahrîm sûresi nâzil olmuştu! [sh. 347~348, 733]

Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Âişe'yi, nikâhlanmak istediği bir kadına bakması için göndermiş; ama o döndüğünde yalan konuşarak, gördüklerinin aksine beyanda bulunmuştu. Allah'ın Habîbi (s.a.a) onun gizlediklerini ifşa edince şöyle demişti: "Yâ Rasûlallâh! Senden de hiçbir sır saklanmıyor! Kim senden bir şey gizleyebilir ki?"[3]

8. Yoksulun biri Âişe annemize gelerek ondan kendisini doyurmasını ricâ etti. Âişe'nin önünde üzüm vardı. Hemen oradan birine seslenerek; "Şu adama üzümden bir habbe (tane) ver!" dedi. Adamın yüzündeki şaşkınlığı gören Âişe, şu açıklamayı yaptı:

1- İbn Sa'd, *İmâm Hasan* (= *et-Tabaqât*): s. 91~92 [www.rafed.net]; Ebul-Ferec, 49; el-Ya'qûbî, II, 225; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 50~51; Şerafuddîn, *en-Nass*: s. 457; Şeyh Râdî, 47 (Son iki eserde konunun el-Mes'ûdî'de de yer aldığı belirtiliyor.)

İbn Sa'd'ın rivâyetinde, Âişe'nin bu işe "Orası benim evimdir; Allah'ın Rasûlü (s.a.a) hayattayken onu bana vermişti!" diyerek karşı çıktığı belirtilir! Bir peygamberin vârislerine miras bırakamayacağını ileri sürerek; Rasûlüllâh'ın kızını geri çeviren halîfe Ebûbekr'in kızının şu iddiasına da bakın!

Evvelâ, Fâtıma "Fedek arazisi babamdan bana hediyedir!" derken, buna şâhit de göstermişti. Buna rağmen arazi ona verilmedi. Peki Âişe'nin şâhidi var mı? ***İkincisi***, Âişe, Rasûlüllâh'ın dokuz hanımından biriydi; o yüzden eşlerden her birinin payı, evin tamamının sekizde birinin dokuzda biriydi! Şayet ilk iki halîfe oraya kızlarının hisselerine karşılık gömülmüşlerse; geri kalan 70 hissenin sâhipleri de isterlerse; acaba nereye gömüleceklerdi!?

Bazı kaynaklarda (bk. İbn Abdilberr, I, 376~377; İbn'ül-Esîr, II, 18; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 279; İbn Kesîr, VIII, 48) Hz. Hasan'ın vaktiyle Âişe'den defin konusunda izin aldığı; vefâtından sonra da Âişe'nin buna memnuniyetle izin verdiğine… dair bir rivâyetten bahsedilir. ***Evvelâ***, Âişe'nin aleyhindeki rivâyetler daha yaygın ve üstelik bilhassa İbn Sa'd'ın senedi sahihtir. ***İkincisi***, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) medfûn bulunduğu yer Âişe'nin şahsına münhasır bir mülk mü ki; Hz. İmam oraya defin için kendisinden izin alma gereği duysun?

2- Buhârî: tef. Ahqâf, 1 (= el-Aynî, XVI, 11~12); İbn Kesîr, *et-Tefsîr*: IV, 159

3- İbn Sa'd, VIII, 160; Ahmed, *el-Ilel*: II, 570; Hatîb, I, 301; İbn Hacer, IV, 341

"Sen bu habbenin içinde ne zerreler var, biliyor musun!"[1]

9. Halîfe Osmân'ın menfî davranışlarını işlerken; Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) yolculuk halinde dört rekatlı namazlarını sürekli kısaltarak kıldığını, bunun **ilâhî bir sadaka** olduğunu görmüştük. Bu sadakayı geri çevirerek namazlarını tam kılanlardan birisi de Âişe'dir. Âişe'nin sünnete muhâlif bu davranışını yeğeni Urve b. Zübeyr anlatıyor ve onun bu konuda Osman gibi düşündüğünü haber veriyor.[2] Oysa namazların esasen iki rek'at olarak farz kılındığını; daha sonra seferîlikte bunun aynen korunarak, ikâmet hallerinde üzerine iki rek'at daha ilâve edildiğini[3] Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) bize aktaran da Âişe idi!

10. Kaynaklar, Âişe'nin sonradan Muâviye ile barıştığını ve onun tarafından gönderilen "câizeleri" (hediye) kabul ettiğini belgeliyor.[4]

11. Âişe, büyük bir adamı emzirmek sûretiyle de radâ hükümlerinin sâbit olacağına inanıyordu! Buna göre bir kadın, örneğin 30 yaşlarında bir erkeğin ağzına memesini "radâ" kastıyla verse; bunda bir beis olmadığı gibi; artık o erkek o kadının "süt oğlu" sayılır! Ve bir daha o erkek o kadının ve kızlarının yanına rahatça girip çıkabilir!

Bunun aklen rezil bir durum olmasının yanında **"Analar çocuklarını tam iki yıl emzirsinler." [**Baqara: 233**], "Çocuğun sütten kesimi iki yıl içinde olur." [**Luqmân: 14**]** ve **"Çocuğun taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır." [**Ahqâf: 15**]** âyetlerine aykırılığı da âşikârdır. Zaten o yüzden Zâhirîler dışında hiç kimse buna taraftar olmadığı gibi; Rasûlüllâh'ın diğer hanımları da Âişe'ye bu konuda şiddetle karşı çıkmışlardır.[5]

12. Âişe'ye "Tuleqâdan birisinin, hilâfet konusunda Rasûlüllâh'ın ashâbıyla çekiştiğine şaşmıyor musun?" diye sorulunca; "cebirci kader" anlayışını çağrıştıran şu cevabı verir[6]:

1- Mâlik: sadaqa, 6 = es-Süyûtî, *Tenvîr'ul-Havâlik*: III, 158

2- Buhârî: qasr'us-salât, 5; Müslim: müsâfirîn, 3 …

3- Buhârî: qasr'us-salât, 5; Müslim: müsâfirîn, 1~3 …

4- İbn Ebî Şeybe, VI, 189; Hâkim, IV, 13; İbn Kesîr, VIII, 145~146

5- Mâlik: radâ', 12; Abdürrazzâq, VII, 460; Ahmed: VI, 270~271, 312 (25125, 25440); Müslim: radâ', 26~31; Ebû Dâvûd: nikâh, 10; Nesâî: nikâh, 53 …

6- İbn Ebî Şeybe, VI, 186; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 143; İbn Kesîr, VIII, 140

> "Bunda şaşılacak ne var! Hilâfet Allah'ın mülküdür; onu ister berr (sâlih), ister fâcir olsun, dilediğine verir!"

Şu sözü bu konuda daha da açık galiba:

> "Kul, uzun zaman cennetlik amel işlese; yine de Allah katında cehennemlik olduğu yazılı olabilir!"[1]

13. Âişe bütün bunların ardından; öleceğine yakın şu itirafta bulunuyordu:

> "Ben, Allah'ın Elçisi'nden (s.a.a) sonra öyle şeyler ihdâs ettim ki!"[2]

Acaba Âişe (ve tabii ki yanı sıra Hafsa), Hz. Peygamber'in eşi olduğuna mı güveniyordu? Oysa, Nûh ile Lût peygamberlerin hanımları kocalarına inanmamışlar ve cehennemi boylamışlardı. Üstelik onların bu durumu, Tahrîm sûresiyle Âişe ile Hafsa'ya da hatırlatılmıştı! Dolayısıyla bu güven boşunaydı. Öte yandan Rasûlüllâh'ın eşlerine hitâben nâzil olan **"Ey peygamber hanımları! Sizden kim apaçık bir edepsizlik yaparsa, onun azabı iki katına çıkartılır! …" [**Ahzâb: 30**]** âyetinin birinci dereceden muhatapları değil miydi? Bu uyarılar ne çabuk unutulmuştu?

Faziletine ilişkin bazı rivâyetler:

1. Hz. Peygamber'in Âişe ile evleneceği, kendisine önceden rüya yoluyla bildirildi.[3] Âişe, önceki rahmetli "kuması" Hadîce annemizin adının kocasının dilinden düşmediğini gördüğünde; "Allah sana onun yerine daha hayırlısını vermişken; o kocakarıyı ne anıp duruyorsun!?" demiş, Hz. Peygamber de onu sükût ile onaylamıştı.[4] Cebrâîl, Âişe'ye Hz. Peygamber aracılığıyla selâm gönderirdi.[5] İnsanlar, Rasûlüllâh'a hediye getirecekleri vakit, onun gönlünü almak maksadıyla "Âişe'nin gününe" denk

---

1- el-Lâlkâî, *es-Sünne*: IV, 678; İbn Batta, *el-İbâne*: II, 300, 301 = Ahmed'in *Müsned*'ine (VI, 108) göre; Âişe bu sözü Habîbullâh'a (s.a.a) isnat ediyor!

2- İbn Ebî Şeybe, III, 34, VII, 536; İbn Sa'd, VIII, 74; Hâkim, IV, 6; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 193 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

İhdâs: Dinde, dinden olmayan şeyler icat etmektir.

3- Buhârî: menâqıb, 103, nikâh, 9, 36, ta'bîr, 19, 20; Müslim: f. sahâbe, 79 = [Âişe → **Urve** →] kanalıyla…

4- Buhârî: menâqıb, 80; Müslim: f. sahâbe, 78 = [Âişe → **Urve** →] kanalıyla...

5- Buhârî: bed'ül-halq, 6, menâqıb, 60, edeb, 111, isti'zân, 16; Müslim: f. sahâbe, 90~91 = [Âişe → **Ebû Seleme** →]'den itibaren **Âmir eş-Şa'bî** ile **ez-Zührî** kanallarıyla…

düşürmeye çalışırlardı.[1] Allah'ın rahmet elçisi (s.a.a) son nefesini onun kucağında verdi.[2] Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Ümmü Seleme annemizi uyararak şu talimatı vermişti[3]:

> "Ey Ümmü Seleme! Sakın Âişe konusunda bana eziyet etme. Çünkü, onun dışında hiçbir kadının örtüsü altındayken bana vahiy gelmedi!"

Allah'ın Rasûlü (s.a.a), hanımlarından en çok Âişe'yi severdi.[4] O yüzden Sevde annemiz, Rasûlüllâh'ın gönlünü kazanmak için, nöbet gününü Âişe'ye verirdi.[5] …

2. Hz. Ammâr şöyle diyor: "Âişe, dünya ve âhirette Rasûlüllâh'ın (s.a.a) eşidir."[6]

3. Ebû Mûsâ el-Eş'arî der ki: "Rasûlüllâh'ın ashâbının çözemedikleri hiçbir konu yok ki; o konuda Âişe'ye danışsınlar da onun yanında konuyla ilgili bir malumat bulmasınlar!"[7] Urve de "Fıkıhta, ferâizde, tıpta ve şiirde Âişe'den daha bilgilisini görmedim!" diyor.[8] Qabîsa b. Züeyb de şöyle diyor: "Âişe insanların en bilgilisiydi. Sahâbenin büyükleri hep ona sorarlardı!"[9]

Şimdi bunları sırasıyla şu şekilde **cevaplamak** mümkün: Önceden birkaç yerde dile getirdiğimiz bir temel kuralı tekrar etmek gerekirse; Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) izâfe edilen bir hadîsin sahih olması için, kitap ve şâibesiz yollardan gelen diğer sahih hadislerle örtüşmesinin lüzumu yanında, akla, mantığa ve tarihe de ters düşmemesi gerekir. Âişe'nin nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu; Kur'ân'dan âyetlerle, sahih hadislerle, Ehl-i Sünnet,

---

1- Buhârî: hibe, 7, menâqıb, 60; Müslim: f. sahâbe, 82 = [Âişe → **Urve** →] kanalıyla…

2- Buhârî: cum'a, 9, cenâiz, 96, vasâyâ, 1, humüs, 4, meğâzî, 83, nikâh, 104, merdâ, 19; Müslim: vasâyâ, 19, f. sahâbe, 84~85, 87 = En meşhurları Âişe'den itibâren Urve, Esved b. Yezîd ve İbn Ebî Müleyke kanallarıyla geliyor.

3- Buhârî: menâqıb, 60 = [Âişe → **Urve** →] kanalıyla…

4- Buhârî: menâqıb, 34, meğâzî, 65; Müslim: f. sahâbe, 8 = **Amr b. el-Âs**'tan geliyor.

5- Buhârî: hibe, 14, şehâdât, 30, nikâh, 98 = [Âişe → **Urve** → **ez-Zührî** →] kanalıyla…

6- Buhârî: menâqıb, 60, fiten, 18 …

7- İbn Sa'd, II, 375; Algül, II, 494

8- İbn Ebî Şeybe, VI, 239; Hâkim, IV, 11; İbn Abdilberr, IV, 358; İbn'ül-Esîr, V, 343; İbn Kesîr, VIII, 99; Algül, II, 494

9- İbn Sa'd, II, 374

Ehl-i Beyt ve Mu'tezile mekteplerinin tarihçilerinin ortaklaşa naklettikleri "sahih tarih" ile ortaya koymaya çalıştık. Bu durumda, söz konusu hadislerin ne kadar geçerlilik payı olabilir? ***Bu bir. İkincisi***, bu hadis ve menkıbeler, Ehl-i Sünnet'in tek taraflı rivâyet ettiği haberler cümlesindendir. ***Üçüncüsü***, hadislere dayandırılan bu menkıbeler, birazdan da göreceğimiz gibi, Buhârî ile Müslim dâhil çoğu hadis kaynaklarında; şâibesiz yollardan gelen diğer sahih hadislerle de çatışma halindedir. ***Dördüncüsü***, bu menkıbe ve faziletlerin dayandığı hadislerin hemen tamamı, kerameti kendinden menkul evliyâ misâli, Âişe'nin bizzat kendisinden geliyor! ***Son olarak***, bu hadisler, dipnotlarda da belirtildiği gibi, Âişe'den itibâren, "güvenilemez" olduklarını daha önce belgelediğimiz; Urve, ez-Zührî, eş-Şa'bî ve Ebû Seleme [1] kanallarıyla geliyor! Bu vb. nedenlerle, mezkûr hadislerin gerçekten sahih ve makbul olduklarına hükmetmek mümkün görünmüyor. Gelelim onlardan bazılarının tahliline:

1. Âişe'nin "Allah sana onun yerine daha hayırlısını vermiş…" sözünün Hz. Peygamber (s.a.a) tarafından "sükût" ile onaylanmış olduğu iddiası, târîhen doğru değildir. Her suskunluk onaylamak anlamına gelmez. Özellikle sözün fayda vermeyeceği durumlarda susmak; hemen herkesin yaptığı fıtrî bir durumdur. Âişe, yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi, zaten kıskanç bir yapıya sahipti ve öyle birine laf anlatmanın gereği yoktu. Allah'ın Elçisi ona bu yüzden cevap vermemiş olabilir. Kaldı ki, Buhârî ile Müslim'de sondan "makaslanmış" olsa da; Rasûlüllâh Efendimiz'in (s.a.a) gazaba gelerek Âişe'ye cevâben:

> "Allah'a yemin olsun ki; Allah bana ondan daha hayırlısını vermedi!"

buyurduktan sonra Hadîce annemizin üstünlüklerinden bahsettiği, diğer hadis kaynaklarında apaçık yer alıyor.[2]

1- bk. Urve ve ez-Zührî: sh. 134~135; eş-Şa'bî: sh. 262; Ebû Seleme: sh. 443~444

2- bk. Ahmed: VI, 117 (23719); et-Taberânî, XXIII, 13; İbn Abdilberr, IV, 287; İbn'ül-Esîr, V, 264; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 117; İbn Hacer, IV, 283, *Feth*: VII, 140, IX, 326; el-Aynî, XIII, 361; el-Münâvî, III, 492; Davudoğlu, X, 292

İbn Kesîr'in (*el-Bidâye*: VIII, 100) hadise, "senedi sahih değil" diyerek yaptığı itiraz yersizdir, biraz da maksatlıdır. Zira, senedinde **Mücâlid b. Saîd** dışında hiçbir sorun yok. O da hafıza bakımından zayıf olan; ancak sadâkatinde şüphe edilmeyen bir Müslim râvîsi. [sh. 194]

Bu durumda hadîsin isnâdı en azından "**hasen**" sayılır. Nitekim Hâfız el-Heysemî

Bir başka rivâyette ise; Rasûl-i Ekrem'in gazaba gelerek: "***Allah bana ondan çocuk verdiği halde senden vermemişse, benim günahım ne?***" cevabını verdiği; gelişmeler karşısında Âişe'nin de şöyle dediği belirtiliyor:

"Vallâhi bundan sonra Hadîce'yi ancak hayırla anacağım!"[1]

"Rasûlüllâh'ın son nefesini Âişe'nin kucağında verdiğine" dâir rivâyet, siyâset ve toplum bilimleri açısından "şık olmayışı" bir yana; "Hz. Peygamber'in son nefesini **Ali'nin kucağında** verdiğine" dâir pek çok rivâyetle de çelişir vaziyettedir.[2] Dolayısıyla bu, Hz. Ali'nin hakkını kıskanan çevrelerin ürettiği "alternatif" hadislerden birisidir.

"Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hanımlarından en çok Âişe'yi severdiğine..." ilişkin rivâyete gelince; ***öncelikle***, "Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hanımlarından en çok Hadîce annemizi severdiğine…" ilişkin, Âişe'nin bizzat kendisinden gelen gâyet sahih hadislere [sh. 737] aykırı. ***İkincisi***, onun Hz. Peygamber'e nasıl ve ne şekillerde eziyet ettiğini yukarıda örneklerle belgeledik. Acep bir peygamber, öyle bir eşini hâlâ ne diye en çok sever ki? Bunun akıl alır tarafı var mı? ***Üçüncüsü***, bir peygamber, en çok sevdiği eşinin ölümünü [sh. 738] neden istesin? ***Dördüncüsü***, Safiyye annemizden gelen bir hadise göre; Allah'ın Rasûlü (s.a.a) onu Âişe ile Hafsa'dan üstün tutarmış.[3] ***Son olarak***, hadis Rasûlüllâh Efendimiz'e **Amr** tarafından isnat edilmiş. Onun ne **düzenbaz** birisi olduğunu evvelce görmüştük. Dolayısıyla bize göre bu hadis, kesinlikle onun başının altından çıkan "çakma" bir hadistir!

Bir peygamber ***"Ali'yi ancak mü'minler sever, ondan ancak münâfıklar nefret eder!"***, Hayber günü ***"Yarın bu sancağı öyle birinin eline vereceğim ki; o Allah ve Rasûlü'nü, Allah ve Rasûlü de onu seviyor!"***... buyuracak, öte taraftan Ali'ye olan nefreti, kendisi dahil herkes tarafından yakinen bilinen Âişe'yi çok sevecek! "Gaflet" kokan bu durumu, kimin aklı alır?

(IX, 361) de aynı hükme varıyor. Kaldı ki, İbn Kesîr'in bizzat kendisi, kitabının bir başka yerinde (III, 158), aynı rivâyet için "Senedinde beis yok!" demektedir.

Öte yandan hadîsi bu kayıtla birlikte kitabına alan Ehl-i Sünnet âlimlerinden hiçbirisi, İbn Kesîr gibi düşünmüyor.

1- et-Taberânî, XXIII, 14; İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: VII, 140; el-Aynî, XIII, 361 (Rasûl-i Ekrem'in buradaki sözleri, önceki rivâyette de yer alıyor.)

2- Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 469~473

3- Hadis için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 405

Doğrusu, Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.a) en çok sevdiği kadın, kerîmesi Hz. Fâtıma ez-Zehrâ idi ve bu durum bizzat Âişe ile Ömer'in kendilerinden sahih yollarla gelen hadislerden de anlaşılıyordu.[1] Hanımlarından en çok sevdiği ise, kuşkusuz Hadîce annemiz idi. Onun peşinden Ümmü Seleme ile Zeyneb bt. Cahş annelerimiz geliyordu.[2]

Âişe'nin bizzat kendisi bile, Zeyneb hakkında "Din konusunda ondan daha hayırlı bir kadın görmedim. Allah'ın sınırlarına onun kadar dikkat eden, onun kadar doğru söyleyen… birisi yoktu." diyordu![3] Buna göre Hz. Peygamber, böyle bir eşi dururken, her dâim kendini üzen ve ileride vefasızlık edeceğini bilip bildirdiği bir başka eşini nasıl; hem de en çok sevebilir?

Özellikle Âişe ile Hafsa hakkında nâzil olan **"O (**peygamber**) şayet sizi boşayacak olursa; belki de Rabbi ona sizin yerinize sizden daha hayırlı... eşler nasip eder!" [**Tahrîm: 5**]** âyeti apaçık bir şekilde; dışarıdaki mü'min kadınlar arasında bile Âişe'den daha hayırlı ve daha üstün kadınların bulunduğuna işâret etmiyor mu?

Buna rağmen İbn Abdilberr, İbn'ül-Esîr, İbn Kesîr, İbn Hacer gibi çeşitli biyografi yazarları, sayfalarını bu rivâyetlerle doldurarak[4] gerçekleri ört bas etmeye; hakîkatleri okuyucularının gözlerinden kaçırmaya çalışmışlardır; maalesef!

2. Hz. Âmmâr'ın Cemel harbinde Âişe'ye karşı yiğitçe savaş verdiği herkesin malumudur. Rasûlüllâh'ın cennette de eşi olacak bir kadına karşı savaşmak; sonuçta cennetlik bir kadına karşı savaşmaktır ve bu davranışın affedilir yanı yoktur. Hz. Ammâr'ın ona karşı savaşmışlığı, bunun, sırf zihinleri bulandırmak maksadıyla "**Hz. Ammâr**" gibi büyük bir şahsiyete isnat edilmiş, asılsız bir söz olduğunu gösterir.[5]

1- Hadisler için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 393, 401~402

2- İbn Sa'd, VIII, 114 (= Ne ilginç ki bu da Âişe'nin sözüdür!)

3- Müslim: f. sahâbe, 83; Nesâî: 'ışret, 3

4- İbn Abdilberr, IV, 356~358; İbn'ül-Esîr, V, 341~343; İbn Kesîr, VIII, 98~101; İbn Hacer, IV, 359~361; Algül, II, 494~496

5- Hz. Ammâr'a izâfe edilen bu söz; Hz. Peygamber'e (s.a.a), oradan da Cibrîl-i Emîn'e (ve dolayısıyla Allah'a) de dayandırılıyor. Tabii ki yine Âişe'nin bizzat kendisi tarafından! (bk. Tirmizî: menâqıb, 62; İbn'ül-Esîr, V, 343)

3. Âişe'nin kitap ve sünnetten ne kadar haberdar olduğunu ve dolayısıyla ilmî derinliğinin boyutlarını yukarıda gördünüz. İlmî derinliği olan birisi, Allah'ın elçisini sürekli üzebilir mi? Rasûlüllâh'ın emâneti olan "**Ehl-i Beyt**"i karşısına alabilir mi? Süt bağı kastıyla da olsa; bir kadının memesini, emmesi için yabancı bir erkeğin ağzına verebilir mi? Rasûl-i Ekrem'in ilminin vârisi / kapısı Emîr'ul-Mü'minîn'dir. Ve genel manada Ehl-i Beyt'tir. Bunun böyle olduğu hem sahâbe ve tâbiînden birçoklarının itirafıyla, hem de târîhen sâbittir. "Âişe'nin bütün sorunlara çözüm bulabilen, her alanda insanların en bilgilisi" olduğunu söyleyenler; bâri onu "ilmin kapısı" yapıverselermiş!

Urve'nin durumu malum. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin sözü oğlu Ebû Bürde kanalıyla, Qabîsa b. Züeyb'in sözü ise kendisinden, kafadarı ez-Zührî kanalıyla geliyor. Bunların her birinin hadiste itimada şayan kişiler olmadıklarını yukarıda muhtelif yerlerde açıklamıştık.[1]

Sonuçta Âişe işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona tıpkı "babası" gibi özel itina gösterir. Buhârî ile Müslim dâhil bütün hadisçiler, ona sonsuz güven duyarlar ve kendisinden gelen hadislere kitaplarında tereddütsüz yer vererek üzerlerine hüküm binâ ederler.[2]

1- bk. Ebû Mûsâ ile oğlu Ebû Bürde: sh. 612~616; Urve ile ez-Zührî: sh. 134~135

Qabîsa b. Züeyb ise; Abdülmelik b. Mervân'ın mühürdârı (= kalem müdürü) ve herkese tercih ettiği en yakın dostuydu. Öyle ki İbn Şihâb ez-Zührî'yi o kan dökücü diktatör ile tanıştıran ve kendisini onun câzip câizelerine kavuşturan da buydu! (bk. İbn Sa'd, V, 176, 234, VII, 447; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 514) Abdülmelik'in nasıl birisi olduğuna daha önce [sh. 719] değinmiştik. Öyle birisinin sırdaşı ve en yakın adamı olan birisine güvenmenin akıl alır tarafı yoktur. Buna rağmen bütün Ehl-i Sünnet hadisçileri "Şamlı" olan bu adama güvenirler ve hakkında "siqa ve emîn birisi" derler!

2- Âişe buna rağmen kendisinden en çok hadis alınan sahâbeden sayılır. Örneğin sadece Buhârî ile Müslim'de, toplam 286 hadisi vardır. (bk. ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 139; el-Aynî, I, 42) Bunların kâhir ekseriyeti zaten yeğeni Urve kanalıyla geldiği için; kendisi nedeniyle olmasa da Urve yüzünden zan altındadır.

Velhâsıl, Âişe'den gelen hadisler, bizâtihi kendi kişiliğinden kaynaklanan sebepler yüzünden şâibe altında bulunduğu gibi, esasen isnat tekniği açısından da tartışmalıdır. Zira onun "irsâl" yollu, görüp tanık olmadığı olaylara ilişkin epeyce anlatımı vardır ve sanki görüp duymuşçasına anlattığı için hep zan altındadır. Bu konuda meraklı olanlara, özgür / özgün bir çalışma olarak şu eseri tavsiye edebiliriz:

– Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Âişe*, I-II [www.shiaweb.net]

50. Hafsa bt. Ömer

Halîfe Ömer'in kızıdır. Kocasının ölümüyle dul kalınca, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.a) onunla, "babasının ricâsı" üzerine evlendi.[1] Kuması Âişe'nin "sürüklemesi" sonucu, üzücü bir takım olaylara karıştı. Rasûl-i Ekrem'e karşı kurulan "bal şerbeti" vak'asında Âişe'nin yanındaydı. O nedenle Tahrîm sûresinin ağır uyarılarına hedef oldu. [sh. 733] Öyle ki, babası Hattâb oğlu Ömer bu duruma hiddetlenmiş ve "Rasûlüllâh (s.a.a) izin verecek olursa; kızım Hafsa'nın boynunu vururum!" demişti.[2]

Dahası "Biliyorsun ki Allah'ın Elçisi seni sevmiyor; eğer ben olmasaydım muhakkak seni boşardı!" sözünü[3] de eklemişti...[4]

Hafsa, Halîfe Ömer'in son günlerinde işlenen Hürmüzân cinâyetine kardeşi Ubeydullâh'ı **azmettirenlerden** birisiydi! [sh. 458]

Âişe gibi, onun da Ehl-i Beyt'le ve doğal olarak Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali ile arası iyi değildi. Ona karşı kötü duygular besliyordu. O nedenle târihî kaynaklar, Cemel harbine onun da Âişe'nin yanında katılmaya niyetlendiğini; ancak onu bundan kardeşi Abdullâh'ın vazgeçirdiğini belirtiyorlar.[5] Ondaki Hz. Ali'ye karşı bu duruş, muhtemelen onun baba evinden kaynaklanıyordu.

Kimi kaynaklar, buna rağmen Âişe ile hep çekip çevirdiği kuması Hafsa arasına "kara kedi" girdiğini ve birbirlerine "küstüklerini" belirtiyor.[6]

1- Hatta kaynaklarda, Ömer'in dul kalan kızını önce Osman'a, sonra Ebûbekr'e arz ettiği halde kabul etmedikleri, bilhassa Ebûbekr'in geri çevirişine kırıldığı; bunun ardından Rasûlüllâh'a (s.a.a) arz ettiği ve onun da bunu kabul ettiği belirtilir. (bk. İbn Sa'd, VIII, 81~82; Buhârî: meğâzî, 12, nikâh, 34; Nesâî: nikâh, 24, 30 ...)

2- Buhârî: mezâlim, 25, tef. Tahrîm, 2~4, libâs, 34; Müslim: talâq, 30~34 ...

3- Müslim: talâq, 30; Ebû Avâne, *el-Müsned*: III, 163, 165; Ebû Ya'lâ, I, 150; el-Bezzâr, I, 303

4- Buna rağmen, Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) eziyeti çekilmez boyutlara ulaşmış olmalı ki; muhtemelen ders alır umuduyla, onu bir kez boşadığı ve ardından dönüş (ric'at) yaparak tekrar bir araya geldiği rivâyet edilir. (bk. İbn Sa'd, VIII, 84; Ebû Dâvûd: talâq, 38; Nesâî: talâq, 76; Dârimî: talâq, 2; İbn Mâce: talâq, 1; Hâkim, II, 197, IV, 15 ... = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahihtir.)

5- İbn Ebil-Hadîd, VI, 225; İbn Kesîr, VII, 258; Gölpınarlı, 87

6- el-Haffâcî, *Nesîm'ür-Riyâd*: IV, 531

Sonunda Muâviye döneminin ilk yıllarında Medîne'de öldü.[1]

Hafsa işte böyle birisi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet ona da ihtiramda kusur etmez. Buhârî ile Müslim dâhil bütün hadisçiler, ona itimat ederek, kendisinden gelen hadislere kitaplarında yer verirler.

Not: Burada "Madem ki Âişe ile Hafsa kişilik olarak insânî değerlerden yoksun ve Rasûlüllâh'ın temiz mizacına ters idi; öyleyse neden onlarla evlendi, yahut evlilik sonrası onları boşama yoluna gitmedi?" şeklinde bir soru akla gelebilir. Bu soruya, iki türlü cevap verilebilir:

Birincisi, yukarıdaki uyduruk hadisleri bir kenara iterek tarihe baktığımızda; Rasûlüllâh (s.a.a) Efendimiz'in onlarla "babalarının ricaları üzerine" evlendiğini görüyoruz.[2]

Açıkçası, Hz. Peygamber (s.a.a), Cibrîl-i Emîn'in (a.s) bildirdiği kadarıyla, kuşkusuz gelecekten haberdardı ve Ebûbekr ile Ömer'in ileride neler yapacaklarını pekâlâ biliyordu. O nedenle ricâlarını geri çevirmedi; hayatı boyunca da onlara sabretti. Aksi halde babaları üzülebilir, ona gönül koyabilirlerdi. Yani onun bu davranışı tamamen telîf amaçlı, onların gönlünü kazanmaya ve ileride atacakları muhtemel yanlış adımlarından vazgeçirmeye matuftu.

Nitekim Hz. Rasûlüllâh'ın çok evliliğinin altında yatan hikmetlerden birisi de bu değil miydi? Ama babaları, Rasûlüllâh'ın kendilerine bu gönül açışını maalesef değerlendiremediler. (Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) vefatının hemen ardından yapılanları biliyorsunuz...)

İkincisi, Allah'ın velî kulları, normal insanların katlanamayacağı bazı olaylarla sınanabilir. Peygamberler de öyledir. Hz. Nûh ile Hz. Lût, "malum" eşleri ile nasıl sınanmışlarsa, Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimizin de sınavı Âişe ile Hafsa annelerimiz olabilir.

1- İbn Abdilberr, IV, 268~270; İbn'ül-Esîr, V, 249~251; İbn Hacer, IV, 273~274

2- Hafsa'nın durumunu az önce belirttik. Âişe'yi Rasûlüllâh'a çıtlatan ise, Osmân b. Maz'ûn'un karısı Havle bt. Hakîm idi. (bk. Ahmed: VI, 210 / 24587; İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd*: V, 389; et-Taberânî, XXIII, 23; et-Taberî, II, 211; Hâkim, II, 167; İbn'ül-Esîr, V, 341)

Osman o günlerde Ömer'in kayın birâderiydi. Ömer'se Ebûbekr ile kardeş gibiydi! Şu halde bunu onun aklına koyup göndereni Allah bilir!

Diğer Sahâbîler

Adâlet ve sadâkatleri "kusurlu" sahâbîler elbette sadece bunlarla sınırlı değil. Yukarıda işlediklerimizin yanı sıra[1]; Cemel[2] ve Sıffîn[3] muhârebelerinde Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'ye karşı kılıç çeken, beyhûde bahânelerle ona bir bîati çok gören[4] ve bîat edip etmedikleri belli olmamakla beraber, bâğîlere karşı verdiği hak mücâdelesinde ona destek olmayıp yalnız bırakan[5]; ayrıca Ümeyye oğullarıyla "gönül birliği" içinde olan[6] sahâbe de var! Seçkin sahâbî **Hucr b. Adiy** ve arkadaşlarını ihbar ederek Muâviye tarafından öldürülmelerine sebep olan[7] sahâbîler de buna eklenebilir.

Mü'minlerin Emîri Hz. Ali'nin, "tarafsızlık" adı altında kendisini yalnız bırakanlarla ilgili sözünü [sh. 295]; gelin bir daha hatırlayalım:

> "Onlar haktan ayrılan, bâtıla destek olmayan bir güruhtur!"[8]

1- Aşağıdaki isimlerin sonunda yer alan simgelerin anlamları için bk. sh. 260. Ayrıca; **Altı** = B-M-D-T-N-C ve **Dokuz** = Hepsi demektir.

2- Abdullâh b. Halef, Abdurrahmân b. Attâb b. Esîd el-Emevî, Ebul-Ca'd ed-Damrî [AH-D-T-N-C] gibi.

3- Hâbis b. Sa'd et-Tâî [AH-C], Havşeb b. Tahye el-Hımyerî [AH], Ma'n b. Yezîd es-Sülemî [AH-B-D-DY], Mâlik b. Hübeyra el-Kindî es-Sekûnî [AH-D-T-C], Yezîd b. Esed el-Qasrî gibi.

4- Hassân b. Sâbit el-Ensârî [AH-B-M-D-N-C], Ka'b b. Mâlik el-Ensârî [Dokuz], Ka'b b. Ucra el-Belevî [Dokuz], Sa'd b. Ebî Vaqqâs [Dokuz], Abdullâh b. Selâm el-İsrâîlî [Dokuz], Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî [AH-M-D-T-N-C-DY], Seleme b. Selâme b. Vaqş el-Ensârî [AH], Zeyd b. Sâbit [Dokuz], Üsâme b. Zeyd [Dokuz] ...

Genelde "Osmancı" olup, Hz. Ali'ye bîat etmeyen sahâbenin adlarını görmek için bak. et-Taberî, II, 698, 699; İbn Hazm, IV, 159; el-Cüveynî, *Ğıyâs'ül-Ümem*: s. 113; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 82; İbn Ebil-Hadîd, IV, 9; Ebul-Fidâ, I, 171; İbn Kesîr, VII, 253; İbn'üş-Şıhne, 112~113; Gölpınarlı, *Hz. Ali*: s. 79; Algül, II, 471, 483; Aycan, 126; Sırma, 230; Komisyon, II, 224; Çuhacıoğlu, 478

5- Ebû Mes'ûd el-Ensârî [Dokuz], Ebûbekra es-Seqafî [AH-Altı-DY], Imrân b. Husayn el-Huzâ'î [AH-Altı-DY] gibi.

6- Amr b. Hureys el-Mahzûmî [AH-Altı-DY], Esed b. Kürz el-Qasrî [AH-Ebû Ya'lâ-Taberânî], Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî [M-D-T-N-C], Hakem b. Amr el-Ğıfârî [AH-B-D-T-N-C], Hâlid b. Urfuta el-Leysî [AH-T-N] ve Vahşî b. Harb el-Habeşî [AH-B-D-C] gibi.

7- Söz konusu sahâbîlerin isimleri için bk. sh. 654~655

8- Muâviye'nin has adamı Amr'ın benzer bir sözü için bk. Nasr b. Müzâhim, 540; İbn Ebil-Hadîd, II, 251

E. ULEMANIN TUTUMU

Sahâbe hayatına ilişkin yukarıda sunduğumuz bu örnekler, elbette "*Dört Halîfe*" menkıbeleriyle yatıp kalkan ve *Hayât'üs-Sahâbe* masallarıyla asırlardır uyutulan bu garip ümmetin pek karşılaşmadığı, hatta pek değil çoklarının hiç duymadığı; duyanlara "dudak uçuklatan" örnekler! Bu örnekler karşısında Ehl-i Sünnet ulemâsının takındığı tutum da hayli ilginçtir. Ehl-i Sünnet, "sahâbenin adâleti" genel ilkesini oyan bu örneklerden kurtulmak ve böylece sahâbeyi temize çıkarmak için akıl almaz manevralara başvururlar. İşte onlardan birkaçı:

1. Çokları, evvelâ bu örnekleri saklama ve gözden kaçırma yoluna gider. Buhârî, Müslim, Tirmizî vs. hadisçilerin "menâqıb" bölümlerine bir bakacak olursanız; onların, herhangi bir sahâbînin fazîletinden söz ederken, bu türden "sâbıka" oluşturacak örneklere yer vermediklerini görürsünüz! Hadisçiler, söz konusu örnekleri okuyuculardan olabildiğince saklamak için, genellikle başka bölümlere kaydırırlar!

Sahâbe biyografisine dâir yazılan kitaplarda da durum bundan pek farklı değildir! Bu alanda "ketûm" oluşuyla bilinen İbn Hacer, bilhassa meşhur bir sahâbîyi anlatırken; onun cürümlerinden söz etmemeye azami derecede itina gösterir! Ancak İbn Abdilberr ile kısmen İbn'ül-Esîr, diğerlerinden biraz farklı; daha cesur ve özgür davranırlar.

Halîfe Osman – Ebû Zerr kavgasında et-Taberî, İbn'ül-Esîr, İbn Kesîr vb. tarihçilerin tutumlarını daha önce [sh. 476] görmüştük. Tarihçiler, Muhammed b. Ebîbekr ile Muâviye arasında cereyan eden mektuplaşma konusunda da aynı tutumu sergilerler: Şîa ve Mu'tezile kaynaklarında yer alan bu mektuplardan[1]; et-Taberî, İbn'ül-Esîr ve İbn Kesîr habersiz değildir. Lâkin onlar bu mektupları deşifre etmek istemezler!

1- Muhammed mektubunda der ki: "... Sen mel'ûn oğlu mel'ûnsun! Senle baban, Allah'ın dînini yok edip onun nurunu söndürmek için didinip durdunuz. Baban bu yolda ölüp gitti! Bu görevi ondan sen devraldın! ..." Muâviye şu cevabı verir:

> "... Bizim yolumuz doğruysa, bu yolun ilk sâhibi senin babandır. Yok yanlışsa, bu yanlışı ilk tesis eden de yine senin babandır; ... biz onun yolunu sürdürüyoruz... Şu halde sen (birini kınayacaksan, evvelâ) babanı kına!..."

(bk. Nasr b. Müzâhim, 118~121; el-Belâzürî, III, 165~167; İbn Ebil-Hadîd, III, 188~190; el-Mes'ûdî, III, 20~22; Murtazâ el-Askerî, *el-Meâlim*: I, 219~220)

Bakın, İbn Cerîr et-Taberî neler diyor:

> "Muhammed Mısır'a vâli olduğunda, kendisiyle Muâviye arasında bir dizi mektuplaşma oldu. Lâkin içlerinde halkın duymaya tahammül edemeyeceği şeyler bulunduğu için, onları burada zikretmeyi uygun bulmadım!"

Bu sözleri hemen aynen İbn'ül-Esîr de tekrarlar. İbn Kesîr ise, o mektuplarda "sert ifadelerin" bulunduğunu belirtmekle yetinir.[1] Günümüz İslâm târihçilerinin bilhassa dört halîfe dönemini genellikle "Seyf b. Ömer" kaynaklı rivâyetleri esas alarak işlemeleri başka neyle izah edilebilir?[2]

el-Ğazzâlî ve onunla birlikte yürüyenlerin; "**Kerbelâ olayını halka anlatmak haramdır!**" demeleri[3] de bu kabildendir.

2. Tevîl yoluna giderler. Yani ilgilileri temize çıkarmak için, türlü tevillere, akıl almaz yorumlara başvurarak söz konusu eylemi "cürüm" olmaktan çıkarmaya çalışırlar. Semura'nın şarap ticâreti yaptığına dâir hadise [sh. 690] getirilen yorumlarda[4] olduğu gibi.

3. Uydurma olduğuna hükmederler. Sahâbede "cürüm" ispat eden rivâyetler tevillerle defedilemediğinde; çoğu zaman "Bunlar sahâbeyi karalamak için uydurulmuş!" denilir ve buna bir de "günah keçisi" bulunur![5] Tabi ki bu günah keçileri de genelde hep "Ali şîasından" seçilir! Oysa bu

---

1- et-Taberî, III, 68; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 157; İbn Kesîr, VII, 348

2- Genellikle "**Seyf b. Ömer**" referanslı anlatımları esas alan târihçilerin; o anlatımlardan da işlerine gelmeyenleri pas geçtikleri görülür. Örneğin, Âişe'nin halîfe Osman'ı eleştirirken sarf ettiği "Öldürün şu Na'sel suratlıyı! O artık kâfir oldu!" sözü, Seyf b. Ömer kaynaklı rivâyetlerde de geçiyor olmasına (= bk. et-Taberî, III, 12) rağmen; söz konusu târihçiler bu haberi gündeme taşımayı uygun bulmazlar!

3- el-Erdebîlî, *el-Envâr*: III, 270; İbn Tûlûn, *Qayd'üş-Şerîd min Ahbâri Yezîd*: s. 62; el-Heytemî, *es-Savâiq*: s. 223; eş-Şirbînî, *Hâşiye alâ Şerh'il-Behcet'il-Verdiyye*: V, 71; eş-Şirvânî, *Hâşiye alâ Tuhfet'il-Muhtâc*: IX, 67; eş-Şebrâmellisî, *Hâşiye alâ Nihâyet'il-Muhtâc*: VII, 403; el-Cemel, *Hâşiye alâ Şerhi Menhec'it-Tullâb*: V, 114

4- el-Qurtubî vb. onun "şaraptan sirke yapıp sattığı" yahut "şarap içmenin haramlığını bildiği, ama satıp parasını yemenin haramlığını bilmediği" gibi; hadîsin açık metniyle bağdaşmayan ihtimaller üzerinde dururlar! (bk. el-Qurtubî, *el-Müfhim*: IV, 467; el-Aynî, X, 21; İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: IV, 415; Davudoğlu, VIII, 50)

Başka örnekler için bk. sh. 397~398, 627~628, 735

5- Bu konuda Ehl-i Sünnet'ten bazılarının ilkesi için bk. sh. 160~162

türden rivâyetlerin birçoğu, Ehl-i Sünnet'in meşhur hadis kaynaklarında geçmektedir. O hadislerin uydurma olduğuna hükmedildiğinde; başta Buhârî ile Müslim'de bile uydurma hadislerin bulunduğu otomatikman kabul edilmiş olur. Bu arada o hadislerin bütün râvîlerinin senetlerinde yer aldıkları sâir hadislerin tamamı zan altında kalır! Bu durum Ehl-i Sünnet'i nereye götürür?

4. Bu cürümlerin sahâbeye zarar vermeyeceği söylenir! Başkalarını fıska götürüp tevbe gerektiren durumların, konu sahâbe olduğunda fıska götürmeyeceği ve tevbe gerektirmeyeceği ifade edilir! "Sahâbeden olmayan birisi Allah için ne yaparsa yapsın, Muâviye'nin eşeğinin burnundaki bir toz zerreciği kadar olamaz!"[1] ve "Bir kimse bütün çağları sâlih amel işleyerek yaşasa, yine de bir sahâbînin ameline ulaşamaz!" (İbn Hazm, *el-Fisal*: IV, 201) vb. ifrâta varan akıl almaz düşüncelerle, sahâbe aleyhindeki rivâyetler çoğu zaman kâle bile alınmaz.

5. "İctihâd" ile izaha kalkışırlar! Sahâbenin işlediği cürümleri "ictihâd"a dayandırmak, Ehl-i Sünnet'in en çok başvurduğu yöntemlerden birisidir. Onlara göre cinâyet işlemek, devlet malına zarar vermek, hazîneyi dolandırmak, şarap içmek, ribâ yemek, yalan konuşmak, başkalarını aldatmak, Allah ve Rasûlü'nün su götürmez, kesin talimatlarına rağmen Ali'ye karşı savaş açmak... yeter ki "sahâbe" tarafından yapılmış olsun; hep birer ictihâd olarak değerlendirilir![2] Ardından, işledikleri bu cürümlere karşılık Allah'tan azap yerine sevap alacakları iddia edilir![3]

6. Bu arada el-Mevdûdî, *Hilâfet ve Saltanat*'ında daha ilginç bir yol izler. Halîfe Osman ile Muâviye'nin –burada zikrettiğimiz– çoğu menfî icraatlarına o da kitabında yer verir. "Katiyen hatalı" olduklarını belirtmekle birlikte, halîfenin yine de "iyi niyet"inde ısrar eden (s. 464 vd.) Mevdûdî,

---

1- Bu konuda Ehl-i Sünnet'ten bazılarının ilkesi için bk. sh. 162~164

2- İşlenen bütün bu cürüm ve cinâyetlerin, naslara rağmen "**ictihâd**" kılıfıyla sunumunun, Halîfe Ebûbekr'den neşet ettiğini daha önce [sh. 369] görmüştük.

3- Örnekler için bk. sh. 540~541, 665~667, 681, 700

Ehl-i Sünnet'in konuyla ilgili tutumu için bk. İbn Hazm, *el-Fisal*: IV, 153 vd.; el-Bağdâdî, *Usûl'üd-Dîn*: s. 289~291; en-Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*: XV, 149; et-Taftâzânî, *Şerh'ul-Aqâid*: s. 180; İbn'ül-Hümâm, *el-Müsâyera*: s. 270, *et-Tahrîr*: II, 260; el-Ensârî, *el-Fevâtih*: II, 156; Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm*: s. 251; Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Şerhi*: X, 207, XI, 355; Çuhacıoğlu, 294~295, 497~498

onun yine de "Râşid halîfe" geleneğine ters düşmediğine (s. 149) ve neticede şerîate aykırı davranışta bulunmadığına (s. 466) hükmeder! Muâviye ile Amr'ın yaptıklarını "ictihad"la izah etmenin insafla bağdaşmayacağını (s. 186, 498~500), ancak sahâbenin tamamının âdil ve güvenilir olmaları (s. 435~440) hasebiyle kendilerinin muhterem olduklarını; o yüzden haklarında ileri geri, yakışıksız konuşmanın asla doğru olmayacağını (s. 186~187, 204) belirtir!

7. Sahâbe için "sâbıka" oluşturacak anlatımlar, bizzat Peygamber'in kendisinden geliyor olsa bile durum değişmez. Örneğin Filistinli **İbn Hacer el-Asqalânî** ile Mısırlı **İbn Hacer el-Heytemî**, Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) sahâbeden bazılarını "haksız yere" lanetlemiş olabileceğini ileri sürerler![1] Bu akıl almaz iddiayı da, Ümeyye oğulları sponsorluğunda uydurulmuş olduğu her hâlinden belli olan şu rivâyete dayandırırlar:

> "Ey Allahım! Ben bir beşerim; o nedenle her kime haksız yere sövmüş yahut lanet etmişsem; bunu onun hesabına sadaka sayıver!"[2]

Allah'ın rahmet ve hikmet peygamberine (s.a.a) isnat edilen; böylesine çirkin, bu kadar berbat bir "hadis" olamaz! Kur'ân'ın "rahîm"[3] olarak nitelediği, "kendisine hikmet verilen"[4] ve "bu hikmeti insanlara öğretmekle görevli"[5] olan, konuştuğu her sözde rahmet ve hikmeti gözeten bir peygamber, bu misyonuna nasıl ters düşerek haksız yere birine söver?

Öte yandan, rivâyete göre sahâbeden **Abdullâh b. Amr**, Hz. Peygamber'den işittiklerini yazardı. Bazı kimselerin "Peygamberin de bir beşer olduğunu; dolayısıyla onun da öfkelendiği anların bulunduğunu" söylemesiyle yazmaktan vazgeçer. Onun bu durumunu gören Peygamber (s.a.a), ona neden yazmayı bıraktığını sorar. O da gerekçesini belirtir. Bunun üzerine Allah'ın rahmet ve hikmet elçisi (s.a.a) şöyle buyurur:

> "Sen yazmana bak! Allah'a yemin olsun ki; bu iki dudağın arasından hak dışında bir şey çıkmaz!"

1- bk. sh. 162

2- İbn Ebî Şeybe, VI, 71; Buhârî: deavât, 34; Müslim: birr, 88~95 ...

3- bk. Tevbe: 128

4- bk. Baqara: 151; İsrâ: 39

5- bk. Âl-i Imrân: 164; Nisâ: 113; Cum'a: 2

Abdullah b. Amr'dan[1] ve benzer lâfızlarla Ebû Hüreyre'den[2] sahih isnatlarla rivâyet edilen bu hadis, Hz. Peygamber'in öfkeliyken de hata etmeyeceğini bütün çıplaklığıyla ortaya koyuyor. Şu halde mezkur hadis, malum kişilere yönelik nebevî sözleri [sh. 621~625, 627~630, 706~707] bertaraf etmek amacıyla; Hz. Peygamber'e isnat edilmiş **uyduruk** bir hadistir. Nübüvvet makamını sarsan ve peygamberi itibarsızlaştıran bu tarz rivâyetleri, el birliğiyle tutup duvara çalmak varken; Buhârî ile Müslim'de bunlara hadis diye yer veriliyor olması, hakikaten düşündürücüdür!

Hulâsa, Ehl-i Sünnet ulemâsının bu savunmaları akıl ve mantıkla çelişir vaziyettedir. Başkalarını bilmeyiz; ama bizler, rahatsızlığı arttığı yahut öfkelendiği vakit saçmalayan, ne dediğini bilmeyen ve haksız yere birilerine saldıran bir peygamber tiplemesi kabul etmiyoruz!

Sonuçta, sahâbe hayatından sunduğumuz bu örnekler, sahâbenin adâleti ilkesini bütünüyle sarsmaktadır. Esasen, huylu huyundan vaz geçmiyor! Bilhassa önceleri İslâm düşmanlığıyla ünlenen ve çaresiz Mekke'nin fethinde sözde Müslüman olan **tuleqâ** takımından başka ne beklenir ki? Hz. Peygamber'in (s.a.a) sosyolojik şu tespiti[3] de buna işâret değil midir?

"Câhiliyye devrinde hayırlı olan Araplar, İslâmî devirde de hayırlıdır."

Bir de, yukarıdaki sahâbeden bazılarının önceki yaşamları güzel olabilir. Ancak bizler, aklen ve ***"Ameller sonuçlarına göre değerlendirilir."*** hadîsine[4] istinâden; sahâbenin önceki hayatını değil, sonraki hayâtını; bilhassa Hz. Peygamber'den (s.a.a) sonraki davranışlarını dikkate alıyoruz.

1- İbn Ebî Şeybe, V, 313; Ahmed: II, 192, 207, 215 (6221, 6635, 6724,); Ebû Dâvûd: ilim, 3; Dârimî: muqaddime, 43; et-Tahâvî, IV, 319; Hâkim, I, 104~106, III, 528; İbn Abdilberr, *el-Câmi'*: I, 299~300; İbn Kesîr, IV, 247; İbn'ül-Esîr, III, 49 = Hâkim "**İsnâdı sahih bir hadis**" diyor; Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

2- ***"Ben şaka yaparım; ancak hak dışında bir söz söylemem!"*** bk. Ahmed: II, 340, 360 (8125, 8366); Tirmizî: birr, 57; et-Tahâvî, IV, 319; Hâkim, I, 104~106; el-Beyheqî, X, 248; İbn Kesîr, IV, 247; el-Münâvî, III, 14 = el-Heysemî (VIII, 679) isnâdının "hasen" olduğu kanaatinde. Tirmizî de "Hasen, sahih bir hadis" diyor.

Aynı hadis Abdullâh b. Ömer'den de rivâyet ediliyor. bk. et-Taberânî, *el-Kebîr*: XII, 391, *es-Sağîr*: II, 59; el-Münâvî, III, 13; el-Aclûnî, I, 272 = el-Heysemî (VIII, 168) isnâdının hasen olduğunu belirtiyor.

3- Buhârî: enbiyâ, 8, 14, 19, menâqıb, 1, 25, tef. Yûsuf, 2; Müslim: fedâil, 168

4- Ahmed: V, 335 (21768); Buhârî: riqâq, 33, qader, 5; Tirmizî: qader, 4 ...

IV. BÖLÜM

EBÛ HÜREYRE

–Hayatı, Kişiliği ve Hadisteki Yeri–

A. HAZIRLIK

Geçen bölümde "sahâbenin adâleti" ilkesinin bizzat sahâbe hayatıyla çeliştiğini örneklerle belgelemeye çalıştık. Orada elbette Ebû Hüreyre'ye de uygun bir yer ayırabilirdik. Ancak sahâbe dendiğinde ilk akla gelenlerden olması; daha da önemlisi, konu hadisten açıldığında "en çok hadis rivâyet eden sahâbî" unvânıyla şöhret bulmuş olması hasebiyle; kendisini özel bir bölümde ele almayı daha uygun bulduk. Şayet Ebû Hüreyre, kendisine yönelik büyük ilgi dolayısıyla kabarık miktarda hadis rivâyet etmemiş, yahut bu hadisleri, içerdiği birçok çelişki ve şüphelerle birlikte, İsrâîliyyât'a malzeme teşkil edecek mahiyette birçok unsuru bünyesinde barındırmasına rağmen, Buhârî ile Müslim gibi en meşhur hadis kaynaklarında baş köşeyi tutarak Müslümanların zihinlerini bulandırmamış olsaydı; hakkında tek kelime etmeyi bile gereksiz görürdük.

Ebû Hüreyre, nasıl bir kişiliğe sâhip olduğu bir yana; hadis rivâyetindeki durumu itibariyle de oldukça "tartışmalı" birisi. Üstelik bu tartışma, sanılanın aksine, ta Ebû Hüreyre'nin yaşadığı döneme, sahâbe dönemine kadar iniyor. O günden beri hakkında lehte aleyhte raporlar var. Günümüz İslâm dünyasının ekseriyetini oluşturan Ehl-i Sünnet, ona hep sonsuz bir güvenle; sahâbenin "en büyük hadis hâfızı" gözüyle bakarken, Şîa ve Mu'tezile mektepleri ona güvenmez ve onun kanalıyla gelen hadislere hep ihtiyatla yaklaşırlar. Biz bu bölümde, her zamanki gibi Ehl-i Sünnet kaynaklarına ağırlık vermek ve özellikle mezkur şahsın kendi anlatımlarını esas almak sûretiyle konuyu aydınlatmaya çalışacağız.[1]

1- Bu hususta gerek Ehl-i Şîa'dan, gerekse Ehl-i Sünnet'ten muhtelif çalışmaların olduğu da bir gerçek. İşte onlardan birkaçı:

- *Ebû Hüreyre* – Şerafuddîn el-Mûsevî, Saydâ, 1365 h.
- *Şeyh'ul-Madîra (Ebû Hüreyre)* – Mahmûd Ebû Reyye, Beyrût, 1413 h.

B. HAYATI

Peşinen belirtmeliyiz ki; Ebû Hüreyre hakkında kendisinden gelen bilgiler dışında hemen hiçbir bilgiye sahip değiliz. Kendi anlattıklarına göre: Yemenlidir; Yemen'in **Devs** kabîlesine mensuptur. İslâm öncesi ve sonrası, adının ne olduğu konusunda otuz küsür görüş var.[1] Bu durum, onun künyesiyle şöhret bulmasından; adının hemen hiç kullanılmamış, böylece adeta unutulup gitmiş olmasından ileri gelebilir.

"Ebû Hüreyre" künyesine gelince: "Dişi kediciğin babası" anlamına gelen bu deyim; bir çeşit sıfattır ve ona yanından hiç ayırmadığı bir küçük "dişi kedi" yüzünden verilmiştir. Bunun ona ne vakit verildiği de tartışmalıdır. Ebû Hüreyre, bir keresinde bu künyenin kendisine Allah'ın Rasûlü (s.a.a) tarafından verildiğini iddia ederken[2], bir keresinde ise, bunun ta koyun güttüğü gençlik yıllarından kaldığını[3] söylemektedir!

- *Ebû Hüreyre (Râviyet'ül-İslâm)* – Muhammed Accâc el-Hatîb, Kâhire, 1982
- *Ebû Hüreyre* – Dr. Ramazan Balcı, İstanbul, 2003, Gelenek Yayınları

1- bk. en-Nevevî, I, 67; İbn Hacer, IV, 202~204; Davudoğlu, I, 18 = İbn Hacer, bu isim tartışmalarına büyük boy tam iki sayfa ayırmış durumda!

2- İbn'ül-Esîr, V, 120; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 579; Balcı, 21

3- İbn Sa'd, IV, 329; Tirmizî: menâqıb, 46; İbn'ül-Esîr, V, 120; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 588; Balcı, 22 (Önceki rivâyetin doğru dürüst bir senedi yok! Bu durumda elbette bu rivâyet isnât bakımından daha sağlamdır.)

Ebû Hüreyre'nin, "dişi kediciğin babası" anlamına gelen "Ebû Hüreyre" yerine, "erkek kedinin babası" demek olan "Ebû Hirr" künyesinden daha çok hoşlandığına dair iddialar (bk. ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 587; Balcı, 21); Hâkim'de (III, 507) geçen bir rivâyete dayanıyor. Senedinde, **Ebû Ma'şer Necîh** adlı; Ehl-i Sünnet hadis tenkitçilerinin bil-ittifak zayıf saydıkları, Buhârî'nin "münker'ul-hadîs" dediği birisi var. (bk. İbn Sa'd, V, 418; ez-Zehebî, IV, 246 vd.; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 303)

Onun, Hz. Peygamber'in (s.a.a) kendisine "Ebû Hirr" diyerek seslendiğine dair iddiası (bk. ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 587; İbn Hacer, *el-İsâbe*: IV, 206; Balcı, 21) da Hâkim'de (III, 506~507) yer alan iki rivâyete dayanıyor. Birinin senedinde deminki Ebû Ma'şer var. Ötekinde ise hâfızası bakımından eleştirilen bir iki râvî var. Kaldı ki, Ebû Hüreyre'den gayet sağlam yollardan gelen rivâyetler bunun aksini gösteriyor. Örneğin Buhârî ile Müslim'de, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) ona hem "Ebû Hirr" (bk. Ahmed: II, 515 / 10263; Buhârî: ğusül, 24, et'ıme, 1, riqâq, 17) hem de "Ebû Hüreyre" (bk. Buhârî: ilim, 33, ğusül, 23, vekâlet, 10, ıtq, 7, nikâh, 8; Müslim: îmân, 52, hayz, 115, f. sahâbe, 158) olarak hitab ettiğine dair çok rivâyet var. Her iki hitâbın sahih yollardan sâbit olduğunu İbn Kesîr (*el-Bidâye*: VIII, 111) de itiraf ediyor.

Ebû Hüreyre, gençlik yıllarında ailesinin geçimini temin için koyun güttüğünü haber vermektedir.[1] Buradan kendisinin yoksul bir âileye mensup olduğu anlaşılıyor.

İslâmiyet'i ne vakit kabul ettiğine gelince; onun Hayber'in fethedildiği yıl Müslüman olduğunda tam bir ittifak var. Hayber ise hicretin yedinci yılının başlarında fethedilmiştir.[2] Ancak fethe katılıp katılmadığı tartışmalıdır. Ebû Hüreyre diyor ki:

> – "Rasûlüllâh (s.a.a) Hayber'de iken Medîne'ye geldim."[3]
>
> – "Hayber'in fethinden sonra; Rasûlüllâh (s.a.a) henüz Hayber'de iken yanına vardım."[4]
>
> – "Hayber günü, Müslümanlar savaşı bitirdikten sonra geldim."[5]
>
> – "Rasûlüllâh (s.a.a) ile 3 (üç) yıl birlikte oldum."[6]

Ebû Hüreyre'nin bu son sözünden, kendisinin Hayber'in fethinden yaklaşık 1 yıl sonra İslâm'a girdiği anlaşılıyor. Zira fetih ile Rasûlüllâh'ın (s.a.a) irtihâli arasında dört yıl var. Humeyd b. Abdirrahmân el-Hımyerî ise, onun Rasûlüllâh'a (s.a.a) dört yıl sahâbî olduğunu söylüyor.[7] Humeyd Ebû Hüreyre'nin öğrencilerinden birisi olduğuna göre; bu bilgi de Ebû Hüreyre'ye dayanıyor olabilir.

Ebû Hüreyre'nin kendi anlatımlarından en yaygın olanı, kendisinin Hayber'in fethinden birkaç gün sonra İslâm'a girdiği şeklindedir; ki Humeyd-'in sözü de bunu doğrulamaktadır. Ancak Rasûlüllâh (s.a.a) **Alâ b. el-Hadramî**'yi Bahreyn'e vâli olarak gönderirken, yanına Ebû Hüreyre'yi de

---

1- İbn Sa'd, IV, 329; Hâkim, III, 506; İbn'ül-Esîr, V, 120; Balcı, 22

2- İbn Sa'd, II, 106; et-Taberî, II, 135; İbn'ül-Qayyim, IV, 133; el-Aynî, XIV, 240; el-Halebî, III, 36; Sırma, *Medîne Dönemi*: s. 107

3- İbn Sa'd (IV, 325) sahih bir isnatla rivâyet ediyor.

4- el-Humeydî, *el-Müsned*: II, 471; Buhârî: cihâd, 28; et-Tahâvî, I, 450

5- Abdürrazzâq (= İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 112); ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 588 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

6- İbn Sa'd, IV, 327; Buhârî: menâqıb, 25; el-Beyheqî, II, 364

7- İbn Sa'd, IV, 327; Ahmed: IV, 111, V, 369 (16398, 22051); Nesâî: tahâret, 147, zînet, 6; Ebû Dâvûd: tahâret, 40; et-Tahâvî, I, 24; el-Beyheqî, I, 190

kattığına; bu arada onun vâliye bir süreliğine müezzinlik yaptığına dair rivâyetler var.[1] İsnat bakımından sakat olan[2] bu rivâyetler, içerik bakımından doğruysa ve bu sürenin yaklaşık bir yıl olduğunu hesap edersek; Ebû Hüreyre'nin "Rasûlüllâh (s.a.a) ile üç yıl birlikteliğine" dair sözü ancak bu şekilde yerine oturabilir.

Sonuçta genel kanı, demin de ifade ettiğimiz gibi, onun Hayber'in fethini takiben müslüman olduğu şeklindedir. Mûsâ b. Hârûn, el-Beyheqî, İbn Hacer el-Asqalânî, Şihâbüddîn el-Qastalânî, el-Aynî, Celâl es-Süyûtî, eş-Şevkânî vb. de bu görüştedirler.[3]

Doğrusu, çevresinde Ebû Hüreyre'yi "adam" yerine koyup ilgilenecek ve bizi bu noktada bilgilendirecek birisi bulunmadığından; onun ne vakit Müslüman olduğu tartışmasına son noktayı koymak zordur. O yüzden, bu konuda yine sadece kendisinden gelen bu çelişkili haberlerle yetinmek durumundayız.[4]

1- İbn Sa'd, I, 263, IV, 360; ez-Zehebî, *es-Siyer*: I, 264; İbn Kesîr, VIII, 121 ...

2- Çünkü bu konu İbn Sa'd'da yer alan iki rivâyete dayanıyor. Birinin senedinde, kişiliği hakkında önceden [sh. 399] malumat verdiğimiz **Ebûbekr b. Ebî Sebra** var! Diğerinin senedinde ise **Abdullâh b. Yezîd (**b. Abdillâh b. Quseyt**)** adlı biri var. Ki durumu tamamen meçhul! Ayrıca her ikisi de **el-Vâqıdî** kanalıyla geliyor.

3- el-Beyheqî, II, 364; İbn Hacer, *el-Feth*: VII, 473; el-Qastalânî, V, 235, VI, 373; el-Aynî, XII, 234, XIV, 262; es-Süyûtî, *et-Tenvîr*: II, 16; eş-Şevkânî, IX, 167

Buna mukabil İbn Abdilberr (IV, 208), İbn'ül-Esîr (V, 120), el-Haffâcî (I, 41) ve Balcı (s. 27) onun Hayber'in fethine şâhit olduğunu ileri sürerler. Hatta Balcı, durumu daha da netleştirerek, onun "son birkaç kalenin fethine iştirak ettiğini" belirtir! Bu da Ebû Hüreyre'nin ileride göreceğimiz; "şâhit olmadığı olayları bizzat görmüş ve yaşamış gibi takdim ettiği" bazı rivâyetlere dayanmaktadır. Ki Ebû Hüreyre dendiğinde zaten ilk akla gelen en büyük problemlerden birisi budur!

Bu arada Balcı'nın, iddiasına mesnet olarak gösterdiği İbn Sa'd'ın Tabaqât'ında yer alan "Rasûlüllâh'a kavuştuk; Hayber fethedilmişti." anlamlı metni, nasıl olup da "Rasûlüllâh'a kavuştuk. Daha sonra Hayber fethedildi." şeklinde çevirdiğini anlamakta güçlük çekiyoruz. Kaldı ki Balcı, aynı sayfada Buhârî'den (= cihâd, 28) alıntıladığı rivâyete de ters düşüyor!

4- Balcı (s. 24~26), Ebû Hüreyre'nin, kendi kabîlesinin büyüklerinden olan ve ta hicretten önce İslâm'ı kabul eden **Tufeyl b. Amr**'ın öncülüğünde; çok önceleri İslâm'a girmiş olduğunu ileri sürer. Medîne'ye gelişini de "hicret" olarak niteler. Buna göre Tufeyl, İslâm'ı kabul ettikten sonra Yemen'e döner ve kabîlesini İslâm'a davet eder. Tufeyl'e yalnız babası ile Ebû Hüreyre olumlu cevap verir!...

Ebû Hüreyre'ye "Hayber ganimetlerinden pay verilip verilmediği" hususu da oldukça tartışmalı. Kendisinden gelen meşhur rivâyete[1] nazaran; bu mevzuda da bir açıklık yok. Kendisiyle hemen aynı günlerde Müslüman olan Yemenli **Eş'arîler** heyetinden Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin "Biz Peygamber'in (s.a.a) huzuruna Hayber'in fethinden sonra vardık. Bize ganimetten pay verdi. Ancak bizden başka fethe iştirak etmeyen hiç kimseye pay dağıtmadı."[2] sözünün geneline bakılırsa; ganimetten Ebû Hüreyre'ye de pay verilmediği anlaşılıyor.[3]

Oysa konuya ışık tutacak olan ilk kaynaklara göre: Tufeyl'in davetine ilk etapta babasıyla birlikte, eşi de olumlu yanıt verir; Devs kabîlesinden **başka hiç kimse** davete icâbet etmez. Bunun üzerine Tufeyl Rasûlüllâh'ın (s.a.a) yanına, Mekke'ye döner ve Devs kabîlesinde fuhuş ve ribânın yayıldığını anlatır; ondan kabîleye beddua etmesini ister. Ancak Rasûlüllâh **dua** eder. Bu dua üzerine tekrar kabîlesine dönerek yeniden davete başlar. Bu davet sonucu yetmiş seksen ev halkı Müslüman olur ve onlarla birlikte hicret ederler. Medîne'ye vardıklarında Rasûl-i Ekrem'in Hayber'de olduğunu haber alırlar ve doğruca Hayber'e yönelirler. Bölgeye vardıklarında fetih sona ermiştir. Buna rağmen Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ele geçen ganimetten onlara da pay verir. (bk. İbn Hişâm, I, 382-385; İbn Sa'd, IV, 237-239; İbn Abdilberr, II, 232~234; İbn'ül-Esîr, II, 485~486; ez-Zehebî, *es-Siyer*: I, 345~346; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: III, 123~124) Bu kaynakların hiçbiri "Ebû Hüreyre"nin adından bile söz etmez! Onun Tufeyl öncülüğünde İslâm'ı kabul ettiğini yalnızca İbn Hacer (*el-İsâbe*: II, 225~226) öne sürüyor. Kaldı ki bu anlatımların tümü, İbn Kesîr'in de belirttiği gibi, Ehl-i Sünnet açısından kopuk; binaen aleyh zayıf isnatlarla rivâyet ediliyor.

1- el-Humeydî, II, 471; Buhârî: cihâd, 28; el-Beyheqî, VI, 333 = Hatta senedinde bulunan **Ali b. Zeyd b. Cüd'ân** dolayısıyla [sh. 191] "**hasen**" isnatlı bir rivâyette, bizzat kendisi pay verilmediğini söylüyor. bk. et-Tayâlisî, IV, 221; İbn Sa'd, IV, 327; Ahmed: II, 535 (10491); Dârimî: siyer, 34; et-Tahâvî, VII, 354; el-Beyheqî, VI, 334

2- İbn Ebî Şeybe, VI, 493, VII, 395; Buhârî: meğâzî, 40 ...

3- Balcı (s. 27), Rasûlüllâh'ın ona ve diğer Yemenli heyete ganimetten pay verildiğini ileri sürer; ama buna dair açık bir delil sunmaz. Şayet dayanağı, bir önceki sayfada geçen Tufeyl b. Amr'ın anlatımı ise; onun zayıf isnatlı olduğunu yerinde belirtmiştik. Bu iddiaya destek olabilecek şu rivâyet de var: Ebû Hüreyre anlatıyor:

"Biz Medîne'ye geldiğimizde Rasûlüllâh (s.a.a) Hayber'in fethine çıkmış, yerine **Sibâ' b. Urfuta el-Ğıfârî**'yi vekil bırakmıştı. Bizi hazırladı ve doğru Hayber'e gittik. Hayber fethedilmişti. Rasûlüllâh (s.a.a) Müslümanlara danıştıktan sonra bizlere de ganimetten pay verdi. (bk. İbn Sa'd, IV, 327~328; Ahmed: II, 345 / 8196; el-Beyheqî, VI, 334; İbn'ül-Esîr, II, 274~275; eş-Şevkânî, IX, 167) Ancak Buhârî (*es-Sağîr*: I, 18 = İbn Hacer, II, 13) bu olayı **Irâk b. Mâlik**'in adlarını vermediği bir gruptan (= nefer) rivâyet ettiğini belirterek, hadisin gizliden illetli (yani zayıf) olduğuna dikkat çekiyor. Nitekim İbn Sa'd ile el-Beyheqî'nin isnatları aynen öyle.

Bu arada kaynaklar Ebû Hüreyre'nin İslâm'a girerken yaşadığı ilginç bir olaya da yer verirler. Rivâyete göre Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'e gelerek Müslüman olduğunda, Peygamber (s.a.a) şöyle buyurur:

> "Devs kabîlesinden hayırlı bir adamın çıkacağını beklemiyordum!"[1]

01. Asr-ı Saadet Dönemi

Ebû Hüreyre böylece Müslüman olduktan sonra, zaten yoksul biri olduğu için "Suffelilere" katıldı. **Suffe**, Medîne'de mescid-i nebevînin bitişiğine kurulan, üstü kapalı bir gölgelikten ibâretti. Burada evi barkı olmayan, kimsesiz, yoksul kimseler barınır; ilim öğrenirlerdi. Bu "parasız yatılı" pansiyonun masraflarını da durumu iyi olan hayır sahipleri karşılardı. Ebû Hüreyre Suffelilerin en meşhuruydu.

Ebû Hüreyre'nin bu günlerdeki durumunu kendisinden öğrenelim:

> – "Suffe miskinlerinden birisiydim. Sırf **midemi doldurmak** (aynen bu tabir geçiyor) için Rasûlüllâh (s.a.a)'den ayrılmazdım!"[2]
>
> – "Bir gün evimden(?) çıkıp mescide gittim. Beni evimden çıkaran açlıktan başkası değildi. 'Bu saatte niçin dışarı çıktın?' diyen herkese, 'Tabii ki açlıktan!' cevabını verdim..."[3]
>
> – "Rasûlüllâh'ın (s.a.a) minberinin önünde, Âişe'nin odasına doğru baygın düşerdim. Gelip geçen ayağını boğazıma basardı! Cinnet geçirdiğim sanılırdı. Oysa bende cinnet yoktu; sırf açlık vardı!"[4]

1- İbn İshâq, *es-Sîra*: s. 266; et-Tayâlisî (= İbn Kesîr, VIII, 112); Tirmizî: menâqıb, 46; İbn Adiy, III, 165; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 588; Balcı, 22 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih. Tirmizî de "hasen sahih bir hadis" diyor.

Hz. Peygamber'i (s.a.a) böyle düşünmeye iten sebep, o kabîlede zinâ (fuhuş) ve ribânın alabildiğine yaygın oluşu olabilir. (bk. İbn Hişâm, I, 384; İbn Abdilberr, II, 234; İbn'ül-Esîr, II, 486; ez-Zehebî, *es-Siyer*: I, 346; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: III, 124; el-Aynî, XII, 21; Davudoğlu, X, 439)

2- İbn Sa'd, II, 363; Ahmed: II, 240 (6976); Buhârî: ilim, 42, büyû', 1, hars (= müzâraa), 17, menâqıb, 39, et'ıme, 32, i'tisâm, 23; Müslim: f. sahâbe, 159~160

3- İbn Sa'd, IV, 329; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 592 = Senedinde **Hilâl b. Ebî Hilâl el-Medenî** var ki; onu İbn Hıbbân siqa, İbn Hacer makbul sayıyor. (bk. İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 330) Başka bir sorun olmadığına göre; isnâdı hasendir, denebilir.

4- Abdürrazzâq, VIII, 215; İbn Sa'd, IV, 326~327; Buhârî: i'tisâm, 17; Tirmizî: zühd, 39

> – "Açlıktan kıvrandığım bir gün, mescidin çıkış kapısına çöktüm. Yanımdan Ebûbekr geçince; hemen kendisine Allah'ın kitâbından bir âyet sordum. Bunu da (halime acıyıp) karnımı doyurması dışında bir maksatla sormadım! Ama o aldırmadı. Sonra Ömer çıktı[1]; bu kez aynı şeyi ona sordum. Ona da karnımı doyurması dışında bir maksatla sormadım! O da bakmadan geçip gitti. Daha sonra Rasûlüllâh (s.a.a) geçti yanımdan. Durumumu anladı, bana tebessüm etti; sonra ***"Takıl bana!"*** buyurdu..."[2]

> – "Yine açlıktan kıvrandığım bir gün, birisine 'beni alıp götürsün de karnımı doyursun' diye; 'bildiğim' bir ayeti okuturdum. Yoksullara karşı insanların en hayırlısı kuşkusuz Ca'fer b. Ebî Tâlib idi. Bizi alıp götürür; evinde ne varsa, bizi onunla doyururdu."[3]

Hz. Ca'fer-i Tayyâr, Ebû Hüreyre'ye göre galiba bu yüzden sahâbenin en üstünüydü![4] O şöyle derdi:

> "Rasûlüllâh (s.a.a)'den sonra, Ca'fer b. Ebî Tâlib'den daha faziletli birisi ayakkabı giymemiş, deveye binmemiş, binek üzerine oturmamıştır!"[5]

Ebû Hüreyre böyle birisiydi. Üstelik Hz. Peygamber'in (s.a.a) ***"Sizden birinizin, bir ip alıp sırtına odun sarması ve böylece geçimini temin etmesi; verip vermeyeceği belli olmayan birisine dilenmekten daha hayırlıdır!"*** buyurduğunu da bizzat işitmişti.[6] Doğrusu, Ebû Hüreyre bu iş için uygun da birisiydi. Zira Müslüman olduğunda, henüz 30'unu biraz geçmişti.[7]

> – "Yetim olarak büyüdüm. İbn Affân ile Büsra bt. Ğazvân'a, karın tokluğuna ırgatlık yapardım..."[8]

1- Sıralamaya dikkat! Ebûbekr ile Ömer acaba en geride mi namaz kılıyorlardı? Yoksa ön saftaydılar da; cemaati yara yara mı herkesten önce dışarı çıkmışlardı?

2- Ahmed: II, 515 (2401); Buhârî: riqâq, 17; Tirmizî: qıyâmet, 36; Hâkim, III, 15~16; el-Beyheqî, II, 446, VII, 83; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 591; Balcı, 31

3- Buhârî: menâqıb, 39, et'ıme, 32; İbn Sa'd, IV, 41; İbn'ül-Esîr, I, 329

4- İbn Hazm, *el-Fisal*: IV, 111; İbn Hacer, *el-İsâbe*: I, 237

5- İbn Sa'd, IV, 41; Ahmed: II, 413 (8985); Tirmizî: menâqıb, 29; Hâkim, III, 41, 210; İbn Abdilberr, I, 212; İbn Hacer, I, 237; Balcı, 34 = Hâkim "Buhârî'nin şartlarına göre sahih bir hadis" diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

6- bk. Buhârî: zekât, 51, 54, müsâqât, 13, büyû', 15; Müslim: zekât, 106 ...

7- İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 116; İbn Hacer, IV, 209; Balcı, 35

8- İbn Sa'd, IV, 326, 327; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 611~612; İbn Hacer, IV, 209; el-Aynî, I, 140 = Biri sahih, ikisi "Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih" üç ayrı isnatla geliyor.

Şimdi Ebû Hüreyre'yi gözlerinizin önünde canlandırmaya çalışın. Kendi anlattıklarına göre; onun cami kapılarına mendil açan dilencilerden bir farkı var mı? Ebûbekr ile Ömer'in bile aldırış etmeden geçip gittiği birisi, nasıl olur da büyük "saygınlık" kazanır ve ashâbın en ileri gelen ilim havzalarından birisi olur? "Bir dilim ekmek!" için kapı kapı dolaşan, ona buna avuç açan, gelen geçenin ayakları altında "tepelenen" bir sefilin, aynı zamanda "büyük bir hadis otoritesi" olabileceğini bir düşünün…

Balcı (s. 36~43), Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber'e (s.a.a) olan yakınlığını, ona olan sevgisine ve hadise olan tutkusuna bağlıyor. Oysa sırf "midesini doldurmak" için Rasûlüllâh'tan (s.a.a) ayrı kalmadığını ve "karnının doyurulması dışında bir maksatla soru sormadığını" söyleyen, bizzat Ebû Hüreyre'nin kendisi değil mi!?[1]

Ebû Hüreyre, karnını doyurabilmek için başkalarını rahatsız ederdi. Bunun için ev ev dolaştığı da olurdu. Bir gün Rasûlüllâh (s.a.a) ona ***"Geçen gün neredeydin?"*** diye sorar. Ebû Hüreyre akrabalarından birini ziyarete gittiğini söyleyince; Rasûlüllâh (s.a.a) onu şu sözlerle uyarır:

> "Ara sıra ziyâret et ki çok sevilesin!"[2]

Ebû Hüreyre, Rasûlüllâh'ın sağlığında, Alâ b. el-Hadramî'nin yanında Bahreyn'e –müezzin olarak– gönderilmesi [sh. 779~780][3] dışında; hicretin dokuzuncu yılında (vedâ haccından bir yıl önce), Hz. Ali'nin başkanlığında yapılan hacda bildiri okumak[4] ve daha sonra, Ramazan ayında

---

1- Balcı (s. 43) Ebû Hüreyre'nin, Rasûlüllâh'tan nadiren ayrıldığı durumlarda meşhur sahâbeden **Sehl b. Sa'd el-Ensârî**'yi kendisi için hadis dinlemek üzere onun huzuruna gönderirdiğini iddia ediyor ve bu iddiayı İbn İshâq'ın bir sözüne (=Hâkim, III, 513) dayandırıyor. Oysa dipnotta verilen bu kaynak o bilgiyi doğrulamıyor!

2- et-Tayâlisî, IV, 268; et-Taberânî, *el-Evsat*, II, 210; İbn Adiy, VII, 230; Hatîb, XIV, 108; el-Münâvî, IV, 62; İbn Hamze, II, 201; el-Aclûnî, I, 528

3- Ayr. bk. Balcı, 36, 47 = Ramazan Balcı (s. 65) onun Bahreyn'de İslâm'ı yaymak, Müslümanlara fıkhı ve dini öğretmek ve onlara fetva vermekle görevlendirildiğini ileri sürer. Oysa, mezkur kaynaklar "müezzinlik" dışında bir görevden söz etmezken, o görevin de Allah'ın Rasûlü (s.a.a) tarafından değil, vâli tarafından verildiğini belirtirler. Lâkin Ebû Hüreyre durumdan vazife çıkarmışsa, o başka!

4- Hac Emirliği olayının gerçek yüzünü, olay karşısında Ehl-i Sünnet ulemâsının garip tutumunu ve bu arada Ebû Hüreyre'nin konuyla ilgili birbiriyle çelişen iki anlatımını görmek isteyenler, "*Hz. Ali*" adlı çalışmamıza (s. 193~224) bakabilirler.

toplanan zekât mallarını korumakla[1] da görevlendirildi. Tabii ki bu görevlerden de Ebû Hüreyre dışında kimsenin haberi yoktu!

Asr-ı saâdette yapılan hiçbir cihâd hareketinde onun varlık gösterdiğinden, herhangi bir kahramanlığından da söz edilmez kaynaklarda. Tabii ki Mûte harbinde düşman askerlerini görünce korkuya kapılması[2] ve daha sonra ardını dönüp kaçması müstesnâ![3]

02. Dört Halîfe Dönemi

Halîfe Ebûbekr döneminde, Ebû Hüreyre'nin –ridde savaşlarında mücâhit olarak rol aldığına dair iddialar dışında– herhangi bir etkinliğine şahit olamazsınız.[4] Halîfe Ömer dönemine geldiğimizde ise; Bahreyn vâlisi

---

Kaldı ki rivâyetlerde Ebû Hüreyre, kendisinin Allah'ın Rasûlü (s.a.a) tarafından görevlendirildiğini söylemiyor. "O kafilede ben de vardım." diyor. Kendisine "bildiri okuma" görevini verenin "Ebûbekr" olduğunu belirtmesi ise; onun "yalanını" deşifre eder mahiyette ilginç bir ipucu! Zira Ebûbekr kısa bir süre sonra, vahiyle bu görevden alınarak geri çağırılmış, yerine Hz. Ali gönderilmişti!

1- Buhârî: vekâlet, 11, bed'ül-halq, 11, f. Qur'ân (=Baqara), 10 = Ta'lîq sûretiyle rivâyet ediyor. Muttasıl isnatlısı için bk. Nesâî, *el-Kübrâ*: VI, 238

2- İbn Kesîr, *el-Bidâye*: IV, 278; Balcı, 53

3- Hâkim, III, 42; Balcı, 53 = Ebû Hüreyre, bir amca-oğlunun kendisine "Mûte günü sen kaçmamış mıydın?" şeklinde bir sorusu üzerine; "Ona ne cevap vereceğimi bilemedim!" diyor.

4- Balcı (s. 54~55) onun "ridde" savaşlarına katıldığını ileri sürüyor. Oysa ilgili savaşların birinde sadece adı geçiyor. (bk. et-Taberî, II, 288) O da [Seyf → Şuayb → Seriyy →] yoluyla geliyor. Artı bunların dışında kimlikleri belirsiz birkaç kişi daha var. Bu yolla gelen rivâyetlerin uydurma olduğunu daha önce [sh. 58~64] görmüş; bu savaşların "ridde savaşları" olarak adlandırılmasının altında da Seyf'in bulunduğunu izah etmiştik. [bk. sh. 369] Onun bu savaşlara katıldığına delil olabilecek; Alâ b. el-Hadramî'nin kerâmetine ilişkin bir rivâyete de ileride [sh. 811] değineceğiz.

Bu arada Balcı, yeni yönetime zekât vermekten çekinen kabîlelere savaş açmak konusunda, Halîfe Ebûbekr ile Ömer'in tartışmasına ilişkin rivâyetin son tarafında yer alan, "Ebûbekr'le beraber savaştık. Sonra gördük ki o haklıdır." sözünü Ebû Hüreyre'ye mal ediyor. Oysa hem bu sözün doğru çevirisi "Gördüm ki Allah, Ebûbekr'in kalbini savaşa açmış, hazır etmiş. Sonra anladım ki o haklıdır!" şeklinde olmalıdır, hem de bu söz Ebû Hüreyre'ye değil, Ömer'e aittir. (bk. Ahmed: I, 19, 47, II, 528 / 112, 317, 10420; Buhârî: zekât, 1, 41, mürteddîn, 3, i'tisâm, 2; Müslim: îmân, 32 ...)

Alâ b. el-Hadramî'nin[1] hicrî 14 senesinde ölümüyle; yerine Ebû Hüreyre-'nin tayin edildiğini görmekteyiz.[2]

Ebû Hüreyre, iki yıl gibi kısa bir süre zarfında, akıl almaz servete ulaştı. Yanındaki mallarla birlikte Medîne'ye gelen Ebû Hüreyre, halîfenin yanına vardı. Halîfe onun 400 bin dirhem malla geldiğini görünce oldukça şaşırdı![3] Ona sordu: "Birine zulmettin mi?" Ebû Hüreyre "Hayır!" dedi. "Peki haksız yere bir şey aldın mı?" diye sordu. Vâli buna da "Hayır!" cevabını verdi. Halîfe "Ya senin malın ne kadar?" diye sordu. Ebû Hüreyre "20 bin dirhem." dedi. "Bu kadar malı nereden elde ettin?" dedi. Vâli "Ticâretle meşguldüm!" deyince, halîfe şu talimatı verdi: "Ana sermayeni ve maaşını ayır, geri kalanı beytülmâle (devlet hazînesine) bırak!"[4]

Bir rivâyette ise halîfe Ömer, vâli Ebû Hüreyre'ye sordu: "Ey Allah'ın ve kitâbının düşmanı! Allah'ın malını mı çaldın?" Vâli "Allah'a ve kitâbına düşman olmadığını; lâkin bu ikisine düşman olanlara düşman olduğunu; Allah'ın malını da çalmadığını" söyledi. Halîfe "Öyle ise bu kadar malı nasıl biriktirdin?" diye sordu. Ebû Hüreyre "Yavrulayan atlarımdan, bana ait maaşımdan ve ardı arkası kesilmeyen hediyelerden!" dedi. Halîfe bunun üzerine derhal emir vererek valinin mallarına el kondu.[5]

1- Rasûlüllâh (s.a.a) kendisini Bahreyn'e vâli tayin etmiş; ancak şikâyetler üzerine görevinden alarak yerine **Ebân b. Saîd**'i atamıştı. Ancak Ebân halîfe Ebûbekr'e bîat etmediği için görevinden alındı ve yerine Alâ b. el-Hadramî, tekrar vâli olarak gönderildi. Bu görevini Ömer döneminde de sürdürdü... (bk. İbn Sa'd, IV, 360~362; İbn Abdilberr, I, 75, III, 146; İbn'ül-Esîr, I, 43, III, 272; Yâqût, I, 348)

2- Ömer'in onu böyle önemli bir göreve getirmesi, onun Bahreyn vâlisi Alâ b. el-Hadramî'nin yanı sıra bölgeyi tanıyarak idârî tecrübe kazanmış olabileceğine olan inancından kaynaklanabilir. Ancak halîfe çok geçmeden yanıldığını anlayacaktır.

3- Bir rivâyette rakam 500 bin (bk. İbn Ebî Şeybe, VI, 452, İbn Sa'd, III, 300; Balcı, 49), bir rivâyette ise 800 bin (bk. İbn Ebî Şeybe, VI, 457) olarak verilir.

4- İbn Sa'd, IV, 336; Balcı, 49~50 = İsnâdı gayet sahîh ve sağlam.

5- İbn Sa'd, IV, 335; el-Belâzürî, *el-Fütûh*: s. 93~94; Hâkim, II, 347; Yâqût, I, 348 = İbn Sa'd'ın isnâdı gayet sağlam. Hâkim "İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih." diyor; Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor.

Bu arada halîfenin, onu "Seni Bahreyn'e vâli yaptığımda ayağında bir çift ayakkabı yoktu! Sonra bana ulaştı ki; tam 1600 dinara atlar alıyormuşsun!" diyerek azarladıktan ve mallarına devlet adına el koyduktan sonra; sırtını kanatana kadar dövdüğü de rivâyet edilir. (bk. İbn Abdirabbih, *el-Iqd'ül-Ferîd*: I, 53; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 165; Şerafuddîn, *Ebû Hüreyre*: s. 14~15; Ebû Reyye, 218 (*Terc*: s. 243~244)

Sonuçta halîfe Ömer haklı ya da haksız[1] olsun; Ebû Hüreyre görevinden alındı ve yerine Osmân b. Ebil-Âs es-Seqafî tayin edildi.[2]

Bu arada; Qudâme b. Maz'ûn'un şarap içtiğine tanıklık ederek sopalanmasına sebep olanlardan biri de Ebû Hüreyre idi. O yüzden halife Ömer'in eşi ve aynı zamanda Qudâme'nin de bacısı olan Zeyneb ile karşılıklı birbirlerine lanet etmişlerdi; hem de halîfenin huzurunda![3]

Halîfe Ömer'in, Ebû Hüreyre'nin hadis rivâyetinden de oldukça rahatsız olduğunu az ileride göreceğiz.

Halîfe Osman döneminde; Ebû Hüreyre'ye her hangi bir görev verildiği bilinmemektedir. Bilinen bir şey varsa; o da onun sıkı bir "Osmancı" olduğudur! Ebû Hüreyre'nin Osman'a yakın duruşu, halîfenin hukuk dışı icraatını sahiplenişi ve muhasara günlerinde takındığı tavır; araştıranla-

---

Balcı (s. 127~128), rivâyetin isnâdının olmadığını belirttikten ve Şerafuddîn el-Mûsevî'ye bir dizi hakâretten sonra, "dövülme" işinin uydurma olduğuna hükmediyor. Bu rivâyetin isnâdı hakkında bizim de bilgimiz yok! Ancak Mâlikî mezhebinin, Arap Dili ve Edebiyatı ve târih alanlarında ustalaşmış âlimlerinden İbn Abdirabbih, bu olayı hiç rahatsızlanmadan aktarabiliyor. Öte yandan bir sonraki dipnotta yer alacak kaynaklar; halîfe Ömer'in daha sonra Ebû Hüreyre'yi yeniden görevlendirmek istediğinde; onun şu gerekçeyle görevi kabul etmediğini belirtirler: "Şu beş şeyden korkuyorum: İlimsiz bir şey demekten, haksız hüküm vermekten, sırtıma vurulmasından, malımın zorla elimden alınmasından ve namusuma dil uzatılmasından!"

Ebû Hüreyre'nin bu beyânı, azil sonrası halîfe tarafından bir güzel kırbaçlanmasının yanı sıra, namusuna dil uzatılmış olduğunu da gösteriyor! Balcı da bunların pekâlâ farkında. Ama her nedense bu gerekçelere kitabında (s. 50) değinmiyor!

1- Bazı kaynaklarda (= İbn'ül-Esîr, V, 223; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 612; İbn Kesîr, VIII, 119, 121; Yâqût, I, 349; İbn Hacer, *el-İsâbe*: IV, 210, 241; Balcı, 50), yapılan bu sorgulamanın ardından Ebû Hüreyre'nin getirdiği malların araştırıldığı ve aynen dediği gibi çıktığı, daha sonra halîfenin onu yeniden görevlendirmek istediği; ancak onun buna yanaşmadığı belirtiliyor.

Yeniden görevlendirme işi, İbn Sa'd (IV, 335), el-Belâzürî (*el-Fütûh*: I, 100~101) ve Hâkim (II, 347)'de de yer alıyor. Ancak bunlarda "mallarının araştırıldığı" yerine, "mallarına el konulduğu" belirtiliyor. Neticede bizce bu detay pek de mühim değil. Lâkin bununla Ebû Hüreyre'yi temize çıkarmaya çalışanlar; halîfeyi ne duruma soktuklarının farkında mıdırlar acaba?

2- İbn Abdilberr, IV, 209; İbn'ül-Esîr, V, 121; İbn Hacer, IV, 210

3- İbn Şebbe, III, 848; el-Belâzürî, X, 258~261 [= Olay için bk. sh. 617]

rın gözlerinden kaçacak bir durum değildir.[1] Ebû Hüreyre, Osman'a sadece destek olmakla kalmamış; bunun yanında onu aklayıp paklamak için uydurulan bir takım hadislere de âlet olmuştur.[2]

Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali (a.s) dönemine geldiğimizde; Ebû Hüreyre'nin birden bire ortadan kaybolduğunu görüyoruz. Öncelikle, yasal yoldan iş başına getirilen Hz. Ali'nin hilâfetini tanıyanlar arasında o yoktu.[3] Belli ki o da Emîr'ul-Mü'minîn'e biat etmemiş; maktûl halîfenin ardından Şam tarafına kaçanların arasında yer almıştı!

Ebû Hüreyre, bilinen "silik" kişiliğine rağmen, sahnede iki ayrı yerde Muâviye'nin yanında yer tuttuğunu görmekteyiz. ***İlki***, Sıffîn harbi öncesinde; Muâviye'nin Osman'ın kâtillerini teslim almak üzere, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'ye gönderdiği elçiler arasında Ebû Hüreyre de vardı![4] Hatta halîfe Ömer tarafından insanlara İslâm'ı öğretmek üzere Şam'a gönderilen, bölgenin önde gelen fakihlerinden Abdurrahmân b. Ğanm el-Eş'arî, onları bu yaptıklarından dolayı ayıplayarak şöyle demişti:

> "Hayret size! Bu yaptığınız sizce nasıl câiz olabilir! Tutmuş; Ali'yi hilâfet işini şûrâya devretmeye çağırıyorsunuz. Oysa pekâlâ bilmektesiniz ki; Muhâcirûn ile Ensâr, Hicâz ve Irak halkı ona bîat etmişlerdir.

1- bk. sh. 514. Ayr. Balcı, 71~72 (Bu durumun Ebû Hüreyre'nin aleyhine değerlendirilmesi, elbette halîfe Osman'ın yakından tanınmasıyla doğru orantılıdır.)

2- bk. sh. 565~566 = Örneğin; Allah'ın Rasûlü (s.a.a) ***"İleride fitne ve kargaşa çıkacak!"*** buyurdu. Ardından birine işâretle ***"Siz şu emîrin ve dostlarının yolundan gidin!"*** talimatını verdi. Hadis buraya kadar doğru. Ancak Ebû Hüreyre, Rasûl-i Ekrem'in o sırada "Osman'a" işâret ettiğini söylüyor. [bk. sh. 552] Oysa kendisine işaret edilen kişi Ali'den başkası değildi. Nitekim Ka'b b. Ucra'dan gelen bir hadis kelimesi kelimesine aynıdır ve orada işâret edilen kişinin "Ali" olduğu belirtilir. (bk. et-Taberânî, XIX, 147) Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Safiyye annemize şu vasiyette bulunuyor: ***"Bir hâdise vuku buldu mu; hemen Ali'ye sığın!"*** (bk. et-Taberânî, IV, 230; el-Münâvî, IV, 359 = el-Heysemî (IX, 145) "Râvîlerinin tamamı, sahih hadis râvîleridir." diyor. Yani isnâdı sahih bir hadis.) Daha önceden "**Ehl-i Beyt'e yönelik suçlar**" başlığı altında gördüğümüz hadislerle, son bölümde göreceğimiz seqaleyn, sefîne, emniyet, velâyet, ğadîr–humm vb. hadisler de aynı gerçeği ifade ediyor.

3- İbn Teymiyye, VII, 473, VIII, 146; Algül, II, 483

4- Ebû Hüreyre, olmayan "kargoyu" teslim almak için, Nu'mân b. Beşîr ile birlikte gelmişti. Ancak Emîr'ul-Mü'minîn, o ikisinden sadece Nu'mân'ı muhâtap alarak konuyu onunla görüşmüş; Ebû Hüreyre'ye tek kelime etmemişti! (bk. es-Seqafî, II, 307~309; İbn Ebil-Hadîd, II, 301~302; Şerafuddîn, 22~23)

> Ondan hoşlananlar hoşlanmayanlardan, ona bîat edenler etmeyenlerden daha hayırlıdır. Muâviye kim, şûraya dahil olmak kim!"[1]

Ancak umduğunu bulamayınca, ***"İleride fitne, kargaşa çıkacak! O günlerde oturan ayakta olandan, ayakta olan yürüyenden ve yürüyen koşandan daha hayırlıdır! ..."*** mealli hadis(!)lerin altına imza atarak[2], halkı Hz. Ali'ye destek olmaktan sakındırmaya çalıştı.

Ebû Hüreyre'nin, Sıffîn muhârebesi sırasındaki tutumu da enteresandır. Kalbi Muâviye ile birlikte çarpmasına rağmen savaşa bilfiil katılmadı. Muhtemelen bu onun yapısından ileri geliyordu. Ancak namaz vakitlerinde Hz. Ali'nin yanına gider, yemek vakti yanaştığında ise Muâviye'nin çadırına koşardı. Sıcak savaş başladı mı dağa çekilirdi. "Ali'nin arkasında kılınan namaz daha fazîletli. Muâviye'nin sofrası daha yağlı, dağa çekilmek ise daha güvenceli!" derdi.[3]

İkincisi ise, Muâviye'nin emri üzerine Medîne'yi basan Büsr b. Ebî Ertât, katliam sonrası Muâviye adına halktan zorla biat aldıktan sonra; Medîne'nin idaresini Ebû Hüreyre'ye bırakıp şehri terk etmişti![4] Daha sonra,

---

1- İbn Abdilberr, II, 425; İbn'ül-Esîr, III, 147 = Ancak burada Ebû Hüreyre'nin Nu'mân b. Beşîr yerine, Ebüd-Derdâ ile birlikte olduğundan söz edilir ki; hatalıdır.

Balcı (s. 130~131), önceki anlatımın yer aldığı kaynakları "Şiîlikle" suçlayarak, halîfe Osman döneminin son yıllarında öldüğü bilinen Ebüd-Derdâ'nın rivâyette yer almasından hareketle; onun Muâviye adına elçilik olayına kökten karşı çıkar. ***Evvelâ***, İbn Ebil-Hadîd bir Şiî değil, Mu'tezilî'dir. Üstelik sırf Mu'tezile'nin değil, özgür düşünen bütün İslâm dünyasının itimadını kazanmış saygın alimlerdendir. ***Sâniyen***, Ehl-i Sünnet'ten İbn Abdilberr ile İbn'ül-Esîr de bu olaya yer vermiştir. ***Sâlisen***, Hz. Ali'nin Şîasından olmak suç değil, şereftir. Ama dileyen Muâviye'nin şîasından olabilir! ***Râbian***, Şiîliği "yalancılıkla ve kendi lehlerine hadis uydurmakla" eş değerde görenler, insaf edip; kendi geçmişlerini bir gözden geçirmeliler. Kaldı ki Ehl-i Sünnet hadisçileri de pek çok Şiîden hadis almış; onların rivâyetlerine güvenmiştir.

2- Ahmed: II, 282 (7464); Buhârî: menâqıb, 25, fiten, 9; Müslim: fiten, 10~12

Oysa sahâbe ve tâbiînin ekserisi ile bilumum İslâm ulemâsına göre; böyle günlerde haklı taraftan yana olmak farzdır. en-Nevevî (XVI, 10; Davudoğlu, XI, 308), "Sahih olan budur." diyor. Hucurât sûresinin 9. âyetinin gereği de odur.

3- el-Halebî, III, 329; Şerafuddîn, 304; Gölpınarlı, 174~175; Ebû Reyye, 198 / *Tercümesi*: s. 217, aynı müellif, *Şeyh'ul-Madîra*: s. 56

4- bk. sh. 645~646 = Ebû Hüreyre'nin görevlendirilişine dair bk. el-Belâzürî, III, 212; es-Seqafî, II, 416; İbn A'sem, IV, 232; İbn Ebil-Hadîd, II, 11; Aycan, 173

Câriye b. Qudâme'nin –Hz. Ali adına– ikibin atlıyla Medîne'ye doğru yola çıktığını haber alan Ebû Hüreyre, kıldırdığı namazı bırakarak kaçmış, Câriye'nin şehri terk etmesiyle görevine geri dönmüştü![1]

Bütün bunlar, onun Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerine uzak, Muâviye ve adamlarına yakın durduğunu gösteriyor. Muâviye döneminde yaptıkları da buna delildir. Bu birilerine "suç" olarak görünmeyebilir. Oysa Allah'ın Rasûlü (s.a.a), Ali'ye düşman olmak bir yana; ona mesafeli duruşu bile "suç" olarak tanımlamaktadır. [bk. sh. 277 vd.]

03. Muâviye Dönemi

Meşhur hadisçilerden Süleymân b. Mihrân el-A'meş'in anlattığına göre; Muâviye, İmâm Hasan'la barış imzaladıktan sonra Kûfe'ye ayak bastığında; beraberinde Ebû Hüreyre de vardı. Kûfe mescidine girerek bir konuşma yapan Ebû Hüreyre, Rasûlüllâh'ın (s.a.a):

> "Her peygamberin bir haremi (kutsal mekânı) vardır. Benimkisi ise Medîne'dir. Kim burada gayr-ı meşrû bir şey ihdâs ederse; Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti onun üzerine olsun!"

buyururken işittiğini belirttikten sonra, sözü Ali'ye getirir:

> "Allah şâhidim olsun ki; Ali o bölgede (dinde yeri olmayan şeyler) ihdas etmiştir!"[2]

Galiba bunun üzerine Kûfeli bir genç ayağa kalkıp Ebû Hüreyre'ye sorar: "Sen, Hz. Peygamber'in ***"Ben kimin mevlâsıysam, Ali de onun mevlâsıdır. Allahım! Ali'yi seveni sev, ona düşman olana düşman ol!"*** buyurduğunu işitmiş miydin?" Ebû Hüreyre "Evet!" deyince; genç şöyle der:

1- es-Seqafî, II, 441; et-Taberî, III, 153~154; İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil*: III, 251; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 357; Şerafuddîn, 25~26; Gölpınarlı, 280

2- İbn Ebil-Hadîd, IV, 67; Şerafuddîn, 38~39 = el-A'meş'in Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği bu haberi, Ahmed (II, 398, 526 / 8808, 10384) ile Müslim (hacc, 470) de rivâyet ediyor. Ancak her nedense, onun Hz. Ali'ye sataşmasına yer vermiyorlar! İbn Ebil-Hadîd'in zikrettiği bu rivâyet, Ebû Ca'fer el-İskâfî'ye dayanıyor. Ebû Ca'fer ise, Mu'tezile'den olup, ilmi ve takvasıyla maruf, güvenilir birisidir. Bazılarının iftirâ ettiği gibi; yalan konuşacak kadar basit birisi değildir. Ebû Ca'fer, bunun üzerine Ebû Hüreyre'nin Muâviye tarafından ödüllendirildiğini belirtiyor.

"Allah şâhidim olsun ki; sen de Allah'ın düşmanına dost, dostuna düşman oldun!"[1]

Ebû Hüreyre'nin "Ali" aleyhine olan bu tavrı, Ümeyye oğulları nezdinde karşılığını buluyordu. Bu kabilden olmak üzere, elbette Muâviye'nin de işaretiyle, dönemin Medîne vâlisi Mervân tarafından, sık sık vekâleten "Medîne vâliliğine" getirildi![2] Böyle bir görev, muhtemelen onun aklından bile geçmiyordu ki; makama oturduğunda adeta kendini kaybetmişti. Örneğin Medîne vâliliğine vekâlet ettiği günlerde; kendisi için hazırlanan makam aracına (= eşeğine) binip yola koyulur ve şöyle derdi:

"Yol verin, yol verin; emîr geliyor!"[3]

Ebû Hüreyre, yine aynı günlerde, gece vakti karga oyunu oynayan çocukların yanına yavaşça sokulur, bir anda kendisini onların arasına atarak ayaklarını yere vurur; çocuklar da korkularından çığlık atarak sağa sola kaçışırlardı![4]

Bir makam uğruna bu kadar basitleşen[5] Ebû Hüreyre, önceleri karın tokluğuna hizmetçilik yaptığı Büsra bt. Ğazvân[6] ile evlenmesiyle; dünyalar onun olmuştu! İyisi mi; bunu da kendisinden dinleyelim:

1- es-Seqafî, II, 452; İbn Ebil-Hadîd, IV, 68; Ebû Reyye, 216 (*Tercümesi*: s. 235) = Balcı (135~136), rivâyetin kaynağı durumunda olan Ebû Ca'fer el-İskâfî'ye yükleniyor! Oysa aynı rivâyete, Buhârî ile Müslim'in hadis üstatlarından olan İbn Ebî Şeybe (VI, 369) de yer veriyor. Balcı, öte yandan Ebû Reyye'nin sözlerini yanlış çeviriyor; ardından o çeviriye istinâden, onu ilhâd ve düşmanlıkla suçluyor!

2- İbn Sa'd, IV, 336; Müslim: salât, 30, cum'a, 61, libâs, 48; Nesâî: iftitâh, 84

3- İbn Sa'd, IV, 336; Ahmed: II, 409, 430 (8937, 9187); Müslim: libâs, 48; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 121 = Müslim'de bunun Bahreyn vâliliği sırasında geçtiğinin belirtilmesi, galiba hatalıdır.

Bazı rivâyetlerde ise, sırtında odun yükü ile "Emîre yol açın!" derdi. "Bu kadarı yeter mi?" diyenlere ise şu karşılığı verirdi: "Emîre yol açın!" (bk. Ebû Nuaym, *el-Hılye*: I, 385; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 614; İbn Kesîr, VIII, 121)

4- İbn Sa'd, IV, 336; ez-Zehebî, *Siyer*: II, 614; İbn Kesîr, VIII, 121; Balcı, 52

5- Balcı (52), Ebû Hüreyre'nin bu davranışlarını, "Emevî vâlilerinin muhteşem hayatlarıyla alay etmek" olarak yorumlar. Oysa rivâyetlerde bu yönde en ufak belirti yoktur. Hem bu durumda "çocukların oyununu bozması" nasıl izah edilir?

6- Kadın sahâbedendir. Sahâbeden Utbe b. Ğazvân'ın bacısı, halîfe Osman'ın da baldızıdır. (bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*: IV, 252) Bu durumda Ebû Hüreyre bu kadınla evlenmekle, biraz gecikmeli de olsa; maktûl halîfe Osman'la bacanak olmuştu!

> "(Asr-ı saadette) sırf karın tokluğuna ve ayaklarımı dinlendirmeye karşılık, (Osman) İbn Affân ile Büsra bt. Ğazvân'a ırgatlık yapardım... Büsra, o günlerde beni dik binmeye ve yalınayak yürümeye mecbur tutuyordu. Ne zamanki Allah beni onunla evlendirdi; bu sefer ben onu dik binmeye ve yalınayak yürümeye mecbur ettim!"[1]

> "Yetim olarak büyüdüm, miskin olarak göç ettim. Ğazvân'ın kızına karın tokluğuna ırgatlık yaptım. Konakladıklarında hizmet eder, binip yola koyulduklarında türkü söylerdim. Sonunda Allah beni onunla evlendirdi. Bu dini kâim (ayakta) tutan, beni de imam (yönetici) yapan Allah'a hamd olsun."[2]

Hz. Peygamber'in (s.a.a) arkasında namaz kılanların mescitten çıkarlarken boğazına basarak geçtikleri Ebû Hüreyre, Ümeyye oğullarının sunduğu imkânlar sayesinde dilencilikten ve karın tokluğuna ırgatlıktan nerelere gelmişti! Medîne yakınlarında bulunan, "**Aqîq**" denilen bağlık bahçelik bir yerde; bir de "köşk" satın alan[3] Ebû Hüreyre, artık halis ipekli, ketenli elbiseler giyiyordu.[4] Günün birinde ketenden elbiseler giymiş, (yere) sümkürürken şöyle diyordu: "Bak sen şu işe! Ebû Hüreyre ketenli elbiseler içinde sümkürüyor!"[5]

Sonunda o da bu dünyadan göçüp gitti. Ölüm tarihi, genel kanaate göre hicrî 59'dur. en-Nevevî "Sahih olan görüş budur." diyor.[6]

78 yaşında ölen Ebû Hüreyre'nin cenazesine, halîfe Osman'ın çocukları özel ilgi gösterdi. Muâviye de, günün Medîne vâlisi olan yeğeni Velîd b.

1- İbn Sa'd (IV, 326~327) üç değişik yoldan, gayet sahih isnatlarla rivâyet ediyor. Ayrıca bk. Abdürrazzâq, VIII, 215; İbn Hacer, *el-Feth*: IX, 558

2- Muhtelif rivâyetler için bk. İbn Sa'd, IV, 326; İbn Mâce: ruhûn, 5; Ebû Nuaym, I, 379-380; el-Beyheqî, VI, 120; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 611~612; İbn Kesîr, VIII, 118; İbn Hacer, IV, 209; el-Aynî, I, 140; Şerafuddîn, 33~35; Balcı, 44, 45

3- İbn Hacer (IV, 210) bizzat "qasr" tabirini kullanıyor ki; "köşk" demektir.

4- Abdürrazzâq, VIII, 215; İbn Sa'd, IV, 327, 333~334; Balcı, 23~24

5- Ya da [.. ketene sümkürürken şöyle dedi: "Bak sen şu işe! Ebû Hüreyre ketenli elbiseye sümkürüyor!"] Şayet bu çeviriyi esas alırsak; rivâyetin yukarısına göre, onun üzerindeki keten elbiseye sümkürmüş olduğu anlaşılır. Ki bu daha da çirkin bir durum! bk. İbn Sa'd, IV, 326~327, 333~334; Buhârî: i'tisâm, 17; Tirmizî: zühd, 39

6- İbn Sa'd, IV, 340; İbn Abdilberr, IV, 210; en-Nevevî, I, 68; İbn Kesîr, VIII, 122; el-Aynî, I, 140; Bilmen, I, 352; Davudoğlu, I, 19; Balcı, 85~86

Utbe'ye şu emri verdi: "Geride bıraktıklarını gözet. Vârislerine 10 bin dirhem ver; yakınlarına iyilik yap. Zira o, maktul halîfeye destek olan ve kuşatma gününde onun yanında yer alan birisiydi."[1]

04. Fazîletine İlişkin Rivâyetler

İbn Abdilberr der ki:

> "Ebû Hüreyre, Hayber'in fethedildiği yıl İslâm'a girdi. Rasûlüllâh (s.a.a) ile birlikte fethe tanık odu.[2] Sonra onun yanından ayrılmadı. İlme olan düşkünlüğünden[3], karın tokluğuna rıza göstererek Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hizmetinde bulundu. Eli Rasûlüllâh'ın (s.a.a) eliyle beraberdi.[4] O nereye gitse, oraya giderdi.[5] Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ashâbının en hâfızı idi.[6] Muhâcirûn ticâretle, Ensâr da kendi bağ bahçeleriyle meşgul olduklarından, onların tanık olmadığı birçok şeye tanık olurdu.[7] Rasûlüllâh (s.a.a) onun ilme ve hadîse karşı 'çok hırslı' olduğunu söylerdi.[8] Bir gün Rasûlüllâh'a (s.a.a) kendisinden çok hadis işittiğini; lâkin onları muhafaza edemeyip unutmaktan korktuğunu arz ettiğinde; Rasûlüllâh (s.a.a) ondan üzerindeki ridâsını yere yaymasını istemiş; o da istenile-

1- İbn Sa'd, IV, 340; Hâkim, III, 508; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 626; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 122; İbn Hacer, IV, 210; Balcı, 85

2- Oysa onun fethin sona erdiği günlerde geldiğini yukarıda görmüştük.

3- Oysa Rasûlüllâh'ı "sırf karın tokluğuna" terk etmediğini kendisi söylüyor!

4- bk. Tirmizî: menâqıb, 46; Ebû Ya'lâ, II, 10; el-Bezzâr, III, 148; Hâkim, III, 512; İbn Kesîr, VIII, 117 = Bu yargı sahâbeden **Talha**'ya aittir. Talha'nın nasıl birisi olduğunu ise yukarıda gördük. Kaldı ki Tirmizî bile bu rivâyete "garip" diyor.

5- bk. Ebû Ya'lâ, II, 10; el-Bezzâr, III, 148; Hâkim, III, 512; İbn Kesîr, VIII, 117 = Bu da bir önceki rivâyete dayanıyor. Bu konuda Ebû Hüreyre'den gelen bir rivâyet de var! (bk. ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 605; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 116)

6- bk. İbn Sa'd, IV, 332; Dârimî: muqaddime, 19; Hâkim, I, 92 = Üstelik senedinde **Abdullâh b. Şaqîq** var ki nasıl birisi olduğunu önceden [sh. 127] görmüştük.

7- bk. İbn Sa'd, II, 363; Buhârî: ilim, 42 ...; Müslim: f. sahâbe, 159~160 = Oysa Muhâcirûn ve Ensâr'ın hepsi elbette böyle değildi. **Hz. Ali** de Muhâcirûn'dan, hem de onların en önde gelenlerinden idi. Doğrusu, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) yanından hiç ayrılmayan, onu hiç terk etmeyen, asıl oydu. (bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 399~400)

Ebû Hüreyre, hadis rivâyetinde kendisini ön plana çıkarmak için; Muhâcirûn ve Ensâr'ın yanında, Âişe'yi de "ayna karşısında sürmelenip makyaj yapmakla" suçlamaktaydı! (bk. İbn Sa'd, II, 364; er-Râmehürmüzî, 555; Hâkim, III, 509)

8- bk. İbn Sa'd, II, 364, IV, 330; Buhârî: ilim, 33, riqâq, 51: krş. menâqıb, 25

> ni yapmıştı. Rasûlüllâh (s.a.a), yere yayılan ridâyı avuçladıktan sonra ***"Bunu göğsüne bastır!"*** buyurmuştu. Ridâsını yerden toplayıp göğsüne bastıran Ebû Hüreyre, bundan böyle ondan işittiği hiçbir hadîsi unutmadığını söylüyor.[1]" (*el-İstîâb*: IV, 208~209)

İbn Abdilberr'in, Ebû Hüreyre'nin fezâil ve menâkibine dâir bu anlattıklarını, üç aşağı beş yukarı hemen her tabakât kitabında bulabilirsiniz. Oysa dikkat edilirse, bu fazîletlerin geneli, Ebû Hüreyre'nin bizzat kendi anlatımlarına dayanmaktadır! Bunun için verilen dipnotlara bakabilirsiniz. Yani kitaplarda, Ebû Hüreyre'ye âit ne kadar fazîlet ve menkıbe varsa; hemen hepsi "Ebû Hüreyre'den menkuldür!" Oysa bir kimsenin üstün niteliklere sâhip olduğu "kendisinden menkul" olmamalı herhalde! Bu da "Ebû Hüreyre'nin sahâbe arasında itibara alınan, kendisine ilgi duyulan bir şahsiyet olmadığı" yönündeki tezimizde bizi haklı çıkarmaktadır. O nedenle, hadiste güvenilir olup olmadığı zaten tartışmalı olan birisinin, bizzat kendi lehinde anlatımlarına dayanmak sûretiyle "fazîletinden" bahsetmek, ilim adına cidden ayıptır.

Ehl-i Sünnet kaynakları, Hz. Peygamber'den (s.a.a) rivâyet edilen; Ebû Hüreyre aleyhinde şu iki hadîse yer verirler:

1. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Ebû Hüreyre, Semura ve Ebû Mahzûra hakkında şöyle buyurmuştu:

> "En son ölenniniz cehennemliktir!" [sh. 689]

2. Rasûlüllâh (s.a.a) aralarında Ebû Hüreyre ile Reccâl adlı birinin de bulunduğu bir topluluğa hitâben şöyle buyurdu:

> "Sizden birinizin azı dişi, cehennem ateşinde Uhud dağından daha büyük olacak!"[2]

1- bk. İbn Sa'd, II, 362~363, IV, 329~330; Ahmed: II, 240, 274 (6976, 7380); Buhârî: ilim, 42, menâqıb, 28; Müslim: f. sahâbe, 159~160

2- Humeydî, II, 495; et-Taberî, II, 278, 279; İbn Abdilberr, I, 543, III, 203; İbn Kesîr, VI, 356; İbn Hacer, III, 201 = Humeydî ile Taberî'nin (sayfa 279) isnatlarında meçhul birisi var. Son üçününki ile Taberî'nin öteki rivâyeti ise, Seyf kanalıyla geliyor. Dolayısıyla isnatları zayıf. Ancak aynı hadis, benzer lâfızlarla Taberânî (IV, 283 = el-Heysemî, VIII, 514) tarafından Râfi' b. Hadîc'ten de rivâyet ediliyor. Ki el-Haffâcî (III, 182) isnâdının sahih olduğunu söylüyor. Oysa bunun da senedinde el-Vâqıdî var. Ki oldukça tartışmalı birisi; zayıf diyen de var, siqa diyen de. [bk. sh. 38] Ri-

İlk hadîsin yorumu hakkında gereken izahatı yerinde [sh. 689] yapmıştık. Gelelim ikinci hadîse: Rasûl-i Ekrem (s.a.a) burada da hikmetli bir üslup kullanıyor. Kur'ân'ın benzer kullanımlarına[1] bakıldığında; nasıl ki oradaki beyanlar herkes tarafından genel olarak algılanıyorsa; bu hadisin mesajı da geneldir. Dolayısıyla, sanılanın aksine; bu beyan, onlardan sadece birini hedef alan bir beyan değildir.[2]

C. HADİSTEKİ YERİ

İsimleri bizim açımızdan belli olmamakla birlikte, sahâbeden çoklarının Ebû Hüreyre'nin hadis rivâyetinden oldukça rahatsızlık duydukları, onu bu konuda kınadıkları, Ebû Hüreyre'nin bizzat kendisinden gelen sahih rivâyetlerle sâbittir. İnsanlar "Ebû Hüreyre'nin çok hadis rivâyet edişinden yakınıyor;"[3] "Muhâcirûn ile Ensâr'a ne oluyor da bu hadisleri rivâyet etmiyorlar?"[4] diyorlardı.

---

vâyeti kitâba ve akla ters düşmedikçe siqalığı ön planda. Galiba el-Haffâcî de bu yüzden siqa oluşunu tercih etmiş.

Buna rağmen Ehl-i Sünnet bu hadîsin varlığını genel olarak kabul eder. O yüzden Mâlikîlerden Qâdî Iyâd (*eş-Şifâ*: III, 182), Şâfiîlerden İbn Cemâa (*es-Sîra*: s. 78) ile Zeynî Dahlân (III, 216) ve Bedîuzzamân Saîd Nursî (*Mektûbât*: s. 111 = Balcı, 64) bu hadîsi nübüvvet mûcizelerinden addederler.

1- bk. **"Sizden birinize ölüm vakti geldiğinde, elçilerimiz onu öldürür." [**En'âm: 61**], "Sizden biriniz kardeşinin etini ölü vaziyette yemek ister mi?" [**Hucurât: 12**], "Onlardan biri bin yıl ömür sürmeyi arzular." [**Baqara: 96**], "Onlardan birine ölüm gelip çattığında, şimdi tevbe ettim, der." [**Nisâ: 18**], "Onlardan birine kız çocuk müjdesi verildiğinde yüzü simsiyah kesilir..." [**Nahl: 58; Zuhruf: 17**]** Âyetlerde yer alan **"biri"**nden maksat, kuşkusuz "her biri" demektir.

2- Ehl-i Sünnet ulemâsı bu hadîsin sadece bir kişiyi; o da Raccâl'i hedef aldığını söylerler ve onun da "Rasûlüllâh (s.a.a) Efendimizin vefatından sonra mürted olup sahte peygamber Müseyleme'ye katıldığı ve onunla birlikte can verdiği" olgusundan hareketle kendilerini tesellî ederler! Oysa, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hedefi sadece Raccâl olsaydı, bunu açıkça belirtir; ötekileri de cehennemliklermiş gibi algılanma töhmetinden kurtarırdı. Aksi halde, bu durumda onlara çok büyük bir haksızlık yapılmış olurdu. O bakımdan, bu beyan onların her birini kapsamaktadır.

3- İbn Sa'd, II, 363; Ahmed: II, 240 (6976); Buhârî: ilim, 42, büyû', 1, hars (= müzâraa), 17, menâqıb, 39, i'tisâm, 23; Müslim: f. sahâbe, 159~160

4- İbn Sa'd, IV, 330; Ahmed: II, 274 (7380); Buhârî: büyû', 1, hars (= müzâraa), 17; Müslim: f. sahâbe, 160

Ebû Hüreyre'nin "Muhâcirûn ile Ensâr'ın ticâretle, bağ bahçe işleriyle meşguliyetleri yüzünden" bu hadislerden haberdar olmadıklarını söyleyerek; önde gelen sahâbeyi ağır biçimde suçladığını az önce belirtmiştik. Ancak sahâbenin en önde gelenlerini bu şekilde aşağılayan Ebû Hüreyre, onların bu suçlamaya ne cevap verdiklerini her nedense pas geçiyor! Ebû Hüreyre, okuduğu hadislerden Âişe'nin haberdar olmayışını da; onun "ayna karşısına geçip süslenip püslenmekle meşgul oluşuna" bağlamıştı! [bk. sh. 793][1]

Ebû Hüreyre'nin hadisçiliğinden rahatsızlık duyanların başında halîfe Ömer geliyordu. Bu yüzden kendisini Rasûlüllâh'ın hayatında bir güzel dövmüş; bir vuruşta onu kabalarının üstüne düşürmüştü![2] Ömer bu tutumuna kendi döneminde de devam etmiş[3], hadis rivâyetine böyle devam ettiği takdirde, kendisini Devs'e süreceğini söylemişti.[4]

Halîfe Ömer'in ölümünden sonra, Ebû Hüreyre'nin önünün artık açıldığını ve "hadis rivâyetine" ivme kattığını görüyoruz. Şöyle diyordu:

> "Ben size öyle hadisler okuyorum ki; Ömer şimdi hayatta olaydı, gerçekten başımı yarardı!"[5]
>
> "Ömer ölünceye dek, 'Rasûlüllâh (s.a.a) şöyle buyurdu.' diyemezdik; çünkü onun kırbacından korkardık!"[6]

1- Balcı (s. 108) bu suçlamayı, Âişe'nin "Herhalde öyle!" diyerek kabul ettiğini zikreder. Rivâyet [Âişe → **Saîd b. Amr el-Emevî** → oğlu İshâq → **Bişr b. Velîd el-Kindî** → ...] yoluyla geliyor. (bk. İbn Kesîr, VIII, 116) Bişr, aslen sadûq, ama hadiste zayıf biri. (bk. ez-Zehebî, I, 326) İshâq'tan itibaren Bişr'e eşlik eden **Muhammed b. Künâse** adında biri var. (bk. ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 604) Lâkin o da tıpkı Bişr gibi. (bk. ez-Zehebî, III, 592) Oysa konuyla ilgili haberin kilit ismi olan Saîd'den itibaren; gayet sağlam iki ayrı yoldan gelen anlatımlarda söz konusu itiraf yok! [bk. sh. 793, dipnot: 7 = Hâkim, "İsnâdı sahih bir hadis" diyor; ez-Zehebî de onaylıyor. Bilhassa İbn Sa'd ile er-Râmehürmüzî'nin isnâdı Buhârî'nin şartlarına göre sahih.] Demek, Âişe'nin itirafına ilişkin bu katkı, Bişr ile Muhammed'den kaynaklanıyor.

2- bk. Müslim: îmân, 52; İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: I, 228; Balcı, 100

3- bk. İbn Ebil-Hadîd, IV, 68

4- er-Râmehürmüzî, *el-Muhaddis*: s. 554; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 600~601; İbn Kesîr, VIII, 114; Balcı, 101~102, 129

5- ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 601; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 115; Balcı, 102

6- ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 602; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 115; Balcı, 102

> "Ömer şimdi hayatta olsaydı, bu hadisleri sizlere okuyabilir miydim? O takdirde sopasıyla..."[1-2]

Ebû Hüreyre'nin "Sizler benim Rasûlüllâh'a (s.a.a) yalan isnat ettiğimi konuşup duruyorsunuz." sözüne[3] bakılırsa, sahâbe arasında kendisini "hadis uydurmakla" itham edenler bile vardı. Onların kim olduğuna gelince; İbn Quteybe onlardan yalnızca halîfe Ömer, halîfe Osman, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali ve Âişe'nin adlarına yer veriyor.[4] Bilhassa Hz. Ali (a.s) şöyle derdi:

> "İnsanlar içinde Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.a) en çok yalan isnat eden Ebû Hüreyre'dir."[5]

1- İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 115; Ebû Reyye, *Şeyh'ul-Madîra*: s. 104~105

Allâme Şerafuddîn el-Mûsevî (*Ebû Hüreyre*: s. 271~272) ile Ebû Reyye'yi (s. 201 = *Tercümesi*: s. 221), bu yönde alıntıladıkları rivâyetlerde tahrifat yapmakla suçlayan Balcı'nın (s. 102~103, 129~130), Ebû Hüreyre'nin yukarıdaki sözlerini "... korkusu ile, Rasûlüllâh şöyle buyurdu, demeye güç yetiremezdik. Şimdi size hadis rivâyet ediyorum. İşte Ömer de hayattadır.", "... işte ben size hadis rivâyet ediyorum; işte Ömer de hayatta." şeklinde tahrif ederek çevirmesini anlayamıyoruz!

Balcı, hem bu tahrifatla, hem de Ömer'in daha sonra Ebû Hüreyre'nin hadis rivâyet etmesine 'izin' verdiğine dair bir rivâyete (bk. ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 603; İbn Kesîr, VIII, 115) istinâden; Ömer ile Ebû Hüreyre arasındaki pürüzü "halletmeye" çalışır. Şerafuddîn ile Ebû Reyye'yi "**görmezden gelmekle**" suçladığı söz konusu "izin hadîsine" gelince: Senedinde **Yahyâ b. Ubeydillâh et-Teymî** adında; zayıf ve metrûk olmakla; hatta "hadis uydurmakla" suçlanan birisi var! (bk. ez-Zehebî, IV, 395; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 361) Zaten ez-Zehebî de rivâyetin hemen ardından bu yönde not düştüğü halde; Balcı o notu da görmezden gelmiştir!

Sonuçta, halîfe Ömer'in Ebû Hüreyre'ye bakış açısında değişen bir şey yoktu. ez-Zehebî (*es-Siyer*: II, 601) Ömer'in yolunun bu olduğunu, İbn Kesîr (VIII, 115) de hadis konusunda onun bu tutumunun bilinen bir tutum olduğunu belirtiyor.

2- O yüzden M. Reşîd Rızâ (*Mecellet'ül-Menâr*: X, 851'den naklen: Ebû Reyye, 201 = *Tercümesi*: s. 221), haklı olarak: "Ömer'in ömrü, Ebû Hüreyre'nin ölümüne kadar uzansaydı; ondan bu kadar çok hadis gelmezdi!" diyor.

3- İbn Ebî Şeybe, V, 175; Müslim: libâs, 69; el-Münâvî, I, 308

4- İbn Quteybe, *Te'vîlü Muhtelif'il-Hadîs*: s. 32, 39, 48 (= *Çevirisi*: s. 69, 91, 111); Balcı, 123 = İbn Quteybe onların Ebû Hüreyre'yi yalanlamasını İbrâhîm Nazzâm'dan nakleder. Lâkin Nazzâm'ın iddiasını yalanlamak yerine, Ebû Hüreyre'yi savunmaya çalışır. Bu da söz konusu iddianın doğruluğunu gösterir. Ali, Ömer ve Âişe'nin onu tekzibine, saygın Mu'tezilî ulemâdan İbn Ebil-Hadîd (XX, 31) de yer veriyor.

5- İbn Ebil-Hadîd, IV, 68, XX, 24; Şerafuddîn, 273

Âişe, İbn Quteybe'nin de deyimiyle "Ebû Hüreyre'ye karşı çıkanların en serti" idi.[1] Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği ***"(Önden geçen) kadın, eşek ve köpek namazı keser (bozar)!"*** hadîsini[2]; "Bizi eşeklerle, köpeklerle bir tuttunuz!" diyerek reddetmiş; Rasûlüllâh'ın (s.a.a) kendisine doğru namaz kıldığını haber vermişti.[3] Yine onun "***kadın, binek ve evde uğursuzluk olduğuna***" dâir hadîsini duyduğunda hayli öfkelenmiş; yemin ederek, hadîsin aslının ***"Câhiliyye Arapları bu üç şeyde uğursuzluk görürlerdi!"*** şeklinde olduğunu hatırlatmıştı.[4]

Ebû Hüreyre, Muâviye döneminde, Mervân'ın Medîne vâliliği yaptığı günlerde Medîne halkına kıssalar anlatır, "cünübken sabahlayanlar oruç tutmasın" diye fetva verirdi.[5] Bazı rivâyetlerde ise bu fetvâsını Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) ref' (isnât) ederdi.[6] Ancak Abdurrahmân b. el-Hâris ile oğlu Ebûbekr'in, Âişe ile Ümmü Seleme annelerimizin aksi yönde beyanda bulunduklarını söyleyerek sıkıştırmasıyla rengi atmış[7]; hemen işi Fadl b. Abbâs'a ihâle ederek, "Bunu bana Fadl söyledi!" demişti.[8]

Fadl ise o günlerde, bu dünyadan çoktan göçüp gitmişti![9]

1- İbn Quteybe, 48 (= *Çevirisi*: s. 111); Balcı, 124

2- Ahmed: II, 299, 425 (7642, 9126); Müslim: salât, 266; İbn Mâce: iqâmet, 38

3- Ahmed: VI, 230 (24740); Buhârî: salât, 106, 109; Müslim: salât, 270~271

4- Ahmed: VI, 150, 240, 246 (24013, 24841, 24894); el-Münâvî, IV, 294; İbn Hamze, II, 236; Balcı, 109

Kadını resmen aşağılayan bu tarz rivâyetleri ez-Zehebî de "münker" saymaktadır. (bk. el-Münâvî, II, 561)

5- Mâlik: savm, 70; Buhârî: savm, 22; Müslim: sıyâm, 75 vs.

6- Abdürrazzâq, IV, 179, 180; Ahmed: II, 248, 286, VI, 203, 308 (7083, 7503, 24627, 25412); Buhârî: savm, 22 (cezm kalıplı ta'lîq sûretinde); el-Aynî, IX, 66

7- Renginin attığı, Abdürrazzâq (IV, 180) ile Ahmed'de (VI, 308) kayıtlıdır.

8- Abdürrazzâq, IV, 180; Ahmed: VI, 203, 216, 308, 313 (24493, 25412, 25445, 25447) = Konuyla ilgili meşhur rivâyet budur. Bazı rivâyetlerde "bana birisi haber verdi!" diyerek meçhûle taş atmış (bk. Mâlik: savm, 11; İbn'ül-Qayyim, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*: VII, 17~18; el-Aynî, IX, 62, 65), bazılarında ise Üsâme b. Zeyd'i öne sürmüştü. (bk. Nesâî, *el-Kübrâ*: II, 178; el-Aynî, IX, 62 = İsnâdı zayıf.)

9- Zira o Halîfe Ebûbekr döneminde ölmüştü. Halîfe Ömer döneminde ölmüştür diyenler de var. (bk. İbn Abdilberr, III, 209; İbn'ül-Esîr, III, 461)

Burada bizi ilgilendiren husus olayın fıkhî boyutu değil; Ebû Hüreyre'nin bizzat işitmediği bir sözü Rasûlüllâh'a (s.a.a) isnat ve ardından çark etmesidir.

Âişe, Ebû Hüreyre'nin ***"Dirilerin ağlamasıyla ölüye azap edilir!"*** hadisini de reddetmiş; onun bunda büyük hata ettiğini söylemişti.[1]

Zübeyr b. el-Avvâm da onun hadislerini duyduğunda "hem doğru, hem de yalan söylemiş!" diyerek ona olan kuşkusunu dile getirirdi.[2]

Onu 'çok hadis rivâyet etmekle' suçlayanlardan biri de Abdullâh b. Ömer idi. Gerçi onun, İbn Ömer'in itirazına uğrayan "cenâzeye katılımın sevabı" ile ilgili hadîsi, Âişe tarafından doğrulanmış olsa da[3]; o yine de ilgili zatı suçlamayı sürdürdü. Onun ***"Davar, av ve ziraat köpeği dışında köpek besleyenin sevabı her gün azalır!"*** hadîsini duyduğunda, "Allah ona rahmet etsin; zira onun ziraatı vardı!" diyerek, onu örtülü biçimde itham etmişti.[4]

Balcı, sahâbenin Ebû Hüreyre'ye itimat ettiklerine ve ondan hadis aldıklarına dair ilginç rivâyetlere yer verir: Örneğin Ebû Hüreyre'den hadis alanlar arasında, Ömer, Osman, Ali, Talha ve Zübeyr de vardır.[5] Ayrıca Talha, "Onun bizim işitmediklerimizi işitmiş olmasından şüphe etmiyoruz..." derdi.[6] Ebû Saîd el-Hudrî de Rasûlüllâh'ın (s.a.a) onu "ilmin kabı" olarak tavsif ettiğini söylerdi.[7]

1- Hâkim, II, 215; el-Beyheqî, X, 58; Balcı, 111

2- İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 117; İbn Hacer, IV, 209; Balcı, 105

3- İbn Sa'd, II, 363, IV, 332; Buhârî: cenâiz, 57; Müslim: cenâiz, 55

4- Müslim: müsâqât, 46, 58; Balcı, 107

5- Balcı, 93 = İbn Kesîr, VIII, 116; İbn Hacer, IV, 209; Şerafuddîn, 300 **:** Senedinde **Kesîr b. Zeyd el-Eslemî** var; hâfıza bakımından zayıf olduğundan hadis rivâyetinde hatalar yapmakla suçlanıyor. (bk. ez-Zehebî, III, 404; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 140) Kaldı ki bu rivâyet de Ebû Hüreyre'nin kendi beyânına dayanıyor! Öte yandan Hâkim (III, 513; Balcı, 139) Ebû Hüreyre'den hadis rivâyet eden tam 28 sahâbî zikreder; ama içlerinde Ömer, Osman, Ali, Talha ve Zübeyr'in adları geçmez!

6- Balcı, 105 = Tirmizî: menâqıb, 46; Ebû Ya'lâ, II, 10; el-Bezzâr, III, 147; Hâkim, III, 512; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 605~606; İbn Kesîr, VIII, 117

Talha'nın kişiliği hakkında yukarıda bilgi verilmişti. Şu halde bu beyânın bir kıymeti yok. Kaldı ki söylediklerinde anormal bir durum da yok. Ebû Hüreyre, onun işitmediği bir takım hadisleri Rasûlüllâh'tan (s.a.a) elbette işitmiş olabilir.

7- Balcı, 116 = Hâkim, III, 509; İbn Abdilberr, I, 9. Senedinde **Sellâm b. Selm et-Temîmî** ile hocası **Zeyd b. el-Havârî el-Amiy** var. Zeyd'in nasıl birisi olduğunu daha önce [sh. 139] görmüştük. Sellâm ondan da kötü durumda; bil-ittifak zayıf ve metrûk sayılıyor. (bk. ez-Zehebî, II, 175) O yüzden ez-Zehebî, bu hadîsi Sellâm'ın münker rivâyetleri arasında zikreder.

Balcı (s. 80~82), Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin ezberinde bulunan bir hadîsin sağlamasını yapmak ve daha da pekiştirmek için, Medîne'den kalkıp ta Mısır'a, oradaki Uqbe b. Âmir el-Cühenî'nin yanına kadar yolculuk yaptığına dair "uyduruk" bir rivâyete[1] yer verdikten sonra; onun Ebû Hüreyre'den de hadis rivâyetinde bulunduğunu ve ondan rivâyeti doğrudan Rasûlüllâh'tan (s.a.a) rivâyete tercih ettiğini belirtir!!![2]

Önde gelen hadis üstatlarından **Şu'be b. Haccâc**, Ebû Hüreyre'yi "tedlîs" yapmakla suçlardı.[3] **Tedlîs**, hadis rivâyet ederken, senette yer alan kusuru gizlemek demektir. Şu'be "Tedlîs yapmak, benim için zina etmekten daha beter bir durumdur!" diyen[4] bir hadisçidir. Ona göre Ebû Hüreyre hem Rasûlüllâh'tan (s.a.a) hem de Ka'b'ul-Ahbâr'dan bir takım şeyler almış; sonra bunları birbirine karıştırarak Ka'b'dan duyduklarını Rasûlüllâh'a (s.a.a), Rasûlüllâh'tan (s.a.a) duyduklarını da Ka'b'a izâfe etmiştir.[5] **Büsr b. Saîd el-Medenî** ise böyle bir karışımın olduğunu; ancak bu-

1- bk. Ahmed: IV, 153 (16750); el-Humeydî, *el-Müsned*: I, 189; Hâkim, *el-Ma'rife*: s. 7~8; Hatîb, *er-Rihle*: s. 118~119; İbn Hazm, *el-İhkâm*: II, 258; el-Aynî, II, 21 = Senedinde **Ebû Sa'd** / **Saîd el-A'mâ** var. Ki hepten meçhul birisi. (bk. ez-Zehebî, IV, 529; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 425) Aynı haberi, Abdürrazzâq (X, 228) ile Ahmed (IV, 159 / 16812); kopuk bir isnatla (münkati) da rivâyet ediyorlar. (bk. el-Heysemî, I, 348)

Bir de Uqbe, Sıffîn harbinde **azgın çete**nin bir neferiydi. O sırada Ebû Eyyûb el-Ensârî ise hakkın yanındaydı. O halde Ebû Eyyûb, kendisine hasım olan birine ne diye bu kadar değer versin!? Bu, sahâbenin birbirleriyle "kardeşlik duyguları içinde savaştıkları" fikrini ümmete empoze etmeye çalışanların bir uydurması olmasın!

Kaldı ki Ahmed (IV, 104 / 16347) ile Taberânî'nin (*el-Kebîr*: XVII, 349, XIX, 439; el-Heysemî, I, 347) daha sağlam bir senetle tahriç ettiği başka bir rivâyette; aynı hadis için yola çıkanın **Uqbe b. Âmir**, test için yanına varılan kişinin ise, o sırada Muâviye adına Mısır vâliliği yapan **Mesleme b. Muhalled** olduğu belirtiliyor.

2- Hâkim, III, 512; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 606; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 117 = Bu sözü söyleyen Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin ondan hadis aktarmış olması gerekirdi. Oysa *Kütüb-ü Tis'a* adlı meşhur hadis kaynaklarında, mükerrerler dâhil toplam 213 hadîsine yer verilen Ebû Eyyûb'un, sahâbeden **Übeyy b. Ka'b** dışında kimseden hadis aldığı yok! Bu durum rivâyetin asılsızlığını gösterir. Bunun da sorumlusu Basralı **Saîd b. Süfyân el-Cahderî** olabilir; çünkü hâfıza bakımında zayıf olan; o nedenle hadiste hatalar yapan birisidir. (bk. İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 313, *et-Taqrîb*: I, 289)

3- ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 608; Ebû Reyye, 203 (*Tercümesi*: s. 223); Balcı, 136

4- ez-Zehebî, *es-Siyer*: VII, 210; es-Süyûtî, *Tedrîb'ur-Râvî*: I, 228

5- İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 117; Subhi Sâlih, *Hadis İlimleri*: s. 309

nun Ebû Hüreyre'den değil, ondan rivâyette bulunan râvîlerden kaynaklandığını ileri sürüyor.[1] Şu halde ister Şu'be'nin, ister Büsr'ün sözünü alın; her iki durumda da "Ebû Hüreyre" kaynaklı hadislere küllî manada güvenilemeyeceği anlaşılır.

Ebû Hanîfe'nin fıkıh silsilesinin önde gelen halkalarından **İbrâhîm en-Nehaî**, "Bizim üstatlarımız, Ebû Hüreyre'nin cennet ve cehennem konulu olanları dışında hiçbir hadîsini almazlardı." diyor[2], öte yandan onun "fakîh birisi" olmadığını belirtiyor.[3] Hanefîlerin ilk dönem usulcülerinden olan **el-Cessâs** ise, bu konuda yaptığı uzunca bir değerlendirmede, Ebû Hüreyre'nin aslen yalancı birisi olmadığını; ancak rivâyetlerinde çokça hatalar yaptığı için son derece dikkatli olmak gerektiğini tespit ediyor.[4] Ehl-i Sünnet'in yine meşhur usulcülerinden **el-Âmidî** de der ki:

> "Sahâbe, Ebû Hüreyre'nin çok hadis rivâyet etmesinden hoşlanmamışlardır. Zira çok hadis rivâyet eden birisi, ezberlemiş olduğu hadisleri birbirine karıştırarak hatalar yapabilir."[5]

Kısacası Ebû Hüreyre, gerek kişilik ve gerekse olaylar karşısındaki duruşu itibariyle; kendisine her bakımdan güvenebileceğimiz birisi değildir. Esasen bize göre, Ebû Hüreyre mevzuunda sahâbe ve tâbiînden kimin ne dediği de pek önemli değildir. Zira halîfe Ömer, Âişe vs. kimselerin sözleri zaten ölçü değildir ve o nedenle kimseyi bağlamaz. Önemli olan, onun nasıl bir kişiliğe ve düşünce yapısına sâhip olduğu ve "hadis" adı altında rivâyet ettiği haberlerdir. Ehl-i Beyt yolu budur. Mu'tezile mektebinin görüşü de bu yöndedir.[6] Bundan elbette onun rivâyet ettiği bütün hadislerin mutlak sûrette reddedilmesi gerektiği sonucu çıkarılmamalıdır. Hadisleri incelenir; kitâba, meşhûr sünnete, Ehl-i Beyt yoluna, aklî ve târihî gerçeklere uygun düşenler alınır; geri kalanı reddedilir.

1- el-Cessâs, *el-Fusûl*: III, 134; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 606; İbn Kesîr, VIII, 117; Subhi Sâlih, *Hadis İlimleri*: s. 309; Balcı, 83; Kırbaşoğlu, *İ. D. Hadis Metodolojisi.*: s. 90

2- el-Cessâs, *el-Fusûl*: III, 127; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 608~609; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 118; İbn Ebil-Hadîd, IV, 68; Balcı, 137

3- ez-Zehebî, *el-Mîzân*: I, 75

4- el-Cessâs, *el-Fusûl fil-Usûl*: III, 127~134

5- el-Âmidî, *el-İhkâm*: II, 307, 308. Ayr. bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 115

6- Mu'tezile ulemâsı Ebû Hüreyre'yi mecrûh (=kusurlu, sâbıkalı) sayar ve rivâyetlerine asla güvenmez. (bk. İbn Ebil-Hadîd, IV, 67)

Ebû Hüreyre – Ka'b'ul-Ahbâr ilişkisi

Ebû Hüreyre'yi hadis rivâyetinde küllî manada güvenilmez kılan hususlardan birisi de, onun Ka'b'ul-Ahbâr'la olan yakın ilişkisidir. Yemen asıllı bir Yahûdî olan Ka'b'ul-Ahbâr b. Mâti', halîfe Ömer zamanında Medîne'ye gelerek Müslüman oldu. Halîfe Osman döneminde, hicrî 32 tarihlerinde Hıms'ta öldü.[1]

Ka'b'ul-Ahbâr, dînimizi İsrâîliyyâta boğan meşhur adamlardan biridir. Sâhip olduğu Yahûdî kültürüyle bu dînin asâletine zarar verdiğini gören ilk neslin öncüleri, derhal onu mahkum etmişler; yalancılıkla suçlamışlardı. Onu bu şekilde suçlayan sahâbeden bazıları şunlar:

1. Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali,[2]

2. Abdullâh b. Abbâs,[3]

3. Abdullâh b. Mes'ûd,[4]

4. Huzeyfe b. Yemân.[5]

İbn Kesîr'in[6], "Bu ümmetin onun yanındaki tek bir harfe bile ihtiyacı yok!" dediği Ka'b'ul-Ahbâr, kokuşmuş Yahûdî kültürünün önemli kaynaklarındandır ve avlayabildiği bir takım kimseler aracılığıyla; tefsîr ve hadîse yüklü miktarda İsrâîliyyât sokmayı başarmıştır.[7] Tabii ki bunu da evvelâ halîfe Ömer'e borçludur! Doğrusu Ka'b'ul-Ahbâr'ı ilk başta hadis rivâyetinden meneden ve "Ya bu işten vaz geçersin; ya da seni Qırade'ye sürerim!" diyerek tehdit eden[8] halîfe Ömer'in, sonradan onun Medîne'de

1- İbn Sa'd, VII, 445~446; İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 315~317; el-Aynî, XII, 348

2- el-Qurtubî, *Tefsîr*: XV, 196; İbn Hacer, *el-Feth*: VI, 222; el-Aynî, XII, 182; Ebû Reyye, 165 / *Tercümesi*: s. 183

3- et-Taberî, *Târîh*: I, 47; el-Qurtubî, XIV, 357; el-Aynî, XII, 267 = İsnâdı zayıf.

4- et-Taberî, *et-Tefsîr*: XX, 482; İbn Kesîr, *et-Tefsîr*: III, 561 **[**= Fâtır sûresi: 41 nolu âyetin tefsiri**]**; el-Qurtubî, XIV, 357; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*: I, 131 = İbn Kesîr'in de itirafıyla isnâdı sahihtir.

5- İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 316; Ebû Reyye, 165 / *Tercüme*: s. 183 = İbn Hacer, isnâdının hasen olduğunu belirtiyor.

6- İbn Kesîr, IV, 17 **[**= Sâffât: 107'nin tefsîri**]**

7- bk. İbn Kesîr, II, 220, III, 101, 102, 105, 366, 513, IV, 17, 36, 289

8- ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 601; İbn Kesîr, VIII, 115; Balcı, 102, 129

halka "kıssalar" anlatmasına nasıl olup da göz yumduğu[1] merak konusudur! Halîfe Osman döneminde ise Şam'a göçüp Hıms'a yerleşen Ka'b'ul-Ahbâr, Muâviye'nin izniyle, kıssacılığına orada da devam etmiştir.[2]

Ebû Hüreyre ile Ka'b'ul-Ahbâr'ın ilk buluşup tanışması, muhtemelen halîfe Ömer döneminde, Medîne'de gerçekleşti.[3] Ka'b, daha ilk günden Ebû Hüreyre'yi "derin birikimiyle" hayli büyülemiş olacak ki; Ebû Hüreyre ile sık sık bir araya gelmeye ve Tevrât ve sâir kitaplardan öğrendiklerini Ebû Hüreyre'ye de aktarmaya başlamıştı.[4]

Ka'b'ul-Ahbâr'ın Ebû Hüreyre'yi, biraz da onun saflığından istifadeyle, tamamen kontrol altına alabilmek için ilginç manevralara baş vurduğunu görmekteyiz. Meselâ, Ebû Hüreyre hakkında "Okumadığı halde, Tevrât'ın muhtevâsını Ebû Hüreyre kadar iyi bilen birisini daha görmedim!" derdi.[5] (Muharref Tevrât'ın içeriğine, onu okumadan en iyi biçimde kim, nasıl vâkıf olabilir?) Bazen de Ebû Hüreyre, Ka'b el-Ahbâr'dan duyduğu bir takım İsrâîlî haberleri Rasûlüllâh'tan (s.a.a) işitmiş gibi anlattığında; Ka'b onu derhal tasdik eder, "Allah'a yemin olsun ki; Allah'ın kitâbı Tevrat'ta da böyle geçiyor!" derdi.[6]

Ebû Hüreyre, Ka'b'ul-Ahbâr'ın gözünde epeyce bir yol kat etmiş olacak ki; Ka'b, onun bir takım haberleri Rasûlüllâh'tan (s.a.a) işitmiş gibi anlatması karşısında, "Sen mi bunu Rasûlüllâh'tan (s.a.a) işittin?" demekten kendini alamayacaktır![7]

Bu durum şunu açıkça gösteriyor ki; Buhârî ile Müslim dâhil pek çok hadis kitabında "hadis" diye rivâyet edilen Ebû Hüreyre kaynaklı İsrâîlî haberlerin çoğu, kuşkusuz "Ka'b'ul-Ahbâr" patentlidir!

1- İbn Kesîr, IV, 17 **[**Sâffât: 107'nin tefsîri**]**

2- İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 316

3- bk. İbn Sa'd, IV, 332; Hâkim, I, 92

4- Abdürrazzâq, III, 255; Ahmed: II, 275 (7389); İbn Kesîr, III, 105, IV, 15

5- ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 600; İbn Hacer, IV, 208; Balcı, 83

6- Hâkim, II 139~140 = Hâkim ile ez-Zehebî, "İsnâdı sahih; ama olay garip!" diyorlar. Aynı haberi Buhârî (humüs, 8) ile Müslim (cihâd, 72) de rivâyet ediyor olmalarına rağmen, Ka'b'ul-Ahbâr'ın tasdikine yer vermiyorlar!

7- Bu konuda değişik rivâyetler için bak. Ahmed: II, 279, 289, 507 (7423, 7543, 10189); Buhârî: bed'ül-halq, 15; Müslim: îmân, 37, zühd, 61~62

Ebû Hüreyre hadisleri ve bir karşılaştırma

Rasûl-i Ekrem (s.a.a) ile sadece üç yıl birlikteliği olan ve kişiliğini yukarıda gördüğümüz Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadislerin toplam sayısı 5374'tür. Bunlardan, Buhârî ile Müslim 325, sadece Buhârî 93 ve sadece Müslim 190 hadîse yer verir.[1] *Kütüb-ü Tis'a*'da bulunan ona âit –tekrarlar dâhil– toplam 8740 hadisten 2048'i (yani çeyreğe yakını) yalnızca Buhârî ile Müslim'de yer almaktadır! Bunun vehâmeti ise ortadadır.

Şimdi bu rakamlarla, sahâbeden bazılarından rivâyet edilen hadislerin toplam sayılarını bir karşılaştıralım isterseniz:

	Genel Toplam	Buhârî ile Müslim'deki durum			Mükerrerli durum		
		Buhârî Müslim	Sadece Buhârî	Sadece Müslim	Toplam	Kütüb-ü Tis'a	Buhârî Müslim
Ebû Hüreyre	5374	325	93	190	608	8740	2048
Abdullâh b. Amr[2]	700	17	8	20	45	1315	138
Hz. Ali[3]	586	20	9	15	44	1598	163
Abdullâh b. Ömer[4]	2630	170	81	31	282	5603	1356
Enes b. Mâlik[5]	2286	168	83	91	342	4964	1314
Câbir el-Ensârî[6]	1540	58	26	126	210	3025	720
Ebû Saîd el-Hudrî[7]	1170	46	16	52	114	2066	404

1- el-Aynî, I, 140, XIV, 366; es-Süyûtî, *et-Tedrîb*: II, 216~217; Balcı, 138

2- ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 80; el-Aynî, I, 148, II, 134; Bilmen, I, 329

Üstelik Ebû Hüreyre "Peygamber'in (s.a.a) ashâbı içerisinde benden daha fazla hadisi olan kimse yoktur. Bundan yalnız Abdullâh b. Amr müstesnâdır. Zira o yazar, ben yazmazdım!" derdi. (bk. Buhârî: ilim, 39) Buna rağmen o, Ehl-i Sünnet hadisçilerine göre 'müksirûndan' bile sayılmaz. **Müksirûn**, kendisinden 1000'den fazla hadis rivâyet edilen sahâbîlere verilen isimdir.

3- el-Hazrecî, *el-Hulâsa*: s. 274~275; el-Aynî, II, 109; Bilmen, I, 335

Üstelik o, İslâm'ı kabul ettiği ilk günden beri Rasûlüllâh'tan (s.a.a) ayrılmayan, temizliği "tathîr" âyetiyle belgeli, hak ile bâtılın ölçüsü konumunda büyük bir şahsiyettir. Bu rakamlar, Hz. Peygamber'in (s.a.a) "ilminin kapısı" olan bir şahsiyete Ehl-i Sünnet dünyasının verdiği değeri de çarpıcı biçimde gözler önüne sermektedir.

4- el-Aynî, I, 130~131; Bilmen, I, 329. krş. İbn'ül-Cevzî, *et-Telqîh*: s. 395

5- el-Aynî, I, 159; Bilmen, I, 361. krş. İbn'ül-Cevzî, *et-Telqîh*: s. 388

6- İbn'ül-Cevzî, *et-Telqîh*: s. 389; el-Aynî, I, 73; es-Süyûtî, *et-Tedrîb*: II, 217

7- el-Aynî, I, 183; Bilmen, I, 357. krş. İbn'ül-Cevzî, *et-Telqîh*: s. 392

Bunlardan Abdullâh b. Amr dışında herkesin Ebû Hüreyre'den çok önce İslâm'ı kabul etmiş oldukları ve Emîr'ul-Mü'minîn hazretleri dışında hepsinin ondan en az 15–20 yıl sonra ölmüş olmaları da; işin bir başka ilginç yönüdür.

D. RİVÂYETLERİNDEN ÖRNEKLER

Ebû Hüreyre'nin hadiste "güvenilir" bir tarafının olmadığını, kişiliğiyle ilgili kendi beyanlarına ilâveten, Rasûlüllâh'a (s.a.a) izâfe ettiği hadisler de ortaya koymakta; böylece kendisini adeta ele vermektedir. Şimdi onun "ibretlik" hadislerinden bir miktar örnek sunacağız.

a) Tanık olmadığı olaylara ilişkin hadisler:

> **1.** "Hayber'i fethettik; ancak altın, gümüş ganimet almadık..." Bazı rivâyetlerde: "Rasûlüllâh (s.a.a) ile birlikte Hayber'in fethine çıktık..."[1]

Halbuki, onun Hayber'in fethine iştirak etmediği malumdur.

> **2.** "Allah'ın Elçisi (s.a.a) ile birlikte Hayber'in fethine katıldık. Müslüman olduğunu söyleyen birisi hakkında ***"Bu cehennemliktir!"*** buyurdu..."[2] (Bu da deminki hadis gibidir.)

Oysa, Ebû Hüreyre'nin olaya tanık olması ihtimal dışıdır. Zira söz konusu olay Uhud'da yaşanmıştır. Konuyla alâkalı **Sehl b. Sa'd** hadisine[3] bakıldığında; olayın Uhud'da cereyan ettiği apaçık görülür. Cehennemlik olduğu bildirilen kişi de **Quzmân**'dır.[4] Uhud'da yaşanan olayı Hayber yahut Huneyn'e kaydırmak da ayrı bir konudur!

> **3.** "Biz mescitteyken Rasûlüllâh (s.a.a) çıkagelerek ***"Haydi Yahûdîlere gidelim!"*** buyurdu. Hep birlikte çıktık ve Yahûdîlerin dershânelerine vardık. Rasûlüllâh (s.a.a) onlara: ***"İslâm'a girerek teslim olun! Bilin ki yer Allah ve Rasûlü'nündür. Sizi bu yerden tasfiye etmek / sürmek ni-***

1- Mâlik: cihâd, 25; Buhârî: meğâzî, 40, eymân, 33; Müslim: îmân, 183

2- Buhârî: cihâd, 182, meğâzî, 40, qader, 5; Müslim: îmân, 178 (Bazı rivâyetlerde "Hayber" yerine "Huneyn" dense de; bunun hatalı olduğu açıktır.)

3- Buhârî: cihâd, 77, meğâzî, 40, qader, 5; Müslim: îmân, 179

4- İbn Hacer, *el-İsâbe*: III, 235; el-Aynî, XI, 430, XII, 131; Davudoğlu, I, 436

> ***yetindeyim. Sizden kim malına karşılık bir şey bulursa; onu satsın...*** buyurdu."[1]

Ebû Hüreyre'nin anlattığı bu olay, Qaynuqa ve Nadîr oğulları Yahûdîlerinden sonra, Qureyza oğulları Yahûdîlerinin de Medîne'den sürülmesi olayıdır ki; bununla İslâm peygamberine ihânet üzerine ihânet eden Yahûdîler, Medîne'den tamamen tasfiye edilmişlerdir. Bu da hicretin beşinci yılında, yani Ebû Hüreyre'nin İslâm'ı kabul edişinden iki yıl önce vuku bulmuştur![2]

Burada "Belki bu olaydan sonra Medîne'de bir miktar Yahûdî daha kalmıştır ve muhtemelen Ebû Hüreyre onlardan söz ediyordur." gibi bir itiraz da yersizdir. Zira Qureyza oğulları Yahûdîlerinin ihânetinden sonra, Medîne'nin onlardan tamamen temizlendiği, konuyla ilgili Abdullâh b. Ömer hadîsiyle sâbittir.[3]

> **4.** "Rasûlüllâh (s.a.a) bize öğle yahut ikindi namazını kıldırıyordu. İkinci rekattan sonra selâm verdi!.. Mescidde bulunan "**Zül-Yedeyn**" lâkaplı birisi "Yâ Rasûlallâh! Unuttun mu; yoksa namaz mı kısaldı?" diye sordu. Uzunca bir sessizliğin ardından, Rasûlüllâh (s.a.a) [her nedense!] hiddetlendi. Neticede Zül-Yedeyn'in uyarısı ve mescitte bulunanların da onayıyla; namazı iki rekatta kestiğine kâni oldu. Kalkıp iki rekat daha kıldıktan sonra, sehiv secdesi yaparak namazı bitirdi."[4]

Oysa rivâyette adı geçen Zül-Yedeyn[5], Bedir savaşında şehîd düşmüştür. Dolayısıyla, bundan tam beş yıl sonra Medîne'ye gelerek İslâm'a giren Ebû Hüreyre'nin; ne Zül-Yedeyn'i görmesi, ne de bu olaya tanık olması mümkün değildir.[6]

1- Buhârî: cizye, 6, ikrâh, 3, i'tisâm, 19; Müslim: cihâd, 61

2- İbn Sa'd, II, 74; İbn'ül-Qayyim, IV, 117, 119; el-Aynî, XIV, 189; el-Halebî, II, 351; Sırma, *Medîne Dönemi*: s. 85

3- bk. Buhârî: meğâzî, 14; Müslim: cihâd, 62

4- Mâlik: nidâ, 58~60; Buhârî: salât, 88, ezân, 68, tatavvu', 36~38 (= sehv, 3~5), edeb, 45, temennî, 10 (= âhâd, 1); Müslim: mesâcid, 97~100 ...

5- "**İki elli**" demektir. Her iki eli de uzun olduğundan bu lâkabı almıştır.

6- et-Tahâvî, I, 450; el-Aynî, IV, 89 vd, VI, 340 vd; Davudoğlu, III, 482 vd.
İbn Abdilberr (I, 450~452, 484, 491~494), el-Bâcî (*el-Münteqâ*: I, 175), İbn'ül-Esîr (II, 150, 154), el-Beyheqî (II, 366, 367), Qâdî Iyâd – en-Nevevî (*Şerhu Müslim*: V, 71~72),

İbn Hacer (*el-İsâbe*: I, 422, 486, 489), es-Süyûtî (*et-Tenvîr*: I, 116~117; *el-Hâşiye alen-Nesâî*: III, 24) vb. buna itiraz ederek "Bedir'de şehîd düşen kişi Züş-Şimâleyn'dir. Zül-Yedeyn ise farklı bir kişidir ve Rasûlüllâh'tan (s.a.a) sonra da yaşamıştır." diyorlarsa da bu doğru değildir. Zira İbn Şihâb ez-Zührî ile Imrân b. Ebî Enes kanalıyla gelen aynı hadiste, "Zül-Yedeyn" ile "Züş-Şimâleyn"in (= İki sol elli demektir. Sol elini de sağ eli gibi kullandığından bu lâkabı aldığı söyleniyor.) aynı kişi oldukları açıkça belirtiliyor. Bunlardan ez-Zührî'nin hadîsini Mâlik (nidâ, 60) ile Nesâî (sehv, 22) sahih yoldan rivâyet ediyor. Aynı hadîse Ahmed (II, 271 / 7342) ile Dârimî (salât, 175) de yer veriyor. Imrân b. Ebî Enes hadîsini ise; yine sahih yoldan İbn Ebî Şeybe (I, 392), Nesâî (sehv, 22) ve et-Tahâvî (I, 445) rivâyet ediyor. (Ki her ikisi de Ebû Seleme kanalıyla Ebû Hüreyre'den naklediyorlar. ez-Zührî, Ebûbekr b. Süleymân b. Ebî Hasme kanalıyla da rivâyet ediyor.)

Burada [Ebû Hüreyre → İbn Sîrîn → Eyyûb b. Ebî Temîme →] yoluyla; Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih bir isnatla gelen üçüncü bir hadis daha var. (bk. Abdürrazzâq, II, 299; Ahmed: II, 284 / 7486; et-Tahâvî, I, 444) Böylelikle İbn Şihâb ez-Zührî'nin o iki lâkabın aynı kişiye ait olduğunu anlatırken yalnız kalmayıp başkaları tarafından da desteklendiği anlaşılmış oluyor.

İbn Ebî Şeybe'nin (I, 393) tahriç ettiği Ikrime hadîsi ile Abdullâh b. Ömer hadîsi de aynı gerçeği ifade ediyor. Rivâyete göre Ebû Hüreyre kaynaklı Zül-Yedeyn hadîsi İbn Ömer'e hatırlatıldığında şöyle diyor: "Ebû Hüreyre, Zül-Yedeyn öldürüldükten sonra İslâm'a girmiştir." (bk. et-Tahâvî, I, 450 = İsnâdı hasendir.)

(Bu rivâyetleri topluca görmek için bak. el-Aynî, IV, 90~92, VI, 340~341; Abdülazîz ed-Deyûbendî, *Nasb'ur-Râye hâşiyesi*: II, 69~73)

Yukarıdaki sahih ve güvenilir rivâyetler dolayısıyla İbn Ömer (ilgili rivâyetini az önce gördünüz), İbn Şihâb ez-Zührî (bk. İbn Abdilberr, I, 491; en-Nevevî, V, 71; ez-Zeyleî, II, 69; el-Aynî, IV, 90~91), İbn Sa'd (III, 167~168), es-Sem'ânî, İbn Hıbbân, Ebû Abdillâh el-Adenî (bk. el-Aynî, IV, 90, 92), Ebû Ca'fer et-Tahâvî (I, 450), el-Müberred, İbn Türkmânî (bk. ed-Deyûbendî, a.g.e. II, 70~74), el-Aynî (IV, 90~92, VI, 340~341) vb. "Zül-Yedeyn" ile "Züş-Şimâleyn"in –haklı olarak– aynı kişi olduğuna ve kendisinin Bedir'de şehîd düştüğüne hükmediyorlar. Ebû Hanîfe ile Süfyân es-Sevrî'nin sözlerine (bk. en-Nevevî, V, 71) bakılırsa; onlar da aynı kanaatteler.

Zül-Yedeyn ile Züş-Şimâleyn'in birbirlerinden farklı iki ayrı kişilik olduklarını iddia edenler, ilkinin asıl adının Hırbâq olduğunu ve Rasûlüllâh'tan (s.a.a) sonra da yaşadığını söylerlerken; başlıca şu iki delile istinat ediyorlar:

a) [Hırbâq es-Sülemî → İbn Sîrîn → Qatâde → Saîd b. Beşîr →] yoluyla gelen bu rivayetten, Zül-Yedeyn'in adının Hırbâq olduğu ve tâbiînden İbn Sîrîn'in kendisinden rivâyette bulunduğu da esas alındığında; Zül-Yedeyn'in Rasûlüllâh'tan (s.a.a) sonra da yaşadığı anlaşılıyor. (bk. İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd*: III, 101; İbn'ül-Esîr, II, 114; İbn Abdilberr, I, 450~451; İbn Hacer, I, 422~423)

Oysa rivâyetin senedinde **Saîd b. Beşîr el-Ezdî** var. Ki doğru sözlü; ancak hâfıza bakımından hayli zayıf birisi. O nedenle İbn Maîn, İbn Mehdî, İbn Nümeyr, Ebû Müshir, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, Ebû Dâvûd, Nesâî vb. hadisçiler tarafından "za-

5. "Peygamber'in (s.a.a) kızı Ruqayye'nin huzuruna vardım. Bana babası Rasûlüllâh'ın (s.a.a) Osman için kendisine şu talimatı verdiğini söyledi: ***"Ona ikramda bulun! Çünkü ashâbım içinde huy / yaratılış bakımından bana en çok benzeyen odur!"***[1]

Ebû Hüreyre'nin bu olaylara tanık olmadığını Ehl-i Sünnet de kabul eder. Ancak onlar Ebû Hüreyre'nin bununla bizzat kendisini değil; "bütün müslümanları" kastettiğini ileri sürerler. Oysa rivâyetlerin metinlerinde bu yoruma asla izin vermeyen açık ibâreler vardır.

b) Mucize ve kerametlerle ilgili hadisler:

1. Ebû Hüreyre, Rasûl-i Ekrem'den (s.a.a) kendisinin ve annesinin bütün mü'minler tarafından sevilmesi yönünde dua etmesini ister. O da ***"Allahım! Bu kulunu ve anasını bütün mü'minlere sevdir!"*** diye dua eder. Ebû Hüreyre devamla der ki: "Bundan böyle iman sâhibi hangi

---

yıf" kabul ediliyor. (bak. ez-Zehebî, II, 128~130; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: II, 294~296) Eyyûb b. Ebî Temîme, Abdullâh b. Avn, Yezîd b. İbrâhîm gibi önde gelen hadisçilerin İbn Sîrîn'den rivâyetlerinde; söz konusu hadis Hırbâq yerine, Ebû Hüreyre'den geliyor. (bk. Mâlik: nidâ, 58; Buhârî: salât, 88, ezân, 68, tatavvu', 37~38, edeb, 45, temennî, 10); Müslim: mesâcid, 97) Buradan Saîd'in hata ettiği anlaşılmaktadır. Bu durumda söz konusu rivâyete dayanmak asla doğru olmaz.

b) Tâbiînden olan Mutayr b. Süleym'den itibâren [→ oğlu Şuayb → Ma'dî b. Süleymân →] kanalıyla gelen bu rivâyette ise; Mutayr'ın (Rasûlüllâh'tan sonra) Zül-Yedeyn ile bir yerde karşılaştığı ve onun başından geçen deminki olayı Mutayr'a anlattığı belirtiliyor. (bk. Ahmed: IV, 77 / 16108; et-Taberânî, IV, 233; İbn Abdilberr, I, 492; İbn'ül-Esîr, II, 154; İbn Hacer, I, 489; el-Aynî, IV, 91)

Rivâyetin senedinde bulunan **Mutayr** hakkında; Buhârî ve başkaları "hadîsi sahih değil", İbn Hacer "durumu meçhûl biri" diyor. Oğlu **Şuayb**'a gelince; o tümüyle meçhûl. (bk. ez-Zehebî, IV, 130; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 261; el-Aynî, IV, 91) İbn Abdilberr, **Ma'dî b. Süleymân** için "siqa birisi" diyor. Oysa o da Ebû Zür'a, Nesâî, İbn Hıbbân, İbn Hacer vb. hadis tenkitçileri tarafından zayıf kabul ediliyor. (bk. ez-Zehebî, IV, 143; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 269; el-Aynî, IV, 91)

Sonuçta Zül-Yedeyn ile Züş-Şimâleyn'in iki ayrı kişilik olduğu; Zül-Yedeyn'in Hz. Peygamber'den (s.a.a) sonra da yaşadığı iddiası tümden asılsız, dayanaktan yoksun bir iddiadır. Dolayısıyla Ebû Hüreyre'nin bu anlatımına –metninde yer alan akıl almaz tutarsızlıklar bir yana– güvenmemiz mümkün değildir.

1- Hâkim, IV, 48 = Hâkim ile ez-Zehebî, "Hadîsin isnâdı sahih; ancak metin bakımından sakattır, münkerdir. Çünkü Ruqayye, hicretin üçüncü yılında ölmüştür. Ebû Hüreyre ise ancak Hayber'in fethi sırasında Müslüman olmuştur!" diyorlar. Doğrusu bu hadis, onun "Halîfe Osman" hakkında uydurduğu hadislerden birisidir.

erkek ve kadın benimle ilgili bir şey duysa, bana muhabbet besledi![1]

Ebû Hüreyre dışında kimsenin görüp duymadığı bu dua, eğer gerçekse; ondan hoşlanmayan Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali, Halîfe Ömer ve Âişe; demek ki mü'min değiller! Rasûlüllâh'ın (s.a.a) mescidinden çıkan sahâbe, meğer onu sevdiklerinden "boğazına basarak" dışarı çıkıyorlarmış! Bu arada, bu dine gönül verip de Ebû Hüreyre'den hoşlanmayan nice kimseler de –maalesef– "mü'min" kapsamına giremiyor!

Ya Ebû Hüreyre ya da onun sırtından rant sağlayan birileri tarafından imal edildiği besbelli olan bu "uyduruk" duayı, İbn Kesîr –her nasılsa– "nübüvvet alâmetlerinden" sayar ve "Bu dua dolayısıyla onun bütün mü'minler tarafından sevildiğini" ileri sürer![2] Anlaşılan o da kendisi (ve kendileri) dışında kimseyi "mü'min" olarak görmüyor!

> **2.** Ebû Hüreyre, bir gün Rasûlüllâh'a (s.a.a); kendisinden çok hadis işittiğini; lâkin onları muhafaza edemeyip unutmaktan korktuğunu arz eder. Rasûlüllâh (s.a.a) da ondan üzerindeki ridâsını çıkarıp yere yaymasını ister; o da çıkarıp yayar. Rasûlüllâh (s.a.a) yere yayılan ridâyı avuçladıktan sonra ***"Bunu göğsüne bastır!"*** buyurur. Ridâsını yerden toplayıp göğsüne bastıran Ebû Hüreyre, bundan böyle Rasûlüllâh'tan (s.a.a) işittiği hiçbir hadîsi unutmadığını söyler." [sh. 793~794]

Bu da, metninde yer alan bütün tutarsızlıklar bir yana; yine sadece Ebû Hüreyre kaynaklıdır![3] Kaldı ki, bir zamanlar ***"Hastalık sirâyet etmez!"***

1- İbn Sa'd, IV, 328; Ahmed: II, 319 (7911); Müslim: f. sahâbe, 158; Hâkim, II, 621; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VIII, 112~113

2- İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VI, 184, VIII, 113

3- Söz konusu rivâyet çelişkilerle dolu. Zira Ebû Hüreyre, bir rivâyette kendi unutkanlığından şikâyet etmesi üzerine, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ona ridâsını yaymasını önerdiğini anlatırken, (bk. Buhârî: ilim, 42, menâqıb, 28) bir diğer rivâyette ise; Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ashâbına hitâben ***"Kim ridâsını yere yaymak ve benden duyduklarını unutmamak ister!"*** buyurması üzerine kendi ridâsını çıkarıp yaydığını anlatır. (bk. Buhârî: büyû, 1, müzâraa, 17, i'tisâm, 23)

Yine önceki rivâyette "Ondan sonra hiçbir şey unutmadım!" diyerek; hadis olsun olmasın, işittiği hiçbir şeyi unutmadığını ifade ederken; ikincide "Bunun üzerine Rasûlüllâh'tan (s.a.a) işittiğim hiçbir şeyi unutmadım!" diyerek, konunun sırf hadisle ilgili olduğunu ima ediyor.

Ayrıca ilk rivâyette olayı başlatanın Ebû Hüreyre, diğerinde ise Rasûlüllâh (s.a.a) olduğu anlaşılıyor. Diğer yandan, ikinci rivâyetin bazı varyantlarında, "Bunun üze-

mealinde bir hadis nakleden Ebû Hüreyre, daha sonra bunun aksini rivâyet edince; kendisine önceki hadîsi hatırlatılmıştı. Zorda kalan Ebû Hüreyre, kem küm ederek konuyu savuşturmuş, bununla da kalmayıp önceki hadîsini inkâr etmekle[1]; "kendisinin de unutabildiğini" cümle âleme göstermişti!

Bir de, Ebû Hüreyre'nin Rasûlüllâh'a (s.a.a) izâfe ettiği bu "ridâ" olayı şayet gerçek olsaydı; olaya tanık olan sahâbîlerden en az birkaçı tarafından da rivâyet edilir ve onun ilminden yararlanmak için etrafında pervane olurlardı... Oysa hadis târihinde böyle bir şey yoktur.

> **3.** Ebû Hüreyre anlatıyor: "Rasûlüllâh'la (s.a.a) birlikte bir gazvede idik; ordu yiyecek sıkıntısı çekiyordu. Bana ***"Yanında bir şey var mı?"*** diye sordu. Heybede bir parça hurmanın olduğunu söyledim. ***"Getir!"*** buyurdu; getirdim. Mübârek eliyle içindeki hurmayı çıkardı; bereketine dua edip heybeye koydu. Sonra mücâhidleri gruplar halinde çağırdı. Hepsi yediler. Sonra ***"Ey Ebû Hüreyre! İstediğin vakit elini içine sok; ama içini asla boşaltma!"*** buyurdu... Ben o heybeden Rasûlüllâh (s.a.a) zamanında, Ebûbekr, Ömer ve Osman dönemlerinde çok hurma yedim. Hatta ondan Allah yolunda bilmem kaç yük infak ettim! Nihâyet Osman döneminde o hurma heybesini düşürüp yitirdim!"[2]

Ebû Hüreyre bu heybeyi hatırladıkça üzülür; şöyle dermiş:

> "İslâmiyet'te benzerini görmediğim üç musibetle karşılaştım: Rasûlüllâh'ın (s.a.a) vefâtı, Osman'ın öldürülmesi ve şu azık heybesidir."[3]

İsnâdındaki sakatlıklar[4] bir yana, şayet bu doğru olsaydı; olaya tanık o-

---

rine, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) o konuşmasından tek kelime unutmadım!" diyerek; bu "unutmama" olayının sırf o gün duyduğu bir hadisle sınırlı olduğuna işaret ediyor. (bk. Buhârî: büyû', 1, müzâraa, 17)

İşin esas ilginç yanı, hadisin bütün rivâyet yolları İbn Şihâb ez-Zührî'de birleşiyor! Onun da "Ümeyye oğulları hesabına" çalışıyor olmasına bakılırsa; bu menkıbe "Ebû Hüreyre" adına İbn Şihâb ez-Zührî tarafından imal edilmiş de olabilir!

1- Buhârî: tıb, 19, 25, 44~45, 54~55; Müslim: selâm, 101~106 ...

2- Qâdî Iyâd, *eş-Şifâ*: III, 39~40; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 630~631; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VI, 128~129; Bedîuzzamân, *Mektûbât*: s. 118 (= 19. mektup); Balcı, 45

3- İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VI, 129; Balcı, 46

4- Zira senedinde **(**Ebû Ziyâd**) Sehl b. Ziyâd et-Tahhân** var. el-Ezdî "hadîsi münker birisi" diyor. (bk. İbn Hacer, *el-Lisân*: III, 118)

lan askerlerden yahut o heybeden hurma yiyen sayısız kişiden en az birkaçı bu hârikulâde olayı anlatmaz mıydı? Hadis tarihinde, böyle bir olayı Ebû Hüreyre hâricinde anlatan bir başkası bulunmadığına göre; bunun "uyduruk" bir rivâyet olduğu apaçık demektir.[1]

Kaldı ki konuyla ilgili farklı bir rivâyette[2]; Ebû Hüreyre'nin birkaç hurmayla birlikte Rasûlüllâh'a (s.a.a) vararak bereketine dua etmesini istediği; dua sonrası ondan bol miktarda yeyip tasaddukta bulunduğu ... anlatılıyor. Yani ordu hikâyesinden eser yok!

Ebû Hüreyre'nin üzüldüğü üç şey, şayet bu rivâyet doğruysa; yine onun kişiliğini ele verecek niteliktedir. Anlaşılan, sahâbe öncülüğünde gelişen kitlesel hareket neticesindee öldürülen Osman'ın âkıbeti onu çok üzmüş; ama Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin İbn Mülcem adlı hâricî bir terörist tarafından katledilişine hiç aldırmamış! Bu onun, Allah Rasûlü'nün (s.a.a) ümmetine emânet ettiği Emîr'ul-Mü'minîn'e olan düşmanlığını belgelemesi açısından da enteresandır. Hz. Ali'nin onun hakkında "kötü düşünceye" sâhip olması[3] boşuna değilmiş meğer!

> **4.** "Alâ b. el-Hadramî'de şaşırtıcı üç haslet gördüm: (Ridde savaşlarında) deniz sahiline varmıştık. "Besmele çekip yürüyün!" dedi; biz de besmele çekip yürüdük. Denizi geçtiğimizde develerimizin ayaklarının altı bile ıslanmamıştı! Derken kendimizi susuz bir çölde bulduk. Bir duâ etti; ardından bolca yağmur yağdı!..."[4]

Balcı'nın (s. 57) kitabına aldığı bu esrarengiz kerâmetin, olaya şâhit olan binlerce askerden pek çok kişi tarafından anlatılmış olması gerekirken,

---

1- Böyle kalabalık bir ortamda yaşanan ilginç olayların sadece bir kişi tarafından anlatılıyor olması; Ehl-i Sünnet hadis ve fıkıh âlimlerinin ittifakıyla "uydurma hadislerin" en temel alâmetlerinden sayılır. (bk. Ebul-Huseyn el-Basrî, II, 167; Ebû Ya'lâ, *el-Udde*: III, 852; el-Ğazzâlî, I, 171; el-Âmidî, II, 282; İbn Qudâme, I, 258; es-Süyûtî, *et-Tedrîb*: I, 276; Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler*: s. 180)

2- Ahmed: II, 352 (8274); Tirmizî: menâqıb, 46; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VI, 128 = Bunun da senedinde **Muhâcir b. Mahled** ile **Hammâd b. Zeyd el-Basrî** var. İlkinin hâfızası oldukça zayıf. (bk. ez-Zehebî, IV, 194; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: V, 532) İkincisi ise "Osmancı" olmakla ve Ehl-i Beyt'e düşmanlıkla tanınan bir hadisçi. (bk. İbn Sa'd, VII, 286; İbn Ebil-Hadîd, IV, 103)

3- İbn Quteybe, 49 (= *Çevirisi*: s. 114); Şerafuddîn, 273

4- bk. İbn Sa'd, IV, 363; ez-Zehebî, *es-Siyer*: I, 265

bunun yalnız Ebû Hüreyre'den geliyor olması; bunun Halîfe Ebûbekr'in sözde mürtedlere karşı yürüttüğü devlet politikasını manen teyit etmek amacıyla "uydurulan bir kerâmet" olduğunu gösterir![1]

c) İsrâîliyyât ile ilgili hadisler:

> **1.** "Rasûlüllâh (s.a.a) elimden tutarak şöyle buyurdu: "Allah (a.c) Cumartesi günü toprağı yarattı... Pazar günü dağları yarattı. Pazartesi günü ağaçları, Salı günü sevimsiz şeyleri yarattı. Nûru Çarşamba, yeryüzündeki hayvanları Perşembe günü yarattı. Cuma gününün son saatlerine doğru ise Âdem'i yarattı!"[2]

Evvelâ, bu hadis yaratılışın toplam altı günde tamamlandığını belirten âyetlere[3] aykırı. İkincisi ilk yaratılışta semâvât da var. Ebû Hüreyre'ye göre bu, kim bilir, belki de haftanın sekizinci yahut dokuzuncu günü yaratılmıştır! Son olarak ilk yaratılışta Hz. Âdem'in (a.s) ne işi var!?

Bütün bu sebeplerden ötürü; Ali İbn'ül-Medînî, Buhârî gibi pek çok hadis hâfızı, bu hadisi incelemeye almışlar; neticede onu Ebû Hüreyre'nin Ka'b'ul-Ahbâr'dan aldığı haberlerden saymışlardır.[4]

> **2.** Hz. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: "Ye'cûc ile Me'cûc, her gün seddi kazmaya çalışırlar... Sonunda kazıp seddi geçerler..."[5]

Kehf sûresinin 97. âyeti, bunun asla gerçekleşmeyeceğini açıkça ifade ediyor. Bu yüzden İbn Kesîr (III, 105), aynı rivâyeti Ka'b'tan da naklettik-

---

1- Ayrıca senedinde **Âmir eş-Şa'bî** var. Ki durumunu daha önce [sh. 262] görmüştük. Aynı kerâmet, Enes ile Sehm b. Mincâb'tan (bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VI, 291); bir de Sehm'in babası Mincâb b. Râşid'den (bk. et-Taberî, II, 287-289; Yâqût, II, 432; İbn Kesîr, VI, 290) de rivâyet ediliyor. Enes hadîsinin zincirinde **Avn b. Ebî Şeddâd** adlı tartışmalı birisi var. (bk. ez-Zehebî, III, 306) Sehm b. Mincâb'tan gelen rivâyetin senedinde durumları meçhul birden fazla râvî var! Mincâb'ın rivâyeti ise [→ Seyf → Şuayb → Seriyy] yoluyla geliyor. (Artı, senette durumları belirsiz birkaç kişi daha var.) Bu yolla gelen rivâyetlerin durumunu önceden [sh. 58~64] görmüştük.

2- Ahmed: II, 327 (7991); Müslim: münâfiqîn, 27; et-Taberî, I, 21

3- bk. A'râf: 54; Yûnus: 3; Hûd: 7; Furqân: 59; Secde: 4; Qâf: 38; Hadîd: 4

4- Buhârî, *el-Kebîr*: I, 413~114; İbn Kesîr, I, 69, II, 220, IV, 94, *el-Bidâye*: I, 18; el-Münâvî, III, 448; Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*: s. 237, 284

5- Ahmed: II, 510 (10222); Tirmizî: tef. Kehf, 5; İbn Mâce: fiten, 33; Hâkim, IV, 488 = Ebû Hüreyre'ye kadar, isnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

ten sonra; Ebû Hüreyre kaynaklı söz konusu hadîsi Ka'b'ul-Ahbâr'la ilişkilendiriyor.

> **3.** Rasûlüllâh (s.a.a) şöyle buyurdu: "Allah, Âdem'i kendi sûretinde yarattı. Âdem'in boyu 60 zirâ (= 30 metre) idi..."[1]

Hz. Âdem'in Allah'ın sûretinde yaratılması ve boyunun otuz metreyi bulması, anlaşılması güç şeylerdir. Elimizdeki muharref Tevrât'a baktığımızda; Ebû Hüreyre'nin Rasûlüllâh'a (s.a.a) izâfe ettiği bu haberi, esasen nereden aldığını görüyoruz: "Ve Allah dedi: Sûretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım... Ve Allah insanı kendi sûretinde yarattı; O'nu Allah'ın sûretinde yarattı." (*Tekvîn*: I, 26~27)

> **4.** "İbrâhîm sadece üç yerde yalan söyledi: ..."[2]

Kur'ân'ın **[**Meryem: 41**]** hakkında "**sıddîq**" dediği bir peygambere, İbrâhîm Halîlullâh'a (a.s) yalan isnâdı asla kabul edilemez. Bilhassa "üçüncü yalan"daki "Sâre" olayı, aynen muharref Tevrat'tan kopya edilmiştir![3] O nedenle Fahruddîn er-Râzî, bu hadîsi reddederek; "Peygamberlere yalan söz yakıştırmaktansa; böyle bir sözü rivâyet edenlerine isnat etmek daha uygundur!" der.[4]

> **5.** "Ölüm meleği Mûsâ'nın yanına gelerek, 'Artık Rabbine icâbet et!' dedi. Bunun üzerine Mûsâ, ölüm meleğine bir yumruk attı; onun tek gözünü patlattı!..."[5]

Bu abes ve çirkin hâdiseyi Allah'ın seçkin peygamberlerinden Hz. Mûsâ Kelîmullâh'a (a.s) yakıştıranlar beri gelsin!

> **6.** "İsrâîl oğulları çırılçıplak yıkanırlardı... Mûsâ ise yalnız yıkanırdı. Bir gün 'Mûsâ, hayaları büyük olduğundan bizimle birlikte yıkanmıyor!'

1- Buhârî: enbiyâ, 2, isti'zân, 1; Müslim: cennet, 28, birr, 115 ...

2- Buhârî: enbiyâ, 11, nikâh, 13; Müslim: fedâil, 154 ...

3- bk. *Tekvîn*: XII, 11~19 = Oysa aynı olayı Barnabas (*İncil*: 63. bölüm; s. 148) da anlatıyor; ama orada bu yalana asla yer verilmediğini görüyoruz.

4- er-Râzî, XXII, 185, XXVI, 148 **[**Enbiyâ: 63 ve Sâffât: 89**]**; el-Mevdûdî, *Meseleler ve Çözümleri*: III, 40 (İstanbul, 1990)

5- Hadis hem merfû (= Hz. Peygamber'e izâfe edilerek) hem de mevkûf (= Yani Ebû Hüreyre'nin kendi sözü olarak) rivâyet ediliyor. bk. Buhârî: cenâiz, 68, enbiyâ, 32; Müslim: fedâil, 157, 158; Nesâî: cenâiz, 121 ...

> dediler. Bir defasında Mûsâ yıkanmaya gitti. Elbisesini çıkarıp taşın üzerine koydu. Bunun üzerine taş, Mûsâ'nın elbisesini alıp kaçmaya başladı. Mûsâ "Elbisemi getir!' diyerek taşın peşinden koştu! O sırada halk Mûsâ'nın mahrem yerlerini gördü..."

Bu[1] da peygamberleri aşağılayan "Ebû Hüreyre" kaynaklı rivâyetlerden birisidir. Allah, sevgili rasûlünü böylesine rezil duruma düşürür mü? Halkın huzuruna çırılçıplak çıkıp mahcup olan o peygamber, bir daha onlara hangi yüzle edepten terbiyeden söz edebilir?

> **7.** "Allah'ın bir peygamberi (ki Mûsâ olduğu söyleniyor), bir karıncanın kendisini ısırması üzerine; hemen emir verip o karıncanın yuvasını (diğer karıncalarla birlikte) yaktırdı!..."[2]

Akl-ı selim olan sıradan bir insanın bile yapmayacağı, böyle âdice ve acımasızca bir davranışı bir peygambere isnat eden; buna da rahmet peygamberinin (s.a.a) mübârek dilini âlet edenlere yazıklar olsun!

> **8.** "Doğan her çocuğa şeytan tesir eder (manen yaralar). Sadece Meryem ve oğlu Îsâ bunun dışında kalmıştır!"[3]

Buram buram Mesîhiyyât (Hıristiyanlık) kokan şu hadîse(!) bakın. Zira, melûn İblîs'in tesirinden sadece Hz. Meryem ile oğlu Îsâ Mesîh (a.s) kurtulduğuna göre; diğer peygamberlerin hepsi, daha doğdukları gün İblîs'ten nasiplerini(!) almışlar demektir! Oysa peygamberler, Allah'ın en sâlih kullarındandır ve Kur'ân, birçok yerde[4] İblîs'in onlara asla zarar veremeyeceğini açıkça belirtiyor.[5]

1- Buhârî: gusül, 20, enbiyâ, 29; Müslim: hayız, 75, fedâil, 155, 156 ...

2- Buhârî: cihâd, 103, bed'ül-halq, 16; Müslim: selâm, 148~150 ...

3- Buhârî: bed'ül-halq, 11; Müslim: fedâil, 146, 147 ...

4- İbrâhîm, 22; Hıcr, 40-42; Nahl: 99; İsrâ: 65; Sebe: 21; Sâffât: 30; Sâd: 82-83

5- Hadîsin neleri ifâde ettiğini iyi anlayan Qâdî Iyâd, Meryem ve oğlu Îsâ gibi; diğer peygamberlerin de İblîs'in tesirinden berî tutulduğunu iddia ederek hadîse yorum getirmeye çalışsa da, bu yorumun hadîsin metnine tamamen aykırı olduğu apaçıktır. en-Nevevî ise Qâdî Iyâd'a karşı çıkarak, hadîsin açık metni gereği; bundan sadece Îsâ ile annesinin kurtulduğunu söyler. (bk. en-Nevevî, XV, 120; Davudoğlu, X, 165) ez-Zemahşerî (*el-Keşşâf*: I, 186) "Hadîsin sahih olup olmadığını Allah bilir!..." diyerek kuşkusunu dile getirir. Mu'tezile ulemâsının ileri gelenlerinden Qâdî Abdülcebbâr ise bu haberi köklü delillerle reddeder. (bk. er-Râzî, VIII, 30)

9. "Güneş ile ay, iki yaşlı öküz halinde cehennem ateşine atılacaklar!"[1]

Yaratıcısına sürekli itaat hâlinde bulundukları Kitapla[2] sâbit olan bu gök cisimlerinin, cehenneme; hem de işi bitmiş yaşlı iki öküz olarak atılmasının akılla, adâlet duygusuyla bağdaşır bir yanı yoktur.

Onun için Hz. Ali, Huzeyfe b. Yemân ve İbn Abbâs'ın, bu sözü söyleyenleri "yalanladıkları" rivâyet edilir.[3] Bilhassa İbn Abbâs, aynı sözü Ka'b'ul-Ahbâr'dan duyduğunda; onun şöyle dediği rivâyet olunur:

"Bu, onun İslam'a sokmaya çalıştığı Yahûdîce bir kültürdür!"[4]

Ebû Hüreyre'den bu hadîsi duyan Hasan el-Basrî de "Acep günahları neyse!" diyerek karşı çıkmış; hatta bunu Ebû Hüreyre'den rivâyet eden Ebû Seleme ile ağız dalaşına bile girmişti.[5]

10. "Allah (c.c); ayakları yerde, boynu arşta olan ve 'Seni tesbîh ederim Allahım, sen ne yücesin!' diyen, Allah'ın da ona 'Benim adıma yalan yere yemin eden işte bunu bilmiyor!' diyerek karşılık verdiği 'horozu' anlatmam için bana müsâade etti."[6]

Bu garip haber de Ka'b'ul-Ahbâr kaynaklıdır![7]

11. "Süleymân (a.s)'ın 90[8] tane karısı vardı! 'Bu gece hepsini dolaşaca-

---

Kur'ân "Meryem ile onun zürriyetinin şeytandan korunmuşluğuna" değinir; ancak bu konuda asla bir sınırlamaya gitmez. **[**bk. Âl-i Imrân: 36**]**

1- el-Bezzâr, XV, 243; el-Beyheqî vb. = "Ebû Hüreyre'ye kadar" isnâdı gayet sahih. bk. İbn Kesîr, IV, 475 / Tekvîr: 1; el-Aynî, XII, 267~268; İbn Arrâq, I, 190 = Hadîsi aynı yoldan Buhârî (bed'ül-halq, 4) de rivâyet eder; lâkin metninde önemli makaslamalar yaparak ***"Güneş ile ay, kıyâmet gününde dürüleceklerdir!"*** lâfzıyla!

2- bk. A'râf: 54; İbrâhîm: 33; Zümer: 5; Nûr: 41; Haşr: 24; Cum'a, 1 vs.

3- İbn Arrâq, I, 190

4- et-Taberî, I, 47; el-Aynî, XII, 267; Kırbaşoğlu, *Altern. Hadis Metodolojisi*: s. 201 = Ebû Hüreyre'nin söz konusu haberinin asıl kaynağı böylece anlaşılmıştır.

5- İbn Kesîr, IV, 475; er-Râzî, XXXI, 66; el-Aynî, XII, 267~268; el-Münâvî, IV, 177; İbn Arrâq, I, 190; Ebû Reyye, 207 / *Tercümesi*: s. 228

6- et-Taberânî, *el-Evsat*: VII, 220; Hâkim, IV, 297; el-Münâvî, II, 208~209 = Ebû Hüreyre'ye kadar, isnâdı Buhârî'nin şartlarına göre sahih.

7- en-Nüveyrî, *Nihâyet'ül-Ereb*: X, 133; Ebû Reyye, 208 (*Terc*. s. 228)

8- Bu rakamın 60, 70, hatta 100 olduğuna dâir muhtelif rivâyetler var!

> ğım; her biri Allah yolunda cihâd edecek birer yiğit oğlan doğuracak.' dedi. Meleğin 'İnşâAllah deyiver!' demesine rağmen, o bunu söylemedi. Sonunda yalnız biri; o da yarım bir çocuk doğurdu!..."[1]

Bir defa, bir erkeğin, bu kadar kadını bir gecede dolaşabilmesi, beşerin tâkatini aşan bir durumdur. Bunun "nübüvvet mucizesi" olabilecek ciddî bir tarafı da yoktur. Öte yandan, bir peygamberin, hatırlatılmasına rağmen "İnşâAllah" demeyi inadına terk etmesi asla mümkün değildir.

> **12.** "... Eğer Havvâ olmasaydı; kadınlar kocalarına hiçbir zaman ihânet etmezdi!"

Bu[2] da kadını son derece aşağılayan, Allah'ın kitâbının anlatımına[3] ters düşen; muharref Tevrat (*Tekvîn*: III, 6) kaynaklı bir haberdir.[4]

d) Diğer bazı hadisler:

> **1.** Ebû Hüreyre anlatıyor: Namaz için ikâmet getirilip saflar düzeltildiği sırada, Rasûlüllâh (s.a.a) gelip öne geçti; tam namaza başlayacakken "cünüp" olduğunu hatırladı ve bize ***"Az bekleyin!"*** buyurdu, hemen gidip yıkandı. Yanımıza geldiğinde başından sular damlıyordu! Nihâyet tekbir aldı ve namazı beraberce kıldık.[5]

Allah'ın Elçisi'nin (s.a.a) bu denli gaflet içinde olduğunu düşünebiliyor musunuz? Bu tür rivâyetler, Hz. Peygamber'in makamını sarsmak dışında bir amaç için uydurulmuş olamaz!

> **2.** "(Önden geçen) kadın, eşek ve köpek namazı keser (bozar)!"

Kadını resmen aşağılayan bu sözde hadîsin, başta Âişe'nin itirazına uğradığını ve onun; "Bizi eşeklerle, köpeklerle bir tuttunuz!" diyerek bunu şiddetle reddettiğini daha önce görmüştük. [sh. 798]

1- Buhârî: cihâd, 23, enbiyâ, 41, nikâh, 119, eymân, 3, keffârât, 10, tevhîd, 32; Müslim: eymân, 22~25 ...

2- Buhârî: enbiyâ, 2, 26; Müslim: radâ, 62~63 ...

3- Zira Kur'ân'a göre, Hz. Âdem ile Havvâ anamızın yasak ağaca yaklaşmasına sebep olan "**İblîs**" idi. **[**bk. Baqara: 36; A'râf: 20; Tâhâ: 119~120**]**

4- Konunun değerlendirmesi için bk. Kırbaşoğlu, *Altern. Hadis Metodolojisi*: s. 210~211

5- Buhârî: gusül, 17, ezân, 25; Müslim: mesâcid, 157~158

> **3.** "Allahım! Ben de bir beşerim; o yüzden hangi mü'mine sövmüş yahut lanet etmişsem; bunu kıyâmet günü onun hesabına sadaka sayıver!"[1]

Bu hadîsin akılla, nübüvvet makamıyla çeliştiğini; üstelik bazı sahih hadislere de ters düştüğünü yukarıda [sh. 775] izah etmiştik. Bu vb. hadislerin, Ümeyye oğullarının çanağından beslenen bir takım hadisçiler tarafından; bilhassa "Ümeyye oğullarını" temize çıkarmak için uydurulduğunda zerre kadar şüphemiz yoktur!

Müslim'in, Muâviye hakkında gelen ***"Allah onun karnını doyurmasın!"*** nebevî bedduasını bu uyduruk hadislerle yan yana sunması; sizce bir tesadüf müdür!?

4. Ebû Hüreyre bir gün Rasûlüllâh'a (s.a.a) izâfeten bir hadis okumuştu. Etrafındakilerin "Bunu mu Rasûlüllâh'tan (s.a.a) işittin!?" diye kendisini sıkıştırmaları üzerine; şöyle demek zorunda kalmıştı:

> "Hayır, bu Ebû Hüreyre'nin kendi kesesinden!"[2]

5. Ebû Hüreyre bir defasında arkasındakilere namaz kıldırdıktan sonra, "Vallahi içinizde namazı Rasûlüllâh'ın (s.a.a) namazına en çok benzeyeniniz benim!"[3] derken, bir defasında da "Enes'in namazını" aynı şekilde tavsif etmiştir![4] (Her ikisinin de isnâdı sahihtir!)

> **6.** "... Mahşer günü, içlerinde münafıkların da olduğu yalnız bu ümmet kalacak; derken Allâh onlara evvelce tanıdıklarından başka bir surette tecelli edecek ve: 'Ben sizin Rabbinizim!' diyecek. Onlar (Allâh'ı bu sûretiyle tanımadıkları için) 'Biz senden Allâh'a sığınırız! Rabbimiz bize gelene dek bizim yerimiz burasıdır; o geldiği vakit biz onu tanırız!' diyecekler.
>
> Bunun üzerine Allâh, (karşılarında) onların tanıdıkları suretiyle tecelli edecek ve: 'Ben sizin Rabbinizim' buyuracak. Onlar da: 'Evet, bizim Rabbimiz sensin' diyecekler..."[5]

1- İbn Ebî Şeybe, VI, 71; Buhârî: deavât, 34; Müslim: birr, 89~93

2- Ahmed: II, 252 (7120); Buhârî: nafaqât, 2; el-Beyheqî, VII, 471

3- Mâlik: nidâ, 19; Buhârî: sıfat'üs-salât, 33; Müslim: salât, 27~30

4- İbn Sa'd, VII, 20~21; Nesâî: iftitâh, 61, 62; İbn Hacer, I, 72

5- Buhârî: sıfat'üs-salât, 47, riqâq, 52, tevhîd, 24; Müslim: îmân, 299 ...

Hadis; evvelâ "Allah'ın görülemeyeceği" gerçeğine ters düşüyor.[1] İkincisi, hadisten Allah'ı âhirette münâfıkların da göreceği anlaşılıyor. Ki bu düşünce Ehl-i Sünnet inancına da aykırı! Son olarak, Allah'ın çirkin vaziyette görüleceği ve onun şekilden şekle geçeceği iddiası da apaçık tecsîmdir; yani Allah'ı üç boyutlu bir cisim olarak algılamaktır. Bununsa ne kadar tehlikeli bir düşünce olduğu meydandadır.

> **7.** "Cehennemle cennet karşılıklı atıştılar: Cehennem, Ben kibirli ve zorbalarla (sana) tercih olundum, dedi. Cennet ise 'N'oluyorsa; insanlardan zayıflar ve döküntüler hâricinde kimse bana gelmiyor!' dedi... Cehennem, içine girecek olanlarla dolmayınca; Allah ayağını cehenneme sokar. Nihâyetinde cehennem 'Yeter! Yeter!' der..."[2]

Cennetlikler için âciz, sakat; daha açık bir deyimle "ayak takımı" vb. nitelemeler, Kur'ân'a göre; kâfir ve putperestlerin mü'minlere yakıştırdığı deyimlerdir[3] ve bu Allah'ın peygamberlerine ve sâlih kullarına ağır hakarettir. Rivâyet, "tecsîm" ifade etmesinin yanında; yaratıcıyı da cehenneme koyabilmektedir! Yeryüzünde gelmiş geçmiş dinler arasında; yaratıcısını (yahut tanrısını) cehenneme lâyık görecek kadar aşağılayan bir din mensubu var mıdır acaba!?

Kaldı ki Allah cehennemi "dolduracağını" açıkça belirtmektedir.[4]

> **8.** "Birr (sâlih) ya da fâcir (aleni günah işleyen) olsun; her emîrle birlikte cihâd etmek, birr ya da fâcir olsun; her Müslümanın ardında namaz kılmak, birr ya da fâcir olsun; her Müslümanın cenaze namazına katılmak, sizin üzerinize vâciptir! Hatta onlar büyük günahlar işlemiş olsalar bile!"[5]

Zâlimin zulmüne iştirak etmeyi, önümüze geçen her imamın arkasında namaz kılma gerekliliğini anlatan bu hadisin; belli ki, muhâlefette yer alan Müslüman halkın, yönetimi zorbalıkla ellerinde bulunduran Ümeyye oğullarına desteğini almak ve onların güdümünde icrâ edilen Cuma ve

---

1- Ehl-i Beyt ile Mu'tezile mektepleri bu görüştedir. Kitap **[**En'âm: 103**]**, sünnet ve aklın da desteklediği bu görüşü, şimdi tartışmanın sırası değildir.

2- Buhârî: tef. Qâf, 1, tevhîd, 25; Müslim: cennet, 34-36

3- Süfehâ = bk. Baqara: 13. Reziller = bk. Şuarâ: 111; Hûd: 27

4- bk. A'râf: 18; Hûd: 119; Secde: 13; Sâd: 85

5- Ebû Dâvûd: cihâd, 35; el-Beyheqî, III, 121, VIII, 185; el-Münâvî, III, 365

cemaat namazlarına geniş katılımı sağlamak; böylece kamuoyunu rahatça aldatabilmek için uydurulduğu açıktır!

> **9.** "Sizden önceki ümmetlerde muhaddes (kendisine ilham gelen) kimseler vardı. Şayet benim ümmetimin içinde de olacaksa; Ömer onlardan birisidir!"

Hadîsin, Halîfe Ömer'i bütün icraatında haklı görmek / göstermek için uydurulmuş olduğunu daha önce [sh. 433, 443] görmüştük.

10. Ebû Hüreyre, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) amcası Ebû Tâlib'in müşrik olarak öldüğüne dâir bir hadis aktarır.[1] Öte yandan hicretin dokuzuncu yılında gerçekleşen "hac emirliği" olayının Ebûbekr başkanlığında icra edildiğini ima ederek[2], Hz. Ali'nin hakkını örtmeye çalışır!

Örnekleri daha da çoğaltabiliriz. Gördüğümüz örneklerin bu kadarı bile, "Ebû Hüreyre'nin, Muâviye hesabına hadis uyduran kişiler arasında yer aldığını" ileri süren Ebû Ca'fer el-İskâfî'yi[3] haklı kılıyor.

Bu arada, Ebû Hüreyre'nin anlatmaktan çekinip sadece kendisine sakladığı, "Şayet bir açıklarsam boynumu vurursunuz!" diyerek[4] etrafı telaşa verdiği; kim bilir daha nice hadisleri(!) var! Ebû Hüreyre iyi ki onları açıklamamış; ya açıklasaydı halimiz nice olurdu?[5]

* * * * *

Bu hadisler, ister onun tarafından, isterse onun sırtından rant sağlayan çevreler tarafından "imal edilmiş" olsun; neticede Ebû Hüreyre kaynaklı hadislere güvenilemeyeceği âşikârdır. Onun bu alanda "küllî manada" güvenilemez oluşundan, rivâyet ettiği bütün hadislerin yalan olduğu da anlaşılmamalıdır. Zira bir numaralı yalancılar bile, arada bir doğru söylemezlerse; kimleri kandırabilirler! Meselâ onun Hz. Ali'nin hem lehin-

1- Hadîsin kaynakları ve eleştirisi için bk. Çuhacıoğlu, 455~458

2- Olayın kaynakları ve eleştirisi için bk. Çuhacıoğlu, 207~240

3- bk. İbn Ebil-Hadîd, IV, 63~64

4- bk. İbn Sa'd, II, 362, 364, IV, 331~332; Buhârî: ilim, 42; Hâkim, III, 509

5- Ama ne ilginçtir ki, Ebû Hüreyre sanki bu sözünü yalanlarcasına; Rasûl-i Ekrem'den (s.a.a) ne işitmişse, hiçbirini gizlemeden anlattığını da söylemiş! (bk. İbn Sa'd, II, 362-364; IV, 330-331; Buhârî: ilim, 42; Müslim: f. sahâbe, 160)

de, hem aleyhinde hadisleri var! Muâviye'nin ve Ümeyye oğulları saltanatının da lehinde olduğu gibi, aleyhinde de birçok hadis rivâyet etmiş! Ebû Hüreyre kaynaklı hadisleri bu şekilde izah edip anlamlandırabileceğimiz[1] gibi; bu durum, onun her kesime "yaranma" arzusundan kaynaklanıyor da olabilir! O nedenle, kendisinden gelen bütün hadislerin dikkatlice süzgeçten geçirilmesi; akla, kitâba, meşhûr sünnete, Ehl-i Beyt yoluna ve târihî-bilimsel gerçeklere ters düşen rivâyetlerin mutlak sûrette kaldırılıp atılması gerekir.

1- Amr'dan, Muğîra'dan, hatta Muâviye'den de gelen "doğru" içerikli hadisler vardır ve onları böyle anlamak gerekir.

V. BÖLÜM

ÇÖZÜM YOLU

A. HAZIRLIK

Yukarıda verilen bilgilerden de açıkça anlaşılacağı üzere, sahâbenin tümden adâleti ilkesinin hiçbir dayanağı yok! Bazı değerli okuyucularım, dîne muhâlif davranışlarına yer verdiğimiz ünlü sahâbe örneklerinden hareketle, bizim sahâbenin tümünü çizip attığımızı; bütün sahâbîleri mahkum ettiğimizi düşünebilirler. İşte bu bölümün amaçlarından birisi bu zannı iptal etmek; öte yandan, Rasûlüllâh'tan (s.a.a) bizlere ulaşan hadîsleri değerlendirirken, onları "kabul ve red" noktasında, makul ne gibi bir yöntem izleneceği konusunda bir açılım sunabilmektir.

Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali (a.s), Allah'ın Rasûlü'nden (s.a.a) hadîs rivâyeti konusunda sahâbeyi dört gruba ayırıyor:

1. Mü'min görünümlü münâfıklar. Bunlar Rasûlüllâh'a (s.a.a) kasten yalan isnat etmekten asla çekinmezler. Şayet insanlar onların yalancı birer münâfık olduklarını bilselerdi; hadislerini hiçbir zaman kabul etmezlerdi. İnsanlar "Onlar Rasûlüllâh'ın (s.a.a) sahâbesidir." diyerek onlardan hadis alırlar da onların gerçek yüzlerini bilmezler!

2. Duyduklarını iyi belleyemeyenler. Bunlar Rasûlüllâh'tan (s.a.a) işittikleri hadisleri olduğu gibi hatırlamazlar, hatalar yaparlar. İnsanlar onların hadis rivâyetinde hata yaptıklarını bilmiş olsalardı, rivâyetlerini kabul etmezlerdi. Hadisleri yanlış belleyenler bu durumun farkında olsalardı; o hadisleri başta kendileri terk ederlerdi.

3. Nâsih ve mensuhtan habersizler. Bunlar Rasûlüllâh'ın (s.a.a) bir şeyi emrettiğini duymuşlardır; ancak daha sonra o şeyden menettiğini bilmezler. Bunun aksi de olabilir. Yani mensuh olan hükmü bilirler de nâsihten haberleri yoktur. Şayet onlar, ellerindeki hadisin mensuh olduğunu bilselerdi; başta kendileri terk ederlerdi. İnsanlar bu durumun farkına varsalardı; onların hadisini almazlardı.

4. Yalan ve hatâdan berî olanlar. Bunlarsa Rasûlüllâh'a (s.a.a) asla yalan isnat etmezler. Allah'tan çekindikleri ve Rasûlüllâh'a karşı saygılı oldukları için; yalandan nefret ederler. Unutmazlar; ondan ne işitmişlerse, eksiksiz ve fazlalıksız, olduğu gibi hıfzedip naklederler.

Emîr'ul-Mü'minîn bu taksimatın ardından yaptığı uzunca bir açıklamayla, bu sonuncu grubun kendileri olduğuna işâret buyuruyorlar.[1]

Rasûlüllâh'ın (s.a.a) sahih yollardan bizlere ulaşan hadisleri gereği, hep '**hak ile birlikte**' olan Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali, bu çarpıcı açıklamasıyla, nebevî hadislerin kimlerin eliyle bizlere ulaştığını haber vererek bizleri uyarıyor ve dikkatli olmaya çağırıyor. "Ben, bana öğretilenlerle abdestimi alır, namazımı kılarım; gerisi beni ilgilendirmez!" diyeceklerle işimiz yok! İnanç-düşünce sistemlerinin temelini oluşturan ve toplumsal yaşamlarını şekillendiren hadislerin, hangi yollardan geçerek kendilerine ulaştığını önemseyen duyarlı mü'minler ise, o büyük insanın sözüne bir kulak vermeli ve onu iyi anlamalılar.

Aklı başında, sorumluluk sâhibi, duyarlı hiçbir mü'min; kendisini Muâviye'nin, Amr'ın, Muğîra'nın, Nu'mân b. Beşîr'in ve onlara paralel düşünenlerin insafına bırakamaz! Dolayısıyla Rasûlüllâh'ın (s.a.a) sahih hadislerine ulaşmak için sağlam ve güvenilir bir yol tutmalı; ne yapıp edip bunun usûl ve yöntemini geliştirmelidir. Aksi halde inanç, düşünce ve ibâdetlerini sakata getirebilecektir!

Meselâ; tüm ön yargılardan arınıp, Ehl-i Şîa ve Ehl-i Sünnet âlimlerinin kendi söylemlerini de bir yana bırakarak; her iki kesimin hadis, tefsir ve tarih kitaplarının ortak kabul ve anlatımlarıyla yola çıkabiliriz. Hatta bu yolculukta, bağımsız Mu'tezile kaynaklarını da yoldaş edinebiliriz.

Bu üç dev mektebin ortak kabullerinden hareketle yola koyulduğumuzda; emin olun, doğrular kendilerini bir bir karşımıza çıkaracak; bulundukları yerlerden bizlere göz kırpacaktır. Elde edilen o doğruları esas al-

1- Süleym b. Qays el-Hilâlî, *el-Kitâb*: s. 181~186; el-Küleynî, I, 62~64; Nizâmüddîn Ebû Ali eş-Şâşî, *Usûl'ül-Fiqh*: s. 176; Şeyh Sadûq İbn Bâbeveyh el-Qummî, *el-Hısâl*: s. 255~257, *el-İ'tiqâdât*: s. 118~123; Şerîf Radıy, II, 214~216 (= 205 nolu hutbe); el-Harrânî, *Tühaf'ül-Uqûl* (çevr.): s. 199~202; Sibt İbn'il-Cevzî, *Tezkirat'ül-Havâs*: s. 142; Hurr el-Âmilî, *Vesâil'üş-Şîa*: XXVII, 206~208; Cemâlüddîn el-Qâsimî, *Qavâıd'üt-Tahdîs*: s. 267~269. (Buraya özetle alınmıştır.)

dığımızda; onlar bizlere sağlıklı bir bakış açısı kazandıracak ve böylelikle, bizleri henüz bilinmeyen daha pek çok doğruya ulaştıracaktır. Bu da bizlere, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hadislerinin hangi kanallardan daha sağlıklı geldiğinin önemli işâretlerini verecektir.

İmâmiyye Şîası'nda hadis

"İmâmiyye Şîası'nda Hadis" deyince, burada mektebin hadise bakışını enine boyuna tartışacağımız sanılmasın. Hem çalışmamızın asıl hedefi bu değil, hem ölçek olarak da buna imkânımız yok. Biz burada, hadis rivâyeti konusunda İmâmiyye Şîası'na yapılan oldukça mühim bir haksızlığa dikkat çekmek ve yapılan yanlışı düzeltmek istiyoruz.

Günümüzde bazı yazarlar, İmâmiyye Şîası'nda "Masum İmamlar" dışında kimseden hadis alınmadığını; onlardan da ancak "İmâmî" olan râvîler kanalıyla gelen hadislerin makbul sayıldığını iddia ederler. Onların, bir sahâbî aracılığıyla Rasûlüllâh'tan (s.a.a) gelen hadislere yer vermediklerini; ayrıca Oniki İmam'dan örneğin Sünnî bir râvî kanalıyla gelen hadisleri kabul etmediklerini ileri sürerler.

Bulundukları yerlerde "Hadisçi" olarak geçinen bu "Doğulu" oryantalistler, ne mektebin yaşayan ilim adamlarıyla temasa geçerler, ne de onların yazdığı kitapları okuma zahmetinde bulunurlar. Hatta çoğunun kütüphanesinde, İmâmiyye Şîası'na dâir birkaç derme çatma kitap dışında kitap da bulamazsınız. Durumun böyle olduğu, onların kaleme aldığı sözde akademik çalışmaların kaynakçalarından rahatlıkla anlaşılır. Ellerinde bulunan o birkaç kitabı da "üzüm yemek" niyetiyle değil, "bağcıyı dövmek" maksadıyla bulundururlar.

Bu bir "ön" yargıdır ve kesinlikle bu mektebi tanımadan, bu arada İmâmiyye Şîası'nın meşhur hadis kaynaklarına müracaat etmeksizin; tamamen masa başında varılan bir sonuçtur.

İmâmiyye Şîası'nın, hadis alımında Masum İmamlar'a çok büyük ağırlık verdikleri doğrudur. Bu da gelişi güzel geliştirilen bir yöntem değil; tümüyle Hz. Peygamber'in (s.a.a) açık talimatlarına dayanan bir yöntemdir. Bu nebevî talimatların bir kısmını az ileride göreceğiz. Lâkin bu olgudan hareketle onların Rasûlüllâh'tan (s.a.a) "sahâbe" kanalıyla hiç hadis rivâyet etmediklerini söylemek; büyük bir iftirâdır.

"**Şeyh Sadûq**" unvanıyla da tanınan İbn Bâbeveyh el-Qummî'nin mektepteki ağırlığını bilmeyen yoktur. Mektebin dört temel hadis kitabından biri olan "*Men lâ Yahduruhu'l-Faqîh*"in sâhibi odur. Bu büyük hadis ve fıkıh üstâdının "*el-Hısâl*" adında bir hadis kitabı da vardır ve oldukça meşhurdur. Şeyh Sadûq, tamamen "sayısal" hadislere ayırdığı bu eserinde; hem Masum İmamlar'dan, hem de Rasûl-i Ekrem'den (s.a.a) bolca hadis rivâyet eder. Bu kitapta; örneğin İbn Abbâs'tan **29**, Ebû Saîd el-Hudrî'den **10**, Enes'ten **20**, Câbir b. Abdillâh'tan **19**, İbn Mes'ûd'dan **8**, Ebû Zerr'den **3**, Berâ b. Âzib, Huzeyfe b. Yemân ve Sa'd b. Ebî Vaqqâs'tan **2**'şer hadis tahriç edilmiştir. Hatta çok ilginçtir; aynı kitapta Âişe'den **4**, Abdullâh b. Ömer'den **10**, Abdullâh b. Amr'dan **4**, Nu'mân b. Beşîr ile Semura b. Cündeb'den **1**'er ve Ebû Hüreyre'den **15** hadis rivâyet edilmektedir. Ve bunların tamamı merfûdur.[1]

Bunun yanında, mektebin "**Kütüb-ü Erbaa**", yani dört temel hadis kitabından ikisinin, "*et-Tehzîb*" ile "*el-İstibsâr*"ın sâhibi **Ebû Ca'fer et-Tûsî**'yi de hepimiz tanırız. Hadîs'in yanında; aynı zamanda fıkıh, usûl ve tefsir üstâdı da olan et-Tûsî, "*el-Emâlî*"sinde, sahâbe kanalıyla Rasûlüllâh'tan (s.a.a) bolca hadis nakleder. Öte yandan "*el-Hılâf*" adlı, altı ciltlik mukâyeseli fıkıh kitabında da muhteşem bir tutum sergileyen et-Tûsî, özgürce ve cesurca; kendi mektebiyle bugün yaşayan ve yaşamayan Ehl-i Sünnet mezheplerinin mukâyesesini yapar, bu arada bizzat "Sünnî" hadis kaynaklarından da bol miktarda malzeme kullanır. Onun "*el-Emâlî*"de gösterdiği tutumun benzerini, deminki **Şeyh Sadûq** ile **Şeyh Müfîd**'in "*el-Emâlî*"lerinde de aynen görmek mümkün.

Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir konusunun şimdilik emsalsiz müfessirlerinden olan ve bu alanda "*el-Mîzân*" adında 20 ciltlik ölümsüz bir eser bırakan büyük üstat **Allâme Tabâtabâî** diyor ki:

> "Sahâbeden nakledilen hadisler, Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) söz yahut fillerini içerir; bu arada Ehl-i Beyt'in hadisleriyle de çelişmezse, kabul olunur. Ama sahâbînin sırf kendi re'yini içerirse huccet değildir..."[2]

"*el-Mîzân*"ında, okuyucularının önüne, Ehl-i Şîa ve Ehl-i Sünnet hadis ve

1- Merak edenler söz konusu hadis kitabını indexiyle birlikte tarayabilirler.

2- Allâme Tabâtabâî, *İslâm'da Şîa*: s. 102 (İstanbul, 1999, Kevser Yayınları)
Farklı âlimlerin benzer açıklamaları için bk. sh. 215 vd.

tefsir kitaplarından bolca doküman koyan Allâme Tabâtabâî, bu davranışıyla hem İslâm ümmetini kucaklamayı (takrîb rûhu) hedefler, hem de yukarıdaki satırları "süs olsun" diye döktürmediğini cümle âleme ispatlamış olur.

Dr. Abdullah Feyyâz da aynı gerçeği şu şekilde dile getiriyor:

> "İmâmiyye Şîası, masum imamlardan rivâyetin zorunluluğunu pekiştirmelerine rağmen, güvendikleri sahâbeden hadis rivâyet ediyorlardı. Örneğin Şeyh Müfîd, Amr b. Hamiq kanalıyla, Sadûq da Câbir kanalıyla gelen hadisler rivâyet etmiştir. Bunun yanında el-Küleynî, İmam Ali'nin sahâbeden bir grubun rivâyet ettiği hadisleri tasdik ettiğine dâir bir hadis nakletmiştir.
>
> İmâmiyye zaman zaman Âişe'den de rivâyette bulunmuştur. Örneğin Şeyh Sadûq ondan hadis rivâyet ederdi. Nitekim Şîa'dan olmasalar bile, daha başka sahâbîlerden de rivâyette bulunmuşlardır. Meselâ Ebû Ca'fer et-Tûsî, Enes b. Mâlik kanalıyla hadis rivâyet etmiştir."[1]

Kaldı ki İmâmiyye Şîası'nın akâid ve hadis geleneğine vâkıf olan herkes, onların "Masum" demekle sadece oniki imamı kastetmediklerini pekalâ bilir. Zira mektepte "masum"dan kasıt "ondört" kişidir ve bunlar oniki imamın yanı sıra Rasûl-i Ekrem ve kızı Fâtıma'dır (s.a.a). Dolayısıyla "İmâmiyye Şîası'nda 'Masum İmamlar' dışında kimseden hadis alınmadığı ve Rasûlüllâh'tan (s.a.a) gelen hadislere yer verilmediği" iddiası, tamamen mektebin ilkelerinden habersizliğin ifadesidir. Diğer yandan **İmâm Ca'fer es-Sâdık** (a.s):

> "Benim hadîsim babamın hadîsidir. Babamın hadîsi dedemin hadîsi, dedemin hadîsi Hüseyin'in hadîsi, Hüseyin'in hadîsi Hasan'ın hadîsi, Hasan'ın hadisi de Emîr'ul-Mü'minîn'in hadîsidir. Emîr'ul-Mü'minîn'in hadîsi Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hadîsi, Rasûlüllâh'ın hadîsi ise Allah'ın (a.c) sözüdür."[2]

1- *Târîh'ul-İmâmiyye*: s. 159 (Bir parça özetle alınmıştır.) Abdullâh Feyyâz, kitabında yer verdiği bu iddiaları, dipnotlarla bir bir belgelendiriyor. Eser, Muhammed Bâqır es-Sadr'ın takdimiyle neşredilmiştir. Beyrût, 1406 / 1986

2- bk. el-Küleynî, *el-Kâfî* (*Usûl*): I, 53; Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*: II, 186; et-Tabresî, *İ'lâm'ül-Verâ*: s. 285; Şehîd-i Sânî, *Münyet'ül-Mürîd*: s. 373~374; el-Hurr el-Âmilî, *Vesâil'üş-Şîa*: XXVII, 83

buyurmak sûretiyle; Masum İmamlar'ın bütün birikimlerinin doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.a) dayandığını apaçık ortaya koymuşlar, mektebe yönelik bu tarz itham ve itirazların yersizliğine vurgu yapmışlardır.

Duygularıyla değil aklıyla düşünenler için; bunda garipsenecek bir durum da yoktur. "Oniki İmam"ın onikisi de, yaşadıkları dönemlerde kimseden hadis / ilim almamışlar, hiçbir üstâdın rahle-i tedrîsinden geçmemişlerdir. Diğer meşhur âlimlerin yaptığı gibi; ilim elde etmek için diyar diyar dolanmamışlardır. Buna rağmen onların birer ilim pınarı oldukları herkesin malumudur. Öyle ki; onlara gelenler onlarda dirilmişler, onların engin birikimlerine tanık olup hayrân kalmışlardır. Üstelik şer'î herhangi bir konuda hata ettikleri de görülmemiştir. Öyle ise bu birikimin kaynağı sizce ne olabilir?

Bunun "kesbî = kazanılmış" olmadığı açıktır. Zira kesbî ilim sâhipleri, ilimde ne kadar yükselirse yükselsin, hatadan berî olamazlar. "Ondört masum" dışında kime bakarsanız bakın; en basit dînî konularda bile gülünç hatalar yaptıklarını görürsünüz. Oysa İmamların hayatında buna dair en ufak işâret yoktur. Bu durumda onların ilmine "vehbî" demekten başka çıkış yolu kalmamaktadır ki İmâmiyye Şîası'nın yaklaşımı budur.

Seqaleyn, Hak, Sefîne, Oniki İmam vb. sahih hadislerin yanı sıra; Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) vefatına yakın Ali'yi yanına çağırarak abasıyla üstüne eğildiği; bir anlık bekleyişin ardından, Ali'ye "her biri 1000 kapıya açılan tam 1000 ayrı ilim" verdiğine dâir hadis[1], bu ilâhî verginin sırrını çözer mahiyettedir. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) böylelikle ilmini Ali'ye aktarmış, o çocuklarına, onlar da kendilerinden sonra yerlerine geçecek evlatlarına... bir şekilde aktarıvermiştir.

İmâmiyye Şîası'nda "Masum İmamlar"dan, İmâmiyye'ye mensup olmayan râvîler kanalıyla gelen hadislerin makbul sayılmadığı" iddiası da

1- bk. İbn Adiy, II, 450; ez-Zehebî, II, 482~483, *es-Siyer*: VIII, 24, 26; İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 396 = Ehl-i Sünnet âlimleri, hadîsin senedine **Abdullâh b. Lehî'a** dışında bir kusur bulamıyorlar. Oysa Abdullâh sadûq olan; sadece hâfıza bakımından zayıf birisi. [sh. 200] Böyle râvîlerin hadisi ise kitâba, akla ve târihî gerçeklere ters düşmedikçe **hasen** sayılır. O nedenle Şamlı ez-Zehebî, "*Siyer*"inde bu hadîsin uydurma olduğunu ileri sürmekle birlikte; bunun sorumlusunun Abdullâh olmadığını belirtir. Ona göre "Râfızî'lerden biri, bu hadîsi, Abdullâh'tan rivâyette bulunan **Kâmil b. Talha**'nın kitapları arasına karıştırmıştır!!!"

mektebin teorik ve pratiğine terstir. Mektebin aynı zamanda önde gelen usulcülerinden **Ebû Ca'fer et-Tûsî** (*el-Udde*: I, 134, 149) "rivâyetinde güvenilir ve yalandan sakınır" olması koşuluyla; Şîa itikâdına muhâlif herkesin rivâyet ettiği hadîsin makbul olduğunu belirtir ve teâmülün de bu şekilde olduğunun altını çizer. Hadisleri sıhhat açısından kategorilere ayıran İmâmiyye hadisçileri, haddi zâtında güvenilir olmakla beraber, Şîa inancına muhâlif olanların rivâyet ettiği hadislere "**müvessaq**" adını verirler. Müvessaq hadis, tümüyle siqa olan İmâmî râvîler kanalıyla rivâyet edilen "**sahih**" hadislerden bir basamak geride kalmakla birlikte, genel tenkit esaslarına takılmadığı sürece, onunla amel etmek mektebin genel kabûlüdür.[1] Hatta Lübnanlı Şîa ulemâsından **Muhammed Cevâd Muğniye**, 1403 hicrî yılında, "İslâmî Vahdet Haftası ve Kutlu Doğum" hatırasına sunduğu "*el-Amel bil Hadîs ve Şurûtühû Indel-İmâmiyye*" konulu tebliğinde[2]; tahkik erbâbı ulemânın bu kanaatte olduklarını beyan ettikten sonra; Allâme el-Hıllî, Şeyh el-Ensârî, Seyyid el-Qazvînî, Şeyh Abdullâh el-Mâmeqânî, Seyyid Muhammed Taqî el-Hakîm vb. âlimlerin bu kanaati benimsediklerini ifade eder.

Hicrî onbirinci yüzyılın Şîa hadisçilerinden olan **Hâfız Ahmed el-Basrî**, el-Küleynî'nin meşhur "*el-Kâfî*"sinde bulunan 16100'ü aşkın[3] hadisten; 5072'sinin sahih, 144'ünün hasen, 1118'inin müvessaq, 302'sinin kavî ve 9485'inin zayıf olduğunu ifade ediyor.[4] Bu tespit, İmâmiyye Şîası'nda, senedinde İmâmiyye'den olmayan râvîlerin yer aldığı hadislere de yer verildiğini ortaya koyması bakımından son derece çarpıcıdır. Gerçekten de mektebin dört temel hadis kitabı tarandığında, bu tarz örnekler sıkça

1- bk. Şehîd-i Sânî, *er-Riâye*: s. 91; Şeyh Hasan, *Meâlim'ül-Usûl*: s. 275, 277; Mirzâ el-Qummî, *Qavânîn'ül-Usûl*: s. 458; el-Behbehânî, *Nehc'ül-Meqâl*: s. 5; Muhammmed Cevâd Muğniye, *eş-Şîa*: s. 282, 318~319; Hâfız Ahmed el-Basrî, *Fâiq'ul-Meqâl*: s. 25, 31 [= http://shiaonlinelibrary.com]; Molla Habîbullâh el-Kâşânî, *ed-Dürra*: s. 14; el-Ğurayfî, *Qavâid'ül-Hadîs*: s. 27~30; Murtazâ el-Askerî, *el-Meâlim*: III, 273; Ca'fer Sübhânî, *el-Vasît fil-Usûl*: II, 56, *İrşâd'ül-Uqûl*: I, 274

2- s. 118 = Bu tebliğ, diğer tebliğlerle birlikte Hicrî 1404 yılında Tahran'da yayımlanan "*Havlel-Vahdet'il-İslâmiyye*" adlı bir mecmuada toplanmıştır.

3- Bu, her halde mükerrer isnatların da sayılmasıyla elde edilen rakamdır. Yoksa şu an elimizde bulunan meşhur Qum baskısının hadis sayısı **15176**'dır.

4- *Fâiq'ul-Meqâl*: s. 72~73 = 26. fasıl. Aynı bilançoya Murtazâ el-Askerî (*el-Meâlim*: III, 273) ile Üstât Ca'fer Sübhânî (*Mesâdir'ul-Fiqh*: s. 361, *el-Külliyyât fir-Ricâl*: s. 357) de yer veriyor.

görülür.[1] Tıpkı Buhârî ile Müslim dâhil; bütün Sünnî hadis kaynaklarında, rivâyet yollarında Şiî vb. râvîlerin[2] bulunduğu pek çok hadisin yer aldığı gibi. Zaten bu ve benzeri bereketler nedeniyledir ki; Şiî-Sünnî ihtilâfını körükleyerek İslâm ümmetini birbirlerine düşürmeyi hedefleyen "Müslüman" görünümlü hâin yöneticilerin, Ehl-i Şîa ile Ehl-i Sünnet arasındaki makası daha da açma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış; İslâm'ın bu iki büyük kesiminin hadis, fıkıh, tefsir ve akâid anlayışlarında, % 75~80 gibi yüksek oranlı birliktelik hâlen korunur olmuştur.

Burada "Madem ki öyle; peki Şîa sahâbe yoluyla gelen hadislerle ya da Şiî olmayan râvîler kanalıyla gelen Masum İmamlar'a matuf rivâyetlerle amel ediyor mu?" gibi bir soru sormanın manası yoktur. Zira İmâmiyye Şîası, tamamen İmâmî olan râvîlerden kurulu sahih senetlerle Masum İmamlar'dan rivâyet edilen her hadisle de amel etmez. İmâmiyye genel olarak bir hadis ile amel etmek için; onu evvelâ metin tenkidine tabi tutar ve: **1.** İmam Ca'fer es-Sâdık'tan (a.s) gelen meşhur hadisler[3] uyarınca

---

1- Örneğin Habîb b. Ebî Sâbit, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Seleme b. Küheyl ve Süleymân b. Mihrân el-A'meş; Masum İmamlar'dan gelen hadislerin rivâyet yollarında bulunan, Ehl-i Sünnet'in en meşhur hadisçilerdendir. Ki bunlar aynı zamanda Buhârî ile Müslim'in ortak ravîlerindendir.

2- Lübnanlı Âyetullâh Şerafuddîn el-Mûsevî "*el-Murâcaât*" adlı muhteşem eserinde (s. 78~140), Buhârî ile Müslim'in yanı sıra daha pek çok Ehl-i Sünnet hadisçisinin, kendilerine itimat edip hadislerini kitaplarına aldıkları, şîadan "100" kişilik bir liste sunmaktadır. Esasen bu rakam, istenirse rahatlıkla ikiye katlanabilir!

3- bk. el-Berqî, *el-Mehâsin*: I, 220~221, 225, 226; el-Küleynî, *el-Kâfî* (*Usûl*): I, 69; Sadûq, *el-Emâlî*: s. 449; el-Hurr el-Âmilî, *Vesâil'üş-Şîa*: XXVII, 110~112

Rasûlüllâh'a (s.a.a) isnât edilen bütün rivâyetlerin Kur'ân'a arz edilmesi esâsına ilişkin hadisler, Sünnî kaynaklarda da mevcuttur. bk. et-Taberânî, II, 97, XII, 316; ed-Dâraqutnî, IV, 208; er-Rûyânî, *el-Müsned*: II, 355; el-Heysemî, I, 414; İbn Arrâq, I, 264; el-Aclûnî, I, 89; el-Ğumârî, *el-İbtihâc*: s. 103~106 ... = İmâm Şâfiî (*el-Ümm*: VII, 358, *er-Risâle*: s. 104), İbn Hazm (*el-İhkâm*: I, 211~212), el-Hattâbî (*Meâlim'üs-Sünen*: IV, 299; Şemsülhaqq, *Avn'ül-Ma'bûd*: XII, 356), es-Sağânî (*el-Mevdûât*: s. 76) vb. bu hadîsin asılsız olduğuna hükmediyorlar. Hatta bazıları bunun "zındıklar" tarafından uydurulduğunu ileri sürüyor!!! (bk. el-Hattâbî, a.g.e. IV, 299; Abdülazîz el-Buhârî, III, 15; et-Taftâzânî, *et-Telvîh*: II, 441; Şemsülhaqq, XII, 356)

Hadîsin senet bakımından zayıf olduğu doğrudur. Hatta **Sevbân** hadîsinin isnâdının **hasen** olduğuna bile hükmedilebilir. Zira Hâfız el-Heysemî, o hadîsin **Yezîd b. Rabîa** nedeniyle zayıf olduğuna hükmediyor. Yezîd'i elbette Buhârî, Ebû Hâtim, Nesâî vb. zayıf sayıyor. Ancak dikkat edilirse, onu güvenilmez oluşundan değil, "hâfızası" nedeniyle zayıf saydıkları görülür. Bu hususta Ebû Müshir'in sözleri

Kur'ân'a muhâlif olmaması, **2.** Bilinen sünnete muhâlif olmaması, **3.** Aklı selîme ters düşmemesi, **4.** Târihî gerçeklere ters düşmemesi, **5.** Ümmetin ittifakına muhâlif olmaması... gibi basamaklardan başarıyla, sağ sâlim geçmesini[1] bekler. Bu sınavı geçen hadisler, bir de senet tenkidine tabi tutulurlar. Ancak bunu da atlattıktan sonra o hadis "sahih" kabul edilip kendisiyle amel edilir.[2]

B. EHL-İ BEYT'E KARŞI SORUMLULUK

Bir ailenin reisi, bir süreliğine evinden uzaklaşacağı zaman, onları kendi ailesinden yetişkin ve ehil birine yahut dışardan güvendiği birilerine emânet eder. Bir vâli, bir belediye başkanı, bir bakan yahut devlet başkanı; kısa bir süre için de olsa görev mahallini terk edeceği vakit yerini boş bırakmaz. Mutlaka "güvendiği" birisine vekâlet verir ve öylece dışarı çıkar. Üstelik çıkarken ona bir takım sırlarını bırakır.

Allah'ın rahmet ve hikmet elçisinin (s.a.a) yerine birilerini bırakmadan, birilerine vasiyet etmeden çekip gidebileceğine ihtimal verebiliyor musunuz? Sıradan bir vâli yahut belediye başkanına bile, böyle bir şey yakışmazken ve işlerin "aksamadan" devamını gözetirken, bir peygamberin "Ben artık gidiyorum; başınızın çaresine bakın!" dercesine; ümmetini 'kendi haline' bırakıp çekilmiş olmasını nasıl düşünebiliriz? Bir toplumu,

---

yeterince açıktır. O yüzden râvîler hakkında, genelde ifrât ve tefritten uzak raporlarıyla bilinen İbn Adiy, onun hakkında "Umarım kendisinde bir beis yok" der. (bk. İbn Adiy, VII, 259; ez-Zehebî, IV, 422; İbn Arrâq, I, 264)

Ne var ki, kimi hadisçilerin bu hadisi "içerik itibariyle evvelâ kitaba muhâliftir!!!" diye reddederken, hangi aklı kullandıkları merak konusudur. Oysa bir hadisin sıhhati için "Kur'ân'a muhâlif olmaması" şartını Ehl-i Sünnet de kabul eder [bk. sh. 110]. Hatta Hanefîlerin önde gelen usulcülerinden eş-Şâşî (*el-Usûl*: s. 176), Ebû Zeyd ed-Debûsî (*Taqvîm'ul-Edille*: s. 196) ve el-Pezdevî (III, 14) bu şartı adı geçen hadîse dayandırırlar. (Ayr. bk. M. Yahyâ 'Izzân, *Ard'ul-Hadîs* = www.al-majalis.com)

1- et-Tûsî, *el-Udde*: I, 143~146; Muham. Cevâd Muğniye, *eş-Şîa fil-Mîzân*: s. 319; Hâfız Ahmed el-Basrî, 30 (= 5. fasıl, "**Yeni ıstılah**" bahsi); Ca'fer Sübhânî, *el-Hadîs en-Nebevî beyner-Rivâye ved-Dirâye*: s. 54~70

2- İmâmiyye'nin, Ehl-i Beyt dışında sahâbe -ki buna seçkin olanlar da dâhildir- kanalıyla gelen her hadisle neden amel etmedikleri buradan daha iyi anlaşılır. Meselâ Ca'fer Sübhânî "*el-Hadîs en-Nebevî*" adlı eserinde (s. 75~673) toplam 40 sahâbî kanalıyla rivâyet edilen "sağlam" ve "sakat" hadislerden ilginç örnekler sunuyor.

22 (yirmi iki) yıl gibi kısa bir sürede, tam manasıyla eğitmek ve deyim yerindeyse "adam" etmek mümkün olmadığına göre; o toplumu yüz üstü bırakıp gitmek; Allah'ın adâletiyle, rahmet ve hikmet sıfatlarıyla nasıl bağdaştırılabilir? Ve bir peygamber nasıl bu kadar umursuz, duygusuz ve acımasız olabilir?

O nedenle bizler diyoruz ki: Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bu dünyadan göçüp gitmeden önce, yerine birilerini bırakmıştır. Ümmetinin işlerini çekip çevirmesi, onlara göz kulak olması ve onların dinsel ve siyasal ihtiyaçlarını karşılaması için bir kadro göstermiş; inanan herkesin kendisinden sonra hep o kadroya kulak vermesini vasiyet etmiştir. Bu hem onların yarım kalmış eğitimlerinin kesintiye uğramadan devamını sağlamak hem de ümmetin bütün problemlerini doğru biçimde halledecek yetkili bir mercinin bulundurulması açısından son derece hayâtî önem taşır. Bu "çekirdek kadro" kuşkusuz "**Ehl-i Beyt**"tir.

Aklen böyle bir nebevî–ilâhî vasiyetin vuku bulmuş olması gerektiği gibi, bunun pratikte de gerçekleşmiş olduğunu birazdan göreceğiz. Dolayısıyla aklı başında, duyarlı ve bilinçli her mü'min, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) bizlere vasiyet ettiği "**Ehl-i Beyt**"in kimliklerini tespit etmek; bu işin ardından onları bir şekilde tanımak, yürekten sevmek ve onları kendisine "**ölçü**" edinmek durumundadır. Bu hepimizin boynumuzun borcudur. Bunun için makul, dengeli, metotlu; kendimizi vicdanen rahatlatacak bir "yöntem" geliştirmeli ve İslâm'ın Ehl-i Beyt yorumuna, Rasûlüllâh'tan (s.a.a) onlara devreden o muhteşem mirasa bir şekilde; ama mutlaka ulaşmalıyız.

01. Tathîr Âyeti

Allah (a.c) Kur'ân'da şöyle buyuruyor: **"Allah sırf sizden ey Ehl-i Beyt, kiri uzak tutmak ve sizi tertemiz etmek istiyor." [**Ahzâb: 33**]**

Âyette "rics" denilen şeyin Ehl-i Beyt'ten uzak tutulacağı ve onların tertemiz edileceği bildirildiğinden, buna "**tathîr âyeti**" denmiştir. **Rics**, kendisinden iğrenilen maddî ve manevî bütün pisliklere, bu arada günah ve çirkin olan her davranışa verilen ortak bir isimdir. Demek ki Yüce yaratıcı (a.c) bu ilâhî fermanıyla "**Ehl-i Beyt**"te kir / leke namına bir şey bırakmayacağını, onları bütün günah ve kusurlardan uzak tutup arındıracağını taahhüt etmektedir.

Ehl-i Beyt kimdir?

Tathîr âyetinde sözü edilen, Arapça'da kısaca "ev halkı" anlamına gelen "**Ehl-i Beyt**"ten kastın kimler olduğu öteden beri tartışmalıdır. Bazıları, ilgili âyetin Hz. Peygamber'in (s.a.a) hanımlarından bahseden âyetin içinde bir "kesit" olarak yer almış olmasından hareketle "Maksat Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hanımlarıdır." der. Oysa âyete "Arap dili" açısından dikkatlice bakıldığında, maksadın "Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hanımları" olmadığı açıkça görülür. Şöyle ki:

1. Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hanımlarından bahseden âyet, ta yukarıdan (30. âyetten) başlayıp, 34. âyete kadar uzanıyor. Bu beş âyetin beşinde de; sürekli müennes (dişil) hitap kullanılmış ve hep müennes zamirler getirilmiş. Ne var ki, Ehl-i Beyt'ten söz eden kesitte hitap müzekkere (= eril) çevrildiği gibi, zamirler de müzekker kullanılmış. Arap dilinde sırf kadınlara müzekker kalıpla hitap edilemeyeceğini, onlar hakkında müzekker zamir kullanılamayacağını Arapça'dan birazcık nasiplenmiş herkes bilir. Burada "ehil" deyiminin yapısından hareketle müzekker zamirin kullanıldığını; bunun da dil açısından bir sorun oluşturmadığını ileri sürmek de doğru değildir. Zira âyette "ehil" sözcüğü müzekker zamirden sonra gelmiştir ve bir zamir, bilindiği gibi kendisinden sonraki ismin yerini değil, önceki bir ismin yerini tutar!

2. Âyet Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hanımlarına hitaben **"Evlerinizde vakarla oturun..."** diyerek başlıyor. Dikkat edilirse, çoğul kalıpta "büyût = evler" deyimi kullanılıyor. Maksat Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hanımlarının oturduğu hâne-i saadetin odalarıdır. (Arapça'da beyt, içinde gecelenilen ev, oda demektir. Odadan hareketle kabire de beyt denmiştir.) Zira Medîne'de, onların her birinin müstakil evlerinin olmadığını pekâlâ biliyoruz. Ehl-i Beyt terkibindeki "**beyt**" sözcüğünün "tekil" kalıpta olduğu ise açıktır. Bu durumda, "Ehl-i Beyt"ten kasıt şayet Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hanımları olsaydı; yukarıyla uyumlu olması bakımından, "Ehl-i Büyût" (evlerde, odalarda oturanlar) tabiri kullanılırdı. Demek ki maksat "tek bir evde, odada bulunanlar" demektir ve bu odanın "Ümmü Seleme annemizin husûsî odası" olduğu, sahih hadislerle anlaşılmıştır.

Bu durumda Ehl-i Beyt'le alâkalı kesitin, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hanımlarından bahseden âyetlerin içinde ne işinin olduğu merak edilebilir. Merak edilen bu husus şu şekilde aydınlatılabilir:

1. Arap Dili ve Edebiyatında, konuşma arasına, konuyla doğrudan ilgisiz gibi görünen bir cümle sıkıştırmak yaygın bir gelenektir. Buna "itiraz / mu'teriza (= araya giren) cümlesi" denir. Kur'ân'da bunun örnekleri[1] çoktur. Bu sırf Arap Dili'ne özgü bir durum da değildir. Ehl-i Beyt'le alâkalı kesitin bu türden bir cümle olduğunu anlamanın iki yolu var:

a) Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hanımlarına hitap eden âyetlerin arasından, Ehl-i Beyt'le ilgili kesiti kaldırıp okuduğumuzda; beş âyetin konu bütünlüğüne bir zarar gelmediğini; en küçük bir cümle düşüklüğüne, anlam bozukluğuna uğramadığını görürüz. Şayet Ehl-i Beyt'le ilgili kesit de Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hanımlarından bahsetseydi; bütünlük belirgin biçimde zarar görür, anlatımda bozukluk ortaya çıkardı.

b) Ehl-i Beyt âyetinin (= ki tathîr âyeti dendiğini yukarıda gördük) nüzûl sebebine ilişkin ne kadar hadis, rivâyet ve anlatım varsa; istisnâsız hepsi, bu kesitin "müstakil" olarak indiğini gösteriyor.

2. "Ey peygamberin hanımları! Sizden kim apaçık bir edepsizlik yaparsa, onun azabı iki katına çıkartılır! …" [Ahzâb: 30**]** hitabıyla başlayan ve **"Evlerinizde Allah'ın ayetlerinden ve hikmetten okunanları hatırlayın..." [**Ahzâb: 34**]** ihtarıyla son bulan bu beş âyet, baştan sona Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hanımlarına açıktan "uyarı" mahiyetindedir. Allah onları yanlış bir şey yapmamaları, Allah ve Rasûlü'ne itaat etmeleri, evlerinde edeplice (vakarla) oturmaları konusunda ikaz ediyor. Ehl-i Beyt'le alâkalı kesitin bu ikazların arasında yer alması ise; ileride Ehl-i Beyt'e yüklenecek misyon gereği; onlara tabi olmaları ve onlarla dâima iyi geçinmeleri gerektiğini ihtar manası taşır. Demek ki, bir metnin arasına sokulan "itiraz" cümleleri boşuna değildir; söz konusu metinle aralarında "ince" bir bağlantı vardır.

1- **"(**Kocası**) onun gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce (**karısına**) şöyle dedi: "Bu sizin komplonuzun sonucudur. Kuşkusuz sizin komplonuz çok yamandır. * <u>Yûsuf, bundan söz etme.</u> Ve sen (**ey kadın**) günahının affını dile. Sen, gerçekten günahkârlardan oldun." [**Yûsuf: 28~29**]** ve;

"Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan hayvanlar ... size harâm kılındı. Bunlar fısktır (yoldan çıkıştır**). Bugün artık inkâr edenler, sizin dininizden yana umutlarını kesmişlerdir. <u>Onlardan korkmayın, benden korkun! Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinize nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı uygun buldum.</u> Kim açlıktan daralır, günâha kaçma maksadı gütmeksizin bunlardan yemek zorunda kalırsa; kuşkusuz Allâh bağışlayandır, esirgeyendir." [**Mâide: 3**]** âyetlerinde altı çizili kısımlar buna örnektir.

Gelelim âyette geçen "Ehl-i Beyt"ten kastın kimler olduğuna:

1. Âişe, Ümmü Seleme, Abdullâh b. Abbâs, Sa'd b. Ebî Vaqqâs, Ebû Saîd el-Hudrî, Ömer b. Ebî Seleme, Vâsile ve Abdullâh b. Ca'fer'den gayet sahih yollarla gelen "**kisâ**" hadislerine göre; Rasûl-i Ekrem (s.a.a) bir kisâ (örtü) alıp Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i çağırıp örtünün altına sokuyor ve ***"Allahım! Bunlardır benim Ehl-i Beytim!"*** buyuruyor.[1] Bilhassa Ümmü Seleme annemizden gelen hadisler, olayın bizâtihî kendi odasında cereyan ettiğini apaçık ortaya koyuyor.

2. Enes'ten gelen hadise göre; Allah'ı Elçisi (s.a.a) sabah namazına çıktığında, kızı Fâtıma'nın evinin önünden geçerken ***"Namaza ey Ehl-i Beyt!"*** buyurur, ardından tathîr âyetini okurdu.[2] Bu uygulamanın tam altı ay boyunca devam ettiği, hadiste açıkça belirtiliyor.

3. Bilhassa Ümmü Seleme annemizden rivâyet edilen hadislerde; olayı kendi odasında, gözleri önünde cereyan edişini izleyen annemiz, "Ben de onlara (Ehl-i Beyt'e) dâhil miyim Yâ Rasûlallâh?" diye soruyor. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) de ***"Hayır! Ancak sen iyi bir kadınsın!"*** cevabını veriyor.[3] Böylelikle Rasûlüllâh (s.a.a), Hadîce annemizden sonra en çok sevdiği eşini bile bu işten uzak tutuyor.

4. Öte yandan "**tathîr**" âyeti tamamen müstakil olduğu ve beraberinde Ehl-i Beyt'e yönelik bir emir yahut yasaklama söz konusu olmadığı için, buradaki ilâhî irâdenin "**teşrî**" amaçlı olması düşünülemez; dolayısıyla "**tekvînî**"dir. Durum böyle olunca, Allah, her çeşit pislik, leke, ayıp ve günahı "Ehl-i Beyt" kategorisine girenlerden uzak tutup, onları tam manasıyla pak etmeyi "irâde buyurmuş" demektir. Allah bir şeyi irâde buyurmuşsa o derhal oluverir. Bu da Ehl-i Beyt'in günahsız, hatasız ve kusursuz (masum) olduğu anlamına gelir. Bu "Onlar, Allah ve Rasûlü'nün rızâsı hilâfına hiçbir şey yapmaz!" demektir.[4]

"**Seqaleyn**" hadîsinde de, ümmete Kur'ân'la birlikte "**Ehl-i Beyt**" vasiyet ediliyor ve yoldan çıkmak istemeyenlerin kayıtsız şartsız onlara tabi ol-

1- Bu hadislerin yer ve senet durumları için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 91~94

2- Hadisin yer ve senet durumları için bk. Çuhacıoğlu, 93

3- Konuyla ilgili hadisler için bk. Çuhacıoğlu, 94~95

4- Teşrîî–Tekvînî tartışması için bk. Çuhacıoğlu, 96~97

maları gerektiği vurgulanıyor. Allah ve Rasûlü'nün "kayıtsız şartsız" itaat edilmesini emrettiği bir kimse hata yapabilir mi? Yahut, Allah ve Rasûlü, hata yapabilecek birisini göstererek "Bunun yolunu izleyin!" der mi? Buna dâir Kur'ân'da bir örnek var mı? Şu halde, kayıtsız şartsız itaati emredilen kişinin masum olması gerekir.

Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hanımlarının "masum" olmadıkları meydandadır. Bu durum hem Âişe ile Hafsa'yı konu edinen Tahrîm sûresiyle, hem de onların malum davranışlarıyla sâbittir. Üstelik onları "masum" gören hiçbir İslâmî kesim ya da ilim adamı da yoktur.

5. Allah'ın Elçisi (s.a.a) çeşitli vesîlelerle, menzile, sedd-i ebvâb, hac emirliği, ferec, Ğadîr-Hum, müvâlât, hidâyet, sefîne... hadislerinin yanı sıra, ***"Ali hak ile, hak da Ali iledir; ..."***, ***"Ben ilmin şehriyim..."***, ***"Ali'yi sadece mü'minler sever, ondan sadece münâfıklar nefret eder!"*** ve Ali'ye "mutlak itaati" öngören birçok sahih hadis [sh. 278 vd.], Hz. Ali'nin hatasız, kusursuz ve masum olduğunu gösteriyor. Onun yanında Fâtıma, Hasan ve Hüseyin hakkında da benzer hadisler vardır.

6. Tarih, Hz. Ali'nin hatasız ve kusursuzluğunu belgeleyen en büyük şâhittir. Öyle ki; onun en azılı düşmanları bile onda küçük bir kusur bulamamışlardır. Onun hayatında Kur'ân'a aykırı bir davranış, çözemediği bir hâdise, hatalı bulunan bir yargı vâki olmamıştır; Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'in hayatı da tıpkı Ali'ninki gibidir.

Öncekilerle birlikte bu altı maddeden çıkan sonuçlar şunlardır:

a) "Ehl-i Beyt"ten kasıt Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'dir.

b) Rasûlüllâh'ın (s.a.a) eşleri "Ehl-i Beyt"e dâhil değildir.

c) Rasûlüllâh'ın (s.a.a) eşlerini "Ehl-i Beyt"e dâhil etmeyen bizler değil, Allah ve Rasûlü'nün bizâtihî kendileridir.[1]

02. Meveddet Âyeti

Allah (a.c) şöyle buyuruyor: **"De ki: Ben buna karşılık sizden 'akrabaya sevgi' dışında bir ücret istemiyorum." [**Şûrâ: 23**]**

1- Ehl-i Beyt'ten kastın kimler olduğuna dâir ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 85 vd.

Âyette geçen "akraba"dan kastın Rasûlüllâh'ın (s.a.a) Ehl-i Beyti olduğu konusunda, Ehl-i Şîa ve Ehl-i Sünnet kaynaklarında yeterince belge bulunmaktadır.[1] Zaten bundan doğal bir şey de olamaz. Zira, ilâhî irâdeyle tertemiz kılınan, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) bizlere rehber olarak tanıtıp gösterdiği bir kadro, zaten sevilmez mi?

> "Verdiği nimetlerle sizleri gıdalandırdığı için Allah'ı sevin. Allah'ı sevdiğiniz için beni, beni sevdiğiniz için de Ehl-i Beytimi sevin!"[2]
>
> "Bir kul, ben ona kendi nefsinden, ıtretim (temiz soyum) de kendi ıtretinden daha sevimli olmadıkça iman etmiş olamaz!"[3]
>
> "Ali'yi ancak mü'minler sever, ondan ancak münâfıklar nefret eder!"[4]

Yukarıdaki hadislerin yanında, Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i sevmenin gereğine dâir daha pek çok hadis var. Ki onlardan bir kısmı yukarıda [sh. 278~283] geçti. Kısacası Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) Ehl-i Beytini sevmenin farz kılındığında hiçbir şüphe yok. Tabîî ki bu sevgi sadece dilde ve gönülde hapsedilecek sevgi değildir. Bu sevgi Ehl-i Beyt'in yaşamlarını örnek almayı da gerektiren gerçek sevgidir.

03. Seqaleyn Hadîsi

Allah'ın Elçisi (s.a.a) vedâ haccı dönüşü, ğadîr-humm denilen bir yerde, yüz bini aşkın sahâbesine hitâben yaptığı bir konuşmada şöyle buyurdu:

1- Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 341~345

2- Abdullâh b. Abbâs'tan: Ahmed, *el-Fedâil*: II, 986; Tirmizî: menâqıb, 31; el-Fesevî (I, 497); et-Taberânî, *el-Kebîr*: III, 46, X, 281; İbn Adiy, VII, 111; Hâkim, III, 149~150; Hatîb, IV, 159; İbn Kesîr, IV, 114; el-Münâvî, I, 177; el-Hût, 21 = Hâkim "**isnâdı sahih bir hadis**" diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor. es-Süyûtî de hadîsimizin sonuna "sahîh" simgesini koymuş.

3- et-Taberânî, *el-Kebîr*: VII, 75, *el-Evsat*: VI, 59; el-Beyheqî, *Şuab'ul-Îmân*: III, 88; el-Heysemî, I, 264~265

4- Hadîs-i şerif; sahâbeden Hz. Ali, Ümmü Seleme annemiz, Imrân b. Husayn, İbn Abbâs (et-Taberânî, *el-Evsat*: V, 87), Abdullâh b. Hantab (Ahmed, *el-Fedâil*: II, 622), Ebû Zerr el-Ğıfârî ve Ya'lâ b. Murra es-Seqafî'den (İbn Adiy, IV, 349) rivâyet ediliyor. (Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 377~379)

Bu hadise istinâden Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Zerr el-Ğıfârî, Ebüd-Derdâ, Câbir b. Abdillâh, İbn Abbâs, İbn Mes'ûd vs. sahâbîler "Biz sahâbe arasındaki münâfıkları Ali'ye olan kin ve nefretlerinden tanırdık!" diyorlar. (bk. Çuhacıoğlu, 381)

> "Sizlere iki paha biçilmez emanet bırakıyorum; onlara sımsıkı sarıldığınız sürece asla sapmazsınız: Allah'ın Kitabı ve benim ıtretim (soyum), Ehl-i Beytim. Onlar havuz başında benim yanıma varıncaya dek birbirlerinden asla ayrılmayacaklar! Onun için benden sonra onlara nasıl davranacağınıza çok iyi dikkat edin."

"Seqaleyn[1] **Hadîsi"** namıyla meşhur olan bu hadîs-i şerif, İbn Hacer el-Heytemî'nin de itirafıyla **25**'i aşkın sahâbe tarafından rivâyet ediliyor. En meşhurları Zeyd b. Erqam, Ebû Saîd el-Hudrî, Zeyd b. Sâbit, Câbir b. Abdillâh, Ali b. Ebî Tâlib, Huzeyfe b. Esîd, Âmir b. Leylâ b. Damra, Ebû Hüreyre, Cübeyr b. Mut'im, Ümmü Seleme, Ebû Zerr el-Ğıfârî, Abdullâh b. Hantab vs. sahâbîler kanalıyla geliyor.[2]

Bu hadîsin "**sahih**" olduğuna hükmeden Ehl-i Sünnet âlimlerinden bazıları şunlar:

1. İmâm Müslim, **2.** İmâm Nesâî, **3.** Ebû Ca'fer et-Tahâvî, **4.** Hâkim en-Nîsâbûrî, **5.** Hâfız ez-Zehebî, **6.** Hâfız el-Heysemî, **7.** Hâfız İbn Kesîr, **8.** Hâfız İbn Hacer, **9.** Hâfız es-Süyûtî, **10.** el-Münâvî ...[3]

Emsallerine kıyasla, hadis tekniği açısından elbette "mütevâtir" kapsamına giren bu büyük hadisten, başlıca şu hükümleri çıkarabiliriz:

1. Allah'ın Rasûlü (s.a.a) bizlere paha biçilmez, hayâtî önem taşıyan iki emânet bırakıyor: Kur'ân ve Ehl-i Beyt. Bu ifâde, kurtuluşun ve necât yolunun "Kur'ân ve Ehl-i Beyt"ten geçtiğini gösteriyor. Hadiste sadece "Kur'ân" yahut "Ehl-i Beyt" denmemesi, "Kur'ânsız Ehl-i Beyt" ya da "Ehl-i Beytsiz Kur'ân" düşünülemeyeceğine vecîz bir işârettir.

2. Yoldan çıkmamanın tek çâresi "seqaleyn"e sıkıca tâbi olmaktır. Bunlardan sadece birine yapışıp ötekini dışlamak hiçbir işe yaramaz. Dolayısıyla, Kur'ân'a sarılıp Ehl-i Beyt'i dışlayanlar nasıl necâta ulaşamazlarsa, "Ehl-i Beyt" deyip Kur'ân'ı terk edenler de necâta ulaşamazlar. İlginçtir; Allah'ın sevgili elçisi (s.a.a) bizlere o ikisinden birini değil, ikisini birden emanet ediyor.

1- **Seqaleyn** "iki önemli, değerli, ağır, paha biçilmez emânet" demektir.

2- Seqaleyn hadîsinin geçtiği kaynakların dökümü ve senet durumları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 241~246

3- bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 242~244

3. Evvelâ sahâbe ve sonra bütün ümmet, Kur'ân ve Ehl-i Beyt konusunda açıkça uyarılıyor. Bununla sanki bu talimatlarının ileride kulak ardı edileceğine işâret ediyor. Ki maalesef öyle de olmuştur. Peygamber (s.a.a) Efendimiz'in vefâtının ardından, Kur'ân'ın metnine olduğu kadar ahkâmına gereken önemin verilmediği, Ehl-i Beyt'e karşı haksızlıkların yapıldığı acı bir gerçektir. İşin ilginci, yapılacak bu haksızlıklar da önceden haber verilmiştir! [sh. 292 vd.]

4. Kur'ân ile Ehl-i Beyt dâima beraberdir. Dolayısıyla, Kur'ân neredeyse Ehl-i Beyt orada; Ehl-i Beyt neredeyse Kur'ân orada olacaktır. Ehl-i Beyt yolu Kur'ân'ın halis yolu olacak; Kur'ân'ı doğru anlamanın yegâne yolu da, ancak Ehl-i Beyt'ten geçecektir. Ayrıca "Kur'ân" ile "Ehl-i Beyt"i birbirinden ayırmak; bir başka deyimle, "Kur'ânsız Ehl-i Beyt" yahut "Ehl-i Beytsiz Kur'ân" formülleri son derece tehlikelidir.

7. Seqaleyn hadîsi, Ehl-i Beyt'in pâk ve masum olduğuna delildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.a) burada hiçbir kayıt koymadan, Ehl-i Beyt'e mutlak itaati emretmektedir. Oysa hata yapabilecek bir kimseye kayıtsız şartsız itaat söz konusu değildir. Burada nasıl ki **"Allâh'a ve elçisine itaat edin."** âyetlerini "O elçi Allah'a muhâlefet etmedikçe!" biçiminde anlamamız ne kadar abes ise, "Kur'ân'a ve Ehl-i Beyt'e sımsıkı sarılın!" talimatını da; "Ehl-i Beyt Kur'ân'a muhâlif işler yapmadıkça!" şeklinde anlamak o kadar abestir.[1]

Ümmü Seleme annemizden "sahih yoldan" gelen aşağıdaki hadis de aynı anlama gelmektedir. Allah'ın Elçisi (s.a.a) buyuruyor ki:

> "Ali Kur'ân ile, Kur'ân da Ali ile beraberdir. Her ikisi de havuz başında benimle kavuşuncaya dek birbirlerinden asla ayrılmayacaklardır!"[2]

Hadisimiz, sahih isnatlarla, ayrıca Sa'd b. Ebî Vaqqâs[3], Ebû Saîd el-Hudrî

1- Seqaleyn hadîsinden çıkan hükümlerin geniş açıklaması için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 246~270

2- Hadis ***"Ali hak ile, hak da Ali ile birliktedir."*** şeklinde de rivâyet ediliyor.

3- Bu hadisi Sa'd'dan duyan birisi, ona "O zaman benim gözümde senden daha aşağılık kimse yok!" der. Buna şaşıran Sa'd "Neden!?" deyince, ondan şu cevabı alır: "Şayet bu hadisi Allah'ın elçisinden ben işitmiş olsaydım; ömrümün sonuna kadar Ali'ye hizmet ederdim!" (bk. el-Bezzâr = el-Heysemî, VII, 477, *Zevâid'ül-Bezzâr*: IV, 96; el-Heytemî, *et-Tathîr*: s. 51; el-Emînî, III, 177; Çuhacıoğlu, 267)

ve Hz. Ali'den de rivâyet edilmektedir.[1] Ümmü Seleme annemizin kendisi de şöyle derdi:

> "Ali hak üzeredir. Ona kim tabi olursa hakka tabi olmuş, kim de onu terk ederse hakkı terk etmiş olur."[2]

"Allah'ın kitabı ve benim sünnetim" hadîsi

> "Size iki şey bırakıyorum; onlara sımsıkı sarıldığınız sürece asla sapmazsınız: Allah'ın kitabı ve benim sünnetim! Onlar havuz başında bana kavuşana dek birbirlerinden asla ayrılmayacaklar!"

İçerik olarak doğru olmakla beraber (zira Rasûlüllâh'ın sahih sünnetini bizlere taşıyan zaten Ehl-i Beyt'tir); özellikle "**seqaleyn**" hadîsine alternatif olarak rivâyet edilen bu hadis, Ebû Hüreyre, İbn Abbâs, Amr b. Avf ve Ebû Saîd el-Hudrî aracılığıyla Rasûlüllâh'a (s.a.a) dayandırılıyor. Üstelik bütün rivâyet yolları ittifakla zayıf.[3]

"Sevâd-ı A'zam" hadîsi

> "Ümmetim sapıklık üzerinde ittifak etmez. Bir anlaşmazlık gördüğünüz vakit, sevâd-ı a'zama[4], büyük çoğunluğa uymaya bakın!"

Sahâbeden Enes b. Mâlik[5] ile Abdullâh b. Ömer[6] kanalıyla rivâyet edilen

---

1- Hadis hakkında detaylı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 266~269

2- et-Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*: XXIII, 329, 395; ez-Zehebî, IV, 217; el-Heysemî, IX, 184; Şerafuddîn, *el-Murâcaât*: s. 132

3- Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 249~252

4- **Sevâd-ı A'zam**, "en büyük kalabalık, büyük çoğunluk" demektir.

5- Abd b. Humeyd, II, 243; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*: I, 41; İbn Mâce, fiten, 8; İbn Adiy, II, 79, VI, 328; el-Lâlkâî, *es-Sünne*: I, 105 = Senedinde **Ebû Halef el-A'mâ** var: Ebû Hâtim onun hakkında "münker'ul-hadîs", İbn Maîn "yalancı" diyor. (bk. ez-Zehebî, IV, 521; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 419; el-Münâvî, II, 431)

6- İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*: I, 39; Ebul-Qâsim el-Lâlkâî, *es-Sünne*: I, 106; Hâkim, I, 115 = Senedinde **Ebû Süfyân Süleymân b. Süfyân el-Medenî** var: Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medînî, Ebû Hâtim, Ebû Zür'a, Buhârî, İmâm Nesâî, Dâraqutnî vs. bütün hadis tenkitçileri, onu "zayıf", "münker'ul-hadîs", "güvenilmez" kabul ediyor. (bk. ez-Zehebî, II, 209; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 314) Hâkim ile İbn Hacer de hadisin senedinin muzdarip / illetli olduğunu ve dolayısıyla zayıf olduğunu belirtiyorlar. (bk. el-Münâvî, II, 271) İbn Hazm (I, 592) ile el-Ğumârî (s. 182) de isnâdı zayıf diyor.

hadîsin ikisi de senet durumu bakımından cidden zayıf. Kaldı ki "çoğunluğa" tâbî olma ilkesi Kur'ân'ın rûhuna da ters. Zira Kur'ân'da **"İnsanların çoğu iman etmez / bilmez / şükretmez / aklını işletmez / câhildir / fâsıktır / nankördür vs."** mealinde birçok âyetin bulunduğu malum. Etrafımıza bir göz atalım: İnsanların ekseriyeti ne durumda? Ne kadarı iman sahibi? İman sahiplerinin ne kadarı İslâm'ı yaşıyor? Yaşayanların ne kadarı iyi niyetli? İyi niyetlilerin ne kadarı bilgili, bilinçli ve basiretli?!

"Yetmişüç fırka" hadîsi

Rivâyete göre Allah'ın Elçisi (s.a.a) ümmetinin **73 fırka**ya ayrılacağını; biri dışında hepsinin cehenneme gideceğini ifade ediyor. Kendisine o "bir fırka"nın kimler olduğu sorulunca şu cevabı veriyor:

> "Benim ve ashâbımın yolundan gidenler!"

Bu hadîsin baş tarafının sahih olduğunu, asıl sorunun "son kısımdan" kaynaklandığı; bu son kısmın yer aldığı rivâyetin de metin ve isnat bakımından kesinlikle zayıf olduğunu, "*Hz. Ali*" adlı çalışmamızda ayrıntılı biçimde işlemiştik.[1] Buna rağmen Bedîuzzaman Saîd Nursî'nin:

> "Hem nakl-i sahih-i kat'i ile ferman etmiş ki (= bu arada söz konusu hadîsi zikrediyor ve devam ediyor:) deyip ümmetini yetmişüç fırkaya inkısam edeceğini ve içinde fırka-i nâciye-i kâmile, Ehl-i Sünnet ve Cemaat olduğunu haber veriyor."[2]

diyerek; hadis tekniği açısından zayıflığı kesin olan bir hadîsi, nasıl olup da "sahih" ve "kati" olarak gösterdiği, pek anlaşılır değildir.

04. Sefîne Hadîsi

> "Benim Ehl-i Beytim Nûh'un gemisine (= sefîne) benzer; binen kurtulur, geri kalan boğulur!"

Mesaj itibariyle "seqaleyn" hadîsiyle de bire bir örtüşen bu hadîs, **Ebû Zerr el-Ğıfârî**'den başlıca iki ana yoldan rivâyet ediliyor:

1- bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 254~257

2- Bedîuzzamân, *Mektûbât*: s. 106 (= 19. mektup)

a) [Ebû Zerr → **Haneş b. Mu'temir** → Ebû İshâq es-Sebîî → …] yoluyla. Ebû İshâq'tan da Mufaddal b. Sâlih[1] ile Süleymân b. Mihrân el-A'meş[2] kanallarıyla geliyor. **Haneş** siqa ve sadûq birisi.[3]

Mufaddal genelde zayıf sayılıyor. Ama İbn Hıbbân ile İbn Adiy'in onun hakkında "olumlu" rapor verdiklerine ve kendisi hakkında "zayıf" diyenlerin ele avuca gelir bir sebep gösteremeyişlerine bakılırsa; rahatsızlığın sebebi açıkça görülür: Mufaddal, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'yi gönülden seven ve onun fazîletlerine dâir hadisleri "her şeye" rağmen anlatmaktan çekinmeyen, temiz, dürüst bir şahsiyettir.[4]

el-A'meş'in rivâyeti, kendisinden itibâren [el-A'meş → Abdullâh b. Abdilquddûs → Abdullâh b. Dâhir →] kanalıyla geliyor. **Abdullâh b. Abdilquddûs** sadûq birisi.[5]

Abdullâh b. Dâhir ise zayıf kabul ediliyor. Lâkin Sâlih Cezera'nın "sadûq bir üstat" demesine ve onun Ehl-i Beyt'in fazîletlerine dâir rivâyet ettiği hadislere bakılırsa, zayıf diyenlerin "gerekçeleri" daha bir anlaşılır.[6]

Kaldı ki İbn Adiy, Abdullâh b. Dâhir'e mutâbaat eden bir hadisçiye de yer veriyor: Hâfız Muhammed b. Humeyd er-Râzî.[7]

1- Ahmed, *el-Fedâil*: II, 785; Ebû Ya'lâ (bk. İbn Kesîr, IV, 114 = Şûrâ: 23'ün tefsiri); İbn Adiy, VI, 411; el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke*: III, 134; Hâkim, II, 343, III, 150~151; ez-Zehebî, IV, 167; el-Münâvî, II, 519, V, 517

2- et-Taberânî, *el-Kebîr*: III, 45, *el-Evsat*: IV, 10, *es-Sağîr*: I, 240; İbn Adiy, IV, 197; el-Heysemî, IX, 265. krş. Fesevî, I, 538; el-Âcurrî, *eş-Şerîa*: III, 347

3- Ahmed el-Iclî ile Ebû Dâvûd "siqa", Ebû Hâtim "sâlih", İbn Hacer "sadûq" birisi diyor. İbn Adiy de "Haneş, Ali b. Ebî Tâlib'in meşhur dostlarındandır ve kendisinde hiçbir sakınca yoktur." diyor. Yalnız arada bir vehme kapıldığı belirtiliyor. (bk. İbn Adiy, II, 438; ez-Zehebî, I, 619; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 204)

Hâkim ile ez-Zehebî'nin **Haneş** kanalıyla gelen hadislere "**sahih**" hükmünü veriyor olmalarına (bk. Hâkim – ez-Zehebî, IV, 93, 229~230) bakılırsa; onların da Haneş'i "siqa" kabul ettikleri söylenebilir.

4- Ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 99

5- ez-Zehebî, II, 457; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: I, 406

6- ez-Zehebî, II, 416; İbn Hacer, *el-Lisân*: III, 282; Çuhacıoğlu, 36

7- Ebû Zerr hadîsi [→ Haneş → Ebû İshâq es-Sebîî → …]'den itibâren Hasen b. Amr el-Füqaymî kanalıyla da geliyor. (bk. et-Taberânî, *el-Evsat*: V, 306) Ancak, el-Füqaymî'den rivâyette bulunan râvî dolayısıyla isnâdı zayıf.

Hadis, Haneş'ten itibâren Simâk b. Harb[1] kanalıyla da rivâyet ediliyor. Simâk'tan da [Simâk → **Amr b. Sâbit b. Ebil-Miqdâm** → Ali b. Hakîm el-Evdî → ...] kanalıyla geliyor. Bunların içinde **Amr** dışında bir sorun yok. Amr ise Ehl-i Beyt'e gönül vermiş birisi; o nedenle çokları tarafından zayıf sayılıyor. Yani kendisinde Şîa olmak dışında bir kusur yok! Kaldı ki kendisini zayıf sayan İbn Maîn bile "O hadiste yalan söylemez." diyor. Onu "râfızî" olmakla damgalayan Ebû Dâvûd bile, "Onun rivâyet ettiği hadisler Şîa'nınkileri andırmıyor!" diyerek, hadislerinin "sağlıklı" olacağına işâret ediyor. Ondan hiç çekinmeden hadis alanlar arasında, İsmâîl b. Ebî Hâlid ile Süfyân es-Sevrî de var.[2] Demek ki esâsen râvîmizde menfî bir durum yok!

b) [Ebû Zerr → Saîd b. Müseyyeb → **Ali b. Zeyd (b. Cüd'ân)** → Hasen b. Ebî Ca'fer el-Cüfrî → Müslim b. İbrâhîm → …] kanalıyla[3].

Senette **İbn Cüd'ân** dışında hiçbir sorun yok. Onun da, hâfıza bakımından eleştirilse de; esasen "sadûq" birisi olduğunu daha önceden [sh. 191] görmüştük. **Hasen b. Ebî Ca'fer el-Cüfrî**'ye gelince; Ali İbn'ül-Medînî, İbn Maîn, Ahmed, Buhârî, Nesâî vb. onu zayıf sayıyor. Ancak gerekçelerine baktığımızda; tıpkı yukarıdaki Mufaddal'de olduğu gibi; Ehl-i Beyt dostu olması dışında bir kusur göremiyoruz! Onun bu durumu apaçık bilinmesine rağmen, sefîne hadîsini kendisinden alan öğrencisi Müslim b. İbrâhîm –ki siqa birisi olduğu tartışmasızdır–, onun hakkında "İnsanların hayırlılarından" diyor. el-Fellâs "sadûq birisi" derken, İbn Adiy de onunla ilgili raporunda "Sadûqtur; bilerek yalan söylemez" hükmünü veriyor. Önceleri kendisinden hadis almayı terk eden Abdurrahmân b. Mehdî "Düşündüm de; o kıyâmet günü gelip yakama yapışır da 'Ya Rab! Hele sor şuna; neden benim adâletimi düşürmüş, hakkımda zayıf raporu vermiş?' derse, ben ne yaparım! O gün elimde bir delil de olmayacak!" diyerek ondan tekrar hadis almaya başlamış![4] Anlaşılan, râvîmiz, kim ne derse desin; gayet siqa, güvenilir birisi.

1- bk. et-Taberânî, *el-Evsat*: V, 354~355. krş. el-Âcurrî, *eş-Şerîa*: III, 347~348

2- ez-Zehebî, III, 249~250; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 310, *et-Taqrîb*: II, 72

3- bk. el-Fesevî, *et-Târîh*: I, 538; el-Bezzâr, IX, 343; et-Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*: III, 45; Şihâbüddîn el-Qudâ'î, *el-Müsned*: II, 273, 274; İbn Adiy, *el-Kâmil*: II, 306; ez-Zehebî, I, 482; el-Heysemî, IX, 265

4- ez-Zehebî, I, 482~483; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: I, 539~540

Hadîsimiz [İbn Abbâs → Saîd b. Cübeyr → Ebus-Sahbâ → Hasen b. Ebî Ca'fer el-Cüfrî → Müslim b. İbrâhîm → …] yoluyla **İbn Abbâs**'tan[1] da rivâyet ediliyor. Bunun da senedinde bir sorun yok.

"Sefîne" hadisi bunların yanında; Ebû Saîd el-Hudrî[2], Abdullâh b. Zübeyr[3], Enes b. Mâlik[4], Ebut-Tufeyl Âmir b. Vâsile[5] ve Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'den[6] de rivâyet ediliyor.

Kısacası, metin itibariyle zaten "seqaleyn" hadîsiyle tam bir mutabakat içinde bulunan "**sefîne**" hadîsinin sırf Ebû Zerr kaynaklı olanı, senet bakımından en azından hasendir. Hatta ona varan kanalların birbirlerini takviye etmeleri nedeniyle sahih bile denebilir ki; galiba Hâkim'in "isnâdı sahih bir hadis" demesi de o yüzden olmalı. İbn Abbâs hadîsinin isnâdı da hasendir. Sonuçta diğer sahâbîlerin takviyesiyle de güçlenen "**Sefîne**" hadîsinin, teknik açıdan "sahih" olduğunda şüphe yoktur.

Hâfız es-Sehâvî (*el-İsticlâb*: II, 484), el-Heytemî (*es-Savâiq*: s. 152, 236) ve es-Semhûdî (*Cevâhir'ul-Iqdeyn*: s. 261) "Hadis, birbirlerini takviye eden pek çok yoldan rivâyet edilmiştir." derken, buna işâret ettikleri açıktır. Fahruddîn er-Râzî de tefsirinde (XXVII, 167) bu hadise yer vererek, onun varlığını kabul etmiş görünüyor.

Emân hadîsi

> "Yıldızlar sema ehlinin emânı (güvence ve sigortası)dır… Ben ashâbımın emânıyım... Ehl-i Beytim de ümmetim için birer emân mesabesindedir."

Hadîs-i şerîf, sahâbeden Seleme b. Ekva'[7], Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali b.

1- el-Bezzâr, XI, 329; et-Taberânî, III, 46, XII, 34; Şihâb el-Qudâ'î, *el-Müsned*: II, 273; el-Heysemî, IX, 265, *Zevâid'ül-Bezzâr*: III, 222; el-Münâvî, V, 517

2- et-Taberânî, *el-Evsat*: VI, 85, *es-Sağîr*: II, 84; el-Heysemî, IX, 265

3- el-Bezzâr (= el-Heysemî, IX, 265); el-Münâvî, V, 517 = İsnâdı hasendir.

4- Hatîb el-Bağdâdî, XII, 91

5- ed-Devlâbî, *el-Künâ*: I, 137. krş. İbn Hacer, *el-Metâlib'ül-Âliye*: XVI, 220

6- İbn Ebî Şeybe, VI, 372 (Ancak hadis mevkuf, yani bizâtihî kendisine âittir.)

7- el-Fesevî, I, 538; Ebû Ya'lâ (= el-Heysemî, IX, 101); et-Taberânî, VII, 22; er-Rûyânî, *el-Müsned*: II, 253, 258; el-Münâvî, VI, 297; el-Aclûnî, II, 195, 453

Ebî Tâlib[1], Câbir b. Abdillâh[2], İbn Abbâs[3] ve Münkedir el-Quraşî[4] kanallarıyla geliyor. el-Münâvî (VI, 298) "Seleme'den et-Taberânî, Müsedded ve İbn Ebî Şeybe zayıf isnatlarla rivâyet ediyor. Ancak yollarının müteaddit olması, onu **hasen** derecesine yükseltebilir." diyor. es-Süyûtî galiba o yüzden "hasen" anlamında simge koymuş. Hâkim'in "İsnâdı sahih bir hadis" demesi ise, metnin içeriğiyle ilgilidir kuşkusuz.

05. "Ben ilmin şehriyim ..." Hadîsi

> "Ben ilmin şehriyim; onun kapısı da Ali'dir! Kim ilim isterse o kapıya gelsin!"

Hadis, sahâbeden Abdullâh b. Abbâs, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali ve Câbir b. Abdillâh tarafından rivâyet edilmektedir. "*Hz. Ali*" adlı çalışmamızın ilgili yerinde, hadîsin yer aldığı Ehl-i Sünnet kaynaklarını ve senet durumlarını birer birer incelemiş; isnâdının "sahih" olduğu sonucuna varmıştık. Orada bu hadisten kimlerin rahatsız olduğunu da beyan etmiştik.[5] Hadîsimizden oldukça rahatsızlananlar arasında; İbn Hıbbân, İbn Tâhir el-Maqdisî[6], Ebûbekr İbn'ül-Arabî (*Ahkâm'ul-Qur'ân*: III, 1114) ve Şamlı İbn Kesîr (*el-Bidâye*: VII, 395~396) de bulunuyor.

İbn Hıbbân ile İbn Tâhir'in, bu hadîsin senetlerinden bazılarına bakarak bu sonuca vardıklarını düşünüyoruz. Ki doğrudur. Zira bu hadisin pek çok yolları vardır ve bir kısmı elbette zayıf, hatta uydurmadır. Öyleyse bu, adı geçen hadîsin bütün isnatlarını mahkum etmek anlamına gelmez. Dolayısıyla onların yargıları hadîsin sıhhatine gölge düşürmez. İbn Kesîr'in de ele alıp çürüttüğü hadisler hep bu kabilden hadislerdir!

Kerbelâ'da Evlâd-ı Rasûl'ün doğranmasını meşrû görmekle, "**Yezîdî**" bir duruş sergileyen **Ebûbekr İbn'ül-Arabî**'den bundan başkasını beklemek ve hadisimiz için "sahihtir" demesini ummak zaten saflık olur.

1- Ahmed, *el-Fedâil*: II, 671; Şeyh Sadûq, *Kemâl'üd-Dîn*: s. 205

2- Hâkim, II, 448; Müttaqî el-Hindî, *Kenz'ül-Ummâl*: XII, 102

3- Hâkim, III, 149; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Emâlî*: s. 379

4- Hâkim, III, 457

5- bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 219~220

6- *et-Tezkira*: s. 127. Ayr. bk. el-Irâqî, *Tahrîcü Ehâdîs'il-İhyâ*: II, 188

Hadîsin sıhhatine, Ali'nin ilmine ilişkin anlatılanlar, sahâbe ve tâbiînden bazılarının itirafları da apaçık delildir. İşte örnekler:

Halîfe Ömer: "Bizim en büyük kadımız Ali'dir."[1]

Halîfe Ömer: "Ebul-Hasen'in olmadığı bir toplumda yaşamaktan Allah'a sığınırım!"[2]

Halîfe Ömer: "Ali'nin olmadığı yerde içinden çıkılmaz bir meseleyle karşılaşmaktan Allah'a sığınırım!"[3]

Halîfe Ömer: "Ali olmasaydı Ömer helâk olurdu!"[4]

İbn Abbâs: "İlmin 10'da 9'u Ali'ye verilmiştir. Geri kalan 10'da 1'lik kısımda da size ortak olmuştur."[5]

İbn Abbâs: "Güvenilir birisi, bir konuda Ali b. Ebî Tâlib'in fetvasını bize ulaştırdığı takdirde, asla onun dışına çıkmayız!"[6]

İbn Mes'ûd: "Medîne ulemâsının en büyük kadısı Ali'dir."[7]

İbn Mes'ûd: "Yeryüzünün üç âlimi var. Bunların biri Şam'da, biri Hicaz'da, biri de Irak'tadır. Şam âlimi ile Irak âlimi Hıcaz âliminin ilmine muhtaçtırlar. Lâkin Hıcaz âlimi onların ilmine muhtaç değildir. Şam'ın âlimi Ebüd-Derdâ, Hıcaz'ın âlimi Ali, Irak'ın âlimi ise (kendisini kastederek) Kûfe'de bulunan bir kardeşinizdir."[8]

1- İbn Sa'd, II, 339, 340; Ahmed, *el-Fedâil*: I, 528 vd.; Buhârî: tef. Baqara, 4; İbn Abdilberr, III, 38~39, 41; ez-Zehebî, *Târîh*: III, 638; İbn Kesîr, VII, 397; el-Aclûnî, I, 185

2- Hâkim, I, 458; el-Heytemî, *es-Savâiq*: s. 179; el-Münâvî, III, 47, IV, 357

3- İbn Sa'd, II, 339; el-Belâzürî, II, 351; Ahmed, *el-Fedâil*: II, 647; Hâkim, I, 458; İbn'ül-Esîr, III, 288; İbn Abdilberr, III, 39; İbn Ebil-Hadîd, I, 18; ez-Zehebî, *Târîh*: III, 638; İbn Kesîr, VII, 397; İbn Hacer, *el-İsâbe*: II, 509, *et-Tehzîb*: IV, 203; el-Münâvî, III, 47, IV, 357

4- İmâm Zeyd, *el-Müsned*: s. 335; İbn Abdilberr, III, 39; İbn Ebil-Hadîd, I, 18, 141, XII, 179, 205; er-Râzî, XXI, 22; Muhib et-Taberî, *er-Riyâd'un-Nadıra*: III, 161; el-Münâvî, IV, 357

5- İbn Abdilberr, III, 40; İbn'ül-Esîr, III, 288; Bilmen, I, 335 / Bu yönde İbn Mes'ûd'dan gelen merfû bir hadis için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VII, 396

6- İbn Sa'd, II, 338; el-Belâzürî, II, 352; Qâdî Vakî', *Ahbâr'ul-Qudât*: I, 89; İbn Abdilberr, III, 40; İbn'ül-Esîr, III, 288; ez-Zehebî, III, 638; İbn Hacer, II, 509, *et-Tehzîb*: IV, 203

7- İbn Sa'd, II, 338~339; Qâdî Vakî', *Ahbâr'ul-Qudât*: I, 89; Hâkim, III, 135; İbn Abdilberr, III, 39~40, 41; İbn'ül-Esîr, III, 288; ez-Zehebî, *Târîh*: III, 638; el-Aclûnî, I, 184, 185

8- Şeyh Sadûq, *el-Hısâl*: s. 173; ez-Zehebî, *es-Siyer*: II, 343

İbn Mes'ûd: "Medîne'de ferâiz ilmini en iyi bilen Ali'dir."[1]

Âişe: "Sünneti en iyi bilen Ali'dir."[2]

Muğîra b. Şu'be: "Ferâiz ilmini Ali'den daha iyi bilen yoktur."[3]

Muğîra b. Şu'be: "Ali, karara bağladığı hukûkî meselelerin hiçbirinde hata etmemiştir."[4]

Sa'd b. Ebî Vaqqâs: "İnsanların en bilgilisi Ali'dir."[5]

Atâ b. Ebî Rebâh: "Sahâbe arasında Ali'den daha bilgili bir kişi yoktur."[6]

Saîd b. Müseyyeb: "Sahâbe arasında Ali b. Ebî Tâlib dışında; "Dilediğinizi sorun!" diyebilecek birisi yoktu."[7]

el-Ğazzâlî: "Allah'ın kitâbı, ancak Ali'nin ilmi ile doğru anlaşılabilir."[8]

Üstelik Hz. Peygamber (s.a.a), kızını amcasının oğlu Ali'ye uğurlarken;

> "Ey Fâtıma! Seni, ashâbımdan İslâm'ı ilk kabul eden, en çok ilim ve hilim sahibi olan birisiyle evlendiriyorum."[9]

buyurmamış mıydı? Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ilminin vârisi Ali[10] değil miydi? Ya sahâbe arasında, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali b. Ebî Tâlib dışında:

> "Sorun soracağınızı! Bilin ki; benden sonra soru sormak için benim gibisini bulamayacaksınız!"[11]

1- el-Belâzürî, II, 354; İbn Abdilberr, III, 41

2- Buhârî, *el-Kebîr*: II, 255, III, 228; İbn Abdilberr, III, 40

3- İbn Abdilberr, III, 41

4- İbn Abdilberr, III, 38~39

5- Hâkim, III, 500 = İsnâdı Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih.

6- İbn Abdilberr, III, 40; İbn'ül-Esîr, III, 288; el-Münâvî, III, 47

7- Ahmed, *el-Fedâil*: II, 646; İbn Abdilberr, III, 40; ez-Zehebî, *Târîh'ul-İslâm*: III, 638

8- el-Münâvî, III, 47

9- Ahmed: V, 26 (19420); İbn Ebî Şeybe, VI, 374; et-Taberânî, XX, 229; İbn Abdilberr, III, 36 = Hadisimizin tüm râvîleri siqa; dolayısıyla isnâdı sahihtir. el-Heysemî (IX, 123) de aynı sonuca varıyor. Ayr. bk. Çuhacıoğlu, 34

10- Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, 180~181

11- et-Taberî, *et-Tefsîr*: XVI, 7; Hâkim, II, 352, 466; İbn Abdilberr, III, 43; İbn Adiy, II, 437; el-Heysemî, IV, 495; İbn Ebil-Hadîd, VII, 46, XIII, 106

diyebilecek cesârette birisi var mıydı?[1] Yine:

> "Allah'ın kitabından sorun bana! Allah'a kasem olsun ki; Kur'ân'daki her bir âyetin gece mi gündüz mü, ovada mı dağda mı inmiş olduğunu ancak ben bilirim!"[2]

diyen kimdi? Şimdiye kadar Ali'nin aldığı kararlarda ve dîne ilişkin yorumlarında, hatta yaşayışında kitap ve sünnete uymayan bir örnek gören olmuş mu? Ona "Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) beni ***'Allâhım! Onun kalbini hidâyet et, dilini sâbit kıl!'*** duasıyla Yemen'e yolladığı günden beri; iki kişi arasında verdiğim hiçbir hükümde şüpheye düşmedim!" dedirten[3], onun "İlmin kapısı" oluşu değil miydi?

Teblîğ hadîsi

Allah'ın Rasûlü (s.a.a) Hicretin 9. yılında, Ebûbekr'i yaklaşık 300 kişilik kafileyle, o sıralarda inen Berâe (Tevbe) sûresinin ilk 30 âyetiyle birlikte, Mekke'ye hacc yapmaya gönderiyor. Ebûbekr, "hacc emîri" olarak yola koyulduktan sonra Cebrail geliyor ve Peygamber Efendimiz'e, **"bu işi ya kendisinin ya da Ehl-i Beytinden birisinin yapması gerektiği; bir başkasının bu iş için uygun olmadığı ..."** ilâhî talimatını getiriyor!

Rasûlüllâh (s.a.a) hemen Ali'yi çağırarak ***"Çabuk Ebûbekr'e yetiş ve bildiriyi ondan al! Onu Mekke halkına sen ulaştır! Ebûbekr'i de bana geri gönder!"*** buyuruyor ve Ebûbekr'in arkasından yolluyor.

1- Bilindiği gibi bu soruyu sorabilen bir Allah'ın Rasûlü (s.a.a) idi. Ondan sonra bu yetki onun vârisine ve özel çocuklarına geçti. Örneğin İmâm Ca'fer es-Sâdıq (a.s) da kendilerine ulaşan vehbî ilim sayesinde, bu cesârette birisiydi. (ez-Zehebî, *es-Siyer*: VI, 257, *Tezkirat'ül-Huffâz*: I, 166)

2- bk. İbn Sa'd, II, 338; İbn Abdilberr, III, 43; el-Qurtubî, I, 35; İbn Kesîr, IV, 231; İbn Hacer, *et-Tehzîb*: IV, 203, *el-Feth*: VIII, 599; el-Aynî, XVI, 35; es-Süyûtî, *el-İtqân*: II, 239; Taşköprüzâde, *Miftâh'us-Seâde*: II, 55; el-Emînî, VI, 193

İbn Mes'ûd'a "Allah'a yemin olsun ki; kitapta ne kadar âyet varsa, kimler hakkında ve nerede indiğini biliyorum..." (= İbn Sa'd, II, 342; İbn Kesîr, I, 3; es-Süyûtî, *el-İtqân*: II, 239; Taşköprüzâde, II, 56;) sözlerini söyleten de yine Ali'den aldığı ilmî cesâret idi. Zira kendisi "70 sûreyi Rasûlüllâh'ın (s.a.a) dizinin dibinde okuduğunu, 'insanların en hayırlısı' olan Ali'nin yanında da hatmettiğini" kendisi haber veriyor. (bk. et-Taberânî, IX, 76, *el-Evsat*: V, 101 = Bunu Ebû Ya'lâ [IX, 30] da rivâyet ediyor. Ancak orada "Ali" yerine "Rasûlüllâh'ın ashâbı" deyimi yer alıyor.)

3- Konuyla ilgili hadisler ve ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, 120~127

Hz. Ali Ebûbekr'e yolda yetişip durumu ona bildirince, Ebûbekr hemen dönüp, üzüntü ve biraz da korku içerisinde (kendisinden gelen rivâyette: ağlayarak) Rasûlüllâh (s.a.a)'e varıyor. "Yâ Rasûlallâh! Bu da nesi!? Bir şey mi oldu, hakkımda bir şey mi nâzil oldu!?" diye sorunca, Allah'ın Elçisi (s.a.a) şu cevabı veriyor:

> "Hayır, bir şey olduğu yok; ancak seni yola koyduktan sonra Cebrail geldi ve benim adıma, ancak kendimin ya da Ehl-i Beytimden birisinin tebliğde bulunabileceğini vahyetti! Onun için Ali'yi gönderdim."

"**Hac emirliği hadîsi**" de denen bu hadis; bu şekliyle Ebûbekr, Ali, Hubşî b. Cünâde, Enes, Sa'd b. Ebî Vaqqâs, İbn Abbâs, Ebû Hüreyre, İbn Ömer, Ebû Râfi' ve Ebû Saîd el-Hudrî tarafından tevâtüren rivâyet ediliyor. Hadîsin isnâdında da en küçük problem yok.[1]

Yukarıdaki seqaleyn, sefîne ve şimdiki tebliğ hadîsinden anlaşılan şudur: **"Allah ve Rasûlü adına" tebliğe yetkili yegâne merci, Ali b. Ebî Tâlib'tir, Ehl-i Beyt'tir.**[2] O yüzden Şîa, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ilmine, Ehl-i Beyt aracılığıyla ulaşmayı esas almıştır. Zira o duru akıntı; sırf "Ehl-i Beyt" kanalıyla bizlere ulaşmaktadır. Bir kimse, dîni kaynağından öğrenmek istiyorsa; yer bellidir. O kişi suyun gözesine inmelidir. O göze de Ehl-i Beyt'tir.

> "Ben nasıl ki Kur'ân'ın tenzîli için savaştıysam, Ali de onun tevili için savaşacak!" [sh. 284]
>
> "Benden sonra ümmetimin ihtilafa düştüğü konuları sen (Ali) beyan edeceksin!"[3]

hadisleri de bu mesajı aynen doğrular niteliktedir.

06. Menzile Hadîsi

> "Ey Ali! Sen benim yanımda, Mûsâ yanında Hârûn'un makamına (= menzile) sâhipsin. Ancak benden sonra peygamber yok!"

1- Hadisin yer aldığı kaynaklar ve senet durumları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 207~217

2- "**Tebliğ**" hadisinden çıkarılacak hükümler ve durum karşısında Ehl-i Sünnet ulemâsının tutumu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 218~240

3- Hadisin kaynağı ve senet durumu için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 474

Bu yüce hadîs-i şerîf, Hz. Peygamber'den (s.a.a), 20 küsür sahâbe tarafından gayet sahih isnatlarla rivâyet ediliyor.[1] Hadis, Hz. Hârûn'un manevî ne gibi özellikleri varsa; onların hepsine Ali'nin de sâhip olduğunu gayet veciz biçimde ifade ediyor. Ancak bundan sadece "peygamberlik" makamı istisnâ ediliyor. Hz. Hârûn'un başlıca şu özellikleri vardı: Nübüvvet, masumiyet, ilim ve fazîletçe başkalarına üstünlük, kardeşi Hz. Mûsâ'nın olmadığı yerde ona hilâfet etmek vs. Bunlardan yalnız nübüvveti hâriç tutarak, diğer sıfatların Hz. Ali'de de bulunduğuna hükmetmemiz gerekir. Buna göre hadîsimiz, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin masumiyet ve imâmetine en güçlü delillerden birisidir.[2]

07. Ğadîr – Humm Hadîsi

Allah'ın Rasûlü (s.a.a) vedâ haccı dönüşü, Mekke'den Medîne'ye doğru yol alırken "**Ğadîr – Humm**" denilen[3] mevkide bir süre konakladı. **"Ey peygamber! Sana indirileni artık tebliğ et!..."** ilâhî talimatı **[**Mâide: 67**]** nâzil olunca, ashâbını etrafına topladı; "**seqaleyn**" ile ilgili vasiyetinin ardından sordu: ***"Ben sizlere kendi canlarınızdan daha öncelikli değil miyim?"*** Ashâbın "Elbette yâ Rasûlallâh!" demesi üzerine:

> "Öyleyse; ben kimin mevlâsıysam, Ali de onun mevlâsıdır."

buyurdu[4] ve ardından şöyle dua etti:

> "Ey Allahım! Ali'yi seveni sen de sev, ona düşman olana sen de düşman ol! Ona yardım edene sen de yardım et, onu yalnız bırakanı sen de yalnız bırak!"

"**Ğadîr–Humm**" hadîsi, sadece Ehl-i Sünnet kaynaklarında "100'ü aşkın" sahâbe kitlesi tarafından nakledilen[5], isnat bakımından gayet sahih, en sıkı hadislerdendir. Hadis, yukarıdaki seqaleyn, sefîne, menzile, tebliğ ve bir sonraki velâyet hadislerinin ortaya koyduğu temel mesajı aynen doğ-

---

1- "Mütevâtir" olan bu hadise yer veren kaynaklar ve senet durumları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 147~159

2- Konuyla ilgili tartışmalar için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 160~174

3- "Ğadîr-Humm", "**Humm** denilen mevkide bulunan kuyu" demektir.

4- Bazı rivâyetlerde bunun yerine şöyle geçer: ***"Öyleyse; ben kimin velîsi isem, Ali de onun velîsidir."*** Anlam itibâriyle aralarında hiçbir fark yoktur.

5- Hatta sadece Emîr'ul-Mü'minîn'den mütevâtir senetlerle rivâyet ediliyor.

rulamakta, Hz. Peygamber'den (s.a.a) sonra imâmet ve velâyet hakkının Ali b. Ebî Tâlib'te olduğunu apaçık ifade etmekte; bu noktada ümmete büyük bir sorumluluk yüklemektedir.[1]

08. Velâyet Hadîsi

> "Ali benden, ben de Ali'den bir parçayım. Üstelik o benden sonra bütün mü'minlerin velîsidir!"

Sahâbeden Imrân b. Husayn, Büreyde el-Eslemî, İbn Abbâs, Vehb b. Hamze vs. 10'u aşkın sahâbe tarafından, sahih isnatlarla rivâyet edilen bu hadîs, tıpkı yukarıdakiler gibi, Rasûlüllâh'tan (s.a.a) sonra velâyet işinin Ali'ye âit bir hak olduğunu, gayet açık bir dille ortaya koymaktadır.[2]

Kur'ân'da geçen "**velâyet âyeti**" de aynı şeyi ifade ediyor: **"Sizin velîniz, ancak Allah, onun elçisi ve namazlarını dosdoğru kılan ve rukû hâlindeyken zekât veren mü'minlerdir." [**Mâide: 55**]**[3]

Allah, elçisininki bir yana; **"namazlarını dosdoğru kılan ve rukû hâlindeyken zekât veren"** mü'minlerin velâyetini de mutlak bırakarak, her hangi bir kayıt ve şart altına almıyor. Burada elçinin velâyetinin, "Allah'ın irâdesine ters düşmedikçe geçerli" olduğunu düşünmek ne kadar yersiz ve yanlış ise; nitelikleri verilen mü'minlerin velâyeti için de aynı şeyi düşünmek o kadar yersiz ve yanlıştır. Nitelikleri verilen mü'minlerin diğer Müslümanlar üzerindeki velâyetlerini "Allah ve Rasûlü'ne muhâlif düşmedik-

---

1- Hadisin yer aldığı kaynaklar, senet durumları ve imâmete delâleti konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 271~321, 367~375

2- Hadisin kaynakları ve senet durumları için bk. Çuhacıoğlu, 323~332

3- Bir kısım mealcilerin, âyette geçen **"veliyyukum = velîniz"** sözcüğüne **"**dostunuz**"** anlamını verdiklerini; bir de âyetin sonunda yer alan "hal" cümlesini, yukarıya atfederek **"namazlarını dosdoğru kılan, zekât veren ve rukû eden mü'minlerdir."** şeklinde çevirdiklerini müşâhede etmekteyiz. Oysa birazcık Arapça zevki olan herkes, söz konusu cümlenin "**hal**" olduğunu bilir. Bunun için âyete tarafsız bir gözle bakmak yeterlidir. Aksi halde âyetin **"Ve yu'tûne'z-zekâte ve yerke'ûne"** şeklinde bitmesi daha uygun olurdu. Şu halde **"**velîniz**"** yerine **"**dostunuz**"** anlamı verilirse; "rukû hâlindeyken" zekat vermeyen mü'minler "dostumuz" olmaktan çıkmaz mı?

Burada çıkmaza düşenler **"ülül-emr"** kavramını da sıradan "devlet yöneticileri" olarak anlamak istediklerinden; âyete "Kitap ve sünnete muhâlif düşmedikçe" şeklinde, adeta "ek" yapma gereği duymuşlardır!

çe" vb. kayıtla birlikte düşünmek, âyete, kendisinde olmayan bir "**ek**" yapmaktır; bunun ise ne anlama geldiği açıktır. "Mü'minlerin" velâyetinin "mutlak" olduğuna ve hata yapabilecek, ilâhî rızânın hilâfına hareket edebilecek birisine böylesine kutsal bir yetki verilemeyeceğine göre; buradan söz konusu kişilerin masum oldukları anlaşılır. **"Allah'a itaat edin. Rasûlü'ne ve sizden olan ülül-emre de itaat edin!" [**Nisâ: 59**]** âyetinde de durum aynıdır.

Kendilerine mutlak "**velâyet**" yetkisi verilen **ülül-emir**lerin kimler olduklarına gelince; kastın **"namazlarını dosdoğru kılan ve rukû hâlindeyken zekât veren"** her mü'min olmadığı âşikârdır. Zira bu durumda namaz kılan herkes, yanına bir dilenci çağırıp, "rukû hâlindeyken" zekât verdi mi; bütün mü'minlerin mutlak velâyetini elde etmiş olabilirdi! Buradan söz konusu kişi ya da kişilerin, sahâbe arasında "rukû hâlindeyken zekât verişi" ile bilinen özel birileri olması icap eder.

Ehl-i Şîa ve Ehl-i Sünnet kaynakları, namazda "rukû hâlinde" bir yoksula parmağındaki yüzüğü sadaka olarak veren kişinin Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali olduğuna dâir birçok rivâyete yer verirler.[1]

09. Oniki İmam Hadîsi

> "Size oniki hâlîfe hükmettiği sürece İslâm azîz olacak / insanların işleri yolunda gidecektir. Onların tamamı Kureyş'tendir."

Sahâbeden; **1.** Câbir b. Semura[2], **2.** Abdullâh b. Mes'ûd[3], **3.** Ebû Cuhayfe

1- et-Taberî, X, 425-426; İbn Ebî Hâtim, IV, 1162; el-Vâhıdî, 199~200; Hâkim, *el-Ma'rife*: s. 102; el-Cessâs, IV, 102; er-Râzî, XII, 26; İbn Kesîr, II, 71; es-Süyûtî, *et-Tefsîr*: II, 293, *el-Lübâb*: s. 98; Elmalılı, III, 1721; et-Tabâtabâî, VI, 15~25

2- et-Tayâlisî, II, 127, 607; Ahmed: V, 86~101, 106~108 (= 35 rivâyet); Buhârî: ahkâm, 52; Müslim: imâra, 5~10; Ebû Dâvûd: mehdî, 1; İbn Ebî Hayseme, II/I, 269, III/III, 11; Tirmizî: fiten, 48; Ebû Avâne, IV, 369~373; İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd*: III, 126 vd.; el-Bezzâr, X, 173, 194, 197; Ebû Ya'lâ, XIII, 379; et-Taberânî, II, 195~197, 199, 206~208, 214~215, 218, 223, 226, 232, 240, 248, 253~256; Hâkim, III, 617

3- Nuaym b. Hammâd, I, 95; Ahmed: I, 398, 406 (3593, 3665); et-Taberânî, X, 157; Ebû Ya'lâ, VIII, 444, IX, 222; el-Bezzâr, V, 320; Hâkim, IV, 501; el-Heysemî, V, 344; İbn Kesîr, II, 32, *el-Bidâye*: VI, 278; el-Münâvî, II, 458 = **Mücâlid b. Saîd** dışında bütün râvîleri gayet siqa. Onun da; hâfıza bakımından biraz kusuru bulunsa da, aslen sadûq bir râvî olduğunu daha önce [sh. 194] görmüştük. Dolayısıyla isnâdı en azından "hasen" bir hadis. Ki İbn Hacer (*el-Feth*: XIII, 213) de aynı kanaatte.

Vehb b. Abdillâh[1] ve **4.** Abdullâh b. Amr[2] kanalıyla rivâyet edilen hadisimiz, bazı varyantlara[3] göre, veda haccı sırasında okunan Arafat hutbesinde dile getirilmiştir.

"**Oniki imam**" hadîsinin yorumunda; Ehl-i Beyt mektebi (İmâmiyye Şîası) hâricinde herkesin hayrete düştüğünü; kimsenin bu "oniki" kişiden kastın kimler olduğunu belirleme noktasında, net ve makul bir çözüm ortaya koyamadıklarını görüyoruz. Öyle ki; bu konuda "fikir" üretip sayım yapan hemen herkesin, Muâviye bir yana, oğlu Yezîd'i bile oniki imamdan saydıkları gerçeğiyle karşılaşıyoruz! Kaynaklara göz attığımızda; oniki imama Yezîd'i de katan meşhurlar arasında şu isimlere rastlıyoruz:

1. İbn Hıbbân (İbn'ül-Qayyim, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*: XI, 363)

2. Ebû Süleymân el-Hattâbî (İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: XIII, 212)[4]

3. Hâfız el-Beyheqî (İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VI, 279)[5]

4. Qâdî Ebûbekr b. el-Arabî (*Şerhu Sünen'it-Tirmizî*: IX, 68~69)

5. İbn Teymiyye (*Minhâc'üs-Sünne*: VIII, 238)

6. Qâdî İbn Ebil-Izz (*Şerh'ul-Aqîde et-Tahâviyye*: s. 403)

7. İbn Hacer el-Asqalânî (*Feth'ul-Bârî*: XIII, 212~214)[6]

1- Buhârî, *el-Kebîr*: VIII, 410; et-Taberânî, XXII, 120; el-Bezzâr, X, 158; Hâkim, III, 618 vb. = Hadis [Ebû Cuhayfe → oğlu Avn → **Yûnus b. Ebî Ya'fûr** → ...] kanalıyla rivâyet ediliyor. Hadîsin **Yûnus** dışında tüm râvîleri gayet siqa. Yûnus ise, Müslim'in sadûq, ancak hâfıza bakımından zayıf râvîlerinden birisi. (bk. İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 397) O yüzden isnâdı hasen bir hadis. Hatta Hâfız el-Heysemî (V, 345) "Râvîleri sahîh hadis râvîleridir." diyerek "sahih" olduğuna işâret ediyor.

2- et-Taberânî, I, 54, 90, *el-Evsat*: VIII, 319; el-Heysemî, V, 325 = İsnâdı zayıf.

3- Örneğin bk. Ahmed: V, 87, 88, 90, 93, 96, 99 (19884, 19901, 19925, 19964, 20000, 20001, 20032, 20033); et-Taberânî, II, 196

4- el-Hattâbî, bu "oniki" kişinin sahâbeden olmadıklarını ileri sürer ve Yezîd'le başlayıp "Eşek" Mervân'a kadar devam eden –sahâbeden oluşu tartışmalı Mervân b. Hakem dışında– bütün Emevî hükümdarlarını "oniki imam"a katıverir!

5- Sözlerinden Hz. Ali ile Hz. Hüseyin'i oniki imama katmadığı anlaşılıyor.

6- İbn Hacer, halîfe Ebûbekr'den Ömer b. Abdilazîz'e kadar "ondört" halîfe geçtiğini belirtir. Bunlardan "velâyetlerinin sahih olmadığı ve üstelik dönemlerinin çok kısa olması" hasebiyle, Yezîd oğlu Muâviye ile Mervân b. Hakem'i düşürdükten sonra; içinde Muâviye ile oğlu Yezîd'in de yer aldığı bu süreç hakkında şu mütâlaada bulunur: "Bu oniki imam zamanında işler genelde muntazam yürüdü! Bazılarının dö-

Bazıları bu sayının kıyâmet kopana kadar tamamlanacağını belirtirken, kimileri de bu oniki imamın onikisinin de, âhir zamanda zuhûr edecek İmâm Mehdî'den sonra iş başına geleceğini ileri sürer.[1]

Hadisteki "oniki imam"dan kastın ne olduğunu anlamakta acziyetini itiraf edenler de var: Maksadın tayini konusunda bir iki ihtimal üzerinde duran Qâdî Iyâd, "Daha başka ihtimaller de olabilir!" diyerek kararsızlığını belirtir.[2] el-Mühelleb "Bu hadiste kati bir mana üzerinde duran hiç kimseye rastlamadım." derken[3], İbn'ül-Cevzî ise şu itirafta bulunur:

> "Bu hadîsin manası üzerinde uzun araştırmalar yaptım. Maksadın ne olduğunu arayıp durdum, etrafa sorup soruşturdum. Ancak bir sonuca varamadım!"[4]

Bu, gerçeği kabule bir türlü yanaşmayanların içine düşüp çıkamadıkları acınacak bir durumdur. Halbuki hadis, değişik varyantlarıyla birlikte düşünülüp; yukarıdaki seqaleyn, menzile, Ğadîr – Humm vs. hadislerle de bir arada mütâlaa edilseydi; maksadın, İmâmiyye Şîası'nın inandığı "**Oniki imam**" olduğu gayet açık bir şekilde görülürdü.[5]

---

neminde bunun aksine gelişmeler olsa da; bu genel istikâmete nazaran nâdirdir!"

Anlaşılan İbn Hacer'e göre; Muâviye döneminde olup bitenler bir yana, oğlu Yezîd döneminde vuku bulan Kerbelâ fâciası ile Harra vak'ası, Yezîd'in imâmetine ve dönemin meşruiyetine zarar vermeyen "ender" olaylardandır!!!

1- bk. İbn Hacer, XIII, 213; el-Münâvî, II, 459; Davudoğlu, 678; Şeyh Ali Âl-i Muhsin, *Mesâilü Hılâfiyye Hâra fîhâ Ehl'üs-Sünne*: s. 12~34 [= Bu değerli esere şu adresten ulaşılabilir: http://www.aqaed.com]

2- en-Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*: XII, 201~203

3- İbn Hacer, XIII, 211; el-Aynî, XX, 174; Davudoğlu, VIII, 677

4- İbn'ül-Cevzî, *Keşf'ül-Müşkil*: I, 449-450; İbn Hacer, *Feth'ul-Bârî*: XIII, 212

5- Bazıları, Tevrat'ta Hz. İsmail hakkında yer alan "... İşte onu mübârek kıldım. Onu semereli edeceğim ve onu ziyadesiyle çoğaltacağım; **oniki bey**in babası olacak ve onu büyük millet edeceğim." **[***Tekvîn*: 17: 20**]** âyetinde müjdelenen "**oniki bey**"in hadislerde haber verilen "**oniki imam**"a işâret olduğunu ileri sürer. İbn Teymiyye de bu kanaattedir. Der ki: "Lâkin İslam'la müşerref olan birçok yahûdî, kitaplarında sözü edilen oniki beyin, Râfızîlerin inandığı oniki imam olduğunu zannedip onlara tâbi olmakla hata etmiştir!" (bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*: VI, 280) Benzer bir yorum İbn Kesîr'in (*Tefsîr*: II, 33) kendisinden de geliyor. Oysa söz konusu işâret kabul edildiğinde, burada hata eden varsa; o da İbn Teymiyye ile İbn Kesîr'dir.

Kaldı ki, **[***Tekvîn*: 25: 12~15**]**'e göre, bu işâret iddiası su götürür.

"Hulefâ-i Râşidîn" hadîsi

> "Benim sünnetime ve benden sonraki râşid – mehdî halîfelerin sünnetine tâbi olun!"[1]

Hadiste geçen "râşid halîfeler"den kasıt, birilerinin sandığı gibi ilk dört halîfe değildir. Yukarıda ilk üç halîfe döneminin, kitap ve sünnete aykırı uygulamalarından örnekler sunmuştuk.

Hadis, râşid – mehdî halîfelerin sünnetine tâbi olmayı emrediyor ve bunu da hiçbir kayıt ve şartla sınırlandırmıyor. Hata yapabilecek birisine "mutlak itaat" söz konusu olamayacağına göre; buradan onların **masum** olmaları gereği anlaşılır. Dolayısıyla maksat Ehl-i Beyt imamlarıdır ve zaten râşid ve mehdî tâbirleri de buna açık işârettir.

Sonuçta bu hadis de, tıpkı yukarıdakiler gibi, Ehl-i Beyt'in mutlak imâmet ve rehberiyetine delâlet eden çarpıcı hadislerden birisidir.

C. SEÇKİN SAHÂBÎLER

III. Bölümde, takvâ ve adâlet sıfatını yok edici, güveni sarsıcı davranışlarda bulunan 50 kadar sahâbîden bahsetmiştik. Şimdi, İmâmiyye Şîası'nın da takdir edip sevgi beslediği yine 50 kadar seçkin sahâbîden –kısaca– söz edecek; böylece, İmâmiyye Şîası'nın üç beş kişi dışında bütün sahâbeyi çizip atmadığını gözler önüne sereceğiz.

01. Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî

Emîr'ul-Mü'minîn. Rasûlüllâh'ın (s.a.a) güzîde damadı. İslâm'ı ilk kabul eden, Allah ve Rasûlü'nün sevdiği birisi. Bizlere emânet edilen pâk ve temiz Ehl-i Beyt'in reîsi. Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ilminin kapısı. Hz. Peygamber'e olan ahdine vefâlı, yüce bir sahâbî idi.[2]

1- **Irbâd b. Sâriye** adında bir sahâbîden rivâyet ediliyor. bk. Ahmed: IV, 126 (16521-16522); Ebû Dâvûd: sünnet, 5; Tirmizî: ilim, 16; İbn Mâce: muqaddime, 6; Dârimî: muqaddime, 16; et-Taberânî, XVIII, 245~249; İbn Ebî Âsım, I, 19~20, 29~30; Hâkim, I, 95~98; el-Beyheqî, X, 114; Hatîb, *el-Faqîh*: I, 176 …

2- Emîr'ul-Mü'minîn'i hadisler ışığında daha iyi tanımak için *[Peygamberimizin Dilinden Hz. Ali]* adlı çalışmamıza bakabilirsiniz. (ayr. bk. İbn'ül-Esîr, III, 282~305)

02. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî

Rasûlüllâh'ın (s.a.a) torunu, iki reyhanından birisi. Ehl-i Beyt'in bir ferdi ve cennetlik gençlerin iki efendisinden birisi. Muâviye döneminde zehirlenerek öldürüldü.[1]

03. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî

O da tıpkı ağabeyi Hasan gibi. Dedesinin dâr-ı bekâya irtihâlinden 50 yıl sonra, Yezîd'in askerleri tarafından Kerbelâ'da şehîd edildi.

04. Ammâr b. Yâsir el-Anesî

İslâmiyet'i ilk kabul edenlerdendir. Bu yolda, aîlece Mekkeli müşriklerin ağır işkencelerine maruz kaldı. Bedir, Uhud vs. savaşlara katıldı. Hz. Ali'nin "en özel" dostlarındandı. Onun Sıffîn muhârebesinde şehâdet şerbetini içmesi, hakla bâtılın daha da netleşmesini sağladı.[2]

05. Ebû Zerr el-Ğıfârî

İslâmiyet'i kabul eden ilk 4-5 kişiden biriydi. Doğruluk ve dürüstlükle maruftu. Rasûlüllâh'ın (s.a.a) ***"Semâ, Ebû Zerr'den daha doğru sözlü biri üzerine gölge yapmamış, yeryüzü öyle birini üstünde taşımamıştır!"*** hadîsine[3] mazhar oldu. Allah'ın sevdiği, elçisine de sevmesini emrettiği dört

---

1- İbn Abdilberr, I, 369~378; İbn'ül-Esîr, II, 12~19; İbn Ebil-Hadîd, XVI, 9~52

2- İbn Abdilberr, II, 478~481; İbn'ül-Esîr, III, 308~312; Çuhacıoğlu, 481 vd.

3- Hz. Ali'den: Hâkim, IV, 480; el-Münâvî, V, 423

Ebû Zerr'den: İbn Sa'd, IV, 228; İbn Adiy, V, 276; Hâkim, III, 342

Abdullâh b. Amr'dan: İbn Ebî Şeybe, VI, 387; İbn Sa'd, IV, 228; Ahmed: II, 163, 175, 223 (6232, 6341, 6781); Tirmizî: menâqıb, 35; İbn Mâce: muqaddime, 11; el-Bezzâr, VI, 450; İbn Adiy, V, 167; Hâkim, III, 342; İbn'ül-Esîr, I, 343

Ebüd-Derdâ'dan: İbn Ebî Şeybe, VI, 387; İbn Sa'd, IV, 228; İbn Ebî Hayseme, II, 119; Ahmed: V, 197, VI, 442; Hâkim, III, 342, 344; İbn Abdilberr, I, 217

Ebû Hüreyre'den: İbn Ebî Şeybe, VI, 388; İbn Sa'd, IV, 228 = İsnâdı zayıf.

Hâkim, ilk iki hadis için "İsnâdı Müslim'in şartlarına göre sahih." diyor, Şamlı ez-Zehebî de aynen onaylıyor. Abdullâh hadîsi için; Tirmizî "Bu hasen bir hadistir." derken, Ebüd-Derdâ hadîsi için ez-Zehebî "Senedi ceyyid = gayet güzel" diyor.

kişiden biriydi [sh. 565~566]. Ammâr'la birlikte, halîfe Osman'ın hasımlarından olan Ebû Zerr [sh. 472~481], Rebeze'de sürgün hayatı yaşarken, yokluk ve sefalet içinde gözlerini hayata yumdu.[1]

06. Selmân el-Fârisî

Aslen İran(= İsfahân)lıdır. Temizliği, dürüstlüğü ve hakkâniyetiyle bilinen sahâbedendir.[2] Allah'ın sevdiği, elçisine de sevmesini emrettiği dört büyük şahsiyetten biriydi [sh. 565~566]. Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin çok özel dostlarından olan Selmân, genel kanaate göre 250 yaşını aşkın vaziyette, halîfe Osman döneminde vefat etti.[3]

07. Miqdâd b. el-Esved el-Kindî

İslâm'ı kabul eden ilkler arasındadır. Rasûlüllâh'a (s.a.a) ölümüne sâdık idi. O nedenle Allah'ın sevdiği, elçisine de sevmesini emrettiği dört kişiden biriydi [sh. 565~566]. Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin de özel dostlarından olan Miqdâd, halîfe Osman döneminde vefat etti.[4]

Yukarıdaki sahâbîlerin İmâmiyye nezdinde saygınlıkları açıktır.[5]

08. Habbâb b. el-Eret et-Temîmî

İslâm'ı kabul eden ilk 5-6 kişiden birisiydi. Bu yolda ağır işkencelere maruz kaldı. Bedir, Uhud vs. bütün savaşlara katıldı. Hz. Ali'nin de özel dostlarındandı. Onunla birlikte Cemel harbine katılan Habbâb, rahatsızlığından Sıffîn harbine katılamadı ve o sırada vefât etti.[6]

1- İbn Abdilberr, I, 213~217, IV, 61~65; İbn'ül-Esîr, I, 343~345, IV, 436~438

2- Hz. Selmân'ın hak arayışıyla yaşadığı ilginç maceralar için bk. İbn Sa'd, IV, 75~80; Ahmed: V, 441~444 (22620); Hâkim, III, 599~604

3- İbn Abdilberr, II, 56~61; İbn'ül-Esîr, II, 347~352; İbn Hacer, II, 62~63

4- İbn Sa'd, III, 161~163; İbn Abdilberr, III, 472~476; İbn'ül-Esîr, IV, 184~186

5- Bilhassa son dördü için "**Erkân-ı Erbaa**" (Rasûlüllâh'tan sonra en ufak yalpa yapmayan, Emîr'ul-Mü'minîn'e çok sâdık dört temel kişi) deyimi kullanılır. (bk. et-Tûsî, *er-Ricâl*: s. 36, 43, 46, 57; Allâme el-Hıllî, *el-Hulâsa*: s. 36, 84, 128, 169) el-Berqî (*er-Ricâl*: s. 3) onları Emîr'ul-Mü'minîn'in hâlis dostlarından (**esfiyâ**) sayar.

6- İbn Sa'd, III, 164~167; İbn Abdilberr, I, 423~424; İbn'ül-Esîr, II, 103~105

Şeyh Sadûq, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin onu övgüsüne yer verir. İbn Dâvûd el-Hıllî onu "memdûh" (övgüye değer) olanlar arasında zikreder. Şerafuddîn el-Mûsevî de onu Hz. Ali'nin şîasından sayar.[1]

09. Abdullâh b. Abbâs el-Hâşimî

Rasûlüllâh'ın (s.a.a) vefâtında 13 yaşındaydı. Kur'ân'ın tercümânıydı. Hz. Ali'nin en yakın dostlarındandı. Cemel, Sıffîn ve Nehrevân'da onunlaydı. Sonradan Basra vâliliği de yapan İbn Abbâs, h. 68'de Tâif'te vefât etti.[2]

İbn Abbâs'ın son derece erdemli, saygın ve Emîr'ul-Mü'minîn'e olan sadâkat ve muhabbeti, İmâmiyye nezdinde de gayet açıktır.[3]

10. Câbir b. Abdillâh el-Ensârî

20 yaşlarında Aqabe biatlerine katılarak Müslüman oldu. Bedir ve Uhud hâricinde bütün savaşlara katıldı. Sıffîn muhârebesinde Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin yanında yer aldı. H. 74 yılında vefat etti.[4]

Hz. Câbir'in saygın kişiliği ve Emîr'ul-Mü'minîn'e hâlisâne bağlılığı konusunda, İmâmiyye Şîası'nda hiçbir kuşku yoktur.[5]

11. Hamza b. Abdilmuttalib el-Hâşimî

Rasûlüllâh'ın (s.a.a) yiğit, cesur amcalarından biriydi. İslâmiyet'in ilk yıllarında Müslüman oldu. Uhud savaşında şehîd düştü.[6]

Allâme el-Hıllî ona "siqa" der. el-Hôî de "Onun saygınlığı ve azameti o kadar açıktır ki; ayrıca rivâyetle delil getirmeye hâcet yoktur." diyor.[7]

1- Sadûq, *el-Hısâl*: s. 312; İbn Dâvûd, *er-Ricâl*: s. 139; Şerafuddîn, *el-Fusûl*: s. 194

2- İbn Abdilberr, II, 350~357; İbn'ül-Esîr, III, 8~10

3- Allâme el-Hıllî, 103; İbn Dâvûd, 208; Şerafuddîn, *el-Fusûl*: s. 197
el-Hıllî, el-Keşşî'nin *Ricâl*'inde (s. 269~280) yer alan, onu itham edici rivâyetlere itibar etmiyor ve "İbn Abbâs, bu tarz ithamlardan yok yücedir." diyor.

4- İbn Abdilberr, I, 221~222; İbn'ül-Esîr, I, 294~295; Bilmen, I, 343

5- el-Berqî, 3; el-Keşşî, *er-Ricâl*: s. 205~241; el-Hıllî, 34~35

6- İbn Sa'd, III, 8~19; İbn Abdilberr, I, 271~276; İbn'ül-Esîr, II, 50~54

7- Allâme el-Hıllî, 53; Ebul-Qâsim el-Hôî, *er-Ricâl*: VII, 285~286

12. Ca'fer (et-Tayyâr) b. Ebî Tâlib el-Hâşimî

Kardeşi Hz. Ali'den kısa bir süre sonra Müslüman oldu. Adeta bir "fakir babası" idi. Mûte harbinde komutanken, iki kolu kesilerek şehîd düştü. Hz. Peygamber (s.a.a) tarafından "**Tayyâr**" olarak lâkaplandı.[1]

Allâme el-Hıllî (s. 30), Câfer-i Tayyâr'ı "**mutemed**" olan isimler arasında zikreder. Ebul-Qâsim el-Hôî (V, 15) de "O şühedânın efendilerindendir. Saygınlığı meşhur, makamı yücedir." diyor.

13. Ebû Râfi' el-Qıbtî

Rasûlüllâh (s.a.a) ile birlikte Bedir dışında bütün savaşlara katıldı. Emîr'ul-Mü'minîn'in sâdık dostlarındandı. O yüzden sürekli onun yanı başında bulundu ve dostunun hilâfeti döneminde vefat etti.[2]

en-Necâşî "O şîanın hayırlılarındandı." dedikten sonra Ali'yle birlikte bütün savaşlarına katıldığını belirtir. el-Hıllî ile İbn Dâvûd onu "siqa" sayar. Ayrıca el-Hıllî de onun hakkında "şîanın hayırlılarından idi." der. Allâme Şerafuddîn el-Mûsevî de onu Ali'nin şîasından sayar ve "Bütün çocukları ve torunları Ehl-i Beyt'e bağlıydılar." der.[3]

14. Hucr b. Adiy el-Kindî

Kardeşiyle birlikte Rasûlüllâh'ın (s.a.a) huzuruna vararak Müslüman oldu. Emîr'ul-Mü'minîn'in "gözde" ashâbındandı. Onun yaptığı bütün savaşlarda, yanı başında "komutan olarak" yer aldı ve Muâviye tarafından arkadaşlarıyla birlikte hunharca katledildi. [sh. 654~655]

Halîfe Osman'ın önde gelen muhâliflerinden olan [sh. 509] **Hucr el-Hayr**[4] hakkında İbn Sa'd "siqa birisiydi" derken, İbn Abdilberr ile İbn'ül-Esîr

1- İbn Sa'd, IV, 34~41; İbn Abdilberr, I, 210~213; İbn'ül-Esîr, I, 327~330

2- İbn Sa'd, IV, 73~75; İbn Abdilberr, IV, 68; İbn'ül-Esîr, I, 91, IV, 441

3- en-Necâşî, *er-Ricâl*: s. 4; el-Hıllî, 3; İbn Dâvûd, 13; Şerafuddîn, 519~522

4- Sahâbe arasında bir Hucr daha vardı ve adı Hucr b. Yezîd idi. Ona "Hucr eş-Şerr" denirdi. Önceleri Hz. Ali ile beraberdi. Hakem olayından sonra Muâviye'nin câzibesine kapıldı ve onun tarafına geçti. Buna karşılık bir adet Ermenistan vâliliği kazandı! (bk. İbn'ül-Esîr, I, 438; ez-Zehebî, *Siyer*: III, 467; İbn Hacer, I, 315)

"O sahâbenin fazîletlilerinden idi." diyerek onun saygın ve seçkin sahâbeden olduğunu ifade ederler.[1]

Şeyh Ebû Ca'fer et-Tûsî onu "abdâl"dan, Ahmed el-Berqî ile İbn Dâvûd da Emîr'ul-Mü'minîn'in "kadru kıymeti büyük ashâbından" sayar.[2]

15. Amr b. Hamiq el-Huzâ'î

Mekke'nin fethinden önce Müslüman oldu. Halîfe Osman'ın meşhur muhâliflerindendi. İbn Abdilberr (II, 524), İbn'ül-Esîr (III, 367) ve İbn Kesîr'in (*el-Bidâye*: VIII, 52) deyimleriyle "Ali'nin şîasından olan ve Cemel, Sıffîn ve Nehrevân muhârebelerinin hepsine, onun yanında katılan" Amr, Muâviye döneminde fecî biçimde katledildi! [sh. 655][3]

Allâme el-Hıllî onu "mutemed" kimseler arasında anar. İbn Dâvûd onun Seyyid'üş-Şühedâ İmâm Hüseyin tarafından övüldüğünü belirtir. et-Tûsî ile el-Berqî de onu Hz. Ali'nin ashâbından sayarlar.[4]

16. Sehl b. Huneyf el-Ensârî el-Evsî

Ensâr'ın önde gelenlerindendir. Bedir dâhil bütün savaşlara katıldı. Ali b. Ebî Tâlib'in yakın dostlarındandı. Cemel savaşı sırasında Medîne vâliliğine baktı. Sıffîn muhârebesinde yanında yer aldı. Hz. Ali'nin döneminde, h. 38 tarihinde vefat etti.[5]

el-Berqî onu Hz. Ali'nin özel dostlarından sayar ve Ebûbekr'in hilâfetine karşı çıkanlar arasında ona da yer verir. Allâme el-Hıllî ile İbn Dâvûd da "mutemed" ve "memdûh" kişiler arasında zikreder. Allâme Şerafuddîn el-Mûsevî de onu "Ali'nin şîasından" sayar.[6]

Sehl'in kardeşi **Osman** da seçkin sahâbedendir. Cemel harbi öncesi ken-

1- İbn Sa'd, VI, 217~220; İbn Abdilberr, I, 356~359; İbn'ül-Esîr, I, 437

2- et-Tûsî, *er-Ricâl*: s. 38; el-Berqî, 6; İbn Dâvûd, 100~101

3- ayr. bk. İbn Sa'd, VI, 25; İbn Habîb el-Bağdâdî, *el-Muhabber*: s. 292

4- et-Tûsî, 47; el-Berqî, 4; el-Hıllî, 120; İbn Dâvûd, 258

5- İbn Sa'd, III, 471~473; İbn Abdilberr, II, 92; İbn'ül-Esîr, II, 388~389

6- el-Berqî, 4, 63; el-Hıllî, 80; İbn Dâvûd, 180; Şerafuddîn, *el-Fusûl*: s. 195

disine yapılanları daha önce [sh. 742] görmüştük.[1] İmâmiyye Şîası onu da hakkıyla medh ü senâ eder ve Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin itimadını kazanmış dostlarından / şîasından sayar.[2]

17. Ebû Cuhayfe Vehb b. Abdillâh es-Süvâî

Rasûlüllâh'ın (s.a.a) yaşı küçük ashâbındandır. Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin yakın arkadaşlarındandı. Onun döneminde emniyet teşkilatının başında bulundu. Hep İmam'ın yanında yer alan; onunla birlikte bütün savaşlarına katılan Ebû Cuhayfe, h. 72 yılında vefât etti.[3]

el-Berqî ile İbn Dâvûd, onu Emîr'ul-Mü'minîn'in özel dostları (**havâs**) arasında zikreder. Şerafuddîn de onu Ali'nin şîasından sayar.[4]

18. Ebû Qatâde el-Ensârî

Ensâr'ın ileri gelenlerindendir. Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin de yakın dostlarındandır. Onunla birlikte, yaptığı bütün muhârebelere katılan Ebû Qatâde, H. 54'te Muâviye döneminde vefat etti.[5]

Şeyh Ebû Ca'fer et-Tûsî ona Emîr'ul-Mü'minîn'in ashâbı arasında yer verir. Şerafuddîn el-Mûsevî de onu Ali'nin şîasından sayar.[6]

19. Huzeyme b. Sâbit el-Evsî

"**Züş-şehâdeteyn**"; Rasûlüllâh'ın (s.a.a) tek başına tanıklığını "iki tanıklık" yerine koyduğu meşhur sahâbîdir. Bedir vs. bütün savaşlara katıldı. Cemel ve Sıffîn muhârebelerine Hz. Ali'nin yanında katılan Huzeyme, azgın çeteye karşı verdiği mücâdelede şehîd düştü.[7]

1- İbn Abdilberr, III, 89~90; İbn'ül-Esîr, III, 210; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 10

2- el-Berqî, 4; el-Hıllî, 125; İbn Dâvûd, 233; Şerafuddîn, 621

3- İbn Abdilberr, IV, 36~37; İbn'ül-Esîr, IV, 399~400; el-Aynî, II, 122

4- el-Berqî, 5; el-Hıllî, 193; İbn Dâvûd, 394; Şerafuddîn, 654

5- İbn Abdilberr, IV, 161~162; İbn'ül-Esîr, V, 68~69; İbn Hacer, IV, 158~159

6- et-Tûsî, *er-Ricâl*: s. 63; Şerafuddîn, 551; el-Hôî, V, 170

7- İbn Sa'd, IV, 378~381; İbn Abdilberr, I, 417~418; İbn'ül-Esîr, II, 119~120

el-Keşşî ile Allâme el-Hıllî, onu Emîr'ul-Mü'minîn'e (a.s) ilk rucû eden "mutemed" kişiler arasında zikreder. İbn Dâvûd "**memdûh**" şahsiyetlerden, Allâme Şerafuddîn ise Ali'nin şîasından sayar.[1]

20. Huzeyfe b. Yemân el-Abesî

Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) münâfıklarla ilgili sırlarını paylaştığı meşhur bir sahâbîdir. Uhud vs. bütün savaşlara katıldı. Maktûl halîfeden kırk gün kadar sonra vefat etti.[2] Ancak son nefesini verirken "İhtilaflar zuhur ettiği vakit Ali'nin tarafında yer alın!"[3] buyurmayı da ihmal etmedi. O yüzden iki oğlu, babalarının bu vasiyeti gereği Hz. Ali'nin yanında yer aldılar ve Sıffîn muhârebesinde şehîd düştüler.[4]

Mîr Dâmâd el-Huseynî, onun hakkında "Şanı büyük sahâbedendir. Hatta (Ammâr yerine) onu 'Erkân-ı Erbaa'dan sayanlar bile var." der. İbn Dâvûd onu "**memdûh**" kişilerden addeder. Allâme Şerafuddîn ise Ali'nin şîasından sayar. Ebul-Qâsim el-Hôî de "O hiçbir değişime uğramadan peygamberlerinin yolundan giden sahâbedendir." der.[5]

21. Ebû Eyyûb el-Ensârî

Adı Hâlid b. Zeyd'dir. Aqabe bîatlerinde Müslüman olmuş, Bedir vs. bütün savaşlara bilfiil katılmış, saygınlığıyla meşhur bir sahâbî idi. Emîr'ul-Mü'minîn'in de yakın dostlarındandı ve onunla birlikte bütün muhârebelerine katılıp cihâd etti. Muâviye döneminde, oğlu Yezîd'in komutasında[6] gerçekleşen İstanbul çıkarmasında şehîd düştü.[1]

1- el-Berqî, 63; el-Keşşî, 182; el-Hıllî, 66; İbn Dâvûd, 140; Şerafuddîn, 565

2- İbn Abdilberr, I, 277~278; İbn'ül-Esîr, I, 442~444; İbn Hacer, I, 317~318

3- Hâkim, III, 380; el-Mes'ûdî, II, 402; el-Heytemî, *Tathîr'ul-Cinân*: s. 51

4- el-Mes'ûdî, II, 402; İbn Abdilberr, I, 278; Gölpınarlı, *Hz. Ali*: s. 92

5- Mîr Dâmâd el-Huseynî, *Şerhu Ricâl'il-Keşşî*: s. 178; el-Hıllî, 60; İbn Dâvûd, 101; Şerafuddîn, 548; el-Hôî, V, 226~227. Ayr. bk. Şeyh Sadûq, *el-Hısâl*: s. 607~608

6- Böyle mübârek, seçkin şahsiyetlerin Yezîd gibi birisinin emrinde sınır ötesine düzenlenen seferlerde ne işlerinin olduğu merak konusudur. Bizce bunun açıklaması şudur: Emevîler'in bu seferleri, "hazîneyi doldurmak, bu arada iç muhâlefetin enerjisini dışarıda tüketmek" amacına yönelikti. Ancak onlar bunun yanında, gittikleri bölgelerde, dış görünümleri itibariyle –maalesef– İslâm'ı da temsil ediyorlardı.

el-Berqî, ona Ebûbekr'in hilâfetine karşı çıkanlar arasında yer verir. el-Hıllî onu itimada şayan **meşkûr** bir zât olarak görür. İbn Dâvûd "Onun şânı büyük!" der. Şerafuddîn ise onu Ali'nin şîasından sayar.[2]

22. Hubşî b. Cünâde es-Selûlî

Kûfeli sahâbeden ve Emîr'ul-Mü'minîn'in yakın dostlarındandı. O yüzden bütün savaşlarında onun yanında bulundu. "Onun yanında bulunmak kadar umutlandığım bir başka amelim yok!" derdi.[3]

en-Necâşî "Rasûlüllâh'ın (s.a.a) sahâbîsidir. Ondan üç hadis nakletmiştir. Birisi de ***"Ali benden, ben de ondanım. Benden yahut Ali'den başkası benim adıma tebliğde bulunamaz!"*** hadîsidir." diyor, onun hakkında.[4] Bu durum mektepte ona olumlu yaklaşıldığına işârettir.[5]

23. Ebul-Heysem b. Teyyihân el-Belevî

Asıl adı Mâlik'tir. Câhiliye döneminde bile "tevhîdî" düşünceye sâhipti. Aqabe bîatlerinde Müslüman olan ilklerden idi. Bedir vs. bütün savaşlara katıldı. Emîr'ul-Mü'minîn'in hâlis dostlarındandı. Târihçilerin çoğunun kanaatine göre Sıffîn muhârebesinde şehîd düştü.[6]

İşte bu seçkin şahsiyetler, yeni fethedilen bölge halklarını onların ellerine bırakmamak ve onların "İslâm"ı Ümeyye oğulları kanalıyla tanımalarına mani olmak; dîni onlara "sade" biçimde ulaştırabilmek için bu seferlerde yer aldılar.

Kaldı ki şimdi bir askerin komutanına kafa tutması, başına büyük belâlar açabilir. Oysa, bırakın dört halîfe dönemini; Emevîler döneminde bile böyle bir askerî anlayış yoktur. Bir asker, komutanına kayıtsız şartsız itaat etmek durumunda olan bir "robot" görünümünde değildir. Yani bir asker, komutanının yanlış ve hukuka aykırı talimatına rahatça karşı koyabiliyor; böylece kendini uhrevî sorumluluktan kurtarabiliyordu. (Örnek bir uygulama için bk. sh. 365~366) O bakımdan söz konusu olayları, günümüzdeki "askerî" mantıkla düşünmek pek doğru değildir.

1- İbn Sa'd, III, 484~485; İbn Abdilberr, I, 403~405; İbn'ül-Esîr, II, 85~86

2- el-Berqî, 63; el-Hıllî, 65; İbn Dâvûd, 392; Şerafuddîn, 560; el-Hôî, VIII, 25

3- İbn Sa'd, VI, 37; İbn'ül-Esîr, I, 416; İbn Hacer, I, 304. krş. el-Fesevî, II, 652

4- Hadisin Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçtiği yerler için bk. Çuhacıoğlu, 207

5- en-Necâşî, *er-Ricâl*: s. 145; Ebul-Qâsim el-Hôî, V, 193

6- İbn Sa'd, III, 447~449; İbn Abdilberr, III, 369, IV, 200~201; İbn'ül-Esîr, IV, 13, V, 123; İbn Ebil-Hadîd, X, 107~108; İbn Hacer, IV, 212~213

el-Berqî ona Ebûbekr'in hilâfetine karşı çıkan 12 kişi arasında yer verir. el-Keşşî, Allâme el-Hıllî ve İbn Dâvûd ise Emîr'ul-Mü'minîn'e ilk rucû eden mutemed ve memdûh kişiler arasında zikrederler. Allâme Şerafuddîn ise onu Ali'nin şîasından sayar.[1]

24. Ebû Amra el-Ensârî el-Hazrecî

Ensâr'ın ileri gelenlerindendi. Bedir, Uhud vs. bütün savaşlarda yer aldı. Aynı zamanda Emîr'ul-Mü'minîn'in de yakın arkadaşlarındandı. Ve onunla birlikte katıldığı Sıffîn muhârebesinde şehîd düştü.[2]

İmâm Ca'fer Sâdıq (a.s)'ın huzurunda birisinin "Selmân, Miqdâd ve Ebû Zerr dışında herkes yoldan çıktı!" demesine; Hz. İmâm'ın "Ya Ebû Sâsân ile Ebû Amra el-Ensârî nerede!?" diyerek itiraz edişi, onun mektepteki itibarını gösterir. el-Berqî, Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin (a.s) hâlis dostları (**esfiyâ**) arasında onu da zikreder.[3]

25. Ebû Leylâ el-Ensârî

Uhud vs. bütün savaşlara bilfiil katılan Kûfeli meşhur sahâbedendir. Oğlu Abdurrahmân ile birlikte, Emîr'ul-Mü'minîn'in yanında bütün muhârebelerine iştirak etti.[4]

el-Berqî ile İbn Dâvûd, onu Emîr'ul-Mü'minîn'in hâlis dostlarından (**esfiyâ**), Allâme Şerafuddîn ise Ali'nin şîasından sayarlar.[5]

26. Qays b. Sa'd b. Ubâde el-Hazrecî

Ensâr'ın ileri gelenlerindendir. Son derece kıvrak bir zekâya sâhip olan ve bu zekâsını sadece "hayır" maksatlı kullanan birisiydi. Rasûl-i Ekrem (s.a.a) zamanında Ensâr'ın sancaktarıydı. Cömertliği ile de tanınan Qays,

---

1- el-Berqî, 63; el-Keşşî, 181; el-Hıllî, 189; İbn Dâvûd, 406; Şerafuddîn, 643

2- İbn Sa'd, V, 83; İbn Abdilberr, IV, 132~133; İbn'ül-Esîr, V, 54~55

3- el-Keşşî, 38; el-Hıllî, 191; İbn Dâvûd, 399; el-Berqî, 3, 4

4- İbn Abdilberr, IV, 170; İbn'ül-Esîr, V, 84; İbn Hacer, IV, 169

5- el-Berqî, 3; el-Hıllî, 191; İbn Dâvûd, 143; Şerafuddîn, 566; el-Hôî, VIII, 101

Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin de en sâdık dostlarındandı. Bir süre onun adına Mısır vâliliği yaptı ve onun katıldığı bütün muhârebelerde yanı başında yer aldı. Muâviye'nin bütün entrikalarına rağmen bir türlü satın alamadığı [sh. 651] asil bir insandı.[1]

el-Berqî ile İbn Dâvûd, onu Ebûbekr'in hilâfetini tanımayan "**memdûh**" şahsiyetler arasında zikreder. el-Keşşî, İbn Tâvûs ve el-Hıllî; ona Emîr'ul-Mü'minîn'e ilk rucû eden güvenilir ve meşkûr kişiler arasında yer verir. Allâme Şerafuddîn ise onu Ali'nin şîasından sayar.[2]

27. Ebut-Tufeyl Âmir b. Vâsile el-Leysî

Uhud savaşının yapıldığı yıl dünyaya geldi ve sonradan Kûfe'ye gelip yerleşti. Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin sâmîmî dostlarından ve onunla birlikte bütün muhârebelerine katılan ashâbındandı.[3]

el-Berqî ile İbn Dâvûd, ona Hz. Ali'nin özel dostları (**havâs**) arasında yer verirler. Şerafuddîn ise onu Ali'nin şîasından sayar.[4]

28. Süleymân b. Surad el-Huzâî

Rasûlüllâh'tan (s.a.a) sonra Kûfe'ye yerleşen erdemli sahâbedendir. Hz. Ali'nin de yakın arkadaşlarındandı; onunla birlikte bütün muhârebelerine katıldı. İmâm Hüseyin'in şehâdetinden sonra "**Tevvâbûn**" hareketinin lideriydi [sh. 710] ve başlattığı kıyamda şehîd düştü.[5]

el-Keşşî ona, Ehl-i Beyt yolunda canlarını veren "büyükler" arasında yer verir, Allâme Şerafuddîn Ali'nin şîasından sayar. el-Hôî ise "Onun saygınlığında ve şanının büyüklüğünde kuşku yok!" der.[6]

1- İbn Sa'd, VI, 52~53; İbn Abdilberr, III, 224~232; İbn'ül-Esîr, III, 497~499; İbn Ebil-Hadîd, X, 112; ez-Zehebî, *es-Siyer*: III, 102~112; İbn Hacer, III, 249 …

2- el-Berqî, 63; el-Keşşî, 185; Şeyh Hasan, *et-Tahrîr'ut-Tâvûsî*: s. 472; el-Hıllî, 134; İbn Dâvûd, 279; Şerafuddîn, 633

3- İbn Abdilberr, III, 15, IV, 115~118; İbn'ül-Esîr, II, 530~531, V, 18~19

4- el-Berqî, 4; İbn Dâvûd, 194; Şerafuddîn, 626; el-Hôî, X, 221~222

5- İbn Sa'd, IV, 292~293; İbn Abdilberr, II, 63~65; İbn'ül-Esîr, II, 373

6- el-Keşşî, 286; Şerafuddîn, 574; Ebul-Qâsim el-Hôî, IX, 283

29. Câriye b. Qudâme et-Temîmî

Basra'ya yerleşen seçkin sahâbedendir. Emîr'ul-Mü'minîn'in seçkin dostlarındandı. Onunla birlikte bütün muhârebelerine bilfiil katıldı ve ondan komutanlık düzeyinde önemli görevler aldı.[1]

İbn Dâvûd, Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin "**memdûh**" dostları arasında ona da yer verir. Allâme Şerafuddîn ise onu Ali'nin şîasından sayar.[2]

30. Hâşim b. Utbe b. Ebî Vaqqâs ez-Zührî el-Mirqâl

Mekke'nin fethinde İslâmiyeti seçen seçkin sahâbedendir. Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin de yakın dostlarındandır. Sıffîn muhârebesinde sergilediği büyük kahramanlıkların ardından şehîd düştü.[3]

İbn Şehrâşûb, Hâşim'i "erdemli" sahâbeden sayar. Allâme el-Hıllî ile İbn Dâvûd, ona mutemed ve memdûh (övgüye değer) şahsiyetler arasında yer verir. Allâme Şerafuddîn ise onu Ali'nin şîasından sayar.[4]

31. Abdullâh b. Büdeyl b. Varqâ' el-Huzâî

Mekke'nin fethinden evvel İslâm'a girdi. Hz. Ali'nin gözde ashâbındandı. Sıffîn'de kardeşi **Abdurrahmân**'la birlikte şehîd düştü.[5]

el-Keşşî ona Ali'nin yolunda can veren büyükler arasında yer verir. Allâme el-Hıllî, onu Hz. Ali'nin mutemed ashâbından, İbn Dâvûd memdûh kişilerden, Allâme Şerafuddîn ise Ali'nin şîasından sayar.[6]

32. Rifâ'a b. Râfi' b. Mâlik el-Ensârî

Aqabe bîatlerinde Müslüman olan seçkin sahâbeden idi. Bedir vs. bütün

1- İbn Abdilberr, I, 245~246; İbn'ül-Esîr, I, 301; İbn Hacer, I, 218

2- İbn Dâvûd, 80; Şerafuddîn, 542; Ebul-Qâsim el-Hôî, IV, 351

3- Hatîb el-Bağdâdî, I, 196; İbn Abdilberr, III, 616~622; İbn'ül-Esîr, IV, 267

4- İbn Şehrâşûb, *el-Menâqıb*: II, 7; el-Hıllî, 179; İbn Dâvûd, 365; Şerafuddîn, 650; Ebul-Qâsim el-Hôî, XX, 269

5- Hâkim, III, 395; İbn Abdilberr, II, 268; İbn'ül-Esîr, II, 557

6- el-Keşşî, 286; el-Hıllî, 103; İbn Dâvûd, 199; Şerafuddîn, 602; el-Hôî, XI, 126

savaşlara katıldı. Emîr'ul-Mü'minîn'in de dostlarındandı. Onunla birlikte Cemel ve Sıffîn muhârebelerine iştirak etti.[1]

Ebû Ca'fer et-Tûsî ona Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin ashâbı arasında yer verir. Allâme Şerafuddîn ise onu Ali'nin şîasından sayar.[2]

33. Adiy b. Hâtem et-Tâî

Araplarda cömertliğiyle ünlü **Hâtem-i Tâî**'nin oğludur. Vedâ haccından bir yıl önce gelerek Müslüman oldu. Emîr'ul-Mü'minîn'in sâdık dostları arasında yer aldı ve onunla birlikte bütün muhârebelerine katıldı. İki oğlunu onun yolunda kurban verdi...[3]

el-Keşşî, Allâme el-Hıllî ve İbn Dâvûd, onu Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'ye ilk rucû eden mutemed ve memdûh kişiler arasında zikrederler. Allâme Şerafuddîn ise onu Ali'nin şîasından sayar.[4]

34. Ebû Bürde Hâni' b. Niyâr el-Belevî

II. Aqabe bîatinde İslâmiyet'i seçen Ensâr'dandır. Bedir, Uhud vs. bütün savaşlara iştirak etti. Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin arkadaşlarındandı. Onunla birlikte, yaptığı bütün muhârebelere katıldı...[5]

el-Berqî ile Şeyh et-Tûsî, onu Emîr'ul-Mü'minîn'in ashâbı arasında zikreder. Allâme Şerafuddîn ise onu Ali'nin şîasından sayar.[6]

35. Cündeb b. Züheyr el-Ezdî el-Ğâmidî

Ezd'e mensup, her biri sahâbeden olan meşhur iki Cündeb vardı:

a) **Cündeb b. Züheyr**: Emîr'ul-Mü'minîn'in yakın dostlarındandı. Cemel

1- İbn Abdilberr, I, 501~503; İbn'ül-Esîr, II, 190~191; İbn Hacer, I, 517

2- Ebû Ca'fer et-Tûsî, *er-Ricâl*: s. 41; Şerafuddîn, 567

3- İbn Sa'd, VI, 22; İbn Abdilberr, III, 141~143; İbn'ül-Esîr, III, 233~234

4- el-Keşşî, 186; el-Hıllî, 189; İbn Dâvûd, 233; Şerafuddîn, 619; el-Hôî, XII, 147

5- İbn Abdilberr, IV, 17~18; İbn'ül-Esîr, IV, 385; İbn Hacer, IV, 18~19

6- el-Berqî, 6; et-Tûsî, 63; Şerafuddîn, 653; Ebul-Qâsim el-Hôî, XXII, 46

ve Sıffîn muhârebelerine onun yanında katıldı ve Sıffîn muhârebesinde şehîd düştü.[1]

b) **Cündeb b. Ka'b**: Fâsık Velîd'i eğlendiren sihirbazın kâtili bu Cündeb'tir. [sh. 482, 485] Buna **Cündeb'ül-Hayr** da denir. Bu da Hz. Ali'nin dostlarındandı. Sıffîn muhârebesinde onun yanında şehîd düştü.[2]

Cündeb b. Züheyr'i; el-Keşşî, Emîr'ul-Mü'minîn yolunda canlarını veren büyükler arasında zikreder. el-Hôî de aynı şeyi tekrarlar.[3]

Diğer Cündeb'e gelince; Şeyh Müfîd, Emîr'ul-Mü'minîn'in, Sıffîn muhârebesinde "onun Rasûlüllâh tarafından cennetle müjdelendiğine" ilişkin mucizevî bir haberine[4] yer verir. Muhaddis Nûrî de onun Hz. Peygamber (s.a.a) tarafından övüldüğüne dâir bir hadis zikreder.[5]

36. Haccâc b. Amr b. Ğaziyye el-Ensârî

Hazrec kabîlesine mensuptur. Halîfe Osman'ın bilinen muhâliflerindendi. [sh. 508] Sıffîn muhârebesinde Hz. Ali'nin yanında yer aldı.[6]

Ebû Ca'fer et-Tûsî, onu da Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin ashâbı arasında zikreder. Allâme Şerafuddîn ise onu Ali'nin şîasından sayar.[7]

37. Ebû Saîd el-Hudrî

Asıl adı Sa'd b. Mâlik'tir. Ensâr'ın erdemli ulemâsındandı. Çok hadis rivâyetiyle biliniyor. H. 74 yılında vefât etti.[8]

1- İbn Abdilberr, I, 218; İbn'ül-Esîr, I, 345; İbn Hacer, I, 248

2- İbn Abdilberr, I, 218; İbn'ül-Esîr, I, 348; İbn Hacer, I, 250, *et-Tehzîb*: I, 454

3- el-Keşşî, 286; Ebul-Qâsim el-Hôî, V, 145

4- Aynı mucizevî habere Ehl-i Sünnet kaynakları da yer veriyor. (bk. İbn Sa'd, VI, 123; İbn Abdilberr, I, 560; İbn'ül-Esîr, II, 248; İbn Hacer, I, 250, 583)

5- Şeyh Müfîd, *el-İhtisâs*: s. 81~82; Muhaddis en-Nûrî, *el-Müstedrek*: XVIII, 192; Ebul-Qâsim el-Hôî, V, 146

6- İbn Abdilberr, I, 346; İbn'ül-Esîr, I, 434; İbn Hacer, I, 313~313

7- Ebû Ca'fer et-Tûsî, 38; Şerafuddîn, 555; Ebul-Qâsim el-Hôî, V, 213

8- İbn Abdilberr, II, 47; İbn'ül-Esîr, II, 306; İbn Hacer, II, 35

el-Keşşî, Allâme el-Hıllî ve İbn Dâvûd; onu Emîr'ul-Mü'minîn'e ilk rucû eden mazbut kişiler arasında zikrederler. el-Berqî ile yine İbn Dâvûd ise Emîr'ul-Mü'minîn'in hâlis dostlarından (**esfiyâ**) sayarlar.[1]

38. Ubâde b. es-Sâmit el-Ensârî

Hazrec kabîlesine mensuptu. Aqabe bîatlerinde Müslüman oldu ve Bedir, Uhud vs. bütün savaşlara katıldı. Halîfe Ömer döneminde Filistin bölge kadılığı yaptı ve bazı hususlarda Muâviye ile ters düştü. [sh. 489] Boyu 2 metreyi aşan Ubâde, Osman döneminde vefat etti.[2]

el-Keşşî ile İbn Tâvûs, onu Emîr'ul-Mü'minîn'e ilk rucû eden şahsiyetler arasında zikreder. Şeyh Sadûq'un rivâyetine göre; İmâm Câfer es-Sâdıq (a.s) "hiçbir değişime uğramadan peygamberlerinin yolundan giden ve o yüzden sevilmesi vâcip olan sahâbîler" arasında Ubâde'ye de yer verir. Allâme Şerafuddîn ise onu Ali'nin şîasından sayar.[3]

39. Übeyy b. Ka'b el-Ensârî

Hazrec'e mensup "erdemli" sahâbedendir. Aqabe bîatlerinde Müslüman oldu. Bedir vs. bütün muhârebelere bilfiil katıldı. Sahâbenin önde gelen Kur'ân hâfızlarındandı. Halîfe Osman döneminde vefat etti.[4]

el-Berqî onu Ebûbekr'in hilâfetini tanımayanlar arasında zikreder. Allâme el-Hıllî ile İbn Dâvûd, ona mutemed ve memdûh şahsiyetler arasında yer verir. Şerafuddîn ise onu Ali'nin şîasından sayar.[5]

40. Berâ b. Âzib el-Ensârî el-Hazrecî

Ensâr'ın ileri gelen erdemlilerindendir. Yaşının küçüklüğü dolayısıyla

1- el-Keşşî, 183, 201~205; el-Berqî, 3; el-Hıllî, 189; İbn Dâvûd, 166, 399; Şeyh Hasan, *et-Tahrîr'ut-Tâvûsî*: s. 638~639; el-Hôî, IX, 49~50

2- İbn Sa'd, III, 546; İbn Abdilberr, II, 449~451; İbn'ül-Esîr, II, 540~541

3- el-Keşşî, 185; Sadûq, *el-Hısâl*: s. 608, *Uyûnu Ahbâr'ir-Rizâ*: II, 126 (35. bâb: 1. hadîs); Şeyh Hasan, 432; Şerafuddîn, 628; Ebul-Qâsim el-Hôî, X, 241

4- İbn Sa'd, III, 498~502; İbn Abdilberr, I, 47~52; İbn'ül-Esîr, I, 57~59

5- el-Berqî, 63; el-Hıllî, 22; İbn Dâvûd, 21; Şerafuddîn, 522

Bedr'e kabul edilmedi. Ancak Uhud'la birlikte bütün savaşlarda yer aldı. Emîr'ul-Mü'minîn'in de en yakın dostlarındandı. Onun yanında, Cemel, Sıffîn ve Nehrevân muhârebelerine kardeşi **Ubeyd** ile birlikte katıldı. Ardından Kûfe'ye yerleşti ve H. 72 tarihinde vefât etti.[1]

el-Berqî, onu Emîr'ul-Mü'minîn'in hâlis dostları (**esfiyâ**) arasında zikreder. Allâme el-Hıllî "mutemed, meşkûr", İbn Dâvûd "memdûh" şahsiyetlerden, Allâme Şerafuddîn ise Ali'nin şîasından sayar.[2]

41. Zeyd b. Erqam el-Hazrecî

Meşhûr sahâbedendir. Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'nin dostlarından sayılır. Sıffîn muhârebesinde onun yanındaydı. Bir ara "ğadîr–humm" hadîsinin varlığına tanıklık etmekten çekindiyse[3] de; çok geçmeden hatasını anladı ve Hz. Ali'nin fazîletine dâir bildiği bütün hadisleri okuyup anlatmaktan çekinmedi. H. 68 yılında Kûfe'de vefât etti.[4]

el-Keşşî, İbn Tâvûs, el-Hıllî ve İbn Dâvûd onu Emîr'ul-Mü'minîn Hz. Ali'ye ilk rucû eden mazbut kişiler arasında zikrederler. Allâme Şerafuddîn el-Mûsevî ise Hz. Ali'nin şîasından sayar.[5]

42. Fâtımâ ez-Zehrâ

Rasûlüllâh (s.a.a) Efendimiz'in biricik kızı, Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin de eşidir. Cennetlik kadınların hanımefendisi / hanımefendilerindendir. Rasûlüllâh'ın ümmetine vasiyet ettiği **Ehl-i Beyt**'in bir parçasıdır. Babası (s.a.a) ***"Fâtıma benden bir parçadır; onu tedirgin eden beni de tedirgin eder, onu üzen beni de üzer..."*** buyurarak [sh. 280]; ona karşı herkesin dikkatli ve edepli davranması gerektiğine işaret etmişti. Babasının vefatının ardından birkaç ay geçtikten sonra vefat etti.[6]

1- İbn Abdilberr, I, 139~140; İbn'ül-Esîr, I, 199; İbn Hacer, I, 142

2- el-Berqî, 3; el-Hıllî, 24; İbn Dâvûd, 64; Şerafuddîn, 534

3- Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Çuhacıoğlu, *Hz. Ali*: s. 315

4- İbn Abdilberr, I, 556~558; İbn'ül-Esîr, II, 232~233

5- el-Keşşî, 182; el-Hıllî, 74; İbn Dâvûd, 162; Şeyh Hasan, 222; Şerafuddîn, 568

6- İbn Sa'd, VIII, 19~30; İbn Abdilberr, IV, 373~381; İbn'ül-Esîr, V, 364~369

İmâmiyye mektebinde onun kadru kıymeti üzerinde durmaya hâcet olmadığı gayet açıktır.

43. Hadîce bt. Huveylid Annemiz

Rasûlüllâh (s.a.a) Efendimiz'in ilk hanımıdır. Eşinin nübüvvetini daha ilk günden tasdik ederek Müslüman oldu. Onu en çileli günlerinde hiç yalnız bırakmadı; maddî ve manevî desteğini ondan eksik etmedi. Hz. Peygamber'in (s.a.a) en çok sevdiği eşiydi. Onun hicretten üç yıl kadar önce vefatı, kocasını hayli üzdü. Tek tesellisi "Fâtıma" gibi bir evlat bırakmış olmasıydı. Onu sonraları hep yad eder, hayırla anardı.[1]

İmâmiyye mektebinde onun da şanının büyüklüğü malumdur.[2]

44. Ümmü Seleme Annemiz

Hz. Peygamber'in (s.a.a) "basîretli" hanımlarındandı. Mekke'de çok önce Müslüman oldu. Kumalarıyla olan gruplaşmalarda, Âişe'nin karşısında [sh. 735] yer alırdı. Hz. Ali'nin de en sâdık tâkipçilerindendi. Şöyle derdi:

> "Ali hak üzeredir. Ona kim tabi olursa hakka tabi olmuş, kim de onu terk ederse hakkı terk etmiş olur." [bk. sh. 838]

Cemel öncesi, Âişe ve Hz. Ali ile yaşadıkları [sh. 495, 749] malumdur.[3]

O, Şîa nezdinde de şanı yüce hanımlardandır. Allâme Şerafuddîn der ki:

> "Velâyetin sâhibine ve peygamberinin vasîsine dost olması, ona yeter! O isâbetli düşünceye, olgun akla ve sağlam bir inanışa sâhipti... Allâh'ın rahmet ve bereketi onun üzerine olsun."

Ebul-Qâsim el-Hôî ise, onun hakkında Şeyh Sadûq'un "*el-Hısâl*"inde yer alan bir hadîse istinaden, "Hadîce'den sonra, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) en fazîletli hanımı" tabirini kullanıyor.[4]

1- İbn Abdilberr, IV, 279~289; İbn'ül-Esîr, V, 260~265; İbn Hacer, IV, 281~283

2- el-Hôî, XXIV, 216~217; Muhammed Hassûn – Ümmü Ali Meşkûr, *A'lâm'ün-Nisâ el-Mü'minât*: s. 361~372 [bk. http://www.rafed.net]

3- İbn Sa'd, VIII, 86~96; İbn'ül-Esîr, V, 453~455; İbn Hacer, IV, 458~460

4- Şeyh Sadûq, *el-Hısâl*: s. 419; Şerafuddîn, *el-Murâcaât*: s. 267; el-Hôî, XXIV, 203

Önceki kocasından olma çocukları, **Ömer** ile **Zeyneb**[1] de genç sahâbe arasında seçkin bir yere sahiptir. İmâmiyye Şîası, tıpkı anaları gibi, onları da "Emîr'ul-Mü'minîn'e sadâkatle bağlı" kişilerden sayar.[2]

45. Meymûne bt. Hâris Annemiz

Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimiz'in zevcelerindendir. Annelerimiz arasında vuku bulan gruplaşmalarda, Ümmü Seleme annemizin tarafında yer aldı [sh. 735]. Onun şu sözü, Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerine olan sadâkatine en büyük delildir.[3]

> "Siz Ali b. Ebî Tâlib'e uymaya bakın. Vallahi o ve ona uyanlar yoldan çıkmaz!"[4]

Annemiz, İmâmiyye Şîası'na göre şanı yüce hanımlardan birisidir. Muhammed Hassûn onu "**mü'mine**" hanımlardan sayar ve "Mü'minlerin Emîri'nin velâyetini tanıyan, onu sevip müdâfaa eden bir kadın idi." der. Daha da önemlisi, İmâm Ca'fer es-Sâdık onu "**cennetlik**" olan kız kardeşler arasında zikreder.[5]

46. Cüveyriyye bt. Hâris Annemiz

Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimiz'in zevcelerindendir. Annelerimiz arasında vuku bulan gruplaşmalarda, Ümmü Seleme annemizin tarafında yer aldı [sh. 735]. Muâviye döneminde vefât etti.[6]

İmâmiyye Şîası nezdinde, şanı yüce hanımlardan birisidir. Muhammed Hassûn, onu "**mü'mine**" hanımlardan sayar. "Mü'minlerin annelerindendir. Sahâbeden çok saygın bir hanımdır." der ve Ehl-i Sünnet âlimlerinin onunla ilgili olumlu yaklaşımlarını hemen aynen tekrar eder.[7]

1- İbn'ül-Esîr, III, 344~345, V, 299; İbn Hacer, *et-Taqrîb*: II, 62, 524

2- Ebul-Qâsim el-Hôî, XIV, 16~17; Muhammed Hassûn, 432

3- İbn Sa'd, VIII, 132~140; İbn Abdilberr, IV, 404~408; İbn'ül-Esîr, V, 401~402

4- İbn Ebî Şeybe, VI, 373; et-Taberânî, *el-Kebîr*: XXIV, 9; Hâkim, III, 141

5- Şeyh Sadûq, *el-Hısâl*: s. 363; Muhammed Hassûn, 727~731

6- İbn Sa'd, VIII, 116~120; İbn Abdilberr, IV, 258~261; İbn'ül-Esîr, V, 242~244

7- Muhammed Hassûn, 330~331

47. Sevde bt. Zem'a Annemiz

Rasûlüllâh (s.a.a) Efendimiz'in hanımlarındandır. Başta birazcık Âişe'ye meyilliydi [sh. 735]. Lâkin daha sonra toparlandı ve kocası Rasûl-i Ekrem Efendimiz'e verdiği söze vefa gösterdi. [sh. 749]. Halîfe Ömer döneminin sonlarına doğru vefât etti.[1]

İmâmiyye Şîası'nda şanı yüce hanımlardandır. Muhammed Hassûn onu sahâbenin "çok saygın" mü'mine hanımları arasında zikreder.[2]

48. Sümeyye bt. Hubbât

İslâm'ın ilk "şehîde" hanımıdır. Mekke'nin daha ilk yıllarında, kocası Yâsir ve oğlu Ammâr'la birlikte, âilece dayanılmaz işkencelere maruz kalmışlar; Hz. Rasûl-i Ekrem (s.a.a) tarafından cennetle müjdelenmişlerdir.[3]

Sümeyye, mektepte şanı yüce hanımlardan birisidir. Muhammed Hassûn onu "**mü'mine**" hanımlardan sayar ve Ehl-i Sünnet âlimlerinin onunla ilgili olumlu yaklaşımlarını hemen aynen tekrar eder.[4]

49. Esmâ bt. Umeys el-Has'amiyye

İlk Müslüman kadınlardandı. Hz. Ca'fer-i Tayyâr'ın eşiydi. Eşinin Mûte harbinde şehîd düşmesinin ardından, Ebûbekr ile evlendi ve ondan **Muhammed** adında bir oğlu oldu. "Meymûne" annemiz dolayısıyla Rasûl-i Ekrem (s.a.a)'in baldızlarından olan Esmâ, Ebûbekr'den sonra Hz. Ali ile evlendi ve çocuğunu da yanına aldı. Muhammed, böylece Hz. Ali'nin terbiyesiyle yetişti. Emîr'ul-Mü'minîn hazretlerinin en sâdık yarenlerinden olan "Muhammed b. Ebîbekr", işte bu Muhammed'dir.[5]

İmâmiyye mektebinde şanı yüce hanımlardandır. Ebul-Qâsim el-Hôî ile Muhammed Hassûn, onu "Emîr'ul-Mü'minîn'in velâyetini tanıyan" ha-

1- İbn Sa'd, VIII, 52~58; İbn Abdilberr, IV, 323~234; İbn'ül-Esîr, V, 318~319

2- Muhammed Hassûn, 519

3- İbn Sa'd, VIII, 264~265; İbn Abdilberr, IV, 330~333; İbn'ül-Esîr, V, 314~315

4- Muhammed Hassûn, 518~519

5- İbn Sa'd, VIII, 280~285; İbn Abdilberr, 234~237; İbn'ül-Esîr, V, 212~213

nımlardan sayarlar. Daha da önemlisi, İmâm Ca'fer es-Sâdık onu "**cennetlik**" olan kız kardeşler arasında zikreder.[1]

Esmâ'nın kız kardeşi **Selmâ** da seçkin kadınlardandır.[2] İmâmiyye Şîası nezdinde, o da şanı büyük hanımlardan birisidir.[3]

50. Ümmü Hâni' bt. Ebî Tâlib

Hz. Ali'nin ana-baba bir kız kardeşidir. Mekke'nin fethinden biraz evvel Müslüman oldu. Muâviye döneminde vefât etti.[4]

İmâmiyye Şîası nezdinde, o da şanı yüce hanımlardan birisidir. Örneğin Âyetullâh Kâşif'ül-Ğıtâ onu Ali'nin şîasından sayar.[5]

Diğer Sahâbîler

Rasûl-i Ekrem (s.a.a) Efendimiz'e sadâkatleriyle bilinen, doğruluğu ve dürüstlüğü ile tanınan seçkin sahâbîler, sadece bu listeyle sınırlı değil elbette. Muâviye'ye karşı Emîr'ul-Mü'minîn'in saflarında yer alan 70 (yahut 80) kadar Bedirli, 700 kadar Rıdvan bîatli ve 400 kadar Muhâcirûn ve Ensâr'ın varlığı [sh. 642] da dikkate alınırsa; bu listenin esasen ne kadar kabarık olduğunu, varın siz hesap edin![6]

1- Sadûq, *el-Hısâl*: s. 363; el-Hôî, XXIV, 195; Muhammed Hassûn, 137~149

2- İbn Sa'd, VIII, 285~286; İbn Abdilberr, IV, 326; İbn'ül-Esîr, V, 312~313

3- Sadûq, *el-Hısâl*: s. 363; el-Hôî, XXIV, 222~223; Muhammed Hassûn, 514~515

4- İbn Sa'd, VIII, 151~153; İbn Abdilberr, IV, 503; İbn'ül-Esîr, V, 501~502

5- *Asl'üş-Şîa*: s. 145 (Çevirisi: *Caferî Mezhebi ve Esasları*: s. 25)

6- Yine de, örnek olması açısından, aşağıdaki isimleri de bu listeye katabiliriz:
Üseyd b. Sa'lebe el-Ensârî, Enes b. Hâris el-Kûfî, Büreyde b. Husayb el-Eslemî, Beşîr b. Ebî Mes'ûd el-Ensârî, Sâbit b. Ubeyd el-Ensârî, Sâbit b. Qays b. Hatîm el-Ensârî, Cebele b. Sa'lebe el-Ensârî, Cebele b. Amr el-Ensârî, Huzeyfe b. Esîd (Ebû Serîce) el-Ğıfârî, Râfi' b. Hadîc el-Hârisî el-Ensârî, Sa'd b. Hâris el-Hazrecî el-Ensârî, Saîd b. Ubeyd et-Tâî, Süheyl b. Amr el-Ensârî, Âiz b. Saîd el-Muhâribî el-Cesrî, Abdullâh b. Büdeyl el-Huzâî, Abdullâh b. Ka'b el-Murâdî, Abdurrahmân b. Büdeyl el-Huzâî, Abdurrahmân b. Hanbel el-Cümahî, Abdullâh b. Yezîd el-Ensârî, Fâkihe b. Sa'd el-Ensârî, Qays b. Mekşûh el-Murâdî, Mihnef b. Süleym b. Hâris el-Ezdî el-Ğâmidî, Ebû Fudâle el-Ensârî, Ebul-Yeser Ka'b el-Ensârî, Hz. Peygamber'in dadısı Ümmü Eymen ...

Çağımızın İmâmiyye Şîası'na mensup en büyük âlimlerinden, Lübnanlı Âyetullâh Şerafuddîn el-Mûsevî, "**Ali şîasından** olan" toplam 213 seçkin sahâbe adına yer veriyor ve –haklı olarak– daha başkalarının da bulunduğunu belirtiyor.[1] Âyetullâh Kâşif'ül-Ğıtâ ise şu tespiti yapıyor:

> "Sahâbe biyografisine dâir *el-İsâbe*, *Üsd'ül-Ğâbe*, *el-İstîâb* vb. kitaplarda; sahâbenin büyükleri içinde Ali şîasından olan 300 (üçyüz) kadar sahâbî gördüm; araştıranlar bundan fazlasına da ulaşabilir."[2]

Bu sahâbîlerin doğru, dürüst ve –hadis usûlü terimiyle– "âdil" olmalarından, Hz. Peygamber'den (s.a.a) rivâyet ettikleri bütün hadislerin kayıtsız şartsız kabul edileceği anlamı da çıkarılmamalıdır. Onların dürüst olması, hadis rivâyetinde "hata yapmaz" demek değildir. Kaldı ki bir takım hadislerin "onlar adına" uydurulmuş olabileceği ihtimali de gözden / akıldan uzak tutulmamalıdır. Adları "uydurma" hadislere alet edilenler arasında bizzat "Ehl-i Beyt"in de bulunduğu dikkate alınırsa, bunun yadırganmaz bir gerçek olduğu âşikârdır.

Sonuçta İmâmiyye Mektebi'nde, masum imamlar kanalıyla bizlere ulaşan bütün hadisler nasıl "metin" tenkidine tabi tutuluyorlarsa, seçkin sahâbe kanalıyla Rasûlüllâh'tan (s.a.a) gelen hadisler de evvelâ metin tenkidine tabi tutulurlar. Ehl-i Beyt imamlarından (aleyhimüsselâm) gayet sahih ve sağlam yollarla gelen hadislere ters düşmez ve senet açısından bir problem çıkmazsa; rahatlıkla alınıp kabul edilebilir. Ve onunla amel etmekte bir beis yoktur.

1- *el-Fusûl'ül-Mühimme fî Te'lîf'il-Ümme*: s. 189~200

2- *Asl'üş-Şîa ve Usûlühâ*: s. 145 (Çevirisi: Gölpınarlı, *Caferî Mezhebi ve Esasları*: s. 25)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmamızda, Usûl-ü Fıkıh ve Usûl-ü Hadis'te en problemli konulardan birisi olan "**Sahâbenin Adâleti**" bahsini inceledik. Netîcede İslâm toplumunun düşünsel ve yaşamsal pratiğinde derin izler bırakan bu büyük probleme çözüm bulmaya çalıştık. Eskiden olduğu gibi, hâlen de İslâm dünyasının iki büyük mektebinin; Ehl-i Beyt (İmâmiyye Şîası) ile Ehl-i Sünnet mekteplerinin mevzuya bakış açılarını, beslendikleri temel argümanları ortaya koyup genişçe tartıştık. Sonuçta, kısa başlıklar hâlinde sunmak gerekirse, şu verileri elde ettik:

1. "Sahâbenin Adâleti" görüşü, kitap ve sünnetin yanı sıra, aklî ve târihî hakîkatler tarafından da desteklenmeyen bir görüştür.

2. Başta Ehl-i Sünnet kaynakları, sahâbe yaşamında bu tezi önemli ölçüde sarsan, tevâtüre varan argümanlarla doludur.

3. Sahâbeyi eleştiri, sahâbenin bizâtihî kendilerinin öncülük ettikleri bir yoldur. Sonraki dönemlerden önemli şahsiyetler de, sahâbenin açtığı bu yoldan gitmişlerdir. Ehl-i Sünnet ekolünün en büyük hadisçilerinden olan Buhârî'nin, Müslim'in, ... kendilerine güvenip hadis aldıkları râvîler arasında; sahâbenin önde gelenlerini ağır biçimde eleştiren çok sayıda ismin bulunması, bunu göstermektedir.

4. Ebû Hüreyre, kişiliği itibâriyle, Rasûlüllâh'ın (s.a.a) hadislerini kendisine güvenle emânet edebileceğimiz bir şahsiyet değildir.

5. İmâmiyye Şîası, bazı iddiaların aksine, üç beş kişi dışında herkesi bir kalemde çizip atan bir mektep değildir. Onlara göre de sahâbe içinde, adâleti, sadâkati ve takvâsıyla bilinen yüzlerce seçkin şahsiyet vardır. İmâmiyye onlara muhabbet besler ve saygınlıklarını korur.

6. Sahâbeden önde gelen bir takım şahsiyetlerin eleştirilmesi karşısında; "Onlar elden giderse, Hz. Peygamber'in (s.a.a) hadislerine nasıl ulaşacağız!?" deyip panik yapmaya hâcet yoktur. Ehl-i Beyt sevgisi, bizleri bu konuda hiçbir zaman mahrum bırakmayacaktır.

Gerçek şu ki; "sahâbenin adâleti" görüşünün bir inanç hâlinde şekillenmesinde, sahâbe döneminde cereyan eden bir takım siyâsî olayların etkisi görülmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan olaylar, Ümeyye oğullarının Müslümanların siyâsî hâkimiyetini ele geçirmeleriyle neticelenmiştir. Çünkü gerek geç vakitte Müslüman olmaları, gerekse önceden İslâm'a karşı gösterdikleri aşırı düşmanlık ve sonunda Hz. Peygamber (s.a.a) tarafından müellefe-i kulûbtan sayılmaları, onlar için utanç verici ve toplum dışına itici amillerdi. Onların içindeki bu hırs ve kin, kendi elleriyle tezgâhladıkları savaşlarda, binlerce suçsuz insanın kanının dökülmesine; çeşitli yöntemlerle baskı ve korku altına alınmasına sebep oldu. Oyun ve propaganda yöntemleriyle sayısız bid'atler ortaya çıkarıldı. Bu dönemde sahâbenin büyük ve takvâlı şahsiyetleri Ümeyye oğulları cellatlarınca katledildi...

Böyle bir tarihî miras devralan Müslümanlardan bazıları, olup biten bu elîm hâdiselerin baş aktörlerine "iyimser" bakmayı savundular. Onlara göre, sahâbeye itiraz ve eleştiri kapısının açık tutulup tartışılması, asr-ı saadetin tarihi azametini tehlikeye düşürür. İlk mensuplarının uygunsuz davranışları, zulümleri ve ihanetleri dile getirilen bir dine güven yok olur. Sonrakilere şerîat hükümlerini, Hz. Peygamberin hadis ve sîretini aktaranlar bu sahâbîlerdir. Dolayısıyla sahâbenin şahsiyetinin lekelenmesiyle kitap ve sünnet yara alır...

Oysa masum olmayan insanların şahsiyetine dokunulmazlık vermenin zararı, onların şahsiyetlerini yok etmenin zararından daha büyüktür. Öte yandan böyle bir dokunulmazlık sonucunda sahâbeden her birinin kişisel düşünce, hevâ ve heveslerine dayalı olarak ortaya koydukları yanlışların "din" olarak algılanması ve bunların örnek alınması, bu dinin çöküşü demektir ve bunun tehlikesi sahâbeyi eleştirmenin tehlikesinden daha küçük değildir. Kaldı ki, bir grup sahâbeye itirazda bulunmak ve onların kötü davranışlarını kınamak, bütün sahâbeye saldırmak anlamına gelmez. Yerinde de gördüğümüz gibi, sahâbenin toptan adâletine inanmayanlar da dengeli bir metottan yanadırlar; onlar da sahâbenin bir çoğuna karşı muhabbet dolu kalplere sahiptirler.

Tarihte yaşanmış acı olayları dile getirmeyi önlemek için bütün sahâbeye "dokunulmazlık" elbisesini giydirmek yerine, mevzûnun aşırılıklardan uzak, "gerçekçi" bir tavırla ele alınarak incelenmesi, dinin korunması açısından daha sağlam ve doğru bir yol değil midir? Hak üzere kurulu olup herkesi hakka uymaya çağıran bir dinin temelinin belirsizlik üzerine kurulu olması, apaçık bir çelişki olmaz mı? Öte yandan bu dînin sâhibi, "örtbas" etme yöntemiyle; zâhirî bir zafer ve hâkimiyetle sayısal çoğunluğu elde etmeye mi, yoksa insanların az da olsalar; hak üzere, doğru olarak hareket etmelerine mi rızâ gösterir?

Kaldı ki böyle bir itikat çoklarını "Sahâbî olmayan hiçbir Müslüman, Allah'a ne kadar yakınlaşırsa yakınlaşsın; Muâviye'nin eşeğinin burnundaki bir toz taneciği ile kıyaslanamaz!", "Sahâbeden hiçbirisi, başkalarını fıska düşüren şeyleri yapsa da, fâsık olmaz!" [sh. 157 vd.] ve "Bir kimse bütün zamanları sâlih amel işleyerek yaşasa, yine de bir sahâbînin ameline ulaşamaz!" (İbn Hazm, *el-Fisal*: IV, 201) vb. ifrâta varan, akıl almaz düşüncelere sürüklemiştir. Öte yandan sahâbe döneminde ve bizzat kimi sahâbîler vasıtasıyla uydurulan hadislerin "sahih hadisler" gibi kabul edilip, bunları birbirlerinden ayırma görevinin iptâline; bunun da akıllara zincir vurarak, yapıcı ve hedefli tartışma ortamının tamamen yok edilmesine ... de yol açmıştır.

Kaldı ki, 2006 yılının Eylül ayında, Papa XVI. Benedict'in Güney Almanya'da yaptığı bir konuşmada, Muhammed'in İslâmiyeti "kılıç" zoruyla, kan dökerek yaydığına dâir iddiası; Kur'ân ve Hz. Peygamber'in uygulamaları açısından bir "palavra" olmakla birlikte, İslâm târihi açısından – maalesef– büsbütün temelsiz de değildir! Zira ilk üç halîfe ile, Muâviye ile başlayan Emevîler döneminde onbinlerce masumun kanının döküldüğü, hatta Müslüman erkeklerin kılıçtan geçirilip kadınlarının namuslarının kirletildiği târihî bir vâkıadır. Bu dönemlerde yapılan fetihlerin, birçoklarının sandığı gibi "yürek fethi" ile de bir alâkası yoktur! Şayet bu dönemleri, tartışma masasına yatırmadan, öylece sâhiplenirseniz, Papa'ya verecek cevabınız olamayabilir!

"Sahâbenin adâleti" ilkesine sıkıca sarılıp sahâbeye itiraz kapısını kapatanların, konu "Allah'ın Rasûlü" olduğunda neden müsâmahakâr davrandıkları ve onun bir takım uygulamalarını "ictihâda" vererek, "hata" yaptığını "rahatça" savunabilmeleri, anlaşılır gibi değildir.

Kısacası, hâlen yaşamakta olan İslâm mezheplerinin en temel "yol ayrımlarından" birisi olan bu konuya, kitap ve sünnetin, aklın ve târihin ışığında bakılabilseydi, Müslümanlar arasındaki pek çok problem, emin olun, kendiliğinden çözülüverirdi.

Sözlerimize son verirken; bu çalışmayla, konuyu akademik manada inceleyip bir sonuca varmak ve bir takım suni problemlerin çözümüne ışık tutmak dışında; birilerini üzmek gibi bir niyet ve hedef taşımadığımızın bilinmesini, değerli bütün okurlarımdan istirham ediyor ve onlara müsaadeleriyle, önemli gördüğümüz küçük bir hatırlatmada bulunmak istiyoruz:

Sevgili dostlarım! Okuyalım, araştırıp inceleyelim. Bizleri önyargı illetine bağlayan zincirlerden kurtulalım. Hep özgür olup özgür düşünelim. Alıcılarımızı farklı frekanslara kapatmayalım. Haber kaynaklarımıza dikkat edelim. Değişik görüşlerden de haberimiz olsun ve bunun yollarını arayalım. Bilhassa Şîa ve bağımsız Mu'tezile kaynaklarını mutlaka okuyalım. Okurken de sağduyulu olup mukayese yapmayı ihmal etmeyelim. Bunu yaptığımızda pek çok konuda gözlerimizin açıldığını; ufkumuzun her geçen gün, daha bir genişlemekte olduğunu kısa sürede fark edeceğiz.

Bu şunun için de önemli: Söz konusu kaynaklar hem bize farklı ve yepyeni bakış açıları kazandıracaktır, hem de günlerimizi vererek ancak ulaşabileceğimiz pek çok kıymetli bilginin onlar tarafından çoktan paketlenip hazırlandığını ve istifademiz için bizleri beklediğini göreceğiz. Böylece hem zaman kaybımız olmayacak yahut en aza inecek, hem de bir takım olayları kimlerin "hep bana" mantığıyla "taraflı" işlediklerini öğrenmiş olacağız.

Çalışmamızı değerli okurlarımızın istifâdesine sunarken, "Hatalar bize, doğrular bu dînin sâhibine âittir" diyor; Rabb'ül-Âlemîn'den bu çalışmamızı hayırlara vesîle kılmasını, Müslümanlar arasında var edilen suni problemlerin çözümüne bir nebze katkı sağlayıp ışık tutmasını niyaz ediyoruz.

Allah'a hamd,

Habîbine, onun pâk Âl-i Beytine ve seçkin sahâbesine

salât ve selâm olsun...

RÂVÎLER TABLOSU

Abbâd b. Abdillâh el-Esedî, 590
Abbâd b. Ziyâd es-Sâcî, 314
Abdullâh b. Abdilazîz b. Ebî Ravvâd, 385
Abdullâh b. Abdilquddûs, 840
Abdullâh b. Amr el-Müzenî, 200
Abdullâh b. Dâhir, 840
Abdullâh b. Dâvûd el-Vâsitî, 446
Abdullâh b. Habîb el-Esedî, 740
Abdullâh b. Hırâş eş-Şeybânî, 259, 440
Abdullâh b. İdrîs el-Evdî, 591
Abdullâh b. Lehîa, 200
Abdullâh b. Ma'qıl, 136
Abdullâh b. Mevale, 128-129
Abdullâh b. Miknef, 583
Abdullâh b. Muhammed b. Aqîl, 114
Abdullâh b. Ömer b. Hafs, 444
Abdullâh b. Qâsim el-Übüllî, 440
Abdullâh b. Sâlih el-Mısrî, 138
Abdullâh b. Seyf, 259
Abdullâh b. Şaqîq el-Uqaylî, 127, 568
Abdullâh b. Zâlim el-Mâzinî, 388
Abdullâh el-Behiy, 128
Abdurrahîm b. Ömer, 409
Abdurrahîm b. Zeyd el-Amiy, 139
Abdurrahmân b. Ebiz-Zinâd, 564
Abdurrahmân b. Ehî İbn Münkedir, 446
Abdurrahmân b. el-Ahnes, 388
Abdurrahmân b. Huseyn es-Sâbûnî, 258
Abdurrahmân b. Ömer ed-Dimaşqî, 383
Abdurrahmân b. Sâlih el-Ezdî, 268
Abdurrahmân b. Sâlim, 137
Abdurrahmân b. Yûsuf b. Hırâş, 268
Abdurrahmân b. Ziyâd el-İfrîqî, 115
Abdurrahmân b. Ziyâd, 257
Abdüla'lâ b. A'yen, 274
Abdüla'lâ b. Abdillâh el-Quraşî, 427
Abdülazîz b. Ebân, 448
Abdülazîz b. Imrân, 459
Abdülmelik b. Qudâme el-Cumahî, 438
Abdülmelik b. Mervân, 719
Abdülquddûs b. Bekr b. Huneys, 391
Abîde b. Hassân el-Anberî, 564
Ahmed b. Abdirrahmân b. Vehb, 557
Ali b. Âsım el-Vâsitî, 412, 442
Ali b. Ebî Talha, 136
Ali b. el-Ca'd el-Cevherî, 152, 717
Ali b. Hazevver, 289
Ali b. Yezîd es-Sudâî, 293
Ali b. Zeyd b. Cüd'ân, 191
Âmir eş-Şa'bî, 262

Amr b. Câvân, 562
Amr b. Sâbit b. Ebil-Miqdâm, 841
Amr b. Hâris el-Hımsî, 377
Amr b. Şerâhîl el-Anesî, 129
Aqîl b. Yahyâ el-Ca'dî, 275
Âsım b. Ebin-Necûd Behdele, 128
Atâ b. Aclân, 382
Atâ b. es-Sâib, 579-580
Atıyye el-Avfî, 114
Attâf b. Hâlid el-Mahzûmî, 438
Avn b. Ebî Şeddâd, 812
Baqıyye b. Velîd, 306
Bilâl b. Sa'd es-Sekûnî, 129
Bişr b. Huseyn, 141
Bişr b. Ubeydillâh el-Hanefî, 137
Bişr b. Velîd el-Kindî, 796
Büreyde b. Süfyân el-Eslemî, 659
Câbir b. Yezîd el-Cu'fî, 263
Ca'de b. Hübeyra, 129
Ca'fer b. Abdilvâhid el-Hâşimî, 139
Ca'fer b. Süleymân ed-Dubaî, 265
Cehm b. Ebil-Cehm, 444
Cemî' b. Süveb es-Sülemî, 115
Cesr / Cisr b. Ferqad, 114
Cübeyr b. Nüfeyr el-Hımsî, 568
Cüveybir b. Saîd el-Belhî, 141
Dahhâq b. Müzâhim el-Belhî, 141
Damra b. Rabîa, 563
Dâvûd b. Atâ el-Müzenî, 447
Dâvûd b. Zebirqân, 300
Derrâc Ebüs-Semh, 114
Ebân b. Ebî Ayyâş, 287
Ebû Abdirrahmân el-Anezî, 590
Ebû Abdirrahmân es-Sülemî, 132
Ebû Avâne Vaddâh, 131, 267
Ebû Belc Yahyâ b. (Ebî) Süleym, 131
Ebû Bürde Âmir el-Eş'arî, 135
Ebû Ca'fer el-Ensârî, 525
Ebû Ca'fer er-Râzî, 579
Ebû Ca'fer Keysân, 410
Ebû Habîbe (Zübeyr'in azatlısı), 566
Ebû Hafs Ömer b. Saîd, 311
Ebû Halef el-A'mâ, 838
Ebû Hâlid (Ca'de'nin azatlısı), 447
Ebû Hâlid el-Vâlibî, 117
Ebû İsrâîl (İsmâîl b. Halîfe) el-Mülâî, 412
Ebû Ma'n, 136
Ebû Ma'şer Necîh, 778
Ebû Muhammed el-Ensârî, 548
Ebû Nadra Münzir b. Mâlik, 129
Ebû Nehşel, 438
Ebû Osmân en-Nehdî, 558
Ebû Ömer Nadr b. Abdirrahmân, 437
Ebû Qılâbe el-Cermî, 567
Ebû Qurra el-Medenî, 195
Ebû Sa'd / Saîd el-A'mâ, 800
Ebû Seleme b. Abdirrahmân b. Avf, 444
Ebû Selmân, 410
Ebû Sinân Saîd eş-Şeybânî, 188
Ebû Süfyân el-İskâf Talha b. Nâfi', 140
Ebû Şeybe İbrâhîm b. Osmân, 416
Ebû Talha Ferqad, 563
Ebû Ubeyde b. Abdillâh b. Mes'ûd, 442
Ebû Utbe Ahmed b. Ferec, 382
Ebûbekr b. Abdillâh b. Ebî Meryem, 570
Ebûbekr b. Abdillâh b. Ebî Sebra, 399
Ebûbekr b. Ayyâş, 410
Ebûbekr b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî, 616, 700

Ebul-Eş'as es-San'ânî, 567
Ebul-Muallâ el-Cezerî (Fürât), 583
Ebul-Qamûs, 314
Ebul-Veddâk Cebr, 629
Ebuz-Zübeyr Muhammed, 130
Esbağ b. Nübâte, 288
Esed b. Mûsâ el-Emevî, 266
Fadl b. Cübeyr el-Varrâq, 446
Ferec b. Fedâle el-Hımsî, 569
Fudayl b. Merzûq, 114, 257
Fürât b. es-Sâib, 448
Habbe b. Cüveyn el-Uranî, 269
Hafs b. Ömer b. Sa'd, 412
Hakem b. Abdilmelik, 192, 452
Hakem b. Zuheyr el-Fezârî, 629
Hakîm b. Cübeyr, 286
Hâlid b. Mahled el-Qatvânî, 629-630
Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ', 577
Hammâd b. Seleme, 131
Hammâd b. Üsâme, 548
Hammâd b. Yahyâ el-Ebahh, 115
Hammâd b. Zeyd el-Basrî, 811
Hamze b. Ebî Hamze en-Nusaybî, 140
Haneş es-San'ânî, 275
Haneş b. Mu'temir, 840
Hâris b. Abdillâh el-A'var, 390
Hâris b. Ğusayn, 140
Hâris b. Ubeyd, 409-410
Hasen b. Ebî Ca'fer el-Cüfrî, 841
Hasen b. Zeyd el-Hâşimî, 390
Hasen b. Umâra el-Becelî, 412
Haşrec b. Nübâte, 556
Hâzim b. Mervân el-Anezî, 136
Humeyd b. Abdirrahmân b. Avf, 388
Humeyd b. Ebî Humeyd et-Tavîl, 442
Huseyn b. Hasen el-Eşqar, 268
Hübeyra b. Yerîm, 269
Hüneyd b. Qâsim, 701
Ikrime (İbn Abbâs'ın azatlısı), 437
Ikrime b. Ammâr el-Iclî, 133, 442
İbn Cüreyc, Abdülmelik, 258
İbn Ebî Müleyke, 384
İbn Hayyân, 388
İbn Hırâş, 268
İbn İshâq, Muhammed, 393
İbn Şihâb ez-Zührî, 134-135
İbrâhîm b. İsmâîl b. Abdilmelik, 410
İbrâhîm b. Muhâcir el-Becelî, 442
İbrâhîm b. Sa'd ez-Zührî, 137, 385
İbrâhîm b. Yezîd en-Nehaî, 126-127
Îsâ b. Abdirrahmân ez-Züraqî, 565
Îsâ b. Ebî Îsâ el-Hannât, 296
İshâq b. Bişr el-Kâhilî, 438
İshâq b. İbrâhîm b. Zibrîq el-Hımsî, 377
İshâq b. İbrâhîm el-Huneynî, 436
İshâq b. Yahyâ et-Talahî et-Teymî, 471
İsmâîl b. Abbâd, 290
İsmâîl b. Ebî Üveys, 200
İsmâîl b. İbrâhîm el-Becelî, 678
İsmâîl b. Mûsâ el-Fezârî, 286-287
İsmâîl b. Yahyâ et-Teymî, 547
İsmâîl b. Ziyâd el-Eylî, 385
Kesîr (İbn Semura'nın azatlısı), 563
Kesîr b. Abdillâh el-Müzenî, 200
Kesîr b. Yahyâ, 117
Kesîr b. Zeyd el-Eslemî, 799
Kinâne (Safiyye'nin azatlısı), 547
Leys b. Ebî Süleym, 275

Ma'dî b. Süleymân, 808
Mâlik b. Evs, 361
Mâlik b. Miğvel, 259
Mekhûl eş-Şâmî, 263
Miqdâm b. Dâvûd, 450
Misver b. Hasen, 136
Mişrah b. Hê'ân, 446
Muallâ b. Abdirrahmân el-Vâsitî, 289
Muallâ b. Hilâl et-Tahhân, 383
Muâviye b. Sâlih el-Hımsî, 568
Mufaddal b. Sâlih, 840
Muhâcir b. Mahled, 811
Muhammed b. Abdilmelik, 410
Muhammed b. Abdirrahmân, 320
Muhammed b. Aclân, 449
Muhammed b. Ebil-Hasîb el-Antâkî, 305
Muhammed b. Fadl el-Mervezî, 259
Muhammed b. Hâlid el-Vâsitî, 409
Muhammed b. Hasen b. Zebâle, 438
Muhammed b. Hasen el-Esedî, 117
Muhammed b. Îsâ el-Emevî, 547
Muhammed b. Kesîr el-Kûfî, 289
Muhammed b. Kesîr es-Seqafî, 390
Muhammed b. Künâse, 796
Muhammed b. Mus'ab el-Qurqusânî, 257
Muhammed b. Râşid el-Mekhûlî, 269
Muhammed b. Sâib, 389
Muhammed b. Sîrîn, 568
Muhammed b. Süleym el-Basrî, 117
Muhammed b. Süleymân b. Mesmûl, 279
Muhammed b. Ubeyd el-Ensârî, 525
Muhammed b. Zekeriyyâ el-Ğalâbî, 447
Mûsâ b. Ubeyde er-Rebezî, 115
Mûsâ b. Ya'qûb ez-Zema'î, 388-389
Mutarrif b. Abdillâh b. eş-Şıhhîr, 573
Mutayr b. Süleym, 808
Muttalib b. Abdillâh b. Hantab, 411
Mübârek b. Sühaym, 194
Mücâlid b. Saîd el-Hemedânî, 194
Müshir b. Abdilmelik, 258
Müslim b. Hâlid ez-Zencî, 409
Nadr b. Hammâd, 259
Osmân b. Abdillâh b. Erqam, 438
Osmân b. Hâlid el-Emevî, 564
Osmân b. Sâib el-Cümahî, 410
Ömer b. Ebî Ma'rûf, 383
Ömer b. Hamze, 133
Ömer b. Hecna', 750
Qabîsa b. Züeyb, 768
Qâsim (İbn Mes'ûd'un torunu), 439-440
Qâsim b. Abdirrahmân eş-Şâmî, 274
Qâsim b. Hakem b. Evs el-Basrî, 565
Qâsim b. Osmân el-Basrî, 436
Qâsim b. Süleymân, 290
Qatâde b. Di'âme el-Basrî, 126
Qays b. Ebî Hâzim, 439
Rabî' b. Sa'd / Saîd el-Cu'fî, 286
Rabî' b. Sehl el-Fezârî, 287
Rabîa b. Yezîd eş-Şâmî, 569
Râşid b. Dâvûd es-San'ânî, 138
Ravh b. Zinbâ', 137-138
Rişdîn b. Sa'd, 274
Sadaqa b. Hâlid el-Emevî, 130
Sâib el-Cumahî, 410
Saîd b. Abdilazîz et-Tenûhî, 678
Saîd b. Amr b. Saîd b. el-Âs, 570
Saîd b. Beşîr el-Ezdî, 807-808
Saîd b. Cümhân el-Eslemî, 381

Saîd b. Ebî Arûbe, 558
Saîd b. Müseyyeb, 411
Saîd b. Süfyân el-Cahderî, 800
Sâlih b. Mûsâ et-Talahî et-Teymî, 591
Sâlim b. Utbe, 137
Salt b. Dînâr el-Ezdî, 590
Sehl b. Ziyâd et-Tahhân, 810
Seleme b. Fadl el-Ebraş, 288
Sellâm b. Selm et-Temîmî, 799
Sellâm b. Süleymân el-Medâinî, 140
Seriyy b. Yahyâ, 58
Sevvâr b. Mus'ab el-Hemedânî, 382
Seyf b. Ömer et-Temîmî, 59~64
Seyyâr Ebul-Hakem, 400
Süfyân b. Uyeyne, 132
Süleymân b. Bilâl et-Teymî, 629
Süleymân b. Ebî Kerîme, 141
Süleymân b. Îsâ b. Necîh, 565
Süleymân b. Mihrân el-A'meş, 130
Süleymân b. Süfyân el-Medenî, 838
Şehr b. Havşeb, 200
Şerîk b. Abdillâh en-Nehaî, 189, 265
Şerîk b. Ebî Nemir, 558
Şuayb b. İbrâhîm, 59
Şuayb b. Mutayr, 808
Talha b. Yahyâ et-Talahî et-Teymî, 590
Talha b. Zeyd er-Raqqî, 564
Telîd b. Süleymân, 265, 382-383
Ubeyde b. Muattib, 389
Ubeydullâh b. Abdirrahmân b. Mevheb, 278
Umâra b. Yahyâ, 294
Umâra b. Zâzân, 543
Uqbe b. Alqame el-Yeşkurî, 590
Urve b. Zübeyr, 134
Ümmü Abdilmelik, 410
Üsâme b. Zeyd b. Eslem, 436
el-Vâqıdî, Muhammed b. Ömer, 38
Velîd b. Muhammed el-Muvaqqarî, 390
Yahyâ b. Ebî Kesîr, 567
Yahyâ b. Ebil-Haccâc, 563
Yahyâ b. Eyyûb el-Ğâfiqî, 449
Yahyâ b. Seleme b. Küheyl, 287
Yahyâ b. Ubeydillâh et-Teymî, 797
Yahyâ b. Yemân el-Iclî, 564
Yezîd b. Abdirrahmân el-Evdî, 129
Yezîd b. Ebân er-Raqqâşî, 136
Yezîd b. Ebî Ziyâd el-Kûfî, 114
Yezîd b. Rabîa, 258, 828
Yûnus b. Bükeyr, 591
Yûnus b. Ebî İshâq es-Sebîî, 562
Yûnus b. Ebî Ya'fûr, 293, 851
Yûnus b. Erqam, 287
Yûnus b. Yezîd el-Eylî, 412
Yûsuf b. Mûsâ el-Qattân, 630
Zâfir b. Süleymân el-İyâdî, 188
Zekeriyyâ b. Yahyâ es-Sâcî, 632
Zeyd b. el-Havârî el-Amiy, 139
Ziyâd b. Ebî Melîh, 572
Ziyâd b. Ebî Müslim es-Saffâr, 115
Zürâra b. Evfâ el-Âmirî, 126

K A Y N A K Ç A

Kur'ân-ı Kerîm

Abd b. Humeyd, b. Nasr el-Kissî (–249 h / 863 m)

– *el-Müsned*, I-II, Riyâd, 1423 / 2002, Mustafa el-Adevî neşri, İkinci baskı

Abdürrazzâq b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî (–211 h / 827 m)

– *el-Musannef*, I-XI, Beyrût, 1403. İkinci baskı [el-Elfiyye hadis CD'si]

el-Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed ed-Dimaşqî (–1162 h / 1749 m)

– *Keşf'ül-Hafâ*, I-II, Haleb, ts.

Ağırakça, Ahmed

– *Hz. Osman*, I, İstanbul, Eylül / 1984, Beyan Yayınları

Ahmed b. Abdirrizâ **el-Basrî** (–1086 h / 1675 m tarihinden sonra)

– *Fâiq'ul-Meqâl fil-Hadîs ver-Ricâl*, Qum, 1422. Dâr'ul-Hadîs, 1. baskı

Ahmed b. Muhammed b. **Hanbel** eş-Şeybânî el-Bağdâdî (–241 h / 855 m)

– *Fedâil'üs-Sâhâbe*, I-II, Beyrût, 1403 / 1983 [el-Elfiyye hadis CD'si]

– *el-Müsned*, I-VI, Qâhire, ts. [http://www.islamport.com]

Algül, Hüseyin

– *İslam Tarihi*, I-IV, İstanbul, 1985~1987, Gonca Yayınları

Âlü Teymiyye, Teymiyye âilesinden: **1**. Mecdüddîn Abdüsselâm b. Abdillâh (–652 h / 1254 m) **2**. Şihâbüddîn Abdülhalîm (–682 h / 1284 m) **3**. Şeyhulislâm Ahmed [= İbn Teymiyye] (–728 h / 1328 m) [Bunlar baba, oğul ve torundan ibarettir.]

– *el-Müsevvede fî Usûl'il-Fiqh*, I, Mısır, 1983, Matbaat'ül-Medenî [Adları geçen üç kişiden derleyen: Ebul-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Harrânî (–745 h / 1344 m) Tahkîk: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd]

el-Âmidî, Seyfüddîn Ali b. Ebî Ali b. Muhammed (–631 h / 1233 m)

– *Ğâyet'ül-Merâm fî Ilm'il-Kelâm*, I, Qâhire, 1391 / 1971 [http://shamela.ws]

– *el-İhkâm fî Usûl'il-Ahkâm*, I-II, Beyrût, 1405 / 1985. Şeyh İbrâhîm Acûz'un tahkîki ile, Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye, 1. baskı

el-Askerî, Seyyid Murtazâ

– *Abdullâh b. Sebe ve Esêtîru Uhrâ*, I-II, Necef, 1413 / 1992, Tashihli 6. baskı. [http://shiaonlinelibrary.com] Eser, Abdülbâkî Gölpınarlı tarafından "*Abdullah b. Saba Masalı*" adıyla hayli özetlenerek Türkçe'ye çevrilmiştir. Tahran, 1983

– *Meâlim'ül-Medreseteyn*, I-III, Beyrût, 1410 / 1990 [http://www.shiaweb.net] Bu güzîde eser "*Ehl-i Beyt ve Ehl-i Sünnet Ekolleri*" adıyla Türkçe'mize kazandırılmıştır. I-III, İstanbul, 2005-2006, Kevser Yayınları

Aycan, Dr. İrfan

– *Muâviye b. Ebî Süfyân*, Ankara, 1990, Fecr Yayınları

el-Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed (–855 h / 1451 m)

– *Umdet'ül-Qârî Şerhu Sahîh'il-Buhârî*, I-XX, Mısır, 1392 / 1972, Mustafa el-Bâbî el-Halebî

el-Bâcî, Ebul-Velîd Süleymân b. Halef el-Qurtubî (–474 h / 1081 m)

– *İhkâm'ül-Fusûl*, I, Beyrût, 1989, Müesseset'ür-Risâle

– *el-Münteqâ Şerh'ul-Muvatta'*, I-VII, Beyrût, 1983, Dâr'ul-Kitâb'il-Arabî

el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülqâhir b. Tâhir (–429 h / 1037 m)

– *el-Farq Beyn'el-Firaq*, I, Qâhire, ts.

– *Usûl'üd-Dîn*, I, İstanbul, 1928, Devlet Matbaası

Balcı, Ramazan

– *Ebu Hureyre*, I, İstanbul, Şubat, 2003, Gelenek Yayıncılık

Bedîuzzamân, Saîd Nursî (–1379 h / 1960 m)

– *Mektûbât*, I, "Risâle-i Nûr Külliyâtı v.2" programı içinde [Hazırlayan: Ahmet Berk = http://www.esselam.com]

el-Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (–279 h / 892 m)

– *Ensâb'ül-Eşrâf*, I-XIII = I. cilt: Mısır, 1959; Diğer ciltler: Beyrût, 1996. Birinci baskı, Dâr'ul-Fikr [http://www.ahlalhdeeth.com]

– *Fütûh'ul-Büldân*, I, Beyrût, 1398, Rıdvân Muhammed Rıdvân neşri

el-Berqî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (–274 h / 887 m)

– *Kitâb'ul-Mehâsin*, I-II, Qum, 1371 [http://www.al-shia.org]

– *er-Ricâl*, I, Tahran Üniversitesi, 1383 [Nûr – Câmi'ul-Ehâdîs hadis CD'si]

el-Beyheqî, Ebûbekr Ahmed b. Huseyn b. Ali (–458 h / 1066 m)

– *Delâil'ün-Nübüvve*, I-VII, Beyrût, 1405 [http://shamela.ws]

– *es-Sünen'ül-Kübrâ*, I-X, Mekke, 1414 / 1994 [http://shamela.ws]

el-Bezzâr, Ebûbekr Ahmed b. Amr (–292 h / 905 m)

– *el-Müsned*, I-XVIII, Medîne, 1409-1430 / 1988-2009, 1. baskı Mektebet'ül-Ulûm vel-Hıkem [http://shamela.ws]

Bilmen, Ömer Nasuhi (–1391 h / 1971 m)

– *Hukukı İslâmiyye Kamusu*, I-VIII, İstanbul, 1975, Bilmen Yayınları

el-Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed (–730 h / 1330 h)

– *Keşf'ül-Esrâr*, I-IV, Beyrût, 1997, Birinci baskı [http://shamela.ws]

el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî (–256 h / 870 m)

– *el-Câmiu's-Sahîh*, [el-Aynî'nin şerhiyle birlikte]

– *et-Târîh'ul-Kebîr*, I-VIII+I, Haydarâbâd, 1382 [http://www.islamport.com]

el-Bûsaîdî, Şeyh Sâlih b. Ahmed

– *Rivâyet'ül-Hadîs 'ındel-İbâdıyye*, I, [http://www.istiqama.net]

Ca'fer Sübhânî

– *el-İlâhiyyât*, I-II, Qum, 1989-1990, ed-Dâr'ul-İslâmiyye

– *el-Milel ven-Nihal*, I-VIII, Qum [http://www.imamsadeq.org]

el-Cessâs, Ebûbekr Ahmed b. Ali er-Râzî (–370 h / 980 m)

– *Ahkâm'ul-Qur'ân*, I-V, Mısır, ts. Dâr'ul-Mushaf (Kitap adı vermediğimizde maksat budur.) [http://www.islamport.com]

– *el-Fusûl fil-Usûl*, I-IV, Küveyt, 1414 / 1994. Evkâf bakanlığı, İkinci baskı, Uceyl Câsim en-Neşemî'nin tahkîki ile [http://shamela.ws]

Cevdet Paşa, Ahmed (–1312 h / 1895 m) ve onun riyâsetinde bir komisyon

– *Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye*, I, İstanbul, 1299, Osmâniyye matbaası [Mes'ûd Efendi'nin (–1310 h / 1893 m) *Mir'ât-ı Mecelle*si ile birlikte]

el-Cüveynî, İmâm'ül-Harameyn Ebul-Meâlî Abdülmelik b. Abdillâh (–478 h / 1085 m)

– *el-Bürhân fî Usûl'il-Fiqh*, I-II, Mısır, 1418. İkinci baskı

Çuhacıoğlu, Abdulkadir

– *Kitap ve Sünnet Işığında Müt'a Nikâhı*, I, İstanbul, Ekim 2012, Kevser Yayınları. Genişletilmiş 2. baskı

– *Peygamberimizin Dilinden Hz. Ali*, I, İstanbul, Temmuz 2012, Kevser Yayınları, 2. baskı [İmâm Nesâî'nin *el-Hasâis* adlı hadis kitabının tercüme ve şerhidir.]

ed-Dâraqutnî, Ebul-Hasen Ali b. Ömer el-Bağdâdî (–385 h / 995 m)

– *es-Sünen*, I-IV, Beyrût, 1386 / 1966 [http://www.islamport.com]

ed-Dârimî, Abdullâh b. Abdirrahmân es-Semerqandî (–255 h / 869 m)

– *es-Sünen*, I-II, Beyrût, 1407 [http://www.islamport.com]

Davudoğlu, Ahmed (–1403 h / 1983 m)

– *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, I-XI, İstanbul, 1980, Sönmez Neşriyat

ed-Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullâh b. Ömer (–430 h / 1039 m)

– *Taqvîm'ül-Edille*, I, Beyrût, 1421 / 2001. Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye, 1. baskı, Tahkîk: Şeyh Halîl el-Meys

el-Derdîr, Ahmed b. Muhammed el-Adevî (–1201 h / 1786 m)

– *eş-Şerh'ul-Kebîr alâ Muhtasar'il-Halîl*, I-IV, Mısır, ts. Dâru İhyâi'l-Kütüb el-Arabiyye, Îsâ el-Bâbî el-Halebî

ed-Devvânî, Celâlüddîn Muhammed b. Es'ad (–918 h / 1512 m)

– *Şerh'ul-Aqâid el-Adudiyye*, I-II, İstanbul, 1316

Deyb Boğa, Mustafâ

– *Eser'ul-Edillet'il-Muhtelefi Fîhâ fil-Fiqh'il-İslâmî*, I, Dimaşq, ts. Dâr'ul-İmâm el-Buhârî

Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as b. İshâq es-Sicistânî (–275 h / 889 m)

– *es-Sünen*, I-II, Beyrût, ts. Dâr'ul-Fikr, Muh. Muhyiddîn Abdülhamîd neşri

Ebû Reyye, Mahmûd (–1390 h / 1970 m)

– *Edvâ ales-Sünnet'il-Muhammediyye*, I, Beyrût, ts. Müesseset'ül-A'lemî, 5. baskı [www.yasoob.com] [Eser, Muharrem Tan tarafından "*Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması*" adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. İstanbul, 1988]

Şeyh'ul-Madîra Ebû Hüreyre, I, Beyrût, 1413. Müesseset'ül-A'lemî, 4. baskı

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mavsılî (–307 h / 920 m)

– *el-Müsned*, I-XIII, Dimaşq, 1404 / 1984, Dâr'ul-Me'mûn lit-Türâs, Tahkik: Hüseyin Selîm Esed [http://shamela.ws]

Ebû Ya'lâ, Qâdî Muhammed b. Huseyn **el-Ferrâ** el-Bağdâdî (–458 h / 1066 m)

– *el-Udde fî Usûl'il-Fiqh*, I-V, Beyrût, 1400 / 1980, Müesseset'ür-Risâle, Birinci baskı [http://shamela.ws]

Ebul-Ferec, Ali b. Huseyn el-İsfehânî (–356 h / 967 m)

– *Meqâtil'üt-Tâlibiyyîn*, I, Necef, 1385 / 1965 [http://www.shiaweb.net]

Ebul-Fidâ, Melik İsmâîl b. Ali el-Eyyûbî (–732 h / 1332 m)

– *el-Muhtasar fî Ahbâr'il-Beşer*, I-IV, Mısır, 1325 [http://shamela.ws]

Ebul-Huseyn el-Basrî, Muhammed b. Ali (–436 h / 1044 m)

– *el-Mu'temed fî Usûl'il-Fiqh*, I-II, Beyrût, 1983, Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye

Elmalılı Hamdi Yazır (–1361 h / 1942 m)

– *Hak Dini Kuran Dili*, I-IX, İstanbul, 1971, Eser Neşriyat

el-Emînî, Abdülhuseyn b. Ahmed en-Necefî (–1390 h / 1970 m)

– *el-Ğadîr fil-Kitâb ves-Sünne vel-Edeb*, I-XI, Tahrân, 1371, Dâr'ul-Kütüb el-İslâmiyye

el-Emîr es-San'ânî, Muhammed b. İsmâîl (–1182 h / 1768 m)

– *İcâbet'üs-Sâil* (*Usûl'ül-Fiqh*), I, Beyrût, 1988, Müesseset'ür-Risâle

Esed Haydar

– *el-İmâm Sâdıq vel-Mezâhib'ul-Erbaa*, I-III, Tahrân, 1411, Mektebe es-Sadr

el-Eş'arî, Ebul-Hasen Ali b. İsmâîl (–324 h / 936 m)

– *Maqâlât'ül-İslâmiyyîn*, I-II, Beyrût, 1426, Birinci baskı [http://shamela.ws]

– *el-İbâne an Usûl'id-Diyâne*, I, Beyrût, 1414, Dâr'un-Nefâis, 1. baskı

el-Fesevî, Ya'qûb b. Süfyân (–277 h / 890 m)

– *et-Târîh*, I-III, Beyrût, 1401 / 1981, Ekrem Ziyâ neşri, Müesseset'ür-Risâle, 2. baskı [http://shamela.ws]

Gölpınarlı, Abdülbâkiy (–1402 h / 1982 m)

– *Hz. Ali (a)*, I, Tahran, Bünyâd-ı Bi'sat

– *Nehc'ül-Belâğa Tercüme ve Şerhi*, I, Qum, Ansariyan Vakfı, 1409

el-Ğazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî (–505 h / 1111 m)

– *el-Müstasfâ*, I-II, Bağdâd, 1970, Mektebet'ül-Müsennâ

– *el-İqtisâd fil-İ'tiqâd*, Mısır, Edebiyye Matbaası

el-Ğumârî, Abdullâh b. Muhammed b. Sıddîq (–1413 h / 1983 m)

– *el-İbtihâc bi-Tahrîci Ehâdîs'il-Minhâc*, I, Beyrût, 1985, Âlem'ül-Kütüb

el-Ğurayfî, Seyyid Muhyiddîn b. Muhammed Cevâd el-Mûsevî (–1412 h / 1992 m)
– *Qavâ'id'ül-Hadîs*, I, Necef, 1386 [http://www.rafed.net]
el-Haffâcî, Ahmed Şihâbüddîn b. Muhammed el-Mısrî (–1069 h / 1659 m)
– *Nesîm'ur-Riyâd fî Şerh'iş-Şifâ*, I-IV [Qâdî Iyâd'ın *eş-Şifâ*'sı ile birlikte]
Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî (–405 h / 1015 m)
– *el-Müstedrek*, I-IV, Beyrût, ts. Dâr'ul-Ma'rife
– *Ma'rifetü Ulûm'il-Hadîs*, I, Beyrût, 1977, Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye
el-Halebî, Nûruddîn Ali b. Burhâniddîn İbrâhîm (–1044 h / 1635 m)
– *es-Sîrat'ül-Halebiyye*, I-III, Mısır, ts. el-Mektebet'üt-Ticâriyye el-Kübrâ
Halîfe, b. Hayyât el-Usfurî el-Leysî (–240 h / 854 m)
– *et-Târîh*, I, Beyrût, 1397, Ekrem Ziyâ neşri [http://shamela.ws]
Hatîb, Ebûbekr Ahmed b. Ali **el-Bağdâdî** (–463 h / 1072 m)
– *el-Faqîh vel-Mütefaqqih*, I-II, Beyrût, 1980, Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye
– *el-Kifâye*, I, Medîne-i Münevvere, ts. [http://www.islamport.com]
– *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Beyrût, 1417 [http://www.islamport.com]
el-Heysemî, Nûruddîn Ebul-Hasen Ali b. Ebîbekr (–807 h / 1405 m)
– *Mecma'uz-Zevâid*, I-X, Beyrût, 1412 [http://www.islamport.com]
el-Heytemî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ali **b. Hacer** (–974 h / 1567 m)
– *Feth'ul-Cevâd*, I-II, Mısır, 1391, Mustafâ el-Bâbî el-Halebî
– *es-Savâiq'ul-Muhriqa*, I, 1984, İstanbul, Hakikat Yayınevi
– *Tathîr'ul-Cinân* [*es-Savâiq* ile birlikte]
el-Hıcâvî, Ebun-Necâ Mûsâ b. Ahmed (–968 h / 1560 m)
– *el-İqnâ' fî Fiqh'il-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I-IV, Beyrût, ts. Dâr'ul-Ma'rife
el-Hıllî, **Allâme** Hasen b. Yûsuf b. el-Mutahher (–726 h / 1325 m)
– *Hulâsat'ül-Aqvâl fî Ma'rifet'ir-Ricâl*, I, Qum, ts. [Nûr hadis CD'si]
– *Keşf'ül-Murâd*, I, Qum, 1419, Müesseset'ün-Neşr el-İslâmî
el-Hıllî, **Muhaqqıq** Necmüddîn Ca'fer b. Hasen (–676 h / 1277 m)
– *Şerâiu'l-İslâm*, I-IV, Qum, 1409, İsmâîliyyân Matbaası
el-Hôî, Seyyid **Ebul-Qâsim** el-Mûsevî (–1413 h / 1992 m)
– *Mu'cemu Ricâl'il-Hadîs*, I-XXIV, Necef, 1413. 5. baskı [www.yasoob.com]
el-Humeynî, İmam Rûhullâh el-Mûsevî (–1409 h / 1989 m)
– *Tahrîr'ul-Vesîle*, I-II, Qum, ts. Matbûât-ı Dâr'il-İlm
el-Huraşî, Muhammed b. Abdillâh (–1101 h / 1690 m)
– *Şerhu Muhtasar'il-Halîl*, I-VIII, Beyrût, ts. Dâru Sâdır
el-Hurr el-Âmilî, Muhammed b. Hasen (–1104 h / 1693 m)
– *Vesâil'üş-Şîa*, I-XXX, Qum, 1409, Âl'ül-Beyt kurumu [http://www.rafed.net]
el-Hût, Muhammed b. Muhammed Dervîş (–1277 h / 1860 m)

– *Esnâ'l-Metâlib*, I, Mısır, 1355, el-Mektebe et-Ticâriyye

el-Irâqî, Zeynüddîn Abdurrahîm b. Huseyn el-Kürdî (–806 h / 1404 m)

– *Şerh'ut-Tebsıra* (= *Şerh'ul-Elfiyye*), I-II, Beyrût, 1423 / 2002. Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye, 1. baskı [http://shamela.ws]

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh el-Qurtubî (–463 h / 1071 m)

– *el-İstîâb*, I-IV, Beyrût, ts. Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî [*el-İsâbe* kenarında]

– *el-Kâfî fil-Fiqh*, I, Beyrût, 1987, Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye

İbn Abdişşekûr, Muhibbullâh el-Behêrî el-Hindî (–1119 h / 1707 m)

– *Müsellem'üs-Sübût*, I-II, Bağdâd, 1970 [*el-Müstasfâ* ile birlikte basılı]

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dimaşqî (–1252 h / 1836 m)

– *Redd'ül-Muhtâr*, I-VI+II, 1984, İstanbul, Kahraman Yayınları

İbn Adiy, Ebû Ahmed Abdullâh el-Cürcânî (–365 h / 976 m)

– *el-Kâmil fî Duafâ'ir-Ricâl*, I-VII, Beyrût, 1409, 3. baskı, Süheyl Zekkâr neşri

İbn Arrâq, Ebul-Hasen Ali b. Muhammed el-Kinânî (–963 h / 1556 m)

– *Tenzîh'üş-Şerîa*, I-II, Beyrût, 1981. İkinci baskı [http://shamela.ws]

İbn Asâkir, Ebul-Qâsim Ali b. Hasen b. Hibetillâh (–571 h / 1176 m)

– *Târîhu Dimaşq*, I-LXX, Beyrût, 1419 / 1998. Tahkîk: Ali Şîrî, Dâr'ul-Fikr

İbn A'sem, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Kûfî (–314 h / 926 m)

– *el-Fütûh*, I-VIII+I, Beyrût, 1411 / 1991, Dâr'ul-Edvâ', Birinci baskı, Ali Şîrî'nin tahkîki ile [http://shamela.ws]

İbn Bedrân, Abdülqâdir b. Ahmed ed-Dimaşqî (–1346 h / 1927 m)

– *el-Medhal*, I, Beyrût, 1985, Risâle Kurumu

İbn Dâvûd, Taqıyyüddîn Hasen b. Ali el-Hıllî (–740 h / 1338 m)

– *er-Ricâl*, I, Necef, 1392, el-Hayderiyye matbaası [http://www.rafed.net]

İbn Ebî Âsım, Ebûbekr Ahmed b. Amr eş-Şeybânî (–287 h / 900 m)

– *es-Sünne*, I-II, Beyrût, 1400 / 1980, el-Mekteb'ül-İslâmî [http://shamela.ws]

– *el-Âhâd vel-Mesânî*, I-V+I, Riyâd, 1991, Dâr'ur-Râye

İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Ebî Hâtim Muhammed b. İdrîs (–327 h / 938 m)

– *el-Cerh vet-Ta'dîl*, I-IX, Haydarabad, 1371-1372 / 1952 [http://shamela.ws]

İbn Ebî Hayseme, Ebûbekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb (–279 h / 892 m)

– *et-Târîh'ul-Kebîr* & *Ahbâr'ul-Mekkiyyîn* [1], I, Riyâd, 1997. Dâr'ul-Vatan

– *et-Târîh'ul-Kebîr* [2], I-II, Qâhire, 1427. el-Fârûq'ul-Hadîse

– *et-Târîh'ul-Kebîr* [3], I-III, Qâhire, 1427. el-Fârûq'ul-Hadîse

İbn Ebî Şeybe, Ebûbekr Abdullâh b. Muhammed b. İbrâhîm el-Kûfî (–235 h / 850 m)

– *el-Musannef*, I-VII, Riyâd, 1409 [http://www.islamport.com]

İbn Ebil-Hadîd, Izzüddîn Abdülhamîd b. Hibetillâh el-Medâinî (–656 h / 1258 m)

– *Şerhu Nehc'il-Belâğa*, I-XX, Mısır, 1385 / 1965. Dâru İhyâi'l-Kütüb el-Arabiyye, Tahkik: Muhammed Ebul-Fadl İbrâhîm [http://www.islamport.com]

İbn Ebil-Izz, Qâdî Ali b. Ali b. Muhammed ed-Dimaşqî (–792 h / 1390 m)

– *Şerh'ul-Aqîde et-Tahâviyye*, I, İstanbul, 1417. Mektebet'ül-Ğurabâ, 2. baskı

İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Asqalânî (–852 h / 1448 m)

– *Feth'ul-Bârî Şerhu Sahîh'il-Buhârî*, I-XIII, Beyrût, 1379. Dâr'ul-Ma'rife, [http://www.islamport.com]

– *el-İsâbe fî Temyîz'is-Sahâbe*, I-IV, Beyrût, ts. Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî, (Kitap adı vermediğimizde maksat budur.)

– *el-Kâfî eş-Şâff fî Tahrîci Ehâdîs'il-Keşşâf*, I, [*el-Keşşâf* ın sonunda]

– *Lisân'ül-Mîzân*, I-VII, Beyrût, 1390 [http://www.islamport.com]

– *Şerhu Nuhbet'il-Fiker*, I, Riyâd, 1422, Matbaat'üs-Sefîr

– *Taqrîb'üt-Tehzîb*, I-II, Beyrût, 1417 / 1997, Dâr'ul-Ma'rife, 2. baskı

– *et-Tehzîb*, I-VI, Beyrût, 1417 / 1996, Dâr'ul-Ma'rife, 1. baskı

– *et-Telhîs'ul-Habîr*, I-IV, Beyrût, 1419 [http://www.islamport.com]

İbn Hamze, İbrâhîm b. Muhammed el-Huseynî ed-Dimaşqî (–1120 h / 1708 m)

– *el-Beyân vet-Ta'rîf*, I-III, Mısır, ts. Mektebetü Mısr

İbn Hazm, Ali b. Ahmed ez-Zâhirî el-Endülüsî (–456 h / 1064 m)

– *el-Fisal*, I-V, Beyrût, 1986, Dâr'ul-Ma'rife

– *el-İhkâm fî Usûl'il-Ahkâm*, I-II, Beyrût, 1985, Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye

– *el-Muhallâ*, I-XI, Beyrût, ts. Dâr'ul-Fikr, Tahkîk: Ahmed Muhammed Şâkir

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik el-Hımyerî (–213 h / 828 m)

– *es-Sîrat'ün-Nebeviyye*, I-II, Mısır, 1375 / 1955 [http://shamela.ws]

İbn Kesîr, Ebul-Fidâ İsmâîl b. Ömer el-Basrî ed-Dimaşqî (–774 h / 1373 m)

– *Tefsîr'ul-Qur'ân'il-Azîm*, I-IV, Qâhire, 1400 / 1980, Mektebetü Dâr'it-Türâs (Tefsir konularında kitap adı vermediğimizde maksat bu kitaptır.)

– *el-Bidâye ven-Nihâye*, I-XIV, Beyrût, 1988 [http://www.islamport.com] (Târihî konularda kitap adı vermediğimizde maksat bu kitaptır.)

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Qazvînî (–273 h / 887 m)

– *es-Sünen*, I-II, Mısır, ts. Dâru İhyâi'l-Kütüb el-Arabiyye [http://shamela.ws]

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm el-Mısrî (–970 h / 1563 m)

– *el-Eşbâh ven-Nezâir*, I, Mısır, 1298, Vâdî en-Nîl matbaası

İbn Qudâme, Muvaffaquddîn Abdullâh b. Ahmed el-Maqdisî (–620 h / 1223 m)

– *el-Muğnî*, I-XII+II, Beyrût, 1997, Dâr'ul-Fikr [*eş-Şerh'ul-Kebîr* ile birlikte]

– *el-Muqni'*, I, Beyrût, Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye

– *Ravdat'ün-Nâzır*, I-II, Beyrût, Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye

İbn Quteybe, Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî (–276 h / 889 m)

– *Te'vîlü Muhtelif'il-Hadîs*, I, Beyrût, 1408 / 1988, el-Kütüb'üs-Seqâfiyye Kurumu. (Türkçesi: *Hadis Müdâfaası*, I, Hayri Kırbaşoğlu, İstanbul, 1989, Kayıhan Yayınları. Çeviriye ait sayfa numarası, parantez içinde verilmiştir.)

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd el-Basrî el-Bağdâdî (–230 h / 845 m)

– *et-Tabaqât'ül-Kübrâ*, I-VIII+I, Beyrût, 1405. Dâru Sâdır [http://shamela.ws]

İbn Seyyidinnâs, Ebul-Feth Muhammed b. Muhammed (–734 h / 1334 m)

– *Uyûn el-Eser*, I-II, Beyrût, 1406 [http://www.islamport.com]

İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Zeyd el-Basrî (–262 h / 876 m)

– *Târîh'ul-Medîne el-Münevvera*, I-IV, Qum, 1410. Fehîm Muhammed Şeltût tahkikli, Dâr'ul-Fikr / Beyrût baskısından ofset [http://www.yasoob.com]

İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî (–728 h / 1328 m)

– *Minhâc'üs-Sünne*, I-VIII, Riyâd, 1406 / 1986, Muhammed b. Suûd Üniversitesi, 1. baskı, Tahkîk: Muhammed Reşâd Sâlim [http://shamela.ws]

İbn'ül-Arabî, Qâdî Ebûbekr Muhammed b. Abdillâh el-İşbîlî (–543 h / 1148 m)

– *Ahkâm'ul-Qur'ân*, I-IV, Beyrût, 1407 / 1987

– *el-'Avâsım minel-Qavâsım*, I, Mısır, 1399, Selefiyye Matbaası

İbn'ül-Cevzî, Ebul-Ferec Abdurrahmân b. Ali el-Bağdâdî (–597 h / 1201 m)

– *el-Ilel'ül-Mütenâhiye*, I-II, Beyrût, 1983, Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye

İbn'ül-Esîr, Izzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî (–630 h / 1233 m)

– *Üsd'ül-Ğâbe fî Ma'rifet'is-Sahâbe*, I-V, Beyrût, 1418 / 1997, Dâr'ul-Ma'rife (Kitap adı verilmediğinde maksat budur.)

– *el-Kâmil fit-Târîh*, I-X+I, Beyrût, 1407 [Mektebet'üt-Târîh CD'si]

İbn'ül-Hâcib, Ebû Amr Osmân b. Ömer el-Kürdî (–646 h / 1249)

– *el-Muhtasar*, I-II, Beyrût, 1983, Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye

İbn'ül-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sîvâsî (–861 / 1457 m)

– *Feth'ul-Qadîr*, I-X, Beyrût, ts. Dâr'ul-Fikr [http://shamela.ws]

– *el-Müsâyera*, I, İstanbul, 1979, Çağrı Yayınları

– *et-Tahrîr fî Usûl'il-Fiqh*, I-III, Beyrût, 1983, Dâr'ul-Kütüb'il-Ilmiyye [İbn Emîr el-Hâc'ın (–879 h / 1474 m) *et-Taqrîr* adlı şerhiyle birlikte] [http://shamela.ws]

İbn'ül-Murtazâ, el-Mehdî li-Dînillâh Ahmed b. Yahyâ el-Yemânî (–840 h / 1437 m)

– *el-Münye vel-Emel*, I, Dimaşq, 1988

– *Mi'yâr'ul-Uqûl fî Ilm'il-Usûl* (= *el-Bahr'uz-Zehhâr*'ın mukaddimesi)

İbn'ül-Qayyim, Muhammed b. Ebîbekr el-Cevziyye ed-Dimaşqî (–751 h / 1350 m)

– *Zâd'ül-Meâd*, I-IV, Beyrût, Dâr'ul-Kitâb el-Arabî

– *İ'lâm'ül-Muvaqqı'în*, I-IV, Beyrût, 1973 [Mektebet'ül-Fiqh CD'si]

İbn'üs-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdirrahmân (–643 h / 1245 m)

– *Ulûm'ul-Hadîs*, I, Beyrût, 1406, Dâr'ul-Fikr. Nûruddîn Itr [http://shamela.ws]

İbn'üş-Şıhne, Ebul-Velîd Muhammed b. Muhammed el-Halebî (–815 h / 1412 m)

– *Ravd'ul-Menâzır*, I, Beyrût, 1997, Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye, 1. baskı

İslamoğlu, Mustafa

– *İmamlar ve Sultanlar*, I, İstanbul, 1990, Denge Yayınları

– *İman Risalesi*, I, İstanbul, Mart 1993, Denge Yayınları

el-İsnevî, Cemâlüddîn Abdurrahîm b. Hasen (–772 h / 1370 m)

– *Nihâyet'üs-Sûl fî Şerhi Minhâc'il-Vusûl*, I-III, [İbn'ül-Hümâm'ın *Tahrîr*'i ile]

el-Kâsânî, Alâüddîn Ebûbekr b. Mes'ûd (–587 h / 1191 m)

– *Bedâi'us-Sanâi'*, I-VII, Beyrût, 1982, Dâr'ul-Kitâb el-Arabî

el-Keşşî, Muhammed b. Ömer (–340 h / 951 m civarında)

– *er-Ricâl*, I-II (Tek cilt), Qum, 1404 [et-Tûsî'nin (–460 h / 1067 m) *İhtiyâr*'ı ve Mîr Dâmâd Muhammed Bâqır el-Huseynî'nin (–1041 h / 1631 m) şerhiyle]

el-Kettânî, Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Fâsî (–1345 h / 1927 m)

– *Nazm'ul-Mütenâsir*, I, Haleb, 1328

Kılıçoğlu, Kemal

– *Ehl-i Beyt Yolu* & *Alevî İlmihali*, I, İstanbul, 1998, Oniki İmam yayınları

Kırbaşoğlu, Mehmed Hayri

– *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, I, Ankara, 2006, Ankara Okulu

– *Alternatif Hadis Metodolojisi*, I, Ankara, 2002, Kitâbiyât Yayınları

Komisyon, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Başkanlığında Bir Heyet

– *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, I-XIV, İstanbul, 1986, Çağ Yay.

el-Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'qûb (–329 h / 941 m)

– *el-Kâfî*, I-VIII, Beyrût, 1405 / 1985, Dâr'ul-Edvâ'. Tashihli üçüncü baskı [Kitabın "shamile" formatı için bk. http://www.4shared.com]

el-Lâlkâî, Ebülqâsim Hibetullâh b. Hasen b. Mansûr et-Taberî (–418 h / 1027 m)

– *es-Sünne*, I-IV, Riyâd, 1402 [el-Elfiyye hadis CD'si]

Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Esbahî el-Medenî (–179 h / 795 m)

– *el-Muvatta'*, I-III, Beyrût, ts. [es-Süyûtî'nin şerhiyle]

el-Mavsılî, Mecdüddîn Ebul-Fadl Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd (–683 h / 1284 m)

– *el-İhtiyâr*, I-V (tek cilt halinde), İstanbul, 1980, Çağrı Çayınları

el-Mes'ûdî, Ebul-Hasen Ali b. Huseyn b. Ali el-Bağdâdî (–346 h / 957 m)

– *Mürûc'üz-Zeheb*, I-IV, Beyrût, 1411.Müesseset'ül-A'lemî lil-Matbûât

el-Mevdûdî, Ebul-A'lâ (–1399 h / 1979 m)

– *Hilâfet ve Saltanat*, I, İstanbul, ts. Hilâl Yayınları, 3. baskı

el-Mîlânî, Seyyid Ali el-Huseynî

– *er-Resâil'ül-Aşr*, I, Qum, ts. [http://www.rafed.net]

Molla Husrev, Muhammed b. Firâmûz b. Ali (–885 h / 1480 m)

– *Mir'ât'ül-Usûl*, I, İstanbul, 1307, Matbaa-i Âmira

Muhammed Hassûn & Ümmü Ali Meşkûr

– *A'lâm'ün-Nisâ el-Mü'minât*, I, İran, 1418. Dâr'ul-Üsve [http://www.rafed.net]

Muhammed Rızâ (–1369 h / 1950 m)

– *Ebûbekr es-Sıddîq*, I, Beyrût, 1424 / 2004 [http://shamela.ws]

Muğniye, Muhammed Cevâd (–1400 h / 1980 m)

– *eş-Şîa fil-Mîzân*, I, Beyrût, ts. Dâr'uş-Şurûq [http://www.alhikmeh.com]

Mustafa Sabri, Şeyhulislâm (–1373 h / 1954 m)

– *Mevqıf'ül-Beşer Tahte Sültân'il-Qader*, I, Qâhire, 1352

el-Mutahharî, Şehîd Üstat Murtazâ (–1400 h / 1980 m)

– *Nehc'ül-Belâğa Üzerine*, I, İstanbul, 2001, Kevser Yayınları

el-Muzaffer, Muhammed Rızâ (–1383 h / 1964 m)

– *Aqâid'ül-İmâmiyye*, I, Necef, 1380 [http://www.aqaed.com = Seri no: 133]

– *Usûl'ül-Fiqh*, I-II, Qum, 1370

el-Münâvî, Abdurraûf Muhammed b. Tâc'il-Ârifîn (–1031 h / 1622 m)

– *Feyd'ul-Qadîr*, I-VI, Beyrût, 1972, Dâr'ul-Ma'rife [http://shamela.ws]

Müslim b. Haccâc el-Quşeyrî en-Nîsâbûrî (–261 h / 875 m)

– *el-Câmiu's-Sahîh*, [Ahmed Davudoğlu'nun şerhiyle birlikte]

Nasr b. Müzâhim, el-Minqârî (–212 h / 827 m)

– *Vaq'atü Sıffîn*, I, Mısır, 1382. İkinci baskı, Abdüsselâm Muhammed Hârûn'un tahkîki ile [http://www.alhikmeh.com]

en-Necâşî, Ebul-Abbâs Ahmed b. Ali el-Esedî el-Kûfî (–450 h / 1058 m)

– *er-Ricâl*, I, Qum, 1407, Müesseset'ün-Neşr el-İslâmî [Nûr hadis CD'si]

en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (–303 h / 915 m)

– *Hasâisu Emîr'il-Mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib*, I, Beyrût, 1407 / 1987. Ebû İshâq el-Huveynî'nin tahkîki ile. Dâr'ul-Kitâb el-Arabî, Birinci baskı [Eser, tarafımızdan "*Peygamberimizin Dilinden Hz. Ali*" adıyla dilimize tercüme ve şerh edilmiştir. İstanbul, 2002, Kevser Yayınları]

– *es-Sünen*, I-VIII, Beyrût, ts. [Celâlüddîn es-Süyûtî'nin hâşiyesiyle]

– *es-Sünen'ül-Kübrâ*, I-VI, Beyrût, 1411 [http://www.islamport.com]

en-Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref (–676 h / 1277 m)

– *Şerhu Sahîh-i Müslim*, I-XVIII, Beyrût, 1392 / 1972, Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî, 2. Baskı [http://www.islamport.com]

Nuaym b. Hammâd, b. Muâviye el-Mervezî (–228 h / 843 m)

– *el-Fiten*, I-II, Qâhire, 1412. Mektebet'üt-Tevhîd [el-Elfiyye hadis CD'si]

Qâdî Abdülcebbâr, b. Ahmed el-esedâbâdî el-Hemedânî (–415 h / 1025 m)

– *Şerh'ul-Usûl'il-Hamse*, I, Qâhire, 1408. İkinci baskı

Qâdî Ebul-Fadl **Iyâd** b. Mûsâ el-Yahsûbî el-Endülüsî (–544 h / 1149 m)

– *eş-Şifâ bi-Ta'rîf-i Huqûq'ıl-Mustafâ*, I-IV, Beyrût, ts. Dâr'ul-Kitâb el-Arabî [Ali el-Qârî (–1014 / 1606) ve el-Haffâcî (–1069 / 1659) şerhleriyle birlikte]

Qâdîhân, Fahruddîn Hasen b. Mansûr el-Özkendî el-Ferğânî (–592 h / 1196 m)

– *el-Fetâvâ el-Hâniyye*, I-III, Beyrût, 1400 / 1980. Üçüncü baskı [*el-Fetâvâ el-Hindiyye*'nin ilk üç cildinin kenarında]

el-Qarâfî, Şihâbüddîn Ebul-Abbâs Ahmed b. İdrîs (–684 h / 1285 m)

– *Şerhu Tenqîh'il-Fusûl fî Ilm'il-Usûl*, I, Beyrût, 1424 / 2004, Dâr'ul-Fikr

el-Qârî, Molla **Ali** b. Sultân Muhammed el-Heravî (–1014 h / 1606 m)

– *Şerh'uş-Şifâ*, I-IV [Qâdî Iyâd'ın *eş-Şifâ*'sı ile birlikte, sayfa kenarında]

– *el-Hâşiye alâ Şerhi Nuhbet'il-Fiker*, I, İstanbul, 1327, Uhuvvet Matbaası

el-Qastalânî, Şihâbüddîn Ebul-Abbâs Ahmed b. Muhammed (–923 h / 1517 m)

– *İrşâd'üs-Sârî İlâ Şerh-i Sahîh'il-Buhârî*, I-X, Bûlâq / Mısır, 1304-1305

el-Qurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (–671 h / 1273 m)

– *el-Câmi' li-Ahkâm'il-Qur'ân*, I-XX, Qâhire, 1384, Birinci baskı, Dâr'ul-Kütüb el-Mısriyye [el-Elfiyye hadis CD'si, http://www.islamport.com]

er-Rabî' b. Habîb **el-Ferâhîdî** el-Umânî el-Basrî (–175 h / 792 m civarında)

– *el-Müsned* & *el-Câmi'us-Sahîh*, I, Mesqat, 1424 / 2003. Birinci baskı

Râğıb, Muhammed b. Qâsim **el-İsfehânî** (– 502 h / 1108 m)

– *Müfredâtü Elfâz'il-Qur'ân*, I, Beyrût, 1412 [http://shamela.ws]

er-Râzî, Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. Hasen et-Teymî (–606 h / 1210 m)

– *et-Tefsîr'ul-Kebîr*, I-XXXII, İran İslâm Cumhuriyeti, 1413

– *el-Mahsûl*, I-VI, Beyrût, 1418 / 1997. Üçüncü baskı, Tâhâ Câbir Feyyâz'ın tahkîki ile, Müesseset'ür-Risâle [http://www.yasoob.com]

Sadruşşerîa, Ubeydullâh b. Mes'ûd el-Mahbûbî el-Buhârî (–747 h / 1346 m)

– *et-Tavdîh*, I-II, İstanbul, 1310 [Sa'düddîn et-Taftâzânî'nin (–793 h / 1390 m) *et-Telvîh* adlı hâşiyesiyle birlikte] Mekteb-i Sanâi' Matbaası

Sârimüddîn, Seyyid İbrâhîm b. Muhammed **el-Vezîr** (–914 h / 1508 m)

– *el-Fusûl'ül-Lü'lüiyye fî Usûl-i Fiqh'il-Itret'iz-Zekiyye*, I, Yemen, 1421 / 2001. Merkez'üt-Türâs [http://www.al-majalis.com]

es-Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân (–902 h / 1497 m)

– *Feth'ul-Muğîs*, I-III, Beyrût, 1403 [http://www.islamport.com]

es-Seqafî, Ebû İshâq İbrâhîm b. Muhammed b. Saîd b. Hilâl (–283 h / 896 m)

– *el-Ğârât*, I-II, Qum, ts. [http://www.al-shia.org]

es-Serahsî, Şemsül-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (–483 h / 1090 m)

– *el-Mebsût*, I-XXX, İstanbul, 1982-1983, Çağrı Yayınları

– *Usûl'ül-Fiqh*, I-II, İstanbul, 1984, Kahraman Yayınları

Seyyid Bey, Muhammed (–1343 h / 1925 m)

– *Usûl-ü Fiqh*, I, İstanbul, 1333, Âmire matbaası

– *Usûl-ü Fiqh*, II, İstanbul, 1338, Kader matbaası

Sırma, İhsan Süreyya

– *Hilâfetten Saltanata*, I, İstanbul, 1990, Beyan Yayınları

– *Medîne Dönemi ve Cihad*, I, İstanbul, Beyan Yayınları, 8. baskı

– *Örnek Halifeler Dönemi*, I, İstanbul, 1989, Beyan Yayınları

Subhi Sâlih, İbrâhîm (–1407 h / 1986 m)

– *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, I, Ankara, 1981, DİB yayınları, Çeviren: M. Yaşar Kandemir

es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebîbekr (–911 h / 1505 m)

– *el-Eşbâh ven-Nezâir*, I, Beyrût, 1983, Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye

– *el-İtqân fî Ulûm'il-Qur'ân*, I-II, Beyrût, 1398, Dâr'ul-Ma'rife

– *Lübâb'ün-Nüqûl fî Esbâb'in-Nüzûl*, I, Dimaşq, 1379. Birinci baskı

– *Târîh'ul-Hulefâ*, I, Mekke, 1425. Birinci baskı [http://shamela.ws]

– *Tedrîb'ur-Râvî*, I-II, Mısır, 1966, Dâr'ul-Kütüb el-Hadîse

– *Tenvîr'ul-Havâlik*, I-III, Beyrût, ts. Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye

eş-Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs (–204 h / 804 m)

– *el-Ümm*, I-VIII, Beyrût, 1403. Dâr'ul-Fikr, 2. baskı [http://shamela.ws]

Şehîd-i Sânî, Zeynüddîn b. Ali el-Âmilî (–965 h / 1598 m)

– *er-Ravdat'ül-Behiyye fî Şerh'il-Lüm'a ed-Dimaşqıyye*, I-II, İran, Mekteb'ül-A'lâm el-İslâmî, 1371 h.ş.

– *er-Riâye fî Ilm'id-Dirâye*, I, Qum, 1408 [http://shiaonlinelibrary.com]

eş-Şehristânî, Ebul-Feth Muhammed b. Abdülkerîm (–548 h / 1153 m)

– *el-Milel ven-Nihal*, I-III, [İbn Hazm'ın *el-Fisal*'inin ilk üç cildinin kenarında]

eş-Şemmâhî, Allâme Ebul-Abbâs Ahmed b. Saîd el-Âmirî (–928 h / 1522 m)

– *Muhtasar'ul-Adl vel-İnsâf*, I, Uman Krallığı, 1404 / 1984

Şemsülhaqq, Muhammed Eşref b. Emîr el-Azîmâbâdî (–1329 h / 1911 m)

– *Avn'ül-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Medîne, 1968-1969

Şerafüddîn, Seyyid Abdülhuseyn el-Mûsevî (–1377 h / 1958 m)

– *Ebû Hüreyre*, I, Saydâ, 1365 [http://www.aqaed.com]

– *el-Fusûl'ül-Mühimme*, I, Tahrân, ts. Bi'set Kurumu [http://www.shiaweb.net] Türkçesi: *Gerçekler Işığında Birliğe Doğru*, I, İstanbul, 2006, Mîr Kitapları

– *el-Murâcaât*, I, Necef, ts. Dâr'un-Nu'mân [ayr. bk. http://www.aqaed.com]

– *en-Nass vel-İctihâd*, I, Qum, 1404, İlk baskı [http://www.shiaweb.net]

Şerîf Murtazâ, Alem'ül-Hüdâ Ebul-Qâsim Ali b. Huseyn el-Mûsevî (–436 h / 1044 m)

– *eş-Şâfî fil-İmâme*, I-IV, Qum, 1410 [http://www.aqaed.com]

– *ez-Zerîa fî Usûl'iş-Şîa*, I-II, Tahran Ün. 1346 h.ş. [http://www.uofislam.net]

Şerîf Radıy, Ebul-Hasen Muhammed b. Huseyn el-Mûsevî (–406 h / 1015 m)

– *Nehc'ül-Belâğa*, I-III, Mısır, ts. İstiqâmet Matb. Muhammed Abdüh neşri

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (–1250 h / 1834 m)

– *İrşâd'ül-Fuhûl*, I, Mısır, 1349. Muhammed Ali Sabîh matbaası

– *Feth'ul-Qadîr*, I-V, Beyrût, ts. Dâr'ul-Fikr [http://www.islamport.com]

– *Neyl'ül-Evtâr*, I-X, Riyâd, 1978, Mektebet'ül-Meârif

Şeyh Hasan b. Şehîd-i Sânî Zeyniddîn b. Ali el-Âmilî (–1011 h / 1602 m)

– *Meâlim'ül-Usûl*, I, Qum, 1415. Tashîh: Şeyh Ali Muhammedî

– *et-Tahrîr'ut-Tâvûsî* (*fir-Ricâl*), I, Qum, 1411

Şeyh Müfîd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Bağdâdî (–413 h / 1022 m)

– *el-Cemel*, I, Qum, 1413 [Nûr hadis CD'si]

– *el-İhtisâs*, I, Qum, 1413 [http://www.al-shia.org]

– *el-İrşâd*, I-II, Qum, 1413 [http://www.alhikmeh.com]

Şeyh Râdî b. Abdilhuseyn b. Bâqır Âl-i Yâsîn el-Kâzımî (–1372 h / 1953 m)

– *Sulh'ul-Hasen*, I, [http://www.al-shia.org] Eser "*İmam Hasan'ın Barışı*" adı ile Türkçe'ye çevrilmiştir. İstanbul, 2002, Kevser Yayınları

Şeyh Sadûq, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali, İbn Bâbeveyh el-Qummî (–381 h / 991 m)

– *el-Faqîh*, I-IV, Tahrân, 1390. Dâr'ul-Kütüb el-İslâmiyye

– *el-Hısâl*, I, Beyrût, 1410 / 1990, Müesseset'ül-A'lemî

eş-Şîrâzî, Ebû İshâq İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf el-Fîrûzâbâdî (–476 h / 1083 m)

– *el-Mühezzeb*, I-V+I, Dâr'ul-Qalem, Dimaşq & ed-Dâr'uş-Şâmiyye, Beyrût, 1412 / 1992. Tahkîk: Dr. Muhammed Zühaylî

– *et-Tebsıra fî Usûl'il-Fiqh*, I, Dimaşq, 1983, Dâr'ul-Fikr [http://shamela.ws]

eş-Şirbînî, Hatîb Muhammed b. Ahmed (–977 h / 1570 m)

– *Muğnî'l-Muhtâc*, I-IV, Qâhire, 1377, Mustafa el-Bâbî el-Halebî

et-Tabâtabâî, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin (–1402 h / 1981 m)

– *el-Mîzân fî Tefsîr'il-Qur'ân*, I-XX+I, Qum, 1412, İsmâîliyyân Matbaası

– *İslam'da Şia*, I, İstanbul, 1999, Kevser Yayınları

et-Taberânî, Ebul-Qâsim Süleymân b. Ahmed el-Lahmî (–360 h / 971 m)

– *el-Mu'cem'ül-Evsat*, I-IX, Qâhire, 1415, Dâr'ul-Harameyn

– *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, I-XXV, Beyrût, 1983. Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî, İkinci baskı [http://www.islamport.com] (Kitap adı verilmediğinde kasıt budur.)

– *el-Mu'cem'üs-Sağîr*, I-II, Beyrût & Ammân, 1405 / 1985

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî (–310 h / 923 m)

– *Câmi'ul-Beyân An Te'vîl-i Ây'il-Qur'ân*, I-XXIV, Beyrût, 1420 / 2000. Birinci baskı, Ahmed – Mahmud Şâkir neşri [http://shamela.ws]

– *Târîh'ul-Ümem vel-Mülûk*, I-V+I, Beyrût, 1417 [http://www.islamport.com]

et-Tabresî, Ebû Ali Fadl b. Hasen b. Fadl (–548 h / 1153 m)

– *Mecma'ul-Beyân fî Tefsîr'il-Qur'ân*, I-X, Tahrân, 1986, Dâr'ul-Ma'rife

et-Taftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer (–793 h / 1390 m)

– *Şerh'ul-Aqâid*, I, İstanbul, 1310

– *et-Telvîh alet-Tavdîh*, I-II (Sadruşşerîa'nın *et-Tavdîh*'ı ile birlikte)

et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Mısrî (–321 h / 933 m)

– *Şerhu Meânî'l-Âsâr*, I-IV, Beyrût, 1414 / 1994, Âlem'ül-Kütüb, Üçüncü baskı [http://shamela.ws] (Kitap adı verilmediğinde maksat budur.)

– *Müşkil'ül-Âsâr*, I-XV, Beyrût, 1415 / 1994. Müesseset'ür-Risâle, Birinci baskı, Tahkîk: Şuayb Arnavût [http://shamela.ws]

et-Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd (–204 h / 819 m)

– *el-Müsned*, I-IV, Mısır, 1419 / 1999 [http://www.waqfeya.com]

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevra (–279 h / 892 m)

– *es-Sünen*, I-V, Beyrût, ts. Ahmed Muhammed Şâkir, Fuâd Abdülbâqî vd.

et-Tûsî, Şeyh'ut-Tâife Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen (–460 h / 1067 m)

– *el-Hılâf (fîl-Fiqh)*, I-VI, Qum, 1413, Müesseset'ün-Neşr el-İslâmî

– *el-İstibsâr*, I-IV, Tahrân, 1390, Dâr'ul-Kütüb el-İslâmiyye

– *er-Ricâl*, I, Qum, 1411 [Necef, 1381'den ofset]

– *Tehzîb'ül-Ahkâm*, I-X, Tahrân, 1390, Dâr'ul-Kütüb el-İslâmiyye

– *et-Tibyân fî Tefsîr'il-Qur'ân*, I-X, Qum, 1409, Mekteb'ül-A'lâm el-İslâmî

– *el-Udde fil-Usûl*, I-II, Qum, 1417 [http://www.yasoob.com]

el-Vâhıdî, Ebul-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî (–468 h / 1076 m)

– *Esbâb'ün-Nüzûl*, I, Demmâm, 1412 / 1992, Dâr'ul-İslâh, el-Hamîdân neşri, 2. baskı [http://shamela.ws]

Wensinck, A. J. (–1358 h / 1939 m) ve onun riyâsetinde bir komisyon

– *Concordance & el-Mu'cem'ül-Müfehres*, I-VIII, İstanbul, 1986, Çağrı Yay.

el-Ya'qûbî, Ahmed b. Ebî Ya'qûb İshâq b. Ca'fer b. Vehb (–292 h / 905 m)

– *et-Târîh*, I-II, Beyrût, ts. Dâru Sâdir [http://www.yasoob.com]

Yâqût b. Abdillâh **el-Hamevî** el-Bağdâdî (–626 h / 1229 m)

– *Mu'cem'ül-Büldân*, I-V, Beyrût, 1979, Dâru Sâdır [http://shamela.ws]

ez-Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (–748 h / 1347 m)

– *Mîzân'ül-İ'tidâl*, I-IV, Beyrût, ts. Dâr'ul-Fikr [http://shamela.ws] (Kitap adı verilmediğinde kasıt budur.)

– *Siyeru A'lâm'in-Nübelâ*, I-XXIII, Beyrût, 1993 [http://www.islamport.com]

– *Târîh'ul-İslâm*, I-LII, Beyrût, 1993, Tedmürî neşri [http://shamela.ws]

ez-Zemahşerî, Cârullâh Ebul-Qâsim Mahmûd b. Ömer el-Harezmî (–538 h / 1143 m)

– *el-Keşşâf*, I-IV, Beyrût, ts. Dâr'ul-Ma'rife

ez-Zencânî, Şihâbüddîn Mahmûd b. Ahmed (–656 h / 1258 m)

– *Tahrîc'ül-Furû' alel-Usûl*, I, Beyrût, 1407 / 1987. Müesseset'ür-Risâle, Beşinci baskı

ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh b. Bahadır (–794 h / 1392 m)

– *el-Bahr'ul-Muhît*, I-VI, Küveyt, 1413 / 1992. Evkaf Bakanlığı, 2. baskı

ez-Zerqânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâqî b. Yûsuf (–1122 h / 1710 m)

– *Şerh'ul-Mevâhib el-Ledünniyye*, I-XII, Beyrût, 1417 / 1996, Dâr'ul-Kütüb el-Ilmiyye, Birinci Baskı [http://shamela.ws]

Zeydân, Abdülkerîm

– *el-Vecîz fî Usûl'il-Fiqh*, I, Bağdâd, 1393 / 1973. Beşinci baskı

ez-Zeyle'î, Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed (–762 h / 1360 m)

– *Nasb'ur-Râye*, I-IV, Beyrût, 1407 / 1987, Üçüncü baskı [http://shamela.ws]

– *Tahrîcü Ehâdîs'il-Keşşâf*, I-IV, Riyâd, 1414, Dâru İbn Huzeyme, Birinci baskı [http://shamela.ws]

Zeynî Dahlân, Ahmed b. Zeynî el-Mekkî (–1304 h / 1886 m)

– *es-Sîrat'ün-Nebeviyye*, I-III, [*es-Sîrat'ül-Halebiyye* kenarında]

ez-Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmûd (–1396 h / 1976 m)

– *el-A'lâm*, I-VIII, Beyrût, 2002, Onbeşinci baskı [http://shamela.ws]

Zübeyr b. Bekkâr, Ebû Abdillâh el-Esedî el-Mekkî (–256 h / 870 m)

– *el-Ahbâr'ul-Muvaffaqıyyât*, I, Beyrût, 1416 / 1996, Âlem'ül-Kütüb, Yeni, İkinci baskı

* * * * *

[**http://shamela.ws**] – Zengin sünnî kütüphane sitesi

[**http://shiaonlinelibrary.com**] – Zengin şîa kütüphane sitesi

[**http://www.ahlalhdeeth.com**] – Zengin sünnî kütüphane sitesi

[**http://www.al-majalis.com**] – Zeydiyye kütüphane sitesi

[**http://www.al-shia.org**] – Zengin şîa kütüphane sitesi

[**http://www.aqaed.com**] – Zengin şîa kütüphane sitesi

[**http://www.hamidaddin.net**] – Zeydiyye kütüphane sitesi

[**http://www.ibadhiyah.net**] – İbâdıyye kütüphane sitesi

[**http://www.imamsadeq.org**] – Cafer Sübhânî'nin eserleri

[**http://www.islamport.com**] – Zengin sünnî kütüphane sitesi

[**http://www.istiqama.net**] – İbâdıyye kütüphane sitesi

[**http://www.izbacf.org**] – Zeydiyye kütüphane sitesi

[**http://www.waqfeya.com**] – Zengin sünnî kütüphane sitesi

[**http://www.yasoob.com**] – Zengin şîî-sünnî kütüphane sitesi

[**http://www.4shared.com**] – Paylaşım sitesi

* * * * *

Câmi'ul-Ehâdîs – Hadis CD'si, **Nûr** - Bilgisayarlı İslâmî Araştırmalar Merkezi, İran İslâm Cumhuriyeti, Sürüm: 2.0

el-Mektebet'ül-Elfiyye lis-Sünnet'in-Nebeviyye – Hadis CD'si, Ürdün, **Turath** Merkezi, Sürüm: 1.5

Mektebet'ül-Fiqh ve Usûlih – Fıkıh CD'si, Ürdün, **Turath** Merkezi, Sürüm: 1.5

Mektebet'üt-Târîh vel-Hadârat'ül-İslâmiyye – Tarih CD'si, Ürdün, **Turath** Merkezi, Sürüm: 1.5

Mevsûat'ül-Hadîs'iş-Şerîf – Kütüb-ü Tis'a hadis CD'si, **Sahr** şirketi, Sürüm: 1.2

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

kütüb-ü sitte: Ehl-i Sünnet âlimlerinin en çok güven duyduğu altı hadis kitabına verilen isim. Bunlar Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin hadis kitaplarıdır.

kütüb-ü tis'a: Ehl-i Sünnet âlimlerinin en çok güven duyduğu dokuz hadis kitabına verilen isim. Bunlar yukarıdaki Kütüb-ü Sitte'ye ilâveten; Mâlik, Ahmed ve Dârimî'nin hadis kitaplarıdır.

metrûk: Terk edilen, güvenilmez oluşu nedeniyle hadîsi alınmayan.

muhadram: Allah'ın Rasûlü (s.a.a) henüz hayattayken İslâm'ı kabul eden, ama çeşitli nedenlerle onu görme imkânı bulamayan.

müellefe-i kulûb: İslâm'a büsbütün gönül verememiş oldukları için, zararlarından korunmak üzere kendilerine zekâttan pay verilen kimseler. [bk. sh. 170 vd.]

münker'ul-hadîs: Siqa olan râvîlere aykırı, gerçek dışı hadisler nakleden.

mürsel hadis: Hadisçilere göre = Tâbiînden birisinin, kendisinden işittiği sahâbî adını zikretmeden, doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.a) isnat ederek rivâyet ettiği hadistir. Usulcülere göre = Hz. Peygamber'i (s.a.a) görmemiş yahut ondan bir şey duymamış olan birisinin, kendisinden yukarıdaki bir ya da birkaç üstâdının adını zikretmeden, doğrudan Hz. Peygamber'e dayandırdıkları hadislerdir. [bk. sh. 238 vd.]

râvî: Hadis nakleden kişi.

siqa: Adâlet (güvenilirlik) ve zabt (hâfıza) bakımından mükemmel olan.

sadûq: Sözü ile özü bir olan, yalan konuşmasına ihtimâl verilmeyen.

tâbiîn: Sahâbeyi gören, onlarla iç içe yaşayan nesil.

ta'lîq: Bir hadisçinin, üstâdının yahut üstâdıyla birlikte birkaç kişinin adını vermeden hadis rivâyet etmesidir.

tedlîs: Bir kimsenin rivâyet ettiği hadîsin başkaları tarafından kabul görmesi için isnatta yer alan kusuru gizlemesi, tabiri caizse senette oynama yapması demektir.

tuleqâ: Salıverilenler, serbest bırakılanlar. İslâm'ı yok edip Müslümanların kökünü kazımak için ellerinden geleni yapan, Mekke'nin fethi sırasında, bu yaptıklarından dolayı kılıçtan geçirileceklerini beklerlerken; Hz. Peygamber tarafından serbest bırakılan; artık başka da çareleri kalmadığı için İslâmiyet'e -bir yerde- "kerhen" teslim olan, ciddiyet ve samîmiyetten yoksun kimseler. [bk. sh. 462] Bunlar ileride İslâm'ın ve Müslümanların başlarına olmadık dertler açmışlardır.

zayıf: Adâlet ve zabt (hâfıza gücü) bakımından kusurlu olan, o yüzden rivâyet ettiği hadislere itibar edilmeyen râvî. Ayrıca, sahih ya da hasen olmayan hadis anlamında da kullanılır.

NOTLAR

NOTLAR